CÆSARIS BARONII

ANNALES ECCLESIASTICI

TOMUS TRIGESIMUS QUINTUS

CÆSARIS S. R. E. CARD. BARONII

OD. RAYNALDI ET JAC. LADERCHII

CONGREGATIONIS ORATORII PRESBYTERORUM

ANNALES

ECCLESIASTICI

DENUO ET ACCURATE EXCUSI

TOMUS TRIGESIMUS QUINTUS

1566-1567

EX TYPIS CONSOCIATIONIS SANCTI PAULI

BARRI-DUCIS || PARISIIS || FRIBURGI HELV.

36, VIA DICTA DE LA BANQUE, 36 || 51, VIA DICTA DE LILLE, 51 || 10, VIA DICTA GRAND'RUE, 10

M DCCC LXXX

PRIVILEGIUM CÆSAREUM

Carolus Sextus, divina favente clementia, electus Romanorum imperator semper Augustus, ac Germaniæ, Hispaniarum, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Slavoniæ, etc. rex, archi-dux Austriæ, dux Burgundiæ, Styriæ, Carinthiæ, Carniolæ, et Wirtimbergæ, comes Tyrolis, etc. Agnoscimus et notum facimus tenore præsentium, quod, cum nobis noster sacrique Romani imperii fidelis dilectus JOANNES GULIELMUS HUISCH, *bibliopola Coloniensis, humillime exponi curarit, quem in modum Annalium Ecclesiasticorum tomum vigesimum secundum et secuturos a Jacobo Laderchio Faventino continuandos in folio prælo committere resolverit ; vereatur autem ne æmulorum invidia, hanc editionem imitantium, gravis in hoc opere impendii et laboris sui fructu frustretur : ideoque nobis demisse supplicarit, quatenus ejus indemnitati privilegio nostro Cæsareo succurrere clementissime dignaremur ; nos submissæ pariter ac æquæ ejus petitioni annuendum censuerimus. Ac proinde auctoritate nostra Cæsarea omnibus et singulis bibliopolis, bibliopegis, typographis et aliis quibuscumque rem librariam seu negotiationem exercentibus firmiter inhibemus, vetamus et interdicimus, ne quis supra nominatum Annalium Ecclesiasticorum tomum vigesimum secundum et secuturos a Jacobo Laderchio Faventino continuandos in folio sub hoc aliove titulo per decem annorum spatium, ab hodierno die computandum, intra sacri Romani imperii, et regnorum ditionumque nostrarum hæreditariarum fines recudere, vel aliis recudendos dare, aliorsumve impressos apportare citra præfati impetrantis, ejusdemque hæredum ac successorum voluntatem et assensum in scriptis obtentum ausit vel præsumat. Si quis vero secus faciendo privilegium hoc nostrum seu interdictum violare contemnereque præsumpserit, eum non solum ejusmodi Exemplaribus ubicumque locorum repertis, seu apportatis (quæ dictis Joannes Gulielmus Huisch sive propria auctoritate, sive magistratu illius loci auxilio sibi vendicare poterit) de facto privandum, sed et decem marcarum auri puri pœna ærario, seu fisco nostro Cæsareo et parti læsæ ex æquo pendenda, omni spe veniæ sublata, mulctandum decernimus, dummodo tenor hujus nostri privilegii in fronte libri impressus reperiatur, et solita de quovis tomo quinque exemplaria consilio nostro imperiali aulico exhibeantur. Mandamus itaque omnibus et singulis nostris et sacri Romani imperii, regnorumque et dominiorum nostrorum hæreditariorum subditis et fidelibus dilectis tam Ecclesiasticis quam sæcularibus, cujuscumque status, gradus, dignitatis aut ordinis fuerint, præsertim vero iis, qui magistratu existentes, vel suo, vel superiorum suorum loco, jus justitiamque administrant, ne quemquam privilegium hoc nostrum Cæsareum violare, spernere aut transgredi patiantur. Sed si quos contumaces compererint, constituta a nobis mulcta eos puniri, et quibuscumque modis idoneis coerceri curent, quatenus et ipsi gravissimam nostram indignationem prædictamque pœnam evitare voluerint. Harum testimonio litterarum manu nostra subscriptarum, et sigilli nostri Cæsarei appressione munitarum, quæ dabantur in civitate nostra Vienna die vigesima septima Octobris, anno millesimo septingentesimo trigesimo, regnorum nostrorum Romani vigesimo, Hispanicorum vigesimo octavo, Hungarici et Bohemici vero pariter vigesimo.*

Carolus m. p.

(L.S.)

Ut. Frid. Carol. Ep. et Princeps Bamb. et Herb. Franc. Orient. Dux m. p.

Ad Mandatum Sac. Cæsar. Majestatis proprium.
J. S. Hayeck de *Waldstatem* m. p.

SANCTISSIMO

AC BEATISSIMO PATRI

DOMINO NOSTRO

BENEDICTO XIII

PONTIFICI MAXIMO

JACOBUS DE LADERCHIO

Congregationis Oratorii Presbyter perpetuam felicitatem.

Quidquid Romanis Pontificibus, a Deo Opt. Max. collatum, toto orbe diffusa, Catholica profitetur Ecclesia, quodque mellifluus doctor S. Bernardus[1], Eugenium alloquens, complexus esse visus est, cum scripsit, eum esse : « Pontificem Summum, Sacerdotem Magnum, episcoporum principem, Apostolorum hæredem, primatu Abelem, gubernatu Noemum, patriarchatu Abraham, ordine Melchisedech, dignitate Aaron, auctoritate Moysen, judicatu Samuelem, potestate Petrum, unctione Christum » ; quique proinde inter alios cœli janitores gregumque pastores, tanto gloriosius, quanto et differentius utrumque nomen præ cæteris hæreditavit; quia cum assignatos sibi greges haberent, singuli singulos, ipsi plane universi crediti essent, velut unus uni : neque ovium modo, sed et pastorum, unus omnium pastor existeret. Id, inquam, omne in Sanctissimo Pio Quinto luculenter adeo patefactum est, ut qualis et quanta sit ea divina propemodum dignitas, vel in hoc uno Summo Pontifice oculis quodammodo subjecta conspiciatur.

Conspectionem istam, veluti Visionem magnam, orbi Catholico aperire dixerim vigesimum secundum hunc Ecclesiasticorum Annalium tomum. Exhibet enim eumdem Pium, in supremo Apostolatus culmine collocatum, et se episcoporum Episcopum gessisse pastorumque Pastorem; et infracta cohibuisse virtute fures ac latrones hæreticos, oves mactare et occidere tentantes; infidelium quoque luporum feritati sese strenue opposuisse. Sane, qualescumque denique sint nostræ hæ lucubrationes, perspicuum nihilominus ex illis fiet,

[1] De Considerat. Lib. 2.

quam vere justeque, in Romano Breviario [1], nos Ecclesia doceat, fuisse in eo : « Religionis propagandæ perpetuum studium, in Ecclesiastica disciplina restituenda indefessum laborem, in extirpandis erroribus assiduam vigilantiam, in sublevandis egentium necessitatibus indeficientem beneficentiam, in Sedis Apostolicæ juribus vindicandis robur invictum ».

Quæ cum ita sint, cuinam id operis meliore jure nuncupandum erat, in quo præclarissima tanti Pontificis gesta proferuntur, nisi uni Sanctitati Vestræ, in sublimi præexcelsoque eodem dignitatis fastigio collocatæ? Sed alia sunt præterea, quæ prorsus tibi uni debitum Annalium hunc tomum, peculiari quadam ratione manifestant, suntque tibi ac Pio communia; illudque, inter cætera præcipuum, quod eadem Mater, quæ Sanctitatem Vestram peperit, præclarissima nempe Prædicatorum Religio, ipsamet etiam Pium toti Catholicæ Ecclesiæ felicissime enixa est.

His, si, juxta Ambrosium [2], addatur, quod auctoris, qui minime displicet, opus probandum sit; quis unquam existimabit, a Sanctitate Vestra probandum opus non esse; imo non gratanter perbenigneque suscipiendum, quod sanctum Philippum Nerium, cui singulari adeo clientela te obstrictum ostendis, auctorem habet? Enimvero, si, cum in terris idem ipse Philippus viveret, Ecclesiæ labantis exæstuans zelo (ut cardinalis Baronius [3] testatur) instabat jugiter eidem operi, urgebat præsentia, verborumque stimulos admovebat, durus adeo semper ac diurnus exactor, ut piaculum putaret, si vel minimum Baronius deflecteret, nedum ab instituto cessaret; quanto magis, in cœlestem nunc translatus civitatem Dei, et ab hac digressus, in illa feliciter degens, quæ est primogenitorum descriptorum in Cœlis, majori charitate fervens, acerbioribusque quam unquam fuerint, militantis Ecclesiæ ærumnis compatiens, quod, id curandis, idem ipse optimum comparavit, medicamentum, comiter a te susceptum fotumque gaudebit? Hoc ille e Cœlo a Sanctitate Vestra exposcere videtur : id in terris a clementissima Benignitate Vestra humillimus ejusdem cliens, et expectat, et sperat, sacrosque pedes devotissime exosculatus, magna enimvero sibi fiducia pollicetur. Dabam Romæ, ex Ædibus Vallicellanis, quart. non. Februarii 1728.

[1] Ex Brev. Roman. sub die v Maii.
[2] De Virgin. Lib. 2 post med.
[3] In Præf. ad Tom. VIII Annal.

PRÆFATIO

Placuit tandem aliquando Deo Opt. Max. ut Annalium Ecclesiasticorum opus, a S. Philippo Nerio divinitus institutum, et a Cæsare cardinali Baronio primum executioni mandatum, deinde ab Odorico Raynaldo feliciter prosecutum, per sexaginta et amplius annos interruptum, a me, licet tantis scriptoribus longe viribus impari, reassumeretur. Fuere nonnulli, qui, ubi provinciam hanc mihi demandatam fuisse acceperunt, non a Pio Quinto, sed altius iniri scriptionem oportere, velut ex tripode pronuntiarunt : a sarcienda, nimirum, ea Annalium parte, quam præfatus Odoricus Raynaldus absolvere minime potuit, morte præventus. Et mihi quidem, fateor, longe satius fuisset, operi ferme completo digitum admovere, quam novum e fundamentis excitare. Is vero, cui primum placuit id mihi, diu colluctanti, tantum onus imponere, prudentissime censuit, neque congruum, neque æquum esse, nulloque modo necessarium, in alienam veluti messem manum immitti meam. Diu quippe ante, nempe sub anno MDCLXXVII, opus illud typis traditum fuerat; et certe, auctoris inprimis honore integro, etsi omnibus illud numeris, morte tantum inhibente, atque adeo citra culpam omnem absolvere non valuerit. Qui autem publica ipsum luce dignum nihilominus putaverant, imo curandæ illius editioni sedulo incubuerant, quorum nonnemo fuerat in eminentissima constitutus dignitate, adhuc in vivis agebat eo tempore : quanam ergo ratione, citra temeritatis notam, additionibus vel demptionibus illud corrigere, ferulamque propemodum in ipsum exercere valuissem, quod, et quem innuebam, cardinalis, et alii bene multi probaverant ? Sed et illi demum, qui post editum præfatum Opus, voce, scripto, imo censura quoque eidem apposita, ultro lectori pandere innumera propemodum ejus errata connixi sunt, fateri nihilominus sunt compulsi, opus idem, qualecumque esset, e publica utilitate haud parum esse posse. En ipsa illorum verba : « Et sane consilium fuerat, perpetuis illud tenebrarum damnare carceribus, ni propter rerum in eo contentarum ubertatem, ea sententia prævaluisset, ut qualecumque tamen, ad explenda studiosorum desideria, in publicum denique castigatum prodiret ». Et aliquot interjectis : « Ignosce igitur, et boni consule, benignissime lector, et si crebro, in vulgares aliquas minusque proprias dicendi formulas incidas : utere facilitate tua : cum præsertim idem auctor, plures Epistolas et Instructiones, Italico sermone conscriptas, a Romanis Archivis, totidem fere verbis in Latinum convertere, necnon Acta Consistorialia, simplici stylo memoriæ demandata, in medium fidelissime producere contentus fuerit ».

Unum nempe, quod eo in Opere rite culpandum coarguendumque curatores et correctores putarunt, fuisse cognoscitur, quod parum Latine, vel etiam barbara dictione elaboratum fuisset; ob idque perpetuis illud tenebrarum carceribus damnandum nonnulli existimarunt. At prævaluit cæterorum sententia, magis rem (et jure quidem) quam modum spectantium, et istis gramaticorum nugis longe præponendam, judicantium, rerum ubertatem, maxime vero fidelitatem, in documentis ex Romanis Archivis in medium prolatis; quippe quibus, et sincero studiosorum desiderio, et publico Ecclesiæ bono consultum iri, prudentissime censuere. Quæ cum ita se habeant, qua, quæso, necessitate ductus ei me operis recoquendo dedissem, quod, et utile, et uberrimum, et fidelissime exaratum, ab iis ipsis, qui magis illud improbasse visi fuerant, intellexeram ?

Quod vero spectat opus hoc meum, erit qui forte longe illud aberrare ab instituto censeat Baroniano; quod, cum ille duodecim fere sæcula, duodecim dumtaxat tomis complexus fuerit, tomus hic meus unum et alterum dumtaxat annum complectatur. Verumtamen, si rationem temporum, quorum res utrique nostrum scribendæ fuerunt, benigne lector, habere dignaberis, agnosces profecto, nec plures, ex duodecim sæculis, quam duodecim tomos conflare Baronium potuisse; nec me uno tomo, nisi biennium comprehendere. Pauca admodum, et immenso propemodum labore e late-

bris eruta, priorum sæculorum gesta, ab eo fuerunt scripto tradita, adeoque pauca, ut non raro, tota unius anni narratio, nil aliud extiterit, quam annum consignasse. At vero in recentiorum temporum rebus, ab innumeris fere scriptoribus diligentissime adnotatis, vix quidquam seu parvum seu magnum accidit, quod eos fugerit, monumentisque mandare prætermiserint; unde fit, ut ex his, quæ, sub uno anno consignavere, facile quis, non unum modo, sed quandocumque vellet, plures condere tomos posset; quin et plures Baronius haud dubio condidisset, si tanta perinde se illi obtulisset scribendi materies, nec materies operi defuisset; sed et ego rei compendium facillime fecissem, credo, si in tanta scriptorum monumentorumque, scitu maxime dignorum, ubertate, pleraque ad institutum facientia prætermittere ac silentio premere maluissem.

Et hinc profecto effectum est, ut qui Annalium Ecclesiasticorum Historiam, proxime post Baronium prosecutus fuit Raynaldus, tria dumtaxat sæcula, ne novem quidem integris tomis complecti valuerit, licet sæcula ipsa scriptorum monumentorumque inopia haud parum laboraverint. Quod æque aliis evenisse, qui Historiis conscribendis sese dedere, ut in Ciaconii opere compertum est. Centum siquidem et septuaginta septem Romanorum Pontificum vitam et gesta, primus operis ejusdem exhibet tomus. Secundus vero triginta et octo. Tertius tredecim. Et quartus demum duodecim tantum Pontificum res commemorat; ut, collatis cum priori tomo posterioribus, illud usurpari videatur : *Fons parvus crevit in fluvium.* [1] Id porro, non in Ciaconii tantum opere, Historiam nostræ affinem referente, sed et in Ecclesiasticis Historiis aliis usuvenit. Nam Bollandiani, licet nova et vetera, statim ab initio scriptionis, producere proposuerint; prioresque menses, uno tantum et altero tomo complexi sint; deinde tamen, non nisi paucos cujuslibet mensis dies singulis tomis comprehendere valuerunt. Quod etiam in Bullario Romano, aliisque operibus cerni potest. Quæ quidem dicta velim, ut inconsultam quorumdam objectionem obtundam, qua vitio mihi vertere connitentur, prolixiori stylo ac Baronius, hanc me historiam concinnavisse.

Plura nihilominus hoc opere complecti, quæ purgatissimo cuique oculo displicere possint, ultro fateor, cum ea ne mihi quidem arrideant. Prolixæ enim singulorum Diplomatum, Monumentorum, Epistolarum, et his similium exhibitiones, eorumque non sensum modo, sed ipsissima verba, prout jacent, quam frequentissime operi eidem inserta, uti scribenti mihi negotium plerumque facesserunt, sic tibi, benigne lector, haud parum molestiæ ac tædii allatura esse, satis novi; statimque forte menti occurret, Bullarium potius quam historiam hos Annales inscriptum iri. Verum nonnisi Baronii vestigiis, si rem rite perpendere volueris, me institisse deprehendes. Nil antiquius siquidem ille habuit, quam ut Decreta Pontificumque Statuta omnia operi suo insereret, eorumque ne unum quidem prætermitteret, quod ad Ecclesiæ Historiam maxime pertinere intellexisset; nec ea modo referre, quæ illi gesserint, verum etiam quid, pro ejusdem Ecclesiæ bono, docuerint ac decreverint. Et ipse quidem ea paucis retulit, quæ paucis dicta reperit; pluribus certe, uti nos, dicturus, si pluribus adnotata reperisset. Nec ideo pleraque omittenda existimavit, quod in Gratiani Decretis alibique jam edita essent. Noverat enim aliud esse sacrarum legum volumen, aliud vero earumdem legum historicam narrationem; quippe quæ legibus iisdem propositis, earumdem ferendarum causas, vim quoque, tempus, circumstantias, legislatorum denique mentem animumque mire detegit.

Ad ea nihilominus in medium producenda, historice sibi viam stravisse, iisdem fere verbis, quibus tandem concepta referuntur, in documentis, per extensum allatis; pari modo animum torquet meum. Verumtamen religio mihi fuit, in utroque quidpiam immutare : neque enim, quæ pollicebar, fidelissime prænarrare viderer, si verbis uti aliis maluissem, quam quæ consignata erant in documentis : verba quippe nihil æquivoca aut luxata, sed prorsus æquipollentia, labore improbo frustra quærerentur. Ad hæc doctorum votis eruditorumque consiliis acquiescendum mihi fuit, qui nempe magis e re futurum publica censuere, si Diplomata, Bullas et alia, uti sunt, præ oculis ponerentur, quo illis, prout opus cuique foret, uti posset. Illud mihi semper iteratis vicibus ingerentes ac inculcantes : Historiam hanc non inanium poetarum ac grammaticorum, vel (ut scribebat Hieronymus [1]) scurrarum ac parasitorum voluptati ac oblectationi, sed communi utilitati elaborandam. Si quem vero Diplomata et alia prolixiori stylo explicata legere piguerit, eadem præterire posse, et ad ulteriora procedere. Quo plane fiet, ut productam longius quam ipse cuperet, narrationem, protinus contractiorem habere queat, juxta Poetæ [2] illud :

Si nimius videar, seraque coronide longus
Esse liber, legito pauca, libellus ero.

Illud etiam, quod, easdem sæpe dicendi formulas adhibere; vel non raro, pro tanta rerum materiarumque diversitate stylum immu-

[1] Esther cap. 10. v. 6.

[1] Epist. Lib. VIII. Epist. 51. ad Domnionem. — [2] Val. Martial. Lib. X. I.

tare, et modo hac, modo illa dicendi ratione uti, coactus propemodum fuerim, equidem ægre admodum ipse tuli. Verum, nec mihi, nec forte ulli, cum eamdem sæpius rem explicare necesse est, præfinitos dicendi modos egredi fas erit. Vicissim vero, a magno illo Cassiodoro [1] memini me didicisse, tria dicendi genera, non incassum, a prudenti antiquitate definita : quod, licet ab uno debeat pectore eloquium fluere, diversis tamen oporteat alveis emanare : quando nemo eloquentis obtinet nomen, nisi qui trina ista virtute succinctus, ea uti, causis emergentibus, utiliter est paratus. Et revera in Ecclesiasticæ historiæ scriptione, innumeras propemodum mutandi stylum passim emergere causas, non diffitebitur quisquis non ignoraverit, modo piorum studia prosequenda esse, nunc impiorum scelera insectanda : jam Ecclesiastica propriis suis formulis recensenda : profana quoque suis, et sic de singulis, quæ vel indicare longum esset, quæque sponte suo intelligere valet quisquis Historiam hanc, modo alta et sublimia, modo communia, e medio petita, ac longe lateque toto orbe peracta, complecti debere cogitabit.

Etsi vero tam varia istiusmodi rerum genera complectatur Opus, nemo tamen in eo putet profana simul et sacra, Ecclesiastica et sæcularia misceri et coacervari. Quantum enim fas fuit, a sæcularibus profanisque rebus abstinui, neque ea attigi, nisi ne Historiæ integritati deessem, vel ubi merito desiderari id posse animadverti. Verum, quo versor tempore, quid, quæso, per totum orbem, memoratu dignum accidit, quod non ad religionem et Ecclesiam aliqua ratione pertineret? In Gallia, in Germania, in Anglia, in Scotia, in Pannonia, in Polonia, in Belgio, et si quæ aliis in regionibus et regnis memoranda acciderunt (seditiones nempe, tumultus, bella, et opiniones præliorum, comitia peractaque negotia) vel a religione initium sumpsere, vel non sine religionis, aut specie, aut etiam re agitata sunt. Adeo siquidem infelicissimo hoc ævo, humana divinis, et sacra profanis commixta fuere; ut nec bellum geri, nec comitia haberi, nec negotia tractari, nec legationes decerni potuisse viderentur, nisi una simul in certamen quoque religio ipsa vocaretur : eademque una religio scopus quodammodo visa est bellorum omnium, seditionum ac tumultuum extitisse.

Cum itaque tam magna, tam multa fuerint, quæ religionis causa in unaquaque regione acciderunt, sapientium idcirco sententiam secutus, non quidem (uti jam cardinalis Baronius) singularum regionum gesta, per partes enarrare, sed simul ea lectori exhibere, satius duxi ; ne videlicet olim dicta sæpius iterare compellerer, cum et ejusdem anni, et ejusdem regionis res gestæ narrandæ forent. Et quidem facile fuit disertissimo Baronio, eo res ordine referre, ut non anno tantum, sed etiam ejusdem mensibus, vel etiam diebus, in quibus acciderant, responderent, quod, ut toties diximus, perpaucæ admodum ipsæ essent, vel paucis verbis comprehensa, quæ ab antiquis paucisque auctoribus tradita, operi suo inserenda erant. Hic autem contra, et multa, et a multis scripta, et ea sedulitate et diligentia adnotata, ut singularum rerum originem, progressum, ac tandem exitum perspicue doceant : quo fit, ut persæpe, non hunc, vel alterum tantum, non dicam diem, vel mensem, sed integrum annum occupaverint negotia singula, vel in una regione gesta. Si igitur temporum exactissimam illam cardinalis Baronii rationem habere studuissem, necessitas procul dubio incubuisset, millies ejusdem rei narrationem iterandi : dumque nova adderem, iterum ante narrata repetendi, vel saltem commemorandi, ne non intelligi satis possent, quæ deinceps narranda essent. Hoc autem, sicut tibi lectori minus fore jucundum, sic tuo studio magis accommodum censui, si tibi præ oculis simul omnia proponerem, idque mihi quoque magis consultum existimavi ; ne videlicet methodum aliam sectatus, non tam *Annales* conscripsisse, quam *Mensuarium* vel *Diarium* videri possem.

Jam vero, cum doctissimus cardinalis Baronius, Annalium Ecclesiasticorum scriptioni se daturus, duo sibi proposuerit : commentitiam nempe mendacemque Centuriatorum Magdeburgensium Historiam evertere ; eademque ipsa scriptione, productis in medium pro re nata documentis, Catholica dogmata confirmare, quibus priorum sæculorum testimonia falso ac temere Novatores illi subtrahebant : equidem quod spectat posteriorem hunc finem, tanti scriptoris vestigiis inhærere supervacaneum jure existimavi. Quamvis enim temporis hujus historia, innumeras propemodum continet hæreticorum blasphemias ; ipsi tamen historiæ minime innixæ deprehenduntur : nam quæ hoc tempore, sive gesta, sive scripta fuere, non iis fulciuntur testimoniis, (paucis admodum exceptis, quæ convellere pro viribus studui) quibus ex professo retundendis incumbere debuerim. Primum tamen illud, quod egregie Baronius præstitit, scriptorum, inquam, præcipue hæreticorum hujus temporis, deliramenta ac commenta patefacere; id enimvero, quantum exilitati meæ fas fuit, præstare conatus sum, rerum earumdem mendaces scriptores rejiciendo, sincerissima in medium producta veritatis luce, qua falsitatis tenebræ dispellerentur.

Quam quidem veritatis lucem ut purissimam exhiberem, non modo a probatissimis

[1] In Præfat. in Duodecim Lib. Variarum.

eam curavi mutuare scriptoribus, sed etiam ex originalibus depromere Monumentis, et Vaticanis Regestis, ex arcanis Urbis archivis, et celebrioribus Bibliothecis; præcipue vero, ex conscriptis ad sanctissimum Pontificem Pium Quintum, ejusque Pronepotem, cardinalem Alexandrinum, Epistolis, expiscavi. Ne autem circa hæc et alia dubitatio injici ulla posset, passim, ut innui, totidemque verbis ea protuli, tibique, amice lector, quodammodo fontes exhibui, ex quibus limpidissimas aquas hausi, ut ex iisdem possis ipse quoque, percipiendæ veritatis siti, studioque tuo, cumulatius uberiusque satisfacere.

Quod tandem ad hujus Operis attinet editionem, miraberis forte innumeris fere undequaque mendis erroribusque scatere. Verum, si rem benigne perpendes, mecum miraberis potius etiam corruptiorem non evasisse, uti evadere debuisset, cum, nec ei ipse incumberem, nec ullum, qui, qua par erat, sedulitate ei incumberet, habuerim. Quapropter, si Baronio tot subsidiis undequaque suffulto dicere licuit: *Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum*, potiori jure illud mihi Evangelici Paralitici usurpare fas fuit, quod. Hominem nempe non habuerim, cujus auxilio in hanc piscinam descenderem; unde mirandum multo magis sit, non quod ægre descenderem, sed quod, quocumque tandem modo, descenderim. Errata non pauca, typographorum quoque oscitantiæ et imperitiæ tribuenda non diffiteor; et quoad nomina et cognomina personarum locorumque, si modo hac ratione, modo illa, adnotata reperies; scias, non meo, nec typographorum vitio, sed potius scriptorum varietati tribuendum, qui unum et idem nomen diversimode protulerunt: quod ut exemplo palam fiat, *Auriaccensis, Arauxonensis,* qui ab aliis *Auriacus*, unus dicitur *Orangius*. Sic *Andius*, dictus reperitur *Andegavensis,* et sic de aliis, quæ recensere longum esset. Quæ quidem obiter monenda duxi, ut, si quid boni in hoc opere offendas, uni Deo, solique omnium largitori tribuas; erratis vero, pro tua benignitate, clementer indulgeas. Vale.

IMPRIMATUR

Si videbitur Reverendissimo Patri Sacri Palatii Apostolici Magistro.

N. BACCARIUS.
Episcopus Bojanen. Vicesgerens.

APPROBATIONES

Annales Ecclesiasticos, qui auctore Jacobo Laderchio Congregationis Oratorii presbytero, ab anno MDLXVI ad exitum anni MDLXXII procurrunt, cum ego, jussu reverendissimi Sac. Pal. Apost. Magistri, sedula lectione excusserim, nihil in eis, quod orthodoxæ doctrinæ, morumque probitati, ac veritati Historiæ obversaretur, offendi : sed opus laboriosum quidem, et salebrosissimum, magno ausu susceptum, et feliciori productum successu, uberrimaque profanæ et Ecclesiasticæ eruditionis affluentia, miro ordine refertum; si publicis incudatur typis, non solum universo Christianorum orbi luculentissimum ornamentum, certo duxerim additurum, sed locupletiorem auctori quoque suo probatissimo, indubia spe, eximiam fore pariturum laudem. Quippe qui inter se veriora hujus emunctæ ætatis judicia æmulatus, eorum gloriam, qui *Annales Ecclesiasticos* jamdudum auspicati fuerant, comparata sibi ingenti veterum monumentorum supellectili, ingestaque impensiori ingenii sui industria, continuationem operis interrupti cæterisque inaccessi enixiori conatu, aggressus est, ac faventiori numine est prosecutus.

CAROLUS LEOPOLDUS CALCAGNINUS
Sac. Rotæ Auditor.

Ecclesiasticos Annales, qui præcipue Sanctissimi Pontificis Pii V erga Christianæ Reipublicæ decorem ac tutamen præclara facta depromunt, a Jacobo de Laderchio Congregationis Oratorii presbytero conscriptos, reverendissimo P. Fr. Gregorio Selleri Sac. Pal. Apost. Magistro mandante, percurri. Demiratus sum usquemodo et demirari prosequar diligentiam, pietatem ac eruditionem, qua auctor in lucem profert, quæ oblivionis tenebris poterant adumbrari. Dum ergo præterita, narrationibus suis, veluti præsentia exhibet, ad earum dignitatem pertinere arbitror, si publici juris fiant, quod in futura sæcula lumen effundant. In Conventu S. Mariæ super Minervam III kalend. Augusti MDCCXXVII.

FR. HIERONYMUS MARIA RENDINA
Ord. Prædic. Magister, cleri Romani Apostolicus examinator, Inquisitor Generalis.

Jussu Reverendissimi P. Fr. Gregorii Selleri, Sac. Palatii Apost. Magistri, studiose legi tomos plures manuscriptos, quibus Jacobus Laderchius presbyter Congregationis Oratorii S. Philippi, prosequens Ecclesiasticos Annales, quorum auctor fuit eminentissimus cardinalis Baronius ejusdem Congregationis alumnus, nunquam satis laudandus, laudabili sane stylo, diligenti methodo, accurataque gestarum rerum narratione Historiam memoria dignam luculentissime enarravit. Sum propterea summopere delectatus in multa magnaque rerum varietate, quas refert exactissime præfatus auctor, paucos annos, eos scilicet, quibus S. Pius V Ecclesiam gubernavit, ad historiam redigens Ecclesiasticam; ibi enim inter alia præcipue ob oculos eruditorum ponit Vitam magni Pontificis, studia nempe, labores et sollicitudines, plus quam humanas, quibus Sanctissimus Pontifex, multis magnisque tempestatibus Ecclesiæ, sibi commissæ, adeo jactatam naviculam, prudentiæ suæ, pietatis, fortitudinis, consilii ac sapientiæ remis velisque clavum tenuit ac rexit, ne hæreticorum, gentium atque principum fluctibus intumescentibus obrueretur. Miratus itaque sum atque obstupui, considerans virum, annis æque et vivendi genere religiosissimo fatigatum, tot tantaque potuisse meditari, aggredi ac perficere, animo in cunctis et singulis vivacissimo, atque brevi paucorum annorum curriculo, quæ vix alius, vel ætate florentissimus valuisset tentare. Etenim solis instar, unius Urbis cœlo affixus,

Omnibus omnino aspersit sua lumina terris.

Tacebo Italiam, et indicabo Galliam, Belgium, Angliam, Daniam, cum cæteris Arctois provinciis Europæis, Germaniam, Poloniam, necnon Ecclesias Africanas, et utriusque orbis Indici regna et imperia, legationibus, missionibus, Epistolis, aliisque id genus, aliis ad orthodoxam fidem, veramque religionem ac pietatem excitata, promota inflammataque. Indicabo denique totam Asiam Othomanicam suo nomine repletam, ob ejus immanissimam potentiam, nedum repressam, sed victam, sed fractam, sed pæne etiam attritam, in ipsomet insolentissimæ fortunæ culmine, non tam sua, et Hispana, et Veneta classe, quam precibus, et apud Deum meritis propriis insignissima victoria, de Turcis ad Echinadas reportata.

Miratus sum ac obstupui hæc interim hæresum

et hæreticorum omnium ingenium, plusquam vipereum, et malitiam sane dæmonicam, quæ nedum sacras res et Ecclesiasticas pessumdare ubique anhelat, sed politicas quoque ac humanas susdeque vertere non desistit, ubi semel cœperit nova moliri in extremum principum periculum, et populorum excidium. Hæc quippe omnia monstrorum portenta, S. Pio V Pontifice Ecclesiam regente, ex Orco emersa, in toto fere Christiano orbe debacchari visa sunt. Sed his omnibus unum Pontificem invictum, aut victorem occurrere miratus est orbis, ad totius S. Ecclesiæ utilitatem, ab ipsius hostibus quoque laude non modica sibi comparata.

Miratus denique sum ac obstupui infandam nostrorum temporum diversissimam ab illis conditionem; tunc enim omnes principes potentesque Catholici, Ecclesiæ filii, ubique gentium, Romani Pontificis clavibus fasces submittebant; ejus jussa sanctionesque verebantur, aut venerabantur; omnes Academiæ Sedis Apostolicæ oracula, veluti ex ore Dei definitiones prolatas suscipiebant: nunc enimvero nihil minus auctoritatis habet, quam Romani Pontificis dignitas, cui potestas laica subesse dedignatur, multisque in locis, Ecclesiasticæ se parem facere præsumit, ita ut novissima nobis tempora imminere timendum non immerito sit, quippe qui videmus nostris oculis et auribus nostris audimus initia illius discessionis, quam Apostol. II ad Coloss., cap. II, manifestissimum futurum fore dicit signum, cum revelandus erit filius perditionis, homo peccati: inquit enim diserte Angelicus Doctor in dictum caput lect. I. quod discessio, « *ab Apostolo indicata, debet intelligi a Romano imperio, scilicet a fide Catholica Romanæ Ecclesiæ* ». Hanc autem desertam iri ab iis omnibus qui tanquam membra sub suo capite, sub Romano Pontifice sese continere detrectant, non est qui ignoret.

Hac de causa, quam maxime cupio, ut typis detur hujusmodi opus, quo nullum arbitror in præsentiarum efficacius, ad inimicorum Sedis Apostolicæ et Pontificiæ auctoritatis detractorum inobedientiam, superbiam ac pervicaciam convincendam, confundendam, et retundendam, tot argumentis solutione carentibus, quot egregiis factis a nullo negabilibus; non sic enim fuisse arguitur et demonstratur. Ita mihi videtur, salvo sapientiori judicio.

Ego D. Augustinus Romanus de Floribus
Lector Sac. Theologiæ emeritus,
Abbas S. Romualdi de Urbe,
ibique Ordinis Camaldulensis Procurator Generalis,
Theologicæ Academiæ censor,
Sac. Congregrationis Indicis consultor, etc.

Attentione ac solertia, majori qua licuit, nec sine peculiari animi mei voluptate, reverendissimo P. Fr. Gregorio Selleri, S. P. Apost. Magistro præcipiente, percurri, quæ vir præstantissimus et reverendissimus P. Jacobus de Laderchio, Congregationis Oratorii Urbis ECCLESIASTICORUM ANNALIUM continuator, tredecim integris Voluminibus Mss. docto accuratoque exaravit calamo, ea enarrans, quæ ab anno sexagesimo sexto, usque ad septuagesimum secundum sæculi decimi sexti, toto videlicet Pontificatu S. Pii V et anno primo Gregorii XIII memorabilia in Dei Ecclesia acciderunt. Ad ea autem avidius percurrenda, præter alia permulta, me mirum in modum exstimulabat id, quod in Historia decet esse præcipuum, nempe veritas, et sinceritas, quam certe maximam deprehendam. Nam gesta fere omnia, quæ ab auctore describuntur, non tam suis, quam præfatorum Summorum Pontificum, aliorumque supremorum principum, aut probatissimorum auctorum verbis, et quidem ex ipsis Bullarum, Brevium, seu Epistolarum originalibus fideliter transcriptis, expressa conspiciuntur. Curandum propterea censeo et exopto, ut, servatis alias servandis, quantocius prædicta Volumina, ad communem publicamque utilitatem prælo tradantur. Ex Collegio S. Pauli ad Arenulam Urbis, die XVI Junii MDCCXXV.

Fr. Paulus Lombardini
Ex-Generalis Tertii Ordinis S. Francisci,
et Theologicæ Academiæ Urbis censor.

Id ipsum censeo et exopto, post accuratam, ex mandato Reverendissimi P. Fr. Gregorii Selleri S. P. Apost. Magistri, eorumdem Voluminum expensionem. Ex Collegio S. Bartholomæi in Insula, Kalendis Augusti MDCCXXV.

Ego fr. Antonius a Mazaria
Ord. Min. lector Jubilatus, et Sac. Congregationum Rituum et Indicis consultor manu propria.

Cum plerique viri, doctrina ac pietate conspicui, et reverendissimo P. Sacri Apostolici Palatii Magistro probatissimi, post accuratum examen, promeritis laudibus prosecuti essent, ac luce publica dignissimam censuissent, ANNALIUM ECCLESIASTICORUM Continuationem, S. Pii V Pontificatum complectentem, a religiosissimo doctissimoque P. Jacobo de Laderchio Congregationis Oratorii presbytero concinnatam; in eamdem quoque sententiam, propria subscriptione, anno proxime præterito consignatam, me venisse memini; omnium quidem infimus; sed qui tarditatem ingenii mei vigilantioris ac forte morosioris examinis diligentia supplere curavi. Eam quippe, non fidei tantum orthodoxæ m orumque doctrinæ, per omnia consonam deprehendi; verum etiam sinceris ubique nixam documentis, ad constabiliendam veritatem factorum, per novatores, aliosque illis faventes obtenebratam, omnino idoneis et cognitu necessariis. Persto autem in eadem sententia; cum nihil sit adeo, cur ab ea vel latum unguem discedere ausim, ut gravate admodum feram diuturnam istam, undecumque ortam, dormitationem typographi. Sic censui, iterumque censeo, meliore judicio salvo. Romæ, ex Collegio S. Bartholomæi in Insula, nonis Septembris MDCCXXVI.

Fr. Antonius a Mazaria
Ord. Minorum revisor deputatus.

Ecclesiasticæ Historiæ Continuationem, a Jacobo de Laderchio, Congregationis Oratorii Presbyt. conscriptam, jubente reverendissimo P. Fr. Gregorio Selleri S. P. Apost. magistro, ea animi voluptate perlegi, qua opus aliquod suis omnibus numeris absolutum historiæ cupidus percurrere consuevit. Enimvero, quid in illa non serium, non amœnum, non jucundum denique ac suave? Profecto si materiam aspexero, occurrunt oculis S. Pii V Pontificis gesta,

talibus monumentis referta, ut eminentia doctrinæ, sanctitas vitæ, rerumque gerendarum peritia, ita inter sese de primatu contendant, quod tandem simul sociata, optimi Pontificis ac principis ideam videantur exhibere. Si scribentis mentem ac scopum, ita omnia disposita invenio, ut nec plus æquo Ecclesiasticæ potestatis fines amplificet, nec justo minus sæcularis jurisdictionis terminos contrahat. Sed singula limitibus suis ita servat inclusa, ut inter pietatis et justitiæ tantum confinia permittantur spatiari. Si stylum denique et elegantiam sermonis, quanta illi dignitas, quanta venustas! Prodeat igitur in lucem opus istud in nominis auctoris illius, in orbis universi decus, fulcimentum, emolumentum. Romæ, ex Collegio SS. Vincentii et Anastasii, XII kal. Junii MDCCXXV.

Leo Bartolotti
Sacræ Theologiæ Lector, et Clericorum Minorum Provincialis.

Marcus Antonius Muretus, vir eloquentia et multiplici eruditione clarissimus, in funere Pii V Pontificis Maximi, paucis ante annis, Sanctorum fastis adscripti, Orationem habiturus, ita præfandum putavit : « *Jam quasi thesaurum quemdam rerum pulcherrimarum ac pretiosissimarum aperiens, spectandumque proponens evolvam et explicabo vera illa et divina bona, quæ semper illum bonis amabilem, improbis formidabilem, utrisque admirabilem reddiderunt* ». At nequiit profecto Muretus brevi temporis spatio, concisaque oratione, quæ animo conceperat, verbisque spoponderat, ut par erat, disserendo, fidem suam liberare, sed capita quædam attigisse et delibasse contentus, alteri ad currendum lampada tradidit.

Excepit ergo Jacobus de Laderchio, et improbo labore acrique judicio, pæne omni Bibliotheca excussa, pluribusque detectis Veterum monumentis, quæ carie et squalore obsita in tenebris latitabant, et multorum diligentiam eluserant, pulcherrimam omnibusque numeris absolutam, Ecclesiasticam contexuit Historiam, S. Pii Quinti Pontificatum complectentem, rebusque ab illo præclarissime gestis, suis quibusque annis accurate admodum consignatis, Acatholicorum calumniis et criminationibus detectis, penitusque profligatis; more majorum, qui jussu S. Philippi Nerii, a Christo nato S. Pii Quinti temporibus tenus, magno orbis bono, et Catholicæ religionis gloria ANNALES ECCLESIASTICOS conscripserunt.

Hæc porro Laderchii Ecclesiastica Historia, ceu tabula affabre picta coloribus, et locata bono in lumine, graphice, luculentaque oratione descriptum exhibet Pium Pontificem Maximum, modo principis personam subeuntem, modo, ut summum Ecclesiæ hierarcham decet, sacra divinaque impigerrime curantem; utrobique eousque politicarum et Christianarum virtutum choro stipatum, ut jure omnibus et in omnibus admirabilem dixeris. Animi magnitudine ac vigore omnia Christiana orbis regna complexum, negotiis illorum extricandis, maxime Christianam pietatem concernentibus, se superimpendendo, felicem exitum invenisse, seu bella hostium Ecclesiæ repellerent, seu ultro inferenda putarent. Atque hinc tanta rerum copia et producendi sermonis orta necessitas, ut nonnisi Historiæ eorum temporum magna jactura omitti potuissent.

Propterea, quoniam hos Annales, ex mandato reverendissimi P. Fr. Gregorii Selleri, Sac. Pal. Apost. Magistri, legenti mihi nihil omnino occurrit expungendum, titulo quod bonis moribus adversetur aut fidei dogmatibus dissonum sit; ego dignissimos judico, ut prælo quantocius committantur, publicique juris fiant. Neque in hoc video ullum agi Laderchii negotium etsi magnos illum labores exhausisse in his conscribendis diffiteri non possim, sed Ecclesiæ potissimum Romanæ interesse sentio, gesta, quæ ignorabantur hujus S. Pontificis publicari, intelligens pios inde plurimum ædificationis capturos; heterodoxis vero et improbis in confusionem cessuros. Ita videbatur sub censura, etc. Ex Conventu S. Francisci ad Ripam Tyberis, die XXV Julii MDCCXXV.

Fr. Hieronymus de monte fortino
Sac. Theologiæ Lector emeritus.

Annales Ecclesiasticos, de anno MDLXVI ad annum MDLXXII a reverendissimo Jacobo de Laderchio Congregationis Oratorii S. Philippi Nerii Romæ, ingenti studio elaboratos, ab universo litterario orbe, concupiscenti animo anhelatos, ab ipsa Ecclesia diu desideratos, pervadere tandem mihi concessum fuit. Quantam inde mentis jucunditatem, animi hilaritatem et delectationem perceperim, verbis explicare haud valeo. Quamvis siquidem pluribus in operibus auctoris ingenium simul cum pietate, eruditione et doctrina pollens fuerim demiratus; hisce tamen in Annalibus, levatum se supra se conspexi quandoquidem, cum styli elegantia solertiam bonam, rectum ordinem, ac optimam methodum, cum gestorum multitudine, et rerum selectione, claritatem simul et brevitatem non modicam adauxit; uno verbo dicam, suorum prædecessorum vestigia adamussim prosequens, dubio procul falsitatum *collegit zizania et alligavit in fasciculos ad comburendum*: Veritatis *autem triticum congregavit in horreum Christi*. Quapropter, cum, reverendissimo Sac. Palatii Apostolici Magistro mandante, studiose illos revolverim, et quidquid, vel bonis moribus, vel sacris fidei dogmatibus adversatur, in illis non deprehenderim, imo favorabile omne repererim; in votis sum ut publico lumine fruantur. Dabat Romæ, die XXVI Februarii MDCCXXV.

Fr. Leo a S. Felice
Carmelita discalceatus, Sacrar. Congregationum Indicis et Rituum consultor.

Ecclesiasticos Annales, auctore Jacobo de Laderchio, Congregationis Oratorii presbytero, reverendissimo P. Fr. Gregorio Selleri Sac. Palatii Apostolici magistro mandante, non parva animi oblectatione perlegi. Vestigia doctissimorum prædecessorum ejusdem Congregationis imitatus, diu laboravit auctor, ut secerneret pretiosum a vili, verum a falso, et ad Reipublicæ Catholicæ utilitatem, et eruditorum jucunditatem, opus a pluribus exoptatum proferret. In varietate eventuum demonstranda, non varius et inconstans reperitur, sed firmus in amplexu veritatis. Non multus in verbis; magnus autem in rebus, prolixitatem devitans, dum brevis esse vult, obscurus non fit; sed claritatem brevitati adjungens, paucis multa complectitur. Quare, cum nihil bonis moribus, aut nostræ fidei dogmatibus dissonum contineat opus, si lector non lividis oculis aspexerit, juxta votum,

erit delectatio jugiter adhærens veritati. Dabam in Collegio S. Pancratii extra et juxta Urbem, die xxv Januarii MDCCXXV.

Fr. Maurus Ab Annuntiatione
Carmelita excalceatus, Controversiarum Lector.

Diu tandem desideratum, opus continuationis Historiæ Ecclesiasticæ de anno MDLXVI ad annum MDLXXII, auctore Jacobo de Laderchio Faventino, Congregationis Sancti Philippi Nerii de Urbe, ego infrascriptus præcipiente reverendissimo P. Fr. Gregorio Selleri, S. P. Apost. magistro, attente legi et pervolvi, atque singulari doctrina, ordine et methodo elaboratum reperi. In eo enim gesta Summorum Pontificum S. Pii V ac nonnulla Gregorii XIII exculta styli elegantia, et compendiosa brevitate, luculenter ac nervose referuntur, ut quæ aut in aliis scriptoribus desint, vel ob defectum notitiarum omissa sint, sive asserantur, quæ sanctitatem tanti Summi Pontificis Pii V obnubilant; ab eo, ex certis ac indubiis fontibus eruta habeantur, et respective tot monumentorum rationumque densitate rejiciuntur, ut nullus vix hucusque alius eruditus ita peragere excogitarit. Quamobrem, cum eidem operi apprime congruat S. Gregorii Nazianzeni elogium ad Nicolaum : « Historiam videlicet hanc, conglobatam quamdam et coacervatam Sapientiam esse, hominumque multorum mentem in unum collectam », nihilque in eo sit omnino non pium, nihil alienum a mente Ecclesiæ Catholicæ, Apostolicæ, Romanæ, ac nihil non redolens insignem ipsius auctoris eruditionem pari cum pietate conjunctam, dignissimum censeo, quod in omnes Christianas regiones vulgetur, ad Dei gloriam, S. Rom. Ecclesiæ exaltationem, publicamque utilitatem. Romæ, die VII Aprilis MDCCXXV.

Antonius Flavius de Sanctis
Advocatus.

IMPRIMATUR

Fr. Gregorius Selleri, Ordinis Prædicatorum, Sacri Palatii Apostolici Magister.

Te Deiparam virginem, ex sterilibus annosisque parentibus Joachim et Anna, voto concepto, genitam : trimulam in templo præsentatam, ibique usque ad nuptias cum Joseph Virgine, maturæque ætatis viro, commoratam. Quæ ab Angelo annuntiata, singulari tuo assensu, mundo succurristi perdito; sponsoque tuo comite, ad Elisabetham visitandam te contulisti : ac in Bethlem, absque ulla prorsus naturali sorde genito Salvatore, eum in præsepio, in medio duorum animalium, bovis videlicet et asini humiliter reclinasti; ac a tribus Magis regibus, stella duce cognitum et adoratum conspexisti. A quo deinde baptizata, post ipsius passionem, prima omnium, cum ex morte resurrexisset, visitata fuisti. Quæ demum ubi jam ad Patrem ille ascendisset, Hierosolymis mortua, et in Valle Gethsemane sepulta, gloriosa resurrexisti, et una cum corpore ad Cœlos assumpta, et super Angelorum choros exaltata : in utraque Ecclesia, solemnitatibus, præcipuoque cultu, ut decuit, semper ab initio usque ad nostra hæc tempora, prosecuta es. Te (inquam) Matrem misericordiæ, Sedem Sapientiæ, quæ cunctas hæreses sola interemisti in universo mundo, omnium tuorum abjectissimus servus, qui præfata omnia de te sincero corde credit, et voce libera confitetur, humiliter exorat et deprecatur, ut in tanto hoc opere suscipiendo, sis ei adjutrix, præsidium et virtus, ne oneri succumbat, ac quidquam hoc in tomo editum est, ad majorem sit Omnipotentis Dei, tui, et sanctæ Catholicæ Romanæ Ecclesiæ gloriam. In nomine siquidem tuo, sic incipit.

SUMMARIUM

TOMI XXXV

MDLXVI

1-11. Pii V electio divinitus et facta et præcognita. 12-15. Quæ munia Pius obierit ante adeptum Pontificatum. 16-20. Severioris ingenii habetur non in homines, sed in vitia. 21-27. Ad probam et sanctam vitæ institutionem se suosque rite componit. 28-30. Cardinales ad integritatem et gravitatem hortatur, et quosdam tollit abusus. 31-33. Nepotem invitus cardinalem creat, et perpaucis illum honestat reditibus. 34-38. Cavet ne consanguinei opulentiores evadant, et vetat ne bona Ecclesiastica distrahantur. 39. Severe increpat cardinales de futuri Pontificis electione agentes. 40,41. Cardinalium titulos auget, et novas instituit regulas, quibus adstrictum sacrum Collegium procedere debeat in electione Pontificum. 42. Integritati cardinalium in judiciis ferendis providet. 43,44. Nonnisi probatissimis confert dignitatem episcopalem, et supprimit munera occasione pallii oblata. 45-51. Episcopos et obtinentes beneficia quibus animarum cura annexa est ad residentiam cogit. 52,53. Concilii Tridentini decreta ubique observari jubet. 54-56. Litteras gratulatorias de sua electione accipit. 57,58. Pro reformatione cleri, imprimis Romani, sanctiones edit. 59. Decernit Constitutiones de beneficiis juxta mentem Concilii Tridentini. 60,61. Missas vespertinis horis, aut ritu non proprio, celebrari prohibet. 62,68. Ecclesiarum præcipit visitationem, sicut et decentiam cultus et ædificiorum sacrorum. 69,70. Urget constructionem Ecclesiæ S. Mariæ in Thermis Diocletiani. 71. Mira Pontificis pietas in sacris celebrandis. 72,73. Constitutio contra Simoniacos. 74-81. Regulares utriusque sexus ad puriorem vitæ normam redigit. 82-87. Profanatores, blasphemos et Sodomitas insequitur, et meretrices expellit. 88,89. Decreta de matrimonialibus dispensationibus. 90-92. Cauponas frequentari et ludos exerceri vetat, et medicis dat gravissima monita. 93-105. Zelo fidei accensus hæreses profligat, præsertim inquisitionis ministerio. 106-112. Judæorum conversioni providet, et catechumenorum domum instaurat. 113-116. Judices ad integritatem revocat. 117-121. Cohibet avaritiam famulorum cardinalibus inservientium, et exstimulat incuriam notariorum. 122-127. Comprimit audaciam scelestorum hominum. 128,129. Severiora prædecessorum in sontes decreta clementer mitigat. 130-140. Carafarum causa denuo judiciali disceptationi subjicitur, et eorum jura restituuntur sine alterius damno. 141-144. Piratarum flagitia coercet, infelicibus naufragis consulit, et fidei captivorum providet. 145. Ornat præclaro privilegio conservatores Urbis. 146. Vix creatus Pontifex bonos gaudio, improbos terrore replet. 147,148. Subvenit civium incolumitati et pauperum necessitatibus. 149-156. Annonæ ubertatem et facilitatem procurat per sanctiones sapientissimas. 157,158. Spiritualia cuncta per se gerit; temporalia cardinalibus tractanda dimittit, et principem se vere ostendit eximium. 159-160. Turcæ astu sibi vindicant insulam Chio. 161-164. Ex Justinianorum familia nonnulli martyrio coronantur, nonnulli pretio redempti in Italiam reducuntur. 165,166. De vigilantia Pontificis in tuendis oris maritimis præmonitus Turca ad sua revertitur. 167-169. Contra Turcas Pius classem instruit et Christianas oras muniri studet. 170-181. Pontificis zelo et sumptibus optime instructa Melita. 182,183. Salernitanus archiepiscopus corripitur quod concilium provinciale cogere neglexerit. 184-189. In Neapolitano regno dissidia propter placitum regium quod vocant *Exequatur : Ætnæ* eruptio horrenda. 190-193. Nubila quæ inter Pontificem et Venetos oritura apparebant cito et facile dissipantur. 194-196. Pius componit dissidia exorta inter Venetos ac Ferrariæ ducem, necnon inter Florentinos et Lucenses. 197-200. Abrogantur privilegia Mantuano duci concessa. 201. Lis mota inter Finalis incolas et eorum ducem in imperiale forum transfertur. 202-208. Helvetiis Catholicis Pontifex concedit ut eorum pueri, qui sacerdotale munus ambiverint in Seminariis rite institutis erudiantur. 209-214. Caroli Borromæi zelus in administranda Ecclesia Mediolanensi. 215. Vidæ episcopi et poetæ obitus. 216-218. Maximiliano imperatori recusat præstare subsidia contra Turcas Pontifex, quod in comitiis Augustanis permiserit deliberare de rebus ad fidem pertinentibus. 219-221. Commendono e Polonia redeunti mandat Pius ut ad comitia Augustana se

conferat. 222-225. Litteræ Pontificis admonitoriæ tum ad imperatorem, tum ad singulos principes et episcopos tum ad ipsum conventum Augustanum. 226-228. In comitiis Augustanis capita proposita. 229-231. Num et in quo casu Commendonus nomine Pontificis coram conventu Augustano protestationem edere jussus fuerit. 232-235. Pio proponuntur theologorum sententiæ, tum quoad confirmationem recessus anni MDLV, tum quoad protestationem in comitiis Augustanis faciendam. 236,237. Inter varias et oppositas theologorum sententias anceps Pontifex cuncta dimittit prudentiæ Commendoni. 243,244. Mira Commendoni solertia in rebus agendis et difficultatibus expediendis. 245-250. Refelluntur Thuani commenta circa gesta in comitiis. 251-257. Hortante Commendono, reformationi cleri Germani insistit Pontifex. 258,259. De quodam ludi magistro ejiciendo scribit Pontifex ad archiducem Austriæ. 260. Episcopo Pataviensi datur mandatum exturbandi canonicum hæreticum. 261,262. Curiensis episcopus Pontifici suas ærumnas pandit. 263-266. De Frisingensis Ecclesiæ administratione filio ducis Bavariæ concedenda rogatus Pontifex rem primum in longum prudenter protrahit, et demum ad optatum finem ducit. 267-271. Electus Coloniensis professionem fidei edere detrectat. 272. Præclarum de cardinali Augustano testimonium a duce Bavariæ prolatum. 273-278. Qua mensura et quibus conditionibus Pius Maximiliano subsidia promiserit in bello contra Turcas. 279,280. Pro sua quisque parte imperator et Turca se accingunt ad bellum ineundum. 281,282. Joannis Transylvaniæ principis perfidia. 283. Decreta Concilii Tridentini in Hungaria promulgare curat Pontifex. 284- 287. Swendii et comitis Salmensis præclara contra Turcas facinora. 288-291. Divina clementia imploratur. 292,293. Singularis in publicis supplicationibus Pontificis pietas, et in sanandis ægrotis mira virtus. 294-299. Multis licet copiis fretus, sustinere potius quam inferre bellum Maximilianus decernit, et suo quidem detrimento. 300-304. Solymani obitus diu suis tectus, et Christianis non satis, ut debuisset, fructuosus. 305,306. Pontificis mærorem solantur strenua archiducum facinora. 307,308. Succedit Solymano Selimus filius, animi præstantia dissimilis patri, sed æque ac ille Christianis infensus. 309,310. In belli societatem contra Turcas Galliæ et Hispaniæ reges adducere nititur Pontifex. 311. Torpentem Maximilianum Pius, interveniente imperatricis auctoritate, cogitur exstimulare. 312,313. Nihil omnino negligit Pius in sociali fœdere ineundo. 314-316. Calamitatibus undique pressus Maximilianus ad meliora revertitur. 317,318. Cæsaris sorores ad Pium mittunt litteras eximiis pietatis sensibus refertas, et societatis Jesu laudatorias. 319. Danica classis procellarum vi disjecta. 320-338. In Poloniæ regno Lutherani et Calvinistæ cæteros heterodoxos ejicere tentant ut facilius dominentur; sed et ipsi aut se abscondere, aut alio demigrare coguntur. 339-342. Simulato religionis zelo, Gnesnensis archiepiscopus Pium decipere tentat, sed illius fraus per Hosium detegitur. 343,344. Ad Hosium mittitur Catechismus Romanus in Polonicam linguam vertendus. 344. Pius palatinum Columiensem in fide Catholica confirmat. 345-349. Episcopatus Sambianensis et Pomesaniensis inique suppressi, sed pejori modo restituti. 350-355. Elisabetha Angliæ regina Mariam Scotiæ reginam invisam habet, et fit artifex omnium conjurationum adversus eam. 356. Mariæ nuptiæ cum Darlæo. 357-363. Qualis reipsa fuerit Riccius ille qui occisus est. 364. Maria cum marito Dumblacum fugit. 365. Edimburgum Maria reversa parit filium, cujus e sacro fonte suscipiendi gratia Elisabetha comitem Bedfordiæ in Scotiam mittit. 366-370. Mariam commendat Pontifex principibus Catholicis, et eam litteris atque subsidiis fovet. 371-373. Pius Laureum episcopum Montisregalis in Scotiam mittere decernit. 374-376. Maria Pontifici gratias agit, nuntiatque suum filium ritu Catholico fuisse baptizatum. 377-385. Ritualium Anglicanorum compendiosa historia : cujusnam valoris sint ordinationes Anglicanæ. 386-389. Impium et ineptum decretum Parlamenti Angliæ de ordinationibus. 390. Elisabetha regina nec virgo nec nupta. 391,392. Joanna Navarræ regina in Bearniam se recipit. 393-397. Colloquium Parisiense utilitatem Catholicis, perniciem hæreticis afferens. 398-400. Divina vindicta in hostes omnipotentiæ Dei. 401,402. Lauduni celeberrimum sanctissimæ Eucharistiæ miraculum. 402-405. Navarræ regina edicto Catholicam religionem eliminat. 406-409. Pius Bearniæ jus in regem Hispaniæ transferre minatur, ni Joanna resipiscat. 410-413. Instigante Navarræ regina, motus seditiosi Apameæ, Tolosæ et Lugduni. 414-416. Fraudes Auriacensis a Pio deteguntur. 417-420. Graves ad Pontificem de cardinali Armeniaco accusationes déferuntur, quæ mox, interveniente Sadoleto, diluuntur. 421-423. Pontifex per nuntium incitat regem ut hæreticos per Gallias sævientes acriter insequetur, et reginam matrem præmonet de infelici suarum artium exitu. 424-427. Latam a prædecessore sententiam contra septem Galliæ episcopos Pius V promulgat. 428-429. Gratianopolitanum episcopum erga hæreticos procliviorem graviter perstringit Pontifex. 430,431. Odetus Castilioneus prohibetur incedere habitu cardinalitio in aula Gallicana. 431-435. Decretorum Tridentinorum executionem in Gallia urget Pontifex. 436. Galliæ regina de hæresi suspecta. 437. Caroli Molinæi improba scripta. 438. Nostradamus Saloni in Provincia moritur. 439-451. Inopportuna Inquisitionis Hispanicæ introductio in Belgium suscitat inter nobiles conjurationem, quam minacibus edictis gubernatrix comprimere tentat. 452-464. In pluribus Belgii urbibus, Antverpiæ præsertim, tumultus, cædes, et sacrorum direptio. 465-470. Pius nuntium cum litteris ad Belgas mittit, ut in viam rectam eos reducat. 471-474. Regi Hispano paterne mandat Pontifex ut in Belgium se conferat, sed rex Belgicum iter aggredi detrectat. 475,476. A Pio petit subsidia Margarita Parmensis. 477-481. Ex mutuo consensu Pontificis et regis, Hispania ab hæresi et morum perversione præservatur. 482-487. In causa archiepiscopi Toletani, de hæresi postulati, zelus Pontificis et pietas regis Catholici elucent. 488-491. Ad Synodos provinciales Hispaniæ commonitoria Pontificis Epistola quæ a præsulibus summa cum religione excipitur. 492-496. Vigilantia Pontificis Hispania et Lusitania ab innumeris malis immunes fiunt. 497-499. Hortatur Pius Portugalliæ regem ut ducat uxorem. 500-506. Concilii Tridentini decreta mittit Pontifex ad omnes Ecclesias Indiarum, tum Orientalium, tum Occidentalium. 507. Catechismus Romanus, auspice Pio V, in lucem prodit.

MDLXVII.

1.2. Pius compellit ad residentiam tum episcopos, tum parochos. 2-10. Decreta de collatione, resignatione et administratione beneficiorum. 11-13. Celeberrima Constitutio de non alienandis sive infeudandis urbibus

aliisque Romanæ Ecclesiæ locis. 14, 15. Omnia præsentationis jura a prædecessore concessa Pius revocat, unde principum querelæ. 16-23. In litteris ad singulos principes directis, sicut et in agendi modo, simul elucent prudentia, comitas, liberalitas et animi fortitudo Pontificis. 24,25. Pius insectatur avaritiam, concussiones et turpes in largiendis indulgentiis quæstus. 26, 27. Revocat privilegia militiæ S. Lazari Hierosolymitani et attribuit spolia Cistercensium mortuorum suis ipsorum conventibus. 28. Lanificium in Urbem inducit. 29. Ornamentis mulierum modum imponit. 30. Providet magistratuum integritati. 31. Cruenta vel turpia vetat spectacula. 32-34. Constitutiones de Mendicantibus. 35, 36. Lis inter Pontificem et Jesuitas. 37. De vestitu clericorum nova mandata. 38-54. Carnesechius, hæreticus convictus, Romam Florentia adducitur, capite plectitur et post mortem comburitur. 55-58. Cosmus et Statius improbe ab hæreticis insimulati. 59-62. Hebræorum fraudes et molimina comprimuntur. 63-69. Pius dolet injuriam jurisdictioni Ecclesiæ illatam in regno Neapolitano, sub prætextu placiti regii, quod vocant *Exequatur*. 70. Sanguinis pluvia et solis eclipsis in oppido regni Neapolitani. 71-73. Causa litis inter senatum et archiepiscopum Mediolanensem Romam evocatur. 74. Agitur de reformatione Ordinis Humiliatorum. 75. Carolus Borromæus visitat partem suæ diœcesis sub Helvetiis constitutam. 76-79. Metu Turcici periculi impulsus Pontifex undequaque subsidia studet impertiri Melitensibus, et summus Ordinis magister ipse prospicit insulæ saluti. 80-82. Veneta respublica sibi ipsi timet, et ab irruentibus fluminibus magna patitur damna. 83-86. Genuenses ab intestinis et externis difficultatibus eximuntur. 87,88. Casalensium seditiones finem habent, et Cosmi Etruriæ ducis principatus vires acquirit. 89. Ursinus, Pitiliani comes, Romam adducitur, et compellitur errores abjurare. 90,91. Auxii Helvetii de transitu Hispanorum in Belgium migrantium. 92,93. Albani ducis in Belgium itinerarium. 94,95. Ducissæ Parmensis præclara facinora. 96. Cameracensis archiepiscopus Pio urgenti receptionem Concilii Tridentini opponit induttum exemptionis capitulo concessum et ab ipsomet juratum. 97. Hollandia tota veræ religioni restituta. 98. Hermannus, seditionum et sacrilegiorum auctor, miraculo nec territus, nec conversus. 99,100. Alia miracula contra Calvinistarum perfidiam edita. 101,102. Solas Baptismi cærimonias præteritas esse supplendas, non Baptismum iterandum, constat ex hujus ævi historicis. 103-107. In Belgium ingreditur Albanus, a quo potius exacerbatæ quam sanatæ res Belgicæ. 108. Ducissa Parmensis veniam petit et obtinet redeundi in Italiam. 109. Celeberrima Constitutio dogmatica qua Baii errores damnantur. 110-125. Dissertatio historica in qua exponitur qui sint auctores, fautores et oppugnatores hujus hæresis. 126-131. Pius cardinali Granvellano committit executionem Bullæ, et Dominicanis dat potestatem absolvendi a censuris in foro interno. 132-138. Hæretici Galli totam regiam captivam facere tentant, sed profligati in Lotharingiam fugiunt, non sine multis patratis sceleribus. 139-159. Periculis et necessitatibus regiæ Galticæ subvenit Pontifex, excitatque cæteros principes ad mittenda auxilia. 160-162. Ministrum Calvinistam, hæresis semina spargentem in Bisuntina diœcesi, comprehendi jubet Pontifex. 163. Venayssini comitatus regimen in manus fidas transmitti curat. 164-187. Mariam Scotiæ reginam laudat Pontifex in Epistola ad eam directa : hujus reginæ lamentabiles casus. 188. Elisabetha regina imperatori ipsi sicut et cæteris principibus illudit. 189-192. Gothanum bellum ab Elisabetha fotum. 193-196. Plures hæretici, inter quos Gaspar Francus, errores suos ejurant. 197. Leonsertitium, in diœcesi Misnensi strenue laborantem, litteris roborat, et docet qua ratione se gerere debeat erga nonnullos qui eum inconsultis petitionibus lacessebant. 198,199. Cardinalis Hosii Epistola gratulatoria ad Colonienses qui ejecerant Hermannum hæreticum : senatus Coloniensis responsio. 200-205. Disceptatio Maximiliani cum Academia Coloniensi : ejusdem imperatoris fervens religionis studium hoc anno ostensum. 206-213. Coloniensis Ecclesia a suspecto pastore liberatur, dignus et Catholicus sufficitur. 214-216. Puerum bimum, ducis Brunswici filium, electum ad sedem Halberstadensem Pius confirmare recusat. 208-223. De seminario Frisingensi erigendo agitur tum apud Albertum Bavariæ ducem, tum apud ordines et capitula in illa diœcesi constituta. 224-227. Possonii comitia, in quibus Maximilianus se vere principem Catholicum ostendit, subsidiorum in Turcas promissionem recipit, et tandem aleæ præcavens tentat inire pacem cum Turcis. 228. Ariani Transylvani librum edunt plenum blasphemiis contra Christi incarnationem. 229-233. Bella inter Polonos, Suecos et Moscovitas. 234. Hosius monet Polonum regem ut contra Moschum incedere desinat. 235-242. Elbingensium hæreticorum cum Hosio dissidia. 243, 244. Hæreticos ad veram fidem Hosius reducere studet. 245, 246. De regno Poloniæ Pontificis sollicitudo. 247. Goanum archiepiscopum Pius revocat a cogitatione relinquendi onus pastorale, et illi tribuit potestatem concedendi indulgentias in quibusdam diebus solemnioribus. 248. Pius quædam Portugalliæ monasteria convertit in seminaria sacerdotum in Indias mittendorum. 249. Concilium Provinciale Goanum. 250. Potestatem dispensandi in gradibus a jure prohibitis Pius concedit non solum episcopis, sed etiam societatis Jesu sodalibus in partibus infidelium laborantibus. 251. Domos Catechumenorum ædificantibus aut oratoria Jesuitarum visitantibus indulgentias concedit. 252-255. Noviter a gentilitate conversos in Indiis Pontifex bene haberi curat. 256-261. Dæmonis imperium in Indiis evertitur. 262-264. Pius monet Hispanos ut mitius agant cum incolis. 265-267. Patriarchæ Ethiopiæ facultas datur alio se conferendi. 268. Concilium Valentinum in Hispania confirmatur. 269, 270. S. Thomas Aquinas inter doctores collocatur. 271-276. Faventiæ imago sacra in mediis flammis incolumis miraculo asservatur.

ANNALES ECCLESIASTICI.

PII V ANNUS 1. — CHRISTI 1566.

1. *Pii V electio divinitus et facta et præcognita.* — Redemptoris annus millesimus quingentesimus sexagesimus sextus, Indictione nona, felicibus faustisque auspiciis ingreditur ; nam die septima Januarii, a vacatione Sedis ob mortem PII papæ IV (qui juxta nonnullos quinto, juxta alios vero quarto id. Decembris decesserat) nondum elapso mense, S. R. E. cardinales, maximo totius Catholici orbis beneficio, Fr. Michaëlem Ghislerium, ex Ordine Prædicatorum, tit. S. Mariæ supra Minervam presbyterum cardinalem, Alexandrinum nuncupatum, unanimi voto, adnitentibus præcipue Carolo cardinali Borromæo, Marco Scitico cardinali ab Altaemps, ex sorore Pii IV nepotibus, et Alexandro cardinali Farnesio, divino potius quam humano nutu, ad sacrosanctam Petri Cathedram evehunt.

2. Et quidem divinitus factam cardinalis Alexandrini in Summum Pontificem promotionem, omnes palam professi sunt, quos inter referre sufficiat, quæ ex Epistola, a quodam Germano tunc in Urbe commorante ad illustrissimum principem scripta, profert Archangelus Caraccia [1] : « Summi laboris » Epistolæ sunt verba » ac molestiæ meæ ex itinere, durissimo anni tempore ac via deterrima suscepto, magna compensatio illa fuit, quod reverendissimum D. Michaëlem Alexandrinum, Pontif. Max. factum comperi, et ita factum, ut ejus Pontificatum, Dei opus esse certissimum, omnium cardinalium subitus et summus consensus, tanquam a vehementi Dei spiritu conflatus, comprobavit. Hic est ille cardinalis, cui conscientia optimæ mentis, sententiæ libertas, spectata virtus, et integritas auctoritatem dedit. Loquebatur in conspectu regum, et non confundebatur : non studebat placere hominibus, et Servus Servorum Dei inventus est. Cum enim septem filii Isai adducerentur, ut primo Reg. 16, non respexit Dominus vultum neque altitudinem staturæ eorum; sed hunc perinde ac illum Davidem, in summa præstantis pietatis humilitate jacentem, elegit, qui in medio fratrum ungeretur. Et qui semper Catholicæ fidei custos ac tutor fuisset, merito aliquando esset ejus princeps ac summus antistes ». Sic apud Caracciam. Tanto enim et tam repentino omnium consensu, Pontifex cardinalis Alexandrinus renuntiatus est, (alius [1] scripsit) ut si cui forte adhuc dubium fuerat hominumne judicio aut divino numine, Summi Pontifices crearentur (quod tamen nemini unquam bono dubium fuit), ea tota dubitatio, comitiis pro ejusdem in Pontificem assumptione habitis, sublata esse visa fuerit.

3. Cardinalium igitur ex more, in sacello, in quod renuens ac reluctans perductus fuerat, adoratione peracta, reliquum erat, ut designatus Pontifex propriæ se assentiri electioni, verbo *Acceptamus,* profiteretur ; ut id deinde, assueta stipulationis formula, monumentis traderetur. Institit igitur cardinalis Farnesius, uti S. R. E. procancellarius, ut extemplo proprium prolatione verbi præberet consensum. At ille cunctari cœpit responsumque distulit, hinc inde variis, dubiis multiplicibusque mentis jactatus cogitationibus ; summum siquidem honorem, importabile quoddam onus una secum deferre, meditari cœpit, eique gerendo sibi omnimode vires non esse arbitrabatur. Ex adverso vero occurrebat inscrutabilis illa Dei Providentia, sine cujus nutu nil evenit, quæ ultro oblatum munus sibi imponere, miro prorsus modo disposuerat, infirma-

[1] Archang. Carac. de Gestis Pii V, Epist. 1.

[1] M. Anton. Muret. Orat. 20.

que mundi eligere consuevit, ut fortia quæque confundat. Ei igitur tandem innitendum intelligens, gemens tamen ac tremens verbum emisit quod lex jubebat, et Pontificiam dignitatem assumpsit.

4. In suffragiorum vero numero, quibus ad Apostolicam Sedem Alexandrinus evectus fuit, qui ea adnotarunt dissentiunt scriptores [1], cum ex eis unus scripserit quinquaginta duobus, alii vero quadraginta novem suffragiis electum fuisse. Nihilominus verior comprobatur posterior sententia, ex eo quod sive in conclavi cardinales fuerint quinquaginta, sive plures, nempe quinquaginta unus vel duo, cum tamen inter hos Alexandrinus quoque connumeretur, evidens est hunc in se ipsum proprium conferre nequivisse suffragium, ut contulisse necesse fuisset, si quinquaginta duobus suffragiis electio illius comprobata diceretur. Ex quo etiam alterius scriptoris[2], quadraginta novem tantum cardinales ejusdem Alexandrini creationi, ipso non dempto, interfuisse astruentis, error convincitur : nam si eodem suffragiorum numero, quo electores recensentur, electus fuisset, pariter sequeretur proprium in se ipsum electum eumdem contulisse suffragium ; quod asserere omnino absurdissimum esse per se patet.

5. Ex majorum consuetudine, novus Pontifex nomen novum assumpsit, vocarique voluit ac dici PIUS ejusdem nominis V, id suadente ac rogante cardinali Borromæo , prædecessoris avunculi memoriam in eo relevare exoptante. In Vaticanam Basilicam deinde delatus, coram Deo atque universa populi multitudine juges lacrymarum imbres effudit. Sic enim abfuit, ut inanis cujusdam lætitiæ tumor, ob insperatum adeptum culmen, ipsum extolleret, quod potius se ad ima dejiciens, in ipso honoris apice tanto humiliorem atque ad serviendum Deo arctius se promptiorem fore ex munere agnoverit, quanto se obligatiorem esse conspexit in reddenda supremo judici ratione. Nullam omnino se temere effuseque efferentis speciem præbuit ; sed et nihil excelsus ille animus assuetæ tranquillitatis amisit ; adeo ut, cum sequenti, post suam assumptionem, nocte, se quieti dedisset, tam gravem inusitatumque somnum cæperit, ut undecim continentes horas, vetante etiam dysuriæ morbo, placidissime conquieverit.

6. Idcirco, quæ in improbis et commentitiis suis Historiis impiissimus hæreticus, statim ad Petri Cathedram evectum, et ex nostris ipsis scriptoribus acceptum [3] dixisse Pium refert, nempe : « Se religiosum bene sperasse de salute sua ; cardinalem factum, cæpisse timere : papam creatum pæne de ea desperasse » Ex quibus videlicet verbis perperam conjicere studet, supremum dignitatis Apostolicæ apicem ipsis Pontificibus nostris in laqueum et in scandalum visum esse, quod tale revera sit : tamquam distortum atque ineptum eorumdem verborum sensum contemnimus. Qui enim istud effutire est ausus, sacrarum Scripturarum in primis, « licet earum uni ac soli testimonio se plurimum inhærere profiteatur, » libros ignorasse, fateatur necesse est : in his siquidem legitur, quod David etiam *desperaverit* ; [1] cum tamen uno eodemque tempore protegentis Domini promeruerit auxilium. Alibi insuper se venisse in altitudinem maris, nec ultra habuisse substantiam ; imo se a tempestate profitetur demersum ; et nihilominus a salute Dei se susceptum fassus est ; ut nosceremus, hæc vel similia desperationis vocabula, uti in Davide, sic etiam in Pio, nil nisi vehementissimam significasse propriæ salutis formidinem, quæ rite unicuique incutitur, qui aliis præesse, et præcipue in Ecclesiastica dignitate jubetur. Ex hoc enim non modico fuit terrore Paulus ipse correptus ; qui licet, inquit Chrysostomus,[2] Christum præ cæteris vehementius dilexerit, et nemo esset qui apud Deum præ ipso gratiosior foret, post tot a Deo accepta privilegia, veritus tamen est ac tremuit, principatus istius subditorumque suorum gratia. Quæ igitur, ex animi, non dejectione, sed humilitate, uti Paulus, Chrysostomus, [3] et alii innumeri, qui Ecclesiis præpositi fuere, etiam Pius protulit, rite comperiens, quanta Apostolici regiminis esset moles, et quam ingens negotii illius difficultas, nullatenus ad detrahendum Apostolicæ dignitati usurpari queunt; nam, ut Chrysostomus ipse subdit, (insaniæ hujus vel levissimam declinare volens suspicionem,) sicut, nec ferrum cædis, neque vinum ebrietatis, neque robur contumeliæ, neque fortitudo inconsideratæ audaciæ, sed eos potius qui præterquam deceat a Deo datis abutuntur, hujusmodi criminum rite ac jure auctores quisque dicet : eodem plane modo, non Ecclesiasticum culmen periculi et damnationis res nisi iis efficitur, qui delata dignitate, vel abutuntur, vel tanti muneris partes non explent ; quibus arbitrari satisfacere non posse ut par est, non desperari, sed potius de se demisse sentientis animi argumentum esse dignoscitur.

7. Sextodecimo autem kal. Februarii, quo die S. Antonii Abbatis solemnitas recolitur, Pontificali corona Pius exornari voluit ; cum enim die ipsa editus in lucem fuisset, nova quadam felicique etiam quodammodo nativitate, Ecclesiæ renasci voluit. Prohibuit tamen celebritatem illam, superiorum temporum usu, solemniter

[1] Ciccarell. Addit. ad Plat. Vit. Pontif. Ciaccon, et Carrier Cronolog. Pontif. — [2] Ciccarel. Chronolog. Pontif. Pio V. — [3] Joan. Eur. Haideger, Hist. Papat. Eccles. Rom. period. 7. Carol. Stengel abbas Anhus. 2. opt. Prælat. 3. pag. 153. Cornel. à Lapid. in Eccl. 32. I. et Apocalypsis 3. I.

[1] Primo Reg. 23, v. 26. Ps. 68. v. 3. — [2] S. Joan. Chrysostomus, de Sacer. lib. III, tom. V, p. 204. — [3] S. Joan. Chrysostom. ut supra.

agi, vel festivo convivio, in quo mille aurei quotannis insumebantur, excipiendisque cardinalibus, et regum principumque legatis conquisitissimis epulis opipare apparabatur ; vel inconditæ populi multitudini, S. Petri aream lætitiæ causa confluenti, dispersa pecunia. Nam cum fortuito hujus largitionis commodo pauci potirentur, et ii quidem, qui præ aliis validiores, minus ea egere videbantur ; incommodum vero plurimi, ætate, aut viribus vel adversa etiam valetudine debiles, qui ab irruente turba multoties attriti, et sæpe etiam pedibus contusi misere peribant ; inconsultam ideo hanc pecuniarum effusionem, profanique aliquid redolentis convivium abstulit Pius, ut consultius piorum egentibus cœnobiis, et vere indigentibus pauperum familiis succurreret.

8. Cæterum Pium, ex hominibus et ab hominibus quidem assumptum, a Deo vero multiplicibus fuisse signorum indiciis ad Apostolicam præsignatum Sedem, cuncti fere illius temporis scriptores testantur ; nam et Franciscum cardinalem Gonzagam, in couclavi gravi morbo laborantem, ex quo obiit, Pii electionem præsensisse, priusquam eveniret, tradunt ; et idem fere Genesio Lucensi, Fratrum Prædicatorum cœnobii ad Minervam præfecto accidisse referunt. Ipsam quoque divinitus agnovisse S. Philippum Nerium, narrat Petrus Jacobus Baccius [1] in Vita ejusdem, his verbis : « Pio IV vita functo, quatuor vel quinque circiter dies antequam novus crearetur Christi vicarius, Philippus, ex improviso, fixis in Cœlum oculis, atque in extasim prope actus : Secunda, inquit, feria papam habebimus. Interrogat e suis unus : Quemnam ? Tibi, subjicit Philippus, rem aperiam. Die Lunæ sub vesperam cardinalis Alexandrinus haud dubie Pontifex fiet. Qui fuit sanctæ et gloriosæ mem. Pius V, quem multo ante Pontificem fore prædixerat ». Sic Baccius.

9. Nec Romæ tantum, sed alibi etiam, ad prænotandam divinitus factam Pii assumptionem sunt signa ostensa ; uti illud, quod Galliarum regis tabellario, novi Pontificis creationem enuntiaturo, et per dispositos equos in Gallias properanti evenisse scribitur. Cum enim ad oppidum Boschi pervenisset (erat id Pii patria, ut mox dicetur) præter consitium, ab ordinaria et recta, quæ extra loci muros est, via, declinans, ipsum oppidum est ingressus ; quod cum trajicere conaretur, quo vehebatur equus, in foro ante Ecclesiam, tam pertinaciter substitit, ut quibuslibet stimulis ac calcaribus adhibitis, nullo modo ad cœptum repetendum iter, adduci potuerit. Confluentibus ex incolis idcirco plurimis, equumque undequaque et ipsis, sed frustra, exstimulantibus, tandem tabellarium percunctantur, unde veniat, quo vadat, quidve novi afferat. Fatetur ille novi Pontificis, cardinalis nempe Alexandrini, creationis nuntium in Gallias deferre : quo dicto, en statim equus, nemine tunc urgente, per se viam legere incipit, subindeque tabellario iter suum feliciter prosequi licuit ; cui obex tantum modo fuerat, miro fere modo, assumptionem Pii patriæ ipsius significare debuisse.

10. Sed præ omnibus, quibus Deus Pii hanc creationem in Pontificem testatam voluit, ea recensenda sunt procul dubio portenta, (quæ tamen in commentitiis historiis suis hæretici pudore affecti reticuerunt) cœlitus in Anglia demonstrata. Dira siquidem tyrannide Elizabetha regina in Catholicos sæviens, tunc eam insulam premebat ; quapropter, ut infra narrabimus, ad exturbanda innumera principis hujus et immania flagitia, Apostolicæ animadversionis gladio Pius ipsam confodere coactus fuit. Quod igitur futurum erat, eodem tempore, quo Pius ipse ad Petri Cathedram fuit evectus, miro fere modo cœlum indicasse visum est ; nam Londini crinitus cometes per eos dies apparuit, ignisque de cœlo terribilis ac sanguinei coloris, truculentæque insuper magnitudinis manus districtum intentans gladium, minantis primum, ac proinde percutientis Pontificis indicium fuisse, quæ subsecuta sunt satis superque comprobasse noscuntur. De ipsa vero Pii in Pontificem electione, ad Henricum cardinalem, deinde Lusitaniæ regem, S. Carolus cardinalis Borromæus scribens, [1] hæc habet :

11. « Quia cardinalis Alexandrini singularis pietas, integritas, solertia, sensusque omnes plenissimæ sanctitatis mihi jam pridem erant cogniti et probati, putavi ab eodem percommode et divinitus Christianam rempublicam posse administrari, si ad Pontificatum esset provectus. Quare omnem meam mentem contuli ad eam causam, ut is Pontifex crearetur ; nec ita multo post, universi nostri ordinis incredibili consensu et lætitia, Pontifex Max. est declaratus. Itaque hoc nomine tibi etiam valde gratulor, quod sanctissimum, prudentissimum et omni virtutum genere præstantissimum habemus Pontificem, qui et si ita flagrat studio pietatis, ut nihil sanctius fieri possit, tamen auctoritate et consiliis tuis interdum, si non augeri, at certe excitari illius divina virtus poterit ». Hactenus Epistola.

12. *Quæ munia Pius obierit ante adeptum Pontificatum.* — Verum, priusquam ostendamus quisnam fuerit Pius, cum Pontificem gessit, operæ pretium est, ut quænam ante Pontificatum gesserat, saltem breviter perstringamus. Hæc siquidem de ipso, Urbano VIII Pontif. Max. tres Sac. Rotæ auditores, nempe Joannes Baptista Coccinus, Philippus Pirovanus, et Clemens Mer-

[1] Petr. Jacob. Bacc. in Vita S. Philip. Nerii, lib. III, c. 6, n. 6.

[1] Episl. S. Carol. Borrom. ex Process. Canonizat. Pii V facto in curia de mand. cardinalis Millini, anno 1616 et 1617. fol. 8.

lini, viri tum dignitate tum scientia præstantissimi, fidelissime retulerunt : « Pius V, antea Michael Ghislerius, natus est Boschi, anno a partu Virginis 1504, die 17 Januarii, e nobili Ghisleriorum familia, quæ, relicta Bononia, natali solo hujus gentis, in varias Italiæ partes sese diffudit. Decimo quarto ætatis anno, quod ab initio ætatis maxime optaverat, Sacro Prædicatorum Ordini nomen dedit, in quo divinis rebus maxime addictus, assidua oratione, piorumque librorum lectione frequenti, ingentes in vitæ sanctimonia progressus fecit. Litteris etiam adeo sedulam navavit operam, ut Bononiæ per sexdecim annos præsertim, atque Ticini, graviores disciplinas publice sit professus. Hinc ad majora gradum faciens, sæpius sui Ordinis cœnobia summa cum auctoritate administravit, aliaque præclara in religione munera adeptus est; ab his vero cum propter humilitatem, maxime abhorreret, magisque ad Sac. Inquisitionis labores plenam administrationem propenderet, Comi primum inquisitor renuntiatur, ubi, cum plura hæreticorum volumina in Italiæ perniciem destinata retinuisset ac suppressisset, multorum odium incurrit, et Mediolanum primum, deinde Romam sese conferre coactus est. Plurimas potentum inimicitias, minas, pericula vitæ et capitis dimicationes subivit, ob singulare studium servandæ veræ ac Catholicæ Religionis adversus eos qui illam ulla ex parte labefactare conabantur ; quibus majori cum laude quam antea superatis periculis, Bergomum Inquisitor dirigitur, ac postmodum Romæ S. Officii commissarius eligitur. Quo in munere cum partes optime implesset suas, ad Nepesinum et Sutriensem episcopatum evectus de anno 1556, tandem sac. purpura insignitus et Alexandrinus cardinalis dictus anno 1557, incredibile dictu est quantam in tanta dignitate animi moderationem retinuerit, in se ipsum severus, erga pauperes liberalis, in domesticos totamque familiam benignus ac comis, eorum tantum commoda, non propriam voluptatem præ oculis habebat. Nihil nunquam ille in dicenda sententia, aut metui aut gratiæ dedit; nunquam ad cujusquam voluntatem orationem suam commodavit ; nunquam veritate quidquam prius aut antiquius habuit. Summi etiam Inquisitoris munus, quo decoratus fuerat, diligenter obibat, Montisque Regalis episcopatui postea præpositus, illuc sese contulit, et per aliquot menses commoratus est, donec corruptos et depravatos in illa Ecclesia mores, quoad fieri potuit, emendavit atque composuit. Romam postmodum reversus, multisque, ob Christianam in dicendo libertatem, aulæ Romanæ fluctibus agitatus, gravi etiam morbo laboravit, ex quo convalescens, non multo post in Conclavi, more majorum, summoque omnium consensu in Pontificem eligitur ».

[1] Relatio trium Aud. Rotæ Urbano VIII ex process. sup. Canoniz. format. ex Bibliotb. Barb. Ms. 965.

13. Hactenus sac. Rom. Rotæ auditores, qui, cum Pium, ex nobili Ghisleriorum, ex Bononia oriundum, licet ex tenui tunc in oppido Boschi familia, natum faciant, mendacii profecto arguunt subdolas hæreticorum, sed præcipue Jacobi Augustini Thuani [1] narrationes. Refert hic siquidem, blandientes quosdam Pii fortunæ, postquam in Pontificem creatus est, adinvenisse, ex Bononia oriundam Ghisleriam familiam, ob factiones olim eadem in urbe exortas, tandem fuisse ejectam per portam, quæ ab eo tempore clausa, demum sub hoc Pontifice aperta fuit, et Pia, de ejus nomine, nuncupata; additque alios ejusdem familiæ illustrandæ rationem adulatorie commentatos, dum consiliarios, qui Romæ inter familias nobiles habebantur, ita ob factiones nomen immutasse somniarunt, cum prius Ghislerii vocarentur ; et Pontificem, commentum hoc auctoritate sua confirmando, eosdem non amplius consiliarios, sed Ghislerios deinceps appellari decrevisse. Quæ omnia, licet a veritate non sint aliena, cum eadem fere retulisse Catena videatur, tamen commenta extitisse ad assentandum Pio excogitata, audacter nimis et absque ullo prorsus fundamento, Thuanus idem et alii pronuntiasse cognoscuntur.

14. Cujus rei ea procul dubio validissima argumenta sint, quæ coævi illius scriptores duo litteris mandarunt, relictis aliis pæne innumeris, qui uno ore, ab inani hujus jactantiæ fumo, omnino expertem Pium profitentur; iique sunt Laurentius Surius, et Marcus Antonius Muretus. [2] Primus enim hæc habet: « Vir quidam illustris nepoti Pontificis filiam suam uxorem obtulit, cum dote egregia, ut posset Pontifici sanguinis affinitate conjungi ; ejus vero erga se benevolentiæ Pontifex gratias quidem egit, sed neque Ducis, neque Marchionis, neque Baronis titulis, suam se velle ornari familiam ait, quibus ea hactenus caruisset ». Ex quibus profecto verbis aperte deducitur, non modo nobilitatis generis jactantiam Pium nunquam affectasse, verum etiam ab ea, quæ ultro ei offerebatur, nobilitatis specie constanter abhorruisse. Cui vero magis licuisset, quam oratori, qui potest juxta Senecam, [3] quæ parva sunt approbare pro magnis, et rursum magna attenuare et ad minima deducere ; cujusque est, auditorii favorem in primis, et gratiam sibi vindicare, si Pio hujusmodi deliramenta placuissent, iisdem uti, ut ei assentaretur ? Et tamen Marcus Antonius Muretus, [4] in Oratione ad ipsum habita, pro Alphonso II Ferrariæ duce, coram Pontifice, imo Pontificem ipsum alloquens, ista pronun-

[1] Joan. Enric. Heidegerus sup. Fer. 7. Jacob. August. Thuanus. — [2] Hist. lib. XXIX. Fr. Lauren. Sur. Com. rerum in orbe gestar. anno 1566, pag. 210. — [3] Senec. ad Paulin. de consult. — [4] Marc. Ant. Muret. Or. 20. pro duce Ferrariæ.

tiare non timuit : « Non enim fumosæ majorum imagines, non invidiosa divitiarum magnitudo, non eblanditæ principum commendationes viam tibi ad Pontificatum munierunt; eadem illa virtus, quæ te ab ipsis incunabulis susceptum perpetuo comitata erat, serius omnino, et votis nostris, et meritis tuis, sed tamen in isto tandem celsissimo dignitatis, inter homines Deo proximæ, solio, suis ipsamet manibus collocavit ». Quis temere hæc, inquam, coram Pio, si stirpis suæ ingenuitatem jactitari voluisset, proferre ausus esset ? Ejusdem generis quoque ipsiusmet scriptoris alia sunt rejicienda commenta, ut, vel ambitionem, vel crimina alia Pio impingat. Ridiculum vero præ cæteris (quæ data opera omittimus) illud est, ob rei familiaris nimirum tenuitatem, Pium S. Dominici Ordinem intrasse : nam cum sacrum eum Ordinem pauperes æque ac divites ingredi consueverint, nec pauperibus tantummodo pateat in ipsum ingressus, inter innumeros pauperes simul ac divites, qui sacræ in eo militiæ nomen dedere, ut divinis liberius vacarent, qua ratione Thuanus, ut propriæ tantum necessitati consuleret, scire potuit unum Pium in eumdem allectum ?

15. Quia vero præfati sac. Rotæ auditores silentio prætereunt, a quibus Pontificibus, ad Ecclesiastica onera subeunda paulatim Pius perductus fuerit; ideo audiendi, qui prolixius ipsius gesta scripsere ; inter quos Archangelus Carraccia, [1] cui cæteri concordant, tradit a Julio III, instante Joan. Petro cardinali Caraffa, primario Congregationis Sac. Inquisitionis præfecto, Fr. Theophilo in Urbe S. Officii commissario vita functo, in ejus locum Fr. Michaelem Ghislerium suffectum ; A. D. 1551, mense Junio, inquit Gabutius [2]. Post mortem vero Julii III, subindeque Marcelli II, qui duos et viginti tantum dies Pontificatum tenuit, anno 1555, decim. kal. Junii, ad Petri Cathedram sublimatus est, quem memoravimus, Caraffa cardinalis, Paulus IV appellatus, qui Nepete et Sutrii Fr. Michaelem anno 1556, mense Septembris, licet invitum, dixit episcopum ; sequenti vero anno 1557, idib. Martiis, eumdem in amplissimum S. R. E. cardinalium collegium cooptavit. Et tandem anno 1558, generalem et supremum Inquisitorem in universa Christiana Republica creavit; quod nimirum munus, sicut antea, ita post, alteri collatum non fuit; imo ipse ad Apostolatus apicem exaltatus Pius, soli summo Pontifici id convenire declaravit et statuit. Mortuo vero Paulo IV, quint. dec. kal. Septemb. anno a Christo nato 1559, qui subrogatus est Pius IV Fr. Michaelem cardinalem Alexandrinum, a Nepesino et Sutrino espiscopatu, ad regendam Montis-Regalis in Subalpinis Ecclesiam transtulit; e cujus administratione paulo post revocatur, et ad supremam sacræ Inquisitionis administrationem, Romam revertitur; quo in munere, ob conservandæ veræ ac Catholicæ Religionis singulare studium, multa perpeti coactus est, quod nempe, adversus eos, qui ipsam ulla ex parte labefactare conarentur implacabilem se semper ostenderit : adeo ut in illos, qui ab Ecclesia descivissent, nisi aut ipsos erroribus, aut ipsis orbem purgaret, durum atque inexorabilem se præbuerit.

16. *Severioris ingenii habetur non in homines, sed in vitia.* — At ex tali et tanto fidei zelo, quo, sacro Inquisitionis munere fungens, errores odio habuit, illorumque auctores persecutus est, visa est in eo natura severior, quam principi conveniret : quapropter Romanus populus Pii gratulatus non est electioni ; metu enim interprete, omnia in deteriora vertente, mœror ac pavor ingens evaserat, nemine fere sibi non timente ab hominis asperitate, cum aliud nihil quod ei idem populus objicere posset, haberet. Verum quam citissime evanuit fallax ista suspicio, et Pius ostendit, in hominibus non homines, sed vitia tantummodo odisse, nam sicut hæc implacabili, ut par erat, animadversione insectari nunquam destitit; sic qui eo, bonos et rectos homines magis honoribus favoribusque prosequeretur, nemo fuit. Cum persensisset idcirco eam, de se populi Romani sententiam a familiaribus suis, ut inconsultam merito vociferationem refelleret : « Confidimus, inquit, Deo, ejus ope nos ita facturos, ut majorem ac longiorem ex obitu nostro, quam ex hac suscepta dignitate mœrorem homines capiant ». Ad hoc insuper Pii nomen sumpsisse, ut conceptum de severitate timorem in spem benignitatis verteret, Thuanus et Spondanus scripserunt : [1] sed sine ullo prorsus fundamento, nam, sicut præfatam plebis opinionem, in ipso creationis puncto nimirum hoc nomen assumpsit, a familiaribus accepisse verisimile non videtur ; ita alia potius suadente ratione nomen illud præelegisse probabilius adstruitur, ut supra adnotavimus.

17. Ut conceptam igitur severioris ingenii formidinem, in pietatis et clementiæ fiduciam verteret novus Pontifex, populumque a se faustiora expectare induceret, regimen a munificentia inchoavit : habita enim omnium et singulorum pauperum ratione et numero, per illos quibus munus hoc mandaverat, eos effusis eleemosynis sublevavit. Virginum plurimarum, quibus, aut exiguum, aut nullum erat patrimonium, quarumve idcirco pudicitia periclitabatur, pecuniis, dotis nomine, impensius suppeditatis, pudori cavit ; et aureis mille, singulis annis, dividendis Urbis monasteriis inopia laborantibus, voluntariæ paupertatis sectatorum

[1] Archang. Carac. De Vit. et gest. Pii V, cap. I. — [2] Joan. Ant. Gabut. Vit. Pii, lib. I, cap. 3.

[1] Thuanus ut supr. Spon. Annal. Eccl. ann. 1566, num. 1.

penuriæ subvenit. Triginta et octo tenuioris census cardinalibus, viginti millia et nongentos, vel, ut quidam scripsit, octoginta millia aureos, inter se viritim tradidit partiendos; et singulis sac. Rotæ judicibus ducentenos tribuit. Familiaribus vero cardinalium, qui Comitiorum Conclavi præfecti, magnos labores et vigilias sustinuerant, aureorum decem millia dono dari, immunitatesque, et beneficia, ante in eos collata, nihil imminuta esse voluit.

18. Præ cæteris vero nobilis illius animi generosis operibus, egregium sane illud fuit, quod in comitem Annibalem Altaempsium liberalissime contulit, beneficium. Is paulo ante quam Pius IV obiisset, Caroli cardinalis Borromæi sororem, uxorem duxerat, ea promissione, ut dotis nomine centum aureorum millia avunculus ei elargiretur. Cum autem, ex Ecclesiastico ærario pecunia hæc promenda esset, defunctus Pontifex hac de re cardinales in consistorio in consilium adhibuerat, qui fere omnes ipsius comprobarunt consilium, præter cardinalem Alexandrinum, qui adeo profusæ Ecclesiastici census largitioni constanter obstiterat. Super ea re nihilominus Diploma conscriptum Pontificioque signo munitum, expeditum fuisse, scribit Gabutius. [1] At contrarium tuetur Catena, qui Diploma ipsum, duodecim post annos a se visum atque discussum asserit; et cum in eo verba illa necessario apponenda : *Donatio causa mortis* defuerint : merito temeritatis arguit scriptores, qui Diplomatis primis ac veris exemplaribus non perpensis, justitiæ æque ac generositati Pii detraxere; excogitantes eum, ex centum millibus aureis a Pio IV Altaempsio donatis, quinquaginta millia subtraxisse; cum potius oppositum evidenter appareat, ipsum nempe, nihil ei omnino debuisse, post prædecessoris mortem, cujus tantum fato, promissa avunculi non impleta omnemque præreptam summam, Altaempsius ipse tribuere debuit.

19. Quod igitur donationis jure a præmortuo Pontifice factæ, se rite expetere non posse Altaempsius cognovit, precibus a Pio obtinuit, cui, cum superioris Pontificis in suos indulgentiæ adstipulari non placeret, nec tamen excussum dimittere suppliciter exorantem vellet, in eam tandem sententiam descendit, ut aureorum quinquaginta millia Altaempsio eidem numerarentur; ex quo siquidem munere innotuit, quam inani opinione ducerentur, qui eum Pii IV propinquis minus benignum, aut præteritarum offensionum vindicem fore suspicabantur. Et rursus quam falso aliquis scripserit [2], ob in se collatam a Borromæo et Altaempsio Pontificiam dignitatem, donum hoc concessisse, cum nonnisi omnium ferme cardinalium, et Ludovici Requesensii, Catholici regis in aula Pontificia oratoris rogatu, ipsum tribuerit. Decem millium aureorum autem Fabritium Sorbellonum Altaempsii consobrinum, ob egregia merita et optime navatam in Avenionensi præfectura operam, præmio decoravit; et ne aliquid deesset, quo excelsi illius animi liberalitas generositasque comprobarentur, cum plurimi, statim ac ille Pontifex renuntiatus est, qui eum injuriis ac probris lacessiverant, præteritarum ipsum injustitiarum vindicem pertimescentes, de consciscendo sibi exilio voluntario consilia inter se communicarent, a sententia revocati fuere, non tantum, quia Pium pro malo malum nunquam redditurum, sed insuper, quia multiplicibus prosecuturum beneficiis, qui se conviciis affecerant, persenserunt : quod exitus comprobavit, cum non modo plurimos in ipsos favores et gratias contulerit, sed eas insuper, quas benevolis et àmicis denegaverat, illis ultro concecedere beneficentissime consueverit.

20. Sub ipso etiam sui Pontificatus initio, insigne aliud edidit clementiæ specimen, quo absolutissime nimiæ severitatis notam evicit. Rem narrat Gabutius [1] his verbis : « Nebulo quidam, evulgato maledico et famoso carmine, Pontificem petulanter incessit : is subinde comprehensus et in questionem traditus, crimen est confessus. Quamobrem, ex legibus ab aliis Pontificibus olim præscriptis, cum universis quibus abundabat fortunis, tum vero severissimo genere mortis plectendus erat. Sed antequam lege in eum ageretur, jussit Pius eum coram se sisti, et carmen suum recitare, tum exponere, cujus vel consilio, vel voluntate id conscripsisset. Dicenti, se nonnisi mali Dæmonis id instinctu fecisse : Si tu mihi, inquit Pius, uti summo Pontifici maledixisses, haudquaquam ferres impune; at vero, qui in Fr. Michaelem, in monachum humilem, in cardinalem Alexandrinum convicia jactasti, abi liber, quo velis. Ego vero humilitatem generis, vitæ et habitus mei semper, et animo retinebo, et libens confitebor, eroque vilis et abjectus in oculis meis. Demum illum commonefecit, ne ejusmodi se scelere jam amplius obstringeret, jussitque, ut si quid unquàm ab ipso minus recte factum ille comperisset, se conveniret atque id sibi renuntiaret; nam ad se ipsum emendandum bene paratum esse; atque ita reum dimisit impune. » Hæc Gabutius, quæ quidem non modo præclaram Pii V, de qua loquimur, lenitatem declarant, sed ex nobilitate generis desumptæ inanis jactantiæ insignem quoque contemptorem ostendunt.

21. *Ad probam et sanctam vitæ institutionem se suosque rite componit.* — Sacerdotalem muni-

[1] Gabut. Vita Pii, lib. II, cap. 9. p. 30. Caten. Vita Pii, p. 26. — [2] Thuan. ut supra. Gabut. ut supra. Campan. Vita Philipp. II, lib. XVIII. Hadrian. Histor. lib. XIX.

[1] Gabut. Vita Pii, lib. VI, cap. 7, p. 226.

ficentiam simul ac lenitatem in Pio reliquæ quoque virtutes comitatæ sunt: si primum enim domestica ac privata spectamus, eamdem in victu cultuque parsimoniam retinuit, quibus a principio se, cum adhuc in monasterio esset, assuefecerat. Eadem jejunia fuere, eædem preces, eadem statis anni temporibus Adventus, Quadragesimæ, aliorumque dierum, quibus præcipitur, abstinentia; quam tam exacte in omni vita servavit, ut nulla corporis infirmitate, vel ingravescentis ætatis onere, se sacris solutum legibus voluerit; quin potius, in gravioribus Ecclesiæ necessitatibus, et publicis ærumnis, graviori se quoque afflictabat inedia, qua, ad divinam Misericordiam promerendam, corporis sui hostiam se immolari debere pro sibi commisso grege, arbitrabatur. Quam ad rem memorabile est illud, quod in Vita S. Francisci Borgiæ Andreas Scottus, [1] seu potius Petrus Ribadeneira, his verbis narrat? « Abstinentiæ immodicæ causa, dolorumque ventriculi imbecillioris, morbique cardiaci, viginti fere annos, a piscium esu abstinere medici (Franciscum) jubebant, Quadragenarii jejunii tempore, nisi in discrimen caput vitamque adducere vellet. Quibus quidem non parere durum videbatur atque incommodum: evicit tamen precatione animique celsitudine. Audito enim, Pium Quintum Pontificem Max. ætate majorem, annua jejunia religiose servare, nulla ætatis fessæ atque decrepitæ habita ratione, idem sibi vel capitis discrimine tentandum putavit. Quod cum bene feliciterque evenisset, absque valetudinis detrimento, diuturna illa verni temporis jejunia, et Quatuor anni partium, atque Adventus servare perrexit: mirantibus, qui corpusculi imbecillitatem nossent; sed a Deo vires, quod res erat, celso animo suppeditari existimabant. » Sic ille.

22. Cum vero congeminatis jejunio diebus se reficiendi succedebat voluntas, cibus plerumque obvius, qui mortem arceret, non delicias ministraret: dicere solitus, gulæ illecebris addictum hominem, castum esse non posse; ideoque cibum addebat tanquam medicamentum ad instaurandas tantum corporis vires esse capiendum, ut actionibus quisque suis operam dare valeret. Ut negotiis liberius vacaret, ut plurimum non prandebat, sed valde diluculo, sacro peracto, breve jentaculum sumebat, aut sorbendo bino ovo, aut jusculi parum ebibendo. Quandoque unica etiam comestio, prandium ei erat simul ac cœna; sed sive cœnaret, sive pranderet, id publice facere passim consuevit, et tunc ad pellendam sitim bis terve pocillum bene dilutum exhauriebat, ut refert Gabutius. Verum Hieronymus Catena [2], qui rerum a Pio gestarum testis et spectator fuit, in parvo simplo, una tantum vice, primum bibisse; deinde, monente medico qui non parum dysuriæ, quo laborabat, morbo, id obesse animadvertit, bis tantum eodem in simplo vix potum admisisse asserit. Cibos autem, ut plurimum, ex amaris oleribus, et magna simplicitate, sale tantum ac oleo paratis, cum potissimum jejunaret, nec aromatibus, aut saporibus gustum acuentibus volebat esse conditos; licet esculentiori victu usus, priusquam ad Pontificatum ascenderet. Dum edebat, silentium fiebat semper, nec, nisi nutu pincernam monebat cum bibere vellet; accumbenti vero sibi, cum magnam rerum omnium munditiam, tum in primis sacram perpetuo voluit lectionem adhiberi, quæ præcipue erat librorum de Consideratione, quos S. Bernardus ad Eugenium conscripsit: quorum Pontificibus pernecessaria monita auribus percipiens, tacitus conferebat in corde suo, ut ea pro temporis personarumque opportunitate in praxim deduceret.

23. Quoad vestitum, eadem quæ prius interioris indumenti asperitas: exterior autem amictus idem fuit, quo antea Paulus IV usus fuerat, eoque quidem contentus extitit, donec honeste eædem exuviæ adhiberi potuerunt; neque item per annum totum indumenti quidquam innovavit, præter laneam tuniculam, qua, loco lineæ subuculæ, se semper contexit; increpuitque ministrum, qui ei ejusmodi tunicam ex subtiliori panno confici curaverat, quam etiam ob id prorsus omnino respuit, priorem quæ vilior erat et crassior repetens. Et eodem pari modo oblatum sibi ex lana Conchensi panni munus rejecit, quod pretiosius ac delicatius existimaret quam sua ferret consuetudo. Dormire non prius cupiditas, quam necessitas fuit: tanto enim ante lucem exurgebat, ut ad eum consulendum prælatis facibus accederetur; jentaculo siquidem valde, ut diximus, mane sumpto, statim se negotiis audiendis dabat: quo in labore, æstate quidem, ad horam usque nonam, hyeme vero ad solis occasum, sæpe etiam ad multam noctem, prorsus immobilis perseverabat. Confluentibus omnibus benignissime aures præbebat, sed præcipue pauperibus, quibus auscultandis nunquam se molestia affectum defatigatumque ostendit; inconsideratas sæpenumero et æquo prolixiores ipsorum ratiocinationes imperturbabili animo sustinens; quin et depositis Pontificalibus indumentis, ut ex habitus qualitate, diminuta majestatis formidine, audentius sibi quæ dicenda habebant patefacere possent, monastico tantum habitu indutus eos excipere consuevit. Loquentem neminem unquam interpellabat, et ipse benigne, raro ac serio loqui consuevit, sæpe laborans in verborum, quæ propria et significantia esse sibi viderentur, inventione; atque in hoc tam accuratam diligentiam adhibuisse fertur, ut nullum propemodo ex ejus ore verbum prodierit, quod non, aut ad Dei laudem, vel ad propriam salutem, vel ad eorum qui

[1] Andreas Scot. Vita S. Franc. Borg. lib. IV, cap. 5, n. 6. —
[2] Gabut. Vita Pii, lib. VI, cap. 13. Caten. Vita Pii, pag. 30.

aderant emendationem pertineret. A medicis et familiaribus commonitus, ut e tam assiduis diuturnisque laboribus prolixarum adeo audientiarum temperaret, ne hanc ob causam citius sibi vitam præscinderet; respondit, plane dignam Pio sententiam: Se, videlicet, a Deo in eo gradu constitutum, non ut suis, sed alienis ut commodis consuleret: principisque esse, conscientiæ magis quam corpori satisfacere.

24. Quotidie fere sacrificabat; si id non poterat, omnino tamen sacrosancto Missæ sacrificio intererat. Orationis vero studio adeo erat addictus, ut ante lucem, persoluto Horarum Canonicarum quotidiano officio, in ea diu immoraretur, et ita defixus, ut ad se interpellandum accedentes, nisi vestis tractu sibi restitutus, vix exaudiret. Ex illa demum sic extra se raptus recedebat, ut percunctantibus ad rem satis non responderet: ita, quanquam in terra positus, versari videbatur in Cœlo. Quæcumque agere et aggredi meditabatur, cum Patre luminum conferebat, a quo sancta desideria, recta consilia et justa procedunt opera: dicere solitus, orationem, unum verumque Pontificum esse præsidium. Beatissimæ Virginis Rosarium, licet innumeris præpeditus negotiis, nunquam recitare omisit; atque defunctorum sublevandis animabus, quotidie etiam sacras preces adhibere consuevit. Et hanc quidem vitæ rationem, a primo suæ assumptionis die ad mortem usque immotam retinuit.

25. Tota quoque Pii familia, domini sui vestigiis inhærens, optime composita fuit; id in primis, eo ipso exposcente, qui alios probe regere volenti, se ipsum in primis, domumque suam bene moderari debere, dicere consueverat. Quapropter, licet sibi totius Dominici gregis curam demandatam agnosceret, peculiari tamen modo, hac ipsa de causa, domesticorum suorum commissam sibimet sollicitudinem existimabat; quod nimirum ab una sua domo cæteras quoque Urbis et orbis Ecclesiasticorum familias suscepturas arbitrabatur, quod sectarentur exemplum. Idcirco hoc sui Pontificatus initio, iis accersitis, penes quos erat rerum domesticarum cura, se, nonnisi spectatæ integritatis homines, domesticos habere velle, iisdem edixit. Ipsos autem omnes convenire jussos, gravi adhortatione excepit, qua, præ omnibus, solius Dei honorem et mandatorum custodiam, æternæ vitæ retributionem, spretis hujus sæculi rebus sectari docuit; quam ut facilius consequi valerent, præscripta quædam inviolabiliter ab illis servanda proposuit. In his fuere, ut unusquisque nomen suum, et quibus esset initiatus Ordinibus, quibusve Ecclesiasticis potiretur beneficiis, exponeret. Quod nempe scire voluit, ne suorum quis plura quam posset beneficia possideret, vel ab Ecclesiis, quæ residentiam exigunt, longius abesset; vel ut demum compertum haberet, quibus eorum, quæ conferenda erant beneficia, rite ac jure conferre posset. Cunctos vero suæ familiæ sacerdotes ter saltem in hebdomada sacrum facere jussit; qui vero diaconi aut subdiaconi essent, quintodecimo saltem die sacram communionem percipere indixit; imo ipsemet non raro, tum clericis, tum laicis cunctis Pontificiæ familiæ, Dominicum distribuere Corpus manu propria consuevit. Omnes autem, qui clericali militiæ nomen dedissent, vel Ecclesiastica bona obtinerent [1], clericalem etiam gerere habitum talarem, et tonsurato capite incedere jussit. Lanea tamen cuncta suorum voluit esse indumenta, nec ex holoserico interius exteriusve ipsis aliquid addi permisit: imo sæcularibus suis pennulas et galeros, præterquam ad arcendam pluviam, et insuper linearum subucularum elaboratas plicaturas, et turgida femoralia pœnitus interdixit. Demum sic Pius familiam composuit, ut cum multis in locis principum familiares quique in aula regum sunt, vel quia mollibus vestiuntur, vel arrogantia et cæterorum contemptu, et dicendi et faciendi quidquid collibuerit licentia, distingui ab aliis soleant; ipse suos ita instituerat, ut nulla magis, quam singulari modestia, et præcipua quadam sanctimonia vitæ, a vulgaribus dignoscerentur.

26. Ter insuper in hebdomada in Apostolico palatio sacram lectionem haberi jussit, cui omnes interessent; librosque ad pietatem animum inflammantes præsto esse mandavit, ut iis legendis aulici sedulo incumbentes, otium devitarent; et ne quis lectioni aut lectionis auditioni sese subduceret, de auditis lectisve, eos inter se conferre præcepit. Utque vanas, inutiles perversasque confabulationes eis omnino interdiceret, vel ex libris, vel aliunde sumpto argumento, de pietate et iis, quæ ad religiose informandam vitam spectabant, inter se etiam disserere jussit. Imo ut domi forisque se ipsos bonorum exemplum præberent, nonnisi cum religiosis gravibusque viris consuetudinem illos habere permisit. Ne quis vero harum similiumve quæ facienda proposuerat temerator existeret, Nicolaum Ormanettum elegit, qui cunctos admonere, singulorumque actiones perlustrare deberet, facta ei etiam prævaricatores puniendi atque ejiciendi potestate. Post secundam noctis horam, omnino e sacro egredi palatio cuique prohibitum fuit; qui secus faciebat, vel saltem facere moliebatur, is in schedula, quam Pontifex ipse quotidie legere voluit, notabatur. At, quia publicæ Ecclesiæ necessitati effusius subvenire concupivit, idcirco non tantum sumptus quosdam quos dignitatis gratia prædecessores Pontifices facere consueverunt imminui, et ad tenuem summam redigi mandavit; verum etiam famu-

[1] Ex Ms. Cod. Bibliot. Chisian. Tomo 1589, p. 1.

lorum turbam in paucos, et permaxime necessarios coegit ; quos dimisit, muneribus locupletavit : illis vero, quos apud se retinuit, duplicatum stipendium attribuit,ut eo contenti, nullatenus pensionibus vel Ecclesiasticis bonis, nec pro se,nec pro aliis inhiarent. Et ne quid paternæ et pastorali ejus sollicitudini erga domesticos universos deesset, præfecto custodiæ corporis sui indixit, ut ea omnia, quæ proposuimus, pro viribus, personarum temporisque opportunitate, a militibus quoque suis præstari curaret ; quæ ut facilius peragere valerent, ter in hebdomada, Quadragesimali præsertim tempore, ab Helvetico concionatore, vernacula lingua, ipsis concionem haberi imperavit.

27. Nec tantum suæ domus homines probitatem ubique redolere, verum etiam domum ipsam, nil nisi sacrum ac pium intuentibus præ se ferre contendit. Idcirco inanium deorum simulacra, Ethnicæ superstitionis pretiosa quædam fragmenta, quibus a prædecessoribus, Apostolici Vaticani palatii theatrum decoratum fuerat, statim ac Pontifex renuntiatus est alio asportari mandavit, nec ea loco, nec locum eis convenire arbitratus ; nam, licet nonnisi triumphalem Christianæ fidei gloriam vetusta ea gentilitatis monumenta contestari viderentur, tamen eidem fidei majorem collatura honorem existimavit, si eodem in loco, in quo vicerant, se omnium obtutibus victa exhiberent, captivitatisque Christianæ jugo conspicerentur subacta, ubi jam tyrannicæ dominationis jura obtinuerant,in Romano videlicet Capitolio ; nam, ut ibi collocarentur, Romano populo liberalissime ea est elargitus. Quod quidem insigne tum religionis,tum munificentiæ munus, senatus populusque Romanus lætus accipiens, die decima quarta Februarii præsentis anni, in Ecclesia Sanctæ-Mariæ de Ara-Cœli FF. Minorum, ut grati erga Pontificem animi argumentum expenderet, festiva admodum celebritate, a Capranicæ episcopo sacrum peragi curavit, [1] sacris, quibus usus est, vasis eidem dono attributis ; cui solemnitati (præter nonnullos cardinales) senator et Urbis conservatores interfuere.

28. *Cardinales ad integritatem et gravitatem hortatur, et quosdam tollit abusus.* — Domesticis rebus sic probe sancteque compositis, cæterorum quoque reformationi rite Pius animum admovit ; cardinalitiæ siquidem dignitati, quæ post Pontificalem, prima in Ecclesia commendatur, novum nitorem, integritatis exemplis, additum concupivit. Idcirco in Consistorio habito die undecima Januarii hujusmet anni, paucis videlicet post suam creationem elapsis diebus, gravi cardinales sermone hortatus est [2], ut perfectioris vitæ arrepto instituto,cæteris quoque vivendi normam præberent. Id ab ipsis, et Ecclesiasticum in quo constituti erant culmen, et temporum acerbissima exposcebat conditio ; cum enim ipsis atque episcopis Dominicum illud conveniret [1] : *Vos estis lux mundi*, et *vos estis sal terræ ;* perpendere profecto debebant, se ad aliorum illuminationem et correctionem positos, doctrinæ et rectæ operationis sale, præ ceteris esse debere locupletiores ; nam nullum majus, quam ab ipsis præjudicium inferri poterat, si ipsimet, qui ad aliorum regulam et correctionem positi erant, de se exempla pravitatis dabant, peccareque ipsi conspicie bantur, qui aliorum peccata compescere debuissent.

Ut tanto igitur excelsæ dignitatis oneri responderent, par erat ut solius Dei gloriam, animarum profectum et Christianæ reipublicæ bonum præ oculis haberent, nec ad propria studia vacarent, nec terrena concupiscerent, neque humanam gloriam intenta mente captarent ; nec eo ipso quo cœteris prælati erant, ad agenda quælibet majorem sibi licentiam vindicarent ; nec suscepti spiritualis honoris fastigium verterent ad ambitionis argumentum, Deique causam relinquentes, ad temporalia sese negotia converterent, neque demum locum sanctitatis obtinerent, et terrenis tantum actibus implicati viderentur : sed potius verbo et opere in integritate et justitia id ab eis præstandum esse, quod Ecclesiæ principes decebat, quorum vita, velut lucerna super candelabrum posita, omnibus qui in domo Dei sunt virtutum lumine splendere debet. Tanquam igitur super familiam Domini divinitus constituti, et proprio in primis, deinde suarum familiarum profectui sedulo incumberent, nil in eis prophani, nil quod pietatem non exhiberet, permittentes. Ad hæc, servanda ab ipsis esse sacrorum canonum Ecclesiasticarumque sanctionum decreta, quorum patroni et defensores se esse scirent. Qua oportebat fidelitate et sapientia Pontificis consiliariorum munere fungerentur, nil omnino, vel a se, vel ab aliis expetentes, quod sacris legibus, sed præcipue sacri Tridentini Concilii statutis, quæ in praxim deducta omnino volebat, contrairet.Cæterum, se plurimum ipsorum juvandum monitis confidere ; quapropter iis audiendis paratas semper aures præbiturum ; nec cujusvis rejecturum supplicationes et preces, dummodo quæ postulari contigisset justa et rationabilia, Ecclesiastico divinoque juri consentanea reperirentur.

29. Juxta hæc verba, ea fuere, quæ in proxime sequentibus Consistoriis, ab eo decreta sunt ; nam hæc habentur in Ms. Diario cardinalis Farnesii :

« Die 23 Januarii 1566 [2]. »

« Dixit quod nolebat franchitias in domibus cardinalium, neque principum oratorum, neque in alio loco. »

[1] Ex Diar. Pii V. a Corne. Firman. exarat. Ms. ex Bibliot. Otthobonia. n. 44. n. 5. — [2] Ex Diar. Firman. ut supra.

[1] Matth. v. — [2] Ex Diar. Consist. cardin. Farnesii apud nos, p. 110.

Et sub die 30 Januarii hujusmet anni [1]: « Decretum fuit, quod amplius imposterum non admitterentur, neque reservationes domuum, neque collationes beneficiorum, neque ulla alia in titulis cooptandis, a reverendis. DD. card. » Sic ibi, alia plura suis locis dabimus.

30. Ut opere autem comprobaret quæ verbis prompserat, et ad Ecclesiasticam primævam gravitatem cuncta revocaret, morem illum in primis abstulit Pius, quod, quoties Summus Pontifex cardinalium collegium cogebat, musicis instrumentis Consistorium personaret; qui nempe fastus, et prophanum nescio quid redolere, nec personarum decori et majestati congruere, nec seriam eodem in loco rerum tractandarum honestatem decere arbitratus est; quare penitus inolitam eam consuetudinem abrogavit.

31. *Nepotem invitus cardinalem creat, et perpaucis illum honestat redditibus.* — Ad informandos tamen cardinalium animos, id præ cunctis, quod in proprio nepote præbuit, exemplum prævaluit. Rem narrat Gabutius his verbis: « Jam enim duo ab inito Pontificatu menses abierant, cum carni et sanguini non acquiescens, assiduis cardinalium, in primisque Farnesii ac principum virorum precibus, vix adduci potuit, ut Michaelem Bonellum, sororis suæ nepotem, Dominicani Ordinis sacerdotem, Perusii theologicis studiis operam navantem, legeret cardinalem; statuerat namque, ex propinquis suis neminem ad altiorem gradum provehere; neque hunc, præstanti alioquin virtute, probatisque moribus ac doctrina præditum, a perfectioris vitæ cursu, ad aulicas, licet sacras, dignitates avocare. Sed summis viris id efflagitantibus, ac multa, quibus idem e Christiana republica esse videretur, obtendentibus, demum annuendum existimavit, eumque in amplissimum collegium, statis temporibus, post sacros cineres rite cooptatum, galero tituloque suo decoravit Alexandrinumque nuncupari voluit. Mox illum negotiis agendis sibi adjutorem adhibuit, ut ipsemet tamen intelligere moderarique vellet omnia, graviora præsertim, ne per alios, deses quiescendo, Pontificatum administraret ».

32. Hactenus ille. Accidit autem hæc nepotis in cardinalem creatio pridie nonas Martii, ut Cornelius Firmanus in suo Diario [2] adnotavit; qui etiam refert (quod alii quoque scriptores tradidere), cardinales omnes in secreto Consistorio præfata die habito, Pium simul aggressos esse, et enixis precibus et quadam vi, ut prædictum nepotem in eorum collegium cooptaret, coegisse. Obtinere autem ab eo haud potuerunt, ut rubrum birretum novo cardinali concederet; nam, sicut in eo quod ad ipsius creationem spectabat, se illorum onerare conscientias professus est, cum nimirum suorum neminem Ecclesiasticis honoribus insignire decrevisset; ita tamen ab hoc sui animi proposito, se recessisse dixit, ut dignitatem, nisi eo ferme modo quo eam tenuerat, nepoti quoque conferret; quapropter uti ipse olim [1], nonnisi monastico indumento, quamvis cardinalis, incesserat, sic nepoti omnino incedendum esse pronuntiavit.

33. Cum autem plerique inter novi cardinalis familiares certatim adscribi connitcrentur, significavit Pius, nolle, eum quempiam admittere, quem ipse non designasset; domesticos ejus, non tantum cognitæ probitatis viros, sed etiam perpaucos esse velle declarans; quia cum ipse pauper cardinalis jam fuisset, eodem prope modo se pauperem inter cardinales nepotem habere decebat. Hinc, nonnisi moderate, ex Ecclesiasticis beneficiis, quæ admodum erant necessaria ei subministravit, spe omni episcopatus eidem adempta; unde et quædam opulentiora, quæ tunc vacabant, aliis contulit, nec ex Ecclesiæ bonis facturum divitem dixit, opereque reipsa complevit.

Cum enim, paulo post, orator Philippi Hispaniarum regis, gratias Pio ageret de insigni quodam beneficio in regem suum collato, adderetque ipsum ingratum non futurum, nec cardinalis nepotis immemorem; respondit Pontifex, se quidem gaudere, Catholicum regem perfectam animi sui habuisse benevolentiam: « Cæterum, (subjunxit) non est quod cardinalis nepotis mei sollicitudinem gerat. Hic siquidem pauper natus est, in religione vero paupertatem devovit: quapropter in cardinalitia etiam dignitate paupertatem haud abjicere debet; ne autem quæ ad decorem hujusce gradus necessaria sunt ei desint, ad me spectat, qui haud difficulter inopiæ ejus consulere potero. Quæ igitur regularis munificentiæ beneficia in meum nepotem conferre rex tuus decreverat, aliis cardinalibus tribuat (nonnullos ex eis nomine indicans) qui egestate laborant, nec quemquam habent, a quo eorum pauperies sublevetur; si id præstiterit, tanquam in me meumque nepotem liberalitatis collatum munus existimabo ».

34. *Cavet ne consanguinei opulentiores evadant, et vetat ne bona Ecclesiastica distrahantur.* — Sic Pius: qui non modo nepotem hunc, inter cardinales cooptatum, modicis redditibus locupletavit, sed non dispari etiam ratione cum cæteris quoque suis propinquis sese gessit, ut ex Epistolis patet, a Fr. Archangelo Caraccia [2] sub hoc anno collectis, et ex ea præcipue, mense Aprilis scripta, in qua hæc leguntur: « Cum his diebus vir quidam primarius Pontificis animum laudaret, de compositionibus non admittendis, et de consanguineis moderate, ut fecerat, juvandis; idque consolationem maximam bonis

[1] Ibid. ut supra. — [2] Ex Diar. Firm. ut supra.

[1] Ibid. ut supra. — [2] Vit. Pii V, Fr. Archan. Carac. Ep. 3 ad quemdam procurat. Rom. script.

omnibus afferre diceret, precareturque Deum, ut eam mentem ei, quamdiu viveret, conservaret: grato animo id Pontifex accepit, seque a Deo dixit vocatum esse ad Pontificatum, ut Ecclesiæ, non ut consanguineorum utilitati inserviret: et ita revera videtur, cum duobus nepotibus, qui in Collegio Germanico instituuntur, fecisse, quibus exiguas assignavit pensiones, ex quibus pro status sui conditione, vivere possunt: singulis namque 400 annuæ pensionis aureos dedit, etc. ». In altera vero Epistola [1], mense Maio hujusmet anni exarata, dicit: « Neptem quamdam, cardinalis Alexandrini sororem, cum aliqui magni et illustres viri uxorem peterent, ut affinitatem cum Pontifice haberent, nulli eorum data est, sed cuidam, conditione minus dispari, addita dote mille nummorum aureorum, vel duorum millium. Alii etiam nepti dotem 1500 aureorum assignavit. Cum autem quidam vir diceret Summo Pontifici, exiguas esse ejusmodi dotes; respondit, se etiam dubitare de his moderatis an bona cum conscientia datæ fuerint». Sic ille, qui etiam in reliquis Epistolis, eodem hoc anno scriptis alia plura insignis hujus Pii abdicationis exempla congerit; nam narrat, a magno principe oblatum ei annuum triginta millium aureorum proventum, partim in cardinalem nepotem, partim in alios, quos ipse voluisset distribuendum, invicto animo rejecisse. Et insuper oppidum Boschi, in quo ipse natus fuerat, quodque Hispaniarum rex utpote in Mediolanensis Ducatus ditione positum, ei dono obtulerat, respuisse: quibus addit, quod cum nobilis quidam oppidum aliquid Boscho proximum vendere cuperet, illudque honesto pretio Pontifici emendum exhiberet, ipsum, nimirum, cuipiam ex consanguineis suis relicturum: respondisse Pium, se plurimum admirari, quod id ei in mentem venisset, nam ipse nihil minus in animo habebat, quam potentatus propinquis consanguineisque parare; ideoque quod sibi oppida aut dominia mercari necesse esset.

35. Adeo autem constitutum sibi erat, ne suorum opulentiæ quavis ratione consuleret, ut, non solum ab aliis nihil accipere, quod ipsius libertatem minuere videretur, sed nec de iis quidem, quæ aliis Pius ipse elargiri debuerat, quidquam a se aliquem proximorum suorum suppliciter efflagitare permitteret. Quapropter, cum e nepotibus unus, majori quam cœteri præditus apud eum auctoritate, cujusdam hortatu, nescio quid a Pontifice postulasset: quæsivit Pius, cujusnam suasione rem petiisset; atque ubi rescivit, severis admodum verbis jussit ei renuntiari, propriæ domui regendæ sollicitudini incumberet, in Pontificiæ vero familiæ negotiis se amplius non immisceret. Nepotem vero, ad sectandam paupertatem enixis verbis hortatus est, et cum repulsa dimisit. Hunc autem et alterum nepotem, quibus tenue admodum subsidium suppeditaverat, in Germanico collegio fuisse commoratum diximus. Verum hoc ipso anno e collegio unum ex his egressum a fratre cardinali in proprias ædes receptum fuisse, ex Epistola quæ legitur apud Caracciam, mense Junio scripta educitur; in ea siquidem hæc habentur: « De nepote qui fuit in Collegio Germanico, nunc autem apud fratrem suum cardinalem vivit, et suum habet separatim magistrum, allocutus est Pontificem cardinalis ipsius œconomus; cum familiam augeri diceret, oportere, famulis domino Antonio, Hieronymo assignandis: Tum Pontifex; Quisnam vero est, inquit, iste dominus Antonius, Hieronymus? Cum ille, cardinalis nepotis fratrem respondisset; subiratus Pontifex: Cur, ait, dominus Antonius? Antonius est, et erit Antonius, non dominus Antonius: eique famulum unum vel alterum jussit attribui, addens velle se, sibimet ipse ministraret, ut antea. » Sic Epistola. At ex altera post scripta, nempe mense Octobris, educitur, nec ea, quam Pius jusserat, moderatione, nepotem ipsum apud cardinalem fratrem diu stare permissum; sed Pontifice ipso præcipiente, Perusiam ad studia concedere fuisse coactum. Imo in ea legitur, cardinalis ipsius patrem, Pii ejusdem mandato, ex Urbe domum rediisse; et cunctos etiam, qui eidem sanguine juncti erant, cardinali et nepote altero qui in Collegio Germanico instituebatur, exceptis, jussos Urbe decedere.

36. Neque alia ratione cum omnium conjunctissimo [1], ut pote ex fratre unico pronepote, Paulo Gislerio nuncupato, sese gessit. Fuerat is a piratis captus et triremibus addictus; quapropter benignus avunculus, miseratione commotus, ipsum pecunia redimi, licet exigua, (ignorantibus certe piratis, eum Pontificis summi consanguinitate conjunctum) curaverat. Vinculis igitur solutus, Urbem adivit, quod cum Pius rescivisset, illum videre et alloqui voluit, non aliter tamen, quam pannoso eo amictu circumdatum, quo in servitute positus, indutus incesserat. Eum porro graviter admonuit, ut ex tot tantisque ereptus calamitatibus, ingentes omnium Domino donec viveret gratias referre deberet, Deique subinde mandata diligentius custodire studeret. Hinc jussit ad confessarii pedes accedere, et anteactæ vitæ labe, qua præcipue se inter infideles, divinis Ecclesiasticisque expers subsidiis, coinquinaverat, sese expurgaret. Quod cum Paulus præstitisset, eum Pius equo officioque donavit equestri, *S. Petri* vocato, unde centenos aureos, singulis annis haberet. Mox, quod militiæ jam pridem nomen dedisset, in qua egregie se gesserat, suburbanæ regioni custodiæ-

[1] Ibid. Ep. 4.

[1] Apud Carac. Ep. 9.

quesuæ præpositum delegit, atque annuam quingentorum aureorum pensionem, ac suburbanam villam, in qua ipse domum extruxerat, et ab eo Pii prædioli nomen sumpsit, eidem attribuit. Verum, cum ille, juvenili lapsus errore, Pontificiæ familiæ præscriptas leges violasset, ac præterea culpam mendacio tegere præsumpsisset, non tantum ipsum officiis et donatis rebus fere omnibus expoliavit; verum etiam ab se et ab universa Romanæ Ecclesiæ ditione statim ablegavit, ea lege, ne deinceps Urbem repetere auderet, ut suo loco dicetur. Modo interruptum de nepote cardinali sermonem repetamus.

37. Non tantum Pius, et modico ipsi consuluit censu, et perpaucos inter nepotis familiares admitti voluit, sed insuper, ut cœteris cardinalibus exemplo esset, omnem eidem domus cultum penitus interdixit, ita ut, et sericis utensilibus, vel tapetibus uti prohibuerit, nec in mensa, aurea argenteaque vasa, sed fictilia dumtaxat, ut pauperem decebat, jusserit adhibere. Ut autem omnimodam sui, in anteacto cardinalatus gradu, similitudinem exhiberet, et Alexandrini, quod ipse jam gesserat, cognomentum, et S. Mariæ supra Minervam titulum dedit. Montisregalis vero episcopatum, cui jam ipse præerat, quod propinquorum neminem eo insignire honore decrevisset, integerrimo ac doctissimo viro Vincentio Laureo Calabro, deinde inter cardinales adscito, regendum contulit. Enixo autem studio, avunculi vestigia novum cardinalem Alexandrinum legisse, et ex Epistolis Joannis Andreæ Caligarii ad cardinalem Commendonum, et ex aliis, quæ infra ponenda erunt, liquido patebit.

38. Hujusmodi traditis et in se, et in Alexandrino nepote, cæteris cardinalibus perfectioris vitæ documentis, recteque vivendi norma, ad eam amplectendam, sedulis monitis, ipsos exstimulare nunquam destitit. Quapropter eximiæ abdicationis a carne et sanguine exemplar, quod in se ipso præbuerat, non modo ut imitarentur, proposuit, sed quodammodo sectari etiam compulit et amplecti, severissimo, (ut legitur in Epistolis apud Caracciam [1], sub hoc anno datis) promulgato Diplomate, quo non tantum interdicebatur ne Ecclesiæ bona distraherentur, sed etiam ne de cætero id ulla ratione fieri posset inhibebatur. At quia difficilis admodum pluribus videbatur hujus sanctionis observantia, Pius, qui corruptæ libertatis fines constituere omnino voluit, adegit, ut qui jam cardinales erant, se ipsi decreto juramento obstringerent; qui vero deinceps creandi essent, vel demum ad Summum Pontificatum evehendi, eodem sese devincire sacramento cogerentur. Meditatam nihilominus, præsenti anno fuisse tantum hanc legem, non vero editam (ut apud præfatum Caracciam refertur), ex ipsomet Diplomate colligitur, quod sequenti tantum anno legitur subsignatum.

[1] Ep. apud Carac. sub die 12 Octobris 1566.

39. *Severe increpat cardinales de futuri Pontificis electione agentes.* — Ipsammet etiam, quam in familiaribus suis imperaverat vestium moderationem, cardinalium quoque aulicos et domesticos observare districte jussit, eamdemque ab eis morum honestatem servatam voluit, quam ipse a suis exegerat. Quia vero cardinales ipsos terrenis omnibus cupiditatibus optabat expeditos, quæque sursum sunt tantummodo sapientes, non quæ super terram; hinc cum quosdam ex eis, (quod gravissime legibus vetitum erat) de futuro Pontifice tractantes compe risset; acerrime in consistorio in ipsos invectus, comminatus est, quicumque essent, se severissime animadversurum in eos, qui sic posthabitis Ecclesiasticis regulis, effrænato ambitionis instinctu, de his agere imposterum præsumpsissent.

40. *Cardinalium titulos auget, et novas instituit regulas, quibus adstrictum sacrum Collegium procedere debeat in electione Pontificum.* — Vix autem Pius Apostolicam dignitatem assumpsit, quod cardinalium etiam titulos adauxit, ut narrat Cornelius Firmanus in suo Diario [1], sub die sexta Februarii præsentis anni. Ex cardinalibus enim, anno præcedenti 1565 a Pio IV, die duodecima Martii creatis, nonnulli nondum titulum obtinuerant; quapropter, cum novi Pontificis esset, illorum singulis titulum conferre, nec tot cardinalibus decorandis, antiqui a prædecessoribus instituti tituli sat fuissent; eis quatuor novos addere coactum fuisse Pium, Firmanus præfatus refert. Adjectorum tamen nomina hæc extitisse scribit, S. Joannis Baptistæ, Via Julia : S. Hieronymi Illyricorum, Via Flaminia : S. Euphemiæ ; et S. Triphonis. Verum, licet diei et tempori, quod recenset, hanc a Pio titulorum factam institutionem convenire censeamus, tamen verisimilitudine non caret aliorum quoque narratio [2], qui tres duntaxat titulos Pium constituisse scripsere; nempe S. Hieronymi Illyricorum Via Flaminia, S. Euphemiæ in Vico Patritio, et S. Triphonis. S. Joannis enim Via Julia Ecclesiam cardinalitio titulo fuisse insignitam, aut aliquem ex presbyteris cardinalibus in titulum eam obtinuisse, in Ecclesiasticis Monumentis, vel apud probatos auctores haud reperiri unquam contigit. At facile cum ea Firmani, aliorum scriptorum sententia componitur ; cum enim titulorum distributionem recens electis a Pio IV cardinalibus Pius V fecit, septem ex his tantummodò Romæ aderant, nimirum, Pataviensis, Bobba, Vercellensis, Crassus, Santacrucius, Cribellus, Castellensis ; duo aberant, nempe Crequyus, et Commendonus, qui

[1] Firmanus in Diario ut sup. — [2] Ex Oldorno in Addit. ad Ciacc. in Hygino.

Germanica tunc legatione fungebatur, e qua, sub finem tantum hujus anni reversum fuisse, in ejus Vita Antonius Maria Gratianus testatur [1], his verbis : « Germania Venetias, Junio mense venit, acceptus cultusque a civitate, cum publice, tum privatim, omnibus honoribus etc. Ineunte Autumno, Romam vocatu Pontificis proficiscitur etc. » Nonis autem Novembris publice Urbem ingressum, narrat præfatus Firmanus [2]; qui decim., oct. kal. Decembris, ex hac vita decessisse etiam refert Petrum Franciscum cardinalem Ferrerium. Cum igitur decim. sept. kal. Decembris Commendono presbyteralis cardinalitius titulus tradendus esset; in consistorio, ea die habito, contigit, Ludovicum cardinalem Simonettam, dimisso suo S. Cyriaci ad Thermas titulo, eum S. Anastasiæ vacantem, ob pridie subsecutam mortem Ferrerii, optasse. Quare Pius vacantem S. Cyriaci titulum Commendono dedit, et S. Joannis, Via Julia, quem designaverat, alterum, cum necessitas tunc nulla novos titulos instituendi incumberet, nemini tradidit. Cardinalem vero de Crequy, S. Triphonis titulum accepisse, auctores narrant. Quare utraque sententia, Firmani videlicet et aliorum, vera comprobatur. Verum siquidem fuit, juxta Firmanum, Pium quatuor titulos designasse : et verum itidem, juxta alios, tres tantum constituisse; quia quartum nimirum, quem meditatus fuerat, nemini unquam attribuit.

41. Quoad eosdem cardinalitios titulos, hæc insuper a Pio decreta reperimus, in Consistorio, decima quinta Maii hujusmet anni habito, prout in memorato cardinalis Farnesii Diario habetur :

« Decrevit sanctissimus, quod cardinales præsentes in Urbe, et domi infirmitate detenti, possint optare, ac si essent, in consistorio ; derogans decreto, si quod obstaret, quoad hoc. »

Qua itidem die, ad sac. Collegium spectantia, ista insuper sanxit, ut in eodem Diario legitur :

« Decrevit sanctissimus, quod gratiæ imposterum non fierent, nisi per fabas, et juxta Constitutiones et quoties cumque fit gratia per sacrum Collegium, intelligatur etiam facta per reverendissimum relatorem de propria, et aliter juxta Constitutiones sacri Collegii. » Insuper :

« Decrevit quod in posterum non fierent expeditiones, nisi plenæ et claræ essent omnes probationes, quæ in expeditionibus faciendis requiruntur. » Sic ibi.

42. *Integritati cardinalium in judiciis ferendis providet.* — Cæterum, cum sæpius fortassis quam oportuerat, vel rei pecuniariæ augustia, vel ob nimios sumptus, vel tandem ob œconomorum incuriam, cardinales se ære gravare alieno Pius comperisset ; et propter excelsam ipsorum dignitatem simul ac auctoritatem, non solum creditores eos in jus vocare vererentur; sed insuper jus in ipsos dicere magistratus cunctarentur; vel, si demum dixissent, illud exequi lictores non auderent; huic malo idcirco occurrere volens justissimus Pontifex, ne dignitatem, quæ ad justitiæ custodiam collata fuerat, contra justitiam decertare pateretur, edixit atque gravissime imperavit, ut aliqua in judiciis personarum ratio non haberetur, nec quidem cardinalium, qui, si de ære alieno delati essent, et ipsos universum solvere debitum compelli voluit.

43. *Nonnisi probatissimis confert dignitatem episcopalem, et supprimit munera occasione pallii oblata.* — Pari autem ratione, qua cardinales, episcopos etiam, quos noverat positos regere Ecclesiam Dei, ad perfecte implenda adeo sublimis ordinis munia, undequaque urgere non destitit. In primis vero illud summopere præcavit, ne aliquis, ambitioso dominandi instinctu, hunc sibi honorem sumere plectenda temeritate auderet; sed quos ad eum evexit, tanquam a Deo vocatos, Ecclesiis præponi curavit. Id testatur, qui Epistolas scripsit, a Carracia [1], ut pluries diximus, collectas, his verbis : « Quam considerate, quam prudenter nunc dentur episcopatus, qui vident facile judicant ; longe meliori loco futurum fuisse reipublicæ statum, si eadem ratio deferendi sacrum illud et grave munus superioribus temporibus esset adhibita. Ornantur a Pio Pontifice viris Ecclesiæ ; non hominibus aut pensionibus onerantur. » Cui addendum quod refert Surius [2] : « Ante coronationem (dicens) quæ celebrata est sext. decim. kal. Februarii, habuit cardinalium Congregationem (Consistorium enim , ut vocant, ante coronationem haberi non solet ;) Ea peracta, quidam ex insigni familia petiit episcopatum quemdam. Respondit Pontifex, se quidem illi cupere summopere gratificari, nec defuturum, si alia in re prodesse ei posset, sed episcopatum tamen minime collaturum, quod ad tantam functionem parum idoneus esse videretur, non satis litteris et eruditione instructus. Cum autem ille suæ eruditionis testimonium proferret : Ego (inquit Pontifex) hac in re, quæ mihi satis cognita est, testimonium minime requiro. Ita ille in ea petitione repulsam passus est. Porro ad cardinales adhuc præsentes conversus Pontifex, hortatus est, ne quidquam ab ipso peterent, quod, vel contra divinum obsequium, vel contra Concilium Tridentinum, vel contra ordinem et rem Ecclesiæ facere videretur. Addidit etiam, se quidem in rebus licitis et honestis Christianos principes juvare constituisse ; contra vero, si quid præter fas et decorem peterent, nulla se ratione illis daturum. » Sic Surius. Porro hoc

[1] Ant. Maria Grat. Vit. card. Commend. lib. III, cap. 3, p. 241. — [2] Firmanus, ibid. ut supra.

[1] Epist. apud Carac. quint. id. Nov. 1566. — [2] Sur. in Comm. rerum in Orbe gestar. Anno 1566.

æquitatis pariter ac vere sacerdotalis libertatis propositum, in evehendis ad episcopalem dignitatem cujuscumque gradus hominibus, inviolabiter Pium servasse ; quæ paulo post dicenda erunt, aliaque quæ ad sequentem annum sunt rejicienda, profecto patefacient.

44. « Cum autem in Consistorio (verba sunt Diarii cardinalis Farnesii [1]) die 15 Februarii præsentis anni 1566 habito, ortum esset dubium, an deberet aliquid solvi pro pallio Officialibus, solitis ea inde habere certa emolumenta, et Sanctissimus D. N. mandaverit reverendissimis DD. Morono, Perusino et Aracœli, ut super hoc considerarent et referrent; ideo, post relationem dd. reverendissimorum, idem Sanctissimus incœpit graviter improbare et detestari abusum, qui diu invaluerat et fuerat toleratus, ut pro traditione pallii daretur et exigeretur pretium, contra tot decreta SS. Patrum. Inde vota singulorum exquisivit super eo, an novum decretum et statutum faciendum esse videretur contra dictum abusum ; quod omnibus sanctum et probabile factum visum est. Sicque idem Sanctissimus D. N. decrevit, statuit et ordinavit, sub privationis officiorum, et honorum, et indignationis Sanctitatis suæ pænis, ne de cætero pro postulatione, consecutione aut traditione pallii aliquid detur; neque etiam aliquid a sponte offerentibus, vel dantibus accipiatur et multo minus ab invitis exigi possit. Insuper decrevit idem Sanctissimus, quod pecuniæ ad hunc effectum depositæ restituantur archiepiscopis, seu eorum procuratoribus, qui eas deposuerunt. » Sic ibi. Et hæc quidem acta in Consistorio sub die III Aprilis hujus anni habito.

45. *Episcopos et obtinentes beneficia quibus animarum cura annexa est ad residentiam cogit.* — Non modo vero se diligenti circumspectione præcavit, ut dicebamus, ne, contra Apostoli monitum, cito alicui manus imponeret ; et quos tantum scientia æque ac probitate præditos noverat, ad episcopale munus evexit ; sed cum insuper sciret eorumdem, postquam pastores evasissent, cœterorumque episcoporum universalem sibi manere sollicitudinem ut creditum ministerium illi implerent, totis viribus incubuit : quod ut efficere possent, egit serio, ut eos, qui, occasione præcipue arrepta vacationis Sedis, Urbem petierant, ad propria reverterentur, residentiæ onere, nec quidem levari ipsos cardinales, qui episcopatibus fungebantur, edicens. Ne autem ejusdem residentiæ debito subdole se quisquam subtrahere conaretur, cognoscendis causis, quibus episcopi Romæ detinerentur, tres cardinales præposuit, ut si idoneæ non deprehenderentur, Urbe egredi, eosque ad episcopatus sibi traditos reverti compellerent. Qua de re ista in præfato cardinalis Farnesii Diario leguntur :

[1] Diar. card. Farnesii ut supra.

46. « Die 23 januarii 1566, Sanctissimus dixit, quod omnes prælati deberent residere in suis Ecclesiis, et quod decreta Concilii Tridentini de residentia servarentur ; et deputavit reverendissimos DD. Moronum, Perusinum, et Pisarum S. Romanæ Ecclesiæ cardinales, qui hanc suam voluntatem notificarent omnibus episcopis, Romæ commorantibus, et si quis eorum aliqua excusatione uteretur, audirent, et Sanctitati Suæ referrent ». Verum, vel quod remissius quam ipse voluisset, in hoc se gerere præfatos cardinales conspiceret, vel alia de causa ; paulo post in hujusmodi pronuntiandi causis, easque expendendi, jura Alexandro Riario Apostolicæ cameræ generali auditori certum est tradidisse, ut patet ex hic apposito Mot. Prop. :

PIUS PAPA V.

« Motu proprio etc. Cum alia per felic. record. Pium IV prædecessorem nostrum, juxta formam Concilii Tridentini, et aliarum Bullarum emanatarum tam ab ipso Pio prædecessore nostro, quam ab aliis Roman. Pontificibus, motu proprio, cujus tenores pro expressis haberi volumus, ex ipsius certa scientia, et de Apostolicæ potestatis plenitudine fuerit mandatum dilecto filio Alexandro Riario, nostro et Curiæ Causarum Cameræ Apostolicæ generali auditori, ut omnes episcopos, archiepiscopos, patriarchas, et alias Ecclesiasticas personas, curam animarum habentes, non residentes, pœnas in dicto Concilio et Bullis contentas, incurrisse declaret, et ad illarum effectum executioni demandentur, per eumdem Alexandrum auditorem nostrum ; ne de ejus jurisdictione imposterum dubitari contingat, denuo eidem auditori nostro, auctoritate nostra committimus et mandamus, quatenus statim, tam contra episcopos quam archiepiscopos, et alios quoscumque prælatos, tam in Urbe quam alibi, et ubique locorum existentes, et in propriis Diœces. non resident. Constito sibi, quantum sufficere videbitur, summarie, simpliciter et de plano, sola veritate inspecta, et manu regia, de inobedientia propria, usque ad sententiam exclusive procedat, et deinde nobis referat, ut nos in Consistorio nostro secreto, de fratrum nostrorum consilio, ut moris est, ad sententiam privationis et depositionis prælatorum inobedientium hujusmodi procedere valeamus, prout procedere intendimus. Quo vero ad alios curam animarum habentes, usque ad sententiam inclusive procedat, et exequatur, juxta formam et tenorem dicti Concilii, et litterarum nostrarum præfatarum, cum eisdem facultatibus, ut supra : et alia faciat et exequatur, prout in dictis litteris, sive Bullis, continetur, cum potestate citandi, inhibendi, excommunicandi, suspendendi a divinis, declarandi, interdicendi, aggravandi, reaggravandi, carcerandi, et brachium seculare decernendi,

relaxandi et exequendi, aliaque faciendi, necessaria quomodolibet et opportuna, contrariis quibuscumque non obstantibus etc. Die 10 Junii 1566 ».

47. Quod autem Riario contra archiepiscopos, episcopos aliosque præsules procedendi auctoritatem tribuerit, usque ad sententiam exclusive, secus cum aliis, in quos, eum, et sententiam proferre, eosque pœnis animadvertere voluit, ad parochos præcipue pertinuit, qui creditum sibi gregem deseruissent, quibusque mensem indixit, quo, vel ad suas Ecclesias sese conferrent, vel se iisdem abdicarent, ut et inferius ponendo Edicto constabit. Beneficiis vero hujusmodi, quibus animarum cura esset annexa, tam parochos quam cæteros, qui quomodocumque pastoralem sollicitudinem gerere viderentur, privatos esse voluit, si decreto non paruissent.

48. Nec pœnas tamen inobedientiæ, beneficiorum privatione, nec e contra aliquem sponte sua, ne resideret, ea abjecisse, reperimus ; vel, quod pastores abnuere se non posse, quæ æquissimo jure Pius mandaverat, agnoverint ; vel quod comminatam, Pii nimia benignitate confisi, eorumdem beneficiorum jacturam non metuerint : quapropter eos, ut videbimus, sequenti anno, novis insequi minis compulsus fuit. Quo vero ad episcopos, aliud insuper adjecit decretum, ut eorum nempe, qui in suis Ecclesiis non residerent, episcopatuum proventus et fructus sequestro addicerentur.

49. Nec modo Romæ, præfato Riario facta facultate, sed alibi etiam episcopos, aliosque ad residentiam singillatim urgere non destitit. Cujus rei testem afferre sufficiat mandatum Pii nomine factum Andreæ Mocenigo episcopo Lymisensi, qui se illud ab Apostolico apud Venetam Rempublicam nuntio, Joan. Antonio Fachinetto, episcopo Nicastrensi, accepisse, his verbis fatetur, prout ab ipso originali [1] nos ipsum accepimus :

50. « Ego Andreas Mocenigus, episcopus Lymisensis fidem facio, qualiter reverendissimus episcopus Nicastrensis, Sanctissimi D. N. nuntius, mihi legendum præbuit §. Epistolæ D. cardinalis Alexandrini, sub die 24 Augusti 1566, tenoris hujus, institisseque juxta ea quæ in eodem §. continentur.

« D. N. jussit, me, nomine suo, præcipere dominationi tuæ, ut omnibus episcopis istic commoratibus significet, ut ad Ecclesias suas contendere tandem statuant ; ne Sanctitas Sua, ad fructuum retentionem, et ad ipsarum Ecclesiarum aliorumque beneficiorum privationem demum procedat ; eodemque officio fungatur cum aliis quoque, qui canonicatus aliaque beneficia residentiam exigentia obtinent. In quorum fidem, hanc mea manu subscripsi, hac die ultima Augusti 1566. Venetiis. Ego Andreas Mocenigus episcopus Lymisen. affirmo, ut supra ». Et ita in Veneta ditione, sacrorum antistites (ut refert Gabutius, et nos inferius narrabimus) sunt in sua quique loca profecti.

51. Ubi vero, vel timore pœnæ, vel amore justitiæ, plurimos certum est Pii imperio obtemperasse, præ cæteris, unus compertus fuit, qui, cum, ob publicum Ecclesiæ bonum, Pius ipse a residentiæ vinculo solvere vellet, tamen eo minime voluit expediri ; fuitque Carolus cardinalis Borromæus, qui, cum a Pontifice, quam summopere concupierat, provincialis Synodi Mediolanensis præterito anno habitæ, ad componendos Ecclesiæ ejusdem corruptos mores approbationem obtinuisset ; expeditisque aliis quam citissime negotiis, nil moratus, ad Ecclesiam suam redire voluit, ut refert Ripamontius [1] his verbis : « Ante omnia sollicitus anxiusque erat, ut Concilii Provincialis decreta firmarentur Apostolica auctoritate, adversus licentiam hominum, semper vincula conspernantem. Id facile impetratum. Altero dein mense, postquam Pontificis indulgentia rem eam, aliaque Mediolanensis Ecclesiæ negotia, turbata propter avunculi mortem, ex animi sui sententia composuerat, Mediolanum rediit ; multum quoque luctatus cum ipsius recusatione Pontificis, qui captus, uti fama fuit, ejus sanctimonia, magnisque institutis, participem sibi curarum eum et socium vitæ destinarat ». Sic ille.

52. *Concilii Tridentini decreta ubique observari jubet.* — Postquam autem [2] ad custodiendas cuique commissas Dominicas oves episcopos residere Pius coegit, ipsorum cœterorumque antistitum curam minime prætermisit, sed traditæ spiritualis villicationis munia, ab unoquoque perfecte adimpleri studuit. In illud vero præcipue incubuit, ut sacrosancti Concilii Tridentini decreta ubique gentium evulgarentur, et in mores inducerentur ; hoc salutari et pæne unico remedio, existimans, hisce temporibus in primis accommodato, tot depravatis collapsum moribus Ecclesiæ statum, et erigi pie et facile restitui posse. Cum idcirco sciret, hoc in primis præsulum curæ ac laboris esse ; ad omnes Christiani orbis antistites, Apostolicas litteras dedit, pastoralis officii paternæque charitatis plenas, quibus eos ad ipsius Concilii decreta, pie suscipienda, riteque exequenda, summopere cohortatus est. Nos unam hic dabimus, ad episcopum Palentinum scriptam, cui aliæ in universum, ad omnes episcopos datæ, concordant, ne repetito ejusdem Epistolæ exemplari, frustra lectores in his immorari cogamus.

53. « Venerabili fratri Christophoro episcopo Palentino.

[1] Ex Origin. apud nos.

[1] Joseph Ripamont. Histor. Eccles. Mediolanensis parte 2. lib. II, p. 102. Giussan. et alii. — [2] Gabut. Vit. Pii lib. III. c. 13, p. 114.

PIUS PAPA V.

Venerabilis frater, salutem et Apostolicam benedictionem. Posteaquam, ita providente Deo, Apostolicæ servitutis officium indignis humeris nostris impositum est, non sine acerbissimo animi dolore gemituque, miserabilem ac flebilem Christianæ reipublicæ statum attente considerantes, eos omnes excitare, commonere, et extimulare cogimur, quos Deus in partem sollicitudinis sub nostra vigilia, ad Ecclesiæ suæ sanctæ regimen convocavit ; ut nobiscum omnes in hanc curam incumbant, et ad tam grave hoc magnumque onus sustinendum adjuvent, atque corroborent infirmitatem nostram : ut dum caput membrorum, et membra capitis mutuis fulciuntur auxiliis, Ecclesia Dei, quæ tam afflicta ac deformata reperitur, recreata tandem erigatur, et erecta rite conformetur ; atque in tot tantisque calamitatibus, non solum a domesticis, sed ab externis etiam inimicis defendere se tutarique possit. Non ignorat fraternitas tua, quam longe lateque sese perniciose diffuderint hæreses : neque te fugit, quam certam et efficacem hujusmodi malo, ad perdendas Dominicas oves, occasionem dederit pastorum negligentia, et quam magnam vim ad hunc morbum augendum habeant, corrupti ac depravati Ecclesiasticorum hominum mores. Jam vero perspicere potuisti, quam imminutus inter laicos sit cultus pietatis, quam aucta licentia simul et impudentia. At plane intelligis, frater, quantopere sint pertimescenda iræ divinæ flagella, ob nostra populique Christiani peccata nobis intenta. Ad has igitur, quibus afflicta laborat Ecclesia, tot tantasque plagas utcumque sanadas, et ad iram Dei aliquo modo avertendam atque placandam, unicum nobis remedium superest, diligens videlicet sacrosancti Œcumenici Concilii Tridentini decretorum custodia ac fidelis observatio. Itaque, pro eo, quanti facis Omnipotentis Dei cultum, fraternitatem tuam admonemus ac rogamus, ut ejus quam sustines, personæ memor et officii, omnia quæ in ipsa Synodo, tam pio, prudenti ac maturo judicio, Deo favente, constituta ac sancita sunt, deinde sacrosanctæ hujus Apostolicæ Sedis auctoritate et decreto comprobata, et ut per universum Christianum orbem conservarentur, in usumque inducerentur, promulgata, ac mandata fuerunt, plene præstare et exequi omnino procures. Et vero, quoniam sacri præsules subditis suis ad recte vivendum exemplar esse debent, sæcularesque homines mores suos ad sacerdotum vitam et exemplum instituere et conformare consueverunt, da operam, frater, atque effice diligenter, ut Ecclesiæ tuæ clerum populumque universum, cum salutaribus monitis ac præceptis, tum etiam virtutum exemplis, et charitatis consiliis et officiis ad colenda pietatis studia excites ac impellas ; cavens in primis, ne in te quidquam offendatur, quod animabus tibi commissis peccandi occasionem præbere possit, aut malum exemplum. Curabisque diligenter opportune et importune, ut clerici, qui minus honeste vivunt, admoniti corrigantur : eos argue, obsecra, increpa, ut probe vitam instituant. Ac si opus fuerit, Ecclesiasticæ disciplinæ severitatem in eos exerce. Clericorum vero collegium, quod proborum sacerdotum seminarium ac fundamentum esse debet, ex salutari ejusdem Concilii decreto, ut quamprimum erigatur, enitere, erectumque omni ope et officio prosequere. Denique Christi oves, curæ tuæ commissas, ab hæreticorum fraudibus, tanquam a lupis aut carnificibus aut latronibus segregandas et arcendas, summo studio contende ; dabisque operam quam accuratissime, ut si quispiam in isto grege hac execranda peste reperiatur infectus, ne is pernicioso contagio alios commaculet. Considera, frater mi, diligenter, ac perpetuo recogita, post fragilis hujus et mortalis vitæ brevem cursum de grege tibi commisso, summo et æterno Pastori, eidemque tremendo ac terribili judici, rationem reddere oportere. Da igitur operam, ut, cum in ejus divino conspectu fueris constitutus, fidelis servi mercedem, non autem pigri et negligentis mercenarii pœnam consequi merearis. Ac scito, quemadmodum, ad pastorale munus nostrum recte præstandum, auxilium tuum imploramus, ita plene ad officium tuum strenue obeundum operam ac studium nostrum tibi non defuturum. Illud vero te monitum volumus ut omni officio ac diligentia de civitatis istius diœcesisque tuæ clericis indagando, probe cognoscas qui Catholicæ pietatis laude, morum integritate, probitate vitæ ac doctrina præstent, idoneique sint ut huic sanctæ et Apostolicæ Sedi fideliter atque utiliter inservire possint. Ac de iis omnibus censu habito, indicem proba fide conscriptum, et manu sigilloque tuo obsignatum, cum uniuscujusque nomine, ac loco, ubi degat, singillatim adnotatis, ad nos cures perferendum. Nos enim qui omnium fidelium Patris personam, licet indigni, sustinemus, ejusmodi virorum opera ac industria, prout occasio tulerit ad eas res, quibus ad honorem Dei, et ad S. hujus Sedis Apostolicæ obsequia fuerit opus, uti, eosque honestis laboribus, ad communem S. Ecclesiæ utilitatem applicare constituimus. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, kal. Februarii MDLXVI, Pontificatus nostri anno primo [1] ».

54. *Litteras gratulatorias de sua electione accipit ab episcopis insignioris notæ.* — Bonorum episcoporum vicissim, qui Ecclesiæ Dei, non tam præesse quam prodesse serio desiderabant, non modo Pii litteras, sed unum etiam in Summum Pontificem assumptionis ejus nuntium

[1] Extat. in Regist. Epist. Pii V edit. Antuerp. lib. I, Ep. 1.

spem erexisse : eæ declarant Epistolæ, quibus ei Apostolicam dignitatem sunt gratulati; quarum etsi plures, et quidem originales, habeamus, unam tantum et alteram, a præclaro illo card. Hosio, et ab episcopo Illiridensi scriptas, afferre sat erit.

55. Et ea quidem cardinalis Stanislai Hosii hujusmodi est :

« Beatissime Pater. Benedictus Deus, et Pater Dom. nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, qui, posteaquam viam universæ carnis ingressus est Pius IV Pontifex, cujus memoria sit in benedictione, nos modicum contristatos et orphanos relictos, celerius opinione nostra consolari, deque tali pastore nobis providere dignatus est, qualem præsens hoc sæculum requirere videbatur, ut recte possimus illud usurpare, quod est in Proverbio, Deum ex improviso nobis apparuisse; nam a Domino factum est istud, cum non ex hominibus, neque per homines, verum per Dei spiritum hæc facta sit electio. Quis enim piorum non vehementer trepidabat ? Quis non erat animo cumprimis anxio et sollicito ? cum, quo tempore magis pastoris indigebamus, et imperii et regni hujus Comitiis instantibus, eripere nobis eum, et ad se vocare visum fuit, terræ quædam tenebræ cæcæque nubes et procellæ impendere videbantur; sub quod tempus, cum esset gubernator sublatus, quid aliud, quam terribile naufragium ab omnibus expectabatur ? cum præsertim non raro factum esse meminissent, ut in longum extraherentur ea Comitia, quæ fuerunt eligendis Pontificibus instituta. Quod, si nunc etiam accidisset, neque citra moram aliquam longiorem, unus ille fuisset a Deo constitutus, per quem ei visum est unitatem in Ecclesia conservare, quis erat, qui non metueret summam esse rerum omnium confusionem secuturam ? Ecce autem in hac tanta piorum omnium trepidatione, subito discussa caligine, nova lux effulsit, ac derepente nobis apparuit benignitas et humanitas Salvatoris nostri Domini Jesu Christi, qui, quamvis aliud peccata nostra merebantur, eorum tamen immemor, memor autem infinitæ misericordiæ suæ, de tali nobis Pontifice prospexit, qualem his tam perturbatis temporibus optare magis quam sperare licebat : qui ad eum proxime accederet, qui cœlis excelsior factus est ; ut cujus vicem in terris gereret, ejus exemplum sibi proponeret imitandum, ejusque sanctis vestigiis incedere conaretur; omnia prius et facere et pati paratus, quam, ut quidquam de ea cura, labore, diligentia prætermitteret, qua cupit ejus gregis incolumitati prospectum, quem, non corruptibili auro et argento, sed pretioso sanguine suo redemptum, Christus ipse fidei suæ concredidit : quem, non doctrina magis quam exemplo pascere; nec illi docendo tantum, verum et vivendo præire promptus et paratus foret; cum hac utraque re sic excellat, vix ut statuere quisquam possit, doctiorne sit, aut sanctior.

« Ego vero, Deo, cujus hoc solius beneficium est, immortales ago gratias, quod nos oculis misericordiæ suæ respexit, ac talem nobis Pontificem de cœlo miserit. Vestræ vero Sanctitati tam excelsum locum hunc, quo nullus in terris sublimior est, gratularer, nisi certo scirem, quod eum refugiendum semper esse potius quam appetendum judicavit; cum non minus oneris in eo quam honoris esset perspectum haberet. Quid enim ex eo S. V. consecuta est, quam curas, sollicitudines, labores et molestias, quibus nunc multo gravioribus premitur, quam unquam antea; dum omnia sua, quin et salutem ipsam, Ecclesiæ, quam gubernandam suscepit, saluti postponendam putat ? Quamobrem ipsi potius gratulabor Ecclesiæ, cui tam benigne Deus prospectum esse voluit : quem supplex precor, ut confirmet hoc, quod est operatus; et quam spem de S. V. pii conceperunt omnes, eam stabilem et ratam esse velit; simul conservet ac vivificet S. V. promissique sui memor, adversus eum portas Inferi prævalere non permittat; quin illud præstet potius, ut videamus, illa clavum recte tenente, subversam Babylonem, in qua tanta est linguarum et opinionum confusio; ædificatam autem, vel restauratam potius civitatem Jerusalem, cujus participatio in idipsum, ut congregatis dispersionibus Israël, unus facti grex, unum sub eo, qui sub aspectum non cadit, Christo Pastore, pastorem et episcopum animarum agnoscentes, uno ore unanimes glorificemus omnes Deum et Patrem D. N. Jesu Christi, qui nobis tantam hanc dedit felicitatem. Datum Helispergæ I Martii 1566 ».

56. Alia episcopi Illiridensis.

« Beatissime Pater. Gratulor primum, ut debeo, S. V. in locum B. Petri, ut omnes Christi oves pascat, successisse, eique omnium Ecclesiarum curam esse commissam : tum autem hæc ei ita divino munere contigisse, ut vix uni aut alteri nostra memoria. Quo fit, ut omnes boni hoc nuntio erecti sint, et omnia tibi præclara spondeant afflictæ nimis et jactatæ multis procellis Reipublicæ Christianæ, nunc tandem aliquando subveniri posse. Nostra quidem certe Hispania magnam spem concepit in Pontificatu B. V. multo fore majore Christianæ religionis conservatione et tuitione splendidiorem : Nulla impedimenta timemus, episcopis isthinc emanatura, vel in delictorum correctione, vel in impunitate calumniatorum, vel in ambientium cupiditate multorum beneficiorum refrænanda, vel in reliquis nostri episcopalis muneris functionibus exercendis. Audita est et audietur, atque omnium prædicatione laudabitur Curiæ Romanæ, non reformatio, ut dicitur, sed reno-

vatio, quam vix aliquibus sine offensione licuit, superioribus diebus expectare ac desiderare; Concilii quoque Tridentini, tam in iis, quæ ad hæreses exstirpandas, quam ad mores emendandos pertinent, sine ulla variatione executio. Cum hæc igitur ita se habeant, non potui me continere, quin S. V. per litteras gratularer, eique lætitiam meam et omnium bonorum expectationem significarem. De aliis autem rebus ad eum scripsi, qui has litteras dabit, Michaelem Tomasium doctum virum et probum, quem S. V. magnopere commendo. Deus Opt. Max. Beatit. Vestram in Ecclesiæ universalis gubernaculo, quam diutissime conservet. Barcinonæ idib. Februarii, MDLXVI.

Sanctitatis Vestræ humil. servus.

Ant. August., *episc. Illiriden.* »

57. *Pro reformatione cleri, imprimis Romani, sanctiones edit.* — At Pium, a se minime desiderari passum esse justitiæ ac sanctitatis fructus, qui ab illo expectabantur, et quæ innuimus et quæ suis locis inferius ponenda erunt facile declarant. Quia vero perspicue agnoverat, nullos gravius peccare convinci, quam eos, qui clericali militiæ adscripti, vel per imperitiam, vel per reprobam vitam, dum indigne sacra minisstrabant, quantum ad se, et divinorum mysteriorum sacramenta contaminarent, totique sacro ordini dedecori essent; idcirco crebris hortationibus episcopos commonuit, ut his malis, quæ in necem omnis Christiani populi grassari conspiciebantur, occurrerent, vel in primis vitæ propriæ probitate, vel avulsis deinde pro viribus sacerdotalis ordinis scandalis; Seminarisque institutis, in quibus honestæ vitæ rudimenta, qui ad sacros promovendi erant Ordines, et scientiarum documenta perciperent; quibusque, et se bonorum operum exemplar, et sanæ verba doctrinæ populis promere possent. Eadem etiam, quæ præfato Palentino mandavit episcopo, (quod nempe de omnibus clericis suæ civitatis et diœcesis, qui Catholicæ pietatis laude, morum integritate, probitate vitæ ac doctrina præstarent, indicem, proba fide conscriptum, et manu sigilloque suo obsignatum, cum uniuscujusque nomine, ad se perferendum curaret), a cœteris quoque episcopis efflagitasse Pium, testatur insuper Gabutius [1], qui Pontificem ea mente hæc imperasse asserit, ut præmia, sacerdotia, aliaque publica munera, cuique pro meritis deferret; vel, ut ipsemet Pius in præfata Epistola dicit, ut honestis eos laboribus ad communem S. Ecclesiæ utilitatem transferret. Ex maxima enim bonorum sacerdotum penuria, qua universum pæne Catholicum orbem laborare conspiciebat, adactus, ubique seligere concupivit, qui cæteris meliores viderentur, ut illis, Ecclesiasticis muneribus traditis, eorum opera pæne collapsus religionis et pietatis status primævo ubique decori redderetur.

58. Enim vero, ut, quæ alios episcopos docebat, prior ipse in praxim deducere videretur, in ea potissimum sibi commissa Romana Ecclesia, pro meliori ejusdem disciplina, plura hoc anno sanxisse invenimus. Edicto sub die 30 mensis Octobris, a Jacobo cardinali Sabello vicario promulgato, quod in ejusdem Pii Bullario, seorsim impresso habetur, ac talis est; meritoque hic inferendum duximus, cum ex eo eximium hac in re Pii studium eniteat.

« Jacobus miseratione divina tit. S. Mariæ in Cosmedin S. R. E. cardinalis Sabellus, SS. D. N. PP. vicarius generalis [1].

« Sacrosancta Tridentina Synodus probatæ eorum vitæ et sanctæ conversationis exempla, qui se divino ministerio dedicarunt, præter sancti instituti necessitatem, ad universam quoque Christiani populi reformationem in plurimum prodesse intelligens, salutariter statuit, ut, quæ a Summis Pontificibus, et a sacris Conciliis de honesta clericorum vitæ, doctrinæ, cultusque ratione decreta fuissent, per eos, ad quos cura pertineret; in usum revocata, et in mores inducta propagarentur. Nos igitur, ejusdem Sac. Concilii jussa exequi cupientes, nonnulla, sine quibus recta vivendi clericorum disciplina constare non potest, ex sacris et canonibus et conciliis collegimus, vel ad eorum mentem conformavimus, quæ ex auctoritate SS. domini nostri papæ, vivæ vocis oraculo nobis concessa, inviolate observanda, proposuimus.

« Ut igitur cum vitæ et animi integritate externus etiam habitus, vestitus omnisque conversatio congruat;

« Præcipimus omnibus et singulis sacris Ordinibus initiatis, aut quæcumque beneficia Ecclesiastica etiam simplicia obtinentibus, cujuscumque gradus aut dignitatis sint, ut intra quindecim dies, a præsentium litterarum publicatione numerandos, clericalem tonsuram (quæ est militiæ spiritualis insigne) uniuscujusque Ordini et gradui convenientem, perspicue gerant. Presbyteri vero ab superiore labro barbam ita tondeant, ne salutare Corporis et Sanguinis Christi Domini Sacramentum sumentibus impedimentum afferat.

« Vestem superiorem et interiorem simplicem et talarem omnes gestent, non reflexam, sed composite et apte ad collum annexam.

« Pallium, quod Ferrajolum dicitur, id habeant, ut clericali decoro non sit alienum; idque tantum in pluviæ et frigoris necessitate, semperque cum talari tunica induant. Quas tamen vestes ad longioris itineris necessariam commodi-

[1] Gabut. Vita Pii, lib. 1, cap. 11.

[1] Extat. int. Bullas, et Constitut. Pii V, p. 240.

tatem, breviores, modo Ordinis honestati conveniant, adhiberi permittimus.

« Caligis non inflatis, nec dissectis calceis, crepidisve non inaniter incisis, sed simplicibus et integris utantur.

« Camisias ad manum et ad collum crispas, et (ut dicunt) lactucas, aut arte laboratas ne sumant.

« Pileos ne habeant, nisi valetudinis causa, et eos simplices, neque turbinatos : quos ingredientes in Ecclesiam, vel ædes, maxime publicas, semper omittant. Neque reticulum, aut subbiretum, nisi valetudinis necessitas postulet, idque sine redimiculis. Nec annulos, nisi honoris, gradus aut officii munus requirat.

« Pretiosioribus pellibus, unguentis et aliis odorum suavitatibus abstineant.

« Ab omni mulæ et equi instrumento et ornamento, aurum; argentum, villutum et omnino sericum amoveant.

« Vestium colorem tantummodo nigrum, nisi alium magistratus aut honoris ratio postulet, adhibeant.

« Vestes holosericas, aut serico ornatas, domi aut foris ne habeant.

« Arma ne ferant, neve personati incedant.

« In omni denique vestitu, novitatem, tam elegantiæ et concinnitatis, quam negligentiæ ac sordium suspicionem vitent.

« Qui in aliquo horum deliquerit, præter vestium aliarumque rerum amissionem, viginti quinque aureis mulctetur, locis piis, arbitrio nostro attribuendis : carcere etiam, ac beneficiorum privatione, majoribusve pœnis, pro delicti et personarum genere, arbitrio nostro puniatur.

« Quoniam vero, qui habitant in Tabernaculis Domini, non solum omnem impudicitiæ causam, sed etiam occasionem ac suspicionem a se removere debent, ideo præter ea, quæ de contubernio et consuetudine mulierum suspectarum a sac. Conc. statuta sunt, eadem auctoritate edicimus, ne in ædibus ad domicilium et usum canonicorum aliorumque ministrorum Ecclesiæ ædificatis , feminæ, etiam cum illis quovis sanguinis vinculo conjunctæ, ullo modo commorentur, in aliis vero, canonicali aut clericali usui non attributis, nisi ex causa tantum judicio nostro probata.

« Item ne ædes Ecclesiæ, aut earum partes, in quibus ipsi habitant vel habitare debeant, laicis locent, nisi nobis locationis necessitas comprobetur. Quæ vero ab Ecclesiis sejunctæ, etiamsi juris Ecclesiæ sint, eas nemini, nisi is bonæ æstimationis sit, locare audeant.

« Clerici, quos propter Christum spectaculum fieri oportet mundo, angelis et hominibus, maxime debent ab iis spectaculis quæ Christum non sapiunt, abstinere. Itaque decernimus, ne comœdias, fabulas, choreas, hastiludia, aut ludicrum et profanum ullum spectaculi genus agant vel spectent.

« Ne talis, tesseris, pagellis pictis, et omnino alea, aut ullo præterea vetito aut indecoro ludi genere ludant, neve hujusmodi ludi spectatores sint.

« Non canes, accipitres aut aliud venaticum animal alant, ullumve genus venationis adversus sacros canones obeant.

« Ne comessationibus aut minus honestis conviviis intersint, cauponasque aut tabernas ne ingrediantur, nisi longioris itineris causa : neve cuiquam propinent, aut provocati ad bibendum respondeant ; sed sobrie et caste, ex doctrina Apostoli, vivant.

« Interdicimus autem eis procurationem, advocationem, patrocinium, et omnem actionem causarum, apud judicem sæcularem, exceptis causis jure permissis ; quo casu, scripta licentia a nobis impetretur ; quibus præterea, in rebus profanis omnem notariatus et tabellionatus officium, necnon artem medendi, maxime chirurgiam, prohibemus.

« Nullius tutelam curamve, nisi pietatis causa, idque concessione nostra suscipiant.

« Mercaturam ne exerceant, neve, in rebus contrahendis, se medios vel interpretes adhibeant ; prædia ne conducant, pro nemine spondeant. Principum et omnino laicorum negotia ne procurent, aut eis inserviant, nisi causa id postulet, a sacerdotali officio non aliena ; qua in re tamen concessio nostra (quam hac in re, et aliis a nobis permittendis, gratis semper fieri volumus) intercedat, eaque quotannis revocetur.

« Ne feminas nobiles assectentur, neve, officii causa, stent circa mensam, illis accumbentibus.

« In famulatu vero Ecclesiasticarum personarum, vilia officia aut opera, quæ clericali decoro non conveniunt, minime faciant.

« Quicumque in iis, quæ a nobis supra prohibita sunt, deliquerint, præter mulctam viginti quinque aureorum, ob singula delicta exigendam, et quemadmodum diximus, in pios usus erogandam, carcere, privatione beneficii, et gravius etiam, pro personæ conditione, et facinoris ac flagitii modo, arbitratu nostro plectentur.

« Mandamus autem omnibus, qui Ordinis vel beneficii, aut alia ratione canonicas horas recitare debent, ut eas nullo modo omittant ; alioquin pœnas in Lateranen. Generali Concilio, sub Leone Decimo celebrato, propositas, et alias arbitratu nostro subibunt.

« Inhærentes præterea ejusdem Tridentini Concilii decretis, per viscera misericordiæ Jesu Christi Domini nostri vehementer hortamur presbyteros, ut singulis Dominicis et aliis Festis diebus, nisi juste impediantur, salutare Missæ

Sacrificium faciant : diaconos et subdiaconos, ut bis singulis mensibus, et semper cum Missæ Sacrificio inserviunt : clericos denique, et inferiorum Ordinum gradibus initiatos, ut saltem semel sacrosanctum Eucharistiæ Sacramentum sumant.

« Divinam Scripturam assidue scrutentur, sacros sanctorum Patrum libros in manibus habeant, ex quibus vitalibus et perennibus fontibus salutaris doctrinæ et vitæ præcepta et exempla hauriant.

« Prætcrea edicimus clericis, aliisque alio inferiorum ordinum gradu initiatis, si clericalibus vestibus uti voluerint, ut tonsuram quoque gerant, et reliqua, quæ præscripta sunt, proposito eodem pœnæ periculo, observent.

« Laicis vero, qui clericali habitu uti consueverunt, ut imposterum, bireti saltem forma, a clericis, sub eadem pœna internoscantur.

« Quod autem difficile est, propter multitudinem eorum, qui Urbem ex diversis orbis terræ partibus convenire solent, clericos a laicis internoscere, ideo jubemus omnes et singulos clericos in sacris Ordinibus constitutos, aliosque beneficia Ecclesiastica, etiam simplicia, obtinentes, qui in Romana Curia commorantur, ad decem dies ab harum litterarum promulgatione, eos autem, qui posthac in Urbem venturi sunt a die eorum adventus numerandos, se in curia nostra sistere, et nomen, cognomen, patriam, ordines et beneficia profiteri, et litteras (ut vocant) dimissorias ostendere.

« Qui autem aliquem eo gradu et conditione, quæ diximus, vel hospitii, vel famulatus, aliave causa domi habent, aut in futurum sint habituri, illo de hac nostra lege præmonito, ad præstitutum tempus ad curiam nostram deferre.

« Qui contra fecerit, viginti quinque aureis, et carcere, aliave pœna, judicio nostro danda, punietur.

« Volumus autem et decernimus, ut his litteris, in locis solitis publicatis et affixis, ita earum quoscumque arctet executio, perinde ac si personaliter unicuique intimata fuisset etc. Datum Romæ die 30 mensis Octobris 1566, Pontificatus autem SS. D. N. Pii divina providentia, papæ Quinti, anno primo ».

59. *Decernit Constitutiones de beneficiis juxta mentem Concilii Tridentini.* — Præter vero optima decreta, quibus Pontifex Romani cleri reformationi prospexit, plurima alia etiam statuisse hoc anno legitur in Epistolis apud Caracciam [1], quibus, et Ecclesiasticorum licentiam cohiberet, vel eorumdem animos ad perfectioris vitæ carpendum iter exsuscitaret ; ut illud, quod, qui peccatorum sacras confessiones excipiebant, omnes a vicario Urbis examinarentur ac probarentur, nec quisquam confessarii obire munus permitteretur, nisi qui, tum facultate, tum idonea doctrina præditus fuisset ; et aliud, quod si, præter formulam a sacro Concilio Tridentino constitutam, cujusvis generis beneficia collata fuissent, ea omnia, ac si alicui non attributa, et proinde vacantia, essent existimanda. Verum id de collatione beneficiorum statutum, ad sequentem potius annum videtur referendum, nam Bulla, super hoc expedita, hoc innuit, licet ipsam præsenti anno probabiliter Pius excogitaverit ; uti etiam alia, quæ ad ipsa beneficia spectant, de quibus in litteris, mense Junio hujus anni datis, apud præfatum Caracciam [1] ita habentur : «Tametsi magnis pecuniæ difficultatibus conflictetur, nec monitores desint, qui ad januam regressibus aperiendam (unde ingens vis pecuniæ conflaretur) impellant ; nunquam tamen assensus est. Nonnullas quidem ab antecessore concessas et obsignatas competitiones, jamque taxatas exigi passus est, easque ad opera pia addixit , sed ipse integerrime statuta Concilii observat, et exploratum est mihi, difficillimo cum tempore oblata sibi (dispensationis antea concedi solitæ gratia) multa aureorum millia recusasse ; idque perpetuo servavit. Quinimo nunc etiam statuit, resignationes beneficiorum simplices non admittere, quas antea moris erat fieri, ad resignantis arbitrium ; nec erat fere in curia quicquam, vel planius vel usitatius. Sed cum videret, si hæc sacerdotia a cognatis in cognatos, ab avunculis vel patruis in fratrum aut sororum filios, resignationis hæreditario quodam quasi jure pergerent descendere, fore ut sacrum jus profano paulatim misceretur ac pollueretur ; simul cum sciret, ad Ecclesiastica sæpenumero beneficia personas minime idoneas promoveri, dictas resignationes imposterum nullo pacto confirmare constituit, nisi, habita prius diligenti examinatione, qui designantur oneri non impares judicentur. Cumque peritus intulisset, nescio quis, hoc esse nimirum curiam destruere : minus malum esse, respondit, destruere curiam, quam cultum Dei negligere, et Christianam rempublicam turpiter perdere». Hæc ille. Verum, licet ista hoc tempore acciderint, ut diximus, tamen quæ de beneficiis servanda inviolabiliter essent, non nisi tertio Pontificatus sui anno, decreto firmasse, ex Bulla super hoc tunc edita apparet. Constitutionem nihilominus eam, quæ incipit : *Cupientes, ut Beneficia Ecclesiastica etc.*, qua inhibetur in alma Urbe ejusque districtu, nisi prævio examine cardinalis vicarii, beneficia curam habentia conferri ; utpote, quæ a Tridentino Concilio, omni cunctatione abjecta, a cunctis præsulibus, sed præcipue, ad aliorum exemplum, a Summo Pontifice expetita videretur ; licet tempus, quo inducta fuerit non constet, tamen hoc anno prodiisse censendum

[1] Ex Epist. dat. 16 Novemb. 1566 apud Carac.

[1] Ex Epist. V. apud eumd.

est. Cujus rei argumentum esse insuper potest, quod sequenti alteram promulgaverit, qua cunctis archiepiscopis aliisque animarum regimen gerentibus, idem faciendum districtissime indixit. Verisimile siquidem non est, quæ prius ipse executioni mandari, in Urbe sua Roma, non curasset, ab aliis tanta severitate exequi imperasse. Ea Constitutio incipit : *In conferendis beneficiis Ecclesiasticis etc.* sub die decima sexta *Maii* anno 1567, quæ refertur *in Bullar. Rom. tom.* 2. *in ord.*

60. *Missas vespertinis horis, aut ritu non proprio, celebrari prohibet.* — Cum, præter antiquam Ecclesiæ consuetudinem, rem divinam, horis vespertinis fieri non tam ab Urbis Ecclesiasticis, quam ab aliis extra Urbem constitutis, præsertim in Paschatis Natalisque Domini pervigiliis, comperisset, quorumdam privilegiorum causis assimulatis, hanc idcirco potestatem, utpote, pro temporum ratione, multorum malorum causam, abrogandam censuit, Diplomate [1] super hoc expedito, in quo, inter cætera habentur : « Quod cum ad ejus notitiam pervenisset, nonnullas cathedralium, etiam forsan metropolitanarum, collegiatarum et aliarum Ecclesiarum, antiquum S. R. E. ritum, in statutis Missarum celebrandarum temporibus, pervertere satagentes, diversas licentias et facultates obtendere, quarum virtute, Missas, quæ media nocte, et seu in aurora Nativitatis, ac de mane Resurrectionis Domini nostri Jesu Christi, et forsan aliorum festivitatum, juxta prædictum ritum celebrari consueverant ; de sero etiam forsan, circa solis occasum vigiliæ festivitatum earumdem, in suis Ecclesiis et capellis celebrabant seu celebrare faciebant ; easdemque facultates ab Apostolica Sede, vel ejus legatis, vel etiam majori Pœnitentiario, pro tempore existente, variis prætextibus impetrasse, illisque jam pridem usos fuisse : cum hoc ab antiquo Catholicæ Ecclesiæ instituto, sanctorumque Patrum decretis deviare considerasset, ac propterea hunc abusum ab Ecclesia Dei submovere vellet ; omnes ac singulas licentias et facultates hujusmodi hactenus, etiam motu proprio, vel quorumvis, etiam imperatorum, regum, et aliorum principum contemplatione, et ex quibusvis causis quomodolibet concessas, ac Apostolicas et alias litteras desuper confectas, illarum omnium tenores pro sufficienter expressis habens Apostolica auctoritate, ex certa scientia revocabat, ac omnino cassabat, et annulabat, etc. Die 29 Martii anno 1566, Pontificatus primo. »

61. Latinis insuper ne græco, et Græcis ne latino ritu sacra conficerent, hoc ipso anno interdixit; cum enim mos inolevisset, tam in Missarum, quam in aliorum divinorum Officiorum celebratione, nonnullos promiscue, de Apostolicæ tamen Sedis licentia pro libitu utroque ritu uti, hoc tanquam a Catholicæ Ecclesiæ pervetusto instituto devium considerans, penitus abrogandum duxit. Quapropter, Constitutione [1] decim. tert. kal. Septembris promulgata, revocatis in primis quomodolibet ab antecessoribus Pontificibus vel Apostolicæ Sedis legatis, aut a majori pro tempore existente Pœnitentiario concessis privilegiis et facultatibus, regum etiam, imperatorum, aliorumve principum intuitu : omnibus tam Latinis quam Græcis presbyteris, graviter edixit, in virtute sanctæ obedientiæ, et sub indignationis suæ, ac perpetuæ suspensionis a divinis, pœnis, districtius inhibuit, ne deinceps Græci, præcipue uxorati, Latino more, et Latini Græco ritu, hujusmodi licentiarum et facultatum, aut alio quovis prætextu Missas aut alia divina Officia celebrare vel celebrari facere præsumerent. Cætera autem ab eo constituta, quæ ad horarum canonicarum rationem spectant, in sequentes annos sunt rejicienda.

62. *Ecclesiarum præcipit visitationem, sicut et decentiam cultus et ædificorum sacrorum.* — Subinde, ut refert Gabutius, patriarchales quinque Urbis Ecclesias invisit, nempe S. Joannis in Laterano, S. Petri in Vaticano, S. Pauli Via Ostiensi, S. Laurentii extra muros in Agro Verano, et S. Mariæ Majoris ; et ad earum singula collegia gravem æque ac piam orationem habuit, omnesque ad sui muneris functionem, et ad vitam suam, utpote ad quam populi mores soleant conformari, cum præcipue Romani cleri præstantior atque nobilior pars essent, sanctius instituendam, et ad divinum cultum, antea negligentius curatum, majore studio retinendum, vehementer est cohortatus. Ac præterea statim visitatores delegit, præstantes viros, qui sacras omnes Urbis ædes obirent, summa cum potestate, et aulicos, et sacratos homines quoslibet, ad meliorem frugem corrigendi. In his fuere Nicolaus Ormanetus Veronensis, et Alphonsus Binarinus Bononiensis, viri spectatæ probitatis et eruditionis, Christianæque disciplinæ studio flagrantissimi, qui in hoc rerum ordinandarum negotio illi operam navarunt. Ista ex Gabutio [3]. Verum, ex litteris apud Caracciam habetur, quod cum a se inchoatam celeberrimi Vaticani Capituli visitationem, ut complereut, visitatores alios Pius instituere vellet ; canonici Ecclesiasticam suam superiorum temporum consuetudinem obtruserunt, petieruntque Pontificem, ut per se id munus obiret perficeretque ; sed perstitisse nihilominus in sententia Pium additur, illius visitationis negotiis idoneis viris datis ; quo factum est, subjungit, ut illud quoque collegium, in quo inter canonicos primarii viri recensebantur, Ecclesiasticæ reformationi se subjecerit.

63. Et ne quis, quovis prætextu, vel visita-

[1] Extat. in Bull. inl Pii Constit. sub ann. 1566.

[1] Extat. in Bull. Constit. XIII. — [2] Gabut. Vit. Pii lib. 1, c. 10. — [3] Ex Epist. sub die 20 Novembris apud Carac.

tionibus, vel decretis, quibus sacrorum locorum decori consulere cupiebat, et clericorum licentiam multipliciter cohibuerat, se subducere posset: in Consistorio, sub die sexta Septembris hujus habito, « admonuit reverendissimos, (verba sunt Diarii cardinalis Farnesii,)[1] ut omnes domesticos et familiares suos, beneficia obtinentes, quæ residentiam requirerent, ad eorum Ecclesias mitterent, curarentque, ut cœteri, qui beneficia simplicia obtinent, habitu clericali induantur. Alioquin vicarium suum habere mandatum de eis pœnas sumendi. Item monuit, ne quid prætermittatur, quin provideatur de omnibus rebus necessariis, tum et cardinalium titulis, tum Ecclesiis, ipsis titulis subjectis; quas omnes præceperat, ut visitentur». Sic ibi.

64. Licet vero innumeris totius Christiani orbis oppressus negotiis, Pius per se visitationum singularum Ecclesiarum onus subire non posset, unde opus id aliis deferre cogeretur, tamen quotiescumque occasio tulit[2], non Romæ modo, sed etiam alibi pastorale hoc officium implere minime prætermisit, ut hoc eodem anno fecisse legitur, cum Ostia Tiberina pergere (ut inferius dicendum erit) adactus fuit; in ea siquidem civitate voluit, (ut Romæ frequenter fecerat,) Ecclesiastici visitatoris officium gerere. Cumque multa ea in Ecclesia desiderarentur, nescio quot millia, mulctæ nomine, indixit; quibus pecuniis ea omnia reficerentur et ornarentur, quæ Ecclesiastica disciplina et decor requirere videbatur.

65. His autem visitationibus, cum innumeros pæne, qui inoleverant abusus, perspicue compescuisset, his evellendis plurima sanxit. Est Romæ celeberrima Sanctæ-Mariæ ad Martyres nuncupata Ecclesia; quam olim Bonifacius papa Quartus, expurgato deorum omnium veteri fano, quod Pantheon vocabatur, in honorem beatæ Mariæ semper Virginis, et omnium Martyrum dedicavit, tempore Phocæ imperatoris. Hujus dedicationis solemnitatem celebrem et generalem idem Pontifex instituit agi, quotannis, in Urbe Roma. At, cum Gregorius item Quartus postmodum decrevisset, eamdem festivitatem, quæ variis modis jam in diversis Ecclesiis celebrabatur, in omnium sanctorum honore, kalend. Novembris ab universa Ecclesia perpetuo observaretur, templumque idem alii Romani Pontifices amplissimis condonationum thesauris cohonestassent, adeo ut, si quis fidelium eo, pietatis ac devotionis gratia, adiret oraturus in pervigilio et festo Omnium Sanctorum, plenariam peccatorum suorum indulgentiam referret; innumera idcirco utriusque sexus fidelium multitudo illuc confluere consuevit. Sed deprehensum est, solemnitatis pervigilii nocte, indulgentiarum occasione ac pietatis prætextu, innumera pæne a perversis hominibus flagitia committi. Quapropter, ubi hoc Pio innotuit, imperavit, et tota ea nocte templum occlusum esse, omnesque et singulas indulgentias eidem a prædecessoribus attributas nullas esse edixit, quas tamen interdiu suam obtinere vim velle declaravit; et ita flagitiosorum hominum, ex bonis mala facientium, temeritatem compescuit, et sancti loci venerationi consuluit.

66. Quod tamen nil esset, quod ad divinum cultum spectaret, ac primævo suo et nativo splendori restituere Pius non contenderet, aliud quod in altera, S. Martyri Eustachio dicata Ecclesia, fieri prohibuit, facile ostendit. Si quis enim in judicum collegium, quos Rotæ auditores vocant, præcipuumque est Urbis tribunal, cooptandus esset, cum publice de utroque jure disserere debuisset, huic se disputationi in præfata Ecclesia palam exhibere solebat. Morem igitur hunc submovendum esse Pius censuit, ideoque non tantum, ut in ea Ecclesia, verum nec in altero quovis templo, hujusmodi disputationes haberi interdixit; loci sanctitati indecorum existimans, verborum contentionibus clamoribusque, quibus se temperare vix possunt inter se disceptantes, dicatas Deo ædes destinasse.

67. Has enim, utpote Regis regum domos, quas sanctitudo decebat, non tantum amotis, quæ recensuimus, scandalorum offendiculis, vel etiam quod profani aliquid vix redolere videretur, primævæ fidelium venerationi reddere studuit; sed ut præcipuo cultu observarentur, intentatis pœnarum minis, districte mandavit; uti ex dato Romæ (extatque in Bullario impressum Constit. 3.) Apostolico edicto kalend. Aprilis hujus anni apparet; in quo inter cætera hæc habentur: «Ut Deo Opt. Max. gloriosæ Virgini et sanctis omnibus debitus honor deferatur, Gregorii X prædecessoris nostri Constitutionem innovantes, ac statuta in Tridentino Concilio observari volentes, statuimus et ordinamus, ut ad Ecclesias sit humilis et devotus ingressus, quieta conversatio, devotis orationibus insistant, et omnes genibus flexis Sanctissimum Sacramentum adorent, ad nomen Jesu Christi Domini nostri, cum exhibitione reverentiæ, caput inclinent: nullus in dictis Ecclesiis seditionem faciat, tumultum excitet, clamores moveat, impetumve committat; cessent vana, fœda et profana colloquia, risus immoderati et strepitus omnes judiciorum, et alia quæcumque, quæ divinum officium perturbare possunt. Nullus intra Ecclesiam deambulare audeat, sive præsumat, dum celebrantur sacra Missarum mysteria et alia divina Officia. Qui vero prædicta petulanti animo contempserit, præter divinæ ultionis acrimoniam, nostri quoque arbitrii pœnas incurret: quæ omnia locorum quoque ordinarii in suis Ecclesiis

[1] Ex Diar. card. Farnes. ut supra. — [2] Ex litteris apud Car. sub die 16 Nov. 1566.

[1] Extat. in Bullar. Constit. 3.

facient observari. Quicumque vero in Ecclesia, dum ibi Sacrificium Missæ et divina celebrantur Officia, aut verbum Dei prædicatur, deambulare, vociferari, aut verso tergo ad Sanctissimum Sacramentum irreverenter sedere, aut aliquid, quod scandalum generet, aut divina perturbet Officia facere præsumpserit; pœnam viginti quinque ducatorum incurret, præter alias arbitrio nostro imponendas et moderandas pœnas. Et qui non habebit in ære, luet in corpore, aut exilio mulctabitur. Qui vero in Ecclesiis cum mulieribus impudicis, sive etiam honestis, colloquium scurrile habuerit, aut alios inhonestos actus fecerit, viginti quinque ducatornm pœnam incurrat, et carceris per mensem. Qui in Ecclesiis, ut supra, obscœnis et inhonestis verbis aut signis usus fuerit, aut alia fœda colloquia cum personis quibuscumque habuerit, decem aureorum pœna mulctetur, aut alias corporaliter puniatur. Mandamus præterea omnibus et singulis cathedralium, collegiatarum et parochialium Ecclesiarum capitulis, rectoribus, vicariis, sacristis ostiariis, et aliis ipsarum custodibus, quatenus præfatos omnes in Ecclesia delinquentes admoneant, et ut in eis vetita fieri non permittant, vel saltem ipsis ordinariis, vel officialibus nostris, puniendos deferant. Quod si facere neglexerint, pœnam duorum aureorum, vice qualibet, incurrent.

« Pauperes quoque mendicantes, seu elemosynas petentes per Ecclesias, tempore Missarum, prædicationum, aliorumque divinorum Officiorum ire non sinant, sed eos ad valvas Ecclesiarum stare faciant, sub pœna duorum aureorum capitulis infligenda, pro qualibet vice, nisi eos ejici curaverint; et parochis dimidii aurei. Religiosis etiam claustralibus, sive regularibus præcipimus in virtute sanctæ obedientiæ, ut in Ecclesiis suis deputent aliquem, qui tales ejiciat; et si negligentes fuerint, gravissime ab ordinario corripiantur: quod si illi parere recusaverint, gravissimas pœnas incurrent, et pro qualitate personarum, etiam corporaliter punientur arbitrio nostro, sive superiorum.

« Et ut in Ecclesiis nil indecens reliquatur, iidem provideant, ut capsæ omnes, et deposita, seu alia cadaverum conditoria super terram existentia omnino amoveantur, prout alias statutum fuit; et defunctorum corpora in tumbis profundis, infra terram, collocentur ».

68. Præter Constitutionem hanc, kal. Aprilis hujus anni, ut diximus, editam, alterum etiam reperimus, a Jacobo cardinali Sabello, Pii, ut innuimus, generali in Urbe vicario, sub die 28 Novembris promulgatum edictum [1], quo districte prohibet universis et singulis patriarchalium, collegiatarum, parochialium et aliarum Urbis et suburbiorum Ecclesiarum archipresbyteris, canonicis, præpositis, rectoribus, necnon quorumvis monasteriorum et conventuum cujuscumque Ordinis, in eadem Urbe et suburbiis existentium, abbatibus, prioribus, et guardianis, capitulis, et præpositis, Hospitaliumque et Confraternitatum, aliorumque piorum locorum custodibus, guardianis, gubernatoribus etc., ne de cætero, sub ducentorum ducatorum auri, toties quoties contraventum fuisset, persolvendorum mandati executivi; et in juris subsidium excommunicationis, aliisque censuris Ecclesiasticis, ejusdem Jacobi card. vicarii arbitrio imponendis, ne aliquis, inquam, eorum auderet seu præsumeret, per se vel alium seu alios, in dictis eorum Ecclesiis et porticis fabricare, vel fabricari facere, etiam ex causa capellarum, altarium et sepulchrorum construendorum, seu aliquid innovare, aut innovari facere, vel permittere: minusque quibusvis personis cujuscumque status, gradus et conditionis existentibus, licentiam in dictis eorum Ecclesiis et porticis fabricandi, seu fabricare faciendi, aut aliquid innovandi, ut supra concedere, sine sua expressa in scriptis licentia obtenta. Neque supradictas Ecclesias, et porticus, cœmeteria, aliquas stantias, mansiones vel habitationes construere, vel construi facere, aut id permittere, vel illas ad usum privatum concedere; minusque mortuos, nisi tantum in cœmeteriis, tumbis sive sepulcris, ad hujusmodi officium fabricatis sepelire, vel sepeliri facere, vel id permittere. Idcirco præfatos omnes requirit et monet, quod, infra quindecim dierum spatium a publicatione ejusmodi litterarum computandum, sub similibus pœnis debeant, et quilibet eorum debeat quascumque fenestras vicinarum domorum, et contiguarum Ecclesiis supradictis, etiam ipsorum, introspicientes dd. Ecclesias removisse, obturasse, remurasse, removerique et remurari fecisse: necnon infra terminum prædictum, ubi cœmeteria defuissent, tumbas sive sepulturas communes in dictis eorum Ecclesiis, ad sepeliendum capaces et sufficientes, locis tamen prius per se, vel per suum vicesgerentem assignandis, construxisse, et construi fecisse; alioquin ad prænominatas et alias pœnas, arbitrio suo reservatas, contra inobedientes et præmissa non observantes procedendum scirent.

69. *Urget constructionem Ecclesiæ S. Mariæ in Thermis Diocletiani.* — Nec minus cordi fuit Pio, hoc ipso Pontificatus sui initio, ut jam existentibus in Urbe Ecclesiis debitus honor nitorque, restitueretur; quam ut ea, quæ sub Pio Quarto prædecessore suo ædificari, vel potius expurgari cœperant, ex Diocletiani videlicet Thermis exurgentia, insignis Sanctæ Mariæ Angelorum Ecclesia, monasteriumque tandem absolverentur. Cum enim comperisset, magnificum egregiumque illud opus, quin ad perfectum adduceretur, pecuniæ inopia præpediri, ea potis-

[1] Extat int. Const. Pii V. seorsim impress. Romæ p. 250.

simum ex causa, quod aliquid in illud (quod cæteræ domus Carthusianorum, ad quos tum ipsa Ecclesia, tum cœptum apud eam cœnobium pertinet, libentissime fecerant,) in Hispania existentia monasteria conferre recusarent : gravissime ad archiepiscopum Rossanensem, suum apud Catholicum regem nuntium, scripsit, ut, intentatis Apostolicis minis; eorumdem monasteriorum præsules, ad parendum præfati Pii prædecessoris sui mandatis, quibus id eis præceperat, compelleret. Epistola [1] ad eum scripta sic se habet :

« Venerabili Fr. Joanni Baptistæ archiepiscopo Rossanensi, nostro et Sedis Apostolicæ in regnis Hispaniarum nuntio,

PIUS PAPA V.

70. « Venerab. frater etc. Mirati sumus, cur dilecti filii visitatores, et priores monasteriorum Ordinis Carthusien. in Hispania, non ea, qua debuerunt reverentia, paruerint litteris fel. record. Pii papæ IV prædecessoris nostri, super subsidio, quod conferre debuerunt ad ædificandum monasterium in hac alma Urbe in Thermis Diocletiani. Quia vero Ecclesia Sanctæ Mariæ et Angelorum in iisdem Thermis, ab eodem prædecessore nostro ædificari sumptibus Apostolicæ Sedis cœpta, jam eo perducta est, Deo favente, ut ibi quotidie sacra missarum solemnia, ad Dei laudem celebrentur ; nosque eam ædificationem, Deo dante, prosequi in animo habemus, prædecessoris nostri litteras ad ven. fr. episcopum Cariathen. tunc Apostolicæ Sedis in Hispaniæ regnis nuntium, super hac re scriptas, quarum tibi, una cum his litteris, transumptum authenticum misimus, auctoritate Apostolica, tenore præsentium revalidantes et confirmantes, fraternitati tuæ mandamus, ut si dicti visitatores et priores, postquam a te coram seu per litteras admoniti fuerint, quod non credimus, parere recusaverint ; eas, tu, litteras, juxta ipsarum tenorem sedulo exequaris : cum grave nobis videatur, monasterium illud, quod non sine magna aliorum ejus Ordinis impensa egregie inchoatum fuit, propter ipsorum contumaciam perfici non posse. Ad quod perficiendum, etiam sine mandato prædecessoris nostri, ultro subsidium impendere debuerant, divini obsequii causa, et cum propter fratrum suorum commodum, tum quod ad totius eorum Ordinis decus, tam insignis Ecclesia et monasterium redundatura sint. Tu ergo ita eas litteras exequi stude, ut diligentiam tuam in Domino laudare debeamus». Datum Romæ apud Sanctum-Petrum etc. Die xxx Martii 1566, Pont. nost. anno primo ».

71. *Mira Pontificis pietas in sacris celebrandis.* — At, ne corruptæ hominum et præcipue sacrorum conditioni, hæc omnia onera, quibus, et cultum rebus Deo sacris exhiberi ac augeri, et tanquam vere Dei ministros se gerere, qui Ecclesiastico ordine insigniti erant, adigebantur, gravia et importabilia viderentur, ac ne digito quidem ea Pium movere velle, suspicarentur; veterem (præter supra recensita) ipse consuetudinem, rem divinam in æde principis Apostolorum, et in sacellis, ex Xisti Paulique Pontificum prædecessorum nomine nuncupatis faciendi, ita egregie revocavit, ut eximia ejusdem Pii assiduitate, et cardinales, et reliqui sacerdotes, ad eam sacri Officii diligentiam incenderit. Præcipuis autem solemnitatibus, mira ejus pietas, mirumque exemplum, quo divinis interesse consueverat, vel invitos adesse cogere videbatur, ut ex litteris, apud Caracciam, sexto kalend. Januarii hujus anni datis, educitur; in his siquidem hæc habentur : « Enituit his natalitiis, singularis religio et sanctitas præstantissimi Pontificis, quæ nusquam non est eximia; ac primum quidem, his festis diebus, totum se ad orationem et rerum divinarum contemplationem composuit ac dedit; nihil voluit negotiorum tractare : dein ad matutinarum precum celebritatem, hora noctis quinta præsto fuit. Cum patrum cardinalium collegio matutinis precibus, et primæ Missæ, quæ media nocte fit, interfuit ; hinc secessit ad domesticum suum sacellum, ubi primam ac secundam Missam devotissime fecit, ac universæ suæ familiæ sacram synaxim de manu sua administravit. Postremo ad divi Petri templum rediit, ac tertiam Missam, solemni Pontificio ritu, celebravit. A prandio concioni sacræ interfuit, aliorum item festorum celebritati non defuit : quod tanta sedulitate fecit, ut cogerentur cardinales, longe ante lucem surgere, ne tardius quam decebat venirent; mira est enim Patrum cardinalium erga Sanctissimum Pontificem reverentia ». Hæc ille, qui eximiam alibi Pii erga Deo sacra venerationem referens, in solemni supplicatione, quæ die Corporis Christi habita fuerat, quamvis adversa valetudine laboraret, et forte tunc sub medicorum cura esset, non tamen deesse voluisse, quominus in publicum prodiret, et sanctissimum Sacramentum, non ut alii consueverant, in sede gestatum, nec regni, ut dicunt, diademate redimitum (licet justis, secus, alios fecisse, piisque de causis, credendum,) sed pedibus humillime, ac religiosissime, circumtulisse narrat. « Quæ res, subjungit [1], magnam populo universo devotionem ædificationemque attulit ». Hebdomada insuper Majori seu Sancta, Pontificem ipsum, pedes ex Apostolico palatio paucissimis sibimet domesticis comitantibus, ad septem Urbis Ecclesias invisendas egressum fuisse refert ; quod ut maturius facere potuisset, antequam illucesceret, ad sacrum faciendum surrexerat ; et licet tum valetudo secus suaderet, totum tamen oblongis-

[1] Ex Archiv. Vatic. sig. num. 2406.

[1] Ex litteris mens. Maii 1566.

simum illud iter pedibus conficere, quoad poterat, annixum esse, et miro prorsus pietatis et humilitatis exemplo tandem perfecerat. « Quod scio (addit) jam quemdam cardinalem imitatum, septem Ecclesias omnes pedibus adiisse ».

72. *Constitutio contra Simoniacos.* — Quanti demum fecerit, ut sancti essent Dei sacerdotes ob sancta quæ ministrare, vel quibus inservire debuerant; illud ostendit quod in eadem, data kal. Aprilis, Constitutione sanxit [1], qua in Simoniacos invectus, pro viribus, mortiferam eorum labem ab Ecclesia ac Ecclesiasticis viris, penitus convellere aggressus est; dicit enim: « Ut Simoniacæ pravitatis labes prorsus aboleatur, Constitutiones antecessorum nostrorum contra Simoniacos editas, et præsertim Pauli II, inviolabiliter observari mandamus, et delinquentes, tam in sacrorum Ordinum receptione, quam in beneficiorum assecutione, statutis etiam inferius pœnis nostra auctoritate affici volumus. Quicumque igitur detestabile crimen Simoniacæ pravitatis commisisse convictus fuerit in consequendis Ordinibus, eo ipso sit ab illorum executione per decennium, sine spe dispensationis suspensus, et per annum carceribus mancipetur. Qui dignitates Ecclesiasticas simoniace acquisiverit, illis sit ipso jure privatus, et in futurum inhabilis ad eas et quascumque alias obtinendas. Qui beneficium aut officium Ecclesiasticum simoniace adeptus fuerit, illis similiter sit ipso jure privatus, et ad fructuum omnium, quos perceperit, restitutionem teneatur, et perpetuo sit inhabilis ad ea et quæcumque alia beneficia Ecclesiastica obtinenda. Si quis autem tale crimen pluries commisisse convictus fuerit, præter supradictas pœnas, etiam corporaliter puniatur, et ab Ordinibus Ecclesiasticis degradatus, a fidelium consortio ejiciatur. Qui vero Ordines et beneficia simoniace contulerunt, pœnis a jure statutis puniantur, cujuscumque gradus, conditionis et dignitatis, etiamsi episcopi, vel archiepiscopi, aut majores fuerunt.

« Caveant præterea quicumque, ne in Sacràmentorum exhibitione, simoniacum aliquid faciant, alioquin gravissime puniantur per locorum Ordinarios, qui hujusmodi criminis reos, cum maxima severitate coercere procurent, juxta Concilii Tridentini statuta. » Ista Pius, qui ejusmodi simoniacum scelus adeo execratus est, ut vel levissimæ ipsiusmet suspicioni subesse noluerit; nam præter ea, quæ in pallii traditione, archiepiscopis facienda, supra sanxisse vidimus, cum Philipus II, Hispaniarum rex, (uti jam a Pontificibus prædecessoribus obtinuerat,) impetrare quoque a Pio eniteretur indulgentiarum quasdam concessiones, ut ea pecunia, quæ in eleemosynam atque opus pium præstabantur, ad indulgentias easdem consequendas, uteretur in subsidium belli, quod contra Christiani nominis hostes, vel Turcas, vel Saracenos semper agitare consueverat; suasum fuit Pio ipsi, ut partem saltem immensæ fere pecuniæ, quæ ex eo indulgentiarum indultu, ex fidelium oblationibus cogenda erat, propriis sublevandis necessitatibus, retineret. Verum hujusmodi consilium statim Pius rejecit, et ad quinquennium Catholico regi indulgentiis concessis, se nolle palam professus est, aliquem suspicari posse vel calumniari, propter compendium indulgentias se fuisse elargitum. At de his quidem indulgentiis, pro quibus consequendis manus adjutrices porrigendæ erant, et quæ quæstuandi facultatem quomodolibet continebant, quæ sanctissime constituit, ad sequentem annum sunt rejicienda.

73. Ut autem turpis lucri gratia aliquid sacrum, aut quod sacri redoleret, vel impertiri penitus interdixit, vel tribui ab aliquo omnino noluit; sic e contra sacrorum locorum, non minus venerationi, ut vidimus, ac decori, quam indemnitati, quantum valuit, auctoritate et gratia consuluit. Quapropter motu proprio, ista sanxisse reperimus [1]: « Considerantes (ipsius sunt verba) varia dispendia et incommoda, quæ Ecclesiis, monasteriis et aliis piis locis, illorumque rectoribus, abbatibus, archipresbyteris, prioribus etc., et aliis beneficiatis, in alma Urbe consistentibus, inferuntur, si ad diversa tribunalia Urbis evocari, et proprium vicarii nostri in dict. Urbe tribunal deserere cogantur, et ob id sæpe jura et instrumenta, monumenta et scripturæ bonorum eisdem Ecclesiis, monasteriis et locis piis deperduntur, in detrimentum eorumdem; idcirco indemnitati eorum consulere, prout tenemur, et occurrere volentes, per facultatem et potestatem dilecto filio Alexandro Riario, causarum Cameræ Apostolicæ auditori, per felic. record. Pii IV prædecessorem nostrum, sub variis concessionibus concessam et attributam, quarum omnium tenores hic pro sufficienter expressis, etiam cum illarum Dat. haberi, seu inseri posse, volumus et decernimus, potestati et juridictioni dilect. filii nostri Jacobi tit. Sanctæ Mariæ in Cosmedin. præsbyt. cardinal. nostri in alma Urbe ejusque districtu vicarii generalis, circa personas Ecclesiasticas, loca pia, illorumque bona, quæ jurisdictioni præfati vicarii subsunt, etiam si inter eos contractus cum solita obligatione in forma cameræ, seu ripæ et ripettæ intervenerint, aliquod præjudicium factum non fuisse; sed quod idem vicarius cardinalis in omnibus et per omnia procedere possit, quoad personas et bona præfata, prout ante eum cæteri vicarii, tempore, quo Franciscus Albericus et alii ejusdem cameræ Aposto-

[1] Extat in Bullar. Constit. 4. circa medium.

[1] Extat. in Bull. Pii V seors. impres. pag. 49 et incipit: Etsi Dominus gregis.

licæ auditores prædecessores indicto auditoriatus officio, tunc fungebantur, procedebant, tenore præsentium, auctoritate Apostolica declaramus etc. Datum Romæ apud Sanctum-Marcum prid. id. Septemb. ann. primo. »

74. *Regulares utriusque sexus ad puriorem vitæ normam redigit.* — Ex eo tamen quod sæcularis cleri reformationi divinoque cultui restituendo, in iis potissimum, quæ ad ipsum clerum spectare videbantur, plurimum institerit Pius, Religiosorum familias neglexisse nequaquam putandum est, sed potius, tam temporalia commoda et utilitatem, quam spiritualem profectum utriusque sexus Regularium quæsiisse credendum. Imo, cum sacro huic Ordini ipse primum nomen dedisset, peculiari idcirco quadam ei sollicitudine providere, cumque fovere visus est. Amplissimo igitur Diplomate (cui causam dedisse dissidium quoddam inter Mendicantes religiosos et civitatem Bononiæ apparet) dato apud Sanctum-Marcum, sub die vigesima nona Julii hujus anni, Mendicantium Ordinum utriusque sexus personas ubilibet, per totum Christianum orbem diffusas et constitutas, illorumque monasteria, cœnobia, domus, conventus, Ecclesias, capellas, oratoria ac alia loca, etiam unita, ac membra, et dependentia : necnon terras cultas et incultas, possessiones, prædia, agros, et alia omnia et singula, mobilia et immobilia, ac semoventia, et ubilibet ac in quibuscumque rebus consistentia bona ; necnon eorum in dictis bonis laboratores [1], colonos, arrendatarios, et affictuarios, negotiorumque suorum gestores universos, quomodolibet nuncupatos, nunc et pro tempore existentes, in perpetuum, ab omnibus et singulis publicis muneribus vacantes reddidit, tam urbanis quam rusticis ; necnon immunes fecit datiis, gabellis, pedagiis, vectigalibus, collectis, impositionibus et oneribus ordinariis et extraordinariis, ac tam realibus quam personalibus, meris et mixtis, etiam subsidio triennali, augmento ac focularibus, equorum taxa militumque hospitiis, ac alias quibuscumque nominibus nuncupatis, quavis auctoritate quomodolibet impositis et imponendis. In eodem mandat præterea Apostolicæ cameræ camerario, præsidentibus, clericis et commissariis, agentibus et officialibus quibuscumque, ut omnibus et singulis tam virorum quam mulierum monasteriis hujusmodi Mendicantium Ordinum, sub temporali sua Ecclesiæ ditione existentibus, et mediate vel immediate constitutis, ut tantum salis, quantum pro eorum usu sufficeret, singulis annis, omni dilatione postposita, iisdem tradant ac iis, qui secus fecerint, et indignationem suam, et excommunicationis majoris latæ sententiæ, ac duorum millium aureorum, (quorum pars Sancti-Petri Vaticanæ Basilicæ, altera vero præfatis monasteriis et locis persolvenda esset) pœnas, toties quoties hoc mandatum violaverint, comminatur. Patriarchis deinde, archiepiscopis, epicopis, sive eorum in spiritualibus generalibus vicariis, aliisque hujusmodi quarumcumque Ecclesiarum prælatis, ubilibet, et in quisbuscumque regionibus, terris et locis existentibus, ac aliis, ad quos quomodolibet spectabat, jubet, quatenus ipsi, et quando opus fuerit, ac quoties pro parte fratrum, monachorum, monialium, aliarumve religiosarum personarum requisiti fuerint, præsentes exemptionis litteras solemniter evulgent, illisque in præmissis efficacis defensionis præsidio assistentes, efficiant, ut ipsi præmissis a se impertitis privilegiis pacifice perfruantur et gaudeant. Contradictores quoslibet et rebelles, per prædictas aliasque opportunas censuras et pœnas, appellatione omni postposita, compescendo, ac legitimis super his habendis servatis processibus, censuras et pœnas hujusmodi incurrisse declarando, interdictum Ecclesiasticum apponendo, invocato etiam ad hoc, si opus esset, brachii sæcularis auxilio. Idque, non obstante Bonifacii papæ Octavi prædecessoris sui, de una, et Concilii Generalis de duabus dictis, decreto, dummodo ultra tres dietas aliquis, præsentium auctoritate litterarum, non extraheretur : omnia illa, quæ in contrarium, per quoscumque officiales, ac quosvis alios, ac presertim per illos civitatis suæ Bononiæ adducta hactenus fuerant, vel imposterum deducenda essent : necnon quascumque de his lites et causas, tam in Romana curia quam extra, ac coram quibuscumque judicibus, etiam Apostolici Palatii causarum auditoribus, ac S. R. E. cardinalibus, inter quoscumque quomodolibet pendentes, ac etiam instructas, et ad sententiam deductas, imo etiam sententia terminatas, nisi hæc in favorem Ecclesiæ fuisset, abrogat et irrita reddit. Litem vero, quam inter hujusmodi Regulares, ac cives, et communitatem Bononiæ pendere dixerat, omnesque processus et scripturas productas ac producendas, ac registra et sententias, ubivis comparendi, tum ferendas, tum latas ad se avocat, imo penitus extinguit, annullat et delet, eique perpetuum desuper silentium imponit. Demum hoc ipso Diplomate se inficere declarat, quibusvis Apostolicis, ac Provincialibus, et Synodalibus Conciliis editas generales vel speciales Constitutiones, ordinationes, etiam contra exemptos quomodolibet prolatas vel proferendas, ac etiam juramento, Apostolica confirmatione, vel quavis firmitate alia roborata statuta, et consuetudines, privilegia quamvis iteratis vicibus concessa, approbata et innovata ; plenissimoque jure exemptionem hujusmodi Mendicantium Ordinibus concessis privilegiis, eos pacifice perfrui se omnimode velle profitetur. Quod autem, paucis

[1] Extat in Bull. Pii V pag. 153.

demptis, iisdem fere gratiis quas modo Ordinibus Mendicantium elargitus est, cœteras quoque religiosorum familias prosecutus fuerit, quæ inferius ponenda erunt, ostendent.

75. Hæc autem, quæ tum ad decorem tum ad utilitatem Regularium Pius contulit beneficia, eo animo impertitus est, ut his commoti (ut innuimus) monasticæ observantiæ districtum iter, ferventiori studio Regulares ipsi capesserent. Inde vero exorsus est, ut severissimo feriret anathemate Religiosæ militiæ defectores apostatas. Quod, cum primum Paulus IV aggressus fuisset [1], obtinere tamen ex sententia quæ decreverat haud potuerat, cum vagas, profugas et persæpe morbidas oves istas ad arctius istud ovile revocare non levis negotii res semper fuerit. Pius igitur, quæ prædecessor cœperat, fine complere voluit, errantesque pecudes in religiosas intrare Domini caulas, non tam monitis curavit, quam etiam intentatis compulit pœnis. Ne tamen, ex desperatione, miseri desertores, durius aliquid de se statuerent, Religiosorum Ordinum Generales omnes commonuit, ut eorum singuli suarum familiarum apostatas, omni conatu advocare contenderent, redeuntesque paterna charitate exciperent atque foverent.

76. At cum abusus inolevisset, quod mulieres, virorum passim, sed præcipue Carthusianorum cœnobia, assimulatarum quarumdam facultatum specie, ingrederentur; ne deinceps, quovis prætextu, per monasteriorum septa discurrerent, cujusvis status, gradus et conditionis feminis districte interdixit; evulgata ad hoc Constitutione [2], in qua dicit, quod Regularium personarum, quæ, relicto sæculo, se Dei obsequio dedicaverant, pro commisso sibi officio, quieti consulere cupiens, et ad ea removenda quæ religiosum earum propositum impedire poterant, curam suam libenter intendens; cum accepisset et Carthusiensium Ordinis, et aliorum regularis vitæ professorum quietem non parum perturbari, eo quod mulieres, modestiæ matronalis oblitæ, domos ac monasteria eorum, contra ipsorum instituta, confessionalium, aut aliarum Apostolicarum litterarum prætextu, ingredi auderent, ipsis etiam abbatibus, præpositis, prioribus, et aliis præsidentibus aliquando recusantibus et renitentibus, non sine magna eorum molestia, nec sine gravi etiam laicorum offensione ac scandalo, si quando admitti nimis facile videbantur; huic rei idcirco providere volens, de Apostolicæ plenitudine potestatis, omnes et singulas facultates ac licentias ingrediendi monasteria ac domos Carthusiensium, ac aliorum quorumcumque Regularium Ordinum, etiam Mendicantium, mulieribus cujuscumque status, gradus, ordinis, conditionis, ac quacumque dignitate ac præeminentia præditis, etiam comitissis, marchionissis, ducissis, sub quibuscumque verborum tenoribus et formis concessas revocat, irritat et inanes esse decernit. Distincte prohibens mulieribus iisdem, prædictas facultates prætendentibus, sub excommunicationis latæ sententiæ pœna, a qua, postquam suarum litterarum notitiam habuissent, absolvi non possent, nisi a se, aut pro tempore existente Romano Pontifice, præterquam in mortis articulo, ne dictas domus ac monasteria ingredi audeant. Ipsis vero monasteriorum et conventuum abbatibus, præpositis, prioribus et aliis præsidentibus, eorumque monachis, canonicis et fratribus, sive Mendicantibus, sive non Mendicantibus, sub privationis officiorum, quæ in præsentia obtinuissent, et inhabilitatis imposterum ad illa et alia omnia obtinenda, et suspensionis a divinis ipso facto, sine alia declaratione, pœnis, ne eas introducere vel admittere præsumant, gravissime edicit. Quam quidem Constitutionem, quæ data Romæ legitur, sub die vigesima quarta Octobris hujus anni, qui post Pium fuere Summi Pontifices Gregorius XIII, Paulus V et Urbanus VIII confirmarunt. Ipsum vero eamdem declarare coactum fuisse, ob quasdam ex ea et propter eam obortas dubitationes, alibi dicendum erit; uti etiam cætera, quæ ad Religiosorum reformationem optima edidit decreta, suis locis ponenda erunt. Silentio tamen prætereundum non videtur, quod in Epistola apud Caracciam, sub die secunda Novembris adnotata, habetur; ex quo eximium Pii studium, ne sanctæ Religionis statutis minimum quid adimeretur [1], evidentissime elucet. « Vehementer fuit (ibi dicitur), religiosissimus Pontifex adversus Generalem monachorum S. Petri ad Vincula, sive ii sint regulares canonici, commotus, quod serio postulare esset ausus, sibi suisque per Summum Pontificem, ut liceret sola alba stola, quam *Rochetum* vocant, contentis, parvulam vestem deponere, quæ monachorum videtur esse propria, quo nomine fortassis *Patientiam* vocant. Sciebat enim doctissimus Pontifex, etiamsi monachum habitus non faciat, nec his vestibus vel cæremoniis constet religiosum vitæ institutum ac status; indicium tamen illam fuisse petitionem debilitatæ religionis ac pietatis internæ, ac contemptus quidam obedientiæ atque observantiæ religiosæ, quæ his vestibus, his cæremoniis, etiamsi non constet, juvatur tamen, ac quasi externis adminiculis sustentatur. Itaque exemplum malum gravi pœna notavit, et illi generali magistratum abrogavit : idem interminatus alteri, qui idem dicebatur esse postulaturus ». Hæc ille.

77. Quoad Moniales [2], juxta Tridentini Concilii decreta, et Constitutionem Bonifacii Papæ VIII, quæ incipit *Periculoso,* in eodem Concilio appro-

[1] Ex Epist. apud Carac. sub die 9 Novemb 1565. — [2] Extat in Bull. Consist. xx.

[1] Epist. apud Carac. sub die 2 Novemb. 1566. — [2] Extat in Bull. Consist. xx.

batam et innovatam, auctoritate Apostolica statuit atque decrevit, universas et singulas moniales præsentes atque futuras, cujuscumque Religionis, Ordinis, vel Militiarum, etiam Hierosolymitanæ, quæ jam receptæ fuissent, vel imposterum in quibusvis monasteriis recipiendæ essent, et tacite vel expresse religionem professæ fuissent, etiamsi Conversæ, aut quocumque alio nomine appellarentur : quamvis ex institutis vel fundationibus earum regulæ ad clausuram non tenerentur, nec ipsa unquam, in ipsarum monasteriis seu domibus , etiam ab immemorabili tempore servata fuisset : imposterum (inquam) decrevit, sub perpetua in suis monasteriis seu domibus debere permanere clausura. Quod si aliquas forsan reperiri contigisset, quæ, obstinato animo, huic sanctioni restitissent, aut quoquo modo reluctatæ fuissent, ab ordinariis locorum, atque earum superioribus, omnibus juris et facti remediis compelli jussit, easdemque tanquam rebelles, et incorrigibiles, ad subeundas et perpetuo observandas clausuræ angustias cogi præcepit.

78. Mulieres eas quoque, quæ Tertiariæ, seu *de pœnitentia* nuncupantur, in Congregationibus viventes, si tamen solemne Religionis votum emisissent, ad eamdem clausuram teneri mandavit : quod si voto hujusmodi non se obstrinxissent, ab iisdem Ordinariis et Superioribus suis moneri voluit, ut illud emitterent, ac post professionem se clausuræ subjicerent; quod si recusassent, et aliquæ ex eis scandalosam vitam ducere fuissent deprehensæ, severissime punirentur.

79. Cæteris autem omnibus; sic absque emissione professionis, et clausura vivere omnino volentibus, interdixit, et perpetuo prohibuit, ne in futurum ullam aliam prorsus in suum Ordinem, Religionem Congregationemve reciperent. Quod si contra hanc suam prohibitionem aliquas recepissent, eas ad sic vivendum omnino inhabiles reddidit, ac illarum quaslibet professiones et receptiones nullas atque irritas fecit.

80. Ne vero Moniales, seu Tertiariæ prædictæ propter hanc clausuram detrimentum aut incommodum aliquod in suis necessitatibus ad victum præcipue pertinentibus, paterentur, ut eis opportune consuleretur, ordinariis et superioribus illarum præcepit. Iis vero curare imperavit, fidelium eleemosynas colligi per Conversas, quæ professæ non fuissent, vel si professæ, tamen quadragesimum ætatis annum attingerent, et in contiguis domibus, extra tamen monasterium, degerent, nec aliarum monialium clausuram ingredi possent, præterquam in casibus a Constitutionibus permissis. Ex præfatis tamen monasteriis adjacentibus domibus, pro hujusmodi eleemosynis colligendis, nec ipsis conversis egredi, sine ordinarii vel superiorum suorum licentia permitti voluit; et de cætero alias hujusmodi conversas professas, consentientibus licet superioribus vel prælatis, amplius recipi prohibuit. Et si secus factum fuisset, illarummet receptionem inanem et irritam dixit. Si vero præfato modo monialium et mulierum Tertiariarum necessitatibus sucurri sufficienter non potuisset; ordinariis et earum superioribus mandavit, alio quocumque uti medio, ut ipsorum inopiæ consulerent, prout eis visum fuisset, et ne deinceps ob excessivum Monialium numerum clausuræ observatio violaretur, districte inhibuit illarummet ordinariis et superioribus, ne plures in earum monasteriis reciperent, vel recipi permitterent, quam ex propriis ipsorum monasteriorum redditibus, vel ex consuetis eleemosynis commode sustentari potuissent.

81. Hanc Pius edidit Constitutionem quart. kal. Junii hujus anni, apud Sanctum-Petrum. Verum, cum circa ipsius interpretationem, in varios sensus a Pii vera sententia ut plurimum aberrantes, nonnulli raperentur; idcirco eamdem ipsummet explanasse oportuit, uti fecit kalen. Februarii anno 1570. Præsenti autem anno prid. kal. Aprilis, per Jacobum cardinalem Sabellum, suum, ut diximus, in Urbe vicarium, gravissime etiam edixisse reperimus [1] quibuslibet, cujusvis gradus et conditionis, utriusque sexus personis, cujusvis causæ specie, ne die vel noctu ad monialium claustra accederent, earum quaslibet, etiamsi abbatissas, vel adolescentulas, nondum religioni addictas, allocuturi; vel ad easdem litteras dare, quamvis ipsius Ordinis ac monialium religiosi extitissent, præter approbatum confessarium, vel provincialem, nisi facta iisdem in scriptis vel ab eodem Jacobo cardinali Sabello, vel a protectoribus monasteriorum ipsa adeundi, vel ad moniales scribendi potestate; legem hanc violantibus severissimis intentatis pœnis. Ne vero, absque clementiæ temperamento, reformationis asperitatem universe omnino monialibus porrexisse Pius videretur; præter exemptionum, et alia, quæ Mendicantium aliorumque Ordinum religiosorum hominibus contulit, privilegia, quorum fœminas quoque ipsorum Ordinum sectatrices voluit esse participes; cum a singulorum cardinalium mortuorum hæredibus quingenti aurei, annulorum nomine, exigerentur; eam pecuniam, ac præterea aureorum decem millia, erigendo sacrarum virginum, Dominicani Ordinis, cænobio, quod in Quirinali colle magnifice constructum est, attribui voluit.

82. *Profanatores, blasphemos et Sodomitas insequitur, et meretrices expellit.* — Sed, cum propemodum abjectam, Ecclesiasticæ vitæ censuram, in sacro Ordine quibuscumque consti-

[1] Extat int. Pii Constit. seorsim impres. pag. 57.

tutis, relevare Pius contendit; ad totius certe plebis, et præcipue Romanæ, corruptos reformandos mores prospexit; quippe qui sciret, ruinam populi maxime ex culpa sacerdotum [1] Ecclesiasticorumque scandalis fieri : ut igitur pro viribus, his convellendis incubuit; sic etiam, ut fere deperditas laicorum turbas a perditione averteret, sanctissimis quæ edidit monitis et statutis totus fuit; Deo in primis rebusque divinis, ut diximus, debito cultu, in sacris præsertim templis et ædibus, restituto. Festis insuper diebus, ne mercatum fieret, nec aliis profanis servilibusque operibus vacaretur, sed omnes, qua par erat, pietate, Ecclesias sacraque loca frequentarent, rebus divinis aliisque religionis ac pietatis officiis intenti, præcepit [2] : « Cum vero (Constitutionis sunt verba) dierum Festorum observatio ad Dei cultum maxime pertineat, et in lege divina præcipiatur, cupientes, abusus pravos, qui ex eorum inobservantia invaluerunt, omnino corrigere, antiquorum canonum statuta renovantes, mandamus, ut omnes dies Dominici et præcipue in honorem Dei, beatæ Mariæ Virginis, sanctorum Apostolorum feriati, cum omni veneratione observentur, et omnes in diebus præfatis Ecclesias frequentent, divinis Officiis devote intendant, ab omni illicito et servili opere abstineant, mercatus non fiant, profanæ negotiationes et judiciorum strepitus conquiescant. Qui vero in diebus præfatis, opus aliquod illicitum fecisse deprehensus fuerit, præter divinam ultionem, et amissionem animalium quibus ad vecturam utetur, etiam graves pœnas incurret, arbitrio nostro, seu vicarii nostri in Urbe : in aliis autem locis, arbitrio ordinariorum, vel aliorum magistratuum, ita ut præventioni locus sit. Quibus omnibus districte præcipimus, ut hæc diligenter observari procurent. Illas etiam festivitates, quæ juxta consuetudinem locorum solemniter celebrari consueverunt, juxta laudabilem consuetudinem, debita cum reverentia observari faciant, sub pœnis arbitrio ipsorum imponendis et moderandis ». Hæc ille, qui ad abolendum, divino contrarium honori, nefarium et execrabile blasphemiæ scelus, adhuc majores exeruisse vires visus est; dum crimen, quod in antiqua Lege, morte Deus puniri mandavit, et imperialibus quoque legibus vetitum erat, tunc autem, propter nimiam judicum in puniendo segnitiem, seu potius desuetudinem, supra modum inoleverat, severissime plecti voluit. Novissimi igitur Lateranensis Concilii, sub Leone Decimo, statuta innovans, decrevit, ut quicumque laicus Deum et Dominum nostrum Jesum Christum, vel gloriosam Virginem Mariam ejus Genitricem expresse blasphemasset, pro prima vice, pœnam viginti quinque ducatorum incurreret; pro secunda, pœna duplicaretur; pro tertia autem ducatos centum solveret, et ignominia notatus, exilio mulctaretur. Qui vero plebeius, nec solvendo fuisset, pro prima vice, manibus post tergum ligatis, ante Ecclesiæ fores per diem integrum constitueretur; pro secunda, per Urbem fustigaretur; pro tertia, lingua ei perforaretur, et ad triremes mitteretur. Clericis quoque, si in id scelus prolapsi fuissent, præstitutas pœnas decrevit.

[1] Ex D. Greg. hom. 39. — [2] Const. 5. edit. kal. April 1566. Extat in Bullar.

83. Non impari zelo, ut istud blasphemiæ, cætera quoque vitia est insecutus; præcipue vero nefandum contra naturam crimen propter quod ira Dei venit super filios diffidentiæ. Curiæ siquidem sæculari, quicumque hoc crimine reus deprehensus fuisset, puniendum eum tradi jussit; quod si clericus extitisset, omnibus degradatus Ordinibus simili etiam pœnæ subjici voluit. Omnes autem locorum ordinarios monuit, imo eis in virtute sanctæ obedientiæ præcepit, ut Concilii Tridentini statuta contra concubinarios tam clericos quam laicos edita, districte observari facerent; utque præfata facinora facilius noscerent, et agnita justa animadversione mulctarent, non per accusationem et inquisitionem tantum, sed etiam ad simplicem et secretam, in singulis casibus, denuntiationem, quoscumque præcepit procedere judices, alias tamen de jure competentes. Ne autem aliquando sic contingeret, prava nonnullos affectione ductos, non culpabiles deferre, sed innocentes vexare; quicumque, ex calumnia, aliquem denuntiasse deprehensi fuissent, eos talionis debita puniri pœna imperavit.

84. Ad hoc vero, ut ea, quæ præceperat, executioni mandarentur, non modo episcopos aliosque Ecclesiasticos viros, sed laicos quoque principes monendos duxit, ut, inter alia, ad Alphonsum Ferrariæ ducem scripta sequens testatur Epistola [1] :

« Dilecto filio, nobili viro Alphonso Ferrariæ duci.

« Dilecte fili etc. Commovit nos zelus honoris Dei ac sanctorum ejus, et zelus salutis animarum, quibus rebus, pro commisso nobis officio, tota mente studere et invigilare debemus ut ederemus litteras sub plumbo, quarum exemplum authenticum ad te misimus, per quas homines a gravissimis quibusdam, nefandisque peccatis, divinam, præter cætera, iram provocare solitis deterrerentur, et ad tribuendum debitum Deo cultum, Ecclesiasque devotione ac reverentia, qua convenit, adeundas, compellerentur. Eas litteras ubique servari cupientes, universis locorum ordinariis, ut illas exequendas curent, mandavimus atque præcipimus. Quam ad rem, principum illis opem et auxilium satis scimus plerisque in locis necessario im-

[1] Ex Archiv. Vatic. sign. ut supra.

plorandum fore. Confidebamus auxilium tuum sane, ut pii principis et hujus S. Sedis devoti atque obsequentis filii et vassalli, etiam sine hortatione, venerabilibus fratribus civitatum ditionis tuæ episcopis paratum fore. Sed tamen quod tua sponte facturus esses, nostris etiam paternis vocibus admonitum, non dubitamus te facturum esse propensius. Proinde nobilitatem tuam hortamur in Domino, et summo studio petimus, ut tecum cogitans, quantopere tam gravia et detestanda vitia divinæ mentis oculos offendant, quantasque populi calamitates, justo Dei judicio, invehere soleant : consideransque, quantopere deceat, Christianos principes, honoris et potestatis suæ auctorem Deum, et honorare ipsos et populos sibi subjectos, ad Deum timendum et colendum, cum exemplo, tum etiam pœnarum severitate inducere : ad ipsas nostras litteras promulgandas et exequendas, episcopos eorumque vicarios, et auctoritate tua juves ipse, et earum civitatum ac cæterorum locorum tuorum gubernatoribus, reliquisque magistratibus mandes atque præcipias, ut eis suum auxilium, quotiescumque opus fuerit, fideliter ac diligenter subministrent. Illud pro certo habeto, dilecte fili, quanto tu studiosius, quanto acrius et diligentius populos tuæ fidei commissos, ab eis vitiis arceri, et suum Deo ac sanctis ejus honorem tribui curaveris; tanto majus te pietatis tuæ præmium ab eo consecuturum esse ; non solum id animæ tuæ profuturum, sed ad famam gloriosum fore et ad status tui incolumitatem vehementer utile. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum sub annulo Piscatoris. Die XVI Aprilis MDLXVI, Pontif. nost. anno primo ».

85. Inter hæc, etiam gravissimum de expellendis ab Urbe atque omni ditione Pontificia meretricibus, edictum Pius evulgavit. Rem narrat Gabutius [1] his verbis : « Eo namque meretricum et numerus et petulantia jam excreverat, ut egregias Urbis domos ac vias publicas habitantes, piorum, et præsertim exterorum, graviter offenderent oculos. At vero, Triumviris Urbis conservatoribus huic legi acriter obsistentibus, idque a republica non esse, maxime ob locandarum ædium detrimenta, contendentibus; Pius illico silentium imposuit, scilicet, Romani senatus officium non esse, impudicarum muliercularum causam tueri ; ob idque principis sui auribus obstrepere, ac pudicitiæ leges tollendas curare. Ad hæc indignatus adjecit : Nisi illæ Roma cederent, se, una cum universa curia ex Urbe migraturum. Excessere tandem ; illæque præsertim, quæ præ cetæris offensioni incautis hominibus fore, divinæque Majestatis offendendæ majores occasiones præbituræ videbantur, nominatim sunt relegatæ. Nonnullis vero, ut pejora scelera vitarentur, remanere permisit. Quas in unum Urbis angulum rejectas, ac remoto ignobilique loco conclusas esse constituit, ea lege, ne inde egrederentur; quæ secus facerent, virgis cæsæ, in exilium pellerentur. Illis vero, duo vel tria templa, quo, ad rem divinam et sacras conciones convenirent, designavit. Hæ leges fuere statim salutares; nam, ex iis multæ viris in matrimonium traditæ ; aliæ vero complures studiose ac diligenter conditionem exquirere, qua ex illa turpitudine et contumelia eriperent sese, laudabilemque vitam ac piam instituerent. Adjecit etiam, vere pius pater eleemosynam suam non defuturam, uti non defuit, præsertim iis, quæ propter paupertatem segniores ad pietatem fieri viderentur. Illud prætera multas a flagitiosa illa vita deterruit, quod eas Pius decrevisset sacra carituras sepultura, ac in sterquilinio sepultum iri, quæ in ea vitæ fœditate absque Sacramentorum communione, e vivis excessissent ». Hæc Gabutius : quibus consona certe quæcumque cœteri illius temporis scriptores scriptis tradidere, deprehenduntur. Rem nihilominus aliter, virulento (ut assuevit) calamo Monumentis mandavit Thuanus [1], cæterique ei similes, impiissimi obtrectatores, qui nempe falsissimis narrationibus veri aliquid immiscentes, hujus specie, improvidis mendaciorum omni amariorem felle calicem propinare solent. Refert siquidem allatus Thuanus, frequens ac publicum, a multo tempore, mercimonium meretricum Romæ fuisse : hac ratione fœdissimum corruptelæ crimen, præ omnibus, Urbi impingere intendens. Et quidem mercimonium id impurissimum quodque scortum exercuisse Romæ, non diffitemur ; at cum fateri necesse sit, meretrices, sic dictas fuisse à merendo, quod corporis abusu, mercedem quæstumve fecerint, de quo Ovidius :

Stat meretrix certo cuivis mercabilis ære,
Et meritas jusso corpore quærit opes :

aut in sua, cæterisque in regionibus aliis, scortum nullum extitisse asserere cogetur Thuanus ; aut fuisse. Si primum, utpote veritate alienum, mendacii procul dubio redargutum, sua sponte corruit; si vero aliis quoque in regionibus meretrices fuisse, diffiteri non poterit, cum earum fuerit, quæstum mercaturamve publicam corporis facere ; imperite idcirco id mercaturæ genus soli Urbi attribuit, si tamen, eo effrænis impudentiæ scelus idem, fuisse debacchatum, in locis, in quibus natus Thuanus vel versatus est, dicendum non sit, ut in eis impudicissima scorta, sola expletæ insatiabilis libidinis mercede contenta [2], (ut aliquando evenisse legitur,) quæstu omni postposito, ultroneam sui corporis copiam fecerint, crimenque patraverint.

[1] Gabut. in Vit. Pii V lib. 1, cap. 10.

[1] Thuan. Histor. lib. 29. — [2] Vide in Vit. S. Mariæ Ægyptiac. inter Vit. PP.

86. Decretum deinde Pii refert Thuanus; quo jussit, vel meretrices quamprimum Urbe excedere, vel nubere, et si non obtemperassent, publicis flagellis cædi : deinde : [1] « Cum vero moneretur, (inquit,) inter tot cælibes, sublatis feminis majoris vitii, quod Romanis jam olim B. Paulus exprobravit, periculum subesse; ita eas tulit, ut lupanari includerentur, nec, ut prius libere per totam Urbem interdiu noctuve vagarentur; ratus, pudore utrinque incusso, et illas priori vitæ renuntiaturas, et viros infamiam veritos ad ea loca non ituros etc. » Vide execrabilem scriptoris impudentiam simul atque ignorantiam. Scorta enim permittere, non prius voluntas quam necessitas fuit ; verum hac constricta necessitate ea dumtaxat loca fuisse, in quibus cœlibes plurimi morarentur, somniavit ipse, qui cum mores solum noverit et leges suæ ipsius regionis, seu illarum e quibus hæreses cœlibatum eliminarunt, ut effrænem luxuriandi licentiam inducerent, improvide idcirco e cælibum frequentia Romæ meretricum necessitatem educere præsumpsit. Quod autem Apostolus jam olim nefandum Romanis exprobraverit crimen, a Paulo, qua ratione id Thuanus didicerit, haud percipi valet: interpretum certe neminem, præter Thuanum ipsum , in hanc sententiam Apostoli verba deflexisse, reperire contigit; nec ex eo, quod de præfato scelere ad Romanos scripsit Paulus, rite educi potest, eidem eos fuisse passim obnoxios ; nam, cum huic similia crimina in his, ad quos Epistolas dedit, exprobrare consuevit Apostolus, alia certe scribendi ratione ab ea, qua ad Romanos scripsit, usus est; cum enim Evangelium non erubesceret, nec alicujus vultum pertimesceret, palam, ut plurimum semper vitia coarguit, uti (aliis omissis) ex Epistola prima ad Corinthios apparet, in qua horrendum fornicationis, et talis fornicationis crimen [2], ut uxorem patris sui quis haberet, licet forsan occultum, publice tamen objurgavit. Quos autem Paulus insectatus est, ad Romanos Catholicos scribens , non ad alios Romanos, adhuc idololatras tantum, sed ad cunctos idolorum cultores pertinuisse, ex ipso (ut diximus) dicendi aut scribendi modo, evidenter elicitur; cum eos minime de scelere increpaverit, sed scelerum dumtaxat baratrum, in quod Ethnici corruissent, ostenderit : cum justo siquidem Dei judicio hoc agatur, ut culpis culpæ feriantur; quatenus supplicia fiant peccantium ipsa incrementa vitiorum, merito, post idololatriæ, quam retulerat, culpam gentilibus cunctis, communem, idololatriæ ejusdem retulit pœnam, quæ videlicet fuit, ut in desideria cordis eorum traderentur, et contumeliis afficerent corpora sua in semetipsis. Si vero hujus sceleris pœnam, ob idololatriæ crimen, qui idola venerati sunt, subiere ; non Romanos tantum, sed alios quoque, qui idololatræ fuere, illam dedisse fatendum erit. Si igitur dedere, qua ratione, speciale crimen Romanis Thuanus impingit, quod universis pæne nationibus deprehenditur fuisse commune ? Imo, cum inter cœteras Europæ nationes, veræ fidei Romanam Italicamque primum nomen dedisse perspectum sit; cæteras segnius et tardius, scelus quoque, quod idololatriæ pœna erat, Romanam Italicamque citius abjecisse dicendum erit, præ aliis quæ, cum serius veritatis lumen recepissent, idolorumque cultum sprevissent; nefando idcirco obnoxias crimini, longe post Romanam impiæ incredulitatis luisse pœnas, merito pronuntiandum agnoscitur.

1 Ibid. ut supra. — 2 P. ad Corinth. 5. 1. 2. 3.

87. Nex ex eo, quod proposuimus, a Pio vulgato contra Sodomitas edicto, quo non Romæ tantum, sed in toto etiam Catholico orbe (ut ex ipsius verbis evidenter percipitur) detestabile scelus evellere studuit; ideo illud edidisse dicendum erit, quod expulsis meretricibus, plurimi in illud misere corruissent ; nam, cum longe ante hanc impudicarum mulierum expulsionem, ipsum promulgalverit, nempe kalen. Aprilis hujus anni, seu primum, (ut elici posse cognoscitur, ex Epistolis apud Caracciam [1]) mense Februario hujusmet anni exaratis; edictum vero aliud in meretrices, mente Octobris, aut circiter tantum, prolatum fuerit; ineptum procul dubio esset id censuisse. Quod autem ita meretrices Pius permiserit [2], ut tamen lupanari includerentur, hoc egit, quod olim ethnici, et postmodum apud cunctas fere Christianas nationes, ob Reipublicæ bonum, usu receptum fuit, ut Antonius Beyerlinck [3] fuse ostendit; si tamen dicendum non sit, easdem gentes, quæ primo Pii legem non probavere, postmodum, ejusdem cognita utilitate, illam proprias quoque in regiones invexisse. Cœterum, non procaci actos libidine, sed, ne dumtaxat pecuniarii detrimenti aliquid paterentur, Romanos rogasse Pium, ut impudica scorta non ablegaret, scriptores cuncti, et ii fide dignissimi, testantur. Illud etiam, quod, ea de re, votis senatus Pontificem deprecatus fuerit, clam a sac. ordine, qui palam non est ausus, instigatus ; cum unicus tantum Thuanus somniaverit, procul dubio fabulosum censendum erit. Si enim vera fuissent, quæ scripto Thuanus tradit, facilius ea Pio, quam Thuano ipsi, homini extero, longeque ab Urbe constituto, innotescere debuisse merito putandum est. Si vero innotuerunt, quis adeo Pii ingenium ignorare valet, ut censeat, et tam graviter in Urbis senatum, quod pro meretricibus intercessisset, fuisse invectum ; et impunem deinde, qui execrabiliori piaculo, eo interces-

1 Ex Epist. apud Carac. Ep. 3. kal. Apr. 1566. — 2 In Epist. apud Carac. Epist. 7. sub die 21 Octob. 1566. — 3 Theat. Vit. Hum. tom. 5. verbo Meretr. x.

sore usus fuerat, sacrum ordinem reliquisse? Adjiciens demum mendaciis mendacia, addit Thuanus idem, ipsum Urbis senatum Pio dictitasse, periculum imminere, ne non matronarum pudicitia (meretricibus sublatis) inter tot cœlibes integra esset; et inconcussam aliter servari non posse, nisi pristina libertas restitueretur. Antea, nefandi sceleris metu, Romanos a sententia revocare Pium curasse dixerat, nunc vero asserit, matronarum deterruisse periculo; ut ex his intelligas virum, animo duplicem, (ut Scripturæ verbis utamur) inconstantem fuisse in cunctis quæ scripsit.

88. *Decreta de matrimonialibus dispensationibus.* — Cum accepisset insuper Pius, improbos homines, non modo iis, quas recensuimus, fœditatibus, Christianæ vitæ mores dehonestare non veritos, verum etiam in magno ipso, in Christo et Ecclesia, Matrimonii sacramento, iniqua commoliri ausos esse; uti evidentissima ea scelera, eorumque causas, pro viribus evellere studuit, sic constructos in eodem sacramento dolos dejicere elaboravit. Constitutionem igitur, sub die v Decembris hoc anno edidit, in qua primum conquestus, nonnullos suæ conscientiæ prodigos, ac propriæ salutis immemores, ut facilius a se et Apostolica Sede dispensationes Matrimoniales, et alias gratias et concessiones obtinerent, gradus consanguinitatis et affinitatis, aut cognationis spiritualis, ac scientiam illorum occultare, vel aliter quam eis a principio ab ipsis partibus significatum vel narratum fuerat, exponere præsumpsisse; imo, si matrimonia hujusmodi adhuc contracta non fuissent, pro contractis narrare, ac alias diversimode veram facti speciem, tam in ipsis dispensationibus matrimonialibus, quam, in aliis quibuscumque gratiis et concessionibus obtinendis imminuere ausos fuisse: quapropter, non solum in hujusmodi impetrationibus falsitatem narrasse, verum etiam in partibus, plerumque, pro ipsarum verificatione gratiarum, immutatam veritatem et falsitatem fuisse commissam. His et similibus abusibus et fallaciis se obviare velle obnuntians, singulos, tam sacræ Pœnitentiariæ procuratores, quam contradictarum, seu alios quoscumque sollicitores, et scriptores, quos copistas vocant, quive facti veritatem, a narratione, quam ab ipsis partibus habuissent, quoad esssentialia et qualitates necessario exprimendas, diversam fecissent seu quoquo modo invertissent aut immutassent depravarentve, et per subreptionem et obreptionem, gratias a se extorquerent, pœnam falsi incurrisse, et ea puniri omnino debere decrevit et declaravit.

89. Duas alias quoque edidisse Constitutiones reperimus, quibus totidem Concilii Tridentini decreta explanavit, de impedimento affinitatis, ex fornicatione provenientis, unum, de cognatione spirituali, alterum, inter maritum vel uxorem suscipientis, et baptizatum baptizatique patrem et matrem, et quascumque personas alias, tam baptizantis, et baptizati, quam ex parte suscipientis. Hæ æque quarto kalend. Decembris hujus anni, apud S. Petrum editæ recensentur, ipsisque, et timoratarum conscientiarum quieti providere, et inolitæ effrenisque libidinis, quæ sacras Dei Ecclesiæque leges labefactare videbatur, impetus cohibere, non tam Romæ quam alibi Pius contendit. Cætera, quæ de matrimoniis clandestinis, juxta ipsius Concilii Tridentini statuta, sancivit, suis locis ponenda erunt.

90. *Cauponas frequentari et ludos exerceri vetat, et medicis dat gravissima monita.* — At cum sciret, quod escis refectus venter seminaria luxuriæ parit, nec prevalere mentem discretionum gubernacula moderati, ciborum pondere præfocatam; ut luxuriæ inquinamenta idcirco penitus abtegaret, ipsius fomenta evellenda duxit, quæ ex hospitiorum publicorum et cauponarum frequentatione potissimum prodire cognovit. Graviter igitur severeque interdixit, ne quis eorum, qui Romæ degerent, convivandi aut compotandi gratia, illas adirent; et quamvis complures nummorum aureorum millia, vectigalis nomine, pro ipsarum cauponarum vino, ærario publico accederent, qua pecunia sumptus et reipublicæ onera sustentabantur; ad hæc tamen detrimenta, ut refert Gabutius [1], et alii, quam ad tot flagitia, quæ cum divini honoris contumelia et animarum privatarumque domorum pernicie perpetrabantur, Pius connivere maluit. Hospitia igitur, jam antiquo libera vectigali, et tanquam ipsa sibi reddita, et a peregrinis tantum et advenis, quorum causa instituta fuerant, frequentari, ipsorumque commoditati inservire jussit. Luxum insuper conviviorum et vestium, ut præfati tradunt scriptores, tota Ecclesiæ ditione repressit.

91. Quia vero, juxta illud: *Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere*, ex commessationibus, ebrietatibus, et libidinis incitamenta, et ludorum fatuitas initia sumere cognoscuntur; ideo Pius, uti allata crimina, ita etiam ludorum nequitiam districte, ubique locorum, præcipue vero in cauponis prohibuit. Qua de re audiendus est Natalis Comes [2]: « Et quoniam ludi omnes (inquit) et alea præcipue, sunt res humanæ vitæ perniciosæ, in quibus nemo vir bonus tempus inutiliter consumpserit; non minus in aleatores et lusores omnis generis animadvertendum duxit, quam in injuriosos, et sibi ipsis perniciosos homines, quos exilii condemnavit. Neque id solum, quia nemo sibi debet facere injuriam, sed multo magis, quia blasphemiæ, et inimicitiæ, et latrocinia, et fami-

[1] Gab. in Pii Vit. lib. I, cap. 10. — [2] Natal. Com. in Hist. sui temp.

liarum eversiones solent alea, pictarumque chartarum, et omnium horum ludorum, necessariæ esse asseclæ; inter quæ lenocinia lasciviæ, otii, intemperantiæ, qui vitam degat, is plane vir bonus esse non potest. » Hæc ille.

92. His, quæ hoc anno salubriter Pius constituit [1], addendum est quoque, quod medicis servandum proposuit. Renovata igitur Innocentii Tertii Constitutione, qua medicis præcipiebatur, ut, cum ad ægrotos vocari contigisset, ipsos ante omnia monerent, ut animarum medicos vocarent, ne, cum eis hoc in extrema ægritudine constitutis suaderetur, in desperationis articulum inciderent; statuit insuper et decrevit quæ sequuntur : « Quod omnes medici, cum ad infirmos in lecto jacentes vocati fuerint, ipsos ante omnia moneant, ut idoneo confessori omnia peccata sua juxta ritum S. R. E. confiteantur, neque tertio die ulterius eos visitent, nisi longius tempus infirmo confessor, ob aliquam rationabilem causam, super quo ejus conscientiam oneramus, concesserit, et eis per fidem confessoris in scriptis factam constiterit, quod infirmi, ut præmittitur, peccata sua confessi fuerint. Conjunctos vero ac omnes familiares ac domesticos infirmi, in Domino rogamus, et monemus, ut de infirmitate parochum certiorem faciant, ac tam parochus, quam conjuncti et familiares præfati, infirmum ad confessionem peccatorum suadeant et inducant. Quod si quis medicorum præmissa non observaverit, ultra pœnas in d. (Innocentii Tertii) Constitutione contentas, quas incurrere declaramus, perpetuo sint infames, et gradu medicinæ, quo insigniti erant, omnino priventur, et a collegio seu Universitate medicorum ejiciantur, ac pœna etiam pecuniaria, arbitrio ordinariorum, ubi deliquerint, mulctentur. Et ut hæc omnia inviolabiliter observentur, volumus et eadem auctoritate præcipimus et mandamus, ut nullus posthac, ubique locorum, in medicina doctoretur, aut ei quomodolibet medendi facultas, a quovis collegio et universitate concedatur, nisi omnia in præsenti nostra Constitutione contenta, medio eorum juramento, coram notario publico et testibus, observare, in eorum manibus vel ordinarii juraverint, et de hujusmodi juramento, in privilegio seu licentia medendi, specialis mentio fiat. Quod si collegia et Universitates præfatæ, non recepto a promovendis juramento hujusmodi, eosdem ad gradum prædictum promoverint aut eisdem medendi licentiam præstiterint, pœnam privationis facultatis alios ulterius doctorandi incurrant. Mandantes in virtute sanctæ obedientiæ etc. Dat. Romæ apud Sanctum-Petrum sub annulo Piscat., die octava Martii, anno millesimo quingentesimo sexagesimo sexto, Pontificatus nostri anno primo. »

[1] Extat in Bull. Constit. 5.

93. *Zelo fidei accensus hæreses profligat, præsertim inquisitionis ministerio.* — His autem atque aliis ejusmodi institutis et exemplis effectum est (inquit Gabutius [2], cui cæteri concordant); ut non modo, ut innuimus, Pontificis aula, sed et Urbs ipsa tota novam quamdam ac plane piam induisse faciem videretur. Nam ludos, commessationes, fabulas, ludicra certamina, ac cæteras scelerum occasiones obsolescere; divina vero diligentius officia coli; frequentari conciones sacras; visitari hospitales, pauperum domos, sacrosanctam, tum confessionem, tum communionem tota Urbe majori frequentia celebrari. Vectigalia ac portoria partim sublata, partim remissa; omnemque ejectam esse in rebus sacris pecuniæ conditionem. Nullum ferme potentiæ, aut gratiæ locum relictum, spectatæ religioni ac virtuti omnia tribui.

94. Præ cæteris tamen, in quibus Pii religio, pietas ac pastoralis vigilantia enituit, vehemens ac ferventissimus servandæ fidei zelus procul dubio fuit. Amplissimis idcirco sacrosanctæ Inquisitionis munus gerentes, decretis et privilegiis communivit; et anathematis exsecrationem, et alias gravissimas pœnas constituisse in eos qui salutaris illius officii ministros vel impedirent, vel offenderent, vel bona diriperent, aut carceres effringerent, aut ejus denique jura quodammodo violarent; quæ suis locis dicenda erunt, aperte monstrabunt. Hoc vero anno, sub die tertia Aprilis, ut habetur in Diario cardinalis Farnesii [1], habito Consistorio, in eo « Sanctissimus D. N. fecit verbum de concessione prædii Conchæ, sacræ Romanæ Inquisitioni, et fuit dismembratum a monasterio Cryptæ-Ferratæ. » Et insuper Pium eam edidisse Constitutionem, quæ inter hujus Pontificis statuta prima ponitur (licet tempus, quo lata fuerit, ex ipsa educi minime queat); verisimiliter tamen censendum est. Statim ac enim Pontifex est renuntiatus, communire munus illud voluisse, novis ipsi attributis gratiis et auctoritate, (qua ipse plenissimo jure, maxima totius Christianæ reipublicæ utilitate, functus fuerat), existimari merito potest. In hac igitur Constitutione [3] negotia fidei cæteris cunctis præferri jubet ac præcipit, eo quod fides (inquit) substantia et fundamentum totius Christianæ religionis exsistat. Omnibus ideo et singulis almæ Urbis, ejusque districtus gubernatori, senatori, vicario, Cameræ Apostolicæ auditori, et quibuscumque aliis legatis, vicelegatis, gubernatoribus provinciarum et terrarum, sibi ac sanctæ Romanæ Ecclesiæ, mediate ac immediate subjectarum; ac earum locatenen. necnon locorum ordinariis, cæterisque magistratibus et officialibus, ac cujusvis conditionis et status hominibus, in omni-

[1] Gabut. Vit. Pii V, lib. I, cap. 10. — [2] Diarium card. Farnes. pag. 110. — [3] Extat in Bull. Constit. 1.

bus et singulis oppidis et civitatibus, ac in tota Christiana republica existentibus; sub excommunicationis latæ sententiæ suæque indignationis, et aliis suo et cardinalium inquisitorum generalium arbitrio imponendis et exequendis pœnis, præcipit, ut eisdem cardinalibus inquisitoribus, ac eorum mandatis et præceptis, in quibuscumque officium sanctæ Inquisitionis concernentibus pareant et obediant. Reges vero, duces, comites, barones et quosvis alios sæculares principes, in Dei nomine rogat, ut iisdem eorumque officialibus præsto sint, auxiliumque præbeant, et a suis magistratibus, in negotiis ad dictum officium spectantibus, auxilium præberi faciant. In carceribus autem detentos quoscumque, pro quibusvis delictis et debitis, etiam atrocibus, apud præfatum Inquisitionis officium quomodolibet delatos et denuntiatos, aliorum inferiorum criminum cognitione suspensa, ad eosdem cardinales, et Inquisitionis carceres, ibidemque ad criminis hæresis totalem cognitionem et expeditionem, retinendos, et postea ad ipsorum officiales, pro aliorum criminum expeditione remittendos, sine mora transmitti deprecatur et jubet.

95. Duodecimo insuper kal. Januarii præsentis anni, alteram certum est edidisse Constitutionem [1], qua sententias in favorem reorum de hæresi inquisitorum, a quibuscumque judicibus contra tamen dispositionem vel stylum juridictionis officii sanctissimæ Inquisitionis, vel ferendas, vel latas, irritas et nullas habendas esse, declaravit, ideoque cardinalium inquisitorum judicio iterum esse subjiciendas. Quid vero fuerit, quod eamdem Constitutionem sancire Pontificem compulerit, ipsemet explicat: « Cum nos in minoribus constituti, sanctissimi officii Romanæ et universalis contra hæreticam pravitatem Inquisitionis negotia pertractaremus, tandem, ex longo usu atque experientia rerum magistra cognoverimus, quod multi rei delati, et in prædicto sanctissimo officio seu alibi coram locorum ordinariis, et hæreticæ pravitatis inquisitoribus processati, ac de hæretica pravitate inquisiti, falsos testes ad eorum defensam examinare faciendo, ac compurgatorum, de eorum vita et doctrina minime informatorum, opera et testimonio se juvantibus, ac diversis aliis illicitis modis, excogitatisque dolosis excusationibus et malitiis, prædictum sacrum officium sanctissimæ Inquisitionis, cæterosque judices, et etiam Romanos Pontifices de ludendo et decipiendo, plures etiam veluti innocentes, diffinitivas, a prædictis processibus et inquisitionibus absolutorias, et præcedente canonica purgatione, eorum assertæ bonæ et Catholicæ fidei, vitæ et doctrinæ declaratorias sententias seu decreta; ab eodem sanctissimo Officio aliisque locorum ordinariis, sive delegatis et inquisitoribus, ac etiam Romanis Pontificibus prædecessoribus nostris obtinuerunt seu extorserunt; quas sententias et decreta præfati Romani Pontifices, etiam cum perpetui silentii impositione ac inhibitione, ne dictum sanctissimum officium, aut alii inquisitores ad ulteriora procedere possent seu deberent; necnon etiam cum causarum avocatione ad solum Romanum Pontificem, sub cujus protectione submittebantur, aliisque derogatoriarum derogatoriis, et efficacissimis clausulis, ac etiam irritantibus, ac aliis decretis, etiam in forma gratiosa ampliando, per varios eorum mot. prop. ac etiam sub plumbo, vel annulo Piscatoris expeditas litteras, etiam in consistorio seu consistorialiter emanatas, confirmarunt; unde eveniebat, quod prædicti rei inquisiti, sub velamine et tutamine prædictarum sententiarum declaratoriarum, et litterarum Apostolicarum, et præsertim vigore clausulæ inhibitoriæ contra inquisitores factæ, confidentes, clam et etiam aliquando palam, in antiquis eorum erroribus, contra fidem Catholicam perseverando, nunquam ad gremium Ecclesiæ vere redibant; imo cum aliis secure et tanquam Catholici conversando, eorumdem aliorum animos corrumpere et inficere, ac in suas hæreticas opiniones trahere de facili potuerunt, in totius reipublicæ Christianæ non modicum scandalum, et in præjudicium, prædictorumque delatorum animarum perniciem et jacturam.

« Nos huic scandalo adeo periculoso et contagioso obviare, dictarumque animarum saluti consulere et providere, omnemque jurisperitorum dubietatem et altercationem, ac quæcumque impedimenta et obstacula, propter quæ sancta inquisitio hæreticæ pravitatis quomodocumque et qualitercumque impediretur vel retardaretur, tollere volentes; motu simili et ex certa nostra scientia, ac de Apostolicæ potestatis plenitudine, in primis, omnes et singulas, ac quascumque litteras Apostolicas, sub quacumque verborum forma, etiam in prædictis ac quibusvis aliis causis, etiam motu proprio etc, pénitus at perpetuo revocantes, hac nostra perpetua perpetuoque valitura universali Constitutione, omnes et singulas et quascumque, etiam ex capite assertæ innocentiæ, absolutorias, vel etiam præcedente canonica purgatione, sub quacumque verborum forma declaratorias sententias, etiam diffinitivas, et decreta, in eorumdem reorum inquisitorum et delatorum favore, per prædictum sanctissimum officium, aliosque judices ordinarios et delegatos, ac etiam Romanos Pontifices latas et lata, aut in futurum per nos etiam et successores nostros Romanos Pontifices, pro tempore existentes, ferendas et ferenda, nunquam fecisse, nec in futurum posse facere transitum in rem judica-

[1] Extat in Bul. Constit. 22.

tam, Apostolica auctoritate declaramus, decernimus, statuimus et ordinamus : præfatisque sententiis et decretis, et quantumcumque per litteras Apostolicas, etiam in forma gratiosa, etiam iteratis vicibus etc. per prædictum sanctum officium sanctæ Inquisitionis, ac dilectos filios modernos et pro tempore existentes, S. R. E. cardinales, hereticæ pravitatis inquisitores, et super dicto officio nunc et pro tempore deputatos, contra eosdem et reos delatos et inquisitos, etiam si fuerint et sint episcopi, archiepiscopi, patriarchæ, primates, ejusdem S. R. E. cardinales, legati etiam de latere, comites, barones, marchiones, duces, reges et imperatores; tam de antiquis quam noviter etiam super eisdem articulis receptis vel recipiendis testibus, aliisque argumentis, probationibus et indiciis, juxta facultates eisdem cardinalibus inquisitoribus per nos, et quoscumque prædecessores nostros Romanos Pontifices pro tempore existentes, ac Sedem Apostolicam, quomodolibet concessas et datas, ac in futurum respective dandas et concedendas ; denuo inquiri et procedi posse et debere , etiam in omnibus et per ommia, perinde ac si prædictæ sententiæ, decreta et litteræ Apostolicæ, ac etiam canonicæ purgationes, in prædictorum reorum delatorum et inquisitorum, etiam episcoporum et archiepiscoporum favorem , non emanassent : novis præsertim supervenientibus indiciis, ejusdem vel alterius speciei hæresis, tempus præteritum etiam respicientis; vel ubi appareret per aliena indicia, quod illicitis modis prius ipse delatus vel inquisitus, fuisset absolutus, eadem Apostolica auctoritate volumus pariter et mandamus. Concedentes iisdem cardinalibus inquisitoribus, et super dicto sanctissimæ Inquisitionis officio nunc et pro tempore deputatis, plenam, liberam, amplam et omnimodam facultatem, potestatem et auctoritatem, causas ejusmodi , etiam auctoritate OEcumenici Universalis Concitii Tridentini decisas, revidendi, ac in statu et terminis, in quibus ante prædictas sententias et decreta, ac etiam canonicas purgationes quomodolibet reperiebantur, reassumendi, fineque debito terminandi, prout in aliis causis pendentibus indecisis, per eosdem cardinales inquisitores juxta eorum facultates fit, fierique potest, et consuevit. »

96. Ista æquissime Pius, quæ tamen perperam plurimi interpretantes, nec tempus, quo hæc sancivit, nec sensum, et nec quidem Constitutionis verba se intellexisse, satis superque cognoscuntur : nam licet, quæ Pius, ex longo usu atque experientia, rerum magistra se agnovisse asserit, citra omnem dubitationem vera probanda sint ; quod, nempe, multi rei delati, et inquisitionis officio, seu alibi coram locorum ordinariis, et hæreticæ pravitatis inquisitoribus processati, ac de hæretica pravitate inquisiti ; falsos testes, ad eorum defensam examinari faciendo, ac diversis aliis illicitis modis, excogitatisque dolosis excusationibus, prædictum inquisitionis officium, cæterosque judices, et etiam Romanos Pontifices deludendo et decipiendo, veluti innocentes diffinitivas a prædictis processibus et inquisitionibus absolutorias sententias, ab eodem Inquisitionis officio, aliisque locorum ordinariis, sive delegatis et inquisitoribus, ac etiam Romanis Pontificibus obtinuissent. Licet hæc, inquam, et cætera quæ subjungit, absque temeritate in dubium vocari minime possint ; tamen, etsi hæc omnia deessent, tot hæretici, qui in vestimentis ovium incedebant, intrinsecus autem erant lupi rapaces, et absolutorias hujusmodi sententias, callida malignitate obtinuerant ; quique vel post editam a Pontifice legem ipsam, vel antequam ederet, in praxim tamen induci mandaverat, ut Scriptura loquitur, in operibus manuum suarum comprehensi sunt, et hæresis sectatores, et hæreticorum fautores, imo sæpe hæresum magistri et auctores, ut inferius suis locis dicendum erit, uti sanctissimam et æquissimam, hanc latam a Pio legem, omnimode commendant. Ut enim de cæteris, data opera missum faciamus, nonne hujusmodi absolutoriam sententiam, versutissime sub Paulo III primum, deinde sub Pio IV extorserat Petrus Carnesecca ; qui tamen et hæretica imbutus pravitate, et insuper in cathedra pestilentiæ sedens, suo nequitiæ veneno Catholicas oves inficere deprehensus fuit; eo igitur tempore, quo plurimi hæreticorum, occultis fraudibus, inter orthodoxos versabantur, et absolutoriis allatis sententiis, ad suæ vitæ, morum doctrinæque defensam sumpsisse videbantur scutum inexpugnabile æquitatis ; scutum hujusmodi igni comburere, sanum fuisse consilium, quis neget ? Vinci illi vel facile possunt, vel facile vitari, quorum prima propositione, omne consilium pectoris proditur : at non alii, quibus multa Catholicis paria sunt, ac innoxias mentes, et soli Deo deditas, fraudulenta societate percutere facile possunt ; dum malorum suorum virus, per bona nostra, (quæ et ipsi simulate agunt) defendunt. Nihil enim periculosius iis hæreticis esse valet, inquit Ambrosius [1] qui, cum integre per omnia decurrant, vel saltem decurrere simulent ; uno tamen verbo, ac si veneni gutta, meram illam ac simplicem fidem Dominicæ et exinde Apostolicæ Traditionis inficiunt. Quia ergo Catholicorum plurimi cogebantur in mortem, quod hæretici plurimi, tanquam intemeratæ quam profiterentur fidei , irrefragabiles testes, absolutorias sententias, et cætera, quæ Pius commemorat, producentes, occulte fidem violarent ac proderent ; prudentis sane medici fuit, unde morbi origo processerat,

[1] D. Ambros. de Filii Divinit. cont. Arrian. cap. 1. tom. 4.

ibi severissime, sublatis ejusmodi absolutoriis sententiis medicamentum admovere.

97. Pace deinde tantorum virorum, qui nempe ante Pium, vel sacræ Inquisitionis munus exercuerunt, vel quoquo alio modo ejusmodi reddidere judicia; quænam privilegiorum ratio ea fuit, quam de heretica iniquitate inquisiti assequebantur? Præter silentii perpetuam impositionem in inquisitorum causis, aderat insuper inhibitio, ne Inquisitionis officium, aut inquisitores ad ulteriora procederent, seu procedere deberent; ac si post in se collatas gratiam, atque ejusmodi absolutoriam, criminibus, de quibus vere, vel falso prius insimulati fuerant, imposterum obnoxii esse amplius nequirent. Posito siquidem, quod innocentes fuissent, cum nempe delati atque inquisiti fuere; quis tamen in his, in quibus falso accusati olim fuerant spondere poterat, aliquando culpabiles non futuros? Unde igitur rationabiliter inquisitoribus vetitum, ne eorum imposterum causas inquirere possent, qui licet non lapsi tamen cadere poterant, et lapsi omnimode ipsorum judicio sistendi erant? Hac porro ratione potius, quam innocentem satius erat, in suspicionem saltem criminis antea fuisse vocatum; nam Inquisitionis judicio haud liberi innocentes erant, et apud tribunal illud falso licet delati, ei sisti cogebantur. Culpabiles autem qui existimati jam fuerant, indeque absoluti, eo reddebantur prorsus immunes. Si autem qui inquisiti fuerant, vere deliquerant, quo jure tanquam innocentes absoluti fuerant? Abjecisse post absolutionem errores, quibus adhæserant, cognita veritate, forte censendum? Verum id incertum ac dubium; imo, ut plurimum non obtigisse perspectum: nam hæreticorum illud est proprium, quod nec volunt victi facile succumbere, quamvis sciant, id quod faciunt et sentiunt, non licere.

98. His igitur de causis, non modo præteritas, sed et futuras absolutorias sententias rite Pium prohibuisse dicendum est; non quod innocentiæ testimonium reddi vetaverit, sed quod prudens, ne dimitterentur impune impii præcavere voluerit. Innocentiæ autem in Inquisitionis officio evidens semper testis accedit, cum judex damnandum nil in inquisito reperit: cumque cunctis in judiciis pœna culpæ respondere debeat, ubi nulla a sanctissimo Inquisitionis officio infligitur pœna, nullam certe fuisse culpam aperte perhibetur. Quod vero decreta eadem absolutoria, vel hujusmodi, in favorem reorum prolata, non efficerent, ut eorum causæ in rem judicatam transirent, non judicii prolatio, sed suspensio potius censenda est; nec ex ipsa innocentes gravantur, cum quod injudicatum remanet et indamnatum, expers potius criminis interea quodammodo supponatur. At, ex ea dilatione judicii, revera rei et inquisiti, qui callida versutia innocentes videri contendunt, meritarum mœtu pœnarum, cum eorum crimina patefieri contigerit, in officio continentur et formidine perstringuntur; alii vero, qui nil sibi conscii, et licet justificati verborum testimonio non sint, tamen operibus declarantur, cavent judicii majori metu, ne quando rei in his deprehendantur, in quibus se modo innocentes intelligunt; et sicut Scriptura teste[1]: « Sunt justi, atque sapientes, et opera manuum eorum in manu Dei: et tamen nescit homo, utrum amore an odio dignus sit; sed omnia in futurum servantur incerta: » Sic justis istis in futurum incertum servatur judicium, ut tanto humiliores caveant ne cadant; quanto ex Dei munere se firmiores stetisse agnoverint, ne caderent. Eo autem pari modo, quod nemo rite inter reprobos putandus conjiciendusque est, dum vivit, eo quod in futurum, incertum ipsius judicium servetur; ita alicui ejusque generi, reatus, sceleris et damnationis non inuritur nota, ex eo, quod in incertum ipsius remanserit causa; nam cum semper exeat condemnatus, qui reus fuit deprehensus; qui pœnam, ut diximus, non subiit, procul dubio culpam omnem evasisse censetur; unde immerito etiam aliqua notatus infamia, qua certo crimini obnoxii afficiuntur, existimatur. Quibus addas, quod, sicut tam vesanæ mentis homines reperiri non contigerit, ut cunctos ad Inquisitionis sacrum tribunal delatos, semper reos existimaverit: ita, juxta ejusdem consuetudinem omnibus notam, non absolutos, semper noxios et culpabiles credere quisquam non poterit; licet, ut innuimus, quos pœnis animadverti viderit, reos semper duxerit.

99. Et hæc ad illos, qui hanc Pii Constitutionem, plus æquo severiorem conclamantes, improbe etiam interpretari, in ipsamque invehi convincuntur. Cæterum, nec Constitutioni ipsi deesse, quæ judicii severitatem moderantur, evidentissime patet; sublatis atque irritis declaratis siquidem absolutoriis sententiis, et potestate data denuo inquirendi contra olim delatos hæresis reos: id tamen fieri potissimum in eos jussit Pius, contra quos nova supervenissent indicia, quodve in præteritæ, de qua accusati fuerant, vel alterius hæresis errores, prolapsi fuissent; vel ubi per aliqua indicia, illicitis modis, illum prius, qui delatus vel inquisitus fuerat absolutionem nihilominus subdole impetrasse appareret. Quo certe nihil æquius excogitare, nihilque consultius Pius decernere potuit, ut plures hæresis sectatores, qui ejusdem absolutoriis sententiis renuntiati innocentes, et tamen ut antea, hæresum laqueis irretiti tenebantur, detegeret, debitisque pœnis afficeret, ut infra dicetur; ac sic modicum fermentum, quo

[1] Ecclesiast. IX, 1.

tota massa corumpebatur secerneret, et debita animadversione abjiceret, ne aliis reisque ipsis deinceps damno esset. Demum, postquam cardinalibus inquisitoribus, plenam, liberam, amplam et omninodam facultatem concessit, causas ejusmodi reassumendi etc. tamen omnia ista his verbis concludit: « Fineque debito terminandi, prout in aliis causis pendentibus indecisis per eosdem cardinales inquisitores, juxta eorum facultates sit, fierique potest, et consuevit, » quibus, nempe verbis ostendit, quo sensu, qua mente sententias diffinitivas, atque decreta in reorum inquisitorum et delatorum quomodocumque prolata, nec fecisse, nec in futurum facere transitum in rem judicatam posse, præceperit.

100. In ipsius insuper Constitutionis calce, Apostolica rursus comprobavit auctoritate Pauli IV prædecessoris sui in hæreticos et schismaticos decreta, Romæ apud Sanctum Petrum, anno Incarnationis Dominicæ 1558, quint. decim. kal. Martii, Pontificatus anno quarto jam data. Et ne quis, unde hæresis cancer serpere posset, aditus pateret, quartodecimo kal. Februarii hujusmet anni, [1] per Fratrem Thomam Manriquez, ex suo Prædicatorum Ordine, sacri Apostolici Palatii magistrum, cujusvis generis hæreticorum, aut prohibitos libros apud se quemquam retinere, aut vendere, aut alicui commodare, vel quocumque modo legere gravissime vetuit, omnibus ac singulis artificibus, sub statis pœnis, severissime prohibens, bibliopolis exceptis, ne eorum aliquis cujusvis generis libros, aut venderet aut vendendos haberet. Bibliopolas vero vetitos, eosdem libros eis tantum vendere, donare, et mutuo tradere posse voluit, quibus in scriptis ab eodem sacri Apostolici Palatii magistro facta sibi potestas fuisset; sine qua etiam Judæis quoscumque libros, nec comparare, nec distrahere liceret. Ne cujusvis item generis libros, qui ab exteris, Romam appulissent regionibus, nisi eodem sacri Palatii permittente magistro, cuiquam tradere præsumerent, vectigalium etiam præpositis gravissime interdixit. Et tandem bibliopolas monuit, ut librorum, quos ad Urbem adduci curassent, indicem, proba fide digestum, ipsi Apostolici Palatii magistro exhibendum haberent; eorumdem librorum interminato iis damno, qui secus fecisse deprehensi fuissent.

101. Cum vero inter Pii Constitutiones, quæ ad præfatum inquisitionis munus ac tribunal spectant, illa etiam recenseatur, quæ ordine vigesima tertia est, decernitque, ut quidquid, vel pauci inquisitores cardinales, in causis ad ipsum pertinentibus, statuissent, a cæteris etiam ejusdem congregationis cardinalibus absentibus, ratum tamen ac validum habendum esset; licet quo anno Pius ipse eam ediderit, non appareat, præsenti tamen fuisse latam, ea potissimum suadent, quod processibus inquisitorum (ut sanctæ hujus ac universalis Inquisitionis Archivo observare licuit) tres vel duo tantum inquisitores cardinales passim hoc tempore subscripti occurrant, quamvis tunc numero plures extitisse, qui eo officio fungerentur, ex ipsamet Constitutione colligatur, in qua singuli adnotantur. Revera autem hæc, non nisi renovatio dicenda fuit Constitutionis alterius Pii papæ IV, qui quinto sui Pontificatus anno, quarto non. Augusti datis apud Sanctum Marcum Apostolicis Litteris, eadem fere decreverat. At quoniam illa, vel in usum minime deducta fuerat, vel obsoleverat, vel tanquam ambigua ab aliquibus impugnari contigerat, ideo ipsam Pius instaurare [1] contendit. In hoc nihilominus Pii V et Pii Quarti, inter se Constitutiones differre videntur, quod, cum is statuerit, ut quidquid per majorem partem cardinalium inquisitorum præsentium, dictum, ordinatum, difinitumque fuisset; sic ratum tamen ac validum esset habendum, ut nullo modo impugnari posset, perinde ac si omnes et singuli inquisitores cardinales Congregationi judicaturi interfuissent, majorque ipsorum pars iis consensisset, quæ decreta fuissent: tamen Pius V ferventiori erga inquisitos et delatos misericordia commotus, per duos tantummodo cardinales id impleri posse sanxit. Ejusmodi siquidem Constitutionis [2] sunt verba: « Et insuper, pro faciliori earum (nempe causarum) expeditione, statuimus, decernimus et ordinamus, ut quidquid per majorem partem præsentium, vel aliquibus absentibus, per duos ex prædictis cardinalibus deputatis, qui in Congregatione pro d. officio intervenerint seu convenerint, dictum, gestum, statutum, ordinatum, decretum, terminatum, seu sententiatum extiterit, sit validum et firmum, ita et taliter, quod nullo modo impugnari possit, perinde ac si omnes et singuli cardinales prædicti in dicta Congregatione intervenissent et convenissent, et major pars eorum consensisset; cum plena et omnimoda juridictione, auctoritate et potestate ». Ex cujus nimirum verbis pariter elicitur, quænam misericordiæ viscera erga reos habuerit, cum, dilatione judicii, eos diutius fatigari passus non sit; et quo animo alteram, de qua supra disseruimus, Constitutionem ediderit.

102. Præter ista quæ retulimus, alia insupe, de inquisitionis officio hoc anno decrevisse habemus, ex Ms. Cod. Vallicellano, cui Titulus: Decreta Generalia Sancti Officii, et nonnullæ Litteræ Apostolicæ non impressæ. In eo siquidem ista leguntur [3]:

« Die XXXI Januarii MDLXVI.

[1] Extat int. Const. Pii V seorsum impress. pag. 1.

[1] Extat in Bull. Constit. 79. — [2] Extat in Bull. Constit. 23. — [3] Ms. Cod. Vallicellan. pag. 31 et seq.

« Sanctissimus dominus noster, dominus Pius papa Quintus præcepit et mandavit, quod omnes processus sancti Officii recuperentur ; et reponantur in sancto Officio, et ulterius ad aliquem non deferantur, sed quod omnes processus de cætero legantur in Congregatione.

« Eadem Sanctitas Sua præcepit omnibus et singulis de Congregatione sancti Officii S. Rom. et universalis Congregationis ne revelent secreta dicti Officii et ea quæ fient et dicentur in Congregationibus ejusdem Officii, ultra pœnam excommunicationis majoris latæ sententiæ, quam incurrent, et incurrere voluit ipso facto : sed decrevit, quod punientur ita et taliter ac magis quam si offendissent personam propriam Suæ Sanctitatis.

Die Jovis XIV, MDLXVI.

« Sanctissimus D. N. D. Pius papa V in congregatione statuit atque decrevit, quod quæcumque præfixiones et servationes terminorum, ac omnes et quicumque alii actus, decreta quæcumque, etiam prolationes sententiarum, etiam definitivarum, etiam quod a Sanctitate Sua in Congregatione fierent ; tamen rationabilibus ex causis, mota, quod per me notarium adnotentur, sub nomine illustrissimorum et reverendissimorum dominorum cardinalium inquisitorum generalium per Univer. remp. Christianam contra hæreticam pravitatem deputatorum : ita quod hujusmodi præfixiones et servationes terminorum, decreta, et quicumque alii actus, sententiæ etiam definitivæ, sub nominibus præfatorum reverendissimorum dominorum cardinalium, ponantur ; et sententiæ definitivæ, etiam quod per Sanctitatem suam proferantur, tamen concipiantur, et formentur, sub nominibus præfatorum reverendissimorum, et per eosdem subscribi debeant. Exceptis tamen causis episcoporum, et aliorum superiorum prælatorum, in quibus Sanctitas Sua declarabit mentem suam. Et ita statuit et ordinavit, atque decrevit omni meliori modo.

Die Jovis quarta Julii MDLXVI.

« Sanctissimus D. N. decrevit, quod, in causa religionis et inquisitionis, nullus judex ordinarius Romanæ curiæ, nec officiales, nec officium plumbi, præterquam illustrissimi et reverendissimi domini cardinales inquisitores generales concedant excommunicationes, etiam sub plumbo, pro examine testium et evocandis testibus ad Urbem, ad officium sac. Inquisitionis, et eisdem intimetur. » Ita ibi.

103. Cæterum non statutis tantum ac legibus, sed efficacius etiam moribus et exemplis, hæreses profligasse visus est Pius ; nam hæreticorum plurimi (ut refert Gabutius [1],) tam sancti Pontificis pietate exciti, ad sanitatem rediere, veramque pietatem amplecti, magna cum piorum exultatione, cæperunt : quod per id tempus, præter cæteros, Olicæ principem fecisse narrat. Hic siquidem Romam profectus, ac Pii sanctitatem, ejusque optimam administrandæ reipublicæ rationem demiratus, hæreses, quibus erat imbutus, statim execratus est et post suum in Poloniam reditum, se ad Catholicæ veritatis lucem, rectamque salutis viam, de qua fuerat, malo hæreticorum dolo, deductus, duce Pio, secundum Deum rediisse, per litteras est testatus, sperareque addidit, se illud ope divina esse facturum, ut sua ipsius opera, vel exemplo, uxor quoque sua ad eamdem fidem perduceretur.

104. Nec modo verba et exempla, sed ipsa insuper corporis Pii species, simulacrum mentis, figura probitatis a fide devios accersivit; ut inter alios [1] Anglo cuidam hæretico, primario viro, qui Romam venerat ; ibique sacros ritus, piorumque cæremonias tacitus irridebat, dicitur contigisse. Magna hic siquidem, quæ increscebat in dies Pontificis sanctitatis et religionis percitus fama, solemni et anniversariæ (cujus supra meminimus) Sanctissimi Christi Corporis supplicationi interesse decrevit ; in qua singulari humilitate et reverentia, aperto capite, pedibus incedentem, præter cæterorum Pontificum morem, qui alioqui recte, pro sua dignitate, sella gestari consueverant, cum sacrosanctum illud Sacramentum, Pium circumferre conspexisset ; tantæ religionis obsequium sic est demiratus, ut ad veræ religionis capiendum lumen, quos usque adhuc averterat, oculos aperuerit ; nec multo post ad Pontificis pedes provolutus, præteritos errores confessus, eosque Catholico ritu execrans et abjiciens, veræ Ecclesiæ reconciliari meruerit.

105. Talem igitur hoc sui etiam Pontificatus initio, se exhibuit Pius, ut ejus unius vita, non Catholicorum modo, sed eorum insuper, qui a fide defecerant, existeret disciplina. Sed nec ipsi Judæi tantam virtutem non admirari potuere, uti vicissim Pius eorum sollicitudinem minime negligere potuisse, ea quæ subsecuta sunt satis superque declararunt.

106. *Judæorum conversioni providet, et catechumenorum domum instaurat.* — Quia vero duros corde et auribus incircumcisos, plerumque leniter invitantis voces aspernari consideravit ; ideo ipsos compellandos duxit, ut saltem id caveretur, ne Christi fidelibus, inter quos versabantur, detrimenti aliquid, dolosis negotiationibus et pessima consuetudine inferrent, qui ab adultera superstitione nullo modo abduci divellique posse judicabantur. Jam pridem Paulus Papa IV datis Romæ apud Sanctum Marcum, anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo quinto, prid. id. Julii, Pontificatus sui anno primo, Apostolicis litteris, ad coer-

[1] Gabut. Vit. Pii lib. VI, cap. 3.

[1] Gabut. ibid et alii.

cendam Judæorum insolentiam, plura sanciverat; ea siquidem adeo excreverat, uti Paulus ipse fatetur, quod non solum mixtim cum Christianis et prope eorum Ecclesiam, nulla intercedente habitus distinctione, cohabitarent ; verum etiam domos in nobilioribus civitatum, terrarum et locorum, quibus degerent, vicis et plateis conducere, necnon stabilia bona comparare ac possidere ; nec insuper nutrices et ancillas, aliosque servientes Christianos mercenarios habere, diversaque alia, in ignominiam et contemptum Christiani nominis perpetrare præsumerent. Hanc vero, qui proxime Paulo successit Pius Quartus, Constitutionem pæne sustulerat, eo quod, ipsius prætextu, per calumniam et cavillationes nonnullorum, Hæbræorum facultatibus inhiantium, eamdemque Constitutionem, in multis, præter ipsius Pauli Quarti intentionem, perperam interpretantium, diversimode Hebræi ipsi vexati fuerant et inquietati. Quapropter amplissimo Diplomate, Romæ dato apud Sanctum-Petrum [1], die vigesima septima Februarii anno 1562, Pontificatus sui tertio, præfatam predecessoris Constitutionem declaravit, certisque limitibus circumscripsit. Verum, qui Pio IV subrogatus est Pius V re melius perspecta, et innumeras Hæbreorum nocendi artes, inolitumque pravæ nationis in Christi fideles livorem et odium forte exploratum habens, Pauli IV Constitutionem [2] renovandam censuit, uti hoc anno, altera edita Constitutione [3] fecit, in qua, inter cætera hæc apposuit : « Non obstantibus omnibus, quæ idem Paulus prædecessor in supradictis litteris voluit non obstare : privilegiis quoque indultis, et litteris Apostolicis per recol. me. Pium Quartum Romanum Pontificem prædecessorem nostrum et Sedem Apostolicam, etiam forsan consistorialiter, ac per viam generalis legis ac statuti ac in vim stipulati contractus, ex quavis etiam urgentissima et onerosa, ac Mot. proprio et ex certa scientia, et de Apostolicæ potestatis plenitudine, etiam cum quibusvis derogatoriarum derogatoriis etc. etiamsi in eis disponeretur et caveretur expresse, quoad delationem birreti glauci coloris hujusmodi in itinere, ac quod non, ut præmittitur, in loco clauso habitare tenerentur, et quod bona stabilia usque ad certam summam acquirere, ac societatem cum Christianis super rebus ad annonam spectantibus inire, ac conversationem cum iisdem Christi fidelibus habere, ac pignora alias quam præscripto modo distrahere, ac plures Synagogas retinere possent, indulserit, aut alias quomodolibet eis dictas litteras Pauli prædecessoris, in favorem Hæbræorum prædictorum limitaverit. Quibus omnibus, etiamsi, pro illorum sufficienti derogatione, de illis eorumque totis tenoribus, specialis, specifica, expressa et individua ac de verbo ad verbum, non autem per clausulas generales idem importantes, mentio, seu quævis alia exquisita forma servanda foret, et in eis caveatur, quod nullatenus derogari possit, illorum omnium tenoribus præsentibus, pro sufficienter expressis, ac de verbo ad verbum insertis habentes, necnon modos et formas ad id servandas pro individuo servatis habentes, harum serie specialiter et expresse derogamus. Et Litteras ejusdem Pauli prædecessoris, et omnia in eis contenta observari in omnibus, et per omnia mandamus, perinde ac si Litteræ Pii, similiter prædecessoris nostri, non emanassent, aut si aliquibus communiter, vel divisim ab eadem sit Sede indultum, quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint per Litteras Apostolicas, non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem. Volumus autem, quod præsentes litteræ etc.

107. Incassum autem his quæ statuit scelestæ gentis perfidiam Pontificem cohibere contendisse, quæ subsecuta sunt facile declararunt : nam, ob hæc nihilo meliores Judæi effecti, imo in deteriora, in fidelium etiam periculum et perniciem prolabentes, tandem ea tota Ecclesiæ ditione, ut se exturbaret, (prout inferius videbitur,) Pium impulerunt. Ne vero, ob ea, quæ in illos decreverat, et præcipue ob glauci coloris signum, quod tum fœminæ, tum viri, tum etiam Hæbræi infantes, in statu Ecclesiastico, ex Pauli IV Constitutione, a Pio, ut diximus, renovata, deferre debuerant, Romanæ præsertim plebi et populo opprobrio atque ludibrio essent ; paulo post renovatam, Constitutione, quam edidit, ejusdem Pauli IV, ut diximus, alteram ; tanquam misericors pater qui confusionem vel mortem peccatorum nollet, sed potius ut converterentur et viverent, præconis voce, ab Alexandro Pallanterio, Apostolico protonotario, et Urbis generali gubernatore, quarto id. Aprilis hujusmet anni [1], cujusvis generis et dignitatis hominibus districte prohiberi jussit, ne quis, utriusque sexus, Hæbræorum aliquem, vel irridere, vel quovis modo, aut clam scilicet aut palam, die vel noctu conviciis aut factis impetere auderet : Christianis hominibus, qui id patrassent, præter eam, qua ex more, debuissent, si fidelium læsissent aliquem, trium fidicularium ictuum, pueris vero ac mulieribus flagrorum imposita pœna ; idemque supplicium insuper, pro filiis parentes, pro discipulis magistros, pro servis dominos subituros declaravit ; ad hoc, ut isti, infamiæ cruciatusque formidine, enixius eorum vel audaciam vel levitatem cohibere studerent. Cum autem edictum hoc promulgatum legatur, ut diximus, quinto id. Aprilis, in eoque jam lata Pii Constitutio perhibeatur, imo ipsius intuitu, ipsum editum asseratur, erroris proculdubio coarguendi sunt,

[1] Extat. in Bull. Constit. 48. — [2] Extat. in Bull. Constit. 6. — [3] Ibid. § 6.

[1] Extat int. Pii Constit. seorsim impres. pag. 15.

qui ipsam, sub tertio decimo kalen. Maii adnotarunt; vel e contra, non quinto id. Aprilis, sed postea, edictum præfatum prodiisse, et impressorum vel aliorum incuria, sub ea die subsignatum fuisse, dicendum erit.

108. Sic Pius contra Hæbræos, ita disciplinæ jura exercuit, ut pietatis tamen viscera non amiserit, et misericors Samaritanus, oleum simul ac vinum eorum vulneribus adhibuit; quatenus per vinum mundarentur putrida, per oleum foverentur sananda; et hac plane ratione eorum plurimos ad Christianam religionem convertisse narrant scriptores, quorum unum ex eo proferre sat erit, qui Epistolas apud Caracciam [1], ut toties diximus, exaravit, et dicit : « Pontifici, cum adhuc cardinalis esset, notus erat Elias quidam Hæbræus, et doctrina et rerum usu et divitiis inter suos facile princeps; hoc autem tempore Synagogæ præpositus, sacerdotio maximo fungebatur. Hunc Pontifex, multis antea stimulis ad Christianam fidem suscipiendam incitaverat; sed cum ille recusasset omnino, nunc illum denuo est aggressus, et in memoriam illi revocavit, quod esset pollicitus, se Baptismum suscepturum, ubi ille Summus Pontifex renuntiaretur. En, inquit, sum Pontifex Summus, Dei benignitate, quod fortassis tu nunquam futurum credidisti; præsta quod promisisti : simul piorum precibus illius salutem commendandam curavit. Discessit Hebræus, sed paulo post, divina gratia permotus, ad Pontificem rediit, et velle se Christianum fieri professus est. Cui Pontifex dies insuper aliquot ad maturius considerandum et deliberandum dedit, ut, si vocationem sinceram et vere divinam intelligeret, tum denique sibi renuntiaret, atque ita hominem dimisit. Qui, paulo post, fecit certiorem Pontificem, se veritati divinoque Spiritui diutius nequaquam posse resistere; proinde velle se una cum tribus filiis ac nepote fieri Christianum. Quare usque adeo Pontifex lætatus est, ut vocatum ad se hominem, surgens amicissime complecteretur, agens Deo Domino nostro gratias, et suis manibus Baptismi Sacramentum se daturum esse promittens. Itaque tertio Pentecostes die, adstantibus universis pæne cardinalibus (quorum nonnullos neophytorum esse patrinos Pontifex voluit) baptizavit eos sua manu, tanta celebritate et frequentia populi, tantaque omnium gratulatione, ut miraculo digna res fieret. Aderat etiam in angulo Basilicæ D. Petri, magna Hebræorum, jussu Pontificis, multitudo. Baptismo autem peracto, detegi sacrosanctam vultus Christi imaginem, quæ Veronicæ dicitur, imperavit, cum illi miseri populum universum, ipsumque Pontificem, et cardinales, cæteramque nobilitatem, magna cum veneratione, flexis humi genibus, ad sacrum illud spectaculum provolutos viderent. Porro neophytis Pontifex multa privilegia donaque concessit, Eliam (qui nunc, mutato nomine, Michaël dicitur) ad D. Petri milites aggregavit; de filiis autem unum, septimum circiter agentem annum, novo nomine Paulum, filii loco adoptavit, eumque per cubicularium suum, generali Societatis Jesu magnopere commendavit, cum duobus nepotibus suis in Collegio Germanico educandum, addens illos sibi nepotes, hunc autem esse filium ». Sic ille. Huic autem Eliæ cognomentum fuisse Carconsii, refert Gabutius [1], Genebrardus [2] vero in Cronich filium fuisse dicit Eliæ Levitæ (qui Methurghemam, Tisbi, Bagur, Zicronoth, Masoreth, et multa alia scripsit;) et pridie id. Junii, quo die hoc anno tertium Pentecostes Festum accidit, Baptismum suscepisse asserit; additque hoc identidem anno, Eliæ commotos exemplo, plusquam trecentos Hebræos Christianæ fidei nomen dedisse; quibus opposita minime censenda sunt, quæ Spondanus [3], et Surius litteris tradidere; quod nempe post Eliæ Baptismum, triginta tantum Judæi salutari aqua perfusi fuerint; nam eas tantum conversiones retulisse, quæ paulo post illam Eliæ evenerunt, tum ex ipsorummet verbis, tum ex Epistolis apud Caracciam [4], in quibus, suis distincte temporibus, res recensentur, manifeste deprehenditur. In Epistola si quidem sexta, sub non. kal. Augusti, hæc habentur : « Scripsi, domine clarissime, superioribus litteris, de Baptismo cujusdam primarii Judæi. Alii deinde Judæi, plus triginta, ad Catechismum venerunt, qui simul universi baptizabantur prope diem etc. In his, qui Judaismum deseruere, fuit etiam uxor primarii illius Hebræi, de quo dixi, cum ante pertinacissime repugnaret. Quam Pontifex, postquam est conversa, verbis, atque muneribus admodum accepit benigne etc. ». In altera [5] vero sub undecim. kal. Octobris : « Mira quotidie, inquit, fit multorum impurævitæ commutatio, neque id tam metu suppliciorum, cum nihil Pontifice lenius, quam ejus exemplo virtutis, et firma opinione egregiæ cujusdam sanctitatis. Arbitror, hoc Pontifice, amplius centum Judæos homines Jesu Christo nomen dedisse, et ex illis ditissimum et doctissimum quemque. Transeunt ad Christianam religionem viri, cum conjugibus et liberis, neque Urbani modo, sed provinciales et externi ». Ita ille : præfatum autem Eliam, post Baptismum Michaelem dictum, ut innuimus, una cum filiis, Pontificem in suam Gisleriorum gentem retulisse, scriptorum nemo diffitetur. Firmanus vero [6], qui celebritatis Baptismi testis oculatus extitit, cardinales qui in baptismate

[1] Ex Epist. apud Carac. Epst. 3 Junii 1566.

[1] Gabut. Vit. Pii lib. VI, cap. 3. — [2] Genebrard. Chronograf. lib. IV. pag. 755. — [3] Spondan. Annot. sub anno 1566. Sur. ut sup. — [4] Epist. apud Carac. Epistol. 6. — [5] Ibid. Epistol. 8. — [6] Firm. in Diario sub die 4 Junii.

præfatum Eliam, et alios suscepere, hos fuisse dicit; cardinalis Cripsus ipsum Eliam, cardinalis Vitellus Moysen, cardinalis Farnesius Leonem, cardinalis Pacechus Abacuch, et cardinalis demum Gesualdus Eliam alterum, prioris nepotem suscepit.

109. In ipsa etiam Epistola sexta apud Caracciam [1] hæc occurrunt : « Domum, in qua catechumeni instituuntur, antea negligentius habitam, Pontifex omnibus rebus instaurandam curavit, ejusque spiritualem procurationem, sodalibus Jesuitis demandavit. Hujus domus difficultatibus rei familiaris Pontifex millibus aliquot aureorum subvenit ». Qua vero ratione eidem succurrerit, Gabutius [2] explicasse visus est, nam dicit : « Catechumenis et neophytis commodas ædes coemit, quibus non mediocre vectigal attribuit. Cum enim plurimi Judæi, ejus et opera et exemplo, Christianam religionem suscepissent, eorum numerus usque adeo creverat, ut jam domicilium, quod Paulus III apud ædem S. Joannis de Mercato in Urbe, pro excipiendis et in Catholica religione instituendis catechumenis ac neophytis erexerat, fere compleretur : parumque inde remotum neophytarum ac virginum, Dominicani Ordinis Monasterium Beatæ Mariæ Annunciatæ, angustum nimis redderetur; itaque tam copioso Christi gregi, in dies succrescenti, cum ampliora paranda essent hospitalia , templum et vetusta ædificia S. Basilii, quæ juris erant hospitii S. Joannis Hierosolymitani, ipsis et neophytis assignavit, ac perpetuo jure possidenda tribuit, cum annuis reditibus centum aureorum, præter alia eleemosynarum subsidia, quæ passim illis benigne suppeditabat ». Extat adhuc tam insignis munificentiæ simul ac religionis monumentum, quod nos ex Archivo ipso catechumenorum domus accepimus, et hic duximus apponendum :

PIUS *episcopus*.

Servus Servorum Dei etc.

110. « Sacrosanctæ Catholicæ Ecclesiæ, extra quam constitutis nulla æternæ salutis spes ostenditur, divino consilio præsidentes, inter cæteras gentes, quas, cum maximo animi nostri dolore, a vera religione alienas et in erroribus suis obstinatas, in æternum exitium præcipites ferri videmus, Hebræorum gens, et acerbissimum nobis dolorem inurit, et misericordiam commovet singularem, dum recolimus populum hunc, quem sibi Dominus præ cæteris omnibus elegerat, nunc a Domino pertinacissime dissidere et in erroribus suis obfirmatum, sibi damnationem perpetuam, incredulitatis merito, comparasse : neque sane quidquam prætermittimus, quantum quidem in nobis situm est, quod ad eos ab erroris semita in rectam æternæ salutis viam reducendos pertinere arbitramur. Itaque, et alias, et maxime posteaquam ad summum Apostolatus officium promoti fuimus, nunquam destitimus, docendo, hortando et monendo conniti, ut eorum quamplurimos ad Christi fidem adduceremus, neque omnino irriti, Dei benignitate, labores nostri fuerunt, quando et satis multi utriusque sexus sacro fonte regenerati, nonnulli etiam ex primariis a nobis ipsis salutari aqua perfusi, Christianam religionem susceperunt; et alii quamplures eorum exemplum secuti ad tantam multitudinem pervenerunt, ut jam amplissimum hospitale, quod felic. record. Paulus PP. III prædecessor noster, apud Ecclesiam Sancti Joannis de Mercato, regionis Campitelli de Urbe, pro excipiendis et in Catholica religione instituendis catechumenis et neophytis erexit, fere compleant, parumque inde remotum neophytarum virginum monasterium Beatæ Mariæ Annunciatæ, Ordinis Fratrum Prædicatorum, sub regula sancti Augustini, jam pridem angustum nimis reddatur. Quare nos, postquam in hanc cogitationem incubuimus, qua ratione, et sanctimonialibus ipsis, et aliis virginibus, quæ, annuente Deo, ex eo genere convertentur religionemque hujusmodi profitebuntur, quam magnum in dies numerum confluxurum speramus, de idoneo loco, ubi omnes habitare valeant, provideri possit; tandem diversarum ædium capacitate atque positione nobis proposita, quasdam, sed minus idoneas, etiam per nos ipsos invisimus, deinde ven. fr. nostro Joanni Michaeli episcopo Sabinen. Saraceno , hospitalis et monasterii prædictorum necnon Archiconfraternitatis ibidem institutæ protectori, et dilecto filio nostro Joanni titul. Sanctæ Mariæ Transtyberim presbytero de Montepolitiano nuncupatis cardinalibus, et aliis rerum usu peritis hanc curam delegavimus, omnibusque Urbis partibus magna cura perlustratis, nobis denique relatum est, Ecclesiam et vetusta ædificia præceptoriæ Sancti Basilii, regionis Montium, hospitalis Sancti Joannis Hierosolymitani etiam de Urbe invenisse, quæ in dictarum sanctimonalium usus commode aptari possint. Hac igitur nobis opportune oblata occasione, motu et ex certa scientia nostra, deque Apostolicæ potestatis plenitudine unionem, annexionem et incorporationem, seu quamcumque aliam appropriationem vel concessionem de dicta præceptoria et Ecclesia Sancti Basilii prioratus ejusdem Urbis, hospitalis prædicti Sancti Joannis Hierosolymitani, etiam vigore stabilimentorum ejusdem hospitalis, ac privilegiorum et indultorum Apostolicorum illi concessorum, vel alias, ac quacumque auctoritate, et ex quavis causa perpetuo vel ad tempus factas, dilecti filii nostri Bernardi Tit. S. Priscæ præsbyteri cardinalis, de Salviatis nuncupati , qui dictum prioratum

[1] Ibid. ut supra. — [2] Gabut. lib. VI. cap. 4.

in titulum vel commendam ex dispensatione Apostolica obtinet, expresso ad hoc accedente consensu, harum serie dissolvimus, ac eamdem præceptoriam, sive illa magistralis, sive alia camera, sive membrum dicti prioratus, sive etiam ut principale cum d. prioratu conjunctam, ac per priorem hujusmodi pro tempore existentem, obtineri et possideri solitam, cum Ecclesia sive sacello ejusdem Sancti Basilii, necnon palatio, ædibus, viridariis, hortis, tabernis et domunculis circumpositis, necnon granariis, et emphitheuticis apothecis, cæterisque ædificiis, juribus etiam litigiosis, devolutis jurisdictionibus, actionibus et pertinentiis suis, ab ipsis prioratu et hospitali S. Joannis Hierosolymitani dismembramus, dividimus et separamus, ac in eadem præceptoria seu camera, necnon Ecclesia Sancti Basilii, Ordinem, statum et essentiam, cæteraque insignia d. hospitalis sancti Joannis Hierosolymitani, nomenque, titulum et denominationem præceptoriæ ac magistralis, seu alterius cameræ vel membri perpetuo supprimimus, extinguimus et abolemus : eamdemque præceptoriam, cujus, et illi forsan annexorum fructus, redditus et proventus centum ducatorum auri de camera secundum communem æstimationem, valorem annuum, ut accepimus, non excedunt; sive per dissolutionem hujusmodi, sive alio quovis modo, et ex cujuscumque persona vacet, una cum dicta Ecclesia Sancti Basilii, necnon palatio, ædibus, hortis, viridariis, tabernis, domunculis, granariis, jurisdictionibus, actionibus, rebus et bonis, ac omnibus juribus, adhærentiis, usibus et pertinentiis suis, Archiconfraternitati prædictæ ad dictarum virginum usum et commodum perpetuo concedimus et assignamus; ita quod liceat, ex nunc, Joanni Michaeli episcopo ac protectori prædicto, necnon administratoribus d. Archiconfraternitatis corporalem possessionem Ecclesiæ Sancti Basilii, necnon palatii, ædium, hortorum, viridariorum, aliarumque proprietatum, bonorum, rerum et jurium prædictorum per se, vel alium, seu alios, propria auctoritate, libere apprehendere, et perpetuo retinere, illorumque fructus, redditus et proventus in prædicti monasterii usus et utilitatem convertere, cujusvis licentia minime requisita; et nihilominus in dd. palatio et ædibus aliud monasterium hujusmodi virginum, sub dicta invocatione Beatæ Mariæ Annunciatæ, et ejusdem Ordinis Prædicatorum, cum omnibus ad id requisitis perpetuo erigimus et instituimus, et ad illud moniales primodicti monasterii, cum sacra et profana supellectili, cæterisque rebus et bonis, necnon privilegiis, indulgentiis, gratiis, concessionibus et indultis Apostolicis eis et earum singulis quomodolibet concessis, ita ut eadem illa habeant illisque ipsis potiantur, quæ in primodicto monasterio obtinebant, dicta auctoritate transferimus, illisque dictam Ecclesiam Sancti Basilii pro Ecclesia secunda dicti monasterii concedimus et assignamus; districtius inhibentes, in virtute sanctæ obedientiæ dilectis filiis magistris et conventui dicti hospitalis Sancti Joannis Hierosolymitani, et pro tempore existenti priori prioratus Urbis, ne etiam quorumcumque statutorum, stabilimentorum ac privilegiorum prætextu, vel alias quomodocumque divisionem, et alia præmissa directe, vel indirecte, quovis quæsito colore, audeant impugnare, seu eorum effectum alias quoquo modo impedire; ac decernentes, singula præmissa, nullo tempore, de surreptionis seu nullitatis vitio, aut intentionis nostræ, vel alio quopiam defectu, argui vel notari, nec sub ullis revocationibus, restitutionibus, aut aliis contrariis dispositionibus, etiam ad magistri, et conventus, seu prioris prædictorum instantiam, aut etiam motu, scientia et potestatis plenitudine similibus, ac consistorialiter, et ex quibusvis causis, pro tempore factis comprehendi, sed semper ab illis excipi, et quoties emanabunt, toties in pristinum statum restituto et plenarie reintegrata esse etiam censeri, nec ipsos magistrum, conventum, aut priorem, etiam prætextu enormissimæ læsionis, aut damni, et incommodi sui hospitalis, et prioratus rescissionem præmissorum, aut restitutionem in integrum, vel reductionem ad terminos juris, seu quodcumque aliud juris vel gratiæ remedium, contra illa impetrare, seu etiam ab alio vel aliis impetratis, vel etiam motu et scientia similibus concessis uti posse, sicque in eisdem præmissis omnibus et singulis per quoscumque judices ordinarios et delegatos, etiam causarum Palatii Apostolici auditores, ac sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinales, in quavis causa et instantia, sublata eis et eorum cuilibet, quavis aliter judicandi et interpretandi facultate et auctoritate, ubique judicari et definiri debere, necnon irritum et inane, si secus super his a quoquam, quavis auctoritate, scienter vel ignoranter contigerit attentari. Quocirca venerabilibus fratribus nostris archiepiscopo Theatino, et Petro Donato Narnien. episcopo, per Apostolica scripta, motu simili mandamus, quatenus ipsi, vel duo, aut unus eorum, per se, vel alium, seu alios, præsentes litteras, et in eisdem contenta quæcumque, ubi et quando opus fuerit, ac quoties pro parte Joannis Michaelis episcopi et protectoris, necnon administratorum et Archiconfraternitatis prædictorum, vel alicujus eorum fuerint requisiti, solemniter publicantes, eisque in præmissis efficacis defensionis præsidio assistentes, faciant, auctoritate nostra, præmissa omnia et singula firmiter observari, ipsosque omnes, quos eædem litteræ concernunt et concernent in futurum, illis pacifice frui et gaudere : non permittentes eorum quempiam per quoscumque, quavis au-

ctoritate fungentes, desuper quomodolibet indebite molestari, contradictores quoslibet et rebelles, per censuras et pœnas Ecclesiasticas, ac etiam pecuniarias, eorum arbitrio moderandas, aliaque opportuna juris remedia, appellatione postposita, compescendo, legitimisque super his habendis servatis processibus, censuras et pœnas ipsas etiam iteratis vicibus aggravando, invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii sæcularis. Non obstantibus nostra, per quam dudum inter alia voluimus, quod semper in unionibus commissis, fieret ad partes vocatis, quorum interesset, ac Lateranensis Concilii, novissime celebrati, uniones perpetuas, nisi in casibus a jure permissis, fieri prohibentes, necnon piæ memoriæ Bonifacii PP. VIII etiam prædecessoris nostri, quibus cavetur, ne Mendicantes ad nova loca transire, aut illa recipere præsumant, quoquomodo, sine speciali d. Sedis licentia, de prohibitione hujusmodi mentionem faciente, et ne quis extra suam civitatem, vel diœcesim, nisi in certis exceptis casibus, et in illis ultra unam Dietam a fine suæ diœcesis ad judicium evocetur, seu ne judices, a Sede prædicta deputati, contra quoscumque procedere, aut alii, vel aliis vices suas committere præsumant; et in Concilio Generali edita de duabus dietis, dummodo ultra tres dietas, aliquis auctoritate præsentium ad judicium non trahatur, aliisque Apostolicis Constitutionibus, ac Hospitalis Sancti Joannis Hierosolymitani et prioratus prædictorum, juramento, confirmatione Apostolica vel quavis firmitate alia roboratis, statutis, consuetudinibus, stabilimentis, usibus et naturis : privilegiis quoque, indultis et litteris Apostolicis, illis, necnon prædicto magistro, conventui et priori, ac quibusvis aliis superioribus, personis et locis per quoscumque Romanos Pontifices prædecessores nostros, qui ab ipsius hospitalis institutione hucusque fuerunt, ac nos, et Sedem Apostolicam contra hujusmodi alienationes et dismembrationes, etiam cum decreto, quod illæ, ex quavis causa factæ, nullis temporibus subsistere possunt, sed res et bona semper unita, ut prius censeantur, et suam pristinam naturam sortiantur; nec unquam aliis consolidari, aut in alios usus converti, sed ad jus et proprietatem quocumque tempore revocari valeant, et alias, sub quibuscumque tenoribus et formis, ac cum quibusvis etiam derogatoriarum derogatoriis, aliisque efficacioribus, efficacissimis et insolitis clausulis, necnon irritantibus et aliis decretis etiam motu, scientia et potestatis plenitudine similibus, necnon consistorialiter, ac consideratione, intuitu, contemplatione, vel ad instantiam imperatoris, regum, ducum et aliorum principum, aut etiam nullius instantiam, ac pro conservatione religionis Christianæ quotiescumque concessis, confirmatis et innovatis, etiamsi eis ac prædictis stabilimentis caveatur expresse, quod illis, etiam per quascumque litteras Apostolicas, etiam quasvis clausulas generales vel speciales, etiam derogatoriarum derogatorias, districtiores et insolitas, et etiam irritantia decreta, sub quacumque verborum expressione. in se continentes, nullatenus derogari posse, nec derogatum censeri, nisi tenore istarum de verbo ad verbum, nihil omisso, insertus, ac hujusmodi derogationes consistorialiter factæ, et per trinas distinctas litteras eumdem tenorem continentes, tribus similiter distinctis vicibus magistro et conventui prædictis legitime intimatæ et insinuatæ fuerint, ac ipsorum magistri et conventus ad id expressus accesserit assensus, et aliter factæ minime suffragentur; nec magister et conventus prædicti ad parendum litteris derogatoriis hujusmodi et decretis, super illis processibus ac illorum executoribus et subexecutoribus, eorumque mandatis et monitionibus teneantur, sed litterarum hujusmodi executionem omnino impedire, nec ratione resistentiæ hujusmodi censuris Ecclesiasticis, per eosdem executores et subexecutores latis innodari possint. Quibus omnibus, etiamsi pro illorum sufficienti derogatione, de ipsis eorumque totis tenoribus specialis, specifica, expressa et individua, ac de verbo ad verbum, non autem per clausulas generales, idem importantes, mentio seu quævis alia expressio habenda, aut aliqua alia exquisita forma ad hoc servanda foret, tenores hujusmodi, ac si de verbo ad verbum insererentur, præsentibus pro sufficienter expressis, habentes, illas alias in suo robore permansuris, hac vice duntaxat, harum serie, specialiter et expresse derogamus, cæterisque contrariis quibuscumque, aut si aliquis, super provisionibus sibi faciendis de præceptoriis hujusmodi, speciales, vel aliis beneficiis Ecclesiasticis in dicta Urbe generalis dictæ Sedis, vel legatorum ejus litteras impetrarint, etiamsi per eas ad inhibitionem, reservationem et decretum, vel alias quomodolibet sit processum; quas quidem litteras et processus habitos per easdem, et inde secuta quæcumque ad dictam præceptoriam volumus non extendi, sed nullam per hoc eis quoad assecutionem beneficiorum aliorum præjudicium generari; seu, si magistro et conventui præfatis, vel quibusvis aliis communiter vel divisim, ab eadem sit Sede indultum, quod interdici, suspendi, vel excommunicari non possint per litteras Apostolicas, non facientes plenam et expressam, ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem, et quibuslibet aliis privilegiis, indultis et litteris Apostolicis generalibus vel specialibus, quorumcumque tenorum existant, per quæ præsentibus non expressa vel totaliter non inserta, effectus earum impediri valeat quomodolibet vel differri, et de quibus quorumque

totis tenoribus de verbo habenda sit in nostris litteris mentio specialis. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ dissolutionis, dismembrationis, divisionis, separatiotionis, suppressionis, extinctionis, abolitionis, concessionis, assignationis, erectionis, institutionis, translationis, inhibitionis, decreti, mandati, derogationis et voluntatis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem Omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Romæ apud Sanctum Petrum anno Incarnationis Dominicæ millesimo quingentesimo sexagesimo sexto, tert. kal. Decembris, Pontificatus nostri anno primo ».

Cæsar Glorierus.

111. Præter hæc autem subsidia, quibus catechumenorum domus inopiam hoc anno levavit, ejusdem insuper necessitatibus subvenisse, potestate facta Joanni Michaeli cardinali Saraceno, loci, ut audisti, protectori, Hebræos qui, callida tergiversatione, qua cautum erat ne bona stabilia possidere possent, ea tamen retinuissent, mulctandi pœna, qua eorumdem bonorum stabilium dimidia pars eidem domui adjudicaretur ; ex his, quæ sequenti anno dicenda erunt, apparebit. Quod vero, etiam sic additæ, et ædes, et templum Sancti Basilii Catechumenorum eidem domui, hæc tamen multitudinem eorum, qui Judaicis superstitionibus abdicatis, Christianam religionem amplexati sunt, capere nequierit, quapropter ampliorem domum comparare compulsus fuerit, ex alia àpud præfatum Caracciam Epistola colligitur : in ea siquidem, Pium magnificentissimas eas ædes, quas Crinottus quidam, homo Gallus, ad radices ejus collis extruxerat, in quo est templum Sanctissimæ Trinitatis, coemisse [1], ad catechumenorum hospitium, eisque non mediocre vectigal assignasse, narratur.

112. Hoc demum anno, Hebræos urbanos in regionem ad Marcelli theatrum illis attributam, concludi jussisse, in qua noctu foribus obseratis demorarentur, præcepisseque in eos animadverti, qui foris eo tempore deprehensi fuissent, colligi rite videtur ex ejusdem Pii, loco ipsi apposito, stemmate, eique adjecta inscriptione, anno primo Pontificatus prænotata, cohæretque renovatæ ab eo Constitutioni [2] Pauli., qua tam in Urbe, quam in quibusvis aliis Romanæ Ecclesiæ civitatibus, terris et locis, Judæi omnes in uno et eodem loco ut commorari cogerentur mandavit, ut supra diximus.

113. *Judices ad integritatem revocat.* — Ex his tamen sanctissimis operibus et edictis a Pio legibus varios sermones jactatos fuisse refert Thuanus [3] ; aliis, eximium religionis a sectaria pravitate vindicandæ, et vitæ emendationis studium in eo laudantibus, aliis moderationem et majorem prudentiam in eo requirentibus ; sicque judicabant, (subjungit,) optimi quique. Nam, si Pontificia dignitas pastorali officio solo contineretur, in Pio V nihil fere desiderari potuisse ; sed quando ei dignitati annexa est prinpalis potestas, pleræque virtutes in principe ad publicam administrationem sunt necessariæ, quas longo rerum usu comparari et excoli necesse est, nec in umbra et inter monachorum greges eædem acquiri possunt, nam aliter in cœnobiis, aliter in aula degitur ; præterea aliud est monachis imperare, aliud regnare. Hæc Thuanus, et falso quidem, ut consuevit; nam non tantum eas, quæ ad sacerdotale officium pertinent, partes perfecte Pius implevit ; sed insuper, quæ optimum decebant principem, munia exercuit, ut mox dicenda perspicue demonstrabunt. Cum enim tot tantorumque bonorum, quæ Deus hominibus largitur [1], nullus sit fructus aut usus rectus sine lege, jure et principe ; jus vero finis sit legis, sicut principis opus est lex ; princeps autem imago Dei, cuncta administrantis ; ita innumera prope beneficia reipublicæ contulit Pius, eo quod in eo et ab eo Pontificem, tum temporalia, tum spiritualia cuncta optime administrantem, respublica eadem nacta fuerit; nec tantum leges operantem, sed finem præcipue legis, jus, totis viribus requirentem, in illo principem obtinuerit. Vix enim Pontificatum ascenderat, cum magistratus et judices omnes Urbanos, adhibitis etiam cardinalibus, qui aliquam publicæ jurisdictionis vel administrationis partem attingerent, advocari jussit ; iisque hujusmodi, et rationem cognoscendi et explicandi causas, legem præscripsit, ut divino instinctu (inquit Gabutius [2]) illam habuisse orationem plerique testarentur. Inter alia autem admonitos voluit, quod, si quem extra justitiæ formam eis commendatum fuisse contigisset, illum malam causam habere existimarent, ideoque justitiæ rectum iter tenerent, e cujus tramite nemo ex Pontificia familia auctor aut suasor futurus erat ut aberrarent. Districte siquidem familiaribus suis prohibuerat, ne in eis, quæ ad jus dicendum pertinebant, ullo modo sese interponerent, aut judicibus causas commendarent. Ne autem justitiæ præscripta, his aliisque modis transgressionibus paterent, probos et integros juris administros delegit, quibus ad rempublicam capessendam, non pecunia, sed virtus aditum aperuisset ; hosque rebus gerendis, causisque expediendis præfici curavit, memor sententiæ illius, quod, qui justitiæ ministerium emit, necesse est ut vendat : ideoque qui dignitates et officia, quibus jurisdictionis administratio esset adjuncta, vel pecunia, vel aliis malis artibus

[1] Ex Epist. apud Car. Ep. 8. undec. kal. Octob. 1566. — [2] Gab. Vit. Pii lib. I, cap. 14. — [3] Thuan. lib. XXXIX. Histor.

[1] Plutarch. ad imper. Princip. — [2] Gab. Vit. Pii lib. I, cap. 10.

ambirent, seu etiam assequerentur, in eos, jam civili jure propositas, gravissimas pœnas innovavit et auxit, quibus pœnis obnoxios fore quoque voluit, qui ob id pretium vel promissionem accepissent, vel operam suam huic rei utcumque præstitissent; usque adeo videlicet, rectam juris administrorum electionem, justitiæque ministerium, quam integerrimum esse studuit: sed de his suo loco agendum erit.

114. Licet vero, morum integritate et probitate, selectissimos viros, judices diceret, qui jus suum unicuique præstarent; tamen, et ipsos injudicatos haud remanere voluit; imo, sicut scriptum est, eorum quoque justitias judicio subesse jussit, ad hoc renovato Pii Secundi prædecessoris sui Diplomate, aureo nuncupato, quo præcipitur, ut qui magistratu defuncti essent, gesti magistratus rationem reddere compellerentur; ideoque gravissimo etiam subegit judicio Pii IV quæstorem, de quo, cum multa ad eum a gubernatore delata essent, quod nempe rite sibi commisso munere perfunctus non esset, judicio sisti voluit; facta tamen ei potestate, quemcumque vellet sibi judicem deligendi.

115. At, sicut avaritiam leges sæpe sæpius perimere, judicesque sciebat corrumpi a divitibus, ita pauperes, dum, quod offerrent non haberent, non solum non audiri et contemni, sed etiam contra veritatem opprimi optime noverat; unde huic malo occurrere volens, ne cuiquam, propter imbecillitatem et inopiam injuria fieret, statuit, statis feriis, publicam, pauperibus tantum, audientiam concedere: quibus porro diebus, nemo, vel publicus, vel privatus nobilis admittebatur. Ibi sedere (ut diximus) ad intelligendas confluentium pauperum causas promptus semper et immobilis, ad horas decem plerumque consuevit. Et hæc causa fuit (ut refert Natalis Comes [1],) quod omnes injuriæ tanquam nubes ab Aquilone dispellerentur, dum eas videlicet quisque ad aures Pontificis deferendas metuebat; et quod judices nil contra jus et justitiam vel agere vel auderent pronuntiare, cum quidquid ab eis actum decretumque fuisset, Pontificem minime latere posse cognoscerent. Prudentum vero principum mores [2], cum non tantum cautos, justos et salubres esse oporteat, sed acrimoniæ etiam cuidam efficacique pertinaciæ junctos esse necesse sit, Pius, et caute, et justa, et salubria mandabat; et ut exequerentur, acrimonia efficacique pertinacia utebatur, tum enim in ratione mandandi, tum in cura mandata exigendi, nequaquam verbis vel rescriptis tantum modo contentum se fore, edicens: imo, quoad res ad exitum perduceretur, minime quiescebat; et licet flexibili admodum et clementi esset natura, nihilominus in his, quæ ad

[1] Natalis Comes Histor. — [2] Plato in Politicis.

religionem justitiamque pertinebant, plane integer erat, nec ullius summi aut infimi gratia, de vera dimovebatur sententia, serioque imperata fieri volebat; quod multi suà ipsorum mercede didicerunt.

116. Quoad pauperes insuper qui ad judicia trahebantur, statuit etiam [1] quæ sequuntur: « Accepimus, inquit, multos pauperes et personas miserabiles reperiri, qui, cum alicujus sint creditores, de eorum credito volentes sibi satisfieri, comparent in causis discussionum bonorum eorum debitoris, jura sua producentes; verum ipsi, aut quia non priores potioresque, aut quia ut priores nec potiores sunt, propterea evenit, quod, dum eorum creditum in maximum ipsorum præjudicium consequi non valent, sæpissime fiat, quod eorum pauperrimæ familiæ, in non modicum ipsorum eorumque dedecus, mendicare cogantur. Nos hujusmodi personarum miseriis compatientes, eisdemque in præmissis subvenire volentes, motu simili et non ad alicujus nobis super hoc oblatæ petitionis instantiam, sed ex mera voluntate, et deliberatione, et ex certa scientia nostra, ac de Apostolicæ potestatis plenitudine, Apostolica auctoritate, volumus ac perpetuo statuimus et ordinamus, quod, si in causis hujusmodi, in tribunali dilecti filii Alexandri Riarii, nostri et cameræ Apostolicæ auditoris, tam motis quam movendis in futurum, comparuerint, creditores usque ad summam scutorum quinquaginta inclusive pro quolibet, qui vere sint miserabiles personæ, iis de eorum credito, etiam quod non sint priores aut potiores, satisfieri possint et debeant etc. » Ista Pius: quæ licet quando edita fuerint perspicue haud appareat, tamen ad præsentem annum pertinere suadere videntur huic similia, hoc ipso tempore, de iisdem fere rebus vulgata decreta; nam præter ea, quæ pro cardilium creditoribus, ut supra retulimus, statuit [2]; ne causarum dilatione litigantes fatigarentur, ut in integrum litigantes eosdem restituere possent, adversus impedimentum Sedis vacantis Pii IV prædecessoris sui, usque in crastinum suæ coronationis, quo nempe temporis intervallo, *Institium* ea in curia indictum fuerat, Capitolinis etiam judicibus indulsit. Quod quidem se insuper statuisse fatetur, ut de lapsu et cursu instantiarum et fatalium quæstionum dubia exoriri solita omnino dirimeret.

117. *Cohibet avaritiam famulorum cardinalibus inservientium, et exstimulat incuriam notariorum.* — Pauperum tamen in justitiæ administratione ne putari possit sola negotia spectasse, ea vetant quæ octavo id. Septembris hujusmet anni in S. R. E. cardinalium, aliorumque Romanæ curiæ prælatorum familiares constituisse [3] reperimus. Hi siquidem, iisdem defunctis cardi-

[1] Extat in Bull. Constit. 27. — [2] Extat int. Pii Constit. seorsim impress. pag. 5. — [3] Extat in Bull. Constit. 15.

nalibus, eorum dominis, consuetudinis, privilegii, seu quocumque alio pretextu, eorumdem bona mobilia mortuorum, etiam invitis hæredibus, seu testamentorum executoribus, sive pro hæredibus ab intestato per Pontificias Constitutiones deputatis, argentea etiam et pretiosa quæque sibi arripere et usurpare consueverunt. Neque id tantum, sed parafrænariorum et caudatariorum universitates seu collegia, tum in novorum cardinalium creatione, tum in obitu, ab eisdem novis cardinalibus, aut defunctorum hæredibus, certum pecuniarum numerum, aut alia, magna cum importunitate et temeritate exigere, seu potius extorquere videbantur.

Hunc igitur detestabilem morem sublatum Pius voluit, ac de cætero cardinalium præfatis familiaribus, tam singulariter quam communiter et collegialiter, sub quovis prætextu, nullum jus nullamque pœnitus actionem, aut juris remedium competere, neque eis, ex bonis cardinalium, præter eorum stipendia, deberi aliquid declaravit.

118. Præfata die, qua Constitutionem quam diximus edidit, de his cum cardinalibus in Consistorio etiam egisse, in toties memorato cardinalis Farnesii Diario, his verbis narratur : « Sanctissimus D. N. accepto, ut asseruit, quod nonnulli familiares reverendissimorum dominorum sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalium veluti parafrænarii, credentiarii, coqui, magistri stabuli, ita vulgariter nuncupati, et forsan alii, cujuscumque sint ordinis et ministerii, defunctis cardinalibus eorum dominis, consuetudinis, privilegii, seu alio quocumque prætextu, in non modicam ipsorum memoriæ defunctorum cardinalium ignominiam, parafrænarii, ut mulas cum instrumentis et phaleris suis, et alii alia ipsorum cardinalium instrumenta et bona, per ipsos familiares respective in eorum ministeriis teneri et exerceri solita, etiam invitis ipsorum defunctorum hæredibus, sive testamentorum executoribus, ab ipso testatore, sive pro hæredibus ab intestato, per Constitutiones Pontificias deputatis, etiam argentea et pretiosa sibi arripere et usurpare, ac pro illis plerumque etiam inter se rixari et digladiari consueverunt, cum magno totius curiæ scandalo, et cardinalatus dignitatis opprobrio ; et universe etiam S. E. Rom. cardinalium parafrænarii, caudetarii, universitates et collegia inter se facientes, in novorum cardinalium creatione et obitu, et forsan aliis certis temporibus, ab iisdem novis cardinalibus, et defunctorum hæredibus respective, certas pecuniarum summas, aut res alias, magna cum importunitate et temeritate exigere et quodammodo extorquere sunt soliti ; volens tam scandalosorum abusuum occasionem tollere, omnes et singulas consuetudines et usus, per prædictos et alios quoscumque ipsorum cardinalium familiares et ministros, tam singulariter quam communiter et collegialiter, ut præfertur, seu alias quomodolibet petendi, et exinde actionis et juris quæcumque remedia allegari et exerceri solita, penitus abrogavit et sustulit ; ac de cætero familiaribus ipsis, prædictorum occasione, nullum jus nullamque penitus actionem aut juris remedium competere, neque eis aliqua ex bonis et pecuniis præfatis deberi, sed eos deberé esse contentos suis salariis, si quæ eis promissa fuerunt : et eo amplius, si defunctorum hæredibus, aut cardinalibus prædictis respective aliquid familiaribus ipsis sive ut singulis, sive ut universis, aut aliis, ex mera ipsorum hæredum et cardinalium liberalitate dare placebit, irritumque decrevit. Non obstantibus prætensis Constitutionibus ». Ita ibi.

119. Ad hæc, difficilioribus aliis litigiorum anfractibus, qui post obitum eorumdem cardinalium, et quorumcumque prælatorum, in Romana curia decedentium, inter eorum creditores oriebantur, occurrere volens (quia nempe unusquisque, vel altero se potiorem esse contendebat ; vel mercedis et regaliarum obtentu alios creditores præcedere conabatur : quo plerumque fiebat, ut pauperrimi, qui bona fide suam substantiam crediderant, non tantum debita satisfactione defraudarentur, sed etiam longis et periculosis litibus defatigarentur) perpetuo valitura altera Constitutione, [1] neminem super defunctorum cardinalium aut prælatorum bonis mercedem posse deposcere, ubi creditorum aliorum præjudicium existeret, sancivit : nisi, sub eadem certa constituta mercede conductum fuisse, evidenter appareret ; quin etiam formam Constitutionis Pauli III super hoc concessam, quatenus fuisset, innovavit.

Porro autem in creditorum satisfactione ordinem servandum hunc mandavit ; quod annulo, nimirum, dempto, et capellæ ornamentis, Apostolicæ cameræ commissario, respectu defunctorum cardinalium, in primis consignandis, prior deinde causa eorum esset, qui præfatis cardinalibus ipsorumque familiis cibaria suppeditassent ; deinde illorum, qui res vestiarias, aliaque hujus modi generis ad corporis usum, non autem ad ornatum, seu ad pompam necessaria subministrassent ; et tertia demum præfatorum mercenariorum, quibus tamen certa constituta merces constaret. Quoad alios vero jus commune teneri voluit, Constitutionemque hanc, non tantum in futuris sed etiam in tunc pendentibus causis vim obtinere, imperavit. Editam autem fuisse hoc anno [2], post supra allatam, colligi posse cognoscitur ex his in ea insertis verbis : « Similiter eorumdem cardinalium et prælatorum familiares abstineant a petitione regaliarum cujuscumque etc. juxta formam Decreti, de fratrum consilio, de mense Septembris

[1] Extat in Bull. sub Præfat. Constit. — [2] Ibid. § 2.

proxime præteriti, super hoc editi etc. » Sed, quia Constitutionis hujus occasione, (ex eo potissimum, quod cibariorum creditores ceteris etiam anterioribus, et hypothecam habentibus præferebantur,) dubitatum est, an ea lex aromatarios etiam comprehenderet, ita ut ceteris creditoribus ipsi etiam præponi deberent; ideo dubitationem hanc, alio edito motu proprio [1], paulo post, ut verisimiliter censeri posse videtur, sustulit Pius : declarans, quod, cum aromatariorum mercem, ad quotidianum victum minime necessariam, sed potius, aut medicamentum esse, aut deliciis inservire animadvertisset, merceque eadem sua aromatarios ipsos magnum sibi lucrum consuevisse parare, et insuper speciali privilegio extitisse munitos, cujus vigore, cum obligatione in forma cameræ, concurrerent; propterea illos a dispositione præfata, quoad medicinalia et funerum expensas, non comprehensos edixit ; et eos, qui fuerant de eorum credito satisfacti, juramentum de restitutione prioribus et potioribus præstitum facienda eorumdem aromatariorum intuitu servare nullatenus tenerentur.

120. Reperimus autem, cardinales plures hoc anno defunctos : Franciscum nempe Crassum, Mediolanensem, primo quidem diaconum cardinalem Sanctæ-Luciæ in Septisolio, postmodum presbyterum tit. Sanctæ Cæciliæ, kalend. Septembris ; Simonem Pasquam, Genuensem, presbyterum cardinalem tit. Sanctæ-Sabinæ, prid. non. Septembris ; Joannem Suavium Reumanum Gallum, presbyt. cardinalem tit. S. Joannis ante portam Latinam, tum Sanctæ-Priscæ, tert. kalend. Octobr. Annibalem Bozzutum Neapolitanum, presbyt. card. tit. S. Sylvestri in Montibus, prid. non. Octobris : Tiberium Crispum Romanum, diaconum primo, tum presbyt. cardinalem Sanctæ-Agathæ, Sanctæ-Mariæ Transtiberim, et episcopum Sabinensem, prid. idus Octobris; Petrum Franciscum Ferrerium Pedemontanum, presbyt. cardin. Sancti-Cæsarii, deinde S. Agnetis in Agone, postmodum Sanctæ-Anastasiæ, prid. id. Novembris ; et demum Franciscum de Mendoza Hispanum presbyt. card. Sanctæ-Mariæ de Aracœli, deinde Sancti-Joannis ante Portam Latinam, tum S. Eusebii tert. non. Decembris. Ex his vero cum quatuor Romæ decesserint, nempe Crassus, Pasqua, Suavius, et Ferrerius, ideo mirum non est, hoc tempore in defunctotorum cardinalium familiares, ipsorumque creditores præfata potissimum Pium sanxisse.

121. Cum vero notariorum, sive eorum hæredum incuria aut malitia, publica instrumenta decedentium, testamenta et scripturas, non sine maximo plurimorum damno, ad Romanæ curiæ tabularium, ut lex imperabat, non deferri Pontifex comperisset ; omnes et singulos eosdem notarios, in eodem tabulario descriptos, et ut dicitur, matriculatos ; necnon quascumque personas eorumdem notariorum defunctorum, seu etiam a Romana curia absentium, illorum notas et scripturas retinentes, infra octo dierum spatium, sub Excommunicationis, falsitatis ac perjurii, et quingentorum scutorum, Apostolicæ cameræ applicandorum, pœnis, juxta formam Bullæ [1] erectionis eorum Collegii, et juramenti ab illis in sua creatione et descriptione præstiti, ad prædictum tabularium scripturas easdem, per Alexandrum Riarium, Apostolicæ cameræ generalem auditorem, compulsos reportare imperavit, prid. idus Februarii vulgato edicto.

122. *Comprimit audaciam scelestorum hominum.* — Sed, cum summum bonum in his qui præsunt sit quidem justitiam colere, in eo quod unicuique sua jura tribuunt aut servant; præstantius tamen esse deprehendatur, cum subjectos non sinunt, quod potestatis est facere, sed quod æquum est custodire; quia sicut bene agentibus in nullo se præferunt, ita, cum pravorum culpa exiget, potestatem protinus sui prioratus agnoscunt, et erga perversos rectitudinis jura exercere non formidant, cum præcipue eos toti obesse reipublicæ animadvertunt : Pius id implere satagens, ut homicidas, latrones, sicarios, facinorososque homines, eorumque complices, ab Urbe et ex tota Ecclesiastica ditione exturbaret, Romanæque Ecclesiæ subditorum pacem et concordiam confoveret, nil pæne intentatum reliquit. In primis igitur, prædecessorum Pontificum Pii II, Sixti IV, Julii II, Leonis X, Clementis VII ac Pii IV Constitutiones innovavit et ampliavit, contra hujusmodi hominum pestes, eosque receptantes, vel protegentes, vel eorum consortes, tert. non. Julii hujus anni, sua altera edita. Deinde, cum accepisset, nec harum interminatione pœnarum, mala quæ inoleverant, sublata esse ; decimo octavo kalend. Septembris hujusmet anni, aliam vulgavit, in qua primo conquestus, quod nonnulli Constitutionibus et Mandatis, tam a se quam etiam ab aliis ante ipsum Pontificibus emanatis, posthabitis et neglectis, homicidas, rebelles, publicos latrones, viarum grassatores, ac in pœnam capitis banditos, aliosque sacrilegos nefariosque viros in suis locis receptare, ac tenere, eisque diversimode favere, consiliumque et auxilium præstare, in non modicum Apostolorum mandatorum contemptum, plurimamque subditorum Ecclesiæ perturbationem et offensionem, haud reformidassent : in talia deinceps perpetrantes, cujuscumque conditionis et gradus existerent, bonorum confiscatione, domorum demolitione, et exilii perpetui aliisque pœnis jussit animadverti. Ne vero ignorantiæ contra Apostolicam hanc jussionem, assimulatam speciem obten-

[1] Extat in Bullar. post. allat. Constit. 15.

[1] Extat in Constit. Pii seorsim impres. pag. 6.

dere quisquam posset; omnibus communitatum, universitatum, et populorum quarumcumque civitatum, oppidorum, terrarum, castrorum et locorum S. R. E. mediate vel immediate subjectis hominibus, districte præcepit, [1] ut statim ac præfatæ litteræ, aut earum transumptum, typis impressum ad eos pervenisset; convocato eorum publico consilio, coram officialibus, syndicis, curamque maleficiorum habentibus, eas ibi alte et intelligibiliter, vulgari sermone, ut melius et facilius ab omnibus intelligi possent, legere facerent ; deinde, ut in eorum publico Archivo diligenter illas custodire deberent; ac demum, quos successivis singulis annis, in cujuslibet anni principio, perpetuis futuris temporibus, easdem litteras rursus, in eorum item publico consilio, legendo reiterarent. Et hæc quidem hoc ipso anno, prid. non. Septembris sancivit. Ita ibi.

123. Quam districte vero exequi curaverit hæc quæ mandaverat, ex iis facile colligi posse cognoscitur, quæ apud Caracciam [2] leguntur, atque hujusmodi sunt : « Exules, qui fere Romam confugiebant, homines facinorosos acerrime persequitur, nec illis patet suffugium aliquod, ne apud Patres quidem cardinales. His igitur diebus, cum delatum ad ipsum fuisset, exulem latere apud primarium quemdam cardinalem, missis lictoribus, comprehendi illum ac duci in carcerem imperavit : quod imperium, tantum abfuit, ut cardinalem offenderet, ut idem ipse studium omne et sedulitatem adhibuerit, ad investigandum exulem. Is igitur, cum nusquam reperiretur, fuga tamen vitavit periculum dapifer cardinalis, apud quem ferebatur latuisse, timens videlicet justam Pontificis indignationem. »

124. Apostolicas idcirco litteras Julii II et Leonis X contra locorum dominos et communitates S. R. E. mediate vel immediate subjectas, eorum territoria non custodientes, ne ad Urbem venientes vel ex Urbe recedentes prædarentur, hoc anno, quart. decim. kalend. Julii confirmavit et ampliavit; Apostolicis item suis editis litteris, in quibus prædecessorum Pontificum statutis, ista adjecta deprehenduntur [3] : « Et insuper, (ipsius sunt verba) cum ejusmodi furta, delicta et derobationes fiant in sylvis, nemoribus, latebris, et in locis occultis et secretis, non adhibitis nec præsentibus testibus, adeo quod, sine magna difficultate, per ipsos spoliatos et derobatos furta et valor rerum subtractarum et ablatarum probari non possint; statuimus et ordinamus, quod, quoad probationem bonorum subtractorum, et eorum valorem, stetur declarationi præsidentium, et clericorum cameræ Apostolicæ, qui diligenter considerata qualitate personarum spoliatarum et derobatarum, exposita quantitate furtorum et aliis circumstantiis et conjecturis, recepto juramento ipsarum personarum derobatarum, seu mercatorum quorum bona ablata existebant, (super quibus præfatorum præsidentium et clericorum conscientiam oneramus) furtum et ejus valorem declarare debeant; et quod derobatio seu furtum in confinibus diversorum territoriorum, diversarum communitatum seu dominiorum, vel juxta ejusmodi confines derobatus, contra dominum territoriorum prædictorum, aut communitatum, quam et quem elegerit ad recuperationem rerum sibi ablatarum, agere possit et valeat, ab actione, quam ipse derobatus intentaverit discedere, si ei placuerit, et contra alium agere licite possit (cum domini confinium prædictorum, illos non custodiendo, in præmissis culpa non careant) reservato tamen solventi jure agendi contra conterminos. Et, ut, quantum fieri potest, occasio crassandi et derobandi sublata esse videatur etc. præcipimus et mandamus, sub duorum millium ducatorum, cameræ Apostolicæ applican. pœnis, similibus omnibus et singulis antedictis, ne fures, latrones et crassatores in sylvis et sepibus latibula faciant, nec ibi se abscondere possint, ut prope vias publicas, utrinque ad medium milliare, arbores et sepes, et quæcumque latibula incidere, seu incidi ac amovere, seu amoveri et extirpari facere, infra duos menses, a die publicationis præsentium, computandos, et sic incisas conservare et manutenere omnino teneantur et debeant etc. ».

125. Sic ille justissimo studio ita incubuit ne viatoribus, a crassatoribus et latronibus præfatis vis aliqua aut injuria inferretur ; quod non tantum acres, quas prædiximus, pœnas in eos statuit, et in principes viros ac populos, qui fines suos a latronibus non custodissent : quin insuper decreverit, quod si quis in via spoliatus exinde fuisset, locorum in quibus latrocinium commissum esset, vel domini, vel incolæ damna omnino resarcire cogerentur ; quod quidem in Picæno, ut refert Gabutius, [1] contigit. Cujusdam enim ibi castelli homines, cum ad sarcienda patrati apud se latrocinii detrimenta compellerentur, Pontificique, ut decreti severitatem remitteret, submisse supplicassent ; non modo nihil impetrarunt, sed illud etiam responsum retulere ; nisi majore diligentia ac studio fines suos tuerentur, fore, ut majore quoque pecunia, jacturas hominum imposterum compensarent. Hanc autem Constitutionem, qui Pio successerunt Pontifices, innovasse et confirmasse, sed præcipue Xistum Quintum, suo loco dicendum erit.

126. Incassum tamen operam dedisset Pontifex, ut hujusmodi hominum spinas ac tribulos, uti optaverat, omnino convelleret, nisi fini-

[1] Ibid. ut supra. — [2] Epist. apud Caracc. sub die 26 Octobris hujus anni. — [3] Extat in Constit. Pii seorsim impr. p. 31 et seq.

[1] Gabut. Vit. Pii. lib. 1, cap. 14.

timorum principum studia in suam eamdem sententiam convertissent. Non modo igitur, nefarios ac scelestos homines e regno Neapolitano extorres, nulla ratione in Ecclesiastica ditione posse consistere passus est ; verum etiam cum Catholico rege et Etruriæ duce inito pacto, ut ii, cujusvis essent juris, et sive in Pontificio, sive in Neapolitano, seu in Etruria caperentur, sibi invicem in vinculis puniendi traderentur ; perditissimis hominibus ipsis ubique locorum subsidendi aditum omnem præclusit. Extat adhuc Apostolicum Pii Diploma, quod pactum hujusmodi cum prorege Neapolitano fœdus recenset, et in eo, quæ Pontificem ad ipsum ineundum impulere, his verbis referuntur [1] : «Romanus Pontifex, in supremo justitiæ throno, divina disponente clementia, constitutus, inter multiplices sollicitudines et curas, quibus assidue premitur, suæ vigilantiæ studium circa ea adhibere potissimum debet, per quæ statum ac ditionem Ecclesiasticam facinorosis ac scelestis hominibus purgatum reddat ; subditique sui, ac S. R. E. devoti ac peculiares filii, cæterique omnes Christi fideles, in eo pro tempore degentes, pacifice et quiete vivere possint. Idcirco animadvertentes, quod si malefactores, scelesti, sicarii, aliique diversorum capitalium criminum rei, tam vassalli ac subditi nostri et dictæ Sedis Apostolicæ, quam serenissimi regis Catholici, jure regni Neapolis, tutum aliquod refugium non habuerint, neque spem aliquam, salvos conductus, fidantias, aut assecurationes ab aliquo consequendi, aut se ipsos in aliquem locum tuto recipiendi, prout in præsentiarum (sicut accepimus) habent, tot ac tam immania scelera et delicta non perpetrarentur, nec tam magna esset sceleratorum hominum multitudo : volentes propterea nos, pro nostri pastoralis officii munere, et dilectus filius, nobilis vir Perafrannus, Alcalæ dux ac prorex, et locumtenens generalis suæ Catholicæ majestatis, in regno Neapolis, opportune providere, ne adeo frequentia delicta, tam a nostris quam dicti regni hominibus, et incolis committantur, ac pro tempore commissa puniantur, debitisque pœnis eorum auctores afficiantur, neque spem aliquam justitiæ laqueos effugiendi, aut ad aliquem locum tutum se recipiendi habeant etc. per has nostras, in forma Brevis, litteras specialius et enixius, auctoritate Apostolica prohibemus omnibus et singulis nostris et Apostolicæ Sedis legatis, vicelegatis, gubernatoribus etc. præsertim moderno et pro tempore existenti gubernatori civitatis nostræ Beneventanæ, ut ab eis vel eorum aliquo, posthac in civitatibus, terris et locis nostris, et dictæ Sedis Apostolicæ, aliqui hæretici, rebelles, sacrilegi, falsarii, monetarii, raptores, pacis violatores, latrones, assassini aut homicidæ a regno Neapolitano banniti et exules modo aliquo, tacite vel expresse recipiantur, assecurentur vel tuti fiant. Quinimo, si talia, ut præmittitur, crimina in dicto regno Neapolis, et illius locis et terris patrantes, ad nostra et dictæ Sedis Apostolicæ loca, et præsertim ad dictam civitatem nostram Beneventi, et ejus comitatum pervenire contigerit, aut ibi eos reperiri ; ab iisdem legatis, vicelegatis, gubernatoribus etc. capi, detineri et carceribus mancipari volumus et mandamus, ac eisdem proregi vel officialibus et ministris, seu ad omnem ipsius vel eorumdem ministrorum suorum requisitionem captivos factos, libere et simpliciter remitti, non captos, capi, detineri et remitti, quicumque illi fuerint, aut qualitercumque graduati, nobiles vel barones. Mandantes eisdem legatis, vicelegatis etc. ut, si quas fidantias, salvos conductus, aut securitates hactenus fecerint, illos et illas revocent et annullent, prout nos, præsentium tenore, quas post decimum, a die publicationis earumdem, diem suum effectum sortiri volumus, revocamus et annullamus, nulliusque effectus roboris vel momenti esse volumus et mandamus. Decernentes insuper, quod, si contigerit, aliquem ex terris et locis nostris, et Apostolicæ Sedis oriundum, vel incolam, in præfato regno Neapolis, vel illius terris et locis delictum aliquod committere ; illum ab officialibus et ministris nostris puniri et plecti posse, non secus ac si delictum ipsum in nostris et ejusdem Romanæ Ecclesiæ terris et locis immediate subjectis commisisset. Et ne talia patrantes crimina, justitiæ laqueos effugere possint, volumus et decernimus, quod officiales et ministri ejusdem proregis criminosos et delinquentes præfatos, ut præfertur, bannitos et exules insequentes, et persequentes intra fines et territorium status nostri Ecclesiastici, per spatium decem milliarium, in villis casalibus et terris, quæ tamen muris circumdatæ non sint, et aliis locis campestribus, non tamen civitatibus, insequi, quærere, capere, et captivos captos secum ducere, libere et secure valeant. Mandantes propterea omnibus et singulis magistratibus, officialibus ac populis, et particularibus personis, nobis et dictæ Ecclesiæ subjectis, ut ministris et officialibus ipsius proregis, circa præmissa exequenda, omnem favorem et auxilium præbeant.

« Hæc autem omnia eo libentius fecimus et decrevimus, quia idem prorex per suas litteras, nobis per dilectum filium Ferdinandum de Torres, secretarium nostrum de numero participantium, et cui ipsius regni negotiorum specialis cura imminet, significari fecit, cuncta superius expressa viceversa in dicto regno a suis ministris et officialibus pariter observari statuet et decernet. Quæ cum statuta et decreta

[1] Extat int. Pii Const. p. 4.

fuerint, hæc illa inviolabiliter ab omnibus legatis, vicelegatis, gubernatoribus etc. observari volumus et mandamus sub nostræ indignationis pœna. Non obstantibus præmissis etc. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die prima Februarii, Pontificatus nostri anno primo ».

In calce autem Constitutionis, [1] vernaculo sermone hæc apposita leguntur : « Et quia præfatus prorex Neapolis jam decretum nostro huic Brevi consonum, toto eodem regno vulgavit ; ideo quilibet ministrorum et officialium nostrorum et sanctæ Romanæ Ecclesiæ, quod in eodem Brevi præceptum est, statim exequi non prætermittat ». Promulgatione vero latam hanc legem, quarto id. Martii ibidem dicitur.

127. Quam necessario vero has leges Pius tulerit, omniaque studia adhibuerit, ut hujusmodi sceleratorum hominum ausus comprimeret, ex his facile agnoscitur, quæ Natalis Comes [2] hoc tempore accidisse his verbis narrat : « Romæ nuntiatur, exules qui multa damna Asculo intulerant, adeo crevisse, adeoque auctam esse illorum audaciam propter impunitatem, ut multa castella occupaverint, quæ cædibus et direptionibus populati essent; nam multi malefici homines, vel non exules, spe prædæ, in exulum castra quotidie accedebant. Illud malum, ne diutius serperet latius, vir strenuus et rerum bellicarum peritissimus, Torquatus comes, civis Romanus, missus est, cum summo imperio illius expeditionis, ad eam pestem convellendam. Torquatus, collectis MD peditibus, et non parva ala leviorum equitum, contendit ad frænandam exulum temeritatem regionemque liberandam. Et cum copiis profectus, incredibili celeritate res exulum affligit, minutis prætiis pugnatur, in angustum reducit, commisso cum his prælio, partim trucidat, partim cogit salutem sibi fuga procurare et in longinquas regiones confugere : sic non modo metu regionem liberat, verum etiam omnem spem reditus exulibus intercludit, omnem incolarum molestiam delevit ». Sic ille. Ad hujusmodi insuper facinorosos homines e Samnitum finibus exturbandos, Neapolis proregem, Petrum Antonium Pansam, virum strenuum, Pii absque dubio hortatu, misisse, tradit Campana. [3]

His omnibus, quibus de medio tritici pestilentissima hominum zizania optimus paterfamilias evellere studuit, addendum est, ut refert Gabutius, quod exulum patrocinia nisi prius ii se in carcere constituissent, in judicio suscipi prohibuerit. Verum tempus quo id statuerit silentio præterit, licet ad præsens jure adscribi posse non irrationabiliter existimetur.

128. *Severiora prædecessorum in sontes decreta clementer mitigat.* — Nec sic tamen in perfidos homines adeo severa jura Pius exercuit, ut misericordiæ oblivisceretur, ut Thuanus aliique commentitiis suis in historiis retulere ; sed potius ita lenitatem cum severitate miscuisse, ut neque multa asperitate ipsi perversi exulcerarentur, neque nimia benignitate in deterius solverentur, quæ hoc ipso tempore sanxit manifeste declarant. Cum enim Pius IV ad excessus et crimina, quæ in dies patrari contigerat, compescenda, per quasdam suas in forma motus proprii editas litteras, inter alia statuisset, quod in causa treguarum et pacis fractarum, fractores ipsi vel eorum fidejussores allegare nequirent, quod ex nova causa eadem fractio processisset, ita ut recens allegata offensa cuique minime suffragaretur : et insuper quod in causis mixtis, inter judicem Ecclesiasticum et laicum præventioni locus esset ; ita tamen quod Ecclesiasticus judex, in præventionis casu contra laicum procedere nequiret, sed illum ad laicum judicem remittere teneretur : hanc et alteram prædecessoris legem Pius abrogandam duxit quoad proventionem, edicens, inter Ecclesiasticum et laicum judicem, illam habere tantummodo locum velle, quæ ante præfatum motum proprium obtinuerat ; ipsamque inter primos juris terminos, juxta ejusdem juris et sacrorum Concilii Tridentini decretorum formam coercuit. Quoad aliud vero : « Considerantes, [2] inquit, a ratione et jure debito alienum esse, eos, qui criminis innoxii fuerint, eorumque fidejussores, si treguæ, pax, seu fidejussiones de non offendendo, postea ex nova emergente occasione fractæ fuerint, earum occasione gravari debere ; cum præcipue paces, treguæ seu fidejussiones hujusmodi de non offendendo, non ad offensionem de futuris causis, sed ex præteritis tantum oriantur ; litteras præfatas, quoad præmissa revocantes, cassantes etc. novam causam in pacis, treguarum seu fidejussionum de non offendendo hujusmodi factarum, seu faciendarum præstitarum, seu præstandarum, si ipsi aliquo modo, seu aliquis eorum in dictis fractionibus intervenerint seu intervenerit ; videlicet, si aliquis ex dictis principalibus, aliquem ex comprehensis in pace, et tregua, seu fidejussione de non offendendo, offenderit, vel ipse ab aliquo ex ipsis comprehensis offendatur, non excusare ; si vero supradicti principales, seu aliquis eorum in fractione pacis, treguæ seu fidejussionis hujusmodi, ut supra, non intervenerint seu intervenerit, ipsos eorumque consanguineos et fidejussores, cæterosque in pace et tregua, seu fidejussione de non offendendo comprehensos, et quemlibet eorum novam causam hujusmodi allegare posse, et ea probata excusari debere, et quoquo modo gravari, perturbari, aut inquietari non posse, neque

[1] Ibid. — [2] Natalis Comes Histor. ut sup. — [3] Campan. Vit. Philipp. II, tom. 2. lib. XVIII.

[1] Extat. in Bullar. Constit. 9.

debere; idque tam in causis motis et indecisis pendentibus, quam etiam finitis et in quibus etiam pronuntiatum fuit (dummodo sententiæ desuper latæ totaliter non sint executioni demandatæ) locum sibi vindicare posse, et debere declaramus ». Sed quod addit, miram prorsus ejus in criminosos misericordiam et pietatem ostendit, subdit siquidem : « Cumque etiam sæpe contingat partes ipsas, contra quas in contumaciam procedi consuevit, vel ita negotiorum mole gravari, vel ita longe abesse, ut ipsorum contumaciam, sex mensium spatio hujusmodi, expurgare minime queant; terminum sex mensium hujusmodi ad annum prorogamus, ac contumacibus hujusmodi defensiones nonnisi post anni elapsi terminum denegari debere; ad quascumque aliter, quam, ut prædiximus, ferendas sententias, nullas, irritas, nulliusque roboris et momenti fore et esse, prout nos eas, ex nunc tanquam contra juris debitum et de facto, latas, annullamus, cassamus et irritamus ».

129. Sed, quia Constitutionem hanc, duodecimo kal. Julii hujus anni vulgatam, perperam nonnulli interpretari ausi sunt; ideo Pius, ut videbimus, anno millesimo quingentesimo septuagesimo primo, aliis litteris, sub die decima septima Septembris datis, Pontificatus sui anno sexto, ipsam declarare coactus fuit. Præsenti vero anno, eas etiam edidisse [1], quibus alteram ejusdem Pii IV Constitutionem mitigavit, (qua appellationes admittendas non esse in criminalibus causis, fiscum quomodolibet concernentibus, in quibus reos fuisse contigerat, nisi prius actuali deposito pœnarum facto, in quibus ex delicto delinquentes ipsi, aut illi, qui pro eisdem fidejussissent, vel ex contractu quoquo modo condemnandi venirent, aut eatenus condemnati fuissent, districte præcipiebatur :) præcipua suadet ea sollicitudo, qua hoc potissimum tempore, omnem movere lapidem visus est, vel, ut delinquentium audaciam congrua severitate comprimeret, vel e contra legum rigorem in reos pia miseratione mitigaret. Cum enim, ex præfato Pii IV decreto animadvertisset, quod plurimi optimum jus foventes, ob nimiam interdum paupertatem, modum depositi faciendi non haberent, et ea de causa, remedio etiam appellationis privarentur; quapropter eorum idem bonum jus, quod in appellatione deducere potuissent, incognitum et deperditum, quo præsertim ad illos, qui crimen confessi minime fuissent, remaneret. « Nos, (inquit [2],) more pii pastoris, præmissis omnibus obviare volentes, ne appellationis remedium ejusque prosecutio pauperibus tolli videatur, motu simili etc. dictas litteras mitigantes et reformantes, tenore præsentium statuimus, decernimus et ordinamus, ac perpetuo observari mandamus, quod in similibus causis fiscalibus et aliis, de quibus in litteris et motu proprio hujusmodi fit mentio, omnes et singulæ appellationes, ac quæcumque desuper pro tempore præsentandæ commissiones, per Alexandrum Riarium modernum et pro tempore existentem curiæ causarum cameræ Apostolicæ auditorem, tanquam judicem talium appellationum, necnon per quemcumque alium judicem hujusmodi jurisdictionem habentem, admittant ac recipiant, et admitti ac recipi libere et licite possint, valeant, debeant, illarumque vigore quascumque inhibitiones, citationes, seu monitoria decernentes, et alia facientes, in præmissis necessaria, eisdem auditori nostro et judicibus præfatis, ad id jurisdictionem habentibus, auctoritatem damus ac licentiam impartimur; præstita tamen prius cautione idonea per partem seu partes appellantes, non tamen confessos, in forma depositi, pro pœna, in qua condemnatus extitit, et seu respective de se restituendo in carcere, et ibidem remanendo, in quacumque parte judicii, et quatenus pars esset dives, facto prius actuali deposito, arbitrio judicis ad quem. Quo vero ad confessos, liceat judici a quo, non obstantibus hujusmodi appellationibus et inhibitionibus, et absque aliquarum pœnarum incursu, ad ulteriorem executionem, pro pœna hujusmodi consecutione procedere etc. » Ista Pius, ad rite coarguenda Thuani aliorumque commenta; quibus, ita eum justitiam amplexatum fuisse retulerunt, ut exacta juris observantia, plerumque injuriose peccaret; et a clementia abhorruisse scripsere, ita tamen, ut feram et implacabilem naturam dissimularet : nam, cum multa de clementia honorifice præfatus esset, postremo illam exacta nocentum castigatione contineri diceret. Nam, si feri adeo ingenii Pius extitisset, uti isti somniarunt, non erat certe, cur prædecessorum Pontificum severiora statuta temperaret, cum, ut eidem suo ingenio indulgeret, et insimul crudelitatis notam evaderet, servari, quæ antea sancita fuerant præcepisse, et incorrecta ac inemendata dimisisse, quæ ferventiori ipse studio insequi meditabatur, sat erat. Quo pacto siquidem exacta demum juris observantia deliquisse dicendus est, qui juris severitatem mitigasse deprehenditur? Clementiam vero, exacta nocentum castigatione contineri, Pium dixisse, nullibi, præterquam apud Thuanum legimus, qui rudem forte clementiæ notitiam descriptionemque hanc, Pio præcipua doctrina prædito, se adscripsisse putavit, quod, quid clementia esset, ipse ignoraverit. Nocentes siquidem, uti ipse dicit, debitis affecisse suppliciis, (cum præsertim agnoscitur, benignitatem, et iis ipsis, quibus videbitur benigne fieri, et cæteris obesse) inclementia non est; nam cum in ira, vel eum qui plus justo, vel qui minus irascitur, æque

[1] Extat. in Bullar. Constit. 52. Pii IV. licet. etc. — [2] Extat. in Bullar. Constit. 24. Pii V.

errare fateamur; clementia, inter hujusmodi extrema, nil aliud [1] quam quædam iræ mediocritas merito nuncupatur. Et quidem, si ille, qui, quibus de rebus quibusque hominibus decet, irascitur, quique, quemadmodum, quando et quamdiu decet, id facit, laudibus merito afficitur, eumdemque, et clementem, et mansuetum appellare licet; cum hujusmodi extitisse Pium, Thuanus ipse non diffiteri coactus fuerit, dum non præter nec ultra juris præscripta, exactum judicium in nocentes exerceri voluisse narrat; quis non videt immerito eum inclementem ostendere voluisse? Peccasse enim in eam partem significare videtur, qui modum non servat; verum, qui exacte, intra justitiæ limites se continuit, nullatenus modum non servasse dicendum fuit. Paratus quidem erat, vir justus et pius, patienter malorum pravitatem sustinere, quos fieri bonos quærebat et latis lenitatis et mansuetudinis legibus, ut numerus bonorum cresceret, studuit: verumtamen, ut pari malitia, se quisquam pravorum eorumdem numero non adjungeret, aliis etiam legibus præcavit: nec castigare voluit, ut præteriti causa criminis pœnas sumeret, neque, ut, quod factum fuerat, infectum reddere existimaret; sed futuri gratia, ne denuo delinqueret, vel hic ipse, vel alii, qui debitas ipsum subiisse pœnas vidissent. Qui igitur, et lenitatis, et severitatis leges dedit, et inter utraque extrema innocenter incessit; quomodo clemens non fuit, si, nonnisi clementiæ medium servavit?

130. *Carafarum causa denuo judiciali disceptationi subjicitur, et eorum jura restituuntur sine alterius damno.* — Nec tantum verbis, severioris judicii temperasse Pium acerbitatem, et clementiam commendasse, sed etiam facto; quæ Thuanus ipse adeo non ignoravit, ut nec silentio præterire ausus fuerit, manifeste declarant. Rem paucis comprehendere duximus, eo quod innumeri pæne scriptores prolixiori jam stylo sint prosecuti; nec aliis quam Gabutii [2], fide dignissimi scriptoris, verbis: « A Carafis (dicit igitur) rogatus Pius, ut causam suorum, in quos tanquam de republica male meritos, Pius IV animadverterat, ad juris cognitionem revocaret, atque repetito judicio, qui superstites essent, in pristinum statum restitueret; non recusavit. De his igitur judicio constituto, virisque jurisprudentia et integritate præstantibus in consilium adhibitis, rerum omnium momenta, ne falleretur, ipsemet inspicere, causamque in sacro senatu referri decernique voluit. In quo, rebus singulis rite circumspectis, gravissima Pontificis Patrumque sententia, Carafæ sunt in pristinam dignitatem, et locum legitime restituti: non quod eorum, qui male se gessissent acta probare, aut legitimum superioris Pontificis judicium reprobare vel rescindere cogitaret; sed quod, pro varietate probationum ac temporum, ut sæpe accidit, varie quandoque judicare, clarissimæque gentis honori, salvis legibus, consulere, æquum esse arbitraretur. » Hæc ille, quibus addenda, quæ Hieronymus Catena [1] adnotavit; quod nempe, priusquam Pius pergratum Carafis faceret, ut denuo ipsorum causa, uti postulaverant, judiciali examini subderetur; ipsos illum serio admonuisse, quod rem bene perspectam haberent, antequam judicium ipsum subirent; nam, si minime innocentes, uti se esse confidebant, deprehensi fuissent, districtius se in eos juxta leges animadversurum scirent. Et hæc, ad refellenda quorumdam scriptorum commenta, qui, cum plerosque judices, qui Carafarum condemnationi interfuere, mutata sententia, eorumdem postmodum absolutioni assentitos fuisse referant; veniali propemodum judicio in gratiam Pii V eos absolvisse, quos ut Pio IV gratificarent, damnaverant, putarunt. Nam ex allatis sane constare arbitramur, quod, cum novo judicio Carafas, subdidit Pius, non gratiam, quam sine quorumcumque judicum medio solus eis præstare poterat, sed innocentiam duntaxat et veritatem præ oculis habuisse; eo magis, quod judicibus, qui antea judicaverant, et in Carafas pronuntiaverant, alios, qui eadem auctoritate, seu etiam ampliori, innocentes renuntiarent, sufficere potuisset, si, non quod justum et rectum, sed quod uni sibi arrisisset, ipsos decernere voluisset. Verum nil horum a Pii ingenio ac integritate magis alienum. Ab ipsismet judicibus, qui causam eam judicaverant, judicari denuo voluit, ut rursus damnarent, quos antea damnaverant, si eos damnationi obnoxios judicassent; re melius explorata, sapienter consilium mutarunt, unde ipsorum integritas comprobatur. Ut Pontifici assentarentur, in quam potissimum partem deflectere oporteret, ipsimet ignorarunt; nam cum Pius, ubi rursus judicium istud agressi sunt, nil nisi justitiam et veritatem spectatam habuerit et æque ad misericordiam et justitiam pronum se ostenderit; ineptum est procul dubio, ad earum alteram, ut ejus genio, qui eos latebat, assentirentur, sententiam judices applicuisse, existimasse.

131. Ex more tamen, in hac causa, judicium pariter et misericordiam sectatum fuisse Pontificem ipsum, testatur Natalis Comes [2] de his agens: « Condemnationem (dicit enim) Carafarum rescindit: revocat quæ adversus illos a Pio IV facta fuerant. Jubet Carafica insignia erigi, ubi fuerant devastata, imperat revocationem fieri sententiæ et condemnationis, sed ex ea parte tantum, qua videbatur, infamia in in-

[1] Aristotel. lib. II. Et. hic. et 4. Ethic. — [2] Gabut. Vit. Pii lib. VI, cap. 6.

[1] Caten. Vit. Pii p. 130. — [2] Natalis Comes Histor.

nocentes aut posteros redundare, quam suam sententiam jubet in marmore incisam, publice exponi. Quod quidem recte fieri visum est, a tam pio Pontifice præsertim; non enim fieri potest, ut in ampla quamvis et nobilissima familia omnes sint viri boni, neque tamen convenit, scelestorum errores, in viros bonos Carafas immeritos redundare; cum fieri possit in unaquaque familia, ut multi sint viri illustres, quorum splendorem et gloriam unus impurus non potest obscurare. » Hactenus ille.

132. Cæterum, non tam erga innocentes se justum præbuisse, ut a falso illatis criminibus eos absolveret, vel inflictas immerito pœnas temperaret; sed insuper gratum, eo quod a Paulo IV, ejusdem gentis Pontifice, ad honores perductus fuisset, nec Thuanus, nec obtrectatores alii ei similes silentio dissimulare potuerunt. In hoc vero, nec præcipiti se consilio gessit nec incaute; sed collata in se a Carafis beneficia. in Carafarum dumtaxat eos rependit quos illis dignos censuit, ut præfatus Gabutius [1] his verbis refert: « At licet ex ea gente non deessent alii Paulo Pontifici conjuncti sanguine; ex omnibus tamen unum elegit Antonium Carafam, Reginaldi filium, utpote virum spectatæ virtutis, ac multiplicis eruditionis laudibus insignem; quem primo intimum sibi cubicularium mox in amplissimum cardinalium ordinem adscivit. Quo facto, et ab Hispaniarum rege Philippo, et a cæteris bonis omnibus, magnam Pius gratiam inivit. Eum porro, nec ita multo post signandorum supplicum libellorum muneri, (gratiæ signaturam appellant) sua sponte præfecit. Quod ille munus, etsi pro modestia sua recusabat, eo tamen ut fungeretur Pius imperavit. » Ita Gabutius.

133. Carafis igitur fama, tituli, honores, bona restituta; et quidem sine cujusvis alterius noxa, ut Thuanus calumniari voluisse visus est: Cum enim (scribit) Balnei Comes antiquas possessiones, Antonio Carafæ olim Montisbelli Marchioni a Paulo IV attributas, tempore interregni recuperasset; ob idque a Pio IV molesta lite diu vexatus, ac postremo Romam citatus, et in carcerem conjectus, rursus tempore ultimi interregni evasisset; veritus modo, ne ob id contra se tanquam contumacem sententia ferretur, et Antonius Carafa in possessionem controversorum locorum restitueretur; cum eo transigere coactus est, interventu cardinalis Columnæ, et decem millibus aureorum eam molestiam redemit. Sic Thuanus. Verum Adrianus [3] hujus narrationis aliquid immutare videtur, nam optimam Pii mentem erga Balnei comitem ostendens, dicit, modum non potuisse excogitari, quo Pontifex oppida eidem, ut forte optabat, restitueret, nisi in carcerem, ex quo aufugerat, se denuo constituisset, seque sceleribus quæ ei adscribebantur purgasset; cujusvis intercessione aut precibus posthabitis, cum justitiæ limites nullatenus Pius ipse prætergredi vellet: additque, coram cameræ Apostolicæ auditore, intentata tandem civiliter lite, pro Carafa sententia lata, controversorum oppidorum possessionem hunc obtinuisse; cui tamen cessit, decem millium aureorum sumptu, quo tantum a Balnei comite, Carafa idem contentus fuit. Ex quibus educitur, vim nullam prorsus Pium adhibuisse, cum comite ipso, ut Carafis gratificaretur, sed potius, juris ordine servato, cuncta procedere studuisse; nam, cum, completo tantum judicio, Carafa et comes inter se contraxerint; hinc procul dubio sequitur, in ipso judicio molestiam, decem millibus aureorum, comitem minime redimere fuisse compulsum, ut falso Thuanus visus est asserere voluisse.

134. Et revera optimam Pii mentem erga illum, præ aliis ipsius Pontificis ostendunt litteræ, sub hujus anni initium, ad Maximilianum imperatorem scriptæ. Is enixe obsecraverat Pium, pro comite Polidoro Castello, et præfato Balnei comite, ut eorum alteri Caprariæ oppidum, in Bononiensi agro situm, quod Apostolicæ cameræ devolutum erat, restitueretur; alterum vero, ut in gratiam reciperet, et ab adversariis oppressum iri non permitteret, liberumque domum abire vellet. Primum enim, quod de Sedis Apostolicæ feudali jure ageretur, Pius penitus facere detrectavit; in altero vero, ut Maximiliano gratificaretur, salva justitia, promptum paratumque se exhibuit, factoque quod potuit perfecit.

135. Cæsaris Epistolæ [1], ab ipso originali excerptæ ad Pium, hujusmodi fuerunt:

« Beatissime in Christo pater, Domine reverendissime.

« Post officiosissimam commendationem, filialis obedientiæ continuum incrementum. Cum præclaræ virtutes comitis Polidori Castelli Bononien., a quibus haud vulgariter nobis commendatus est, et fidelia atque promptissima obsequia, quæ exhibet serenissimæ et charissimæ sorori nostræ principi Florentiæ, eum benigno favore et Cæsarea gratia nostra cumprimis dignum reddant: non potuimus equidem omittere, quin illum Sanctitati vestræ hisce litteris, de meliori nota commendaremus, prout summopere commendatum esse cupimus; Sanctitatem vestram enixe orantes, ut illi, hujus nostræ studiosissimæ intercessionis causa, ad testificandam paternam suam erga nos voluntatem, mandet, integre et quamprimum restitui comitatum de Caprara, in agro Bononiensi situm, cujus possessione paulo ante obitum felic. record. Pii IV Pontificis Maximi privatus esse

[1] Gabut. ut supra. — [2] Thuan. Histor. — [3] Joan. Bapt. Hadr. lib. XIX Histor. sub anno 1566.

[1] Ex Archiv. card. Alexand.

dicitur : cum asserat, nihil sese commeruisse, quamobrem tam graviter puniri et fortunis mulctari debuerit. Qua in re, si S. V. nobis paterne gratificabitur, sicuti nobis de Sanctitatis vestræ pietate et summo in nos amore plane pollicemur, experietur, nos quoque vicissim nullam occasionem prætermissuros, Sanctitatem vestram mutuis filialis obsequii nostri studiis demerendi. Datum in nostra imperiali civitate Augusta Vindelicorum, die decima octava Februarii, anno Domini MDLXVI, regnorum nostrorum, Romani quarto, Hungarici tertio, Bohemiæ vero decimo octavo.

« E. S. V. obsequens filius Maximilianus ».

136. Alia pro Comite Balnei [1] : « Beatissime in Christo pater, domine reverendissime.

« Post officiosissimam commendationem filialis obedientiæ, continuum incrementum. Singulari equidem benignitate prosequimur comitem Joannem Franciscum de Bagno, propter eximiam ejus erga nos observantiam et cultum, et præclaras animi dotes, quem, cum intelleximus isthic Romæ, a suis adversariis omni persecutionis et injuriæ ac violentiarum genere oppugnari, atque in extremum fortunarum et salutis discrimen adduci; magnam profecto molestiam inde cœpimus, neque intermittendum duximus, quin mox, datis ad Sanctitatem vestram litteris, hominis illius, quem, ut virum honestum et probum, nostri studiosissimum, favore et gratia nostra cum primis dignum judicamus, benignum patrocinium susciperemus. Atque idcirco Sanctitati vestræ illum summopere commendamus, enixe orantes, ut ne patiatur illum ab inimicis suis prorsus opprimi ; neque etiam S. V. quicquam gravius aut inclementius in illum statuat, sed potius paterna sua gratia complectatur, salvumque et incolumem cum bona S. V. venia, ad suos domum redire permittat, quo in futurum, ex benignitate et clementia S. V. quiete, pacifice et absque molestia vivere possit; atque hanc nostram non vulgarem intercessionem sibi magno usui fuisse intelligat. In quo Sanctitas vestra faciet rem paterno suo in nos amori valde consentaneam quam erga Sanctitatem Vestram mutuis filialis observantiæ officiis promereri studebimus, Deum orantes, ut Sanctitatem vestram, pro beneficio Ecclesiæ suæ, quam diutissime conservet incolumem. Datum in nostra imperiali civitate Augusta Vindelicorum, die decima octava Februarii, anno Domini MDLXVI, regnorum nostrorum, Romani quarto, Hungarici tertio, Bohemiæ vero decimo octavo.

« E. S. V. obsequens filius. Maximilianus ».

137. His litteris hujusmodi Pontifex [2] responsum dedit :

« Charissimo in Christo filio nostro Maximiliano Ungariæ et Bohemiæ regi, in Romanorum imperatorem electo. Charissime in Christo fili noster. »

« Binas M. T. litteras accepimus, ambas decimo octavo Februarii datas, unis commendavit Polidorum Castellum civem Bononiensem, alteris Franciscum de Bagno. Persuasum hoc M. T. esse cupimus, charissime fili, ea nos benignitate cognituros desideria tua, ut illis etiam satisfacere cupiamus, si modo nostra, et hujus Sanctæ Sedis dignitas et æquitas patietur. Certum autem habemus, ne M. quidem tuam quicquam, aliorum causa, a nobis impetrare velle, nisi quod æquum et honestum fuerit; hoc est, et ipsa et nobis dignum. Quod ad Polidori Castelli negotium attinet, si comitatus ille in nostro patrimonio esset, libenter et sine ulla cunctatione M. tuæ gratificaremur ; sed cum agatur de jure Sedis Apostolicæ, cujus patrimonium et jura tueri ac conservare debemus, non possumus, salva fide et conscientia nostra, quidquam de ipsius Sedis jure alteri remittere. Illud confirmamus, eam causam, prout justum fuerit, decisum iri. Ita enim S. R. E. jura tueri volumus et debemus, ut nemini injuriam fieri patiamur. De altera causa, quam M. T. commendavit, ea quoque res nunc a judicibus, quibus mandata fuit, recognoscitur, mature et juris ordine servato in ea procedetur. Quidquid proponendum Franciscus a Bagno curabit diligenter audietur, cum vero ea res cognita fuerit, et quid veritas et juris ratio postulet apparuerit, tum operam dabimus ut Franciscus quantum M. T. commendatio sibi profuerit intelligat. Datum Romæ apud Sanctum Petrum sub annulo Piscatoris die VI Martii MDLXVI, Pontificatus nostri anno primo. »

138. Nec defuit, ut innuimus, his quæ pollicitus est optimus Pontifex. Cum enim comiti a Balneo duo illata essent; aliud, quo plurimorum facinorum reus insimulabatur, aliud vero, quo ejus bona jure a quibusdam repetebantur : horum in primo gratificatus est comiti, quem falso forte accusatum deprehendit; nam de illo pœnam aliquam sumpsisse, apud scriptores reperire non est; in altero vero, in quo de re aliena agebatur, ut unicuique jus suum tribueretur, quod justum fuit decerni voluit. Antonino Carafæ igitur, ut diximus, adjudicata sunt comitis de Balneo bona ; a quo tamen cardinalis Columna, ejusdem comitis consobrinus, decem millium scutorum pretio, quæ Florentiæ princeps subministravit, illa redemit ; ea tamen lege, ut Hadrianus [1] narrat, quod bona ipsa cuicumque libuisset, tradere posset, exceptis tamen magnis principibus, id præcipiente Pontifice, sine cujus voluntate id fieri nequierat ; ne , videlicet vel Urbini dux, qui eisdem bonis inhiabat, nec alius ei similis, sibi vindicare illa posset.

[1] Ex eodem Arch. ut supra. — [2] Ex Archiv. Vatic. Brev. Pii V. Cod. 2906. sign.

[1] Hadrian. Histor. lib. XVIII. sub an. 1564. pag. 1500. et lib. XIX. sub an. 1566. pag. 1350.

139. Sed, quod præ omnibus comprobat æquitatis et juris Pontificem limites non excessisse, ut gratum se Carafis præberet; et quod in cunctis misericordem una ac justum se exhibuit, procul dubio est Apostolicum Diploma illud[1], quod inter Constitutiones habetur, in quo sic loquitur :

« Motu proprio etc.

« Nuper volentes indemnitati creditorum quondam Caroli Carafæ, Alphonsi Neapolitani cardinalium, et Joannis ducis Paliani, de opportuno juris remedio providere, dilecto filio Alexandro Riario, nostro et Cameræ Apostolicæ generali auditori, dedimus in mandatis, ut omnia et singula bona, ad præfatos quondam cardinales et ducem spectantia colligeret, deponeret, et mox de illorum pretio, veris et legitimis creditoribus, juxta eorum prioritatem satisfaceret. Cum autem dictus auditor in executione hujusmodi voluntatis nostræ publice proclamatæ dixerit, ut infra certum præfixum terminum omnia et singula bona præfata, penes quoscumque, a die detentionis eorumdem cardinalium et ducis existentia, certis modo et forma penes dilectum filium Joanem Baptistam Altovitum depositarium, ad hoc ab eo, etiam de consensu nostro, deputatum, consignarentur. Cui Edicto, licet aliqui paruerint, tamen multo plures hactenus parere neglexerunt, sub prætextu, quod bona hujusmodi penes eos, vel vigore mandatorum, tunc existen. Almæ Urbis gubernatoris, accusatione regaliarum, honorantiarum, vel mercedis pro custodiendis et curandis eisdem bonis, vel emptionis vigore subhastationis tunc de illis factæ; alii etiam titulo subrogationis in juribus cameræ Apostolicæ, et donationis eorumdem bonorum, vel aliis diversis de causis penes se esse, et propterea minime ad illorum exhibitionem se teneri prætendant; et propterea iidem dilecti filii creditores, se facile deludi posse conquesti fuerint; nos quibus suspectæ satis semper subhastationes illæ fuerunt, et propterea neminem a dictorum bonorum consignatione excusari posse, et justum pretium inferri, demum creditoribus veris et legitimis satisfieri volentes, Edicti præfati tenorem pro sufficienter expresso habentes, illudque, quoad bona Caroli cardinalis et Joannis ducis approban. et confirman. Causam vero super bonis Alphonsi cardinalis Neapolitani, ad dilectos filios Scipionem Sanctæ Anastasiæ, et Joanem sanctæ Priscæ presbyteros cardinales, quibus jam ante illam commiseramus, remittentes, et priorem nostrum motum proprium ad dictos Carolum et Joanem tantum reducentes : Motu simili etc. eidem dilecto filio Alexandro auditori præcipimus et mandamus, quatenus omnes cujuscumque status, ordinis, et conditionis personas, etiam cardinalatus honore fungentes, ad actualiter. ipso facto, consignanda bona prædicta, etiam quovis titulo honorarii, mercedis, subhastationis, donationis, aut alio quovis colorato titulo, a die detentionis cardinalis et ducis habita, et non extantium, verum valorem, seu, illius loco, idoneam cautionem arbitrio ejusdem auditoris, per censuras Ecclesiasticas et pœnas pecuniarias, ac etiam sub indignationis nostræ pœna, cogat et compellat, etiam per viam inquisitionis, denuntiationis, et ex mero officio summariæ, et velo levato ac manu regia procedendo. Et quia verisimiliter multa in publicis subhastationibus distracta, modici valoris existentia, vel usu consumpta, vel licite detineri possent; concedimus eidem auditori per præsentes, liberum et absolutum arbitrium in hoc tantum capite excusandi a consignatione rei vel pretii eos qui titulo præfato habuisse dicuntur. Et ut præmissa et alia usque ad satisfactionem necessaria et opportuna, efficacius adimpleri possint, plenariam eidem auditori tribuimus potestatem, omnes et quoscumque, quavis dignitate, etiam cardinalatus honore fungentes, tam in Romana curia quam extra, citandi, monendi, etiam per edictum publicum, et non tamen cardinales, ad personaliter, si res ita exegerit, vel alias legitime comparendum, et si opus fuerit in quocumque statu causæ hujusmodi fiscum pro suo interesse admiten. terminos et dilationes etiam peremtorias ad exhibendum et consignandum, vel alia opportuna faciendum, præfigen. prorogandum, creditores prædictos, adversus quamcumque sententiam, seu lapsum fatalium ex generali clausula, citato tamen commissario cameræ, in integrum restituendum, subhastationes, quascumque minus legitimo pretio factas rescindend., et ad justum et verum pretium reducend. etiam si læsio esset citra dimidiam, bona præfata creditoribns præfatis legitimis in solutum dando, aut de illorum redigen. eisdem satisfacien. necnon quascumque donationes et subrogationes de iisdem bonis, etiam motu proprio, ad favorem cujusvis etiam S. R. E. cardinalis emanatas irritantes et annulantes quoscumque contumaces, inobedientes, et rebelles, pœnas in edicto suo contentas, incidisse et incurrisse declarantes, illasque aggravandi etc. »

140. Vulgatum etiam, una cum hoc Motu proprio edictum auditoris Cameræ legitur, quintodecimo kalend. Maii; perspicueque ex utroque, ut innuimus, colligitur, Pium cum Carafoprum causam recenseri denuo jussit, grati id animi quidem ingenio fecisse, ut obtrectatores ipsi negare haud audent; sed insuper præ oculis justitiam habuisse, qua non tantum ei ex ea parte, qua innocentes se comprobassent, honores, tituli, dignitates restituerentur; verum etiam, res et bona, ubi tamen ea aliis non debuissent : nam tunc unicuique, quod suum

[1] Extat. int. Pii Constit. seorsim impres. p. 20.

esset, attribui voluit. Quapropter undequaque tam æque librata a Pio justitiæ lance, uti ineptum est censere, judices pro Carafis pronuntiasse, ut ei assentarentur, ita ex præfatis, ut Carafis consuleret, quod aliquem concusserit, nullatenus educi posse deprehenditur.

141. *Piratarum flagitia coercet, infelicibus naufragis consulit, et fidei captivorum providet.*— Justitiæ et pietatis legibus sat tamen non habuit Pontifex, sic rempublicam instituisse; sed eo insuper manum admovit, ut mari etiam scelestorum hominum crimina, debita animadversione comprimeret, mitique, ut consueverit, severitate coerceret. Sui igitur considerans esse muneris, providere, ne inopia commeatus et annonæ Urbs laboraret, ne pauperes extrema paterentur, ne mercatores mercium suarum jactura deterriti, et piratarum metu permoti, sua mercimonia desererent, vel alio potius quovis, quam ad Urbem, quæ ad victum attinent et vestitum comportarent; Romanum Portum munire statuit. Eo igitur hoc ipso anno profectus, jussit, in eodem portu, jam olim a Trajano munificentissime extructo, sed modo, temporum injuria collapso, arcem ædificari, ex qua naves ab hostium injuria defendi possent. Ibi enim cum necessario subsisterent, sæpenumero illæ, quæ Romam adverso Tiberi navigabant, a piratis observari solebant ac diripi. Arce igitur, quam prædiximus, extructa, his malis cautum est, navesque ibi tuto consistere imposterum potuere. Hac ipsa de causa ad inde non longe constituta Ostia Tiberina Pontifex demigravit, ibique etiam aliisque maritimis locis, quorum singula lustrare haud potuit, turres extrui mandavit, et speculas, quibus facultas omnis piratis adimeretur ea loca vexandi, iisque nostri contra eos tutis perfugiis uterentur; et finitimos præterea principes graviter adhortatus est, ut triremes per mare dispositas haberent, quarum præsidiis littora, oræque Italiæ a prædonibus et piratis defenderentur. Quod salutare monitum omnes libenti animo excæpisse, quæ undequaque adhuc conspiciuntur, per Italiæ littora extructæ turres, testantur. Ad hæc vero Pium impulisse sævam illam maritimarum Italiæ orarum a Lucialio classis Turcarum duce, factam hoc ipso anno, Augusto mense, depopulationem; quæ inferius dicenda erunt, facile suadere videntur. Illud autem fuit (ut apud Caracciam [1] legitur) « quod singularem modestiam summi et Pontificis et principis commendavit, ut præfatum Romanum Portum, aliaque loca simplicissimo adierit comitatu, suamque voluisse duntaxat familiam, itineris comitem, et duodecim præterea equites, ex paucis, quos, Pontificatus initio, reliquis dimissis, retinuerat ».

142. Et id quidem, ad avertenda piratarum flagitia. Cæterum, quia eum præterire minime poterat sollicitudo quorumcumque nautarum, quorum naves, furentis maris et fluctuum vi jactatæ, naufragium tandem perpessæ essent; dum nno raro acciderat, ipso turbato pelago, crudeliores immanioresque infidelibus ipsis piratis, Christianos littorum incolas, infelicissimos naufragos reperisse; tanto sceleri idcirco occurrere volens, grave pariter et amplum, hoc anno, decretum edidit de nautis et naufragis, eorumque rebus non occupandis aut impediendis, sed ab his qui possent benigne juvandis : nam licet generalem sanctionem in Christianorum bona, ubique naufragata surripientes, quotannis in Bulla, in die Cœnæ Domini legi solita adesse sciret, imo ille ipse, ex prædecessorum more, eam innovasset; cum tamen comperisset, ipsius observantiam ab Ecclesiasticæ ditionis subditis præcipue negligi, uti jam Honorius [2] Secundus specialem pro regno Britanniæ super hoc Constitutionem ediderat; specialem quoque pro sibi [3] Romanæque Ecclesiæ subditis, instante Martino de Ayala Hispanorum consule, legem ferre sui muneris esse duxit.

143. In ea igitur, non sine gravi animi sui mœrore se accepisse testatur, retroactis temporibus, maximo cum damno et periculo miserorum nautarum, et mercium conductarum, naves et navilia, diversis onusta mercibus propter maris infortunium, fugamque forte ab infidelibus et aliis inimicis arreptam, aliosque inopinatos casus, ob quos nonnulli naves et navilia deseruerant, et ab eorumdem inimicorum conatibus evaserant, suasque personas, navibus et mercibus in eis conductis in terra dimissis, aliis in mare projectis, salvas effecerant : cum hujusmodi naufragium passi ad portus, littora et oras ditionis S. R. E. occurrere accidisset, pro propria, necnon navium et mercium nanciscenda salute, ubi se securos esse existimaverant, (nam inter Christianos et amicos fratrum opem et amicabilem favorem, prout ratio et æquitas postulabant, et prout aliis in locis in similibus infortuniis agi consuevit, expectabant :) non solum penes eos auxilium non repererant, quinimo majus impedimentum; dum contra omne divinum jus et humanum, addendo naufragium patientibus, damnum damno, et afflictionem afflictis, cum maxima Dei, sui et proximi offensa, ab habitatoribus et officialibus prædictarum terrarum, portuum, ac littorum male haberi solebant; nam animo perverso et diabolico, bonis et mercibus (ac si infidelium essent) privati erant, assimulata directi cujusdam juris specie, qua Barones dominique temporales, et Ecclesiastici hujusmodi locorum officiales, ad se ea spectare et pertinere asserere non verebantur.

Tam scandaloso, perverso et iniquo exem-

[1] Ex Epist. apud Carac. sub die 9 Nov. 1566.

[2] Honor. II. Const. Charissimus. — [3] Extat. in Bull. Constit. 7. sub an. 1566.

plo, quod non solum religioni Christianæ repugnat, in terris præcipue R. S. E. quæ omnes ad se venientes benigne recipit et amplectitur, sed contra etiam humanum omne et divinum jus esse deprehenditur; prædecessorum inhærendo vestigiis, et præmissis damnis et scandalis obviare volens, statuere se dicit, firmiterque et inviolabiliter observandum mandat, in virtute sanctæ obedientiæ, et sub excommunicationis necnon decem millium ducatorum auri largorum, Apostolicæ cameræ applicandorum, pœnis, quatenus in Urbe Roma, suisque portibus et littoribus ac civitate Anconitana, aliisque omnibus et singulis civitatibus, terris, castris, et tam orarum Adriatici quam Mediterranei maris, S. R. E. mediate vel immediate subjectis, et etiam prælatis et dominis temporalibus earumdem terrarum, in quibus maritimum est commercium; ne persona aliqua cujuscumque gradus, Ecclesiastici vel sæcularis, communiter vel divisim, officialis, et præsertim Ostiensis et Portuensis episcoporum, et quorumcumque aliorum cardinalatus honore fulgentium, audeat, præsumat aut permittat impedimentum præbere, aut aliquid molestiæ genus præfatis nautis præstare, et mercium conductoribus, vel regis Catholici subditis, vel aliis quibuscumque, et cujusvis nationis, qui quavis de causa, sive ea fuerit necessaria, sive voluntaria aut fortuita, ad præfata eorum littora applicare contigerit. Quinimo favore et ope eos gratiose recipere jubet benigneque tractari, restituendo ac restituere faciendo eorumdem tum res, tum bona, in iisdem navibus conducta, si ea ab aliquibus detineri et occupari deprehenderint; et libere, absque eo quod eos ad aliquid persolvendum compellant, dimittant.

Approbat et auget deinde Pauli III et Julii item III prædecessorum suorum Diplomata, quibus præfato Martino de Ayala Hispano consuli potestatem fecerant, recuperandi et libere recipiendi naves mercesque naufragium passas. Et, ut Christi fideles a præmissis non tantum formidine pœnæ abstinerent, quinimo ad charitatis officia, amore justitiæ allicerentur, et ab eis naufragium patientibus promptiora subsidia præberentur; omnibus et singulis utriusque sexus Christi fidelibus, qui auxilium, consilium et favorem iisdem, in reparatione et conservatione suorum bonorum præstitissent, decem annos et totidem quadragenas, de injunctis eis pœnitentiis, Apostolica liberalitate misericorditer in Domino relaxat.

Subditis postmodum suis ac habitatoribus omnium terrarum, portuum et littorum, necnon patronis et nautis navium, naviliorum triremium, biremiumque capitaneis, et barcarum conductoribus et piscatoribus, et aliis quibuscumque personis, et habitantibus in, aut prope, vel ubi talia naufragia accidere contigerit, imperat, (sub pœna solutionis tanti, quanti bona naufragata valuerint, et quæ ob defectum adjutorii amitterentur) quatenus illico, postquam a patrono, consule aut deputatis vocati fuerint, excurrant et festinanter accedant, cum eorum navibus ac triremibus, et periclitanti navi succurrant, enixo eo studio ac labore, ac si eorum propria existerent; mercium tamen salvatarum et conductarum expensis, justi laboris, consulis arbitrio, eis pretio persoluto; præter quod tamen, nil omnino exigere aut petere possint, nec quartum videlicet, nec partem, nec jus aliquod salvatarum rerum; huic Sanctioni contrariis concessionibus, statutis, consuetudinibus, ordinationibus et quibusvis aliis usibus abrogatis. In territoriis vero, sive locis in quibus naufragia evenerint, dominum, seu dominos, aut ejusdem loci communitates, Romanæ curiæ ministris, latrones, usurpatores, seu rerum hujusmodi naufragatarum detentores, teneri tradere edixit; quod si secus fecissent, damnum ipsi et expensas proprio ære sarcire tenerentur. Vitellotio tandem cardinali Vitello camerario, amplissimam in hujusmodi causis facultatem et juridictionem impertitur; quem ideo ejusmodi Pii litteras, apud Sanctum-Petrum datas octavo kalend. Maii, sexto idus Maii hujusmet anni promulgasse reperimus.

144. Charitas vero Pii, non tantum ad nautas, qui conciti maris furore, vel alia de causa, ad Ecclesiasticæ ditionis littora appulissent, sese extendit; sed ad eos quoque Christi fideles diffusa est, qui in piratorum sævissimas manus incidissent, uti ea ostendunt quæ Gabutius [1] narrat his verbis : « Accidit per idem tempus, ut navis longa nobilis archipiratæ a comite Altemiræ, ad Montem Argentarium caperetur, in qua Christiani homines fere centum, e Turcarum manibus erepti erant, qui per decem prope annos servierant acerbissima servitute. Hos seminudos et afflictos, Romam missos, perbenigne et liberaliter Pius accepit, ac vestibus, pecuniis, sacris etiam et salutaribus muneribus ornatos dimisit ». Piratam hunc, propter firmitatem et celeritatem, Falconem appellatum fuisse, apud Caracciam [2] legitur, ibidemque eodem ferme stylo, quo est usus Gabutius, eximia Pii charitas commendatur. Qua vero occasione, a præfato Altemiræ comite comprehensus insignis prædo censeri possit, inferius dicendum erit. Sed quia in eadem navi, in qua captivi fideles detinebantur, Turcarum quoque plurimos extitisse necessario existimandum videtur, qui versa vice, Christianorum captivi evaserint; hinc, vel, ut eos, et alios, qui eodem tempore, ut dicitur, sunt capti, ad Christianam fidem suscipiendam alliceret, vel si jam deinde suscepissent, ipsos in ea magis roboraret, gratiis et privilegiis prosequi voluisse, Constitu-

[1] Gabut. in Vit. Pii V lib. VI, cap. 4. — [2] Epist. apud Caracc. Ep. 8. sub XI kal. Septemb. 1566.

tione, quam paucos post dies, ab adventu eorum quos recensuimus captivorum, Pium edidisse invenimus, merito putandum cognoscitur. Decreverat quidem jam pridem Paulus III ut mancipia, quæ sacro Baptismatis fonte expiarentur, si ad almæ Urbis conservatores confugissent, non solum libertatem consequerentur, sed etiam Romani cives efficerentur; ignotis tamen quibusdam de causis, ille idem, qui optimam legem tulerat, aboleverat.

145. *Ornat præclaro privilegio conservatores Urbis.* — Visum est ergo Pio, eam esse denuo revocandam, eo magis quod ejusdem Pauli decretum nova minime amplissimo olim senatui privilegia contulisse, sed potius ablata reddidisse videretur. Constitutio [1] sic se habet :

« PIUS PAPA V.

« Dignum et rationi congruum esse videtur, ut ea, quæ ex veteri instituto officium Senatus Cameræ Urbis et ipsius conservatores consueverunt, vel alias illis concessa existunt, munimine Apostolicæ superioritatis in posterum roborentur, et in usum, si adhuc non existunt, reducantur.

« Nos siquidem, qui etiam in minoribus constituti, semper et continue populum Romanum paterno dilectionis amore prosecuti sumus, et ipsius privilegia, et maxime, quæ Christiano populo necessaria et utilia esse videntur confirmare desideramus, felic. record. Pauli papæ III prædecessoris nostri, qui per suas in forma Brevis litteras, ipsos conservatores et populum in facultate et privilegio mancipia quæque, sclavos vulgariter nuncupata, qui baptizati et Christiani prius facti fuerint, ad senatus Cameræ ipsius Urbis officium, ac illius conservatores, pro illorum libertate confugientia, prout ex veteri consuetudine hactenus, ut ipse prædecessor noster narraverat, conservatores præfati, tum ex speciali privilegio Pontificali, tum imperiali potestate, ab aspero servitutis jugo liberandi facultatem habuerant, etiamsi lapsu temporis deperdita fuissent, reintegrandi, vestigiis inhærendo : Motu simili, ac de certa nostra scientia ac de Apostolicæ potestatis plenitudine, eosdem conservatores pro tempore existentes, speciali favore prosequentes, ac litteras Apostolicas Pauli prædecessoris, ac si de verbo ad verbum insererentur, pro expressis habentes, illasque in totum juxta illarum tenorem confirmantes, ipsos conservatores ac officium senatus cameræ Urbis, in jurisdictionem, facultatem et potestatem mancipia quæcumque sub jugo servitutis quomodolibet alligata, ad hujusmodi senatus Cameræ officium pro tempore existen. ac ipsius Urbis conservatores confugienda, ac libertatem acclamantia, per eosdem conservatores libertate donari, et Romani cives liberique homines effici possent, prout ipse Paulus prædecessor noster reintegraverat, reintegramus, ac pro potiori cautela de novo damus, concedimus, gratiose impartimur. Itaque mancipia seu sclavos eadem, quæ ab eisdem imposterum liberabuntur, pro liberis hominibus et Romanis civibus in omnibus et per omnia ubique haberi, teneri et deputari debere : dantes et concedentes eisdem mancipiis, sic, ut præfertur, ab eisdem conservatoribus liberatis, facultatem in judiciis contra quascumque personas standi, contrahendi, testandi et alia faciendi, quæ cæteri cives Romani liberi homines facere consueverunt et faciunt, et ea in omnibus et per omnia habere, et libera esse decernimus, volumus et mandamus, ac ex nunc, prout ex tunc, et e contra; omni juris cujuslibet statutorum, consuetudinum et aliorum contrariorum rigore pœnitus rejectis, liberamus. Et sic in præmissis omnibus, per quoscumque tam ordinarios quam delegatos, etiam quacumque jurisdictione fungentes ; judices et personas sublata eis et eorum cuilibet quavis aliter judicandi, sententiandi et dèfiniendi facultate, potestate et auctoritate, judicari, sententiari et definiri debere ; ac quidquid secus scienter vel ignoranter, contra præsentium tenorem fieri et attentari contigerit, irritum et inane decernentes.

« Non obstantibus Motu proprio, seu Litteris forsan desuper per viam decreti, vel alias per dictum Paulum prædecessorem sub dat. Romæ apud Sanctum-Petrum quint. id. Novembris anno Pontificatus sui quintodecimo, supradictarum suarum litterarum in forma Brevis, etiam forsan ad instantiam d. populi Romani, decretis derogatoriis, ac quibusvis Constitutionibus et ordinationibus Apostolicis, necnon dictæ Urbis, etiam juramento, confirmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis, statutis, et consuetudinibus, reformationibus, et decretis, ac quibusvis privilegiis, indultis, et litteris Apostolicis, in genere vel in specie, per quoscumque alios Romanos Pontifices prædecessores nostros, tam sub plumbo quam in forma Brevis, sub quibuscumque tenoribus et formis, ac cum quibusvis clausulis et decretis, etiam irritantibus et aliis in contrarium quomodolibet concessis, approbatis et innovatis. Quibus omnibus tenores illorum, ac si de verbo ab verbum, nihil penitus omisso, insererentur, præsentibus pro sufficienter expressis, habentes, illis alias in suo robore permansuris, hac vice dumtaxat, specialiter et expresse derogamus, ac omnibus illis, quæ dictus prædecessor voluit, non obstare, cæterisque contrariis quibuscumque.

« Volumus autem, quod sola signàtura præsentium sufficiat, et ubique in judicio et extra, fidem faciat, regula contraria non obstante, seu, si videbitur, litteræ desuper per Breve nostrum,

[1] Extat in Bull. Constit. XVII.

seu sub plumbo, aut alias, prout melius videbitur, expediri possint.

«Et quoad illos servos dumtaxat, qui antea, ut præfertur, sacro Baptismatis lavacro mediante, Christiani facti fuerint, et non de alio. Datum Romæ, apud Sanctum-Marcum. quinto id. Septembris anno primo ».

146. *Vix creatus Pontifex bonos gaudio, improbos terrore replet.* — Ex hucusque recensitis Pii optimis institutionibus et legibus, satis superque falsitatis coargui videntur Thuanus et alii, qui cum in civili administratione severe quidem, sed minus prudenter multa constituisse, retulere : quibus potius terrorem sui, quam legum amorem, et obsequium subditorum animis insinuaverit. Sed alia insuper, quibus, hoc eodem tempore, reipublicæ bono consuluit, perspectam magis obtrectatorum impudentiam reddit et mendacia revelat. Nec est quod nimiam latarum a Pio legum severitatem ab iis, qui earum terrore perculsi, Urbem deseruere, comprobatum iri contendant : nam quinam ii fuerint, qui potius Urbe decedere, quam rectis Pii sanctionibus parere maluerint, docet insignis ille Marcus Antonius Muretus, [1] in Oratione in Pii funere habita, sacrum cardinalium senatum his verbis alloquens : « Ut autem divino consilio, vestris suffragiis in Pii IV locum suffectus est, tanta subito extitit bonorum alacritas et exultatio, tanta improborum fuga et trepidatio, ut neque illi quidquam sibi optatius potuisse contingere, neque hi uspiam se jam tuto posse consistere arbitrarentur. Cernere erat bonos hilares et erectos ; tristes improbos et abjectos ; illos gaudio triumphantes, hos de consciscendo sibi voluntario exilio consilia inter se communicantes : illi gratulatum ad templa convolabant ; hi aspectum hominum lucemque vitabant ; illos sublatos in cœlum, hos amandatos infra terram putares. Neque vero multis edictis aut Pragmaticis opus fuit, ad pestes quasdam hominum ex Urbe pellendas. Ut sol exoriens nebulas disjicit, ut ventus aream purgat, ita nomen ipsum novi Pontificis dissipavit improbos, et Urbem tetra illa impurorum hominum colluvione purgavit ». Et infra : «Judiciorum severitatem, quam jam improbissimus quisque, aut eludere aut perrumpere solebat, renovavit. Cumque acrioribus remediis egere hoc sæculum judicaret, propositis etiam acerbioribus suppliciis, hominum libidinem audaciamque frænavit. In quo, si qui sunt, qui eum ut nimium severum ac rigidum culpare audeant, et ut molles ægroti de medicamentorum amaritudine conquerantur, facere id non possunt, quin eadem opera de sua nequitia et levitate fateantur. Nam si adversus extraneos tantum severitatem adhibuit, in se autem et in suos remissus atque indulgens fuit, tum sane hos reprehensores audiamus : sin, et domi, et foris, et in suos, et in alienos, sui se similem præbuit, neque quemquam usque eo charum habuit, ut ad ejus peccata connivendum duxerit ; fateamur id, quod res est, severitatem illam, ab eximio quodam justitiæ studio profectam, his temporibus necessariam ac salutarem fuisse ». Ita ille ; verum, præ his validiora suppeditant argumenta, tum leges, tum Pii gesta, quibus fortiter una ac suaviter dispositis, omnia adversariorum tela contunduntur : nam et juste quidem, et prudenter, et clementissime rempublicam, Pium ipsum administrasse, tam superius allata quam mox subjicienda demonstrant.

147. *Subvenit civium incolumitati et pauperum necessitatibus.* — Occupavit [1], extremo Augusto hujus anni et deinceps periculosus morbus, pestiferæ luis instar, eam Urbis partem, in qua jam Domitiani imperatoris Naumachia extiterat, sub colle antiquitus Hortulorum nuncupato, modo Sanctissimæ Trinitatis in Pincio seu in Montibus, in ea regione, quæ ab Columna Antonini, ad Portam Flaminiam (Populi vocant) extenditur ; vitio, ut creditum est, aquæ in lacunis adjacentium hortorum corruptæ, quæ et aerem, et sensim permanans puteorum aquas infecerit ; vel, ut aliis suasum est, ex pæne totius Urbis illuvie illuc defluente et sistente ; vel, ut demum alii excogitarunt, ex Aquæ Virginis eruptione. Cum enim nondum vitium facientes veteres aquæductus refecti essent, quibus, prædecessoris Pontificis jussu, eadem aqua in Urbem rursus reducebatur, accidit, fluentem prædicto in loco sisti, stagnumque quoddam efficere, quod postea corrumptum aerem simul ac proxime adjacentes puteos infecerit. Locus hic magna populi frequentia incolebatur, præcipue vero pauperum, qui labore et manu victum quæritarent ; quos adeo morbus invasit ut totæ, multis in locis, familiæ, quæ, ut scribit Gabutius, ad quatuor millia fuere, jacerent in lectulis graviter laborantes. Unde ergo morbum processisse æstimatum est, remedium adhibere solerti diligentia Pontifex curavit, duoque millium et quatuor centum scutorum sumptu, diruptos aquæductus sarciri voluit ; quo effecit, uti narrat Catena, quod nil aquæ deperiret, et corruptus ex corrupta aqua aer pristinæ salubritati redderetur. Quinque millia vero et sexcenta scutorum insumpsit, ut infirmis pauperibus subveniret ; nam omnium curam gerens, singulis ægrotis pecuniam suppeditavit, et qui cunctorum saluti studerent decem medicos delegit. Joannem Franciscum cardinalem Gambaram, ac duodecim primarios viros præposuit, qui, ut recte omnia præstarentur, diligenter curarent. Lanienas etiam et tabernas cibariis et medicamentis instructas, illis assignavit : dato negotio cum piis

[1] M. Anton. Muret. Orat. 22. in Fun. Pii V.

[1] Caten. Vit. Pii V. pag. 54.

viris, ut semper ægrotantium administri essent, tum sacerdotibus, ut animarum saluti consulentes, eos visitarent ; in quo quidem pietatis officio, cum aliorum piorum hominum, tum egregia religiosorum Patrum Societatis Jesu, ferventissimo præcipue zelo sancti Francisci Borgiæ, tunc ejusdem præpositi Generalis, inflammata charitas, in primis enituit ; nam, ut narrat Sacchinus [1], parœcia Sancti Andreæ, cognomento a Phractis, morbi calamitatem, ut prima sensit, Pauli quoque Bubali, viri in ea vicinia nobilitate et pietate præstantis, domus, inopi turbæ, quæ potissimum sternebatur, perfugium fuit. Is vero, ingravescente malo, cardinalem Amulium parœciæ ejusdem patronum admonuit : cardinalis autem atque ipsemet Paulus, quod parochus administrandis decumbentium multitudini sacramentis haud sufficeret, auxilium a generali Societatis præposito petiere. Et hæc quidem sodalibus ei calamitati succurrendi prima fuit occasio, cui postmodum Pontificis, ut diximus, accedente mandato, omni prorsus pietatis officio juvandis ægrotis incubuere. Primarias quoque Urbis matronas, miram languidis assiduitatem et utilitatem præbuisse, apud Caracciam [2] narratur. Tandem Pii vigilantia ac studio, lethalis morbus, qui toti Urbi cædem intentabat, cohibitus est ac omnino sublatus.

148. Ut autem Magni Gregorii ævo, inundationem Tiberis fluvii, alveo suo egressi, secuta est e vestigio clades inguinaria, quæ Romanam Urbem, adeo vehementi pestilentia laniavit, ut etiam corporali visu sagittæ cœlitus venire, et singulos quosque percutere viderentur; perculsoque et sine mora extincto ipso Pelagio papa, ita in reliquum vulgus desævit, ut subtractis habitatoribus, plurimas, uti narrat Joannes Diaconus [3], in Urbe domos vacuas omnino reliquerit ; sic ex Tiberis inundatione quæ hoc anno accidit prid. kalend. Januarii, et ut narrat Firmanus [4] in suo Diario, inter plurima illata damna, ambulacrum, quod ab Arce Sancti-Angeli ad Vaticanum pertingit, magna ex parte dejecit, veterisque Ecclesiæ Sanctæ-Mariæ Transpontinæ muros evertit, Romanis contagiosi morbi gravius pavor accessit : cum lutulenta, præcipue ejusdem fluminis, ubi remansissent, vestigia, aerem corrumpere, exitialesque gignere morbos consueverint. Verum eadem ipsa Pii sollicitudo quæ exortam primo pestiferam pæne luem extinxit, ne hinc nova germina emitteret, solerter præcavit ; ipsiusque mandato, ubique locorum, ad quæ pervenerant, cœnosis fluminis effossis, abjectisque reliquiis, non tam contagione, quam etiam morbi suspicione Urbs libera evasit.

149. *Annonæ ubertatem et facilitatem procurat per sanctiones sapientissimas.* — Incolumitati tamen civium animum applicuisse, Pontifici sat non fuit, sed ipsis sublevandis, nec sublevandis tantum, sed insuper ditandis atque exornandis, omnem conatum adhibuit. Quod enim ad eos sublevandos pertinet, audiendus Natalis Comes [1], qui hæc profert, de Pio loquens : « Primum igitur omnium, Romanis minuit sumptus et vectigalia; universas leviorum equitum custodias corporis dimittit, ne illis alendis, non necessariis tributis populos gravare cogeretur. Vectigal vini quadraginta assium in singulos cados gravissimum, quod a Pio IV fuerat excogitatum et impositum, perpetua lege sustulit ; atque, non ex ipsis solum rebus, sed etiam ex optimis responsis, qualis ejus animus fuerit, licet cognoscere ; cum responsa sint præclara animorum indicia, non minus quam res gestæ. Nam episcopum proponentem quamdam rationem colligendæ pecuniæ, hortatus est ad probitatem ; cum diceret, Ecclesiam Dei magis viris bonis et moderatis egere quam auro. Rursus carpenti cuidam ejus frugalitatem et parcimoniam (cum omnem exuberantiam, ut diximus, sibi amputasset atque ademisset) respondit, pompam splendoremque et epularum magnificentiam esse communem viris bonis et malis : esse virorum bonorum, magis animi magnificentiam, his contemnendis exercere quam parandis ; cum præsertim natura paucis sit contenta ». Hæc ille : quæ quidem Pium effatum esse existimandum est, tum ob animi moderationem, tum quod voluptati proprioque usui subtrahendum censuerit, quod in commune Reipublicæ commodum transferre statuit.

150. Jurisdictionem [2] idcirco consulum Artis Agriculturæ Urbis, causas rerum cognoscendi ad eam artem spectantium, eorumdemque statuta Apostolica auctoritate confirmavit ; eo quod (ut ipsemet dicit) illorum opera, diligentia, cura et expensis, Deo Optimo Max. favente, factum esset, ut Urbs Roma, quæ retroactis temporibus, mari invecto, et undique perquisito frumento indigebat, suo felicissimo hoc tempore, non solum frumento abundaret, sed insuper vicinis et exteris, terra marique, jam agri Romani frumentum subministrari potuisset ; et etiam, quod ex assidua agrorum cultura, silvarum et nemorum extirpatione, palustriumque locorum exsiccatione, almæ ipsius Urbis aer tutior, clementior et salubrior redditus esset. Datæ autem leguntur hæ litteræ apud Sanctum-Marcum quint. idus Septembris. Verum, licet his, tum plurimorum utilitati, tum totius populi affluentiæ prospexisse visus sit ; tamen aliis postmodum editis ac vulgatis, quinto idus Octobris hujusmet anni Apostolicis litteris [3], dum paucorum insatiabilem cupiditatem coercuit,

[1] Sacchin. Histor. Societ. par. 3, lib. XXI, pag. 51. — [2] Epist. apud Carac. Epist. 9. XI kalend. Octob. 1566. — [3] Joan. Diacon. in Vit. sancti Gregorii, cap. 34, 35, 36. — [4] Firman. Diar. sub die 31 Decembris 1566. Ms. apud Eminen. Otthobon.

[1] Natal. Comes Histor. — [2] Extat in Bull. Const. 16. Ibid. § 2. — [3] Extat in Bull. Const. 19.

publicam ubertatem firmavit. Hi siquidem, non modo propria ipsorum frumenta, quæ ex prædiis suis propriaque agricultura colligebant, in horreis recondere, ac conclusa supprimere, et donec illorum pretium pro eorum avaritia adauctum conspicerent, ab omni prorsus venditione abstinere consueverant ; verum etiam ab operariis suis et agricolis, ac etiam subditis (si barones extitissent) illud vili pretio mos eis comparare erat, donec tantam undique tritici copiam cumulassent, ut pauperes, qui aliunde venale frumentum non reperissent, necessitate ducti, ab eisdem divitibus et baronibus eo pretio emere cogerentur , quod ipsorum venditorum avaritia affectasset. Quinimo eos etiam, qui ad Urbem, quo undique ex omnibus mundi partibus Christi fideles confluunt, frumenta eadem importare cupiebant, omni via ac ratione impedire ac retardare, contra Summorum decreta et ordinationes Pontificum, plectenda temeritate præsumerent.

151. Opportunum igitur remedium his adhibere omnino Pius volens, ne juxta illud Apostoli ad Corinthios, quodammodo contingeret, quod alius quidem esuriret, alius vero ebrius esset, divites præfatos ac barones, ejusmodi turpia mercimonia exercentes, in primis admonuit, ut Dei in seipsos largitatem agnoscentes, pauperibus imposterum sese benigniores exhiberent, atque ab eo detestabili frumentario quæstu prorsus abstinerent, memores scriptum esse [1], quod qui abscondit frumenta, maledicetur in populis, benedictio autem super caput vendentium. Quod si propria frumenta, quæ ipsis ultra eorum usum supererant, deditis temporibus, prout certe debuerant, vendere detractabant ; ab alienorum saltem emptione et illicita negotiatione abstinerent, et quam Dei benignitas populis anni fertilitatem impertiri dignabatur, eam ipsi invidiose intercipere non præsumerent. Si vero tum a prædictis frumentorum emptionibus, tum ab impediendis subditis suis, aliisque ad Urbem frumenta deferentibus sese minime temperassent, in Romanorum Pontificum prædecessorum suorum, præcipueque Clementis VII pro abundantia rei frumentariæ et agriculturæ exercendæ, anno Domini MDXXIII, dec. kalend, Martii Constitutionibus, in eisque contentas pœnas se incursuros scirent. Quas quidem Constitutiones, sua, in hac parte, perpetuo mansura Sanctione instaurabat, decernens insuper omnes cujuscumque generis, qualitatis et conditionis fuissent, qui frumenta ultra usum familiæ suæ emissent, animo et intentione illa carius vendendi, sine licentia in scriptis ab Ordinario annonæ pro tempore obtenta (quam tamen rationabili de causa tantum, et gratis omnino concedi voluit) non modo pœnas amissionis ipsius frumenti, et pecuniarias alias, ab ipso ordinario pro tempore impositas incursuros, sed etiam Omnipotentis Dei majestatem summopere læsuros, et in eo peccaturos scirent. Barones vero et alios dominos, terrarumque universitates, qui idem crimen patrassent, quique accedentes ad Urbem cum frumentis aliisque rebus ad victum necessariis, directe impedissent vel remorarentur ; in præfata Clementis VII Constitutione interminata supplicia subituros edixit. Ut vero facilius commodiusque omnes ad Urbem frumenta aliaque victualia convehere possent ; quoscumque, hac de causa ad Urbem accessissent, ab omni pedagio, gabella aut onere exemptos, esse ac fore perpetuo declaravit, et insuper ab omnibus civilibus executionibus, tam ratione debiti ab eis forsan contracti quam cameralium exactionum liberos esse voluit ; irritumque et inane dixit, quidquid contra eos, seu illorum animalia, et res quas secum prædicta de causa detulissent, tam ad Urbem accedendo quam ibi per biduum commorando, quam etiam ad solitam suam habitationem redeundo, executum et attentatum fuisset.

152. Eos etiam, qui ipsam pro communi bono agriculturam laudabiliter intra quadraginta ad Urbem milliaria exercuissent, dignis favoribus et privilegiis prosequi volens, tam messium quam seminum tempore, (dum scilicet colligendo vel tritico seminando verisimiliter occuparentur) ab omnibus etiam præfatis executionibus, etiam si ex obligatione in forma cameræ processissent, dummodo aliunde, quam ex agriculturæ fructibus solvere nequirent, immunes ac liberos reddidit. Boves vero aratorios omniaque instrumenta ad agriculturam necessaria, non supradictis tantum temporibus, sed perpetuo, pro quavis civili obligatione auferri, aut alia ratione impediri prohibuit : edicens insuper, in tacitis quibuscumque hypothecis, a quocumque, quavis de causa, inductis, præfatos boves, aliaque prædicta instrumenta minime fore comprehensa. Imo rebus ipsis quoquomodo agriculturæ inservientibus, tamquam communitatis, imo publicæ necessitatis instrumentis, omnia privilegia, quæ dotalibus bonis a jure concessa reperiuntur, omnimode impertitus est. Demum, ut hæc omnia ab omnibus observarentur, Ludovicum Simonetam, Marcum Antonium Amulium et Vitellotium Vitellium camerarium, S. R. E. cardinales delegit, qui ea, quæ ipsorum gravitatem et virtutem diligentia decebat, præfata omnia custodiri curarent, plenissima et omnimoda eis ad ipsa executioni mandanda tradita facultate, potestateque facta declarandi et decidendi quidquid in præsenti hac sua constitutione, declaratione, seu egere definitione agnovissent.

153. At, licet his optime statutis, annonæ copiam talem evasuram sperasset, quod populi

[1] Proverb. XI. n. 26.

ac subditi facile commodeque se suasque familias vili pretio sustentare potuissent: tamen, ut adhuc publicæ eidem populorum affluentiæ atque utilitati consuleret, ac ne nimia plurimorum lucri cupiditas hujusmodi suæ piæ providentiæ conatus irritos redderet, Constitutionem etiam alteram prædecessoris sui Pii IV confirmaverat et innovaverat; [1] qua extrahendi frumenta aliaque victui necessaria ex ditionis Ecclesiasticæ finibus, assimulatas quasdam facultates, præterquam ex causa vere onerosa, revocavit: quam quidem legem Pius districte admodum custodiri, et ne ullum lateret, denuo vulgari, sext. idus Junii istiusmet anni mandavit: ex quibus intelligas omnia Pium circumspexisse, quibus commodum Reipublicæque utilitas atque felicitas pararetur.

154. Quod si reperiri contingat, [2] omnes exemptiones, concessiones, immunitates et gratias, super solutione subsidii triennalis *Quatreni*, ut aiunt, *Carnis*, taxarum equorum, ac aliarum exactionum et impositionum cameralium, quibusvis a prædecessoribus concessas, nimia quadam districtione revocasse: id in primis summæ ejus integritati et justitiæ adscribendum, qua, ut ipsemet dicit, cavere voluit, ne alter alterius onera (quod minime æquum esse videbatur) perferre cogeretur, sed cum omnes ea simul subirent, onus quisque suum facilius et commodius sustinere valeret. Deinde temporum id acerbitati tribuendum, qua importabili quadam expensarum sarcina, pro Catholica religione ubique tuenda gravatus, ut illam ferre posset, in subditos onus partiri coactus fuit. Quod quidem ægro admodum animo fecit, ut ipsemet his verbis significat: « Et si ea sit mentis nostræ erga subditos nostros pietas, ut eos ab oneribus omnibus liberos videre cupiamus: tamen, et propter temporum difficultates, et multiplices de proventibus cameræ Apostolicæ, per prædecessores nostros factas alienationes, exhaustumque ærarium, ea premimur necessitate, ad sustinenda Sedis Apostolicæ onera, ut sine subditorum auxilio, ea omnino sufferre nequeamus; cumque firmissimum nobis sit propositum, ab omnibus impositionibus abstinere, cogimur, saltem usquequo divina favente clementia ab imminentibus gravissimisque necessitatibus sublevemur, curare, ut hactenus impositæ fideliter diligenterque exigantur ». Hæc ille [3]: quæ quidem manifeste declarant, invitum a populis ea ipsa expetiisse subsidia, vel quæ hactenus tantum imposita fuissent, vel quibus omnino carere non posset; quæque non cupiditas sæva extorqueret, sed sola necessitas postularet: qua etiam repugnante, vectigalia nonnulla abstulit, decori proprio subtractis, quæ in commune reipublicæ bonum traduceret, ut supra diximus.

155. Quam benignus vero et misericors exactor fuerit, videre est ex iis, quæ in eadem Constitutione, sexto idus Junii hujus anni edita, Vitellotio cardinali Vitellio Camerario in mandatis dedit; nam tradita ei super hoc omnimoda potestate, hactenus debita vectigalia, vel tota vel ex parte debitoribus remittere posse concessit: quam præsertim liberalitatem in eos voluit exerceri, qui præ aliis se in solutione diligentiores præstitissent; quia, licet subditorum solum amorem egestati propriæ suffragari minime posse cognosceret, plus tamen eorum pensabat affectum quam censum. Nec supra vires quemquam impositum vectigal solvere passus, ipsum minuendi eidem cardinali amplissimam facultatem attribuit: tanta siquidem in pauperes sibique subjectos misericordia et pietate afficiebatur, ut suæ necessitatis pæne oblivisci visus sit, eo ipso tempore, quo ipsi necessitati consulere coactus fuit.

156. Ac huic quoque prospexisse cognoscitur, cum curatorum viarum, pontium, fontium, et hujusmodi officium, et cuncta Diplomata, quibus ad id muneris delecti fuissent, per ipsum Vitellotium cardinalem Vitellium, tertio id. Octobris præsentis anni, penitus abrogavit [1]; cum enim hi ejusmodi abuterentur ministerio, ejusdemque assimulata specie, universitates et loca exagitare, impositisque pœnis premere minime vererentur; tam detestabili sceleri occurrere, vulgato per præfatum cardinalem Edicto, sublatisque ejusmodi curatoribus, Pius voluit. Ne vero amotis, qui viis, pontibus et fontibus, et hujus generis aliis præerant, earumdem viarum, fontium et pontium, qui publicæ commoditati plurimum deservire deprehendebantur, jura negligerentur, iisdem communitatibus et locis districte studium hoc demandatum; et sic undequaque, quæ populis prodessent, servare; quæ vero obessent, solertissimus indagator studuit removere.

157. *Spiritualia cuncta per se gerit; temporalia cardinalibus tractanda dimittit, et principem se vere ostendit eximium.* — Cum tamen inter ea, quæ summam reipublicæ utilitatem ac decorem conferunt, litterarum studia esse cognosceret; et hæc pæne abjecta hoc eodem tempore relevare contendit, ut apud Caracciam legitur, [2] his verbis: « Est Romæ Academia, quam *Sapientiam* vocant vulgo. Hanc Alexander (ut arbitror) Sextus liberaliter donavit proventibus annuis, unde excellentes doctrina viri disciplinas omnes cum laude profiteri possent. Hæc erat collapsa Academia, propterea que proventus illos certi homines occupaverant: hoc cum comperisset doctissimus Pontifex, illos præcepit proventus restitui, ut præstantes doc-

[1] Extat in Bull. Pii seor. edit. pag. 82. — [2] Extat in eod. Bull. pag. 37. — [3] Ibid. ut supra.

[1] Extat int. Pii Constit. seorsim impres. pag. 47. — [2] Epist. apud Carac. sub 9 Nov. 1566.

tores evocatos, instituat publicos scientiarum professores ». Hæc ibi, quibus addit Gabutius, [1] docentium numerum pariter et stipendium Pium adauxisse. Adduntur autem in præfata eadem apud Caracciam [2] Epistola, quæ sequuntur : « Gerit quidem omnem Rempublicam prudentissimus Pontifex, omnia negotia gubernat, omnem curam ac pondus administrationis sustinet ; agnoscit tamen præstantiorem partem ac potiorem esse illam reipublicæ, quæ ad rerum Ecclesiasticarum curam attinet et spiritualium, quam externarum et laicarum. Hinc fit, ut intentior sit ejus animus ad illas res gerendas, cum ad omnes tamen sit intentissimus. Spirituales igitur res fere per se gerit, alia, quæ ad ditionem temporalem vel ad principum negotia pertinent, aliis committit cognoscenda atque tractanda, de quibus videlicet ad se referant. Huic negotio præposuit primarios cardinales quinque, Moronum, Farnesium, Granvellanum, Amulium et Commendonum ». Hactenus Epistola, quæ nimirum non tantum Thuani, aliorumque inventa, ea in parte, quæ Pium optimum quidem Pontificem, minime vero bonum referunt evasisse principem, haud comprobat ; sed insuper providentia, prudentia, vigilantia, cæterisque virtutibus, quæ principem decent, eximie præditum exhibet. Quod si primas spiritualibus et divinis rebus detulit, id non modo Pontificis, sed etiam principis fuit, qui primo quæ sunt Dei, deinde quæ Cæsaris et ipse curare debet ; nam in reliquo, [3] si ea est imperandi ars, ut ejus ope, quantum est bonorum agrorum, sive montanorum, sive campestrium colatur ; totum sine periculo (ob commercia, quibus diversissimæ terræ sua bona communicant indigentibus, et vicissim illarum copia suam sublevant inopiam) mare navigetur ; quæcumque noxæ prius in mediis urbibus versabantur, ad extremas tartari latebras pulsæ sint ; et pro his commoda ab ultimis terræ marisque finibus inducta ; nec aliunde magis, quam e subditis, per se aliquo beneficio adjectis, sit voluptatem cæpisse : cuinam bene imperandi laus potissimum est tribuenda, quam Pio, qui cuncta hæc optimi principis perfecte adimplevisse munia deprehenditur ? Qua igitur ratione, in umbra et inter monachorum greges educato Pontifici, virtutes defuisse quæ principem decent, atque imprudenter egisse, impudentissime Thuanus audet asserere ? Qua fronte simulasse refert principis virtutes, justitiam, magnitudinem animi, magnanimitatem, prudentiam et gratitudinem, si virtutes ipsas eximie adeo latis legibus et amplissimis operibus exercuit ? His enim fundamentis innixi, quibus minime contradici potest, quæcumque in medium afferimus, suademus ; ac impia et excogitata Thuani ejusdem mendacia, unde sint hausta non invenimus. Difficile principis insignitus virtutibus Pius apparuisset, si virtutes istæ non ei naturales, sed ad tempus fuissent sumptæ. Nemo enim personam diu ferre potest, nam ficta cito in naturam suam recidunt, ubi e contra quibus veritas subest, quæque (ut ita dicamus) ex solido enascuntur, tempore ipso in majus meliusque procedunt, ut ex dicendis patebit. Nec demum simulatoriis artes, ut virtutes fingeret, Pium adhibuisse censeri valet, cum adeo simplicem tantummodo veritatem sectatus fuisse agnoscatur, ut apud eumdem Caracciam [1] hæc habeantur, ubi de litibus, judiciis et judicibus agit : « Non extrahuntur lites, sed maturo judicio dirimuntur. Ipse vult audire, videre, cognoscere omnia Pius Pontifex, quin etiam omnem eorum relationem, quibus utitur actionum ministris, repellit, in qua, vel minima nota sit odii, amoris, cupiditatis : simplicem tantummodo veritatem requirit ». Hæc ibi, quibus plurima addi possent, vel superius allata, vel inferius ponenda, si res postularet.

158. Reipublicæ igitur statum sub Pio minime reprehendere aliquis præsumpserit, quo omnibus securitas alta, affluens, parata fuit, et jus supra omnem injuriam positum extitit ; cum obversata apparuit oculis cunctorum ipsius lectissima forma, cui ad summam subditorum libertatem nihil defuit, nisi pereundi licentia. Cunctas autem Pii ad rem hanc pertinentes, hoc anno editas sanctiones ac gesta hic una coacervare visum est : ne ad majora properantes, ad hæc, quæ minora censenda sunt, iter deflectere cogeremur.

159. *Turcæ astu sibi vindicant insulam Chio.* — Turcica classis, vel octoginta tantum vel centum et decem, ut dicit Catena, [2] vel, ut Maurocenus, centum quadraginta circiter triremium numero, appetente Vere hujus anni, sub Pialis Purpurati imperio, Chium in Ægeo mari, ut vult Maurocenus ipse, et alii passim ; seu in Ionio, ut scribit ab Isselt, sitam insulam aggreditur et occupat. Causæ prætendebantur, quod ejusdem incolæ, exploratis Turcarum consiliis, quæ ob vicinum et liberum commercium illis patebant, ea, superiore anno, Melitensibus nuntiassent ; ac passim de iis, quæ Turcæ ipsi meditabantur, Hispaniarum regem aliosque Christianos principes admonere consuevissent. Deinde quod biennii tributum non solvissent ; quod avaritia legati, res ipsorum Bizantii apud *Portam* procurantis, factum esse, Campana, Thuanus aliique narrant ; quem etiam donanda Machmeti purpuratorum principi, et aliis munera, in suos ipse usus convertisse referunt.

[1] Gabut. Vit. Pii lib. VI. cap. 5. — [2] Caracc. ut supra. — [3] Phil. de legat. ad Cajum, pag. 834.

[1] Ex Carac. XI kal. Octob. 1566. — [2] Caten. Vit. Pii pag. 48. Maurоc. Hist. Ven. lib. VII. pag. 335. Ab Isselt. Hist. pag. 36. Cæsar Campan. Vit. Philip. II. tom. 2. lib. XVIII. pag. 171. Thuan. lib. XXXIV. pag. 368. — Tharcagnot. hist. par. 3. lib. IX, p. 62. Natal. Com. Hist. pag. 351. Ibid. ut supra.

His addebatur, quod Christianorum mancipiis, e Bizantio perfugis, receptis, eadem ad suos remitterent; quod quidem paulo ante in Mechmetis ipsius nobili quodam mancipio acciderat, qui e manibus illius elapsus, se in Chium contulerat. Nam, cum ille id rescivisset, ipsius, vel restitutionem, vel pretium, ab eis petiit. Cum igitur per legatum id Chiensi senatui renuntiatum esset, animadverteretque ipse, quanti sua interesset, primarium virum placatum habere; e vestigio pecuniam misit, quæ Mechmeti persolveretur; verum legatus ille eadem avaritia corruptus, eam quoque sibi retinuit : cujus fraudis Mechmetes ignarus, universum odium in cives convertit, atque in eos Solimanum inflammavit, ut Piali insulam occupare imperaverit. Cum igitur hic eo Paschalibus feriis, (quæ hoc anno in decimum octavum kalend. Maii inciderunt) appulisset, in prætoriam insulæ præfecto callide cum duodecim magistratum gerentibus accersito, ac comiter in speciem accepto, interim suos publice civitatis ædes una cum arce invadere jussit, et ita sine cæde, sine armis, astu tantum, eam sibi vindicavit. A direptione tamen præterquam Ecclesiarum abstinuit; Christiana siquidem templa omnia solo æquata voluit, præter unum divo Dominico sacrum, quod Mahumeticis superstitionibus destinavit.

160. Accidit autem, (quod etiam Thuanus silentio non præterit, et Turcis ipsis hujus sæculi hæreticos deteriores ostendit) ut cum in Beati Petri templo urbis primario, Turcarum unus ciborium, in quo sacrosancta hostia condita erat, profanis manibus contrectans, loci præsulem rogaret: Num hic ipsius Dei, et illa suæ fidei mysteria esent? Et ille ita esse respondisset, barbarus ciborium in terram projecit : quo viso; præsul, incredibili dolore perculsus, statim flexis genibus projecta colligens : « Me potius, inquit, oro, interfice, quam hæc sacrosancta mysteria pedibus conculcari videam ». Quo motus ille, ultro ab injuria temperavit.

161. *Ex Justinianorum familia nonnulli martyrio coronantur, nonnulli pretio redempti in Italiam reducuntur.* — Sed quia apud Chienses nobilis æque ac pia Justinianorum familia, ab anno MCCCXLVI, quo Constantinopolitanum imperium Andronicus Paleologus regebat, rerum potita erat; ideo ibi eam remanere Pialis haud passus est, sed Caffam, olim Theodosiam, in Thaurica Chersoneso deportari jussit. Ex ea viginti, (scribit Brietius, [1]) viginti et unus (Spondanus et Ciacconius) pueri, circiter decennes, ex alacrioribus et magis vividis, Constantinopolim inter Solymani ephebos enutriendi, adducti, ut ibi per vim circumciderentur. Neminem tamen eorum in tam tenera ætate, fidem ejurasse scriptores [1] tradunt; imo pæne omnes, virgis cæsos interiisse referunt. Ex viginti, decem et octo, tormentorum vario genere cruciatos, pro fide Christiana vitam et sanguinem profudisse, narrat Bosius [2]; et tres incaute deceptos, Turcicæ sectæ dedisse nomen, qui, cum postea adolevissent, facti pœnitentes, ea ejurata, et fuga arrepta, in Italiam transiverunt. Nonnullorum ex iis, qui pro Christi fide passi sunt, nomina recenset Ciacconius [3], ex libro secundo Selectorum Octaviani [4] Saulii accepta, et his carminibus comprehensa :

> Ante alios celebres divino numine divi
> Scipio, et Hyppolitus, Cornelius, Hercule juncto,
> (Quos cernis fratres) fera post tormenta, cruentum
> Martyrium passi, immanis quo Thracia tellus
> Sæviit in mites agitata furore fideles.

Decem, ex variis Archivis Abbas Michael Justinianus, eodem Ciacconio teste [5], collegit nomina, suntque hujusmodi : Antonium, Bartolomæum, Britium, Philippinum, Franciscum, Joannem Paulum, Paschalem, Paschalem alterum, Raphaelem. Reliquorum nomina, subdit Ciacconius ipse, nondum innotuere; nota sunt tamen Deo, illius libro vitæ descripta.

162. Præter hæc, in toties memoratis cardinalis Farnesii Consistorialibus actis, [6] sub die VI Septembris hujus anni ista habentur :

« Sanctissimus dominus noster dixit : Adolescentem, tres et decem annos natum, Justinianæ familiæ ex Scio oriundum, cum captus a Turcis Constantinopolim delatus esset, vel præmio, vel metu, nequaquam potuisse duci, ut Turcico ritu initiaretur. Quinimo, cum ei mortem Bassa comminaretur, et de ipsum ex fenestra præcipitem dando, vel ferro confodiendo, non solum non expavisse, sed martyrii ingens prætulisse desiderium, dicendo, nullum sibi majus munus fieri posse, quam, pro Christi fide, vitam cum morte commutare; tandem in carcerem injectus, cum ante Deum orationes suas fudisset, ut sibi martyris coronam donare dignaretur, intactus ac sine labe, post triduum mortuus est inventus. Cujus quidem rei Sanctitas Sua reverendissimos participes facere voluerat, ut Deo gratias haberemus, quod nostris quoque temporibus hujusmodi gratias impartiretur. »

163. Iisdem fere verbis, et notabilibus Actorum Consistorialium, a cardinali Gambara collectis, quæque Ms. in præclara Barberina Bibliotheca asservantur, eadem Ciaconius refert [7], additque, ex Bosio acceptum : « Neque sine admiratione legi debet, quod de uno (ex præfatis Justinianis pueris) narrat Bosius; namqe, cum

[1] Briet. Annal. sub hoc ann. Spondan. sub hoc ann. 8.

[1] Spondan. ut supra. Briet. ut supra, et alii. — [2] Bos. Histo. Hierosolym. par. 3. lib. XXXVI. — [3] Ciaccon. tom. 3. Hist. Pontif. et Card. pag. 1019. — [4] Octavian. Saul. select. lib. II. — [5] Ibid. ut supra. — [6] Act. Consistor. card. Farnes. pag. III. 2. — [7] Ibid. ut supra.

impactis atrocissimis verberibus jam expiraret; custodes tentasse digitum illius indicem erigere, apud Turcas ejuratæ Christianæ fidei et Mahometismi recepti signum, sed inani labore ; id enim cum præsentisset adolescens, complicatos complexosque in pugnum digitos, in extremo vitæ adeo valide constrinxit, ut neque eo vivo, neque demortuo, licet id sæpius Turcæ conarentur, et variis modis pertentarent, digitum explicare, nec manum aperire unquam potuerint ». Sic ille, quod etiam Spondanus [1] confirmat ; additque quod e Justinianis nonnulli, priusquam deportarentur, libertatem a Piali mercati, in Italiam abierunt. Inter quos, (inquit) extitit Josephus, Pater Benedicti, qui postea a Sixto Quinto cardinalis renuntiatus est. Cæteri [2], adnitente Pio, ut Catena, Gubutius, Campana aliique scribunt, ac Carolo Nono Galliarum rege interveniente, sequenti anno, ut vult Thuanus [3], patriæ sunt restituti, cum principatus umbra, ne insula nobilis, alio demigrantibus incolis, deserta relinqueretur. Quibus, et impetratum est, ne inde pueri Constantinopolim adducerentur, ut Janizzeri fierent. Quod etiam nunc, inquit Brietius [4], accurate servatur, Chiis sub Ottomanico jugo placide sed prudenter viventibus, et pietate magis sua quam principum suorum potentia tectis.

164. Post ea vero, quæ Pium dixisse in Consistorio, die sexta Septembris hujus anni habito, de pretiosa videlicet morte unius ex pueris Justinianis, supra retulimus, in præfatis Actis, tum cardinalis Farnesii tum Gambaræ, ista pariter ab eodem Pontifice dicta [5] adnotantur :

« Dixit, afferri nuntium, Bizantii homines esse ægri ac consternati animi, ob nonnulla, quæ ibi evenerant, quæ ipsi, ut portenta ducebant. Inter cætera, extinctos ignes, quos in Moschea æternos habebant; et lunam delapsam, quam primus Otthomanici nominis imperator Moscheæ pinnaculo fixerat». Sic ibi. At, cum passim in Sanctorum Martyrum gestis, ad impios infideles deterrendos, hujusmodi portenta, a Deo patrata legantur, a veritate absonum censeri idcirco non potest : si, quo tempore Justiniani pueri, tam fortiter pro Christi nomine dimicantes glorioso martyrio coronati sunt, ob eamdem causam ea divinitus facta existimentur, si tamen sub initio Pontificatus Pii hæc accidisse excogitandum non sit, ad memorabilem eam prænotandam cladem, quæ, eo agente, Othomanico imperio inferenda erat, quaque ipse sanguinem Sanctorum, qui effusus a Barbaris fuerat, vindicavit.

165. *De vigilantia Pontificis in tuendis oris maritimis præmonitus Turca ad sua revertitur.* — Chio (ut Natalis Comes, [1] ab Isselt, aliique narrant) Epidaurum navigans Pialis, eam quoque insulam fraude ac dolo occupare tentavit ; sed Epidauri, Chiorum exemplo docti, viginti tantum Turcas, eosque inermes, ad res necessarias coemendas admiserunt. Illa igitur spe deceptus, ad Tenum insulam navigat, ubi insulanorum rejectis muneribus, Delum, Appolinis olim templo celebrem, delatus, postridie Tenum repetiit, quæ una est Cycladum. Quo viso, Tenii se ad pugnam accingunt. At ille, nulla re tentata, inde recessit, opulentiorique prædæ inhians, maritimas quasque oras, tum Apuliæ, tum Lucaniæ, sed præcipue Samnitum depopulatus est ; nam ibi colonos abducit, exposito milite, et obvia quæque ferro atque igne diripit, omnemque defensorum industriam, mira navigationis celeritate antevertit. Barbarorum sævitiam, præ cæteris Samnites fuisse expertos, ex eo processisse narrat Campana, [2], quod, qui eidem præerat provinciæ, Joannes Blanes curam omnem ac diligentiam neglexerit, qua hostium impetus propulsarentur ; qua de causa in vinculis conjectum longa carceris pœna, licet crimini impari, punitum fuisse, idem tradit.

166. Eadem autem pericula Ecclesiasticæ quoque dictionis loca, in iisdem Adriatici et Tyrrheni maris littoribus constituta, subiissent, ni ea Pii vigilantia avertisset. Centumcellis igitur præsidiarios in primis duxit : deinde in Piceno classem instituit, cui Paulum Jordanem Ursinum, Bracchiani principem, præfecit, quem Pontificiarum triremium ducem dixit, eoque subsidio misit ; ac protinus quatuor militum millia, suis ducta stipendiis, in eam expeditionem dedit ; tum a Philippi Catholici regis classe auxilia procuravit, firmatisque ditionis suæ præsidiis, aliarum etiam Christianarum orarum sollicitus, regem ipsum admonuit, ut in Salentinos, Brutios, Samnites, Dauniam, milites mitteret, qui ea loca communirent, ab hostilibusque armis vindicarent. Quo factum est, ut Pialis, paulo post, nullo alio præterea operæ pretio facto, classem reduxerit ; post cujus discessum, ex præteritis Pontifex edoctus periculis, ut futura caveret, et nautarum securitati consuleret, Romanum Portum ipse adire voluit, et communiri, et alia egit sanxitque, quæ suo loco protulimus.

167. *Contra Turcas Pius classem instruit et Christianas oras muniri studet.* — Interea dum Pialæ classis pavor invaserat, et Pius tutis maritimas oras munimentis prosequi conabatur, singulare id munificentiæ specimen dedisse, hoc modo tradit Gabutius [3] : « Sub idem tempus, centum et amplius equites Galli primariæ nobilitatis, quos ingens suæ gentis hominum numerus comitabatur, ex insula Melita, a Turcarum

[1] Ibid. ut supra. — [2] Caten. Vit. Pii. pag. 48. Gabut. Vit. Pii, lib. II. cap. 2. pag. 51. Campan. Vit. Philip. II, to. 2. lib. XVIII. pag. 171. — [3] Thuan. Hist. lib. XXXIX. pag. 1311. — [4] Brietius, sub hoc anno. pag. 264. — [5] Ibid. ut supra.

[1] Ibid. ut supra. — [2] Cæsar. Campan. in Vit. Philip. II, to. 2. lib. XVIII, pag, 172. — [3] Gabut. Vit. Pii lib. II, cap. 2.

obsidione liberanda profecti, in patriam revertentes, Pii sacros pedes osculandi causa Romam diverterunt. Quos ipse, singulari pietate a limine aulæ Sancti-Marci, ubi tum residebat, genibus proserpentes, ad sacri pedis oscula benigne excepit, singulisque benedixit. Mox Gulielmo Saugaletto, intimo quæstori, ut ex ærario Pontificio decem aureorum millia illis distribueret, imperavit: ratus, exteros homines e salutari expeditione profectos, longoque itinere afflictos, pecuniarum egere subsidio. Horum principes erant Comes Brisaccus et Philippus Strotius, qui una cum aliis egregiam Pontificis liberalitatem admirari, ad eumque colendum impensius propensi, pecuniam, qua se non indigere profitebantur, pro sua modestia recusarunt: sed immortales Pio gratias agentes, ac magno se illi beneficio devinctos agnoscentes, ad Anconam urbem præsidio communiendam, cui a Turcarum classe periculum imminebat, sponte profecti, inde, donec tuta res esset, discedere noluerunt. »

168. Finitimos vero principes, quos in barbaram Pius classem concitaverat, ejusdem dicto paruisse, scriptores [1] referunt; qui octoginta quinque triremes (iis comprehensis, quas Pontifex et Etruriæ dux, necnon Januensium respublica miserant) Garziam, universæ classis Hispaniarum regis imperatorem, coegisse, et Brundusium contendisse, ut non tam maritimas oras ab hostibus custodiret, quam etiam, ut eos ultro aggrederetur, tradunt. Idipsum etiam curasse Venetorum rempublicam, Maurocenus [2] asserit; nam narrat Pialis ad Aulonem appulsu commotum senatum, ut insolentis barbari conatus, si quos experiri in reipublicæ ipsius ditionibus meditaretur, reprimeret, quam celerrime triremes triginta e navalibus deduci imperasse, quibus trietarchos, rerum maritimarum usu præstantes, gubernatorum titulo præfecit; atque tribus ac quadraginta, quibus Antonius Canalis legatus præerat, in Illyrico se adjungere jussisse; classis imperatore Hieronymo Zanio equite majoribus comitiis renuntiato, et Philippo Bragadeno collega Canali adjecto. Verum, ut innuimus, Pialis e Salentinis, Calabris ac Samnitibus, ingenti præda abacta, nec aggredi ulterius, nec expectare aggressores est ausus; sed Aterno in Brutiis, Piscaria in Samnitibus, et Diomedeis insulis, inani conatu, invasis, Adriatico sinu cum classe egressus, recta Bizantium contendit. Tradit insuper Maurocenus [3], neminem fuisse, qui Venetorum apparatu, Pialis eversa ac perturbata consilia non existimaverit; quod etiam confirmasse videtur Natalis Comes. Addit nihilominus Hadrianus, [4] initio quidem, suadente Veneto oratore, Pium, quam prædiximus octoginta quinque triremium classem Garziam cogere impulisse, spe adductum, Venetam rempublicam vires et triremes suas ei addituram, quibus Turcarum classem, non modo rejicerent, sed insuper adorirentur; sed eum spe frustratum subjungit, tum quia classis eadem, Diomedeis insulis, ut diximus, inani conatu provocatis recesserat, tum etiam quia Veneta classis immobilis steterat, imo hostium sublato periculo, respublica, copiis dimissis, ducem revocaverat; quod Maurocenus idem minime diffitetur. Quæ quidem protulimus, non ut tantæ reipublicæ gloriæ plectenda temeritate detrahamus, sed ut cuique debitus egregiorum facinorum honor tribuatur; nam licet ex sola Venetorum apparatus cognitione, Pialis perturbata esse potuerint consilia, ipseque Adriatico emigrare quodammodo compulsus videri queat; cum tamen nil in ipsum attentaverint Veneti, et viceversa Pontificiæ, Hispanicæ, Januensium et Etruriæ triremes, ad eumdem aggrediendum tetenderint; his potius quam illis rationabiliter recessus Pialis cognoscitur adscribendus. Eo igitur sic effugato, Garzias totius classis imperator, triremes dimisit, quæ ad propria redeuntes, plures piratarum naves cœperunt, ex quibus quamplurimi Christi fideles e barbarorum servitute redempti: non pauci etiam barbari, servi Christianorum facti, Pium, quam pro mancipiis proposuimus, Constitutionem edere impulisse probabiliter existimavimus; nam tunc insuper cœptum fuisse, quem supra diximus, ab Altemiræ comite nefarium prædonem, Falconem dictum, minime a veritate alienum cognoscitur.

169. Potissima vero causa, ob quam idem Pialis, et Neapolitani regni oras diripuit et depopulatus est, et Chium insulam, magno Christianorum damno, subjecit, præter illas, quas supra recensuimus, aliam quam etiam innuimus, nempe fuisse tradunt scriptores, quod furorem suum explere voluerit, hacque ratione vindicandam ignominiam censuerit, quam ex inani, præterito anno, Melitæ incepta oppugnatione subierat. Cum enim constet, Lybici maris hanc insulam, non modo Siciliæ, cui adjacet, LX millia passuum ab ea distans, sed etiam omnis fere Italiæ, contra barbarorum impetus, tutum propugnaculum, sacræ militiæ Sancti-Joannis Hierosolymitani hospitio inclytum, ad Romanæ Ecclesiæ præsidium maxime pertinere: id (inquit Gabutius [1]) Solimanus, Turcarum imperator, Christiani nominis hostis acerrimus, non ignorans, atque in Italiam sibi aditum aperire cupiens, paulo ante hunc Pontificatum, ingenti classe, ducentis ac sexaginta fere instructa navigiis, Melitam expugnare, ac per quatuor menses gravi obsidione divexare instituit. Et cum magna Melitensibus damna intulisset,

[1] Hadrian. lib. XIX, pag. 1366. Mombric. Roseus. hist. Neapolis part. 3, lib. I. et alii. — [2] Mauroccn. Hist. Venet. lib. VIII. p. 334. — [3] Mauroccn. ibid. — [4] Hadrian. Histor.

[1] Gabut. Vit. Pii. lib. II, cap. 2.

jamque arcem, cui a S. Erasmo cognomen est, per vim in potestatem redegisset, propugnantium militum virtuti demum cedere coactus, gravi suo dedecore, parique detrimento et indignatione, inde recesserat ; e suis triginta millibus, e nostris vero ferme novem millibus in ea obsidione desideratis. Sed ne, recuperatis viribus, majore impetu ac furore eo reverteretur, nemo non timebat ; maxime enim ob id bellicos apparatus Constantinopoli fieri nuntiabatur, de quibus Maurocenus [1] hæc habet : « A Victore Bregadeno, legato Bizantino litteræ afferebantur, ingentes terra marique apparatus a Solimano fieri, quibus permotus senatus, ne classe Turcica ex Hellesponto emissa imparatus offenderetur, (licet ei pax et amicitia cum Solimano intercederet,) ut in Illyrico triremes octo, in Creta decem armarentur, sanxit. »

170. *Pontificis zelo et sumptibus optime instructa Melita.* — Joannes Valleta, igitur, Hierosolymitani Ordinis magister, ut barbarorum rabiem ac mentem præverteret, unum id optimum excogitaverat, ut arx videlicet nova ædificaretur, qua hostium conatus frangerentur. Consilium probaverat Pius, ideoque, ut, quam Valleta idem designaverat, novam urbem condere, omnique genere præsidii communire quamprimum aggrederetur, graviter cohortari, atque impellere non destitit ; triaque (vel, ut scribit Catena [2]) quatuor millia militum, quos in eam daret expeditionem, stipendiis affecit : et quæ Pius Quartus desponderat, aliaque longe majora subsidia, libenter se præbiturum ostendit ; ac protinus aureorum quindecim millibus, Melitenses milites donavit, et alia præterea duo millia, ut aliquis scripsit, vel quinque, ut Gabutius [3] adnotavit, vel quindecim, ut Thuanus [4] credidit, in menses singulos in eam fabricam, per septimestre contulit. Sed quoniam, et tantæ molis ædificium, et grave a potentissimo hoste imminens periculum, majora postulare videbantur auxilia, quæ ab aliis principibus tributum iri, spes erat exigua, et quæ ab Hispanis expectabantur, præcipue a proximo Siciliæ regno, ab illius prorege, ut narrat Bosius, longius protrahebantur : hinc tum Pius, tum Melitenses milites, in magnas undique conjecti videbantur angustias : e quibus ut evaderet Pontifex, amplissima in primis Apostolicæ Indulgentiæ munera cunctis fidelibus proposuit, eosque, ut erratis expiatis, divinam opem Melitensibus implorarent, ac pro suis quisque facultatibus eis succurrerent, paterna charitate provocavit. Ex quo Pontificiæ Indulgentiæ, piorumque liberalitatis beneficio, per Italiam Galliamque præstito, haud modicam pecuniæ vim collectam esse testatur Gabutius. Quod, ne in Hispania quoque fieret, ut idem scribit, regiorum administrorum, unde cogendæ pecuniæ bonam partem in Guletanam munitionem conferendam esse prætendentium, fecit exemptio. At vero, cum præter hæc, in Indiis quoque, ut edixerat, Jubileum ipsum minime vulgatum fuisse Pius intellexisset ; id ægre ferens, eo mox abrogato, per exhortatorium Diploma, sacrum Apostolicæ benedictionis munus iis tantum obtulit, qui ejusdem subsidium benigne deinceps contulissent.

171. Præfatum Jubilæum, uti illud ex exemplari Vaticano [1] accepimus, hic damus :

PIUS PAPA V.

« Universis Christi fidelibus præsentes litteras inspecturis, salutem et Apostolicam benedictionem. Cum gravissima et asperrima tempora populi Christiani, in quæ Pontificatus noster incidit, consideramus, perturbatur intimo dolore cor nostrum et summo mœrore conficitur, tum ex damnis calamitatibusque præsentibus, tum ex magnitudine periculorum instantium. Namque et in multis provinciis, propter hæreses introductas, non sine miserabili animarum pernicie, Christiani populi unitas concordiaque dirempta est ; et dum reliquæ nationes Catholicam fidem, verbo quidem profitentur, factis autem et moribus nequaquam tali professioni congruentibus, Deum graviter offendunt ; aucta est mirum in modum, impiorum hostium potentia, et adeo crevit, ut jam Christianæ Reipublicæ salus in extremum discrimen adducta sit. Quotidie enim ad nos et litteræ et nuntii afferuntur, de classibus, de copiis, de pedestribus et equestribus, de reliquis rebus, ad bellorum et terrestrium et maritimorum usus necessariis, quas potentissimus et immanissimus Turcarum tyrannus, incredibili studio, diligentia ac sumptu comparat, ad bellum, terra marique, Christiano populo, primo quoque tempore, inferendum, et Christianorum non religionem modo, sed etiam nomen penitus, si posset, abolendum atque delendum. Huic tantæ tamque horribili quæ impendet tempestati, pro commisso nobis officio pastorali, saluti populi Christiani occurrere cupimus, pro qua etiam sanguinem et vitam ipsam libentissime profundere parati essemus. Sed, ut propter iniquitates et peccata, iræ divinæ merito extimescenda est ultio, ita, si populus Christianus sese ad Deum converterit, et pœnitentiam egerit, sperandum est, Deum, ut est *benignus et misericors, et præstabilis super malitia :* nec *vult peccatorum mortem, sed ut convertantur et vivant ;* quique nos invitat, dicens : *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos,* suis fideli-

[1] Mauroccn. hist. Venet. — [2] Caten. Vit. Pii, pag. 48. Fevillet. Vit. Pii lib. II. c. 10. — [3] Gabut. ut supra. — [4] Thuan. lib. XXXIX. pag. 368.

[1] Ex Ms. Cod. Vatic. signat. 2906. pag. 2. num. 33.

bus auxilio futurum, nec passurum hæreditatem suam ab infidelibus occupari. Etsi enim vires hostium maximæ sint, tamen major est qui in nobis est quam qui contra nos; potensque est Dominus tam in paucis salvare quam in multis. Quocirca, ex parte omnipotentis Dei, et per viscera misericordiæ illius, omnes et singulos utriusque sexus Christi fideles hortamur et monemus, ut hoc acceptabili tempore ad Dominum et Redemptorem nostrum humili corde conversi, conscientiam suam diligenti studeant examinatione discutere, atque orationibus et eleemosynarum erogationibus vacare juxta ipsorum conscientiam, sive sacerdotum, quibus peccata sua contitebuntur, salutare consilium. Ut vero eo libentius faciant dignos pœnitentiæ fructus, quo talium operum majorem sunt fructum et præmium percepturi: nos de omnipotentis Dei misericordia et BB. ejus Apostolorum Petri et Pauli auctoritate confisi, et pro illa, quam nobis, licet insufficientibus meritis, Deus dedit ligandi et solvendi, et thesauros Ecclesiæ aperiendi potestate: omnibus et singulis utriusque sexus Christi fidelibus, qui hoc Quadragesimali jejunii tempore, postquam harum litterarum notitiam habuerint, in sequentis hebdomadæ quarta et sexta feria, ac Sabbato, pro defensione reipublicæ Christianæ contra hostes, et pro unione Christi fidelium, pias ad Deum preces effuderint, et pro suæ devotionis affectu eleemosynas erogarint, sacramque Eucharistiam postea, die Dominico devote susceperint: post diem vero sacratissimum Resurrectionis Dominicæ, si prius harum litterarum notitiam non habuerint, et post ipsas Litteras promulgatas in sequentis hebdomadis, quarta itidem, et sexta feria, et Sabbato jejunaverint, et orando, ut præfertur, sac. communionem die Dominico proximo perceperint, plenissimam peccatorum suorum Indulgentiam, quæ Christi fidelibus, Ecclesias almæ Urbis, et extra Urbem, ad id deputatas anno Jubilei visitantibus concessa est, misericorditer in Domino elargimur. Dantes eis potestatem eligendi quem voluerint confessorem, cujusvis Ordinis regularem, seu sæcularem presbyterum, qui, confessione eorum audita, ipsos a quibusvis peccatis, quamvis gravibus et enormibus, etiam Sedi Apostolicæ reservatis, et in Bulla, quæ in die Cœnæ Domini legi consuevit, contentis, et a censuris, in quas inciderint, injuncta eis, pro modo culpæ pœnitentia salutari, absolvere; et quævis vota ab eis emissa (votis dumtaxat castitatis et religionis exceptis) in alia pietatis opera commutare possit. Non obstantibus Constitutionibus et Ordinationibus Apostolicis etc. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum sub annulo Piscatoris. Die VIII Martii MDLXVI, Pontific. nost. anno primo ».

172. Ex Apostolica hac spiritualium thesaurorum Pii liberalitate ingentem pecuniæ vim coactam, scribit quoque Jacobus Bosius [1], qui addit, agente Hierosolymitani Ordinis oratore Cambiano, ab eodem Pontifice, altero Diplomate vetitum, ne Feria sexta in Parasceve ac Sabbato Sancto hujus anni indulgentiam vel Jubileum aliud, præter illud, quod in Melitæ subsidium ipsemet proposuerat, vulgari posset.

173. Biduo ante ejusdem publicationem, a Melitensi Ordine Romam missus Petrus de Monte, Capuæ prior, ut, ejusdem religionis nomine, novo Pontifici obedientiam profiteretur, omni officiorum genere a Pio, sexta die Martii, coram cardinalibus in publico consistorio exceptus fuerat; orationemque pro eo ad Pontificem habuerat celeberrimus ille et omnimoda eruditione insignis, Achilles Statius Lusitanus. Eam ex Latino conversam, refert Bosius, simulque illud, quod, Pontificis nomine, Antonius Florebellus Avellinensis episcopus, a secretis Brevium, dedit responsum.

174. Privatim deinde Petrus de Monte Pontificem allocutus, de cunctis admonuit, quæ ad Melitæ et Hierosolymitanæ religionis statum pertinebant; et ad quæque pro utriusque salute facienda ac subeunda Pium paratissimum invenisse, Bosius idem tradit; subdit tamen se admiratione motum ostendisse Pontificem, quod magnus Melitæ magister, statim a Turcicæ classis discessu, totis nervis novæ Urbis ædificationi animum non intendisset; aliaque dixisse, ex quibus elici poterat, Pio renuntiatum esse, non in hoc tantum, sed quod in sarciendis quoque aliis Melitæ arcibus, segnior quam oportuerat, idem magister extiterat. Quam sententiam, Pontificis animo falso injectam, diluere Petrum de Monte et Cambianum, Melitensium oratores, totis viribus contendisse scribit.

175. Verum, ubi Joanni Vallettæ delatum est,[2] de his sparsis in vulgus rumoribus falsaque de se concepta a Pio opinione valde commotus, Epistolas satis aculeatas ad Pontificem dedit, quibus et præteritam segnitiem in admovenda novæ urbis fabricæ manu, purgare studuit, et novo excogitato dolo solertique commento, quæ perperam de eo vociferabantur, abolere connixus, se suosque Melitenses milites (quod minime tamen in animo habebat) nisi Christiani principes opem ei opportuno tempore ferant, Melita relicta, (quod Pontifex et Hispani maxime verebantur) in Siciliam recepturum, interminatus est. Quod quidem, adeo ex sententia successit, ut de ejusmodi stratagemate loquens, fructuosum suum: *Finxit se longius ire*, illud nuncupare deinde consueverit. Hispani enim,[3] ubi id illis innotuit, veluti e somno excitati, suppetias, quas usque adhuc impertiri distulerant, suppeditarunt, et Pius, non modo præterita commemorare destitit, quinimo de variis, qui-

[1] Jacob. Bos. hist. Hierosolymit. lib. XXXV, pag. 734. — [2] Ibid. ut supra, pag. 738. — [3] Ibid. pag. 714.

bus Valleta premebatur, angustiis edoctus, ut mœrentem hominem sublevaret, et in officio contineret, non solum, quanta posset maxima illi subsidia tribuere, sed vitam etiam ac sanguinem pro honore Dei, Melitensiumque salute profundere paratum esse respondit, ut e sequenti ad ipsum scripta Epistola apparet, quam et Gabutius,[1] inter Pii Epistolas edidit, et Bosius[2] quoque e Latino conversam in sua Hierosolymitanæ Religionis historia inseruit, et nos ex Vaticano Regesto accepimus, [3] estque hujusmodi :

« Dilecto filio Joan. de Valleta, magistro Hospitalis Sancti Joannis Hierosolymitani.

« Dilecte fili, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Lectis litteris tuis, die XXIV Februarii datis, et iis quæ mandato tuo nobis Cambianus orator tuus exposuit auditis, cognovimus te certiorem factum fuisse, conceptam a nobis esse quamdam minus commodam de te opinionem, quod non ea, qua opus fuerit, diligentia, ea, quæ ad istius insulæ defensionem necessaria sunt, paraveris. Moleste ferimus, hoc de nobis te suspicari, qui de te non possumus non honorificentissime et sentire semper et loqui, et tua merita in Christianam rempublicam prædicare, qui viderimus, quanta virtute quantaque constantia superiore anno, a potentissimorum hostium assiduis tot mensium oppugnationibus insulam istam defenderis, et quanta cum laude et gloria tua eos ad extremum, multis et maximis acceptis detrimentis, recedere coegeris ; ac Siciliam et Italiam tuis laboribus et periculis, ac plurimo tuorum sanguine, ex tanti belli periculo eripueris. Illud tamen fatemur, non defuisse, qui diligentiam tuam nonnullis in rebus, et in ea maxime desideraverint, quod non statim post discessum hostium, novum oppidum condere aggressus sis, sicut prædecessori nostro promissum fuerat, qui eo promisso inductus, illam pecuniæ summam ad urbem novam condendam pollicitus fuit, cujus etiam partem solvit, ut ea urbs quam primum inchoaretur. Nos tamen, quo minus inchoata fuerit, culpa tua factum non esse putamus, sed rerum necessariarum inopia, quam in tuis litteris excusas. Neque enim adduci possumus, ut credamus, te, cum tantam gloriam tibi, illo obsidionis atrocissimo tempore, compararis, indiligentia postea quadam eam imminui passurum fuisse, et in re tam necessaria officio tuo defuisse. Non possemus tamen non improbare et reprehendere consilium tuum, si id faceres, quod tibi in animo esse scripsisti, ut, relicta insula Melita, te cum tuo Ordine in Siciliam reciperes, præsidio illis duabus arcibus tantum imposito, quod hac ratione putes, Ordinem tuum facilius a classe Turcica defensum iri. Etenim pro tua prudentia cogitare debes, si tu inde discederes, hostes facile, cum reliquas insulæ partes statim, tum illas duas arces, brevi in potestatem suam redacturos fore : atque ita illa insula, quæ Siciliæ imminet, quod Deus avertat, amissa, Siciliam et Italiam deinceps, et totam Christianam rempublicam in maximum periculum adductum iri ; atque ita futurum, ut laus et gloria tibi et Ordini tuo, superiore anno parta, non modo evanescat, sed in maximum dedecus convertatur. Neque vero existimatio vestra tantum agitur, sed ipsius Ordinis vestri salus. Neque enim principem ullum reperturi essetis, qui vos ullo suæ ditionis loco reciperet, cum attenderet, vobis recipiendis, et aliquo vobis oppido tribuendo, futurum, ut bellum Turcarum ad se attraheret. Quod si disjecti et segregati sibi quisque vestrum consilium caperet, et præceptoriis frui suis se posse spectaret, cogitare debet, non defuturos, quibus occasio hæc minime prætermittenda videatur, ipsas præceptorias vestras occupandi, et de his, quidquid sibi libitum fuisset, faciendi. Hæc pro tua prudentia cogitans, statuere et deliberare debes, desistendum tibi esse consilio tuo insulæ relinquendæ : sed in ea permanendum, una cum ipso tuo Ordine. Urgebit majorem in modum præsentia tua ; et cum animos Christianorum militum, tum hostes ipsos deterrebit, a quo se superiore anno, victos fuisse meminerint, majorisque momenti tui unius erit præsentia, quam, si tu abesses, magna militum manus. Quod si, superiore anno, tam parva manu potuisti, Deo juvante, hostes repellere, quanto magis confidere debes, Hispaniarum regis Catholici auxiliis et nostris adjutum, præter illa, quæ ipse conducturus es, te illos repulsurum, cum quibus etiam acie ipsa, si necesse fuerit, poteris dimicare, nedum pauca adversus eos præsidia tueri ? Quid vero animi futurum ipsis hostibus dimicaturis cum tanto majore Christianorum militum numero, quam is fuit, a quo, superiori anno, devicti fuerunt, et ipsorum copiis futurum, ut verisimile est, minoribus, propterea quod Turcarum tyrannum bellum alia ex parte Christianis terra illaturum esse pro certo habetur. Mane igitur, dilecti fili, in præsidio tuo, mane in possessione laudis et gloriæ, quam tibi apud omnes gentes immortalem peperisti. Non defutura sunt tibi auxilia regis Catholici, cujus ipsius gloria et regnorum salus agitur : non deerunt nostra, qui sanguinem ipsum parati sumus pro Dei redemptoris nostri honore, et pro Christianæ reipublicæ salute profundere. Aderit vero in primis tibi Deus ipse, qui priori anno, tam manifesto etiam juvit. Non deerit supernum ejus auxilium militibus suis. Quod, quo certius adsit, nos, omnes pias et religiosas personas, et universos Christi fideles ad invocan-

[1] Gabut. Epist. Pii lib. I. ep. 3. — [2] Jacob. Bos. hist. l. XXXV. pag. 742. — [3] Epist. apud Gab. Pii V. lib. I. ep. 3.

dum, apertis Ecclesiæ thesauris, nuper invitavimus. Regem autem, etsi non dubitamus parari jam jussisse auxilia, reliquas res, quas pollicitus fuit, tamen ad eum nos hoc tempore scribimus, ad mittenda vobis primo quoque tempore auxilia promissa, nostris litteris vehementer urgentes. Scribimus etiam ad proreges Neapolis atque Siciliæ, eos exstimulantes, ut eas res, de quibus mandatum a rege acceperunt, sine mora vobis subministrent. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum sub annulo Piscatoris. Die XXII Martii MDLXVI. etc ».

176. At, cum ea mente, quas innuimus litteras, ad Pium Valleta dedisset, ut non modo ipse auxilia subministraret, verum etiam ad eadem suppeditanda Christianos alios principes sua auctoritate urgeret; id libentissime Pontifex, et præstiturum, ut audisti, ad ipsum scripsit, et revera præstitit, ut educitur ex sequenti Epistola [1], sub eodem die. ad Philippum Hispaniarum regem scripta :

« Charissimo in Christo filio nostro Philippo Hispaniorum regi Catholico. Charissime etc.

« Mittimus, una cum litteris ad majestatem tuam exemplum litterarum, quas dilectus filius magister Hospitalis Sancti-Joannis Hierosolymitani scripsit ad Brocardum comitem, et ejus Ordinis militem Cremonensem, ex quibus M. T. agnoscet querelas ejus, et cogitationem de se cum sui Ordinis corpore in Siciliam recipiendo, propterea quod imparatus sit eis rebus, quæ ad tuendam insulam Melitam sint necessariæ. Ad eum nos rescripsimus, adhortantes, ut manendum sibi esse statuat in ea insula; et quam diligentissime potuimus, ad eam defendendam confirmantes, de M. Tua pollicentes, non defutura ei auxilia militum et cæterarum rerum necessariarum, quas M. T. promisit, sicut nos quoque, et pecunia eum juvare cæpimus, et auxilio etiam militum, ac quibusque rebus poterimus, enixe ei subvenire decrevimus. Nunc etiam, tacentibus nobis, satis ipsius periculi magnitudo loquitur, tam appropinquante adventu hostilis classis, et ipso magistro ab omnibus rebus tantopere imparato, quam necessarium sit et militum auxilia et aliarum rerum copiam illi subministrare, ne negligentia nostra respublica Christiana maximum aliquod detrimentum, quod sarciri postea minime possit, accipiat (id quod Deus avertat.) Quocirca M. T. hortamur et rogamus, ut tanti periculi magnitudinem attendens, curet efficiatque, ut ne qua mora amplius interponatur, ad auxilia militum, quæ promisit et ad cæteras res necessarias, quibus indiget, ipsi magistro subministrandas, et defendendum in insula confirmet, provideatque ne qua illi justa querendi causa detur, sed omnibus opibus suis ipsum et totum illum Ordinem, ita de Christiana republica meritum, adjuvandum et defendendum sibi esse statuat. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum sub annulo Piscatoris die XXII Martii MDLXVI, Pontific. nost. ann. primo ».

177. Neapolis quoque et Siciliæ proreges per litteras ac nuntios ad promissas Melitensibus suppetias quam celerrime ferendas, ardentius Pium exstimulasse, Gabutius [1] scribit. Verum, inter hæc, tantum abest, ut Valleta alio cum Ordine suo commigrare cogitaret, quin novæ Urbi condendæ jam manum admoverat : nam quint. kalend. Aprilis hujus anni, Feria quinta post quartam Dominicam Quadragesimæ, quo die in Introitu Missæ Ecclesia canit : *Lætetur cor quærentium Dominum : quærite Dominum, et confirmamini; quærite faciem ejus semper*, et legitur Evangelium de puero filio viduæ a Christo Domino resuscitato, solemni pompa urbs nova ædificari cœpit [2], ferventique opere deinceps, Deo in primis, deinde Pio atque aliis bene juvantibus, exstructa fuit ac communita, eique *Valletæ* nomen, a gentili conditoris magni magistri cognomine, majorum more inditum fuit. Ad hoc vero, ut novum ædificium celerius pro necessitate absolveretur, ne festis diebus opus facere impedirentur, fabros et operarios cæteros Pontifex legibus absolvit : edicens, vel necessitatis vel pietatis, vel publicæ utilitatis, quæ genus quoddam pietatis est, id aliquando fas est; quas videlicet rationes omnes, ad rem præsentem pertinere compertum. De hoc extat Apostolicum ejusdem Diploma [3], ad præfatum magistrum Valletam scriptum in hunc modum :

« Dilecto filio Joan. de Valleta magistro Hospitalis Sancti-Joannis Hierosolymitani etc.

« Dilecte fili, salutem etc.

« Cum optimo prudentissimoque consilio statueris novum oppidum in insula Melita, loco opportunissimo in colle, in quo posita est arx Sancti-Elmi, abs te condi cæptum, muris propugnaculisque munire, conducendo ejus operis causa ex Sicilia structorum, lapicidarum et operariorum numerum; supplicandum nobis curasti, quoniam celeritate magna opus est, ad occurendum periculo quod ab impiis et potentissimis Christiani nominis hostibus Turcis Maurisque prædonibus illi insulæ imminent, superiore ab eis anno, tam pertinaci oppugnatione tentatæ, permittere velimus, ut quo citius id opus absolvi possit, etiam diebus festis structores et alii, quorum opera usurus es, ei ædificationi ac munitioni, absque peccato vacare possint. Quibus nos supplicationibus inclinati, et considerantes, licet dies festos, tam nova quam veteri lege, divini cultus causa servandos esse præceptum sit, et ab operibus servilibus abstinendum; tamen etiam propter homines institutos fuisse, et sacris canonibus excipi duas causas : unam

[1] Ex Archiv. Vatic. sign. 2906.

[1] Ibid. ut supra. — [2] Bos. lib. XXXV, pag. 744. — [3] Ex Vatic. Archiv. sign. 2906.

necessitatis, alteram pietatis, sive publicæ utilitatis, quæ pars pietatis esse censetur : quarum utraque in hac re concurrat, scientes etiam, quantam cladem olim Machabæi acceperunt, propterea quod in die Sabbati pugnare noluerint ; qui divino afflati spiritu postea decreverunt, venientibus hostibus etiam die Sabbatorum pugnare. His de causis, Apostolica auctoritate, tenore præsentium permittimus et indulgemus, ut structores, operarii, lapicidæ et omnes alii, quorum opera ad ejus oppidi ædificationem, et ipsius insulæ munitionem, uti volueris, etiam diebus festis omnibus, exceptis illis diebus, qui discretioni tuæ excipiendi videbuntur ; si modo temporis ad muniendum concessi spatium patietur, ædificationi, et arcium, atque aliorum, insulæ munitioni, seu instaurationi possint, sine conscientiæ scrupulo, incumbere. Datum Romæ apud Sanctum-Marcum sub annulo Piscatoris, die XIX Augusti MDLXVI, Pontific. nostri ann. primo ».

178. Præter Hispaniarum regem aliosque principes, qui in novæ urbis constructionem subsidia plura contulerunt : magnam pecuniarum dedisse summam (quod tamen scriptores silentio prætereunt) Sebastianum quoque Lusitaniæ regem, ex Epistola educitur ad eum a Pio scripta,[1] qua ingentem illius principis in Melitensium Ordinem liberalitatem, his verbis commendandam duxit :

« Charissimo in Christo filio nostro Sebastiano, Portugalliæ et Algarbiorum regi illustri. Charissime in Christo fili noster.

« Cognovimus ex Cambiano oratore dilecti filii magistri Hospitalis Sancti-Joannis Hierosolymitani et ab aliis, majestatem tuam, commotam meritis illius Ordinis, erga rempublicam Christianam, misisse satis magnam pecuniam, ad oppidum novum in insula Melita condendum, eamque insulam, tanquam arcem, adversus immanissimos hostes Christiani nominis muniendam. Magnam sane ex ista liberalitate tua, et a toto illo præstantissimo Ordine et reliquis omnibus laudem adeptus es, et fecisti quod pium regem decuit. Ordo enim adeo de Christiana republica benemerentissimus omnium Christianorum principum auxilio dignus est, et insula illa, adeo Siciliæ imminet, ut cavere necesse sit, ne in hostium potestatem veniat, in qua id oppidum, cum ædificatum et diligenter munitum fuerit, erit opportunissimum adversus Turcas, et prædones alios totius Christiani populi propugnaculum. Laudantes igitur nos quoque eo nomine M. T. hortamur, ut quando tam benevolum animum erga hunc Ordinem indicasti, illum perpetuo commendatum habeas, cui nos quoque non defuturi sumus. Datum Romæ apud Sanctum-Marcum sub annulo Piscatoris. Die VII Augusti MDLXVI, Pontificat. nostr. anno primo ».

179. Perspectum igitur undique hoc Pii erga se tam enixum studium Melitensis Ordo habens, ut grati animi monumentum aliquod ei præberet, simulque digna cum cardinali Alexandrino officia persolveret, a quo beneficia plura referebat accepta ; hoc ipso ferme tempore eum sibi in protectorem elegit, sequenti Diplomate. Nos illud ex ipso originali hic exscripsimus :

« Fr. Joan. de Valleta, D. G. sacræ domus Hospitalis Sancti-Joannis Hierosolymitani magister humilis, pauperumque Jesu Christi custos. Et nos conventus domus ejusdem, universis et singulis præsentes nostras litteras visuris, lecturis et audituris, salutem in Domino, et prosperos ad vota successus.

« Consuevit Ordo noster, ex reverendissimis atque colendissimis patribus, et DD. Sanctæ Romanæ Ecclesiæ card. nonnullos habere protectores, eosque tanquam patronos et præcipuos fautores, observare, colere et venerari, ut prælibati Ordinis jura tueantur, protegant et defendant. Qua de causa solet per litteras suas speciales in protectores suos eligere, optare et nominare, qui singulari benevolentia, intimoque affectu ordinem ipsum prosequantur. Circumspectius itaque animadvertentes, quam solerti studio, cura, industria atque sedulitate reverendissimus atque illustrissimus in Christo pater et dominus Alexandrinus, sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ tit. Sanctæ-Mariæ supra Minervam presbyt. card. res nostras incessanter procuret apud Sanctissimum dominum nostrum Pium Quintum Pontificem Max., quo insuper amore ac pietate nostri Ordinis statum prosequatur ; serio primum invicem maturo et deliberato consilio, de nostra certa scientia et omnibus melioribus, via, modo, jure et forma quibus melius et validius facere possumus et debemus, eumdem reverendissimum et illustrissimum in Christo patrem et dominum Alexandrinum, sacro-sanctæ Romanæ Ecclesiæ tit. Sanctæ-Mariæ supra Minervam card. Ordinis ac vassallorum nostrorum, ac negotiorum agendorum statusque eorumdem protectorem et defensorem eligimus, creamus, facimus et constituimus ; citra tamen revocationem aliorum nostri Ordinis protectorum in Urbe, et diversis mundi partibus constitutorum ; ut multiplicatis intercessoribus, negotia nostra felicius suum sortiantur effectum. Præfatum igitur illustrissimum D. cardinalem humiliter et obnixe supplicamus, ut grato animo dicti Ordinis protectionem et defensionem pro sua erga nos humanitate summaque dilectione suscipere dignetur, ipsumque Ordinem, fratres, subditos et vassallos, omni favore, auctoritate, saluberrimoque consilio juvare, tam coram sanctissimo domino nostro Summo Pontifice, quam reverendissimis cardinalibus, et eorum sacro collegio, aut alibi, ubi

[1] Ex Archiv. Vatic. sign. 2906.

opportunum ei visum fuerit et conducibile, honoremque, decus atque commodum nostrum, dictique Ordinis præcipue commendatum habere, ne detrimentum, damnum, dedecusque suscipiat. Monemus igitur venerandos bajulivos Ordinis nostri, et hortamur omnes et singulos priores, factores, procuratores, fratres et subditos nostros, cujuscumque conditionis, gradus et qualitatis fuerint, eisque in virtute sanctæ obedientiæ districtius præcipiendo mandamus, et in virtule fidelitatis injungimus, ut supradictum reverendissimum et illustrissimum dominum cardinalem, uti Ordinis nostri protectorem et defensorem teneant, colant et venerentur; ad ejus quoque protectionem, favorem et patrocinium, pro casuum exigentia, in eorum necessitatibus confugiant et incurrant. In cujus rei testimonium Bulla nostra communis plumbea præsentibus est appensa. Datum Melitæ in conventu nostro. Die VII mensis Augusti MDLXV ».

180. Ut autem operibus Pontifex comprobaret, quod scripto vidimus spopondisse, cum, quæ proposuimus subministrata ab ipso, ad novi oppidi fabricæ perfectionem subsidia minime sufficere comperisset; majora præstare studuit, et licet per idem tempus, maximas, præcipue contra hæreticos, ut infra dicetur, sumptus faceret, neque aliunde suppeteret, ex quo largiora pro sua eximia pietate, Melitæ conferre posset auxilia; Pontificii cujusdam administri, officio suo male functi, rebus fisco addictis; (extitit is forsan, qui quæstor sub Pio IV fuerat, quemque diximus judicio sisti voluisse, facta tamen ei potestate, quemcumque vellet sibi judicem deligendi) ex his quatuor et quadraginta millia nummorum aureorum, ac varias ejus præterea gemmas, quæ tredecim ferme aureorum millibus æstimabantur, ipsi fabricæ (ut Gabutius scribit) statim attribuit, sacrisque militibus Melitensibus in eam rem, ut aureorum centum quinquaginta millia legitime contrahere quoquo modo possent, Ordinis sui fundis in Italia, Gallia, Hispaniaque oppigneratis, (ut inferius etiam dicetur) indulsit. Neapolitanis porro clericis ob id tres decimas imposuit, unde mox triginta fere aureorum millia congesta sunt. Ob id tamen, quod pecuniæ inopia constringeretur, vehementique studio ad tuendam, vel hic Melitam, vel alibi religionem et rempublicam, eam colligere laboraret; id nequaquam ulla minus recta ratione ac modo curasse censendum est; uti Natalis Comes, aliique rite observant: ac nos, de aliis agentes, non semel alibi animadversione dignum existimavimus.

181. Pii præsertim diligentia ac studio optime instructam Melitam igitur Turcæ intelligentes, ipsum aggredi non sunt ausi, sed conceptum rabici virus in insulam Chium, aliaque Tyrreni et Adriatici maris littora, ut diximus, acerbissime evomuere.

182. *Salernitanus archiepiscopus corripitur quod concilium provinciale cogere neglexerit.* — Cum vero, et verbo et opere, tam pervigili sollicitudine, a barbarorum sævitia, tam Melitam, quam maritimas quasque Italiæ oras, præcipue tamen Neapolitani regni, utpote Melitæ eidem proximiores, quæque Turcarum incursibus idcirco magis patebant, custodire Pius studeret; in eodem nihilominus regno, ab iis ipsis, qui, beneficiis adeo insignibus eo ipso tempore affecti, eum propensius colere, eique præ cæteris obedire debuissent, duriora forsan sunt objecta certamina. Nam, inter cætera, cum juxta sacri Tridentini Concilii decreta, quorum executionem præ cunctis ille urgebat, ut diximus, Salernitanus archiepiscopus Provinciale Concilium cogere statuisset; assimulatis quibusdam causis, illud cunctari atque in dies differre suffraganei episcopi connixi sunt; vel quod ipsi sanctioribus ejusdem legibus constringi metuerint, vel quod laicorum depravatos mores coercere vererentur, et ipsorum favorem et gratiam amittere dubitarent: de quibus omnibus Salernitanus idem præsul certiorem reddere Pontificem, sequenti quam ex ipso originali [1] exscripsimus Epistola, duxit:

« Totis quidem meis viribus, beatissime ac sanctissime Pater, conatus semper sum, ea, quæ tam sancte, tam pie apud Tridentinum Concilium decreta sunt, ut disposita reperiuntur, diligenter exequi; et propterea, ut primum potui, post generalem hujus diœcesis visitationem, diœcesanæque Synodi celebrationem, provinciale indixi Concilium, illudque omnibus Ecclesiæ meæ suffraganeis, ad Sanctissimum Trinitatis diem proxime præteritum insinuavi; maxima in Domino spe motus, plura ad animarum salutem, pravosque mores reformandos, hac in provincia vigentes, spectantia, in eo decernenda fore', quibus frui minime licuit. Nam, cum dies advenisset, provinciales quidem coram me convenerunt, sed post multa ultro citroque inter nos habita colloquia, Concilium priusquam inceptum esset dissolverunt, unanimiter dicentes, videri sibi, illud ad idus Octobris differri. Istud me gravi molestia affecit, cernens his quidem fructibus nos esse privatos, quos ex Congregatione ipsa consequi sperabamus, si omnes in ea essemus sententia, prius quæ ad salutem gregis pertinebant statuere, et nos ipsos, ubi et uti res exigebat, reformare, quam a levioribus inchoare. Cum omnes hinc discessissent, et postea dies ab eis præstituta adesset, evenit tunc, Mediolani indictum esse Concilium, cujus eventum expectandum duxi; sed antequam terminaretur, Pius Quartus Sanctitatis Tuæ prædecessor, e vita discessit, et aliqui ex meis comprovincialibus hinc abesse re-

[1] Ex Archiv. card. Alexand. tom. 70.

periebantur; Acernensis vero mortuus. Hæc omnia, ne illud convocarem, mihi impedimento fuere. Nunc vero rursus indicare plura me perturbant, et ideo priusquam ad aliud deveniam, visum est mihi de omnibus Sanctitatem tuam certiorem facere, et omni veneratione de his, ut facio, eamdem consulere. Sanctissime pater, illud primum valde me dehortatur. Suspicor provincialium mentes in rebus præcipuis decernendis a concordia forte alienos fore; deinde, quod pro certo habemus, supremos sæculares judices ægre ferre hujus Concilii celebrationem; quippe qui sane credunt, multa in eo pro hujus provinciæ pravorum morum reformatione statuenda esse, quibus adversari, et, ut ea executioni nequaquam demandentur, nedum, ut vereor, conabuntur, sed reipsa a nobis abdicare studebunt. Quibus ex causis facile mihi persuadeo, parum utilitatis in his partibus perventurum, et propterea salubrius erit, nisi fallor, malis, quæ his instant vel instabunt, Sanctitate tua consulta, secundum prudentissimum illius consilium mederi. Dignabitur igitur Sanctitas tua, his omnibus prudenter, ut assolet, consideratis, mandare quid agendum, et ego interim necquidquam innovavero, donec a Sanctitate tua responsum habuero : quem Deus Opt. Max. diu conservet incolumem. Salerni kalend. Aprilis MDLXVI. Beatissime Pater. Servus humilis et orator vestræ Sanctitatis qui beatissimos pedes tuos deosculatur archiepiscopus Salernitanus». His litteris Pius hujusmodi responsum [1] dedit :

« Venerab. fratri archiepiscopo Salernitano

PIUS PAPA V.

« Ven. frater. Accepimus litteras tuas, in quibus scribis, cum ex decreto sac. Concilii Tridentini provincialem Synodum anno proximo ad diem Festum Trinitatis indixisses; et cum suffraganei ad constitutam diem convenissent, eorum omnium consensu, ejus celebrandæ tempus ad id. Octobris dilatum fuisse; cujus dilationis nullam causam abs te allatam fuisse mirati sumus. Addis, cum dies venisset ad quam Synodus prorogata fuerat, quibusdam de causis ne tum quidem fuisse a vobis celebratam. Oportuit te, frater, quo primum tempore congregaveras, pro loco, quem in eo tenebas, cohortari diligenter et urgere ipsos suffraganeos, ad exequendum tam salubre decretum Concilii, et dissentientes admonere ipsorum officii. Tu vero non modo id tum non egisti, sed cum iterum Synodum congregasses, eam, nulla re penitus acta, passus es iterum dissolvi. Ita secundus error fuit gravior priore : bis coacta Synodus fuit, bis sine ulla causa probabili dissoluta, nulla re omnino earum, quæ tractari debuerant, acta atque decreta. Quorsum igitur expectatus fuit exitus provincialis Synodi Mediolanensis, si ne tum quidem, cum ea peracta fuit, vestra fuit Synodus celebrata ? Quid vero impedimenti attulit obitus prædecessoris nostri, quominus eam celebraveris, atque nonnullorum suffraganeorum tuorum absentia, qui erant tuis litteris evocandi, et si non venissent, Synodus fuerat nihilominus prosequenda. Illud vero probare non possumus, quod scribis, deterreri te, ne Synodum rursus indicas, quod suspiceris, suffraganeos minime consensuros ad ea quæ essent præcipue decernenda. Tuum enim officium erit, eos ad concordiam diligenter hortari, et prius, an vere inter se dissentiant experiri. Quod si putas judicibus sæcularibus non placere Synodum celebrari, debebitis vos honorem et obsequium Dei rebus aliis omnibus præponentes, quæ decernenda fuerint, decernere, et postea proregis aut Catholici regis, aut, si ita vobis visum fuerit, Sedis Apostolicæ auxilium implorare, quod vobis minime defuturum est. Quia vero nos consulendos putastis, nos cum venerabilibus fratribus nostris sacræ Congregationis Concilii re communicata, volentes pro loco, in quo nos Dominus constituit, id agere et curare, ut quæ tam pie et tam provide in tanto Concilio, post tot labores susceptos, post tot et tam graves difficultates Dei auxilio superatas, tanta et tam diuturna Christiani populi expectatione decreta fuerunt, ubique serventur; neque eorum, qui ea exequi debent, negligentia eludantur, fraternitatem tuam hortamur in Domino, et districte præcipiendo mandamus, ut memor officii tui ac zeli, quem in ipso Concilio Tridentino, sicut accepimus, prætulisti, Synodum indicas, eamque primo quoque tempore, juxta Decretum Concilii Tridentini celebres, neque in ea celebranda respicias quidquam aliud, nisi Dei honorem et animarum salutem. Quod si qui suffraganeorum tuorum ad eam venire recusaverint, adversus eos decretum exequi debebis, et, si opus fuerit, eorum apud nos contumaciam accusare, qui ei rei remedium, quod opportunum fuerit, adhibebimus. Si quid vero a sæcularibus judicibus impedimenti, ut suspicaris, allatum fuerit, id quoque removendum curabimus, minime dubitantes, quin charissimus filius noster, rex Catholicus, ut tanto et tam Catholico rege dignum est, ad rem tam Deo gratam et tam populis salutarem propense auxilium suum laturus sit. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum die XXIV Maii MDLXVI, Pontificatus nostri anno primo ».

183. Sic Epistola [1] : fuit autem, ad quem eam scripsit Pius, archiepiscopus Salernitanus, Gaspar Cervantes de Gaete, natione Hispanus, theologiæ et juris eruditione præcipuus, qui jam, sub Paulo IV Hispalensis archiepiscopi vi-

[1] Ex Archiv. Vatic. num. 2906.

[1] Ughel. Ital. Sac. t. 7. in Archiep. Salernit. Ciaccon. in Pio V. co. 3 Gasp. Musca de Epis. et Archiep. Salern. sub an. 1563. p. 59.

ces præclare gerens, Tridentino Concilio, ut etiam Pius innuit, interfuerat, et Patribus sapientia ac doctrina sua admirationi extiterat; qui Messanensis primum, mox Salernitanus archiepiscopus renuntiatus, ab ea rursus Ecclesia, ad Tarraconensem translatus, tandem, ob egregia merita, ab eodem Pio V, precibus Catholici regis, in sacrum cardinalium collegium cooptatus fuit, anno MDLXX. Repugnante licet, vel suffraganeorum episcoporum dissidio, vel laicorum potestate, nihilominus provinciale Concilium, hoc ipso anno, sic eum impellente Pontifice, coegisse, educi posse cognoscitur, ex his quæ Gaspar Musca [1] monumentis tradidit : nam eum sub Pio IV diœcesanam Synodum anno MDLXV, 22 Maii; et provincialem primam, anno MDLXVI, ex Tridentini Concilii decreto, celebrasse refert; cui subsequenti anno MDLXVII diœcesanam alteram narrat addidisse.

184. *In Neapolitano regno dissidia propter placitum regium quod vocant* Exequatur. *Ætnæ eruptio horrenda.* — At, cum præfata Epistola exarata legatur vigesima quarta Maii, et ex altera apud Caracciam [2], tert. decim. kalend. Augusti scripta, hæc habeantur : « Illud est præterea a Sanctissimo intellectum, quod velit in omnes Italiæ episcopatus suos visitatores instituere ac mittere, ut ratio gubernationis exigatur et a collegiis canonicorum et ab episcopis »; a veritate minime alienum esse videtur, ex his, quæ a Salernitano archiepiscopo audierat, Pium eamdem episcoporum visitationem meditari cæpisse : imo ipsam in Neapolitano regno [3], ubi ejusdem major necessitas esset, duxisse exordiendam. Verum ex hac amariora dissidia initium sumpsere; Pontifex enim Thomam Ursinum, spectatæ integritatis, visitatorem Apostolicum eo, cum potestate misit, qui idcirco Strongolensis ab eo factus episcopus, obeundis Ecclesiis, et corruptelis tollendis, et salutaribus præscribendis legibus, Neapolim profectus est. Et igitur statim prorex edixit, ut exequendi Pontificii Decreti, regiam facultatem quam *Exequatur* vocant acciperet. Quod, cum vel accipere vel petere constanti animo recusaret Ursinus, se namque missum edicens a Christi vicario, cui haudquaquam hujusmodi laicorum potestate opus esset, minusque etiam in ditionibus, uti regnum Neapolitanum est, Apostolicæ Sedis tributariis. Monuit prorex, ut saltem commendatitias ad regios ministros acciperet suas Epistolas, ut ipsi obsequium suum et opem in visitatione conferre possent : cui Strongolensis, iis nec indigere, nec uti velle, respondit, quippe quæ perinde, ac ipsa regia facultas et *Exequatur* valerent, et amplam, qua opus erat, ad munus exequendum, jam a Summo Pontifice potestatem accepisset.

[1] Mulc. ut supra. — [2] Epist. apud Caracc. — [3] Gabut. Vit. Pii lib. III. cap. I. et alii, etc.

185. Hinc utrinque diutius decertatum est, contendente Pio, dissidii ab Ursino admonito, Apostolicas litteras et Diplomata, absque ullo regio assensu libere promulgari et executioni mandari posse : et asserente prorege, id in primis e republica sua esse, ut quæcumque in ea sanciri aut agi deberent, eum minime laterent; deinde etiam e Summi Pontificis dignitate, ne videlicet falsatoribus atque impostoribus, qui Apostolica ejusmodi Diplomata et facultates non raro effingere consueverant, horrendæ nequitiæ aditus aliquis patere posset. His enim de causis, in principum ditionibus, regium, quod vocant, *Exequatur*, primo introductum fuisse videtur; cum antea ubique locorum, absque ulla prorsus principum, nedum probatione, sed etiam scientia, Apostolicæ litteræ libere vim suam obtinerent; vel, cum nimirum, diro schismate scissa Ecclesia, et plura forte Diplomata Pseudopontifices, ad suam male partam dignitatem ac auctoritatem asserendam, in alienas regiones undequaque immitterent, quibus non parum res Ecclesiastica turbabatur : visum est forte veris et legitimis Pontificibus, ad hinc exoriri solita tollenda scandala, earumdem regionum principes exorare, ut quæcumque in eas delatæ Apostolicæ litteræ fuissent, priusquam executioni mandarentur, ab administris eorum, an veræ et legitimæ, et insuper legitimorum Pontificum essent, cognoscerentur ac probarentur. Vel, cum, ob temporalia jura, cum Pontificibus Summis principes decertantes, hi undequaque ab eorum auctoritate sibi pericula damnaque metuentes verentesque, ne spiritualis potestatis specie, contra sua temporalia aliquid molirentur, quidquid egissent ac scripsissent, directe explorare compertumque habere voluerunt, nihilque, se insciis ac conniventibus, Apostolicarum litterarum executioni mandaretur, imperarunt. Quæ nempe consuetudo opportune forte, vel ad delendas pseudopontificum et sectatorum eorum fraudes, olim introducta, vel dissidiorum inter Pontifices ac principes tempore, et si improbanda, forte tamen aliquamdiu dissimulanda; cessantibus tamen causis hujusmodi, ipsa quoque cessasse debuisset. Verum, hominum vitio effectum est, ut maximo animarum detrimento, aliquibus in regionibus vim nihilominus habere non destiterit; ex quo certe innumera processere damna, maxima populorum perditio, sacrarum legum eversio, cum illa nempe, quibus subesse deberent laici, sacerdotalia jura atque mandata, laicali eidem voluntati atque judicio turpiter substrata cernantur, arbitrioque sedeat illorum, qui earum plerumque vim ignorant, vel disciplinam oderunt, et tantum quæ terrena sunt, uti terreni principis ministri, sapiunt, nec animarum, sed marsupiorum et corporum persæpe dumtaxat lucra sectantur, ea vel comprobasse vel abjecisse.

186. Sciens igitur Pius, [1] consuetudinem quamlibet veritati et rationi esse postponendam: cum consuetudo sine veritate et justitia nil aliud quam vestustas erroris sit; et principum Constitutiones Ecclesiasticis Constitutionibus non præeminere, sed obsequi oportere, consuetudinem eam omnino abrogatam voluit: nam sicut, qui animabus præsunt, ut munus suum perfecte impleant, quæcumque mere temporalia sunt, minime comperta habere necesse habent; sic multo minus, qui corporibus dominantur et temporalia tantum gerunt, quæcumque ad spirituale animorum regimen spectant, cognoscere neque indigent neque debent: cum, certis suis contenta limitibus, unaquæque potestas, absque alterius offensa, munia sua exercere valeat. Quanto autem sublimior est anima corpore, et illi corporum præstat regimen animarum; si iis qui præsunt, cuncta explorata habere quæ geruntur, ut munere suo digne perfungi possent necesse foret; cur non magis necessitas hæc incumbere iis deberet, qui multo difficiliorem multoque quavis temporali graviorem, spiritualium rerum curam administrant? Et tamen, ex sanctis iis præpositis nostris, qui nobis locuti sunt verbum Dei, nullum reperire est, qui ad rite spiritualia moderanda, temporalia cuncta sibi comperta esse debuisse putaverit. Si in difficiliori igitur præstantiorique regimine id minime necessarium, cur in faciliori adeo necessarium censetur, ut ordine inverso, spiritualia ob id temporalibus subdantur, et degeneri servitute, corpori anima, carnalibus spiritualia subjiciantur? Quo vero ad falsitates, probavit quidem Pius non malum in specie proregis animum; verum non æstimavit, (ut apud Caracciam [2] legitur) illam idoneam esse causam, quapropter suam auctoritatem et usum per se Apostolicæ litteræ non obtinerent; quod enim falsæ aliquando Apostolicæ quædam litteræ irrepserint, non propterea falsæ omnes, ac de omnium falsitate rite ambigi potest. Fuerunt, (et utinam etiam nunc non extarent!) plures homines raptores, injusti, adulteri, ob hujusmodi scelera, debita animadversione, sæcularibus etiam legibus puniti. An, quoniam his criminibus plures, quos diximus, homines obnoxii, merito judicum tribunalibus sisti debuerunt, ac rite in eos judices ipsi sententiam dixere; innumera idcirco hominum multitudo, qui eorumdem scelerum nec nomina novit, in quæstionem vocanda est ac districte examinanda, an crimina admiserit, quæ, ut dixi, persæpe, nec nomine intelligit? Quis hoc asserere audens, totius humani generis perturbatorem, ac iniquissimum se hostem non constituit? Fuerint igitur aliquando Apostolica Diplomata falsata; ergo ob id innumera ea, quæ falsitate omni carent, laicorum judicio sistenda? ergo, ad avertenda e Republica mala eadem, optimi juris rejicienda erunt bona, ac, ut fortuita iniquitas propulsetur, certa erunt jura calcanda? Non est quidem ea medicina laudabilis, quæ sic putrida resecat, ut simul etiam sana corrumpat, et noxius ille est ignis, qui sic nititur vepres exurere, ut insiliat etiam domos globis furentibus conflagrare. Sed esto, quod falsæ hujusmodi Epistolæ deprehenderentur, qua lege, quo jure, ob id laicali subdendæ essent judicio? qua canonica et legitima sanctione decretum est, ut quoties in Ecclesiasticis rebus, alicujus scelesti hominis vitio, dolus et fictio deprehensa fuerit, ad laicale judicium scelus id pertineat judicare; et Ecclesia innoxia, et a crimine omni libera, imo, quæ vim atque injuriam patitur, iniquitatis tamen, quam non patravit, et quam potius accepit offensæ, pœnas luere legitimoque suo jure cadere debeat? Quod si futilibus assimulatis hisce rationibus, quibus temere Ecclesiastica jura pessumdantur, addas, quod non solum falsæ Apostolicæ litteræ, verum legitimæ etiam ac veræ, proque talibus agnitæ, pro laicorum libito passim rejiciantur; quam juste, quam rite detestandam ejusmodi consuetudinem Pium evellere studuisse, perspicue magis cognosces.

187. Ut igitur emendicata falsi illius zeli species, cujus obtentu Ecclesiasticæ jurisdictioni vis inferebatur, corrueret, præter alia, contra falsarios edita jam ab Ecclesia Statuta, diligentissime, (ut apud Caracciam [1] habetur) a Pontifice, hoc ipso tempore, provisum ac cautum est, ne impostura aliqua, vel falsatio in Apostolicis litteris irrepere, vel eis nocere posset. Verum, ut Gabutius [2] et Catena narrant, ex Neapolitanis magistratibus duo, qui pro regio *Exequatur* visitatori audacius obsistere veriti non sunt, haud multo post, vita defuncti, terrifico cæteris fuerunt exemplo. Suppliciter tamen a Pio proregem impetrasse referunt, ut super hac re ad regem perscriberetur, et interim negotio supersederetur, et ita præstitum asserunt. Cætera quæ ad rem hanc spectant sequenti anno ponenda erunt. Cum autem, remotioribus quibusdam in locis ejusdem Neapolitani regni, nonnullos, jamdiu damnatam Waldensium, alio nomine Pauperum de Lugduno, hæresim sectantes, superesse Pius intelligeret; eo Christophorum Rodericium, Societatis Jesu sacerdotem, ampla cum potestate ipsum misisse, qui eos, sanctitate vitæ solidaque doctrina, quibus ille præsidiis probe erat instructus, sapienter coargueret, errantesque oves ad Catholicæ Ecclesiæ gregem, uti fecit, ope divina revocaret, narrat Gabutius. Verum id a Sacchino in præteritum annum, et ab aliis ad alia tempora rejici-

[1] Dist. 8. C. veritate C. consuetudo ibi. Distint. 10. — [2] Apud Caracc. Epist. 2. Dec. 1566.

[1] Apud Caracc. ut supra. — [2] Gabut. Vit. Pii lib. III. cap. 1. Caten. Vit. Pii pag. 96.

tur. et non Pio Quinto, sed Pio Quarto tribuitur.

188. In altera vero, quæ ultra Pharum Sicilia dicitur, archiepiscopum Panormitanum, qui diu Ecclesiæ suæ reformationi incumbens, frustra aliorum, qui præsidio sibi esse poterant ac debuerant, opem imploraverat, sequenti Epistola [1] Pii auxilium suppliciter efflagitasse, hoc anno invenimus:

PIO QUINTO

« Pontifici Maximo longitudinem dierum, et quidquid potest peccatoris oratio.

« In omni genere rerum, beatissime pater, ut optime novit vestra Sanctitas, necessum est devenire ad unum, primum supremumque principium, quod possit, et a quo dependeant omnia illius generis, ne in moventibus et motis detur processus in infinitum : cujus rei gratia scriptum est : Caput omnis Ecclesiæ Christus, sicut caput omnis principatus. Cum igitur in terris ipsissimus idem sit Christi vicarius, Cephæque successor indubitatus, nec Sanctitati tuæ, nec alteri cuiquam mirum esse debet, si (ultra ea quæ intrinsecus latent) sollicitudo omnium Ecclesiarum tuam comprimat Beatitudinem, cumque Panormitana Ecclesia, (et si modica) una sit illarum omnium, cui tua benignitate parvitas servuli tui præest, eam quoque ad fontem sollicitudinum atque gratiarum confugere oportet. Levavi, pater amplissime, oculos meos ad montes, unde veniat auxilium mihi, ad sanctos, (inquam) quos præpositos audivi, ut quæ pertinent ad sacrum Tridentinum Concilium curarent, iisdemque Ecclesiæ præfatæ necessitudines multoties proposui. Verum nec in uno tantum exauditum me conspicio, quoniam auxilium meum a Domino est, qui quod solvet in terris, solutum erit et in cœlo. Selegi propterea ex multis potiora, quibus ratus sum providendum fore, quæ cum his ad Patrem patrum transmitto, obsecrans (beatis prostratus pedibus) ut sanctorum alicui videnda referendaque committere dignetur, utque quantocius nostris vulneribus innata tanti patris pietas atque benignitas misericorditer compatiatur, compatiensque vinum infundat et oleum. Vale, pater piissime, et sospes Petri pertranseas annos. Messanæ, (ubi non ab re) id. Julii MDLXVI, a partu Virginis.

« Vestræ Sanctitatis parvulus.

« Fr. Octavius Lesinæ Comes, vocatus archiepiscopus Panormitanus humilis et immeritus ».

Deest index rerum, quem, una cum his litteris, ad Pium transmisisse dicit ; deest simul Pii responsum, quod tamen hujusmodi fuisse censendum est, qualia semper operibus juncta illius verba fuerunt.

189. Et, ut omnia ad Siciliam hoc anno spectantia hic demus, in ea terribile illud accidit, quod, tum scriptores omnes, tum præcipue Natalis Comes [1] his verbis refert : « Ætna, fabulosus quondam mons Siciliæ, propter antiquam Cycloporum officinam, in qua fiebant fulmina Jovis, ingenti maximeque horrendo motu terræ concutitur, tantoque cum strepitu ignem eructat, ut ab universis Siciliæ populis trepidatum sit. In Trioclæ urbe, cum sita sit ad radices ipsius Ætnæ, illa nocte, quæ antecessit kal. Decembr. factus est permagnus motus terræ, qui insequentem usque diem perduravit. Deinde post meridiem in suprema parte montis quod abest circiter decem millia passuum ab urbe, aperti sunt duo hiatus, unde altissimi fumi, ad morem maximarum turrium, in cœlum extollebantur, qui postmodum, ita sunt dissipati, ut aer ubique tegeretur, diesque fieret tam densus tamque obscurus, ut media fere nox appareret.

« Sequenti postea nocte quinque alii patuerunt hiatus, unde non fumus solus, velut antea, sed ignis plurimus maximeque formidabilis scatuit. Erat materia illa prorsus ignito et liquefacto metallo persimilis, quæ ad aliam urbem, illi monti finitimam, defluxit, Linguagrossam vocatam, in morem duorum fluviorum ignis, cum ejus urbis ager circiter duodecim millia passuum in longitudinem tegeretur, ac per tantumdem spatium, horrenda illa ignita materia ad mille passus ad minus dilataretur. Erat profunditas ejus fluminis ignis circiter duarum palmarum, quæ sane, nisi altissima extitisset, ad tantum agri spatium non potuisset defluere. Ubi materia illa constitit, cessavitque vis ignis atque impellentis fluminis, cognitum est petram fuisse ignitam, quæ cum tanto strepitu tantoque impetu ad imum montis devolveretur, per eam planitiem. Universus itaque ager ab illa petra occupatus, factus est omnino inutilis culturæ. Effluxerunt postea duo alii fluvii, in morem prioris materiæ, qui omnes Trioclæ vineas concremarunt, occuparuntque amplum quoddam spatium, atque horum cursus non fuit, tanquam fluviorum et aquarum, sed potius tanquam tumidarum undarum, quæ magna vi ventorum essent elatæ, atque alicubi depressæ, qui rursus ad Catanam usque urbem decucurrit. Sic igitur, variis diebus, ingens terror, hoc anno, universis Siciliæ populis injectus est, sed Ætnæ accolis præsertim etc. ». Ita Comes.

190. *Nubila quæ inter Pontificem et Venetos oritura apparebant cito et facile dissipantur.* — Ut autem inter Pium et Neapolis proregem, ea, quæ recensuimus, prodiere dissidia ; sic alia inter Pontificem ipsum Venetamque Rempublicam oboriri posse nonnulli pertimuere ; si

[1] Ex Archiv. card. Alexand. tom. 70.

[1] Natales Comes Histor. lib. XVII.

tamen Bzovio [1] credatur, qui rem narrat hoc modo : « Venetorum legationem primitus destinatam (ut Pio de assumptione ad Pontificatum eorum respublica ex more gratularetur) nonnihil conturbavit repulsa Nicolai de Ponte, inter oratores reipublicæ viri clarissimi, qui postea Venetiarum dux creatus est. Causa erat, cur Pontifex admittere recusavit : olim, dum in minoribus esset Pius, missus fuerat Bergomum, ut in Georgium Medolacum, qui ante eum inquisitioni præpositus fuerat, necnon in Victorem Superantium, urbis episcopum inquireret; ejus jurisdictionem senatus nomine, eluserat Nicolaus Pontanus, urbis præfectus, Fr. Michaele urbe facessere non sine contumelia jusso. Itaque, cum ad eum, jam Pontificem factum, senatus Venetus solemnem legationem, gratulationis, obsequii et obedientiæ testandæ, pro more decrevisset, et legationis principem Pontanum, doctrina ac rerum usu præstantissimum, cum tribus aliis patritiis constituisset ; Pontanum nunquam admittere in conspectum voluit, causatus, eum parum digne et honorifice de Sanctæ Sedis dignitate solitum loqui ; et vero sibi de religione suspectum olim visum fuisse. Quapropter eo rejecto, reliqui tres officio defuncti sunt ». Ista Bzovius, omnia hæc proculdubio mutuatus a Thuano, [2] qui perperam, ut consuevit, omnia Pii opera interpretans, ut is singularem privatamque sibi Bergomi illatam a Pontano injuriam rependeret, ipsius memorem ac ultorem, eumdem rejecisse, ut dictum est, refert, causatum, illum parum digne et honorifice de Sanctæ Sedis dignitate solitum loqui ; addensque fabulam fabulis, nunquam Pium in conspectum Pontanum ipsum admittere voluisse scribit ; ac si Pontanus idem, jam legatione functurus, Romam petiisset, quem tamen Venetiis nunquam discessisse, et Romanum iter nec quidem aggressum esse, evidentissime constat.

191. Hadrianus vero narrat [3], quod statim ac Pius inter legatos ad se mittendos, Rempublicam Pontanum etiam decrevisse persensit, eamdem exorasse, ne id muneris ei demandaret, quod eum Sanctæ Sedis auctoritatem spernentem existimasset, nihilque addit de injuria, qua Pontificem, dum in minoribus esset, affecerat. Quod idem confirmat Maurocenus [4] qui insuper, qua occasione, quo loco, quibusve Pontanus verbis, Pontificiam Majestatem læsisse visus est Pio, his verbis significat : « Nuntio de Pii electione Venetias perlato, quatuor officii causa ad eum legati a senatu designati, Nicolaus Pontius, Marinus Caballus, Hieronymus Grimanus Marcicus Procurator, Hieronymus Zanius, equestri singuli dignitate insigniti. Pontius, quod ejus in Tridentina Synodo dicendi libertate suboffensus Pii animus diceretur, ob idque minus in illum propensus esset, a legatione abstinuit. » Hactenus Maurocenus ; cujus quidem narrationem cæterorum cuilibet alteri ducimus præponendam, tum quia explicat signanter, et ubi, (nempe Tridenti) et ea indicat; quibus suboffensus Pii animus est, quod alii, nisi generatim, compertum habere nequiverunt, vel pro libito, nullo veritatis certo adhibito teste, speciatim subdole excogitarunt. Tum etiam, quod citra ullam prorsus reipublicæ offensam , Pioque dumtaxat monente, Pontium a legatione abstinuisse referat, ut etiam innuit Hadrianus. Et certe injuriose rejectum ab eo non fuisse, ut injuriam rependeret [1], sed modeste tantum non admissum, præcipuus amor et pietas inclytæ ejusdem reipublicæ in Pium Piique in rempublicam ultro suadent. Quidquid tamen fuerit, rem cito facileque compositam, ex Epistola elicitur, quam fidei vocant, Pio a Venetis oratoribus tradita, et sub die XVI Aprilis hujus anni scripta, quamque nos, ex ipso originali [2] exscriptam, hic duximus inserendam :

« Sanctissimo et beatissimo in Christo patri et domino, domino Pio Quinto, divina providentia sacrosanctæ Romanæ et universalis Ecclesiæ Summo Pontifici.

« Hieronymus Priolus, Dei gratia, dux Venetiarum etc. Pedum oscula beatorum. Mittimus ad S. V. oratores nostros Hieronymum Grimanum equitem et D. Marci procuratorem, Hieronymum Zane et Marinum de Caballis equites, viros nobis propter eorum virtutem et probitatem charissimos ; quibus in mandatis dedimus, ut una cum Paulo Theupulo equite, oratore istic nostro, eam, nostro nomine, Sanctitati vestræ obedientiam præstent ac declarent, quam Pontificibus Maximis sanctissimæque isti Sedi, majores nostri semper declarandam et præstandam censuerunt . Quamobrem , ut eamdem illis fidem habeat, quam nobis ipsis, si eam præsentes alloqueremur, Sanctitatem vestram etiam rogamus. Datum in nostro ducali palatio, die XVI Aprilis, Indict. nona MDLXVI ».

192. Ab ipso etiam inito Pontificatu, Venetos summa benignitate complexum , egregiam in illos voluntatem, per ordinarium reipublicæ legatum, Pium senatui significasse, negotiaque religionis commendasse, in qua tuenda atque augenda par Venetorum studium extitit, Maurocenus [3] ipse testatur. Cumque ex corrupto ac prolapso Ecclesiasticorum genere vivendi, pravos homines sacrosanctæ religionis instituta pervertendi hæresesque inducendi, animos sumpsisse ipse intellexisset; omnes curas idcirco cogitationesque, ad eorum vitæ morumque disciplinam restituendam, contulit. Ad id Joannem Antonium Fachinetum, (qui deinde ad

[1] Bzov. Ann. Pii n. 31. — [2] Thuan. Histor. lib. 29. sub an. 1597. — [3] Hadrian. hist. lib. 19. — [4] Mauroccn. hist. Venet. lib. 8.

[1] Maurocen. ibid. — [2] Ex Archiv. card. Alexand. — [3] Maurocen. ibid.

Summum Pontificatum assumptus, Innocentius Nonus nuncupatus est) virum summo rerum usu, et integritate, et eximia jurisprudentia præditum, apud ipsam Rempublicam, toto Pontificatus sui tempore, Apostolicum internuncium, ut supra innuimus, decrevit; cujus opera ac labore, adnitente præcipue egregii ac piissimi senatus favore, plura ad religionem tuendam, et inolita vitiorum evellenda, peracta sunt. In his fuere [1], quod episcopi et alii animarum curam habentes, ut supra vidimus, Ecclesias sibi creditas peterent, ibique, juxta sacri Tridentini Concilii decreta, et id, quod Romæ edixerat, residere tenerentur. Qui Ecclesiasticis beneficiis abbatiarum et prioratuum potiebantur, caste atque cælibes viverent, et clericali habitu incederent. Omnes cuilibet religioso Ordini addictos, tota reipublicæ ditione lustrari mandavit, singulorumque nomina describi, perniciososque et malos ejici voluit. Statuit, ut, quod olim sacris legibus cautum erat, ne cum mulieribus habitarent sacerdotes, ac ne ita multi sacris initiarentur Ordinibus, in eaque re major, et morum, et eruditionis ratio haberetur: satius existimans, in sacerdotum præsertim ordinatione, paucos bonos quam multos malos habere ministros. Edixit præterea, ut adversus execranda in Deum sanctosque maledicta publice constituti viri, in eos etiam animadverterent, qui in sacrosanctam Romani Pontificis Ecclesiæque vel auctoritatem vel dignitatem obloquerentur; quod obtrectationes ejusmodi, argumenta quædam et initia quondam fuisse imminuendæ religionis ac rerum status evertendi, ipsemet animadvertisset.

193. Hæc, et id genus alia, (ut Gabutius, Catena aliique referunt) Venetis servanda proposuit; quæ magno, et sacris et profanis rebus pie componendis aut constituendis, adjumento fuere: nam et præsules sunt in sua quique loca profecti, abbates et alii Ecclesiarum administri, cæterique præterea sacri ordinis viri, Ecclesiasticam servare disciplinam moresque componere omnes jussi; alii quidem paruerunt; alii vero, qui contumaces cæteris offensionem præbebant, per illam ditionem omnem, vel ad saniora consilia revocati, vel expulsi, vel alias propositas pœnas subire coacti sunt.

194. *Pius componit dissidia exorta inter Venetos ac Ferrariæ ducem, necnon inter Florentinos et Lucenses.* — Uti Pius, adeo rempublicam hanc, utpote Italiæ decus, dilexit, ut universis illius vel decretis vel legibus tuendis paratum semper sese præbuit: sic præ cunctis, in quibus respublica ipsa amori illius vicem rependit, illud profecto extitit, quod Pontifici, hoc eodem anno, Julium Zoanetum Fanensem, insignem hæreticum hæreticorumque fautorem, Patavii tunc commorantem, puniendum eidem tradiderit. Initio tamen, illius causam Venetiis cognosci senatus optavit: sed, cum Pius ad se tantum, utpote Ecclesiasticam, eamdem pertinere ostendisset, nihilque in ea, nisi sententiæ executionem, ad laicum tribunal spectare monstrasset; nil moratus, pro consueta pietate fideique zelo, criminosum virum senatus ipse Pii judicio commisit, hac de re, a Venetis ad Pium scripta, ab ipso originali accepta [1], hujusmodi fuit:

« Sanctissimo et beatissimo in Christo patri et domino, domino Pio V, divina Dei providentia sacrosanctæ Romanæ ac universalis Ecclesiæ Summo Pontifici, Hieronymus Priolus D.G. dux Venetiarum etc. pedum oscula beatorum.

« Cum a reverendo Sanctitatis vestræ apud nos nuntio, et ab oratore nostro apud Sanctitatem vestram, ejusdem S. V. nomine postulatum a nobis fuerit, ut Guidum Zoanettum Fanensem carceri mancipari imperaremus, utpote hominem, cui hæresis nota adscribebatur; nos, uti tunc Sanctitati vestræ significandum curavimus, eximio zelo, qui in nobis fuit eritque semper honoris Domini Dei, ac conservationis sanctæ Catholicæ fidei, et a devotione et obsequio erga Sanctitatem vestram sanctamque illam Sedem commoti, statim eumdem Guidum carceri tradidimus, ea tamen firma spe, quod etiam tunc quodam modo nobis pollicitum fuit, ut ob maximi momenti nostras rationes, quas postremo ab oratore nostro Sanctitati vestræ declarari imperavimus, et hic pariter reverendo B. V. nuntio declaravimus, causa, et imputatio Guidi ejusdem, ab hoc hujus civitatis inquisitionis tribunali, quod Sanctitatis vestræ tribunal est, cognosceretur ac judicaretur, quod quidem nobis gratissimum fuisset, ob causam ipsam, quæ plurimum nobis cordi esse debet, sicuti revera est. Verum visis propria manu Sanctitatis vestræ exaratis litteris, a reverendo suo nuntio exhibitis, et a nobis ea qua decuit reverentia, quæ propria nostræ reipublicæ est erga S. V., acceptis; pariterque cum per suas litteras orator noster apud illam, et prædictus reverendus nuntius nobis significaverint, ingens Sanctitatis vestræ desiderium, ob gravissimas causas, ad S. V. mitteretur, cum præcipue istius Sanctæ Sedis subditus sit; nos, qui in cunctis, quæ valemus, utpote devoti ac obsequentes Sanctitatis vestræ et Sanctæ Sedis filii, vehementer satisfacere desideramus, in vestræ Beatitudinis gratiam decernere indulsimus, ut præfatus, sub tuta custodia Ravennam usque mittatur, ibique ministris S. V. tradatur, eo perducendus, ubi Sanctitati vestræ libuerit. Et licet decretum hoc nostrum Rev. S. V. nuntio significaverimus, illudque executioni mandari, quotiescumque voluerit, imperabimus; tamen nostrum etiam

[1] Catena in Vit. Pii.

[1] Thuan. Hist. lib. XXIX. et alii etc.

duximus, ut Epistolis S. V. responderemus, ac obsequiose de illo eamdem Sanctitatem vestram, his nostris litteris admoneremus, quas ei oratorem nostrum exhibere mandavimus. Et sanctissimos Sanctitatis vestræ pedes deosculando, Dominum Deum precamur, ut diu felicissime servet. Data in nostro ducali palatio die VIII Augusti, Indict. nona MDLXVI». Sic Epistola ab ipso originali. Quam falso autem, Romæ damnatum Zoannettum, crudeli ignis supplicio affectum, jussu Pii, fuisse, scripserint Thuanus et alii, suo loco dicendum erit.

194. Cum vero inter Venetos et Ferrariæ ducem dissidium quoddam ob vicecomitatum Trecentæ esset exortum, jamque, reconciliationis omni spe abjecta, rem armis agere statuissent; ubi Pius suum esse, causam hujusmodi illustrare ac definire edixisset, statim disceptatio omnis ablata est, compositisque omnibus, inter utrumque pax conciliata. Inter ipsum etiam Ferrariæ ducem, Lucensium rempublicam, et Florentiæ item ducem Cosmum, ob confinia in Caferoniana, seu Grafiniana conflictari, hoc ipso tempore, cœptum erat : sed Pius, ad quem causa rejecta est, dissidium omne diremit. Indictas nihilominus perseverasse in Etruria, inter Pitigliani comitem et filios, inimicitias, narrat Hadrianus [1]; quorum primogenitum, Nicolaum nomine, a Pio Romam advocatum refert; quod Nicolaus idem in iis, quæ ad res divinas et religionem spectabat, se minus pium minusque fidelem exhibuisset. Et quidem mandato parere compulsum esse inferius dicetur. Egregiam certe probitatem et zelum Florentiæ præfati ducis, majoribus gratiis in dies Pius prosequi voluit, confirmato, quem prædecessor Pontifex miserat, apud ipsum Apostolico nuntio; licet alii principes id ægre ferrent, et quamplurimi, Mediceæ domus gloriæ invidentes, specie assimulata gravium ac inutilium Apostolicæ cameræ sumptuum, secus ei suadere contenderent. At eorum ipse consilia rejecit, quod tanti principis decorem se summopere cordi habere pronuntiaret.

195. Pii siquidem animum maxime sibi devinxerat idem Florentiæ dux Cosmus, cum hoc anno Petrum Carnesiccam protonotarium, civem Florentinum, una litterarum significatione, ei tradidit. Per annos viginti septem is hæretica infectus labe, sacris proventibus clam hæreticos impie sustentaverat, aliaque facinora admiserat, de quibus alibi agetur. Florentiam igitur, hoc anno, misso sacri Palatii Apostolici magistro, per eum Pius Carnesiccam obtinuit. Epistolæ [2], quas vocant fidei, ab illo ad Cosmum scriptæ, hujusmodi fuerunt :

« Dilecto filio nobili viro Cosmo Mediceo, reipublicæ Florentiæ et Senarum duci.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Ob rem, quæ maximopere ad divinæ Majestatis obsequium et ad Catholicam religionem spectat, mittimus, qui nostram hanc tibi exhibebit, nostri sacri Apostolici Palatii magistrum; et nisi ferventissimi calores extitissent, adeo cordi nobis est res ipsa, tantique eam dicimus, ut hanc provinciam ipsi cardinali Paceco mandavissemus. Eamdem ergo præfato magistro fidem habebis, quam nobis ipsis haberes, si coram colloqueremur. Sic Deus te una cum filio ac nuru principibus, ac cardinales benedicat, uti nos ex corde Apostolicam Benedictionem impertimur. Datum Romæ die XX Junii MDLXVI. »

Ubi igitur causam, ob quam missus fuerat, sacri Palatii magister Cosmo aperuit, statim is, qua semper fuit in Deum fide et in Apostolicam Sedem, præsertim in Pontificem Pium, obedientia ac pietate, summo studio, quod postulabat, præstandum curavit, ac Carnesiccam vinctum præfato magistro tradi jussit [1], adjecitque memorandum illud : quod si ob ejusdem causam (quod ab illo Deus omen averteret !) principem ejus filium sibi tradi Pius voluisset ; eum ab se in vinculis missum iri. Quod non solum verbis, sed scripta etiam ad eumdem Pontificem Epistola testatus est.

196. Ingentem ergo ex bene acta re et optima Cosmi mente voluptatem cum Pius cœpisset, litteras [2] omni officio refertas, a cardinali Alexandrino ad eum scribi jussit ; quas nos, ex originali, quod in veteri occulto Archivio Serenissimi Magni Ducis Etruriæ, Cosmi Tertii, servatur, acceptas, hic dandas duximus :

« Illustrissime et excellentissime domine observandissime.

« In hoc negotio excellentia tua Sanctissimo domino nostro plene placuit; nam, licet ab ea, præter illud quod fecit, nil aliud præterea effecturum existimaret ; et a bonitate ac prudentia tua id semper sibi pollicitus esset ; nihilominus, tum quod res optatum finem obtinuerit, quod illi gratissimum fuit, tum præcipue ob circumstantias, quæ ab eo ipso, qui Sanctitati suæ litteras, sub die vigesima secunda datas, illi narratæ fuerunt, summis laudibus, uti rite debet, Excellentiam vestram attollere non cessat. Quare, sicuti hoc nomine Apostolicam suam ei benedictionem impertitur, et facti memorem se futurum pollicetur ; ita, si alii Christiani principes in hac parte ei similes essent, suumque sectarentur exemplum, religionis res in posterum secundiori cursu, majori quoque Dei obsequio, et hinc feliciori totius Christianitatis

[1] Hadrian. Hist. lib. XIX. — [2] Ex Archiv. occulto veteri Reg. Celsit. Magni Ducis Etruriæ.

[1] Gabut. Vit. Pii lib. V, cap. 12. p. 112. — [2] Ex Archiv. eorum Gabut. supra.

beneficio dicit successuras. Quod quidem Deus Opt. Max., nostris hisce temporibus, ad laudem et gloriam Sanctissimi nominis sui impertiri dignetur etc. Romæ die prima Julii MDLXVI.

« Excellentiæ vestræ Servus.

« Cardinalis ALEXANDRINUS ».

Circumstantiæ illæ, ob quas Pio maxime placuit Cosmus, eas fuisse arbitramur, quod, cum inter prandendum, una cum eodem Carnesicca de Pontificis voluntate, Cosmus idem admonitus fuisset; statim cum a mensa surgere jusserit, ac præfato Pii nuntio tradi imperaverit. Reliqua, quæ ad ipsum Carnesiccam pertinent, in sequentem annum sunt rejicienda.

197. *Abrogantur privilegia Mantuano duci concessa.* — Hoc autem anno inter Gulielmum Mantuæ ducem ac Pium, ob episcopatus Mantuani nominationem, haud levis concertatio intercessit; e vivis enim, ut diximus, cardinali Gonzaga episcopo Mantuano sublato, cum a Pio Quarto Gulielmus, speciali Diplomate jus patronatus Ecclesiæ ejusdem obtinuisset, non alium, quam, quem ipse nominasset, eidem debere præfici contendebat. Contra vero Pius hujusmodi concesssionem nullam ac irritam esse affirmabat; quare idem ipse causam aliis cognoscendam tradidit, ne auctoritate magis quam ratione ac justitia, adversarium vicisse videretur. In Actis Consistorialibus, [1] idcirco, alias recensitis, cardinalis Gambaræ ista leguntur :

« Die XIX Julii MDLXVI. Sanctissimus dixit, quod intendebat providere Ecclesiæ Mantuanæ vacanti, per obitum cardinalis Mantuani ; sed quia, ut acceperat, dux Mantuæ prætendit habere certum jus patronatus et præsentandi seu nominandi ad dictam Ecclesiam, et desuper ad nonnullos actus dictum processisse, licet nulliter, ut creditur ; licet Sanctitas sua credat libere posse procedere ad provisionem dictæ Ecclesiæ, præfatis non obstantibus ; nihilominus, volens urbanius agere, mandavit reverendissimis meis cardinalibus, Sancti-Clementis, Capisucco, S. Crucis, si aderit, Bobbæ, Sancti Sixti, et mihi cardinali de Gambara, ut summarie, et etiam extrajudicialiter audiamus prætensionem dicti ducis, præfigendo terminum illi vel ejus procuratori, ad præsentandum, ut asseritur, Constitutionem, ad dicendum, allegandum et probandum quidquid vult, et postea elapso, Sanctitati suæ referamus, ut circa provisionem dictæ Ecclesiæ deliberare possit, cum potestate etiam citandi et inhibendi, in Curia, et extra, etiam per edictum, constito summarie de non tuto accessu. Item quod aliquibus impeditis, major pars eorum, simili facultate, procedere possit ».

198. Quinque et amplius mensium spatio causa cognita est, ac demum judicium latum, quod hujusmodi, ex iisdem Actis Consistorialibus, [1] fuit :

« Die XXIII Decembris MDLXVI. Procurator fiscalis comparuit in Consistorio coram Sanctissimo, instanterque petiit, ut declararet Sanctitas sua, nullum jus competere duci Mantuæ, super prætenso jure patronatus in Ecclesia Mantuana. Sanctitas sua mandavit vocari procuratorem dicti ducis, et nemo comparuit. Idcirco Sanctitas sua, accepta schedula, pronuntiavit, prout in ea, tenoris sequentis, videlicet :

« Nos Pius divina providentia Papa Quintus, invocato Omnipotentis Dei suffragio, a quo bona cuncta procedunt, ut de ejus vultu judicium nostrum prodeat, pro tribunali sedentes, et solum Deum præ oculis habentes, per hanc nostram diffinitivam sententiam, quam in his scriptis ferimus, in causa et causis verten. coram nobis, inter dilectos filios Joannem Baptistam Bironum fisci nostri et Cameræ Apostolicæ procuratorem generalem ex una, et nobilem virum Gulielmum Gonzagam, Mantuæ ducem, reum conventum, de et super nullitate et invaliditate prætensæ concessionis asserti juris patronatus, seu præsentandi, vel nominandi episcopum ad Ecclesiam Mantuanam, cum pro tempore vacaret, per fel. record. Pium IV prædecessorem nostrum, sibi, ut prætenditur, factæ, et assertarum litterarum ejusdem prædecessoris desuper expeditarum, sub dat. Romæ decim. kalend. Decembris, Pontificatus sui anno VI, rebusque aliis in Actis causæ et causarum hujusmodi latius deductis, et illarum occasione, partibus, ex altera : audita prius, in Consistorio nostro secreto, relatione dictorum nostrorum filiorum, Joannis Baptistæ, Sanctæ Agathæ, alias S. Clementis *Cicada*, Joannis Antonii S. Clementis *Capisucchi*, Joannis Francisci Sanctæ Potentianæ *de Gambara*, Prosperi S. Hieronymi in Via Flaminia, *de S. Cruce*, et M. Antonii S. Sylvestri *Bobbæ* nuncupati, S. R. E. presbyt. cardinal. quibus causam et causas hujusmodi intuendas, et cognoscendas, ac nobis referendas commiseramus, ut postmodum processu et Actis dictæ causæ per nos visis et diligenter inspectis, ac omnibus et singulis causam hujusmodi concernentibus, tam in jure quam in facto per nos mature discussis et examinatis, ex nostra propria visione, inspectione, cognitione, ac discussione, et mox ex prædictorum cardinalium relatione, dicimus, sententiamus, pronuntiamus, decernimus et declaramus, concessionem juris patronatus seu nominandi et præsentandi, ac litteras desuper confectas hujusmodi, et omnibus et singulis indultis privilegiis et gratiis, et aliis quibuscumque in eis contentis, et inde forsan sequentes, nullas et invalidas, ac nullius roboris vel

[1] Acta Consist. card. Gambaræ, pag. 111.

[1] Ibid. ut supra, pag. 115.

momenti fuisse et esse, et propterea uti tales declarandas fore, prout declaramus ; et nihilominus tanquam de facto factas, revocandas, cassandas et irritandas, prout per præsentes cassamus, et revocamus, irritamus, ac revocari, cassari, irritari, ac in registro deleri ac lacerari mandamus. Eidemque duci successoribusque suis aliquod jus patronatus nominandi vel præsentandi ad dictam Ecclesiam non competere nec congruere ; quinimo ad nos et successores nostros Romanos Pontifices, liberam dictæ Ecclesiæ collationem et provisionem, absque alicujus præsentatione aut nominatione pertinere : molestationes, oppositiones, contradictiones et impedimenta quomodolibet facta, fuisse et esse nulla et invalida, et illicita et injusta, illaque dicto duci et ipsius procuratori vel agentibus minime licuisse facere, neque licere ; ipsique duci et ejus successoribus super asserta concessione hujusmodi ac aliis præmisssis perpetuum silentium imponendum fore, prout imponimus. Ita pronuntiavi M. ».

199. Putat Bzovius, [1] ista a Pio in Mantuanum ducem sancita sub anno MDLXVIII, sed erroris coarguitur, tum ab allatis Consistorialibus Actis, tum ab Epistola apud Caracciam, cujus mox narrationem dabimus, tum tandem ex eo quod paulo post, nempe septima Februarii sequentis anni, Fr. Gregorium Boldrinum ex Ordine Prædicatorum, Mantuanum episcopum [2] Pius renuntiaverit. Qua etiam die, ut dicetur, omnes et singulas concessiones nominationum, præsentationum, jurispatronatuum quibuscumque a prædecessore Pio IV factas, abrogavit nullasque declaravit. Cæterum Gulielmum Mantuæ ducem, mortuo Pio, a successore Gregorio obtinere conatum fuisse, quod rite ei sublatum fuerat privilegium, sed irrito conatu narrat Maffeius.

200. Sed jam ponamus, quæ apud Caracciam [3] habentur : « Obtinuerat dux Mantuanus (*inquit Epistola*) a Pio IV Pontific. Max., ut quod fuerat Ecclesiæ Romanæ juspatronatus in episcopatu Mantuano, ad se suosque successores transferretur : de ea translatione voluit cognoscere Summus Pontifex ; solent enim Pontifices Maximi gesta superiorum Pontificum, non examinare solum et excutere, sed etiam in judicium vocare : de hac igitur translatione judicium omne viris integerrimis permiserat superioribus mensibus. Intercesserunt autem multæ in hac causa difficultates, multæ offensiones animorum, intercessiones crebræ pro duce et principales, in quibus omnibus nihil de sententia dimotus fuit Sanctissimus pater, sed egregia quadam semper est usus animi moderatione, nonnunquam etiam patientia ac longanimitate. Acta est causa cum diligentissime, tum integerrime : tandem factum est judicium secundum Romanam Ecclesiam. Excidit jure prætenso dux ». Sic ibi. Ne autem, ob prolatam ex jure sententiam, subiratus remaneret ducis animus, summæ lenitatis et magnitudinis pignora eidem Pontificem dedisse [1], ibidem his verbis additur : « Sed vide, obsecro, viri sanctissimi tum paternam in ducem charitatem, tum humanitatem singularem. Pronuntiato judicio, misit ad ducem legatum, virum primarium, qui ejus nomine illum inviseret ac solaretur, judicii æquitatem ac justitiam illi probaret, zelo æqui ac justi ductum Summum Pontificem, judicium illud dedisse, eo certe animo, ut legibus se prorsus submitteret, et esset boni consulturus, si contra quam putaret et crederet, esset lata judicum sententia ; nihil esse, quod præterea commoveretur : sibi illius dignitatem et commoda fore de cætero chariora, cum semper fuerint charissima ». Hactenus Epistola.

201. *Lis mota inter Finalis incolas et eorum ducem in imperiale forum transfertur.* — Non eadem tamen facilitate, qua usque adhuc recensita dissidia in Italia, opera Pii potissimum, sublata sunt, composita quoque fuere ea, quæ inter Finalis incolas et ejusdem loci marchionem eodem tempore versabantur : omnem licet movisse lapidem visi essent, ad conciliandos animos, ab imperatore, qui causam cognoscendam susceperat, [2] expediti commissarii. Durissima namque custodia, in arce ipsiusmet loci, rebelles dominum suum obsidebant, ex qua tandem vix liberari potuit, paratis ad arma rursus confugere semper hostibus, cum quibus lis, in imperiale forum translata, diu protractata fuit.

202. *Helvetiis Catholicis Pontifex concedit ut eorum pueri qui sacerdotale munus ambiverint in Seminariis rite institutis erudiantur.* — Nec ad res Italiæ turbandas parum contulissent, a Birago, in Salutiarum Marchionatu, pro Galliarum rege gubernatore, paratæ insidiæ ut per fraudem, Savonæ, quæ civitas est ditionis reipublicæ Januensis, potiretur. Verum quod commolitum ille erat detecto dolo, infectum remansit facinus, debitaque pœna affecto Octaviano Ferrerio, Savonæ cive, qui cum Birago de proditione egerat, pax reddita est. Ad opus hoc perficiendum, quatuordecim in Massiliensi portu dispositas quoque fuisse triremes, Hadrianus putat ; at Pius, qui Christianissimi regis arma conatusque, non in Catholicos, sed in fidei religionisque hostes deferri optabat, hoc ipso tempore, cum Catharina Galliæ regina, de Genevensi expeditione aggredienda egit, existimans ad id opportunam occasionem dari, Albano duce in Belgas Catholici regis exercitum (ut dicetur) trajiciente. Est Geneva, inquit Ga-

[1] Bzov. sub an. 1568. pag. 532. — [2] Ughell. Ital. Sac. tom. 1. Episc. Mantuan. — [3] Ex litter. apud Carac. sub die 27 Dec. 1566.

[1] Ibid. ut supra. — [2] Campan. Vit. Phil. II. tom. 2. lib. XVIII. Hadrian. Hist. lib. XIX.

butius, [1] ad Lemanum lacum in Allobrogibus oppidum, insignis hæreticorum et apostatarum nidus atque perfugium, quo veluti ad hæreticæ pravitatis gymnasium asylumque tutisssimum undique confluunt pessimi quique Catholicæ veritatis desertores. Hoc igitur tam infame tamque nefarium domicilium impietatis, vel capere vel excidere, Christianique nominis opprobrium tollere, Pius omnino decreverat; atque expeditionem hanc continenter versavit animo, adeo ut eam, (quam modo memoravimus occasione elapsa), post Turcicum de quo dicemus bellum, si illi vitam Deus suppeditasset, haud dubie confecisset.

203. Ab ipsis vero hæreticæ pravitatis sectatoribus, debita affectum pœna hoc anno, et capitali supplicio punitum Bernæ in Helvetiis Joannem Valentinum Gentilem, Consentinum, narrat Thuanus [2], quint. idus Septembris. Hic enim in eadem errorum latrina, Geneva, ante octennium, ob sparsas de Sanctissima Trinitate pravas inter Italos opiniones comprehensus, et ex senatus sententia, ad ignominiosam pœnam damnatus, ob idque per compita urbis traductus, et errorem suum publice detestari jussus fuerat; sed, cum, contra fidem datam, inde aufugisset, et sectarium idem virus denuo spargere ac disseminare convictus esset; dilatam priori sceleri pœnam, quam retulerat, tandem non effugit. At de ipso Gentili plura inferius.

204. Catholici autem Helvetii, conservandæ religionis studiosissimi, inter hæc Pium deprecati sunt, ut in seminariis, quæ ex sacri Tridentini Concilii decreto, vel jam instituta, vel in Italia ab episcopis essent instituenda, suæ quoque nationis reciperentur pueri, qui doctrina, bonis moribus, ac Ecclesiastica disciplina imbuti, fidelibus, in patriam reversi, subsidio et exemplo, et contra hæreticam pravitatem præsidio esse possent. Quorum votis ex animo annuens Pius, decem et novem pueros, quos ipsi elegissent, in seminariis Mediolanensi, Papiensi, Cremonensi, Parmensi, Mutinensi, recipi jussit, juxta ea, quæ tum ad ipsos Helvetios, tum ad præfatorum locorum episcopos scripsit, quos inter, de hoc suo consilio Carolum cardinalem Borromæum Mediolanensem archiepiscopum, his litteris admonendum duxit:

« Dilecto filio Carolo tit. Sanctæ-Praxedis presbyt. card. Borromæo. [3] Dilecte fili etc.

« Quanto studio Helvetiorum Catholicorum desideriis satisfacere debeamus, propter ipsorum in Catholica fide et hujus Sanctæ Sedis devotione constantiam, præsertim cum ultro ea petunt, quæ ut peterent, a nobis hortandi fuissent, fraternitas tua novit. Nuper ii nos rogandos curarunt, ut certum eorum filiorum numerum in Seminariis Italiæ, ex decreto Tridentini Concilii instituendis alendos, et bonis moribus et doctrina Catholica ac disciplina Ecclesiastica imbuendos recipi juberemus. Cui tam piæ eorum cogitationi, nos tanto propensius annuendum duximus, quanto majorem ex ea re utilitatem perventuram esse videmus, non solum ad Helvetios ipsos Catholicos, in Catholicæ religionis cultu continendos; sed ad illos etiam ejusdem nationis, quos a vera fide hæreticorum fraus abduxit, ad eam, Deo juvante, reducendos, cum præsertim spes nobis allata sit fore, ut aliquot etiam talium parentum filii, in ea seminaria mittantur. Cum igitur partem jam quamdam puerorum Helvetiorum, per aliquot civitatum provinciæ tuæ seminaria dispertierimus, qui libenter admodum ab iis, quibus eos attribuendos duximus, suscepti fuerunt: visum est nobis sex tibi ejusdem nationis pueros attribuere, quos volumus abs te in seminarium tuum, jam nunc adscribi et recipi, et cum venerint, diligenter mandato tuo ali, atque ad pietatem et divinum cultum informari; minime dubitantes, quin tam gratum Deo et nobis obsequium libentissime sis, pro tuo nobis noto zelo, præstiturus. Curæ autem erit nobis, ut qui mittendi erunt, deligantur tali ingenio et indole præditi, ut sperandum sit in eis alendis et instituendis operam et impensam bene collatum iri. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum sub annulo Piscatoris die IX Maii MDLXVI, Pontificat. nostr. ann. primo ».

205. Egisse Pium, ut Helvetici pueri in aliquibus seminariis Mediolanensis provinciæ reciperentur, priusquam cum Carolo cardinali Borromæo hac de re verba faceret, ideo arbitramur, quod eum mandatis suis, præ aliis futurum obsequentiorem, dictoque pariturum, cognovisset. Et revera non modo id præstitit Carolus quod Pontifex jussit, sed insuper Helveticæ nationi, in Mediolanensi sua Ecclesia, proprium a fundamentis seminarium attribui curavit, magnificentissimeque construxit, ut suo loco dicendum erit. Onus vero alendorum Helveticorum puerorum, non uni Mediolanensi provinciæ a Pio impositum fuisse, id demonstrat, quod non ad Mediolanensem metropolim, sed ad Ravennatem, Parmensis et Mutinensis Ecclesiæ tum pertinerent.

206. Ubi igitur ista sic Pius rite disposuisset, sequentem Epistolam ad Helvetios scripsit, qua eorum preces se exaudisse fatetur, et loca connotans, ad quæ pueri mittendi essent, illorum episcopis, seu generalibus vicariis tradendas quoque litteras [1] una misit:

« Dilectis filiis Lucernæ, Uraniæ, Svetiæ, Intersilvaniæ, et Tugii Helvetiorum Catholico-

[1] Gabut. Vit. Pii lib. II. cap. 4. Caten. et alii etc. — [2] Thuan. hist. lib. XXXVIII. — [3] Ex Archiv. Vatic. sign. 2906.

[1] Ex Archiv. Vatic. sign. 2906.

rum Cantonibus, libertatis Ecclesiasticæ defensoribus.

« Dilecti filii, salutem etc.

« Piæ postulationis vestræ memores, eique satisfacere cupientes, curavimus, ut xix pueri vestræ nationis in seminariis, quæ ex decreto Concilii Tridentini in Longobardiæ civitatibus instituta fuerint, recipiantur ; ibique ipsorum seminariorum redditibus enutriantur. Dispertiendi autem ii pueri ita erunt. Cum primum delecti fuerint, sex erunt Mediolanum mittendi, quatuor Cremonam , tres Papiam , totidem Parmam , reliqui tres Mutinam ; et ven. fratr. archiepiscopo Mediolanensi, et illarum civitatum episcopis, seu eorum vicariis, una cum litteris nostris commendatitiis tradendi. Admonemus vos autem, ut hujusmodi pueros deligatis, qui ingenio dociles sint, et bona ad virtutem et divinum cultum indole præditi, quales denique ipsum Concilium eligendos esse decrevit. Datum Romæ apud S. Marcum sub annulo Piscatoris, die xii Julii MDLXVI, Pontif. nostr. ann. primo ».

207. Litterarum commendatitiarum ad archiepiscopum Mediolanensem, et ad episcopos Papiensem, Cremonensem, Parmensem et Mutinensem, seu ad eorum generales vicarios exemplar hujusmodi fuit :

« Ven. fratri archiopiscopo Mediolanensi, sive ejus vicario in spiritualibus generali. Adduci ad te jussimus sex (ad Papiensem tres, ad Cremonensem quatuor, ad Parmensem tres, ad Mutinensem tres) hosce pueros ex natione Helveticorum Catholicorum, nobis et huic Sanctæ Sedi, propter ipsorum pietatem ac devotionem singularem, eximie dilectorum. Eos, sicuti antea ad te scripsimus, tuque pie admodum te facturum esse promisisti nobis, recipi alique in Seminario tua cura instituto, ac bonis moribus ac disciplinis Ecclesiasticis, juxta sanctissimum Concilii Tridentini decretum, ad pietatem cultumque divinum, quam diligentissime informari. Commendamus eos majorem in modum fraternitati tuæ, quæ talis curæ et studii tui mercedem non parvam a Deo consequetur ». Datum Romæ apud S. Marcum sub annulo Piscatoris, die xii Junii MDLXVI, Pontificatus nostr. ann. primo ».

208. Præter hæc, ad idem opus, cohortandum quoque duxit episcopum Constantiensem Marcum Sciticum cardinalem ab Altaemps, sequenti ad eum scripta Epistola [1] :

« Dilecto filio nostro Marco, tit. S. Georgii in Velabro presbyt. card. ab Altaemps vocato.

« Dilecte fili etc.

« Inter cætera, quæ in sacro Tridentino Concilio provide admodum constituta fuerunt, constat utilissimum fuisse, ut nosti, decretum illud de instituendis seminariis in unaquaque Ecclesia Cathedrali : quod cum aliis locis servari maxime expediat, tum vero necessarium est in illis locis, in quibus propter hæreticæ pestis disseminata et multiplicata zizania, major est Catholicorum et indoneorum sacerdotum atque aliorum clericorum penuria, ac magis providere necesse est, ut in posterum eorum copia suppetat. Etsi autem confidimus, te minime prætermissurum, quin Ecclesiæ tuæ in re tam necessaria provideas, tamen paternæ hortationis, tanquam calcar admovendum duximus, ut tale seminarium, si nondum instituisti, primo quoque tempore instituas, curesque, ut ejus regimini quam maxime idoneos probatosque ministros præficias, qui pueros in eo alendos bonis moribus, et doctrina Catholica ac pietate imbuant. Illud quoque admonemus, ut ex natione Helvetiorum aliquos pueros, bona indole præditos, in eo recipi jubeas, sicuti nos curavimus, ut in Mediolanensi, et aliis quibusdam Longobardiæ seminariis, ex eadem natione certus puerorum numerus recipiatur. Expediet autem, non solum recipere filios Helvetiorum Catholicorum, sed etiam aliquot ex illis, quorum parentes a fide Catholica aberrarunt ; cum non desperandum sit, si diligenter instituti fuerint, fore aliquando eorum operam opportunam, ad patres suos et alios convertendos etc. Datum Romæ apud S. Petrum etc. Die xviii Maii MDLXVI, Pontific. nostr. ann. primo ».

Quid apud Altaempsium hæc Epistola in præsens profecerit Pius, nobis incompertum. Apud Ciacconium [1] tamen legimus, quod ubi, quod prædiximus, sanctus Carolus Borromæus Mediolani Helvetiorum seminarium instituit ; Marcus idem cardinalis Altaempsius, de Apostolicæ Sedis licentia, sacerdotium, de Mirasole dictum, prope eamdem Mediolanensem urbem, seminario eidem cessit.

209. *Caroli Borromæi zelus in administranda Ecclesia Mediolanensi.* — Interea, ut innuimus, Carolus cardinalis Borromæus, de quo loquebamur, ad Mediolanensem suam Ecclesiam redierat nonis Aprilis, non minus pastorali zelo, quam Pontificis munitus litteris ad principes, in quorum ditione Mediolanensis provinciæ Ecclesiæ constitutæ erant, ut rerum pro reformatione, præterito anno, in provinciali Concilio decretarum, usum, et totum conformandæ Ecclesiæ negotium adjuvarent. Ejusdem Concilii generalium statutorum , Apostolicam , ut diximus, confirmationem ipse obtinuerat, antequam Roma discederet, licet Constitutio ejusmodi, octavo idus Junii data, tantum recenseatur ; quo nimirum tempore jam Mediolani morabatur. Sed ex inferius adnotandis causis, tribus aliis Constitutionibus etiam ejusdem Concilii statuta aliqua, ad Regulares speciatim spectantia, fue-

[1] Ex Archiv. Vatic. sign. 2906.

[1] Ciaccon. tom. 3. sub an. 1560. pag. 934.

runt a Pontifice comprobata ; quarum primæ, pridie idus Aprilis et tertio decim. kalend. Maii datæ recoluntur ; et nono kalend. Junii altera, quibus demum addita est alia, sub quinto kal. Julii hujusmet anni, qua a Pio data est Carolo facultas, ut ad præfati Concilii decretorum observantiam, quoscumque vellet, obstringere posset.

210. Carolus autem commotus exemplo Pii, qui primum a domo et familia sua reformationem inchoaverat, et ipse familiares ac domesticos suos, cum ab Urbe discessit, reformavit ; et talem sibi familiam delegit, qualem accommodatam in primis credidit Ecclesiasticæ, quam sibi proposuerat, disciplinæ. Ut perfectæ episcopalis vitæ rationem consequeretur, Ecclesiasticos deinde proventus, quibus ab avunculo fuerat copiose cumulatus, dimisit, iis tantum retentis, quibus ad proprios usus et pauperum necessitates uteretur. Constituta hinc familia, ministerioque forensi, in eam formam, easque leges, quæ propriis descriptæ voluminibus habentur, et Carolus a Basilica Petri, Joannes Petrus Giussanus, et Ripamontius prolixe non minus quam erudite scripto tradidere : cuncta in primis urbis suæ templa invisere, inspicere ac lustrare est agressus, ut dispositis apud cives, quæ ad divinum cultum spectabant, facilius deinde diœcesis, imo quotquot Mediolanensi metropoli Ecclesiæ suberant, eamdem disciplinam obirent. In hac autem visitatione, ubi plurima passim invenit, quæ extremo viderentur egere auxilio, tum ad clerum, tum ad populum pertinentia, eamdemque necessitatem in lustranda diœcesi, vel hoc anno, ut aliquis scripsit, vel sequenti, ut alii dixerunt, perspectam haberet ; Ecclesiasticis ubique subvenire rebus, easque in antiquum statum restituere studuit : quod ut efficeret, accersitis undequaque optimis sacerdotibus, plebis suæ eis curam demandavit, eisque quantum sat esset, ad vitam munusque creditum rite ferendum, facultates attribuit. Magno siquidem auxilio, et præsidio sibi fore credidit, in partem pastoralis sollicitudinis idoneos, tum doctrina, tum vitæ probitate administros assumpsisse, quos, non gratia, vel aliena utilitas obtulisset, sed ipsiusmet prudentia et vigilantia delegisset.

211. Cum vero, et editis, quas diximus, Provincialis Concilii Constitutionibus, et verbo et opere tam eximie Domini vineam Carolus incæpisset excolere, clericorumque omnium vitam et mores componere, necnon Ecclesiastico foro sua jura restituere, et ob quædam crimina ac corruptelas, in laicos quoque animadvertere inchoasset ; id ægre ferentes, qui usque eo impune flagitiosam vitam egerant, ut optimum eximii pastoris studium omne everterent, nunc regiæ jurisdictionis violatæ assimulata specie, nunc aliis præterea emendicatis rationibus, omni conatu incubuerunt. Multi enim, ut Giussanus, et a Basilica Petri [1] narrant, Caroli in rebus agendis ardorem nimium esse dicebant, severius punire, graviora passim imponere quam æquitati conveniret, sibi minus etiam, quam aliis parcere. Erant insuper qui fieri pleraque affirmarent, ad captandum nomen famamque sanctitatis, occultorum scilicet vitiorum etiam suspicionem moventes : quibus sermonibus alios ad imitandum, alios ad obsequendum tardiores reddebant : ad contradicendum etiam paratiores eos, qui sibi id usui fore putarent.

212. Sed inter ea, quæ graviorem in Carolum tempestatem, hoc tempore, excitarunt, illud fuit, quod, Pio monente, Virginum visitare cœnobia, omniaque ad sacri Concilii Tridentini canones, Mediolanensisque Synodi præscripta, tum vero ad ejus Constitutionis normam, quam de cœnobiorum claustris Pontifex ipse, ut vidimus, edixerat, sancte conformare conaretur ; quibus omnibus multi se adversarii Borromæo intenderunt, et Regulares in primis viri, pro sibi creditis monasteriis, quæ decem et octo numerabantur, reclamarunt ; et ex ipsis Virginibus multæ, quæ præsertim, ministris regiis, quos minime omnium decebat, suasoribus, resistere, et per propinquos suos cardinalis conatus impedire curarunt ; ut re ad ipsum quoque civitatis Concilium relata, de legato, vel saltem litteris ad Pontificem mittendis, consultaretur. Addit tamen a Basilica Petri, moniales easdem, partim piis Caroli cohortationibus, partim animadversione cessisse, et mandatis obtemperasse, metropolitana vero dempta ejusque collegio, aliæ Mediolani Ecclesiæ earumque clerus, Hospitales insuper domus et Ecclesiastici notarii iis obedire, quæ de ipsorum officio statuta erant, recusantes, ad Pium contra Caroli decreta appellarunt, ut ex Epistola apud Caracciam [2] Romæ scripta, septimo kalen. Novembris, colligitur ; nam in ea hæc habentur : « Est inter patres cardinales integerrimus senator ac pius admodum archiepiscopus Borromæus, Pii IV ex sorore nepos. Hic, cum primum licuit, post renuntiatum Pium V Pontificem (licuit autem non multo post) venit ad archiepiscopatum suum et Ecclesiam Mediolanensem, ubi nil fuit illi antiquius, quam, ut juxta sac. Œcumenici Concilii Tridentini decreta, Synodum metropolitanam ageret. (Loquitur de Concilio Provinciali, præcedenti anno, ut diximus, habito.) In hac multa prudentissime ac sanctissime decreta atque edita sunt, quæ ad Concilii Tridentini executionem morumque reformationem attinent. Quibus rebus offensæ nonnullæ Ecclesiæ, Hospitales etim aliquæ domus, tabelliones nonnulli Mediolanenses, imperio Synodi detrectato, ad Sanctissimum Pontificem appellarunt ; quam appellationèm

[1] Carol. a Basil. Petr. Vit. S. Carol. lib. II. Giuss. Vit. S. Carol. lib. II. c. 7. — [2] Ex Epist. apud Caracc.

tamen justissimus Pontifex, et tulit ægerrime, et pro imperio rejecit, ac districte præcepit esse omnes in officio, atque decretorum Synodi obedientia. » Sic ibi : ex quo apparet, Mediolanensis cleri appellationem contra Caroli decreta hoc anno factam, hoc ipso anno fuisse rejectam. Verum, cum senatu, ut scribit a Basilica Petri, plus negotii fuit, ea videlicet in parte, quæ ad laicam spectare jurisdictionem videbatur. Cum enim laicos homines nonnullos, ut innuimus, ex criminibus ad forum suum pertinentibus, vocari, aliquos etiam in custodiam dari per suos lictores Carolus jussisset ; minime jus episcopo esse, quidam dixerunt, laicos absque magistratuum auctoritate vinciri debere ; qui faceret, ab eo regium jus occupari ; imo vero, neque licere contendebant lictoribus suis multis uti ; neque illis omnino, armorum genere quodam instructis, quæ cæteris erant prohibita. Ac, cum publice tamen aut scriptura minime resistendum existimaretur ; ipsis privatim sacri tribunalis hominibus verbo interdictum est, ne laicum quemquam auderent comprehendere , neque arma cæteris prohibita gestare. Imo, ex quo cardinalis Synodi suæ Constitutiones edere curaverat, id quibus multa reperire erat ad laicos spectantia , id minime ferendum esse palam dicebatur. Præterea, (ex his forsan, quæ Neapoli eodem tempore evenerant, commoti) nescio quid a se prius petendum magistratus contendebant, quam Apostolicis litteris, jussisve quis uteretur aut promulgaret. Quarum omnium rerum facultatem ad se pertinere, consilio jurisperitorum adhibito , Carolus judicabat , tum Ecclesiasticorum canonum auctoritate, tum quia sine ea, potestas Ecclesiastica minime libera videretur ; neque plane poterat vitiorum licentia coerceri, aut episcopale munus administrari.

213. Ut igitur omnem perturbationem, quæ publice posset emergere, quoad fieri posset, cardinalis impediret, privatis amicisque tantum officiis jus suum demonstrare tuerique studuit; ac Mediolanensis gubernatoris in primis pietate perfecerat, ut neque Apostolicis mandatis quidquam impedimenti afferretur, neque synodalium Constitutionum editioni promulgationique quisquam resisteret. verum, cum tam juris quam facti controversia esset, ob ipsas Constitutiones, et alia quæ sui muneris ac potestatis esse Carolus contendebat; imo cum utraque pars, quod pro ea faciebat, id præteritis temporibus consuetum esse diceret; sibique testimoniorum subsidio controversi juris possessionem vindicare conaretur : quidquid tandem juris factive pro Ecclesia suppeteret, ad Pontificem cardinalis referri curavit; ut quid agendum esset, Apostolica statueretur auctoritate, quod facile, pro sua pietate, servaturum quoque senatum confideret. Ex altera vero parte ad Catholicum regem Hispaniarum Philippum per ejus ministros cum res delata esset, Carolus quoque, ne quid temere attentasse videretur, per litteras et per Apostolicum internuntium, apud eumdem regem commorantem, consilium in eo genere suum aperuit, et quæ pro Ecclesiæ jure fidem facerent, indicavit. Respondit religiosissimus rex, totum negotium ad Summum Pontificem deferendum; interim vero suis præcepit, ut, salva regia potestate, Ecclesiæ jura omnino conservarentur. Quæ post hæc senatus fecit, in sequentem annum sunt rejicienda.

214. Præsenti vero anno, inter cætera, quibus Carolus in Mediolanensi sua Ecclesia, divinum cultum Ecclesiasticosque ritus relevare connixus est, illud fuit primævæ fidelium pietati, triduanas ante Ascensionem Domini Litanias, Minores dictas, reddidisse; cum enim, inquit Ripamontius [1] ea res, et mixtum nocturno sacro diurnum, confusaque mulierum et virorum turba, similior lasciviæ bacchanalium, quam ulli cœlestium irarum placamini esset : tam severe eam Carolus emendavit, ut supplicantis populi mœstum ac lugubre spectaculum vere lacrymas excutere potuisset cujuslibet alterius urbis populo, si spectator adfuisset.

215. *Vidæ episcopi et poetæ obitus.* — Dum Mediolanensis Ecclesia, sub Carolo, in iis quæ ad religionem et pietatem spectabant, in dies crescere cœpit; suo se viduatam pastore Alba Pompeia ad Tanarum indoluit. Extitit is Marcus Hieronymus Vida, patria Cremonensis, qui ante annos triginta quinque, a Clemente VII eidem Ecclesiæ præpositus fuerat. Primus hic inter Italos, ut Genebrardus [2] in Chronico, et Thuanus scribunt, post Jacobum Sannazarium, poeticam ad res sacras transtulit, et versibus elegantissimis ac purissimis provinciam suam excoluit : et in eadem, qua vixerat, pietate, placide ad Deum hoc anno migravit quinto kalen. Octobris, Albæ in Ecclesia sua sepultus. Cui postea a civibus suis, de quibus tam bene meritus fuerat, exequiis in majore urbis templo, magna frequentia celebratis et publicis elogiis honorifice parentatum est.

216. *Maximiliano imperatori recusat præstare subsidia contra Turcas Pontifex, quod in comitiis Augustanis permiserit deliberare de rebus ad fidem pertinentibus.* — Sed, quæ hoc anno evenere, curæque et sollicitudinis plurimum inter alia Pio attulerunt, ea proculdubio fuerunt quæ in Germania acta sunt; cum summo in ea discrimini, et ab hæreticis religio et fides, et a Turcis Pannoniæ pars potior objecta sit. Sat siquidem non habuit Solimanus, eorumdem Turcarum imperator, illa, quam prædiximus, classe, Christiani orbis cervicibus insultasse; si uti mari, terra etiam, in eum novis instructis

[1] Ripamon. Hist. Eccles. Mediolan. par. 3. lib. II. — [2] Genebr. in Chronic. lib. IV. Thuan. Histor. lib. XXXVIII.

insidiis desævire minime contendisset. His obsistere cum se viribus imparem Maximilianus Cæsar agnosceret [1], undequaque opem efflagitare et subsidia exposcere cœpit; a Veneta republica nempe, per Franciscum Tursium Norimbergensem, suum apud eam oratorem; a Summo Pontifice, et a cunctis demum imperii in Germania Ordinibus, quorum Augustæ Vindelicorum Comitia indixit. Ex his, Veneta respublica, licet multis honorificis promissis a Cæsare ad societatem belli allici non potuerit, tamen, ut Mauroceenus scribit [2], assiduis Turcarum in Pannoniam incitati impressionibus, qui eam constituunt Patres, frequentiora de Carniorum ditionibus muniendis consilia habuerunt, cum per eas regiones superioribus sæculis barbaros, se ad Italiam invadendam aditum aperuisse, colluvioneque efferatarum gentium ea loca inundasse intelligerent; avorumque ac patrum ætate, incursus a Turcis factos memorarent, quibus provinciam incendiis, direptionibus, captivitatibus miserrime ac fœde vastaverant. Ideoque subjungit, Sfortiam Pallavicinum summum militiæ præfectum, aliosque armorum ductores, quorum insignis bello virtus enituisset, in consilium adhibuisse, de Utino, celebri ac præcipuo Forijulii oppido muniendo acturos. Sed antequam manus operi admoverentur, tres senatorii ordinis, ad situm loci inspiciendum mittere placuit, lectique Thomas Contarenus, Melchior Contarenus, Aloysius Mocenicus, Sancti Marci procuratores; iisque injunctum, ut Utini formam, solum, situm, quibus e locis aqua, ligna, aliaque ad munitionem erigendam ac tuendam adjumenta suppeterent, solertes inspicerent, atque ad senatum referrent, ut, quid reipublicæ imperiique Veneti ditionibus expediret, consultius ac maturius decerneretur, ne immensa in ingenti opere perficiendo vis auri irrito conatu insumeretur.

217. Romam interea Maximilianus misit, non Comitem Gasparem de Lodrone, ut Campana aliique volunt [3], sed Joannem Kevenilter ab Achilberg liberum Baronem in Landseron, et Wernberg cubicularium suum (ut ex inferius ponendis ejusdem Maximiliani litteris colligitur) quo Pio Pontificiam gratularetur dignitatem; unaque cum comite Prospero Archi, ordinario apud Apostolicam Sedem Cæsareo suo oratore, ab ipso auxilium et opem contra Turcas deprecaretur. Verum Pontifex subsidium aliquod præbere renuit, eo quod accepisset, in imperii Comitiis, Augustæ Vindelicorum, ut diximus, cogendis, (sive hæreticis postulantibus, sive minus piis viris conniventibus), per speciem nonnullas de religione sedandi turbas, resque civiles componendi, inter cætera, proponendam ejusmodi definiendamque quæstionem : « Qua ratione ac via, Christiana religio ad meliorem ac rectiorem intelligentiam seu formam reduci posset ». Quod sane consilium haud foret omnino sanum, imo sacris legibus repugnaret, prorsusque sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ auctoritati derogaret. Cum enim ad ipsam tantum, utpote Ecclesiarum omnium magistram ac judicem, sacræ religionis proponere dogmata, declarare ac constituere pertineret; erat plane graviter pertimescendum, ne gravis Pontificiæ potestati inferretur injuria; et præterea, ne quidpiam ibi, contra Catholicam veritatem decerneretur. Et quidem hac spe adducti, valde lætabantur hæretici, novarumque sectarum cupidi; quippe qui Cæsaris animum in sui ipsorum studia propensum fore valde confiderent.

218. Cum vero Pontificii interregni tempore, quo nimirum, nemine obsistente, omnia se obtenturos hæretici confidebant, technas has struxissent, ob id frequentissima futura erant comitia, quæ quam citissime haberi Maximilianus optaverat, ut suppeditatis subsidiis, Turcicos conatus antevertere posset. Ea autem ut præstarent Cæsari auxilia, a Cæsare vicissim in re religionis sibi præstandum quidquid postulassent, hæretici arbitrabantur. Sed fallacis providentiæ artes [1] divinum sane fefellit consilium; nam indicta ad ultimum Januarii comitia, ob Daniæ et Suetiæ bellum, dissidiumque Joannis Friderici et Wilhelmi fratrum Saxonum, usque ad Aprilem prolata fuerunt : quo temporis intermedio, ad Apostolicam Sedem, ut vidimus, evectus Pius, Ecclesiæ hostium conatus irritos reddidit.

219. *Commendono e Polonia redeunti mandat Pius ut ad comitia Augustana se conferat.* — Cæsareis igitur oratoribus opem contra Turcas efflagitantibus, se illam præbiturum negavit Pontifex, ut innuimus, ob hæc quæ Augustæ Vindelicorum persenserat pertractanda; iisdemque oratoribus respondit, qui comitiis pro tuenda religione præesset se quamprimum missurum, a quo intelligeret, quæ sane mens esset quæve consilia in corde Maximiliani versarentur; nam pari pietate, qua ille res religionis curasset, eadem etiam liberalitate ac munificentia pro certo haberet, se ei subsidia collaturum : nihilque moratus, decimo kalend. Februarii hujus anni, ut habet in suo Diario Firmanus [2], in Consistorio secreto, Joannem Franciscum cardinalem Commendonum, virum summa virtute singularique prudentia præditum, atque optime de Christiana republica meritum, ut comitiis interesset, Pontificium suum legatum elegit. Ad eum, qui ex Polonia (ubi fuerat apud Sigismundum regem a superiore Pontifice legatus) ad Urbem redeuntem, litteras ac Diplomata misisse Pium, quibus ille commonefieret, ut

[1] Natal. Comes Histor. — [2] Mauroceen. Hist. Venet. lib. VIII. — [3] Gabut. Vit. Pii lib. II. cap. 1.

[1] Mellific. hist. part. IV. Campan. et alii. — [2] Firman. Diar. ub. anno 1566.

ubivis gentium litteræ ipsæ redderentur, inibi subsisteret, intelligeretque, se ad Cæsarea comitia de conservanda Apostolicæ Sedis auctoritate, ac de Catholica fide in Germania tum restituenda, tum protegenda, legatum Pontificium destinari, scribit Gabutius [1]. Verum longe antequam in Consistorio eadem ei legatio decerneretur, ac per consequens legationis Diplomata expedirentur, subsistere jussum, et alias fuisse litteras, quibus a Pontifice legatum se designari Commendonus intellexit, alias, quibus revera legatio ipsa ei demandata fuit, episcopus Amerinus, Gratianus [2], qui ipsi Commendono in eadem legatione comes adhæsit, in ejusdem Vita testatur his verbis : « Cæterum, vix tridui iter progresso (Commendono) ad OEnipontem nuntius a novo Pontifice missus cum litteris occurrit, Germanicam ei legationem decernentibus; nam Pius, antequam e comitiorum conclavibus egrederetur, cum omnia strepitu, concursatione turbaque miscerentur, nihil illo supremæ potestatis honore ullam in partem animo excussus (tantum illi inerat roboris) jam tum curam in rempublicam intendit, litterasque extemplo ad Commendonum dari jussit, quibus ostendit, sibi placere, ut Germanorum conventui interesset legatus », additque statim : « Quinquaginta cardinales ea comitia habuerunt, in quibus erant summæ dignitatis et omnium virtutum excellentes viri, quorum nemo non cum honorem legationis munusque sibi demandari cupivisset, singulorumque tantum ac tam recens in Pium extabat meritum; tamen consensu et approbatione omnium, ad Commendonum ea delata provincia est, tum opinione industriæ, prudentiæque, quæ summa de illo erat, tum quod unus maximum gentis ejus habere usum existimabatur ».

220. Reversus igitur Augustam Commendonus, ibique, cum novæ legationis litteris [3] et insignibus, quæ, præcipiente Pontifice, Joannes Andreas Caligarius ei detulit, purpureum quoque galerum accepit, quod de Othonis Truxii, qui idem Augustæ episcopus erat manibus, solemnia inter sacra, de more suscepit, Alberto Bavaro cum uxore ac liberis, multisque præterrea principibus viris adstantibus, qui honestandi Commendoni, et celebrandæ rei causa convenerant.

221. Priusquam autem, quæ Augustæ in comitiis acta sunt, prosequamur, haud incongruum duximus, quæ Commendono ex Polonia redeunti evenere, ex præfato Gratiano desumpta, hic apponere : cum ad ea, quæ inferius narranda erunt, perspicue intelligenda, plurimum conferre agnoscantur : dicit igitur : « Sexto post cardinalatum mense, jussus a Pontifice Germanorum obire concilium, quod Augustæ apud Vindelicos, a Cæsare inductum erat, e Polonia discessit, rege ac principibus gentis certatim atque honore abeuntem prosequentibus. Pragam (Bohemiæ caput est) advenienti obviam progressus archiepiscopus Pragensis, Pium IV Pontific. Max. ad V idus Dec. diem suum obisse nuntiavit, et mox tabellarius ab Urbe, magna celeritate, missus a Carolo Borromæo et Marco Altaempsio cardinalibus , Pontificis sororum filiis, cum litteris affuit, quibus magnopere illi a Commendono petebant, ut omnibus rebus postbabitis, Romam ad comitia adcurreret. Censentibus omnibus eundum, protinusque eadem nocte, iter cum paucis expeditis arripiendum; ipse quidem utrumque cupivisset, et interesse comitiis, et perstudiose vocanti parere Borromæo : sed, et Germanos ex occasione molituros adversus jura sacrorum aliquid in eo conventu rebatur, et Cæsarem, nisi custos ei aliquis ac monitor esset appositus, haud satis per se impetum eorum propulsaturum existimabat; et antea dissimulationis et negligentiæ in ea re suspectum, et tum etiam obnoxium Germanis, quorum opem implorabat, ad arcendam Turcarum vim, a quibus sævo bello in Hungaria petebatur. Deliberanti, privatis rationibus officioque, respublica antiquior potiorque fuit; statuitque non ante redire in Italiam quam Cæsarem convenisset, et privatim, quando legati auctoritas Pontificis morte interciderat, eum, et muneris sui defendendæ religionis, et consiliorum, quæ hæretici haberent admonere. Triduum Pragæ, agendi colendique causa diem Natalem Christi, commoratur; inde profectus, superatis Hirciniæ saltibus, quibus Bohemia omnis ambitur, nivibus, quibus oppletæ impeditæque per sylvam viæ erant, agrestium opera amotis, in Germaniam ingreditur. Bavariamque petit, sperans ibi occursurum se Cæsari, iter Vienna Augustam ad conventum habenti. Atque ita accidit, ut eo paulo ante Cæsar veniret. Regnum in Bavaria tenebat Albertus, vir dignitate opibusque, et affinitate Cæsaris, cujus sororem in matrimonio habebat, et Cæsareæ familiæ honore, inter reliquos Germaniæ proceres eminens, et studio avitæ pietatis, et fidei in Romauam Ecclesiam et Catholicam religionem longe eminentior. Cum hoc Commendonus, inde ab superiori legatione, qua Germanorum gentem obivit, institutam benevolentiam habebat , quam et coluerat absens omnibus officiis; et Albertus ipse huic amicitiæ plurimum semper tribuerat et tum nova dignitate ob virtutem auctum, ad se venientem, quam potuit comiter atque splendide hospitio accepit; ipsa quoque opportunitate adventus ejus lætatus, cum domum suam initurus Cæsar adventaret. Cum igitur Commendonus cum Alberto, de republica consilia contulisset, et ab eo vehementer collaudaretur, quod non statim, neglecta ac

[1] Gabut. ut supra. — [2] Ant. Maria Grat. Vit. cardin. Commend. lib. III, cap. 2. — [3] Campan. ut sup. Gratian. ut sup.

posthabita religionis causa, cupide Romam ad comitia properasset, Cæsar advenit, magnificentissimo hospitio ab Alberto acceptus, qui quidem equo descendens, cum opperientem se in vestibulo regiæ Commendonum aspexisset, ultro ad amplectendum eum accurrens, et perquam familiariter appellans : Tu vero inquit, hic frigido in cœlo nobiscum moraris, at Romæ interea magno æstu comitia calent ; apprehensaque ejus dextera, per gradus, una in ædes atque in cubiculum ascendit, nec destitit eum, quamdiu ibi mansit, palam magno in honore habere, cum eodem tecto uterque, iisdem quoque epulis mensaque quotidie utebantur, cui, præter ipsum et hospitem Albertum, nemo adhibebatur : cum una, et uxor Cæsaris, et soror, et filiæ duæ nubiles accumberent, quarum paulo post, altera Philippo, altera Carolo Hispaniarum. et Galliæ regibus nupsere. Peracto convivio, amotis arbitris, in conclave idem Cæsar, Commendonus et Albertus ad colloquium secedebant, multasque horas una quotidie erant, cum multa de Polonicis rebus, de sororis suæ cum rege dissidio, quæreret Cæsar, deque eo, quod ipse debere se Commendono profitebatur, memoraret, cujus studio curaque effectum esset, ne quo, impotenti cupiditate rapi videbatur, præceps iret. Multa quoque de Turcico instanti bello communicavit, rationemque cum eo iniit, qua, salvis fœderibus, quæ regi Poloniæ essent cum Turca, aliquæ ex ea gente turmæ equitum ad id bellum conduci possent. Ante omnia, illum Commendonus de consiliis hæreticorum quæ compererat docuit, et commoda oratione, muneris eum sui admonuit, tanto tum intensius suscipiendum avitæ religionis patrocinium, tuendaque sacerdotii jura illi esse disserens, quanto incommodiori tempore aggressuri ea adversarii essent, cum Pontificis Maximi morte, præside suo ac rectore Ecclesia et Christiana respublica careret ; atque in eo maxime Concilio, quod ipse primum, post adeptum imperium haberet, dandum sui specimen ac documentum, quantumque in eo spei bonis esset ponendum, indicandum. Per hæc, confirmato Cæsare, eoque non passurum ab se desiderari officium suum prolixe pollicente, quarta post adventum ejus die, cum ea die Commendonus esset post convivium dicessurus, lavantibus manus ut accumberent, celeritatis plenus tabellarius Cæsarem adiit, litterasque a Cosmo Medice. Florentinorum duce reddidit, quibus. Michaelem Ghislerium Alexandrinum cardinalem, Pontificem Maximum, ad VIII idus Juanuarii esse renuntiatum, et Pium V appellatum scribebatur. Cæsar, lecta Epistola, quanquam ipse, et alium ex iis, quibus studiose favebat, et quamvis alium quam Alexandrinum fieri Pontificem maluisset, cujus acres spiritus in sua dignitate tuenda, vindicandaque religionis majestate, antea rumore atque fama acceptos, minime opportunos consiliis et cogitatis suis existimabat ; quem quæstionibus adversus hæreticos præpositum, eas severe atque integre exercuisse cognoverat ; tamen dissimulato animi sensu, Commendono creationem Pontificis læto vultu enuntiat, litterasque legendas tradit. Cum discubuissent, sermoque de novo Pontifice esset institutus, Commendonus (senserat enim ictum eo nuntio Cæsarem) a primordiis ejus vitæ exorsus, de maximis ejus sanctitatis atque innocentiæ laudibus; quibus nullo ipsius, non solum ambitu, sed ne studio quidem, per omnes ad summum rerum humanarum fastigium provectus esset, ita copiose apteque disseruit, ut omnes in admirationem et venerationem ejus adduceret, omniumque animos magna ejus spe ac expectatione repleret : quo facto, ipse statim equos ascendit, Romam magnis itineribus, ut Pii initiis adesset, contendens ».

222. *Litteræ Pontificis admonitoriæ tum ad imperatorem, tum ad singulos principes et episcopos, tum ad ipsum conventum Augustanum.* — Vix tamen tridui iter progressus fuerat, cum a novo Pontifice subsistere, ut diximus, jussus est, et Augustam petere, ut comitiis Sedis Apostolicæ legatus adesset ; ad quod peragendum munus, eo aptior fuit, quo, priusquam etiam ei collatum fuisset, ipso, ut mox audisti, optime et idonee perfunctus visus esset. Ulteriora tamen ad res religionis curandas ac tuendas, ei Pontifex subsidia constituit, nam, ut ei consiliarii astarent, selectissimos viros delegit, Scipionem Lancellottum, Nicolaum Sanderum, theologum Anglum ; et Hieronymum Natalem, Petrum Canisium, Jacobum Ledesmam, Societatis Jesu presbyteros, quos Roma Augustam misit. Postquam vero publice Commendonum legatum suum dixit, ad Catholicos Germaniæ principes, tum Ecclesiasticos, cum laicos, sequentes quoque, quas ex Vaticano Archivo [1] accepimus, litteras dedit.

AD MAXIMILIANUM CÆSAREM.

« Charissimo in Christo filio nostro Maximiliano imperatori Romanorum electo.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem,

« Posteaquam Domino placuit, nobis licet immerentibus in hac Apostolicæ Sedis specula collocatis, gregem suum pascendum ac regendum committere ; statim convertimus oculos mentis nostræ ad inclytam istam nationem, et nullam pastoralis sollicitudinis operam, nullum paternæ charitatis officium prætermittere decrevimus, ad conservandas tanquam ex maximo naufragio Catholicorum reliquias : ipsos etiam, qui amissi fuerunt, servari in portum æternæ

[1] Ex Archiv. Vatic. sig. 2906.

salutis adducere cupientes. Sed illud, non sine magna animi molestia audivimus, quod tamen nos quoque hæreticorum mos suspicari cogebat; verendum esse, ne in conventu Augustano de iis rebus agatur, de quibus in tali conventu agi minime debeat, quæque Apostolicæ Sedis sint judicio reservandæ. Quia vero hoc non esset animarum saluti consulere, sed hæreses alere, et schismata fovere, et scandala scandalis addere; te, charissime fili, ut Catholicum principem, et Ecclesiæ advocatum et defensorem, paterno animo hortandum duximus, ac per Omnipotentem Deum obtestandum, ut memor officii tui, memor famæ atque existimationis tuæ, si qui fuerint, qui de hujusmodi rebus agi postulent, eos a tali consilio ac potius temeritate deterreas. Cum enim sacrosancta Synodus generalis omnia, quæ ex ritu Ecclesiæ fuerunt, adeo mature ac provide tractaverit, definierit atque statuerit, indignum nimis ac minime ferendum sit, si quis ea tractare audeat, quæ a tanto Concilio decreta et constituta fuerunt, et auctoritate sanctæ Sedis Apostolicæ comprobata; cum jam a piis omnibus, et suscipienda devote sint, et fideliter observanda. Illud potius in tali principum Germaniæ conventu agendum fuerit, quod, cum Christiani populi universi, tum præcipue ipsius Germanicæ nationis periculum ante oculos positum monent, ut fœdus ineatur adversus communes Christiani nominis hostes, quibus istæ dissensiones et schismata nimis oportuna sunt. Hæc fuerit actio virtute, pietate, et sapientia Majestatis tuæ dignissima; hæc ratio, qua præter laudem et gloriam immortalem quam ab omnibus consecutura est, imperium suum firmare ac stabilire possit, et, ut speramus, etiam augere et propagare. Tam sancti et necessarii fœderis, profitemur nos paratos fore principes; et quæcumque poterimus auxilia, Majestati tuæ ac reliquis fœderatis subministraturos, atque, ut reliqui Christiani reges et principes eodem fœdere vobiscum jungantur, auctoritatem nostrum enixe interposituros. Qua tandem de re et de cœteris, de quibus cum Majestate tua agendum hoc tempore putavimus, de venerabilium fratrum nostrorum consilio et assensu, nostrum et Sedis Apostolicæ de latere legatum, in Dei nomine, istuc venire jussimus, dilectum filium nostrum Joannem Franciscum S. R. E. cardinalem, Commendonum appellatum, virum spectatæ integritatis ac fidei, quem, ut pro Sedis Apostolicæ reverentia benigne et honorifice excipias, et ut omnibus de rebus, de quibus tecum nostro nomine egerit, fidem ejus orationi habeas, atque ad obeundum commissæ sibi legationis officium, consilium, favorem et auxilium tuum ei præstes, Majestatem Tuam rogamus. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum sub annulo Piscatoris, die XXIII Januarii MDLXVI, Pontific. nostri anno primo ».

Ad archiepiscopum Moguntinum [1].

« Ven. fratri, Danieli archiepiscopo Moguntino S. R. I. principi electori.

« Ven. frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quandoquidem Altissimo placuit, infirmitati nostræ in hac tam affecta ætate tantum et tam ingens onus Apostolicæ servitutis imponere, ita ministerium nostrum ad Dei laudem exequi, ipsius misericordia freti, decrevimus, ut, cum nos ad se vocaverit, villicationis nostræ rationem reddere possimus. Etsi autem fraternitatem tuam, pro sua probitate et Catholicæ religionis studio, cujus ejusmodi testimonia habuimus, quæ jucunda nobis admodum et optata fuerunt, paratam esse confidimus ad ea, quæ ad Dei honorem et ipsius officium spectant; tamen præcepti Domini non immemores, confirmandos et cohortationibus et monitis nostris excitandos te et reliquos istius inclytæ nationis prælatos ac fratres nostros duximus, ut eos, qui in sollicitudinis nostræ partem a Domino vocati, nobis fideliter ac devote adesse, et pia ac salutaria nostra consilia, prompto animo adjuvare debetis. Præcipuam sane hæresibus causam dedisse constat, in ista olim tam Catholica natione, pastorum incuriam ac negligentiam, et cleri mores depravatos atque corruptos. Irrepserunt enim lupi et oves Dominicas laniarunt, dum ii, qui ad earum custodiam vigilare debuerant, dormiunt, et laicorum mores sacerdotum vita depravata corrupit. Illud igitur primum te, frater, hortamur et obsecramus, ut memor officii tui, memor illius tremendi judicii, ovibus fidei tuæ commissis pastoralem curam et vigilantiam præstes; et cum eas, quæ in ovili Dominico remanserunt, vitæ et morum tuorum exemplo, et verbo, saltem per Catholicos et religiosos viros, fideliter ac diligenter pascas, tum eas quæ aberrarunt ad salutaria Ecclesiæ pascua reducere coneris. Clerum vero tuum, assiduis cohortationibus ac monitis exstimulare debes, ut cogitantes vitam suam laicis ad imitandum esse propositam, sobrie, caste et religiose vivant. Et quia, quæ ad Catholicæ religionis veritatem, quæque ad correctionem morum, et commodius Ecclesiarum regimen pertinent, in sacro Tridentino Concilio, Deo auctore, fuerunt providentissime definita, statuta, decreta; ipsum Concilium, quod auctoritate fuit Sedis Apostolicæ confirmatum, devote suscipere te et fideliter observare, atque ut a suffraganeis tuis itidem et suscipiatur et observetur, sedulo et enixe curare necesse est.

« Ad Comitia Augustana jam profectum esse te credebamus; si nondum ivisti, ut illuc non procuratorem mittas, sed ut ipse te conferas, vehementer hortamur ac monemus. Permagni

[1] Ex Archiv. Vatic. ibid. ut supra

interest, te et reliquos Catholicos antistites comitiis interesse, et ea qua decet concordia, virtute atque constantia vos paratos esse ad obsistendum hæreticis hæreticorumque fautoribus, si de rebus ad religionem Catholicam pertinentibus agere voluerint. Quod quidem si tentarint, sicut timendum est, fraternitatem tuam vehementer monemus, et per Omnipotentem Deum obtestamur, ut quantum in te erit, nihil ejusmodi in eo conventu agi, nec quicquam de antiquis institutis et ritibus Ecclesiæ immutari patiaris; cum tractari nefas sit, quæ in veneranda Synodo Universali, tam mature decreta et constituta fuerunt: nec sacri canones nec imperatorum leges, nec mos perpetuus Ecclesiæ patiatur de rebus hujusmodi in laicorum conventibus disputari.

« Illud propterea cavendum devotioni tuæ et cæteris fratribus fuerit, ne quid ibi decerni agique patiamini, quo vel hujus Sanctæ Sedis, omnium Christi fidelium matris, auctoritas aut dignitas violetur, vel vestrum et vestrarum Ecclesiarum jus imminuatur. Quin instare apud charissimum in Christo filium nostrum, Romanorum imperatorem electum, et postulare debebitis, ut, quæ Ecclesiis nonnullis, contra ipsa imperialia edicta, sacrilega quorumdam cupiditate fuerunt ablata, reddantur. Vestra enim interest, hujusmodi laicorum cupiditatibus obviam ire, et ne res tam perniciosi et impii exempli longius serpat, occurrere ac providere. Cætera, de quibus hortandum te et admonendum esse duximus, referri tibi voluimus a dilecto filio nostro Joan. Francisco cardinali, Commendono appellato, viro integerrimo et nobis probatissimo, quem nostrum et Sedis Apostolicæ legatum ipsis comitiis interesse, tibique ac cæteris fratribus adesse, et fraternam charitatem nostram repræsentare voluimus. Cujus orationi fidem ut habeas, utque nostra per eum consilia et hortationes admittas, perinde ac si nos ipsos de iisdem rebus audires, abs te petimus. Illud fraternitati tuæ persuasum esse cupimus, nullum tibi, quod quidem, pro loco, in quo sumus, proficisci a nobis in te possit, officium defuturum; nosque propensissimos fore ad omnia concedenda, quæ vel ad commissi gregis salutem, vel ad tui ipsius honorem et commodum pertinebunt, quantum quidem nostræ et hujus Sanctæ Sedis dignitas patietur. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum sub annulo Piscatoris die XXV Januarii MDLXVI, Pontific. nostr. anno primo ».

223. Eodem exemplo missas insuper litteras ad Joannem archiepiscopum Trevirensem, principem electorem, adnotatur in Ms. Registro Vaticano, in quo insuper legitur ad cæteros quoque Germaniæ episcopos eadem scripta [1] quæ in sequenti, ad Herbipolensem episcopum data, Epistola habentur.

« Ven. fratri Friderico episcopo Herbipolensi.

PIUS PAPA V.

« Ven. frater, salutem etc.

« Fraternitatem tuam jam ex aliorum litteris, de nostra ad Apostolicæ Sedis regimen assumptione cognovisse non dubitamus. Suscepimus, ut Domino placuit, onus viribus nostris longe impar, sed, cum nobis conscii simus, id a nobis appetitum non fuisse, Dei ope et misericordia freti, jugo ejus cervices nostras in spiritus humilitate subjecimus. Quia vero, etiam antequam in hunc locum ascenderemus, maximo animi dolore affici soliti fuimus ex pestiferis hæresibus, quæ tam præclaram et nobilem nationem fere omnem, a Catholicæ Ecclesiæ corpore, miserandum in modum segregarunt, totque ac tantas ejus calamitates invexerunt; quantum officium nostrum nuper auctum est, tantum crevit et desiderium, et conservandi Catholicorum reliquias, qui ad hoc tempus in Ecclesiæ unitate manserunt, et iis, qui ab Ecclesia desciverunt, opitulandi, si nostra et fratrum nostrorum sedulitate ad matris Ecclesiæ gremium reduci possint, ut memor pastoralis sollicitudinis, in cujus partem vocatus es, tantum onus pro tua parte subleves. Id vero assequeris, tum pascendo diligentissime oves fidei tuæ commissas, et virtutum exemplis, ac salubri doctrinæ pabulo per te seu per Catholicos et religiosos viros præbendo: tum cleri moribus sine personarum acceptione corrigendis, ut omissis vitiis pristinis, quibus se et sacerdotale nomen dedecorarunt, et in summam infamiam adduxerunt, ac laicos ipsos corruperunt, officii sui ac salutis memores, sobrie, caste ac religiose vivant. Cum autem in sacro Concilio Tridentino omnia, quæ vel ad patefaciendam et illustrandam Catholicam veritatem, vel ad reformandos mores et Ecclesiarum regimen pertinent, sanctissime ac diligentissime instituta atque decreta sint, fraternitatem tuam hortamur, monemus atque districte præcipimus, ut ipsum Concilium, ea qua convenit devotione suscipias ac diligenter observes, ac præter cœtera, illud de Seminario in unaquaque Ecclesia instituendo saluberrimum laudatissimumque decretum, primo quoque tempore exequaris.

« Magnopere illud quoque abs te petimus et obtestamur, ut ad Augustana Comitia, si nondum profectus fueris, ire ne differas, sicuti reliquos quoque fratres litteris nostris hortati sumus: maxime necessarium est, illi te conventui, ac reliquos Catholicæ religionis defensores, interesse, ad impediendos hæreticorum conatus, si more suo de iis rebus agere tentarint, quæ vel ad fidem et religionem Catholicam oppugnandam pertineant, vel ad violandum et

[1] Ex Archiv. Vatic. ibid. ut supra.

imminuendum jus tuum, et reliquorum Germaniæ episcoporum, atque hujus sanctæ Sedis potestatem. Quorum perniciosis impiisque consiliis, officii et loci tui memor, una cum reliquis fratribus tuis fortiter et audacter obsistere adversarique debebis. Habebis autem illic dilect. filium nostrum Joan. Franciscum cardinalem, Commendonum vocatum, Sedis Apostolicæ legatum, qui fraternitati tuæ ac cæteris Catholicis aderit : cujus orationi cæteris de rebus, quas brevitatis causa omisimus, fidem ut habeas, et ut ea, quæ mandato nostro tibi suadebit, prompto animo exequaris, a fraternitate tua petimus. Ex eodem cognosces, quam parati simus tibi ac cæteris fratribus gratificari, omnibus in rebus, quantum nostra et hujus Sanctæ Sedis dignitas patietur. Illud quoque diligenter ac sedulo curare te volumus, ut notitias habeas clericorum, non solum civitatis, sed etiam diœcesis tuæ, quos constet esse Catholicos, quique vitæ, et morum honestate, et doctrina, ad serviendum Deo et huic Sanctæ Sedi sint idonei ; ac delectu quodam eorum cum fide, et sine acceptione personarum habito, nobis indicem, sigillo tuo obsignatum et manu tua subscriptum, cum eorum nominibus et locis ubi habitant, mittas. Nos enim, ut communis omnium parens, proborum virorum, ubicumque sint, rationem habere decrevimus, et eorum opera uti, cum occasio oblata fuerit, ad eas res, quæ ad Dei, et hujus Sanctæ Sedis obsequium pertinebunt. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXIII Januarii MDLXVI, Pontific. nostr. anno primo ».

224. Illis exceptis, quæ ad Augustana comitia et ad cardinalis Commendoni legationem pertinebant, in his Pii Epistolis nil aliud præterea reperire est, quam ea ipsa præcepta et monita, quæ omnibus quoque episcopis, ubique gentium constitutis, ut supra vidimus, tradidit. Verum, haud multo post, reformationi Ecclesiasticorum Germanorum vehementius Pontificem incubuisse, videbimus. Interim dedisse hac ipsa occasione, uti ad cæteros hujus provinciæ episcopos, ad electum quoque Coloniensem litteras, ea demonstrant, quæ inferius dicenda erunt. Cum vero suo muneri adhuc satisfecisse non censuisset, his, quæ ad Cæsarem et ad Ecclesiasticos præsules scripsit, alios quoque Catholicos principes officii admonuit, ut hic positæ ad eos Epistolæ [1] ostendunt :

« Dilecto filio nobili viro Carolo archi-duci Austriæ.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem etc.

« Vereri nos cogunt multorum sermones ac litteræ, ac mos ipse perpetuus hæreticorum, ne quid in comitiis Augustanis agatur, quod Apostolicæ Sedis dignitate alienum sit, quodque ad corrumpendum valeat, quidquid ab hæretica pravitate istic ad hoc tempus, Dei beneficio, integrum permansit. Cui rei occurrere pro pastoralis sollicitudinis officio cupientes, et ven. fratres nostros episcopos officii sui admonuimus, et Catholicorum principum auxilium implorandum duximus. Quia igitur exploratam et bene cognitam habemus sinceram devotionis tuæ constantiam erga Sedem Apostolicam, et singulare studium erga fidem ac religionem Catholicam, hortamur nobilitatem tuam, et per Omnipotentem Deum rogamus, ut si hæretici talia tentare ausi fuerint, tam necessario tempore egregiam pietatem tuam, et dignum te et majoribus tuis animum et virtutem ostendas, eorumque conatibus obsistas. Quod si studio concordiæ et unitatis eas res ab se tentari dixerint, debebunt, si vere et ex animo ipsi veritati student, non hujusmodi turbas commovere, sed S. generalis Tridentinæ Synodi decreta reverenter suscipere, quibus sancte, mature, provide omnia, quæ vel ad patefaciendam et declarandam Catholicorum dogmatum veritatem, vel ad reformandos mores et corrigendos abusus, et curandam animarum salutem pertinebant, declarata, definita ac statuta fuerunt. Tempus tandem esset, dilecte fili, hæreticos pertinaciæ suæ finem facere, Deum vereri, ac ad Apostolicæ Sedis devotionem, depositis odiis erroribusque, reverti. Quam graviter Deus eos ulcisci soleat, qui ab Ecclesiæ Catholicæ unitate recesserint, postquam eos, satis diu, dum resipiscant, expectaverit, Græcorum et aliarum nationum, quæ se ab Ecclesia separarunt, exempla luctuosissima declarant. Non istis de rebus in tali conventu agendum esset : illud agi expediret, atque adeo necessarium esset, ut principes Germaniæ, cogitantes periculum, quod ab hostibus nostris potentissimis sibi finitimis imminet, ad id depellendum sanctissimum inter se fœdus inirent. Quod quidem si fieret, parati nos essemus quantacumque possemus auxilia illis adversus communes hostes subministrare, et reliquos Christianos reges ac principes ut eos itidem omnibus viribus suis juvarent, cohortari. Sed hac de re, ac de aliis, mandato nostro, tecum aget cardinalis, Commendonus vocatus, legatus noster, vir nobis probatissimus, cujus orationi fidem ut habeas, et ad mandata nostra exequenda, pro tua insigni erga Sedem Apostolicam pietate ac reverentia, omne studium et auxilium tuum impendas, a nobilitate tua petimus et rogamus. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXVI Januarii MDLXVI, Pontific. nostr. anno primo ».

Ad Ferdinandum Austriæ Archiducem [1].

[1] Ex eodem Archiv. Vatic. ibid. ut supra.

[1] Ex eodem Archiv. Vatic. ibid. ut supra.

« Dilecto filio, nobili viro Ferdinando archiduci Austriæ.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili, salutem etc.

« Simul atque Apostolicæ servitutis onus nobis a Domino injunctum suscepimus, statim convertimus mentis nostræ oculos ad istam nobilissimam nationem, cujus ex calamitatibus ingentem animi dolorem semper hausimus, nec solum Catholicæ religionis cultores in ea tuendos esse nobis statuimus, sed omni etiam cura, studio, ac diligentia, et charitate, et pietate paterna enitendum, ut, si poterimus, etiam eos, qui hæreticæ pravitatis labe infecti fuerunt, sanemus, et ad matris Ecclesiæ gremium revocemus : charissimi in Christo filii nostri Romanorum imperatoris electi, fratris tui, et tuum nobis auxilium non defuturum esse confisi. Multorum autem sermonibus et litteris admoniti sumus, verendum esse, ne in conventu Augustano, aliqua tententur ab hæreticis, quibus majores tenebræ isti provinciæ offundantur, et de iis rebus agatur, de quibus in tali conventu agi minime deceat, neque animarum saluti expediat. Huic nos periculo occurrere cupientes, ut debemus, nobilitatem tuam, ut Catholicum principem, et ut devotum et sincerum Ecclesiæ filium et nostrum, hortamur in Domino, et vehementer rogamus, ut pro tua parte istis hæreticorum conatibus enixe resistas, atque omni studio ac auxilio, Catholicæ fidei et Catholicorum causas defendas, atque hujus Sanctæ Sedis, omnium Christi fidelium matris, honorem, jus dignitatemque tuearis, sicut te facturum esse confidimus. Reliqua nobilitati tuæ referet dilect. filius noster Joan. Franciscus cardinalis, Commendonus vocatus, Sedis Apostolicæ legatus ; cui ut pro Sedis Apostolicæ reverentia adsis, ad mandata quæ a nobis habuit exequenda, et ut omnibus de rebus, fidem ejus orationi habeas, perinde ac si nos ipsos audires nobilitatem tuam rogamus. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXVI Januarii MDLXVI, Pontificatus nostri anno primo ».

Ad Albertum Bavariæ ducem [1].

« Dilecto filio, nobili vero, Alberto duci Bavariæ.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem etc.

« In plurimis et gravissimis curis, quibus hoc nostro Pontificatus initio angimur, illa in primis nos premit, nostrum cor torquet et assidue cruciat, ne hæretici hæreticorumque fautores in conventu Augustano, de eis etiam rebus agendum curent, quæ non ad hujusmodi conventum, sed ad Sanctæ Sedis Apostolicæ judicium et episcoporum Concilia pertinent ; et ea obtinere conentur, quibus (quod Deus avertat) expressius augeantur hæreses et confirmentur ; et antiqui et sanctæ Ecclesiæ ritus ac instituta salubria abrogentur, et quidquid ad hoc tempus in Germania, pravitatis hæreticæ labe, Dei beneficio, integrum remansit, corrumpatur. Hæc nos temere cogit solita illorum audacia. Quibus eorum conatibus occurrere, sicut pastoralis officii sollicitudo postulat, cupimus : tum quia Dei omnipotentis honorem et animarum salutem, vita nostra semper chariorem habuimus : tum etiam, quia tantam belli tempestatem, hoc anno, Christianæ reipublicæ ab immanissimis hostibus imminere cernimus, ut vehementer verendum sit, ne Dei in talibus factis vehementius ira provocetur, et per eos Ecclesiæ suæ injurias et Sedis Apostolicæ contumelias ulciscatur. Confidimus tamen, charissimum in Christo filium nostrum, Romanorum imperatorem electum, comitiis ipsis præfuturum, memorem fore officii sui majorumque suorum ; ac pro sua pietate ac sapientia, non permissurum agi de talibus rebus ; et cum in aliis Catholicis viris ei conventui interfuturis magnam spem habeamus, tum in te, dilecte fili, præcipuam et maximam. Etenim scimus, te Catholicæ religionis acerrimum defensorem et propugnatorem fuisse, sicut fuerunt omnes majores tui ; scimus te, et Deum timere, et Sedem Apostolicam revereri, et tuam ipsius salutem, tuamque et nationis tuæ honorem existimationemque diligere. Etsi autem tali tempore non dubitamus, te tua sponte functurum officio pii et Catholici principis, tamen præterire noluimus, pro nostri muneris officio, quin pietatem tuam hortaremur et rogaremus, ut perniciosis hæreticorum consiliis summa ope obsistas atque obviam eas ; ac ne quid adversus Sanctam Catholicam fidem agatur, ne quid de probatissimis Ecclesiæ institutis commutetur, ne quid de jure et potestate episcoporum ac Ecclesiastica libertate detrahatur, omne studium atque auctoritatem tuam interponas : nulla re denique violari permittas Sanctæ Sedis Apostolicæ auctoritatem ac dignitatem. Quæ cum facies, constabis tuæ ac majorum tuorum eximiæ pietati, ac Deo omnipotenti gratissimum facies, cujus favore gratiaque protectus, talium meritorum præmium, non in altera modo vita, sed in hoc quoque sæculo consequeris ; nosque et Sanctam hanc Sedem, quam piam et benignam erga te matrem tu et majores tui semper experti sunt, tibi obligabis. Reliqua nobilitati tuæ exponet dilectus filius N. Joan. Franciscus cardinalis, Commendonus appellatus, Sedis Apostolicæ legatus, vir nobis probatissimus, cujus orationi fidem ut habeas, et ut eum consilio, studio, gratia et auctoritate tua, pro Sedis Apostolicæ reverentia, juves, abs te vehementer petimus et

[1] Ex eodem Archiv. Vatic. ibid. ut supra.

rogamus. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXIII Januarii MDLXVI, Pontific. nostri anno primo ».

Et iisdem ferme verbis, quibus ad archiducem Austriæ, Maximiliani fratrem, scribens usus fuerat, ad Gulielmum, Clivensem ducem, litteras quoque exaravit [1], et eadem promens, de quibus cæteros admonuerat : « Sicut vero (dicit) ab hujusmodi rerum tractatione abstineri decet, ita suaserimus, ut principes, quicumque illis comitiis interfuturi sunt, secum cogitent, quantum Germaniæ ab immanissimis et potentissimis hostibus periculum immineat, quantopere ad eam, quod Deus avertat, bello vexandam atque vastandam, intestinæ dissensiones atque discordiæ illis opportunæ sint; nec solum vires et potentiam hostium secum reputent, sed divinum multo magis numen horreant; cum sciant, quid Græcis et aliis nationibus acciderit, quæcumque unquam a Sedis Apostolicæ devotione et Catholicæ Ecclesiæ unitate defecerunt. Quod si fœdus inter se inierint, ei nos quoque adscribi volumus, parati pro salute Germaniæ, non modo quæcumque poterimus auxilia subministrare, sed sanguinem ipsum fundere ; auctoritatemque apud reliquos Christianos principes diligentissime interponemus, ut adversus communem hostem commune fœdus vobiscum ineant. Qua de re et de cæteris, de quibus tecum agendum duximus, nobilitatem tuam alloquetur dilectus filius noster Joan. Franciscus cardinalis Commendonus etc. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum sub annulo Piscatoris, die XXVI Januarii MDLXVI, Pontificat. nostri anno primo ».

225. Præter istas ad singulos episcopos ac principes missas litteras, in eodem Vaticano Registro, sequentem etiam Epistolam reperimus [2], ad omnem Augustanum conventum scriptam :

« Charissimo in Christo filio nostro, Maximiliano, Hungariæ et Bohemiæ regi illustri, electo Romanorum imperatori, et universis S. R. I. principibus, tam sæcularibus quam Ecclesiasticis, et comitibus et baronibus, in Augustanis Comitiis congregatis.

PIUS PAPA V.

« Charissime in Christo fili, ven. fratres, dilecti filii, nobiles viri, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cum dolere antea solebamus, tam perniciosis de religione discordiis atque dissidiis, quibus humani generis hostis, Christiani populi antiquam unitatem divisit, concordiamque diremit : tum vero, postquam nos Dominus, licet tanto loco et munere indignos, ad hujus sanctæ Sedis regimen vocare dignatus est, crevit majorem in modum angor, luctus et dolor noster; tantum scilicet, quantum suscepta a nobis communis omnium Christianorum patris persona postulat : nec possumus, contemplando miserabilem statum populi Christiani, sine maximo gemitu, hæc tempora cum majorum nostrorum temporibus comparare. Tunc enim inter Christianos omnes vigebat summa de religione consensio ; nunc vero populus Christianus in varias et diversas sectas discerptus ac scissus cernitur. Tunc ab immanissimis hostibus, sua illum concordia facile tueri poterat ; nunc, propter istas dissensiones et schismata, illis ad se opprimendum opportunus effectus est. Tunc in omnipotentis Dei auxilio maxima illi merito spes salutis suæ reposita erat : nunc divina multo magis flagella, quam potentissimorum et crudelissimorum hostium arma timenda sunt. Quibus vero lachrymis, quo luctu, satis digne quisquam deplorare queat tot animarum jacturam, quæ pretiosissimo Christi sanguine redemptæ, propter hæc pestifera schismata perierunt? Considerate, quæso, vos quoque, quanto magis inclyta vestra Germania, illis avorum vestrorum temporibus florere solebat : memineritis, quantis, propter istas de religione dissensiones, calamitatibus afflicta fuerit, quantum de veteri sua gloria et dignitate amiserit. Quid vero aliis nationibus, propter istas dissensiones, Dei judicio, evenerit, diligenter cogitate. Quid enim aliud Græcorum imperium evertit, ac tot florentissima regna, tot provincias Christianas non ita multis ab hinc sæculis eripuit, nisi illarum nationum ab Ecclesiæ unitate defectio? permittente nimirum Deo, eos, qui se ab Ecclesiæ corpore separarunt, teterrimum jugum subire barbaricæ servitutis. Earum nationum casus horribiles monent, atque ideo clamitant et denuntiant, quid timendum sit de istarum dissensionum exitu.

« Illud vero etiam pro vestra prudentia diligenter attendere debetis, si hostes tunc, cum nequaquam tantis opibus præditi erant, nec tantum terra marique poterant, tantas clades et calamitates inferre Christianis, tot regna et imperia adimere potuerunt; quanto magis, hoc tempore, timendi sint, quo imperium suum alias ex aliis Europæ nationes et provincias subigendo, tam longe lateque propagarunt, et res nostræ adeo imminutæ atque attritæ sunt. Proinde, cum in isto conventu adestis, utimini, per viscera misericordiæ Dei nostri Jesu Christi, utimini ista temporis opportunitate ; et omissis illis , quæ corroborare et augere schismata possent, ac pravis suasoribus atque doctoribus repudiatis, humiliter acquiescite Universalium Conciliorum decretis et Sanctorum Patrum doctrinis, quibus ad Scripturas divinas recte intelligendas, Spiritus sancti lux et gratia haud dubie affuit, sicuti omnes, qui Catholici esse et dici voluerunt, ab Apostolorum temporibus usque

[1] Ex eodem Archiv. Vatic. ibid. ut supra. — [2] Ibid.

ad hæc tempora acquieverunt. Flectite tandem mentes vestras, ad pacem, ad concordiam, ad unitatem. Consulite, dum potestis, saluti patriæ communis, et totius Christianæ reipublicæ; ne patiamini vos diutius ab hominibus decipi, qui, maligno spiritu acti, et odiis et cupiditatibus obcæcati, turbas, rixas et dissidia ista concitarunt: et in quam ipsi foveam ceciderunt, alios trahere conantur: a quibus vos diutius falli, nimis indignum, nimis alienum prudentia vestra est.

« Ut enim omittamus salutem patriæ, pro qua scitis, tot fortissimos viros ex gentilibus ipsis, sanguinem et vitam non dubitasse profundere: ut taceamus, quantum quisque vestrum salutem animæ suæ facere debeat, cujus detrimentum, ne universi quidem mundi lucro compensari possit: certe inclyta vestra natio, laudis et gloriæ, præter cæteras appetens semper fuit. An non igitur intelligitis, quantam et quam turpem notam quidam vestrum (vos hoc loco alloquimur, qui Protestantes vocamini) vestris avis et majoribus, viris clarissimis, quos vestra sententia damnatis, dum illos hæreticos fuisse videri facitis? Atqui negare non potestis, quin illi viri, æque ac vos prudentes ac sapientes fuerunt, ac multi eorum etiam longe religiosissimi; id quod declarant tot et tam magnifica ab eis per Germaniam extructa ad Dei honorem templa, et alia opera pia, quæ vos ab hæreticis inducti, dirui et solo æquari passi fuistis. Eosne turpissimi criminis ipsimet arguere sustinebitis, quorum famam et existimationem, vel vestrum ipsorum sanguine tueri ac defendere debetis? Quis vero, qui modo mediocri prudentia præditus sit, ex ipsorum hæreticorum tot et tantis inter se dissensionibus, mutabilibusque doctrinis non intelligat, eos a veritate excidisse, et more eorum, qui a recto itinere aberraverint, in diversa diverticula abiisse? Indicet vobis omnibus Deus, quam puro corde, quam sincero animo, quam fide non ficta, vos ad unitatem et concordiam hortemur. Non egemus rebus vestris; nihil a vobis quærimus: vos, vos ipsos, qui a matre vestra Ecclesia separati propter hæreticorum fraudes fuistis, desideramus. Vos quærimus, veluti bonus pastor oves errantes quærit, et ad ovile reducere studet: vestræ famæ, vestræ saluti, paterna charitate consultum volumus. Utinam intimum animi nostri sensum et ardens cor nostrum penitus inspicere possetis! Reducere vos in gratiam cum Deo, reddere sanctæ matri Ecclesiæ, restituere unitati Corporis Christiani cupimus et optamus; atque utinam vestram salutem redimere nostro sanguine possemus!

« Nosti, serenissime Cæsar, ut vos omnes, quantas Turcarum tyrannus classes hoc anno, quantas terrestres ac navales copias paret, quantopere immineat exitio nominis Christiani. Non ille opibus ac viribus suis, licet maximæ sint, tantum fidit, quantum istis populi Christiani dissidiis atque discordiis: his illi animus augetur, has sibi opportunissimas, ad reliquias Christianæ reipublicæ opprimendas esse intelligit. In extremum res est adducta discrimen: finis tandem istarum discordiarum fiat, et sicut præsentis periculi magnitudo monet, sanctissimum inter vos fœdus, ad tantum depellendum periculum ineatur. Quod si factum fuerit, ejus fœderis pro loco in quo sumus participes nos facturos profitemur; tecum una, serenissime fili Cæsar, non modo nostris vos auxiliis enixe adjuturi, sed auctoritatem etiam nostram apud reliquos Christianos principes interposituri, ut ad communem salutem et libertatem ab impio et nefando hoste defendendam, vobiscum conspirent atque consentiant; quod quidem pulcherrimum fœdus, si Deo dante, et te, Cæsar, ut pro tua sapientia te facturum esse speramus, hortante, et vobis aliis consentientibus, factum fuerit; sperare possumus, Deo juvante, vos et reliquos principes, non modo res vestras ab hostibus esse defensuros, sed eas etiam, quas illi jampridem, discordiarum nostrarum occasione usi, Christianis ademerunt, summa cum gloria recuperaturos. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum sub annulo Piscatoris, die XIII Februarii MDLXVI, Pontific. nostri anno primo ».

In eodem vero Ms. Cod. Vaticano, in quo hæc Epistola legitur, adnotata hæc verba repetimus: *Hæc Epistola non fuit tradita*: quod quidem evenisse censemus, ob ea quæ inferius dicenda erunt. Sed ad ipsa jam Augustana comitia veniamus.

226. *In comitiis Augustanis capita proposita.* — Post Albertum Bavariæ ducem, primus qui ad ea venturus in viam se dedisse legatur [1], Joachimus elector Brandeburgicus extitit, sed morbo in itinere correptus, retro domum abire coactus fuit; Augustam tamen misso Georgio filio ac nepotibus, nobilissimo stipatis comitatu. Post hunc electores tres Ecclesiastici, Moguntinus videlicet, Coloniensis et Trevirensis; archiepiscopus Salisburgensis, Wihelmus Clivensis, et Holsati duces Dani: paucisque interjectis diebus, Saxonum elector Augustus, et Gulielmus Saxo Vinariensis, cui cum Joanne Friderico fratre de ditionis divisione lis erat, convenere; et postmodum Georgius Federicus Marchio Onoslabachii, Philippus Rheni comes, Otho Truschesius et Altaempsius, S. R. E. cardinales, alter episcopus, et imperii principes; reliqui autem proceres, qui adesse non potuerunt, et civitates, quæ mittere debebant qui adessent, legatos cum plenis mandatis miserunt, qui suo nomine in comitiis agerent. Dum vero hi omnes cogerentur, in Cæsarea aula alia pri-

[1] Tracagnot. Hist. Thuan.

vata negotia tractata fuisse, scribit Thuanus; nempe de Elisabetha Cæsaris filia cum Galliarum rege Carolo, matrimonio jungenda; ejusmodi nuptias Bernardino Bucatello Redonum episcopo curante : de controversiis Sabaudiæ ducis contra Mantuæ principem, ob Montisferrati principatum : de Germanicis legionibus Philippo Hispaniarum regi tradendis, quibus tum Guletam in Africæ faucibus sitam, tum Cisalpinæ Galliæ præsidia communirentur : quæve Neapolim mitterentur, ut, si quid rursus Turcæ in Metita et vicinis locis molirentur, præsto essent. Quod facile impetratum, Thuanus ipse asserit. Laugravio etiam Cavorum duci et purpurato Harudo, per procuratores principatuum suorum; necnon abbati Ehemptensi, qui coram accepit ditionis suæ investituram, Cæsarem concessisse, Natalis Comes et Tracagnotta scripsere. Hastiludia quoque, carnisprivii tempore, instituta fuere, et spectacula, ut ex læta rerum facie cuncti de læto rerum successu bene sperarent. Multa etiam vicissim convivia; tanquam (inquit præfatus Natalis Comes) ad ludicra quædam, et non ad resistendum ingentibus copiis potentissimi et infestissimi Christiano nomini Solimani, et ad libertatem principatus, salutem suam, omniumque suorum defensionem, quæ non poculorum provocationibus, sed consilio et armis fuerant protegenda, convenissent.

227. Cum omnes igitur qui ad Comitia expectabantur vel ipsi vel per legatos advenissent, tandem comitiorum eorumdem factum initium, vel VII, ut aliquis dixit, vel VIII, ut alii tradunt, kalend. Aprilis. Ibi Cæsar, auxiliorum contra Turcas necessitate proposita, imperii ordines ac principes enixe rogavit, ne ea, quæ Carolo V et Ferdinando ab eodem Solimano lacessitis, tam valida promptaque subsidia detulerant, sibi eadem adacto necessitate, et ab ipso hoste impetito, minime subducere vellent; cum præcipue immanissimus ipse hostis Viennam, Germaniæ propugnaculum, rursus aggredi decrevisse diceretur; qua superata, haud dubie, non Germaniam tantum, sed totum etiam Christianum fere orbem, tyrannidi ejus expositum remansurum. Id igitur, quod, et periculo futurum erat, et una Germanicæ nationi dedecori, avertere curarent, necessaria ope, opportuno tempore adhibita; quam pari studio, quo erga majores suos se semper ostenderant, ab eis quoque expectare faciebat, et servandæ amplitudinis imperii amor, et in tanti hostis retundendis conatibus parata gloria. Et licet hoc ad communem Germaniæ dignitatem et utilitatem spectare viderentur; tamen tanquam in se solum præstiti beneficii, ejusdem memoriam, nunquam ex animo deleturum. Quibus dictis, Cæsaris nomine Bavariæ dux capita proposuit de quibus in comitiis decerneretur; fueruntque ejusmodi, ut a Thuano, Natali Comite et aliis adnotata reperiuntur :

« I. Ut ratio iniretur, qua hæreses in pace religionis non comprehensæ, ex imperio eliminarentur.

« II. Ut octo millia equitum et quadraginta millia peditum contra Turcas describerentur, quibus in tres annos stipendia per octo menses solverentur; eaque collatio in signata pecunia fieret, quæ tota, prout occasio urgeret, in bellum impenderetur.

« III. Imperialis item cameræ emendandæ ratio iniretur, et quod in ea sancitum esset, locum haberet.

« IV. Decreta de publica tranquillitate et moneta servarentur.

« V. Dissidia inter principes de præcedendi ordine componerentur.

« VI. De Finalio in Liguria controversia, jamdiu in comitiis agitata, terminaretur; et subditis ditionis illius, edicto Cæsareo mandaretur, ut quamprimum arma deponerent. »

228. Secundum hæc, ut refert Thuanus, ante omnia, decreta auxilia adversus Turcas : majora, quam unquam cuiquam Cæsarum et majori animi alacritate; cum plerique, præter promissa auxilia, imperii nomine, etiam privatas opes et operam suam, in eam militiam ultro deferrent. Missum quoque asserit Finalium *Parthinum*, qui Cæsari a consiliis erat, cum præfecto Tridentino; cujus auctoritate et interventu, ea, quam diximus lis, inter dominum et loci subditos componeretur. Plures insuper principum propositæ controversiæ, et inter cæteras illæ, quæ, ut innuimus, inter Sabaudiæ et Mantuæ duces versabantur, quique disceptaturi de Monteferratensi principatu, comitia cum haberentur, et ipsi venerunt; sed hæc et aliæ, uti etiam caput de religione, ut mox dicetur, in aliud tempus dilata sunt, quod nimirum Turcarum, quamcelerrima expeditio urgeret, nec iis animo, tunc intendere sineret.

229. *Num et in quo casu Commendonus nomine Pontificis coram conventu Augustano protestationem edere jussus fuerit.* — At de iis, quæ Commendono in Comitiis evenere, audienda sunt quæ profert Thuanus [1] : « Cum Pontifex novus, nempe Pius, (inquit) ex oratoris, quem in aula Cæsarea habebat, et aliorum litteris didicisset, in comitiis Augustanis, inter alia capita quæ proponi debebant, de ratione componendorum religionis dissidiorum actum iri; id ad suam atque adeo Romanæ Sedis, omnium aliarum matricis, auctoritatem pertinere ratus, Commendono enixe injunxit, ut, si religionis negotium in comitiis deduceretur, ipse, suo nomine, publice protestaretur, et Pontificem in cunctos qui aderant, tam sæculares quos vocant, quam Ecclesiasticos principes, divinæ censuræ gla-

[1] Thuan. ut supra.

dium districturum, interminaretur; et contra Cæsarem in primis, quem, et imperio, ac regnis, et ditionibus, successionibus et juribus, quæ in Hispaniæ regnis ei competebant, privaturus esset. Bene autem evenit, quod viro moderationis ac summæ prudentiæ negotium commissum est: qui veritus, ne ea protestatione magis animi exasperarentur, quam idoneum remedium malo quod timebatur, pro tempore adhiberetur aliam rationem deliberationis illius impediendæ sibi ineundam existimavit; reque cum Cæsare communicata, et spe ab eo facta negotii in aliud tempus rejiciendi, ad Pontificem scripsit, et protestatione ea nihil opus fuisse monuit. Verum, homo imperiosus, et qui nullas rationes voluntati suæ contrarias admitteret, alteris mandatis, enixe magis quam prius injunxit, ut si mentio ulla de religionis negotio in comitiis fieret, publice protestarentur, et Cæsarem atque alios principes, Pontificis nomine, a communione Christiana excluderet. Sed neque secundis mandatis minister, hero prudentior, paruit; et commodum accidit, ut cum secunda mandata venerunt, jam illud caput in aliud tempus dilatum esset ».

Ista Thuanus, quæ etiam inconsiderate ab eo forsan accepta, et ipsiusmet narrationem, ut opus fuerat, non satis exploratam habentes, Spondanus aliique scripto tradidere. Dicit siquidem, (ut audisti) ex Apostolico apud Cæsarem oratore, aliisque litteris Pium accepisse, inter capita in comitiis proponenda, illud quoque futurum de componendo religionis dissidio; ideoque Commendono (si id in medium proferri accidisset) quam ponit protestationem facere imperasse; additque a Commendono eodem, re cum Cæsare communicata, et spe ab isto facta, in aliud tempus negotium illud rejiciendi, protestationem minime esse necessariam ab eodem legato admonitum Pium; et illico subjungit: « Quod homo imperiosus, qui nullas voluntati « suæ contrarias rationes admitteret, aliis man- « datis enixe magis quam prius, protestationem « fieri injunxit » : sic, et tempora, et temporum confundens rationes, ut mendaciis circumvolutam veritatem exponat; dolose, nimirum, causas reticens, cur secunda mandata dederit; (si tamen dedit, quod falsum esse inferius monstrabitur) imo primis ea permiscens, ut neutrorum caput agnoscatur, et imperiosum, et duræ cervicis, et omnino regimini ineptum, Pium repræsentet. Cum enim protestationem facere Commendono Pontifex primo mandavit, hoc proculdubio (ut ipsemet vult) ea apposita conditione imperavit, si religionis negotium in comitiis deduceretur. Ex suspicione tantum, quod in comitiis res fidei in medium proferri posset, (suspicione tamen, non ex levibus quibusdam, sed ex validissimis indiciis potius prudenter educta) conditionale mandatum legato Pius dedit. Conditione igitur sublata, cum fidei et religionis negotium jam in comitiis deductum fuisset (cum nimirum de religionis pace cum hæreticis, hæresibusque nonnullis tolerandis, vel non; iisque dijudicandis primo loco jam ageretur : quæ res, quanti esset momenti, quantumque ad fidem religionemque spectaret, cum de Polonicis rebus sermo erit, luce clarius apparebit) absoluto alio mandato incongruum procul dubio non fuit, protestationem fieri jussisse, ut malo occurreret, quod in religionis perniciem majora incrementa sumere posset; imo absolutum de protestatione facienda mandatum dare debuit, quod, spe a Cæsare data rem in aliud tempus rejiciendi, legatum suum frustratum agnoverit. Postquam enim a Maximiliano spes ista facta est Commendono, et de spe ipsa Pium admonuerat, ut se protestatione abstineret; contra spem datam, cum res in comitiis, et omnium prima, ut dicebamus, proposita esset; cur mandata alia, nova hac et gravissima causa et ratione superveniente, Pio facere opus non fuit? Non parva negotio accessio facta erat, ex criminis dumtaxat suspicione ad crimen ipsum; nam crimen fuit, nec levis momenti, hujusmodi causam in comitiis, quorum pars potior validiorque laicorum erat, nec laicorum tantum, sed fide prostitutorum, componendam aut cognoscendam suscepisse: id certe nihil ad eos, si tamen Ambrosio [1] Augustum Valentinianum alloquente sit fides, nam scripsit: « Si tractandum est, tractare in Ecclesia didici, quod majores fecerunt mei. Si conferendum de fide, sacerdotum debet esse ista collatio, sicut factum est sub Constantino augustæ memoriæ principe, qui nullas leges ante præmisit, sed liberum dedit judicium sacerdotibus. » Ista Ambrosius : cujus constantiam animique robur imitatus Pius, si vera essent, quæ narrat Thuanus, ab ipsomet Thuano dicendus esset, si recta ac vera eloqui vellet, cum protestationem fieri iterum atque iterum imperavit; ne laicis videlicet jura sacerdotalia prosterneret; nec jam Maximiliani verbis fidere esset, a quo se suumque legatum jampridem illusum compererat. Postquam vero, nec secundis Pontificis mandatis Commendonum obtemperasse idem Thuanus retulit; cur tandem reticet, Pium laudasse villicum iniquitatis, eo quod prudenter egisset? licet id cuncti fere scriptores et Spondanus ipse [2], qui ipsius commenta secutus (ut dictum est) agnoscitur, diffiteri vereatur.

230. Verum his aliisque, quæ ad rem et ex ipsomet Thuano contra Thuanum adduci possent, rationibus penitus posthabitis, ex simplici narratione veritas prodeat, et dolose permixta series rerum, hic debito suo restituta loco, excogitata mendacia diluat. Accepimus autem

[1] D. Ambros. Epist. lib. II. ep. 12. — [2] Spondan. Annal. anno 1566.

præclara tantæ rei monumenta, ab insigni Bibliotheca clar. mem. Fabritii cardinalis Spadæ, cujus diligentiæ et studio hæc et alia, quæ suis locis proferemus, a temporum injuria servata, Ecclesiasticæ memoriæ debentur. Has autem, quas hic damus, et injuste illatas prudentissimo sanctissimoque Pontifici criminationes penitus expungunt; ipso agente, divinitus potius acceptas cordatus quisque censebit, nam hujusmodi memoriæ in bibula, necnon corrosa papyro scriptæ erant, barbaro quoque, seu Gothico obscuroque charactere obumbratæ verius quam expressæ: cumque propterea Urbe tota, antiquorum difficiliorumque scriptorum peritissimos quosque studiosissime consuluissem, ne unum quidem reperire potui, qui vel apiculum operosi scripti percipere valeret. Animum idcirco jam desponderam, projeceramque thesaurum, quo uti non poteram, cum ecce extemplo nil amplius ea de re cogitanti, qui recens Romam se contulerat peregrinus et exterus exhibetur juvenis, quo amanuense uti possem. Statim vero menti occurrit, imperceptibile scriptum illud ei legendum præbere, quo si forte minus illi placeret, ea velut occasione, rite a me dimissum ostenderem. Verum ille, ut scriptum vidit, ea facilitate percurrere cœpit, ac peritissimi alii optimo quæque charactere exarata legere consueverunt. Me ergo jubente, ejusdem deinde exscriptioni se dedit ac tridui spatio, totum absolvit. Biduo post, ex condicto, scriptionis mercedem recepturum expectabam; cum en defertur jam Roma discessisse; quo ad id tantum se contulisse, ut id opus perficeret, videri nimirum posset. Quam quidem rei gestæ narrationem, sapientium consilio acquiescens, silentio prætereundam non duxi, ut his, quæ hic inferimus, eo majoris auctoritatis pondus accedat, ac nescio quid præter ordinem evenisse, ut hoc loco exhiberentur, prudentem lectorem non lateat. Quem etiam minime latere æquum est, quisnam fuerit Joannes Andreas Caligarius ille, quem paulo ante memoravimus, quove potissimum usus est Commendonus, ut de his, quæ in Augustanis comitiis agebantur, Pontificem certiorem redderet. Extitit hic siquidem, Ughellio teste [2], patria Brasighellensis, et utriusque Signaturæ Referendarius, qui deinde ob eximiam virtutem, atque in agendis solertiam, Apostolicæ Sedis nuntius in Poloniam missus; cum ibi eo munere fungeretur, apud regem Stephanum Battorium, a Gregorio XIII Foropompiliensis, et Bertinorit. episcopus creatus, sub an. MDLXXIX, die XIV mensis Octobris; ab Stanislao Wladislaviæ episcopo, rege ac regina celebritatem sua præsentia cohonestantibus, die X Januarii MDLXXX, in D. Joannis Collegiali Ecclesia in Varoviana diœcesi Pontificalibus initiatus est; ac deinde ad Ecclesiam, in qua dignus minister fuerat constitutus, cum se contulisset, eam, quoad vixit, optime rexit. Ex Epistola igitur, ab ipso Caligario, quem Roma Augustam missum a Pontifice diximus, ad insignia legationis Commendono deferenda, quemque Augusta Romam denuo Commendonus misit, ut Pontificem de iis, quæ in Augustanis comitiis tractabantur, admoneret, ad eumdem scripta[1] hæc habentur:

« Ubi ad Pontificis Max. conspectum perveni, tibi, illustrissime domine, necessarium visum fuisse dixi, me mittere, ut non tam litteris, quam viva alicujus voce ea cognosceret, quæ usque adhuc in comitiis peracta fuerant; quapropter, ni Sanctitas Sua gravaretur, negotium omne ordine panderem. Annuit perbenigne Pontifex, et se cuncta libenter auditurum professus est. Juxta igitur mandatum tuum rem expendere cœpi, dicens, Germanos hæreticos, utilitatis plurimum et profectus se capturos sperasse ex hisce comitiis, tam in concordia et commixtione sectarum, tam in eo quod capita duo abroganda statuissent, ex pace inita anno millesimo quingentesimo quinquagesimo quinto; et ulterius, quod sibi cogere Provinciale Concilium permitteretur; imo, quod ipse Maximilianus se palam hæresum sectatorem profiteretur. Quæ nempe omnia Catholicis omnibus, magno terrori ac formidini fuerant. His vero non obstantibus, cum præter morem, Maximilianus pietatem ac religionem exhibuisset, sacrosancto Missæ sacrificio interfuisset, sacrasque frequentasset conciones, optimo et enixo præsertim tui studio, dum præter ea, quæ secum habueras privatim Cambolduni colloquia, singulis quoque hebdomadibus, ipsum Augustæ conveneras, atque cum eo diutissime egeras, ut verum se Catholicæ religionis custodem præberet; factum fuerat, ut ejusmodi omnia enarrata pericula evaderentur, et insuper, ut ex octo capitibus, in comitiis propositis, de tribus tantummodo ageretur; quorum primum extiterat supetiarum Cæsari præstandarum, frementibus licet hæreticis, qui religionis aliud, omnibus præponi maluissent: quod idem deinde, te eodem curante, ad alia comitia rejectum fuerat; nam caput illud de quo modo agebatur, de publica erat religionis pace et concordia. Et hic Pontificem edocui, Catholicos, utpote audacia et viribus hæreticis impares, confirmationem pacis expetere, quæ anno millesimo quingentesimo quinto inita fuerat: quod eorum consilium cum incredibili tuo ingenii acumine, prævidisses, litteris tuis, sexto non. Martii exaratis, clar. mem. cardinalem Reomanum deprecatus fueras, ut Pontificis ipsius mentem exploraret, imo in mandatis ab eo acciperet, quid agendum fuisset, si forte eveniret a Catholicis præfatam fieri petitionem : et

[2] Ughell. Ital. Sac. tom. 664. in Episcop. Foropompiliensib., et Bertinori.

[1] Ex Ms. card. Spadæ tom. 216. pag. 376.

quod, eodem cardinali interprete, Sanctitatis Suæ mandatum ea lege acceperas, quod si pace hujusmodi præjudicium inferebatur Tridentino Concilio, quoad dogmata, protestationem faceres ac statim discederes. Ilic me loquentem Pontifex interpellavit; et mandatum id dedisse fassus est. Deinde sermonem prosecutus, ut ipsius mandato, qua oportebat diligentia obtemperares, te in primis Deum, Missa de spiritu Sancto celebrata, enixe exorasse narravi: et postmodum, quod hac de re, non solum theologos, quos ipse Pontifex ad comitia miserat; sed alios insuper, in consilium adhibueras, ad hoc, omnibus pluries congregatis, atque singulos de sententia, non tantum voce, sed etiam scripto tradita, rogaveras; quorum omnium consilia atque opiniones Sanctitas sua, partim a me, partim vero a Societatis Jesu Generali, jam acceperat. Interim tamen laborem nullum ac studium te neglexisse dixi, quo efficeres, ut tum Cæsar, tum Catholicorum alii in officio continerentur, nullumque penitus Tridentino Concilio præjudicium inferretur; Catholici regis etiam oratore, viro prudentia prædito, summoque religionis zelo exornato, cardinali Augustano, Apostolico nuntio, et præsule Lancellotto in consilium adhibitis; et quod tandem una omnium, eodem Lancellotto dempto, opinio fuerit, ejusmodi pace nil prorsus dogmatibus Tridentini Concilii detractum iri. Quo vero ad publicam protestationem coram notario et testibus; omnium opinio tulerat, rem tam ingentis periculi esset, ut nulla ratione fieri debere contenderent, ob innumera quæ ex ea damna poterant exoriri; et hic singula enumeravi incommoda quæ ex exasperato, ob hujusmodi rem, Cæsaris animo procedere poterant; tenues Catholicorum vires exposui, nationalis Concilii consilium, quod hæretici moliebantur, detexi, schismatis pericula patefeci, et demum rem, quantum potui, magnificavi, utpote eam, quæ in omnimodam esse videbatur Catholicæ religionis in Germania perniciem; addidique, rem ipsam talis ac tanti periculi esse, ut ex hoc, animo anxius et fueras, et adhuc esses; neque in ea labori aut sollicitudini peperceras, ut ipse ex additis scripturis agnoscere poterat; ideoque ad prudentem Sanctitatis Suæ decretum, quidquid agendum erat, te rejicere dixi, paratum, quæcumque mandata fecisset, libentissime exequi.

« Pontifex cuncta hæc, adeo pacato animo et benigno vultu audivit, ut quid ulterius concupiscerem, non haberem; hinc respondere exorsus, primum quidem in hac legatione, tam in re, de qua agebatur, quam in reliquis, opera ac studia tua summis laudibus extulit; et ea quidem, de quibus certiorem eum feceram, omnia jam, magna ex parte, se comperta habuisse, et scriptis a te litteris ostendit. Quo vero ad caput illud, de quo quæstio erat, aliud se non sentire monstravit ab eo quod primum censuerat; nam ad tuendam Catholicam fidem, quæ tunc nil aliud esse videbatur, quam ipsum Tridentinum Concilium, paratum se esse dixit, et mortem subire et sanguinem fundere: nam corde, inquit, credebatur ad justitiam, confessio autem fiebat ad salutem; quia audacter et ubique fidem nostram profiteri oportebat, quavis periculi postposita formidine; cum antiqui Patres, qui fidem hanc proprio sanguine plantaverant, ejusmodi nobis confessionis reliquissent exempla. Quapropter, et si incommoda offenderentur, tamen quod injunctum munus exigeret, minime prætermittere æquum erat, quia si, qui Catholico nomine censebantur vere Catholici non fuissent, ut Catholici habendi non erant; posito enim, quod Tridentino Concilio præjudicium aliquod inferretur, melius certe fuisset, ad Augustana comitia, nec legatum, nec Apostolicum nuntium misisse: periculum ejusmodi se maximopere timere, et ab eo vehementer se angi demonstrans.

« Ad hæc ego respondi, quod quotiescumque Tridentini Concilii dogmata in discrimen vocari evidenter tibi patuisset, tu, ex injuncto tibi munere, certe protestationem facturus eras, et illico discessurus: sed quia periculum istud haud apparebat, imo quia communis omnium theologorum sententia tulerat, præfatam pacem, Tridentini nequaquam dogmata lædere; ideo tu a protestatione abstinueras, nec aliud a te ipso statuere, absque ipsius mandato volueras. Quapropter, pensatis eorumdem theologorum opinionibus, et auditis de hac re, si ei visum esset, Granvellano cardinali, et Francisco Borgia, societatis Jesu generali præposito; quid faciendum erat, ipse decerneret, judicaretque, an confirmatio pacis, anno millesimo quingentesimo quinquagesimo quinto firmatæ, præfatis dogmatibus præjudicium inferret: dum tu conatus omnes facturus eras, et cum Cæsare, et cum Catholicis omnibus, ne Tridentino Concilio minimum quid detraheretur. Hinc narravi, qua ratione tu curare excogitaveras, ut Tridentini Concilii professio, quam ipsi fecerant, scripto etiam firmarent; et quod tandem, si præter opinionem protestatio jubebatur, tu eam facturus eras, sed clam et secreto; et priusquam comitiis finis imponeretur, Augusta discessurus. Respondit Pontifex ea, quam prædixerat, distinctione; et theologorum pensatis sententiis, quid fieri voluisset, se demum dixit decreturum. Quibus dictis, me dimisit. Romæ quarto idus Maii MDLXVI ».

231. Veritati rerum, quæ hac in Epistola referuntur, ea quoque adstipulantur, quæ, in Vita cardinalis Commendoni, paulo ante memoratus Gratianus habet:[1] nam ubi de iis, quæ

[1] Vit. Card. Commend. Gratian. ut sup.

ipsi Commendono in hac legatione evenerunt, sermo recurrit, ista narrat : « At hæretici in omnem semper occasionem intenti, more suo multa moliebantur : ante omnia Maximilianum ipsum magnis pollicitationibus sollicitabant, ut tandem sententiam proferret, palamque in partes transiret. Nam paucis ante annis, hæreticorum, partim spe, partim consuetudine corruptus, alienati a Catholicæ pietatis fide animi, haud ambigua signa dederat; qui, et sacris eorum interfuerat, et quemdam profligatæ doctrinæ magistrum domi aluerat, habueratque in honore; et Viennæ in templis, de divinis rebus concionantem frequenter audierat; nec, nisi magno studio ac cura Ferdinandi patris, in primis pii ac religiosi hominis, denuntiantis, eo abdicato, ad alium se filium, natu minorem, imperium atque nomen Cæsaris delaturum, a nefariæ opinionis professione est revocatus. Post mortem inde patris, assecutus imperium, ita vixit, ut dum spem sui utrique parti facere studet, omnibus æque suspectus, neutrorum gratiam tenuerit. Tum quidem hæretici, promissa exigentes, vehementer urgebant, ut jungeret se illis, et mentem aliquando nudaret, ac propterea extorquere ab eo conabantur, ut fœdera concordiæ pacisque anno MDLV inter ipsos et Catholicos Passavii constituta, violata sæpe ab iis, tum penitus rescinderentur : eo enim anno, quemadmodum a Ferdinando Cæsare ab simili periculo Turcici belli, copiarum ac pecuniæ indigo, expresserant, ut quibus libuisset, sacrorum cæremonias, ex Augustana formula colere atque habere jus esset; ita additum fœderi fuerat, ut qui a prisca sacrorum ratione, et Catholicæ Ecclesiæ sensu deficerent, aut omnino dissentirent, ii ne vectigalia quidem ulla, aut honores Ecclesiasticos obtinerent, aut potiri possent. Id, ut antiquaretur, summis studiis hæretici contendebant; item illud, ut qui disciplinæ eorum sectatores Catholicorum imperio ac ditioni subjecti essent, paterna bona vænum exponere, et excedere patria atque exulare cogerentur. Quibus hæretici stare jam ab insita animis arrogantia, atque contumacia detrectabant, et impie pariter atque impudenter postulabant, ut potestas omnibus foret, quam quisque probaret, opinionem habendi, et pro sua cuique religione Deum colendi; vel, si hæc non placerent, Concilium (nationale quod appellant) haberetur, ad quod coactum, omne Germanicum nomen, de universo jure sacrorum, inter se constitueret. Harum rerum utram tenuissent, amittenda Germania erat, et cuncta prædæ hæreticis futura, cuncta, confuso omni humano ac divino jure, pessum itura videbantur ». Ista Gratianus. Quinam vero fuissent, qui impie pariter atque impudenter postulabant, ut potestas omnibus fieret, quam quisque probaret, opinionem habendi, et pro sua cuique religione Deum colendi; vel si hæc non placuissent, nationale Concilium totius Germaniæ petebant; elici posse cognoscitur ex Spondano, qui, recens exortas et in imperio propagatas hæreses Sacramentariorum, Zuinglianorum et Calvinistarum extitisse tradit. Sectæ siquidem hujusmodi, in pace anni MDLV firmata, comprehensæ minime fuerant; nam præter Catholicam religionem et Augustanam Confessionem, in imperio cœteræ prohibitæ fuerunt. Et ne in pace hujusmodi comprehenderentur, in comitiis his Catholici contenderunt; et alio certe consilio ab eo, quo in Poloniæ regno, religionis bono ac securitati Catholicos Polonos prospexisse videbimus. Nefarios autem, quos ex Caligario et Gratiano produximus, hæreticorum ausus, dubiam Maximiliani religionem, et hujus generis alia, (quæ merito Pio sollicitudinem ingerebant, et ab eo, vel invito, rite extorquere videbantur protestationis mandatum) subdole reticent Thuanus et alii, quod Pontifici præcipitis ingenii ac imprudentiæ notam impingere studeant, sed inopportune, tantum repetitum protestationis faciendæ præceptum recinunt, ut in eo crimen deprehendant, quod minime commisisse cognoscitur. Nam, licet ex iis, quæ vel ab Apostolico suo apud Cæsarem nuntio, vel a Cæsareo apud se oratore, vel ab aliorum litteris Pius acceperat, aliquid in Augustanis comitiis in re religionis hæreticos molituros audisset, hisque permotus ad eadem comitia legatum Commendonum decrevisset; tunc tamen ei protestationem ullam faciendi mandatum aliquod dedisse (ut Thuanus et alii somniarunt) haud reperimus. Quod quidem etiam confirmare videntur superius a nobis recitatæ, ad Cæsarem, et ad Ecclesiasticos, et laicos Germaniæ principes, Pii litteræ, in quibus certe nullum protestationis, et multo minus minarum, quas Thuanus ipse a Pontifice factas recolit, est invenire vestigium. Et revera mandatum hujusmodi, non modo non debuit, sed nec eo tempore dare potuit Pius; cum nil certi, vel insidiarum, quæ in religionis perniciem hæretici excogitassent, vel artis, qua Catholici easdem propulsare meditarentur, compertum haberet : nam ex præfata Caligarii Epistola, non tam hæreticorum fraudes, quam etiam Catholicorum consilia, non modo Pium Romæ commorantem, sed Commendonum ipsum, licet comitiis præsentem, diu latuisse, evidentissime colligitur. Ubi autem, ingenti sua solertia Commendonus præsensit, Catholicos, utpote audacia et viribus hæreticis impares, pacis anni MDLV confirmationem expetere velle; tunc tantum cardinalem Reomanum deprecatus est, ut Pontificis mentem exploraret, a quo responsum est illi, quod, si pace hujusmodi præjudicium inferebatur, quoad dogmata, Tridentino Concilio, protestationem Commendonus faceret et statim discederet. Et hoc quidem fuit protestationis

faciendæ primum, quod a Pio prodiit, mandatum. At, cum tandem ab Alberto Bavariæ duce caput illud, ut vidimus, propositum fuit, tunc a Commendono dubitatum est, an ea pacis confirmatio præjudicium aliquod Tridentini Concilii dogmatibus inferret, et hinc, an ex Pontificis jussu, protestationem facere deberet. Quare, theologis auditis, rem omnem ad Pium rejecit, a quo certe mandatum aliud factum minime reperimus; unde jure miramur, quod ista ignorantes scriptores omnes, non conditionatum, sed absolutum Pii mandatum dixerint, et una tantum vice factum, pluries repetitum tradiderint, cum semel tantum. et interrogatus, id Pius præceperit, et ea lege, si dogmatibus Tridentini detractum esset : ideoque præter allata, contra Thuanum, ex ipsius Thuani narratione desumpta, ulterius eum etiam, ex his, mendacii rite coarguere non veremur, quod, nempe, injuste simul ac perperam Pium id fecisse reprehenderit, quod nunquam fecit; nam licet, ex præjudicio, quod religioni timuit, ad protestationem propensus fuisse agnoscatur, non tamen hinc rite educitur protestationem eamdem fieri iterum atque iterum præcepisse, ut ipse et alii excogitarunt; imo oppositum, ut ex ipsius Caligarii inferius ponendis Epistolis evidentissime cognoscetur.

232. *Pio proponuntur thelogorum sententiæ, tum quoad confirmationem recessus anni* MDLV, *tum quoad protestationem in comitiis Augustanis faciendam.* — Quæ autem fuerunt Pontifici, hac de re, exhibitæ theologorum sententiæ, [1] ejusmodi sunt. Et prima quidem, quæ in medium afferatur, sit ea Scipionis Lancellotti, qui postmodum, ob egregia merita, a Gregorio Decimo tertio, inter Sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinales adscriptus fuit. Dicit igitur :

DUBIUM PRIMUM.

« An per confirmationem recessus anni MDLV, præjudicetur in universali toti Concilio Tridentino, et consequenter particularibus dogmatibus ejusdem ?

« Dicendum existimarem, in omnibus præjudicari. Siquidem, licet ex simplici lectura recessus ejusdem confirmationis faciendæ, nulla inspiciatur facta mentio de dogmatibus contrariis fidei nostræ Catholicæ, illustratæ a Concilio Tridentino; tamen recessus ipse fundatus est super re prohibita, et ab ipso etiam Concilio damnata; nam, cum inter Confessionistas et Catholicos propter religionem orta essent dissidia et controversiæ, ut dicitur in principio recessus, deventum fuit ad pacem faciendam hanc, cum nonnullis decretis quæ Concilio contradicunt.

« Et primo dicitur, et sæpius in eodem recessu replicatur, quod principes et status non debent abstrahere vel cogere aliquem statum ejusdem imperii a religione, fide et cæremoniis confessionis Augustanæ, sed sincere illum debent quiete et pacifice vivere in sua religione. Verum hoc reperitur prohibitum in Concilio Tridentino in sess. 25. cap. v. de recipiendis et observandis decretis Concilii, ubi dicitur fuisse ab eodem Concilio damnatos et anathematiratos præcipuos hæreticorum errores nostri temporis, et fuisse etiam traditam veram et Catholicam doctrinam; et quod ideo moneantur principes omnes, ad operam suam ita præstandam, ut quæ ab eodem Concilio decreta sunt, non permittant ab hæreticis depravari aut violari, sed ab his et omnibus devote recipiantur et observentur. Cum itaque in recessu dicatur, Confessionistas non molestandos in eorum hæresi, sed permittendos ut quiete vivant in eorum fide, et in Concilio dicatur, quod Catholica doctrina observari mandetur a principibus; utique recessus contradicit Concilio, quod fuit absolutum post ipsum recessum conditum; cum non stent simul, quod quis permittatur quiete vivere, et quod compellatur secundum aliam legem vivere.

« Secundo dicitur in eodem recessu, quod Christiana religio debet ad concordiam, Christianamque intelligentiam et unionem non aliter adduci, nisi per Christiana, amica et pacifica media. Verum, si per hujusmodi media non intelligendum est de Concilio universali, legitime congregato, et cum tunc illud excludatur; illi, ac congregantis potestati manifeste derogatur : verba enim illa non aliter, nisi per amica media etc. excludunt omnem viam, etiam Concilii, præter ipsam concordiam. Sin vero per media intelligendum est de Concilio, cum illud sit jam absolutum et perfectum, de consensu omnium Patrum et principum, et ab eis subscriptum, et auctoritate Sedis Apostolicæ confirmatum; expiravit recessus, dum ibi dicitur, pacem hanc durare debere, usque ad amicam et propriam concordiam, vel compositionem rerum fidei et religionis; et quod, si ejusmodi compositio per viam Generalis Concilii, vel Synodi nationalis colloquiorum etc. non habeat suum effectum; quod nihilominus pax maneat, usque ad finalem concordiam. Sed, cum idem Concilium fuerit congregatum in civitate Tridentina, ad tollenda hæc eadem Catholicæ religionis dissidia, quæ in Germania vigebant et adhuc hodie vigent; et efflagitantibus Carolo V et Ferdinando imperatoribus, ad illud fuerunt ipsi hæretici Germaniæ vocati, proposito eis salvo conductu accedendi libere ad illud et in eo manendi; et viginti tribus fere annis expectati, per quod tempus duravit Concilium, et eorum iniquæ causæ conscii, contumaces non comparuerint; propterea eorum opiniones et hæreses, a doctissimis theologis, ex omnibus mundi par-

[1] Ex eodem Ms. cardin. Spad.

tibus delectis, discussæ, et a Patribus mature et prudenter extirpatæ ac anathematizatæ fuerunt; non debent nunc Catholici aliter affirmare, nisi quod vera compositio et concordia fidei subsecuta sit a Concilio, quia conciliatæ sunt opiniones utriusque religionis, ac veritates Catholicæ ab hæreticis assertionibus distinctæ, et illas amplectendas, has rejiciendas esse declaratum fuit; hæreticus vero nunquam fatebitur, aliquam concordiam subsecutam fuisse, nisi eorum damnatis opinionibus assentiamur ».

DUBIUM II.

« An sit necessaria acceptatio Concilii Tridentini ?

« Si obtineri posset, ut Concilium acceptaretur a Catholicis in hac confirmatione, satis bene consultum esset ; nobis vero, si Concilio præjudicaretur ob confirmationem, frustratoria esset acceptatio, si in continenti subsequeretur derogatio ; ideo non existimo necessariam, si illi derogatur ; sed necesse est, ut illi non derogetur ».

DUBIUM III.

« An sufficiat Concilii mentionem fieri, et ubi illa, et quomodo, et quibus verbis facienda ?

« Retenta eadem opinione, quod Concilio præjudicetur, sola Concilii mentio non sufficit, nisi in fine ipsius confirmationis, vel alia congruentiori parte, his, vel similibus verbis a Catholicis exprimendis, mentio fiat. Sic consentimus confirmationi, salvis semper dogmatibus ac cæteris decretis Concilii Tridentini, cujus fidem et doctrinam profitemur, ac observaturos nos jurejurando promittimus, nec illi, minima etiam in parte, præjudicatum esse volumus, et declaramus; ob confirmationem hanc, quam non alia ratione probamus, nisi pro nostra nostrarumque Ecclesiarum et subditorum quiete et tranquillo ac pacifico statu.

« Si vero verior sit opinio, quod Concilio non præjudicetur, Concilii mentio etiam simplex et absoluta sufficeret ; nam cum religionem Catholicam hæretici, falsis eorum argumentationibus et auctoritatibus oppugnaverint, plurimis etiam editis libris et Centuriis ; sic quando mentionem de religione facimus, debemus illam ad Concilium Tridentinum referre, in quo nedum illustrata et expurgata fides nostra reperitur, sed in eodem etiam licet intueri anathemata adversariis inflicta et reprobationes eorum. Accedit, quod hæreticis nova daretur contra illud argumentandi occasio, quod in Confirmatione, ubi mentio de religione habetur, Catholici de illo non meminerint, tamquam non legitimo, nec libero, quod ipsi semper clamant ».

DUBIUM IV.

« An censeatur per hunc recessum confirmata Confessio Augustana ?

« Ex lectione recessus non video confirmari hanc Confessionem, sed permitti utriusque religionis professores quiete vivere, donec finalis religionum concordia subsequatur ».

DUBIUM V.

« An censeantur hæretici, qui consenserunt recessui et consentiunt, præsertim post Concilium Tridentinum ?

« Si Confessio Augustana, quæ hæreticam continet religionem, non fuit approbata et confirmata in recessu, ut supra dixi, minus existimo hæreticos censendos, qui recessui illi tunc consenserunt. Qui vero Catholici eidem recessui post Concilium consentient, non puto esse etiam hæreticos, quia non negant contenta in Concilio Tridentino, sed illi non parent ».

DUBIUM VI.

« An protestatio videatur necessaria propter officium legati ?

« Si quidem constaret, Concilio præjudicari, deberet illustrissimus legatus, absque aliqua expressa commissione protestari, et admonere Cæsarem, ne quid committeret, quo præjudicaretur Concilio, cum ipse sit advocatus Ecclesiæ Romanæ, et defensor, et omnibus viribus uti debeat ut Concilium observetur, prout Concilium illi et aliis principibus præcepit : et ad faciendum utilia Sedi Apostolicæ, ne dum legatus de latere, sed episcopi etiam, ex proprio eorum juramento tenentur ; quod si non fecerint, est quod illis imputari possit ».

DUBIUM VII.

« An sit necessaria protestatio legato, quoniam Pontifex ita mandavit, si veniretur ad recessum vel conclusionem aliquam, quæ præjudicet Concilio Tridentino, quoad dogmata ?

« Resolutio oritur ex jam dictis ; quia, si præjudicatur Concilio, protestandum est, præsertim cum ita præceperit Summus Pontifex, cui parendum est ».

DUBIUM VIII.

« An sit utilis protestatio ?

« Protestatio conservat jus protestantis, videlicet, Catholicæ Ecclesiæ, de cujus dogmatis observantia agitur ; et monet sive incitat, ne quid fiat quod fieri non debet ».

DUBIUM IX.

« An, stante mandato Pontificis, quod deveniatur ad protestationem, quando præjudicetur Concilio circa dogmata, et affirmantibus expresse theologis, quod per confirmationem

pacis anni MDLV non præjudicetur Concilio, quoad dogmata, sit nihilominus deveniendum ad protestationem?

« Non existimo hoc in controversiam adduci posse, quia si theologi expresse consentiunt, non adesse præjudicium, cessat protestandi facultas, quia si non est præjudicium, potius præjudicaretur papæ mandanti, cujus mandatum non esset observatum, quia mandatum sub certa qualitate, illa cessante, cessat etiam ipsum ».

DUBIUM X.

« De qua protestatione intelligit Pontifex per ea verba *Factis debitis,* quæ in tali casu convenirent *protestationibus?*

« Si quidem præjudicatur Concilio, protestatio fieri debet illi, qui contra debitam justitiam quid facit, veluti Cæsari, qui comitia congregavit, et proposuit hac de confirmatione tractandum esse. Item fieri posset Catholicis prælatis et principibus, qui votum habent in comitiis, si legato tutus daretur accessus ad protestandum Catholicis, quando simul conveniunt, ut hac de re disserant. Sed quoniam id vix secure fieri posset, quia in conventu Catholicorum adsunt etiam et hæretici, et daretur occasio scandalis; propterea ab hac secunda specie protestationis abstineri posset, quia præsupponitur in hoc dubio, quod Pontifex usus fuerit illis verbis: *debitis protestationibus factis*; quæ in tali casu convenirent. Et propterea, si timeretur de scandalis, etiamsi fieret protestatio Cæsari, posset illi fieri admonitio, ut perpetuis futuris temporibus constaret, hoc illi fuisse præmonitum; et si de hac etiam admonitione, scandali suspicio oriri posset, fieri posset clam, coram testibus et notario ».

DUBIUM XI.

« Quæ sint necessaria ad protestationem solemnem coram Cæsare?

« Concepi formulam protestationis faciendæ, tam coram Cæsare, quam clam, coram honestis viris, in præsentia notarii, ad quam formulam me remitto ».

DUBIUM XII.

« An sit timendum, ne det schismati occasionem?

« Si mitioribus verbis conciperetur protestationis formula, absque comminatione schismatis, belli et excommunicationis et aliorum hujusmodi, non existimarem, in hoc periculum nos incursuros; sed in hoc eorum opinionem sequerer, qui Provinciæ hujus mores et Cæsaris naturam noverunt.

DUBIUM XIII.

« An cardinali Augustano, et oratore regis Catholici, et theologis monentibus ne protestatio fiat, sit nihilominus protestandum?

« Tam nobilissimis viris, et rerum multarum experientia pollentibus crederem, si hoc attestentur, et intelligant de rigoroso protestandi genere. Sin vero protestatio conciperetur sub ea forma, ut Cæsar admoneatur, ne permittat hanc fieri confirmationem, cum cessaret timor scandali, et Concilii præjudicium abesset; parerem mandatis papæ, et in omnem eventum clam protestari expediret ».

DUBIUM XIV et ultimum.

« An possit fieri etiam post comitia? an vero necessaria ante conclusionem horum comitiorum, cum neque interveniat aliquis nomine Pontificis, neque petatur hujus approbatio aut consensus?

« Si facienda sit Cæsari, fieri debet ante resolutionem, seu conclusionem hujus articuli de confirmatione, quia est inhibitio ne fiat, et sic præsupponit prohibitionem ante factum; si vero fiet clam, tunc etiam post factum fieri potest, quia est declaratio dissensus, et quod non consentit protestans.

« Et ita dicendum arbitror super præmissis dubitationibus, salvo semper seniori judicio, cui me submitto.

« S. Lancellottus ».

233. Contra autem hanc Lancellotti opinionem, theologorum, qui item Comitiis interfuere, sententias hic etiam ponere curavimus [1], et inter eas prima sit illa insignis theologi Nicolai Sanderi Angli, quæ dicit:

« An per confirmationem recessus anni MDLV præjudicetur in universali, toti Concilio, et consequenter particularibus dogmatibus?

« Cum papa nominatim dixerit: *Si veniatur ad conclusionem, quæ præjudicet Concilio quoad dogmata* etc. non videtur fuisse hoc animo, ut, etiamsi præjudicaret in universali, et per consequens dogmatibus, eam præjudicationem attendi vellet, alioquin non expressisset speciatim, *quod dogmata,* per quam clausulam ostendit, se particulare judicium in dogmatibus tantum respicere; nam bene videbat, ex qualibet conclusione in universali, præjudicium aliquod toti Concilio fieri posse, sed non ex qualibet dogmatibus particularibus fieri, quo solum ille respexit ».

« An particulare præjudicium dogmatibus fiat?

« Nullum particulare præjudicium fit ex parte Catholicorum, qui hoc genus, propter ipsarum rerum magnam difficultatem, quæ necessitati par habetur, admisisse præsumi possunt; in quo genere, non tam decernunt aliquid et definiunt circa fidem, quam sibi et

[1] Ex eodem Ms. card. Spa.

suis cavent, ut majus malum evitent; hæretici autem, et si præsumant velle dogmatibus Concilii in particulari præjudicare, tamen neque id exprimunt, et magis est respiciendus Catholicorum favor quam illorum odium.

« An sit necessaria expressa acceptatio Concilii Tridentini?

« In hac recessus confirmatione non est necessaria, quia est adeo difficilis ejus rei expressio, (si pacem in Germania servare volumus) ut pro impossibili habenda videatur : porro cum infirmior sit Catholicorum pars, pax negligenda adhuc non est.

« An sufficeret mentio Concilii? et ubi, et quomodo, et quibus verbis?

« Extra recessum, non tantum mentio, sed et acceptatio expressa petenda est ab illis, qui Catholicam fidem profitentur; idque, sive sigillatim, sive in separato Catholicorum conventu; ita ut promittant illustrissimo legato, se id Concilium promoturos et executuros, quatenus id bona fide possint.

« An censeatur per hunc recessum confirmata Confessio Augustana?

« Non magis a Catholicis illa confirmata censetur, quam religio vetus ab hæreticis; nam de utraque utrinque transigitur, absque eo quod hæc vel illa præferatur.

« An censeantur hæretici, qui consenserunt vel consentiunt confirmationi recessus, præsertim post Concilium?

« Ubi potius transigitur pro pace publica, quam aliquid, vel docetur, vel defenditur in negotio fidei; ibi hæresis crimen hærere non censetur.

« An protestatio sit necessaria propter mandatum papæ, iis verbis : si veniatur ad recessum, vel conclusionem aliquam, quæ præjudicet Concilio Tridentino, quoad dogmata?

« Potius videtur necessarium eam omittere; nam, cum hic recessus non præjudicet Concilio quoad dogmata, sne mandati auctoritate protestatio fieret.

« An protestatio sit necessaria propter officium legati?

« Cum officium ejus a mandato potissimum pendeat, et præter mandatum protestatio foret; etiam præter officium foret.

« An sit utilis protestatio?

« Admonitio quædam est utilis, ut tam Cæsarea Majestas, quam reliqui intelligant ejusmodi recessus, non tam approbari quam tolerari; sed protestatio quælibet videtur animos utriusque partis irritatura; deinde timendum esset, ne interposita protestatione, vel Confessionistæ occasionem arriperent discedendi ab omni fœdere, et opprimendi Catholicos, sicut ante fecerant : vel Catholici, relictos se a Pontifice putantes, arctiore fœdere cum Confessionistis conjungerentur. « N. Sanderus ».

Quæ sequuntur sententiæ a Hieronymo Natali, Petro Canisio et Jacobo Ledesma Societatis Jesu theologis subscriptæ simul leguntur : earumque prima in fronte hæc verba præmittuntur : Proposita hæc est quæstio :

« Si pax ejusque conditiones annexæ, quemadmodum in recessu imperiali anno MDLV Augustæ sancitæ, deinde anno MDLVII et MDLIX in imperio confirmatæ fuerunt, in hoc ipso recessu rursus confirmarentur : an idcirco, quoad Catholicos attinet, dogmatibus Concilii Tridentini præjudicaretur?

« Contra hujus Concilii dogmata, quæ fidei esse intelligimus, fieri vel præjudicari non videtur, si pax in superioribus recessibus constituta, iterum confirmetur, dum Germaniæ status in his tantis dissidiis graviter sane laborat.

« Deinde si adjectæ huic paci conditiones expendantur, videntur illæ omnes constare cum dictis dogmatibus Concilii; cum earum nulla contra Catholicum dogma in eodem Concilio definitum, facere videatur; in quibus quidem conditionibus aliud esse nihil intelligimus, præterquam permissionem, dissimulationem Ecclesiasticæ jurisdictionis, ac juris etiam imperialis debiti suspensionem; quæ media ab adversariis obstrusa, idcirco a Catholicis acceptata videntur, ut duræ et inevitabili necessitati temporum, et sectariorum perversitati, ad tempus cedatur, utque majora mala evitentur, cum gravissimus metus, qui in viros constantes cadere poterat, ipsis videretur consiliis melioribus locum non reliquisse.

« Quoniam vero nonnullæ suspiciones et præsumptiones malæ hujusmodi paci ejusque conditionibus possint opponi; ne præterea Concilio Tridentino, ratione ulla, præjudicare videatur; valde optandum et omnino curandum videtur, ut in hoc postremo recessu, cum Catholici dictam pacem confirmare voluerint, expressam mentionem et professionem faciant dogmatum Concilii Tridentini.

« Neque parum refert illud, ut quæ statuentur de pace, affirmative, reliqua vero de conditionibus, quibus Catholici gravari videbantur, nonnisi enuntiative enuntientur, ut factum permitti, non jus vel potentia statui videatur. Sic enim recte dicetur : pacem servabimus, Augustanæ Confessionis homines non molestabimus, jurisdictionem non exercebimus, stante pace etc.

« Cæterum ut Catholici status in hoc negotio rectius instruantur, illud etiam Catholicis iisdem inculcandum videtur, Sanctam Sedem Apostolicam servare quidem dolenter hanc Catholicorum in Germania injuriam et necessitatem, ut qui, ob ingentes nunc hæreses, executioni juris ad tempus cedere, multaque a sectariis indigna ferre cogatur; donec nimirum Christus Jesus illorum vires augeat quibus jus suum pro

dignitate possint persequi : nec tamen idcirco ab eadem Romana Ecclesia probari, quidquid in his necessitatibus actum est, nec pacem hanc publice constitutam laudari ; permittit interim, nec impedit pro materna sua in filios indulgentia, quod principes Catholici hujusmodi pacis conditiones admittant, confirment et observent, quando illi rebus Germaniæ tam afflictis, et præsenti necessitati hac ratione consulendum esse arbitrantur.

« Postremo, neque cum dictis principibus, neque cum N. in hac causa durius videtur agendum, donec a Sanctissimo domino nostro, primo quoque tempore, consulatur ; eoque maxime consilia dirigenda, ut interim Tridentini Concilii mentionem et professionem in ipso accessu diserte illi interponant, sicut est supra dictum ; at si hoc forte nequeat obtineri, ut iidem in Congregatione principum, hac ipsa de re, mentem suam declarent publiceque testentur, quod eorum testimonium in Acta referri, et apud posteros valere poterit aliquando, Christo auxiliante.

« Hæc a nobis dicta sint, et subjecta reverenter Sanctissimo domino nostro et S. Sedi Apostolicæ, omniumque rectius sentientium judicio.

« Hieronymus Natalis, Petrus Canisius, Jacobus Ledesma ».

Ab iisdem vero fusius disputatam hanc ipsam rem, in eodem Ms. Cod. reperimus ; ideoque omnia, ut de cæteris fecimus, quæ in ipso adinvenire contigit, hic ponere duximus. Scripto autem hic est titulus : *Responsiones breves sine argumentis ad quæstiones aliquot subsequentes.* Dictas sic vero fuisse sine argumentis ejusmodi responsiones existimamus, quod quæstionibus scholastico more minime responderint ; ita enim se habent :

PRIMA QUÆSTIO.

« An per confirmationem recessus anni MDLV, in universali præjudicetur toti Concilio Tridentino, et ex consequenti particulariter dogmatibus ejusdem ?

« Resp. Quoniam de Catholicis quæritur, hi, etiamsi recessus ille imperialis anni MDLV nunc iterum confirmaretur, neque in universali, neque in particulari, dogmatibus Concilii Tridentini, ad fidem scilicet pertinentibus, aperte præjudicare viderentur, verum, si nulla hujus Concilii mentio vel professio a Catholicis statibus modo fiat, certe in universum Concilii præjudicium fieri magna est suspicio, atque præsumptio quod per consequens fiat particularibus etiam dogmatibus.

SECUNDA QUÆSTIO.

« An acceptati Concilii Tridentini sit necessaria ?

« Expressa hujus Concilii acceptatio sive in ipso recessu exprimatur, sive alibi, insignes utilitates afferret, ac necessaria quoque videretur, ad suspicionem et præsumptionem illam, de qua dictum est, evitandam, utque nullum Concilio præjudicium fieri videretur ».

TERTIA QUÆSTIO.

« An sufficeret Concilii mentionem fieri ? et ubi illa, quomodo et quibus verbis facienda ?

« Resp. Quando a statibus Catholicis hoc, quod optimum et maxime urgendum est, obtineri non posset, ut in ipso recessu liberam professionem faciant de acceptatis dogmatibus Concilii Tridentini, saltem eo inducendi videntur, ut verbis non obscuris dicti Concilii dogmata se profiteri et confirmare declarent. Id autem fieri poterit inter principes publice, vel in aliqua Congregatione statuum Catholicorum, vel certe, si aliter fieri nulla ratione potest, inter paucos, vel apud illustrissimum dominum legatum. Modus vero adhiberi poterit, quo, et minime offendantur hæretici, et Catholici suam fidem profiteri non omittant. Et fore satis esse videbitur, si dicerent, se profiteri, ac velle Tridentini Concilii dogmata manere per omnia salva atque integra, neque se ab illius fide et doctrina esse discessuros. Eaque professio, vel per Instrumentum publicum, vel per scriptum, præsentium principum Ecclesiasticorum manibus firmatum, vel per Epistolam, ab iisdem ad Summum Pontificem datam, constare posset. Quod si Catholici nullam omnino hujus Concilii mentionem interponerent, non videmus quomodo excusari, et a gravi suspicione liberari possent, quando neque in recessu ipso, neque in conventu principum, neque apud paucos quidem, dogmata Concilii profiteri velint, ut religionis suæ testimonium, hoc tempore et loco, in foro exteriori proferant, præsertim, cum aliter Pontifici Maximo et Ecclesiæ satisfacere, et suspicionem eluere non possint. Neque tamen propterea, etiamsi nullam mentionem interponerent, ad publicam protestationem deveniendum suademus, sine Pontificis novo et expresso mandato. »

QUARTA QUÆSTIO.

« An Confessio Augustana per hunc recessum confirmata videatur ?

« Revera non confirmatur aperte a Catholicis illa Confessio, quæ ab hæreticis, sicut per vim intrusa, sic hactenus scelerate defensa est, et ob sectariorum potentiam a Catholicis non potuit prohiberi, quominus a multis reciperetur. Illud quidem verum est, præsumptionem et suspicionem esse gravem, si Catholici nullo pacto Tridentini Concilii mentionem facere vellent. »

QUINTA QUÆSTIO.

« An hæretici censendi, qui consenserunt

recessui, scilicet supradicto, vel consentiunt, præsertim post Concilium Tridentinum jam edictum ?

« Resp. Hæretici censendi hujusmodi non videntur, qui antea recessui consenserunt, vel nunc forte consentient, etiam post editum Concilium. Quandoquidem nihil confirmari videmus in eo recessu, quod aperte cum fidei dogmatibus pugnet ; et si quid in hoc recessu recepto vel recipiendo peccatum esset, licet peccantes suspecti forent, non tamen hæretici plane essent existimandi, nisi re certo explorata ».

SEXTA QUÆSTIO.

« An necessaria videatur protestatio, propter officium legati ?

« Resp. Multa quidem requiri videntur, priusquam ad protestationem necessario veniatur, qua illi sane gravandi et contristandi non essent, qui Catholicæ religionis hostes vel desertos se esse non aperte declarant. Deinde non necessaria videtur protestatio, si legati officium spectemus, modo amica quadam, aut etiam seria commonitione, vel paterna conquestione, flecti possent animi, ad professionem Concilii Tridentini sufficientem exhibendam. Tum vero necessaria videri posset hæc protestatio, si Catholici Confessionem Augustanam palam acceptarent, aut dictum Concilium reprobarent, vel saltem nulla ratione comprobarent ».

SEPTIMA QUÆSTIO.

« An sit protestatio legato necessaria, quoniam Pontifex ita mandavit : *Si venietur ad recessum, vel conclusionem aliquam, quæ præjudicet Concilio Tridentino, quoad dogmata ?*

« Mandatum hoc Pontificis nullam necessitatem vel obligationem afferre videtur ad protestationem hoc tempore faciendam, imo potius impedire, cum recessum Concilio Tridentino præjudicare, quantum ad dogmata, non constet, ex recessu anni MDLV, sed de futuro recessu nullum potest nunc certum judicium fieri ».

OCTAVA QUÆSTIO.

« An sit utilis hæc protestatio ?

« Resp. Utilis esse posset, si ex necessaria causa legitime fieret, nullaque suppeterent alia media principes Catholicos ad Tridentini Concilii fidem et professionem adducendi. Nunc vero res in eo statu versari videtur, in multa incommoda et gravia pericula ex hac protestatione consecutura esse facile sit prospicere : nimirum N., et omnium statuum insanabilem defectionem, Catholicorum Augustanæ Confessionis confirmationem ; breviter, Germanicarum Ecclesiarum miserabilem eversionem, ut reliqua incommoda prætereamus.

« Ex quibus omnibus intelligi facile potest, quid in rem præsentem, tum consulendum, tum desiderandum et elaborandum maxime videatur. Primum quidem, ne ad ultima remedia statim veniatur, si recessum MDLV anni confirment status Catholici. Deinde, ut status iidem ad liberam et apertam professionem Concilii Tridentini permoneantur constantissime atque efficacissime ; quacumque demum id ratione faciant, modo ipsorum fides Pontifici Maximo constare possit ; sic enim suspicione se ipsos liberare, sic officium suum Catholicum probare, et Pontifici Maximo animum sibi suisque Ecclesiis conciliare videbuntur.

« Cæterum, si, quod volumus, hoc ab illis non possimus consequi, quod tamen tentandum modis omnibus et contendendum est ; illud superesse videtur, ut illustrissimus dominus legatus apud illos edat non obscuram significationem animi sui, qua testatum faciat, suspectam hanc illorum in re salutari ac necessaria tergiversationem, sibi et Pontifici Maximo non posse non admodum displicere Præterea minas interponere, et terrorem illis injicere poterit, propositis ex hac dissimulatione et tergiversatione incommodis et periculis, quæ, secundum sapientium judicia, consecutura videntur. Addi posset, nullam reliquam esse spem, prudentissimo et in his rebus exercitatissimo Pontifici persuadendi, status hos ab hæreseos suspicione liberos esse, nisi Tridentini Concilii fidem profiteantur : et apud N. præcipue curandum videtur, ut Ecclesiæ advocatus, et in re tam honesta, et ad totius religionis in imperio commodum publicum necessaria, legatum juvet, ac totius Germaniæ utilitati atque necessitati consulat.

« Quibus rationibus, si nihil proficiatur, significari poterit de protestatione interponenda ; sed eam tamen differre licebit, usque ad responsum Pontificis ex Urbe afferendum. Mox vero scribendum, et celerrime quidem ad Pontificem Maximum mittendum videtur, ut is intelligat diligentiæ hactenus adhibitæ rationem, et causas dilatæ protestationis, et statum totius negotii, et incidentes hic doctorum dubitationes ac difficultates, ob quas legatus ipse non potuerit certi aliquid in re tanti momenti constituere ; præsertim, cum videret apertum id non esse, quod recessus anni MDLV Concilio Tridentino, quoad dogmata, præjudicaret. Interim quidquid Pontifex Maximus decreverit, id, cum allatum huc ex Urbe fuerit, executioni statim demandandum esse promittatur ; salvum enim ac integrum Pontifici jus manet, ut quod ipse voluerit in hoc negotio, statim efficiatur. Legatus vero, etiam si non protestetur, tamen diserte testari potest, se nihil istorum acta probare. Precamur, ut Domini voluntas in omnibus fiat, ad Ecclesiæ Catholicæ ædificationem et Germaniæ salutem.

« Hæc a nobis dicta sint, et subjecta reverenter judicio S. D. N., et Sanctæ Sedis Apostolicæ, omniumque rectius sentientium.

« Hieronymus Natalis. Petrus Canisius. Jacobus Ledesma ».

234. Ipsæ ferme quæstiones, ab iisdem theologis compendiose disputatæ sic se habent, huncque præferunt titulum.

Quæstiones cum brevibus responsionibus.

PRIMO.

« An stante mandato Pontificis ut ad protestationem deveniatur, cum præjudicaretur Concilio Tridentino quoad dogmata : et affirmantibus interim expresse theologis, huic Concilio, per confirmationem pacis, quoad dogmata non præjudicari, sit nihilominus ad protestationem deveniendum ?

« Resp. Donec Pontifex Max. certi aliquid respondeat, non videtur ad protestationem publicam et solemnem, vel ob quam metuitur periculum, esse deveniendum ».

SECUNDO.

« An protestatio Cæsari cum notario et testibus facta, probabiliter credatur molesta, et cum offensione Cæsaris ac religionis futura esse ?

« Resp. Videtur illa Cæsari molesta, et cum ejus offensione futura, et verendum, ne cum jactura etiam religionis in multis fiat hoc tempore ».

TERTIO.

« An timendum, ne protestatio det schismati occasionem ?

« Resp. Videtur timendum, ne inde sumatur occasio schismatis, aut saltem, ne minor sit unio statuum Catholicorum cum capite suo, Pontifice Maximo, unde initium schismatis consequi possit ».

QUARTO.

« An cardinali Augustano, et oratore regis Catholici, et theologis omnibus monentibus, ne protestatio fiat, sit nihilominus protestandum ?

« Resp. Non videtur, nisi allata clariore Pontificis Maximi sententia, ut dictum est ».

QUINTO.

« An possit hæc fieri protestatio etiam post Comitia ?

« Resp. Videtur fieri posse, per quem et quemadmodum voluerit Summus Pontifex, modo interim constet non consensisse illustrissimum dominum legatum.

« Hæc a nobis dicta sint, et subjecta reverenter judicio Sanctissimi domini nostri, et Sedis Apostolicæ, omniumque rectius sentientium.

« Hieronymus Natalis. Petrus Canisius. Jacobus Ledesma ».

235. Cum autem ex Caligario constet, has theologorum sententias, partim a se, partim vero a Francisco Borgia Pontifici exhibitas fuisse, ut supra dictum est; quæstiones has, breviter disputatas, eorumque fusiorem explicationem, inferius ponendam, ad ipsum Borgiam, a Natali, Ledesma et Canisio missas fuisse, ex ipsorum ad eum Epistola [1], quarto non. Maii Augustæ data, evidenter apparet, nam in ea hæc habentur : « Propositas quæstiones videbis, quas una cum Epistola hac, et responsionibus accipies : et ut plene de his omnibus edocearis, quæ in eis continentur, earumdem explicationem, distincto scripto exaratam, ad te quoque mittimus ». Hæc igitur explicatio hunc titulum profert :

« Declaratio rerum præcipuarum, pertinentium ad recessum imperialem, Augustæ habitum anno MDLV.

« Recessus anni MDLV cum suis conditionibus, simpliciter ex Catholicorum parte præjudicare non videtur Concilii Tridentini dogmatibus; nam pacem inter Catholicos et hæreticos esse convenit; qui Catholici omne id, quod in ejusdem Concilii dogmatibus continetur, credant. Verum quidem est, quod diligenter nonnullis recessus ejusdem, imo toto eo recessu inspecto, suspicari facile aliquis posset præjudicium aliquid Tridentino Concilio, quoad dogmata, inferri; at suspicio ejusmodi averteretur, si Catholici legitime et publice Concilium idem acceptasse profiterentur; et tandem visum est nobis, quod sive acceptationem hanc palam faciant Catholici, sive non, ut ad protestationem omnino non procedatur, donec Summus Pontifex de omnibus admonitus, quid agendum ipsemet decernat.

« Ad hoc statuendum, inter conditiones recessus anni MDLV, quæ confirmandæ sunt, nil videtur concedi, quod hæretici dogmatis concessio rite dici possit; dum sola Catholicis necessitas fuit, (ut nimirum servarentur reliquiæ statuum, dominiorum, Ecclesiarum, bonorum atque personarum Catholicam religionem in Germania profitentium) ut debitis pœnis in Protestantes se minime animadversuros Catholici pollicerentur, quas nempe pœnas nulla prorsus ratione infligere possunt; ita ut nihil aliud agant, quam suspendant auctoritatis Ecclesiasticæ et brachii sæcularis adversus hæreticos executionem, quæ jam ex se, ob virium imbecillitatem, suspensa est.

« Præterea considerandum est, quod quotiescumque in hoc recessu dicitur, *non debet hoc fieri,* juxta loquendi modum apud Germanos, nil aliud significaretur, nisi quod id vel aliud haud fiat; ita ut quando dicitur, *non possit,* minime legitima et ordinaria potestas denegetur, sed ipsius dumtaxat executio prohibeatur, quod evidenter apparet ex pœna imposita in Articul. 3. 4. et 11.

« Præcipua item Catholicorum in hoc reces-

[1] Ex eodem Ms.

domino Pio, ejus nominis Quinto, sanctæ Romanæ et universalis Ecclesiæ Pontifici Maximo, domino suo clementissimo. Post debitam obedientiam, et devota semper sacrorum pedum oscula. Beatissime pater et domine, domine clementissime.

« Breve S. V. secunda præteriti mensis Maii Roma ad me missum, proximis diebus, ex manibus ejusdem Vestræ Sanctitatis legati a Latere, reverendissimi et illustrissimi domini cardinalis Commendoni, domini et amici mei charissimi, nomine Sanctitatis Vestræ, ea, qua par fuit, devotissima reverentia accepi. Ex quo equidem haud vulgarem Apostolatus sui suscepti muneris prosecutionem, affectuoso animo libenter cognovi ; in Domino, omnium bonorum auctore et opitulatore fiduciam repositam habens futurum, ut non modo magno certe Ecclesiæ suæ satis (proh dolor !) afflictæ commodo, cum eidem Sanctitati Vestræ onus impositum leve fiat, tum etiam ipsa quoque respublica Christiana, rescissis calamitatibus, quibus misere premitur, pristino nitori restituatur et resplendeat.

« Ad me quod attinet, supervacaneum esset majoribus verbis meam in juvandis et provehendis piis S. V. institutis erga se propensam voluntatem et observantiam testatam facere : cum dubio procul prædictus reverendissimus et illustrissimus dominus cardinalis legatus, quocum amore et familiariter collocutus et conversatus sum, de hisce plenissime referre poterit ; ipsius namque dilectio, quia ea, qua est singulari ornatus et præditus virtute, gravitate et prudentia, commissum munus legationis, non minus graviter quam fortiter, ac eximia quoque laude, præcipue in habito proximo conventu imperiali, executus est, at sicuti antea magnam, vel nunc uberiorem rerum nostrarum cognitionem habet ; singula præsertim, quæ ad orthodoxæ et Catholicæ religionis nostræ, ejusdemque assertorum persecutiones et afflictiones pertinent, Sanctitati Vestræ sese expositurum recepit. Qua in re, tametsi Catholicorum animi valde turbentur, non tamen eo fuere dejecti, quin pristinam constantiam et professionem avitæ hujusmodi nostræ Catholicæ religionis, et privatim et publice in dicto conventu imperiali, testificarentur. Neque imposterum, sicuti mihi polliceor, a debito cessabunt officio etc. Thilingæ II Junii MDLXVI.

« E. S. V. devotissimus et obsequentissimus filius.

« Daniel archiep. elect. Moguntinus ».

245. *Refelluntur Thuani commenta circa gesta in comitiis Augustanis.* — Verum Thuanus, postquam retulit, repetitis protestationis faciendæ mandatis, Commendonum ministrum, hero suo Pontifice prudentiorem, minime parere voluisse, et commodum accidisse, ut, cum secunda mandata venerant, jam caput illud in aliud tempus dilatum esset ; illico subjungit [1] : « Non cessabat tamen Pontifex Cæsarem imperiose per Commendonum monere, ne quid tale in deliberationem in comitiis deduci in posterum pateretur ; in eo perniciose peccasse Carolum V, qui dum se negotiis sacris immiscet, et Confessionem Augustanam a Philippo Melanchtone conscriptam, in comitiis proponi passus est, et alio postea remedio, auctoritate Cæsaræa, intempestive usus, dum ita religioni consultum putat, religionem in discrimen revocaverit. Id rerum confusioni et turbis quæ postea in Germania incrementum sumpserint causam dedisse ; facturumque melius, maximum alioqui imperatorem fuisse, si venienti malo, cujus principia semper infirma sunt, mature ac validis remediis occurrisset. Nunc, libertate pessima in imperio permissa, spiritum vertiginis inter Germanos regnare, et quot homines a vera Romana religione dissident, tot sectas esse, fluctuantibus in incerto opinionum salo ingeniis, et cum locorum mutatione pariter mutantibus eam. Opportunam occasionem a Deo oblatam videri, ut malo tempestivum remedium adhibeatur, dissidentibus partibus, quæ bene convenientes, difficilius ad officium reduci possent. In primis procurandum esse, ut Concilium nuper Tridentini celebratum, ubique in Germania publicetur, et si per universam Germaniam non possit, saltem in civitatibus, quæ majorum religionem retinent, promulgetur, Salseburgi, Constantiæ, Eisteti, Augustæ, Frisinghæ, Passavii, Brixinæ ac Tridenti. Et quoniam episcopi, quominus diœcesanas Synodos celebrare possint, eo impediuntur, quod metropolitani, a quibus initium fieri debuit, nondum suas celebraverint ; agendum cum Moguntino ac cæteris archiepiscopis, ut Concilium Tridentinum in Synodis suis recipiant, ut eorum exemplo, suffraganei, in diœcesi quisque sua, illud publicandum curent. Monendum vero Coloniensem, ut confessioni, juxta Concilium Tridentinum promulgatæ, et in cujus verba per Galliam, Italiam, Hispaniam, Sarmatiam, Pannoniam passim episcopi, etiam in Germania plerique juraverunt, et ipse subscribat ; si facere detrectet, censuræ Ecclesiasticæ subjiciatur, et septemvirali dignitate abdicetur. Providendum item Cæsari, quandocumque contigerit Magdeburgicum præsulem nuper electum fatis concedere, ne septemvir Saxo in eam matricem totius Germaniæ Ecclesiam, uti jam in tres vicinos episcopatus fecerat, manus injiciat. Eamdem de Argentinensi episcopatu sollicitudinem esse debere Libros sectariorum, et improbatæ lectionis, quantum fieri potest, prohibendos esse ; pios ubique et publicandos cum cura et disseminandos. Præmia viris doctis a præsulibus opu-

[1] Thuan. ut supra.

nec modico periculo expositi erant. Ideoque non simpliciter religionis libertas in locis præcipuis Catholicorum principum tribuitur, neque his potestas adimitur in exilium pellendi eos qui deficiunt vel a Catholica religione defecerunt, ut in praxim deductum, post initam pacem conspicitur.

« Undecimus articulus aliquas difficultates in se continere videri potest, nam dicit *quod si talis pacificatio, et concordia, per viam Generalis Concilii non sequeretur etc.* præcipue post Tridentini Concilii confirmationem, ac si de jure facta non esset concordia; et tamen videtur, quod aliter factum sit; nam illud *consequeretur* Germanice aliud non denotat, nisi factum rei, non jus, uti aperte deducitur ex ipsius articuli verbis. Et revera res ita sese habet; nam ex Tridentino Concilio pax et religionis concordia subsecuta non est, in pertinacia sua perseverantibus hæreticis.

« In duodecimo de civitatibus liberis atque imperialibus agitur, in quibus tunc, scilicet anno MDLV, utraque religio, Catholica nempe et altera, jam ex aliquo tempore in usu erant, ut utriusque sectatores pacem inter se haberent : et id non modicum auxilium Catholicis confert, qui inter innumeros pæne Protestantes, agentes, (ut hic Augustæ) secure religionem suam profiteri valent; et quod additur *debet posthac ita manere,* accipiendum est, ut supra diximus, quod de facto, sub intentatis a recessu pœnis, adversæ partis asseclas oppugnare, nec ab illis vice versa oppugnari possint. In reliquis articulis nil aliud, quam confirmatio pacis comprehenditur, sub pœna etc.

« Hæc a nobis dicta sint, et subjecta reverenter judicio Sanctissimi domini nostri, et Sanctæ Sedis Apostolicæ, omniumque rectius sentientium etc.

« Hieronymus Natalis. Petrus Canisius. Jacobus Ledesma. »

236. *Inter varias et oppositas theologorum sententias anceps Pontifex cuncta dimittit prudentiæ Commendoni.* — Pontifici igitur exhibitis, tum a præposito Societatis Jesu, Francisco Borgia, tum a Caligario, his theologorum sententiis, uti Commendono acciderat, inter diversas nempe interque se pugnantes opiniones, et in pleno periculi negotio, quid potissimum faciendum esset, minime percipere nec decernere audere; sic Pio evenit, inter innumeras dubitationum hinc inde angi jactarique procellas, et ancipiti hæsitatione distracto, quid statuendum haud cognoscere. Verum, ut ex altera ejusdem Caligarii ad Commendonum Epistola, tertio idus Maii scripta, colligitur, postquam Borgia super præpositas quæstiones, aliorum quoque theologorum sensus audisset, omnesque in Natalis, Canisii et Ledesmæ sententiam descendisse cognovisset, Pontificem, una cum Pollancho, ipsius suæ societatis theologo adiit, et de negotio diutissime egit. At Pius in dubitationum undequaque angustias conjectus, ad orationis tandem præsidium se confugere velle edixit; et quod interim menti occurrebat, consilium explicans, Commendoni legati eximiæ prudentiæ, causam se committere cogitasse fassus est. Ex alia autem ipsiusmet Caligarii ad eumdem Commendonum Epistola, data idibus Maii, Caligarium ipsum a præfato Francisco Borgia accepisse habemus, Pontificem, in Inquisitionis Congregatione coram se habita, ejusdem Congregationis cardinales, quid decernendum, de sententia rogasse ; et quod omnium sententia tulerat, protestationem nullatenus faciendam esse. Inquisitioni vero cardinales tunc præpositi erant Paceeus, Trani, Pisanus et Gambara; addiditque ipse Borgia, ad rem hanc rite decernendam, aliam cardinalium Congregationem Pium instituere voluisse, et ut ex eadem Epistola patet, id potissimum curante cardinali Granvelano ; qui ut Moronus, Paceeus, Farnesius, a se primum instructi, in hac Congregatione in consilium a Pontifice adhiberentur, cardinali Alexandrino interprete, effecerat.

237. Horum igitur intellectis opinionibus, statim Pius decrevit, nullatenus a cardinali Commendono legato protestationem faciendam esse, sed omnia, quæ ad religionem spectabant, ejusdem legati prudentiæ committenda ; ut ex altera ipsiusmet Caligarii Epistola, decimo septimo kal. Junii data, patet; nam in ea de Apostolico hoc decreto Commendonum ipsum ille certiorem fecit. Consilium vero, quod primo occurrerat, ut videlicet idem Caligarius, uti venerat, Augustam, mutatis ad celeritatem equis rediret, de ipso decreto legatum commonefacturus, abjectum fuit ; ne quacumque ratione recessus anni MDLV comprobari existimaretur; dum ille, etsi pro dura temporum et Catholicorum necessitate et angustia simulandus, minime tamen commendandus videretur; per consuetum idcirco tabellarium res significata est Commendono.

238. *Mira Commendoni solertia in rebus agendis et difficultatibus expediendis.* — Hæc dum Romæ agebantur, jam Augustanis comitiis finis impositus fuerat, in quibus (ut scribit Gratianus) conatibus, tantoque ad exitium atque ultimum impietatis gradum ruenti, hæreticorum furori, una opposita Commendoni prudentia atque industria ; nam ipse rei gravissimæ nec defuit, aut sui dissimilis fuit, admirabili solertia indagando investigandoque omnia ; et auctores cujusque consilii fautoresque, et quo eorum rationes cogitataque spectarent, ac si eorum cœtibus interesset, exploratum cognitumque habebat, et summa cum cura atque studio, omnibus eorum machinamentis, nunc hortando monendoque Catholicos, et adversariorum dolos

fraudesque enudando, nunc deterrendo continendoque occurrebat: tantumque oratione atque auctoritate, cum apud alios, tum apud Cæsarem ipsum valuit, ut et Catholici, nunquam se commodiore aut causæ æquiore, Maximiliano usos esse prædicarent; et ille negaret, unquam antea firmiores, vehementiusque inter se consociatos, Catholicos expertum esse.

239. Cum vero pari studio, quo protestationem a legato minime faciendam existimaverant fere omnes theologi (ne eadem, tum Cæsaris, tum Catholicorum animi exasperarentur) legitimam ac publicam, a Catholicis ipsis, Tridentini Concilii professionem faciendam esse contendissent, ut supra vidimus, hinc, ut ipsam efficerent, summi etiam et ingentes Commendoni labores vehementissimique conatus; quos cum inter alios egregie retulerit Petrus Canisius, unus ex Societatis Jesu theologis, quos Roma Augustam ad comitia Pium misisse diximus, in Epistola ad Franciscum Borgiam ejusdem Societatis, ut toties innuimus, tunc Generalem Præpositum; ideo eamdem Epistolam [1], in qua insuper plura ad ipsa comitia spectantia recitantur, nostramque hucusque factam narrationem confirmant, ponendam hic duximus. Dicit igitur:

« De statu rerum, quæ nunc Augustæ geruntur, sæpe antehac multumque præscripsimus, hic vero divinæ voluntati visum fuit, ut morbis Germaniæ probe curandis fidus ac peritus medicus non deesset, illustrissimus cardinalis legatus Apostolicus, Commendonus. Is pergraves hoc loco sibi objectas simulque vicit molestias ac difficultates. Deo summa sit gloria. Ad Concilium nationale multorum animi propendebant; alii subdolam et insidiis plenam, de concilianda utraque religione tractationem in medium afferebant; nonnulli seriam inter principes collationem de toto religionis negotio perlubenter ursissent. Communis et ingens Protestantium ardor hoc flagitabat, ut Ecclesiasticis ea daretur potestas ac profana libertas, ut qui vellent, ad Lutheranam sectam deficerent, et bonis interim Ecclesiasticis minime fraudarentur. Verum, adversus has omnes artes et fraudes hoc sane pugnatum est, et vicit Christus, Christique vicarius in legato suo, ut disjectis tenebris, lux Catholicæ veritatis clarius effulgeret, nihilque nobis adimerel potestas tenebrarum. Quod præclarum D. cardinalis certamen, eo spectabilius etiam fuit, quo celebriorem videmus hunc principum hæreticorum esse conventum, qui undequaque plurimos et audacissimos novæ perfidiæ propugnatores tenet; nunc hoc tandem effectum est, ut de religione tractatio, quam sectarii postulabant, penitus rejecta sit, ut nullum inde periculum metui queat. Cæterum nova et singularis illa difficultas emersit, ut sacrum Concilium Tridentinum in hoc ipso conventu, suum habeat locum, et aperta concessione Catholicorum cohonestetur. Qua in re difficile dictu est, quales quantosque labores exhauriat dominus cardinalis, qui omnem hunc lapidem movet, ut opportune et importune commendet Synodum, ejusque fidem et auctoritatem Germanis comprobet, quoad ejus fieri potest. Precamur Deum Optimum Max., quod bene cœptum est, virtutis ejus ut dextera promoveatur ac feliciter conficiatur; partim ne Sanctæ Sedi Apostolicæ et veræ religioni præjudicium ullum afferatur, partim ut Catholica veritas et dignitas, quæ cum premitur, illustratur, ex hac lucta suum etiam capiat incrementum. Ora pro nobis et Germania, reverende pater. Augustæ IV Maii MDLXVI. Servus in Christo P. Canisius ».

240. Cæterum cum omni prorsus studio ac conatu, Germanis Catholicis Tridentinum Concilium commendare studuisse Commendonus referatur, ac opportune et importune ad Catholicos eosdem in officio continendos elaborasse legatur, minime a veritate alienum esse cognoscitur, si ad facilius avertenda, quæ fidei damna pertimuit, et obtinendam Tridentini Concilii, quam concupierat, acceptationem, pluries et serio protestationem, Pii nomine, a se faciendam, Commendonum interminatum esse credatur; cum id negotio quod præ manibus habebat plurimum prodesse potuerit: imo ex hoc derivasse censemus, ut scriptores fere cuncti vere repetita Pii mandata perperam existimaverint ac scripserint, quod ex industria, id credi suspicarique Commendonus sciverit, vel ut animos deterreret, vel ut sibi magis devinciret, eoque ad sibi obtemperandum promptiores alacrioresque efficeret, quo interminati vulneris ictum avertisse, legati tantum benevolentiæ ac officiis tribuendum esset. Nam sicut in dubium vocari minime potest, semel tantum protestationem fieri Pontificem præcepisse, et tunc etiam, ea apposita conditione, si dogmata Tridentini Concilii in aliquo lædi contingeret; sic ejusdem faciendæ mandato Commendonum pluries perterrefecisse, non incongruum existimabitur ab iis, qui tunc inanem ejusmodi conatum forte non fuisse, optimo jure judicabunt.

241. Nec irritæ prudentissimi legati artes ac studia fuere; nam postquam seorsim Catholicorum procerum singulos ad Tridentini Concilii acceptationem præmonuit, tandem domi suæ Catholicorum concionem habere decrevit, missis, qui singulos principes convocarent: nec illi gravate paruere (ut narrat Gratianus [1]) quod erat ejus apud Germanos magnum nomen, magna ab superiori legatione, integritatis, religionis, eloquentiæ fama. Primæ dignitatis, (ut idem refert) in iis cardinales duo extitere, nempe Otho

[1] Ex Ms. card. Spadæ. Ibid. ut supra.

[1] Gratian. in Vit. card. Commend.

Truxes, et Marcus Altemsius, alter Augustæ, alter Constantiæ episcopus, et tres septemvirali honore præfulgentes, quos electores appellant, Moguntinorum, Coloniensium et Trevirorum archiepiscopi, et præter hos, magnæ nobilitatis et potentiæ viri, Albertus Bavarorum et Gulielmus Clivensium, et Henricus Brunsvicensium reguli, multique præterea liberarum civitatum, et absentium episcoporum ac principum legati. Ad hos orationem habuit, qua primum eos ad tutandam priscæ religionis integritatem, propulsandosque impios hæreticorum conatus magnopere est adhortatus. Id autem fore iis haud difficile, si consentientibus studiis constantibusque animis sese adversariis opposuissent, quos hactenus, tam socordia atque inertia nostra et dissociata consilia, quam vires eorum firmiores validioresque adversus nos fecissent. Hanc vero voluntatem animorumque consensionem, et mutuam de salute atque incolumitate alterius curam, cum præsentibus rebus salutarem fore, tum esse laudem Christianorum hominum propriam, et veram, solidamque virtutum omnium radicem ac fontem, ignotum cæteris gentibus, nobis ab ipso Christo Deo, indito charitatis vocabulo, proditum, cujus vim, nec veteres assecutos esse humanæ sapientiæ doctores, nec nisi ab iis intelligi, qui eadem in Deum fide, eodem sensu, eodem studio atque mente conjuncti, veluti corpus unum, uni præsenti capiti parentis Ecclesiæ Catholicæ gremio continerentur. Maxime autem, ejus esse virtutis expertes, hæreticorum omnes factiones, qui nomen modo charitatis, suis immanibus flagitiis prætendentes, rem ipsam exploderent, recte faciendi necessitate sublata, et ab illo capite, quod vicarium suæ potestatis constituit inter homines Deus, sese præcidentes, omnia societatis et mutuæ necessitudinis vincula refringerent, concordiam pacemque illam abrumperent, quam terras relinquens in cœlum abiens Christus tantopere nobis commendavit.

242. Cum multa in hanc sententiam, (inquit idem Gratianus) magno animo, communibusque consiliis obsistendum, atque obviam eundum audaciæ hæreticorum esset, et majestas religionis, et sua ipsorum libertas dignitasque pie fortiterque defendenda, dixisset, orationem ad Concilium Tridentinum flexit : In eo, cum sacrorum et fidei rationem egregie explicatam atque institutam esse, tum morum ac vitæ disciplinam ad priscæ sanctitatis consuetudinem revocatam, acerrimumque telum adversariorum manibus ereptum, atque in ipsos per summam flagitiorum ac turpitudinum licentiam degentes retortum, pariterque et impie dicta in Deum, et improbe jactatas in bonos obtrectationes repulsas ac refutatas esse. Susciperent ergo salutares leges, et quod sanandæ maxime Germanorum genti, tot per annos, tantis sumptibus, tanto, ab ultimis quoque terris, Patrum doctorumque virorum concursu, habitum Concilium esset ; ejus decretis principes ipsi parerent, ex eorum jure rem Ecclesiasticam regerent sancirentque, consensum cum bonis ostenderent ; impios et hæreticos contumaciæ ac discordiis suis relinquerent, donec aut tædio dissidendi, in novasque et contrarias quotidie sectas transeundi, resipiscerent, aut in illa pravitate perseverantes, justas pervicacis animi pœnas Deo penderent.

243. Germani, cum paulo inter se consultassent, Moguntinus archiepiscopus, qui dignitate cæteros anteibat, de reliquorum sententia, gratias Pontifici Maximo atque ipsi Commendono egit, quod de Germaniæ salute, deque eorum rebus tantam curam gereret, easque studio, opera, consiliis juvaret. Quæ apud ipsos de animis voluntatibusque jungendis, itemque de Concilii Tridentini legibus graviter copioseque disseruisset, scire vera esse, et se adnixuros, ut vulneribus suis ea maxime remedia adhiberent, quæ ipse commemorasset. Scita Concilii accipere eos, sancteque omnia polliceri, ejus se jussis obtemperaturos, in iis quæ fidem et sacrorum cultum respicerent, sine exceptione una aut dubitatione : in disciplinæ ratione quædam esse capita, quibus excipi cuperent : quod in tam depravatis hominum moribus, tantaque licentia ac perturbatione Germaniæ, nec utile fore tum revocari, nec tutum ; ad id pacatius magisque tranquillum esse tempus opperiendum. Quæ apud ipsum eo libentius profiterentur, quod sibi cum prudentissimo Germanicarum rerum esse sermonem scirent, quo etiam ab eo peterent, ut susceptum erga Germanos studium retineret, postulatisque eorum publicis privatisque, apud Pontificem Maximum, auctoritate sua gratiaque adesset, atque in præsentia, ut cæpisset, tegeret tuereturque, tantorum ejus in gentem suam officiorum, perpetuam apud Germanos mansuram esse memoriam. Ista ex Gratiano, quæ iis cohærent, quæ ab aliis recitantur, cum nempe referunt plenis votis, nullo penitus contradicente, Catholicos Germaniæ principes [1], Tridentini Concilii dogmata suscepisse. Ita, hæreticorum spe consiliisque frustratis, nullum ex comitiis veræ religioni incommodum fuit, sed potius utilitatis plurimum emersisse visum est, cum in fide orthodoxi confirmati sunt, et hæresis cancer, ne ulterius sæviusque serperet, prohibitus fuit.

244. Hæc vero, cum ulterius confirmata videri possint ab eodem archiepiscopo Moguntino, in Epistola, ad ipsum Pontificem data ; illam idcirco, ex proprio originali desumptam [2], hic duximus inserendam :

« Beatissimo in Christo patri et domino,

[1] Tragnol. et alii etc. — [2] Ex Archiv. card. Alexand. etc. Thuan. ut supra.

su intentio minime fuit, nec modo est, de rebus ad religionem spectantibus agere, nec hæreticorum religioni assentiendi; sed pax religionis vocatur, quod nempe pax sit inter eos, qui duas religiones profitentur, quoad personas, bona, et ut quiete et pacifice juxta exteriorem politiam, vitam ducant; nec ideo Catholici articulo alicui vel fidei dogmati se cessisse arbitrati sunt.

« Ubi Ecclesiastica et civilis jurisdictio suspensa pronuntiatur, non ita accipiendum noscitur, quod idcirco Catholici, in locis, in quibus merum imperium habent, executionem, ut prius, habere prohibeantur : sed tantum quod in eos, qui professionem Augustanam professi fuissent, ad pejora scandala evitanda, non animadverteretur, per viam pleni juris, donec Catholici status validioribus sumptis viribus, ad suum jus integre exequendum resurgerent.

« Concilii autem dogmata [1], ea dumtaxat dicimus, quæ sunt circa fidem, non reliqua, quæ ad reformationem et disciplinam Ecclesiasticam pertinent; nam his certum est quod in recessu præjudicium infertur; at de istis quæstio non est, sed de aliis, quæ ad fidei dogmata spectant.

« Quia vero in aliquibus recessus capitibus, quoad libertatem, et Ecclesiasticam jurisdictionem, ejusque executionem, Catholici nimis concedere videntur : ideo notandum est, (ut supra dictum est) omnem concessionem hanc fieri, ad devitanda non tam magna quam etiam extrema quæ hinc sequerentur incommoda, pace politica sic deturpata, quam Catholici, se recipere, sustinere ac tueri cogi asserunt, quia adversarii plusquam antea, modo apparent viribus validiores; nec Catholici excogitare sciunt, qua ratione, quove humano præsidio, a quibus undequaque circuuntur, adjacentibus et infestissimis hostibus se tueantur.

« His præsuppositis, si ad articulos recessus anni MDLV deveniatur, (nam de istorum tantummodo confirmatione usque adhuc actum esse compertum est, quia Catholicis consilium aliud haud superest) breviter articulos eosdem, quodammodo explicare contendemus, ut appareat, eorum neminem aperte contra aliquod Tridentini Concilii dogma consurgere; data opera tamen omissis primo ac secundo capite, in quibus difficultas aliqua minime prospicitur.

« In tertio igitur articulo, nil aliud statuitur, nisi quod sæculare Catholicorum brachium Protestantium status haud vexet; quod nimirum nil aliud esse convincitur, quam jurisdictionis exercitium suspendere, quod ad nullum dogma spectare cognoscitur.

« Quartus et quintus evidentissime Catholicis favent; imo in quarto id commodi percipitur, quod Protestantes Catholicos quiete ac pacifice vivere sinant, et ab occupandis monasteriis, Ecclesiis etc. se abstineant. In quinto etiam illud commodi habetur, quod Calvinistæ, Anabaptistæ aliique sectarii, nihilominus debitis pœnis affici possint.

« Sextus Ecclesiastico nemini permittit ut a fide deficiat, et in universum, religionis libertas nulla ratione confirmatur; quæ nempe libertas impudentissime et furenter ab adversariis postulata, constantissime a Catholicis infecta fuit, tum in aliis, tum in his præcipue comitiis; ita ut quislibet Catholicorum, qui a fide defecerit puniri possit, ac impediri in statibus Catholicis saltem per exilium, quod ad omnes attinet; et in Ecclesiasticis, etiam per amissionem bonorum, ut nimirum facere consueverunt principes, qui sic se gerere volunt et audent; ita ut ex hoc articulo ea utilitas emergat, quod, quotiescumque de facto Ecclesiasticus aliquis, vel plures a fide deficerent, tamen, ex ipso adversariorum consensu, in Ecclesia Dei Ecclesiastica bona remaneant, neque ad adversarios transeant, quod terribilibus conatibus obtinere ipsi semper connixi sunt.

« Septimum nil aliud est, quam Catholicos pati, eorumque suspendi actionem in ea bona, quæ vi et furto Ecclesiis subducta sunt, quæ nempe bona nulla ratione recuperari valent, donec Deus Opt. Max. ad ea recuperanda vires suppeditare dignetur ; et in eodem nil aliud continetur, quam judicibus prohibere executionem juris eorumdem Catholicorum, super recuperatione præfatorum bonorum.

« In octavo expresse videtur, quod ad tempus suspenditur, magna ex parte, executio Ecclesiasticæ jurisdictionis contra Protestantes, et tamen aliqua retinetur, ut dictum est sexto articulo.

« Nono illud cautum est, ne, utriusque religionis quis sectator, a contraria, modis seditiosis et coactivis compellatur (ita siquidem accipienda est Germanica dictio, *practicis*) et contra magistratus subsidio aliquo suffultus etc. ita ut hic executio prohibeatur, Protestantibus opem ferendi, et ad fidem ducendi, viis coactivis ac seditiosis ; reliquis omnibus liberis remanentibus, ut cognoscitur ex tertio articulo, dempto nempe exilio, et quoad Ecclesiasticos, privatione omnium bonorum, ut supra dictum est.

« In decimo sola hæc libertas Catholicis, vel Confessionis Augustanæ sectatoribus tribuitur, quod eorum quilibet subsistere cogi non possit, inter eos oppositæ religionis ; sed cum familia unusquisque sua, propriis bonis distractis, libere abire valeat. Quod nempe in magnum Catholicorum commodum vertitur, qui inter hæreticos commorari cogebantur, et gravissima ab iisdem illata mala patiebantur,

[1] Conc. Trident. sess. 20 et 25.

lentis proponenda, et seminaria ubique in civitatibus, juxta Concilii Tridentini præceptum, instituenda. Postremo agendum cum Cæsare ac reliquis imperii principibus, ut quamprimum Palatini septemviri audacia, qui aliam a Confessione in comitiis recepta amplectatur, et præsules vicinos et in ditione sua, et ubique diversis vexationibus oppugnet, auctoritate imperiali coerceatur. Quod de Palatino addit, non frustra fuit : nam Commendonus, captata occasione, cum videret Christophorum Vitembergicum, et Volfangum Bajoarum Bipontinum infestis animis in Palatinum ferri, qui præter duas, Catholicam et Augustanam Confessionem comprehensam doctrinam, nullas alias in imperio admittendas contendebant, ita enim in comitiis decretum esse, Cæsarem adit, et ut tam pulchram occasionem sectarium virus ex imperio expellendi, minime prætermitteret, monuit ; quod ille non segniter fecit, habitoque super ea re principum consilio, Palatino denuntiatum est, ut septemviratu cederet, quem Cæsar in ejus filium libenter collaturus esset, aut Calvinianæ sectæ pastores ditione sua excluderet. Sed cum ille, nisi, causa cognita, Calvinianam religionem damnari minime æquum esse diceret, et id communis hostis, atque adeo Pontificis astu fieri, ut commixtis inter se imperii principibus, publicam Germaniæ pacem turbaret : Augustus Saxo septemvir, jam totus in bellum contra gentiles suos intentus, et qui vereretur ne turbata imperii quiete, illi majores animos simul ac vires sumerent, intercessit, et cum aliis principibus, qui Palatinum oppugnabant, consilia ac vires conjungere recusavit ; et ita conatus Commendoni et aliorum principum irritus evasit ».

246. Ista Thuanus quæ inconsiderate credidisse primo, deinde transcripsisse fusiori et prolixiori stylo visus est Bzovius, qui pluribus hac ratione Pii zelum commendandum putavit. Verum nos, ad deferenda Pio laudis insignia, a falso et mendace historico respuimus narrationum emendicare commenta , quod nobis in primis illud sit cordi, ut veritati per omnia consulamus. Ne vero temere et immerito Thuani rejecisse narrationem insimulemur, breviter ipsam discutere non pigeat, ut iniqui testis os obstruatur, et ut Scriptura loquitur, mentiatur iniquitas sibi.

Postquam igitur multimode, ut audisti, Commendoni prudentiam ac summam moderationem summis etiam laudibus extulit, in eo, quod protestationem facere renuit, narravitque clam re religionis in comitiis deducenda, cum Cæsare communicata, et spe ab eo facta negotii in tempus aliud rejiciendi, ad Pontificem scripsisse, protestatione ea nihil opus esse, qua magis animi exasperarentur, et reliqua, quæ proposuimus, quibus nil aliud quam Pium duri capitis hominem, imprudentem, præcipitem, imperiosum exhibere contendit. Ubi omnia deinde ex Catholicorum sententia evenisse descripsit, cum videlicet religionis caput in aliud tempus rejectum fuit ; addit Commendonum ipsum Pontificis nomine Cæsarem imperiose commonuisse, ne quid tale in deliberationem in comitiis deduci imposterum pateretur etc. Quo nihil certe imprudentius. Si enim sanum consilium fuit Commendono, non paruisse Pontifici, et cum religionis necessitas id exigere videbatur, de illa tamen vel parvam vel nullam mentionem publice injicere, ne videlicet animi exasperarentur : quæ sane insania fuisset exasperare voluisse inopportunis quas affert commonitionibus, vel cum jam in comitiis omnia ex sententia religioni cessissent, vel cum illato in comitiis iisdem religioni præjudicio (si tamen præjudicium fuit) nullum tunc superesset remedium ? Quæ amentia, Cæsaris animum exulcerare, ob periculum religionis negotii in futuris comitiis deducendi, comitiis, inquam, vel quæ nunquam deinceps a Maximiliano cogenda essent, vel in quibus forte negotium illud deducendum non foret, cum ipsa comitia, ne quidem animo ficta, vel cogitatione et mente, ab aliquo complexa essent ? Decebat quidem, juxta Apostoli monitum, summum Ecclesiæ pastorem, per legatum suum arguere cum omni imperio ; quapropter ex hoc etiam non sit, quod Thuanus ei detrahat, cum imperiose commonuisse Cæsarem narrat ; tamen cum Pium id fecisse nullatenus constet, et iis, quæ de Commendoni prudentia edixit, ista, quæ addit Thuanus, nullo modo cohærent ; rite mendacii ipsum coarguendum putamus, quod non tantum vera non dixerit, sed inverisimilia quoque, iisque contraria, quæ dixerat, plectenda temeritate protulerit.

247. Pari modo fabulosum etiam dignoscitur, Commendono impellente, Palatino denuntiatum fuisse, ut septemviratu cederet, quod præter duas, Catholicam et Augustanam Confessionem comprehensam doctrinam, contraque confirmationem recessus anni MDLV , Calvinianæ nomen dedisset, habitoque super ea re a Cæsare principum consilio : nam hæc, vel in comitiis ipsis acta sunt, vel postea ; si primum, quomodo asserere Thuanus potuit, religionis caput in aliud tempus dilatum fuisse, si tanta severitate, ex ipso eo tunc capite, animadversum fuisset in principem, cujus potestas ipsi Cæsari fuerat metuenda ? vel qua ratione id permittere potuisse hæreticos principes, censendum est, qui impudenter, ut vidimus, hoc ipsum postulabant, ut, videlicet, potestas omnibus foret, quam quisque probaret, opinionem habendi ; nihilque aliud exoptabant quam occasionem captarent, unde religionis negotium, et quidem quoad caput istud, in medium adduceretur, cum, audacia, numero et viribus Catholicis supe-

riores, eos n negotio ipso facile superare posse certissime comperissent ? Si autem depositionis hujus periculum, dicatur post comitia factum fuisse, ut vere significare voluisse Thuanus [1] videtur; et hoc pariter commentitium cognoscitur : « Habito super ea re a Cæsare », inquit Thuanus, « principum consilio, Palatino denuntiatum est, in septemviratum cederet etc. » Illico post comitia principum multi abierant, quibus absentibus et insciis, rem tanti momenti agere, nec licitum Cæsari omnino nec tutum. In consilium idcirco eos adhibere, qua ratione potuit? Super ea re a Cæsare insuper principum consilium habitum, cum omnes pariter adessent, haud verisimile agnoscitur ; quia, cum eorum pars potior hæreticorum esset, coram ipsis rem in medium adducere ausum esse Maximilianum, existimandum omnino non est, cum ob adversariorum præpotentiam, id ex sententia evenire minime posse deprehenderet. Quapropter ex eorum etiam consilio, ut septemviratui cederet, Palatino fuisse denuntiatum, haud probabiliter cogitari valet. Si vero, ex principum Catholicorum sententia tantum, denuntiatio hujusmodi Palatino facta asseratur ; et hoc in primis falsitatis arguitur, cum Saxonem septemvirum Palatini depositioni obstitisse, ipsemet referat Thuanus ; (quo ostendat, non cum Catholicis tantum, sed cum hæreticis etiam habitum super ea re fuisse consilium) deinde hoc Maximiliani esse nequivit, qui medius inter Catholicos et hæreticos semper exhibere se studuit, nec in tanti momenti negotio, Catholicis tantum adscitis, sectariorum consilia respuisse credendum est ; et eo magis quod, nisi imperii cunctis ordinibus consentientibus, vel saltem parte potiore adnitente, ut diximus, una sua, vel Catholicorum tantum auctoritate, id efficere minime potuerit.

248. Si igitur, inter tot coacervata Thuani mendacia, veritatis aliquid immixtum esse forte existimandum est, et Palatino, ex principum consilio, depositionem denuntiatam, censendum sit ; id ob nefaria alia scelera, quibus princeps ille obnoxius esset, et ob quæ non a Catholicis modo, sed ab hæreticis quoque depositionem demereri judicaretur, ejusmodi in eum prolatam fuisse sententiam, putandum videtur. Cum autem ille juste sibi illata crimina propulsare nequiret, (hujusmodi hominum more, qui, cum ex propriis actibus se defendere tuerique minime possint, alias insimulando, propriæ pravitati defensionem parare arbitrantur) Pontificis astu hæc in ipsum agitata fuisse consilia, perperam dixisse credimus ; qua assimulata specie, erga se illos mitescere faceret, quos ad evertenda omnia Pontificis studia, semper agnoverat paratiores : non quod vere hoc in negotio, vel religionis causa, vel Pontificis, vel Commendoni consilium aliquid intercesserit.

249. Quam denique falsum sit, ob religionis caput, depositionem Palatino fuisse denuntiatam, ea evidentissime testari videntur, quæ in comitiorum Actibus recensentur ; nam, ubi de toties memorata confirmatione recessus anni MDLV actum fuit, hæc leguntur, sub hoc titulo :

« Actum XXVII Aprilis anno MDLXVI. In senatu electorum, et a cancellario Moguntino toti principum senatui propositum, et exceptum a quodam Ecclesiastico legato, dicto cancellario.

« Electores aliorumque consiliarii præsentes articulum de religione et pace publica in deliberationem vocaverunt, atque consilia sua, eo, quo celsitudines vestræ intellecturæ sunt, modo, formaverunt.

« Celsitudines autem vestræ in memoriam revocare debent, quod Cæsarea majestas antehac, in omnibus celebratis comitiis sæpenumero, maxime vero, quemadmodum articulus ille servari, et quomodo servandum conveniri deberet, proposuerit ; neque certe electores quidquam videre mallent, quam uti ita, quemadmodum anno MDLV constitutum fuit, omnes vixissent, et ut ea demum via inveniri posset, qua hunc articulum contentiosum dirimere liceret. Cum autem ea ratio inveniri non possit, et media hactenus quæsita non suppetant ; cumque sit metuendum, quod, etiamsi et colloquia et concilia nationalia instituerentur, frustra laboraretur ; unde necesse est, rem hanc Omnipotenti Deo, quoad aliæ viæ inveniantur, committere.

« Et cum anno MDLV pax religionis instituta, atque illa eo directa fuerit, ut omnes usque ad Christianam concordiam in pace manerent ; et cum eadem pax anno MDLVII et demum MDLIX prudentibus additionibus meliorata fuerit, electores pro eo tenent, quemadmodum etiam Cæsarea Majestas in propositione sua indicavit, ut ea religionis pax, quemadmodum decisa promissa et conclusa fuit, ita maneat. Articulum tamen hunc ita examinarunt ipsorum celsitudines, ut si quis contra eam interea temporis gravaretur, ad illius instantiam agatur. Et ut hæc religionis pax, juxta litteram, quemadmodum superius dictum est, semel constituta, promissa et concordata fuit, ita maneat : quanquam majestati suæ consultum videatur, uti, si placeret, de iis viis et mediis, quibus dissecta religio ad concordiam reduci possit, cogitetur.

« Et cum majestas sua in propositione sua mentionem fecerit de sectis, quæ irrepserunt, et uti quomodo illæ tolli possint, ab electoribus principibus, et reliquis statibus consultetur : deliberatio vero ipsorum majestati suæ intimetur : super eo electores inter se consuluerunt, neque quisquam pro se recordari potest, quod ejus generis sectæ, quæ antiquæ, vel Augustanæ

[1] Thuan. ut sup.

Confessioni contrariæ esse debeant, in illorum ditionibus irrepserint vel inveniri possint. Quod cum ita sit, celsitudines ipsorum nesciunt, qualis informatio, ea de re, majestati suæ dari possit. Quod si vero majestas sua in specie et distincte judicaverit, quæ illæ sectæ sint, tunc sententias suas ea de re obedienter impertiri non gravabuntur. Et quanquam a Brandeburgensi introductum sit, quod ad libertatis concessionem attinet, ac Ecclesiasticis viris non congruat, in eo intromittere se, cum hoc ad illos solos non pertineat, cogitarunt electores de eo ad majestatem Cæsaream referre. »

250. Hucusque Acta, ex quibus innumera Thuani mendacia liquido deprehenduntur; et primum quidem, protestationis mandatum, Commendono a Pio factum, hæc apud Cæsarem aggredi, Pontificem ipsum legato suo imperasse; nam cum quinto kalen. Maii, quæ proposuimus, acta fuerint in Augustanis comitiis; et e contra quarto idus Maii ad Urbem pervenerit Joannes Andreas Caligarius, Augusta, ut diximus, Romam missus, Pontificem percunctaturus, an primo protestationis faciendæ mandato obtemperandum esset, vel non? evidens est, post secundum Pii mandatum, quod nunquam fuit, posito etiam quod fuisset, nec Pium ea Commendono imperare quivisse, nec Commendonum, ex mandato Pii ea efficere. Deinde in eadem actione, in qua Religionis pax confirmatione recessus anni MDLV dicta fuit, in eadem de sectis, quæ irrepserant, habitum principum fuisse consilium: quo inepta Thuani calliditas diluitur, qui generatim, et quidem fraudulenter in comitiis recessum anni MDLV in quo, ut toties dictum est, Catholica tantum fides et Augustanæ Confessionis secta, cæteris rejectis, permittebantur, confirmari curasse Catholicos, ostendere videtur; ut postmodum in aliarum sectarum asseclas, speciatim in præfato recessu non comprehensos, animadvertere possent: nam ex allata actione evidentissime deprehenditur, simul ac semel omnia hæc acta fuisse, palamque, et sine fraude, principum senatui proposita. Et demum, cum una et ipsa esset res, de qua tractabatur, idque causa sua sponte ferret; non quidem de Palatino, sed de Brandeburgensi tractatum fuisse apparet, ea tamen ratione, ut nil penitus in comitiis contra eum decretum fuerit.

Quæ Thuanus addit de Tridentini Concilii publicatione et alia ejusmodi, quæ brevitatis studio præterimus, uti superiora, pariter caute legenda agnoscuntur: nam ex iis, quæ supra proposuimus, liquido apparet, qua ratione Tridentini Concilii publicationem in Germania Pius edixerit, et Pii nomine Germanis Commendonus illam expetierit primum ac deinde obtinuerit: quique illorum temporum historias legit, an illæ omnes, quas Thuanus recitat civitates, in quibus Tridentini publicatio præ aliis facienda erat, (ut ipse dicit) inter Germaniæ cæteras, majorum tunc religionem retinuerint; satis superque exploratum habebit.

251. *Hortante Commendono, reformationi cleri Germani insistit Pontifex.* — Verum cum inter graviora Germaniæ mala gravissimum illud esse, quod e pessima Ecclesiasticorum vita ac exemplo oriretur, Commendonus ipse animadvertisset; hinc, cum Joannem Andream Caligarium [1], Romam, ut diximus, misit, inter alia, quæ ei in mandatis dedit, illud insuper fuit, (quod etiam Maximilianus desiderare visus erat, ut ex mox dicendis colligitur) ut Pontifex, præter eas, quas antea scripserat, nosque supra retulimus, datas hac de re ad omnes fere quarumcumque gentium episcopus litteras, alias etiam ad Germaniæ præsules daret, quibus eos, ad corruptos cleri mores reformandos, vehementius incitaret: quod certe nil aliud fuit, quam Pio currenti calcaria addere, qui idcirco statim legati sui consilium secutus, ad Maximilianum ipsum in primis sic scripsit [2]:

« Charissimo in Christo filio nostro Maximiliano, Ungariæ et Boëmiæ regi illustri, electo Romanorum imperatori.

PIUS PAPA V.

« Charissime etc.

« Cum sacerdotes ante Dominum, pro delictis populi intercessores et deprecatores esse debeant, necesse est, eos castos et mundos esse, ut eorum preces Deum populo propitium reddere possint. Deus enim vasa, et tanquam canales puros et mundos requirit, per quos sua beneficia derivet. Sicut ad hujus mundi principes, cum placandi sunt, homines, qui illis placeant, ablegantur; ita Deo, pro salute populi supplicaturi, ea cordis munditia esse debent, ut alienorum peccatorum impetrare veniam mereantur: scriptum est enim: *Mundamini, qui fertis vasa Domini.* Et sane, ut B. Gregorius antecessor noster dixit: Cum is, qui displicet ad intercedendum mittitur, irati ad deteriora animus provocatur. Cogitantibus igitur nobis, et virorum qui rerum Germaniæ periti sunt, sententiam exquirere solitis, quæ causæ fuerunt, cur his miserrimis temporibus nostris, nobilissima Germaniæ provincia, in qua adeo Catholicæ religionis cultus vigere solebat, tot populi ac gentes, a Catholica religione defecerint; illa in primis causa tantarum hæresum extitisse videtur, quod sacerdotum et aliorum Ecclesiasticorum vita ac mores nimis corrupti ac depravati populos ipsos maxime offenderunt. Qui enim lumen illis præferre debuerant, ad honeste, caste pieque vivendum, ii, sicut accepimus, (quod tamen sine bonorum contumelia dictum volumus) vitæ suæ turpitudine atque infamia turbulentis ac novarum

[1] Ex Epist. Cagliarii ad Commendon. E. 2. ex Ms. Card. Spadæ. — [2] Ex Archiv. Vatic. sign. 2986.

rerum studiosis hominibus disseminandarum propagandarumque hæresum materiam præbuerunt, adeo enim plerosque Ecclesiasticos, (id quod dolentes referimus) oblitos jampridem fuisse audivimus officii ac professionis suæ, ut ne post tot ac tantas quidem exortas hæreses, mores suos correxerint, sed inhoneste ac nequiter vivere perseverent, et palam concubinas habeant, easque, perinde ac si eorum legitimæ uxores essent, sine ulla verecundia circumducunt, ac multi eorum ne clericales quidem vestes deferre dignentur. Cui ergo mirum videri debet, ruinæ populi causam tales sacerdotes extitisse; nec fuisse eos ad placandum populo Deum idoneos, cum ipsi, qui exorare debuerant, eum gravius irritarent? Quia igitur in eo loco, in quo constituti fuimus, omnium salutis curam habere debemus, nec eam, sine salutis nostræ periculo, negligere possumus; et quia, tanquam ea, quæ oculis cernuntur, videmus, nisi hoc detestabile concubinatus vitium in clero Germaniæ extirpetur, brevi tempore Catholicam illic religionem penitus defecturam: ad conservandas Catholicorum reliquias, et eos, qui Ecclesiam deseruerunt, ad ejus gremium reducendos; putavimus excitandos et sub divini obtestatione judicii monendos esse episcopos Germaniæ, fratres nostros, ut in sua quisque eorum civitate atque diœcesi, Ecclesiasticorum vitam et mores diligenter inquirat, et cum alia, quæ emendanda repererit, emendet, tum imprimis eos, qui concubinas habent, illas, et nostra auctoritate, dimittere, et posthac honeste et caste vivere cogat; ac si qui eas ab se segregare et ejicere recusaverint, eorum contumaciam secundum canonicas puniat sanctiones. Si enim Ecclesiastici ea, quæ debent, laicis exempla præbuerint, sperari poterit ipsos laicos honestius esse victuros; Catholicis porro honeste viventibus, eos quoque, quos Catholicorum vitia offenderunt, et a Catholica religione deduxerunt, ad Ecclesiæ gremium reversuros. Sed quia ipsis episcopis, ad tale officium efficaciter exequendum, scimus opus fore auxilio majestatis tuæ; rogamus te, charissime fili, et per viscera misericordiæ Dei obtestamur, ut, sicuti dignum est pietate tua, favorem eis et auxilium tuum propense impendas. Nihil est, quod Deo gratius facere possis, nihil in quo melius de ista tua inclyta natione mereri. Auxilia tu quidem maxima adversus impios Christiani nominis hostes, pro salute Germaniæ et totius Christiani populi, diceris comparasse; sed tale officium, tam opportuno tempore, ipsius Dei Omnipotentis auxilium majestati tuæ, ad frangendam hostium superbiam comparabit. Et tunc tibi sacerdotum preces proderunt, cum mores eorum, pio tuo studio emendati, gratas eas Deo, et dignas quæ exaudiantur, effecerint. Cupimus Germanicæ nationis saluti pro nostro pastorali officio consulere; sed tua quoque apud Deum merita crescere cupimus. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum etc. Die XII Junii MDLXVI, Pontific. nostri anno primo ».

252. Circularis vero Epistola [1], quam ad omnes Germaniæ episcopos Pius scripsit, hujusmodi fuit:

« Venerabili fratri etc.

« Ven. frater etc.

« Pro loco, in quo visum fuit Domino nos constituere, paterno animo de salute Germanicæ nationis cogitantes, non desistimus nec dies nec noctes meditari, quibusnam remediis tantas hæreses, quæ inde ortæ, tanquam ex fonte quodam, in alias provincias dimanarunt, quæque, præter miserabilem animarum jacturam, tot et tam graves illi nationi calamitates invexerunt, extinguere possimus. Sed cum nobiscum cogitamus, et cum viris, rerum Germaniæ peritis, de tanti mali remediis consultamus, tantis hæresibus causam in primis dedisse intelligimus, turpem, inhonestam et pudendam Ecclesiasticorum vitam. Qui enim lucem laicis præferre debuerant, ad recte, honeste pieque vivendum, ii (sicut accepimus, quod tamen sine bonorum contumelia dictum volumus) concubinas domi habentes, sine ullo Dei timore, sine ulla hominum verecundia, easque secum circumducere soliti, et in Ecclesiis ac conviviis, perinde ac si legitimæ uxores essent, (quod sine pudore referri non potest) etiam ordinis et dignitatis suæ nominibus appellatas, ostendere: tam impudenti vitæ nequitia populos adeo offenderunt, ut propter eorum infamiam et contemptum, facile potuerint hæretici suas frequentare sectas et hæresum venena diffundere. Itaque hujus tanti mali illud in primis aptum et necessarium existimatur esse remedium, ut sacerdotes et alii clerici concubinas dimittere, et vitam professione sua dignam degere cogantur. Quod, ni ita fiat, propediem (quod Deus avertat!) nullæ supererunt in Germania Catholicorum reliquiæ, et omnis prorsus lux Catholicæ religionis extinguetur. Quocirca, cum, pro commisso nobis officio, prætermittere nolimus, quin faciamus quidquid possumus, ut Catholicorum reliquias in Germania conservemus, eosque etiam, qui a recta fide deducti sunt, ad unitatem Ecclesiæ reducamus: fraternitatem tuam, sub divini judicii obtestatione hortamur ac monemus, ut officii tui memor, nec quidquam aliud, præterquam Dei honorem et animarum salutem respiciens, diœcesim tuam visites, et mores atque actus Ecclesiasticorum diligenter inquiras; cum alia quæ correctione eguerint corrigas, tum quoscumque repereris clericos concubinas habere, illas ab se segregare, eas et expellere compellas; contumacesque et in nequitia per-

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

severantes, juxta canonicas punias sanctiones, in subjectos tibi, ordinaria tua, adversus exemptos autem, Apostolica, quam tibi quatenus ea opus sit, concedimus, auctoritate procedas. Memento, frater, ejus quod B. Gregorius antecessor noster dixit : Cum in subjecto peccatum non corrigitur, in eos qui præsunt sententia retorquetur. Cogita, quam hæc vita sit brevis, quam sint hujus mundi honores fluxi et momentanei. Cogita, reddendam fore ab unoquoque nostrum rationem officii sui, in illo tremendo judicio. Væ, Væ, Væ illi, qui tanta scandala, quæ removere potuerit, negligentia confirmaverit et dissimulatione approbaverit. Dum igitur potes, enitere, cura et labora, ne criminum tantorum, a quibus eos quibus præes revocare neglexeris, abs te pœna, quod absit, luenda sit. Quo fidentius autem in clero tuo, quæ corrigenda fuerint corrigere aggrediaris, scito, nos cum charissimo in Christo filio nostro, Romanorum imperatore electo, cui ipsi quoque hanc cleri correctionem maxime necessariam videri intelleximus, vehementer egisse, ut ad officium tam necessarium exequendum tibi reliquisque episcopis et fratribus nostris, Cæsarei sui favoris auxilium efficaciter velit impendere. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris. Die XIII Junii MDLXVI, Pontific. nost. ann. primo ».

253. Præter ista ad omnes Germaniæ antistites scripta, prout occasio tulit, singulos etiam commonefacere Pius studuit, ut huic tanto malo, pro viribus occurrere conniterentur. Quapropter ad quasdam archiepiscopi Trevirensis Epistolas respondens [1], sic dicit :

« Venerab. fratri Joanni archiepiscopo Trevirensi.

PIUS PAPA V.

« Ven. frater etc.

« Cum cætera, quæ in litteris tuis, pridie non. Junii datis, scribis, libenter cognovimus, tum ex eis, adeo perspexisse videmur dignam bono ac diligenti pastore voluntatem, erga commissum tibi gregem, ut laudandum te potius a nobis, quod isto animo sis, quam ad ea, quæ officium tuum postulat, hortatione nostra incitandum esse ducamus ; præsertim cum ita abs te illam hortationem nostram, qua incitandi tua causa usi fueramus, acceptam esse videamus, ut indicare satis sit, quo remedio Dominicarum ovium saluti prospici posse putemus. A nonnullis viris fide dignis et rerum Germaniæ peritis agnovimus, tantæ ac tam luctuosæ in Germania animarum pesti atque jacturæ, causam in primis dedisse impuram ac turpem Ecclesiasticorum hominum vitam ; adeo enim plerosque Dei timorem ac pudorem simul hominum abjecisse, ut concubinas palam habere ac secum circumducere minime vereantur, perinde ac si legitimæ uxores essent, et quidem iisdem officiorum et dignitatum Ecclesiasticarum, quibus illi vocantur, nominibus appellatas. Tam nefandam cleri nequitiam, tamque detestandam vitæ turpitudinem, quis non intelligat, hæresum in primis semen et materiam extitisse ? Populi enim, non quid Ecclesiastici doceant, sed quemadmodum vivant, intueri solent, et quorum vitam improbam esse vident, ne meliorem quidem esse doctrinam putant : morum turpitudo omnem orationi fidem abrogat. Creverunt igitur et corroboratæ sunt hæreses, quia sacerdotes mali suis eas moribus aluerunt : quibus enim pie, caste sobrieque vivendi exempla præbere debuerant, eos ipsi, et flagitiis suis offenderunt, et ita offensos, hæreticis facile corrumpendos, et omnibus imbuendos erroribus tradiderunt. Quapropter huic tanto scandalo obviam, frater, ire necesse est. Diligenter inquirendum est, quemadmodum quisque eorum, qui curationi animarum, vel alio officio Ecclesiastico præest, vivat, ac sine ullius personæ respectu, Dei tantum honore, præ oculis habito, extirpandum est sacerdotali zelo tam nefarium concubinatus vitium. In quibus, si ita inveterasse compertum fuerit, ut corrigi non possint; ii, sicut sacris sancitum est canonibus, privandi sunt loco et officio, quod tantopere polluunt atque dedecorant, et in eorum locum alii, quorum et fides spectata, et vita probata sit, subrogandi. Tuæ quidem fraternitatis curæ esse confidebamus, ut et hoc, et quidquid aliud in clero tuo corrigendum sit, corrigas : sed tamen cum cæteros fratres nostros, Germaniæ episcopos, ad fungendum tam necessarium et debitum officium excitaremus, te quoque, ut in hanc curam incumbas, fraterne duximus admonendum etc. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris. Die XVI Julii MDLXVI. Pontific. nostr. ann. primo ».

254. Eadem ferme, quæ ad Trevirensem, ad Joannem Jacobum quoque archiepiscopum Salisburgensem scripsit, ad quem data Epistola, sub die XVII Julii hujus anni, studio prætermittitur, quod inter editas a Gabau [1] habeatur. Quod vero ad Salisburgensem metropolim plura loca pertinerent, quæ ducis Bavariæ ditionis essent; idcirco ad hunc quoque principem, utpote pietate ac religione præclarissimum, scribendum Pius censuit, ut ipse etiam evellendis ab Ecclesiastico Ordine tam impiis nefariisque sceleribus, eidem archiepiscopo et suffraganeis ejus, auxilio esset. Epistola [2] hujusmodi fuit :

« Dilecto filio, nobili viro, Alberto Bavariæ duci etc.

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

[1] Gabau. Epistol. Pii lib. I. Ep. 4. — [2] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

« Dilecte fili etc.

« Non sine maximo dolore cognovimus a viris Catholicæ religionis zelo præditis et rerum Germaniæ peritis, quam turpiter et inhoneste in Germania plerique Ecclesiastici vivant, se et sacerdotalem Ordinem nequitia sua dedecorantes, atque in maximam apud laicos contemptionem adducentes; quo nimirum factum est, ut tantopere creverint et multiplicatæ sint hæreses. Audimus enim eos adeo et Dei timorem et hominum verecundiam abjecisse, ut palam concubinas habeant, easque in Ecclesiis et conviviis conspici patiantur; iisdemque, quibus illi vocantur, beneficiorum et dignitatum nominibus appellatas. Quia vero, nisi tantum scandalum tollatur, verendum est, (quod Deus avertat) ne ullæ brevi tempore supersint in Germania Catholicorum reliquiæ, sed omnis prorsus Catholica religio extinguatur; idcirco ven. fratrem nostrum archiepiscopum Salisburgensem hortandum diligenter et incitandum duximus, ut clerum suum visitet, quæ in eo corrigenda repererit corrigat, atque hoc in primis detestandum concubinatus vitium extirpare conetur. Quo facilius autem id tollere possit, nobilitatem tuam, cui displicere certum habemus Ecclesiasticos adeo licenter et inhoneste vivere, hortandam in Domino duximus et rogandam, ut ad hoc et alia cleri vitia corrigenda, auxilium suum ipsi archiepiscopo et suffraganeis ejus, quorum Ecclesiæ in tua sunt temporali ditione, et ipse propense, quotiescumque eo opus fuerit, impendas, et a magistratibus ac ministris tuis impendi jubeas. Quo quidem officio pietas tua, nec Deo gratiore, nec nobis acceptiore ullo fungi poterit. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum sub annulo Piscatoris. Die XVII Junii MDLXVI, Pontific. nostr. ann. primo ».

255. At quam arduam provinciam Pius susceperit, cum Germanicorum morum reformationi animum intendit, præter ea, quæ ab eo in præfatis litteris recitantur, illud etiam ostendere videtur, quod a cardinali Hosio [1], anno superiori, ad cardinalem Amulium scriptum, in hæc verba legimus : « Cum fuissem Tridenti, memini, quemdam ad me venire, qui diceret : non aliam ob causam ad Concilium se venisse, quam ut ratio possit inveniri, qua corrupti mores Ecclesiæ emendarentur, nam de revocandis in viam hæreticis, nullam sibi spem subesse. Cui respondi : Mihi non minus difficile prius illud, quam posterius hoc videri. præsertim in Germania; ac exempla protuli, quibus demonstrasse sum conatus, nihil difficilius præstari posse, quam ut collapsi mores isti restituerentur; quod metuendum sit, ne reperiantur etiam inter Catholicos, qui citius ad castra Christi perduellium defecturi sunt, quam ut quædam in suis moribus emendari patiantur. Ita nunc est hominum vita dissoluta, vix ut ulla disciplina ferri posse videatur ». Sic ille.

256. Et revera, hoc anno (ut Thuanus, ab Isselt aliique scribunt) cum Monasteriensis episcopus, Bernardus Raesuelt, quod prædiximus, mandatum a Pontifice Maximo accepisset de concubinis removendis, illudque in diœcesi sua recitari jussisset, id immanem quamdam obtrectationem ac tumultum excitavit, quem collegii sodales, ante aliis ex causis exacerbati, tum præcipue, ex concubinarum instinctu, promoverunt. Quorum pertæsus vir bonus, ultro episcopatui cessit, octav. kalen. Novembris. In ejus locum Joannes ab Hoja, jam Osnabrungensis episcopus, et antea cameræ imperialis præses, suffectus est. Vir, inquit Thuanus, illustri generis splendore, eruditione, munificentia cum paucis comparandus, et omni denique commendatione dignus, nisi ex sodalium contagiosa societate, prioris vitæ exercitiis intermissis, statum mutasset, ac pristinam famam et præclaras animi dotes, dispari vitæ exitu obscurasset.

257. Inventi etiam sunt hoc anno episcopi, qui potius quam corruptos mores corrigerent, (ut Hosius prædixerat) ad castra Christi perduellium emigrarunt. Ex his unus fuit (ut ab Isselt, Thuanus aliique referunt) Sigismundus Brandeburgicus, vel potius, qui ei successit, Joachimus Fridericus, pariter Brandeburgicus. Sigismundus Joachimi II electoris frater, per quatuor et decem annos Magdeburgensem archiepiscopatum cum administrasset, ad Protestantium doctrinam inclinare cæperat; sed cum, exploratis plurimarum sectarum sententiis, juxta eas impium, quod meditatus fuerat, consilium opere implere molitur, sceleris pænas luit et morte præoccupatus, extremum diem obiit, in quo, juxta Prophetam, peccatoris periit desiderium. Ejusdem vero Ecclesiæ sodales, Sigismundi molitionum ac criminis participes in ipsius locum statim suffici curarunt, quem diximus. Joachimum Fridericum, Joannis Georgii electoris Brandeburgensis eo tempore unicum filium, qui statim inchoatum a patruo scelus perficiendum curavit, prostitutoque (inquit ab Isselt) optimo illo semine, quod Albertus primus archiepiscopus, e cænobio Sancti Maximi ad Treverim, imperatoris Othonis Primi jussu, evocatus, in hoc Wandalico agro seminaverat, zizania superseminans, religionem Catholicam in Lutheranam commutavit, Sacco quodam, vel, ut alii scribunt, Sigifrido Monthusano in ea Ecclesia primo in pestilentiæ cathedra constituto Idem pravitatis exemplum secutus est Christophorus, ex ducibus Magapolitanis, qui, cum sedem Racemburgensem obtineret, Lutheranico eodem flagitio ipsam, hoc eodem anno,

[1] Hosii card. Opusc. t. II. Epist. 94 p. 138.

contaminare præsumpsit. Nihilominus irritos penitus non fuisse Pii labores, in reformatione Germanicorum Ecclesiasticorum susceptos, præter alia, provinciale ostendit, paulo post coactum ab eodem Salisburgensi, ipso Pontifice suadente, Concilium; quo tum populi, tum vero in primis cleri sui reformationi prospexit : cæptumque hoc anno, agente Commendono, ejusdem reformationis opus, cum rursus, ut dicetur, apud Cæsarem legatione functus est in Germania, feliciter prosecutum fuit, prout suo loco narrabitur.

258. *De quodam ludi magistro ejiciendo scribit Pontifex ad archiducem Austriæ.* — At, ne quis arbitretur, sæcularem dumtaxat clerum in Germania reformatione eguisse, ea probibent, quæ, hoc ipso anno, eidem Pontifici acciderunt. Ipso enim ferme tempore, quo, suadente legato Commendono, quas proposuimus, litteras dederat, delatum est illi, in oppido diœcesis Polensis, annua mercede conductum, in quodam Augustiniani Ordinis cænobio, hæreticum quemdam, ut nonnullos pueros nobiles doceret litteras, domicilium habere. Quo audito, exarsit Pius, et, more suo, fidei zelo refertus, ad Carolum Austriæ archiducem, ad quem oppidum pertinebat, has litteras [1] dedit :

« Dilecto filio, nobili viro, Carolo archiduci Austriæ.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem etc.

« In notitiam nostram nuper pertatum est, in oppido quodam ditionis tuæ, Flumine vocato, diœcesis Polensis, conventum esse Sancti Hieronymi, Ordinis Fratrum Sancti Augustini : ibi ali, certa annua mercede, tanquam in ludo quodam licentiæ, ac potius impietatis, octo pueros, nobili genere natos, quorum patres omnes magistratus gerunt ac ministri sunt nobilitatis tuæ; habere eos magistrum grammatices et linguarum Italicæ atque Illyricæ, quemdam hæreticum, a quo docentur, non illi quidem, ut Catholicorum filios institui deceret, Deum timere, et sanctæ matris Ecclesiæ præcepta servare; sed omnibus fere Ecclesiæ præceptis et Catholicæ religionis institutis neglectis, licenter vivere et plane impietate imbuuntur. Sane doluimus majorem in modum et miserati sumus vicem illorum, nec potuimus illorum patrum impiam incuriam non accusare. Cum enim cæteri patres, ut eorum liberi sancte, honeste pieque instituantur, diligenter curare soleant, eorum patres id vere curare et studere videntur, ut plane illi corrumpantur. Quodque perniciosius est, ut in magistratibus et muneribus publicis, ita corrupti et hæretica pravitate imbuti, populis ditionis tuæ ipsis aliquando succedant, quod, quam ipsis populis perniciosum futurum esset, nobilitas tua pro sua prudentia intelligit. Ut accepimus autem, tam pestiferæ scholæ auctor fuit quidam Franciscus Barbus a Castello Coslavo, illius oppidi gubernator, cujus duo filii in eo ludo aluntur; qui, et ipse, et cuncta ejus familia atque cognatio hæreticæ pravitatis labe infecti esse dicuntur. Id nobilitatem tuam ignorare certum habemus; cum enim Catholicus princeps sis, et cum Dei honorem, tum etiam existimationem tuam, ut debes, diligas, tuæque piæ voluntatis non obscura signa dederis; id, si antea rescivisses, profecto minime passus fuisses. Quia vero res est pessimi ac detestabilis exempli, pueros in tali loco, tanquam in media Saxonia, specie atque prætextu discendarum linguarum, hæreses impietatemque doceri, et tanquam seminarium hæreticorum, institutum esse in oppido ditionis tuæ, nobilitatem tuam hortamur et paterne monemus, ut, sicut ipsius pietate dignum est, tanto scandalo occurrat, provideatque, ne illius loci gubernator, et scholæ, ut diximus, auctor, potestate sibi abs te concessa, ad alendas ibi hæreses et latius diffundendas, abuti, ne suos modo, sed alienos etiam liberos illa vivendi licentia corrumpere possit; et de homine statuat, prout existimatio sua, tam graviter læsa, ab eo postulare videbitur; ut puerorum illorum patres et alii discant, diligentius imposterum filios suos educare, eosque bonis Catholicisque magistris in disciplinam tradant. Magistrum autem illum tam improbum comprehendi, et ordinario loci tradi jubeat, aut saltem ex provincia illa et locis omnibus ditionis suæ ejiciat, et proposita gravissima pœna, redire prohibeat. Quæ cum facies, Deo admodum grato et te digno fungeris officio; teque Catholicæ religionis zelo majorum tuorum, piæ memoriæ principum, plane imitatorem esse ostendes. Ita ergo fac, dilecte fili, ut, sicut confidimus, tuam hac in re diligentiam et pium zelum collaudare in Domino debeamus. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris. Die v Junii MDLXVI, Pontific. nostr. anno primo ».

259. Carolus autem, et se rei conscium et malo pro viribus occurrisse ingenue fassus est. Verum unde morbi origo procedebat, ibi in primis adhibendum esse medicamentum docens, ad Pontificem sic rescripsit. Epistolam, [1] ex proprio originali acceptam, hic damus :

« Beatissimo in Christo patri ac domino, domino Pio V, sanctæ et universalis Ecclesiæ summo Pontifici, domino meo observandissimo.

« Beatissime in Christo pater, domine mi observandissime.

« Ad litteras Sanctitatis vestræ, quinta

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

[1] Ex Archiv. card. Alexan. Ms. Cod. sign. num. 66.

Junii nuper ad me datas, quibus mihi significat, in notitiam suam perlatum fuisse, in oppido meo ad Sanctum-Vitum Fluminis in conventu Augustinien. esse ludimoderatorem quemdam, qui octo pueros nobiles, annua mercede conductus, sanctæ matris Ecclesiæ præceptis neglectis, omni labe hæresum instituat, ita Sanctitati vestræ humiliter respondeo. Cum superiori mense tale quidpiam etiam mihi demonstratum fuisset, statim commisisse me episcopo Tergestino, necnon locumtenenti ibidem ad Sanctum-Vitum Fluminis, ut ea de re diligentem inquisitionem haberent, meque postea status ejus prolixe edocerent. Cum igitur convenissent, prævia sufficienti indagine, invenerunt esse in dicto cænobio dictum ludimoderatorem, eumque, annos jam quatuor et eo amplius aliquos adolescentes docere. hominem quidem de Catholica nostra religione minus bene sentientem, qui tamen nullum scandalum oppidanis præberet, sed tantum domi cum pueris suis ageret, atque eos præsertim in addiscenda lingua Sclavonica et Italica erudiret. Quam quidem rem certe eo molestius percepi, quod in dicto monasterio fieret, ubi potius convenit ejusmodi pestem omnibus modis propulsare : vel saltem, si quid conventui impedimenti obvenisset, auxilium meum et adjutorium implorare. Cæterum, cum id neglectum fuerit, Sanctitas vestra facile videre potest, quam inutile sit hoc genus hominum, et quanta animadversione hæc eorum negligentia opus habeat. Itaque, cum ego priorem ibidem serio admonuerim, ut dictum ludimoderatorem statim domo ejiceret, Sanctitas vestra curare poterit, ut conventus ipse, qui non ita bene audit, quoque debite reformetur et corrigatur : et his Sanctitati vestræ, quam bene valere precor, accurate me commendo. Ex civitate mea Graz. Die secunda Augusti. Anno MDLXVI. E. S. V.

« Obsequens filius Carolus D. G. archidux Austriæ, dux Burgundiæ, ac comes Tiroli etc ».

260. *Episcopo Pataviensi datur mandatum exturbandi canonicum hæreticum.* — Licet nobis compertum haud sit, quid, his auditis, egerit Pius ; tamen, prout ex cæteris illius gestis verbisque elici potest, nec absque debita reformatione cænobium illud prætermissum fuisse, nec hæreticum illum, tum ab ipso Pio, tum a Carolo, Catholicæ religionis studiosissimo, diutius eo loco consistere passum esse, censendum est ; nam, sicut reformandis corruptis Ecclesiasticorum moribus enixe semper Pontifex incubuit, sic insectandis hujusmodi hominum pestibus, ubicumque essent, totis etiam nervis semper intendit ; quod quidem comprobare videtur sequens ad Pataviensem epicopum, hoc ipso ferme tempore, ab eo scripta Epistola :[1]

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

« Ven. fratri episcopo Pataviensi.

PIUS PAPA V.

« Ven. frater, salutem etc.

« Pervenit ad aures nostras satis certa relatione quorumdam, dilectos filios, Austriæ regimen appellatos, uti commissario, ad sæcularia negotia, Christophoro quodam Illingher, Ecclesiæ tuæ canonico, qui manifestus esse fertur hæreticus : quod nos non sine molestia audivimus. Quocirca fraternitatem tuam monemus, ac districte præcipimus et mandamus, ut veritate diligenter inquisita, si tanti criminis infamia eum vere laborare sibi compertum fuerit, tanto scandalo obviam eas, ac nihil, nisi Deum respiciens, ea illum præbenda atque canonicatu, sententia tua, juxta sacros canones, privatum fuisse declares ; ne infamia ac labe sua diutius Ecclesiæ tuæ capitulum ac reliquum clerum polluat atque dedecoret. Hoc tu quidem, non expectata admonitione nostra, tua ipsa sponte prohibere debueras ; sed præteritam negligentiam, hoc mandato nostro diligenter exequendo, corrigere debebis. In ejus autem locum, aliquem volumus subrogari, quem et Catholicum esse constet, et cæteris rebus idoneum, atque illo loco dignum. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris. Die XII Julii MDLXVI, Pontific. nostr. ann. primo ».

261. *Curiensis episcopus Pontifici suas ærumnas pandit.* — Pius igitur, qui ad exequenda quæ sui essent muneris, tanta solertia, non modo simul, sed speciatim Germaniæ episcopos impellere consuevit ; cum ii ab eo opem auxiliumque deprecarentur, illis defuisse minime censendum est. Hos inter, hoc anno, extitit Beatus, Curiensis episcopus, de quo, anno superiore, ista ad Pium IV Pontificem Maximum Helvetici Cantones Catholici scripserant[1], prout ex ipso originali :

« Nulla sane privati commodi spe, aut alia sinistra affectione, sed pios, eruditos et idoneos viros, ad omnium, maxime autem Cathedralium Ecclesiarum, regimina, quantum in nobis est, promovendi desiderio, et maxima rei indignitate, quæ reverendo domino Beato de Porta, pio et docto viro, ad episcopatum Curiensem electo, præter suum demeritum contigit, commoti, non possumus intermittere, quin intercessorum officium assumentes, Sanctitati tuæ sæpius pro eodem supplices fiamus. Quis enim tam durus et inhumanus est, qui, cum tantam vim et violentiam, tamque atrocem injuriam, qua vir ille bonus et probus affectus fuit, et quotidie afficitur, audiat, ejus non commisereatur ? Quis virum, multis nominibus hoc episcopatu dignissimum, canoniceque et legitime electum ejici, et hominem simoniacum,

[1] Ex Archiv. car. Alexandrin. Mss. Cod. tom. 68.

ineligibilem, et nullo modo idoneum, in pessimum totius Germaniæ exemplum, violenter intrudi, atque taliter intrusum, in bonis Ecclesiasticis, sacrilegis manibus, cum tanta hujus venerandæ et vetustissimæ Ecclesiæ jactura versari, eaque tam profuse et inutiliter dilapidare æquo animo ferat ? Rogamus itaque et obsecramus Sanctitatem tuam summis affectibus, ut, pro sua innata pietate et clementia, hunc virum, rite videlicet electum, tanquam rarum et verum Christi sacerdotem, in gratiam nostram, sibi commendatum habeat, atque decreto electionis suæ, uti veræ historiæ et in tota fere Germania jam notoriæ, fidem indubiam adhibeat, et proinde electionis confirmationem, quantum eidem possibile fuerit, acceleret, decernatque et concedat. Sanctitas namque tua, pro sua prudentia, probe considerare poterit, quantum periculi et irrecuperabilis damni Ecclesiæ Curiensi ex hujusmodi confirmationis dilatione immineat, et præterea quanta confusio, non tantum in nostris partibus, sed apud omnes alias Ecclesias Germaniæ secutura esset, si subditorum alicujus Ecclesiæ electio laica, seu potius intrusio, rata et grata haberetur ; quod tamen minime futurum speramus. Ex Badena die 15 mensis Julii MDLXV ».

262. Ista (ut dicebamus) Catholici Helvetii ad Pium IV. At, quamvis is, quam optaverant, Beato de Porta confirmationem dedisset, accessisetque, ex more, ad illum exornandum etiam Maximiliani imperatoris placitum, quo temporale quoddam jus ei tribuebatur ; tamen adhuc gravissimis angustiis ab æmulis cum eum premi contingeret, atque in episcopalem possessionem minime admitti ; ideo illi ad Pium V confugiendum fuit, quo auctore turbas contra se concitatas, nullo prope negotio sedandas speravit ; ideoque post gratulatorias, quas ad eum miserat, de adepto Pontificatus apice, litteras, [1] sequentes dedit, quibus suas Ecclesiæque suæ lugendas ærumnas pandit :

« Beatissime pater.

« Tuæ Sanctitati debitam obedientiam et observantiam, ultra beatorum pedum oscula offerimus. Nuper cum Curiæ essem, humillimas ad tuam Sanctitatem dederam litteras, in quibus tuæ Sanctitati, communi Ecclesiæ nostræ gratulabar nomine, quod divina ordinatione talem consecuti essemus Summum Pastorem, nosque in his tuæ Sanctitati humiliter commiseramus. Verum, quia hæ litteræ, casu quopiam intercipi potuerunt, denuo tuæ Sanctitati gratulamur, Deumque precamur, ut clavo Ecclesiæ gubernando diu incolumem tueri dignetur.

« Cæterum, cum a Sanctissimo domino papa Pio Quarto, sanct. recordat. tam confirmationem quam consecrationem fuissem consecutus ; etiam a Cesarea majestate temporalem jurisdictionem, quam regalia vocant, qua episcopi per Germaniam uti solent, haud gravatim impetravi. Verum confæderati Domus-Dei, nostri in temporalibus subditi, Salicensium instinctu persuasi, hæc omnia, nulla vel Sanctissimi domini papæ, vel etiam Cæsareæ Majestatis ratione habita, spernunt, neque nos in episcopalem possessionem admittere hactenus voluerunt, omnemque, ut dicitur, movent lapidem, quo omnium excusso jugo, ipsi liberi, suo arbitratu vivere possint. Ego tamen interea nihilominus, pro mea, omnia quæ episcopalis sunt muneris exequor : et cum per antecessorum nostrorum negligentiam plurimi in diœcesi nostra pullularint abusus, tam apud hæreticos, quam etiam Catholicos retinendos nomine, hisce corrigendis non mediocrem hercle adhibemus operam, atque confirmandi usum, qui longo tempore fuit intermissus, ac prope in desuetudinem venit. Verum, quoniam haud leves in hoc negotio pertulerim sumptus, neque episcopalium proventuum, vel minima ex parte, hactenus particeps fieri potuerim ; et juxta D. Pauli sententiam, dignum sit ut qui altari servit, de altari etiam victitet, humillime obtestamur, ut tua Sanctitas nobis auxilio esse velit, et suis cohortationibus causam nostram tutari non desinat. Et quoniam, adversariorum contumacia, omnium proventuum usum percipere sit difficile ; saltem tua Sanctitas illustrissimum principem Ferdinandum, archiducem Austriæ, Apostolica auctoritate commonere velit, ut illi census, qui in Tirolensi comitatu nostro episcopatui debentur, nobis dependeantur, donec tandem, finitis his tragicis turbis, omnium proventuum compotes fieri possimus. Nos hactenus ea moderatione causam hanc egimus, ne cruentos aliquos tumultus excitaremus, neque hæreticis cavillationibus occasionem offerremus, licet illi instigatione Salicensium incitati, omnes calumniarum et technarum numeros compleant, et veloces, ut Propheta ait, ad effundendum sanguinem gressus habeant. Adversarii mens, personatus ille episcopus, nullis hactenus vel cohortationibus vel aliis etiam mediis, a pertinaci suo proposito abduci potuit ; verum Epicurea quadam ingluvie omnia prodigit, nulla ratione afflictæ nostræ Ecclesiæ considerata ; quo hujusmodi insana prodigalitate vulgum sibi favorabilem facere possit, pleraque episcopalia prædia jam oppignoravit, ac nihil ad summam profusionem sibi reliquum fecit. Sed speramus, si T. S., uti etiam Sanctissimus dominus papa Pius Quartus san. record. summus amator justitiæ, et pollicitus est et præstitit, adjutricem porrexerit manum, has turbas brevi sopiri posse : nam soli fœderati Domus Dei, nostri tamen subditi,

[1] Ex Archiv. card. Alexan. Mss Codd. 63.

nobis refractarie colluctantur, reliqui autem totius diœcesis Catholici, quorum longe major est numerus, fidelem nobis ac spontaneam præstant obedientiam. Quare, sanctissime pater, me cum commissa mihi Ecclesia tuæ Sanctitati humillime committo, submisse obtestando, ut nostri etiam, tanquam supremus Pastor, rationem habere velit; nos etiam Deum Opt. Max. enixe deprecabimur, ut tuam Sanctitatem universali Ecclesiæ summum antistitem, diu superstitem conservare dignetur. Datum Veldirchii, ultima Februarii, anno a Virginis partu MDLXVI.

« Sanct. Vestr. humillimus sacellanus, Beatus, episcopus Curiensis ».

263. *De Frisingensis Ecclesiæ administratione filio ducis Bavariæ concedenda rogatus Pontifex rem primum in longum prudenter protrahit, et demum ad optatum finem ducit.* — Verum, si auctoritate et præsidio Pii recens hic creatus episcopus, ut tum jura resque obtineret, tum onera sibi commissæ Curiensis Ecclesiæ ferre posset, opus habuit: molestum e contra, hoc ipso ferme tempore, eidem Pontifici accidit, a se Frisingensem episcopum, pastorali munere levari postulasse. Perturbationem auxerat, et ipsum episcopum, et Albertum Bavariæ ducem, Ernestum filium in illius cathedræ successorem petiisse; nam, cum admodum ille juvenis esset, juxta novissima sacri Tridentini Concilii decreta, ad illam eum evehere dignitatem nefas erat; et vicissim adeo præclara in Catholicam religionem et Apostolicam Sedem ejusdem Alberti erant merita, ut vix, quod ab illa quoquomodo proficisci posset gratiæ ac favoris, ei denegari posse videretur. Ad præstandam Pontifici obedientiam, agendumque cum eo, hac de re, Albertus Joannem Pisterum Frisingensem canonicum, virum probitate et eruditione præcipuum, et Martinum Eisenbrein, oratores suos legaverat, qui, cum longum sermonem cum Pio habuissent, tandem ab eo nil aliud elicere valuerunt, quam, quod ipsemet, ad præfatos Frisingensem episcopum et Albertum ducem rescribens [1], his verbis significavit:

« Ven. fratri Mauritio episcopo Frisingensi.

PIUS PAPA V.

« Ven. frater, salutem etc.

« Ex litteris tuis, quas nobis dilectus filius magister Joannes Pisterus canonicus Frisingensis reddidit, cognovimus quas ob causas in animo habeas Ecclesiam istam in nostris manibus resignare. Dolemus admodum vicem ipsius Ecclesiæ, et tot labores frustra a te, ut scribis, susceptos fuisse ægre ferimus; sed de persona, quam nominas ad succedendum tibi in ejus Ecclesiæ regimine, vix ulla deliberatio nobis incidere potuit difficilior. Cum enim reputamus nobiscum merita dilecti filii nobilis viri ducis Bavariæ, nemo est omnium principum, cujus sinceræ fidei, pietati, devotioni, observantiæ erga Sedem Apostolicam, plus a nobis deberi putemus. Rursus cum attendimus ætatem ad ipsam Ecclesiam promovendi, etsi de bona ejus indole et educatione, omnia nobis præclara polliceri posse videamur; tamen videmus, quanto et quam gravi scandalo omnes, et Catholicos, et hæreticos offensuri simus, si in ea re derogemus tam recenti sacri Tridentini Concilii decreto, de ætate eorum, qui ad Ecclesias et sacros Ordines sunt promovendi. Itaque versamur in magnis angustiis, et pro rei magnitudine decrevimus attentius cogitare, ac cum venerabilibus fratribus nostris consultare, id capturi consilium, quod Deus nobis inspirare dignabitur. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris. Die decima tertia Maii MDLXVI, Pontific. nostr. anno primo ».

Ad Bavariæ ducem [1]:

« Dilecto filio nobili viro Alberto Bavariæ duci.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem etc.

« Dilectos filios magistros Joannem Pisterum, et Martinum Eisenbrein, oratores tuos, ea qua decuit benignitate excepimus. Obedientiam, quam tuo nomine reverenter admodum nobis et Sedi Apostolicæ præstiterunt, paterne accepimus. Id sane officium dignum fuit principe Catholico et devoto Sedis Apostolicæ filio, qualis ipse semper extitisti; de qua sincera fidei et devotionis tuæ constantia te magnopere in Domino laudamus. Adierunt nos postea iidem oratores tui, et de Frisingensis Ecclesiæ negotio nobiscum locuti sunt. Cupissemus admodum, eam rem primum a nobis petiisses, in qua nobilitati tuæ statim, sine ulla cunctatione gratificari potuissemus. Non majorem tu ex ea re lætitiam cepisses, quam nos ipsi capturi fuissemus. Nunc valde angimur, et in magnis versamur angustiis; nam, et durum admodum videtur, quidquam abnuere desiderio tam Catholici, tamque a nobis dilecti principis; et rursus id concedere quod petitur, alienum est valde, his temporibus, ab existimatione nostra et hujus Sanctæ Sedis dignitate; cum præter alia, quæ nuper in sacro Tridentino Concilio providentissime statuta fuerunt, adeo diligenter sancitum fuerit, de ætate eorum, qui ad sacros ordines, et ad Ecclesias Cathedrales promovendi sint; ejusque Concilii decreta, nos, simul ac Pontificatum inivimus, servare instituerimus, et de

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

[1] Ex eodem Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

illis observandis, litteras per universas Christiani nominis provincias miserimus. Hinc ergo nos tua, majorumque tuorum perpetua erga Sedem Apostolicam fides, observantia atque devotio, et singulare studium erga religionem Catholicam urget; inde magnitudo scandali, et hæreticorum Catholicorumque simul offensio nos deterret. Qua in difficultate versantes, nihil magis consolatur, quam quod eam animi tui æquitatem, modestiam ac prudentiam novimus, ut nihil te ab hac Sancta Sede impetrare cupere persuasum habeamus, nisi quod rectum sit, quodque expediat, et tuam ipsius conscientiam minime læsurum sit. Volumus tamen de ea re diligentius et nobiscum cogitare, et cum venerabilibus etiam fratribus nostris consultare. Quam deliberationem nostram petimus abs te, dilecte fili, ut in bonam partem accipias. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris. Die XIV Maii MDLXVI, Pontific. nostr. ann. primo ».

264. Et quoniam, pro negotii expeditione enixe Pontificem urgere Albertus voluit, ab illo tamen obtinere non valuit, quod præcipiti seu minus considerato consilio rem ageret. Id testatur Epistola [1], quam, ejus litteris respondens, ad eum dedit:

« Dilecto filio nobili viro, Alberto Bavariæ duci.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili, etc.

« Nobilitatis tuæ litteras, die septima Junii datas, super negotio Frisingensis Ecclesiæ accepimus. Credimus autem, te jam ab oratore tuo certiorem factum esse, quantopere cupiamus invenire aliquem modum, quo, sine offensione hominum, desiderio tuo in ea re satisfieri possit. Persuasum illud sibi vere habere potest nobilitas tua, nullum esse in terris principem, quem plusquam te diligamus, et cujus preces propensius nobis exaudiendas esse putemus; sed hæc ipsa amoris nostri erga te magnitudo facit, ut diligenter nobis cavendum esse sentiamus, ne quid minus considerate agamus, quo, non solum nostra, sed tua etiam, quam æque ac nostram diligimus, existimatio violetur. Proinde hanc cunctationem in optimam partem te accipere volumus, atque etiam sperare, Domino inspirante, nos aliquam ejusmodi rationem inituros, qua, salva nostra et hujus Sanctæ Sedis dignitate, et absque Dei offensione, voti tui compos efficiaris ». Quod et fecit, ut suo loco dicendum erit; cum videlicet, re mature ac diligenter perpensa, rationem tandem iniit, qua Frisingensis episcopi et Bavariæ ducis desiderio obsecundare posset, et Deus in primis, quem semper præ oculis habuit, deinde Apostolicæ Sedis dignitas, inoffensa manerent.

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

265. Permolestum autem illi accidisse, hoc ferme tempore, Alberstadensem Ecclesiam, mortuo, quem paulo ante memoravimus, episcopo suo, Sigismundo Brandeburgensi, quo sibi ab hæreticorum contagione caveret, Henricum Julium, et ipsum puerum, Henrici Julii ducis Brunswicensi sacerrimi Catholicæ religionis propugnatoris nepotem, in episcopum suum elegisse, sequenti anno scriptæ ab ipso Epistolæ demonstrabunt. Et revera, quod Pius ex hujusmodi electionibus verebatur, in Henrico accidit; cum impie, videlicet, Alberstadensium Catholicorum spe frustrata, in Protestantium errores, ubi adolevit, dilapsus sit. Comprobat autem vere ex animo, non ex curiali dumtaxat, ut dicitur, urbanitate, ea amoris ac officii plenissima verba Pium Alberto Bavaro dedisse, non Frisingense modo negotium, quod juxta votum, ut innuimus, Alberti ejusdem, Pontifex ad optatum demum finem perduxit, sed aliud etiam, pro quo, apud illum Albertus idem, cardinalem Alexandrum Farnesium intercessorem duxerat adhibendum; ut ex sequenti Epistola [1] apparet, ab ipso originali desumpta.

« Beatissime in Christo pater ac domine, domine clementissime.

« Post pedum beatorum oscula devotissima. Reverendissimum illustrissimumque dominum cardinalem Farnesium rogavi, ut apud Sanctitatem vestram in meum favorem, certa de re, intercederet, ut ex ipso intelliget. Quapropter eamdem humillime oro, ut prædictum dominum cardinalem clementer audire, ac intercessionis suæ benignam rationem habere, institutumque meum sua liberalitate juvare dignetur. Pro quo me, non solum ad quævis obsequentissimi gratique filii officia promptissime offero, sed et, quidquid a Sanctitate vestra proficiscetur, in perpetuam ejusdem memoriam asservari curaturum esse polliceor. Quibus Sanctitatem vestram Ecclesiæ diu incolumem felicemque præesse opto, meque eidem humillime commendo. Datum Monaci, die IX Junii 1566.

« E. S. V. obsequentissimus filius

« Albertus dux Bavariæ ».

266. Pontifex igitur, ubi has litteras accepit, desideriumque Alberti cognovit, haud expectatis cardinalis Farnesii officiis, in calce ejus, quam proposuimus Epistolæ, ista addidit [2]:

« De illa re, de qua alteris litteris tuis pridie datis, venerabilem fratrem nostrum cardinalem Farnesium, tuo nomine nobiscum acturum esse scripsisti, nondum is locutus fuerat, etenim ab Urbe aberat; sed desiderio tuo, ex ejus familiari cognito, libentissime satisfaciemus. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo etc. Die XII Junii 1566, Pontificatus nostri anno primo ».

[1] Ex Archiv. Card. Alexan. M. SS. Cod. n. 63. — [2] Ibid. ut sup.

267. *Electus Coloniensis professionem fidei edere detrectat.* — Et eximia hæc quidem Pii comitas, atque clementia verum ostendit, quod de illo quidam scripsit, nimirum[1] : Nihil in ejus moribus asperum, nihil cernere fuisse in ejus imperio superbum ; et quod difficillimum est, ita mansuetudinem cum gravitate temperasse, ut neque de auctoritate facilitas, neque severitas quidquam de suavitate detraheret. Quapropter immerito eum mordere aggressum esse Thuanum, ex eo etiam quod comitiorum Augustanorum occasione, (ut audisti) per legatum suum, electum Coloniensem, ad fidei professionem emittendam urgere non destiterit ; omnibus rem vere exploratam habentibus, in confesso esse debet. Neque enim ea ratio, quam refert Thuanus idem, ad inconsultum Pontificis zelum amplificandum, Pium ipsum causam eamdem curasse ; illius ad Maximilianum Cæsarem datæ litteræ docent, in quibus ab ovo (ut dicitur) exorsus, rem omnem exponit. Nos hic eas ponendas censuimus, ut illam minime a Pio, vel dissimulandam vel ferendam fuisse, ac eximia prudentia simul ac mansuetudine esse actam, omnibus in aperto sit ; dicit enim[2] :

« Charissimo in Christo filio nostro Maximiliano, Hungariæ et Boemiæ regi illustri, electo Romanorum imperatori.

PIUS PAPA V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem etc.

« Quanti momenti sit negotium, de quo ad M. T. scribendum esse duxerimus, et quantæ curæ nobis esse debeat, M. T. pro sua sapientia facile intelliget. Coloniensis electus abhinc triennium, et eo amplius, cum ad eam Ecclesiam electus fuit, etsi initio confirmationem suam ab Apostolica Sede, prædecessorum suorum et aliorum Catholicorum more, petiit : tamen quominus eam obtineret, duo impedimenta ac difficultates ipsemet objecit ; quarum altera, quæ ad jura cardinalium et aliorum curiæ Romanæ officialium pertinet, quæ levior fuit, fel. record. Pii papæ IV, prædecessoris nostri hortatu, et ipsorum cardinalium æquitate ac benignitate, minui facile potuisset, sicut ipsi significatum fuit. Altera ejusmodi fuit, ut eam nemo Catholicus, nedum prælatus, objicere debuerit. Cum enim deberet, juxta sac. Tridentini Concilii decretum sanctissimum, et his temporibus maxime necessarium, fidei suæ confessionem facere, priusquam confirmaretur ; et de ea facienda non semel admonitus fuisset, eam facere recusavit, tametsi ea suscepta et usu recepta fuerit, juxta formam ab ipso prædecessore nostro approbatam, non in Italia solum, et Franciæ, Hispaniæ ac Poloniæ regnis, sed in ipsa etiam Germania. Qua in re ejus recusatio, et tam diuturna contumacia, fidem ejus non parvam in suspicionem adduxit, et maximum Coloniensibus et omnibus Catholicis scandalum peperit : quod nos scandalum, pro pastoralis officii munere removere compellimur. Sed quia inviti ad acriora remedia essemus descensuri ; tentandum prius duximus, sicut hujus Sanctæ Sedis, ac nostra mansuetudo ac moderatio postulat, si ipsum lenibus remediis adducere possimus, ut errorem suum adnoscat, ac Catholici viri ac prælati officio fungatur. Quocirca Majestatem tuam, cujus auctoritate magnopere eum commotum iri speramus, hortandam in Domino duximus, et rogandam, ut eum benevole officii sui admoneat, et ad hujusmodi confessionem faciendam, ac parendum Apostolicæ Sedis tam æquis et salutaribus monitis adhortetur, et illis eum rationibus, quas Majestati tuæ sua sapientia suggesserit, inducat ; ac, si de hac re in comitiis agere tentarit, alicujus principis favore nixus, sicuti eum in animo habere certiores facti fuimus ; ab hac eum temeritate deterreat. Erit hoc pietatis Majestatis tuæ dignum officium, et illi gratissimum esse debebit. Nobis certe erit, qui nollemus ullam necessitatem nobis imponi, cum eo severius agendi ; ac parati sumus, si ille officio, quo debet, functus fuerit, et debitam huic Sanctæ Sedi obedientiam præstiterit, paterna illum charitate complecti. Sed, si in contumacia perseveraverit, nec Apostolica monita, nec Cæsareæ tuæ majestatis auctoritas satis apud eum valuerit ; non poterimus officium nostrum prætermittere, et juxta canonicas sanctiones, necessitati tam nobilis Ecclesiæ, quæ tamdiu pastore caret, tametsi is se pro archiepiscopo gerere minime vereatur, providere ; et ne id malum propter exemplum latius serpat, occurrere, Deo juvante, curabimus : Majestatis tuæ, et omnium Catholicorum favorem nobis juste, quod justum fuerit, facientibus, ipsiusque in primis Omnipotentis Dei auxilium non defuturum esse confisi. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris. Die XXIII Martii MDLXVI, Pontific. nostr. ann. primo ».

268. Rite in suspicionem, nedum unius Pontificis, sed Catholicorum omnium hominem venisse, qui tam æqua tamdiu facere recusaverat, nemo inficiabitur. Quem siquidem non latet, hoc ipso tempore, plures ac non ignobiles Germaniæ Ecclesias, ut inferius dicetur, pluribus annis, pastoribus extitisse viduatas, quod ad id munus destinati, hæresis labe infecti, a Pontificibus Summis deprehensi, utpote eo munere indigni, rejecti fuerint ; (cum satius illis nimirum visum fuerit, oves sine pastore esse, quam, ut Christi ovile latronibus furibusque committerent). Quem (inquam) ista non latent, reprehendere qua ratione Pii sollicitudinem valeat, haud mente concipi potest. Augurari autem,

[1] Gabut. Vit. Pii V. lib. 6. cap. 7, p. 215. — [2] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

virum, qui obfirmato adeo ac pertinaci animo fidei suæ rationem reddere detrectabat, iniquum aliquid commoliri, ad suam perfidiam tuendam in comitiis potuisse, a ratione alienum minime censendum est; ideoque laudandi Pii conatus, qui impia consilia hujusmodi antevertere studuit. In hanc tamen curam (ut ex allata ad Maximilianum Epistola apparet) ne vulnus exasperaretur, lenioribus remediis incubuit, ideoque etiam, cum ad Augustana comitia cardinalem Commendonum misit, ut vel levissimæ offensionis umbram devitaret, sicut ad Catholicos cunctos principes, tam Ecclesiasticos quam sæculares scripsit, hujusmodi quoque officio cum Coloniensi perfunctus est; cujus quidem, non Pii, consilium fuit, ut suum negotium in comitiorum tempus rejiceretur. En litteræ, quas Apostolicis Epistolis sibi a cardinali Commendono exhibitis, electus ipse Coloniensis [1] respondit :

« Beatissime pater ac domine clementissime.

« Post beatorum pedum oscula, et debitam promptissimamque erga sanctam Sedem Apostolicam reverentiam, obedientiam et observantiam. Quandoquidem omnipotens et misericors Deus, post obitum felic. record. Pii Quarti Pontificis Max., S. V. ut excellenti doctrina præditam et vitæ innocentia insigniter ornatam, ita Summo Pontificatu maxime dignam, ad regimen Ecclesiæ suæ vocavit, non possum nisi, et divinæ ejus majestati ac bonitati ex animo gratias agere, et S. V. eo nomine reverenter et humiliter gratulari, faustaque et felicia omnia illi precari. Quamvis autem maturius aliquando hoc ipsum facere, et pro impetranda confirmatione, devote, humiliter et diligenter instare constitueram ; cum tamen intelligerem Sanctitatis vestræ, sanctæque Sedis Apostolicæ legatum, hisce Augustanis comitiis interfuturum, non inconveniens existimavi, hanc rem in hæc comitia rejici : humiliterque hinc petens, ut S. V. illud, quidquid est moræ atque dilationis, patienter ferat, mihique pie ignoscat. Porro Sanctitatis vestræ clementissimas litteras, per ejusdem legatum, reverendissimum et illustrissimum dominum Joannem Franciscum cardinalem Commendonum, in hisce comitiis mihi præsentatas, ea, qua decet, reverentia et humilitate accepi. Ex quibus Sanctitatis vestræ, Summo Pontifice dignam curam, sollicitudinem et vere paternum affectum, erga gregem sibi commissum, et me (cui et filii nomen clementer tribuit, et paternis adhortationibus, ad præstandum id, quod officii suscepti ratio exigit, non leve calcar addidit, et promptissimum suum animum gratiosissime significavit), facile intellexi. Quo nomine Sanctitati vestræ summas merito gratias ago, humiliterque ac reverenter polliceor, me, et hisce tam salutaribus, piis ac paternis adhortationibus, quantum in me erit, ea, qua decet, obedientia pariturum, et Deo volente, usque ad extremum vitæ spiritum in obedientia sanctæ Romanæ et Catholicæ Ecclesiæ, Sedisque Apostolicæ constanter permansurum ; et nihil, quod ad ejus auctoritatem, ac dignitatem conservandam, et gregis mihi concrediti salutem, Ecclesiæque commissæ utilitatem pertinebit, et in mea potestate erit, intermissurum. Cæterum, cum ad has tantas res, quas officium meum postulat, rite peragendas, electionis meæ confirmatione summopere opus habeam ; non potui non cum præfato reverendissimo domino legato, de hujusmodi confirmationis negotio diligenter conferre, illique omnes difficultates, quæ hactenus circa idem negotium interciderunt, et causas, propter quas nihil insoliti et inusitati a me exigendum existimem, plene et confitenter recensere. Quamvis autem idem reverendissimus dominus legatus, vir integerrimus, ad hanc rem promovendam sese perquam benigne, amanter et fraterne obtulerit ; ne tamen mandati sui fines excedere videretur, ad Sanctitatem vestram me remisit, promisitque, se hac in re facturum, quæ posset, omnia. Cum igitur, Sanctissime pater, omnibus aliis difficultatibus superatis, hæc sola supersit, quod non tantum vetus juramentum, ad quod præstandum me semper obtuli, nec ea tantum obedientia, quam prædecessores mei hactenus præstare consueverunt (cujus in Brevi Sanctitatis vestræ fit mentio), sed præterea insolita quædam atque jurata fidei professio a me exigitur : ea autem, vel hanc ob causam, quod electio de me facta, et negotii confirmationis plena instructio, ab ejusdem impetratione (quam nihil, quod in mea potestate fuit, impedivit), benigna juris interpretatione non differens, et existimationis ac fidei meæ sufficiens defensio et professio, Summi etiam Pontificis calculo approbata, dudum ipsius Concilii Tridentini conclusionem et confirmationem præcesserit, in hoc casu, nec necessaria sit, nec infelici ac turbulento hoc tempore, sine summo Catholicæ religionis et Ecclesiæ afflictissimæ mihi commissæ detrimento, a me præstari possit : ut hæc omnia prædictus dominus legatus ex me, meisque plenius intellexit, et Sanctitati vestræ procul dubio fideliter relaturus est. Idcirco quanta possum et debeo, humilitate et reverentia peto, ut tandem Sanctitas vestra solito juramento, a procuratore meo, Romæ excolente, recepto, omnique difficultate et mora submota, confirmationem tantopere desideratam, et periculosissimis hisce temporibus Ecclesiæ Coloniensi adeo necessariam, gratiose mihi concedere, et benigna legis sequentis interpretatione, totque relevantium causarum ratione habita, hac vice insoliti et

[1] Ex ipso originali ex Archiv. Card. Alexand. M. SS. Cod. 63.

inusitati juramenti præstationem clementer remittere dignetur. Quod si, ut spero, fiat, non poterunt illi, qui posthac eligendi et confirmandi sunt, quorum par similisque causa non erit, hoc ipsum in exemplum trahere. Ego certe non eo minus Catholicæ fidei et religionis, quam toties, et verbis, et scriptis, et re ipsa professus sum, sectator et propugnator ero, et ab eo, Deo me favore suo prosequente, nunquam recedam. Spiritus Domini nostri Jesu Christi animam et omnes conatus Sanctitatis vestræ, ad Dei gloriam et salutem Christiani orbis dirigere, et Sanctitatem vestram diu nobis incolumem servare dignetur. Datum Augustæ Vindelicorum VI Aprilis 1566.

« S. V. devotissimus filius. Fridericus electus Coloniensis ».

269. At Pontifici haud tanti ponderis hujusmodi a Coloniensi allatæ rationes visæ sunt, ut propterea ab exigenda ab illo fidei professione se temperandum putaret : nam, licet, quæ in sui excusationem in medium ille proferebat, nemini suffragari posse viderentur; tamen pessimo ac perniciosissimo exemplo, causis aliis assimulatis (quæ nunquam defuissent), ut Concilii decretum passim eluderetur, via aperiebatur : nec facile etiam fuisset, illos, qui prætextu omni expertes, ab ejus se observantia subtrahere nequivissent, ad ipsius decreti obedientiam compellere; ex uno eo saltem, quod alius alio se deteriorem videri velle, minime passurus esset, detracturusque idcirco onus, quo alius levabatur. Perstitit proinde in sententia Pius, et singulas diluens rationum species, a Coloniensi in allata Epistola propositas, in hunc modum illi respondit :

« Dilecto filio Frederico, electo Coloniensi, sacri Romani imperii electori [1].

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili, etc.

« Cuperemus admodum, te fratris nomine posse honorare, sicut mos est Pontificum Romanorum, eos, qui consecrationis munus jam susceperunt, archiepiscopos et episcopos appellare; sed te, donec id suscipias, filium, ad paternæ nostræ erga te benevolentiæ indicium, appellamus, confisi fore, ut utrumque erga te, et patris et fratris affectum conservantes, usitatiore te nomine appellemus. Accepimus litteras tuas, quibus primum nobis gratularis, quod ad Apostolatus officium assumpti fuerimus. Gratum fuit nobis, perinde ac debuit, istud tuæ erga nos pietatis indicium. Hoc autem Dei de nobis judicio, ita demum nos quoque lætabimur, si quid dignum hoc loco, in quo sine meritis nostris constituti fuimus, ad divinæ majestatis honorem, et Ecclesiæ Catholicæ utilitatem agere, divina gratia favente, ac te ac cæteris, qui nobis adesse debent, juvantibus, poterimus; omnes labores ac molestias, quas tecum tantæ servitutis officium offert, patientissimo ac libentissimo animo excepturi. Cum dilectionem tuam de assumptione nostra certiores per litteras fecissemus, grato quoque animo acceptam abs te fuisse hortationem nostram, libenter cognovimus ; cui cohortationi nostræ, quod ea, qua decet obedientia, obtemperaturum te esse polliceris, laudamus admodum in Domino istud pium propositum tuum, et magnam in spem venimus, fore ut nostris salutaribus monitis acquiescas. De professione fidei, secundum Tridentini Concilii decretum facienda, intelleximus, quæ tu, excusandi tui causa, attulisti ; sed in ea exigenda perseverare compellit nos, commissum nobis officium. Etenim curare debemus, ut, cum omnia, quæ tam salubriter et sapienter, non sine Spiritus Sancti instinctu in eo fuerunt Concilio statuta atque decreta, ab omnibus et ubique suscipiantur ; tum ea maxime, quæ ad fidem pertinent, inviolata serventur, nec quicquam in eis gratiæ concedat, nec ullam tibi in eo injuriam facimus. Etsi enim electio tua illud Concilii decretum præcessit ; tamen, cum non fueris adhuc confirmatus, non tempus, quo electus fuisti, sed quo confirmandus es, spectari debet. Neque est, quod verearis, ne fides tua ob eam causam in dubium vocari videatur; non enim lædetur fama tua, non æstimatio violabitur ; læderes eam tu ipse potius, et quadam nomen tuum labe commaculares, si, quod omnibus electis in universum præscriptum est, ipse exsequi pertinacius recusares. A nobis quidem, si quis nostræ fidei professionem exigeret, eam juxta Apostoli præceptum, reddere sine mora et cunctatione ulla parati essemus. Quocirca te etiam atque etiam hortamur et admonemus, ut hac in re nos audias, qui te sincere in Domino diligimus, et id tibi suademus; quod, si feceris, ut speramus, omnes recte, pie sapienterque abs te factum judicaturi sunt. Consules honori tuo, consules conscientiæ, consules Ecclesiæ tam nobili, cui officium Pontificale præstare non potes, sicut a prædecessore nostro monitus fueras, nisi confirmationem obtinueris, ut consecrationis munus postea suscipere, atque ita Ecclesiam, sicut decet, administrare possis. Sed de hac re tecum pluribus aget legatus noster, cujus orationi fidem habebis. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris. Die decima tertia Junii MDLXVI, Pontific. nostr. anno primo ».

270. Sed neque cardinalis Commendoni adhortationibus, neque vere paternis Pontificis monitis, Fridericus acquiescens; iterum datis ad illum litteris, ejus animum expugnare tentavit, at irrito conatu ; cum Pius nullius, sive gratia, sive metu, recte fixum sibi propositumque habe-

[1] Ex Archiv. Vatic. ibid. ut sup.

ret, ne quidquam in tanti momenti re remitteret. Quapropter ad illum his verbis rescripsit[1] :

« Dilecto filio Friderico, electo Coloniensi, sacri Romani imperii principi electori.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili, etc.

« Cum litteras illas ad te dabamus, ad quas tuis tu proximis litteris respondisti, sperabamus, dilectionem tuam propenso ac pio animo admissuram esse paternam hortationem nostram ; sed, cum eam in sententia sua adhuc persistere perspexerimus, ne, quæ superioribus litteris scripsimus, iteremus, hortamur eam iterum, ut diligentius de ea re considerans, inducat in animum suum id facere, quod ab ea petimus, quod honestissime potest, quodve, ut tum scripsimus, si quis a nobis peteret, facere, nos quidem minime recusaremus. Cedat paternis adhortationibus nostris ; det hoc Apostolicæ Sedis reverentiæ. Si hac in re desiderio nostro obsecuta fuerit, sciat fore, ut omnes, qui vere et ex animo ejus existimationem ac dignitatem diligunt, et recte et sapienter fecisse eam judicabunt : de nobis vero omnia sibi polliceri poterit, quæ ab amantissimo hujus Sanctæ Sedis præsule expectari æquum erit. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die II Junii MDLXVI, Pontific. nostri anno primo ».

271. Has Pii litteras, amoris et charitatis sensibus refertas, quia non legit Thuanus, ideo, ex ingenio ea excogitavit, quæ scripto tradidit. Cæterum Fridericus, licet Augustæ Vindelicorum, ut diximus ex Gratiano, inter Catholicos alios præsules ac principes concioni interfuerit[2], quam cardinalis Commendonus domi suæ habuit, quaque Germanos omnes proceres, Ecclesiasticos pariter ac laicos, ad Tridentinum Concilium suscipiendum hortatus est ; quave permoti, simul scita Concilii ejusdem accipere, sancteque ejus se jussis in his, quæ ad fidem spectabant, obtemperaturos polliciti sunt ; tamen æque immobiliter ac irrationabiliter in suo defixus proposito, nec minis flexus, (si quæ fuerunt) nec blanditiis itlectus, ad cor redire recusavit ; maluitque tandem potius, quam fidei professionem emittere, se episcopatu abdicare, ut sequenti anno dicendum erit.

272. *Præclarum de cardinali Augustano testimonium a duce Bavariæ prolatum.* — Ex iisdem Augustanis comitiis, præclarum testimonium summæ integritati, sapientiæ, aliisque virtutibus Othonis cardinalis de Trusches, ipsius Augustæ Vindelicorum, ut diximus, episcopi, egregius ille reddidit Catholicæ veritatis assertor, Albertus Bavariæ dux, datis ad Pontificem litteris, quas, ex proprio originali acceptas, studio hic ponendas duximus ; ne qui Germaniæ Ecclesiasticorum vitia (id historica veritate exigente) recensere coacti fuimus, virtutes præteriisse videamur ; scripsit enim[1] :

« Beatissime in Christo pater et domine, dom. clementissime, humilitatis et devotionis perpetua studia, beatissimorumque pedum oscula.

« Et si multa sunt, et propemodum infinita summæ virtutis exempla : imo quod verius etiam est, etsi omnium virtutum, quæ divinitus contingere homini possunt, merita et ornamenta in Sanctitate vestra, ad miraculum usque confluxisse videntur, quibus, cum summo illo Christiani orbis fastigio, justissima ab omnibus veneratio optimo jure debetur : tamen, uti sunt hominum res comparatæ, suum ex his quisque sibi gratulatur, charumque præ cæteris habet ; ita Sanctitatis vestræ incomparabilem prudentiam et sapientiam Ecclesiæ Catholicæ merito ex animo gratulor : ita manifestam ejus bonitatem, integritatem ac mansuetudinem unice veneror : ita judicis rectitudinem, sincerique animi infractam constantiam, perversissimis hisce temporibus, summo Dei beneficio concessam, devotissime exosculor ego cum bonis et piis omnibus. Quis enim aliam admittet cogitationem ? quis non talem statuat tripudianti animo modum, qui perspectum habet, quam opportune et salubriter contingat inclinatis Ecclesiæ ac religionis rebus, prudentissimus et sapientissimus moderator, fovendis servandisque ovibus optimus et mansuetissimus pastor, ac sanandis restituendisque collapsis præsentissimus opitulator ? At vero, ubi communibus Ecclesiæ rebus, non absque ingenti mea lætitia hæc longe commodissima accidunt, ita quod privatim mihi gratuler, quod certissimi beneficii loco ducam, in primis est, Sanctitatis vestræ in reverendissimum et illustrissimum dominum, Othonem cardinalem Augustanum, et Albanensem, compatrem et amicum mihi honorandum et charissimum, diu jam perspecta benevolentia, notusque favor. Cum enim illum ipsum dominum cardinalem, propter virtutes et merita plurimum amem, cum illi eo nomine optime cupiam, fieri non potest, quin ex animo nunc læter, eum præsidere rebus Christianis Pontificem, ex quo summa illi speranda est pietas certissimaque liberalitas et beneficentia complectendum sibi desumpserat ; haud obscure eumdem data jam amplissima occasione, præ cæteris evectum, ornatumque procul dubio cupiet. Quam sane utriusque nostrum opinionem non mediocriter confirmat præsaga ingentis boni lætitia ista, quam ex Sanctitatis vestræ electione cardinalis conceperat, mihi communicarat statim ex itinere, ubi de ea certior fuisset factus. Mirum dictu, quanta animi affectione gratulatus fuerit Ecclesiæ ac reli-

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup. — [2] Gratian. Vid. Card. Commend. lib. 3, cap. 2, p. 234.

[1] Ex Archiv. Card. Alexan. M. SS. Cod. n. 63.

gioni, quam optime publicæ orbis tranquillitati consultum scripserit. Et quæ non effundat lætissimæ mentis indicia, qui virtuti integritatique suæ benignissimum patronum, sanctissimis studiis auxiliatorem liberalissimum repente est nactus? Quamobrem ita mihi persuadeo, cum maxima sint hujus cardinalis in Ecclesiam et rempublicam Christianam merita; hoc demum sub Sanctitate vestra idoneum venisse tempus, quo ejus justa habeatur ratio, quo præmia virtuti concernantur, quo laboribus atque periculis grata mercede satisfiat. Ut enim pietate in Deum, studio ac devotione in sacrosanctam Sedem Apostolicam, animi sinceritate et candore erga omnes, a nemine sui ordinis facile superetur; hoc certe sibi peculiare, et quasi proprium habet, quod nemo est antistitum in Germania, qui tantum in religionem contulerit, tantaque pro eadem perpessus sit, ac etiamnum substineat fortiter; nam si cultus divini amorem et observantiam spectet S. V., nihil desiderabit in eo, quod priscorum Ecclesiæ procerum pietati et devotioni addi queat: si zelus fervens, si animus pro religione intrepidus, si neglecta præsentissima pericula in considerationem veniant, heroicæ appareant istæ virtutes, omnesque in sui admirationem atque amorem rapiant, necessum est; si denique tam episcopatus, quam propriorum bonorum effusissima largitio, in usus Ecclesiæ optimos et saluberrimos facta, suo pondere discutiatur, dignissimus profecto judicabitur, cui ab eo loco, in cujus honorem et dignitatem ista omnia collata sunt, gratiæ efficaces sæpius habeantur. Ac pietatis quidem studia easque cardinalis virtutes, quæ Romæ in admirationem veniunt, ipsa Sanctitas vestra luculenter mecum testabitur. Ergo nihil hic addam aliud, nisi quod periclitanti Germaniæ tales episcopos plures optarem libenter, qui precibus ad Deum ardentissimis, quodque plurimum habet ad docendum et ædificandum momenti, ipsa vitæ integritate et mansuetudine, vivoque exemplo idem agerent, quod ipse, idemque sibi propositum haberent. Catholicæ autem religionis, quam fervide et sincere sit amans, ipsa posteritati semper loquentur pericula, testabuntur damna, injuriæ, afflictiones et persequutiones ejus, quibus affectus quidem gravissime et sæpissime fuit, at nunquam expugnatus, nunquam ita oppressus ut officium deponeret, ut pacem cum hæreticis, manifestis periculis præferret. Cessit aliquando Augustanæ reipublicæ furiis, dum ea a pessimo et seditiosissimo quoque invaderetur, ejectumque clerum in Bavaria mea, et alibi continere maluit, quam hæresis et rebellionis spectatorem Augustæ agere. At nihil interim omnino remisit de generosi animi constantia, nihil iniquissimi temporis pravitati tribuit, cujus pœnitudine rebus melioribus duci potuisset; sed quo crescerent magis injuriæ, quo insultaret impudentius fortuna, eo cordatius sese opponebat. Neque satis illi erat, pro Dei gloria, pro Ecclesia et religione, jacturam passum esse bonorum et possessionum, nisi vitam quoque in discrimen adduceret, et sanguinem, qui solus superesse videbatur instructissimis Ecclesiæ hostibus subjiceret. Quam opportunam autem, in bello isto Germanico, imperatori Carolo V piæ mem. navarit operam, quam promptissime, in ejus belli usum, sua omnia contulerit, testes sunt multi, quorum vita etiamnum superstes manet, Italicarum cohortium ductores, qui, sub Pauli III Summi Pontificis auspiciis, Cæsari tum militabant, et rei eventus ipse invicti cardinalis virtutem illustri testimonio exornavit, cum, subjectis hostibus, triumphanti Cæsari comes adhæreret, suaque colligeret, magna cum dignitate. Enituit tum maxime moderatissimi ejus animi mansuetudo, qua, et hostibus ignovit facile et suis clementer pepercit, seque patrem et benefactorem exhibere omnibus maluit, quam durius cum Cæsare victoria uti. Etsi autem gravissimo isto belli tempore, oppida et bona episcopatus sui, miseris modis dilacerata et afflicta fuerint, ac propter illatam calamitatem, multis adhuc annis, ad se redire vix queant; studia tamen liberalitatis et munificentiæ, tam impigre exercuit reverendissimus et illustrissimus cardinalis, ut unde suppeterent ista omnia, miraretur quidem aliquis, nemo autem esset, qui vel episcopatum, vel paterna cardinalis bona tantis impensis respondere putaret. Nam universalis Dilingensis Studii nova constructio et institutio, amplissima professorum salaria, pauperum scholarium stipendia, ædificia et collegia, his rebus idonea et necessaria, quanti constiterint, quam exhaustum reddiderint auchorem, facile conjecturam facient, qui talium rerum experientia sunt edocti. Addita quoque novæ Scholæ libraria officina, suos requirit peculiares sumptus, ac dignum est illud opus ingenti beneficio: siquidem ex eo subinde prodeunt, elegantissimis typis excusi, optimi et utilissimi libri, qui per Germaniam ac Gallias etiam hinc inde dispersi, plurimos in fide Catholica confirmant, nutantes erigunt, perversos restituunt, eos maxime, quibus, per magistratus suos, non est integrum vivas habere, et audire recta docentium voces. Hæc novæ Scholæ fundatio, quæ, tum propter seipsam æternitatis gloriæ dignissima est, utpote quæ instructissimi promptuarii instar, omnis generis ac ordinis idoneos homines reipublicæ largitur; tum etiam auctoris pietate ac virtute commendabilis existit, omnibus satisfacere, omnibus placere atque grata esse merito potuit, ipsi autem fundatori non satisfecit soli. Florebant ibi studia publica, privata docebantur, discebanturque ingenuæ artes magna alacritate.

Verum, qui nihil magis in votis habebat, quam ut ea, quæ docerentur discerenturque, ad Omnipotentis Dei laudem ac gloriam simul unice confluerent; utque honestissimis morum præceptis, vitæ quædam sanctimonia egregie responderet, desiderabat in magistris laicis disciplinæ rigorem, in discipulis et auditoribus, vitæ ac morum continentiam. Quibus ut mederentur, ex æquo, ut tam professores in ordinem redigeret, quam scholarium petulantiam cohiberet, maximis impensis jam erexit Dilingæ novum Societatis Jesu collegium, hominum sanctissimorum et doctissimorum contubernium, qui formandorum ingeniorum ac morum soli deinceps magistri maneant, solique in cæteris imperium habeant. Qua ex re quantum ad Ecclesiam catholicam, quantum ad rempublicam, et conservandas in Germania sinceræ avitæque religionis reliquias, accedere queat, ipsa Sanctitas vestra æstimabit commodissime. Ego certe tam publico Ecclesiæ quam meo nomine, privatim tantum mihi polliceor ex isto Catholici cleri seminario, ex hac nobilium et ingenuorum adolescentum castissima educatione et informatione, quantum ex omnium aliorum Germaniæ episcoporum scholis, studiis et impensis, cum inde non eruditi solum, sed et sanctissimis moribus imbuti homines expectentur. Quæ omnia, cum ita se habeant, cum reverendissimus et illustrissimus cardinalis, non modo omnes suas et episcopatus facultates, his rationibus, in usus tam sanctos et utiles optime collocarit: sed etiam temporis iniquitate, belli ac seditionum incommodo, sumptuumque magnitudine obrutus, æs grande alienum conflaverit; unius ac solius certe Pontificiæ liberalitatis erit, auxiliares adhibere manus, tam præclarissimas virtutes, ne sub pondere concidant et languescant, fovere; tot erga sanctissimam Sedem Apostolicam, in religionem, in rempublicam merita agnoscere, frequentissimas profectiones, itinerumque cum valetudinis discrimine, varia pericula ponderare, et his omnibus dignissima munera decernere. De vestra quidem Sanctitate, minime mihi dubium est, eam hujus optimi cardinalis rationem habituram, inque illum et Pontificiæ benignitatis thesauros et benevolentiam pristini amoris effusuram. Sed quod idem hucusque non præstiterint superiores Pontifices, quibus, et suis meritis et multorum commendatione notus extitit, miror equidem vehementer, atque ita mecum statuo, quæcumque tandem adversa fortuna illi obstiterit, eo in loco, ubi honorari præmiisque affici maxime debebat, nihil ejus sua accidisse culpa. Quamobrem, beatissime pater, domine mi colendissime et clementissime, devotissimo studio, oro et obtestor Sanctitatem vestram, ut hunc nobilissimum et amplissimum cardinalem, quo nemo est Sanctitati vestræ observantior, nemo tot nominibus de sacrosancta Sede, de religione, de republica magis meritus: nemo pro iisdem tam gravibus injuriis, damnis et persecutionibus, etiam ad sanguinem usque affectus, certis amplioribus redditibus, ac utili aliqua in ditionibus Ecclesiasticis legatione augeat, quo, et ferendo esse possit, exsolvendoque æri alieno, et virtutibus suis necessarios nervos addere. Erit hoc Sanctitati vestræ, atque Deo Optimo Maximo gratum, Ecclesiæ, religioni ac reipublicæ saluberrimum et dignum immortalitate, secuturumque posteritatis gratitudine. Ego sane quidquid illud erit beneficii, tam gratum habebo, tanta animi devotione exosculabor, ac si mihi ipsi contigisset; vestræque Sanctitati vicissim studia atque officia paratissimi et obedientissimi filii perpetua et constanti fide offero dedoque. Deus misericordiosissimus eamdem Sanctitatem vestram ad sui laudem et gloriam, Ecclesiæ ac reipublicæ Christianæ consolationem et tutelam diu servet incolumem. Datum Augustæ Vindeliciæ, ex comitiis imperialibus, ipsa die Purificationis Sanctissimæ Virginis et Matris Mariæ. Anno Christi MDLXVI.

« E. Sanctitatis vestræ, obsequentissimus Filius Albertus dux Bavariæ etc. ».

Pium autem, et insignibus tanti cardinalis meritis id exigentibus, et tam Catholici principis officiorum, quam debebat, ratione habita, singularibus beneficiis illum prosecutum esse; ejusdem Alberti litteræ ostendunt, quibus plurimas eo nomine Pontifici gratias agit.

273. *Qua mensura et quibus conditionibus Pius Maximiliano subsidia promiserit in bello contra Turcas.* — In his ipsis etiam Augustanis comitiis proscriptum fuisse rursum tertio idus Maii Wilelmum Grumbachium, qui jam sub Ferdinando Cæsare novissimè damnatus fuerat, quique Herbipolitanum episcopatum, ante triennium insidiose occupatum, diripuerat; nunc vero una cum sociis, apud Joannem Fridericum Saxoniæ ducem, in Gothana arce morabatur; tradunt Isselt[1], Belcharius, Tracagnotta, et alii, licet, et quidem minus probabiliter, id non Augustæ, sed Viennæ, post Augustana comitia statutum asserat Thuanus[2]: qui cum Grumbachio proscriptos quoque fuisse asserit Ernestum Mundeolum, Gulielmum Steinum, et socios, Grumbachii scelerum participes, et publicæ pacis perturbatores. Augustæ vero in comitiis decretum absque dubio fuit, quod præ omnibus Maximilianus exoptaverat, prævalidum nempe ab imperio contra Turcas subsidium; nam præter illud, quod plurimi principes se ipsos ultro venturos ad Turcicam expeditionem exhibuerint; cuncti principes et ordines imperii (quod nullus unquam Cæsarum ante Maximilianum obtinere

[1] Michel. ab Isselt hoc ann. p. 31. Belcha. p. 1075. Tracagno, Hist. lib. 9. — [2] Thuan. Histor. ut sup.

potuerat) hoc anno tres Romanas expeditiones Cæsari polliciti sunt. Singulæ autem Romanæ expeditiones, ut observant scriptores, priusquam divisum diminutumque fuisset imperium, ex triginta sex millibus peditum et octo millibus equitum constabant; nunc vero infirmatis imperii viribus, tertia pars detracta est. Ejusmodi vero expeditiones Romanarum nomen sortitæ antiquitus fuere, quod Romam adeuntibus imperatoribus, imperiale diadema a Summis Pontificibus suscepturis, is peditum equitumque numerus, honoris gratia, ab universo imperio, pro comitatu designaretur: præterea que Maximiliano in triennium una expeditio, et in sex menses dimidia concessa est, quibus subsidiis, haud majora certe ab ipsis hæreticis obtinuisset, si, ad illorum sibi benevolentiam captandam, in religionis ac fidei re indulgendum aliquid illis putasset; quo Evangelicum illud impletum videretur: iis nimirum omnia adjicienda, qui primum Dei regnum ac justitiam ejus quæsiissent.

274. At, si in Augustanis comitiis spiritualia a Maximiliano exigere Pontifex toto conatu studuit, temporalia vicissim, contra eosdem Turcas præsidia, et eo tempore et postea expetere a Pio Maximilianus non cessavit; cum enim, et scripto, et voce, tum iis quas proposuimus Epistolis, tum Cæsareo oratori ac cubiculario a Maximiliano ad Pontificem, ut diximus, misso, ut Apostolicam ei gratularetur dignitatem, Pius ipse præsentissimas se Cæsari subministraturum suppetias pollicitus esset, si tamen nil contra Catholicam religionem Sedemque Apostolicam in Augustanis comitiis actum fuisset; cum jam ea in re omnia ex Pii sententia eventura prævideret, acrior, conditione propemodum impleta, Maximilianus, ad exigenda ejusdem Pontificis promissa insurrexit, ac ad ipsius Epistolam, in qua de cubicularii legatione agebat, respondens, ea occasione arrepta, auxilia sollicitat et promissis stare Pontificem monet. Dabimus hic litteras utrinque scriptas, et eas quidem Maximiliani ad Pium ex proprio originali [1], Pii vero ad Maximilianum ex Archivo Vaticano acceptas.

« Beatissimo in Christo patri, domino Pio Quinto, Dei Providentia sanctæ Romanæ ac Universalis Ecclesiæ Summo Pontifici, domino reverendissimo.

« Beatissime in Christo pater, domine reverendissime.

« Post officiosissimam commendationem filialis obedientiæ, continuum incrementum. Quod Sanctitas vestra officium illud congratulationis, quod Sanctitati vestræ, ob adeptam, præteritis mensibus, Apostolici muneris dignitatem, tum per titteras, tum etiam per cubicularium nostrum, nobilem, fidelem nobis dilectum Joannem Kevenhiller ab Aichilberg, prout debuimus, secundum filialem nostram erga Sanctitatem vestram observantiam impendimus, tam paterno animo susceperit, sicuti ex litteris Sanctitatis vestræ, die prima vertentis mensis datis, cognovimus, dictusque cubicularius noster, una cum oratore nostro magnifico fidele nobis, dilecto Prospero comite Archinos latius quoque informavit; id nobis sane et merito maximam voluptatem attulit, quandoquidem in eo luculentissime perspeximus paternum Sanctitatis vestræ in nos amorem, quem nobis tantopere integrum et perpetuum conservare, ac filiali obsequio favere jugiter cupimus. Quapropter Sanctitati vestræ pro hac sua paterna voluntate maximas habemus gratias, eamque in futurum, per omnem occasionem, filialis nostræ observantiæ officiis uberius etiam promereri studebimus. Præterea reddiderunt etiam nos certiores antedicti nostri orator et cubicularius, quid Sanctitas vestra ad filialem et officiosam requisitionem nostram, subsidii nomine, nobis ad instantem expeditionem bellicam, contra perpetuos Christiani nominis hostes decreverit, quod, et ipsum Sanctitatis vestræ optimum et paternum erga nos animum, ac pium et præclarum ipsius in rempublicam Christianam studium declarat et contestatur: quo nomine agnoscimus et profitemur nos itidem Sanctitati vestræ quæcumque grati et obsequentis filii officia debere, quæ etiam, ubi res postulaverit, ut in nobis desiderari queant, non committemus. Sed quoniam contra tam immensam hostis potentiam, et in hac communi totius Christianæ reipublicæ necessitate, validissimis auxiliis opus est, et Sanctitas vestra spem facit, hostili classe in maria ista non veniente, se ad ista subsidia tantum insuper addituram, ut ad interventionem quater mille peditum sufficiant: injunximus proinde dicto oratori nostro, ut cum Sanctitate vestra hac de re amplius agat, quem Sanctitas vestra dignabitur benigne audire, atque id decernere, quod Christianæ reipublicæ necessitas maxime postulat, et Sanctitatis vestræ pietas, ac summa erga nos benevolentia nobis pollicetur; factura in eo rem, sua et Apostolicæ Sedis amplitudine dignissimam, et non nostris tantum regnis atque provinciis, sed toti quoque Christiano orbi utilem et necessariam; cujus memoriam perpetuam conservabimus, et ejus promerendæ nullam unquam occasionem prætermittemus. Deus Opt. Max. Sanctitatem vestram pro beneficio Ecclesiæ suæ, quam diutissime servet incolumem. Datum in nostra imperiali civitate Augusta Vindelicorum. Die XXIII Aprilis, anno Domini MDLXVI, regnorum nostrorum Romani quarto, Hungarici tertio, Boemiæ vero decimo octavo.

« Obsequens filius Maximilianus etc ».

[1] Ex Archiv. Card. Alexan. MSS. Cod. 63.

275. Non abnuit promissis manere Pius; verum non quatuor, (ut ex ipsius Maximiliani mox in medium proferendis Epistolis elicitur) sed tribus millibus se stipendia tantum numeraturum, Pontifex dixerat. A classis etiam Turcicæ periculo, tantum abest, ut tunc Mediterraneum Adriaticumque maria expertia essent, quod illis ferme diebus, quibus ista Maximilianus scribebat, sexto decimo videlicet kalend. Maii, ut diximus, Chium Turcæ occupaverint; quod facinus, e vestigio maritimarum regni Neapolitani orarum populatio subsecuta est. Ad hæc, præter alia Scotici tumultus accesserant, qui Mariam reginam, ut dicetur, in gravissimas angustias conjecerant, quibus, ut eam levaret, sibi omni studio connitendum, ex pastoralis officii munere, rite Pius arbitrabatur; qui ad præfatas idcirco Maximiliani litteras, non nisi in hunc modum respondendum censuit[1]:

« Charissimo in Christo filio nostro, Maximiliano electo Romanorum imperatori.

« Charissime in Christo fili noster, salutem etc.

« Ex litteris tuis, die XXIII Aprilis datis, et ex oratore tuo, M. tuæ desiderium de augendo subsidio pecuniæ, ea benignitate cognovimus, ut si facultates nostræ ipsi animi nostri propensioni pares essent, ejus postulationi cumulatissime satisfacturi fuerimus. Adeo enim in tanti belli necessitate, dignam illam omni a nobis auxilio putamus, ut non pecunia modo, sed sanguine ipso, si possemus, ei subvenire, a nobis æquum fore censeamus. Verum, post illud tempus, quo majoris subsidii spem sibi a nobis factam fuisse Majestas tua scribit, accidit, præter opinionem nostram, ut reginam Scotiæ ab hæreticis vexatam, et in maximum regni ac vitæ ipsius periculum adductam, pecunia juvare coacti fuerimus; cum nefas fuerit, reginam tam Catholicam in tanta necessitate deserere. Accidit præterea, ut magnis præsidiis munire cogamur oppida maritima utriusque maris, nostræ et sanctæ Romanæ Ecclesiæ ditionis, ad quæ tuenda multo majore pecunia est opus, quam fuerit mittenda dilecto filio Magistro Hospitalis Sancti-Joannis Hierosolymitani insulæ Melitæ tuendæ causa: tametsi quoque non multo majorem pecuniam subministrare cogamur ad ipsam insulam muniendam: atque has impensas facere cogimur, cum tamen nullum ipsi subsidium a populis Ecclesiasticæ ditionis exigere possimus, propter gravissima onera, quæ superioribus annis illis injuncta fuerunt, eis parcere coacti. Quæ cum ita sint, Majestati tuæ promissum a nobis pecuniæ subsidium, ad conducenda tria peditum millia, omnino præstabimus; sed si in præsenti majorem pecuniam Majestati tuæ non promittimus, Majestas tua certum habeat, non voluntatem nobis deesse, sed facultatem; ac tamen, si poterimus, plus etiam, quam polliciti simus, præstabimus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris. Die XV Maii MDLXVI, Pontific. nost. ann. primo ».

276. Onera autem gravia et importabilia, ut subsidia Germanis subministraret, super subditorum suorum humeros imponere Pius recusavit, ne ut istis (ut Apostolus loquitur) remissio, illis fieret tribulatio: inhiantibusque cuncta absorbere, providus, communisque Pater plura subtrahere debebat, quibus egentibus aliis filiis subveniret. Iniquo autem animo ferebant Germani, auxilia a Pio Scotiæ reginæ suppeditari, quod omnem Pontificis pecuniam exhaurire ipsi, cunctaque ejusdem beneficia in se tantum collata voluissent, detractumque sibi quod aliis tributum esset, existimarent; effutientes, (ut Caligarius in Epistola[1] ad cardinalem Commendonum, sub die XX Maii hujus anni scripta, narrat) Pontificio hoc præsidio, Scotiæ reginæ præstito, perduellibus hæreticis Scotis et Anglis, ulterius indignatis, ejusdem reginæ res in deterius prolapsuras. Verum his, ut videbimus, nihil commotus est Pius, qui licet illam, quam iteratis vicibus pollicitus fuerat Maximiliano persolvendam pecuniam, ad cardinalem Commendonum jam misisset; Commendonus tamen minime eam eidem Cæsari duxerat numerandam, donec nimirum. comitiis fine imposito, Sedis Apostolicæ ac religionis res in tuto essent: nam tunc, inquit Gratianus[2], « Pius Pontifex quinquaginta millia nummorum aureorum tribus pensionibus solvenda, Maximiliano, ejus belli causa, dono dedit; quam pecuniam Commendonus Augustam ad se missam, ad Concilii finem, eo dimisso, omnem simul, consulto tamen prius Pontifice, Cæsari repræsentavit ». Sic ille.

Verum Maximilianus, neque accepta pecunia, neque allatis Pii litteris acquievit, sed haud multo post, ubi Augusta Vindelicorum, comitiis absolutis, se Viennam contulit, assimulatas species, quibus majora ei præstare subsidia Pontifex detrectaverat, jam e medio sublatas contendens, aliis ipsum litteris, et per oratorem suum urgere duxit. Epistola sic se habuit[3]:

« Beatissimo in Christo patri, domino Pio Quinto, divina providentia sanctæ Romanæ ac Universalis Ecclesiæ Summo Pontifici, domino reverendissimo.

« Beatissime in Christo pater, domine reverendissime.

« Post officiosissimam commendationem, filialis obedientiæ continuum incrementum.

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

[1] Ex Mss. Card. Spad. Ibid. ut sup. — [2] Gratian. Vit. Commendon. lib. 3, cap. 2, p. 240. — [3] Ex ipso originali ex Archiv. Card. Alexand. Mss. Cod. t. 63.

Benignum et paternum Sanctitatis vestræ desiderium, quo Sanctitas vestra sese teneri ostendit in litteris suis, decima quinta præterili mensis Maii datis, nos in præsenti nostra beltica difficultate, majore subsidio pecuniario juvandi, si facultates propensioni animi sui pares essent, nobis sane longe gratissimum accidit. Etsi enim Sanctitas vestra de petito augmento nobis nihil certi pollicetur; cum tamen interea nihilominus nos certos faciat in præstando illo, quod nobis ad conducenda tria millia peditum promisit, nultam difficultatem fore, et sperandum sit, impedimenta illa, quæ Sanctitas vestra ostendit benignæ voluntati suæ obstare, partim jam sublata esse, reliqua vero similiter facile de medio sublatum iri; in magnam profecto spem erecti sumus, Sanctitatem vestram, ubi intellexerit, principem Turcicum jam ad fines regni nostri Ungariæ accessisse, et nos quoque propediem, simul atque copiæ nostræ omnes convenerint, in expeditionem esse exituros; pro paterno suo in nos amore, ac pio et præclaro in rem Christianam studio, adhuc omnes rationes et vias inituram, per quas in præsenti summa et publica necessitate, ampliore aliquo subsidio, eoque celerrimo, a Sanctitate vestra adjuvari queamus : quo nomine Sanctitatem vestram enixe rogamus : et quoniam mandavimus oratori nostro magnifico, fideli, nobis dilecto, Prospero comiti Archi, ut Sanctitatem vestram subinde hac de re reverenter admoneat; supervacaneum duximus Sanctitati vestræ prolixioribus litteris tædium afferre, et causas ac rationes hujusce filialis petitionis nostræ diffusius commemorare ; cum et Sanctitati vestræ, et omnibus hominibus sint notissimæ. Cæterum Sanctitas vestra in eo faciet rem, non modo utilem regnis ac dominiis nostris, sed et pietate sua et amplitudine Sedis Apostolicæ dignissimam. Nos certe hoc tam præclarum paternæ suæ in nos benevolentiæ studium, mutuis filialis nostræ observantiæ officiis, per omnem occasionem, erga Sanctitatem vestram promereri connitemur. Quam Deus misericors, ad beneficium et commodum Ecclesiæ suæ, plurimos in annos salvam et sospitem conservare dignetur. Datum in civitate nostra Vienna, die prima Julii, anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo sexto, regnorum nostrorum, Romani quarto, Ungarici tertio, Boemiæ vero decimo octavo etc.

« Ejusdem Sanctitatis vestræ obsequens filius Maximilianus ».

277. At Pius, qui minime assimulatis causis sed veris, majora subsidia se Cæsari præbere non potuisse, ingenue denuntiaverat; iis exceptis, quæ superioribus litteris ad eumdem Maximilianum scripserat, nil prælerea habuit quod ei responderet. Leniter corrigendum tamen putavit, quod ad omnes rationes viasque ineundas cogendæ pecuniæ hortatus esset; cum ipse in proposito susceptoque consilio permaneret, nullo modo, quo vel institutum suum, vel conscientia læderetur, a se pecuniam corradendam; nam parum æqua ratione conflata, et sibi damno, nec ipsi profutura esset, in cujus commodum cessisset, Maximiliano. En Epistola [1] ab eo ad ipsum Cæsarem scripta :

« Charissimo in Christo filio, Maximiliano, Ungariæ et Boemiæ regi illustri, in Romanorum imperatorem electo.

PIUS PAPA V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Ex litteris tuis, datis die prima Junii, et ex oratoris tui accurato sermone, cupere te intelleximus, augeri a nobis illud pecuniæ auxilium, quod hoc bello tibi subministraturos nos esse promisimus. Id tua Majestas videlicet postulat, quia minores nos hoc tempore sumptus facere putat, quam tunc faciendos nobis esse putabamus, cum illam Majestati tuæ pecuniæ summam promisimus. Utinam autem Majestatis tuæ desiderio satisfacere possemus ; non id ei esset quam nobis ipsis jucundius ; qua enim in re honestius pecuniam erogare possemus, quam in te, charissimo et piissimo filio nostro, in tanti infidelium belli discrimine largiter adjuvando? Sed illam ipsam pecuniam, quam singulis mensibus nos soluturos esse polliciti fuimus, non sine difficultate conficere possumus. Etenim in maximis ærarii Apostolici angustiis plurimos, ut antea scripsimus, sumptus facere cogimur ; nam et oræ nostræ oppida superi atque inferi maris non parvis præsidiis tuenda nobis sunt, adversus ingentem Turcarum classem, ac prædones Mauros, quibus hæc maria redundant, et ad muniendam insulam Melitam ; Magistroque Ordinis Militum Sancti-Joannis Hierosolymitani, adeo de Christiana republica optime merito, non potuimus auxilium menstruum satis magnæ pecuniæ denegare. Misimus præterea nuper pecuniam satis magnam charissimæ in Christo filiæ nostræ Scotiæ reginæ illustri, ad salutem ipsius et regni illius, contra nefarias hæreticorum insidias defendendam. Itaque tantum abest, ut summa sumptuum nostrorum imminuta fuerit, sicut Majestas tua putat, ut etiam creverit in dies et crescat. Cogendæ vero pecuniæ nullam rationem inire volumus, quæ instituto nostro adversetur, et conscientiæ repugnet; tali enim modo confectam pecuniam, illis, quibus mitteremus, nocituram potius quam profuturam esse veremur. Quapropter rogamus Majestatem tuam, ut excusationem nostram ea qua decet animi æquitate suscipiat, et quod ejus desiderio non satisfacia-

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

mus, id non voluntati, ad cujus propensionem nihil accedere potest, assignet, sed nostris difficultatibus tribuat. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris. Die XII Julii MDLXVI, Pontific. nostr. ann. primo ».

278. Nihilominus præter ea, quæ pollicitus fuerat, jamque præstiterat Maximiliano, nulla in re, quam æque potuit, ei Pium defuisse, ea demonstrant, quæ his verbis narrat Gabutius [1] : « At vero Pius, Cæsaris rerum angustia perfecta, ad eam rem sexaginta millia nummorum aureorum ei decrevit, pollicitus alia præterea quinquaginta millia in annos singulos, donec bellum conficeretur; ac paulo post eidem petenti, alia quoque triginta millia, ad oppidum Canisiam, aliaque loca contra Turcam in Pannonia communienda, Venetiis numerari jussit; aliam porro grandem pecuniarum vim, ad id passim elargitus ». Sic ille, qui alibi referens, quam longe abesset Pontificis ipsius animus ab omni avaritia, ac ab omni, vel in speciem, minus recta cogendæ pecuniæ ratione abhorreret : « In sociali, inquit [2], bello, de quo inferius suo loco, contra Turcas, cum pecuniarum magna premeretur inopia, atque ei complures supplices libelli de beneficiorum, quos vocant, regressibus, offerrentur, ac de solvendis legibus, atque aliis abunde colligendæ pecuniæ artibus multa referrentur, audiit ille quidem omnia, quasi oblatam vellet occasionem arripere, sed mox : Avertat, inquit, hoc a me Deus, ut, pietatis causa, quidpiam agam aut permittam, quod vel minus pium, vel avaritiæ speciem præferre videatur. Inter hæc vero libellos ipsos omnes in ignem conjecit etc. Quidam, capitis damnatus, quod sub alio Pontifice eadem fecisset, nummum aureorum decem millia, pro sui redemptione, vel supplicii commutatione, cum se depensurum offerret, eam pecuniam accipere Pius non solum recusavit, sed, ut lege in eum ageretur, imperavit, atque ideo in alios plerosque reos se gessit ». Et post nonnulla : « Hispani viri quidam principes, conjugii causa, solvi se legibus postulantes, ut voti compotes fierent, se nummum aureorum quindecim millia Pontifici pensuros obtulerunt : quod, cum ille intelligeret, postulatorum momenta diligentius cognoscens, eaque videns, ejusmodi esse, ut id fieri liceret, illis indulsit, nulla recepta pecunia. Objicienti datario, eam summam, salvis legibus, accipi posse, atque in pios usus impendi, subjecit Pius : Verba Concilii sunt *raro, ex causa, et gratis*. Quemdam, exquisitis callidisque artibus instructum, conditiones multas, atque exigendæ pecuniæ modos, absque populorum damno, uti dicebat ipse, proponentem ; non modo non audiendum Pius putavit, sed etiam Roma quamprimum jussit abscedere ; improbabile videri, posse principem id sine populorum detrimento præstare. Verum id illi solemne fuit; nec tamen quid posset, ex re qualibet obvenire compendii, quam quid justitia, quid æquitas postularet, spectare consueverat. Intelligebat enim nullum vitium esse tetrius avaritia, præsertim in principibus, ac rempublicam gubernantibus ». Ista, ex Gabutio, occasione eorum, quæ ad Maximilianum Pius scripsit : ad propositum redeamus.

[1] Gabut. Vit. Pii V, lib. 2, cap. 3, p. 53. — [2] Ibid. lib. 6, cap. 4, p. 207.

279. *Pro sua quisque parte imperator et Turca se accingunt ad bellum ineundum.* — Eodem tempore, quo Maximilianus Augustana comitia habebat, ipsiusmet frater Carolus, Hungarorum alia Possonii Pannoniæ oppido celebravit, in quibus ejusdem regni procerum, ad auxilia suppeditanda sic paratos promptosque reperit animos, ut non solum cunctis quæ petiit annuerint, sed insuper ultro, non sua modo, sed seipsos etiam periculo, pro tam justa causa objecturos professi fuerint. Eadem pariter, nec dispari animo, in Viennensibus comitiis (quæ Carolus idem, post Hungarica Possonii, ea in urbe coegit) ab Austriacis contra Turcas sunt decreta subsidia ; nam ex ipsorum consensu collationes pecuniarum, et alia, ad ejusdem Viennæ præcipue munitiones instaurandas, factæ sunt; et ad impiissimi tyranni impetus confringendos, cuncta disposita; quapropter Canisia, Giula, Tockayum, aliaque Ungariæ loca, firmis propugnaculis, præsidiisque muniuntur ; undequaque, in Augustanis, Possoniensibus et Viennensibus comitiis promissis auxiliis, summo studio a Cæsare adscitis, qui etiam præcepit præcipuis Germaniæ ducibus, ut militem passim conscriberent, ut Natalis Comes [1] inter alios refert, bellicos Maximiliani apparatus sic describens : « Jubet Philippum Badensem marchionem trecentos equites colligere, Ludovicum Ugnotium mille, Buchardum Comitem Oradiensem, Jacobum Caucum, Christophorum Schellendusium, Georgium Praunensem, mille equites singulatim jubet colligere. Gunterum Comitem Sehborzpurgensem mille ducentos et quinquaginta, Christophorum Liechteusteinum trecentos, Zachariam Grumbergum mille, et alios præterea duces ac tribunos alios numeros equitum etc. Dux Ferrariensis obtulit tria millia peditum per Gasparem Lodronium, seque ad illud bellum ipsum etiam venturum. Promisit accedere, et Vulfangus dux, et Richardus cum multa ala equitum. Filius item secundus Bavariæ cum magno equitum armatorum globo, multisque etiam Germanorum peditum regimentis. Promisit et Andrianus Balleonus, Prosper Columna, Aurelius Fregosus, Nicolaus Pitilianensis regulus cum multis Italis. Episcopus Bregetiensis triginta bellica tormenta Cæsari

[1] Natal. Com. Hist.

dono mittit; Arrobrigenses trecentos cados plenos pulveris tormentarii; sic fiebat, ut per varia principum civitatumque munera, munimentum ad pontes, annonæ, machinarum bellicarum, tormentorum, omnium bellicorum apparatuum satis abundans copia suppeteret; nam reliqui fere omnes Christiani principes auxilia pro viribus subministrarunt; ita ut ad Solimani adventum, fere centum millia armatorum essent in Cæsarianis castris. Cæsar cum magnis armatorum copiis, Juliobona exit, et ad Bregetium castrametatur in planitie, factis vallis, et aggeribus, ac fossis militaribus, et castrensibus. Imperata sunt instrui et multa navigia, quæ per Danubium navigarent, quinque phaselli scilicet, octo triremes, ac trecentæ nasades, quæ navigia sunt triginta remis impulsa, grande tormentum bellicum gestantia. His singulis gubernandis Græci homines præfecti sunt, ut rerum maritimarum periti etc. ». Hæc ille.

280. Dum vero Maximilianus tanto studio copias aliaque ad bellum gerendum cogebat, paci etiam, omni conatu, operam dabat; ad hoc Constantinopolim ad Solimanum misso legato, quem tamen tyrannus, pro innata arrogantia, neque conspectum, neque auditum in vincula conjici jussit; et licet morbis, et annis, ætate graviter affectus, ad bellum nihilominus Cæsari inferendum, per seipsum paratus. Ad hoc gerendum, studio eluendæ ignominiæ Melitensis cladis præteriti anni, superbi hominis animum impulsum tradunt; qui cum concepti furoris consilia intelligi comperisset, atque vulgari ab Albertanio Alberto, solertis ingenii viro, ac Florentini ducis provido oratore, Constantinopoli tunc commorante; intra mensem alterum humaniter quidem, præter barbaricam consuetudinem, e toto imperio eum excedere imperavit. Quæ autem, ad explendam iræ et vindictæ famem in Christianos Solimanus paravit, sic recitat præfatus Natalis Comes [1].

« Solimanus Bizantii apparatus bellicos singulari diligentia procurare : omnes quotquot commode posset, non solum terrestres copias, sed etiam ingentem classem instruere; undique remiges Bizantium, et in Minorem Asiam acciri jubere; supremæ auctoritatis purpuratus instare artificibus, in navali cum purpurato rebus maritimis præfecto, (nam Solimanus non erat, nisi instructa classe, Bizantio exiturus) navem actuariam, et duas mahonas campestribus tormentis currulibus, et multo ferro laborato, ad multa artificia, et globis ferreis, et aliis bellicis apparatibus onerari, quæ per Danubium ad castra conveherentur. Jubentur omnia Turcica navigia bellica, per Danubium navigantia, Taurumnum convenire : conceditur licentia jannizzeris de more, per has opportunitates, ut equos capiant, ubicumque invenerint. Solimanus jubet proponi suspendii supplicium, nisi omnes copiæ conveniant Bizantium ad sept. kalend. Maii. Jubet, quantum fieri posset, copiarum Georgianorum convenire, qui sunt populi agrestes, sane feroces, Armeniæ finitimi. Jubetur Ferratus purpuratus Curtensis castra cum Transylvano conjungere. Schander purpuratus præficitur Bizantio. Selimus, simulato metu et trepidatione, ob bellicos motus regis Persarum, in his finibus cum quadraginta millibus equitum relinqui procurat, cum imperio rerum bellicarum ad illos fines tutandos. Mahometus, vir callidus et gnarus, qui essent domestici et participes consuetudinis imperatoriæ, cum omnia prope sint venalia apud Turcas, quamvis putabatur fore privatus a præfectura Nicomediæ; tamen per largitiones, purpuratis et Solimano sibi conciliatis, sufficitur in Memphiticam præfecturam : qui, ut studere rebus imperatoris videretur, Deosque ipsi imperatori conciliare propitios, cum jubeat lex, Turcas omnes a vino abstinere, ut dictum est, curavit ibi, ut omnia vasa vinaria infringerentur, præter illa, quæ essent in cornu Bizantii, si qua reliqua essent inventa; atque, ne quid contra leges suas sacras commissum, divinam indignationem provocaret in Turcas, proponit capitale supplicium denuo vinum bibentibus, ubique, præterquam in cornu Bizantii ». Et post alia nonnulla : « Asciscit quadraginta Scytarum millia ad illam expeditionem. Maritimi quoque apparatus fiunt singulari industria, quippe cum jam triremes omnes et remiges essent parati in Cilicia et Bizantii, et panis nauticus in usum classis, tum Bizantii, tum in Calcide Eubeæ fieret magno studio etc. ». Sic Comes.

281. *Joannis Transylvaniæ principis perfidia.* — Cum autem dicat, Solimanum Ferrato purpurato Curtensi castra cum Transylvano jungere præcepisse, sciendum est, id a Solimano ea de causa imperatum, quod Transylvanus, Joannes nomine, eumdem Turcarum tyrannum (qui ut diximus, ob Melitæ infaustum facinus, mala jam et vindictam in Christianos furenter commoliebatur) ad Pannoniam aggrediendam impulerit. Erat is, (ut Michael ab Isselt tradit) Joannis Zapoliæ filius, potentissimi Cepusiensis comitis Stephani Palatini Transylvaniæ nepos, cujus patrem, Ungariæ possessione dejectum, Solimanus regno restituit. Quo mortuo, cum Ferdinandus Cæsar jure successionis regnum repeteret Budamque obsideret; Joannes hic infans, Buda obsidione liberata, cum matre in Transylvaniam ablegatur, Ungariamque per suos præfectos Solimanus defendit, atque ipsum deinde Ungariæ, Dalmatiæ Croatiæque regali titulo insignivit. Maximilianus vero ad imperii

[1] Natal. Com. ut sup.

apicem evectus, non modo Solimano tributum, a Ferdinando patre, ob Pannoniæ regnum, concedi solitum, persolvere respuerat; sed insuper præfatum Transylvanum bonis expoliasse, et præter alia, ejusdem oppido, Rispia contra Danubium et Tatla occupatis, Strigoniam etiam aggredi ejusque potiri meditatum fuisse tradit Natalis Comes. Verum Michael ab Isselt probabilius asserit, Maximilianum munitiones Transylvano, Tokayum videlicet, Zerenticium, Satmaram, Ordodum, Bathorum, aliasque tunc tantum præripuisse, cum jam certo Pannoniam petiturum Solimanum intellexisset, quo enim ad Tattam et Rispiam, vi et armis, cum jam bellum inter Cæsarianos ac Turcas committeretur, captas a Cæsare duntaxat esse, cuncti fere scriptores testantur, et infra dicetur. Joannes igitur, cum se Maximiliano imparem agnosceret, nec ad eum propulsandum vires e Pannonia suppetere; ad illum confugit, ut firmaretur in regno, a quo fuerat constitutus in solio; certoque percepto nuntio, Solimanum sibi opitulaturum, petiturumque Ungariam, et Maximilianum, ut ipsi obsisteret, Augustæ, Viennæ, et Possonii, quæ diximus comitia congregasse; non modo ingentes bellicos apparatus copiasque cogere studuit, ac ipse etiam suorum comitia habere voluit; verum etiam editis suis litteris, Pannonum animos, ut in suas partes transirent, provocavit. Ejusmodi fuerunt eæ litteræ [1]:

« Joannes II. Dei gratia electus Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ etc., rex. Præstabiles, magnifici, egregii, nobiles, nobis sincere dilecti salutem, et gratiæ nostræ erga vos benevolam oblationem.

« Potentissimus imperator Turcarum, benefactor noster clementissimus, per litteras, per præstantem Guisum et legatum suum proxime serio nobis mandavit, ut universos status et ordines regni Hungariæ, ad fidem et obsequentiam nobis præstandam benevole hortemur. Pergratum enim sibi videri, si mutuam inter se Hungari concordiam amplecterentur, et eam constanter foverent, ac obsequentiam in nos paribus votis contestarentur. Inde enim afflicti regni Hungariæ publica conservatio et statuum, et omnium ordinum quies et tuta cuique in suis sedibus permansio contingeret, neque magnitudo illius toties instituere copias militum, phalanges conscribere, ad bellum, expeditionem tantis sumptibus movere, nec tam laboriosa tamque longa itinera suscipere cogeretur. Mandat autem magnitudo illius, resipientiam mature fieri oportere, antequam ipsa in persona sua, citra fines Hungariæ cum suis copiis penetret: ne, dum Cæsaris persona moverit, et vires illius intra viscera regni cursitabunt, frustra salutem meditentur. Nos igitur pro functione nostra, et propensa benevolentia, qua in publicum bonum afficimur, et Hungaros nostros tueri, ac ruinam publicam propulsare nitimur, de mandato benigno ipsius imperatoris potentissimi respondere volentes, hortamur clementer et officiose universos et singulos ordines et status, ac universitatem quoque nobilium ipsius comitatus vestri, ut tanta Dei benignitate, ut par est, perpensa, quam per summum monarcham, toto orbe potentissimum, vobis offerre dignamur, simul etiam bonum publicum et conservationem regni, personarum vestrarum, liberorum, familiæ, et cunctorum ad vos pertinentium; tutam item et securam in sedibus vestris quietem ob oculos habentes, jam tandem resipiscatis, capessatis tempestive nobiscum rempublicam, et, dum licet, liberis vestris, fractisque rebus communis patriæ succurrere; eam ab imminentibus potentissimi principis copiis, obsequentia et fide vestra erga nos propugnare, hostilia bellorum molimina et injurias barbaricas evitare satagatis. Quantum ad nos solitamque clementiam nostram erga vos attinet, dabitur opera, ne vel hoc tempore nostri dissimiles judicemur: imo quoque apud potentissimum imperatorem nostrum patriæ vestram et afflicti regni nostri Hungariæ salutem, totis viribus promovere firmareque studebimus, nihil prætermittentes, quod ad concordiam Christianorum, patriæ subditorum suorum amatoris principis munus attinere censebitur. Cum autem certæ ac arduæ causæ instent, de quibus vos cum fidelibus nostris dominis regnicolis conferre, et decernere oporteat; ob hoc, communicatis consiliis cum dominis consiliariis, aliisque præstantibus viris, nobiscum existentibus, statuimus fidelibus nostris dominis regnicolis Hungariæ, et Universitati trium nationum Transylvanicarum ad Dominicam *Reminiscere* nunc venturam, in oppido nostro Thorda partialia comitia indicere, et ex usu publico de cunctis negotiis imminentibus deliberare; ac ut sumptibus parceretur, de singulis comitatibus, quatuor præstantes viros, cum plena informatione eo transmittendos esse. Proinde vos harum serie benevole hortamur, ut visis præsentibus, statim potiores personas fratresque vestros ex illo comitatu deligere, et eos ad præscriptam Dominicam *Reminiscere,* cum plena instructione et auctoritate concludendi, ad ipsa comitia Thordam mittere debeatis, cum quibus præsentibus ibidem, aliisque nostris fidelibus regnicolis de instantibus et necessariis regni nostri rebus et negotiis, pro dignitate nostra et conservatione regni nostri utiliter conferre et decernere queamus. Secus igitur, patriæ conservationi consulere volentes, non feceritis. Datæ in civitate nostra Alba Juliæ anno MDLXVI ».

[1] Apud Natal. Comit. lib. 16, p. 346.

282. Sic, dum propriæ ambitioni Transylvanus studet, barbaricæ servitutis jugo Pannoniam subjicere non veretur, Christianitatemque totam discrimini offerre non dubitat. Non defuisse, qui ad saniora consilia ipsum hortati fuerint, ut scilic. deserto Turcico fœdere, cum Christianis principibus se conjungeret, asserit Raymundus; sed contrarium totum ei Petrovitium hæreticum facile persuasisse, tradit. Mirum tamen haud est, ita Christianorum parvipendisse salutem, principem, qui turpiter a Christo defecerat, Turcarumque tyrannidi fideles tradere contendisse, qui Christo eidem divinitatem eripere conatus fuerat. Eodem siquidem prope tempore, quo ipse Thordæ suorum, ut diximus, comitia cogi imperavit, ut Solimano auxilia, ad subjiciendam sibi Pannoniam pararet: Varadini in Transylvania etiam disputatio habita est, in qua coram ipso Joanne Transylvaniæ principe, ex Calviniano Ariano facto, litisque judice constituto, inter Georgium Blandratam, (ut scribit Spondanus) et Franciscum Davidis Arianos, ejusdem in Ecclesia toties damnatæ impudentissimæ hæresis, (cujus præcipuum auctorem Joannem Gentilem, Valentinum Consentinum Italum faciunt: quem hoc ipso anno Bernæ scelerum luisse pœnas retulimus) sectatores: et Petrum Caroli, Petrum Milium, nonnullosque alios Lutheranos simul ac Calvinianos, oppositam una sententiam tuentes, acriter de hac re actum est. Cujus impudentissimi jurgii is fuit exitus, qui ab hujusmodi colloquio, cui tanquam arbiter, ac judex princeps præerat (qui auctoritate terreret, in suamque sententiam dissidentes timore ac minis adduceret; stolidus insuper, funditusque omnis scientiæ expers, quique obstinato jam animo Arianismo nomen dederat) expectari poterat; ut plerique, nempe Calvinianorum, in gratiam principis, cum Blandrata sentire, aut simulaverint, aut serio asseruerint, Calvinismum ad Arianismum et Mahometismum gradum existere. Calvinistarum tamen nonnulli se suamque causam melioribus temporibus reservare maluerunt. Blandrata vero, et Franciscus Davidis miris de Calvinistis triumphis actis, nefarii colloquii, ut libuit, Acta conscripsere; additque Spondanus, duos libros, contra Sanctissimam Trinitatem edidisse; juvenesque præ cæteris ingenio pollentes selegisse, quos in Italiam miserunt, ut cum Judæis consuetudinem, Venetiis præsertim, ac Patavii inirent; ac ab eis, artem omnem ac modum, Christum maledictis omnibus ac blasphemiis proscindendi, perdiscerent. Jacobo insuper Paleologo, homini græco, corrigendæ Bibliæ potestate facta, ex Germania Homerum quemdam, ac perversum hæreticum, et græcæ linguæ non ignarum; et ex Polonia Matthiam in hæbræa peritum evocarunt; ut nil intentatum relinquerent, quo virus suum in Christum evomerent. At quemdam Gregorium Pauli, qui omnium primus, eo perversæ doctrinæ genere Poloniam corrupit, pictas tabellas in lucem edidisse, refert Spondanus idem, templi effigiem repræsentantes, cujus tectum Lutherus dejiciebat, parietes Calvinus diruebat; ipse vero cum ligone fundamenta subruebat; cum scilicet doctrinam de Sanctissima Trinitate everteret: non omnia revelata fuisse Luthero dicens, sed plura Deum dedisse Zwinglio, plura adhuc Calvino, sed majora sibi; addebatque sperare plura etiam Dominum revelaturum. Ista apud Spondanum: verum hæc omnino haud veritati consona videntur; nam, si pictis tabellis perversæ mentis consilia patefecisset Gregorius, ut refert, non ad errores amplectendos, ut exoptabat, homines allicuisse visus esset, sed potius ab erroribus abhorrere, ipsorum ostensa fœditate, docuisset; cum, e contra, licet persæpe ad summam impudentiam perveniant hæretici, ut plurimum tamen, quo melius decipiant, non mala ostendunt, sed bona picte jactant; et ut dicit Gregorius [1]: « Quamvis contra veritatem intus superbiant, exterius tamen in verbis humilitatem per simulationem sectantur ». Alicujus igitur Catholicorum, nefandissimarum hæresum effectum exprimere volentis, ut odio haberentur, pictas ejusmodi tabellas opus fuisse, censendum melius videtur; si tamen verum extitit, quod eæ prodierint.

283. *Decreta Concilii Tridentini in Hungaria promulgare curat Pontifex.* — Tot in Pannoniam irruentibus malis, ex pastorali sollicitudine occurrere volens Pontifex, unicum, quod superesse tunc poterat, medicamentum, languido regno, vix ad Petri Cathedram evectus, adhibuerat, operam dando, ut in eo sacrosancti Tridentini Concilii decreta in mores inducerentur, scriptis ad hoc Apostolicis litteris archiepiscopo Strigoniensi, regni ejusdem primati, et suffraganeis ejus: quos etiam de hoc ac de aliis ad Ecclesiarum Hungaricarum securitatem ac utilitatem pertinentibus, a fratre Antonio de Grosupto, Ordinis Prædicatorum alumno, viro tum eruditione, tum probitate vitæ clarissimo commoneri voluit. Litteræ Pii ejusmodi fuerunt:

PIUS PAPA V.

« Venerab. fratri, archiepiscopo Strigoniensi, Hungariæ primati et suffraganeis ejus [2].

« Venerabiles fratres, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Ad exequendum Apostolicæ servitutis officium, quod non sine timore ac tremore in spiritus humilitate, divinæ vocationi obedientes suscepimus, oportet nos, omnium, qui in sollicitudinis nostræ partem vocati sunt, auxilio,

[1] D. Gregor. in Cant., cap. 2. — [2] Inter Epist. Pii, lib. 1, Ep. 2.

tanto studiosius sublevari, quanto infirmiores vires nostræ, et Ecclesiæ graviora ac turbulentiora sunt tempora. Nullum enim occurrit nobis, mentem nostram huc et illuc versantibus, aliud remedium, ad Ecclesiam ipsam in commodiorem et tranquilliorem statum redigendam, quam ut sac. Generale Concilium Tridentinum, quod sub fel. record. Pio Papa IV prædecessore nostro, Deo auctore, tandem feliciter peractum fuit, ubique servetur. Nullum certe est aliud remedium, quod tot tantisque malis Ecclesiæ adhiberi possit: nullum restat auxilium, quo possit religioni Catholicæ, et saluti gregis Dominici subveniri. Hoc bonorum omnium votis optatum, hoc precibus a Deo semper expetitum fuit. Proinde vos in Domino salutantes obtestamur, ut officii vestri memores, cum alia, quæ tam pie, tam mature, tam provide in ipso Concilio statuta fuerunt, debita obedientia observare curetis, etiam illud, de clericorum seminario in unaquaque Ecclesia instituendo, quo nihil utilius, nihil his temporibus Ecclesiis opportunius, neque accommodatius statui potuit. Actum de ea re fuisse vobiscum audimus, dum idem prædecessor noster viveret, a dilecto filio nostro Zaccaria cardinale Delfino, et a duobus aliis Sedis Apostolicæ nuntiis; et eos responsum, dignum vestra pietate, dignum vestra erga hanc Sedem devotione et reverentia dedisse, et speramus vos id, quod promisistis, præstituros. Sed quia vehementer optamus, decretum, quod tantopere Ecclesiæ utile esse constat, atque adeo necessarium, sine longiore mora ad effectum ubique, quacumque ratione fieri poterit, adduci; mandavimus dilecto filio Antonio de Grosupto, Ordinis Prædicatorum professori, viro nobis probatissimo, ut vos ad id, quod tum polliciti fuistis, sine longiore mora præstandum, nostro nomine moneat et hortetur. Cujus orationi fidem ut habeatis, et ut præclarum testimonium, quod de vobis ab eodem cardinale habuimus, re comprobetis, petimus. Si quid autem ipsi a nobis requiritis, quod vobis ac vestris Ecclesiis opportunum sit, desideriis vestris, quatenus cum Deo poterimus, satisfacere, et vos, ut eximios fratres, juvare atque honorare curabimus. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris. Die XI Februarii MDLXVI, Pontific. nostr. anno primo ».

284. *Swendii et comitis Salmensis præclara contra Turcas facinora.* — Nec impari vigilantia in his, quæ Cæsaris erant, Transylvaniæ dolos ac artes subvertere nisus est Lazarus Swendius, consilio, vigilantia, celeritate ac fortitudine præstantissimus, qui Maximiliani nomine, Hungariæ tunc præerat; nam cum Transylvani litterarum exemplaria in ejus manus pervenissent, etiam ipse, litteris in omnes Hungariæ fines missis, Cæsaris nomine districte prohibuit, ne quis ad denuntiata Thordæ comitia pergeret, vel alium suo loco mittere, aut aliud quidquam commercium cum Transylvano habere auderet, ea pœna, ut qui primus in hoc delicto comprehensus fuisset, læsæ Majestatis crimen incurrisse censendus esset; utque mendacia dejiceret atque deleret, quorum assimulatione dolose Transylvanus rebellionem excitare atque fovere conabatur, in iisdem addidit, falsum atque a veritate alienum omnino esse de Hungarorum salute sollicitum Turcam extitisse, aut de his quæ ad ipsorum incolumitatem pertinebant curam gessisse, cum insidiis, dolo atque aperta tyrannide, ducentis ab hinc annis et amplius, et Solymanus et majores ejus nihil magis in votis habuissent, ac omni labore et studio curassent, quam ut florentissimum hoc olim regnum vi et armis, seu cum aliter non valerent, dolis et excitatis inter proceres dissensionibus, everterent sibique subjicerent. De his autem se eos commonefacere voluisse, non quod de ipsorum fide ac prudentia dubitasset; sed quod officii sui esset, ut nil de studio erga Cæsarem aut patriam remitterent, hortaretur; et ad bellum non modo justum, sed necessarium, sese pararent; quod quidem contra Christiani nominis præcipuum hostem jure susceptum, Dei opem ac protectionem demereri censendum erat.

285. Sic verbis certatum est, sed tamen acrius paulo post ad arma ventum, incertoque exitu belli utrinque pugnatum. Transylvanus, ac Turcæ Ainasum, oppidum haud longe ab Agria, præcipuo milite nudatum, per absentiam præfecti, scalis admotis, inopinato aggressi, non. kal. Maii, qui superfuerant, paucis trucidatis defensoribus, vi ceperunt; quo inflati successu castra ad Zighetum promoverunt, sed a comite Nicolao Zerino urbis præfecto, post acrem quatuor horarum pugnam in fugam acti, Quinqueecclesias se receperunt. Palotam quoque oppidum, quod octavo lapide aberat a Javarino, haud longe ab Alba-Regali, purpuratus Budensis obsidere cœpit; sed post octiduanam pulsationem, licet præfectus loci, Georgius Thuurius, graviter ex saxei fragmenti ictu vulneratus esset, et defensores, auxiliorum spe abjecta, jam de deditione cogitarent, obsidio tamen soluta est, Turcis de auxiliaribus Cæsaris a tergo venientibus falso injecto metu. Præsidium vero Leventi, quod oppidum est in ea parte Hungariæ quæ ad montes pergit, dum prædatum egressum fuerat, in ipsum purpuratum Budensem incidit, a cujus copiis partim cæsum, partim autem in servitutem redactum fuit.

286. Officio suo tamen, ac strenuitate alibi Christianæ copiæ haud defuere, nam Hustum oppidum, ultra Danubium Swendius obsedit, in quem idcirco Transylvaniæ præfectus viginti armatorum millia misit, tumultuarie rapta, unde

atrox prælium commissum est; sed decem tandem cæsi sunt hostium millia, capti præfectus ipse et Sangiachus unus, præter tormenta et vexilla plurima, abrepta a victore exercitu Swendii, qui mox urbe potitus, Fileco oppido et plerisque arcibus captis, Vinundriam obsidione cinxit.

287. Liberata quoque ab ea, qua premebatur (ut diximus) obsidione Palotta, cum, captis Turcarum exploratoribus, intellexissent Christiani, Vesprini præfectum, ut nostris damna inferret, egressum, et locum meliori præsidii parte expoliasse; Egon Salmensis comes suas cum Helfesteino et Nicolao Hatestadio conjungens copias, urbem iisdem circumdedit, ac mira celeritate postridie expugnavit. Omnes, (annum quintum non excedentibus duntaxat exceptis) in ea existentes, trucidati sunt barbari, quod non ita pridem captivos ipsi magno numero Christianos immaniter trucidassent. Rispiam etiam, peramplam civitatem, decem millia circiter passuum a Pallotta distantem, magna præsidiariorum Turcarum strage, Salmensis occupavit, cujus metu Gesterenses, Ucolaimenses, tschochiani, aliorumve finitimorum oppidorum incolæ, flamma munitionibus injecta, iisdem desertis, Strigonium se receperunt. Id obsidere victricibus armis Salmensis insuper statuerat; sed a concepto consilio, alia Maximiliani mandata revocarunt: cum prius tamen Tattam sive Theodatam, quod inter Javarinum et Commatam est oppidum, ex quo Christianis ab hostibus multa damna inferebantur, in Cæsaris potestatem redegisset.

288. *Divina clementia imploratur.* — Maximilianus interea, non tam armis quam precibus a Deo exercituum, opem ac auxilium contra hostes suppliciter jussit efflagitari: cum enim, (ut narrant Thuanus [1] et alii) vires humanas citra divini Numinis gratiam, debiles ac fluxas esse sciret; ante omnia instituit, ut Viennæ, et in castris, ad tintinnabuli sonitum, omnes in genua procumbentes, publicis precationibus pro communi salute quotidie defungerentur; ita ut passim videre esset in urbe per vicos, et extra per vias, cunctos ad signum statim genua flectere, et si in equis essent, mox ex equo ad preces faciendas descendere. Quod confirmat Remundus [2] his verbis: « Ecclesiastici interim precibus et supplicationibus, cœlestis Numinis iram placare studebant; tumque institutum fuit, ut ad campanæ sonitum, certis diei horis, omnes, ubicumque essent, sese prosternerent, et flexis genibus Deum pro felici belli exitu comprecarentur; sic, ut in exercitu principes et magnates ex equis descendere, et flexis genibus ac complicatis manibus precari, ac terram osculari visi sint ». Additque, ad ostendendam hæreticorum perfidiam, quæ nullo pietatis affectu, ob publicæ calamitatis periculum movebatur: « Cum vero imperator, quodam die, Viennæ e fenestra prospectans, Lutheranos quosdam vidisset, campana sonante, nihil se moventes, hæc verba effatus esse dicitur: Bone Deus! Vereor equidem, ne hominum istorum societas nobis damnosa sit et infelix etc. » Hæc ille; et utinam facto res comprobata non fuisset. Imperatorio insuper edicto, spectacula item omnia, lusus, tripudia et hujusmodi lenocinia, quibus homines ad voluptates alliciuntur, districte prohibita fuere.

[1] Thuan. hist., Natal. Com., Tracag., etc. — [2] Floren. Remund. lib. 4, cap. 7, p. 347.

289. At Pius, ferventiori religionis ac pietatis zelo, divinam opem Christianis copiis, contra Turcas agentibus, demereri conatus est, ut illius temporis auctores tradunt, et legitur in Epistolis apud Caracciam [1]: nam in his hæc habentur: « Nec satis ei fuit, Cæsari Maximiliano, quæ ad belli contra Turcam gerendi subsidia pertinent, liberaliter polliceri, et pecuniæ vim ingentem donare, qua aliquot equitum millia (ut audivimus) sustentari posse dicuntur; de spiritualibus etiam subsidiis, in summo discrimine, Cæsari porrigendis, bonus pater et pastor sollicitus fuit. Itaque supplicationes publicas et solemnes indixit, quæ non Romæ solum, sed per totum etiam Christianum orbem instituerentur. Quare, ut veterum Patrum mos fuit, ad arma illa, quibus ira divina avertitur, confugiendum putavit, ad pœnitentiam excitavit omnes, triduana jejunia præscripsit, stationes et collectas haberi voluit, ad communem precationem, tribus diebus instituendam, populum convocavit, Apostolicam gratiam, benedictionem simul et indulgentiam amplissimam omnibus conferens, qui jejuniis, eleemosynis et orationibus piis intenti, et ad Confessionis atque Communionis Sacramenta accedentes, adversus Christianæ fidei hostes, victoriam Cæsari Max., et ejus copiis militantibus, a Deo precarentur etc. » Ista apud Caracciam.

290. Ex Archivo vero Vaticano exemplar habuimus Jubilei ejusdem, quod, ad auxilium divinum implorandum, Romæ primum, ac ubique gentium deinde, Apostolica liberalitate Pius concessit, vulgarique imperavit, ut sequitur [2]:

PIUS EPISCOPUS

« Servus servorum Dei.

« Universis Christi fidelibus, præsentes litteras inspecturis,

« Salutem et Apostolicam benedictionem.

« Speculatores super Dominicum gregem constituti, et imminentium periculorum magnitudinem reputantes, pastorali sollicitudine excitamur, ut ad ipsius salutem invigilemus, et

[1] Epist. 5, mens. junii 1566. — [2] Ex Archiv. Vatic. inter. Brev. Pii V, sign. 2906.

ab eo divinæ iræ flagella conemur avertere. Veh enim nobis, si venientem gladium, sicut Dominus comminatur, videntes, non insonemus buccina; et tamen adeo omnibus notum, et ante oculos positum ipsum periculum, ut non tam ad id prospiciendum vocem nostram exaltare necesse sit, quam, quemadmodum vitandum sit, populo præcipere et admonere. Misericors est enim Dominus, et ipse affirmat, nolle se mortem impii, sed ut convertatur a via sua et vivat. Quantopere iratus fuerit Deus Ninivitis, et illis patriæ instans excidium, per Jonam prophetam prænuntiaverit, nemo est, qui nesciat; quibus tamen ad Deum conversis et pœnitentiam agentibus pepercit. Cum igitur Dominum sciamus, quod unius precibus non concessurus fuerit, multiplicatis solere aliquando intercessoribus elargiri; ad pericula, quæ Christianæ reipublicæ imminent, repellenda, necessarium esse duximus, universis Christi fidelibus, sicut gravioribus Christianæ reipublicæ temporibus fieri mos est, publicas litanias et supplicationes indicere, et omnes ad eas pie et religiose celebrandas adhortari. Quocirca universis et singulis locorum ordinariis, Apostolica auctoritate mandamus, ut postquam harum litterarum notitiam habuerint, non die quidem Dominica proxima, sed altera, quæ illam sequetur, ut plurium dierum spatium ad eas habeant promulgandas; illas in sua cujusque civitate, et singulis Diœcesis suæ oppidis, castris et pagis, per parochos diligenter curent promulgandas, atque in tertiam Dominicam, clero universo et populis, supplicationes ac processiones publicas et solemnes indicant; nec solum religiosorum ordines, sed etiam omnes confraternitates laicorum, ad eas religiosissime celebrandas invitent, et cunctos Christi fideles, ut humili, pio et contrito corde Omnipotenti Deo preces pro salute et incolumitate reipublicæ Christianæ fundant, adhortentur; easdemque litanias et processiones, die ipsa Dominica, et quarta ejusdem hebdomadæ, ac sexta feria itidem celebrent. Præter ipsas autem processiones publicas, omnes et singulos Christi fideles, præter eos, qui adversa fuerint valetudine præpediti, quibus pium propositum, et preces, una cum eleemosynis, ad consequendam his litteris propositam indulgentiam sufficere volumus; hortamur, ut quo gratiores eorum Deo sint preces, jejunio eas trium dierum, quartæ videlicet, et sextæ feriæ, et Sabathi ejusdem hebdomadæ, ac præterea eleemosynis, pro cujusque arbitrio, qui quidem eorum potuerint, condiant; suaque peccata, aliquo ejusdem hebdomadæ die, ea qua decet, cordis humilitate et contritione, sacerdotibus confiteantur; atque ita contriti et confessi, postea, die proxima Dominica, devote sacram Eucharistiam sumant. Omnibus autem, qui ita fecerint, de Omnipotentis Dei misericordia, ac beatorum ejus Apostolorum Petri et Pauli auctoritate confisi, plenam omnium peccatorum indulgentiam et veniam, cum remissione pœnæ, quovis modo debitæ, misericorditer elargimur atque concedimus. Ne quis autem, propter alicujus peccati magnitudinem, ab his piis et salutaribus operibus, et a participando tanto spirituali munere retardetur; omnibus, qui hæc devote fecerint, utriusque sexus Jesu Christi fidelibus, auctoritate Apostolica, eligendi sibi confessorem sæcularem, vel alicujus Ordinis regularem, qui audita eorum confessione, ab omnibus eos, quamlibet gravibus, etiam Sedi Apostolicæ reservatis, et in Bulla, quæ in die Cœnæ Domini publice recitari consuevit, casibus, et peccatis, injuncta pœnitentia salutari, possit absolvere; cum potestate etiam vota in alia pietatis opera commutandi, (votis castitatis et religionis dumtaxat exceptis) facultatem damus atque concedimus. Volumus autem, ut præsentium transumptis, manu alicujus publici notarii scriptis subscriptisque, vel in hac alma Urbe, aut alibi impressis, sigillo et subscriptione munitis personæ in dignitate Ecclesiastica constitutæ, fides sine ulla dubitatione habeatur. Datum Romæ apud Sanctum-Marcum, sub annulo Piscatoris, die XX Julii MDLXVI, Pontific. nost. ann. primo ».

291. Firmanus[1] vero, præfatas a Pontifice habitas supplicationes sic describit: « Die Dominica 14 Julii, Pontifex summo mane celebravit in capella Palatii Sancti-Marci; deinde cum stola descendit ad Ecclesiam Sancti-Marci, ubi, ipso absente, cantavit primam Missam episcopus Januensis, præsentibus duodecim cardinalibus cum mantellectis. Dum celebraretur Missa, religiosi omnes cœperunt ire processionaliter versus Basilicam Lateranensem, cum crucibus, absque ornamentis, et cum Pontifex illuc pervenisset, cantores cœperunt dicere litanias, quas per viam processionis cantaverant, et aliquot psalmos in voce flebili. In porta Ecclesiæ Lateranensis reverendissimus dominus cardinalis Columna dedit aspersorium. Papa oravit ante capita Apostolorum, quæ fuerunt ostensa, et ante sanctissimum Sacramentum et altare majus. Interim cantores dixerunt Psalmum: *Ad Dominum cum tribularer*, etc., quo completo, Pontifex surgens dixit: *Pater noster*, etc., cum versiculis et orationibus, ut infra, in tertia supplicatione; et vix potuit complere propter lacrimas, etc. Dicta processio cum sequentibus fuit ordinata, ad orandum Deum et petendum divinum auxilium, pro liberatione populi Christiani a persecutione Turcarum, qui tunc pugnabant contra imperatorem, et ea de causa papa concessit magnum Jubilæum.

« Die Mercurii, ultima Julii, archiepiscopus

[1] Diar. Firman. mens. julii 1566.

Maffeus, in Ecclesia Sancti-Marci celebravit Missam de Beata Virgine, cum commemoratione contra paganos. Interfuere viginti duo cardinales cum mantellectis. Sanctissimus Dominus descendit, ipsa completa, et fuit facta secunda supplicatio, pro causa de qua supra, et simili modo itum fuit ad Ecclesiam S. Mariæ-Majoris, etc.

« Die Veneris, secunda Augusti, hora octava, archiepiscopus Vitellus celebravit Missam de Angelis, cum collecta contra Paganos, in Ecclesia Sancti-Marci, cui interfuere viginti sex cardinales. Pontifex celebravit, et descendit ad Ecclesiam, ut fecerat aliis vicibus, et itum fuit processionaliter ad Ecclesiam de Aracœli. Oravit ante sanctissimum Sacramentum et altare majus, et dixit psalmum a cantoribus cantatum, preces et orationem, ut infra, videlicet : *Pater noster,* etc. ℣. *Et ne nos inducas in tentationem,* etc., et ℟. *Sed libera nos* etc. ℣. *Exaudi quæsumus, Domine, supplicum preces.* ℟. *Et confitentium tibi parce peccatis.* ℣. *Judica, Domine, nocentes nobis.* ℟. *Et expugna impugnantes nos.* ℣. *Apprehende arma et scutum.* ℟. *Et exurge in adjutorium nostrum.* ℣. *Eripe nos de manu inimicorum.* ℟. *Et de persequentibus nos.* ℣. *Confundantur et revereantur, qui quærunt animas nostras.* ℟. *Ut auferant eas.* ℣. *Convertantur et revereantur.* ℟. *Qui volunt nobis mala.* ℣. *Effunde iram tuam in gentes, quæ te non noverunt.* ℟. *Et in regna, quæ nomen tuum non invocaverunt.* ℣. *Disperde illos in virtute tua.* ℟. *Et depone eos, protector noster, Domine.* ℣. *Fiant tamquam pulvis ante faciem venti.* ℟. *Et Angelus Domini persequens eos.* ℣. *Irruat super eos formido, et pavor.* ℟. *In magnitudine brachii tui.* ℣. *Hostium nominis tui elide superbiam.* ℟. *Et eorum pertinaciam dexteræ tuæ virtute prosterne.* ℣. *Non nobis, Domine, non nobis.* ℟. *Sed nomini tuo da gloriam.* ℣. *Domine, exaudi orationem meam.* ℟. *Et clamor meus ad te veniat.* ℣. *Dominus vobiscum.* ℟. *Et cum spiritu tuo.*

OREMUS.

« Pientissime Deus, qui iniquitatum ad te « conversorum non recordaris, sed eorum ge« mitus clementer exaudis, respice templa tua, « infidelium manibus profanata, et tui electi « gregis afflictionem : reminiscere hæreditatis « tuæ, effusione pretiosissimi sanguinis tui Uni« geniti acquisitæ. Vineam, tua dextera planta« tam, quam ferus exterminare conatur, ferven« ter visita, ac illius cultores, adversus devastan« tium rabiem, tua virtute corrobora, victores « effice, in eaque bene operantes, fac tui regni « possessores. Per Christum Dominum nostrum. « Amen. » Hæc Firmanus in Diario.

292. *Singularis in publicis supplicationibus Pontificis pietas, et in sanandis ægrotis mira virtus.* — Quam singularis autem Pontificis in præfatis supplicationibus pietas ac religio extiterit, quam Deus ipse signis testari voluerit : in aliis Epistolis apud Caracciam dicitur [1], et in ea præcipue, mense Augusto hujus anni scripta, hæc leguntur : « Vidimus, ac lætissimis quidem animis adfuimus, cum se nobis contemplandam offerret illa singularis vereque laudanda humilitas, religio et sanctimonia, quam Pius V Pontifex Max. mirum in modum omnibus hoc loco demonstravit. Hic, tres supplicationes a se prius decretas, coram cohonestavit, nimirum divinam ut gratiam cum Romanis omnibus imploraret, Cæsareæ æque Majestati et ejus exercitui victoriam adversus Turcas, Christiani nominis infensissimos hostes, veræ pietatis studio conciliaret. Vidisses hic Pontificem, absque omni pompa, licet ætate senili, et imbecilli corpore fractum, iter universum pedibus conficere, aperto ire capite, parvo solum pileolo contectum, junctas tenere manus, et qui in medio vulgi cum solo Deo sua misceret colloquia, populique sui salutem precibus ardentibus Domino fide commendaret. Hujus Capitis et Pontificis exemplo, cardinales in unaquaque supplicatione non defuerunt, nimirum 16 aut 20 (nam multi ex Urbe, ob æstivos calores recesserant) præter alios prælatos, quorum hoc tempore pauci Romæ commorantur. Sed nobilium, ac plebis utriusque sexus, ad supplicationes, tanta confluxerat multitudo, ut eundo ac redeundo, per vias omnes, majorem me frequentiam, multis ab hinc annis, Romæ vidisse non meminerim. Tum in ipso templo, tota veluti coacta Roma nobis adesse visa est, ut etiam vix ad templum ulli pateret ingressus. Sodalitates priorum, quas et Fraternitates vocant, suum tenebant locum. Clerus universus ad ædem D. Marci ordine procedebat, indeque ad templum constitutum, hoc est ad Basilicam Sancti-Joannis Lateranensis, Beatæ Mariæ Majoris, et in Aram Cœli se conferebant. Hora sexta fere, vel paulo amplius, prima secundaque supplicatio celebrari cœpta est. Interea vero, dum sacerdotes procedunt, Pontifex sacris est operatus. Absoluto sacrificio, in templum inferius descendit, et cum præterissent sacerdotes, est eos Pontifex subsecutus. Fuit hoc instar miraculi habitum, quod cum tanta ad D. Joannis ædem prima supplicatione confluxisset hominum multitudo, ut major convenire minime posse videretur, frequentior tamen in secunda apparuerit, quoque demum in tertia, longe quam antea numerosior ad pie precandum turba undique collecta, rebusque divinis intenta conspiceretur. Primæ supplicationi, sive pietatis ergo, sive casu quodam id factum sit ; fœmina obsessa a Dæmone intervenit, quæ cum ingentes strepitus excitaret, rei novitate commotus Pontifex, quid esset hoc rei quæsivit, cum-

[1] Epist. 7 apud Carac.

que causam rescivisset, et mulier ad illum fuisset adducta, incredibiles ea clamores ac mugitus edebat. Hanc ille sancta cruce ter pie insignivit. Mox quæ a pluribus teneri non potuit, benedictione Pontificis tertio accepta, velut exanimis, in terram concidit, nec solum rumore, sed etiam rei novitate compertum est, eamdem convaluisse.

« Ob hanc causam, cum præclarum factum diu latere non posset, ad secundam supplicationem, tres aliæ, malo spiritu correptæ, feminæ adductæ fuerunt, quibus omnibus benedictionem triplicem Pontifex impertivit, easque singulas esse sanitati restitutas certum est. De harum una narrant, non prorsus ignobilem eam fuisse, et a fratribus quidem ad varia loca ductam, ac diversis exorcistis commendatam, nihilo tamen rectius haberi potuisse : nunc res ipsa docet, quod, post operam Pontificis, non solum ad se misera redierit, verum etiam, quasi nihil adversi experta esset antea, mentem sanam obtineat.

« In eadem secunda supplicatione, aliud etiam admiratione dignum accidit. Mulier quædam, sanæ quidem mentis, sed simplex, magnis clamoribus petebat ut Pontifex opem ferret. Hanc ille jussit accersiri, et offerri sibi, quod existimaret, eam judicium, jurisque sententiam in adversarium postulaturam esse. Illa vero, de perpetuo sui capitis dolore conqueri, quo multis annis laborasset, ac præsens remedium dumtaxat ab eo desiderare. Hic subrisit Pontifex, singularem mulierculæ simplicitatem contemplatus, neque tamen recusavit, quominus ejus capiti stolam suam de colle dependentem imponeret, eamque sua benedictione est prosequutus. Nunc intelligimus ægrotam illam rectius valere.

« Nec multo aliter in tertia supplicatione usuvenit : nam quædam aliæ a dæmonibus obsessæ, Pontifici oblatæ sunt, quarum una, cum Pontifex templum ingrederetur, horrifico omnia strepitu complevit. Vidi ego tum Pontificem paululum consistere, et benedictionem suam miseræ impertiri. Sed, ut ex iis qui propius adstabant accepi, Pontifici in hac ipsa liberanda plus negotii quam cum reliquis fuit. Inseruit ejus capiti stolam, et in os digitos immisit, ac demum jussit, dæmonem abscedere, suique discessus significationem expressam dare. Saliit, nescio quoties, fœmina, sic impellente dæmone, qui ad extremum levi flatu facem extinxit, ut fædi discessus extaret testimonium. Fœmina vero, et hæc juvencula, tunc in terram corruit, ut mortuæ potius quam vivæ vultum ostenderet. Rediit porro non multo post ad respirationem, seque dæmone, hospite pessimo, liberatam esse cognovit ».

293. Ista apud Caracciam [1], qui in altera demum Epistola, sub die decima quinta Maii de iisdem agens antea scripserat : « Cum de Turcico, inquit, exercitu audisset, tam numeroso, tam instructo ac minaci, vehementer timuit, ne detrimentum aliquod Hungaria acciperet; neque vero se tam hoc timere dixit quam peccata, quibus iram Dei in nos provocamus in dies : ad auxilium Dei esse accurrendum. Itaque edixit per suum vicarium omnibus sacerdotibus, monachis omnibus, ut sacrum facerent, pias item orationes ad Deum haberent, quibus veniam Christianæ reipublicæ precarentur, ut iracundia Dei a nobis averteretur. Idem voluit per concionatores populo commendari. Illud præterea addidit, præter hunc dolorem ac sollicitudinem de Turcis conceptam, infinita se animi molestia affici, quod multi sint principes, multi episcopi, qui zelum Dei non sentiant; discrimen, in quo Christianismus versatur, non percipiant; et cum rerum spiritualium, cultus Divini, reformationis morum, primi rationem habere deberent, atque adeo unici ; toti tamen in conservandis rebus temporalibus sint intenti ac dediti ; quare mirum non esse, si populum suum in opprobrium det Deus hostibus etc. »

294. *Multis licet copiis fretus, sustinere potius quam inferre bellum Maximilianus decernit, et suo quidem detrimento.* — Nec inanis ejusmodi Pii fuit dolor ac timor; nam licet Maximiliani Christianus exercitus, amplius viginti quinque, vel, ut alii scribunt, triginta millibus equitum, et octoginta millibus peditum constaret; adeo ut multorum judicio, acies nostrorum, fere numero par hostibus esset, quos virtute superabat, tamen nec aliquid memorabile gessit, et ab infirmiore inimico, summo Christiani nominis dedecore, se superari permisit. Die decima quinta Augusti, Assumptioni Beatæ Virginis sacra, quaque Hungarorum rex primus, sanctus Stephanus, jam felici morte a Deipara in Cœlum evocatus fuerat, Maximilianus Vienna Austriæ egressus, cum Ferdinando fratre, quem exercitui præfecerat, Javarinum se contulit, quo exercitum cogi jusserat, quoque tum ex Germania, Boemia, Hungaria, in comitiis promissæ, tum aliunde instructissimæ copiæ confluxerant. Italiæ enim principes, aut ipsi valida subsidia duxerant, ut dux Ferrariensis, qui cum regali et imperatoria magnificentia duo millia ferme armatorum in Cæsariana castra adduxit; aut miserant, ut Allobrogum dux, qui Cameranensem comitem cum 400 sclopetariis equitibus illuc impulit; dux Mantuanus, qui centum quinquaginta loricatos equites ; et Cosmus Etruriæ dux, qui liberali magnificoque animo, semper ad Christiani nominis defensionem, Italiæque gloriæ intento, tria lectissimorum egregieque instructorum peditum millia, quibus stipendia, per totum belli tempus, promissa fuere, ab Aurelio Fulgoso, illuc traduci imperaverat. Adrianus

[1] Apud Caracc. ut sup.

item Balleonus, cum quibusdam cohortibus, et Alphonsus Castalius cum aliis, ex eadem Italia, illuc convenerant. Ex Gallia insuper Henricus Lotharingius, ducis Guisii in Aureliani obsidione interfecti filius, adhuc puer, innata genti animi magnitudine, gloriæ cupidus, cum delecta Gallicæ juventutis manu, in castra venerat; ipsumque mox subsecuti fuerant Timoleon Cosseus, Philippus Strozzius, Vidus Sangelasius, Lansacus, qui priore anno, cum Melitam defensuri serius venissent, perlustrata Italia, et ut Pontifici gratum animum exhiberent, Ancona, donec ab irruenti classis Turcicæ metu liberaretur, munita, in Pannoniam tandem concesserant. Multi etiam ex Anglia ; et ex Polonia Albertus Lascus, illustris Sarmatiæ regulus, qui cum in Pannonia, multa oppida obtineret, ne inducias inter Polonos ac Turcas violare insimularetur, non ut Polonus, sed tamquam unus e Pannoniæ proceribus, cum suis, Hungarico habitu indutis, qui tria millia equitum numerum complebant, Maximiliani exercitui sese addiderat. Florentissimo igitur hoc apud Javarinum coacto exercitu, cum ad eum, ut dictum est, pervenisset Cæsar, de sententia duces rogavit, ut quid faciendum esset statueret ; nam præter eas, quas prædiximus, equitum ac peditum instructissimas copias, classis quoque in Danubio duodecim triremium, ac triginta onerariarum navium constructa fuerat, quæ tria millia sclopetariorum fere Italorum gerebat, quibus Flachus Germanus præerat, militiæ Melitensis eques, vir strenuus : unde Christiani, non tam se suaque tueri, quam etiam ultro hostem impetere atque aggredi undequaque posse viderentur.

295. Initio, de Strigonio obsidendo actum fuit, nam eo capto magnum operæ pretium fieri, et Turcas a Julæ et Zigheti oppugnatione, hac ratione abducendos fore plurimi contendebant. Contrarium alii tuebantur, obsesso nempe Strigonio necessitatem aleæ prælii subeundæ imponi, tam vicino Solymano ; quod, cum vitandum esset, ne uno certamine, cujus exitus anceps futurus erat, totius Christiani orbis vires in discrimen vocarentur, eam obsidionem in aliud magis opportunum tempus rejiciendam esse censebant ; in quam sententiam Maximilianus descendit, et sustinere potius quam inferre bellum decrevit.

296. Solymanus interea, initio Junii, Constantinopoli egressus, Belgradum seu Taurumnum petiit, ubi Joannem Sigismundum Transylvaniæ Principem, quem Pannoniæ regem dixisse supra retulimus, frustra regnum ambientem (quod barbara avaritia Solymanus ipse jam spe devoraverat, ac propriæ destinaverat libidini) ad se venientem benigne excepisse, ac splendidis muneribus etiam prosecutum esse, scribit Spondanus : at contrarium, et quidem probabilius, alii referunt, nempe Barbari gratiam sibi promereri, magnifica munerum largitione, Transylvanum contendisse ; verum paulo post Solymanum, Cibinum urbem, jam Hermestadium vocatam, ab eo petiisse, scribit ab Isselt, ubi Bassam cum quadraginta millibus collocaret ; pro Cibino, Temisvario ei promisso, quod, cum negare, inquit, esset periculosum, in potestate tyranni præsertim existenti ; concedere difficile ac miserum, hostem nimirum intra septa admittere ; nullo tamen mæroris dato indicio, petitioni necessario Transylvanus ipse assentitur, et deinde ad Julæ, quam cœperat, obsidionem, eodem Solymano annuente, reversus est.

297. Est Zighetum ad Pannoniæ et Croatiæ confinia, in lacu spatioso situm, atque undique circumfusis paludibus cinctum, ab una tantum parte continenti conjunctum, et totius denique Pannoniæ firmissimum oppidum. In duas partes duplicemque arcem distinguitur, quarum unaquæque mire munita, omnes usquedudum barbarorum conatus eluserat. Alias siquidem ab illis oppugnatus locus, minime expugnari potuerat. Igitur cum ipsum jam secundo obsidere Solymanus hac vice decrevisset, ideoque Dravius fluvius superandus esset, admirandi pœne pontis opus aggredi voluit, ab Hamsano Quinqueecclesiarum præfecto. Sed, cum re variis locis tentata, ob aquarum impetum se operam perdere Hamsanus agnovisset, de hoc, per nuntium Solymanum monendum duxit, qui ad rogatum respondit, linteo seu mantili ad eum misso, in cujus extremitate aureo charactere scriptum erat, ut pontem, quocumque loco et quacumque ratione statim supra Dravam construi curaret ; quem nisi, cum ipse pervenisset, complesset, se ipso linteo in fluminis ripa suspendendum sciret. Quapropter timore perculsus Hamsanus imperata, licet maxima difficultate, labore ac sumptu, perfecit, ac duodecim, seu quindecim, aut decem duntaxat dierum spatio, ultra milliare porrectum, quatuordecim cubitorum latitudine pontem, miro prorsus modo, viginti quinque hominum millibus opera, inchoavit et absolvit.

298. Ita Solymanus Dravum superavit, et trajectis copiis, sexto Augusti ad Zighetum castrametatus est. Quæ autem in hac obsidione acciderunt, habes a Michaele ab Isselt, his verbis : « Præerat (nempe oppido) Nicolaus comes Serinius, Hungarus, raræ fortitudinis, et experientiæ bellicæ cum 1200 peditibus, qui, cum hostem obsidionem moliri videret, insigni oratione præsidiarios ad fortitudinem et fidelitatem, patriæ, uxoribus, liberis, Cæsari, et in primis Deo debitam, exhortatus est, utque majori religionis vinculo inter se constringerentur, ipse prior solemni jurejurando, per Sanctissimam Trinitatem juravit, se nunquam salutem aut defensionem cujusquam pro viribus deserturum,

atque eamdem fortunam cum omnibus subiturum. Simile juramentum elevatis digitis omnes præstiterunt, seipsos Deo et Cæsari devoventes. Post multas alias salutares admonitiones, ad alia se convertit. Habebat in vinculis Turcas trecentos, quos produci ac securi feriri præcepit : utque nulli spes in Turcarum esset clementia, capita in mænibus spectanda, exponi jussit. Solymanus, maximo terrore muros convelli et munitionem oppugnari jussit, sed ea fuit propugnantium dexteritas, ut Turcæ semper maxima clade repulsi fuerint. Solymanus, cum videret viribus se parum prodesse, maximis et honorificentissimis promissionibus animum Serinii ad faciendam deditionem sollicitavit, sed frustra : cum ille constanter assereret, se munitionem suæ fidei commissam, ad extremum usque spiritum defensurum, nec unquam hosti proditurum ; neminem enim facere posse legitimam deditionem rei alienæ ; petendam esse ejusmodi deditionem ab ipso Cæsare, non ab eo, qui nullum jus habeat, sine proditionis turpitudine et infamia. Cum illud quoque consilium Sultano non succederet, iterum ad arma, oppugnationes, irruptiones, omniaque stratagematum genera reversus est. Ignis tandem, vi tormentorum in ædificia immissus, veterem arcem, in qua omnis pene annona, omnia tormenta erant, et apparatus bellicus, absumpsit, ita ut a Turcis occuparetur. Serinius in arcem novam commeatu minime instructam et invalidam sese recepit ; sed cum non ignorarent Turcæ, Christianos in ea arce diu continere se non posse, a præliis aliquando sese abstinuerunt, deinde reparatis viribus, arcem denuo gravissimo impetu oppugnarunt. Sexto deinde Septembris, tanto furore obsessos agressi sunt, ut miserandum spectaculum fuerit, videre tot fortissimos viros in repellendis hostibus vulnerari et occidi. Eo tamen die munitionem expugnare non potuerunt, sed irrito conatu receptui cantatum est. Postridie auctis viribus et animis, cum multo majori impetu Zighetum hostes invadunt ; pugnatum est tanta contentione, ut nostri de defensione, hostes de victoria desperarent. Cæterum, cum Serinius hostium se viribus imparem et locum diutius defendi non posse videret, brevi, sed nervosa oratione, socios exhortatus est, ne se immani Barbaro dederent, sed potius secum, fortiter pugnando, occumberent. In quam sententiam cum itum esset, vexillum dat Laurentio Juranisco, tormenta omnia ad portam jubet promoveri ; deinde aperta porta, in accurentes expectantesque Turcas, omnia uno fulmine impelli. Quibus displosis per recentem fumum et cædes, statim Serinius cum ense stricto, tectus scuto erumpit, quem milites omnes, qui erant circiter ducenti, alacriter fortiterque pugnando, sequebantur. Cœptum est certamen in ipso arcis ponte ; cumque ita pugnando longius processum esset, Serinius, glande ad caput adacta, vulneratus cecidit. Milites tam strenui ducis morte territi, etsi animum non remitterent, a multitudine tamen Turcarum circumfusa, fessi tandem, sub ipsum pene castrorum aggerem trucidantur. Serini caput abscissum, affixa inscriptione, clam per noctem intra Cæsarianos aggeres est deportatum. Hoc modo Zighetum, munitissimum contra Turcarum expugnationem propugnaculum, die 7 mensis Septembris , cum magno Christianorum luctu, in potestatem Barbarorum venit ». Hucusque ab Isselt de Zigheti oppugnatione, quibus ex Thuano addendum videtur, quod inclytus Nicolaus comes Serinius, in novissimo, quod recensuimus, vitæ discrimine, cui tam admiranda sese objiciens animi fortitudine, ea, quam diximus, ad suos est usus hortatione, ut fortiter dimicarent, ac gloriose occumberent, peculiaris etiam pietatis specimen præbuit ; nomine siquiden JESU ter inclamato, portas arcis aperiri jussit, et ipsius divini Nominis (quod sanctum est ac terribile) virtute, in hostes strenuissime irruit : quorum non modo in ea obsidione ad triginta millia interfecti sunt, sed ipse quoque Solymanus, ut mox dicetur, interiit.

299. Plures quoque e Turcis et Tartaris, quorum exercitui ad quadraginta millia præerat Perthaus purpuratus, desiderati fuerunt. Hic enim, adjunctis præterea Joannis Transylvani et Temesvariensis purpurati copiis, Julam ut diximus, in Sarcadio lacu ad Pannoniæ et Daciæ fines, munitissimam arcem, obsidione cinxerat. Ladislaus Keretschenius oppido præerat, illudque diu acriter a Turcarum impetu defendit ; nam sexaginta dierum oppugnationem sustinuit, et impressionibus factis multos ex hostibus interfecit ; sed cum Georgio Berbeco, ultimi belli, ut tradit Thuanus, inter Maximilianum et Transylvanum incentore, consultationem cum habuisset, eo suadente, quarto nonas Septembris, certis legibus, Julæ deditionem fecit, cum ipsius obsidio sexto nonas Julii cœpisset. Sed qui turpiter a Serinii fortitudine defecerat Ladislaus, ut Barbarorum fidei se committeret, debitas cito proditionis pœnas luit ; nam cum inter deditionis leges illa esset, quod præsidiarii rebus salvis incolumes dimitterentur ; Ladislaus ad Perthavi prætorium adductus, primo humaniter exceptus est ; sed cum præsidiariis suis vix mille passus ab oppido est progressus, cum ab armatis Turcarum copiis præcingitur, et licet initio acriter sese Christiani defenderent, tamen ab irruenti hostium multitudine obruti sunt, et noctis tantummodo beneficio superstites pauci evasere. Ladislaus vero hostium captivus, sive ignaviæ, sive perfidiæ, quam citissime pœnas dedit ; nam sequenti anno (ut Thuanus et alii referunt), cum sub idem tempus, in tumultuaria inter Cæsa-

rianos qui Javarini erant, et Turcas qui ad Albam-Regalem castra habebant, pugna, Mahumetus ipsius Albæ præfectus a Georgio Trurio captus esset, et Ladislaus cum eo (qui se postea quinquaginta aureorum millibus redemit), permutari speraret ; re tamen nescio ob quas causas protelata, Taurumno Bizantium deductus est, ibique conquerentibus quamplurimis, de acceptis, præter belli jura, ab eo injuriis, a Selimo, novo Turcarum principe, ipsum impetrarunt ; qui statim traditum hominem dolio clavis acutis perforato incluserunt, et sic e montis fastigio per decliviora præcipitatum, crudelissimo mortis genere interemerunt. Addunt scriptores, nec filium ejus paternæ execrationis fuisse expertem, quia nullis liberis relictis, non ita multo post, obiit, castellis, pagis, et aliis amplissimis facultatibus, ad alienos devolutis.

300. *Solymani obitus diu suis tectus et Christianis non satis, ut debuisset, fructuosus.* — Sic Solymani exercitus Zigheto ac Jula, validissimis Hungariæ munitionibus, eodem fere tempore potitus est ; gloriæ tamen Serinii fuit, non tam splendide in Zigheti expugnatione cecidisse, quam animi constantia ac fortitudine, Solymani ejusdem sic superbiam impetiisse ; ut una eum jam laboribus ac ætate confectum, ipsius Serinii strenuitas omnino sterneret ac dejiceret. Cum enim, a perpaucis Christianis præsidiariis, innumeras pene sui exercitus copias, quodammodo elusas ; et ab oppidanis imperatorium suum captum vexillum ; et a solo demum Serinio vires suas ac potestatem sperni animadvertisset ; dire adeo infremuit ac excanduit (ex nuntio etiam percepto, quod Medorum rex in regionem Georgianam hostiliter ingressus, ad 12.000 Turcarum trucidasset, multaque castella ac urbes cepisset, aucta indignatione), ut pridie non. Septembris apoplexia enectus fuerit ; sive, ut alii habent, ad vitiatæ tibiæ dolores, superveniente alvi profluvio ; vel denique, ut alii conjungunt, e sanguinis profluvio superveniente apoplexia, e vivis excesserit : cum quadraginta et sex, vel ut alii scribunt, octo annos, Turcicum tenuisset imperium ; cujus, et Pannonia in Europa et Armenia in Asia eidem additis, fines magnifice amplificaverat. Princeps sane inter suos, animi magnitudine, continentia ac justitia insignis ; cui ad summam felicitatem nil nisi veri Dei notitiam ac animi temperantiam, quam Christi lex docet, quave mitius et in se ipsum, et in alios egisset, defuisse visum est. De illo hæc scribit Gabutius : « In obsidione Zighetana, atrocissima sane ac diuturna, non tam universa Christianorum arma quam efficaces apud Deum Pii Pontificis deprecationes, se pertimescere Solymanus dictitabat, nec impii tyranni timor inanis, nec Pii Pontificis, quam pro ea re fundebat, irrita omnino precatio fuit ; nam triduo antequam Zighetum caperetur, acerrimus ille Christiani nominis hostis, cum per annos sex et quadraginta, variis cladibus Christianam rempublicam afflixisset, tandem repentino morbo correptus, justo Dei judicio, infelicem vitam cum æterna morte commutavit ». Sic ille ; at id, si rescivisset Serinius, insigni quod prædiximus facinore, triduo post, extremum non subiisset periculum, sed neque ulterius Otthomanicæ copiæ, adeo diuturna fatigatæ obsidione, ipsam prosequi, æqui, bonique fecissent. Verum eam summa calliditas ac prudentia Mecmetis, purpuratorum principis, diu occultavit, noctu defuncti medico clam necato, ne per eum res innotesceret ; veritus, ne si prætoriani milites, ac exercitus reliquus, imperatoris mortem comperissent, tumultu excitato, tentoria gazamque regiam cum Christianorum et Hebræorum rebus, pro more diripuissent, ac minus ducum dicta audientes, nullius auctoritate se amplius in officio contineri passi ; ulterius etiam Zigheti obsidioni insistere contempsissent ; ad quam vehementius propulsandam, acriores, Christiani hostes, vires, ex Solymani morte, absque dubio sumpsissent.

301. Imo callidum hostem, ex Solymani obitu, qui Turcicis rebus summo periculo ac damno esse poterat, ingens commodum retulisse, his verbis narrat Thuanus : « Dum autem reliqui purpurati, centuriones ac prætoriani præcipue summi, sui principis videndi cupidine tenerentur, nec parva suspicio eorum animis hæreret, eum e vita migrasse, jamque res ad occultos motus spectare videretur, Mecmetes astu eorum desiderium elusit ; nam mox cadaver solito cultu ornari jussit, illudque in sublimi sella collocatum cupidis procul ostendit ; ita callide re aptata, ut omnes eum revera in humanis adhuc esse crederent ; quo facto, cum tentorio egressus, tamquam accepto a Sultano mandato, prætorianos vocasset, et gravi oratione ad urgendam oppugnationem hortaretur, accidit, ut recens heri mortui sensus animo succurreret, et lacrymas ab imprudente, vel etiam invito excuteret ; verum animadverso ex secretis militum susurris, hinc nonnullos ex ejus vultu et oculis adhuc rubentibus colligere, ac plane sibi persuadere, imperatorem e vivis excessisse, mox ad se rediens, et ex casu occasionem capiens, vehementi animi dolore caute dissimulato, non se deflere imperatoris mortem, qui valeat, et pene ægritudine omni liberatus sit, sed omnium adstantium, ac sui ipsius vicem deplorare, quibus necesse erat (sic enim Solymanum interminatum esse), intra tridui spatium, aut vincere, aut crudeli supplicii genere perire : quibus verbis, serio ac composito ad gravitatem vultu prolatis, non solum suspicionem mortis Solymani purgavit, sed milites ita inflammavit,

ut cœptæ obsidionis, cujus prosperum exitum fortuna illis hucusque inviderat, supremum conatum imponere decreverint, impetu ad utramque arcem facto, quas postremo hac oratione, seu territi, seu persuasi expugnaverunt ».

302. Solymani mortem ostensa in aere signa prænotasse, scriptores tradunt; nam in Hungaria, præsertim Possidonii, circa meridiem, stellam lucidam per aliquot dies apparuisse solem insequentem, narrant, quæ ab oriente in occidentem progrediens, mox evanuit; eamque Veneris stellam extitisse, et Solymani, tum in Hungariam adventum, deinde mortem portendisse, astrologorum nonnulli existimarunt; seu potius ex eventu judicarunt; uti etiam fecisse Franciscum Giuntinum, quem Natalis comes astronomicarum rerum peritissimum jactat, jure censendum est. Crescentis quoque lunæ effigiem, e regiæ turris fastigio Constantinopoli delapsam, ignemque, qui ibi perpetuo fovetur, extinctum, eamdem mortem præsignasse dicit Belcarius; qui cum aliis addit, in castris apud Zighetum, horrendam adeo tempestatem Solymani obitum subsecutam fuisse, ut omnia ipsius imperatoris suorumque purpuratorum tentoria everterit ac dejecerit: et Danubium ad Tulniam, ita limo turbidum evasisse, ut neque ad potum, neque ad carnes coquendas usui esse potuerit, vixque triduo post, purgata aqua apparuerit.

303. Solymani tamen obitum, quem maximis ingentibusque signis Cœlum ipsum evulgasse visum est, cujusque vel sola notitia, commodi plurimum Christianis rebus adferre poterat, unum Maximilianum latuisse, idem asserit; adeo ut hæc scripserit: « Pridie non. Septembris Solymanus e vita excesserat, cujus mortem Mecmetes Bassa summus dux militibus ita celavit, ut, non nisi Octobri mense, ejus certiores facti sint, cum jam Selimus patris hæres ac successor, Turcici imperii possessionem, Constantinopolim ingressus, sub finem Septembris adiisset; et Maximilianus imperator, post mensem et alterum dimidiatum, Venetis renuntiantibus, eamdem intellexisse fertur ». Nec tantum versutia ac Barbarorum solertia superatum Maximilianum scriptores referunt; sed etiam ignaviæ ac imprudentiæ ipsum, ejusque belli consiliarios coarguunt, quod nempe nihil aggredi, sed castris se continere decreverit, et ex tam numeroso exercitu, majora saltem præsidia utrique arci, Zigheti nempe et Julæ non imposuerit, quæ utriusque loci expugnationes remorari potuissent: quo futurum erat (ut credit Thuanus) quod, si post Solymani mortem majus negotium in oppugnando superfuisset; ut milites ac prætoriani Turcæ citra perniciem, quam ante oculos propositam habebant, ambigua inter vitam ac mortem de Solymano fama jacta, tumultum in castris excitaturi essent, ideoque, nec Mecmetis astum, tam feliciter fore processurum. Nam ejusdem Solymani morte in id fere tempus incidente, quo, aut jam capta Jula, aut Zighetum facile captu erat; pronum fuit homini sagaci, et summa potentia freto, eam occultare, lascivientibus victoria recenti Turcis, et ad prædas jam libere sursum ac deorsum discurrentibus; quam licentiam illis libenter indulgebat Mecmetes ipse, alioqui disciplinæ retinentissimus, ut tantisper occupatis in iis discursionibus militibus, animi eorum a præsentis rerum status cogitatione avocarent, donec certior factus de morte patris Selimus, Constantinopolim proficisci, ibique constitutis rebus, in castra quamprimum etiam conferre se posset.

304. Alii nihilominus, et inter eos Michael ab Isselt, Cæsaris causam defendere conantur ex eo, quod ipsi cum hoste manum conserere, periculosum nimis futurum erat: in iis præcipue finibus, in quibus Turcæ parum amittere poterant, cum paucas illis in partibus munitiones haberent, illisque iter fugæ latum pateret: ubi e contra Cæsar cuncta esset amissurus, si ad Turcas victoria inclinasset; quibus addunt, hostilem exercitum, nostro duplo majorem extitisse: quapropter illum aggredi, temerarium, nostrumque item in re militari parum peritum. Verum, cum absque eo, quod universum exercitum discrimini Maximilianus objiceret, vexato tantummodo, aliqualiter hoste, ipsum a Zigheti oppugnatione facile abducere potuisse videatur; et Turcas munitiones non modicas, quas et ipsi amittere poterant, in Pannonia habuisse, fateri necesse sit; Christianorumque exercitum, licet numero (si tamen extitit) inferiorem dicant, ac parum in militari disciplina versatum, tamen Turcico, strenuitate semper præstantiorem fuisse, negari haud possit; idcirco futilibus cunctis hisce rationibus, ad Maximilianum excusandum allatis, potior ea esse cognoscitur, quæ ex Christianorum militum inter se mutuis concertationibus educitur: nam, ut præfatus Isselt refert, Hungarorum et Italorum præsentiam adeo ægre Germani tulerunt, ut semel atque iterum inter has nationes ad arma ventum fuerit; resque ad manifestam seditionem spectasset, nisi Cæsaris ac Ferrariensis ducis prudentia intervenisset. Quapropter, uti consentientes nostrorum vires ac animi gravissimum et omni ex parte metuendum barbaris bellum inferre potuissent, sic domesticas nostras concertationes eos reddidisse victores fateri necesse est.

305. *Pontificis mærorem solantur strenua archiducum facinora.* — Utcumque sit, Zigheti expugnatio merito summo dolore Pium affecit, quod hinc, et Christianorum periculum et communis hostis audaciam novas sumpturam vires consideraret: quapropter ejusdem, sub die XXVI Septembris percepto nuntio, ut in Epistolis

apud Caracciam refertur, ad palatium Capitolii secessit, quod Ara Cœli appellatur, atque ibi a negotiis segregatus, grave illud incommodum piissimus Pontifex deploravit, Dominum precatus, ut nostri per Christum miseratus, suæ iracundiæ flagella, quæ Christianorum peccata merebantur, averteret.

306. Nec omnino summi Pastoris irritas esse preces ac lacrimas passus est misericors Deus ; nam, ut præfatus Isselt aliique referunt, eodem fere tempore Carolus archidux, Maximiliani fratrum minor, non solum probitate, ut supra diximus, ac magnanimitate clarus princeps, verum etiam fortitudine et rei bellicæ peritia insignis, collectis circiter triginta armatorum millibus, superiorem Mysiam, multis Turcarum cæsis millibus, egregie defendit ; et superiorem Hungariam Ferdinandus, alter Cæsaris frater, una cum Suendio, strenue a barbarorum incursionibus asservavit ; ita ut hi, nisi magno cum vitæ periculo, regionis ejus fines ingredi possent. Cimmerii quoque populi, non parum lætas Turcarum victorias infirmarunt ; nam, cum annuum tributum Turcarum eorumdem tyranno persolvere distulissent, et hoc nomine a Piale Bassa, hoc ferme tempore essent lacessiti, illi suæ provinciæ præfecto, belli delato imperio, decem armatorum millibus, octo Turcarum millibus occurrerunt, iisque fusis atque in fugam actis, tumultuarie in naves rejecerunt. Incolas deinde reliquos, montanos licet et agrestes (his qui non paruissent capitis supplicio proposito) ad communem patriæ libertatem evocarent ; et Vivizza Turcarum oppido obsesso et hinc oppugnato, præsidiariis Turcis trucidatis, diripuerunt. Resposto quoque, quod iis in finibus Barbari obtinebant, expugnato, Turcicam omnino tyrannidem e cervicibus excusserunt.

307. *Succedit Solymano Selimus filius, animi præstantia dissimilis patri, sed æque ac ille Christianis infensus.* — Interea Solymano in imperio Selimus filius, XLII annos agens, suffectus est. Hic in Magnesia, Sultanorum principum provincia, de patris obitu a Mecmete, ut diximus, certior factus, summa celeritate Iscodatam, e Bizantii regione sitam, pervenit, ubi triremi ab hortorum præfecto de more exceptus, insigni pompa Constantinopolim ingressus, Othomanici habenas imperii sumpsit. Postridie vero, cum se populo prodiens per urbem spectandum exhibuisset, parentalibus magnifico cultu genitori persolutis, inde magnis itineribus Albam-Græcam contendit. Priusquam vero ad exercitum pervenisset, Babozam capturi, Turcæ quosdam e suis miserant, qui arcem dedi juberent : quod, licet facturos se nostri negarent, quod tamen eam defendere haud posse impares viribus comperirent, incensam deserunt : quorum exemplum Sachani et Gorgenses secuti sunt.

308. Quam vero moribus ac animi præstantia Solymano dissimilis fuerit, qui eidem subrogatus fuit, Selimus ipse, ea ostendunt, quæ de eo passim tradunt scriptores : nempe virum fuisse obesum, totum voluptatibus deditum, et contra Mahometicæ legis jura vinolentum. Imo non Solimani, sed cujusdam potius Hæbræi filium dixere, quemve Roselinda (quam præ cunctis fœminis, ex immenso eo, quem ex barbaro more fovebat, mulierum grege, Solymanus impensius diligebat) simulata prægnatione supposuerit. Sed, cum post Selimum, Solymano hæc mulier plures filios alios genuerit, profecto commentitium fuisse, quod scripto scriptores ipsi mandarunt, probabilius asseritur. Apud Taurunum igitur, patris morte evulgata, consueto munere militibus facto, a toto exercitu, communi plausu imperator dicitur, et inde magno apparatu Constantinopolim contendit, præmisso tamen Solymani corpore, quod in Mausolæo, magnifico cultu a Solymano ipso, dum viveret, sibi constructo, conditum fuit : tamdiu nihilominus remoratus, donec Christianorum exercitum, Hyemis asperitate urgente, recessisse comperisset. Maximilianus siquidem, ipsa Hyemis impellente inclementia, magno procerum comitatu, cum Ferdinando fratre, qui postmodum Boemiam contendit, Viennam petierat, et mox exercitum dimiserat, discessum a castris, tribus dumtaxat Germanorum signis selectis, et Comanæ insulæ præsidio impositis, atque in finitimis aliis hostibus oppidis, qui ea tuerentur, et barbarorum excursiones coercerent, locatis militibus. Selimus e contra, quamvis, ut diximus, hebes, et qui a patris strenuitate et ingenio non parum abesse videretur, tamen sat non habuit se suaque a Christianorum copiis protegere, sed licet remotus, atque Hyemis tempore contradicente , ulterius eos aggredi atque urgere non destitit; nam purpurato Perthavo cum plurimis Turcarum, Valachiorum ac Tartarorum turmis Joanni Transylvano auxilio esse imperavit. Nuper amissum Tokaium tunc Transylvanus obsidione premebat ; quapropter, ad facinus absolvendum, haud parum prodesse posse viderentur subsidia a Selimo suppeditata. Verum iniquissimi principis, qui tot sceleribus fœdissime a Deo defecerat, Deum ipsum spem irritam reddidisse narrat Thuanus, his verbis : « Jam admotis decem tormentis et cœpta verberatione, Tokaium in maximas angustias redegerat Joannes, cum trepidus nuntius ad eum venit, decem millia Tartarorum, quos Selimus, defendendi eum causa, cum Turcis ac Valachis reliquerat, totam Daciam per seditionem populi, et inaudita crudelitate passim in fortunas ac corpora hominum, nullo sexus ac ætatis discrimine, grassari : quapropter obsidionem solvere post octiduum coactus est, ne, dum istic pertinacius hæreret, suos ad internecionem deleri

sineret; nam præter incendium ac direptiones, horrida memorabantur, infantes videlicet dissecatos et verubus transfixos ad ignem torreri, et tostos ab illis devorari : præterea Christianorum hostium carnes quotidie edere, et, quod exquisiti cibi loco ducunt, mulierum mammillis vesci.

« Igitur Joannes, ubi in Transylvaniam venit, primum eos per legatos amice hortatus est, ut illinc discederent, et ab injuria et maleficio abstinerent : quod cum illi facere recusarent, ipse cum suis palantes et incautos adorsus, ad sex mille trucidavit, et deinde Varadinum rediit, quo illum ultionis rabie incensi Scythæ circumsident : is vero qui videret locum, neque natura neque operibus satis munitum esse, ut cum adversus tot hominum turbam, admotis tormentis, tueri posset; clam noctu egressus, in tutiora loca se recepit, ubi collectis viribus rursus populabundos aggressus, multa millia ex illis cædit, et innumeros captivos, quos barbari in miseram servitutem abducebant, et in iis complures nobiles matronas et virgines in oppido Beregario captas, recepit, lamentabili ubique rerum facie, præcipue circa Cassoviam, unde quadringenti circiter prætoriani, omni licentiæ ac sævitiæ genere usurpato, DCCCC fere captivos secum avehebant, ingenti sui terrore passim incusso, præsertim circa Danubium, Vanum et Arabonem degentibus etc. Tandem Scythæ illi, post unam et alteram a Joanne acceptas clades, Getis aliquot et prætorianis spe prædæ ad illos se adjungentibus, auctiores, Russiam et Polodiam, quæ provinciæ regi Poloniæ parent, converso impetu deflexerunt, ubi omni sævitiei genere grassati, postremo provinciæ Palatinum, in quodam oppido obsident, adductis secum duodecim muralibus machinis. Verum ille, non minus vetustate familiæ quam bellica virtute nobilis, cum delectis, quos habebat, crebro erumpens, ad extremum machinas prædonibus eripuit, et iis ademptis, immanes crudelium bellatorum reliquias ad internecionem delevit ». Sic Thuanus : quibus addunt alii, eumdem Transylvanum, aliis nihilominus acceptis auxiliis, rem cum Schuendio Maximiliani legato, vario marte, licet majori suo damno egisse, quousque ad insequentis anni finem, octennales induciæ, inter Selimum et Maximilianum conclusæ sunt, iisdem conditionibus quibus inter Solymanum et Ferdinandum initæ fuerant ; ut videlicet quisquis ea possideret, quæ sibi postremo bello acquisierat; quod magno cessisse Maximiliani commodo dicunt, quia per Schuendium plurima loca occupaverat. Fuisse autem, et in ea, una cum Venetis, comprehensum Transylvanum asserunt, faciliori ad hæc reddito Selimo, tum Maximiliani ingentis pretii muneribus, tum vero maxime ob Arabum defectionem, quos ad officium reducere (sicuti per Sinanum Bassam fecit) in animo habuit. Sed de his anno sequenti : hoc vero, ab ipso Selimo rejectus fuit Horsutonus, Cæsaris legatus, qui Bizantium, ad pacis conditiones cum Solymano ineundas, jam pridem missus fuerat, et ipsius Solymani morte intellecta, in viam se dederat ut Viennam reverteretur; nam, cum juxta Taurunum obviam habuisset Selimum, eique conceptas fœderis ac pacis leges proponere optaret; a Mecmete prohibitus fuit, quod illum ad Solymanum missum diceret, quo mortuo, nihil erat quod ageret cum Selimo, a quo, si Cæsar aliquid impetrare vellet, alium destinaret, aut ipse cum mandatis novis rursus accederet; quapropter Horsuto videndi quidem Selimum, non vero alloquendi facultas fuit.

309. *In belli societatem contra Turcas Galliæ et Hispaniæ reges adducere nititur Pontifex.* — Dum a Maximiliano sic haud admodum gnaviter bellum administratur, et parum decoræ paci studetur, sollicite Pontifex animo meditabatur, qua ratione labentibus ejus ac Christianæ reipublicæ rebus consulere posset; ac tandem in eam sententiam descendit, quod omnem moveret lapidem, ut in societatem belli contra infideles, secum una, Galliarum ac Hispaniarum reges adduceret; quod quidem antea, ut vidimus, Maximiliano ipsi pollicitus fuerat. Innumeris certe difficultatibus facinus hoc obsitum Pius animadvertit; verum celso adeo et erecto animo aggressus est illud, tantaque ipsum efficacia peregit, ut quominus ad optatum finem perduceretur, vel hominum malitiæ vel temporum acerbitati, dumtaxat rite tribuendum censeatur. Cujus rei luculentissimum, scriptæ hac de re ab eo Epistolæ [1], perhibent testimonium.

« Ad Galliarum regem.

« Charissimo in Christo filio Carolo, Francorum regi Christianissimo.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Post susceptum Apostolatus officium, statim considerantes, quanto in discrimine versaretur sancta nostra religio, et Italiæ et finitimorum regnorum salus, sævissimis et longe potentissimis hostibus Turcis, totius Christiani nominis exitio imminentibus : in animo habuimus, pro sollicitudine pastorali, admonere Majestatem tuam, et reliquos reges et principes Christianos de tanto et tam manifesto periculo, vosque hortari et exercitare ad fœdus et societatem belli inter vos, adversus tam potentes tamque immanes hostes ineundum. In qua cogitatione deterruit nos quidem ille metus, quod propter peccata populi Christiani, et tot sectas eorum qui a religione Catholica desciverunt, veriti fuimus, ne Deus iratus, justo judicio, nos ab infidelibus

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

vexari affligique permitteret. Itaque, ad ejus iram placandam, omnes Christi fideles, ut resipiscant seque ad Deum convertant hortati fuimus, et ipsi quidquid adhuc potuimus, fecimus, ut quæ divinæ Majestatis oculos offendebant, corrigerentur. Cum autem sperandum sit divinæ misericordiæ auxilium nobis minime defuturum esse, modo ne desimus ipsi nobis et saluti nostræ, nec patitur periculi ante oculos positi magnitudo, differri diutius communis salutis auxilia; in hanc curam et cogitationem incumbere cœpimus, et te atque alios Christianos principes, qui dignitate opibusque antecellitis, paterna charitate et libertate, ad subveniendum reipublicæ Christianæ, tam necessario tempore, et nobis ipsis et regnis vestris consulendum, excitandos esse statuimus.

« Oportuerat sane patres vestros, tantam tempestatem prospicere, nec sinere, propter intestinas discordias suas, Turcarum vires imperiumque tantopere augeri. Ut enim de veteribus cladibus taceamus, non amisissemus nostris temporibus Rhodum insulam, adeo distinendis hostibus opportunam; non postea regnum Hungariæ, quod etiam fuerat Italiæ atque Germaniæ firmissimum propugnaculum, non tot aliis locis munitissimæ urbes in hostium potestatem venissent, nec tam facile eorum imperium in Orientis partibus auctum ac propagatum fuisset. Evenit igitur nobis in his Occidentalibus partibus, propter illas discordias, quod Græcis antea acciderat; ut enim intestinæ illorum dissensiones animum hostibus auxerunt, ad trajiciendum Hellespontum, aditumque patefecere ad Græciam, Macedoniam et Thraciam invadendam, caputque et sedem imperii, Constantinopolim expugnandam, finitimasque provincias deinceps subigendas; ita patres vestri, principes illi quidem maxima virtute præditi, sed nimis inter se pertinaciter dissidentes, dum arma, quæ adversus communes hostes tractare debuerant, in mutuam perniciem converterunt, occasionem et facultatem illis præbuerunt, maximarum calamitatum et cladium Christiano populo inferendarum.

« Crevit igitur incendium, quod reprimi per illos et forsitan extingui potuit, et adeo nobis appropinquavit, ut jam, non de recuperandis rebus quæ amissæ fuerunt, sed de his miseris Christianæ reipublicæ reliquiis, de vita, libertate, de fortunis nostris defendendis agendum sit. Jam terra marique cingimur. Majores nostri, terra quidem hostium viribus inferiores erant, sed mari aliquandiu superiores fuerunt. Postea imperium maris amissum est, hostes potiti sunt. Sed antea superi maris oram depopulari solebant; ætate autem nostra inferum etiam mare quotannis libere et sine ullo metu, adjunctis sibi piratarum omnium navibus pervagari, oppida maritima diripere, incendere, et in ipsis portubus naves capere, et maximum captivorum numerum (o miserrima tempora, o Christiani nominis ingens dedecus!) in servitutem abducere cœperunt. Quin etiam superiore anno in maximum periculum venimus insulæ Melitæ amittendæ; quæ si amissa fuisset, ostium apertum esset hostibus ad Siciliam et Italiam oppugnandam, et ad omnes maris nostri insulas subigendas. Hoc autem anno, illa Hungariæ pars, quæ nobis restiterat, ab hostibus ferro et igne fuit devastata, et aliquot oppida munitissima, cum præsidiis amissa fuerunt. Germaniæ fines jam hostes attingunt, patet in Italiam illis via, seu terram illi invadere voluerint per Istros et Forum Julii, seu mari aggredi unius noctis navigatione Hydruntum possunt.

« Quousque igitur, tu, charissime fili, tu et alii, qui tanto periculo occurrere potestis ac debetis, cessabitis? Quousque communes hostes communi consilio et auxiliis vestris repellere negligetis? In extremum jam discrimen venimus; undique circumsidemur, nec adhuc pro communi religione, pro templis et aris, pro Christiani nominis salute, ullum a nobis consilium capitur, nullum fœdus percutitur, nulla societas initur? Videmus hostes potentissimos et immanissimos, tot de nobis et majoribus nostris partis victoriis exultantes, imminere exitio nostro, Christianæ religionis interitum moliri, templis ruinam, urbibus incendia, provinciis vastitatem, populis cruciatus, cædem ac morte longe miseriorem servitutem minari, nec adhuc expergiscimur, nec saluti nostræ prospicimus?

« At vero illi non cessant, nec cessaturi sunt, quoad reliqua hæc Occidentis regna ad imperium suum adjunxerint. Infinita quadam dominandi libidine, nec minore auri et divitiarum cupiditate ardent. Nullum est in Occidentis partibus regnum, quod non jam spe et cogitatione invaserint atque subegerint. Nunquam consensuros inter se Christianos reges putant, nunquam communi consilio arma esse capturos, sive Italiam, sive Germaniam aggressi fuerint; nec charissimum filium nostrum Maximilianum Cæsarem solum, parem sibi viribus esse in Germania futurum vident, nec in Italia regem Philippum, et alios Italiæ principes. Et sane tantæ eorum potentiæ nullus est Christianorum regum ac principum, qui sine aliorum auxiliis resistere possit. Res ipsa docuit, majores hostium vires esse, quam, quas ullus, quamvis magnus et potens princeps possit sustinere. Non sustinuit eas Ægypti Syriæque sultanus, non tot Asiæ, non tot Europæ opulentissima et maxima regna, quæ subverterunt, dum cum singulis bella gesserunt. Sed si arma junxeritis, tu et charissimus filius Maximilianus Cæsar, et rex Hispaniæ Catholicus, tres maximi Christianæ reipublicæ principes, et fortissimarum nationum reges; spes est, Deo

juvante, vos, non modo eorum esse impetum terra marique propulsaturos, sed multa etiam, quæ amissa fuerant, summa vestra cum gloria recuperaturos.

« Multis abhinc sæculis, nunquam tanta fuit inter Christianos principes concordia, nunquam tanta consensio. Omnes inter vos estis cognationibus affinitatibusque conjuncti. Ab intestinis bellis, singulari Dei beneficio, tandem vestra regna provinciæque conquieverunt. Sunt quidem multæ hæreticorum sectæ, sed eorum quoque interest, hostes reprimi, et ad ipsos a novis consiliis deterrendos, nihil vestra inter vos consensione et fœdere utilius esse potest. Nunquam igitur opportunius tempus oblatum est, incundi inter vos adversus communem hostem sanctissimum fœdus.

« Noli enim putare, charissime fili, non eum tuum quoque hostem esse. Simulat ille quidem se Francorum regibus amicum esse ; sed commodi sui causa astute simulat, quo facilius reliquos reges opprimere possit. Novit quanta Francorum in bello sit gloria : scit quantas res, majores olim tui, adversus Turcas in Asia gesserint, et Asiam pæne totam vincendo peragrarint. Eam ob causam, dum reliquos opprimit, te quiescere et spectare cupit ; at, si illos (quod Deus avertat) oppresserit, te quoque ipsum invadet. Nec vero ulla magis victoria exultaverit, quam si Francos, Turcarum olim in Asia victores, devincere potuerit, præsertim cum Franciæ regnum omnium orbis terrarum regnorum opulentissimum esse, persuasum habeat. Agnoscendæ et cavendæ sunt hostis artes : iisdem artibus Græciæ principes majores ejus deceperunt, singulis bella inferentes, cum aliis interim amicitiam simulantes, dum illos opprimerent. Nullum illis Barbaris jusjurandum, nulla fœdera sancta sunt, nunquam ulla natio magis perfida fuit, nulla magis fœdifraga. Documentum recens Turcarum perfidiæ capi potuit ex Solymano qui nuper est mortuus, qui Transylvaniæ regulum, patre orbatum infantem, cum ab se in fidem acceptum esse simulasset ; per summam perfidiam regno Hungariæ quod ad eum pertinere dicebat, spoliavit, et ex rege servorum miserrimum effecit. Augendi imperii et propagandæ nefandæ superstitionis suæ causa, omnia illi genti æqua, omnia honesta videntur ; nec vero perfidiosa ea tantum gens est atque fœdifraga, sed omnis penitus humanitatis expers, omnem Scythiæ barbariem, unde illi origo est, immanitate superans. Pestis quædam et pernicies humani generis, omnibus illa quidem infesta nationibus, sed Christiani præcipue sanguinis avida, quem cum fundit, Deo se gratissimum sacrificium offerre existimat. Ea cum Christianis æternum bellum et inexpiabile gerit, nunquam conquietura, quoad, vel cunctos Christianos principes sustulerit, vel ipsa, inter se conspirantibus, oppressa fuerit. Et Turcarum tyrannis fidem ullus Christianus princeps habere poterit, quos sciat, dominandi causa, omnibus insidiari solere ? Non fratrem fratri, non patrem filio, non filios patri parcere, non illi sociis, non amicis, non suis, non alienis, non Macometis, sui cultoribus, non aliam religionem professis, non procul, non juxta, sitis, parcunt. Omnes in hostium numero habent et maxime reges ; regum vero, ut quisque opulentissimus est, ita illum maxime opprimere cupiunt.

« An, cum bello Italia Germaniave flagrabit, res tuæ, charissime fili, in tuto futuras esse credis ? si ita putas, longe falleris ; similiter enim id existimas, ut si quis, ardente vicini domo, non esse domui suæ incendium id timendum putet. Non est Majestati tuæ expectandum dum ad te flamma perveniat : tua refert vicinis, ne domus eorum conflagret, propere et naviter subvenire. Sed detur hoc et concedatur, impios hostes tibi perpetuo amicos futuros esse ; in communi excidio et vastitate, tuas unius res incolumes, intactas, inviolatas fore. At cavendum est, ne propter amicitiam impiorum, divinam iram in te provoces, sicut provocavit Asa rex Juda, quia fiduciam habuerat in Baasa rege Syriæ, cum quo amicitia et fœdere junctus erat. Turcæ non magis hostes nostri sunt, quam Domini, et Dei, ac Redemptoris nostri, cujus cultum, religionem et fidem student abolere, extinguere atque delere. Num Domini iram effugere posses, si in hostibus ejus fiduciam haberes ? absit hoc abs te, charissime fili, absit, ut illud tibi objici possit, quod regi illi Asæ objectum fuit a Propheta. Cave committas, ut illud alterius Prophetæ in te dici possit : *His qui oderunt Dominum amicitia jungeris.* Prava vero et indigna generoso rege calliditas, abstinere se bello, et velle alterius laboribus tutum esse. Pravum et perniciosum consilium quiescere, et dum hostis ad te perveniat, expectare, quem possis, antequam appropinquet et majores vires habeat, sociorum regum ope auxiliisque facilius arcere ac repellere. Rerum bellicarum periti duces, multo utilius et tutius esse duxerunt, longe a domo, quam intra fines suos bellum gerere.

« Quocirca Majestatem tuam, quanto maximo possumus animi studio hortamur, monemus et rogamus, et coram Deo obtestamur, charissime fili, ut his diligentissime consideratis, tam pium, tam sanctum, tam salutare ac necessarium fœdus ineas. Turcarum tyrannum, ut immanem quemdam serpentem, ne perniciosissimum virus suum in te exhalare possit, omnibus viribus tuis arcendum tibi et repellendum esse statuas. Subveni religioni, subveni reipublicæ Christianæ ; hoc a te obsequium, hoc auxilium Jesus Christus, per nos vicarium

suum, licet indignum, pro tot tantisque in te beneficiis suis exigit ac requirit. Ille tibi corpus, ille tibi animam dedit, ille te pretiosissimo suo sanguine redemit, ille te ex maximis periculis eripuit; ab illo regnum, ab illo bona omnia quæ habes accepisti. Memento majorum tuorum, inclytorum Franciæ regum, qui pro Dei honore, pro fide, pro religione Christiana, tantas res in Europa Asiaque gesserunt. Illos fac ad imitandos tibi proponas : propria hæc Franciæ regum laus est, bellare cum infidelibus, nullum pro Dei honore certamen, nullum periculum effugere et recusare. Talium illi bellorum exitu semper felices, prosperi et gloriosi fuerunt : hujusmodi bellis immortalis gloria comparatur. His meritis, ex temporali regno, ad Cœlorum regnum pervenitur. Nec vero decrunt vobis aliorum quoque principum auxilia. Nos quidem parati erimus, non modo quam maxima poterimus auxilia vobis mittere, sed, si opus fuerit, sanguinem et vitam ipsam in tam pio bello, vobiscum una, libentissime profundemus. Quis enim in eo bello mortem oppetere dubitet, in quo certe sciat, se pro vita mortali et caduca, æternæ et beatæ vitæ statim esse præmium accepturum? Illi impii, pro lege nefanda pseudo-prophetæ sui, mori pulchrum sibi et gloriosum putant; quo tandem studio Christiani, qua alacritate debent, pro lege Dei veri, pro honore, pro fide, et religione Redemptoris, et Salvatoris Jesu Christi decertare et sanguinem fundere? O felices, quibus datum fuerit, ut pro Dei honore moriantur !

« Postremo illud cogita, etiamsi diutissime vixeris, tamen moriendum esse, omnibus autem ad æterni Regis et Judicis tribunal veniendum esse, qui unicuique reddet secundum opera sua; cui te excusare non posses, si ejus honori et populi sui salute, tam necessario tempore deesses. Tu vero id enitere, charissime fili, sicut Christianissimo rege dignum est, ut pro defensione fidei, ac totius, in Christianam rempublicam meritis, in hoc sæculo feliciter regnare, et in altero æterna perfrui beatitudine merearis. Benedicat te Deus Omnipotens, fili charissime, tuasque actiones ad suam gloriam ac commune bonum regni tui dirigat. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die IV Novembris MDLXVI, Pontificat. nostr. ann. primo ».

310. Præ aliis cum Galliarum rege, de fœdere inter Christianos principes ineundo, prolixius agendum, Pium existimasse censemus, quod a Turcarum metu remotiorem ipsum sciens, ad arma contra eos capessenda se non facile impulsurum putaret. Tam affabre vero hanc Epistolam scriptam observare est, ut nil prorsus in ea desiderandum appareat, quo, vel in primis, a colenda Christiani nominis hostium amicitia, Carolum abducere posset, deinde ad eos ultro aggrediendos incitaret. Spiritualia vero, vel monita, vel exempla ita in medium profert, ut temporales tamen, eo ipso tempore, rationes, quibus in suam eum sententiam pertrahere facilius queat, minime prætermittat. Cum aliis autem, quorum intererat ut ratio aliqua iniretur, qua Turcarum potentia aususque comprimerentur, brevioribus litteris, quas hic inserimus [1], rem curandam existimavit :

« Charissimo in Christo filio nostro, Philippo Hispaniarum regi Catholico.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Maxima cura et sollicitudine angimur, videntes, tanquam ea quæ oculis cernuntur, periculum imminens sanctæ fidei et universo Christiano nomini, nisi ea ineantur consilia, quibus impiorum hostium impetus ab his miseris Christianæ reipublicæ reliquiis propulsetur. Consideramus enim, quam facile, hinc Italiam aggredi possint, inde Germaniam : quarum provinciarum alterius fines jam attingunt, ab altera angusto admodum mari ac freto potius disjuncti sunt. Aucti illis animi sunt, rebus hac ætate in Hungaria prospere gestis. Irritati vero, majorem in modum, et accensi fuerunt, ut verisimile est, ignominia, quam superiore anno in insula Melita acceperunt. Habent paratas terrestres copias equitum et peditum ingentes. Habent classes maximas atque instructissimas, præter naves omnium ex Africa piratarum, quæ semper ad eorum nutum præsto sunt. Principes porro Christianos, nulla inter se belli societate junctos esse sciunt, nec quemquam vestrum posse solum sine aliorum auxiliis sibi resistere. Proinde necessarium esse videmus occurrere tantis periculis ; ea vero propulsare non posse videmus, nisi tu, charissime fili, et serenissimus Cæsar frater tuus patruelis, et rex Francorum Christianissimus, reginæ uxoris tuæ frater, qui estis tres Christianorum principum maximi, inter vos conspiretis, ac salutare et sanctum fœdus, primo quoque tempore, ineatis ad religionem Christianam, et res vestras ab hujus novi Turcarum tyranni impetu defendendas. Est quidem rex Francorum ab hoc periculo aliquanto, ut videtur, quam Majestas tua et ipse Cæsar, adhuc tutior; sed serius consulturus esset, si vos prius opprimi pateretur. Hortati igitur ipsum diligentissime fuimus, ad hanc societatem vobiscum incundam, sicut Majestas tua intelligere poterit, ex litterarum, quas ad eum misimus, exemplo : hortamur vero Majestatem tuam, ut de hac re ipsa quoque cum eodem rege et cum Cæsare agat etc. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris. Die quarta Novembris MDLXVI, Pontificatus nostri anno primo ».

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

Ad Hispaniarum reginam [1].

« Charissimæ in Christo filiæ Isabellæ, Hispaniarum reginæ Catholicæ.

« Charissima in Christo filia nostra, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Pro pastorali officio et paterno amore nostro, admonendum esse duximus serenissimum regem catholicum conjugem tuum, periculi, quod sanctæ fidei et rebus ejus atque omnium Christianorum impendit, ab immanissimis Christiani nominis hostibus. Hortati eum sumus ad ineundam societatem belli, adversus tam potentes et tam infestos hostes, una cum charissimis in Christo filiis nostris, Maximiliano Cæsare et Carolo Francorum rege Christianissimo. Neque enim ullo alio auxilio, religioni et Christianæ reipublicæ subveniri posse videmus. Decet autem tam sanctam et tam necessariam ac salutarem actionem, charissima filia, pro tuo quoque studio adjuvari. Proinde hortamur in Domino Majestatem tuam, ut ipsum serenissimum regem, vere Catholicum, quem optime animatum esse non dubitamus, ipsa incendas, et, ut serenissimo Cæsari, quo sustinere in sequenti anno hostium impetus possit, firmissima auxilia mittat, horteris ; tantis enim impiorum hostium viribus non est dubium, quin nullius principis Christiani vires, sine aliorum auxiliis, pares futuræ sint. At, si tres tanti principes societatem hanc inter se fecerint, Deo juvante, sperandum est, rem et fidem Christianam defensum iri etc. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die IV Novemb. MDLXVI, Pontific. nost. anno primo ».

Ad Catharinam Galliarum reginam [2].

« Charissimæ in Christo filiæ Catharinæ, Francorum reginæ Christianissimæ viduæ.

« Charissima in Christo filia nostra, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Pastoralis officii cura nos cogit, periclitanti fidei Christianæ et Dominico gregi, maxime necessario tempore, opportunis remediis subvenire. In eum enim locum rem adductam videmus, ut nisi ii, qui possunt ac debent, ad propulsandum periculum, arma contra impios Christiani nominis hostes, societate inter se inita, sumpserint ; religioni simul et his Christiani populi reliquiis exitium immineat. Amisit respublica Christiana, Christianis principibus tepentibus, Hungariæ regnum, quod fuerat firmissimum ejus propugnaculum. Hostes, unius noctis navigatione, trajicere in Italiam possunt. Non desinunt bella ex bellis serere, quoad totum terrarum orbem imperio suo et nefandæ Mahometis legi subjiciant. Quid igitur restat jam, nisi, ut Germaniam aut Italiam, vel si eis libuerit, utramque eodem tempore aggrediantur ? Tantas enim classes, tantas equitum et peditum copias habent, ut facile utrinque bellum nobis inferre possint. Ad hoc tempus, omnia in Asia et Europa regna subverterunt. Dum singulos reges aggrediuntur, finitimis regibus, quasi periculum nihil ad se pertineret, quiescentibus atque spectantibus, et plerisque fortasse aliorum excidium etiam cupientibus ; ipsi ignaviæ et pravæ mentis suæ, eas, quas meriti fuerunt, deinceps pœnas dederunt, petiti ab hostibus ipsi quoque, ac justo Dei judicio oppressi. Hoc igitur ne eveniat, necesse esse videmus, Christianissimum in Christo filium nostrum, natum tuum, cum serenissimis Romanorum imperatore electo et Hispaniarum rege Catholico, fœdus et societatem adversus communem hostem inire. Si ii tres, maximi Christianæ reipublicæ principes, inter se juncti fuerint, spes est, vires eorum pares Turcarum viribus esse futuras, et has Christianæ reipublicæ reliquias defensum iri. Non potest, tam necessario tempore, Christianissimus rex Dei honore et Christianæ reipublicæ saluti deesse. Ad suscipienda arma excitare eum debent majorum suorum exempla, quorum propria et perpetua hæc laus fuit, Christianæ religionis et Ecclesiæ propagandæ causa, bellare, quæ ex re immortalem sunt gloriam consecuti. Movere etiam eum debet et excitare, rerum suarum evidens periculum ; ipsius enim interest non expectare, dum totum incendium ad eum perveniat, sed ab Italia, Germania, provinciis regno suo finitimis, hostium impetus arcere. Sero enim, eis provinciis (quod Deus avertat) amissis, regno suo esset consulturus. Neque est, quod minus ipse Turcarum arma pertimescat, quam reliqui duo principes : Turcæ enim omnia regna hostilia putant ; nemini, oblata facultate, parcunt; nulla in illis canibus est fides, nulla religio : augendi imperii et impietatis suæ propagandæ causa, omnia illis æqua, honesta et religiosa videntur. Etsi autem ne ipso rege omnia nobis præclara, et genere isto nato digna pollicemur, tamen Majestatem tuam in Domino hortamur, rogamus et obtestamur, ut suis ipsa quoque maternis hortationibus, illius animum, ad ineundum tam pium, tam necessarium, tam salutare fœdus, incendat. Erunt talia officia, pietate et sapientia tua digna. Consules Dei Omnipotentis honori, consules saluti istius regni et totius Christianæ reipublicæ, pro quibus meritis et ab hominibus laudem, et a Deo Omnipotente, bonorum omnium remuneratore, Majestas tua æternum præmium consequetur. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die IV Novembris MDLXVI, Pontificat. nostr. ann. primo ».

311. *Torpentem Maximilianum Pius, interveniente imperatricis auctoritate, cogitur exstimulare.* — Debuisset sane Maximilianus Cæsar enixe rogare deprecarique Pontificem, ut ad ob-

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup. — [2] Ibid.

sistendum Turcis, a quibus adeo premebatur, hujusmodi sibi cæterorum Christianorum principum auxilia pararet. At tantum abfuit, quod id a Pio Maximilianus peteret, quin potius ista non curantem ac æque Christianæ reipublicæ et propria sua quoque negligentem, ad id hortari commonereque Pontifex idem necesse habuerit, scriptis ad eum litteris, et apud illum; imperatricis conjugis interposita etiam auctoritate. En Epistolæ [1] ad utrumque datæ :

« Charissimo in Christo filio nostro Maximiliano in Romanorum imperatorem electo.

PIUS PAPA V.

« Charissime etc.,

« Cum videamus, tanquam ea quæ oculis cernuntur, discrimen, quod a novo Turcarum tyranno Christianæ reipublicæ, ac tuis primum rebus impendet, pastoralis officii sollicitudo, et paterna rerum tuarum cura nos cogit, ut fœdus et societas, inter Majestatem tuam et charissimos filios nostros Francorum et Hispaniæ reges ineatur, ad tam potentem hostem communibus viribus repellendum. Itaque hac de re cum eis regibus accurate agere cœpimus. Quanquam tam evidens est, et ante oculos positum periculum, sicut diximus, ut ipsa necessitas eos et omnes alios principes Christianos movere et excitare debeat, ad tale fœdus faciendum, et Majestati tuæ, adversus novum Turcarum tyrannum firmissima auxilia mittenda, ad quod nos hortari eos non desistemus. Si Apostolicæ Sedis eæ vires essent, quæ ante hoc perniciosum schisma esse solebant, majora tibi auxilia polliceri adversus hostes possemus ; mittemus tamen quanta poterimus, atque etiam vires nostras superare conabimur. Hortamur autem Majestatem tuam, ut ipsa quoque per oratores suos, eadem de re agere et instare ne desinat, ut in sequenti anno eas habeat copias, quibus, Deo juvante, adversus tam infestum et potentem hostem res suas tueri possit. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die IV Novemb. MDLXVI, Pontific. nostr. anno primo.

Ad Mariam imperatricem [2].

« Charissimæ in Christo filiæ nostræ, Mariæ Romanorum imperatrici electæ.

PIUS PAPA V.

« Charissima in Christo filia nostra, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quia prospicimus, et tanquam ea quæ oculis cernuntur videmus periculum, quod populo Christiano impendet in sequenti anno ab impiis hostibus, necessarium esse statuimus, pro pastoralis officii sollicitudine, et paterna cura rerum charissimi filii nostri Cæsaris conjugis tui præcipue periclitantium, monere et excitare charissimos in Christo filios nostros, Serenissimum Cæsarem conjugem tuum, et Francorum et Hispaniarum reges, ad ineundam belli societatem inter se, adversus tam potentes hostes : quæ una et sola ratio est, qua subveniri possit tantopere periclitanti Germaniæ ac Reipublicæ Christianæ. Itaque illos hac de re vehementer hortari cœpimus. Nunc partes Majestatis tuæ sunt, charissima filia, cujus præcipue interest, hanc societatem iniri, ipsum Cæsarem et regem Catholicum fratrem tuum, de ea re exstimulare, et tam salutarem actionem, quanto maximo potes studio juvare. Quod etsi te tua sponte facere paratam fore certum habemus, tamen id ipsum nos quoque Majestati tuæ, in remissionem peccatorum suorum injungimus. Datum Romæ etc. Die quarta Novemb. MDLXVI, Pontific. nostr. ann. primo ».

312. *Nihil omnino negligit Pius in sociali fœdere ineundo.* — Haud multo post, ad Andegavensem ducem, sequentem etiam Epistolam Pium scripsisse, in Registro Vaticano [1] reperimus, ex qua apparet, quam sedulo huic inter Christianos principes jungendo fœderi, animum Pontifex applicuerit, et quod ab eo quod cœperat opere manum nunquam amoverit :

« Dilecto filio, nobili viro Henrico, duci Andegaviæ, Francorum regis Christianissimi fratri.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili etc.

« Considerantes, quanto in periculo versetur Christiana respublica, impiis hostibus, adeo Italiæ Germaniæque propinquis, fidei et religionis interitum anhelantibus, et totius Christiani nominis exitio imminentibus, necessarium putavimus hortari charissimum in Christo filium nostrum regem, fratrem tuum, ad ineundam societatem cum serenissimis Romanorum imperatore electo et rege Hispaniarum Catholico, ad commune periculum junctis eorum viribus et mutuis auxiliis propulsandum. Confidimus quidem, tanta pietate, et tam alto atque excelso animo præditum regem, paternis excitationibus nostris excitatum iri, et paratum fore defensionem divini honoris et reipublicæ Christianæ tam necessario tempore suscipere ; tamen non parum quoque illum movebunt preces et hortationes tuæ fraternæ. Quocirca nobilitatem tuam hortamur in Domino, ut ad tam pium et salutare fœdus ineundum, tu quoque eum excites atque exstimules. Omnium quidem Christianorum regum officium est, ut pro lege Dei et populi Christiani salute, adversus infideles arma capiant, ut, si opus fuerit, sanguinem et vitam ipsam profundant ; sed inclyti majores

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup. — [2] Ibid.

[1] Ex Regist. Vatic. Ibid. ut sup.

vestri, ex his rebus præcipuam semper laudem et gloriam consequi studuerunt : quorum vos, ut sanguine orti estis, ita hac virtute et animi magnitudine simili esse debetis. Quod quidem ita fore in Domino confidimus. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die XIII Novembris MDLXVI, Pontific. nostr. ann. primo ».

313. In mandatis [1], per Epistolas occultis notis conscriptas, Commendono legato datum a Pio, ut cum Cæsare Germanisque principibus in Augustanis comitiis, de hoc sociali fœdere in communem hostem Turcam, ageret, Gabutius scribit. Verum hæc, neque superius relatis, neque his quas modo attulimus, ejusdem Pontificis litteris cohærere cognoscuntur. Ea siquidem lege fœdus id curaturum, Pius ad Cæsarem aliosque Germaniæ principes scribens, primum pollicitus fuerat, si in comitiis nil contra fidem Sedemque Apostolicam commissum fuisse ; cujus quidem rei, nisi post ipsa comitia, certior fieri potuit, ut ex supra dictis colligitur. In posterioribus vero litteris, nec verbum legere est ex quo educi queat, antehac rei hujus vel mentionem injectam : quæ idcirco ad finem hujus anni esse rejiciendam fateri necesse est, cum videlicet, capto, ut diximus, Zigheto, Selimoque ejus nominis II, in demortui parentis Solymani solio collocato, infaustiora Christianæ reipublicæ pertimescenda videbantur; ad quæ avertenda sociale bellum Pium cogitasse arbitramur. Verum egregium opus infectum remansisse censemus, Maximiliani præsertim culpa, qui, cum a bello abhorreret, pacisque cum hoste consilia coqueret, studia idcirco Pontificis, vel abrupit, vel neglexit.

314. *Calamitatibus undique pressus Maximilianus ad meliora revertitur.* — Ipse vero Maximilianus, non tam barbarorum contemptum ac sævitiam, quam etiam elementorum vim ferre compulsus fuit ; nam tert. kal. Octobr., cum in cujusdam militis contubernio, Javarini, ex coqui incuria, ignis accensus esset, continuo, ex vento, qui vehementius tunc flabat, incensa flamma, cuncta fere loci ædificia, ex lignis potissimum elaborata, consumpsit, palatio dumtaxat ac primario templo exceptis, in quibus bellicus omnis apparatus repositus erat ; quæve muro, duro extructa lapide, inviolata permansere. Hæc vero, si ignem concepissent, totum a fundamentis oppidum, procul dubio evertebatur. Vix dici potest, inquit Thuanus, quanti ea clades, non oppidanis tantum, sed universæ quoque provinciæ constiterit, cum eo, tamquam in tutissimum profugium, negotiatores plurimi et qui finitima incolebant loca, merces, suppellectilem, et omnia pretiosa sua asportassent, quæ omnia pariter cum ædificiis igne absumpta sunt. Verum milites, ut civium bona raperent, plerisque domibus ignem injecisse incendiumque auxisse, scribit Belcarius. Eccio igitur, Salmensi comiti, ut quæ ab incendio illata fuerant damna sarcirentur, ad hoc attributa pecunia Maximilianus imperavit; partim misericordia motus (ut dicit Comes), partim quod firmissimum propugnaculum adversus hostes locum illum putaverit.

315. Ex aeris etiam pernicie graviora incommoda inducta ; nova siquidem exorta est lues, quæ ex ipsomet corrupto aere et cadaverum per vias passim jacentium fœtore, multos contagione sua serpens invasit, et Hungaricum, ab eo tempore, dictum fuisse morbum (eo quod primum in Hungaria prodierit, et non multo post, alibi pullulaverit) tradit Thuanus his verbis : « Viginti octo post annos, in comitiis Ratisbonensibus violentior recrudit, et vulgo tritus, antea formidolosus, proceres etiam multos, aut absumpsit, aut periculose afflixit. Ex popularium is genere febrium statim correptus, lenticulari incendio vexabatur, pustulis et maculis maligna ebullitione toto corpore pullulantibus, qui morsus, quasi pulicum, et exilientium, ac manui occurrentium scintillarum sensum referebant. Dileterium etiam habitum est, quod pestilenti sua venenositale, plerosque, quantumvis natura robustissimos, interimeret. Cor iis qui constanti juxta et ancipiti lue laborabant languebat, viribus mox concidentibus, languoremque illum proxime dolor capitis sævus, coma paraphrænisis et spasmus sequebatur, cum inæqualitate febris, quæ nunc tertiana simplex, nunc notha apparebat, cum et vera continua esset ; quod de morbo, ejusque causis, signis et curatione postea Martinus Rulandus, Cæsareus medicus scripsit ». Hactenus ille.

316. Tot malis attritum et calamitatibus undique confectum, tandem intellexisse Maximilianum, divinam iram contra se provocasse, eo quia segnius quam debuerat fidei Catholicæ negotium egisset, hæreticorumque coluisset amicitiam, quorum ope comminatas sibi hostium ærumnas feliciter evasurum, male speraverat : ex his facile intelliges, quæ in comitiis Austriæ Ordinum, quorum initium factum est, Viennæ, quarto kal. Decembr. hujus anni, acta sunt. In illis siquidem Maximilianum, constanti orthodoxæ religionis zelo, hereticorum ausibus restitisse, narrat Natalis Comes hoc modo : « Cæsar, convocatis ad comitia omnibus Austriæ statibus, ubi principes illarum nationum convenissent, hæc postulavit ; ut subsidia præteriti anni conferrentur, cum defuissent trecenta fere florenorum millia. Ut quoniam, si exiret ad bellum, nobilitatem Austriæ secum exire nolebat, pro ea darentur mille equites, et quinque peditum cohortes : ut omnes incolæ, sex dies quotannis, in sex annos proximos Ju-

[1] Vit. Pii, lib. 2, cap. 3, p. 52.

liobonam accederent ad eam muniendam. Illis petitionibus principes ejus provinciæ diu reluctantur, procrastinantur, comperendinant, devitant his petitionibus ullum dare responsum, atque id in multos dies differtur. Demum palam ac libera oratione profitentur, se nihil horum esse facturos, nisi Augustana Confessio concederetur. Cæsar id ægre ferens, se nihil inquit ad religionem aut credulitatem spectans proposuisse ; quare petit, ut iis respondeatur, nisi mallent sui principis indignitatem experiri. Res ita denique concluditur : ut centum et triginta atque octo florenorum millia in singulos annos traderentur, et triginta millia ad Bregesii (videlicet Javarini) instaurationem. Ut qui proventum haberet centum florenorum, in tres menses, quotannis, equum aleret Cæsari, qui plura, plures : ut, si ipse ad Austriæ fines accederet, decimus quintus quisque iret in castra ; si exiret ex iis finibus, trigesimus quisque, quod esset pro nobilitate. Quod ad Augustanum responsum, rursus id renovatur, sed silentio involvitur, ubi auditum est, vel Cæsaris ritu vivendum, vel abeundum : sic soluta sunt comitia ». Hæc comes.

317. *Cæsaris sorores ad Pium mittunt litteras eximiis pietatis sensibus refertas, et societatis Jesu laudatorias.* — Præclarissimum hoc vero, ineunte anno, tum erga Catholicam religionem ac Apostolicam Sedem, tum erga Pii Pontificis virtutes ac merita, devotionis atque obedientiæ argumentum ejusdem Maximiliani Cæsaris sorores, Magdalena, Margarita, Helena præstiterant, in Epistola ad ipsum Pium scripta, qua Apostolicum collatum ei munus gratulatæ sunt. Eximiis adeo pietatis sensibus ea referta nobis visa est, ut absque injuria haud illam posse silentio obtegere arbitrati simus. Ex proprio idcirco originali acceptam, hic damus [1] :

« Sanctissimo patri Pio Quinto Pontifici Summo.

BEATISSIME PATER.

« Post oscula beatissimorum pedum, offerimus tuæ Sanctitati et S. Sedi Apostolicæ debitam observantiam atque obedientiam perpetuam.

« Non possumus non optimo jure Sanctitati Vestræ gratulari (licet indignissimæ sorores Augusti Cæsaris Maximiliani, subditissimæ tamen in Christo filiæ sacræ Romanæ Ecclesiæ) quod singulari Dei munere, ac Spiritus sancti ductu, ad summum Ecclesiasticæ dignitatis fastigium sit sublimata. Justissimum esse existimamus, omnes Christi Servatoris nostri nomine initiatos insignitosque, tuæ Sanctitati debere merito congratulari, partim propter præsentis sæculi necessitatem, partim et ob Catholicorum omnium diu desideratam consolationem. Nos simul etiam toti Ecclesiæ Christi ex animo gratulamur, talem esse supremo munere datum Pastorem, cujus virtus omnium calculo probatur, cujus doctrina ab omnibus suspicitur, cujus prudentia apud omnes in confesso est, cujus denique vitæ sanctimonia singularem Christianis attulit lætitiam et vere ovile Christi moderandi expectationem. Precamur Deum Opt. Max. ut sua divina clementia, continuo præsidio atque gratiarum omnium aquis tuam Sanctitatem ita irriget, ut vineæ Domini fructus increscant tales, quales non solum præsens hæc rerum nostrarum calamitas desiderat, sed etiam jure suo exposcit. Nobis summe cordi est reipublicæ Christianæ salus, quam plerisque in locis maximi doloris sensu, periclitari videmus, tum propter diversas hæresum sectas, tum etiam vitæ nostræ ubique pravitatem. Neutiquam dubitamus, pater sanctissime, tuam Sanctitatem omnem commoturam lapidem, totisque nervis enixuram, (quod omnes vere Christiani certa spe conceperunt) ut pristinus Ecclesiæ splendor nobis affulgeat, Christiana cohors justis habenis dirigatur, salus proximorum provehatur, malorum lerna, et infinita propemodum scandala (quæ nimium ingravescunt) e medio tollantur, innumeræ hæreses, quæ (proh dolor !) hisce in locis nimium radices egerunt, extirpentur. Hoc summis votis expetunt homines cordati, qui penitus in vestræ Sanctitatis zelo requiescunt. Hæc nos eo dicimus, pater beatissime, quia omnium relatione certum habemus, tuam Sanctitatem insigni pietatis et divini ferveris ardore inflammatam, ac Christianæ charitatis igne accensam, (quod nos singulari perfundit gaudio) et quantumvis omnium infimæ, tuæ Sanctitati nostrum erga eam peculiarem in Christo amorem declarare voluimus. Nihil potius in optatis habemus, quam Christo nostro servire, Sedi Romanæ perpetuo adhærere, fidem Catholicam et Romanam conservare, tuæ Sanctitati justam obedientiam consecrare : proinde ut vota nostra cum pientissimo tuæ Sanctitatis zelo conjungamus, summo, quo possumus, studio oramus, ut tua Sanctitas, sicut felicissime cœpit, (quod plane futurum speramus) ita constantibus ausis conceptus suos conatusque felicioribus ausibus producat promoveatque. Singularis nobis accrescit fiducia, fore ut tua Sanctitas omnium sit completura expectationem. Nobis simul persuasissimum habemus, tuam Sanctitatem, paterno quo submisse scribimus amore, et agnituram, et, quæ sua est congenita bonitas, benigne suscepturam. Novit tua Sanctitas, pater beatissime, quantum et quam irremeabile calamitatum pelagus totum orbem obduxerit, ut fere nulla sit medendi malo spes relicta, nisi singulares Christus sit manus porrecturus auxiliatrices; unde ii, qui pro aris et focis (quod aiunt) Sedem Apostolicam

[1] Ex Archiv. card. Alexan. Mss. Cod. n. 63.

doctrinamque Catholicam intrepide tuentur, maxima adversariorum et multarum aliarum persecutionum tela, tam concionando, quam proximos quosvis viam salutis docendo juvandoque perpeti coguntur. Facit itaque Sanctitas tua paterne, quod eos fovendos suscipit, susceptos omni amore prosequitur protegitque. Tales autem sunt Patres et alumni de Societate Jesu, tuæ Sanctitati, multas ob causas, jam dilecti atque devincti. Hi fere unici sunt, qui labenti Ecclesiæ suis laboribus, vigiliis et indefesso studio succurrunt, qui juventutem educant ut Christo lucrifaciant, qui dubitantes ad certum tramitem perducunt, aversos reducunt, omnesque, quos possunt, die noctuque juvant, erigunt, solantur, confirmant. Eapropter hanc Jesu Societatem, Romanæ Sedi penitus addictam, tuæ Sanctitati maximo quo possumus studio commendatam cupimus, non aliter ac si nos ipsas commendaremus. Summam bonitatem sedulo precabimur, (sed minutissima sunt æra nostra nulliusque ponderis) ut tuam Sanctitatem, nobis in Christo Jesu vere dilectam, in multos conservet annos, quo desolatæ Ecclesiæ mederi, Christianis animis subvenire, esurientem populum pascere, totique Christi vineæ utilissime præesse semperque prodesse queat. Cui Sanctitati tuæ, atque Sedi Romanæ Apostolicæ, nos, et merito, perpetuo dedicamus, tradimus, consecramus. Datæ Œniponti x Februarii, anno Domini MDLXVI.

« Tuæ Sanctitatis et Sedis Apostolicæ deditissimæ in Christo filiæ, Magdalena, Margarita, Helena ».

318. Quoad Societatis Jesu alumnos, eam sibi promeruisse laudem, quæ, hac in Epistola, eis tribuitur, innumeri prope pro Catholica religione exantlati ab illis labores, ac ubique terrarum per illa patrata facinora ostendunt; de quibus, et nos sermonem injicere, prout occasio feret, vel ipsa historica veritate compellente, cogemur.

319. *Danica classis procellarum vi disjecta.* — Atrocissimam autem Danis, hoc pariter anno, cladem intulit inopportuna (inquit mellificii historici scriptor) Joan. Laurentiani officiositas. Inter Suecos et Danos, ad fauces, per quas Holmiam itur, juxta Gothlandiam, æquo diu marte pugnatum, sed postea victoria Suecis, sine pugna, delata ; nam, cum Danicus præfectus maris, quem memoravimus, Joan. Laurentianus nobilem quemdam, in ambiguo illo certamine interfectum, Visbonæ, Gothlandiæ oppido, sepelire solemni pompa decrevisset, et frustra præmonente insulæ præfecto, ne naves in vadoso portu figerentur, Danica ac Lubecenses classes conjunctæ ad oppidum appulissent, orta repente tempestas utramque classem, horribili procellarum vi quassatam ac disjectam, in qua circiter novem hominum millia erant, cum ipso thalassiario Joan. Laurentiano, et Bartholomeo Tunapello, Lubecensi consule, miserabili ac luctuoso naufragio absumpsit.

320. *In Poloniæ regno Lutherani et Calvinistæ cæteros heterodoxos ejicere tentant ut facilius dominentur ; sed et ipsi aut se abscondere, aut alio demigrare coguntur.* — At in Poloniæ regno, hoc anno, Catholica religio, ab hæreticorum fraudibus excitatis procellis, pæne et ipsa obruta visa est. Anno superiore, Parcoviæ ejusdem regni comitia habita fuerant, in quibus Lutherani ac Calvinistæ, quamvis in multis ad credulitatem pertinentibus inter se dissidentes, quo facilius tamen majoreque vi, numero ac impetu veræ fidei Catholicæ obesse possent, eamque evertere valerent, concilium inierant, ut hæreticorum partem alteram, quæ Trideistas ac Anabaptistas complectebatur, si omnino non possent, saltem ex Poloniæ regni finibus exterminandam curarent ; quamobrem, et a rege et ab universi regni senatu pestilentissimas duas eas sectas proscribi publico senatusconsulto, importunissimis precibus et animi contentione postulaverant. Verum versutum ipsorum consilium agnoverant conatusque irritos reddiderant Catholici, impiam præcipue calliditatem aperiente cardinale Stanislao Hosio, viro vitæ sanctitate, doctrina ac prudentia toto orbe celeberrimo, qui nefariam Calvinistarum ac Lutheranorum everterat perfidiam, sapienter dicens : « Comedant potius ad invicem, ut consumantur ab invicem ; bellum enim hæreticorum, pax est Ecclesiæ. Aut simul omnes qui ab Ecclesia discesserunt proscribantur, aut, si hoc potestas tenebrarum non permittit, simul omnes tolerentur ; veritas enim, dicebat, falsitatem, non falsitas pellere debet veritatem ; solos enim Trideistas et Anabaptistas ejicere, est Lutheristas et Calvinistas canonizare, et eorum potentiam augere ac audaciam nutrire, etc. ». Imo expedire potius existimaverat, ut Trideistarum perfidia reciperetur, si, quod absit, fide Catholica reprobata, ejus loco nova aliqua secta sufficienda fuisset ; quod ejusdem turpitudine, a reliqua omni doctrina amplectenda, quæ cum Ecclesia Catholica non conveniret, deterritos ituros homines prudentissime judicaverat. Quapropter, licet in episcoporum quoque Ordine, qui ad comitia convenerant, non defuissent, quibus expedire visum fuerat, ut, si non omnes simul, aliquæ tamen hæreticorum sectæ e regni finibus pellerentur, quod sectariorum numero diminuto, de Lutheranis ac Calvinistis statuendi decernendique facilior ratio ineunda esset ; nihilominus et ipsi tandem in Hosii cardinalis sententiam descenderunt. Ea in re, cum Joannes Franciscus cardinalis Commendonus, Apostolicæ Sedis legatus, qui iisdem interfuit comitiis, multum laborasset, et tamen, ut publico senatusconsulto, omnibus pœnis et infortuniis, regni

Statutis comprehensis, omnes in universum adjudicarentur, qui cum Ecclesia Catholica Romana in fidei doctrina non concordarent, obtinere non potuisset; hoc summo tamen Catholicorum conatu perfectum fuerat, ut externi ministri, cujuscumque sectæ essent, veluti belli faces, seditionum flabella, et audacissimorum hominum nutriculæ, qui sese, vel duces, vel seditionis ministros, ubique præberent, omnium sententiis intra certum tempus, e totius regni ditione finibusve excedere juberentur.

321. Id comitiorum decretum indignissime tulerant Calvinistæ ac Lutherani, vel quod eorum machinationes evertisset, vel quod eodem plane a Catholicis, quo Trideistæ et Anabaptistæ loco haberi et iisdem digni pœnis, imo etiam gravioribus quam illi infortuniis obnoxii existimati fuissent; ob id, videlicet, quod ipsi Ecclesiam Catholicam universam, auctoritate, antiquitate, consensione roboratam, primi omnium commovisse ac deseruisse insimularentur: illi vero non nisi Lutheranos nuper natos, qui suum, ut vocabant, Evangelium non ita pridem de sub scamno eruerant, reliquissent. Deponendas igitur esse mutuas istas contentiones, ac de ineunda inter utramque partem concordia rationes potius adinveniendas cogitarunt, quod, alternis hujusmodi odiis, causam Catholicorum meliorem, suam vero deteriorem reddere nollent. Novis idcirco consiliis et artibus armati, ad futura regni comitia, Petricoviam, hoc anno venire cum molirentur, interim, ad componendas mutuas inter se concertationes, conventiculum coegerunt, cujus Acta [1] sic a Stanislao Rescio Monumentis tradita fuere:

322. « Delecti erant quatuor viri nobiles, totius disputationis testes, duo ex majore, et ex minore Polonia duo: quintus erat scriba: omnes Calvinicolæ. Totidem fuerunt Trideistarum et testes et ministri: Luthomirius, Paclesius, Hofmannus, Gregorius, et Joannes Casanovius scriba. His ab utraque parte delectis, quæstio erat de præside, an unus esset, et quisnam eum locum sustinere deberet. Visum erat alteri parti, ut alternis diebus, ex utraque parte unus aliquis præesset: sed cum id quoque displiceret, duo perpetui præsides electi sunt, alter Calvinista, alter Trideista. Eo vero constituto, qui tum erat regni Poloniæ Marsaleus Calvinista, (is erat unus ex testibus) pro more patriæ, pauca præfatus, ad studium pacis atque ad resipiscentiam adversarios adhortatus est. Hæc ad extremum verba subjungens: Constituta colloquii disputationisque ratione, in Dei Sanctæque Trinitatis nomine, exordimini. Quæ verba Trideista quidam, truci vultu excipiens, exclamavit: Nos vero hic non dicimus: Amen; neque enim istum Deum, Trinitatem novimus, nec ab eo quidquam præsidii vel speramus, vel expectamus; hic alii responderunt: Nulla jam alia disputationis propositione opus est, cum ipsa sese in ipso cursu sermonis obtulerit. De hoc agatur. Trideistæ igitur, quatuor primis sessionibus, Scripturæ sacræ loca proferebant in medium, ex quibus probare contendebant, Christum, qui vocatur Filius Dei, non fuisse ab æterno Deum, nec Patri qui dicitur Jehove consubstantialem; sed in tempore natum, et divinitate donatum. Vicissim Calvinistæ scriptum quoddam protulerunt, in quo ostendebant illud Genesis primo: *Faciamus hominem*, etc., non de sola Dei Patris, sed etiam de Filii persona intelligi. Addebant illud Joannis: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum*, et alia hujus generis, Catholicis omnibus notissima. Huic scripto in secunda sessione responderunt Trideistæ, non quidem directe: difficile enim erat manifestam veritatem de vera Filii divinitate oppugnare, sed effugiis quibusdam utentes et quasdam figuratas et æquipollentes enuntiationes afferentes, qualis est ista: *In principio erat Verbum*, non significare initium creationis rerum, sed invocationis quæ factà est per Christum: ita enim aiunt: *In principio* renovationis Ecclesiæ, *Verbum*, hoc est, Christus homo erat quidem in mundo, quia jam natus erat ex Maria, sed erat apud Deum, quia erat occultus hominibus, et soli Deo notus, donec a Joanne manifestatus est. In secundo conflictu, consensionem primitivæ Ecclesiæ de doctrina Trinitatis, ad hæc usque nostra tempora perductam opponebant Calvinistæ; et eam sanctorum Patrum et Doctorum testimoniis confirmabant. Trideistæ quoque ex iisdem Patribus erroris sui præsidia afferebant. At cum ex aliis atque aliis eorumdem Patrum locis, in quibus sese clarius explicabant, convincerentur; rejecerunt ad extremum Trideistæ Patrum testimonia, tanquam sibi ipsis contraria, et in solo verbo Dei acquiescere velle protestabantur. In tertio conflictu, ex historiis petita sunt argumenta. Protulerunt scriptum Trideistæ, in quo conabantur ostendere fidem Sanctissimæ Trinitatis in Concilio primum Nicæno fabricatam esse, deinde a Cæsare Constantino, vi et armis propagatam; Concilium vero Arianorum Sirmii celebratum, et Constantium Arii fautorem approbabant. Huic scripto, scriptum aliud opposuerunt Calvinistæ, dolentes, quod sese, projecto pudore, Arii fautores et discipulos profiterentur, hominis, universi orbi judicio et Doctorum testimonio, reprobati et damnati. Attamen ecce vobis scriptum, aiunt, quo ostendimus, non ex mutilatis, sed ex certis et probâtæ fidei historiis, verbum ὁμοούσιον, atque a Deo doctrinam de Deo uno et trino, ante Concilium Nicænum fuisse, illosque 318 episcopos nil

[1] De Atheis. et Phaber. Evangelic. Resc. pag. 146.

aliud, quam antiquam et a majoribus acceptam fidem, decretis suis clariorem reddidisse. Vos vero, aiunt, cum omnia perperam interpretemini, gravem aliquando Dei vindictam experiemini : nobis agere vobiscum non libet, videmus enim nullam vos prorsus sortem habere in universa Domini hæreditate. His auditis, Trideistæ et verbis et scriptis valedixerunt Calvinistis. Unus vero assurgens, et Deum illis propitium, et mentem precatus est meliorem, veramque unius veri Dei agnitionem. Calvinistæ vero pervulgatum illum Ecclesiæ hymnum clara voce cecinerunt :

Deo Patri sit gloria,
Ejusque soli Filio,
Cum Spiritu Paraclyto
In sæculorum sæcula.

Quæ verba rabidi Trideistæ non ferentes, simul omnes e consessu abierunt, negantes se ferre sine stomacho posse, summi Dei injuriam, nec volentes dicere : Amen. Ita colloquium illud, malo consilio institutum, pejorem exitum accepit ». Hucusque nefarii conventiculi Acta ; ex quibus satis apparet, Calvinistas, ut Trideistarum argumenta diluerent, ad Ecclesiæ Catholicæ arma, SS. videlicet PP. auctoritatem, Conciliorum scita, necnon Ecclesiasticæ historiæ monumenta confugere ; iisque se tueri telis coactos fuisse, quibus Catholicam fidem persæpe haud propugnatam contendunt, dum eadem ab ipsis allata rejiciuntur, cum ab Orthodoxis contra illos adhibentur ; ita ut aliqualiter de Calvinistis sic in Trideistas agentibus, usurpare liceat id, quod de Hebræis aiebat Augustinus [1] : « Quando ostendere volumus prophetatum Christum, proferimus Paganis istas (nempe sacras Litteras) et ne forte dicant, duri ad fidem, quia nos illas Christiani composuimus, et cum Evangelio, quod prædicamus, finxerimus Prophetas, per quos prædictum videretur quod prædicamus ; hinc eos convincimus, quia omnes istæ Litteræ, quibus Christus prophetatus est, apud Judæos sunt, omnes istas Litteras habent Judæi. Proferimus Codices ab inimicis, ut confundamus alios inimicos : in quali ergo opprobrio sunt Judæi ? Codicem portat Judæus, unde credat Christianus : librarii nostri facti sunt ; quomodo solent servi post dominos Codices ferre, ut illi portando deficiant, isti legendo proficiant. In tale opprobrium dati sunt Judæi, et impletum est, quod paulo ante prædictum est : *Dedit in opprobrium conculcantes me,* etc. ».

323. « Mendaces igitur a se, veraces contra se » (ut alibi scripsit idem Augustinus [2]) Calvinistæ Trideistas impugnarunt, et « de inimicis nostris, alii confusi sunt inimici » in nefandissimo eo colloquio ; ex quo magis aversis, inquit Rescius, et a concordia et ab invicem animis et studiis, cum utraque pars hæreseos alteram condemnaret, discesserunt. Longe tamen aliud, libris de hoc ipso colloquio suo editis, commentos fuisse, ut suorum animos confirmarent, et Catholicorum animos retardarent, idem tradit.

324. Hujusmodi vero perditorum hæreticorum insidiæ, uti latere haud potuere Pontificem, qui tam magna vigilantia universo gregi Dominico præerat ; sic, ut eas deturbaret, nil quod sui esset muneris prætermisit. Admonendos officii sui in primis igitur duxit episcopos, qui iis, quæ memoravimus, comitiis Petricoviensibus interfuturi erant, ut hæreticorum ausibus obsisterent ; quod quidem, scriptis ad eos sequentibus litteris [1], egit :

« Venerabili fratri Jacobo, episcopo Gnesnensi, regni Poloniæ primati.

PIUS PAPA V.

« Ven. frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cum magnopere suspicemur, quamplures ex laicis, qui comitiis istius regni interfuturi sunt, hæreticæ pravitatis labe pollutos, et Ecclesiastici Ordinis adversarios, hac oblata occasione, aliquid, ut solent, molituros adversus religionem Catholicam ; coegit nos commissi nobis officii sollicitudo, et divini honoris zelus, fraternitatem tuam et cæteros hujus regni episcopos hortari et monere, ut tam necessario tempore vestrum officium præstetis. Agetur enim Dei Omnipotentis honor, et fidei Orthodoxæ causa, pro quibus SS. Patres nostri sanguinem suum profuderunt. Agetur ovium Dominicarum salus, pro qua a bonis fidelibusque pastoribus, si opus sit, anima ipsa ponenda est. Proinde, si quid hæretici hæreticorumque fautores tentare conabuntur, quod ad confirmandas hæreses pertineat, te et reliquos fratres perniciosis eorum conatibus, una mente, et constanter et fortiter obviam ire et obsistere oportebit, ne videamini canes muti, non valentes latrare. Id quod ne in vos dici possit, tuæ maxime partes erunt, qui, ut dignitate aliis istius regni prælatis excellis, ita hortator et dux eris et reliquis Catholicis ad resistendum hæreticis esse debes. Speramus autem, si inter vos, ut debetis, consentientes, illis sacerdotali vigore vos opponetis, (Deo favente) vos eorum consilia esse fracturos. Turpe admodum et indignum fuerit, paratiores illos esse ad fidem Catholicam oppugnandam, quam vos ad defendendam. Memineris, frater, officii tui, Deo reddendam abs te rationem fore, quam, quia ipsi quoque de nostro reddituros nos esse meminimus, idcirco præterire noluimus, nec

[1] Augnst. tom 8. in Psalm. 56. — [2] August. tom. 10. serm. 32. in Epiph. Dom. Idem in Psalm. 57.

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

debuimus, quin te fraterna charitate moneremus, quid tali tempore facere debeas ; ut, quæ te, pro tua sponte facturum esse speramus, nostro admonitu facias diligentius, studiosius. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXVII Marii MDLXVI, Pontificat. nostr. anno primo ».

Ad episcopum Cracoviensem [1].

« Venerab. fratri Philippo, episcopo Cracoviensi.

PIUS PAPA V.

« Ven. frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cum sciamus, istius regni conventui interfuturos esse complures ex laicis, hæreticorum fautores et Ordini Ecclesiastico infensos, pro certo habemus, id eos more suo acturos, ut aliquod decretum extorqueant, quo hæresum pestis in ipso regno confirmetur atque augeatur. Quæ sollicitudo cum animum nostrum non mediocriter angat, fraternitatem tuam, sicut cæteros quoque fratres, iisdem comitiis interfuturos, hortandam duximus et admonendam, ut tam perniciosis eorum conatibus, tali tempore, pro tua parte, fortiter et constanter obsistas, nec pro Dei honore et ovium tuarum salute ullam contentionem subterfugias. Si enim hæretici, ad oppugnandam religionem Catholicam et perdendas Dominicas oves tam attenti sunt; quanto attentiores et paratiores esse Dei sacerdotes debent, ad Dei honorem et Orthodoxæ fidei veritatem, una cum salute commissarum sibi ovium defendendam? Cogitare unumquemque vestrum et reputare secum oportet, quanto sanctorum Patrum nostrorum sanguine fuerit Catholica religio constituta; quod sic veri ac boni pastoris officium implebitis. Capiendus est vobis in eo conventu dignus Dei sacerdotibus animus, et pro salute ovium vestrarum, mors, si ita opus sit, oppetenda est. Sed non erit, ut speramus, difficile hæreticorum impedire conatus, si modo illis vos, una mente, et ea, qua debetis concordia, resistetis. Absit a vobis, ut ullo aut metu aut ignavia sacerdotale officium deseratis. Meminisse te quidem, frater, officii tui credimus, nec commissurum putamus, ut illud in te dici possit : Canis mutus non valens latrare ; sed nostrum ipsi prætermittere noluimus, ut tibi de tuo, ita nobis de nostro rationem Deo reddendam fore. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum etc., die XXVII Martii MDLXVI, Pontificat. nostr. ann. primo ».

Ad Petrum Miscovium [2], episcopi Plocensis coadjutorem.

« Dilecto filio Petro Miscovio, venerab. fratris episcopi Plocensis coadjutori, regni Poloniæ vice-cancellario.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili etc.

« Sicut hæretici, ad pestiferas hæreses suas confirmandas, semper intenti sunt, ita Catholicos oportet ad sanctam Catholicam fidem defendendam esse promptos atque paratos, eorumque impiis et perniciosis conatibus, et divini honoris et salutis animarum causa fortiter et constanter obsistere, et pro his rebus non dubitare, si ita necesse sit, sanguinem ipsum profundere. Quia igitur non possumus non magnopere vereri, ne hæreticorum fautores, in comitiis regni, aliquod decretum extorquere conentur adversus fidem Orthodoxam : dilectionem tuam hortamur in Domino et admonemus, ut officii sui memor, tali tempore, religionis causam, una cum episcopis et aliis Ecclesiasticis viris constantissime, pro sua parte, tueatur atque defendat, iisque officiis fungatur omnibus, quæ ipsius prudentia et devotione sunt digna. Qua in re, et saluti suæ nationis inserviet, et pro tali studio sibi Omnipotentis Dei gratiam acquiret. Omnino putabamus, te tua sponte officio tuo diligenter esse functurum, cum tuum erga Catholicam religionem studium nobis non sit incognitum ; sed tamen pro nostri muneris officio, piam voluntatem tuam paterna hortatione nostra duximus incitandam. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXVIII Martii MDLXVI, Pontificat. nostri anno primo ».

325. At nullus erat, vel inter laicos, vel inter Ecclesiasticos viros, cui aptius provincia hæc committenda foret, quam Hosio cardinali, qui innumeris certaminibus pro Catholica fide susceptis gloriosus, hostium impetus, vel solo nomine, unus repellere posse videbatur. Ad ipsum igitur ista Pius scripsit :

« Stanislao cardinali Hosio etc.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili etc.

« Quia hæreticorum mores novimus, et odium quo Ecclesiam Catholicam et Ecclesiasticum Ordinem insectantur, dubitamus eorum fautores, in comitiis istius regni, molituros quidquid poterunt adversus religionem Catholicam. Itaque, pro officii nostri munere, cohortandos et admonendos duximus venerabiles fratres, archiepiscopum Gnesnen., et singulos regni episcopos, ut tali tempore officii sui memores una mente adversariis sese opponant, eorumque perniciosis conatibus constanter obsistant. Hac te hortatione non egere scimus. Novimus enim perpetuum et singularem tuum zelum divini honoris. In memoria habemus maxima tua erga religionem Catholicam merita. Itaque confidimus non modo non expectaturum te hortationem nostram, sed tui ipsius cohor-

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup. — [2] Ibid. ut sup.

tationibus excitaturum eosdem episcopos, ad præstandum fideliter Deo et patriæ et gregibus sibi commissis officium suum; et laicis Catholicis, iisdem comitiis de more interfuturis, causam religionis diligentissime commendaturum; omnibus denique officiis cum serenissimo rege et aliis functurum, quæ pietate erga Deum tua, et fide ac devotione erga Sedem Apostolicam, cujus insigne atque honorabile membrum es, digna sint. Interea vero nos, non sine maxima animi sollicitudine exitum comitiorum istorum expectabimus : quæ nos sollicitudo cogit, licet hortatione te non egere nos scire diximus tamen, non modo hortari te, sed etiam obtestari, ut omni studio, cura ac diligentia hæreticorum consiliis occurras, et ad religionem Catholicam tuendam ita incumbas, ut exemplo tuo Catholicis omnibus animos augeas. Datum Romæ, sub annulo Piscatoris, apud Sanctum-Petrum, die XXVII Martii MDLXVI, Pontific. nostr. ann. primo ».

326. Hoc accepto Apostolico mandato, ad Petricoviensia comitia se contulit Hosius, cujus præsentiam Catholici omnes summa gratulatione, hæretici autem inviso prorsus et repugnanti animo exceperunt, quibus eo gravior erat ad videndum, quo magis viis eorum viæ illius contrariæ erant, atque ipsius sanctitatis et doctrinæ lumina cæcutientes eorumdem oculi sustinere non valebant. Concilium igitur omnes simul inire ut eum perderent, religionem universam oppressam et eversam existimantes, nisi unum Hosium opprimerent et e medio tollerent. E regni finibus idcirco deturbandum curarunt ; idque in nuntiorum consessu, qui, ex singulis Poloniæ provinciis, quas Palatinatus vocant. a nobilitate deputati, ad regni generalia comitia veniunt, in deliberationem vocari studuerunt ; clamitantes, (ut tradit Rescius [1] idem) necessarios non esse in Polonia cardinales, ubi exploratorum officia tantum obirent, utpote qui ad externos principes, atque in Urbem omnia regni studia et consilia diligentissime perscriberent, et regem in eos, qui Romano Pontifici nuntium remisissent, assiduis stimulis et susurrationibus incendebant. Tum etiam periculum esse dicebant, ne tempore interregni, regnum Hosius occuparet, aut arbitratu suo aliquem superinduceret, ob id, videlicet, quod in cardinalium creatione eorum creator : *Eris similis regibus,* pronuntiare soleret. Regni quoque statutum quoddam proferebant, quo, ne quis cardinalatus dignitatem peteret aut quovis modo impetraret cautum erat : demum in hoc erant, ut vel regno exterminarent, vel ut, cardinalitia dignitate abjecta, in Varmiensem episcopatum Hosium relegarent.

327. Hæc autem omnia a persequendæ ac profligandæ hæresis studio minime Hosium abducere potuerunt ; tantum enim abest, ut, alicujus periculi tempestatisque metu, a proposito revocaretur, quin aperte profiteretur, si quo casu contingeret, ut ex patria ejiceretur, se non in aliam partem id accepturum esse, quam, quod sibi singulari quadam misericordia prospectum Deus voluisset, ut eo potius demigraret, ubi pestilentissimorum hominum nec nomen audiret, nec facta videret, nec oculis suis patriæ suæ cineres ac excidium prospiceret. Quod ad stationem attinet, in qua Deus invitum ac repugnantem collocare voluerat, uti olim Ambrosius, eam se nunquam esse sponte sua deserturum asserebat: quod si ad id compulsus fuisset, hoc quoque non infortunio, sed felicitati tributurum. De cardinalitia vero in se collata dignitate, cujusvis regni statuti severitati ultro sese subditurum offerebat, ubi ipsam quæsiisse compertum esset : cæterum neminem pæne latere posse, non tantum eam non quæsiisse, sed insuper a Paulo Quarto exhibitam, constantissime recusasse, et demum a Pio item Quarto oblatam, in virtute sanctæ obedientiæ coactum, urgenteque imperatore Ferdinando tantummodo suscepisse. Vicissim non defuisse tamen Catholicos senatores, qui pro salute et dignitate eximii cardinalis, extrema quoque pericula se subire paratos ostenderunt, tradit Rescius ; qui inter alios commemorat Stanislaum Barzium, Cracoviensem palatinum, additque, hæc omnia hæreticorum consilia in spongiam incubuisse, cum in sua ipsorum viscera infesta arma convertissent ; nam orta inter Trinitarios et Sacramentarios gravi et acerba disputatione, de opinionum veritate, quorum utraque pars suam doctrinam, Christi doctrinam, suas opiniones, Christi voces et purum Dei verbum jactitabat, nec possent inter se convenire ; contentionum pertæsi, ad Hosii tandem judicium, utriusque sententiam referendam, ejusque esse standum decretis professi sunt, licet id minime postea præstiterint, quod Hosius nullum finem fecerit omnibus ostendendi, Lutheristas, Calvinistas, Trideistas, Anabaptistas, et, si quæ fuissent hujus generis hominum pestes, simul omnes Christum negasse, omnes ab Ecclesiæ utero, omnes a vero aberrasse, licet ipsorum pars una de Sanctissima Trinitate recte cum Ecclesia sentire videretur.

328. « Cupiebat nihilominus rex (præfati Rescii [1] sunt verba) his tantis blasphemiis, immortalibus odiis finem tandem aliquem in regno suo ponere, ac, si quæ iniri constituendæ unitatis rationes, episcoporum sententias perquirebat : nec deerant, qui in amplissimo regni consessu, senatorum sententias de unitatis et concordiæ ratione inter Catholicos et hæreticos

[1] Vit. card. Hosii lib. 2, cap. 21.

[1] In Vit. card. Hosii cap. 22.

ineunda, perquirendas esse censuerunt, nisi Hosius intercessisset; qui rogatus sententiam, respondit: « Quod cum animo suo diligentissime repulaverit vias et rationes omnes, quibus posset inter dissidentes de religione pax et concordia stabiliri; nullum reperire potuisse magis salutare consilium, quam quod in simili causa, cum idem, qui nunc, olim esset rerum status, a sanctissimis et doctissimis episcopis Athanasio et Augustino, ante MCC fere annos datum esse legerat. Volunt, ait Augustinus, unam habere linguam, veniant ad Ecclesiam, ubi etiam in diversitate linguarum carnis, una est lingua cordis. Excipientur ab illa, non minus alacriter et benigne quam prodigus ille filius a Patre suo fuerat exceptus. Tum etiam; ut dicant et faciant, quod suadet Athanasius: Surgite, abeamus ad patres nostros, et dicamus illis: Anathemate detestamur Lutherum, Calvinum et omnem aliam hæresim; agnoscimus autem S. OEcumenicam Tridentinam Synodum, eique dicto volumus esse audientes. Præter hanc se nullam aliam concordiæ rationem inter Christianos et hæreticos, vel legisse vel excogitare potuisse, etc. Quod autem hujus divisionis et dissensionis culpa omnis in episcoporum negligentiam a quibusdam conferatur, quod errantes non doceant; culpam eorum potius esse ostendebat, qui nec doceri, nec moneri volunt, sibique Scripturarum intelligentiam arrogant, sibi veritatem revelatam comminiscuntur, cæteros omnes truncos, stupidos, bardos reputant. Quid igitur facerent Orthodoxi episcopi, in tanta hominum tamque obstinata cæcitate? Nullius salus potest esse magis deplorata, quam, qui se ægrotum et infirmum ignorat. Tenere se præterea dicebat memoria, quem fructum olim in Germania peperisset illa concordia, quæ in libello INTERIM vocato, constituta videbatur, qui motus, qui bellorum strepitus, quæ clades sint subito constitutæ, quam longe majores progressus universa sectarum colluvies fecerit. Sed et in Gallia; quis sit rerum status, post tot symbleas, sive collationes, sive conciliabula, in quibus de pace deque concordia tractabatur, consecutus, quis est, qui non videat? etc. Non pacem hæretici cupiunt, non concordiam appetunt, sed sub pacis et concordiæ pallio, sceleribus suis et audaciæ impunitatem quærunt, etc. Quamobrem iterum atque iterum clara voce se pronuntiare, quod concordia aliter coire inter Christum et hæreticos non potest, nisi, ut eo revertantur hæretici, unde per summam audaciam discesserunt: ad unam Sanctam, Catholicam, Apostolicam, Romanam Ecclesiam. Absit autem, ut eorum quoque voces audiantur, qui putant, concordiam non difficulter esse inter dissidentes coituram, si decreta omnia sacri Concilii Tridentini legerentur in comitiis, coram omnibus ordinibus regni, et expenderentur an recte se habeant. Quidquid communi omnium consensu receptum et approbatum esset, id sequerentur omnes, nec fas esset cuiquam ab eo discedere. Sicut enim fas non est in comitiis particularibus alicujus palatinatus, decreta generalium regni comitiorum rescindere, ac ne disputare quidem num recte se habeant: ita, ac multo minus fas est, de Concilii OEcumenici decretis, num recte se habeant, in unius regni comitiis disputare. Multo sanctior esse debet Conciliorum quam comitiorum auctoritas, cum hoc sit, ac minus etiam, regnum Poloniæ cum orbe toto Christiano collatum, quod est palatinatus Cracoviensis vel Posnaniensis cum toto regno comparatus ». Executione, (addebat) non disputatione opus esse, de qua, quod nonnulli supplicandum esse reg. majestati censerent; se in ea opinione esse, quod non omnis executio ad regiam potestatem pertineret. Nam regis munus non aliud erat, quam, ut eam doctrinam, quæ tradita est a Patribus in Concilio congregatis, ab omnibus firmiter et inviolabiliter observari præciperet; sicut olim ab imperatore Constantino, Theodosio, Valentiniano, et aliis factum esse legimus, cum subditis sibi populis præciperent, pœnis etiam interpositis, ut cessaret omnis profana contentio. Injuriam enim fieri religiosissimæ Synodo putabant, si quis semel judicata et recte disposita revolvere et publice disputare contenderet; imo vero impius et sacrilegus est, aiunt, qui post sacerdotum sententias, opinioni suæ aliquid tractandum relinquit. Extremæ quippe dementiæ est, in medio et perspicuo die, commentitium lumen inquirere. Quisquis enim, post veritatem repertam, quid ulterius discutit, mendacium quærit. Cæterum, quod ad reformationis executionem in Concilio constitutæ attineret, eam ad regiam potestatem nequaquam pertinere, sed ad Synodum, ut in ea ratio inveniretur, quemadmodum adduci clerus omnis posset, ut vitam moresque suos ad præscriptum Concilii componeret. Neque enim expediebat de moribus Ecclesiasticorum reformandis, in principum sæcularium præsentia deliberare, cum nec imperator Constantinus legere voluerit, quæ illi de corruptis quorumdam episcoporum moribus oblata fuerunt in Concilio Nicæno; et Scriptura velare patris verenda præcipiat, non manifestare. Quod autem ad disciplinam attinebat, de qua etiam in comitiis agendum esse quidam existimabant; esse dicebat disciplinam militarem, esse disciplinam politicam, quæ regni Constitutionibus continetur; de his duobus in comitiis generalibus agi recte posse. Esse postea disciplinam Ecclesiasticam, de qua absit ut in comitiis tractaretur, cum in Synodo ea de re agendi locus esset, multo commodior et magis etiam proprius.

329. His et aliis multis rationibus coram

rege et senatu, cum publice, tum privatim oppositis, juxta illud Apostoli verbum, Hosius prædicavit, instititque opportune, importune, arguit, increpavit, obsecravitque in omni patientia et doctrina: audivitque eum rex, tanquam de cœlis delapsum angelum, vel si sanctum illum Stanislaum, Cracoviensem episcopum coram aspiceret, in lacrymas erupit, atque ad loquentis genua provolutus, cum fletum repressisset: « Scio, inquit, quod nemini unquam adulari consuevisti, et pro salute mea tantum loqueris. Ago tibi gratias, quod me, qui præcipue indigeo, tanta libertate, ad ea quæ sunt mei muneris, adhortari non desinis. Talem te semper cognovi, et salutis, et honoris mei cupidissimum, talem nunc experior. Perge, ut hactenus fecisti, Dei mihi annuntiare voluntatem, et pro regni nostri quiete Domino supplicare nunquam intermitte ». « Novum Ambrosium (inquit Rescius,) et alterum Theodosium diceres ».

330. Nihilominus, quo magis rex fuit contra hæreticos inflammatus, eo audacius et impudentius perfidiam suam hæretici ipsi propagare ausi sunt; dum in iisdem comitiis, contra Calvinistas Trideistæ in disceptationem vocare præsumpserunt nefarium illud, de quo privatim in suo conventiculo Satanæ jam pridem egerant, num Christus sit Deus? Quam furentem insaniam ac horridam blasphemiam, cum Hosii piæ aures ferre haud possent, nec esse prospiceret, qui meritas tanti sceleris, quas merebantur, pœnas expeteret; postquam officii sui regem, episcopos, cæterosque regni senatores iterum atque iterum monuisset, ac per viscera misericordiæ Dei obtestatus esset, ut tantam hanc audaciam reprimerent, injuriamque Jesu Christi Filii Dei viventis vindicarent; separare se a tabernaculis impiorum constituit, ne peccatis eorum involveretur; ac statim ex comitiis recedens, Prussiam se recepit: quo in itinere, multis cum lacrymis, Polycarpi illud memorasse ferunt: « Bone Deus? in quæ tempora me servasti? » Et Hieremiæ aliud: « Misericordiæ Domini, quia non sumus consumpti, quia non defecerunt miserationes ejus ».

331. Absens vero, nec sui muneris est oblitus, nec cum Catholicæ fidei hostibus manus conserere prætermisit; nam regem per litteras hortatum fuisse, ut jurisjurandi sui memor, quod inauguratus in regnum et cum coronaretur præstiterat, Christi injuriam vindicare pergeret, testatur Rescius; et adhuc inter ejus Epistolas ea legitur, quam hoc ipso tempore ad archiepiscopum Gnesnensem, Jacobum Vchanskii scripsit: ex qua etiam habetur, in hujus anni comitiis, (quod incassum in aliis præteriti anni petierant,) Lutheranos ac Calvinistas, fraudibus ac insidiis (quibus etiam, qui contra ipsos stare profitebantur, Catholici decipererentur) obtinere studuisse, ut nempe Trideistarum abjecta hæresi, ipsorum tantummodo secta confirmaretur, ac inter regni fines stare permitteretur, revocareturque hac ratione, quod contra omnes utriusque sectæ exteros ministros, anno præterito sancitum fuisse vidimus. Ejusmodi est Epistola[1]:

« Quod Confessionistæ tanto studio suam hæresim confirmatam cupiunt, nil miror; sed si qui sunt, qui studium hoc eorum adjuvant, et hi Catholici videri volunt, mirari satis non possum. Itane Trideistæ potius et Anabaptistæ judicabuntur hæretici, reliquos vero nihilominus Lutheristas et Calvinistas, (hos enim nomine Confessionistarum censeri puto) tanquam assertores et judices Evangelii, purique Dei verbi propagatores habebimus? Ego vero non dubitanter dixero, magis esse laborandum de profligandis duabus istis sectis, quæ primæ fuerunt, quam de posterioribus reliquis, quas nobis illæ procrearunt. Nam unde nobis isti Trideistæ et Anabaptistæ? an non ex Lutheristis et Calvinistis? Itane sobolem tantum extinctam, parentes autem superstistes esse volumus? quasi vero non possent hi parentes æque malam et deteriorem etiam sobolem procreare? Est Græcorum proverbium, stultum esse, qui, patre cæso, liberis pepercit: fortassis autem minus stultum dici possit, quam qui liberis cæsis, patri pepercit. Primum docuerunt hi, Deum negare, posteaquam et sacerdotium et sacrificium sustulerunt, quod ubi non est, certum est ubi nullum Deum esse, nam proprie divinitati debita servitus, (quemadmodum ab Augustino legimus adnotatum) sacrificium est: et in Lege naturæ et in Lege scripta, semper pios homines Deum sacrificio agnovisse coluisseque legimus; et hic erat unus cultus, qui discrimen inter Deum et homines faciebat: nam alii cultus hominibus exhiberi sine reprehensione poterant; sacrificium autem nemo præstitit, nisi vel vero Deo, vel quem falso Deum ipse judicarat. Quod, cum sublatum sit ab istis Confessionistis, (hoc namque nomine significare vult Lutheristas et Calvinistas) quid aliud, quam Deus nobis est ab illis ablatus? Et hos nos omnis impietatis magistros ferendos, solos autem eorum discipulos exterminandos esse putabimus? Sed jam eos majores radices egisse dicunt, quam, ut exstirpari possint. Si res ita se habet, aut auferantur omnes, aut tolerentur omnes. Melius est, quod isti mordaces et comedentes invicem consumantur ab invicem, quam ut, alteris profligatis adversariis, contra Christum ejusque corpus Ecclesiam tanto majoribus viribus insurgant. Audio quod propter has hæreticorum contentiones, et in majori et in minori Polonia, multi

[1] Epist. 78 inter ejus oper.

jam ad Christum et ad ejus corpus Ecclesiam jam sunt reversi, et hoc est, quod male habet Sathanas : sic enim facilius oppressum Christum existimat, si nulla fuerit inter hæreticos, qui membra sunt sua, dissensio. Sed fallitur; nunquam enim inter illos bellum conquiescet. Legi nuper colloquium, quod habitum est Maulbruni, præsidentibus doctissimis, scilicet sacræ Theologiæ magistris, palatino Rheni principe electore, et Christophoro duce Virtembergensi. Tot invicem hæreses, tam fædas objecerunt, ut horror me quidem legentem corripuerit. Ad extremum, de Cœlo disputatione inita, etiam ipsum perdiderunt; neque præter Infernum, quidquam reliquum fecerunt. Inter alia, sic ibi Calvinistam quemdam dicentem legi : Licuit, inquit, vobis ab universa papæ doctrina discedere, et eam erroris condemnare ; cur et nobis a Luthero diversum sentire non liceat? Eodem autem argumenti genere Trideistæ quoque contra Calvinistas utuntur, et recte meo quidem judicio. Cur enim non liceat et illis, quod licuit Luthero, quod licuit Calvino et Zuinglio, cum plus aliquid sibi Deum revelasse glorientur ? Deum, inquam, hujus sæculi, per quem, sicut Lutheri et Calvini, sic eorum quoque mentes excæcatas videmus. Quare, nulla ratione probare possum, ut hæreticorum unum tantum vel duo genera profligentur. Aut omnes profligentur, aut omnes tolerentur. Volunt habere linguam unam, veniant ad Ecclesiam, sicut monet Augustinus, ubi in diversitate linguarum carnis, una est lingua in fide cordis. Hæc inculcet, quæso, regiæ majestati, et ei reducat in memoriam quæ tractavi cum illa, de ratione concordiæ, juxta consilium Athanasii et Augustini, quod illi descriptum obtuli. Formam utramque vidi. Sed quale est hoc, quod hæretici hi et privati homines, apud quos nulla de re judicium pertinet; proponunt formulas Catholicis, idque præsente rege Catholico et orthodoxo? Male de illo existimare videntur, quem nos nostrum, hoc est, Christianum et Catholicum esse, certo persuasum habemus. Video, quod habet locum apud vos illud, quod est in proverbio, sursum deorsum. Et hæc est fides Lutherana, si quis eam duobus verbis describere velit. Sed nec illa Catholicorum formula mihi satisfacit. Si non potest aliud obtineri, magis mihi satisfaceret tale quid, quale scriptum est in conventu Parcoviensi. Propterea putant, solos Trideistas et Anabaptistas extinguendos, quod quidam ex Trideistis et Anabaptistis dixisse fertur: Regem unum duntaxat habemus, et hunc crucifixum. Lutheri doctrina hæc est, qui docuit, nullum esse pontificem neque sacerdotem, nisi Christum ,qui semetipsum obtulit pro nobis hostiam in ara Crucis. Sicut autem sacerdos, sic et rex est Christus; quare si nullus est pontifex aut sacerdos, nisi Christus, certe neque rex est ullus nisi Christus pro nobis crucifixus. Cur igitur non damnantur qui Lutheri doctrinam profitentur, cum illius auctor pro Deo colatur, et ejus verbum vocetur? Illum prius condemnari oportebat, deinde in discipulos ejus Trideistas animadverti. Periculosum esse video, cum reges terræ tanti faciunt majestatem suam, ut majestatem divinam negligant, et eam impune blasphemari non magis per Trideistas quam per Lutheristas permittant, et absque illa, majestatem suam conservari posse persuasum habent. Prius Dei, deinde suam quoque majestatem intactam conservare conentur. Nam, illa sublata, nulla terreni regis erit majestas : quemadmodum fere videmus, ubi ferunt principes impune Christum negari, quod ibi sursum deorsum feruntur omnia. Non Trideistæ nec Anabaptistæ fuerunt, qui primum nobilitatem in Germania, deinde pientissimum Cæsarem Carolum extinctum cupiebant, et qui contra regem suum in Gallia parricidialia arma sumpserunt ; Lutheristæ fuerunt et Calvinistæ. Si posset hoc impetrari, ut exterminarentur omnes ministri, per quos hæreses cujuscumque generis inductæ sunt, etiamsi nulla fieret in illos, qui corrupti sunt ab eis, animadversio, multum nos profecisse putarem: sed non dubito, quin jam ibi sit nuntius Apostolicus. Is præsens multo melius consilium dare poterit, quam a me absente scribi queat. Heilspergæ, XXI Junii MDLXVI ».

Ex hac profecto Hosii Epistola, innumeras, ut ita loquamur, et diximus, Calvinistarum et Lutheranorum fraudes, iniquissimas adinventiones ac studia deprehendere licet, quibus nempe ad propriam statuendam hæresim, Trideistarum Anabaptistarumque alteras convellere nisi sunt; et ad fallendos Catholicos, audaci temeritate, fidei proponere formulas non erubuere ; et ad ipsum demum regem decipiendum, ut scilicet in eorum partes transiret, adversarios versute regiam majestatem offendisse insimularunt ; quod, non tam Dei (cujus certe honoris ac gloriæ nil curæ ad eos) quam propriam, hostes exstirpando, causam agerent.

Verumtamen, et insita regio pectori religio quædam, et procerum Catholicorum zelus, ac demum Hosii fervens sollicitudo, omnes in comitiis ejusmodi hæreticorum conatus irritos reddidit : non modo illis quas diximus litteris ad regem aliosque scriptis, sed etiam edito libro, de cujus scriptione, quod Monumentis mandavit Rescius [1], hic ponere haud piguit:

« In episcopatum (inquit) veniens, ad scribendum se contulit, eum libellum, quem judicium et censuram de judicio et censura Heildebergensium Tigurinorumque ministrorum

[1] Vit. Card. Hosii s. 2. cap. 25.

vocavit, in quo omnibus ostendere conatus est, non minus Lutheristas et Calvinistas, quam Trideistas et Anabaptistas Deum negasse ; nec magis illos a Christianis principibus, quam istos tolerandos esse ; cum illi nullam ab Ecclesia, isti magnam ab illis discedendi separandique se causam et occasionem habuerint ; nec unquam defuturos esse filios, quandiu parentes fuerint superstites. De concordiæ quoque ratione multa ibidem disserit, quo nos lectorem remittimus. In hoc autem libro conscribendo, orationum maxime præsidio usum esse vidimus, et accuratissimam rerum omnium consiperationem adhibuisse. Post orationem autem matutinam, ad meditationem se conferebat, in qua tam fixo animo cernebatur, ut quandoque raptus esse videretur ; et cum aliquando indusium, quo erat indutus, ab ardenti lucerna, quæ legenti lumen ministrabat, ignem concepisset, non prius sensit periculum, quam ad corpus ipsum incendium pervasisset ; ac minime profecto insignem aliquam in corpore suo plagam evasisset, nisi qui scripsit hæc, casu quodam in conclave ingressus, e media flamma, detractis vestibus, virum Dei liberasset.

« Vidimus aliquando corporis pellem in humeris ejus multis frictionibus, quibus ad tuendam valetudinem, ex præscripto medicorum utebatur, usque ad sanguinem laceratam, cum interim toto animo et cogitatione, lectioni studioque deditus, nullam ipse molestiam, aut dolorem, nisi cum in se reversus esset, sentire videbatur. Sæpe etiam accidit, cum aliquid amanuensi dictaret, quod facere ambulando consueverat, ut in parietem, aut in postes, aut in repagula fenestrarum frontem aut humeros meditabundus, tam graviter impingeret, ut in multos dies læsionis indicia apparerent. Solebat autem eos quoque, qui dictantis sermonem excipiebant, interrogare, num quæ scribebantur omnia intelligerent ; et si quid durius dictum videbatur, ita moderari, ut sensum scriptoris sine multo labore consequi quisque possit ; seque animis, non auribus hominum scribere memorabat ; et hoc unum ante omnia laborare, ut quæ scribuntur, legentes intelligerent et proficerent : ornatus et delectationis postremam ducere rationem. Qui enim novit, neque id quod sentit, explicat, perinde est atque si nesciret. Satius est mutum esse, quam quod nemo intelligat dicere.

« Fuit autem hic liber exceptus maxima Catholicorum gratulatione, multorumque judicia de solis Trideistis et Anabaptistis ejiciendis, tum etiam de rationibus concordiæ constituendæ, ad potiorem sententiam revocavit. Vicissim autem hæreticorum animos et maxime Genevensis illius Mercurii, Theodori Bezæ, Galliæ turbatoris, quem, si viveret Athanasius, ipsissimum Christicidam et legirupam diceret, non leviter conturbavit. Is enim, et libris editis et missis in Poloniam Synagonistis, ut vocat, hanc a suo grege notam amovere conatus est, ut ne eodem loco et ordine Trideistæ cum Calvinistis censerentur, neve sectæ suæ et impietatis administri, ex illius regni finibus ullo pacto pellerentur. Hosii quoque censuram et consilium boni, ut ait, cardinalis ; (hanc enim vocem ex illis impurissimis faucibus vis veritatis extorsit, et nescio cujus ominis causa, Hosium vocatum in sua, in obscœnissimum illum, auctoreque suo dignissimum Martialis Epigrammatum libellum, præfatione ad Dudicium Sbardellatum apostatam scripta asserit) mirabiliter exagitat, quod cursum Evangelii sui impediverit : quod æque Calvinistas, sicut Trideistas Christum negasse dixerit ; quod Synagonistas, faces bellorum et rerum publicarum turbatores vocaverit. » Et hæc de Hosii libro.

334. Cæterum, præter recensita studia ad exagitandos hæreticos ab eo adinventa, et præcipue Lutheranos et Calvinistas, quos (ut ex aliis ejusdem Epistolis, præcipue ad Carolum cardinalem Borromæum, multo ante datis, apparet), præcipuos semper totius mali et profligatæ fidei auctores perspicue cognoverat, alia etiam media excogitasse, quibus tandem in comitiis contra eos decerneretur, Rescius [1] idem his verbis asserit :

« Hosius autem memor illius, quod scriptum est : *Ejice derisorem, et cessabunt jurgia*, omni vicissim adhibita diligentia laborabat, ut in ipsos præcipue Bezanos Synagonistas Porcoviensis decreti executio, fieret et ex omni regis ditione excedere, primo quoque tempore, juberentur. Ac, ut ne quid intentatum relinqueret, magnatum et heroum filiis et necessariis, quos in fide Catholica pietatisque studiis domi suæ educandos curabat, litteras dictare non verecundabatur, quibus parentes suos, fratres, affines, amicos et quoscumque in aula et in tota republica Polonorum, gratia et auctoritate valere sciebat, hortabantur et obtestabantur, ut istos Helveticos Synagonistas, tot jam funeribus reipublicæ Christianæ exultantes, qui semper versantur in spe rerum novandarum, otio et tranquillitate reipublicæ consenescunt, faces bellorum civilium notissimas, regiique dominatus, et universæ nobilitatis capitales inimicos, homines plane μισεύγενους, ex regni Poloniæ finibus exterminandos curarent, et in hoc præcipue studium incumberent, ut quam a majoribus suis, tam religionis, quam reipublicæ formam accepissent, eam filiis posterisque suis inviolatam relinquerent, etc. Ac tantum certe ista sua vigilantia per ora infantium Hosius profecerat, ut, aut statim ex regno excederent isti Bezani Synagonistæ, aut certe cum sibi

[1] Ibid. ut sup.

frænos furoris injectos sentirent, in aliquibus tenebris et obscuritate latitarent. Nil enim postea certi aut comperti de conatibus eorum acceperamus ».

335. Sic tandem frustra innumeros se labores suscepisse ac sustinuisse Calvinistas ac Lutheranos, ut e Poloniæ finibus Trideistas ac Anabaptistas exturbarent, licet sero, agnoverunt ; imo in foveam, quam eis paraverant, ceciderunt, dum frustra etiam, de externis ipsorum ministris toto e regno eliminandis decretum, in primis sancitum comitiis, in his infirmare se contendisse intellexerunt ; nam omnes simul, cujuscumque sectæ extitissent, senatus regisque præcepto, regno excedere jussi sunt. Obtinuisse studio suo ac labore Commendonum, ut in superioribus Petracoviensibus comitiis, ex senatusconsulto exteri hæretici omnes e regno abire cogerentur, et ita Bernardinum Ochinum, inter alios, Polonia excedere compulsum esse, scribit Gratianus [1]. Verum non omnes tunc decreto eidem paruisse, vel ei parere distulisse, Calvinistas præcipue ac Lutheranos, quod in Petracoviensibus his comitiis illud, ut diximus, se antiquaturos sperarent ; ea quæ retulimus satis ostendunt. At cum irriti eorum evasissent conatus [2], tandem, vel laticulis se abscondere, vel alio sunt demigrare adacti. Inter hos hæreticos ac hæresum satores, qui Polonia egredi compulsi fuere, extitit idem, quem alibi memoravimus, hæresiarcha Gentilis, qui tamen, priusquam inde discederet, plectenda temeritate, regi librum dicare, in Sanctissimam Trinitatem ac Dei Filium, horrendis confertum blasphemiis ac maledictis, ausus fuit. In libri Præfatione profanas ac monstruosas voces, in Ecclesiam infectas esse conqueritur, ut sunt ὁμοούσιον, Persona, Essentia, Unitas, Trinitas, quibus omnia divina mysteria perverterentur, atque sempiternus ille Deus cum suo Filio et Spiritu Sancto prorsus ignoraretur. Reliqua doctrinæ capita, eodem libello comprehensa, a Rescio sic adnotata reperiuntur.

Primo. Trinitas est merum humanum commentum, Catholicis Symbolis incognitum, cum Evangelica veritate ex diametro pugnans.

Secundo. Solus Pater unus ille Deus est, qui in Scripturis unus et solus Deus dicitur.

Tertio. Filius a seipso non est, sed a Patre, cui ut essentiatori subordinatus est.

Quarto. Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus, non solum, quod ad personas attinet, sed etiam quoad οὐσίαν, divisi sunt.

Quinto. Filius a Patre genitus est secundum οὐσίαν, ut subordinatus spiritus, differens a Patre.

Sexto. Tres sunt æterni spiritus, quorum quilibet per se Deus est.

[1] Grat. Vit. Commend. lib. 2, p. 1349. — [2] Resc. de Atheism. et Phaloris. Centur. Gentilistæ, p. 345.

Septimo. Hos tres spiritus distinctos esse ordine, gradu et proprietate οὐσίας. In primis vero, in eam inducit dictinctionem essentiæ, ut tres æternos numeret, et gradu distinctos constituat spiritus. Et cum nos dicimus : Pater Domini Jesu Christi est persona in una individua Trinitate, Gentilis falsam hanc esse contendit, et dicendum esse : Pater Domini nostri Jesu Christi, unus est ille Deus. Item cum dicitur : Pater, Filius, et Spiritus Sanctus, unus sunt Deus æternus ; ipse de hæresi Catholicos accusat, et inquit : solus Pater est αὐτόθεος, ἀγέννητος, et essentiator. Filius autem essentiatus, et quidem Deus, sed non αὐτόθεος. Sic etiam Spiritus sanctus ; ideoque non unus, sed tres æterni. Item quod dicimus, unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in Unitate venerandum esse ; hanc piam et simplicem sententiam dicit esse sophisticam : et tres spiritus realiter subsistentes affirmat. Sic loquitur Antidot. 3, et fol. 70 sese aperit : Tres, inquit, æterni spiritus, congruo ordine et gradu distincti. Et quanquam concedat, Patrem, Filium, et Spiritum Sanctum tres esse personas ejusdem naturæ, tamen addit distinctas esse ordine, gradu et proprietate : quæ dum illi explicanda sunt, dicit, proprium Patris esse ut appelletur unus, et solus Deus : qua explicatione manifeste excluditur Filius et Spiritus Sanctus ab unitate Deitatis. Fingit autem quamdam αὐτουσίαν, quæ in solo Patre consistat ac Filii non sit. Hinc Patrem αὐτόθεον nominat : ut per excellentiam vere et proprie Deus sit ; Filius autem non αὐτόθεος, sed δευτερόθεος, aut ἑτερόθεος. Hinc illud : Filius a seipso non est, sed a Patre Deo, qui est αὐτόθεος. Item quod Pater in Scripturis dicitur unus, et solus Deus, invisibilis, altissimus, et Deus Christi, sive Verbi incarnati. Item Filius subordinatus essentiatori ; sic Patrem essentiatorem constituit, Filium autem essentiatum ab illo, ut Pater proprie Deus sit, Filius autem subordinatus Deus.

336. Asserere etiam blasphemus minime dubitavit, neminem adhuc, quod quidem ipse sciret, pro gloria et eminentia Patris mortuum esse : Prophetas, Apostolos, piosque Martyres pro Filii gloria persecutiones, mortem et extrema quæque passos esse : eminentiam autem Dei Patris nullos adhuc Martyres habuisse.

337. Sanctam demum ac individuam Trinitatem horrendis conviciis incessere sacrilego ore præsumit, dum eam novum idolum vocat, Deum Tripersonatum, Deum sophisticum, diabolicam personam et fictitiam, personam fantasticam, personam sophisticam, in novo Deo execrabilem mixturam, horrendam confusionem, quartum idolum in orcum detrudendum, primam personam magicam in uno Deo, quæ vere larva et inane spectaculum sit, monstruosum nomen, Deum Trinoninium,

tergeminum Christum, Christum transformatum in eum qui Filius Dei non sit; Deum hunc nimis versipellem nuncupat, cum se interdum in uno occultet, interdum vero in tribus personis dilatet. Nihil eum differre dicit a Deo Baal, Moloch, Byto, Turcico et Judaico. Non esse unum Deum Patrem Christi in essentia et personis quærendum. Sub titulo essentiæ Dei, Satanam coli : esse larvam triformem, et fictitium Deum, et alias hujusmodi execrabiles atque horrendas blasphemias, quas hic omnes recensere longum esset.

338. Hunc autem fœdissimum librum, una cum auctore, æternis tenebris ac incendio merito damnandum, cum regi obtulisse Gentilem, priusquam Polonia excederet, supra dictum sit, sciendum est, maledictorum in eo comprehensorum horrore perculsum cardinalem Hosium[1], adactum fuisse, ut regem palam argueret, quod eum ac huic similes alios hæreticorum libros sibi dicari permisisset. Quod quidem educi posse videtur ab his, quæ Rescius in ejusdem Hosii Vita refert ; narrat siquidem, regem ipsum rogasse Hosium, ut Hispanicum iter suscipere ne gravaretur, ut cum Catholico rege Philippo, de materna sua hæreditate, Barensi et Rosanensi ducatibus, deque cæteris ad causam eamdem pertinentibus ageret. Verum cardinalis oblatum munus constantissime accipere detrectavit, donec, inter alia, aliquam prius rex ipse palam significationem daret, se quoque ab omnibus hæreticis et animo et voluntate esse alienum, et saltem hæreticorum ministros, Bezanosque synagonistas, qui nomen et existimationem majestatis ejus, in orbe toto Christiano, insigni macula polluebant : (dum illi fœdissimos et hæreticissimos libellos dicare non verebantur, et regnum ejus, asylum hæreticorum vocare non dubitabant) ex regno suo omnino excedere juberet. Idcirco, licet legationis illius onus ex eo Hosius non obierit, quod a suscepto consilio sua rex sponte discesserit ; tamen ex ipsius salutaribus monitis, regem eumdem, undique e regni finibus pestilentissimis hominibus excedere jussis, haud parum profecisse censendum cognoscitur ; cum forte in exequendis, quæ contra eos in comitiis sancita fuerant, segnior quam oportuisset se gereret. Tantum igitur abfuit, ut a dicato iniquissimo libro utilitatis aliquid ac remissionis impius Gentilis (sicut forte speraverat) obtineret ; quin potius eamdem, cum aliis externis errorum ministris, perpetui exilii sententiam subire compulsus fuit ; nec ita multo post, meritas blasphemiarum pœnas luit ; nam, ubi Polonia egressus, Helvetios petiit, cum ibi articulos quosdam disputandos in publicis locis affigi fecisset, primum in carcerem conjectus [2], deinde, hoc ipso anno, Bernæ, supplicio capitis plexus fuit, ut supra retulimus.

339. *Simulato religionis zelo, Gnesnensis archiepiscopus Pium decipere tentat, sed illius fraus per Hosium detegitur.* — Catholicæ tamen religioni in Polonia hoc tempore haud minus, quam ab hostibus manifestis, ab insidiatore occulto periculum impendit; qui siquidem, ovina pelle tectus, Dominicum in eo regno gregem occidere, mactare ac perdere moliebatur. Fuit is archiepiscopus Gnesnensis, Jacobus Ukangius, regni primas, ad quem paulo ante datas a Pontifice et ab Hosio litteras retulimus. De illo ista scribit in Vita[1] cardinalis Commendoni, Gratianus : « Ukangio inhæserant novæ opiniones, quibus inquietabatur animus, sua sponte varius et inconstans, et novis usque studens rebus, ut, si perturbata republica, invecta nuper disciplina religioque prævaluisset, exclusa Romani Pontificis auctoritate, summum se antistitem et principem sacrorum in Polonia fore, ad summasque opes perventurum, ut suæ quisque cupiditati blanditur, sibi persuaserat : neque ex hæreticis deerant, qui assentando, spei illius alimenta subjicerent. Apud Commendonum is priscæ religionis studium simulans deplorabat perditas Catholicorum res, dissidia episcoporum, cæterorum languentes animos incusabat, regemque deditum adversariis, omnia illis indulgere querebatur. Hunc inde coercendum minis, ac denuntiationibus terrendum esse disserebat. Catholicos infensos ei esse omnes, ob crebras in magistratibus publicisque muneribus repulsas et favorem in adversarios, nec eorum defutura studia, si se ipse Romani Pontificis nomen auctoritatemque præferens, ducem præbuisset ac regem ipsum, ingenio timidum, atque audenti opportunum metu subactum, sibi obnoxium fecisset, scilicet, his consiliis, averti Augustum a Pontifice, tradique hæreticis, atque ita suas procedere rationes, cogitataque cupiebat ». Et inferius [2]:

« Unum erat, quod summe optare summaque moliri ope videbantur (hæretici) ut gentis Concilium, quod vocant nationale, cogeretur, in quo sine ulla auctoritate Pontificis Maximi, de universa religione inter se, prout ex ipsorum usu atque republica visum esset, constituerent : et nacti archiepiscopum, cogitatis eorum opportunum, cujus dignitas pariter in sacerdotum ordine atque in senatu emineret, ipsius intimas spes pollicitationibus fovebant incitabantque, rati maxime per eum effici posse, ut tale Concilium haberetur. Eodem intenta cupido Ukangii archiepiscopi rapiebatur, ob eas quas supra attigimus causas. Id ergo unum dies atque noctes secum volvebat, id clam cum Frisio quodam intimo amicorum coquebat, homine ob-

[1] Vit. card. Hosii lib. 2, cap. 27. — [2] Vit. card. Hosii lib. 2, cap. 28.

[1] Vita card. Commend. lib. 2, cap. 8, p. 116. — [2] Ibid. ut sup. lib. 2. cap. 10, p. 135.

scuro quidem genere, sed Catholicæ Ecclesiæ ac priscæ pietatis insectatione nomen adeptus, adversus quam scripta a se multa volumina foras dederat. Neque hæc quidem consilia Ukangii et machinamenta hæreticorum Commendonum fugiebant : sed quemadmodum intentissimo studio id agebat, ut ne iis quidquam procederet, ita dissimulanda, quæ ad se de Ukangio deferebantur, statuerat; quod in tali tempore, in tantis hæreticorum opibus, tantam vim hominis, divitiis, amplitudine honoris, amicitiis adversariorum pollentis, minime exagitandam irritandamque, ne in apertam turbam erumperet, rebatur ; eo minus quod ne rex quidem a talibus cogitationibus abhorrebat, cui multæ incommodæ opiniones ab hæreticis atque ipso Ukangio inculcatæ, in animo insederant, in quibus evellendis magnum inde negotium Commendono fuit, etc. ». Et paulo post [1] :

« Cum, Tridentinorum decreto Patrum, jussi archiepiscopi omnes essent, suæ quisque provinciæ conventus agere, ad res Ecclesiasticas ex scitis eorum ordinandas, Ukangius aptam cogitatis suis occasionem arripuit, et studium parendi Patrum auctoritati præ se ferens, consilium convocandi Synodum cum Commendono habuit, et reliqui episcopi, et fere optimus quisque Synodum expetebant. Idem Commendonus maxime omnium probasset, nisi suspectum Ukangii ingenium habuisset ; verum ne salutari rei, et in eam consentienti bonorum studio unus adversari, qui pro officii sui munere favere maxime debebat, videretur, Petricoviam, sic enim convenerat, indici patitur Synodum. Interea observat Ukangium, ejusque consilia quam potest diligentissime explorat, a quo, ut occulte invitatos hæreticos, capitaque eorum se comparare ut Concilio interessent, comperit; per Nicolaum Volscium, episcopum Chioviensem, unum eorum, quos maxime deditos sibi habebat, regem, quæ clam agitarentur certiorem fecit, caverique initia civilium discordiarum monuit. Itaque ex auctoritate regis, per litteras ab Ukangio pariter et a Commendono petentis, ut ea Synodi coactio in pacatius tempus differretur, rejecta res, et Ukangii machinationibus sine motu ullo occursum, et magni negotii discrimen Commendoni solertia vitatum » . Ista Gratianus.

Ex litteris etiam [2], præterito anno, sub sexto kalend. Januarii, a Carolo cardinali Borromæo, ad cardinalem Hosium scriptis, quas ex præclara Ambrosiana Bibliotheca accepimus, intelligimus, Romæ studiose agitatum, an Concilii præfati coactio permittenda seu promovenda, vel contra potius prohibenda esset ; ac post multas ea de re consultationes, tandem rem ad Hosium ipsum et Apostolicum internuntium, qui tunc præfatus Commendonus erat, fuisse rejectam ; quorum consilio ac prudentiæ quidquid agendum esset committebatur. Visum est nonnulla ex illis, ad Gratiani narrationem confirmandam et illustrandam, hic inserere : dicit igitur :

« Varie sum affectus ex tuis litteris ; multa enim ad me scripseras, quæ istic gesta erant ; multa item, quæ certorum hominum consilia informarunt, quorum exitum non tam optare videbaris quam metuere. Sed tamen postrema tua Epistola lætiora omnia nuntiabat. Ego, quantum opinione duce augurari possum, fore confido, ut, cum minora istius regni comitia optimum eventum habuerint, quæ vel in majoribus comitiis, vel in ipsa Synodo statuentur, ex nostra sententia procedant. Utrum vero habere Synodum expediat, Sanctissimo domino nostro non erat plane exploratum : nam hujus rei deliberatio et moderatio fere posita est in opportunitate et quadam ratione temporum, quæ et tuo et nuntii judicio optime gubernabitur. Etenim plura in conspectu vestro exposita sunt, quæ minus perspicere possunt qui longe absunt. Quamobrem archiepiscopo Epistolas tres dedi, quarum una babendæ Synodi potestatem ei facit; altera adimit; tertia id comprobat, quidquid suo nomine nuntius cum illo acturus est ; quas nuntio misimus, ut quamcumque res exiget, statim reddat. Si tibi, atque illi aliquid perturbationis et incommodi Synodus videbitur allatura, archiepiscopo eas litteras reddere opus erit, quæ, decreto interposito, Synodum peti vetant. Qui si in sua sententia perseveraverit et Synodum cogere maluerit, tunc in hanc cognitionem et curam, quæso, incumbite, ut omnes episcopos ab ista profectione atque obsequio avocetis et deterreatis, quo ne vobis quidem adeundum erit. At, si ad Synodum episcopi nihilominus proficiscerentur, vestræ erunt partes, ut ipsi et præsto sitis, ne quid forte de religionis splendore ac cultu detrahatur ; tuque in primis, qui tua vel gravitate prohibere, vel virtute corrigere, vel auctoritate consulere multa potes. Sin commode Synodum congregari posse existimabitis, tu una cum nuntio adesse potius poteris quam abesse, cum præsertim id Summus Pontifex pervelit, teque archiepiscopus liberalissime invitarit. Nec mihi dubium est, quin tu, si animum tuum ad Tridentini Concilii memoriam revocabis, quid in cœtu sapientissimorum virorum susceperis, curaveris, contenderis, perfeceris, cogitans, istius provinciæ munus libenter obeas ». Sic ad Hosium Borromæus.

340. At navis, quæ sub tantis gubernatoribus, in scopulos anno præterito non offendit, hoc tempore illis allisa, fere obruta est. Monuerat, ut vidimus, Pius, tum alios Poloniæ episcopos, tum præcipuum inter illos Jacobum

[1] Ibid. ut sup. pag. 137. — [2] Ex Bibl. Ambr. sign. F. n. 384.

Ukangium, Gnesnensem archiepiscopum, ut in comitiis regni. hoc anno cogendis, hæreticorum ausibus ac dolis, pro sua virili sese strenue opponerent. Ille vero, ex more simulate recinens, cum ad Pium rescripsit, quæ Commendono coram disserere consueverat, nempe deperditas Catholicæ religionis res, enixe Pontificem ipsum deprecatus fuerat, ut tanto malo occurrens, periclitanti fidei auctoritate sua quam posset opem conferret. Quæ quidem Ukangii Epistola eam Pii animo curam ac sollicitudinem ingesserat, ut quavis ratione labantibus Polonicis rebus consulendum existimaverit, nihilque eorum prætermittendum, quibus illis subveniri posset. Quapropter, ubi primum Ukangii ipsius litteras legit, illis in hunc modum respondit [1]:

« Ven. fratri, Jacobo archiepiscopo Gnesnensi, regni Poloniæ primati.

PIUS PAPA V.

« Ven. frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Litteras tuas non sine dolore legimus, quibus, exposito Ecclesiarum et religionis Catholicæ periculo, te quid facere debeas plane ignorare fateris, et a nobis auxilium expetis et requiris. Non sunt ista nobis, frater, incognita, nec deest nobis, tibi et reliquis istius regni episcopis et fratribus nostris opitulandi voluntas ; sed de tantorum malorum remedio cogitantibus, nullum nobis in mentem venit quod salubrius sit et magis necessarium, quam ut omnes qui Ecclesiastici sunt ordinis, officio quisque suo fungi tandem incipiant diligentius. Tantis enim hæresibus, et in isto regno, et in aliis provinciis, nulla res haud dubio majorem causam dedit, quam corrupti Ecclesiasticorum mores et nimia in pascendis gregibus Dominicis negligentia ; sacerdotes enim (bonos semper exceptos volumus), dum ipsi indignam ordine suo vitam degunt, populos ipsos quoque corruperunt, et apud eos in summam contemptionem venere. Populi ita corrupti, ac de sacerdotibus male sentientes, facile per hæreticos a fide Catholica deducti fuerunt. Quocirca, si quo remedio spes est tantam et tam corroboratam pestem hæresum reprimi et sedari posse, danda opera est, ut Ecclesiasticorum mores corrigantur, et qui Ecclesiis præsunt, proficere studeant, curentque ut in suo quisque clero, eorum corrigat et emendet quæcumque laicos ad hoc tempus tantopere offenderunt. Si populus sacerdotes suos castius et honestius vivere viderit, ad eorum normam vitam suam in dies magis, ut sperandum est, confirmabit, atque ita hæreticis diffundendi veneni sui materia subtrahetur. Cleri porro visitandi et corrigendi a te potissimum, frater, initium fieri oportet. Tuæ istæ præcipuæ partes sunt, tuum munus. Tu hujus tam salutaris operis princeps, auctor et orator esse debes. Plurimum quoque profuerit alere bonorum sobolem sacerdotum, instituendo Seminaria, sicut sacrum Tridentinum Concilium præcepit, cujus saluberrimum decretum debes ipse primus exequi, et cæteros fratres ad id exequendum tuis monitis et hortationibus excitare : quod ut facias, non solum auctoritate tua, sed etiam nostro nomine, fraternitati tuæ magnopere injungimus ac mandamus. Illud etiam nobis valde placeret, institui in isto regno aliquot Societatis Jesu Collegia, quod te quoque cupere intelleximus, sed ad domos et redditus monasteriorum quorumdam eis attribuendos, accedere necesse esset serenissimi regis consensum, qui, sicut nosti, in eis jus obtinet patronatus ; qua de re voluntatem ejus, per nuntium nostrum explorare curabimus. Catechismus absolutus fuit, et Deo juvante, propediem edetur. Cura erit nobis ut in sermonem etiam Polonicum transferatur, si homines ad eum transferendum idoneos hic reperiemus. Libros quoque Missales et Breviaria nova absolvi, et simul ac absoluta fuerint, sicut te desiderare cognovimus, imprimi atque istuc mitti curabimus. Te vehementer hortamur ne, propter tantas hæresum sectas, animo concidas, neque defatigeris, quin, quibuscumque potes, rationibus, pro loco quem obtines, Catholicam religionem defendas, pro qua etiam sanguinem, si opus sit, profundere debes. Potentior est is, qui pro nobis est, quam qui adversus nos. Si ipsi, quidquid possumus, fecerimus, si recte honesteque viventes, clerum in officio continere studebimus, si, quæ tam pie et provide in Tridentino fuerunt statuta Concilio, servabimus ; non erit desperandum fore, ut qui ab hæreticis decepti fuere, ad Ecclesiam redeant ; præsertim, cum inter ipsos hæreticos tot alias ex aliis exortas sectas, tot dissidia et dissensiones extitisse videantur. Quia vero tu, qui istius regni statum cernis, facilius dispicere potes, quanam in re tibi et cæteris fratribus subvenire possimus, de eo, si nos per litteras vel per nuntium nostrum admonueris, gratissimum nobis feceris ; nos enim, quacumque re poterimus, pro loco et officio nostro, et pro fraterna quam vobis debemus charitate, vobis subvenire parati sumus. Reliqua, ex nuntio nostro, postquam cognoveris, ut desiderio nostro, pro Sedis Apostolicæ reverentia, satisfacias, abs te petimus et vehementer hortamur. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo etc., die I Julii MDLXVI, Pontific. nostr. ann. primo ».

341. Non eo prospexerant Ukangii ad Pontificem, vel delatæ ob fidei Catholicæ et religionis pericula quærelæ, vel ostentata pietatis

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

studia, ut sanctissimis Pii hujusmodi monitis erudiri vellet. Unum erat medicamentum, quod, ipso Pontifice auctore, vulneri (cujus ille acerbitatem, ad hoc tanto studio amplificaverat) adhiberi cupiebat; provinciale videlicet Concilium, quo unico ac salutari remedio, et hæresum cancrum, ne ulterius serperet, coerceri posse, et in ordinem corruptos Ecclesiasticorum mores redigi, ut Pius intelligeret, contendebat; et sicut ex Tridentini Concilii decreto, ut vidimus, occasionem arripiens, studiumque parendi Patrum auctoritati præ se ferens, convocandi Synodum consilium injecerat, ut in eo tandem, quæ impie commoliebatur, ad optatum finem perduceret; sic, ea spe menteque tunc frustratus, nihil deinde aptius accidere posse existimavit, quam si ab ipso Pontifice sibi illud agere præciperetur, quod, tam acri conatu, ne fieret, Commendoni solertia prudentissime averterat.

342. Et revera, versuto ac callido homini, nullo prope negotio facile fuit a Pio elicere, quod sua sponte Pius ipse, ut vidimus, ab universis fere totius orbis episcopis expetere solemne habuit; quod quidem etiam Ukangium non ignorasse, et ad musciputas suas struendas audentiorem reddidisse, verisimile apparet. Fraudem aliquam nihilominus Pium suspicatum, ex eo fateri necesse videtur, quod Synodum Ukangio cogere, non absolute (ut aliis metropolitis) sed ea tantum lege mandaverit, quod Synodo eidem, non Apostolicus modo nuntius, sed Stanislaus quoque cardinalis Hosius interessent. Opportunissima vero Synodi ipsius congregandæ occasio ea comitiorum regni Poloniæ, quæ Petricoviæ cogebantur, visa est Pio; nam cum eo, ex totius regni partibus, præter laicos, episcopi quoque confluerent; iis expletis, quæ ad regnum spectabant, seorsim deinde, ab ipsis episcopis, de illis, quæ ad fidem et mores pertinebant, facilius agi posse existimavit, qui, ea elapsa occasione, difficilius inter se postea coire cogique potuissent. Quod etiam callide Pontifici signatum credimus ab Ukangio, et ea quidem mente, ut facilius ad Synodum hæreticos, qui comitiorum specie Petricoviam se contulerant, accerseret. Epistolæ, quas de his ad ipsum archiepiscopum Gnesnensem [1], ad Apostolicum nuntium, et ad cardinalem Hosium Pontifex scripsit, hujusmodi fuerunt:

Ad archiepiscopum Gnesnensem.

« Vener. fratri Jacobo, archiepiscopo Gnesnensi, regni Poloniæ primati.

PIUS PAPA V.

« Ven. frater etc.

« Quum vehementer optemus sacri Tridentini Concilii decretum de provincialibus synodis habendis ubique ad effectum perduci, magnam ex eis utilitatem ad Ecclesias perventuram esse sperantes, idcirco hortamur fraternitatem tuam, ut Synodi suæ, juxta idem Concilium celebrandæ, occasionem ne prætermittat, quam istius regni comitia offerunt. Volumus autem, ut ei Synodo, utrique dilecti filii cardinalis Varmiensis et nuntius noster intersint, sine quibus, si qui, quod absit, celebrare voluerint, eos fraternitas tua a tali consilio, pro Sedis Apostolicæ reverentia, divertere, nec sinere illis eam congregare debebit, ut ea in Synodo de iis dumtaxat rebus agatur, quarum causa hujusmodi Synodos sacrum Concilium Tridentinum celebrandas esse constituit; quæ scilicet ad Omnipotentis Dei honorem et ad salutem animarum pertineant, sicut te, pro tua prudentia atque virtute, curaturum esse confidimus. Datum Romæ, apud Sanctum-Marcum, sub annulo etc., die ultima Augusti MDLXVI, Pontific. nostri anno primo ».

Ad Julium Rogerium Apostolicum nuntium [1].

« Venerab. fratri, Julio Rogerio, in regno Poloniæ nostro et Sedis Apostolicæ nuntio.

PIUS PAPA V.

« Ven. frater etc.

« Quia tempus opportunum nobis oblatum esse videtur, quo comitia regni futura sunt, celebrandæ Synodi Provincialis quoque, juxta decretum Concilii Tridentini, hortati ad eam celebrandam sumus venerabilem fratrem archiepiscopum Gnesnensem, cui etiam scripsimus nos, ei Synodo velle interesse te et dilectum filium nostrum cardinalem Varmiensem, præcipientes, ne sine vobis congreget. Proinde cura, ut illi intersis, et ut iis tantum de rebus in ea agatur, de quibus divini obsequii et Ecclesiarum utilitatis causa, Concilium Tridentinum tales Synodos habendas esse decrevit. Datum Romæ, apud Sanctum-Marcum, sub annulo Piscatoris, die ultima Augusti MDLXVI, Pontific. nostri anno primo ».

Ad cardinalem Hosium [2].

« Dilecto filio nostro, Stanislao, tit. sancti Theodori presbytero cardinali, Varmiensi appellato.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili noster, salutem etc.

« Hortati fuimus ven. fratrem, archiepiscopum Gnesnensem, ad celebrandam Synodum suam provincialem, juxta Tridentini Concilii decreta; neque enim videtur nobis ejus celebratio diutius esse differenda, præsertim cum tempus idoneum ad eam congregandam offera-

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

[1] Ex eodem Archiv. Vatic. Ibid. ut sup. — [2] Ibid. ut sup.

tur, hoc tempore, quo prælati ad illius regni comitia conventuri sunt. Scripsimus autem ei, nos utique velle, ut ipsi Synodo tu una cum nostro nuntio intersis; neque enim aliter eam celebrari volumus. Quocirca hortamur te et mandamus, ut te ad eam conferas, iisque ibi officiis fungare, quæ res postulabit, quæque insigni tuo in Catholicam religionem studio, et erga Sedem Apostolicam fide et pietate digna erunt, sicuti te facturum esse confidimus. Datum Romæ, apud Sanctum-Marcum etc., die ultima Augusti MDLXVI, Pontific. nostr. ann. primo ».

Ea erat Pii in unius Hosii zelo ac virtute fides, ut eo præsente obsistenteque, incassum perfidorum quorumcumque hominum conatus ituros existimaret ac religionis res a tota simul hæreticorum versutia incolumes salvasque censeret. Arrepto tamen (licet, non ea ratione, quam voluisset) ab Ukangio, cogendæ Synodi, Pii mandato, adeo anxie solliciteque (ne forte, uti præterito anno acciderat, consilia ejus quis anteverteret) illud executioni maudandum curavit, ut nec quidem Hosii, qui e comitiis, ut diximus, in propria se receperat, adventum præstolari videretur. Quæ res cum Pontificis animo majorem merito suspicionem ingessisset; hinc Hosio augendam auctoritatem duxit, qua Ukangii ac sectatorum ejus, si fuissent, ausus comprimere coercereque posset; simulque ipsum Hosium, ut quamprimum Petricoviam, ad ea mala avertenda, sese conferret, sequenti Epistola, hortatus est:

« Dilecto filio nostro, Stanislao, tit. Sancti-Theodori presbytero cardin., Varmiensi appellato.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili noster, salutem etc.

« In provinciali Synodo, quam venerabilis frater, archiepiscopus Gnesnensis, ex decreto sacri Concilii Tridentini, propediem celebraturus est, præsentiam tuam maxime opportunam et utilem fore censemus, pro tua spectatissima fide, doctrina, prudentia, divini honoris et Catholicæ religionis zelo. Proinde te ad eam Synodum, quoad peracta fuerit, nostrum et Sedis Apostolicæ de latere legatum, tenore præsentium constituimus, facimus et deputamus. Volentes dilectum filium magistrum Julium Rogerium, notarium ac nuntium nostrum, tibi ad omnia assistere. Quocirca mandamus tibi, ut te ad ipsam Synodum, sine mora ulla conferas, operam daturus et diligenter provisurus, ut recte et ordine celebretur, neque quid in ea agatur decernaturve contra ritus et instituta Ecclesiæ Catholicæ, vel hujus Sanctæ Sedis, cujus honorabile membrum es, auctoritatem et dignitatem. Venerabiles vero fratres, archiepiscopum Gnesnensem et reliquos quoscumque prælatos, in ipsa Synodo congregandos, hortamur in Domino atque etiam in virtute sanctæ obedientiæ mandamus, ut adventum tuum expectent, nec sine te eam celebrent, aut, si antequam harum litterarum notitiam habuerint, eam celebrare cœperunt, eam, nisi dum tu affueris, prosequantur; non obstantibus quibuscumque in contrarium facientibus. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die XI Decembris MDLXVI, Pontific. nostri anno primo ».

De hoc legati munere in Hosium collato, ista habet in illius Vita Rescius [1]: « Cum Pius de Hosii præstantia omnia summa cognovisset, nil tale cogitantem, suum et Sanctæ Sedis Apostolicæ ad synodum provincialem, et in universa diœcesi Varmiensi legatum pronuntiavit, amplissimo, et pietatis, et eruditionis, et animi zelantissimi testimonio, in universo fratrum suorum sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalium consessu, attributo: quem etiam, et publice, et privatim columnam religionis vocare non dubitavit. » Sic ille. Cætera, quæ ad præfatam Synodum spectant, in sequentes annos sunt rejicienda.

343. *Ad Hosium mittitur Catechismus Romanus in Polonicam linguam vertendus.* — Hoc autem anno, cum jam absolutus typisque editus, eodem Pio mandante, Romanus Catechismus fuisset; illum statim Pontifex idem, ad præfatum cardinalem Hosium mitti voluit, ut ipso curante, (quod alias districte prohibuerat) et in Polonicam linguam transferretur, et totius regni parochis aliisque traderetur. En Pii Epistolæ ad Hosium scriptæ:

« Dilecto filio nostro Stanislao, tit. Sancti-Theodori presbytero cardinali, Varmiensi appellato.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili etc.

« Catechismum, jussu nostro, nuper impressum, ad te mittimus, qui, ut ab istius nationis hominibus, parochis et aliis, qui linguæ Latinæ minus periti sunt, intelligi possit, ejus in sermonem Polonicum vertendi negotium, a te dari volumus uni pluribusque Polonis, quos ipse delegeris. Quod enim prohibuimus, ne cui, præter Manutium, liceret, eum, intra certum tempus, conversum in vulgarem sermonem, imprimere, id eo consilio fecimus, quod veriti fuimus, ne quis eum, aut parum fideliter conversurus, aut indiligenter impressurus esset. Tuam vero circumspectionem confidimus, pro suo Catholicæ religionis studio, curaturam, ut in manum hominum nationis suæ, diligentissime fidelissimeque conversus impressusque perveniat. Illud admonemus, ut

[1] Resc. Vit. Hosii, lib 2. cap. 28, pag. 200.

librum cures, in totidem partes, quot sunt res, quæ ejus initio explicandæ ponuntur, dividendum, et unamquamque earum partium, suis capitibus apte distinguendam; quod in prima ejus editione, quorumdam incuria, parum diligenter factum fuisse moleste tulimus. Datum Romæ, apud Sanctum-Marcum, die XXVIII Septembris, ann. MDLXVI ».

344. *Pius palatinum Columiensem in fide Catholica confirmat.* — Captans vero undequaque occasionem Pius, unde labantibus religionis rebus in Poloniæ eodem regno, prodesse posset, cum hoc ferme tempore Dialinii palatini Columiensis filius adolescens Romam se contulisset, sequenti ad ipsum data Epistola[1], et in fide roborare, et ad quælibet pro religione tuenda excitandum animandumque censuit:

« Dilecto filio, nobili viro Dialinio, palatino Columien.

« Dilecte fili etc.

« Cum in regno isto, quod Catholicæ religionis cultu antea maxime floruit, his autem miserrimis temporibus plurimum illius antiquæ laudis amisit, plerisque a vera et Catholica religione hæreticorum fraude deductis, audierimus tamen superesse non paucos, etiam de regni proceribus, viros bonos, graves et prudentes, qui sanctam matrem Ecclesiam non deseruerint; egimus Deo Omnipotenti gratias, qui reliquerit sibi aliquot, qui genua sua non flexerunt ante Baal, quorum e numero te esse libenter admodum cognovimus. Habes, dilecte fili, quod Deo gratias agas; nullum enim a Deo majus beneficium, quam in hac fide Catholica perseverare. *Quid enim prodest homini, si mundum universum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur?* Perdit vero animam suam et damnationi se æternæ addicit, quisquis a fide Catholica excidit, et ab Ecclesiæ unitate recedit. Gaude igitur tanto Dei munere, et quanto maximo potes studio, tueri in regni conventibus, atque ubicumque potes, Catholicam religionem, conare; et fac paratus sis, si opus sit, pro ea sanguinem etiam profundere: quod maximum Dei donum foret; ita enim Dei gratiam tenebis atque augebis, cujus auxilio, præter æternæ remunerationis præmium, omnia quæ ages tibi prospere cedent, et hæc Sancta Sedes, cui nos, licet indigne, præsumus, te, tanquam eximium filium suum amplectetur. Nos quidem tam præclaro de te testimonio commoti, singularem erga te benevolentiam suscepimus, cujus, cum aliud in præsentia signum tibi impertiri non possimus, has litteras nostræ paternæ indices erga te voluntatis, tibi scribendas duximus. Filium vero tuum, optima, ut nobis visus est, indole præditum adolescentem, cum ad nos venisset, libenter vidimus, et rediturum ad te cum nostra benedictione dimisimus. Datum Romæ, apud S. Marcum, die XV Septemb. MDLXVI, Pontificat. nostr. ann. primo ».

345. *Episcopatus Sambianensis et Pomesaniensis inique suppressi, sed pejori modo restituti.* — Sigismundo autem rege, vel præcipiente, vel consentiente, in maximum Polonicæ Ecclesiæ incommodum ea fuerunt, quæ de Sambiensi ac Pomesaniensi, in Borussia ducali, episcopatibus, qui jamdudum ab hæreticis direpti fuerant, atque Ecclesiastico juri abrogati, hoc anno decreta sunt. Illarum Ecclesiarum jacturam ægerrime tulerant universi Polonicæ Ecclesiæ ordines, qui discerptorum membrorum dolore amarissime angebantur, ut patet ex Synodalibus Constitutionibus [1] provinciæ Gnesnensis, in quibus hæc leguntur: « Petendum est a sacra regia majestate, per reverendissimos DD., suo et totius cleri nomine, ut episcopatus Pomesaniensis et Sambiensis in Borussia, contra jura Ecclesiastica occupatos, eorumque Ecclesias profanatas et spoliatas, in pristinum statum vindicet et restituat; præsertim vero Pomesanien. cujus magna pars est in ditione sacræ regiæ majestatis, sine ullo episcopo et pastore legitimo; supplicandumque est Sanctissimo D. N., ut de consensu serenissimi regis, eam portionem episcopatus Pomesanien. ditionis regiæ, si integer episcopatus restitui non poterit, episcopo Culmen. uti viciniori adjungat. » Verumtamen non modo nullis precibus episcopatus restitui, et Pomesaniensi, nec quidem ea in parte consultum fuit, quæ ad regem pertinebat; quin ab Ecclesiæ Catholicæ corpore, hoc tempore, penitus avulsa hæc membra abscissaque sunt.

346. Borussiæ, quæ Ducalis dicitur [2], dominabatur Albertus Brandeburgicus, qui, cum Theuthonici Ordinis princeps esset, post longum et damnosum cum Sigismundo Poloniæ rege bellum, illud tandem transegerat, his legibus, ut abolito Theuthonico Ordine, qui se, imperii Germanici majestate, adversus Poloniæ reges tuebatur, ducta uxore, Borussiam, principatus nomine, tamquam Polonici regni beneficiarius, acciperet. Homo, (ut dicit Thuanus) novarum rerum cupidus, qui turpiter, et ab Ordine suo, et a fide defecerat, Ecclesiasticarum simul et Germanicarum rerum nefandissimus prædo; nullius pæne religionis, cum in aliqua nunquam subsistere visus fuerit. Hic, (ut narrat Salomon Neugebavarus in sua rerum Polonicarum historia) ingravescente jam ætate, judicioque decrescente, cum multa, quæ Borussiæ Ordinibus exitiosa videbantur, permitteret, (utpote, qui aliquot jam annis regeretur consiliis versuti hominis, Pauli Scalichii,

[1] Ex eodem archiv.

[1] Const. Synodal. Provin. Gnesnen. lib. v. cap. 14, p. 358.
[2] Neugeb. Hist. rer. Polon. lib. 8. pag. 616.

quem a Veronensibus Scaligeris originem repetiisse, quibus, nescio, fundamentis innixus Thuanus asserit, quem, et præmiis ob id ante donarat) miræ extitere turbæ. Nam veterator ille, quid eventurum esset mature præsagiens, veteres consiliarios indigenas, Christophorum Kreiczium aulæ præfectum, Eliam Canicium, Antonium Borckium, et alios, qui molitionibus ejus obviam intrepide ibant, ad principem, jam, ut proverbio dicitur, iterum puerum, perfidiæ insimulatos, loco movet; complices suos, homines novos, Jo. Snellium, Joa. Funcium, qui ex concionatore aulico, ambitione præpostera, ad politica munia obeunda se contulit, et Matthiam Hurstium, scurrilitate sua, in aliquot principum aulis gratum, subrogavit. Istos principi a consiliis constituit. At ipse, imminentem tempestatem præsagiens, quasi in Galliam profecturus, ut ibi novo principi regiam sponsam obtineret, Borussia discessit. Paulo enim ante, Joannes Albertus, Megalipolitanus dux, sub invisendi specie socerum suum, Albertum ducem, in Borussiam se contulerat, in qua, contradicentibus Ordinibus, novorum consiliariorum impulsu, nova etiam tributa a fatuo sene imposita fuerant, qui Paulo Volissero, ducentorum Joachimicorum millium stipendio promisso, mille equites in Borussiam adducere imperaverat, ea lege, quod, si stato tempore recens imposita vectigalia quis persolvere respuisset, vi census extorqueretur. Dux vero Megalipolitanus, præfatis Snellio et Horstio auctoribus, apud eumdem Albertum effecit, ut factum antea testamentum, et regis Poloniæ auctoritate confirmatum, ipsemet rescinderet, novumque conderet, quo sibi filii tutela, provinciæ administratio, aliaque toto cœlo a priori testamento aberrantia, committerentur; et tam infectum vetus, quam conditum novum a socru suo, propriæ concredi fidei curavit.

347. At de his omnibus Poloniæ rex Sigismundus Augustus admonitus, ex Lublinensibus comitiis, amplissima cum potestate, commissarios miserat, qui omnia diligenter explorarent, atque imminentibus malis, pro opportunitate occurrerent; et, ut paucis plura perstringamus, hi, nuper confecto, opera Megalipolitani ducis, testamento deleto, totius provinciæ nomine criminalem accusationem, contra Horstium, Snellium, Steinbacchium ac Funcium, tamquam novarum rerum molitores, pacisque, tum Ecclesiasticæ, tum politicæ turbatores, instituerunt; quorum tres quidem ad mortem damnati, licet deinde Steinbacchio vitæ gratia facta fuerit; Paulus item Schalichius e Borussia totaque Polonia eliminatus est, factis ei donationibus irritis nullisque declaratis.

348. Dum hæc vero acta sunt, transactio pariter, seu unio, inter Albertum ducem ac Borussiæ ordines inita fuit, quæ tandem per regios delegatos V non. Octobris confirmata est. Inter illius autem præcipua capita illud extitit, quod episcopatus Sambiensis ac Pomesaniensis ante Pascha instaurarentur, duoque eis idonei hæretici dogmatis præsules præficerentur, qui una cum octo ex equestri Ordine delectis principis consiliariis, ac totidem ex civitatibus, jurisdictionem Ecclesiasticam integram obtinerent; et quotannis, visitandi copiam ac Synodos particulares instituendi (consensum in religione alendi fovendique gratia) haberent. Episcoporum vero delicta civilia princeps cognosceret; Ecclesiastica, in doctrina vel ritibus, ad generalem Synodum revocarentur.

Scholæ, atque Ecclesiæ, resque matrimoniales juris episcoporum essent.

Intra annum, cum eruditis consilio inito, Ecclesiasticam ordinationem conscriberent.

Exulantes ministros, Osiandrici dogmatis causa, revocarent.

Hæc privilegii novi sive interpolati, recentisque Ecclesiasticæ pseudohierarchiæ canonum præcipua capita fuere, quæ cum a communi Ecclesiasticarum legum jure penitus aberrasse cognoscantur; plus tamen Catholicæ religioni obfuere, quod, Neugebavaro [1] teste, haud multo post, quos diximus Sambiensis ac Pomesaniensis episcopatus, non modo male sic restituti, sed etiam proventibus aucti fuerint, quibus impiissimi hæresum ministri impinguati ac incrassati, turpius contra veram fidem recalcitrarent. Pomesaniensi autem, ut decretum fuerat, Georgius, Venetus nobilis, indigena Colbergæ in Pomerania, ubi exulabat; Sambigensi vero Joachimus Merlinus, Brunswiga revocatus, præfecti fuerunt, perfidissimi hæresis ministri; quorum alter, nempe Merlinus, quam Catholicæ religioni infensus evaserit, suis locis dicetur.

349. Tam impium facinus, unde adulteris Christi Ecclesia prostituta visa est, cum ipsius potius reparationi ac restitutioni consulendum putabatur, ubi Hosio innotuit, ex animo abominatus est; ex eo præcipue, quod id coram regiis commissariis actum fuisset; ut ipsemet deinde, ad episcopum Cujaviensem scribens, his verbis significavit: « Sed nec illud latere volo dominationem vestram, quod, cum anno superiore, fuissent missi Regiomontem commissarii regiæ majestatis, ubi conventus quidam habebatur, nescio qua potestate, præsentibus illis, duo creati sunt, qui præessent Sambiensi ac Pomesaniensi Ecclesiæ, qui jam non superintendentes, verum episcopi vocarentur: quod cum ad aures meas pervenisset, magnam animo meo molestiam attulit. Quamvis autem dicti commissarii, nihil mecum ea de re communicarent, scripsi tamen ad D. Soli-

[1] Ibid. ut sup.

kovuskii, ut provideret, ne consentientibus regiæ majestatis commissariis tale quid fieret. Scripsi etiam in aulam semel atque iterum; sed electi sunt nihilominus duo, nomenque sibi vindicant episcoporum. Negant id suo consensu factum esse commissarii; sed factum est nihilominus. Nunc alter ex illis, Joachimus Merle, qui, propter seditionem Regiomonti pulsus erat, ante annos plus minus XIV, Brunsviga vocatus venit, ac Evangelicas quasdam veritates attulit, quæ mihi non parum invidiæ conflarunt, de quibus, coram, plura dominus Valentinus Kuczkorkii referet; nec eo contentus, virulentum quemdam libellum edidit Regiomonti, quo suis interdicit, ne quam cum Christianis, quos Papistas vocat, consuetudinem habeant, D. Joannis exemplo, qui cum Cerintho nihil commune habere voluit etc. Videtur ad seditionem hic homo natus, et est Illyricianæ factionis, unus ex rigidis Lutheranis, quos jam nec ipsi ferre possunt in suis ditionibus molliores Lutherani. Quantum hic homo incendium sit concitaturus in his terris, quandoquidem, in primo statim ingressu, virus hoc suum effudit, facile dominatio vestra pro sua prudentia conjicere potest. » Ista Hosius de pseudoepiscopo Merle, de quo plura inferius. Quod vero Epistola hæc scripta recenseatur die XXIV Februarii MDLXVIII, ac anno superiori, nempe MDLXVII factus, in eo, quem memorat, conventus, dicatur, sic accipiendum putamus, vel quod circiter anno ante, coactum innuere voluerit; vel quod, licet anno hoc millesimo quingentesimo sexagesimo sexto cœptus, initio tamen sequentis, nempe sexagesimi septimi supra millesimum, dumtaxat fuerit absolutus. Illud pariter [1], quod exulantes, Osiandrici dogmatis causa, ministros, in Borussiam revocandos esse, tunc statutum fuerit; scias id factum, in gratiam Alberti ducis, cui Andreas Osiander Lutheranista carissimus extitit, docuitque hominem non fide, sed essentiali justitia Christi, in nobis habitante, justificari; ita ut non sit gratiæ in credentibus, sed naturæ. Quem autem supra memoravimus, Funcium, ipsius Alberti consiliarium, eumdem Funcium fuisse, qui, ut Alberto ipsi assentaretur, Osiandricum præfatum dogma sectatus est, Thuanus scribit.

350. *Elisabetha Angliæ regina Mariam Scotiæ reginam invisam habet, et fit artifex omnium conjurationum adversus eam.* — Elisabetham vero, quæ, insana æmulatione, usurpatum Angliæ regnum retinens, neque qui secum ejusdem habenas regeret vel unum hominem sustinere volebat; et insuper ex se gignere (ut dicetur) abhorrebat, qui vice sui ejusdem aliquando potiretur, mirum non est, hoc eodem tempore, innumeras artes excogitasse, quibus Scotorum reginam, Mariam, legitimam Angliæ hæredem perderet. Cum enim hæc, Catholicæ religionis legibus instructa, nihil antiquius haberet, quam ut ei omnia sæculi ac mundi negotia postponeret, illa e contra, quavis religione abdicata, terreno tuendo regno tantum studeret, perditissimorum hæreticorum ope, qui divina humanaque omnia commiscere consueverunt, sacrilegas impiasque commolitiones in ipsam perficiendas curavit; secunda fortuna, ei male opinato consilio, obtingente, id divina forte permittente Providentia, cujus incomprehensibilia sunt judicia et investigabiles viæ, ut in optima principe Maria, novum patientiæ exemplar præberet, quod ipsam, in hac vita, quam dilexerat corripuerit castigaveritque; atque in Elisabetha inexplebiles ambitionis conatus atque excessus, ab eo tandem, qui, superbiam despicit et se temere extollentes humiliat, inanes redditos atque infelici fine absolutos monstraret. Ut autem innumeris hæreticorum fraudibus ac insidiis, ipsa Elisabetha agente, Maria obnoxia facta est; sic pestilentissimis scriptis, ejusdemmet famæ ac honori omni pœna plectenda audacia, detrahere conati sunt; quos, cum repellere Catholici scriptores voluere, immodicis laudibus ejusdem Mariæ defectus contegere voluisse, sicque aliquando a veritate et ipsi visi sunt declinasse. Et ideo operæ pretium erit rem longiori sermone protrahere; ne, ex eo aliquorum narrationem respuisse, quod hæretici extiterint, vel recepisse, quod Catholicam fidem professi fuerint, videamur: sed ob id tantum, quod quemlibet veritati consentanea, sive is ex adversariis fuerit, sive ex nostris, edidisse deprehenderimus: quod una hac ratione, honori ac famæ principis, de Christiana republica optime meritæ, justo prorsus modo consultum putemus; non vero ex eorum, qui scripserunt moti genio, moribus, patria et qualitate, quorum haud parva ab eis conscripta mendacia, a nobis, Deo suffragante, erunt detegenda. Thuanus [1] igitur, de his, quæ hoc anno in Scotia acciderunt, hæc scribit:

351. « In Scotia, amoto rege, ex obscuritatis suæ latebris Rizius statim producitur, eumque regina, ut etiam domestico honore magis ornaret, mensæ convictorem quotidianum adhibuit, ante aliquot menses popularitatis specie more introducto ut plures secum ad mensam assiderent, auctoque eorum numero ut in multitudine convictorum, locus Rizio minus invidiosus esset. Sed mox numerus contractus est, et jam assuetis insolentiæ spectaculi cunctis, ille cum uno et altero quotidianus convictor adhibebatur. Angustia etiam loci, cum consultum invidiæ

[1] Resc. in Evangel. Centur. pag. 375.

[1] Thuan. Hist. Eccl. 40, pag. 415.

existimaret, quippe in cellula, aut etiam apud ipsum Rizium plerumque epulabatur, suspicionem auxit, et jam non belli sermones inter proceres spargebantur, cultu, suppellectile, comitatu hominem externum, et nullo loco, supra fortunam et regem ipsum apparere, passim frementes ; cum ipsa, muliebri impatientia, in animum induxit, etiam ei jus suffragii in concilio attribuere ; quod, si faceret, illud deinceps se ad nutum circumacturum confidebat. Ad id opibus ac titulis opus erat, ne inops et mercenarius senator, e sordibus ad tantum honorem provectus videretur. Sed cum nec precibus, multoque minus minis adhibitis, ab antiquis possessoribus impetrare potuisset, ad egenum advenam ditandum et ornandum prædiis et dignitatibus cederent, eo magis ipsa inflammari, populus contra indignari cœpit, plerisque e senioribus memoria tempus illud repetentibus, quo Cocheranus, regis fratre per summum scelus occiso, e latomo Marriæ comes factus, belli civilis ea excitavit incendia, quæ non nisi morte regis ac pæne regni interitu sunt restituta ». Addit deinde :

352. « Rex, qui ad uxorem redierat, quanquam iis rumoribus offenderetur, tamen certus, nisi re explorata nemini credere, accepto Rizium cubiculum reginæ ingressum, ipse ad ostiolum, cujus clavem penes se semper habebat, accessit, ac præter morem, intus oppessulatum cum offendisset, et pulsanti nemo responderet, ex eo magnam irarum molem animo coquens, totam eam noctem pæne insomnem egit, ac postridie cum fidis de Rizio tollendo clam consilium iniit ; nec tamen inscia omnino regina, quæ cum aliquoties, cum arcanorum consciis deprehensum, acerbe increpuit, domesticis ejus graviter interminata, frustra eos consultare, se omnes illorum machinationes scire, et remedium in tempore adhibituram ; quibus verbis, non tam regem terruit, quam ad consilium accelerandum impulit.

« Igitur, re cum Matthæo parente Leviniæ comite communicata, unus eis malorum exitus visus est, si ea pars nobilitatis quæ aderat, reconciliari, quæ aberat revocari posset, quam utramque, temere rex uxori obsecutus, a se alienaverat. Sed cum festinatione opus esset, jam instante comitiorum die, quibus regina proceres absentes proscribere decreverat, et Rizius singulos circumibat animosque pertentabat, quid de iis quisque decreturus esset, si princeps sententiam rogaretur, promissis minas admiscens, ut quemque metu vel spe duci intelligebat. Quo magis sibi maturandum ratus rex, ex parentis consilio, Jacobum Duglassium, Mortonii comitem, et Patricium Lindesium, utrumque ex utroque latere sibi propinquum accersit, qui rem cum Patricio Ruveno, homine manu prompto, sed ex diuturno morbo adhuc infirmo conferunt. Ab his rex admonitus, quantum temporibus proximis errasset, qui præcipuam nobilitatem in nequissimi nebulonis gratiam expulisset, illumque terræ filium in tantum extulisset, ut ipse jam ab eo contemneretur, et culpam suam agnovit, et nisi de consensu nobilitatis imposterum se gesturum affirmavit.

« Verum illi, adolescentis uxorii ingenium veriti, ne blanditiis deceptus, cum certa ipsorum pernicie pacta inficiaretur ; capita, in quæ consenserat, scripta ei exhibent. Ea erant de religione constituenda, sicuti cautum erat in reditu reginæ in Scotiam. De reducendis exulibus nuper pulsis. De cæde Davidis Rizii, quo salvo, neque rex dignitatem, neque nobilitas incolumitatem tueri posset. Quibus omnibus libenter ac cupide rex subscripsit, cædis se auctorem professus, et post eum cæteri chirographum quisque suum apposuerunt, statimque, ut procerum absentium condemnationi præverterent, ac ne mora consilium evulgaretur, facinus aggredi placuit ». Deinde : « Dum regina in cellula angusta cœnabat, adhibito pro more Davide, et Argateliæ comitis uxore, rex e suo cubiculo, quod infra ipsam reginam erat, per scalas angustas, quæ soli ei patebant, ascendit, sequente eum Patricio Ruveno, cum quinque ad summum comitibus, dum interea Mortouius cum magno familiarium numero, in extimo cubiculo ambularet, dispositis in subdiali area fidissimis, qui, si motus intervenirent, presto essent.

« Ad ingressum regis et Ruveni, squalidi atque diuturno ex morbo macilenti, et tamen armati, quem adstantes ex febre delirare credebant, conspectum, commota regina ; cum quid rei novi esset percunctaretur, Ruvenus ad Rizium sermone converso, eum surgere ac prodire jussit, indignumque esse qui eo loco sederet. Quo audito, regina, quod erat animo conjectans, statim exsurgit, et corporis objectu adversus venientes eum protegit. Sed rex eam complexus, bono animo esse jubet, nam nihil esse, quod metuere deberet : tantum cædem unius nebulonis decretam esse. Tum David a conjuratis primum in proximum, deinde in extimum cubiculum pertractus, ab iis, qui cum Mortonio erant, multis vulneribus confoditur ; præter ducum voluntatem, qui eum publice strangulari et gratissimum populo spectaculum exhiberi malebant. Primum vulnus a Georgio Duglassio, Angusiæ comitis notho filio, inflictum fuit ; veram Mathematici prædictionem approbavit, qui Davidem monuerat periculum illi a notho imminere ; quod de Moravio ille interpretatus, nothum illum, se vivo, eam potentiam,

ut sibi metuendus esset, minime habiturum respondit. Secundum Georgium, ut quisque proxime steterat, princeps feriebat, vel dolori suo indulgens, vel in publicæ injuriæ ultionem, quasi socium adscribi cupiens. Hunsilæus, Atholius et Burvelius comites, qui in diversa parte palatii cœnabant, audito tumultu, cum erumpere vellent, sine noxa sunt cohibiti.

« Patrato facinore, et regina e cellula in cubiculum progressa, Ruvenus horridæ libertatis homo, et facto recenti audacior, in cubiculum et ipse ingressus, statim resedit et bibere petiit. Quod regina in eum, ut perfidum ac proditorem, recenti dolore invecta, ad injuriam suam pertinere existimans, inter alia exprobravit, quod se stantem sedens alloqueretur. Verum ille, nulla id superbia, sed virium infirmitate factum cum excusasset, postremo eam hortatus est, ut in regno administrando, nobilitatem potius, cujus intererat salva omnia esse, consuleret, quam nebulones vagos, qui nullum suæ fidei pignus dare possent, quippe qui, nec in re, nec in fama quidquam haberent quod perderent. Legitimum Scotorum esse imperium, non unius libidine, sed ad legum præscriptum et consensu nobilitatis olim regi solitum. Qui contra attentassent, meritas temeritatis pœnas semper luisse : neque nunc ita Scotos a majorum institutis degenerasse, ut exteri hominis, quem vix honeste servum essent habituri, non modo imperium, sed servitutem æquo animo perferre possent. Quibus dictis, cum irritaretur ultra modum regina, ne major aliquis motus oriretur, dispositis, locis idoneis, custodibus, socii discessere. Cum vero ad tumultum populus undique accurrisset, rex per fenestram populum allocutus, se ac reginam incolumes esse affirmavit, nullamque tumultuandi causam subesse; quidquid actum fuisset, suo jussu factum ; id quale sit, suo tempore rescituros ; proinde quisque domum abeat.

« Postridie proceres ex Anglia reversi, sicuti a rege moniti fuerant, ad dicendam causam in prætorio urbis se sisterunt, ubi cum nemo ex adverso appareret, publice testati, quod non per ipsos stetisset quominus se publico judicio committerent, in hospitia sua discesserunt.

« Regina vero, ut custodes appositos falleret, Moravio fratre accersito, qui post patratam Rizii cædem, quasi ab exilio revocatus, in Scotiam redierat, et cum eo aliquantum collocuta, spem facit se post id in procerum potestate futuram. Inde laxiore custodia habita, per posticum noctu egressa, cum Georgio Setonio, qui ducentos equites secum adduxerat, in ejus arcem, atque inde Dumbarum profecta est, adducto secum rege, mortis injecto metu ni paruisset. Ibi se reconciliatum cum exulibus simulans, in percussores Rizii impetum vertit, in quos, ut liberius legibus animadverteretur, per præconem ante, non sine multorum risu edixerat, ne quis diceret regem conscium aut participem cædis Rizianæ fuisse. Magna severitate quæstio excitata fuit ; nam multi varia pœna affecti, etiam plerique insontes, atque ideo securi, capite luerunt. Auxit publicam indignationem, quod regina, non contenta, hominem, nullis natalibus aut honestis studiis et opera in publicum insignem, ad tam invidiosos honores evexisse, ad extremum, superante post periculum impotentia, vel, ut jam rebus pacatis, demortui cadaver, quod ante fores templi propinqui sepultum fuerat, de nocte transferendum, ac in sepulcro regis parentis ejusque liberorum, juxta Magdalenæ Francisci filiæ paulo ante reginæ corpus, collocandum curavit.

« Rebus utcumque compositis, et Argateliæ et Moraviæ comitibus in gratiam receptis, post id. Aprilis, regina in arcem Edimburgensem redit, appropinquante puerperii tempore, ubi dec. tert. kal. Julii, paulo post horam nonam æquinoctialem, filium peperit. Id per Jacobum Melvinum Maria statim Elisabethæ significandum curat. Et hæc in Scotiam vicissim Enricum Killegræum misit, qui sorori, partu feliciter levatæ, et nato puero gratularetur, eademque opera moneret, ne Shano-Oncal in Hibernia tunc rebellanti clandestinis auxiliis animos ultra faceret, aut Christophorum Rokesbejum transfugam, contra fœderis leges, foveret, et in prædones per limites discursantes severe animadverteret.

« Interea in Scotia amoto rege, unus omnia poterat Jacobus Heburnus, Bothueliæ comes ; unus negotia administrabat, adeoque ipsa, sui erga eum animi propensionem, ab omnibus intelligi volebat ; ut, si quid ab ea petendum foret, nemo quidquam nisi per illum impetraret. Rex vero, tanquam molestus otii interpellator, procul ablegabatur ; et, si quando contigerat, eum visendi causa adesse, ipsa et comites sic vultum sermonemque componebant, ut nihil magis timere viderentur, quam, ne rex non intelligeret, se reginæ fastidio, adventum conspectumque suum omnibus ingratum esse. Igitur, cum miram circa se solitudinem videret, contumeliarum quæ illi a Botuelio quotidie fiebant pertæsus, Sterlinum concessit.

« Inter hæc, paulo ante brumam, venere ex Anglia et Angliæ legati, qui in filii sacro lustrico, pro eo fidejuberent. Cærimoniæ Sterlini peractæ XVIII Decemb. Sponsores fuere Carolus rex, Emmanuel Philibertus, Sabaudiæ dux, Anglorum regina Elisabetha, et infans Carolus Jacobus dictus, sed primum nomen

postea omisit. Officio pro Elisabetha defunctus est Betfordiæ comes, allato baptisterio ex solido auro, quod honorarii muneris instar infanti obtulit. Huic in mandatis datum, apud Mariam instaret, ut fœdus Edimburgense ratum haberet. Quod illa in præsens abnuit, causata, in fœdere illo inesse quædam, quæ suo ipsius et liberorum in Anglicani regni successionem juri derogarent ; missuram tamen se propediem ad sororem legatos, qui de illo confirmando, quibusdam immutatis, agerent. In has vero jam tum conditiones conventum est ; ut Maria liberique ejus, quamdiu Elisabetha in vivis esset, titulis et insignibus Anglicanis abstinerent ; vicissim Angla promisit, nihil se facturam, quod Mariæ juri in successione præjudicaret. Cum præterea Betfordius, heræ jussu, de componendo domestico inter ipsam ac virum dissidio verba injecisset, idque summopere cupere Elisabetham ostenderet : illa pro grata benevoli animi significatione gratias egit, et dissidii culpam in turbulentos quosdam proceres rejecit, qui ingenua mariti, plus justo facilis, credulitate abutentes, ipsum insigni nec ferenda injuria affecissent, et cum afflicta valetudine tunc esset, filiolum recens natum Elisabethæ fidei ac tutelæ per litteras commendavit etc. ».

353. Ista Thuanus, qui spurcissimi corvi instar, cum suas narrationes, ex aliorum narrationibus contexuerit, bonis ac probatis rejectis, calumniatorum putida commenta selegisse, licet passim in cunctis fere visus sit, in his quæ mox diximus , tamen nonnisi Georgii Buchanani exscripsisse mendacia deprehenditur. Quisnam vero fuerit Buchananus, quantique habenda sint quæ scripsit, habes ex Roberto Turnero Barnestopolio, in Epistola Apologetica, in qua ipsius, tum vita, tum mores describuntur ; a Genebrardo in Chronico, sub hoc anno, et ab aliis Catholicis scriptoribus ; quibus, si hac in re fides minime adhibenda videatur, accedat Gulielmus hæreticus Camdenus, Annalium Elisabethæ scriptor, qui de Scoticis, de quibus nunc agimus, rebus tractaturus, hæc duxit præponenda :

« Quid Georgius Buchananus (inquit) hac de re, cum in historia, tum in libello cui DETECTIO titulum fecit, prodidit, ex libris impressis nemo non novit. Cum autem ille, partium studio et Moravii munificentia abreptus, ita scripserit, ut libri isti falsitatis damnati fuerint ab Ordinibus regni Scotiæ, quorum fidei plus tribuendum ; et ipse ingemiscens coram, cui fuit pædagogus, subinde se reprehenderit, (ut accepi) quod tam virulentum calamum in reginam bene meritam strinxisset ; moriensque optaverit, ut tantisper superesset, donec maculas, quas maledicentia falso asperserat, revocata veritate, vel sanguine elueret ; nisi (quod ipse dixit) hoc vanum esset, cum præ ætate delirare videretur : liceat mihi (ut altera etiam pars audiatur) rem omnem, tum ex aliorum scriptis, quæ eo tempore prodierunt, sed in Moravii gratiam et reginæ odium in Anglia supressa, tum ex legatorum atque fide dignissimorum litteris, quantum intelligere possum, sine omni amoris aut odii fuco paucis explicare etc. » Hæc ille, qui cum dicat Buchanani libros falsitatis damnatos fuisse ab Ordinibus regni Scotiæ, sciendum est, ob innumera illata damna, eosdem, tota Britannia, iterum atque iterum, sed præcipue anno MDCLXXXIII publico decreto Academiæ Oxoniensis prohibitos ac publice concrematos, ut in suo Theatro historico hæreticus alter testatur Matthias.

354. Præter igitur recensitas ac fabulose a Thuano , Buchanano , et aliis his similibus mendacissimis scriptoribus commentas rationes, ob quas, hoc anno, decreta primum, et mox, inaudito scelere, mors Davidis Rizii executioni mandata fuit ; quæ ad tantum patrandum facinus impulere, multo veriores illæ censendæ sunt, quas scriptores alii tradiderunt ; inter quos Georgius Conæus [1], egregiam a regina Maria Catholicæ religionis professionem publice factam, uti Catholicorum principum benevolentiam , ita sectariorum (scribit) Anglæque potissimum invidiam in eam accendisse ; in eam (inquam) quam sceleribus olim suis offensam, ultricem etiam aliquando impietatis futuram verebantur ; hinc barbaras (dicit) in eam prædicantium invectivas, et clandestina exorta esse sectariorum odia : quibus cum nihil præsentius, ad majestatem vitamque principis lædendam quam Rizii a secretis cædes occurreret, eam nusquam, nisi apud hæreticos, audito facinore, aggressi sunt.

355. Camdenus [2] rem altius repetens, scribit quod, postquam Jacobus frater nothus Mariæ, vulgo dictus prior Sancti-Andreæ, (religiosis enim in metropolitana Ecclesia Andreapolitana præpositus fuerat) postea Marriæ, et postremo Moraviæ comes, defuncto Francisco Secundo, Galliarum rege, ejusdem Mariæ conjuge ; hinc imperatorem pro fratre, inde Hispanum pro filio, ipsam ambire comperisset, utpote qui jam omni prorsus conatu ejusdem e Gallia in Scotiam transitum impedire connixus fuerat, quod regnum ipse occupare contenderet ; et post reginæ reditum, ante omnia anxie sollicitus ne de nuptiis cogitaret, ab oblatis, tum ab imperatore, tum ab Hispaniarum rege penitus dissuadere studuit, libertatem Scoticam, edicens callidus nothus, principem externum nec posse nec velle ferre ; et quandocumque sceptrum ad femellas devolutum fuerat, illas, non

[1] Conæi in Vit. Mariæ Stuart. pag. 68. — [2] Camden. Annal. Elisabeth. an. 1567.

alios, quam ex Scotica gente maritos assumpsisse. Verum (subjungit) postquam omnibus omnium Scotorum votis expeti videret, ut illa nuberet, et persentisceret, comitissæ Lenoxiæ providentia effectum esse, ut in nuptias Darlæi propenderet; nothus idem eum etiam in maritum commendavit, sperans juvenem facillimo ingenio ad ejus nutum futurum. Ut tamen sensit, reginam Darlæum unice amare et suam gratiam apud illam elanguescere consilii pœnituit, monuitque Elisabetham, ut quacumque posset ratione, nuptias impediret.

356. *Mariæ nuptiæ cum Darlæo.* — Sed his jam confectis, et Darlæo rege declarato, cum regina donationes præfato notho et aliis contra legem in minori ætate factas revocasset, arma cum aliis in reges induit: causatus novum regem Protestantium religioni adversari, et nuptias sine assensu reginæ Angliæ fuisse contractas. Sed, ne tentata quidem Martis alea, in Angliam fugit, omnique auxilii spe ibi frustratus, per litteras tamen cum Mortonio, profundæ versutiæ homine, egit, ut, cum nuptiæ dissolvi non possent, saltem amor inter conjuges occultis artibus dissolveretur : quod accendendis offensionibus aptissimus Mortonius artifex præstitit, qui idcirco in regis juvenis animum blanditiis influit, persuasitque, ut regni Scotiæ coronam, vel invita regina, sibi imponeret, nec fœminæ dominatui se mancipare, quod fœminarum parere, virorum sit imperare. Quo nempe consilio, ille, non solum reginam, sed etiam proceres et plebem a rege omnino se abalienaturum speravit. Ut regem abalienaret, primum variis calumniis ipsum in Davidis Rizii Pedemontani cædem inflammat, ne ille sagax ipsorum consilia anteverteret; inde, ut reginam infestius offenderet, persuadet regi, ut ipse ejusdem Rizii cædi præsens cum Ruveno et percussoribus interesset. Sic Camdenus, cui passim omnes concordant, conficti in Scotiæ reginam adulterini criminis veram causam detegentes. At in his omnibus, consilium et operam vaferrimæ Elisabethæ, cum qua una impiissimi homines sceleratissimas molitiones suas struere semper consueverunt, haud defuisse, scriptores fide digni passim testantur ; licet id subdole silentio prætereat præfatus Camdenus, utpote qui, in Annalibus suis, Elisabethæ potius gesta, virtutis speciem præ se ferentia, quam vera ac detestanda crimina, Monumentis mandare maluerit. Quapropter Andreas Philopatrus [1], in Responsione ad edictum ejusdem Elisabethæ, cum eam ægerrime tulisse reginæ Scotiæ cum Darlæo nuptias, narravit, (quia nempe nolebat ex Maria prolem extare) subjungit : « Comitissam Lenoxiam, Darlæi matrem, (quod certe Camdenum haud latere potuit) licet sanguine sibi conjunctissimam, carceri tradidit in arcem Londinensem, vigesimo secundo die Aprilis anni sexagesimi quinti ; ex qua non nisi post filii cædem dimitti potuit ». Additque, curasse etiam in Scotia, ut hæretici sine mora arma caperent, reginam apud plebem traducerent, et ut nullum scelus intentatum relinquerent, Darlæum ipsum aggrederentur, ut a regina uxore, mendaciis quibusdam confictis, abalienarent, affirmantes Davidem secretarium nimia apud illam in gratia esse ; quibus calumniis levissimum juvenis animum eo permoverunt, ut ipso consentiente, regina vero inspectante, David a sicariis immanissime trucidaretur.

[1] Andr. Philopat. in Respons. ad edict. Elisabeth. sect. 2. pag. 61.

357. *Qualis reipsa fuerit Riccius ille qui occisus est.* — Quisnam vero fuerit David iste, quem turpi adeo amore prosecutam fuisse Mariam, Thuanus et alii, ut audisti, scripserunt, breviter inquirendum videtur, ut hinc magis ridicula ejusmodi scriptorum commenta agnoscantur. Fuisse enim patria Taurinensem, professione musicum, religione Catholicum, navum, industrium altius quam hæretici et factiosi voluissent ; utpote qui eorum contra reginam penetrando consilia præverteret, passim omnes uno ore testantur. Paulatim hunc inter aulica ministeria, ad non mediocres opes et secretariatus munus pervenisse, scribit Spondanus. At Camdenus, qui anno dumtaxat superiori in Scotiam, cum Muretto legato, Rizium venisse refert, et tunc tantum a regina in familiam et gratiam, secretario absente, ob solertiam ad Gallicas Epistolas scribendas adhibitum, et ad intima consilia receptum fuisse narrat ; patenter ostendit, non modo, brevi eo temporis intervallo, immensas eas opes colligere, ac dignitatum culmina, ut consequeretur, optare non potuisse ; quæ, nisi imprudentissimus et hebes quisquam statim obtinere desiderasset, sed neque proprie ipsum secretariatus munus fuisse adeptum, ut somniando præfati scriptores [1] scripsere. Septuagesimum insuper ætatis annum asserunt excessisse, fuisseque, scribunt, vultu deformem ; ex quo etiam impudentissimorum diluantur calumniæ, qui nefandum crimen in castissimam reginam, quæ, utpote nata anno MDXLII, vix tunc vigesimum quartum ætatis annum attingere poterat, impingere, temeritate omni pœna plectenda, præsumpserunt.

358. Ea idcirco, quæ ad mendacium astruendum Thuanus aliique addunt, de ostiolo, nempe cubiculi reginæ, a Darlæo intus oppessulato reperto, et alia ejusmodi, ex quibus in scelere quodammodo deprehensam ostendere reginam conati sunt ; non modo falsa, sed etiam ineptissima cognoscuntur. Ad cujusvis

[1] Ræmund.

siquidem ingressus, innumeris ex causis, ostium oppessulatum habere ipsa poterat, absque eo quod adulterinæ culpæ obnoxia esset, vel tantum de illa facinus merito suspicari valeret. Perspectam insuper habens Maria mariti levitatem, quæcumque in secreto cubiculo cum sibi fidissimis agebat, ex improviso, superveniente eo, maximo reipublicæ damno vulgari rite pertimuit; quod, ut averteret, munire cubiculi ostium forsan necessarium duxit. Quod vero reginæ Rizius quotidianus conviva assideret, falsitatis arguitur ab his, quæ refert Camdenus, ubi de Rizii morte: « Conjurati, una cum illo, nempe Darlæo (inquit), in reginæ conclave, inter cœnandum irrumpentes, dum illa cum comitissa Argateliæ mensæ assideret; hominem, ad repositorium, e sublatis e regia mensa cibis delibantem (ut ministri interioris admissionis solent), strictis gladiis aggressi, coram ipsa, etc. ». Sic Camdenus, ex quo cognoscitur, qua ratione Rizius regiis dapibus vesceretur; reginæ scilicet, non tanquam conviva assidens, ut hæc ipsa referens mentitus est Thuanus, sed ex regiæ mensæ reliquiis dumtaxat edens. Quam injuste demum Mariam coarguerint, quæ vili genere natum hominem, ad secretiora consilia admiserit, agnosce ex his, quæ Michaël ab Isselt scripsit, his verbis: « Hoc usitatum est principibus, non semper nobilitatem, sed interdum ingenium respicere, et consilia plebeiorum sæpe consiliis procerum anteponere. Id statim, initio regni sui fecerat Elisabetha Angla, quæ Bacconum et Cæcilium intimis suis consiliis adhibuit; ita ut omnia eorum arbitratu in Anglia gererentur, eorum consiliis maxime res Anglica inniteretur, et nullo pæne numero nobilitas antiqua haberetur; qui tamen, quales (de generis tantum loquor obscuritate) fuerint, legat qui velit initium libri Andreæ Philopatri, adversus edictum Anglicanum, anno MDXCI editum. Quod in his tulerunt Angli, Scoti in Davide minime ferre voluerunt; quare in ejus mortem conspirarunt». Sic ille: non defuere scriptores tamen, qui Rizium nobilem etiam dixerunt.

359. Quamvis vero omnino falsa hæc [1] et alia de Rizio ab adversariis scripta censeamus, nihilominus a veritate etiam alienum non putamus, quod aliquis scripsit: nempe in Rizium, omnium hæreticorum fuisse odium, ut Catholicum; Catholicorum, ut potentem; conjuratorum, ut fidum; faventium, ut superbum Reipublicæ rectorem et sua voluntate solum; et quod hæreticis non satis fuerit odisse Catholicum, nisi etiam insidias tenderent capiti, quod habebat ut oculos videndis, sic mentem illorum machinationibus excludendis: et ideo omni contentione studuisse, ut hos oculos, mentem hanc, reipublicæ eruerent; hujusque rei litem astute inter Davidem et Darlæum seminasse, existimantes, et a Darlæo Davidem, et Darlæum a regina, et a Calvinistis demum seditiosis, reginam hac face deleri posse; et tandem (quod præ omnibus Elisabethæ cordi erat) ut sic etiam hæres regnorumque Scotiæ et Angliæ legitimus successor, quem adhuc in utero regina Scotiæ gestabat, deleretur.

360. Hujus tamen consilii, quod impia Elisabetha commotita erat, quodque perfidissimi sicarii, qui Davidem trucidarunt, executioni mandare conatu omni studuerunt, adeo hæreticos ipsos scriptores puduit, ut studio omni illud contegere contenderint; et quia facinus omnino negare haud ausi sunt, illud tamen pro viribus occultare atque imminuere sunt connixi. Ubi enim rex cum conjuratis in secretum reginæ cubiculum est ingressus, et Ruvenus quidem Davidem surgere ac prodire jussit: reginam statim assurrexisse, et corporis objectu adversus venientes protexisse, Thuanus ac Buchananus scribunt; sed a rege complexam, bono esse animo fuisse jussam addunt, quod nihil esset quod ipsa timeret. At scriptores reliqui, qui nefarium conjuratorum scelus dicere non horruerunt, ac de perfida Elisabethæ mente, palam disserere potuerunt, intentato reginæ pectori sclopo, seu, ut aliquis scripsit, pugione, a defendendi Davidis proposito deterruisse asserunt; cumque in ipsius oculis immanissime trucidasse, ut prægnans, intempestivo partu, ex metu et horrore fœtum perderet. Quod etiam his verbis evidentissime testatus est hæreticus ipse Camdenus: « Strictis gladiis aggressi (Davidem nempe), coram ipsa gravida, trepidante, sclopeto in pectus intentato, ut parum abfuerit, quin abortum fecerit; in antithalamum rapuerunt, crudelissime trucidarunt: ipsamque reginam in conclave concluserunt, Morthonio omnes aditus interim obsidente. »

361. Sed notandum est valde, quod illico subdit, ut agnoscas mendaciis tantum conficta quæ Thuanus ac Buchananus scripsere: « Hæc cædes (dicit) perpetrata est, pridie ejus diei, qui Moravio dictus, ut in Ordinum conventu, judicio de rebellione se sisteret, qui postridie se stetit, cum nemo expectaret, et in tanta rerum perturbatione nemo ex adverso appareret; ut cædes Davidis, composito maturata, in Moravii salutem et securitatem videretur, etc. ». Et quidem immanissimum scelus, consulto patratum fuisse, ut Moravio consuleretur, quem cum perduellibus cæteris, ad res Scoticas turbandas, iterum illuc reverti Elisabetha optaverat, quæ subsecuta sunt abunde satis manifestant. Nam, ex sententia accidit, ut eo statim tempore, in Ordinum conventu, de rebellione judicandos rebelles se sisterent, quo, ob Rizii

[1] Robert. Torner. in Vindict. Mariæ Stuart.

cædem, nec essent qui judicarent, et ipsi simulatæ obedientiæ specie, vel tanquam innocentes, vel tanquam a reatibus absoluti, incautæ plebis oculis apparerent ; cum injudicati tamen a prætorio discederent. Cum autem scribat Thuanus, Huntilæum, Asholium et Botuelium comites, a conjuratis, qui Davidem occiderunt, in diversa parte palatii, sine noxa cohibitos fuisse, scias et ipsos, utpote reginæ fidos et amicos in pari Rizii periculo fuisse constitutos ; quapropter, ut consceleratorum manus effugerent, sese funibus e fenestra dimittentes, (ut Natalis Comes scribit) periculum evaserunt.

362. Mendaces insuper scriptores puduit, post toties dictam Rizii cædem, quam impie habita fuerit regina, recensere ; conjuratorum temeritatem ac perfidiam, paucis his tantum verbis : *Dispositis, locis idoneis, custodibus,* complexus Thuanus. At alii rem abunde patefecerunt ; inter quos præfatus Comes hæc habet :

« At reginam in cubiculum intrudunt, octoginta armatos ad ejus custodiam tradunt, biduum clausam tenent. Nihil esculentum admitti jubent, priusquam perscrutarentur, an in iis occultaretur quid insidiarum adversus illos, etc. ». Verum in Ordinum deinde haud multo post habitis comitiis, in quibus judices assiderunt, qui judicandi ac millies damnandi fuerant, quæ impia et in ipsam reginam, et in Catholicam religionem decreta fuerunt, narrat Conæus his verbis : « Vocato ex Anglia ad comitia notho, inter perduelles principe, de omnibus Papistis, (sic genus illud hominum Catholicos per contemptum vocat), interficiendis consulitur ». Quod plerique scriptores alii confirmant, deque regina ac Catholicis omnibus tollendis e medio in ea Satanæ synagoga (ad quam, non tunc accersitus, sed ex industria antea in Scotiam veniens, interfuit nothus) tractatum fuisse asserunt. Comes nihilominus, de regina dumtaxat in exilium pellenda, actum fuisse dicit ; quod tamen fieri commode non posse, conjuratos demonstrasse narrat, nisi Darlæi nomine nova indicerentur comitia, in quibus reginæ auctoritas adimeretur, atque ei certus pro exilio locus assignaretur. Quod factum revera asserit, regio Darlæi nomine, exclusa regina ; voce præconis et tibicinis, novis comitiis indictis : « In his (inquit) rescinduntur vetera instituta ad religionem spectantia ; antiquantur et evertuntur Catholicæ religionis studiosi, et omnes regii familiares, proposito capitis supplicio, toto regno excedere jubentur. Ob quæ, tam nova, tam atrocia, tam immania facinora et instituta, studentes regiis partibus senatores paulatim abierunt, curiam vacuam reliquerunt : affirmantes, quod regina femina videretur digna, non quæ abdicaretur a regia administratione, sed quæ, si non adesset, ad rerum publicarum gubernacula ascisceretur ; quæque, pro singulari virtute, immortalitati consecraretur. Ex quibus tantas (scribit) coortas esse pluribus in locis disceptationes, rixas, atque in ea insula contentiones, ut omnia controversiarum plena essent, atque insignium calamitatum semina, quæ non minus in principes, quam in privatos homines etiam redundatura certo censerentur ». Ista Comes : verumtamen, cum novorum comitiorum a Darlæo indictorum mentio, apud cæteros auctores, minime reperiatur, hinc proposita in religionem et reginam capita, in primis potius quæ diximus comitiis, vel inter conjuratos tantum videntur fuisse sancita.

363. Verum, inter cæteros, qui reginæ parricidio adversati sunt, præcipuus extitit, quis credet ? quem memoravimus nothus, Jacobus, comes Moraviæ, non quod Mariam diligeret, cui proditor insidiabatur, sed sub pietatis specie, quia, nondum, nimirum, rebus suis conducere videbat, ut integra (inquit Conæus) Hamiltoniorum, ad quos successio proxime spectabat, familia, nec fractis aliorum procerum qui a Maria stabant viribus, ipsa e medio tolleretur. Quapropter reginam eamdem clam adiit, et superioris cædis ac proditionis se ignarum simulans, ad amicitiam cum Darlæo marito redintegrandam hortatur, a qua, cum non abhorreret regina, eum vocari jussit, non minori facilitate reliquis, si deprecarentur, veniam datura. Ipsum igitur ingressum, manuque in secretiorem locum deductum, primo, gravi admodum sermone increpavit, deinde sic allocutam fuisse, idem scribit Conæus : « Omnes, qui te ad regnum hoc invadendum et muliebre jugum excutiendum incitant, mihi, ne ulla ratione id dimittam, gravissimis et efficacissimis suadent argumentis : nulla in alterutrum charitate aut observantia, sed utrumque, mutuis vulneribus, perdendi studio inducti ; me enim in tui gratiam, te in mei sublato, Scotia rebellibus aut hostibus in prædam cedet, habebuntque scelerati, parricidio duplici, duplex pietatis velum. Sed finge te regem esse, omnemque, quam ego in te transferre possum, exercere auctoritatem ; nullus, familiares si dempseris, edictis tuis aut mandatis obtemperabit, nec illi, qui te regem cupere se dicunt, pro rege agnoscent. Jam vero, quamdiu apud me, legitimam hæredem, regni potestas manet, tu omnibus ejus commodis frueris, nec ego quidquam de jure meo omitto, ad quod defendendum, optimus quisque civium et exteri principes parati erunt. Verum, si hæc minus movent, animo revolve maxima a me in patrem tuum, quem, ab exilio revocatum, pristinis honoribus decoravi ; majora in te, ad regni thalamique societatem assumptum, collata beneficia. Nullus erat

in Scotia, ante reditum meum, cui salus vestra curæ esset ; jam cunctis de regno vobis parando solliciti, quo facilius in exitium, ut injustos invasores, remittant. Desine, quæso, in posterum talia moliri, quæ tibi certum exitium, mihi dubium in subditos imperium allatura sunt, et potius egregios istos amicos hortare, ad commune nobis auxilium, contra Dei et Ecclesiæ hostes ferendum ; quod si in Numinis obsequio videris constantes, tu quoque aliquid ab ipsis in pari necessitate spera : sin minus, quomodo, precor, in hominem pauca sibi conferre valentem, pauciora volentem, grati erunt, qui in omnium largitorem Deum, tam manifesta ingrati animi indicia produnt ? cujus, nisi me honor apud Scotos instaurandus detineret obstrictam, omnibus hisce angustiis exutam, in tranquillo memet securoque brevi locarem ». Hæc Maria Darlæo, qui laudata (subjungit idem Conæus) conjugis pietate sapientiaque, sero licet, ob patratum homicidium regnumque affectatum, pœnitentiæ indices effudit lacrymas ; et reginæ simul totum conjurationis ordinem auctoresque retexens, suam jurejurando operam, ad omnia quæ ipsa vellet, sponte obtulit. Animo deinde vultuque composito, ad proceres divertens, ab iisdem impetrasse ut Maria suæ committeretur custodiæ, idem scriptor aliique referunt ; sed id obtinuisse dicendum est, vel simulata specie obsequendi uxori, quæ tunc quadam infirmitate detinebatur, vel quod conjurati Darlæum urgentes, ut ipsius subscriptione conditiones confirmarentur, quibus, inter alia; sacrosanctum Missæ Sacrificium ubique interdiceretur, ut aliquis scripsit ; ipse responderit, se id curaturum, dummodo sibi ac reginæ forma quædam libertatis concederetur, ne infirmari posset, quod, annuens ipsorum votis, ipse fecisset, utpote per metum illorum, quorum esset in potestate, vi extortum. Quod quidem conjurati, quo regem facilius in suam sententiam adducerent, minime ei denegandum censuere.

364. *Maria cum marito Dumblacum fugit.* — Darlæo igitur uxoris custodia tradita, cum ea simul facile fugam parare potuit, atque per cæcas noctis tenebras, citatis equis, prima luce ad arcem munitissimam, Dimbarcum pervenit. Perridiculum autem ac ineptum esse cognoscitur, quod Thuanus scripsit, nempe, ad capessendam secum fugam, Mariam regem coegisse, mortis injecto metu, ni paruisset. Nam, qua ratione, quo tempore, quibus viribus, quo in loco, vim hanc inferre ei potuerit, minime excogitari potest ; cum inermis non modo femina, sed arctæ propemodum custodiæ mancipata, in loco ab hostibus circumobsesso, noctis tempore, quo facile vel minimus nutus, silentii communis damno audiri poterat, præcipue a vigiliarum custodibus, vim viro adhibuisse, quis omnino fabulosum non credet ? Nec est, quo idem rite carpere insuper possit, quod in Rizii percussores et conjuratorum plurimos deinde regina severe animadverterit : id siquidem illa debuit legibus, debuit Deo, debuit hominibus, sibique ipsimet tandem debuit, quæ tum innocentiæ, tum regiæ majestatis dignitati hac ratione consulere, divino humanoque jure compulsa fuit. Cætera, quæ idem scriptor addit, utpote fabulosa, nec a probatis fideque dignis auctoribus comprobata, indigna prorsus sunt, quibus respondeatur. Quid vero, post felicem fugæ exitum acciderit, habes ex Conæo his verbis :

« Regina, missis ad diversas regni partes litteris, quos faventiores noscebat, de fuga sua monitos, ut in armis præsto essent, antequam adversariis militem conscribendi aut subsidium ex Anglia vocandi tempus concederetur, deprecans, intra paucos dies aliquot hominum millia sub signis habuit. Inopinata hac reginæ cum marito concordia diligentiaque territi rebelles, in Angliam, securum valde, regnante spuria, impietati perfugium, mira celeritate evadunt. Atque hic omnium miseriarum finis extitisset in Scotia, nisi Maria inaudita prius in apostatam rebellemque clementia, nothum ab exilio, quo ipse se dignum judicaverat, revocatum (cum cæteris perduellibus, ex his cognoscitur, nothum ipsum, audita reginæ fuga, in Angliam se recepisse) in pristinam gratiam suscepisset, sicque iterum facies rerum mutata. Nam regina, dum se, beneficio singulari, ad perpetuam fidem nothum pertraxisse autumat, incautius ab eo, qui hostis aliquando fuisset, quam par erat, consilia admittens, exemplo docuit, cui illata est injuria, eum cito oblivisci, qui infert, nunquam. Indignatus Darlæus, nothum sociosque tanta apud reginam auctoritate pollere, ut cuncta eorum administrarentur arbitrio, quos patriæ principisque saluti sciebat esse infensissimos, rationes primum de eo interficiendo excogitat, mox eas reginæ aperit ; ostendens, quale monstrum, universæ reipublicæ exitio natum, ipsa alat. Hæc crudelitatem aversata, maritum ab incœpto deterret, magno utriusque dispendio ; nothus enim, eorum quæ a Darlæo agitabantur certior per exploratorem factus, juvenem, sceleribus suis contrarium, eoque sibi nomine iniquum, perdere statuit, ne perderetur. Verum, cum hactenus, virum probum simulando, multis virtutum fama præconibus ministris imposuisset, veritus hac vulgi opinione, si tam insignis homicidii solus auctor haberetur, excidere, Bothuellium comitem, hominem ad pessima natum, crudelem, vanum, gloriæque quovis etiam facinore appetentem, in ejusdem secum criminis societatem adduxit : facta ipsi spe, reginæ nuptiis,

marito sublato, potiundi ; et, quod fidem superat, eas publicis tabulis, inscia Maria, obsignavit; quam, ut in patratæ cædis suspicionem aliquando inducere posset, Bothuellio propitiam et Darlæo iniquam efficere totis viribus est conatus, illum, ab egregiis virtutibus, modestia, temperantia ac fortitudine commendans : hunc vero affectati regni, adulterii aliorumque flagitiorum insimulans. Sed regina, cum probe nosset, quo animo in Darleum nothus esset, nunquam induci potuit, ut quidquam de eo gravius suspicaretur. » Hucusque Conæus. Nihilominus, quamvis vaferrimas nothi artes nihil apud Mariam profecisse, ut se a marito abalienaret, censendum sit, ex eo tamen, quod singularem, agente notho præfato, apud ipsam benevolentiam obtinuerit Bothuellius, incommoda plurima ei contigisse, quæ sequenti anno dicenda erunt, manifeste monstrabunt ; eo enim proposita tendunt mendacia Thuani, sub hoc anno scripta, cum, amoto rege, unum omnia in Scotia potuisse Bothuellium vafre affirmat, ut castissimam nempe reginam, et cædis mariti, et nefandissimorum scelerum auctorem faciat ; subdole, videlicet, pessimis nothi dolis prætermissis, quibus et ipsam simul ac Darlæum perdere studuit ; quos tamen hæreticus Camdenus his verbis detegit : « Cum ex juvenili ardore (Darlæus), nec cogitationes celare posset, nec, qua fuit in reginam conjugem observantia, exequi auderet ; illam edocet, in reipublicæ usum, regiæque familiæ securitatem futurum, si Moravius e medio tolleretur. Illa rem detestata, ab ejusmodi consiliis etiam minando deterruit : spe injecta, gratiam inter ipsos componendi. Ille tamen, cum potentiam nothi apud reginam ægris oculis intueretur, præ impatientia idem consilium cum aliis agitat. Quod, ubi Moravio innotuit, ut præverteret, simulatione officii, occultiores insidias juveni opponit, Mortonio consultore, licet absente, usus. His visum, ante omnia, reginæ animum a rege, amore nondum redintegrato, prorsus avertere, et Bothuellium, nuper Moravio reconciliatum, atque apud reginam gratia pollentem, in societatem pellicere : proposita spe divortii ab uxore, et nuptiarum cum regina, simul ac esset vidua ; et ad hæc præstanda, eumque contra omnes defendendum, obsignatis tabulis, se obligarunt ; persuasi, si res succederet, se posse una opera regem tollere, reginæ existimationem apud proceres et plebem labefactare, Botuellium pessumdare, et ad se summam rerum attrahere ». Sic Camdenus, de impiis nothi molitionibus.

365. *Edimburgum Maria reversa parit filium, cujus e sacro fonte suscipiendi gratia Elisabetha comitem Bedfordiæ in Scotiam mittit.*— Verum, sicut has, optimi historici partes agens, aperuit, ita eas Elisabethæ, ex cujus nutu et consilio cuncta hæc agebantur, silentio præterire non debuisset. Decima quinta die Junii hujus anni, peperit Maria Darlæo filium, Dumbaro Edimburgum reversa ; quem etiam deinde Catholico ritu sacris undis, ab archiepiscopo Glasquensi ablui voluit ; facta ei hujus rei potestate in comitiis, quæ pariter Edimburgi coegit. Natalis hujus principis, legitimi tum Angliæ, tum Scotiæ hæredis, nuntio, Elisabetha multo gravius quam ante, Mariæ matrimonio perculsa, statuit omnino securim ad arboris radicem ponere. Et quia Rizii cæde, infantem, adhuc in utero positum, ac una matrem, manifesta barbarie, perdere non potuerat, occulta fraude amicitias simulat, ut sic conceptum scelus tandem perficiat, ultroque se offert, ut Andræas Philopatrus narrat, ad hoc in Scotiam misso Bedfordiæ comite, ut infantem de fonte suscipiat : « Cærimonia vero peracta, (inquit Camdenus) Bedfordiæ comes, quæ in mandatis habuit, cum Scotorum regina agit, scilicet, ut domesticæ inter eam et maritum lites componerentur, (jucundissimam enim inter ipsos vitæ et amoris societatem, malevoli quidam, jurati utrique hostes, subdole diremerant) et tractatus Edimburgensis. » Sic ille ; et quidem specie, de his, Elisabethæ nomine, cum Maria actum a Bedfordio, ut ipsam falleret, pro certo habemus ; verum clam perfidissimam, quam tunc in reginam ac regem nothus commoliebatur conjurationem, non modo fovisse, sed etiam ad exitum perduxisse, quæ subsecuta sunt facile declararunt ; tunc enim tantum legationis suæ munus complevit Bedfordius, cum, cunctis ad facinus patrandum dispositis, conjurationis tandem incendium erupit ; quo nimirum tempore, vix Angliam ingressus, e Scotia, ut facinus simularet, discesserat, ut præfatus Philopatrus narrat. Cui, si addas, quæ ex Camdeno habes, nempe Hurtonium Ruvenum et alios, ob Davidis cædem in Angliam profugos, tanquam ad tutissimum perfugium, a Moravio ad Bedfordium, cum commendatitiis litteris directos fuisse ; ex his certo educes, et in Scotia a perduellibus Bedfordium stetisse, et ad hoc in Scotiam ab Elisabetha missum, ut sacrilegos eorumdem ac Moravii præcipue ausus foveret. Neque enim, ut falso idem Camdenus asseruit, Elisabetham eamdem rogavit Maria, ut e sacro fonte filium susciperet ; sed potius, ut nuper ex Philopatro diximus, et ex Mariæ litteris, inferius apponendis, constabit, ultro Elisabetha ad id munus se obtulit, ut hac, videlicet, pietatis specie, callidissima femina præfatum Bedfordium in Scotiam mitteret, et per eum conjuratorum (inquam) detestandum crimen perficeret.

366. *Mariam commendat Pontifex principibus Catholicis, et eam litteris atque subsidiis*

fovet. — Tot calamitatibus sævisque flagitiosorum hominum insidiis impetita Maria, non modo fidei Catholicæ, quam constantissime profitebatur, oblivisci non potuit : quin nil magis cordi habuit, quam, ut Apostolicæ Sedi ac Rom. Eccles. palam se devinctissimam demonstraret. Quapropter, ubi de Pii ad Summum Pontificatum evectione certior est facta, ne quid a se desiderari pateretur officii, quod cæteri Catholici principes Pio præstitissent, statim ad eum legatum direxit, Gulielmum, episcopum Dumblacensem, qui illi Pontificiam dignitatem gratularetur, et filialem suo nomine obedientiam exhiberet, fidei litteris etiam traditis, quibus de rerum etiam suarum statu eumdem Pium monitum voluit. Illas, ex proprio originali acceptas [1], hic inserendas curavimus :

« Sanctissimo domino nostro

PIO PAPÆ V.

« Felicis æternæque memoriæ Pius IV Pontif. Max., qui proxime Sanctitatem tuam in gubernatione Sedis Apostolicæ præcessit, pro ferventi zelo, quo bonus ac vigilans pastor, tum erga universum gregem sibi commissum fuerat accensus, tum præcipue erga eas oves, quæ in regno nostro Scotiæ dispersas, ac lupis prædam factas, dolebat, ut illas tandem ad unum ovile pastoremque reduceret, litteras nuntiosque suos, non semel ad nos mittere dignatus est. Et quamvis eum, uti confidimus, in nobis semper animum propensionemque cognoverit, quem, et speraret ipse, cujusque nos pœnitere non deberet, nihilo tamen secius res hujus nostri regni, omnemque hactenus, quod nemo nescit, perturbationem passa, tum hostes religionis nostræ, qui (proh dolor!) plurimi sunt ac suæ potentiæ confisi, atque ea de causa nobis formidabiles, conatus nostros hactenus remorati sunt, cur minus pientissimis illius sanctissimisque postulatis factum fuerit satis. Illo autem ad cœlestem patriam translato, postquam divina providentia Sanctitatem tuam, et gubernaculi Sedis Apostolicæ, et zeli animarum successorem elegerit, in tantis acerbitatibus, certam nobis spem relictam esse cernimus, brevi futurum, ut, quod ille feliciter cœperit, felicius etiam tua Sanctitas ad optatum finem perducat. Cujus rei gratia, dilectum nobis fidelem ac de religione Christiana optime meritum, reverendum in Christo patrem, Gulielmum, episcopum Dumblacensem, legatum, oratorem ac procuratorem nostrum, cum mandatis ad Sanctitatem tuam mittendum curavimus, tum, ut illius electioni atque ad Summum Pontificatus culmen promotioni nostro nomine congratularetur ; tum etiam ut, post humillima oscula sanctorum pedum, debitum nostrum obsequium, ac cum prompta voluntate obedientiam ei præsentaret, obnixeque rogaret, ut in tuis sanctis sacrificiis, orationibus, consiliis, auxiliis spiritualibus simul et temporalibus, miserum quidem adhuc et infelicem regni nostri statum juvet. Nondum enim eo adhuc res devenerunt, quin ab hisce tuæ Sanctitatis fortibus consiliis et auxiliis optima quæque sperare, et possimus et debeamus. Eam enim spem piæ mem. Pius IV, Sanctitatis tuæ prædecessor, nobis præbuit, quam a tua Sanctitate augendam et implendam fore, certo nobis persuadeamus, cum jam hostes nostri, partim exulent, partim in nostris manibus positi sint. Sed furor et extrema necessitas eos extrema tentare cogit ; at, si Deus, et T. S. nobis aderit, (quorum causam agimus) murum hunc forte transgrediemur. Cætera docebit merito nobis dilectus et fidelis orator noster, quem si T. S. clementer admiserit, illiusque verbis fidem adhibuerit, non secus ac si nos loquentes coram audiret, ac ejus, imo verius, nostris votis benigne annuerit, erit, cur devinctiores posthac nos Sedi Apostolicæ profiteamur, cui tamen semper hactenus fuimus devinctissima. Deus Optim. Max. Sanctitatem tuam nobis, atque adeo universæ reipublicæ Christianæ, quam diutissime servet incolumem. — Datum Edimburgi, ex palatio nostro Sanctæ-Crucis, ultimo die Januarii. Anno ab incarnato Christo Salvatore, et spe nostra MDLXVI.

« Ejusdem Vestræ Sanctitatis devotissima filia.

« MARIA R. »

367. De hoc a regina Scotiæ ad Pium misso oratore, deque illius in Urbem adventu, ista leguntur apud Caracciam [1] in Epistola, mense Maio anni hujus scripta : « Hisce diebus ad Urbem venit a Scotia quidam episcopus, gratulandi causa de Pontificatu, et præstandæ obedientiæ reginæ ac regis nomine. Dum is in itinere esset, hæretici circumventam dolis reginam, sex jam menses prægnantem, in eum locum adduxerant, ut maximo Dei beneficio, vitæ periculum vix evaserit, quæ, si de medio sublata esset, actum erat in eo regno de religione Catholica. Cum legeret Pontifex litteras, quibus res gesta continebatur, et alia coram a reginæ procuratoribus audiret, de ipsius inopia et discrimine, et quanto studio egerit contra hæreticos rebelles, opibus reginæ Angliæ fretos, aiunt, suspirasse Pontificem, nec lacrymas cohibuisse, et consolari cupienti, nescio cui, dixisse : Qui possum non dolere, cum regnum illud, in eo statu positum, nulla ratione videam posse a me sublevari ? verum

[1] Ex Archiv. card. Alexand. Mss. codd. tom. 66.

[1] Apud Caracc. Ep. 4. mense Maio 1566.

velle dixit habere conventum cardinalium, ut aliqua ratio iniri possit conficiendæ pecuniæ, et opis ferendæ regi et reginæ ». Sic ibi.

In Epistola autem alias memorati Joan. Andreæ Caligarii [1], sub die xv Maii ad cardinalem Commendonum, Roma scripta, inter cætera ista habentur : « Cum hodie Pontifex Max. in consistorio de auxiliis reginæ Scotiæ suppeditandis ageret ; illam, ut virilis animi feminam commendavit : addiditque, illius fide ac animi celsitudine, plurium Germaniæ principum segnitiem exprobratam iri ; quod ipsi audacter et palam Catholicam religionem confiteri non audeant ».

368. Sed præter ea, de quibus cum cardinalibus egit, ut conflandæ pecuniæ ad subveniendum reginæ Scotiæ rationem iniret, ut in præfata Epistola apud Caracciam [2] legitur : « Domesticæ familiæ numerum valde imminuit, quo minus privatim in suos usus impendens, eo plus habeat, quod in rem Ecclesiæ posset insumere ». Et in altera [3], mense Junio scripta, dicitur :

« Scripsi jam aliis litteris, ad præstandam Pontifici obedientiam, regis ac reginæ Scotiæ nomine, Romam venisse Dumblacensem episcopum, et quam vehementer doleret Pontifex, facultatem ei subveniendi minime sibi suppetere. Sed interim, dum episcopus hic Romæ moratur, Deo placitum est, conscriptos ad Melitense præsidium milites, designatamque pecuniam, sublato Turcicæ classis metu, non esse necessariam, quo facilius iniri potuit ratio, ejus regni miserias sublevandi ; itaque decrevit ei nuntium mittere, Montis-Regii in Subalpinis episcopum, qui et spiritualibus et sæcularibus subsidiis, Christianæ reginæ opituletur, quando ad Catholicam religionem tuendam, nihil ea, nisi pares voluntati vires desiderat. Scotum præterea nobilem, atque ipsum paulo post, episcopum Dumblacensem, ante discessum nuntii, ad reginam præmisit. Ad quem episcopum, cum adesset Pontificis refectioni, (quemadmodum sane frugalis solet esse) amota mensa, Pontifex accessit : En vides (inquit) quantum in meam mensam insumitur. Verum scito, quo plus ad opem reginæ ferendam supersit, me posthac etiam frugaliorem futurum. Deinde vocatum statim œconomum coram episcopo, missam facere jussit magnam partem familiæ ; et hoc ipsum addit : Quo facilius vestræ reginæ possim succurrere, ut sciat me, rem salutemque suam propriis meis ac familiæ meæ necessitatibus anteferre. Itaque pro certo habeat, ipsius causa, me plus etiam, quam possim, esse facturum. » Hactenus Epistola.

369. Nec modo pro viribus Pontifex suppetias Mariæ ferre connixus est, sed etiam, cardinali a Lotharingia ejusdem avunculo monente, ab aliis Catholicis principibus, præcipueque a Catholico Hispaniarum rege, opem ei auxiliaque comparare studuit ; scriptis ad eum et Galliarum regem sequentibus Epistolis [1] :

« Charissimo in Christo filio nostro Philippo, Hispaniarum regi Catholico.

PIUS PAPA V.

« Charissime etc.

« Incredibili fuimus dolore perculsi et cohorruimus, postquam ad nos allatum fuit, de nefariis insidiis, quæ ab hæreticis exulibus regni Scotiæ comparatæ fuerunt nuper charissimæ in Christo filiæ nostræ Mariæ, Scotiæ reginæ illustri. Concussit penitus viscera nostra tantum periculum, in quo illius optimæ piissimæque reginæ salus, et concepta simul in ejus utero proles versata fuit : ex quo eam periculo Dei Omnipotentis manus manifeste eripuit ac liberavit. Quantum id et quam nefarium scelus fuerit, cum nobiscum reputamus, adeo nobis atrox videtur, ut judicemus id commovere debere omnium Christianorum principum animos et communi eorum ultione vindicandum esse, perinde ac si cujusque eorum vita illis rebellium suorum et hæreticorum insidiis et ferro appetita fuisset : sed quemadmodum tragœdia illa acta ac pæne peracta fuerit, majestatem tuam non dubitamus ex aliorum litteris cognovisse. Quia vero tam detestandi facinoris auctor et hortatrix fuisse creditur illa, quæ se pro Angliæ regina gerit, quæ Scotis illis hæreticis ac reginæ hostibus, velut asylum apud se patefecit, et quibuscumque fierit possit modis, illam optimam reginam de medio sublatam cupit, majestatem tuam, charissime fili, cujus auctoritatem plurimum valituram scimus apud ipsam vocatam Angliæ reginam, hortandam in Domino duximus et rogandam, ut per oratorem tuum et per litteras, super hac re accuratissime scriptas, acriter eam moneas atque deterreas, ne quid directe indirecteve, adversus Scotiæ reginam moliatur, testificerisque ea quæ contra illam tentata fuerunt tibi displicuisse, nec te reginæ Scotiæ deesse posse, si quis ejus rebellibus ulla palam occulteve subministraverit auxilia, ullumque consilium aut favorem impenderit. Facies vero rem et Christianæ charitati convenientem, et tanti regis pietate atque humanitate dignissimam, Deoque et nobis gratissimam, si reginam ipsam Scotiæ, per litteras quoque tuas confirmaveris, eique auxilium tuum non defuturum esse spoponderis. Si eæ opes essent nostræ, ut id ipsi præstare possemus, exemplum aliis principibus primi præberemus, quanto studio sit subveniendum reginæ, tanta pietate præditæ, adversus rebelles

[1] Ex. Mss. card. Spadæ. tom. 216. — [2] Ibid. ut sup. — [3] Epist. V apud Carac. mense Junio 1566.

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

suos hæreticos : sed, præterquam quod longissime ab illis partibus absumus, ut non commode illi opitulari possimus, cogimur auxilia mittere, hinc Melitensium militum Ordini, inde serenissimo Cæsari, tuo patrueli, in tanto bello, quod a Christiani nominis hoste potentissimo jam imminet atque instat ; et maximos præterea sumptus facere ad oppida maritima ditionis nostræ et S. R. E. ab hostili classe tuenda ; totque et tam varias impensas facere cogimur, cum tamen magno ære alieno oppressam Sedem Apostolicam invenerimus. Itaque ad te confugimus, charissime fili, reginam Scotiæ et res ejus tanto tibi studio commendantes, ut studiosius eas commendare minime possimus. Quæcumque tali ejus tempore in eam officia contuleris, iis, non minus nos, quam ipsam tibi obstrinxeris. Incredibili nos lætitia affeceris, si has litteras ei tanto, quando speramus, usui fuisse intellexerimus. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, die XXI Maii MDLXVI, Pontific. nostri anno primo ».

Ad Galliarum regem [1].

« Charissimo in Christo filio nostro, Carolo, Francorum regi Christianissimo.

PIUS PAPA V.

« Charissime etc.

« Non facile verbis consequi possumus, quanto animum nostrum dolore perculerit, quantaque misericordia commoverit miserabilis casus charissimæ in Christo filiæ nostræ, Scotiæ reginæ illustris, et periculum, in quo tam pia Catholicaque regina, una cum concepta, sicut accepimus, prole versata est. Ex quo eam periculo etsi Omnipotens Deus eripuit, tamen non possumus non summa sollicitudine affici ; satis scientes, non cessaturam illam, quæ se pro Angliæ regina gerit, quam plurimi suspicantur tam nefarii sceleris hortatricem et auctorem fuisse : et quoniam hoc non successerit, quibuscumque potuerit artibus quietem et pacem illius regni esse turbaturam. Si eas ipsi haberemus facultates, ut ipsi reginæ Scotiæ auxilia subministrare possemus, exemplum aliis principibus præberemus : sed in maximis fisci nostri angustiis, præter magnum æs alienum, quo gravati sumus, et quod in dies multiplicatur, præterque sumptus necessario faciendos, ad tuenda præsidiis adversus Turcarum tyrannum et classem oppida nostra maritima, coacti fuimus, mittere auxilia uno tempore et serenissimo Cæsari et Ordini militum Sancti-Joannis Hierosolymitani, tam et tanta horribili belli tempestate, terra marique ab hoste potentissimo Christiani nominis, inde Austriæ, hinc Melitæ insulæ et Italiæ imminente. Te igitur, charissime fili, qui commode potes, oportet, cogitantem quo furor et audacia hæreticorum progressa sit, illius optimæ reginæ, quæ fratri tuo clar. mem. regi nupta fuit, tam atroces injurias, perinde ac tuas ipsas vindicare, et regnum Scotiæ, quod regno Franciæ perpetuo quodam et firmissimo fœdere junctum est, opibus et auxiliis tuis a communibus hostibus tueri atque defendere. Illud est, non solum Christianissimi regis officium, sed cujuscumque alterius regis, casus aliorum regum a se non alienos putare, et periclitantibus, propter subditorum audaciam, aliis principibus, auxilia ferre, sicuti simili suo sibi subveniri ab aliis ipse cuperet. Nihil est, quod te et majoribus tuis dignius, nihil, quod Deo gratius facere possis. Id quidem te, tua sponte facturum esse confidebamus, sed tamen paternam exhortationem nostram accedere voluimus, ut et acrius ad propulsandum illius charissimæ filiæ nostræ, et regni religionisque Catholicæ periculum incumbas. Quod ut facias, te ita et hortamur et rogamus, ut majore a te studio quicquam petere non possimus. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die IV Maii MDLXVI, Pontific. nostr. ann. primo ».

370. Scripsit præterea Pius ad Catharinam, Caroli Galliarum regis matrem, cujus prope nutu cuncta tunc in Gallia geri sciebat, ut ex Vaticano Regesto dilucide apparet. Post discessum vero Roma Dumblacensis episcopi, certiorem eum cum reddidisset Scotiæ regina de iis, quæ sibi nuper acciderant, hujusmodi tulit ab eodem Pio responsum [1] :

« Charissimæ in Christo filiæ nostræ Mariæ, reginæ Scotiæ illustri.

PIUS PAPA V.

« Charissima in Christo filia nostra, salutem etc.

« Cognitis iis, quæ tibi acciderunt, post discessum venerab. fratris episcopi Dumblacensis, oratoris tui ad nos missi, doluimus simul et lætati sumus. Horruimus et summo dolore affecti sumus, ut audivimus de summo periculo, in quo versata fuisti, propter nefarias hæreticorum, tuorum Deique rebellium, insidias ; lætitiam vero multo majorem attulit tua in tanto discrimine perspecta virtus et animi magnitudo, admirabilisque in pio tuo tuendæ religionis Catholicæ proposito nullius periculi metu concussa constantia. Cujus nimirum causa, te Dei omnipotentis gratia ex manibus impiorum eripuit. Gratulamur igitur pietati tuæ, quæ tali constantia non modo ingentem et perpetuam laudem tibi ab hominibus peperisti, sed alteram multo splendidiorem coronam, quam eam, quam in temporali regno gestas, a Domino consecuta es ; eam scilicet, quam con-

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

fessoribus suis Christus in cœlo proposuit et paravit. Quia vero non cessaturam putavimus, tali tempore, illam, cujus opera, tam nefarias insidias vitæ et regno tuo comparatas fuisse plurimi suspicantur, statim scripsimus, sicut dilect. filius Carolus cardinalis a Lotharingia, avunculus tuus, a nobis petierat, ad charissimum in Christo filium nostrum, regem Catholicum, enixe rogantes, ut illam in tam nefandis cœptis, auctoritate sua deterreat. Hortati etiam sumus regem et reginam Christianissimos, ut opem tibi ferrent, ut quod facturos esse sua sponte confidebamus, nostra etiam hortatione et precibus facerent studiosius. Etsi autem maximo ære alieno pressi, mittere coacti fuimus auxilia seren. Rom. imperatori electo, et Ordini militum S. Joan. Hierosolymitani, propter bella hac æstate, terra quidem Austriæ, mari autem insulæ Melitæ imminentia, a potentissimo Christiani nominis hoste, magnosque præterea sumptus facere cogimur, tuendis ab hostili classe nostris et Sanctæ Sedis Apostolicæ oppidis maritimis : tamen statuimus, nobis ipsis potius et familiæ nostræ, quam tibi tali tempore deesse. Itaque propediem tibi pecuniam mittemus, non quidem, quantam cuperemus, sed quantam poterimus. Mittemus etiam nuntium Apostolicum, ut serenitati tuæ in tuis laboribus vice nostra adsit, et quæcumque poterit, tibi tuisque officia præstet. Te, charissima filia, hortamur, ut conforteris in Domino, et robusta sis, et confidas, non modo divinum præsidium tibi, sed ne humana quidem auxilia defutura. Reliqua cognosces ex litteris ipsius episcopi Dumblacensis, viri non minus nobis quam tibi probati. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo, etc. die XII Maii MDLXVI, Pontific. nostri anno primo ».

371. *Pius Laureum episcopum Montisregalis in Scotiam mittere decernit.* — Nec multo post, quem prædiximus, Vincentium Laureum, quem sibi, post initum Summum Pontificatum, Ecclesiæ Montis-Regalis in Subalpinis episcopum suffecerat, ut superioribus litteris reginæ pollicitus fuerat, Apostolica auctoritate, suum in Scotiam nuntium decrevit ; quem viginti millibus aureorum (ut narrat Gabutius [1]), plura sine dubio, si tulisset occasio, deinceps erogaturus, ac salutaribus consiliis instruxit ; quibus ille rebus, ad protegendam religionis causam, Mariamque et regnum periculis eximendum uteretur. Quin etiam ad illam, manu sua conscriptas, studii sui et ardentis pietatis indices, a Laureo deferendas, ejusmodi litteras [2] dedit :

« Charissimæ in Christo filiæ nostræ Mariæ, Scotorum reginæ illustri.

[1] Vit. Pii lib. 3, cap. 8, p. 160. — [2] Apud Bzov. et Gabut. etc.

PIUS PAPA V.

« Charissima in Christo filia nostra, salutem, etc.

« Ex quo tumultus a perduellibus tuis iisdemque sinceræ et Catholicæ religionis hostibus excitatos intelleximus, non prætermisimus quominus ex animo omnique paterno affectu, sicut par erat, ad Dominum Deum confugeremus, timentesque ne ob peccata nostra exaudiri non mereremur, plurimorum religiosorum et summi Dei ministrorum intercessione et orationibus usi sumus. Optassemus quoque vita nostra ac sanguine tibi succurrere, sicuti non omisimus cum charissimis filiis nostris Catholicis principibus agere, ut auxilium tibi ferrent. Placuit demum misericordiæ et clementiæ divinæ lenire aliquantulum gravem nostrum dolorem, accepto nuntio, te tam ingenti periculo ereptam esse ; quam ob rem egimus Deo, non quas debuimus, sed quas pro tenuibus nostris viribus et remissa pietate potuimus gratias. Nunc, quoniam, ob ingravescentem jam nostram ætatem ac tot immensas occupationes, quibus pro universa republica Christiana distinemur, in Scotiam ire non possumus, mittendum duximus venerabilem fratrem nostrum Montis-Regalis episcopum, latorem præsentium, virum rara virtute, probitate, doctrina ac prudentia præditum, nuntium nostrum, qui tibi singulis quibusque occasionibus inserviat, quemadmodum ab ipso, cui plena fides habenda est, exponetur. Tibi interim persuadeas, nos, nec posse, nec velle, ulla in re, commodis tuis deesse. Ad extremum, eum precamur, qui nos, providentia sua, non autem nostris meritis, vicarium suum fecit, ut perseverantiam animumque invictum regali vestræ personæ impertiatur. Datum Romæ, etc. die VI Junii MDLXVI, Pontific. nostri anno primo. »

372. Scriptas a Pio ad Mariam has litteras, unaque missum Laureum, postquam morte Darlæi hæc iterum vidua, in assiduo vitæ discrimine, innumerisque quæ suo loco recensendæ erunt ærumnis versaretur, Gabutius [1] censuit ; verum, cum, et Darlæi mors, et alia cætera, non ad præsentem, sed ad sequentes annos pertineant, et sub die VI Junii hujus anni præfatæ litteræ obsignatæ legantur ; quæ in eis idcirco commemorat Pius, accipienda esse de conjuratione, nuper in eam facta, ex qua mors Rizii subsecuta est, et reliquis quæ supra recitavimus, evidentissime cognoscitur. Graviori et duplici lapsu, sub hoc anno scribit Bzovius [2], et nuntium Laureum Scotiam ingressum esse, et Mariam fuisse allocutum, ipsius cum eo, fabulosum plane, colloquium recitans :

[1] Vit. Pii lib. 3, cap. 8, pag. 99 et seq. — [2] Bzov. Annal. Eccles. sub ann. Christi 1566, Pii V primo, ff. 29. pag. 139.

Coram eo (inquiens) Apostolicæ Sedis nuntio, cum Maria in primis palam faceret, quantum ad Scotiæ regnum in officio erga Deum et Romanam Ecclesiam continendum laboraverit laboretque, deinde excusaret lenitatem in pacis publicæ violatores, hæresisque ministros, quam partim necessitate, partim studio pacis, ad mitiora consilia descendens, ostendisset, et ad extremum ista constantiæ verba proferret: « Ad me vero quod attinet, Ecclesiæ Catholicæ Romanæ filiam esse in maximis laudibus pono, a cujus unitate, nec sceptra; nec coronæ, nec vitæ dulcedo, nec mortis terror unquam me, vel latum unguem, divino propitio auxilio separabit. Regno ejici, solio deturbari, quacumque demum miseria vexari potero ; a Catholica, Apostolica et Romana veritate ut discedam, præmiis induci aut suppliciis cogi non potero ». Sic ille : cui non modo cuncti scriptores adversantur[1], sed ipsemet sibi contrarius agnoscitur, dum sequenti anno, disertis verbis narrat, Vincentium Laureum, Scotiæ ingressu prohibitum. Haud enim multo post scriptas quas retulimus Pii Epistolas, in viam, Scotiam versus, se Laureus dedit, ut testatur Ciacconius [2], qui de ipso agens sic scribit : « Sub ipso ferventis caniculæ æstu longum illud iter ingressus est Vincentius : Lutetiæ ab archiepiscopo Glasquensi, reginæ Scotiæ ad Gallum regem oratore, litteras accepit, quibus mirum in modum optare præferebat regina, ut quamprimum nuntius Apostolicus in Scotiam trajiceret ; neque enim dubitabat, quin prudentissimis ejus consiliis, auctoritateque nota, tum religionem Catholicam protegere, tum regni incolumitati securitatique prospicere et consulere, aliquando posset : efflagitabat tamen, ut tantisper profectionem suam in Scotiam differret, dum alteras ab ea litteras acciperet ; nam se interim curaturam, ut quoad fieri posset, recentis seditionis reliquiis e medio sublatis, tutior ipsi postmodum, ac debita cum dignitate, illic pateret aditus. Ab incepto itinere destitit Vincentius ; Edmundum tamen Haium, e Societate Jesu, natione Scotum, solertem perspicacemque virum, in Scotiam cum litteris illico direxit, quibus reginam hortari, excitare atque etiam inflammare, ut pro religione Catholica in illo regno restituenda tuendaque, pristinam animi magnitudinem conservaret ; unaque pro comperto haberet, sibi, et æternum Dei Numen perpetuo affuturum, et integerrimo Dei ipsius vicario in primis curæ futurum, ut, singulis quibusque temporibus, sanctum vereque regium studium suum amplexaretur, summoque favore prosequeretur. Elapso tertio mense, ex quo Lutetiam nuntius Apostolicus pervenerat, cum nullus adhuc de trajectione in Scotiam, a regina nuntius advenisset, Dumblacensem episcopum, integerrimum prudentissimumque virum cohortatus, in Scotiam expedire decrevit, ut reginæ quædam admodum salutaria ejus nomine enuntiaret. Inter hæc Scotiæ res mutatæ. Regina transfuga Angliæ fines, etc. Desperatis igitur rebus ad religionem Catholicam in Scotiam pertinentibus, cum jam legationis suæ munus se non posse exequi videret Vincentius, nihilque magis curæ suæ esse voluit quam, annuente Summo Pontifice, ad regendam Ecclesiam suam Montis-Regalis advolare ». Hæc Ciacconius, quæ Gabutius confirmat, et alii passim.

[1] Idem sub anno 1567, ff. 10, pagin. 381. — [2] Ciaccon. tom. 4. pagin. 91, sub ann. Christi 1572.

373. Causa, ob quam adeo dilata est in Scotiam Laurei emigratio, ac demum penitus prohibita, ea fuit, quod piissimæ reginæ, tum spes, tum conatus irriti evaserint, quibus a regni Ordinibus obtinere curaverat, ut eo, quo par erat, honore Sedis Apostolicæ nuntius in Scotiam admitteretur ; imo quod hæretici, contra id, quod ipsi Mariæ polliciti fuerant in comitiis, ingressui illius deinde in Scotiam palam obstiterint. Edimburgi siquidem, regina, quæ urbs primaria totius regni est, (ut narrat Gabutius [1]) omnium Ordinum conventum habuit (ut innuimus), ubi duo vix tantum obtinere potuit ; alterum, ut, quem diximus, filii sui, paulo ante nati, Baptismus publice, Catholicorum ritu, uti factum est, celebraretur ; alterum vero, ut Apostolicus nuntius in Scotiam admitteretur : quod quidem, licet promissum, hæretici tamen præstare noluerunt.

374. *Maria Pontifici gratias agit, nuntiatque suum filium ritu Catholico fuisse baptizatum.* — Nondum in apertum eruperat ista hæreticorum eorumdem perfidia, cum Maria, acceptis (ut arbitramur) ab eo, quem paulo ante memoravimus, Edmundo Haio, (cum quo forte, si tamen fictum excogitatumque non sit, Maria ipsa colloquium habuit, quod coram Laureo perperam eam fecisse Bzovius scribit) in Scotiam a Montis-Regalis episcopo, misso, tum Pii litteris, tum pecuniæ subsidiis, ab ipso Pontifice subministratis, ut illi, pro tot tantisque beneficiis dignas, quas posset, rependeret grates, nuntiaretque filii natalem, demumque de se suarumque rerum statu admoneret, Stephanum Wilfonum, familiarem suum, Romam legavit, qui Pontifici, ipsius reginæ sequentem Epistolam [2] exhibuit :

« Beatissime pater.

« Post humillima pedum oscula.

« Ingens cura vigilque sollicitudo, quam de religionis Catholicæ conservatione B. V. suscepit, cum omnibus ubique locorum satis nota atque perspecta est, tum vero clarissime mihi, ut uni ex filiabus vestris et sanctæ Matris Ecclesiæ. Nam non solum a B. V. hisce meis ad-

[1] Vit. Pii lib. 2. cap. 8. pag. 101. — [2] Et in Append. Cunæi ad Vit. Mariæ Stuard.

versissimis atque turbulentissimis temporibus, litteras consolationis atque spei plenissimas accepi, verum etiam hausi de dulcissimo fonte liberalitatis munificentiæque vestræ, misso intimo B. V. nuntio, qui me consolaretur, confirmaret, atque paternæ erga me benevolentiæ vestræ gravissimum daret testimonium. Id quod equidem judico proficisci a summo atque incredibili studio vestro instaurandæ, ubi collapsa est, religionis, confirmandi omnes consolationis indigentes, revocandique et restituendi omnia in pristinum statum, denique efficiendi ut Deus ubique laudetur et celebretur, fide Catholica per universum mundum florente. Enimvero Christiani omnes justissimam causam Deo gratias agendi habent, quod talem, tam vigilantem ac dextrum pastorem, ac velut navi, in maximis tempestatibus periclitanti, sic Ecclesiæ suæ gubernatorem præfecerit. Fit ergo, ut ego inter reliquos Catholicæ fidei filios ac filias libentissime atque humillime accipiam, atque amplectar divinas hasce vestras atque spei optimæ plenissimas admonitiones atque consolationes, nec eis ullo modo defutura sum, sed omnibus viribus connixura, ad restituendam propagandamque Catholicam religionem. Ac, quo plura certioraque de Beat. Vestræ voluntate cognoscere possem, curavi admonendum Beat. Vestræ nuntium, nunc in Gallia subsistentem, ut huc in regnum nostrum, quanta commode poterit celeritate se conferat. Recipietur profecto tractabiturque omni quo decet honore, habiturus me, in propagando Dei honore, et regni tranquillitate constituenda, consiliorum non impigram, sive comitem, sive ducem. Dupliciter certe me felicem existimo, quoniam duplici me solatio cumulare Dei misericordia dignata est, altero, benedictionis et nuntii mihi gratissimi hac consolatione; altero, dono filii, a Dei benignitate mihi concessi, de quo B. V. certiorem faciendam putavi, non solum, quod mihi natus esset, sed etiam, quod proposuerim ac cum consensu meorum procerum, non sine magna difficultate elicito, decreverim, eum Baptismate initiandum curare, more Ecclesiæ Catholicæ noto atque usitato, publicitus, principum orthodoxorum legatis præsentibus : sperans ac Deo confidens, quod, quemadmodum, post maximam gravissimamque religionis demutationem, sacramentorum Ecclesiasticorum usus jamdiu intercœptus atque exoletus, propemodum incipiet in baptizatione filii mei instaurari ac renovari ; sic Deus Opt. Max. gratiam illi suam largietur, perseverandi ab incunabulis in eodem sacramentorum usu Catholico et orthodoxo, atque meos omnes ad eumdem pertrahendi. Equidem pro materno officio atque pietate, dabo operam, ut ejus educatio in Catholica fide, initio bene posito, feliciter respondeat : cujus rei totius, advenienti nuntio Beatitudinis vestræ certum documentum dabo. Porro misimus familiarem nostrum Stephanum Wilfonum, qui hasce præferet, certo consilio delecto, ad Beatitudinem Vestram, ex quo plura de voluntate nostra, in hisce atque aliis rebus cognoscet : cui volumus, et exponendi desideria nostra potestatem det, ac fidem etiam habeat. Deus Opt. Max. diutissime te servet Ecclesiæ suæ incolumem, ac per Sanctitatem tuam, religionem Catholicam cito instauret atque propaget. Edimburgi VII idus Octobris MDLXVI.

« Sanctitatis vestræ humil. ac devotiss. filia

« MARIA R. »

375. Quod hisce litteris responsum dederit Pius, dicetur anno sequenti. Illud male, sub hoc anno recitat Bzovius [1] ; nam, cum sub die XXII Januarii, data ab ipso Pontifice Epistola recenseatur, illam idcirco, non ad Januarium, jam præteritum, anni hujus, sed ad alium futuri pertinere nemo non videt.

376. Ex allata vero Mariæ ad Pium Epistola evidentissime educitur, quo animo ipsa fuerit, cum de filii baptismate cogitavit : cui nempe orthodoxorum principum legatos interesse, signanter voluisse dicit, ut in eo ostenderet, se ibi nil hæreticorum profanitatis commisceri exoptasse ; quantumque abfuerit, ut Elisabetham deprecata fuerit, ut per Bedfordium ab ea filius sacro e fonte levaretur, ut Camdenum nos supra monuimus perperam scripsisse. Ultro tamen oblatum, in speciem pietatis officium, non respuisse censemus, ne Elizabethæ ejusdem benevolentiam aspernari videretur ; dandumque id temporum acerbitati, ut a rectitudinis semita, quam sibi tenendam immobiliter proposuerat, politicis sensibus, malo omine, nimis indulgens, declinandum putaverit ; unde, justo Dei judicio, effectum sit, ut hujusmodi consilio, Deo ipso improbante, maximo suo damno, sub ovis pelle, Bedfordium venientem lupum exceperit. Irrita insuper piissimæ reginæ vota, in filii educatione, impias hæreticorum fraudes reddidisse, ex hoc inferas, (inquit Genebrardus in Chronic.) quod ipsi Georgius Buchananus (de quo nos supra), Minorita excucullatus, Bacchicus histrio et atheus poëta, pro præceptore tributus sit.

377. *Ritualium Anglicanorum compendiosa historia : cujusnam valoris sint ordinationes Anglicanæ.* — Dum hæreticorum ope Elizabetha Scotiæ reginam funestissima exagitat tempestate, in Anglia hæresim ipsam firmare magis constabilireque contendit. Indixerat illa Londini, ad kalendas Novembris, comitia regni : de quibus in ejus Vita, Gulielmo quidem Camdeno attributa, non tamen ante ann. MDCXIV, sub rege Jacobo I, Presbyterianos opprimere sat-

[1] Bzov. Annal.

agente, publici juris facta, ita legitur : « In hoc Ordinum conventu (præter alia in usum reipublicæ) declaratum est, unanimi omnium consensu, archiepiscoporum et episcoporum Angliæ electionem, consecrationem, confirmationem et investituram (quæ nonnulli calumniando in quæstionem vocarant) legitima esse ; eosdemque rite et ex actis statutisque regni electos et consecratos fuisse. Eos, et jam inde itidem consecrandos, recte et rite esse et fore consecratos, quacumque lege et canone non obstante. Pontificii enim, illis (ea nempe ratione ordinatis episcopis) obtrectarunt, forsan, eo quod unctio, annulus, pedum pastorale, cum benedictionibus, non adhibita, et quasi a tribus episcopis non essent rite ordinati, qui suam ascendendo ordinationem ad Apostolicam auctoritatem, a Christo acceptam referre possent. Quod tamen, ut ex Regestis patet, verissime poterant, piis precationibus, devota Spiritus Sancti invocatione, manuum trium ejusmodi episcoporum appositione, concione habita, et Eucharistia celebrata, consecrari. »

378. Sic, inquam, ibi legitur, satisque se prodit, vel ex inepta syntaxi, affectata interpolatio, præter narrationis ipsius absurditatem. Neque enim Catholici propterea clamabant, veros episcopos nequaquam esse, quotquot episcopales tunc sedes, insignia, et nomen, extrinsecumque episcopale munus usurpare conspiciebant, quod unctio, quod annulus, quod pastorale pedum, consimilesque solemnitates, in eorum ordinatione defuissent. Noverant, ut in Baptismo, sic et in Ordinis Sacramento, cærimonias multas adhiberi, quæ, non ad Sacramenti validitatem, sed ad solemnitatem ab Ecclesia præscriptam, solum pertineant. Neque ignorabant, salva rei summa, non easdem istius modi cærimonias, apud Græcos, quæ apud Latinos, locum habere, cum in Baptismo, tum in episcopali Ordine conferendo. Jure nihilominus poterant, adversus novos istos episcopos Anglos, Tridentinum illum canonem Catholici admovere [1] : « Si quis dixerit, receptos et approbatos Ecclesiæ Catholicæ ritus, in solemni Sacramentorum administratione adhiberi consuetos, aut contemni, aut sine peccato a ministris pro libito omitti, aut in novos alios, per quemcumque Ecclesiarum pastorem, mutari posse, anathema sit : » et hinc sacrilegos, excommunicatos illiciteque ordinatos habere : valide tamen eos ordinatos habuissent, nisi etiam essentialia defuissent. Certum quippe in Ecclesia semper fuit, (etiam apud Orientales, identidem in schismate diuturno versatos, versantesque adhuc magna ex parte ætate nostra,) quod episcopalis ordinatio, ut et presbyteralis, non illicita solum, sed etiam nulla et invalida omnino sit, si peragatur a ministro, qui episcopalem ordinationem suam referre ascendendo non potest ad Apostolicam a Christo acceptam auctoritatem ; seu qui manus vere episcopales personæ ordinandæ non imponeret ; vel qui sic imponeret, ut episcopalem, ac respective presbyteralem, sacramenta et sacrificia conficiendi potestatem, sensibili verborum forma, non sufficienter exprimeret ; maxime, si positive, contra quam semper intendit Ecclesia, potestates illas nequaquam conferre intenderet. Jam vero in Anglia, ante annos undeviginti, anno scilicet MDXLVII, rejecto Pontificali Romano, ab hæreticis Zuinglianis, penes quos erat, eo tempore, sub Eduardo VI ejusque rectoribus, Sommerseto duce et apostatico Cranmero, gubernium regni rerumque omnium summa, primum Rituale Anglicanum procusum fuit. Huic autem operi tenebrarum deputati fuisse dicuntur, præter Thomam Cranmerum, Cantuariensem archiepiscopum, Georgius Day episc. Cicestren. Thom. Gooarios episc. Elyen. Joan. Gkip. Herefordien. Henric. Holbeach episc. Lincolnien. Nicolaus Ridley Rochesterien. Thom. Thirleby Westminsterien. Maycus, decanus S. Pauli Londin. Taylordus decan. Lincolnien. Haines decan. d'Exceter, Robertson decan. Durhamen. Joan. Redman, præses Collegii SS. Trinit. Cambridgen. Ricardus Cox regius eleemosynar.

379. Hi quidem omnes (quos inter præfatus Dayus Cicestrensis episcopus, interiori affectu Catholicus) Anglicano illi Rituali dicuntur subscripsisse. Idque nonnihil consonat narrationi Nicolai Sanderi, anno MDLXXXI, regnante Elisabetha, vita functi, atque adeo sincere admodum scribentis, de comitiis istis, Londini habitis, labente anno MDXLVII, lib. 2. *De Schismate Anglicano,* Romanæ edit. MDLXXXVI. pag. 281, in fine : « Atque ingemuerunt quidem, et his novitatibus utcumque se opposuerunt, Stephanus Vintonensis, Edmundus Londinensis, Cuthbertus Dunelmensis, Nicolaus Vigorniensis, et Daius (hic est Georgius Day Cicestren.) Cicestrensis, episcopi : omnes doctrina et gravitate præstantes viri, qui etiam, in Ordinum conventu, suffragia habebant, religionisque sententia ac interiori affectu Catholici erant. Sed facti episcopi, in schismate Henriciano, extra Ecclesiam, vel potius contra Ecclesiam, regio, non Pontificio mandato aut assensu, et pro regia libidine, Ecclesiasticoque ejus primatu stabiliendo, non habebant illum veritatis et fortitudinis spiritum, qui in unitate Ecclesiæ Catholicæ, rite ordinatis et inunctis tribui solet. Timide ergo restiterunt pueri regis primatui spirituali, imo simpliciter subscripserunt, et in omnes cæteras innovationes, quæ non videbantur ipsis continere apertam hæresim, ne episcopatus ac honores perderent, vel ultro, vel contra conscientiam coacti, consenserunt. Cujus criminis gravissi-

[1] Ibid. ut sup. Trid. sess. 7. de Sacram. Can. 13.

mas paulo post pœnas, primum, sub ipso Edovardo, quia in reliquas omnes hæreses, seu (ut tunc loquebantur) regiæ majestatis, in reformanda religione progressiones non sunt assensi, nec blasphema quædam illis proposita dogmata, pro concione, ut jubebantur, explicare et comprobare voluerunt; deinde multo magis, sub Elisabetha, omnes luerunt, depositionem, et, ut postea dicemus, diuturnos carceres, usque ad mortem patientissime tolerantes, misericordiamque simul et justissima Dei in se judicia collaudantes. His ergo metu superiora edicta schismatica approbantibus, ac reliquis recens regio nomine creatis pseudo-episcopis, ad ea stabilienda, sectamque per totum regnum propagandam, diligentissime invigilantibus, secundum tempus lege comitiorum designatum, tremendum sacrificium, cæteraque omnia officia et sacramenta, Cathotico ritu, publice fieri omnino desierunt. » Hactenus ille.

380. Quidquid autem sit de subscriptionibus, quippe quæ non immerito apud Burnetum aliosque Protestantes Anglos, episcoporum suorum, quasi valide ordinatorum, propugnatores admodum alteratæ censeantur; audiendus iterum Sanderus, de summa rei in iisdem comitiis primoque illo Rituali constabilitæ. Sic autem ille habet ibidem a pag. 276, et deinceps : « Quibus sic constitutis, ad commoda temporalia, quorum prima ipsis cogitatio ac cura fuit; transierunt deinde ad religionis capita : ac primo loco sanxerunt, ut, cum episcopi ac presbyteri Anglicani, ritu fere Catholico (excepta Romani Pontificis obedientia quam omnes abnegabant) ad illud usque tempus ordinati fuissent ; in posterum alia omnino forma, ab ipsis præscripta, ordinationes fierent, auctoritate a puero rege ad id accepta. Hinc novum etiam modum Sacramenta administrandi adjunxerunt, et de ea re librum publicum, comitiorum auctoritate confirmatum, ediderunt. Deinde, cum non paucæ adhuc Sanctorum imagines ac statuæ, alicujus etiam pretii ac momenti, per Angliam viserentur, eas primo quoque tempore tollendas judicarunt. Nec his malis contenti Zuingliani, tremendum etiam Corporis et Sanguinis Domini Sacrificium, quod a Catechumenorum prima et fidelium sequente dimissione, Missarum nomen jam olim acceperat, in publicis comitiis abrogarunt... Quarto autem loco sancitum est, ut Eucharistiæ utraque species cuilibet de mysteriis participanti necessario traderetur. Quinto loco decreverunt, ut sacra Officia recitarentur in vulgari lingua... Administrandæ autem Eucharistiæ ritus, in illis primis regni conciliis præscripti, parum a Catholicorum missa distabant : ut videlicet populus non putaret, quicquam sibi ablatum, sed ea, quæ latine prius legebantur, tantum in vulgarem linguam crederet esse translata ».

381. Nonnulla itaque, in sæpedicto Rituali, adhuc erant Romanam fidem redolentia : quare Zuinglianorum et Calvinistarum eorumdem opera, adversus Romani Ritualis reliquias, mota tempestate, eo res devenit, decernente rege, seu verius regente Sommerseto duce Calviniano, de Liturgia iterato reformanda, consilio inito, ut quod ante confirmaverant, *tanquam opus Spiritus Sancti*, decreto Parlamentario; Rituale, ejusdem Parlamenti decreto, post annum circiter, tanquam opus superstitionibus ac fabulis plenum, supprimeretur. Idque Sanderus ipse confirmat, ibidem subdens, pag. 279 : « Itaque Canon Missarum, pæne totus ab initio ad verbum transcriptus fuit. Signa etiam benedictæ Crucis retenta sunt, illa, inquam, quæ manu tantum sacerdotis expressa erant. Cæterum, non omnes Protestantes eodem spiritu agebantur : qui enim nihil, nisi opes Ecclesiasticas quærebant, parum curabant, si Crucis imagines in aere solo designarentur. Qui vero non poterant ferre, ut vel ita saltem mortis Christi figura et imago in honore aut usu aliquo haberetur, brevi postea obtinuerunt, ut, sublatis ejusmodi cærimoniis, totoque Canone remoto, nova Liturgiæ forma proponeretur. Quæ Protestantium inconstantia multum retardavit rudem populum, ne eorum doctrinæ assentiretur; dicebat enim : Videamus prius, quo evadent, ubi consistent, et quiescent ».

382. Huc etiam pertinent, quæ narrat Burnetus de Congressu, pro Reformatione habito MDXLVII, Tom. I Historiæ suæ, Anglicana lingua conscriptæ, a pag. 201. Narrat enim, duodecimo loco quæsitum fuisse : « Utrum in novo Testamento necessaria sit consecratio, ut quis episcopus vere sit, an sufficiat electio tantum ac destinatio ? » quodque Crannerus et episcopus Menevensis responderint : *Solam suffi ere destinationem.* Rursus ad Quæstiones XIII et XIV quæ erant : « Utrum princeps sæcularis, si forte presbyteris et episcopis careat, in antiqua vel noviter parta ditione sua, possit quos vellet episcopos ac presbyteros instituere ? » eosdem illos aliosque multos respondisse : *Utique id posse.* Porro idem Cranmerus, necnon Petrus Martyr, et Martinus Bucerus, aliique Zuingliani et Calvinistæ pejus istud secundum Rituale concinnavere. Quin et Calvinus ipse fertur litteris suis, et agenda suggessisse, et acta probasse, præter Parlamentariam approbationem, de anno MDL et MDLI.....

383. Quæ cum ita sint, licet olim Angli, jam in transversum acti, tria Sacramenta reliqua fecerint, *Baptismum, Eucharistiam ac Pœnitentiam,* teste Joanne Stoffio Protestante (apud Harduinum in refutatione Dissertationis Le Courayer, Parisiis edita diebus nostris MDCCXXIV) ; nunc tamen, per secundum istud Rituale, in pejus ruentes, articulo 26 declaraverunt : « Duo

tantum esse Sacramenta divinitus instituta, Baptismum et Cœnam. » Quodque potius ad rem nostram pertinet, articulo 30 negaverunt, ullum esse in lege Gratiæ Sacrificium, « præter cruentum in Cruce peractum ». Item sacerdotium, *ad unum Christum* cohærenter dixerunt pertinere, et *Altaria omnia* subversum iverunt. Hac de causa, Catholici Angli (ait Sanderus ibid. pag. 281) « et præsertim doctiores, qui schisma Henrici Octavi, saltem post mortem ejus reprimendum sperabant, ubi adeo id non evenire perspicerent, ut potius in multo pestilentiorem hæresim erumperet; partim seipsos accusarunt, quod primis initiis fortius non obstitissent, partim mœrore ac squalore confecti, miserrimam vitam traducebant. Qui enim legerant apud sanctum Joannem Chrysostomum [1], contra Paganos divinitatem Christi propugnantem, veterem et antiquam patriæ suæ fidem, ob hoc ipsum commendatam, quod altaria, jam olim in Britanniis, erecta Christo fuissent: (*Sunt etiam,* inquit Chrysostomus, *in Britannicis insulis extra hoc mare sitis, fundatæ Ecclesiæ, et erecta altaria*), cum illi iidem jam post mille et pæne ducentos annos a Chrysostomi morte, eadem altaria, non a Paganis, verum ab iis, qui seipsos vocant Christianos, dirui et everti conspexissent : quo animo par est eos hoc spectasse? quas fudisse lacrymas? quos gemitus edidisse? Nam, si altaria Christi olim fuerunt in Anglia, affirmante Chrysostomo, Christianæ fidei signa ; utique eodem modo altarium dejectio, jam signum est perfidiæ Antichristianæ. » Hæc Sanderus.

384. Eversa itaque fuere cum sanctis altaribus, novæque legis jugi Sacrificio et sacramenta fere omnia, et maxime Ordinis sacramentum, diaconorum seu ministrantium, presbyterorum et episcoporum hierarchiam institutione divina et Apostolica traditione complectens. In quem proinde scopum impii Ritualis recoctores presbyteratum pariter et episcopatum, nomine tenus, fallendæ plebis gratia, retinentes, ad simplex officium annuntiandi verbi Dei, qua pluribus, qua paucioribus, et sive in parvis oppidis parochiisque, sive in urbibus ac provinciis amandaverunt. Nihil eis, cohærenter ad hæresim ipsorum suam, curæ fuit qualitas ministri, presbyteros et episcopos deinceps ordinaturi ; cum episcopalem, animæque impressum characterem, ne in illis quidem agnoscerent, qui olim sub Henrico VIII valide ordinati et consecrati fuissent: nihilque adeo proinde curæ fuit intentio faciendi, quod in ordinando presbytero vel episcopo Ecclesia facit, ut contrarium publice notorieque inculcatum vellent; nullam scilicet conferri spiritualem atque indelebilem potestatem, seu Missæ sacrificium celebrandi, seu veros sacerdotes in altari sacrificaturos constituendi. Sed et adeo verborum formam deformaverunt in iisdem regni comitiis anni prædicti MDXLIX, quibus nomen Synodi tribuere non sunt veriti, ut prævalente deinde paulatim contra Presbyterianos seu Puritanos Episcopantium istorum factione, deprehenderint ipsimet aliquando tandem formæ illius insufficientiam ; eamque tarde admodum atque inutiliter, post annos videlicet amplius centum, qualitercumque instaurare conati sint. His enim verbis personatus episcopus Anglicanus, juxta Rituale Eduardi VI Londini impressum MDLII, pseudo-presbyterum ordinare jubebatur: « Accipe Spiritum Sanctum : quorum peccata remittis, remittuntur ; et quorum peccata retines, retinentur. Esto fidelis dispensator verbi Dei, et ejus sanctorum sacramentorum. » Pseudo-Episcopum vero hisce aliis: « Cape Spiritum sanctum, et memineris ut resuscites gratiam Dei, quæ in te est, per impositionem manuum. Non enim dedit nobis Deus Spiritum timoris, sed virtutis, et dilectionis, et sobrietatis. » Significabatur ergo, presbytero quidem potestatem dari peccata remittendi, retinendi, necnon prædicandi, et sacramenta omnia indefinite dispensandi ; quæ tamen ad duo tantum redacta fuerant, ut innuimus ; nec sensus unquam esset sacramentum ullum *conficiendi,* sed mere, quasi confectum, *dispensandi,* hoc est, annuntiandi hæc vel illa Scripturæ verba, ad Baptismum, Eucharistiam, vel etiam ad Pœnitentiam seu peccatorum remissionem, in prædicta forma presbyteralis ordinationis expresse commemoratam, spectantia ; ut omnis demum potestas, quemadmodum etiam supra dicebamus, *ad verbi Dei prædicationem* reduceretur. At vero nulla potestas episcopo conferri significabatur, sed excitabatur tantum mens ejus ad rememorandum ejusdem illius potestatis, quam supponebatur accepisse, cum per manuum impositionem declaratus fuerat pseudo-presbyter. Hac de causa, Presbyterianis urgentibus, impudenter admodum contendere Episcopantes, majorem nullam se habere in Anglicana secta potestatem ; hoc denique ipsi cœpere consilii, viribusque tandem adauctis perfecere, ut, fere nudiustertius, anno scilicet MDCLXII, sub rege Angliæ Carolo II, post verba, *Spiritum Sanctum,* adderetur pro presbytero, *ad opus presbyterii;* pro episcopo autem, *ad opus episcopi.* Quasi vero spiritualem ullam, ad mentem Ecclesiæ, potestatem additionibus istis significatam vellent, quam antea significatam noluissent! Neque enim intendunt, id significare per ea verba nuper adjecta, quod Ecclesia Græca, cum dicit : «Divina gratia, quæ semper infirma curat, et ea quæ desunt adimplet, promovet N. devotissimum diaconum in presbyterum, » vel respective : « devotissi-

[1] Homil. quod Christus sit Deus.

mum presbyterum in episcopum. » Sed et quando totum illud jam vellent significari, quod nomine *Presbyteri*, et *Episcopi*, cum Orientalis Ecclesia intendere constanter pergit, tum vero maxime Occidentalis, ad quam Angli citra controversiam pertinebant; numquid anteactas, per integrum sæculum, ordinationes suas illas propterea validas redderent vel reddidissent? Aut quem denique valorem habebit, qualiscumque, etiam optima verborum forma, in ore ministri, secundum Eduardi Rituale, ne in verum quidem presbyterum ordinati? Itaque nec ab anno MDCLXII veros ullos episcopos, atque adeo presbyteros (nisi ad mentem Puritanorum) habent, ad hanc usque diem, neque ullos per integrum et ultra sæculum præhabuere. Nam, quod apostatæ Angli sub Eduardo, moxque iterum sub Elisabetha contendebant, novas illas ordinationum formas sufficientes esse, ideoque Matthæum Parkerum Cantuariensem, et quos ille deinceps episcopos seu presbyteros esse jussit, quoad formam spectat, valide ordinatos extitisse; id quidem sub Carolo II, vel Angli ipsi falsum esse prodiderunt, qui formas illas tanta publicitate restaurari oportere censuerunt. Notorium quoque erat, Elisabetha regnante, tam Joannem Scory quam Gulielmum Barlovu, quos Parkeri ordinatores fuisse dicunt (sive in diversorio Londinensi, sive in palatio Lambethensi, aut, si malunt, in utroque) et apostatas, et Puritanos et mere Presbyteros in Catholica præinstitutos extitisse, quemadmodum Lutherus et Calvinus, quos illi jam sectabantur: invalida ergo fuit, ministri etiam defectu, ordinatio Matthæi Parkeri in episcopum sive archiepiscopum Cantuariensem, Angliæque primatem, et si quod est aliud magnificum nomen, quo illum Anglis libitum fuerit appellare. Quod enim tempore procedente, maximeque post Elisabethæ obitum, incredibili astu ac præfidentia moliti fuerint Massonius, Burnetus, Larreus, Bramhallius, aliique Protestantes Angli, rem videlicet sole clariorem, congestis velut nubibus obtenebrare; id profecto nihil est aliud, quam oleum et operam perdidisse. Neque enim evincere unquam potuere, vel erit quispiam imposterum evicturus, veros episcopos, Apostolorum successores, antecedenter extitisse, sive binos illos apostatas, quos dicebamus, sive quos fingere velint, alios, qui sacrilegas manus imposuere Parkero, ex quo, velut ex fonte, quotquot in Anglia dicuntur episcopi, derivant ordinationes ipsorum suas. Fac tamen, illos fuisse veros episcopos; numquid evincetur, validam eos formam cum intentione debita protulisse, qui non antiquum, sed novum adhibuere Rituale, qui Ordinem negabant sacramentum esse; qui presbyteratum pariter et episcopatum in simplex officium annuntiandi Evangelii jampridem transformaverant?

385. Hæc summatim hoc loco enarrari magis, quam pro rei dignitate tractari, censuimus oportere: cum ex eo, quod horum pleraque ad annos antegressos pertineant, ad Pontificatum, inquam, Pauli III, Julii III, Marcelli II, Pauli quoque ac Pii IV, tum vero, quod mox ad annum MDLXX ostensuri sumus, abiisse negotium istud in rem judicatam: receptis videlicet oculatis juratisque testibus fide dignissimis, et sanctissimi nostri hujus Pontificis Pii V, Apostolica deliberatione, judicioque tali super Anglicanarum Ordinationum istarum nullitate, ut inde constans et perpetuus emanaverit S. Romanæ Ecclesiæ stylus, quo semper consuevit, resipiscentes istiusmodi homines, si quando presbyteratu vel episcopatu alias digni censeantur, « tunc primum ordinare magis, (idque absolute, nullaque adjecta conditione) quam proprie reordinare ». Quod equidem idcirco præmature monitum volo, quia, nostris hisce diebus, nonnulli Pseudo-Critici (quibusdam aliis ejusdem furfuris, qua fomentum in antecessum subministrantibus, qua post enorme facinus plaudentibus et faventibus) ausi fuerunt, evulgatis in ipso Ecclesiæ sinu libercalis, asseverare, Romanæ Ecclesiæ stylum, quem dicebamus, ex fabula quadam originem habuisse, quæ a Puritanis hæreticis nescio quando conficta sit, et cum fabulis plerisque aliis Romæ credita. Nec adjicere veriti sunt, jure suo potuisse Anglicana illa comitia sub Eduardo novum Rituale novasque *Preces*, tanquam ordinationum *formas*, procudere; easque sufficientiam et validitatem suam nancisci ex prætensa ejusdem nationalis conventus in sacris iis rebus omnibus auctoritate, quæ fundamentalia pauca dogmata *de Deo et Christo* non convellunt, sed pertinent, ut aiunt, *ad disciplinam*: ad quam unam disciplinam videlicet, pertinere nobis narrant, tum pleraque omnia, Catholicos inter et Anglos aliosque novatores controversa, rectamque articulorum fundamentalium intelligentiam, in Tridentino aliisque dogmaticis definitionibus firmatam concernentia; tum vero hanc ipsam, de qua loquimur, validitatem formæ Sacramenti Ordinis, ipsamque adeo qualitatem characteris potestatisque presbyteralis et episcopalis; proprietatem quoque vel improprietatem sacerdotii et Sacrificii Novæ Legis, et quicquid est aliud, ad explicationem pertinens istiusmodi, seu vere proprieque dicti, seu dicis et pacis causa, *Sacramenti Ordinis*. Nam dummodo paulatim Angli (et cujusvis generis hæretici) per eruditos istos viros adduci possent, ad *nomina* tantum hæc, in sensu, quem ipsi hæretici verum putaverint amplectenda: *Sacerdos, Sacrificium, Sacramentum Ordinis, septem Sacramenta, Diaconus, Presbyter, Episcopus, liberum arbitrium quoque, Gratia sufficiens, possibilis nobis mandatorum*

observantia, et id genus reliqua; jam bene se haberent omnia scilicet, et Ecclesiarum (ut vocant) optata diu firmaretur unio, quam ab ineruditis theologis, tam multis additamentis in dogma erectis, abruptam fuisse blaterant, et ne ab eruditissimis, si Deo placet, hisce viris instauretur, impediri conqueruntur. O præclarum eruditionis istius fructum, quæ se magis et nullius publicæ auctoritatis manuscripta, quam Ecclesiæ definitiones ipsamque vivam ejus vocem audire volens, immaculatam Christi sponsam in hæresium omnium sentinam et colluviem, specioso pacis et unionis prætextu, transformare ac deformare contendunt.

386. *Impium et ineptum decretum Parlamenti Angliæ de ordinationibus.* — Porro, ad præsentem, in quo versamur, annum omnino pertinet impium illud simulque ridiculum decretum Parlamenti Anglicani, quod summatim Camdeni verbis ante retulimus, super validitate ordinationum earum, quæ ab anno primo regni Elisabethæ peractæ in Anglia fuerant, neque a legitimis verisque ministris, episcopali charactere insignitis, quique, ascendendo, possent ordinationem suam ad Apostolicam a Christo acceptam auctoritatem referre; neque per eam sensibilem verborum formam, in essentialibus saltem invariatam, quæ necessaria quoque est ad validitatem, ut superius dictum est. Est autem decretum illud hujus continentiæ, tenoris ac seriei, ut apud Courayer, Tom. 2, pag. xx:

Decretum Parlamenti Anglicani, editum anno MDLXVI, *circa validitatem ordinationum post annum* MDLIX.

« Cum licentiosa temeritate discursuum ignorantis populi diversa surrexerint dubia, circa consecrationem archiepiscoporum et episcoporum regni : scilicet, an fuerint secundum leges ordinati, an non? quales discursus valde injuriosi sunt clero, uni nimirum ex principalibus Statibus regni : præcavendos discursus adeo calumniosos, et in id finis, ut quicumque se velit de veritate instruere, clare videat, nullum legitimum eorum esse fundamentum : judicatum est necessarium, pro stabilienda prædictorum episcoporum auctoritate, et ut notum fiat, eorumdem consecrationem factam esse *juxta leges regni*, atque, ut securitati hujusmodi ordinationum abunde provideatur, declarare et præscribere, quæ sequuntur:

« Ut cessetur a pravis discursibus usque nunc dispersis adversus clerum, et ut subditi Angliæ majestati melius instruantur, circa id omne quod actum est, et quod est relatum, præcipitur, præsentis *Parlamenti auctoritate*, ut prædictum actum et statutum, factum primo prædictæ majestatis anno, quo memoratus liber *Communium precum*, et de administratione *Sacramentorum cum cærimoniis*, quæ in eo continentur, auctoritate donatus et præscriptus est: maneat undique in suo robore et vigore. Item, ut *ordo et forma consecrandi* archiepiscopos et episcopos, ac ordinandi presbyteros et diaconos, qui promulgatus fuit, regnante Eduardo VI, et adjunctus libro *Communium precum auctoritate Parlamenti* habiti quinto et sexto anno prædicti regis Eduardi, maneat in eodem robore et vigore; eodemque deinceps utantur in omnibus regni locis, in omnibusque territoriis prædictæ majestatis dominio subjectis.

« Similiter decernitur, quod omnia acta et facta per quaslibet personas, virtute patentium litterarum aut expeditarum commissionum, post initium regni prædictæ majestatis, pro consecratione, confirmatione et investitura personarum electarum ad archiepiscopalem vel episcopalem dignitatem, aut in regno hoc, aut in alio quocumque territorio ex ditionibus prædictæ majestatis, est et erit declaratum undecumque bonum et *validum* auctoritate hujus præsentis *Parlamenti*; non obstantibus *quibuscumque* in contrarium.

« Pariter etiam, quod omnes illi, qui *fuerunt* et *erunt* ordinati et consecrati archiepiscopi, episcopi, presbyteri, ministri verbi Dei, et Sacramentorum, aut diaconi juxta dictum præscriptum ordinem et formam, pro ordinatione et consecratione archiepiscoporum, episcoporum, presbyterorum, diaconorum et ministrorum, sunt veraciter, et erunt declarati, auctoritate hujus præsentis Parlamenti, legitime ordinati et consecrati archiepiscopi, episcopi, presbyteri, ministri et diaconi, non obstante quocumque *statuto, lege* et *canone* in contrarium. »

387. Impium sane decretum, cum in materia Sacramentorum divinitus institutorum, non solum ausi fuerint sæculares homines manum sacrilegam extendere, et quidem in iis, quæ ad illorum substantiam atque essentiam pertinent; verum etiam clausulas illas audacter adjicere : *non obstantibus quibuscumque in contrarium : non obstante quocumque statuto, lege et canone in contrarium.* Ridiculum vero, non una de causa. Nam supponunt, Catholicorum (quos temeritatis temerarii ipsi redarguunt) contra Pseudo-Episcopos aliosque nulliter ordinatos argumentum, in eo situm esse, quod assererent, ordinatos non fuisse *juxta leges* novas, vel etiam antiquas Anglicani *regni*; cum tamen, agendo de mera validitate, ne in eo quidem situm esset argumenti robur, quod ordinati illi non fuerint juxta leges *Ecclesiæ* sed quod ordinati fuerint contra divinam institutionem Christi Domini, perpetua traditione Ecclesiæ, etiam Orientalis, compertissimam. Non quod illi in Ecclesiasticas quoque leges, ordinationis solemnitatem præcipue præscribentes, minime peccaverint : aut quod servaverint saltem novas leges An-

glicanas, vel sub Henrico jam schismatico, vel ad minus sub Eduardo, constabilita jam hæresi, super ordinationibus editas (hoc enim quoque falsum erat, eaque de causa non illud Catholici objectare prætermittebant, ut mox audituri sumus ex relatione Sanderi) : sed quod istius modi prævaricationes per se inspectæ, illegitimas quidem, non tamen invalidas ostendissent scænas illas ordinatorias. Deinde, nonne ridiculum est, ex mera declaratoria *Parlamenti* (ut loquuntur) validas reddi retroactas qualitercumque ordinationes, dummodo *omnia acta et facta per quaslibet personas* (atque adeo per personas, quæ non possint, ascendendo, ordinationem suam referre ad Apostolicam a Christo acceptam auctoritatem) acta et facta sint, *virtute patentium litterarum* feminæ regnantis, *aut expeditarum ab ea commissionum, non obstantibus in contrarium quibuscumque* ? Quid vero novus ille *ordo* et *forma* consecrandi episcopos, novæque illæ cærimoniæ nunquam *conficiendorum* Sacramentorum, sed mere *administrandorum*, aut liber *Communium Precum* ? Numquid Parlamento, sibi auctoritatem inesse dicente, mutandi quicquid velit in Sacramentis, et formas imperativas vel indicativas (quales sunt, *Te baptizo, Accipe potestatem*, etc., effectum ex opere operato significantes) in formulas mere *deprecatorias* transformandi ; tardioris adeo sunt ingenii, ut existiment Catholicorum argumentis jam factum satis ; quodque propterea valide ordinatos fateri debeant, quotquot *juxta* dictum præscriptum ordinem et formam, fuerunt, et erunt archiepiscopi vel episcopi nuncupati ? Sed Sanderum audiamus.

388. Ait ergo Sanderus [1], rem hanc exorsus ab ejus initio : « Henricus Octavus, radix peccati, cum ab Ecclesia et Sede Apostolica regnum suum divisisset, decrevit, ne quisquam, electus in episcopum, Bullas Pontificias, seu mandatum Apostolicum de consecratione requireret, sed regium tantum Diploma afferret, secundum quod », a tribus episcopis cum consensu metropolitæ « ordinatus, jubebatur, lege comitiorum facta, ad imitationem antiquorum canonum, esse verus episcopus ; nec alio modo ordinatum pro episcopo agnosci oportere. Cærimoniam autem et solemnem unctionem, more Ecclesiastico, adhuc in consecratione illa adhiberi voluit ; quam postea, proficiens in pejus Eduardus VI sustulit, » et pro ea Calvinicas aliquot deprecationes substituit, « servata tamen semper priori, de numero præsentium episcoporum, qui manus ordinando imponerent, lege. Has leges novas sustulit Maria. Elisabetha in integrum restituit ac renovavit ; ut proinde oportuerit (juxta illas ipsas leges) hos reginales prælatos, ita quoque ordinari, ut, consentiente metropolitano, duo, vel tres episcopi assistant, ipsisque manus imponant.

« Sed hoc perridiculum accidit, ut, cum isti superintendentes creandi essent, nec a Catholicis episcopis impetrare potuerint, ut ipsis manus admoverent, nec inter se, aut tres, duosve episcopos, aut ullum omnino suæ perfidiæ metropolitanum, ab aliis episcopis prius ordinatum, haberent, cujus vel manu, vel consensu consecrari possent ; nec etiam ad vicinas Lutheranorum, aut Calvinistarum Ecclesias conferre sese commode possent, ut inde mutuas episcoporum (qui forte nec ibi erant) operas peterent : instabant vehementer apud quemdam archiepiscopum Hibernum (quem tum Londini in vinculis habebant) ut in hac illis necessitate succurreret, et libertate, et præmiis propositis, si vellet istorum ordinationi præesse. Sed vir bonus nullo modo induci potuit, ut hæreticis sacras manus imponeret vel alieno peccato communicaret. Atque ita, cum omni legitima ordinatione destituti, vulgo dicerentur, et ipsis legibus Anglicanis vere probarentur non esse episcopi ; brachium sæculare invocare coacti sunt, ut laici magistratus confirmationem, in futuris comitiis acciperent, cujus auctoritate, si quid minus recte, nec ad præscriptum legum in priori inauguratione gestum esset aut omissum, ipsis condonaretur ; idque postquam episcopali officio et cathedra, absque ulla consecratione episcopali, aliquot annis, ita functi fuissent. Hinc nomen illis impositum, ut *Parlamentarii episcopi* dicerentur ».

389. Taliter ergo sacrilege ordinatos episcopos, et illegitime et invalide, et nullo modo episcopos, ex his quæ Sanderus refert, deprehensos fuisse ; non modo ex Catholicorum regulis, sed et ex ipsis Anglicanis legibus evidentissime cognoscitur, utpote qui non tantum (ut monuimus), ascendendo, ordinationem suam ad Apostolicam a Christo acceptam auctoritatem referre non potuerunt, sed impiissime ac nefaria prorsus ratione, descendendo, a Parlamento eam accepere ; ideoque digni, qui ab omnibus pseudo-episcopi rite censerentur. At de hoc fusius suo loco, cum videlicet de his, quæ Pius jure in Elisabetham egit, sermo erit. Hoc autem anno, eamdem Elisabetham, tamquam valde de religione sollicitam, inter Catholicos ac hæreticos disputationem quoque Londini instituisse, Spondanus, Bzovius aliique tradunt ; verum a Genebrardo in Chronico æquius ad annum MDLXXII rejectam legimus.

390. *Elisabetha regina nec virgo nec nupta.* — In his vero, quæ proposuimus, Londinensibus comitiis, coitione primum secreta, mox

[1] Sander. De Schism. Anglic. lib. 3. pag. 399.

palam ab Ordinibus de regni successore actum est, scissis ob religionem studiis, dum quisque, non modo rebus suis ac securitati, sed etiam fidei, ac quam profitebatur religioni consulere optaret. Norfolcius, et Penbrochiæ ac Lincestriæ comites, aut reginæ maritum imponendum, aut regni successorem, vel ipsa invita, Parlamentaria auctoritate designandum esse existimarunt : in quorum sententiam alii plurimi descendentes, effræni dominandi Elisabethæ libidini non parum molestiæ intulere ; neque enim æquo animo ferre poterat, de successore agi, quæ successorem nunquam voluisset. Totum jam octennium transegerat, nec sine marito virgo, nec nupta, licet multos maritos coluisset : sterilitatem siquidem in conjugio dilexerat, quæ non conjugii finem, sed delicias tantum concupierat, et, cum gemino arderet incendio, luxuriæ nempe et ambitionis, utrique pabulum præbere studuerat, viris pluribus facta sui copia, nullique maritali potestate donata, ut haud esset, vel cui subjiceretur homo, vel ex qua homo gigneretur, cui Angliæ regnum foret olim subjiciendum. Iisdem igitur artibus, quibus nefaria mulier, transacto eo tempore, spe matrimonii pluribus facta, plures maritos habuerat quibus præerat, nullumque voluerat sub cujus potestate esset, importunas suorum petitiones elusit, etiam hac vice ; prolixe eis pollicita, non solum principis sollicitudinem, sed et matris affectum : quod ut operibus comprobaret, oblatam a regni Ordinibus magnam pecuniæ vim ultro respuit, dicens malle se animos suorum quam res possidere.

391. *Joanna Navarræ regina in Bearniam se recipit.* — Dum ab horrendis his turbis Angliæ Scotiæque regna jactantur, a furente hæreticorum procella non parum Galliarum quoque regnum contigit agitari. Hoc anno siquidem ineunte, cum rex Carolus Nonus Moliniis Boiorum totius regni Ordinum conventum habuisset, atque inter cætera in eo acta, inter se dissidentes Coliniorum ac Guisianorum familias conciliare studuisset, ipso urgente ac jubente rege, specie quidem, solida inter se pace coaluerunt, inveteratos tamen ob religionem aliasque causas simultates ac odia nullatenus deposuisse, paulo post manifestissime declararunt. Navarræ quoque regina Joanna, multa animo volvens, regalem Galliarum aulam deserit, atque in Bearniam se recepit, causata, quod, cum domi suæ Lutetiæ Parisiorum, a quodam Ugonoto ministro concionem haberi fecisset, pluribus ad eam audiendam concurrentibus, rex hac de re ab Apostolico nuntio aliisque admonitus [1], cum pro pietate Parisiensem populum rem indignissime ferre comperisset, Ostelli quem nuncupat, præpositum miserat, qui ministrum in vincula conjiceret. Et licet id non effecerit, cum, ante ministro re significata, sibi ipse fuga consuluisset, hoc nihilominus sibi gravissime impositum summoque fuisse sui dedecori Joanna conquesta fuerat, ob idque ab aula se discessum excogitasse evulgaverat.

392. Potissimam tamen causam, quæ ipsam ad aulam deserendam impulit eam fuisse scribit Catherinus de Avilla, quod in Franciscam Roanam sententia prolata fuerit. Inter eam enim et Jacobum Sabaudum Nemoursium lis agitata de nuptiis cum eo contractis ; quæ nempe lis (inquit Thuanus), superstite Navarro, qui Roanæ cognatæ patrocinabatur, intermissa, demum renovata, et prævalente hinc Nemoursii gratia, inde odio Protestantium sectæ, cui Roana addicta erat, prægravante, interventu Pontificis decisa est, schedula de Nemoursii matrimonio præsentibus verbis contracto, irrita pronuntiata. Sic Thuanus : et quidem ejusmodi mendaciis causam suam tueri ac defendere Roanam ac Navarræam reginam, quæ, post mariti mortem, Roanam ipsam totis viribus protegebat, connixas fuisse, haud a veritate alienum censendum est ; cum eo mulierum insania pervenerit, ut cum Nemoursius non multo post, Annam Atestinam, ducis Guisii viduam, uxorem duceret, nuptiæque in Sancti-Mauri Fossatensis templo, haud longe a Lutetia celebrarentur, eisque rex et regina, ut majorem rei auctoritatem conciliarent, interessent ; pecunia hominem corruptum impulerint, qui temere, Franciscæ nomine, contra novum Nemoursii conjugium protestaretur ; sed captus ille atque in vincula conjectus, muliebres omnes conatus irriti penitus evasere. Qua de causa indignata Navarræa regina, seque spretam ac offensam dolens, (quem diximus) suum ab aula regia discessum decrevit.

393. *Colloquium Parisiense utilitatem Catholicis, perniciem hæreticis afferens.* — A duobus autem hæreticæ pravitatis ministris, qui ei inserviebant, solemnis admodum disputatio cum Catholicis hoc anno instituta est Lutetiæ ; de qua Thuanus hæc habet : « Monpenserius, qui doleret Franciscam Borboniam, filiam Henrici Roberti Marciani Bullionis ducis uxorem, Protestantium religionem, a qua ille admodum alienus erat, amplecti ; quo utrumque ad majorum sacra retraheret, disputationem instituit inter Simonem Vigoreum et Claudium Sanctium, magni nominis theologos, quorum ille archiepiscopus Narbonensis, hic Ebroicensis episcopus postea fuit, et Joannem Spinam ac Carolum Barbastum Benearnensem, olim Carmelitam, utrosque Protestantes : cumque is interesse non potuisset, Hugo Torellus Rozerius

[1] De Avilla lib. hist. sub hoc ann. 1566.

ejus vicem supplevit ; ob idque, cum, ob libellum quemdam, de potestate magistratus, editum, in carcerem conjectus fuisset, custodia emissus est. Collatio Lutetiæ celebrata in ædibus Nivernianis, coram duobus notariis, et Acta colloquii postea Lutetiæ publicata sunt, cujus is eventus fuit, ut post longam et animosam disceptationem, exiguo nusquam convenientium profectu, et eorum præcipue, quorum causa collatio habita fuerat, utrinque discessum. » Sic Thuanus, qui, sicut orthodoxorum theologorum laudes rite non reticuit, sic hæreticorum ministrorum qualitates, et præcipue Rozerii, præterire minime debuisset. Uti enim apostata Carmelita Carolus Barbastus fuerat, sic Dominicanus apostata fuit Spina : Rozerius vero omnium reipublicæ infensissimus extitit, quod librum ediderit (cujus non ignorasse perniciem, dum de eo mentionem facere cogitur, aperte Thuanus cognoscitur), non quidem de potestate magistratus, ut ipse asserit, et vere libri titulus præ se ferebat, sed contra magistratuum potestatem, cum in eo regem principemque suæ contrarium religioni cuique occidere licitum esse contenderit. Ea de causa, in carcerem conjectus fuerat, cum tamen perfidæ doctrinæ lues, jam in nonnullorum animos diffusa, ad scelus patrandum excitasset ; ex eo enim quidam Simon Majus, seu propria sponte, seu, ut asseruit, ab aliis incitatus, audacior factus, regem reginamque occidere decreverat. At captus examinatusque, totius gerendi sceleris seriem aperuit, suasoresque nominavit. Verum, seu ob accusationis incertitudinem, seu ob eorum qui accusabantur dignitatem (a Majo enim Admiralius Colinius, hæreticæ perfidiæ in Galliis facile princeps, delatus fuit), ne nova tumultuandi daretur occasio, re dissimulata, Majum latrocinii et homicidii convictum, rotæ supplicio affectum fuisse, narrat Spondanus. Thuanus autem, qui semper hæreticorum facta et scelera confictis narrationibus contegere studuit, præfatum Simonem refert mercimonium in via publica haud longe ab oppido Castillione, quod Admiralii Colinii juris erat, exercentem, in suspicionem venisse, quasi vitæ Colinii, subornatus, insidiaretur ; ob idque cura et mandato illius comprehensum, crimine conficto verum tegere, et Colinii accusatione se levare sperasse : ideoque interrogatum respondisse, se a Colinio tentatum, etiam pecunia oblata, an reginæ regis parenti insidias struere vellet : sed addit judices, probationibus diligenter expensis, non tam verbis hominis, vitæ supplicio eximendæ aut prorogandæ cupido, fidem adhibendam censentes, quam rem ex flagitiosis ipsius moribus æstimandam judicantes, reum ad mortem damnasse. At primam narrationem prolixiori stylo Catherinus de Avilla confirmat, qui primo quidem, nullam prope fidem verbis Maji adhibuisse judices scribit, verum eorum suspicionem deinde auctam, ex illorum examine, quos sceleris conscios reus significaverat, asserit ; nam ex improviso eos ipsemet coram interrogans, illos obmutescere fecerat. Quidquid fuerit, certum est, ex nefarii hæretici libri semine, hos fructus enatos. Ex eadem etiam radice prodiisse Epistolam, in quam regina parens, mane quodam, cubiculo egrediens, circa id tempus (ut ipse Catherinus scribit) offendit, quæ iu ea continebantur, demonstrant. Vitæ siquidem ei interminabatur periculum, nisi plena conscientiæ libertas reformatam profitentibus religionem permitteretur. Sic ex spreta sacrilege primum sacerdotali auctoritate, ad regiam quoque impie pessundandam, impudentissima hæresis gradum sibi facere consuevit.

394. Divino igitur humanoque jure damnata doctrina instructus theologus, e carcere eductus, colloquio interfuit, cujus puriora Acta quam ex Thuano, ex Rescio petita, merito hic duximus apponenda : dicit ergo in Atheismis ac Phalerismis : « Extant Acta colloquii seu disputationis Parisiensis, in gratiam D. de Monpensier institutæ, inter Vigoreum et Sanctium doctissimos theologos, et postea vigilantissimos episcopos, et inter primæ notæ ministros, reginæ Navarræ præcones, Barbas, Ovibras, Espina, et Ressiero, anno MDLXVI, in domo illustrissimi et Catholicissimi principis ducis Nivernensis. Post unum et alterum congressum, in quo nil aliud, quam de capitibus deque modo et tempore inchoandæ disputationis actum erat, Vigoreus theologus acri valde et periculoso morbo correptus est. Ministri vero, ad omnes calumniarum occasiones vigilantissimi, pro perpetua sui mentiendi libidine, nimis, illo quoque tempore, impotenter ingenio suo indulserunt ; statim enim Espina Acta colloquii in lucem edidit, quod nondum ceperat, triumphumque ante victoriam cecinit, quæ prorsus nulla erat : sed Vigoreus, recuperata valetudine, tanto validior ad certamen accessit, quanto sagitta volare celerius solet, quæ retrorsum reducta, impetum diutius distulit. Quærebant in primo congressu IX Julii MDLXVI, orthodoxi doctores a cacodoxis pseudo-prophetis, quos vocarent libros Canonicos. Responderunt illi XXIV Libros Veteris Testamenti, qui sunt in Hæbræo canone, et omnes libros Novi Testamenti, sine ulla exceptione, (cum tamen eorum doctores Lutherus, Bucerus, Calvinus etc. multos exceperint) : quærebant postridie doctores sensum ejus Scripturæ, quam Canonicam profitebantur, unde petendum putarent, aut in cujus interpretatione religionem suam fundarent. Responderunt illi miseri, amore suo obcæcati : in revelatione interiori privata Verbi

Dei. Cum autem ostenderetur, reprehendi in Scripturis visiones cordis sui, similiter et eos qui quærunt quæ sua sunt, et id genus alia ; plane quod responderent non inveniebant, sed evasionibus et illusionibus utebantur, favente Madama de Baylon. In responso porro, quod ministri scriptum porrexerunt, maluerunt negare omnipotentiam Dei, quam in Eucharistia præsentiam concedere carnis Christi. Ostendebatur illis, quod Deus potuerit stabilire Corpus suum in Sacramento. Illi dicebant, non esse quæstionem, utrum potuerit, sed utrum voluerit. Cum vicissim docerentur quod voluit ; vanam esse voluntatem respondebant in eo tentando, quod, ut fiat, impossibile est. Tandem vero, vi Catholicæ veritatis pressi omnipotentiam Dei circumscribere ceperant, dicentes, eam esse mutabilem ; inchoari, augmentari, minui, idque videre est in ultima doctorum objectione contra ultimum scriptum ministrorum ».

395. Sic Rescius[1], qui licet hic, nonnisi de Eucharistiæ Sacramento in hoc Parisiensi colloquio actum fuisse referat ; alibi tamen, tum de aliis Sacramentis in genere, tum de Baptismate in specie, habitam fuisse quæstionem narrat, et XXXII errores (Anglorum quos dicebamus erroribus oppido consentaneos), ex paucorum dierum disputatione collectos affert, suntque hujusmodi :

« 1. Quod sola fides nos unit et conjungit Deo.

« 2. Quod sacramenta nos Deo non uniunt.

« 3. Quod nobis non conferant, nec per ea conferatur ulla spiritualis gratia, sive considerentur in toto, hoc est, cum omnibus partibus, quibus sunt conjuncta signa et verba sacramentalia simul ; sive considerentur in partibus divisim.

« 4. Quod verba sacramentalia sunt instructio, et quod non habent aliud officium quam ut audiantur.

« 5. Quod verba, quæ pronuntiantur in Baptismi sacramento : *Ego te baptizo*, etc. omnino sunt inutilia, attento quod sunt verba instructoria et non significantia aliquam operationem.

« 6. Quod in sacramento Baptismi et Pœnitentiæ, non alio modo remittit peccata minister Ecclesiæ, quam per enuntiationem verbi Dei, et quod in virtute verborum sacramenti, peccata nunquam dimittuntur a ministris.

« 7. Quod est necessarium, ut sacramenta ministrentur in lingua vulgari, alias non erunt sacramenta.

« 8. Quod Deus non donat aliquam virtutem spiritalem in animas fidelium, elementis et signis.

« 9. Quod aqua Baptismi tangit tantum corpus, et nil omnino proficit in anima.

« 10. Quod sacramenta non habent aliud officium, quam aliquid repræsentare.

« 11. Quod imago serpentis in Veteri Testamento plus utilitatis attulerit quam sacramenta Novi Testamenti.

« 12. Quod sacramenta nihil sunt aliud quam signa et imagines; et quod panis et vinum in Cœna nil aliud sunt quam signa et imagines.

« 13. Quod sacramentum Baptismi plane est infantibus inutile ; nihilque potest illis repræsentare, propter eorum incapacitatem, dum perveniant ad annos discretionis.

« 14. Si infantes baptizati decedunt ante annos discretionis, Baptismus nihil illis prodest.

« 15. Quod opinio Anabaptistarum est bene fundata, si opinio Calvinistarum est vera ; quod officium sacramentorum non est aliud quam repræsentare.

« 16. Quod non est necesse baptizare qui sunt naturaliter insensati nec ægroti qui ob ægritudinem sensum amiserunt ; etiamsi antea protestati fuerint quod vellent baptizari.

« 17. Quod sacramenta non ad alium finem nobis repræsentant benedictionem et gratiam Dei, quam ut nos confirment et securos faciant magis ac magis de verbo et promissis divinis.

« 18. Quod sunt tantum testimonia verbi et promissi divini : et quod Abraham est in illis confirmatus per Circumcisionem.

« 19. Quod nos confirmant in securitate quam habemus, quod per fidem sumus uniti et conjuncti Deo.

« 20. Quod sunt ordinata ut nobis reddant testimonium de veritate.

« 21. Quod persona quæque est justificata per fidem, antequam recipiat sacramenta.

« 22. Quod in virtute fidei præcedentis remittuntur peccata, et non in virtute sacramenti.

« 23. Quod infantes parvuli sunt purgati a peccato originali, antequam sint baptizati.

« 24. Quod sacramenta non sunt necessaria ad salutem.

« 25. Quod laici et feminæ non possunt in necessitate baptizare.

« 26. Quod si laicus et femina in casu necessitatis baptizat, baptismus est nullus, et sic baptizati debent rebaptizari.

« 27. Quod homo non debet se præsentare ad recipienda sacramenta, nisi sit certus, quod jam per fidem conjunctus et unitus sit Deo.

« 28. Quod nemo debet recipere sacramenta, nisi jam sit certus, quod est ex numero prædestinatorum et electorum Dei.

« 29. Quod omnes fideles habent certam cognitionem quod sunt prædestinati.

« 30. Quod sacramenta non possunt prodesse quam prædestinatis.

[1] Res. Ath. De sacram. pag. 47.

« 31. Quod reprobati, quidquid tandem faciant, non amplius erunt in gratia Dei ; et quod in quocumque statu sunt, non possunt recipere fructum sacramentorum.

» 32. Quod Baptismus non omnibus infantibus prodest, propterea quod aliqui sunt ex numero reprobatorum ».

396. His vero impiissimis blasphemiis, cum longe plures ac deteriores fuerint (ut innuimus) quæ in hoc colloquio contra Eucharistiæ sacramentum impii pravitatis ministri pronuntiarunt, hinc passim signanter de eo actum, cæteris omissis, scriptores retulere. Catholici autem doctores, ex omni ipsorum sermone, octoginta novem errores collegerunt, quos, vel aperte veritatis inimici professi sunt, vel consequi necessario oportuit ; extantque in Actis disputationis Gallice editis, et apud præfatum Rescium [1] hoc modo :

1. Licet habeatur conjunctio sacramentalis inter signa et significata, tamen in hoc sacramento Corporis et Sanguinis, per signa repræsentato, tanta est distantia ipsorum, quanta cœli et terræ.

« 2. Recipitur in hoc sacramento substantia abstractiva.

« 3. Aliud Corpus recipitur in Cœna, quam sit in Cœlo.

« 4. Substantia Corporis Christi diversa est : pars habitat in Cœlo, pars defluit inferius in Cœnam.

« 5. Corpus Christi est consumptibile.

« 6. Hoc sacramentum non est extra usum.

« 7. Si Apostoli noluissent manducare id quod Christus illis dabat, per hæc verba : *Hoc est Corpus meum,* non fuissent vere dicta verba, et Christus esset mentitus, et fraudem fecisset.

« 8. Expositio horum verborum : *Hoc est Corpus meum,* vera est talis : hoc erit signum corporis mei, quando vos illud manducabitis.

« 9. Non asservandum sacramentum in templis.

« 10. Non debet adorari.

« 11. Non debet portari ad ægrotos.

« 12. Indigni non recipiunt Corpus Christi.

« 13. Veritas verborum Christi pendet a voluntate hominis.

« 14. Si Apostoli non credidissent verbis Christi, quod illis dabat non fuisset Corpus ejus, nec signum Corporis.

« 15. Hæc verba : *Hoc est Corpus meum,* tantum valent ac si dixisset : Hoc erit signum Corporis mei, si vos creditis.

« 16. Hæc propositio fuit vera in Apostolis, quatenus crediderunt, falsa in Juda, quia non credidit.

« 17. Corpus Christi non recipitur per os hominis corporale.

[1] Resc. de Sacram. Euchar. pag. 53.

« 18. Nulla est manducatio nisi per fidem.

« 19. Fideles quotidie manducant Corpus Christi, antequam accedant ad Cœnam.

« 20. Non plus recipiunt in Cœna, quam receperunt ante Cœnam.

« 21. Nil prorsus habet de manducatione sacramentali.

« 22. Est tantum confirmatio fidei per Cœnam, nec alia quæcumque res accipitur in Cœna.

« 23. Cum dixit Christus : *Hoc est Corpus meum* : aliud non dixit quam, Recordamini quod comeditis Corpus meum per fidem.

« 24. Magis verum Corpus Christi recipitur in lectione, vel concione, quam in sacramento.

« 25. Debet homo magis se ipsum probare, quando vadit ad concionem quam ad Cœnam.

« 26. Corpus Christi est in nostra anima, sine omni qualitate et dimensione.

« 27. Ea quæ faciunt Cœnam, realiter sunt in Cœlo.

« 28. Non recipitur substantia Corporis, sed qualitas dimanans ex substantia ejus.

« 29. Qui manducat carnem meam, hoc est dicere qualitatem defluentem ex substantia carnis meæ.

« 30. Nos non sumus cum Christo nec unimur illi, nisi per fidem.

« 31. Deus Pater et Filius non sunt unum in substantia.

« 32. Nos non sumus aliter una caro cum Christo, quam vir et mulier separati unus ab altero.

« 33. Distantia corporis impedit, quod fideles non vere et realiter comedunt carnem Christi.

« 34. Patres æque manducaverunt carnem Christi ante Incarnationem ac Apostoli in Cœna.

« 35. Christus vere fuit incarnatus, antequam fuisset incarnatus.

« 36. Res futuræ et absentes fiunt vere præsentes per fidem.

« 37. Virgo Maria fuit ante suum patrem et matrem.

« 38. Nos sumus vere resuscitati, antequam moreremur.

« 39. Nihil est futurum fidelibus, sed omnia sunt illis præsentia.

« 40. Fidelis non habet virtutem spei

« 41. Non est alia differentia inter manducationem patrum et nostram, nisi quod nobis Christus magis particulariter suam voluntatem declaravit, quam patribus.

« 42. Vetus et Novum Testamentum sunt ejusdem auctoritatis in substantia et veritate.

« 43. Sacramenta Evangelica non sunt plus excellentia, quantum ad res quibus continentur, et quantum ad eorum effectum, quam sacramenta Legis.

« 44. Baptismus est sacramentum Corporis æque ut Eucharistia.

« 45. Sacramentum Eucharistiæ non est necessarium.

« 46. Non debet fieri difficultas in danda Eucharistia infantibus.

« 47. Infantes parvuli manducant corpus æque ut adulti, non tamen recipiunt sacramentum.

« 48. Manducant corpus per verbum et Baptismum, sicut per sacramenta.

« 49. Antiqui erraverunt, in hoc diffidentes, non debere dari hoc sacramentum aliis quam baptizatis.

« 50. Consecrare nihil aliud est, quam deputare elementum ad sacramenti usum.

« 51. Certa verba non sunt necessaria ad faciendam consecrationem hujus sacramenti.

« 52. Ea debent simpliciter proferri.

« 53. Non debent pronuntiari super materiam.

« 54. Hæc verba : *Hoc est Corpus meum,* non sunt verba sacramentalia.

« 55. Verba sacramentalia non habent ullam virtutem.

« 56. Est magna superstitio pronuntiare aliqua verba benedictionis super materiam sacramenti.

« 57. Est species sortilegii uti benedictione super panem et vinum ad illa consecranda.

« 58. Verba sacramentalia in hoc sacramento non sunt verba prædicationis.

« 59. Hæc verba : *Ego te baptizo,* non sunt verba sacramentalia Baptismi.

« 60. Usque ad tempora Calvini non fuit Baptismus in Ecclesia, nec fuit ministratum sacramentum Eucharistiæ.

« 61. Non est sacramentum, si non administratur in lingua materna.

« 62. Si auditor habet veram fidem, jam recepit sacramentum.

« 63. Qui se offert ad sacramentum hoc recipiendum, ipse facit, et non minister, ut verba sint signa.

« 64. Nullum est prorsus sacramentum, nisi in Ecclesia Calvinistarum.

« 65. Verba recepta per fidem ab auditore, sunt verba sacramentalia.

« 66. Si panis deest in Cœna, non aliud opus est facere quam accipere panem apud pistorem, qui sine aliis verbis pronuntiatis super ipsum, tam bene potest repræsentare Corpus Christi, quam alius panis, etiam in Cœna benedictus.

« 67. Accidentia per omnem Dei omnipotentiam non possunt subsistere separata ab illorum naturali subjecto.

« 68. Accidentia panis et vini non possunt nutrire corpus, neque hæc virtus potest illis dari a tota Dei Omnipotentia

« 69. Accidentia non possunt in ulla ratione repræsentare Corpus et Sanguinem Christi.

« 70. Panis et vinum per consecrationem prorsus non commutantur, quantum ad illorum substantiam et accidentia, et remanent post consecrationem talia, qualia fuerunt et ante consecrationem.

« 71. Doctrina de transubstantiatione non mutantur, nisi quod repræsentant Corpus et Sanguinem, ita ut repræsentabant ante.

« 72. Quandocumque est sermo de sacramentis, nomen rerum significatarum attribuitur signis, quæ eas repræsentant et significant.

« 73. Non potest ostendi per Scripturas, quod, qui recipiunt signa, sint participes rei per illa repræsentata.

« 74. Hæc verba : *Hoc est Corpus meum,* tantum valent, ut, hic panis est Corpus meum.

« 75. Per nomina, *corpus* et *vinum* in Scriptura, quando loquitur de sacramento Eucharistiæ, facit nos intelligere panem et vinum esse signa ejus.

« 76. Vinum in sacramento est signum conjunctionis et parentelæ.

« 77. Conjunctio, quam Deus fecit nobiscum, est sigillata per vinum.

« 78. Hæc verba : *Hic calix est Novum Testamentum in meo sanguine,* sunt expositiva illorum, *hoc est Corpus meum,* quæ deberent ita interpretari : Hoc est Novum Testamentum in meo Corpore.

« 79. Sacramentum Eucharistiæ nihilo est excellentius illo pane et vino, quod Melchisedech dedit Abrahamo et sociis.

« 80. Veritas Evangelii de sacramento Eucharistiæ, non habet plus in se quam figura in Lege.

« 81. Sacramenta Legis antiquæ melius figurabant et repræsentabant Corpus et Sanguinem Christi, quam faciunt signa sacramenti Eucharistiæ.

« 82. Agnus repræsentabat melius Corpus Christi quam signa sacramenti, et propterea Christus non debebat mutare signa et figuras in rem.

« 83. Nos sumus adhuc in umbris et figuris Legis.

« 84. Christus non dixit verum, promittens nobis dare ad manducandum meliorem cibum quam manna.

« 85. Patres sub Mose erant feliciores comedendo manna , quam Christiani sumendo sacramentum Eucharistiæ.

« 86. Deus dans manna a cœlo, fecit majus miraculum, quam Christus dando sacramentum suis Apostolis.

« 87. Christus non dedit suæ Ecclesiæ quod promisit, nam promiserat illi dare carnem ad manducandum, et sanguinem ad bibendum, et non dedit nisi panem et vinum, signa ipsorum.

« 88. Apostoli nil excellentius in secunda Cœna sumpserunt quam in prima ».

397. Hactenus in Parisiensi colloquio, ab impudentissimis Satanæ ministris prolatæ blasphemiæ; quibus relatis, addit illico Rescius [1] hæc verba: « Ego vero per tuam, te quæso, conscientiam, o lector, nonne horruisti cum legeres? nonne tibi verum illud Nazianzeni [2], et ad hunc locum dictum videtur:

Clamante porco, namque porcorum illico
Horrescit agmen?

« Statim, ut auditus est ille rex infelix lutulenti Lutheri grunitus, receptum toto orbe Christiano unius speciei usum reprobantis, agmen illico porcorum accurrit, qui omnem de Eucharistiæ Sacramento doctrinam in mille minutissimas partes lacerarunt atque discerpserunt ». Sic ille, qui pluribus in detestanda dogmata invehitur; ex quorum tamen turpitudine illi, quorum causa collatio habita fuit, ut refert Thuanus, ab eis abhorrere, ut debuerant, non didicerunt. Maximo vero (quod ille negare vel dissimulare videtur) cessit [3], et Catholicæ religionis profectui, et sectariorum damno, cum in eas isti, cum suo Theodoro Beza, Calvinistarum tunc pseudo-patriarcha sint redacti angustias, ut assertam olim obstinatissime tuerentur blasphemiam: quod Dei omnipotentiam negare, aut, nonnisi circumscriptam agnoscere, quam Corporis Christi præsentiam in sacra Eucharistia, fideli ore fateri potius maluerint.

398. *Divina vindicta in hostes omnipotentiæ Dei.* — Porro, (ut præfatus Rescius [4] alibi narrat) tam discordes illorum et dissentientes de verbis Cœnæ sententias conatus est miser quidem Sambuccus simul conjungere, de methodo eas conciliandi Gallico libro edito. Fuit autem anno MDLXXI impressus, in eoque amarissime de Catholicis questus est, tanquam qui *impossibilitatis* vocem, ac si ipsa in rebus sacris, sine blasphemia usurpari nequiret, et, quasi hac ratione sua Deus spoliaretur omnipotentia, nullo modo audire sustinerent. Deinde, quod de rebus naturalibus earumque proprietatibus, in explicandis Scripturis et fidei rebus examinandis, rationes duci nihilo magis paterentur. Hinc impossibilitatis tria genera, ex Plinio, Deo attributa posuit; quorum primum est illud, quod Deus sibi mortem consciscere nequit. Secundum, quo nec mortales æternitate donare aut defunctos ad vitam revocare possit. Et tertium demum, ut facta reddantur infecta, ut qui, exempli gratia, vixit, non vixerit, nullumque jus in præterita, præterquam oblivionis, Deum habere contendit; uti etiam, ut bis dena viginti non sint, efficere nequit. Vocibus deinde illis, *prius ac posterius,* quibus divina Scriptura utitur, vult ea, quæ Deo sunt impossibilia, significari; ex quibus, *prius,* in Deo omnipotentiam circumscribat circa id, cujus capax ipse non est; *posterius* vero, quod non quidem Dei impotentiam, sed impossibilitatem in natura existentem indicet. De secundo genere, mentiri Plinium concessit; sed interea ex ea impossibilitate, in natura residente, contra Scripturas, citra omnipotentiæ divinæ jacturam, injuriam et blasphemiam, præscribere et agere, licitum esse tuetur; eoque in genere ponit Christi Corpus esse in Eucharistia et in Cœlo; nam sine dimensionibus illis, nimirum, esse non posse, cum quibus semel in Cœlo sedit, blasphemando asserit. Alterum, supra Plinium, genus, liberum Deo condonat: ne si hoc quoque spoliasset cum Plinio, non pluris Deum quam naturam fecisse visus esset.

399. At, quid huic misero acciderit, in tot blasphemiarum contra Dei omnipotentiam conciliatione, impossibilia contendenti, audi a Claudio Sanctio, qui, ut diximus, unus e theologis fuit, qui contra hæreticos ministros, in colloquio disputarunt; ex quo Rescius quoque quæ proposuimus accepit: « Ab hac egregia (dicit) navata opera Sambuccus ille, quasi cum Lucifero et Angelis ejus Cœlo deturbatus, quia captum suum omnipotentiæ adæquarit, quasi non plus ista valeret operari, quam ille sua solertia concipere; amentia percussus, cui se religioni vel sectæ postea addiceret, vel ubi acquiesceret, non invenit. Sed novus Ecebolius, religione, tanquam foro, utitur. At tempore impiæ illius scriptionis, quæ pomum discordiæ pro concordia in medium projicit, in miras animi angustias se redactum fatetur; nec quo fugeret, nec quid crederet, apud se discernere potuisse: donec, miserante Deo et suam in ipso ostendente potentiam, cum non quæreretur, ac ne quidem de ipso cogitaretur, et esset liberum fugere, quando de publicis in regem conjuratis, Lutetiæ, tumultuaria, circa Bartholomæi Apostoli Festum, haberetur quæstio et sumeretur pœna; ultro se in manus nostrorum dedit, ejuravitque, non solum illam blasphemiam contra omnipotentiam, sed totum Calvinismum, et liberam, et nequidem expectatam ab illo vel requisitam confessionem edidit, in qua carnificinam animi, quam patiebatur, prodit; cumque ad modum explicandum, quo Corpus Christi in Eucharistia consistit, ejus delabitur oratio, pro naturæ impossibilitate, omnibus subtilitatibus renuntiandum esse, et captivandum intellectum in obsequium Christi dixit, quoniam longe difficiliora ac magis in natura impossibilia fide amplectamur, de Trinitate et Incarnatione Filii Dei. Rogatus vero de auctore scriptionis illius, de concordia dissidentium circa Cœnam Domini, fassus est ex se natum,

[1] Resc. ut sup. — [2] Nazianz. in Iambicis. — [3] Spondan. sub hoc ann. 1566. — [4] Resc. in Conventicul. Evang.

ac deinceps se impotem animi evasisse ; quod, ut reipsa palam faceret, iterum, nullo persequente, Ecclesiam, in cujus gremium se pœnitentem recipi, multis cum lacrymis supplex oraverat, deseruit : et ad quos transfugerit incertum, nec admodum curandum, cum Dei ac proprio judicio condemnatus, pro confessione fidei, nil præter confusionem moliri possit ». Hæc Sanctius.

400. Quid simile vero de Ruzerio accidisse, quem e carcere eductum diximus, ut colloquio interesset, testatur Genebrardus [1] in Chronic. Hac siquidem disputatione perculsus, nec deinceps animo quietus, anno tandem MDLXXII factus Catholicus, pro Catholica fide libellum, Calvinistis exitiosum, vulgavit. Sequenti autem propter minas insidiasque, in Germaniam evadens, Lutheranismum professus est ; et paulo post, nec Catholicus, nec Calvinista e vivis sublatus, cum tamen non parva, sua ea defectione, Calvinismo damna intulisset ; cujus cæteri ministri, cum jacturam metuerent, et ex his, quæ in prædicto Parisiensi colloquio ipsis evenerant, edocti ; in proxima, quam coegerunt, Pseudo-Synodo decreverunt, nullas deinceps cum Catholicis collationes esse habendas, ne ob frigida et manca suorum responsa, plurimum sui Evangelii incrementi decideret ; uti idem Genebrardus scribit, post Launæum, tunc ministrum, postea Catholicum, qui Pseudo-Synodo eidem interfuit.

401. *Lauduni celeberrimum sanctissimæ Eucharistiæ miraculum.* — Nec Catholicorum dumtaxat doctrina ac veritate, voluit Omnipotens Deus sacrilega maledicta in sacrosanctam Eucharistiam, ab impiis hæreticis hoc anno prolata, deturbari ; sed etiam miraculo, cujus historia per totam Galliam celeberrima fuit, grandi volumine postea, circumstantias omnes diligenter exprimente, consignata. Prodigii Acta coram decem hominum millibus, notariis publicis excipientibus, qui rem supposititiam quoquomodo videri exoptabant, id procurantibus Calvinianis, quos inter fuit etiam celeberrimus ille Burdigalensis senator, Florimundus Ræmundus [2], qui tanti obstupefactione miraculi, a faucibus hæresis se liberatum profitetur, illudque in libro de ortu hæresum, his verbis narrat :

« Quoniam vero Sacramentariorum erroris confutandi studium, etiam ad ea miracula, quæ nostro tempore acciderunt, nos deduxit, hoc loco non possum non illud ponere, quod meis ipse oculis vidi, et cujus beneficio a profundo hæreseos luto fui extractus. Et licet illud, meo de Antichristo libro inseruerim, nihil tamen prohibet, quominus idem quoque hoc loco, alia veluti inducta forma, proponam. Miraculum hoc, inter pauca celeberrimum, factum est Lauduni anno MDLXVI in juvencula quadam, Vervini, non procul Lauduno, nata, Nicholaa Obris nomine. Quamvis autem initio illa a pluribus diabolis obsessa fuerit, omnes tamen, ante meum et sociorum qui comitati me fuerant adventum, ab ea expulsi fuerant, præter eorum principem Beelzebub. Misera hæc et infortunata femina, infinita spectante hominum multitudine, in templum deducta, tam miseris modis a Diabolo habita ac torta fuit, ut ossium fragor ac dentium stridor audiretur, totumque ejus corpus nullam fere humanam speciem præ se ferret. Inflabatur ei venter ad instar dolii, ingluviem ita aperiebat, ut stomachi fundus a prope adstantibus posset inspici ; linguam pedis longitudine exerebat, oculisque crassis et rutilantibus ita scintillabat, ut ejus aspectum vix quisquam ferre posset ; tumque ita se in aerem efferebat, ut a duodecim aut quindecim hominibus non posset retineri. Laudunensi episcopo super caput ejus Hostiam tenente, et iisdem, quibus sanctus Bernardus olim in simili casu usus legitur, armis, malignum spiritum oppugnante ac dicente : Ecce, infelix spiritus, judicem tuum ; ecce cœlorum virtutem ; resiste, si potes, ei qui dixit : Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras. Hoc corpus est, natum ex Maria Virgine, quod in arbore Crucis expansum fuit, quod in sepulchro quievit, et resuscitatum in Cœlos ascendit. Adjuro te, ut in virtute cœlestis hujus majestatis, ex ejus ancillæ corpore egrediaris. His, inquam, et similibus exorcismis episcopo malignum spiritum oppugnante, dæmoniaca illa horrendum in modum se elevabat, et aversis a sacra Hostia oculis, mille blasphemias evomebat. Deinde, defixis in templi fornicem truculentibus et minacibus oculis, ventum tamquam fumum ex ore et naribus emittebat. Tum tremens ac pavens concidebat, ac magna totius corporis deformitate, velut erinaceus in se convolvebatur. Cum rogaretur, cur ad sacræ Hostiæ conspectum tanto horrore corriperetur ; Diabolus respondit, ob illud : *Hoc est, Hoc est,* vim sacramentalium horum verborum, *Hoc est corpus meum,* eo innuens.

« Omitto plura stuporis plena verba, per Diabolum ex ore hujus dæmoniacæ prolata. Tandem victus præsentia sacratissimi Jesu Christi Corporis, Beelzebub ex hospitio suo decessit, edito prius veluti ingenti fumo, quem horribiles fragores seu tonitrua insecuta sunt, adeo ut totum templum una cum adjunctis turribus insonuerit, cum magno omnium adstantium stupore. Et sane miraculum hoc maximis ac celeberrimis quæ unquam visa sunt, annumerandum, quod nec ipsi diaboli supprimere aut obscurare potuerunt ». Ita Florimundus

[1] Genebrard. Chr. lib. 4. Spondan. — [2] Florim. Ræmund. de ort. hæres. lib. 2. cap. 12. nu. 3. pag. 159

Ræmundus. Ejusdem rei etiam Genebrardus meminit, post longe suaviorem modum pellendi Dæmones, ex Fojo in suo Energumeno, enarratum : quo, scilicet, ut ait, anno superiore, Mamejanus minister Chalniensis dæmoniacum sibi oblatum, culeo insutum, in Isaræ amnis profunda, saxis aggravantibus, demersit.

402. *Navarræ regina edicto Catholicam religionem eliminat.* — Regina vero Navarræ, nec miraculis territa, nec veritate victa, cujus vim ipsius ministri, ut diximus, haud ferre in Parisiensi colloquio potuerant, in Calviniana perfidia obstinatior, immaniori rabie contra Catholicam religionem hoc ipso tempore desævire visa est. Hoc siquidem anno, mense Julio, juxta Campigliam [1], seu verosimilius, præcedenti, præconis voce in Bearniensi ditione edictum promulgare fecerat, quo audacia feminea, juxta leges sacræque Scripturæ mandata, omnem cui dominabatur regionem se moderari velle jactans, Romanæ Ecclesiæ ritus delebantur, et publicas omnes supplicationes et fidelium in Ecclesiis sepulturam districte prohibuerat. Pueros etiam, qui litteris percipiendis apti noscerentur, cogi jusserat, ut hi, nimirum, Ecclesiasticorum expensis in publico constituto eis loco, scientiis imbuerentur, ac ita in reipublicæ usum (ut ipsa dicebat) aliquando esse possent; sed revera, ut hoc pacto lethale hæresis virus sibi subjectis ab infantia propinandum proponeret. Catholicis omnibus qui sanctorum Ecclesiæ Patrum auctoritatem venerabantur, Conciliorumque ac Summi Romani Pontificis decreta ac sententias observabant, Ecclesiastica conferre imposterum beneficia vetuerat; imo Ecclesiasticorum cunctorum, tam sæcularium quam regularium bona, violenter usurpaverat vel hæresis ministris attribuerat.

403. Ut sævam igitur immanissimæ persecutionis procellam Catholici, ac præcipue Ecclesiastici, evaderent, atque impii edicti executionem quoquomodo impedirent, regina ejusque filio tunc longe constitutis, (ex quo agnoscas edictum, non hoc anno, quo ipsa cum filio Bearniæ commorata est, sed superiori vulgatum,) tumultuose coacti arma sumpserant, atque ad Catholicos quosdam proceres confugerant, ut eis auxilio esse vellent; sed ab his a proposito deterriti, quod contra legitimæ reginæ reverentiam, hac temeritate Catholicos insurgere non liceret, eorum aliqui consilio acquiescentes, arma deposuerant; verum pars potior, conjurationem fovente Ecclesiastico viro, in priori sententia permanserat.

404. His auditis, regina, quam in sui contemptum rem cedere credidit, ægerrime tulit, et severa admodum animadversione rebellantes coercere decrevit. Quapropter, præmisso cum nobilibus plurimis armato duce, e Gallica aula discedens, et ipsa tandem Bearniam venit; ubi, et editum olim confirmavit edictum, et curatoribus undequaque missis, sacras abradere imagines arasque destruere jussit. Verum hæc muliebris pervicacia tantum abfuit, ut excitatos tumultus comprimeret, quin majores potius commovisse visa est; nam Catholici, Pentecostes die, quo nimirum Calvinistæ diabolicam Cœnam suam, (cui etiam regina cum filio interesse debebat) celebrandam instituerant, cum ea simul et filium et cunctos hæreticæ pravitatis sectatores trucidare decreverunt. At facinus nobilis detexit Catholicus; nam a conjuratis rogatus, ut paratis reginæ insidiis assentiri vellet, a parricidio, quod Catholica religio detestabatur, abhorruit, de eoque insuper reginam admonuit, quæ sic furentium commolitiones evasit.

405. Ab his nihilominus edocta maturius se gerere, quamvis has sibi structas insidias comperisset, earumque exploratos habuisset auctores, eos tamen plectere noluit; vel quod ad id sibi ipsi vires non suppetere cognosceret, vel quod ea ratione, potius quam restingui, vehementius tumultuum ignem accendi formidaret; quapropter cum præcipuus quidam Abbas, qui cum classico caneretur Lugduni, quemdam ejusdem urbis ducem occidere voluerat, et inter primos contra reginam conjuraverat, ab ejusdem reginæ militibus comprehensus fuisset, eum Joanna ipsa sequacibus suis incolumem reddi jussit : licet is insigni hoc beneficio nihilo melior effectus, reassumptis deinde armis, contra illam insurrexerit, occupatoque Lugduni suburbio, biduo illud detinuerit, atque contra Calvinistas in eo repertos crudelissime animadverterit. Haud multo post tamen, in maximum reginæ commodum copias dimisit, et ab incœptis abstinuit; nam e montanis regionibus infinita propemodum sicariorum exulum facinorosorumque hominum multitudo, die ex die expectabatur, quæ illi præsto esset, et una cum eo certe totam Bearniam vastassent. Hac seditione sedata, paucis interjectis diebus, in Franciscanorum cœnobio Comitatus Bigoriensis alia rursus excitata fuit; sed iisdem etiam artibus ipsi finis impositus ; et licet hæc omnia coarguere viderentur reginam, ob injustum ab ea evulgatum edictum, quo revocato, pristinæ tranquillitati cuncta cito reddenda esse censebantur, proprio tamen ac filii omniumque subditorum, hæresis propagationi, posthabito discrimine, illud ipsa, nec immutare, nec revocare unquam voluit.

406. *Pius Bearniæ jus in regem Hispaniæ transferre minatur, ni Joanna resipiscat.* — His Pius permotus, ad Galliarum reginam litteras dedit, quibus gravissime hortatus est, ut omnino curaret, ne jam amplius Joanna Navarræ

[1] Campig. lib. 2.

regina apud suos, adversus Catholicam fidem ac Ecclesiasticam libertatem adeo insolesceret; alioquin pro fidei Ecclesiarumque incolumitate, præpotentes Hispanos episcopos, Bearniæ Ecclesiis ac diœcesibus præpositurum, qui gregem Dominicum potenti manu tuerentur, aliaque se moliturum, quæ ipsi Galliarum reginæ minus grata futura essent, interminatus est. Cogitare se etenim scripsit, de sceptri jure spolianda eadem Navarræ regina, ipsaque ut hæretica condemnata, idem jus in Hispaniarum regem traducturum ; quem quamprimum deinde ad occupandum viribus et armis quod tradiderat impulisset. Et quia Navarræa, ut diximus, in dies, majori pervicacia Ecclesias ac sacra persequi ac delere haud destitit, idcirco Pontifex, ut quæ comminatus verbis fuerat, opere comprobaret, et sic a malo proposito obstinatam feminam deterreret , unaque Catholicæ fidei consuleret; Vipuscoam, quæ Cantabriæ pars est, a Bajonensis episcopi jurisdictione exemit, quod e Galliis sectario veneno infectis metus esset, ne si populi illi in Ecclesiasticis causis a Gallico, cui suberant, episcopo, licet Catholico, jus petere cogerentur, ultro citroque commeando, pestem, contagione concepta, secum in Hispaniam, ab eo malo adhuc puram, attraherent. Itaque in Diplomate ad Hispaniarum regem dato, his de causis se persuasum dixit, ut Philippi ejusdem, tanquam æquum petentis, pro justo ac laudabili desiderio, satisfaciendum censuerit, et Bajonensi episcopo, ac Auscitano præsuli, cui Bajonensis subjicitur, mandavit, ut in Pampilonensi seu Calaguritana diœcesi, intra sex menses, inculpatæ vitæ ac doctrina excellentes viros, ex Hispaniarum regnis oriundos, tanquam vicarios ac officiales suos constituerent, qui de Vipuscentium causis cognoscerent; ni intra definitum tempus fecissent, tam Pampilonensi archiepiscopo quam Calaguritano, de iis causis per vicarios et officiales suos cognoscendi eodem Diplomate potestatem fecit : censuræ adjecta sanctione, tam in Bajonensem quam Auscitanum, si suas deinceps in Vipuscoensium causis partes posuissent. Quod tamen locum se habere voluisse explicavit, quamdiu dumtaxat sectarii errores in Galliarum regno perseverassent.

407. Hoc Diplomate insigne præjudicium a Pontifice et Hispanorum astu ex Gallorum calamitate occasionem aucupantium, Gallico nomini factum , ægerrime dolet Thuanus, nec minore eorum, qui cum in Gallica aula rerum potirentur, fuisse dissimulatum, flagitio queritur. Sed cum Diploma ipsum pridie kal. Maias datum ipse recenseat, et mense Julio iniquum regina Navarræ quod prædiximus edictum , juxta Campiliam, contra Catholicam religionem ediderit ; vel potius anno præcedenti vulgatum, in Bearniam, ut diximus, reversa, confirmans, impiis jussionibus impiora deterioraque facta addiderit, ipsius aliorumque hæreticorum consilia prævertere, hæresisque dilatationem coercere consultissime hoc Diplomate Pium studuisse cognoscitur ; quidquid fuerit, quod, suadentibus Hispanis, periculum et ipsi religioni metuentibus, effectum id fuerit. Gallico insuper nomini et juri immerito præjudicium factum dicitur, cum potius commodi plurimum ægro eidem regno allatum fuerit ; ne hæresum videlicet ille quo correptum fuerat morbus, in adjacentes alias regiones invectus, novis acrioribusque viribus sumptis, ipsum deinde pæne insanabile redderet. Dissimulatum idcirco præjudicium id ab illis, qui in Gallica aula rerum potiebantur, existimandum videtur, quod, pro summo a Pontifice accepto beneficio ipsum habuerint ; utpote qui cum Hispanis ad profligandam hæresim manus conserere viresque conjungere decrevissent ; ut inferius dicendum erit.

408. Ex eo insuper, quod præfatum ad Hispaniarum regem Diploma concessisse Pontifex dicitur, pridie kal. Maias hujus anni, et hoc ipso anno a Joanna, quod superiori mense Julio vulgatum diximus, virulentum edictum, rursus confirmatum habeamus; id ab ea factum, ab eodem Diplomate exacerbata, censeri merito potest. Vicissim vero, quæ hoc anno in reginam Pium fecisse narravimus, ejusdem impiissimi edicti, acerbissimæque ex eo in Catholicam religionem excitatæ persecutionis intuitu, gesta fuisse, asserere non veremur.

409. Contra nihilominus reginam ipsam adhuc Apostolicæ animadversionis gladium Pontifex suspendit, spe ei facta, quod mulier ab hæretica pravitate revocaretur, et hac etiam ratione Henricus princeps filius ad Catholicam veritatem rediret ; extractumque est, ne, jure Joannæ Hispaniarum regi tradito, intermissa inter Hispanos et Gallos, ob idque majori objecta discrimini religione, bella renovarentur. Quod, ut etiam evaderetur periculum, minime effectum a Pio censemus id, de quo pluries Galliarum reginam Pium ipsum admonuisse scribit Catena, ut nempe eam Navarrææ ditionis partem, quam Joanna possidebat, sibi vindicandi occasionem caperet; vel, ut Apostolica auctoritate eidem, e Valesiorum domo aliquem, ut ipse præficeret, saltem pateretur.

410. *Instigante Navarræ regina, motus seditiosi Apameæ, Tolosæ et Lugduni.* — Nec his minis territa, nec suo filiique periculo edocta, Navarræa regina tamen, ut diximus, a propagandæ tuendæque hæreticorum perfidiæ proposito (quod nunquam, nisi coacte ac simulate abjecisse deprehenditur, cum videlicet in rebellantes Catholicos mitius se gerere visa est) se temperavit ; imo tantum abfuit, ut ab eo abstineret, quin potius in Comitatus Fuxensis

præcipua urbe, Apamea, cui non, uti Bearnæ, absoluto, sed pari tantum cum episcopo jure, domina erat, deteriores tumultus commovere studuerit; ingentes deplorandosque siquidem motus, qui hoc ipso tempore in civitate ipsa exorti leguntur, a fide dignis scriptoribus ei tribuuntur; ut licet reticuerit Thuanus, quod hæreticorum fraudes (ut toties monuimus) studio omni, semper contegere contenderit. Rationabilem nihilominus (specie saltem) tumultuandi ansam hæreticis præbuisse episcopum, ex iis quæ ipsi auctores narrant cognoscitur, quos inter Bulengerius ista habet: « In Fuxensi Comitatu plus negotii fuit, Robertus enim Pellevæus, Nicolai, qui postea cardinalis fuit, frater, Apamea episcopus, subreptitiis a rege litteris, sectariis usum in urbe conciliabuli eripuerat; eosque aditu consulatus, præter morem, excluserat, ut soli Catholici consules crearentur. Sectarii offensi, cum per festos Pentecostes dies, a meridie, ut fit, choreæ per vicos a Catholicis agerentur, et per speciem supplicationum personati homines, argenteis sigillis in foro propositis, cum lascivia discurrerent, ad arma eunt, obvios quosque trucidant, incendia per ædes Catholicorum spargunt, quorum plerique in arcem fuga evasere : consul Brussus obtruncatus, ejus ædes conflagrarunt. Carmelitarum, Franciscanorum, Dominicanorum et Augustinianorum cœnobia expilata, imagines eversæ, urbis valetudinarium direptum nonis Junii MDLXVI. Catholici omnes cæsi, aut urbe pulsi. Fama rei vulgata Fuxii, quod oppidum est arce munita insigne, Catholici ex sectariis triginta quinque necarunt ; cæteri, portis urbis effractis, fuga elapsi. Apameenses Solanum e propinqua nobilitate summæ rei præficiunt ». Ista Bulengerius, quibus certe concordant, quæ refert Thuanus, nempe id turbis occasionem dedisse, quod obtentum Catholici regium decretum urgerent, Protestantes vero non auditos se, et ex falsis probationibus, episcopi dolo, illud factum contenderint. Quod quidem probabilitate minime carere censemus, id licet apud scriptores Catholicos alios, uno Bulengerio excepto, memoratum non reperiatur; cum ad illicita patranda, boni species assimulata, indiscreto zelo, optimos quoque viros fallere ac impellere persæpe consueverit. Ubi Protestantibus regium innotuit decretum, misisse protinus Simonem Severium, qui apud regem intercederet, nihilque impetrare potuisse, prævalente cardinalis Lotharingii potentia, cujus gratia episcopus sublevabatur, scribit Thuanus, qui addit, irritas quoque fuisse reginæ Navarræ preces pro Protestantibus ipsis fusas ; ut ex his facile etiam educas, illam et hanc passam repulsam, ad vindicandam injuriam, in Catholicos Apameenses Protestantes excitasse, ut supra diximus. Cætera autem, quæ subjungit Thuanus, videlicet Catholicorum præcipuos duces Mauleonum, Drubanum Collegii sodalem, et Brussium consulem, Augustinianorum templum munivisse, et comportatis armis firmasse; et inter supplicationes, Pentecostes tempore habitas, personatos discurrisse homines, qui argenteis in foro sigillis ad Protestantium offensionem propositi essent ; aliaque ejusmodi, omnino probabilitate carere agnoscuntur : nam si ex industria in Protestantes, tantoque munitionum apparatu, tumultum Catholici commoliti fuissent, et e contra adversarii ab his, ex improviso fuissent aggressi, rerum exitus sese aliter habuisset, nec tanta facilitate Catholicos deturbare, eorumque domos ac templa incendere, ac evertere Protestantes iidem potuissent; imo ex ipso hoc rerum exitu educendum potius videtur, cum Catholici supplicationibus intenti nil mali cogitarent, sibique ex adversariorum insidiis nil metuerent, inermes prorsus lasciviisque dediti ac commessationibus essent, (quas certe Catholicorum non erat sacris supplicationibus commiscere); tunc in eos Protestantes, ex industria insurrexisse, ipsisque, quæ præfati sumus, mala intulisse. Id autem non Pentecostes die, sed festo Corporis Christi, ejusque supplicatione evenisse, refert De Avila ; at quartodecimo kal. Junii exortum primo tumultum, moxque compressum, denuo Pentecostes tempore repullulasse scribit Thuanus. Quid vero post hæc acciderit, audi ex eodem Bulengerio :

411. « Re comperta (inquit) Jousa Joanni Nequar Valetæ negotium dat, ut turbas componat, in capita factionis vindicet. Valeta, ut erat moderatione et animi æquitate conspicuus, conditiones proponit, ut vincti Fuxii et Apameæ utrimque solverentur, extremus miles dimitteretur, dissidia sarcirentur, res in integro fierent.

« Lutetiæ omnia sinistra fama in majus accepta : agri passim a Salabrosio Jousæ missu vastati, donec Jacobus Angevæus Rambulietus a rege cum amplissimis mandatis in Septimaniam missus, adnitentibus Rabato et Caumontio sectæ studiosis, res composuit. De iis, qui sacrilegio templa et sacras effigies fœdarunt, cognitio penes senatum Tolosanum fuit. Auctores sceleris ad furcam damnati, fugam expedivere, bona fisco addicta, detractis ad templorum sarta tecta quadraginta librarum millibus. Fugitivis aqua et igne interdictum est. Catholici damnatis injuriam, advocationemque commodabant, et vapulantibus favebant. Illi in Pirenes latebras refugere, unde egressi, cum latrocinia agitarent, manu vindicatum, ne apud illos scelera multa manerent. Tacharius prædo, ex Angronia Valle, qui ad illos se aggregarat, Tolosam ductus est, ubi senatus debitum supplicii modum ei reddidit, et hominem egit. » Sic Bulengerius.

412. Fuisse autem Tacharium Subalpinæ regionis olim ministrum, scribit Thuanus, quem

supplicio etiam affectum, non hoc, sed sequenti dumtaxat anno, narrat. Hujus vero anni mense Septembri, sceleris auctores captos, et sub custodia Tolosam ductos, tamen fere carcere fuisse elapsos, dicit : postea, sive quod suspectum senatum Tolosanum haberent, sive quod innocentiæ suæ haud satis fiderent, propositis apud regem suspicionis causis, ut cognitio ad alios judices remitteretur, et de causa senatus Parisiensis cognosceret, impetrasse refert : sed mox Lotharingii cardinalis interventu, (inquit) decretum regium, super ea factum, revocatum fuit, et cognitio rursus senatui Tolosano commissa, qui in eos, ut dictum est, animadvertit. Quæ quidem haud improbabilia censenda sunt. Ineptum vero prorsus esse cognoscitur, quod scribit Campiglia, nempe Navarræ reginam, Galliarum regis ministris omnem contulisse opem, ut pristinæ cuncta redderentur tranquillitati ; ac si turbarum in Comitatu Fuxensi excitatrix ipsa non fuisset. Id tamen in speciem efficere potuisse, quod male paratæ insidiæ, optatum ab ea finem non obtinuissent, minime diffitemur. In Fuxensi Comitatu nihilominus, et Bearnæ, quæ utraque loca principatus Joannæ (ut diximus) ac ditionis erant, res sunt ita compositæ, ut in isto quidem Protestantes numero vincerent, Catholici tamen antiquam possessionem in sacris majorum colendis retinerent, si Thuano sit fides ; in altero vero, Catholicis, qui pauci non erant, ut sacrum etiam ad tintinnabulorum pulsum celebraretur, facta fuerit potestas.

413. In Catholicos insuper sectarii aliud aggressi sunt Lugduni ; nam eam urbem in suam potestatem redigere tentarunt. Cum enim in ea, inque ædibus arci vicinis specus subterraneus, cunicula forma repertus esset ; id sectariis imputatum, quod illum effoderint, ut excitato tumultu, cuniculo ejusdem arcis mœnia dejicerent, itaque ipsius potirentur. Quapropter arx eadem majori præsidio, et commeatu, ac machinis firmata est, præpositusque ei Petrobuferius, vir primaria in Lemovicibus familia, ut scribit Thuanus. Ugonottorum vero conjurationem detexisse ac compressisse Renatum præsulem de Birago, qui postmodum cancellarius, et hinc cardinalis fuit, scribit De Avila, qui etiam eo temeritatis ibi devenisse sectarios refert, quod undique, ex vicinis aliorum principum regionibus, et e Sabaudia præcipue, illuc plures confluxissent. Quod quidem a Petro Gillo [1] in sua Ecclesiarum reformatarum Ecclesiastica historia confirmari videtur, dum eo tempore Saldensium plurimos, domibus suis decessisse tradit, alioque demigrasse.

414. *Fraudes Auriacensis a Pio deteguntur.* — Hoc fere tempore detectæ sunt quoque insidiæ, (ut præfatus De Avila refert) quibus hæretici ipsi Avenionensem civitatem, quæ Apostolicæ Sedis juris est, occupare decreverant. Ab ea siquidem, jussu Pii, eliminati omnes qui a Catholica religione defecerant, cum se in viciniora loca Galliæ Narbonensis et Provinciæ recepissent, secretis machinationibus ipsam invadere meditabantur ; atque eo res processerat, ut urbis januæ, per clandestinam conspirationem jam potiri posse confiderent. At revelato negotio a civium vigilantia, qui ei tunc solus præerat cardinalis Arminiacus, (Caroto cardinali Borbonio ejus collega absente) conjurationis consciis aliquibus captis, Scipionem Vimercatum, per expeditos equos ad regem misit, ut de periculo civitatis admoneret. Quo rex audito, Tenderensi comiti, Provinciæ proregi et Narbonensi Galliæ gubernatori, Gulielmo Jojosæ, aliisque proxime adjacentibus provinciis præfectis, periclitanti urbi statim auxilia suppeditari imperavit.

415. At, quamvis provide hostium astus elusisset, perpetua nihilominus sollicitudine premebatur, quem prædiximus, cardinalis Arminiacus : « Quod », ut ipse ad Pium [1] sub die xxiv Julii hujus anni scripsit, « Auriacum cuncti Sanctitatis vestræ rebelles ac exules se recipiant : quapropter magno levaremur timore, si Sanctitas Vestra ad Catholicum regem scriberet, ab eoque obtineret, ut districte principi Auriaco sibi subjecto præciperet, ne hæreses vel tuæ Sanctitatis rebelles in ditione sua pateretur. Quod quidem diligentissime licet a me curatum, obtinere tamen non potui, ministris illius, non modo promissis stare renuentibus, sed insuper spiritualium rerum cognitionem, quæ ad Sanctitatem vestram, vel ab ea delegatos spectat, usurpare contendentibus ». Sic Epistola.

416. At Pii vigilantia Auriaci consilium prævenerat, cum, misso ad Margaritam Austriacam, Parmæ ducissam, Belgiique pro Catholico rege gubernatricem, Julio archiepiscopo Surrentino, Apostolico nuntio, per eum ipsum Auriacum principem de his ac aliis quæ ad avitæ religionis conservationem spectabant, admonendum curaverat. Verum ille, licet intrinsecus lupus rapax esset, cui hæresum ac rebellionis facinora fovere conducebat impiissimis quæ meditabatur consiliis, extrinsecus tamen ovis vestimentum gerens, hujusmodi ad Pium (quod ex proprio originali [2] accepimus) responsum dedit :

« Beatissime pater.

« Post pedum oscula. Plurimum gavisus sum ex his, quæ rev. archiepiscopus Surrentinus, S. V. et Sedis Apostolicæ nuntius, juxta litteras fiduciæ sibi datas, mihi exposuit ; nil

[1] Histor. des Eglis. Réfor. cap. 35.

[1] Ex original. — [2] Ex Archiv. card. Alexand. tom. 66.

enim neque gratius neque delectabilius audire potui, quam S. V. benevolo et propitio erga me et subditos meos esse animo ; pro cujus favore et bona gratia emerenda et retinenda quidvis laboris subirem. Et quod ad veteres Ecclesiæ ritus, et avitam religionem conservandam et retinendam attinet, satis intelligere potuit S. V. quantopere studuerim in hoc turbulento sæculo, ut apud Auriacas (pro temporis et motuum ratione) antiqua et Catholica religio conservaretur ; nec ea in parte, unquam meo officio deero, nec committam, ut quidquam in me desiderari possit ; quemadmodum latius reverendo domino Surrentino declaravi, et plenius ex ipsius relatu S. V. cognoscet, quem oravi, ut humillimum meum obsequium et servitutem V. S. in omnibus offerret, quemadmodum offero per præsentes. Deum Opt. Max. precor ut S. V. Ecclesiæ diu servet incolumem, et ipsi omnia prospera concedat. Et V. S. oro, ut me paterno amore prosequi pergat. Bruxellæ octava Junii MDLXVI.

« S. V. humill. et addictis. servitor Gulielmus de Nassau princeps Auriacensis ».

417. *Graves ad Pontificem de cardinali Armeniaco accusationes deferuntur, quæ mox, interveniente Sadoleto, diluuntur.* — Quamvis vero, ut diximus, qui Avenionensem ditionem moderabatur, cardinalis Arminiacus, nihil quod sui esset muneris ad avertenda cuncta hæreticorum molimina desiderari pateretur : nihilominus (hæreticorum eorumdem fraude, vel aliorum malitia ac invidia) apud Pium delatus est, vel quod, ipso Pontifice inscio, Galliæ regis auxilium, per collegam Borbonium implorasset, vel quod segniter officio in sectarios defungeretur. Quam quidem virulentam calumniam, cum delere optimus cardinalis tentasset, adeo obtrectatorum accusationes apud Pium invaluisse reperit, ut nec audiri obtinuerit. Digna est, quæ hic Pauli Sadoleti Carpentatrensis episcopi inseratur Epistola ad Pium scripta, e proprio originali [1] excerpta, et latinitati donata, quod in ea et de his et de aliis ad eamdem Avenionensem ditionem pertinentibus diserte agatur, estque hujusmodi :

« Beatissime pater.

« Licet gradus, in quo Deus Dominus in hac regione me constituit, ejusdem publicas res curare compellat, easque sic moderari exoptem, ut in pace ac justitia, in Dei servitio, ejusque sancta religione quiete incedi possit ; nihilominus litibus ac turbis, quæ in hujus legationis rebus commotæ fuerunt, me nullatenus immiscere volui, nec officio ullo sum functus, quod parvitatem meam haud decere inter tantorum magnatorum jurgia me ingerere, arbitratus sim ; cum præcipue S. T. pro sua singulari probitate ac prudentia, ea habita consideratione, quæ non modo digne, sed omnino necessario habenda est, præclarissimarum qualitatum illustrissimi cardinalis Borbonii, et ditionis hujus utilitatis, ex se ipsa cuncta recte disposituram, pro certo habuerim. Ditio siquidem hæc, ratione loci, in quo est constituta, nec felix, neque a quotidianis quibus impetitur malis penitus tuta esse valet, si una, et ab Apostolicæ Sedis protectione, (præcipuum nostrum firmamentum ac virtus) et a Galliarum regno non foveatur auxiliumque recipiat. At hoc potissimum tempore, nos hoc egere compertum est, quo, nostris peccatis facientibus, Deoque permittente, undique ab hæreticis circumvallamur, qui non modo res nostras, sed sanguinem etiam sitiunt ; quibusve nil magis optandum esset, nisi ut rex nos dereliquisse monstraret, ut statim irruerent, regionisque omni prorsus præsidio subsidioque destitutæ potirentur. At fovendum alendumque vero benevolum hunc regis reginæquæ erga nos animum, quantum illustrissimi cardinalis Borbonii auctoritas valeat, adeo manifestum est, ut in hoc explicando non sit, quod immorari debeam, cum præcipue id non fuerit, ob quod ad Sanctitatem tuam has litteras dederim. Est illud vero, quod cum Avenionem, invisendi gratia illustrissimum cardinalem Arminiacum, me contulerim, tum quia ditionem nostram ipse moderatur, tum etiam quod a triginta et amplius annis ei amicitia junctus sim, reperi eum dolentem mœroreque pæne confectum, ob falsa quædam de se gestisque suis ad S. V. delata. Ipse quidem nihil sibi conscius, ea apud S. T. rectum animum haud prævalitura formidat, quod innocentiæ suæ veritatem, ubi S. T., quæ in sui purgationem afferet, audire dignabitur, locum suum obtenturam confidat. Sed quia, præter molestiam, quam hujusmodi gravitatis et auctoritatis viro infert, ut, vel in suspicionem, quavis ratione sit, apud suum principem, uti S. V. est, tanta bonitate, judicio et auctoritate præditum, traducatur ; ex nonnullis, quæ sibi acciderunt, intelligere visus est, ad S. V. delata, jam aliquod sibi præjudicium intulisse, cum æque rationés absentis, uti petitiones instantiæque præsentium receptæ non fuerint. Qua de re, beatissime pater, præsumptionem, quæ rite videri potest, in eo, videlicet, quod calamum osque ponere in re tam gravi ausus sim, ultro fateor. Nihilominus, cum de dignitate præstantissimi viri agatur, honorifica ac digna ratione, tum in naturalium suorum principum, tum in sanctæ hujus Sedis famulitio adepta semper et aucta ; quæque semper beneficio ac sanctæ fidei Catholicæ conservationi cessit ; hoc S. T. eximiorum suorum meritorum testimonium reddere cogor. Testor siquidem, et in præteritis quæ gessit, multoque magis in præ-

[1] Ex Archiv. card. Alexand. ut sup.

sentibus quæ gerit, quæque ipsemet intelligere et propius videre valeo, in viro hoc nihil esse, quod rite redargui queat ; imo e contra innumera in eo esse, quæ summis laudibus prosequi mereantur : cum siquidem, nec integritas aut probitas major, neque in regimine benignior lenitas, neque sanctæ religionis ferventior zelus, neque contra ejusdem persecutores et hostes odium ardentius, in altero quovis ac in eo, reperiri possit. Quare, ut impensius in dies eum S. T. colat, magni faciat ac veneretur, dignus profecto cognoscitur. Ad dignitatem siquidem, ac sanctæ Sedis amplitudinem asserendam, magni præclarique hujusmodi viri, firmæque ejusdem columnæ per orbem diffusæ, haud minus ac alii qui semper Romæ commorantur valeat : imo quanto plus in prioribus illis pietatis virtutisque emicat, tanto apud exteros erga sanctam Sedem veneratio augetur, a qua ad supremos honoris apices, nonnisi eximios hujusmodi viros evectos conspiciunt. Sed quia præfati illustrissimi domini merita, quidquid de ipso testari valeo, longe superant, et quidquid de ipso a quovis dici posset, Sanctitatis tuæ mens sapientiaque late comprehendi ; idcirco plura non afferam, sed post sacrorum oscula pedum, Dominum quotidie deprecabor, ut ad Ecclesiæ suæ utilitatem Sanctitatem tuam diu servet incolumem.

« Avenione, die IX Augusti MDLXVI, S. T. humil. et devotis. servus Paul. Sadoletus episc. Carpent. »

418. Fuit hic Paulus præclari illius Jacobi cardinalis Sadoleti nepos, qui præcipua eruditione sub Leone X refulsit, quique eidem Paulo, quam ipse obtinebat, vivens, Carpentatrensem cessit Ecclesiam. A patruo haud degener Paulus, ingenii sui nonnulla monumenta reliquit, ut Sammartani aliique referunt. Quod autem Pius non probasse forte visus sit, Arminiacum, misso, ut diximus, Vimertato, et per Carolum cardinalem Borbonium collegam, Gallorum regis ad tuendam Avenionensem ditionem præsidium implorasse, (hanc enim cum Gallis necessitudinem in primis justificandam censuit Sadoletus) id ex eo processisse scias, quod Pontifex Gallicanæ aulæ, ac præcipue reginæ parentis ingenium et erga hæreticos animum, ut mox dicetur, merito haberet suspectum ; quapropter, nec rite, et forte imprudenter ab ea auxilium opemque deprecari contra hæreticos censuit, a qua ipsorum potius foveri ausus viderentur. Re autem melius explorata, optimum extitisse Ariminiaci ac collegæ consilium cum cognovisset, non modo illud asseruisse, sed conatu omni stabilire coadjuvareque curasse, quæ suis locis dandæ erunt, ad Tendrensem comitem ac alios scriptæ Epistolæ manifeste testantur.

419. Illud etiam, in quo segnius quam par esset Arminiacum in hæreticos se gessisse apud Pium delatus est, ex ejusdem Arminiaci ad Pontificem ipsum, jam superius prænotata Epistola cognoscitur, estque hujusmodi :

« Beatissime pater.

« Proximis præteritis diebus ad S. V. scripsi, ut eam de hujus suæ provinciæ statu, tum de iis quæ ad hæresim, tum de aliis quæ ad justitiam pertinent, certiorem redderem. Quoad hæresim, divino favente Numine, quantum cognoscere valeo, omni prorsus pestis hujus labe expers est. Breve deinde S. V. accepi, quo denuntiabat, prout sibi relatum fuerat, hac in civitate ad triginta hypocritas commorari, qui licet Ugonotti essent, se tamen uti Catholicos gerebant. Ut muneri meo ac debito obediendi famulandique S. T. satisfacerem, omni diligentia archiepiscopi vicarium parochos omnes, cœnobiorum priores, Societatis Jesu rectorem, necnon consules et judices temporales sciscitatus sum, ac per eos de vita et moribus populi hujus inquisivi, ut præcipue intelligerem, an vera essent, quæ ad S. V. delata fuerant ; at, uti transactis temporibus, cum videlicet Ugonotti ipsi magis viribus valerent, Deo opitulante, ne eorum aliquis, ea in loca, quæ rex Christianissimus curæ meæ demandaverat, pedem inferret, sedulo cavi. Ita, Deo ipso bene juvante, civitatem hanc ac ejusdem Comitatum, ab omni ejusmodi malo custoditurum confido. Quare S. T. humiliter deprecor, ut nulla in re muneri meo defuturum pro sua benignitate arbitretur. » Et post nonnulla, de Auriaco principatu paulo ante relata : « Ad ærumnas nostras (subjungit) illa additur, quæ a Vasonsionensi episcopo venit. Hic siquidem, nec apud Ecclesiam suam, quæ una ex tribus est, quæ hujus civitatis metropoli subjacet, residet : nec ibi vicarium aptum ac idoneum habet. Quare populus ille quotidie clamat, imminetque alicujus scandali periculum. Deprecor Sanctitatem tuam, ad quam unam malis his occurrere spectat, ut pro eximia sua prudentia huic consulat. Avenione, XXIV Julii MDLXVI.

V. S. humil. et obedient. servus

« G. card. Arminiacus ».

420. Dubitari non potest, nullo negotio, ex Pii mente facile delata, quæ contra optimum cardinalem deprehendit fuisse sibi falso relata, cum non modo concreditum munus Avenionensem ditionem regendi ei confirmavit ; sed insuper ad arcendos hæreticos, qui proxime secutis temporibus acriores insurrexerunt, et verbo et opere, ut suis locis dicetur, ipsum studiosissime adjuvit. De Vasuonensi vero episcopo, quid statuerit, incompertum ; at ex ingenio Pii facile elicere est, quid cum ipso potissimum egerit.

421. *Pontifex per nuntium incitat regem ut hæreticos per Gallias sævientes acriter insectetur, et reginam matrem præmonet de infelici suarum artium exitu.* — Iisdem etiam fraudibus, quibus Lugduni et Avenione, Narbonæ quoque potiri posse, hæretici excogitarunt, incassum licet et hic insidias struxerint. At rex non minus his quam aliis ab hæreticis illatis injuriis quotidie commotus animo, quod nec clam nec palam unquam quiescerent, justa eos animadversione, vi et armis coercere jam meditabatur, in hacque sententia defixit solemnis admodum legatio ad ipsum, hoc tempore, missa a comite Palatino Rheni, a duce Vitembergensi, a duce Bipontino, ab uno ex Saxoniæ ducibus, a Pomeraniæ duce et Badensi Marchione ; qui omnes, per legatos suos, conquesti primum, quod libera minime in Galliarum regno, Protestantium religionem profitentibus, quocumque loco cœtus suos cogendi tribueretur facultas ; ipsam imposterum, eorumdem principum nomine, illis deprecati sunt a Carolo ; qui rem indignissime ferens, et legatorum postulationem vix sustinens, tandem respondit : se eos principes assueta prosecuturum benevolentia , donec et ipsi sui regni se immiscere negotiis abstinerent ; et paulo post, manifesta indignatione subjunxit : oportere, se quoque ab iisdem principibus petere, ut liberum Catholicæ religionis usum, suis quoque in ditionibus, Catholicis potestatem facerent ; quibus eos verbis dimisit.

422. Ejusdem propagandæ tuendæque hæresis astu, Rheni Palatinum, ad Sabaudiæ ducem legatos, hoc ipso tempore misisse, narrat præfatus Gillo. At Pontificis Catholicorumque principum exemplo, qui undique legatis missis, Tridentini ubique Concilii decreta recipi curaverant, Protestantes commotos, has ipsi quoque legationes instituisse, De Avila credidit. Quidquid fuerit, apud regem nil ex ea utilitatis retulere, vel legati, vel qui una cum illis a rege eadem deprecati sunt, princeps Condæus, Admiralius Colinius aliique sectariorum proceres ; quos deinde, tanquam sui Deique teterrimos hostes habere ipsosque persequi rex magis statuit.

423. Regina parens vero, quamvis in filii sententiam, tanta sectariorum audacia vel invitam pertraxissent ; quod tamen eum videret, juvenili actum ardore, extra se raptum, nimis animi sensus explicare consuevisse, quos liberioribus quam par fuisset verbis legatos vel sectariorum proceres exacerbasse compererat, sermonibus ac officio delinire studuit ; cum a simulatione potius, quam ab aperta et manifesta indignatione ac odio, felicem rerum exitum præstolandum censeret. Sicque illa simulando eo pervenit, ut Pontifex ipse (ut infra dicetur) non levem de ipsa suspicionem conciperet, ac si illa Ugonottorum potius quam Catholicorum partes gerere videretur. Apostolicum ad eam et Regem, suum internuntium, Comitem Michaelem Turrianum, Cenetensium episcopum legaverat Pius, cui (ut refert Gabutius [1]) multa religionis et Christianæ prudentiæ plena dederat mandata. Atque illud in primis is, Pii nomine, regios in animos revocaret, ne humanis consiliis jussa divina posthaberent ; sed mille regna ac vitam ipsam projiciendam potius, quam officium suum deserendum, in negotio præcipue Catholicæ religionis, putarent. Eam siquidem haudquaquam satis fuerat, si principes ipsi complexi essent ; cum illis etiam, ut sui provinciales et subditi eamdem profiterentur ; hæreticam vero impietatem sectantes graviter plecterentur, efficiendum esset ; hoc enim regii muneris esse, hoc præcipue Galliarum reges præstare debuisse, si Christiani, adeoque Christianissimi, et esse et appellari ; si majores suos, Carolos, Pipinos, aliosque strenuos Romanæ Ecclesiæ et Catholicæ fidei defensores imitari ; si denique, ut par fuerat, servire Domino voluissent. Hoc namque cunctis regibus, principibus atque judicibus præceptum divinitus datum, quod rex ille, prophetaque sanctissimus [2], his verbis edixit : *Et nunc, reges, intelligite; erudimini, qui judicatis terram ; servite Domino in timore.* Id vero sanctorum Patrum testimonio, tum ab regibus cumulate fieri constabat, cum et ipsi quatenus homines essent, recte viverent ; et quatenus reges, in regno suo bona juberent malaque prohiberent, non solum, quæ ad humanam societatem, verum etiam quæ ad divinam pertinent religionem, exemplo piorum regum Ezechiæ atquæ Josiæ, qui Domino egregie servierant, lucos et idolorum templa, et excelsa illa quæ contra præcepta Dei fuerant extructa destruendo. Ista ex Gabutio. Ad omnes præterea Galliarum episcopos eidem nuntio Turriano, perferendas suas Epistolas, quibus et Tridentini Concilii decretis obedientiam, et morum correctionem, et Ecclesiasticorum reformationem, et eorumdem episcoporum residentiam urgebat, Pium tradidisse, ex mox ponendis ipsius Epistolis apparebit. Peculiari modo vero reginam parentem, quam nimis suis artibus affectatæ simulationis dissimulationisque cum hæreticis, ut diximus, fidentem compererat, monendam duxisse præfatus Gabutius asserit ; cumque opportunum accidisset, ut ipsi regique gratias referendas duceret, ob benigne exceptum Turrianum, et executioni mandata nonnulla quæ ipsi imperaverat, quo tempore in Apameensi urbe, quam retulimus Catholicorum cædem, hæretici patra-

[1] Gabut. Vit. Pii lib. 2. cap. 4. pag. 56. — [2] Psalm. 2.

verant, ea arrepta occasione, hujusmodi ad eos litteras [1] dedit:

« Charissimo in Christo filio nostro, Carolo, Francorum regi Christianissimo.

PIUS PAPA V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem, etc.

« Ex litteris venerab. fratris nostri episcopi Cenetensis, nuntii nostri, cognovimus quantum, in eo benigne excipiendo, honoris nobis habueris. Laudamus vehementer in Domino tuam erga Sanctam hanc Sedem observantiam et pietatem : quod enim nobis in nostri nuntii persona tribuisti, id ita accepimus, ut Sedi Apostolicæ a te tributum fuisse interpretati simus. Pergratum id etiam nobis fuit, de quo idem nuntius nos certiores fecit, cum is majestati tuæ exposuisset, quas a nobis litteras ad ven. fratres episcopos regni tui attulisset, placuisse eas ad illos mitti : qua ex re quoque optimam mentem tuam, et Christianissimo rege dignum animum perspeximus, et in spem ingressi sumus ad ea, ad quæ illos, pro commisso nobis officio, hortati fuimus, exequenda, paratum eis auxilium tuum fore. Sed cum superioribus diebus, de ea ipsi re ad te multis verbis scripsissemus, nuper tristissimum et acerbissimum nuntium accepimus, de miserabili Catholicorum cæde, quæ ad Apameas, oppidum regni tui, in provincia Narbonensi, facta fuit. Incredibilem sane dolorem cepimus, audientes, quam crudeliter, quam impie hæretici cives suos Catholicos, et in eis sacerdotes aliasque Ecclesiasticas personas, atque etiam aliquot magistratus regios cæciderint, trucidaverint, laniarint. Habes, charissime fili, recens exemplum sceleris, furoris, audaciæ hæreticorum. Vides quantum noceat cum iis molliter agere, quibus impunitas auget audaciam, patientia furorem, clementia feritatem. Intelligere potes, quam inutile sit eorum consilium, qui suadent ut differas et procrastines, ac nescio quam temporis maturitatem expectes ; quod nihil aliud est, quam differre mali remedium in id tempus cum ipsum malum creverit, ac turbulentis novarumque rerum studiosis hominibus præstare pacem, cum ipse bellum patiaris. Nos vero ita sentimus, charissime fili, nihil esse tibi, ac regno tuo perniciosius ista quam ipsi probant lenitudine. Itaque paterno animo hortamur, ut officii regii ac Christianissimorum majorum tuorum memor incumbas, antequam malum violentius ingravescat, ad hæreticam pravitatem, et tumultuum, turbarum ac seditionum, sicut expertus es, causam et fomitem modis omnibus extirpandam : Dei omnipotentis auxilio tibi minime defuturo, si honorem ejus et sanctam religionem, tu quoque aperte et libere et sine ulla cunctatione defenderis. Quod si segnius egeris, vide etiam ne divinum postea auxilium nequicquam implores ; et hujus paternæ admonitionis nostræ sero memineris. Datum Romæ apud S. Marcum, sub annulo Piscatoris, die XVI Junii MDLXVI, Pontific. nost. ann. primo ».

Ad Catharinam Galliarum reginam [1].

« Charissimæ in Christo filiæ nostræ, Catharinæ, Francorum reginæ Christianissimæ.

PIUS PAPA V.

« Charissima in Christo filia nostra, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Notam nobis majestatis tuæ devotionem erga Sedem Apostolicam, in persona ven. fratris episcopi Cenetensis, nuntii nostri, libenter recognovimus. Certiorem enim is fecit, quam benigne tu et charissimus in Christo filius noster rex Christianissimus, natus tuus, illum advenientem exceperitis. Id, perinde ac debuit, nobis gratum fuit. Illud quoque vestra erga hanc sanctam Sedem reverentia dignum vos fecisse gaudemus, quod, cum is vobis retulisset de litteris, quas a nobis ad vener. fratres episcopos regni vestri attulerat : illud officium nostrum vobis placuisse ostendistis. Eo nos sane functi fuimus, tum quia Ecclesiarum omnium cura nobis injuncta postulabat ; tum quia regnum vestrum eximia charitate prosequimur, et ad id a tanta hæresum peste purgandum nil æque necessarium esse scimus, atque ut episcopi commissos sibi greges diligenter pascant, et salutaria sacri Tridentini Concilii decreta, vobis faventibus, exequantur. Quod vero nuper fecimus, ut M. T. et regem hortaremur, vestrum illis favorem et auxilium libere impendendum ; id rursus ingenti sollicitudine exstimulati, facere cogimur. Cor nostrum enim intimum acerbissimus nuntius perculit, ac gemitus ac prope lacrymas nobis excussit, de iis, quæ nuper in Tolosatium finibus acta sunt ; eo enim prorupisse audivimus hæreticorum rabiem et furorem, ut quamplurimos Catholicos, et in eis sacerdotes omnes, atque etiam magistratus aliquot regios crudelissime interfecerint et trucidarint. Quæ si vera sunt, non jam vos a nobis moneri et excitari necesse est, ut omissa cunctatione nefandam istam pestem eradicetis : vestræ jam vos injuriæ, vestrarum rerum periculum movere debent, ut aperte tantæ audaciæ obviam eatis. Ex eo enim quod ibi actum fuit, quid in reliquis partibus regni, in quibus ea pestis invaluit, timendum sit, videtis. In illorum hæreticorum audacia et rabie, aliorum hære-

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

ticorum furoris et immanitatis effigiem cernitis. Non est, quod quisquam istos Dei et vestros rebelles atque hostes, patiendo, tolerando, dissimulando, ad sanitatem redituros esse speret et nescio quam temporis maturitatem expectandam censeat, et illo pacificationis, ut appellatur, edicto, paci regni consuli existimet. Crescit eorum in dies furor, augetur animus : quo lenius cum illis agitur, eo magis eorum corroboratur audacia. Non solum matris Ecclesiæ obedientiam abjecerunt, sed in primis regiæ potestatis jugum excutere, et legum ac judiciorum metu abjecto, sese in libertatem asserere, et rapinarum, sacrilegiorum, scelerum et flagitiorum omnium licentiam assequi student. Quocirca majestatem tuam, charissima filia, hortamur, monemus, et per Omnipotentem Deum obtestamur, ut, cum videat jam nihil cunctando et patiendo perfici, tantum incendium, antequam latius serpat, extinguere conetur ; si enim hæreticorum sectas alias ex aliis, in isto regno in dies exoriri et multiplicari permiserit, tum volet illud extinguere, cum minime poterit. Inspiret animo tuo Deus, quanta hæc cum charitate scribamus : *Utinam non eveniant hæc, quæ eventura prædicimus*. Sed ex his, quæ jam istic, et aliis provinciis accidere, quivis facile, quantum malorum impendat, nisi occursum fuerit, prospicere potest. Datum Romæ apud S. Marcum, sub annulo Piscatoris, die XXVII Junii MDLXVI, Pontific. nostri anno primo ».

424. *Latam a prædecessore sententiam contra septem Galliæ episcopos Pius V promulgat.* — Quæ paulo post in Gallia, ab hæreticorum furore excitatæ sunt turbæ, vera Pontificem vaticinatum esse comprobarunt. Ut autem regi ac reginæ, exemplo suo ostenderet, quod non segniter vel cunctanter, sed aperte ac palam cum hæreticis agendum esset, sub finem hujus anni, anathemate, aliisque Ecclesiasticis pœnis quosdam Galliæ episcopos, hæresis insimulatos, percussit ; ubi, ex processibus contra illos, juris ordine in omnibus servato, sequentem relationem (quam nos ex proprio Originali transcripsimus) hanc sibi factam judicialem relationem audisset :

« Beatissime pater.

« Septem episcopi ex Gallia citati fuerunt pro hac die, ad audiendam sententiam, in hoc sacro loco, servatis terminis de jure servandis, servari consuetis.

« Episcopi autem hi sunt : Antonius Caracciolus, alias assertus episcopus Trecensis, episcopus Valentinus, episcopus Uticensis, episcopus Carnotensis, episcopus Lascurensis, episcopus Olorensis, archiepiscopus Aquensis.

« Contra præfatum Antonium Caracciolum examinati sunt testes quindecim, per quos probatur ipsum fuisse et esse notorium hæreticum et Ugonottum ; quodque deposuerit habitum episcopi, et a duobus aut tribus visus fuit in habitu laicali, et etiam aliquando armatus incedere, et a pluribus attestatur, de publica voce et fama, quod fidem abnegaverit Catholicam et cærimonias Ecclesiasticas, coram ministro Ugonotto, a quo manus illi impositæ fuere, more Calviniano. Depositum quoque etiam, alias eumdem Antonium in celebri Cœnobio Sancti-Victoris, Canonicorum Regularium Sancti Augustini prope Lutetiam professum fuisse, ac postmodum apostatasse, militiamque exercuisse. Verum recolen. mem. Franciscus, hujus nominis primus, Francorum rex Christianissimus, in patris gratiam cupiens istum ad religionem reducere, in præfati cœnobii abbatem, magno sane cum mœrore cœnobitarum, nominavit. Qui abbatiæ possessionem adeptus, Ugonotticam labem clanculum ac pedetentim cordibus religiosorum quibus præerat instillare cœpit, jamque seduxerat quosdam, longe etiam progressurus, ni prior ipsius cœnobii, zelo fidei accensus, nefariis illius conatibus, animo intrepido, magnopere restitisset. Mittam nunc referre, quæ testes de istius impura scelestaque vita pluribus verbis attestantur. Permutata deinde abbatia in episcopatum Trecensem, oviculas sibi commissas, quas veritatis cibo alere debebat, omni studio ac conatu pessima doctrinæ suæ peste confecit ; nam suis concionibus quotidianisque colloquiis Calvinianam sectam propagare conabatur. Quamobrem fel. record. Henricus rex Christianissimus illi inhibuit (ut ferunt) ne concionaretur. Nimis in longum sermo protraheretur, si vellem omnia quæ in actis sive processu continentur enarrarre. Sed, ut in summa concludam, atque de hoc homine finem dicendi faciam, Dei timore contempto, fide postergata, neglectoque jurejurando in sua episcopali consecratione præstito, perjurus, nefandus, impius, se tandem Calvinianum publice professus est, ac etiam nunc profitetur .

« Contra episcopum Valentinum [1].

« Unus de viginti testes in informatione deponunt ; quibus probatur publica fama et etiam per contestes convincitur, ipsum imaginum negasse venerationem [2] et quod sanctissimum Eucharistiæ Sacramentum non sit Sacrificium propitiationis [3], sed tantum laudis. Testibus vero etiam singularibus, ac etiam, ex scriptis, quæ ipsius nomine, idiomate Gallico circumferuntur. Quod teneret [4] veritatem Sacramenti consistere in usu tantum ; quodque dimissa culpa [5] nil remanet expiandum. Communicandum [6] sub utraque specie. Testis unus deponit, se per tabellarium transmisisse quemdam pro-

[1] Ibid. ut sup. pag. 215. in ead. relat. — [2] Nota 1. [3] Nota 2. — [4] Nota 3. — [5] Nota 4. — [6] Nota 5.

cessum, habitum a bon. mem. qu. reverendissimo cardinali a Turnone, sed quod tabellarius apud Taurinum expoliatus fuit a regiis ministris scriptis omnibus, quæ ad S. V. transmittebantur.

« De anno quoque MDLVIII habentur Informationes ex partibus [1], quod in sua diœcesi subdole admodum satagebat introducere ritum baptizandi pueros, et orandi modum [2], prout Calvinus et Gebenenses servant.

« Quod [3] Catholicis adversabatur concionatoribus. Quod instituerat [4] ut sermone Gallico Psalmi decantarentur ; at, ut concludam [5], non hæreticus modo, verum et inter hæreticos dogmatista habetur.

Contra episcopum Uticensem, sive in Gallica lingua Uzès [6].

« Novem testes de publica voce et fama deponunt, et inter alia de certa scientia, quod in comitiis, Poisiciaci habitis, reverendissimi cardinales, qui tunc aderant, scripserunt quamdam confessionem fidei, quam ipsi primi ore confessi sunt aliique episcopi ; et cum deventum esset ad illum articulum : Firma fide credimus et confitemur in augustissimo Eucharistiæ sacramento esse realiter verum Corpus et verum Sanguinem D. N. Jesu Christi ; ipse episcopus Uticensis, ore id fateri noluit, neque subscribere, excusando se, quod tempus vellet ad deliberandum, et hucusque distulit subscribere idque confiteri ; neque cum cæteris, Sacramenti Communionem sumere voluit, sed seorsum, una cum aliis prælatis suspectis laicali communione sub utraque specie communicavit ».

Contra episcopum Carnotensem [7].

« Examinati testes tredecim deponunt, quod in comitiis Poisiacis confiteri noluit articulum de realitate Sacramenti ; prout neque Odetus a Castillione, tunc cardinalis, neque præfatus Uticencis fateri ac subscribere voluerunt. Testis de auditu et motu proprio : quod, cum senatusconsulto Parisiensi edictum esset, ut omnes, qui nollent profiteri se credere juxta formulam Catholicæ fidei a facultate Theologica editam Parisiensi, ab urbibus expellerentur, (quæ formula cum delata esset ad Capitulum Carnotense, quod Galliarum celeberrimum fere est) admonitus episcopus a canonicorum capitulo, ut omnes suos canonicos admoneret, ut eam facerent confessionem ; quod quidem facile fuisset, si primus ipse id reipsa executus esset. At episcopus eam sibi formulam deferenti, inquit : *Lege* ; cumque ad articulum pervenisset, de auctoritate Pontificis, hoc modo se habente : Quicumque non dixerit episcopum Romanum Christi esse vicarium, et Petri successorem, ac universalis Ecclesiæ caput etc., episcopus ipse subintulit : *Omnino rejiciatur.*

Contra episcopum Lascurensem [1].

« Testes quatuor. Habetur copia a nuntio Apostolico transmissa de anno MDLVII, prolixæ protestationis, miserandæ profecto ac flebilis cleri Lascurensis, ipsi episcopo exponentis, quæ sint veri bonique pastoris partes, ac quantum gaudii Catholicis, illius ad episcopatum promotio primum attulerit, tantum postea iidem mœroris conceperint, quod is non pastoris sed lupi potius officio fungi videretur : providendo populis, de parochis a religione apostatis ab aliisque provinciis rejectis et exulibus, quos per universam diœcesim distribuit, ut mentes fidelium a fide Catholica averterent. Quodque in Cathedrali Ecclesia, appellata, Gallica lingua, *de Pau,* mandaverat, ut Fr. Petrus Semi du Baran, diœcesis Auxetanæ, apostata Dominicanus, adulter, item et hæreticus, atque ut talis condemnatus, et a toto regno Franciæ relegatus, quem, reclamante capitulo, nedum domi retinebat, sed hæreses etiam ac errores contra fidem Catholicam, se præsente, concionari tolerabat ; cum tamen canonici ipsi condemnationem et bannum prædictum ipsi episcopo ostendissent. Longo etiam discursu nominant plures apostatas hæreticos, quos diversis Ecclesiis concionatores proposuit. Et idem nuntius Apostolicus mihi scripserat, se, in alio licet habitu, interfuisse prædicationi ejusdem fratris Petri in loco Pau, docentis hæresis, episcopo præsente, quem etiam modeste redarguit, uti unus de populo, non autem ut nuntius neque ut Ecclesiasticus, scribendo ad me in specie errores et hæreses, quas populum docuerat, præfato episcopo præsente, de quibus in Actis.

Contra episcopum Olorensem [2].

« Testes quatuor deponunt, quod est concionator et gubernator reginæ Navarræ, perversissimæ hæreticæ, et is notorie est diffamatus de hæresi, nec defert tonsuram, nec habitum episcopalem.

Contra archiepiscopum Aquensem [3].

« Testes quatuor deponunt : quod faciebat concionari apostatas hæreticos ; quodque declinaverat ad Ugonottos Lugduni. Et testis unicus de auditu proprio, quod negabat Purgatorium ». Hucusque relatio.

425. Jam pridem contra omnes hos episcopos processum confecerat Pius IV, nempe (ut ex ipsis originalibus constat in Cod. altero inscripto : *Sententiæ latæ, etc. de anno* MDLXIII *et* MDLXIV *Claudio de Valle notario* existentibus [4]) contra Antonium Caracciolum sub die XXII Octobris præfati anni MDLXIII, pag. 48 ; contra

[1] Nota 6. — [2] Nota 7. — [3] Nota 8. — [4] Nota 9. — [5] Nota 10. — [6] Ibid. ut sup. pag. ead. — [7] Ibid. ut sup. pag. 218.

[1] Ibid. ut sup. pag. ead. 2. — [2] Ibid. ut sup. pag. 21. 2. — [3] Ibid. ut sup. pag. eadem. — [4] Ms. Cod. sig. num .

episcopum Uticensem eodem die et anno pag. 49; contra episcopum Lascurensem pag. 50; contra Monlucum pag. 51; contra archiepisc. Aquen. pag. 52; contra Oloronensem pag. 53; contra Carnotensem pag. 54; ipsisque respective diebus et anno Pius præfatus damnationem protulerat: cum eodem insuper MDLXIV, sub die VII Septembris (ut in eodem Cod. pag. 75) Odetum Castillioneum, tanquam nefarium hæreticum, cardinalatu aliisque Ecclesiasticis beneficiis officiisque privasset. Verum Pius V has prædecessoris sententias, contra præfatos episcopos quidem latas, sed non promulgatas, evulgandas tandem censuit, ut a fidelibus cunctis internosci ac evitari possent lupi, qui pastorum loca sedesque nefarie occupabant. Latæ palam in illos sententiæ exemplum accepimus a Consistorialibus Actis cardinalis Farnesii, fuitque hujusmodi:

« Die XI Decembris MDLXVI [1].

« Facta suæ Sanctitati, per Christianum de Monte, Suæ Beatitudinis cursorem, relatione citationis per eum contra dominos Joannem Chiaremont, alias de Calido-Monte, archiepiscopum Aquen., Joannem Monlucium episcopum Valentinum, Ludovicum de Albret episcopum Lascurensem, Carolum Guillart episcopum Carnotensem, Joannem de S. Gelasio episcopum Uticensem, et Claudium Reginum episcopum Oloronensem, pro præsenti infrascripta die, per affixionem in locis solitis executæ, ad concludendum et videndum concludi in causa, et audiendam sententiam definitivam; et per magnificum D. Petrum Belum dictorum citatorum et non comparentium contumacia accusata: idem D. Petrus procurator petiit, per eumdem Sanctissimum dominum nostrum in causa contra prædictos citatos et non comparentes concludi, et sententiam definitivam pronuntiari. Et Sanctissimus dominus noster dictos citatos non comparentes, contumaces reputavit, et sententiam protulit, prout in cedula, quæ ibidem lecta fuit, tenoris sequentis:

PIUS PAPA V.

« Christi nomine invocato.

« In excelso throno nostræ majestatis sedentes, in consistorio nostro secreto, et Deum solum præ oculis habentes, per hanc nostram definitivam sententiam, quam de consilio venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium ferimus, in his scriptis, dicimus, statuimus, pronuntiamus, declaramus et definimus in causa et causis, quæ inter dilectum nostrum Petrum Belum, procuratorem fiscalem S. Rom. universalis Inquisitionis, adversus hæreticam pravitatem agentem seu promotorem, ex una; et Joannem de Chiaramont, alias de Calido-Monte, archiepiscopum Aquensem, Joannem Monlucium episcopum Valentinum, Ludovicum de Albret episcopum Lascurensem, Carolum Guillart episcopum Carnotensem, Joannem de S. Gelasio episcopum Uticensem, et Claudium Reginum episcopum Oloronensem, reos inquisitos, de et super hæretica pravitate, partibus, ex altera; quod Joannes de Chiaramont, et alii prænominati, rei delati et inquisiti in officio ejusdem S. Rom. Inquisitionis de hæretica pravitate, et de anno MDLXIII, die XIII mensis Aprilis, aut alio veriore tempore moniti et citati, sub excommunicationis et aliis censuris et pœnis, ad personaliter comparendum Romæ in eodem officio sacræ Inquisitionis prædictæ, et de fide respondendum, ac se ab objectis hæresibus expurgandum, et aliis, prout in litteris monitorialibus legitime executis, et in Actis ejusdem Officii reproductis; comparere ac se expurgare contemnentes, et propterea contumaces reputati, excommunicationis sententiam, et alias censuras et pœnas incurrisse declarati, non modo per annum, verum etiam per triennium eamdem excommunicationis sententiam, animo sustinuerunt obstinato, et personaliter comparere contempserunt. Idcirco eumdem de Chiaramont, alias de Calido-Monte, archiepiscopum, et alios præfatos episcopos, ob lapsum anni, imo triennii, veluti hæreticos, contumaces et excommunicatos fore et esse condemnandos, prout condemnamus, ipsosque omnes et singulos, sententias, censuras Ecclesiasticas et pœnas, similibus contumacibus hæreticis et excommunicatis, et in excommunicatione pertinaciter persistentibus, ex causa hæresis, post annum, a jure et sacris Constitutionibus inflictas, damnantur, incidisse et incurrisse; et proinde eosdem ab archiepiscopatu, et episcopatibus prædictis respective, ipsarumque Ecclesiarum administratione, omnibusque privilegiis, honoribus, dignitatibus, prælaturis, commendis, beneficiis, officiis, pensionibus, juribus, feudis, actionibus, jurisdictionibus, tam Ecclesiasticis quam sæcularibus, ipso facto depositos et privatos, et ad illa perpetuo inhabiles et incapaces effectos, eorumque bona quæcumque, et qualiacumque mobilia et immobilia ac sese moventia fore et esse publicata; ac eos, quatenus opus sit, deponimus, privamus et inhabiles facimus, eorumque bona omnia, feuda, jura, actiones, jurisdictiones publicamus, ipsorumque statuas, in tantæ contumaciæ detestationem, brachio sæculari almæ Urbis nostræ gubernatoris, in ipsas, juxta morem, debite animadvertere tradimus et relaxamus omni meliori modo, etc.

« Ita pronuntiamus.

« Nos PIUS Catholicæ Ecclesiæ episcopus ».

426. At sceleribus suis seipsos adeo dam-

[1] Act. Consist. card. Farnes. pag. 113.

nati hi episcopi prodiderant, ut a nullo alii ab eo quod essent censeri potuerint, communique idcirco scriptorum omnium sententia, quam perfidia sua meruerunt, damnationem accipiant. Quapropter silentio rite prætereunt, in Catalogo archiepiscoporum Aquensium, fratres Sammarthani [1] in Gallia Christiana Joannem de Claramont ; nam post Gastonem de la Marthoniæ, qui mense Octobri ineunte, anno MDLV obiit, Franciscum de Noailles, qui Aquensem cathedram dumtaxat anno MDLXXX adeptus est, ponunt ; quod præfatus Joannes turpiter in hæresim lapsus, a Pio, Pontificali honore, ut audisti, expoliari, et hinc ex episcoporum albo deleri meruerit. Inter episcopos vero Lascurenses recensent quidem Ludovicum de Albret [2] ; verum, institutum ab Antonio rege Navarræ et Joanna de Albreto narrant ; quo ostendant, nonnisi hæresi addictum, ab hæresis dilatandæ studiosis principibus, Ludovicum eo honore decoratum fuisse. Inter episcopos etiam Carnotenses [3] Carolum de Guillard dinumerant, sed absque ullo honore ; adepti culminis dumtaxat, et mortis illius die prænotata. De Joanne autem de Sancto-Gelasio [4] : « Hic Gasparis de Coloniaco, (inquiunt) Admiralii Castilionei tempore, a fide Catholica devius, ad segregum partes defecit, et uxorem duxit abbatissam, quem præpositus illico excommunicavit, etc ». Scripsisse demum de Claudio Regino inter episcopos Oloronenses sat habuerunt, cum, ex supplicum libellorum magistro, et sanctiore consiliario reginæ Navarræ, ab ann. MDLXI ad MDLXXX, grassante in Bearnia hæresi, Oloronensem episcopum extitisse [5] : ex quo sine negotio intelligitur, qui tanta apud Navarræam reginam gratia potiebatur, illum nonnisi hæreticum esse potuisse. Unus est Joannes Monlucius, Valentinus episcopus, quem Sammarthani iidem [6], omni prope conatu, contra ipsorum Gallorum scriptorum, non Catholicorum modo, sed etiam hæreticorum constantem assertionem, ab hæresis nota vindicare contendunt, scribere ausi, ex unius decani Valentinensis astu et relatione (quem deinde calumniæ palinodiam canere in regio consilio coactum fuisse dicunt) et Romanorum Palatinorum rumore, injuste in eum, primo sub Pio IV latam, deinde sub Pio V promulgatam fuisse damnationis sententiam.

427. Verum quam falso ista protulerint, ex ea, quam inseruimus, facta Pontifici Maximo relatione, dilucide cunctis patere arbitramur; cum, ex ipsa, non modo inter episcopos alios hæresis insimulatos, Monlucius hæreticus ; sed insuper inter ipsos hæreticos hæresiarcha Monlucius idem appareat ; ac insuper nullius cæterorum episcoporum, sicut Monlucii, tot testibus iniquitatem comprobatam, jureque fuisse assertam. Ex iis deinde quæ egit et a nobis suo loco dicenda erunt, facile quis existimare poterit, an rejectis Francisci Belcarii, Pequillo, Scipionis Dupleixis, Spondani, Bulengerii, Hieronymi Catenæ, et Gabutii narrationibus, Sammarthanorum, qui cujusdam Columbi Apologeticæ Dissertationi tantum innituntur, sententia potius sequenda sit.

Septem fuisse Galliæ episcopos a Pio damnatos, scribit Gabutius [1] : ex quibus Uticensem, Valentinum, Carnotensem, Oloronensem et Lascurensem notat, duorum autem nomina silentio tegit. Totidem extitisse juridica, quam protulimus, Pio facta, et ex Actis publicis confecta, relatio testatur. In sex tamen dumtaxat episcopos, ab eodem Pontifice expresse prolatam damnationis sententiam ideo credimus, quod Antonius Caracciolus, non modo cum cæteris, ex Pii IV sententia, pastorali omni munere deturbatus esset, sed temporali etiam potestate, ab urbe cui præfuerat, ob immania scelera ejectus jam fuisset ; ex qua in Castrinovi paternæ hereditatis oppidulum se receperat, omni honore, dignitate ac auctoritate exutus, ubi tunc erat ac si non esset. Quapropter, cum vel profano exemplo, vel viperea doctrina, ut alii, quos memoravimus, nisi sibi, ulterius nocere posset : satius ab illius damnatione, utpote qui damnationis jam pœnas subierat, temperare Pius judicavit ; ne, videlicet, in mortuum propemodum sævire videretur. Haud diu autem revera vixit ; nam (Thuano teste) in eo quem diximus oppido, anno MDLXIX, infelicem animam Deo et hominibus execrabilis emisit.

428. *Gratianopolitanum episcopum erga hæreticos procliviorem graviter perstringit Pontifex.* — Repertos quoque alios in Gallia præsules, qui eodem morbo laborarent, in quos nihilominus Pontifex jure non egit, innuere videtur, in Gallia purpurata, Petrus Frizon [2]. Apostolicis tamen eos increpationibus ac monitis perstringere non prætermisisse, ostendunt, quæ ad Gratianopolitanum episcopum, ob nonnulla, quæ in illius civitate, ipso annuente, agebantur, in hunc modum scripsit [3] :

« Venerabili fratri, Francisco, episcopo Gratianopolitano.

PIUS PAPA V.

« Ven. frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Non sine magna animi molestia, cogno-

[1] Gall. Christian. tom I. Episc. Aquen. pag. 195 et seq. — [2] Ibid. ut sup. pag. 616. — [3] Ibid. pag. 493 num. 101. — [4] Ibid. tom. 2. Episc. Uticen. pag. 1148 nu. 53. — [5] Tom. eodem pag. 833 n. 38. — [6] Tom. eodem pag. 1120 n. 69.

[1] Vit. Pii lib. 2 cap. 4 pag. 57. — [2] Frizon. Gall. purpurat. pag. 591. — [3] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

vimus, hæreticos, qui in civitate tua sunt, suos habere concionatores sectæ suæ. Te vero, qui ad continendam in fide orthodoxa populi partem Catholicam curare debueras, ut hæreticorum concionatoribus opponeres duos concionatores, vitæ et fidei probatissimæ, usum esse ad hoc tempus opera quorumdam, qui, Ordine, in quo religiosam vitam professi fuerant, deserto, ad sæcularis vitæ habitum et licentiam redierunt, quorum doctrina nihil fere ab hæreticorum doctrina differt, sicut accepimus, præterquam quod, quæ hæretici aperte, ipsi paulo tectius, et arte et simulatione quadam adhibita, docent. Mirati sumus valde, tam grave officium apostatis abs te commissum fuisse, cum noveris, quantopere hoc hominum genus Deo hominibusque displiceat, quibus, etiamsi Catholici essent, infamia, quam fracto voto et deserto Ordine contraxerunt, omnem fidem auctoritatemque contrahit; quorum ex numero fuerunt pæne omnes, qui ætate nostra tot et tam variarum perniciosarum hæresum auctores ac principes extiterunt. Cum vero tanta labis, etiam hæreticæ, suspicione laborent, quam grave putas esse scandalum, te eorum videri approbare doctrinam? Proinde admonendum te duximus, ut animarum saluti, sicut officium tuum postulat, diligentius consulas, et cogitans, reddendum abs te rationem fore de animabus, quæ culpa tua perierint, illis apostatis statim a te segregatis et expulsis, quorum familiaritas ipsa non potest non magnam tibi infamiam conflare, et fidem tuam in suspicionem adducere, magna diligentia conquisitis, idoneis et probatis concionatoribus, religiosis vel sæcularibus, eorum fideli assiduaque opera utaris, ad exstirpanda hæreticæ pravitatis zizania, quæ in civitate tua crevisse et multiplicata fuisse audivimus: et quod illi apostatæ destruerunt, sarcire atque ædificare coneris. Illud quoque, etiam tacentibus nobis, ipsa te res monet, ut, quoniam scis præcipuum telum, quo hæretici fidem Catholicam oppugnant, esse corruptos Ecclesiasticorum mores, des operam, ut vitæ tuæ exemplo gregem tibi commissum pascas, et, si quid in aliquibus de clero tuo corrigendum esse cognoveris, corrigas. Datum Romæ apud Sanctum-Marcum, sub annulo, etc. die XXIX Augusti, Pontific. nostri anno primo ».

429. Franciscus d'Avancon vocabatur Gratianopolitanus hic episcopus [1], qui, cum sciens ac volens in illius Ecclesiæ perniciem tantum scelus admitteret, in suspicionem idcirco venit Pio, non facile ad sanam mentem posse revocari. Egit nihilominus mitius quam par esset cum eo, ne forte exasperatus in deteriora palam prolaberetur, parereque contemneret. Verumtamen ea ipsa die, qua ad ipsum præfatam Epistolam scripsit, ad internuntium quoque suum Turrianum litteras dedit [1], quibus jussit ut rem totam Carolo regi explicatius exponeret, ut, regia quoque auctoritate interposita, episcopus ad saniora consilia, vel invitus, redire compelleretur :

« Venerab. fratri, Michaeli, episcopo Cænetensi, nostro et Sedis Apostolicæ nuntio apud Carolum Francorum regem Christianissimum.

« Ven. frater, etc.

« Certiores facti sumus a viris quibus fides habeatur dignissimis, in urbe Gratianopoli, provinciæ Delphinatus, majorem quidem civium partem esse Catholicam, sed (quod sine gemitu referri non potest) episcopum ejus civitatis favere Ugonottis, ut eum qui magna ejus pestis infamia laborat. Itaque, cum illi habeant duos concionatores hæreticos, uti illum ad eam partem populi, quæ Catholica est, duobus aliis concionatoribus, qui religiosam vitam aliquando professi, Ordine suo deserto, ad sæcularem vitam redierunt, quorum doctrina nihil fere ab Ugonottorum doctrina differt, nisi quod eadem, quæ illi dogmata, paulo tectius et arte quadam adhibita, docent ; nec pati eum, ut quisque Catholicus conciones habeat ad Catholicos, præter illos suos apostatas. Cum hanc Catholicorum, qui Gratianopoli sunt, necessitatem nosset dilectus filius nobilis vir, dux Montispenserii, illius provinciæ gubernator, fecit, sicut accepimus, quod Catholico principe et regio vere Francorum genere orto dignum fuit. Rogavit anno superiore, de mense Februario, per litteras, dilectum Filium Ludovicum de Caudreto, Societatis JESU professorem, ut Gratianopolim se conferret, atque ibi sacro Quadragesimalis jejunii tempore, Dei verbum Catholicis prædicaret, ipsique episcopo scripsit ut eum prædicare permitteret. At ille minime id passus est : quin etiam affirmasse dicitur, neminem unquam de ea Societate, quoad ipse viveret, ibi verbum Dei esse prædicaturum. Accidit postea, ut Ludovicus, in loco quodam prope Gratianopolim, concionandi causa, se conferret : ibi, cum audisset, episcopum Gratianopoli tunc abesse, visum illi fuit, ven. fratrem, archiepiscopum Ebred. vocatum, qui tunc forte Gratianopoli erat, invisere. Eo cum venisset, hortante ipso archiepiscopo, summa cleri ejus Ecclesiæ et consilii regii voluntate, paraverat concionem habere ad Catholicos, jamque maxima multitudo Catholicorum, Catholicum concionatorem audiendi studio incensa, convenerat, cum quidam de ministris episcopi, qui itidem hæreticæ pravitatis laborare dicitur, obstare et impedire cœpit, quominus is concionaretur, et Ugonottos adversus

[1] Gall. Christian. to. 1, pag. 605 num. 5.

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

eum adeo concitavit, ut is, qui Ducis Montispenserii locum in ea civitate obtinebat, cum fortasse vereretur, ne ea res tumultum aliquem excitaret, interdixerit ac vetuerit ne is concionem haberet, non sine maximo fremitu et querela Catholicorum omnium. Quæ nos cum audivimus, vehementer, pro eo ac debuimus, commoti sumus : nimis enim grave nimisque indignum est, non modo Ugonottos habere concionatores suos, sed eos etiam tantum apud quosdam gratia valere, ut Catholicos privent concionatoribus Catholicis. Nec vero dubitamus, quin id dux Montispenserii molestissime tulerit ; cum non modo ea in re Catholicis et orthodoxæ fidei, sed ipsi quoque, qui illum concionatorem Catholicum eo miserat, injuria et contumelia illata sit. Quia igitur, nisi tantæ Catholicorum, qui Gratianopoli sunt, necessitati subveniatur, verendum est, ne magis magisque in dies, propter Catholicorum concionatorum inopiam, hæretica pestis in ea civitate augeatur, fraternitati tuæ mandamus, ut hæc, sicuti gesta sunt, charissimo in Christo filio nostro regi Christianissimo narres, quæ illi non dubitamus, ut sunt, sic gravissima et indignissima visum iri, cui hoc etiam abs te dici volumus, si talia ferantur, et si permittatur episcopis, Apostolica Sede contempta, pro Catholicis concionatoribus, tales, quales illi apostatæ sunt, concionatores populis ingerere, fieri non posse, ut in illo regno Catholica religio conservetur diutius. Proinde hortaberis, ut ejus civitatis necessitati provideat, sicuti pro sua pietate et Catholicæ religionis studio facturum eum esse confidimus. Id vero, quo propensius faciat, eum abs te nostris verbis leniter et amanter admoneri volumus, ea illum jam ætate esse ut animum virilem ac regium, seque et majoribus suis Christianissimis regibus dignum capere, et a suis ministris obedientiam ac debitum obsequium exigere debeat. Si talem animum ac spiritus regios sumpserit, fore, ut nemo illius ætatem contemnere audeat, et majori in dies cum auctoritate regnaturum. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, sub annulo, etc., die XXIX Aug. MDLXVI, Pontif. nostr. ann. primo ».

430. *Odetus Castilioneus prohibetur incedere habitu cardinalitio in aula Gallicana.* — Acriori vero conatu curavit Pius, ne Odetus Castilioneus, Calvinianæ hæresis labe infectus, et ob id olim a Pio Quarto, sacræ purpuræ dignitate spoliatus, in regis consilium deinceps admitteretur ; quippe qui, et hæreticus palam esset, et a piorum communione jure sejunctus. Neque permitteretur, ut is cardinalatus purpuram, quam ante anathematis in se latam sententiam superbe a se abdicaverat, ac postea in Apostolicæ Sedis contemptum reassumpserat, cum eaque uxorem duxerat, ulterius gestaret : denuntians, nisi quæ decretæ de illo pœnæ sumerentur, se cardinalatus dignitatem in Gallicæ nationis quemquam alium nunquam amplius collaturum. Quid actum fuerit mox dicetur.

431. *Decretorum Tridentinorum executionem in Gallia urget Pontifex.* — Cæterum, cum ad hæreses evellendas fidemque Catholicam constabiliendam, nil magis conducere existimaret, quam ut Tridentini Concilii decreta custodirentur, quibus depravati in primis episcoporum cæterorumque Ecclesiasticorum mores reformarentur : ideo in hanc curam totis nervis intendens, præter ea, quæ scripserat, in litteris, quas, ut diximus, perferendas Turriano dederat, rem acrius urgere decrevit, et cum hoc segnius curari videret, nihil tale rege aut regina postulante, ad omnes Gallicanos episcopos litteras dedisse [1], quibus eis mandabat, ut, vel Concilium ipsum servandum curarent, vel graves neglecti officii pœnas subirent, Gabutius scribit. Verum, sicuti fateri necesse est, rationem ac modum, quo cunctando, dissimulando, ac beneficiis persæpe cumulando hæreticos, rex, vel potius regina, sibi regnique tranquillitati consulendum arbitrabantur, semper Pium improbasse ; ita in eo, quod ad Concilium Tridentinum pertinet, temporum acerbitate perpensa, medicinam hanc quidem ægroto regno, et omni quidem studio, Pium porrexisse invenimus ; non tamen absque temperamento. En Epistola [2], quam, de his agens, ad præfatum Carolum regem dedit :

« Charissimo in Christo filio nostro Carolo, Francorum regi Christianissimo.

PIUS PAPA V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem, etc.

« Inter plurimas officii nostri curas, illa præcipue in corde nostro insidet, et animum nostrum indesinenter exstimulat, ut nobilissimum regnum tuum, sublatis exstirpatisque hæresibus, concordia, pace, quiete et pristina tranquillitate fruatur. Cupimus id, et divini honoris et animarum salutis causa ; cupimus vero etiam tua : etenim populi regni tui de religione inter se dissidebunt, et non modo in urbibus, sed in singulis fere domibus istæ divisiones manebunt ; nunquam deerunt turbarum, motuum, seditionum causæ ; nunquam deerunt ambitiosi, et rerum novarum cupidi homines, qui per speciem tuendæ suæ religionis novæ, quo illi nomine hæreses suas vocant, sectas hæreticorum foveant, et cum externis jam consilia consociare non dubitent, ut aditum sibi muniant ad ea quæ affectant consequenda. Ita res tuæ in assiduo discrimine ver-

[1] Ibid. ut sup. — [2] Ex Archiv. Vatic.

sabuntur. Et tuum quidem pium animum, majoribus tuis Christianissimis regibus dignum novimus : te scimus, et odisse vehementer hæreses, et id studere, ut, qui a Catholica fide deducti fuerunt, ad Ecclesiæ gremium revertantur ; sed illud quoque scimus, non deesse qui tibi suadeant, ut tolerando, patiendo, dissimulando, paulatim hæreses extinguere coneris, idque tutius esse existiment. Ne nobis quidem temere quicquam agi placet : dexteritatem, patientiam, moderationem a te adhiberi volumus. Non ignoramus, quam difficile sit subito eos, qui a fide Catholica recesserunt, a suis erroribus revocare ; quæ ferri, temporis causa, necesse est, gerenda esse censemus ; sed, ut a præcipitibus consiliis abstinendum esse putamus, ita ad id remedium, quod tuto adhiberi potest, quoque, ad sanandum malum magnum, in primis vim habiturum est, sine ulla mora et cunctatione descendi, dicimus oportere. Quæris quodnam hoc remedium sit? Illud, charissime fili, ut, si cogere non vis omnino omnes regno subjectos Sacri Tridentini Concilii decreta suscipere, saltem ea jubeas ab ipsis Catholicis observari, præsertim ex ea parte, quæ ad Ecclesiarum regimen et correctionem Ecclesiasticorum pertinent. Non modo enim ea res illorum animos, qui defluxerunt a religione Catholica, non offendet ; sed talem correctionem ipsi quoque magnopere probabunt. Corrupti enim et depravati cleri mores adeo displicent omnibus, ut sacerdotum et aliorum Ecclesiasticorum vita causam in primis dedisse constet tantis hæresibus. Nec vero hæreticorum concionatores ulla re magis doctrinæ suæ venenum diffuderunt, quam reprehendendis et exagitandis sacerdotum vitiis, eisque in summum odium simul et contemptionem adducendis : hoc illi telo ad impugnandam veritatem Catholicæ fidei præcipue usi sunt. Et sane imperitum vulgus, non tam quod sacerdotes doceant, quam quemadmodum vivant, spectat ; plus exemplis quam verbis movetur. Mali mores omnem fidem orationi abrogant. Quid vero indignius dici potest, quam eos, qui caste, honeste, pie vivendi exempla præbere populo debeant, turpiter, inhoneste et nequiter vivere ? Si igitur hæreses in regno extinguere tuo cupis, charissime fili, Ecclesiasticorum resecanda sunt vitia. Excitandi sunt diligenter hortationibus tuis episcopi, ut in Ecclesiis suis resideant, atque ad animarum salutem diligentius invigilent, quam antea solebant ; ac suum quisque eorum clerum reformet et corrigat. Qui concubinas habent, eas ejicere et expellere compellant ; qui aliis vitiis populum offendit, coerceant, et vitam sacerdotibus dignam degere cogant. Si, quæ in Ecclesiastico corrigenda sunt Ordine, correcta fuerint, (quod sine ullo seditionum et tumultuum metu fieri poterit, dummodo episcopi officio suo, te etiam hortante, fungi tandem incipiant, tuumque illis regium auxilium, ut debet, paratum sit) ipsi quoque laici meliores efficientur. Subtrahetur hæreticorum fraudibus materia novarum rerum ; quin etiam magis magisque in dies resipiscent ii, quos a recta fide, non minus Ecclesiasticorum vitia, quam hæreticorum fraudes detraxerunt. Quod si mentionem Concilii in præsentia fieri non placet, ob aliquas causas, majestas tua, omissa mentione Concilii, jubeat, quæ in eo statuta fuerunt, ad reformationem pertinentia, servari nihilominus et in usum adduci, velut de seminariis in unaquaque Ecclesia instituendis, quocumque ea nomine placeat appellari ; dummodo enim ea, quæ tam provide statuta fuerunt, atque adeo necessaria sunt, serventur, non magnopere erit de nomine laborandum. Hæc illa ratio est, qua majestas tua facile, Deo juvante, hæreses extinguet, et regnum suum pacabit atque stabiliet. Nec vero ei deerit Dei omnipotentis auxilium, dummodo ipsa liberius agat, et paternum nostrum consilium exequatur. Quod ut faciat, per viscera misericordiæ Dei eam rogamus et obsecramus. Dat. Romæ, apud Sanctum-Petrum, sub annulo etc., die XX Junii MDLXVI, Pontific. nostr. ann. primo ».

432. Ipso Gabutio teste, certum est, regem his Pontificis monitis commotum, episcopos omnes, per id tempus in aula regia commorantes, ad suam quemque diœcesim procurandam quamprimum sese conferre imperasse, ipsumque ad archiepiscopos litteras hujusmodi dedisse :

« Quas hoc tempore calamitates experimur, eæ sane Dei in nos iram exerceri satis ostendunt. Ut autem ille placetur, opus est, ut antistites sacri, pro officio suo et ratione, spectatæ vitæ et doctrinæ munere, piisque jejuniis et obsecrationibus, populis rite edocendis operam navent diligenter, atque ad cultum Dei, ejusque cœlestium mandatorum observationem, quos debent, omnes instituant. Hoc autem ad agendum inducit nos, ac pie cohortatur Pius V Pontifex Maximus. Itaque præsules omnes obtestamur in Domino, ut ad residendum in suam singuli provinciam, primo quoque tempore proficiscantur ».

433. Epistolæ hujus auctoritate commotos Gallicanos episcopos, Pii mandato paruisse, Gabutius idem asserit. At in reliquis, quibus ad Concilii Tridentini decreta in mores inducenda, prospiciebatur, rege aut regina minime postulantibus, episcopis ipsis Pium mandasse, (sicut ipsemet Gabutius dicit) vel, ut ipsum Concilium servandum curarent, vel graves neglecti officii pœnas subirent, ambigendum non est ; nam, licet ad regem scribens, ipsius Concilii nomen reticeri Pontifex, ut diximus,

pro nihilo habuerit, dummodo quæ ipsum sanxisset, executioni, saltem aliqua ex parte, mandare vellent; tamen cum ipsis agens, auctoritate usum esse, præcepisseque palam, quæ omnino compleri vellet, nisi quem Pii ingenium lateat, dubitare poterit.

434. Et revera hujusmodi in Gallia episcopis, reperimus districte admodum Pium præcepisse, ut Tridentini Concilii decreta susciperent : nam sub vix suscepti Pontificatus initium, universe episcopis omnibus, cum his mandatis litteras dedit. En missa[1] ab ipso ad archiepiscopum Bisuntinum Epistola :

« Ven. fratri, Claudio, archiepiscopo Bisuntino.

PIUS PAPA V.

« Ven. frater, salutem, etc.

« Allatum jam esse ad te non dubitamus, de Sedis Apostolicæ regimine, quod, sicut Altissimo placuit, nobis, licet tanto loco indignis, delatum fuit. Sane a tanto onere subeundo deterrebat nos virium nostrarum infirmitas ; sed divinæ gratiæ ope auxilioque confisi, id suscepimus. Quia vero ad aures nostras pervenit, nondum susceptum a te fuisse sacrum generale Tridentinum Concilium, sane mirati sumus, cur id suscipere distuleris, quod scias Apostolicæ Sedis auctoritate comprobatum fuisse, et ab omnibus et ubique jussum suscipi atque servari. Quocirca fraternitatem tuam monemus, et districte præcipiendo mandamus, ut id sine recusatione et mora, et devote suscipias ipse, ac fideliter observes, et a suffraganeis tuis pari devotione ac diligentia suscipiendum atque observandum cures. Nihil facere potes, quod ad officium tuum magis pertineat, non mediocriter nos et Catholicos omnes offensurus, si (quod absit) cunctatus diutius fueris ; nec vero nos id ferre aut dissimulare possemus. Illud quoque fraternitatem tuam hortamur et monemus, ut, quoniam tantis hæresibus causam præcipuam constat pastorum incuriam et negligentiam præbuisse, et cleri vitia moresque corruptos ; memor officii tui, et cogitans reddendam abs te rationem fore in judicio districto, æterno illi summoque pastori ; commissum tibi gregem debita diligentia pascas atque custodias, hæreticorum tanquam luporum insidias ab eis pervigili cura arceas. Clerum, ut honeste, caste, pie vivat, et exemplo vitæ tuæ excites, et arguendo, obsecrando, increpando, et si opus fuerit, severius agendo, cures. Correctis enim cleri vitiis, sperari poterit laicos quoque honestius et religiosius esse victuros. Cum reliqua vero omnia Concilii decreta tibi exequenda sunt, tum illud, primo quoque tempore, de seminario instituendo, ex quo mirifica utilitas ad unamquamque Ecclesiam perventura esse speratur. Illud quoque diligenter et sedulo curare te volumus, ut notitiam habeas clericorum, non solum civitatis, sed etiam diœcesis tuæ, quos constet esse Catholicos, quique vitæ et morum honestate, et doctrina, ad serviendum Deo et huic Sanctæ Sedi sint idonei, ac delectu quodam eorum cum fide et sine personarum acceptione habito, nobis indicem, sigillo tuo obsignatum, et manu tua subscriptum, cum eorum nominibus, et locis ubi habitant, mittas. Nos enim, ut communis omnium parens, proborum virorum, ubicumque sint, rationem habere decrevimus, et eorum opera uti, cum occasio oblata fuerit, ad eas res, quæ ad Dei et hujus Sanctæ Sedis obsequium pertinebunt. Te ipsum vero a nobis expectare volumus quidquid, pro loco, in quo Dominus nos constituit, opis et auxilii tibi, ad munus tuum laudabiliter obeundum, ferre poterimus : et si vigilare te ad salutem commissarum tibi ovium, et eam quam debes Sanctæ huic Sedi devotionem præstare viderimus, habebis nos propensos ad omnia, quantum cum Deo licuerit, quæ ad commodum et honorem tuum pertinebunt. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXII Januarii MDLXVI, Pontific. nostri anno primo ».

435. Et quia comperit Pius, Bisuntinum præsulem hunc, et Tridentinum Concilium suscipere detrectantem, et quem oportebat, utpote ad aliorum correctionem positum, exemplar sese virtutum exhibere, pravitatis ac licentiæ commissis sibi ovibus scandalum dare, ad ulteriora progressus, misso qui in eum inquireret, præfato Julio, archiepiscopo Surrentino, acriores ad ipsum sequentes litteras[1] dedit :

« Ven. fratri, Claudio, archiepiscopo Bisuntino.

PIUS PAPA V.

« Ven. frater, etc.

« Ad aures nostras jamdudum, multorum fide dignorum litteris et relatione, non sine magno dolore pervenit, te, multis in rebus, diligentis et boni pastoris erga commissum tibi gregem officia prætermittere, et vita et moribus tuis clerum ac populum graviter offendere, quibus, si salutis et officii tui meminisses, pie honesteque vivendi exempla præbere deberes ; nec suscepisse adhuc Concilium Tridentinum, tametsi non ignores, ejus decreta Apostolicæ Sedis auctoritate confirmata, et ab omnibus suscipi et observari jussa fuisse ; ac plane ita te gerere, ut hæreses, quas sedulo extirpare deberes, incuria et negligentia tua, vitæque licentia, potius alas atque confirmes : quæ vehementer cuperemus falso de te vulgata

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

[1] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

fuisse. Sed, cum tuæ provectionis initia recordamur, veremur ne nimis vera sint. Etsi autem aliis litteris nostris, te officii tui diligenter admonuimus, tamen divini honoris et Catholicæ religionis zelus et sollicitudo, atque angor qui cordi nostro insidet propter salutis tuæ et commissarum fidei tuæ animarum periculum, impulit nos, ut illo officio non contenti, mitteremus istuc ven. fratrem, Julium, archiepiscopum Surrentinum, virum fidei integritatisque spectatæ, nostrum et Sedis Apostolicæ nuntium et commissarium, ut harum rerum veritatem diligenter inquirat, et quæ corrigenda et emendanda in te compererit, corrigat et emendet, et, præter cætera, curet, ut ipsius Tridentini Concilii decreta suscipias, exequaris et serves. Proinde fraternitatem tuam in virtute sanctæ obedientiæ monemus atque præcipimus, ut ei super omnibus rebus, de quibus nostro nomine te monuerit, pareas atque obedias : alioquin sententiam, quam in te tulerit, suspensionis, interdicti, sive etiam excommunicationis, ratam habebimus et faciemus, Deo auctore, inviolabiliter observari. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die XVIII Martii MDLXVI, Pontif. nostri anno primo ».

436. *Galliæ regina de hæresi suspecta.* — At unum erat, præ cæteris, quod Pontificis animum, in Galliarum regno torquebat ; cognovisse, nimirum, ut non semel admonuimus, hæreticos a regina, non modo minime, ut par erat, coercitos, sed impensius potius ab ipsa gratiis beneficiisque fuisse cumulatos. Et revera, licet in eum, quem supra memoravimus, Odetum Castilioneum, non semel tantum, sed iterato perstrepuerit Pius, nil tamen contra illum actum, et Apostolicorum in eum mandatorum executionem, quotidie, diversarum causarum assimulata specie, regina protelaverat. Oblatis siquidem Odeto laicis bonis ac juribus, obtinere ab eo ipsa nitebatur, ut Ecclesiasticis cederet, et a volente impetrare studebat, quod minime ab invito extorquere voluisset. Quæ quidem protelatio Pium merito in suspicionem induxit, ut ea quoque hæreticis adhæreret. Hæretici pariter duo episcopi, quos memoravimus, Valentinus et Uticensis, Catholicis (ut diximus) episcopis ad proprias redire diœceses compulsis, cum non modo in aula regia subsisterent, sed specialibus etiam favoribus ipsa illos cohonestaret, conceptam de ea malam opinionem auxere ; quam deteriorem penitus deinde reddidit malevolorum quorumdam vociferatio, qua, nempe, reginam ipsam, ad ineundam cum Turcis societatem, (ut hi, videlicet, armata classe Christianos aggrederentur) Constantinopolim misisse vulgarunt.

Quanto igitur ob hæc in dies magis suspicionibus ac sollicitudinibus angebatur Pii animus, tanto vicissim undique angustiis premebatur regina, cum et simulationem, qua cum hæreticis agebat, ut felici concluderetur fine conceptum quoddam animo propositum, pandere nollet ; nec e contra Pontificis benevolentiam ac gratiam amittere, sanum consilium putaret, cujus auxilio freta, aliquando hostium suorum ausus comprimere sperabat : ideoque, ut ea, quæ contra istos commoliebatur, ex sententia succederent, misso ad Pium et rempublicam Venetam (quæ et ipsa de regina querebatur, quæ cum Turcis agere, ut eos ad inferenda Christianis damna traheret, diceretur) nobili viro, Equite de Seura, apud utrumque se purgare contendit ; et ad præscriptum tali tantaque efficacia is egit, ut ex utriusque animi (si tamen scriptoribus rem narrantibus sit fides) omnem prorsus suspicionem dubitationemque ablegaverit.

437. *Caroli Molinæi improba scripta.* — Hoc anno Lutetiæ Parisiorum obiit Carolus Molinæus, in quo Deus vere patientiæ et misericordiæ suæ divitias ostendisse fatendum est, si tamen ipse vere resipuerit. Hic pestilens ille homo fuit, qui virulentis scriptis pluribus Catholicam fidem ac Apostolicam Sedem, sed præcipue sacrosancti Concilii Tridentini Acta innumeris calumniis læsit ; quas, jussu Pii, Andræas Vega Minorita et Petrus Fontidonius theologus postmodum eruditissime diluerunt. De eo hæc habet Bulengerius : « Lutetiæ, Carolus Molinæus, Februario mense, libellum supplicem senatui obtulit, quo petebat, ut in sectarios antiquaretur et legibus ageretur. Præcipua libelli capita fuere, quod, specie religionis, rebelles cœtus haberent, pecunias sectæ consciis propria auctoritate indicerent, Consistoria celebrarent, ministros privatorum sumptibus alerent, stipendia erogarent. Quod in Consistoriis ministri de omnibus causis, spreta regii magistratus jurisdictione, cognoscerent, plebeculam, a fide Catholica ad novas opiniones traductam, licentia et libertate imbuerent ; ipsi vero peregrini et hospites, nullaque legitima vocatione ministerium arriperent, et sacramenta propria auctoritate administrarent, sacerdotum munera interpellarent, denique omnia facerent, quibus subditorum fides in regem infringeretur. Eo animo tum erat, ut si vita suppeteret, sectæ opiniones scriptis suis everteret, sed in ea cogitatione, antequam opus attingeret, excessit ». Ista ille ; at Thuanus, privati illius odii in sectarios has attulisse causas scribit : quod nempe, Confessionem Augustanam, quæ in Germania obtinebat, Genevensi et Helvetica tolerabiliorem dixisset ; et in Commentariis in consuetudines Parisienses, fanaticos eos et seditiosos vocasset ; et eapropter, illos in concionibus, Synodis et ubique, palam ipsum traducere, domesticos qui eum observabant corrumpere, et amanuenses, ne eorum opera uti posset, minis, pretio,

blanditiis seducere consuevisse. Verum, si sic res sese habuisset, non contra sectarios cunctos, sed in eos dumtaxat, qui Genevensis et Helveticæ sectæ erant, invectum esse et scripsisse dicendum esset, non contra omnes, quorum partem ab eo alteri præpositam, pro ipso stetisse censendum foret. Cum vero contra omnes scripserit sectas, sectarum omnium evidens est agnovisse perniciem, iisque se abdicasse, ut Catholicam fidem profiteretur : quod nempe aperte referre, æquivoco suo scribendi modo, Thuanus noluit, quod forte laudibus, impiissimis Molinæi scriptis, ab eo superius datis, hæc illius resipiscentiæ ultima monumenta, nullatenus convenire conspexerit.

438. *Nostradamus Saloni in Provincia moritur.* — Obiit quoque Saloni in Provincia, nugax ille, toto orbe famosus Michaël Nostradamus, qui futurorum eventuum præscium se et præsagum, per astrorum influxum venditavit ; sub cujus deinceps nomine, ejusmodi suas cogitationes plurimi alii ediderunt, versibus recens conditis, quasi ab eo conscriptis, typis traditis, ut plebeculæ imponerent, eique prophetæ nomen attribuerent ; quod tamen (ut scribit Britius) huic merito concessum nonnulli putant, virumque bonum fuisse scribunt, et hoc cœlesti munere, pro ingenuitate et vitæ probitate non indignum asserunt. Albinum quoque, nobili Valzergorum et Seresciorum familia ortum, Tholosanum, Ecclesiasticum et archidiaconum, fidei defensorem, voce et scriptis toti Aquitaniæ clarum, hoc eodem anno mortuum esse, tradit Genebrardus in Chronic.

439. *Inopportuna Inquisitionis Hispanicæ introductio in Belgium suscitat inter nobiles conjurationem, quam minacibus edictis gubernatrix comprimere tentat.* — At inter cætera, quæ, memoratu digna, hoc anno acciderunt, illud procul dubio fuit, hæresim, ejusque sodales, tumultus, rebelliones, bella, unaque cum eis innumeras calamitates, in Belgio primo erupisse, secumque evexisse. Superiore anno, ut Surius, Thuanus aliique narrant, mense Octobri, ut vult Surius, vel Decembri, ut scribit Belcarius, Philippus Secundus, Hispaniarum rex, et Belgii princeps, ad ejusdem Belgii gubernatricem, Margaritam Parmensem litteras dederat, quibus, ad fidem Catholicam conservandam, denuo vulgari, et hinc executioni mandari edicta omnia jusserat, quæ adversus hæreticos, tum ipse, tum pater ipsius, Carolus V imperator sanxerant ; et insuper sacrosancti Tridentini Concilii decreta, uti jam cætera Hispanicæ ditionis loca fecerant, recipi et observari præceperat. In illis vero edictis, Sedis Apostolicæ auctoritate, ut Bentivolius narrat, forma præscribebatur, quam inquisitores sequi deberent, ut ab hæresis peste regiones illæ servarentur incolumes, et mandatorum quidem regis hæc præcipua quædam fuisse capita, Surius refert :

« Ut parochi suorum parochianorum nomina totamque familiam describant, et qua quisque in platea degat, et cujus sit conditionis. In iis, si qui sint, qui non ita pridem in ipsorum parœciis habitare cœperint, petant ab illo parocho vitæ illorum testimonium, sub quo proxime morati sint : id, si non suppetat, intra certum tempus exhibere jubeant. Ab ignotis quoque conjugatis, ejus sacerdotis qui illos conjunxit repetant testimonium, ut appareat num in contrahendo matrimonio Catholicæ Romanæ Ecclesiæ morem secuti sint, atque tum horum, tum aliorum omnium, qui in illorum præsentia matrimonio juncti fuerint, nomina in scripta redigant.

« Ut non parochi dumtaxat, sed etiam confessarii omnes, ipsorum confitentium nomina, cognomina, habitationem adnotent.

« Ut idem faciant parochi et eorum vicarii erga conscribenda nomina et cognomina baptizandorum infantium, et eorum parentum et susceptorum.

« Ut utriusque sexus didascali omnes se sistant coram episcopis, exposituri conditionem, patriam, religionem suam, et quos libros pueris prælegant. Porro episcopi, de iis facti certiores, vel admittant, vel rejiciant, aut certe differant illos et suspendant. Si qui vero non se sistant, aut non velint respondere episcopis ; iis fas non sit juventutem instituere.

« Ut parochi accurate perquirant, num illi, qui publicis victitant eleemosynis, Catholici sint, suaque peccata confiteantur et communicent. Si qui tales non sint, iis a præfectis pauperum negetur eleemosyna ».

440. Ista decretorum capita, et a Parmensi, regis jussu, edita fuisse, et a provincialibus Synodis, tunc passim juxta Concilii Tridentini mandatum coactis, prodiisse narrat Thuanus. Superiori siquidem anno Maximilianus a Berge, archiepiscopus Cameracensis, Synodum habuerat, cujus Acta descripta habentur, ac Antverpiæ hoc anno in officina Gulielmi Silvii typographi regii, cum ejusdem regis privilegio, ut etiam in Commentario novorum Belgii episcoporum Havensis [1] narrat, typis sunt tradita. Belcarius insuper et alii confirmant, regiarum litterarum exempla, quæ hoc anno MDLXVI, mense Januario, publicata fuerunt, Parmensem ad provincias misisse, mandatis suis additis, quibus, universis et singulis præcipiebat, ut regiæ voluntati omnes parerent, utque id commodius perficeretur, jubebat, ut unum ex suis senatoribus semper, semestri hoc munere functurum, deligerent civitates, qui inquisitoribus jurisdictionem suam exercentibus adsideret in cu-

[1] Arnol. Havens. Comment. lib. I cap. XI pag. 46.

jus locum sexto quoque mense alium sufficerent; qui, et Tridentini Concilii decreta exacte servari curaret, seduloque quid in eo negotio ageretur indicaret; ut tertio quoque mense saltem, quo in statu religio esset cognosceretur; et si quæ difficultates subortæ fuissent, eis per delegatos a Parmensi prospiceretur. Et hæc quidem prima tumultuandi in Belgio occasio, ex odio videlicet in severum Hispanicæ inquisitionis jugum processit, quod novarum rerum amatores quam potuerunt immanissimum iniquissimumve depinxere, ut inde animos concitarent. Erant quidem (inquit Haræus) in instructione hic denuo renovata, jamque inquisitoribus in Belgio anno MDLV et alias data, nescio cur, nonnulla (ut ipse asserit) dura, et hæc inter cætera: « Si aliqui (regis sunt verba) apud inquisitores compareant, volentes alium deferre super hæresi, ea tamen conditione, quod nomen delatoris celabitur et informationi non inseretur, (ut sæpius contingit) illos tanquam testes non recipient, neque eorum delationem informationi inserent, neque ex ejusmodi delatione contra aliquem procedent ». Et rursum: « Si inquisitores commissarii comperiant aliquos, qui per invidiam aut alia occasione alios injuste detulerint, hoc judici et magistratui loci, aut Concilio Provinciali indicabunt, ut ipsi contra tales calumniatores procedi curent ». Ista apud Haræum.

441. At, priusquam edictum publicaretur, nobilitatem fœdus inter se iniisse anno superiori idem scribit. Verum, utrum tempore nuptiarum inter Alexandrum Farnesium et Mariam Emanuelis regis Portugalliæ ex filio Eduardo neptem, sub finem scilicet Novembris, vel nonnisi paulo post, se non posse affirmare dicit; tametsi parum referat, si tunc inita ea societas fuerit ante idus Decembris, quibus de regiis litteris publicandis statutum fuit, an aliarum nuptiarum occasione, nempe Montignæi, Hornani comitis fratris, ut tradit Campana. Quidquid fuerit, certum sibi etiam non innotuisse fatetur Haræus supradicti fœderis primarium inventorem, licet ex gravi auctore hæc exscripsisse affirmet: « Inter nobiles erant adolescentes nonnulli, qui, vel Genevæ, vel in Germania peregrinas religiones didicerant, deserique Galliarum exemplo quam sequerentur religionem non debere affirmabant. Ab his paucis conjuratio primo suscipitur, ita incerta initio, ut quid, aut qua ratione aggredi oporteret, constituere secum difficulter possent. Verum, cum hæc verbis concepta conjuratio, inanis futura diceretur, Philippo Marnixio, domino Sanctæ Aldegundæ dictante, sex una secum nobiles fœdus sanxerunt, etc. » Horum vero nomina hæc sunt, Dandelotius, Vilersius, Hamesius, Tholousius, Bouxtelius et Dolhainus; quibus deinde Orangius, Egmondanus, Bergensis, Hornanus, Montigneus, Hoocstratanus se addidere, qui fœdus inter se scripto firmarunt; cui, ut Bentivolius narrat, compromissi nomen dederunt. Hi igitur, cum alii simulatione rem agere æquius judicarent, provincias atque urbes in quibus turbas concitarent partiti, apud amicos et notos suam societatem suscipiendam curarunt, magnaque voluntatum studiorumque consensione effectum est, ut passim multi nobiles se conjurantibus adderent tabulasque consignarent: imo nonnulli, inaudita animi levitate, quid essent quidve continerent percipere negligentes, cæterorum, qui illas subscripsisse dicerentur, profitentes se stare judicio, eas pariter subsignarunt, et inter hos, Catholicos etiam extitisse aliquos, scribit Surius; qui tamen, prava deinde confœderatorum mente comperta, ab eis se separarunt.

442. Ubi igitur, quod præfati sumus, edictum vulgatum fuit, sese a Zelandiæ, Ollandiæ atque Ultrajecti præfectura abdicandi facultatem a gubernatrice Orangius obtinere connixus est; quod, ex quorumdam edicti ejusdem capitibus, imminentibus certeque exorituris motibus obstare non posse, se intelligere diceret. Vigesima quoque secunda die Januarii, quatuor supremarum Brabantiæ provinciæ urbium delegati, una cum Brabantiæ cancellariæ delegatis, gubernatricem adiere, sibique impositam inquisitionis jurisdictionem sustinere non posse, quorumdam privilegiorum suorum exhibitione, ostenderunt. Varii etiam contra edictum ipsum ac inquisitionem per urbem seditiosi libelli sparsi fuerunt: inquisitionique ipsi, magna militum manu, Bruswicensium ducem brevi auxilio venturum, subdole seditioseque vulgarunt; dum interim novis edictis, de officio Parmensis subditos commonefaceret, secreto licet, ad turbas sedandas, de mitigandis regiis in hæresim, ac pro inquisitione mandatis, continua consilia haberet.

443. At fœderati, qui rursus Bredæ, mense Martio, apud Orangium convenerant, quarto nonas Aprilis primum Bruxellam ingrediuntur, inter quos Henrico Bredenrodio ab iisdem delata provincia, ut pro toto conventu verba faceret, libellumque Parmensi exhiberet. Eamdem quoque urbem paulo post, nempe tert. non. Aprilis, ingressus est etiam Ludovicus Nassavius, tam frequenti nobilium comitatu, ut jam Bruxellæ centum quinquaginta censerentur, quorum omnium nomine Bredenrodius, ex sibi imposito, ut diximus, munere, nonis Aprilis in amplissimo equitum togatorumque senatu, quem Parmensis eo die coegerat, post multa ad sui sociorumque excusationem prolata, libellum supplicem ei obtulit, cujus summam Franciscus Haræus[1] hanc fuisse scribit:

[1] Annal. Brabant. Franc. Haræi.

444. « Esse ita sane, ut causas non improbabiles rex haberet, quibus, cum ante sæpe, tum postremis litteris, patris Cæsaris exemplo, retinendam veterum de religione edictorum severitatem imperaret. Verum, cum non unis neque iisdem consiliis administrari rempublicam perpetuo oporteat, fuerintque ea edicta jam olim, (cum ferre ea posse homines crederentur, cumque minus exacte ex eorum præscripto jus diceretur) maximorum malorum gravissimorumque motuum causa, vereri se modo, non tam veteres animorum offensiones, atque eos rerum motus seditionesque, quibus concussa gravissima ruina Respublica collabatur. Jam pridem se sperasse futurum, uti vel proceres, vel provinciarum ordines hanc in se curam susciperent. Verum cum certis quas ignorarent de causis, hoc illi reipublicæ officium non præstiterint, facere se necessario, pro ea, qua regi patriæque necessitudine tenerentur, uti de rebus tantis, Parmensem commonefacerent, cæterisque, hoc suo officio, idcirco præirent, tum quod agros habitarent, in quarum vastitatem commotorum sese hominum rabies, ut plurimum converteret, tum quod sibi cæterisque per Belgium hominibus, nullam contra calumniam suffecturam innocentiam intelligerent. Postulare itaque se, uti et legatione regi Parmensis exponat, retineri (nisi, veteribus edictis abrogatis, novisque ex sententia Ordinum generalium promulgatis) rempublicam diutius non posse ; tum, quoad de hac legatione sententiam rex rescripturus, differri omnem inquisitionis edictorumque executionem Parmensis patiatur ; atque hæc esse postulata, quæ nobiles, jam pridem regi fide probati, humillime flagitarent, extra omnem seditionem cædiumque culpam futuri (quod Deum, regem, Parmensem, senatores, omnes omnino homines atque suam conscientiam testarentur) si fide optima præclarissimoque in rempublicam studio monentibus non pareatur ».

445. Libellum hunc, licet in eo liberius quam par esset fœderati loquerentur ; tamen in lenius verborum genus fuisse ab Orangio commutatum, tradit idem Haræus, quod jam, sumptis viribus, conjurati in apertam exilirent audaciam : quæ quidem erupit, cum libello eidem a Parmensi retulere responsum, quod, paucis complexum, ejusmodi fuit : « facturam se, quod de Hispanica legatione proponeretur ; jamque antea, se eam novam edicti formulam concepisse, qua regio decori subditorumque simul genio ac utilitati prospiceretur. Ferre nihilominus imperii sui rationem haud posse, quod interim, omni metu edictorum sublato, religio ac fides pravis ac impiis commolientium insidiis objecta remaneret ; leniter tamen, ac citra omnem severitatem, se imperante, inquisitores suo munere perfuncturos ». Hi, enim, temere vicissim responsum reddiderunt, se optasse, ut clarioribus dilucidioribusque verbis animi sui sententiam Parmensis aperiret ; quapropter, si quid eorum quæ metuebantur accidisset, sciret ipsa profecto, cujusvis criminis se esse innoxios, quod ipsorum consiliis, opportuno tempore, aures adhibere contempsisset.

446. Hinc dictis facta addiderunt : cum enim commotæ tempestatis periculum non minus agnovisset quam formidasset Parmensis, conceptum timorem ita in corde pressum retinere non potuit, ut inter loquendum, cuidam proceri Barlaimontio illum non aperiret. At cum ut consolaretur Barlaimontius, his verbis usus est : « Nequaquam, domina, ne metuas hos, seu mendicos, seu nebulones ». Quæ quidem verba, cum vernaculo protulisset sermone, juxta hujus prolationem observata, conjuratis Geusiorum nomen impositum est. Geusii siquidem vocem [1], quam Gallicam aliqui faciunt, modo scurram, modo mendicum, modo facetum nepotem significare nonnulli existimant ; licet alii Teutonicam credant, et pro Geusen usurpant, quam majores, vel Gothis, genti barbaræ, tribuissent, vel Gothici nominis odio convicium fecissent.

447. Quidquid sit, cum, eodem Aprili mense, quos diximus, fœderati, qui jam trecenti numerabantur, in Comitis Culenburgii ædibus pranderent, proque magnitudine multiplicitateque poculorum, publicarum rerum curæ consilia ac verba multiplicarent ; inter alia accidit etiam recitari dicterium, quo a Barlaimontio tota ea optimorum nobilissimorumque hominum multitudo in contemptum dicta fuerat, quo audito, omnes verbo perculsi, et a vino simul, non modo exhilarati, sed extra se rapti, uno ore unaque voce, libenter in regis patriæque gratiam se Geusios futuros conclamare cœperunt, et dicentes : *Vivat rex, vivant Geusii*, immanibus ad regis Geusiorumque salutem sese poculis profuderunt. Hinc Bredenrodius, quem omnium nomine, libellum gubernatrici obtulisse diximus, fœderatorumque fere princeps videbatur, vas ligneum postulat, manticam e trabe suspendit, sub trabe faustam regi Geusisque potationem indicit, jurisjurandi eam formulam potanti præscribit : uti usque ad panem, salem atque manticam, non discessurum sese ab instituto quisque profiteretur. Crescit bacchantium furor, galeri permutantur, inversi capitibus imponuntur, ad singula quæque momenta : *Vivat rex, vivant Geusii*, inclamatur. In aream procedunt, et idem quoque symbolum per insequentes dies repetunt, et mox e cinericio panno sibi vestes assumunt, minutas-

[1] Apud Isselt.

que mendicantium e ligno scutellas poculaque e galero suspendunt; numismata cudi in eam formam procurant, ut uno latere regis effigies, his circumscripta verbis : *Fideles regi*; altero, duabus fœderatis manibus implicata mantica conspiceretur, his verbis adjectis : *Usque ad manticam*. Radi sibi postremo, præter superius labrum, barbam reliquam jubent. Hinc, sicuti Protestantes in Germania, Hugonotti in Galliis, sic in Belgio Geusii deinceps, qui a fide Catholica defecissent, nuncupati fuerunt.

448. Qui in Hispaniam legati regem adirent, Marchio Bergensis et Montigneus eliguntur, a fœderatis Geusiis probati, qui donec regis animum per eos non intellexissent, tranquille sese domi rempublicam habituros promiserunt; sed quam probe fidem datam præstiterint, subsequentes mox coitiones, ut observat ab Isselt, et aliæ ab iis excitatæ turbæ luculenter ostenderunt. Interim Parmensis, dimissis in suas quosque provincias præfectis, eorum singulos earumdem provinciarum conventus cogere mense Maio hujus anni voluit, in quibus, ipsa mandante, hæc capita proposita fuerunt, a præfato Haræo, quem præ omnibus fidelem ac exactum Belgicorum tumultuum scriptorem reperimus, et quæcumque scripsit, ut ab Isselt observat, ex ipsis autographis decerpsit, sic adnotata leguntur :

« Qui alienam a Catholica religionem publice privatimve doceret, munus gereret, libros scriberet, domum sciens dolo malo præberet, turbam concitaret, Catholicos offenderet; in eos homines, pœnitentes gladio, non pœnitentes laqueo animadverteretur : bona ita demum fisco cederent, si non iis provinciis atque urbibus existerent, quibus ob crimen in commissum cadere bona damnatorum non consueverunt.

« Qui crimen hæresis animo contraxisset, res facto non admisisset, huic pœnitenti et coram episcopo hæresim renuntianti, pœnæ is terror non existeret.

« Qui delatus hæresi non renuntiaret, is proscriptus bonis uteretur; alienandi testandique de iis bonis potestatem non haberet; mortuo hæredes Catholici ab intestato succederent; bona ita tamen amitteret, si contra religionem quietemque provinciarum absens moliri quid convinceretur.

« Anabaptistæ pœnitentes, nullius gravioris facti rei, extra ordinem, arbitrio judicis coercerentur, pœna mortis non tenerentur : sed non pœnitentes definito exitio bonisque mulctarentur.

« Hæretici relapsi, inde denuo pœnitentes, exilio atque bonis; non pœnitentes, morte punirentur.

« Anabaptistæ relapsi, nullo discrimine, laqueo suspenderentur.

« Qui libros, vel hæreticos vel seditiosos, sciens, dolo malo sæpius excudisset, distraxisset, is pœna ministrorum doctorumque teneretur.

« Qui rarius fecisset, is proscriptus, arbitrio judicis, vel ære vel corpore pœnas daret.

« Qui lucro, non hæresi adductus, res eas fecisset, extra ordinem arbitrio judicis coerceretur.

« Qui, quo quis seduceretur, frequenter disputaret, pœna mortis; qui raro, nec seducendi animo, sed curiositate id faceret, in eum arbitrio judicis animadverteretur.

« Qui libros improbatæ lectionis legeret, legendos alteri exhiberet, imagines, signa, statuas, religioni contumeliosas pingeret, sculperet, pictas, sculptas haberet, illicitis novarum religionum collegiis interfuisset : in eum, pro criminis, personæ atque rei diversitate, arbitrio judicis statueretur. E contra qui hæreticorum illicita collegia denuntiasset, huic si collega extitisset, pœna condonaretur, sin collega non fuisset, vel dimidium bonorum, si sexcentos florenos non excederent, vel quartam, si excederent, e bonis damnatorum acciperet.

« Peregrini intra urbes atque pagos ita demum futuri inquilini admitterentur, si idoneas ab eo, cui postremo paruissent, parocho atque judice litteras afferrent. Ad peregrinos tamen mercatores, ita ea cautio non pertineret, si modesti, sine Catholicorum offensa, permanerent.

« Quibus reis ob pœnitentiam fuisset condonatum, ii magistratum imposterum nullum gererent; quos tamen suspectos de hæresi judices pronuntiassent, ii, re cognita, impetrata in integrum restitutione, a magistratu non prohiberentur ».

His (inquit Haræus) de ludimagistris et typographis et alia pauca capita etiam addita erant, quæ forsan de iis, quæ supra ex Thuano et Surio proposuimus, decretis, egisse censendum est.

449. Varie igitur Ordines responderunt; et quidem Artesii, ut idem Haræus narrat, si calumniatoribus pœna statueretur, universa sibi placitura capita fassi sunt. Flandri etiam ita assentiti sunt, ut contra ea multa nihilominus de certis suis privilegiis, de judicum præventione objicerent; cum jus nullum in laicos dicere, permitti clericis vellent; de libris non solos theologos, sed cæterarum quoque disciplinarum professores cognoscere optarent. Atrébates autem, Hannonios et Namurcenses capitibus subscripsisse scribit Thuanus, qui ex instituto hæreticorum partes tueri contendens, postquam diffiteri minime potuit, capitum formulam singulis provinciarum ordinibus a curia propositam fuisse, ut eam ratam haberent; Atrebatesque, Hannonios ac Namurcenses ei subscripsisse, addit, et in Flandria et Brabantia

promulgatam fuisse, non vocatis Batavis, Zelandiis, Frisiis, et aliis, quod ii, privilegiis et immunitatibus suis fulti, minime assentirentur. Quo enim Batavi, Zelandi, Frisii vocandi fuerint, minime intelligitur, cum separatim singularum provinciarum ordines cogendi essent, nec promulgationi in Brabantia vel faciendæ vel factæ commune aliquid ipsi haberent. Nec privilegia, ac immunitates, quibus fulti, capitibus minime assentirentur, ipsarum provinciarum ordines cogere vetaret, cum aliæ quoque provinciæ similibus ac illæ privilegiis ac immunitatibus exornatæ, et a novo edicto, ut diximus, aversæ, illud non receperint ; nec ex hoc tamen suos singulæ ordines convocare respuerint.

450. Ex eo autem edicto, nullum, ut tradit Haræus, respublica fructum est consecuta ; nec mirandum est, promulgatam hanc temporariam ac fiduciariam placitorum moderationis formulam, multis indignationem, universis risum movisse, idque adnotasse Thuanum, eo quod in ea (ut ipse dicit), loco summi beneficii decretum esset, ut Protestantes, ministri, eorum hospites, et qui offensioni causam darent, non flamma, sed suspendio necarentur ; qui animum sententiamque mutarent, gladio ; vulgus in errorem labens, exilio castigaretur. Mirandum, inquam, non est, cum jam in apertum prosilire hæretica insania furorque decrevisset. Etenim, mox ubi de mitioribus his legibus Parmensis agere cœpisset, et in lubrico ita rem constitutam nonnulli fœderati animadvertissent, ut, si persuaderi hoc, quod proponebatur, edictum contingeret, nulla imposterum stabiliendæ novæ sectæ spes existeret ; astutissimis quibusdam suadentibus, novarum rerum amatores, gubernatricem, omni prorsus sublato edicto, eorum votis cessisse, subdole etiam scripto, vulgarunt. Quo factum est, uti cardinalis Bentivolius tradit [1], quod torrentis instar, vox hæc, ultro citroque cursans, vulgum sic concitaverit, ut, paucis ante kalend. Maii diebus, circum majores Flandriæ vicos, per agros, diurni etiam haberentur Calvinistarum conventus, nocturnos enim diu ante celebrarant. Tum siquidem publice effrenateque, ex industria prodire hæresim fœderati curarunt, ut sic facilius impiis eorum petitionibus, necessitate fere cogente, rex annueret. Imo ad plebem incendendam, crebros sparsos rumores de legatorum infausto in Hispaniam adventu, de regis contra sectarios eorumque fautorum indignatione, de classis, ad eum in Belgium portandum, apparatu, de Henrici Brunswici, qui sub Philippo merebat, cum delectis militibus, ut inquisitoribus (sicut innuimus) novisque episcopis, armata manu præsto esset, ex Germania adventu, Thuanus ipse diffiteri minime potuit ; effectumque id asserit, ut in dies crescentis numeri ostentatione adversariis metus incuteretur : additque impiarum conventicularum facto initio, in Flandria, Brabantia, Gheldra ac Frisia conciones publice, deinde in patentibus campis, aliisque opportunis locis habitas, passim ad eas primum inerme, sed postmodum, ad corporis tutelam, armata confluente plebe.

451. Sic facto impetu, impune ubique Calvinistarum, Lutheranorum, Anabaptistarum disseminabantur errores, summisque laudibus unusquisque falsum cui se addixerat dogma extollebat ; nec doctior quisquam aut peritior prædicationis munus assumebat, sed qui impudentior iniquæque innixus quisque opinioni, eam, non tam procaciter proferre, quam alios etiam, uti Dei verbum, docere posse arbitrabatur. Feminæ etiam, quibus ab Apostolo præceptum erat, ut silerent, et si non aliis prædicare, colloquiis saltem interesse, horrenda prorsus temeritate contendebant. Nullæ tamen per Lutzemburgum, Artesiam, Hannoniam, Namurcum, neque per Insulas, Duacum et Orchum hæreticæ coitiones habitæ sunt.

452. *In pluribus Belgii urbibus, Antuerpiæ præsertim, tumultus, cædes, et sacrorum direptio.* — His idcirco compertis [1], mitioribus remediis omnino posthabitis, severiora adhibenda censuit gubernatrix ; ac mense Junio, in impios conventus graves pœnas decrevit : quod tamen edictum inefficax fuit, si Thuano credatur ; nam alii, eo, in urbibus coercitam plebem asserunt, et insuper hunc fructum perceptum, ut quibus locis conciones nondum haberentur, in iis ne susciperentur. magistratus opera, cautum esset scribunt. At contra, (ut refert Haræus) quibus locis jam factæ erant, majore etiam hominum concursu, armatorumque multitudine, ministri conventus suos ad loca urbibus viciniora transtulere, Psalmos ad numeros Marolanos Bezanosque, instar Sirenum, decantarunt ; in papam, ut Antichristum, in sanctorum imagines, ut idola, in monachos cæterosque sacerdotes, ut Pharisæos, (exemplo ducis Josue, Eliæ, Machabæorum, imo ipsius Christi, ut jactabant,) conciones acerbas perpetuo habuerunt. Quin et legatos in Gallias, Angliam, Germaniam varios miserunt, ut undique accitis viribus, cœptæ rebellionis ausus tuerentur. Fœderati etiam, assimulata specie, quod Hispanicis legationibus non responderetur, sexto decim. kal. Augusti ad Sanctum-Trudonem ditionis Leodiensis urbem, seditiosum satis conventum habuere ; dum interea, post diutinas conciones in Flandria, per obscuros primum Casletanæ ditionis pagos, templa violantur ; inde, Augusto mense ineunte, in vicinum

[1] Histor. par. 1. lib. 2.

[1] Bentivol. ut sup. Haræus, ut sup.

Balliolum furor transit, celebre ibi monasterium colluvie hominum invadente, imaginibus statuisque insultante, omniaque evertente, Juliano et Jacobo ministris. Eadem Stigerii patrantur scelera, et Lysa transgressa, per Insulensem agrum Seclinium usque excurritur. At tantum facinus Seclinienses, Goudecuriani, Wouriniani, cæterique ejus regionis rustici, minime ferendum putarunt; ideoque, nullo imperante, sumptis quæ sors obtulisset armis, uno agmine in obvios Iconoclastas irruunt, quorum pars in paludes concitatur, vel flumine mergitur, altera, paucis demptis, qui delapsi sunt, ferro trucidatur. Eadem fere sacrilegia, (ut mox dicetur) Ipri, ejusque exemplo, Gandavi, et tota occidua Flandriæ regione, in urbibus et pagis commissa sunt, scelus fovente ac saltem dissimulante, Egmondano. At quod Antuerpiæ patratum est, uti omnibus præstat, omnibusque exemplo fuit, sic non cursim ac properato recitandum. Illud, præter innumeros alios, ab Haræo habes his verbis :

453. « Antuerpia jam inde a mense Maio uterum gestarat; hinc mense Julio insignibus sex agrariis concionibus intumuerat : accesserant Lutheranorum et Calvinistarum in uno utero concertationes; necessario itaque prodire, Flandriæ exemplo, infaustum partum oportebat. Solemnes annuæ Festo Assumptionis Beatæ Mariæ Virginis urbicæ supplicationes de more peragebantur; imago Beatæ Mariæ Virginis solemni pompa per urbem circumlata, inde, pro more, medio templo collocatur. Multis itaque verborum contumeliis Jerichuntinum hunc triumphum Arcæ Novi Testamenti, (similis enim describitur Arcæ veteris ad Jericho Josue VI.) multi proscindunt, Deiparam (proh scelus!) Mariolam fabri, a Josepho fabro salutant: accendunt animos ministri; fugienda non animo modo, sed et corpore idola clamant, eradicari, exstirpari tantam summi Dei contumeliam oportere vociferantur. Quinto itaque die post, illo ipso tertio decimo kalend. id est, die Augusti vigesimo, post preces vespertinas, nebulones nonnulli sacram ædem primariam, D. Virgini sacram ingressi, insanis clamoribus vocibusque toto templo concertant, imaginem Beatæ Mariæ compellant; si, *Vivant Geusii*, clamet, parcituros se illi affirmant, æditu is insultant, cum Catholicis rixantur. Excitus ad eum rumorem magistratus, initio apparitores, post e suo collegio certos in templum, nullo fructu ablegat. Sub vesperam itaque hora sexta, occlusis templi foribus, præeunte quodam centurione, qui tutandarum concionum munus tenebat, sublata voce, ad numeros Genevenses Psalmum auspicatur, eo eventu, ut velut carmine motis mentibus, in imaginem Deiparæ cæterasque furibundi insilirent; Christum denique una cum cruce funibus detractum in frusta comminuerent; latrones tamen, (suos equidem tutelares) intactos relinquerent; sacrosanctum Sacramentum horrendis contumeliis afficerent, præstantissimorum pictorum monumenta confringerent, religiosa, jure etiam Gentium, mortuorum sepulchra violarent, suppellectilem sacram omnem auferrent : atque ea ratione pauci nebulones, nemine repugnante, in tam populosa urbe, totos tres dies bacchantur, totius urbis templa diripiunt, monasteria, sacella, cibos, quos absumere non possunt, profundunt, cervisiam reliquam fœdant, libros Bibliothecarum nullo discrimine conscindunt, pecuniam, vestem suppellectilemque sibi omnem rapiunt ». Et infra : « Jam vastatis hunc in modum templis, mox primarium beatæ Mariæ Hermannus Stuycker Zuollanus, Calvinistarum minister turbulentissimus, invadit. D. Georgii ædem Lutherani occupant. Lubet adjungere verba Metrii Calvinistæ, quo certius etiam ista posteris constent. Maregravius, (inquit) postquam plebem difficile expelli aut sedari posse videt, omnes januas, una excepta, claudit et discedit; hinc populus audentior factus, cum jam vesperi hora sexta esset audita, alter alterum instigat, simulacrum Mariæ deturbant, sacellum effringunt, exclamant : *Vive les Geus, Vivant Geusii.* Hoc incepto, mox tam valido furore ulterius progressum, grassatum, pluribusque manibus laboratum, ut ante noctis medium, omnia sacella effracta, altaria dejecta, statuæ, simulacra et imagines deturbatæ fractæque, claustra omnia reserata fuerint, in hoc amplissimo Mariæ templo, altaribus plus minus septuaginta decorato, et pretiosis picturis regalique luxu tam splendido, ut simile vix inveniri queat. Hæc omnia simul atque hic peracta, ingentes adolescentum catervæ, viris nonnullis, nebulonibus simul et meretricibus permixtis, circumcurrunt, idem aliis etiam locis perpetraturi, Franciscanorum, Clarissarum, D. Jacobi, Andreæ, Georgii, Michaelis Petri Potsi Burgi, Fakenarum sororum, Albarum, Nigrarum, et Tertianarum, Nonnarum Bogardorum, Dominicanorum, et ut semel ac simul dicam, totius Antverpianæ urbis templa sacellaque omnia insano festinoque tumultu vastant; ita ut, ante clarum orientis solis jubar, præcipua quæque diruta deturbataque fuerint ». Et nonnullis interjectis : « Postridie mane statim atque portæ patebant, Iconomachorum quidam extra urbem currunt, primo ad D. Bernardi monasterium, sexquimilliario ab urbe, deinde circumcirca in pagis Antuerpiæ vicinis, incredibili audacia et strenuitate, omnia in templis confringunt ac demoliuntur. Interea alii, toto hoc die et duobus sequentibus, in ipsa urbe, templa et monasteria iterum percurrunt, et quidquid reliquum vel integrum inveniunt, confringunt, nemine contra aut dicente, aut faciente ». Sic ille.

454. Falsa vero ac commentitia, ex his, ea deprehenduntur, quæ Thuanus, ad excusandum ex more horrendum hæreticorum facinus scripto mandavit : narrat siquidem, quod, dum Christi Crucifixi simulacrum ingens, egregie deauratum, (cujus supra Haræus meminit, ut audisti,) impii funibus cunctanter tractimque dejicere conarentur, sorte accidisse, ut in Velleris Aurei Equitum insignia, super exedras depicta incideret, eaque confringeret ; quamobrem, patientia se jam in justam indignationem vertente, magistratum ac plerosque cives arma sumpsisse, et multitudinem e plebis fæce talia molientem avertisse ac propulsasse, quibusdam ex his comprehensis, et mox in foro partim suspensis, partim exilio et alia pœna ad exemplum mulctatis, etc.

At, quam fabulosa simul ac inepta sint hæc aliaque ejusmodi quæ addit, ut tanti sceleris conscios ac auctores hæreticorum præcipuos minime extitisse ostendat, ac ferale excidium in plebis tantummodo fæcem rejiciat, ex ipsius oris testimonio facile judicatur. Cum enim omnes pæne scriptores, quod prædiximus, venerandum Crucifixi Redemptoris simulacrum in majori urbis templo statuerint, idque primum a sævientibus latronibus legatur direptum ; cum hoc prima die acciderit, et biduo sequenti continuatas sacrarum ædium a sacrilegis direptiones, nemine contradicere aut ire auso, Thuanus ipse diffiteri minime potuerit ; quomodo deinde, ex præfatæ imaginis confractione, magistratus ac civium patientia in justam indignationem versa, sacrilegia ista molienti multitudini, armis sumptis, sese objecisse, ac pœnis etiam impositis eam coercuisse asseruit, si non tantum (ut diximus) ea die, sed biduo etiam sequenti, nemine contradicente, eadem facinora plebs ipsa patravit ?

455. Quod vero impiæ commolitionis ac execrandi excidii, non tam plebis fæcem, quam nobiles hæreticorum, (quos Thuanus deinde et alii, ut infra dicetur, se crimine illato purgare contendisse pluribus, ut innuimus, narrat) ac magistratum gerentes, auctores fuerint ; evidentissime agnoscitur. Respuerant enim Antuerpienses magistratus ipsi, quod, ad coercendam plebem quæ jam ad seditionem versa agnoscebatur, obtulerat Parmensis auxilium, ut cuncti fere scriptores, nec ipso Thuano dempto, testantur ; eo ab hæretica pravitate perducta iniquitate, ut proprium excidium ac calamitatem diligeret, sibique ipsi minime parcendum putaret. Quibus si addas, quod biduo tantum, postquam ab ea urbe Orangius discesserat, ejusdem horrendum excidium patratum fuerit, verum intelliges, quod Haræus his verbis scriptum reliquit : « Certe nemo sese contra eos (nempe nebulones conjuratos) toto triduo serio movebat. Causa ferebatur, quod aperta machinatione nobilium fœderatorum, (qui, ut passim ubique suos, sic et Antuerpiæ Pensionarium Wesenbekium aliosque habebant) tum et tacito favore Orangii et sociorum procerum ista fieri satis constaret, atque ita non temere civibus contra cives ad arma ruendum esse, plures ratiocinabantur ». Sic ille : imo ab ipso Thuano eadem hæc Orangii perfidia his verbis proditur : « Dum hæc agerentur, crebris litteris a magistratu Arausionensis rogabatur, ut ad urbem veniret, qui sua dissimulatione usus, hæc per suam absentiam fieri mallet, sive necessitate eos adigere vellet, venire noluit, nisi ea conditione, ut se suaque, et omne urbis administrandæ jus suæ potestati committerent, etc. ».

456. Ubi igitur tot tantaque Antuerpiæ patrata crimina Parmensi innotuere, ipsa nuntio consternata, cum (ut scribit Bentivolius) proceres, provinciarumque gubernatores, temerarios hos ausus non modo dissimulare, sed iisdem etiam fomitem ministrare merito suspicaretur ; propriæ incolumitati consulendum putavit, compositaque suppellectile, Montes in Hannonia adire decrevit. Formidinem ejus rite auxerant, ac in sententia in tutiorem locum se recipiendi confirmaverant fœderatorum comminationes, quibus temere de milite a se conscripto, de societatibus susceptis, multa satis palam jactabant ; et quod circa Bruxellam, per agros ita turbulenti quidam armati discurrerent, (et quidem studio, ut inde eam excedere compellerent,) ut urbi ipsi regioque pariter palatio timori essent ; eo magis, quod Vilvordiam Parmensi abducta, Geusios ei custodes apposituros diceretur. Præcipui fere omnes Belgii proceres Bruxellæ tunc commorabantur, qui, audito gubernatricis consilio, a proficiscendi proposito eam retrahere studuerunt. Agamontius et Orangius, præ aliis, hoc officio sunt functi, et non esse quod Bruxellæ metueret, ac potius se propriæ vitæ jacturam quam vim ullam ei inferri passuros edicunt. Sic ei consulere visi sunt, sed revera (ut Bentivolius adnotavit) sibi potius consulere voluerunt ; haud levis siquidem criminis rei existimati fuissent, si coram ipsis gubernatrix alio se recipere, vel potius se in fugam tradere coacta fuisset. Sacrilegis nihilominus Antuerpiensibus nil magis in votis fuisse, quam ut Parmensem Bruxella exturbarent, quod, ea absente, impium suum facinus Bruxellenses sectaturos sperarent, mox dicetur.

457. Proceribus igitur quos memoravimus suadentibus, a sententia Parmensis discessit ; deinde cum fœderatis, certis legibus cætera quoque composuit. Quapropter, edicto vigesima quinta Augusti edito, ipsamet et suas cum fœderatis pactas inducias vulgavit, et populos de officio commonefaciens, brevi adfu-

turum regem dixit. Gravissimas quoque pœnas sacrilegis templorum direptoribus interminata est, et contra magistratus et urbes quæ sceleri consensissent privilegiorum jacturam decrevit. Bruxellæ militare imperium Mansfeldio confirmavit, mille octingentis peditibus delectis, et tota ea urbe ipsiusque agro hæreticorum proscripsit, conciones ac novarum sectarum exercitia prohibuit.

458. Verum (ut scribit cum aliis Thuanus) pessimum Antuerpiæ exemplum, jam ad alias urbes et loca transierat ; nam Mechliniæ idem hæretici ausi sunt, licet a magistratu impediti. Liræ autem, cum aliter multitudinem magistratus coercere nequiret, e templis sacris imaginibus aliisque sublatis quæ offensionis causam præbere viderentur, Iconoclastarum consilia elusit. Bredæ vero, Bergæ ad Somam, item ad Sylvam-Ducis in Brabantia, in Flandria, (ut innuimus) Gandavi, Ipris, Teneramondæ, Alosti, Aldenardæ, Tornaci et Valencianis, plebs impune sacra omnia evertit. Trajecti pariter ad Mosam, Dordaci, Amsterodami, Delfis, Hagæ, Harlemii, Brielæ ac Lugduni in Batavis ; in Zelandia denique, insulis Campoveræ et Ulissingæ ; in Frisia Graeninghæ, Leovardiæ, et aliis ejusdem provinciæ locis ; Campis Suvolæ et Deventriæ oppidis, Transiscelanis, Arnhæmii, Venlonæ, Hardevici, Ruremundæ ac Neomagi in Geldria ; necnon Mittelburgi, eadem patrata scelera fuere, cum impiorum conatus vel adjuvarent vel avertere magistratus minime valerent.

459. E contra vero maximarum virtutum fortitudinisque illustria specimina (ut scribit cum aliis Haræus, et nos paulo ante innuimus) aliæ provinciæ, in iisque constitutæ urbes ac loca dederunt ; quorum merito, virtuti ac in veræ religionis proposito, laudis testimonium hic non est denegandum. Ex eodem Haræo audi quæ fuerint : « Luzenburgum (inquit) Artesia, Hannonia : urbes, Insulæ, Duacum, Orchinium, Namurcum nullam hujuscemodi in se contumeliam admiserunt. Brabantia item, magnam Ducatus portionem, quæ Lovanio et Bruxella describitur, magna cum laude immunem habuit. In Flandria, Brugæ, Cortracum, Granelinga, Dunkercka, Alostum, Tenramonda, Gerardimontium officium præstiterunt : adeoque Casenbrotius, unus licet e fœderatis, Egmondano a consiliis, cum Iconomachos circa Gerardimontium nonnullos offendisset, collecta, (ut re subita poterat) perexigua rusticorum manu, cæsis duodecim, viginti vulneratis, e captivis quinquaginta uno et viginti suspensis, reliquis virgis cæsis, ingentem factiosis hominibus metum incussit, etc. Neomagis ea laus hisce temporibus fuit, ut magistratui præclare imperanti fortiter cives parerent, concionatores urbe profligarent, Societate Sancti-Nicolai ibi celebri suspectos homines removerent, comitem Megemum in urbem adducerent, consiliaque religioni obedientiæque regiæ retinendis opportuna susciperent. Comiti Culenburgano, novam religionem meditanti, fortissime honorati plures cives restiterunt ; eruditoque libello pericula, quæ post acciderunt, tanto ante demonstrarunt. Ultrajectum, celebris eo tractu civitas, antequam e subito atque inopinato metu se collegisset, quatuor Ecclesiarum Baptismalium, duorum monasteriorum Dominicanorum et Franciscanorum contumeliam ita est perpessa, uti loca cætera, prudente canonicorum civiumque fortitudine, ab injuria conservarentur. In Hollandia, magna iis temporibus fuit Dordraci, Harlemi, Goudæ et Gorcomii gloria. Per Zelandiam Frisiamque, quamvis inter Lutheranos, Calvinistas atque Anabaptistas varie res jactaretur, Catholicorum tamen per ea loca multorum constantia atque virtus emicuit » . Hactenus ille.

460. Antuerpiæ autem conjurati, cum secum (ut innuimus) in execranda quæ patraverunt delicta descensuros quoque Bruxellenses, exturbata ex urbe Parmensi, sperassent ; ubi hac spe frustrati se agnoverunt, suaque nutare molimina conspicerent, sibi ipsis metuentes, libellum urbis magitratui obtulerunt, in quo præcipui, tum nobiles, tum hæreticæ iniquitatis ministri, se ignaris ac omnino insciis, in sacras imagines ac templa furentem et inconsultam plebem irruisse ostendere connixi sunt. Probasse quidem ultro fatebantur pravos hujusmodi cultus penitus ablegandos ; non tamen modum, quo, abjecta magistratuum legitima auctoritate, effectum id fuerat, quemve idcirco toto animo fuerant detestati. Si juberentur, paratos se esse fidei ac obsequii jusjurandum repetere ; interim tantum sibi locus daretur, in quo conventus suos cogere possent, excusantque, quod jam templis quibusdam, dum certa ædes ipsis assignaretur, ad conciones uterentur. Deprecantur demum, ut edicto districte prohibeatur, ne alius alium, religionis intuitu, dicto vel facto lædere audeat. Sic modo simulationibus, ubi vires sibi non suppetere agnosceret, modo viribus ac impetu, ubi tuto posthaberi poterat simulatio, hæretica iniquitas usa est : simulata siquidem fuisse hæc eorum aliorumque hæreticorum, si quæ fuerunt, officia, ex his quæ, sub finem hujus anni, Joannes Stractmanus Ordinis Prædicatorum sodalis, ad cardinalem Alexandrinum scripsit [1], impia eorum molimina ac ausus referens, conjicere erit ; dicit enim :

461. « Insuper scribere compellor perfidissimorum hæreticorum in nostris regionibus, (quorum infinitus est numerus) insaniam ac rabidam jactantiam, qua passim gloriantur

ipsi, pleni spiritibus malignis, superbissimo fastu, se elaboraturos ut tota inficiatur Italia atque Hispania ; jamque ferunt, se destinasse in dictas regiones consimiles belluas atque furias infernales, qui pestiferum ipsorum dogma atque zizania tritico superseminent. Quapropter humillime orare non desinam V. I. D., qua debeo servata observatione, ut prævia admonitione ad omnes principes Italiæ, et quorum interest, ut diligentissima in hosce fidei capitales inimicos fiat animadversio rigorosissimaque punitio, ut temerarii ipsorum conatus reprimantur, atque ad petram allidantur fidesque Catholica illibata permaneat. Addam et aliam horum perfidorum audacissimam insolentiam ; aiunt enim, ubi regis nostri Catholici (cujus præsentiam omnes boni et Catholici ut Angeli vultum expectant, mali vero et istius farinæ homines metuunt ; qui sævire non desinunt in Deum, in Dei sacramenta, in sanctos, lingua ipsorum pestifera, et solum metu a facto simulantes) ; in clerum, omnem statum Ecclesiasticum, quem etiam in universum sese trucidaturos jam iterum, ante Omnium Sanctorum festum minabantur : sed, laus Deo, adhuc subsistimus, (licet in nonnullis ex oppidis Ecclesiastici et religiosi expulsi sint) dum nobis aderit in primo accessu, iram et indignationem deferbuisse cognoverint ; tantisper dissimulantes, ad eamdem malitiam se reversuros, nec desindituros, quin ipsorum iniquissimæ falsitates superiores evadant, ac veram fidem Catholicam penitus exstirpent.

« Contigit præterea a paucis diebus, quod quidam cognomine Berchmontius, neque re, neque genere nobilis, sed ex patre nobili et illegitimo thoro, Bredæ, oppido ducatus nostri Brabantiæ natus, Antuerpiæ (hoc est, Anversa) residens, nescitur an proprio an alterius instinctu, postquam maximam rei domesticæ et uxoriæ partem dilapidasset, impium cum aliquibus sceleratissimis hominibus fœdus iniit, diripiendæ civitatis Antuerpiensis, et facto tam enormi fucum addidit odium jam excandescens Calvinistarum, Confessionistarum et Anabaptistarum (ita enim vocantur hæreses jam per Belgium grassantes) contra presbyteros, monachos et Catholicæ Ecclesiæ fautores, et eorum templa et monasteria. Conduxerat non parvam manum perditissimorum juvenculorum, cum quibus intrepide templum Deiparæ Virginis occupat ; et ostiis undequaque clausis, ea, quæ a Catholicis restaurata erant, disrumpit, et fœdissime omnia contrectat, animo occupandi turrem Ecclesiæ, et sono campanarum excitandi populi fæcem, et seditione orta, spoliandi canonicorum et aliorum Catholicorum divitum mercatorum ædes. Quæ cum comiti Hoochstratano, qui civitatis Antuerpiensis præsidio præest, donec princeps Orangæ ex comitatu Ollandiæ revertatur, denuntiantur, statim comitatus cum aliquot satellitibus, ad templum convolat, et Berchmontium cum sua cohorte adesse jubet, arreptoque satellitis baculo, primus se spoliantibus objicit, eos admonens temeritatis et insaniæ, et deprecatur, ut desistere velint, alioqui se vi contra ipsos experiturum : sed frustra admonet et orat : imo comitem templo includunt, qui rei novitate commotus, jubet a militibus, qui foris erant, templi ostium vi recludi, et cohortem totam ad pugnam instructam ingredi, et prædones, aut lapidari, aut capi. Capti ducem, qui domum profugerat, produnt, qui noctu nihil mali suspicans, ex proprio lecto et ædibus captivus in domum civicam ducitur, et die sequenti cum quinque ex suis patibulo affigitur laqueo et strangulatur. Quo peracto, multorum animi, qui prædæ inhiabant et Catholicorum eversionem desiderabant, defecere, populusque multum fuit sedatus ; attamen interim non siluere hæreticorum concionatores, neque cessavere structuræ novorum templorum, quæ maxima audacia et ingenti sumptu, contra imperatorum regumque edictum, in civitate Antuerpiensi et Gandavi, extra, juxta portam civitatis extruxerunt. Calvinistæ duo templa Antuerpiæ rotunda forma, ingenti amplitudine, ex lateritio lapide ad tecta usque evexere : in quibus templis, tertio hujus mensis Novembris, cum maximo omnium civitatum concursu, suo more Cœnam Dominicam celebrarunt. Sed longe sit a me ipsorum pestiferum modum referre, quem observarunt ; nam blasphemiis omnia scatent. Confessionistarum etiam concionator apostata, monachus quondam Carmelita, cum suo socio Dominicano nostri conventus Bruxellensis, etiam apostata, cum maximo populi concursu (quandoquidem ipsis Bruxellæ in nostra civitate non licuit) Antuerpiæ nituntur suis blasphemiis evertere sanctam Ecclesiam Catholicam ; sed spero tandem magno ipsorum malo, etc. Bruxellæ, x Novembris MDLXVI ».

462. Minori forte religionis incommodo Gandavi sedatæ turbæ[1], cum neque intra urbem, nec aliis quam Calvinistis concionandi facultas sit facta ; cum e contra Antuerpiæ omnis novæ religionis conventus receptus fuerit. Amstelodami vero, re cum sex et triginta sectatoribus diu agitata coram Curiæ Ollandiæ delegatis, tandem sic componitur, quod religionem Catholicam si quis turbasset, mortis supplicio afficeretur ; ut conciones cæteraque novæ religionis ministeria, in Franciscanorum templo, a quo religiosi exturbati fuerant, exercerentur ; cæteris monasteriis primævo Catholicorum ri-

[1] Ab Isselt, etc.

tui remanentibus. Ut armatus nemo concionibus interesse præsumeret. Ut ministri munus nemo exerceret, ni prius inter cives adscriptus esset. Ut ab injuriis, libellis famosis similibusque contumeliis abstinerent. Liceret cadavera quovis ritu in Minoritarum condere cœmeterio ; si alio tumulo tradenda essent, vel nullis omnino cærimoniis funus celebraretur, vel hæ Catholici dumtaxat ritus existerent. Catholici vero suorum cadavera, vel in eo, quem prædiximus, Franciscanorum cœmeterio , vel alio quocumque libuisset loco sepelire possent. Si ea pacta rex approbare renueret, cuique discedendi suaque secum auferendi facultas esset. Harum urbium exemplum, ut ab Isselt narrat, urbes reliquæ passim secutæ sunt, iisdem fere conditionibus, præter Tornacum et Valencenam, quæ diu contra regem et religionem sunt luctatæ, sed tamen vi et armis a Parmensi compulsæ ; et cum in eis tumultuantium plurimi scelerum pœnas dedissent, cæteris urbibus ac locis exemplo fuerunt, ita ut brevi cuncta pæne pristinæ tranquillitati reddita viderentur. Tornacum nihilominus, non hoc anno, sed sequenti, a Parmensis militibus sub Noicarmo occupatum scribit Surius, at probabilius præsenti Haræus asserit.

463. Gubernatrix autem, quod, ad propulsandos rerum novarum cupidos, necessario vim adhibendam agnovisset, necessarioque etiam urbes multas communiri oportere intelligeret, quod sine metu difficulter eos in officio mansuros animadvertisset ; hac de re, acceptis etiam mandatis a rege, (cujus animum graviter exorti tumultus percusserant, unde eorum commolitores severe admodum plectere decreverat,) ab Hispania, ad hoc accepta pecunia, militem conscribere cœpit, quo temerarios eorum ausus comprimere valeret. Quod, cum delictorum conscii ægerrime ferrent, fœderatorum præcipui sibi serio consulendum existimarunt, ne inermes ac omni destituti subsidio, a superveniente regis ira præoccuparentur. Exeunte itaque hoc anno, seu, ut alii tradunt, sequenti inchoante, Teneramondiam, Flandriæ urbem, Orangius, Egmondanus, Hornanus, Hoochstratanus, et comes Ludovicus Nassovius convenerunt. Multa hic Orangius (ut Haræus refert) in eam dixit sententiam, ut, neque vi de suscepta semel religione depellendos homines profiteretur, et contra imminentem regis iram serio cogitari debere affirmaret. Ludovicus fratri assentiebatur, multaque de Germanicis auxiliis in medium afferebat. Se regi non esse repugnaturum Egmondanus professus est. Hornanus, suo modo militariter multa jactavit. De Hoochstratano obscura fama est. At, cum innumeris undequaque periculis consilium omne patere conspiceretur, dubiis ancipitibusque animis, nil certi statuere potuerunt. Orangius vero in ea quam conceperat, sententia obfirmatus, Ultrajecto bellica tormenta Bredenrodio (quem facile conjuratorum principem fuisse ostendimus) Vianam misit, ut eam ipse novis munitionibus firmaret. Multa hic exigui illius oppiduli privilegia, summique imperii potestatem ostentabat, et custodes militesque pro arbitrio eidem imposuerat, ac infestos sibi vetere odio Ultrajectinos, privilegiorum quorumdam prætextu, multis ad Leccæ fluminis ripam incommodis divexabat. Sculpta ejus imago Geusico habitu circumferebatur, et ex plurimorum sententia, ad Hollandiæ Comitatum Frisiæque (ut dicit Haræus) vetus imperium, jure gentilitio Bredenrodius brevi perventurus credebatur. Verum, ut Scriptura loquitur ac Bentivolius scribit, subvertit grando spem mendacii ; nam præcipiente Parmensi, a comitibus Arembergio et Megemo, quibus etiam Norchermius sese addidit, inde deturbatus, ac in proximiorem Germaniæ regionem se recipere coactus, paulo post ibidem infelici fine vitam conclusit.

464. Philippus autem Hispaniarum rex Belgiique princeps, licet multa contra seditiosos, ut diximus, ac severa animo meditaretur, tamen ea ex sententia ut perficere posset, compressa interius ira, Orangium cæterosque Belgii proceres litteris perhumanis fuerat prosecutus, ac de vetere officio retinendo commonefecerat. Ad provincias quoque ac urbes, jam pridem se in Belgium venturum scripserat, ubi coram de subditorum postulatis æquissima ratione agniturum confidebat. At inania hujusmodi officia reddiderant, quæ Franciscus Alava Hispanus, apud Galliarum regem pro Hispano legatus, Montigneo in Hispaniam proficiscenti dixerat ; haud obscuris enim verbis, gravem Belgicis turbatoribus regis iram impendere significaverat ; quod idem confirmasse, quibusdam in litteris, quas sub finem Decembris hujus anni ad Parmensem scriptas, et interceptas, ac ad Orangium dicitur fuisse delatas ; quo eodem tempore ad Hornanum fratrem Montigneus eas litteras dederat : ut multa in illis de regis gravi offensa commemoraret. Quare, de regis ejusdem simulatione, tam multiplici in animos suspicione injecta, mirum non fuerit, rebellantes, blandis verbis, quibus a rege deliniri videbantur, minime acquiescere voluisse, ac, ut sibi caverent, nova molimina excogitasse.

465. *Pius nuntium cum litteris ad Belgas mittit, ut in viam rectam eos reducat.* — Summo interim animi mœrore, religionis jacturam, sacrorum direptionem, Dei et regis contemptum, sacrilegorum detestanda flagitia audierat Pius, et serpentis hæresis cancro comprimendo totis viribus incubuerat ; imo, ac si prævidisset, quæ deinde patrarunt impiissima hæretici scelera, ut ea deturbaret, jam antea (ut

supra innuimus) Julium Pavesium, archiepiscopum Surrentinum, Apostolicum suum in Belgium nuntium miserat, datis ad Margaritam Austriacam, Parmæ ducissam, Belgiique pro fratre Catholico rege gubernatricem, sequentibus litteris [1] :

« Dilectæ in Christo filiæ, nobili mulieri, Margaritæ de Austria, Flandriæ gubernatrici.

PIUS PAPA V.

« Dilecta in Christo filia, salutem, etc.

« Cum, pro loco, in quo Dominus nos, licet immeritos, constituit, cupiamus divinæ ejus Majestati obsequium nostrum fideliter præstare, et Catholicæ fidei in provinciis, quæ hæreticæ pravitatis peste laborant, tuendæ, animarum saluti simul, et ipsarum provinciarum quieti, paci tranquillitatique consulere ; necessarium nobis visum est, in istas partes, in quibus nimis jam ea pestis crevisse et in dies largius serpere dicitur, mittere aliquem virum, Dei timore religionisque zelo præditum, qui nostra vice dispiciat quid agere expediat ad id malum reprimendum et Catholicam religionem conservandam. Quia vero ven. fratris Julii, Surrentini episcopi, fides et integritas, et divini honoris zelus, multis experimentis explorata nobis sunt et cognita : nostrum eum et Sedis Apostolicæ nuntium istuc misimus, ad ea quæ ad ipsam religionem pertinent cognoscenda, et quæ comperer it nobis referenda, ut de salubri et opportuno remedio, Deo juvante cogitare possimus. Illud autem ei mandavimus, ut in primis te, tanquam eximiam filiam nostram visat, et nostris verbis salutet ; atque ad ea, quæ ei commisimus, pro tua nobis nota in Deum pietate, consilium et favorem tuum fidenter requirat. Quod, ut divini obsequii causa et pro Sedis Apostolicæ reverentia illi præstes, nobilitatem tuam vehementer hortamur in Domino et rogamus. Ipsum autem devotioni tuæ magnopere commendamus, et ut fidem ejus orationi super iis, quæ tibi nostro nomine attulerit, habeas, petimus. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, etc. Die XVIII Martii MDLXVI, Pontific. nostr. ann. primo ».

466. Ubi a Surrentino has litteras Margarita accepit, in hunc modum [1] ad Pontificem scripsit :

« Sanctissimo domino nostro

PIO QUINTO.

« Sacrosanctæ Romanæ et universalis Ecclesiæ Pontifici Maximo, domino observandissimo.

« Beatissime pater.

« Post humillima Sanctitatis vestræ pedum oscula. Quæ reverendissimus episcopus Surrentinus, vestræ Sanctitatis nomine, mihi exposuit, ea cum omni reverentia percepi, gavisaque plurimum, quod S. V. in tantis reipublicæ Christianæ occupationibus, oculos clementer ad hanc provinciam mihi a Catholica regia Majestate, domino meo clementissimo, commissam, convertere, ac ea, quæ ad Dei obsequium, hujus populi salutem quietemque promovendam pertinerent, suggerere dignata fuit. Ad quæ melius exequenda, in hac temporum iniquitate, et dictæ Catholicæ Majestatis præsentiam optarem, et Dei opem implorare non desino. In mea certe voluntate et studio nihil desiderari patiar, prout S. V. ipse Surrentinus plenius declarare poterit, per quem etiam V. S. intelligere dignabitur, quantopere me sentiam erga eamdem obligatam, pro summo, quo me ac totam domum Farnesiam favore complectitur. Pro cujus incolumitate ac felici regimine, Deum Optimum Maximum vicissim orabo, atque ad ejus obsequia me cum omni humilitate offero. Bruxellæ, die VII Junii ann. MDLXVI. Sanctitatis Vestræ obsequentissima Margarita ».

467. Cæteri quoque nobiles Belgæ, acceptis, quas ad eos Pius dederat, a Surrentino nuntio Apostolicis litteris, nec ipso, ut vidimus, Orangio excepto, vere Catholicorum piorumque partes se impleturos polliciti sunt, ut patet ex eorum responsis; ex quibus Viglii Zuvichemi [1] unum hic referre sat fuisse, visum est :

« Beatissimo patri ac domino, domino

PIO QUINTO,

Pontifici Maximo.

« Beatissime pater.

« Non potui, non summo affici gaudio, quod intelligerem eo testimonio apud S. V. me fuisse ornatum, ut inde mota fuerit per reverendissimum archiepiscopum Surrentinum, virum vere probatissimum, litteras ad me dare, ac sanctissimam sollicitudinem suam de fidei Catholicæ in hac provincia conservatione significare. De quo, Deo Omnipotenti ac V. Sanctitati maximas gratias ago. Etsi autem studium meum lubenter in hoc semper posuerim, operamque diligenter dederim, ut orthodoxa religio Sedisque Apostolicæ obedientia, inviolata in his regionibus servaretur ; tamen hujus temporis iniquitas facit, ut huic meo affectui non omnino effectus respondeat : quemadmodum id plenius ipse reverendissimus Surrentinus V. S. declarare poterit ; cui hujus provinciæ, præsertim quantum ad religionem pertinet, statum sincere exposui, et ex aliis quoque viris Catholicis agnoscere potuit. Deus S. V. ad suæ Ecclesiæ utilitatem diu servet incolumem. Datum Bruxellæ, oct. id. Junii MDLXVI.

[1] Ex propr. original. Ex Arch. card. Alexand. t. 66. — [2] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

[1] Ex Origin. propr. Ex Archiv. card. Alexand. tom. 66.

« Sanctitatis Vestræ humillimus obedientissimusque famulus.

« Viglius Zuvichemus ».

468. Nec minori pietate ac zelo, suum se munus impleturos episcopi spoponderunt [1], quos, tum per ipsum Surrentinum archiepiscopum, tum per litteras, ab ipso ad eos delatas, commonuerat Pius, ut labanti in Belgio Catholicæ religioni, adhibitis præcipue, quæ Tridentini Concilii decreta paraverant, remediis, succurrerent ; ac, pro virili sua, hæreticorum ausibus obviam irent. Hujusmodi hortationibus, quænam responsa data fuerint, ex nonnullis, quas hic inserendas duximus, illorum epistolis [2], a proprio originali transcriptis, colligere erit :

« Ecclesiæ Empollensis decanus Sanctissimo patri

PIO PAPÆ V.

« Sanctissime pater.

« Recepi ea qua decuit reverentia a reverendissimo archiepiscopo Surrentino Beatitudinis vestræ Breve, et ejus orationi fidem habens, præstiti, quæ S. V. a me fieri per eumdem postulabat. Humillime autem S. V. deprecor, ut, cum idem reverendissimus ipsi referet, quæ ex me aut verbo aut scripto excepit, dignetur diligentius expendere pericula in quibus versamur, et nobis paterno affectu succurrere. Porro, ut quotidie Deo Patri per dilectum filium suum Jesum Christum gratias agimus, quod hoc tam calamitoso tempore dignatus sit Ecclesiæ suæ de tam pio ac vigilante pastore providere, ita quoque eumdem precari non cessamus, ut multo tempore salvam et incolumem eidem Ecclesiæ suæ Sanctitatem vestram servet, cujus pedes devotissimo animo exosculor. Bruxellis, pridie non. Junii MDLXVI.

« Sanctitatis vestræ devotissimus sacellanus Laurentius Metsius, Ecclesiæ Empollensis decanus indignus ».

« Episcopus Iprensis [3] Sanctissimo domino nostro

PAPÆ PIO V.

« Beatissime pater.

« Apostolicum Breve S. T. una cum paterna benedictione, XXII Junii, per reverendissimum archiepiscopum Surrentinum, qua decuit reverentia recepimus, amplexi sumus, multumque gavisi de Sanctitatis tuæ erga gregem sibi commissum provida sollicitudine, per quam inter has procellas, quibus misere jactatur religio, in spem bonam erigimur, futurum, ut iterum brevi in desideratam tranquillitatem reducamur. Ut autem jussis pareamus, et quod nobis, ad Catholicæ fidei defensionem conservationemque, et ad obedientiæ Apostolicæ Sedi debitæ tutelam, opportunum esse videatur, breviter indicemus ; nihil pro temporis qualitate commodius esse existimamus, quam si totis viribus incumbamus executioni reformationis Tridentinæ, quæ hisce rebus sic satis consulit et medetur, ac sine magna invidia in usum mitti poterit, si, amotis impedimentis, accedet justa diligentia. Primum, quia clerum illa potissimum spectat, eaque providentia Patrum facta est, ut etiam languenti Ecclesiæ satis clementer sit attemperata ; et æquissimum est, ut illinc Ecclesiastica disciplina primum resarciatur, unde dissolvi incœpit. Deinde, cum auctoritas Romanæ Sedis, ipsique debita obedientia, sine qua non potest consistere religio, in ipso Concilio Tridentino tam clare agnoscatur, ut nusquam clarius ; non video quid, ad retinendam restituendamque religionem convenientius ordinari possit, quam, ut fideliter in usum deducantur, quæ ab eadem Sede, omnium Patrum consensu, sanctissime et utilissime sunt decreta. In acceleranda autem executione, jam inchoata, successum feliciorem et faciliorem reddiderit, si T. S. clero nostri districtus eximat spem ulterioris dilationis, quam sibi faciunt, prætextu illo, quod nondum habitum sit, nec haberi possit Concilium provinciale. Nam et archiepiscopum nostrum Mechliniensem, cardinalem Granvellanum, constat justissimis de causis abesse : et in Concilio Tridentino pleraque et præcipua ita clare diffinita sunt, ut nullam provincialis Concilii declarationem requirant. Proinde poterit S. T. hanc vanam moræ occasionem abrumpere, si nobis mandare dignetur, ut, non obstante Concilii provincialis dilatione, sine ulla dissimulatione, ad eorum executionem procedamus, quæ absolute definita sunt, in quibus sane satis negotii ut otiosi esse non debeamus : maxime, si eadem S. T. nobis tempus statuat, quo rescribere debeamus, et de progressu rationem reddere. Hoc autem ad præsentem causam multum faceret, et velut coronidem adderet his quæ Tridenti bene et utiliter acta sunt, si Catechismum illic promissum acciperemus ; et divinum Officium, ad uniformitatem, quoad ejus fieri posset, T. S. auctoritate reductum, repurgatum et confirmatum acciperemus. Diligentiam in custodiendis oviculis nostris, quam reverendissimus dominus Surrentinus T. S. nomine requirit, utinam, Dei misericordia freti, vel ex parte præstare possimus. Certe quam necessaria sit, omnibus notum est. Curabimus autem pro viribus, ut piissimis desideriis V. S. non ubique defuisse videamur. Cui, et nos in omni humilitate enixissime commendamus, et ut eam benignissimus Deus suæ Ecclesiæ diu servet incolumem, devote precamur. Ypris, XXVII Junii ann. MDLXVI.

[1] Ex Archiv. card. Alexand. tom. 66. — [2] Ex Archiv. card. Alexand. Ibid ut sup. [3] — Ex Archiv. card. Alexand. Ibid. ut sup.

« Tuæ Sanctissimæ Paternitatis humilis servus, Martinus Rithovius, indignus episcopus Iprensis ».

469. Tam pia egregiaque Iprensis hujus episcopi, tum vota, tum studia, mox in primis evertisse subortum hæreticorum furorem, deinde Ecclesiasticorum, qui ipsi suberant, pervicaciam, ex alia ejusdem ad ipsum Pontificem Epistola [1] colligitur ; in ea siquidem manu sua scribit : « Cum in tam horribili vastitate divinam ultionem apertissime juvet agnoscere, quæ, post multas comminationes, tandem acerbius erupit in vindictam ; dum sæpius moniti, de vita et moribus reformandis, non paruimus : tamen (quod multis lacrymis deplorandum est) adhuc tanta est in plerisque locis cleri surditas, ut ad tale tonitruum nondum expergiscantur, etc. » Cum autem ipse, usque ad finem (ut narrat Havensis [2]) Tridentino Concilio interfuisset, mirum ideo non est, quo illius decreta prospexerint adeo perspicue intellexisse, ac curandis religionis vulneribus unicum ea remedium dixisse, vulneribusque ipsis adhiberi exoptasse. Quod tamen ea cumulate in mores induci, absque Concilio provinciali non posse tandem animadvertisset, idcirco, diu frustra expectato cardinali Granvellano, Mechliniensi archiepiscopo, ad quem illud cogere pertinebat, ipsum demum convocare, habereque ipse instituit. Qua de re præfatus Havensis [3] : « Dum autem, (inquit) justa ex causa, ab Ecclesia metropolitana diutius quam putabat, abessel archiepiscopus, reverendissimus dominus Martinus Rithovius, provinciæ Mechliniensis senior episcopus, ex auctoritate sacrosancti Concilii Tridentini, primam Synodum provincialem Mechliniæ celebrandam indixit, eamque XI Junii incœpit, et XIV Julii anno MDLXX absolvit, etc. » Imo bis Concilium provinciale coegisse, inferius ipsemet scribit [4] ; quibus celebratis, diœcesanam synodum Ipris MDLXXVII habuit.

470. Cum Rithovio, Tridentinæ Synodo pariter interfuerat Antonius Havetius [5], ex Prædicatorum Ordine, episcopus Namurcensis, qui tamen ad Pii litteras, ipsi ab archiepiscopo Surrentino exhibitas, nonnisi ista respondere sat habuit [6] ; licet Surrentino eidem una cum litteris ad Pontificem mittendis, scripta alia tradidissel, quæ reperire non potuimus.

« Beatissimo patri et domino, domino nostro papæ.

« Beatissime pater.

« Acceptis Sanctitatis vestræ litteris, quibus jubet fidem me adhibere iis, quæ reverendissimus pater archiepiscopus Surrentinus ex parte Beatitudinis vestræ mihi proponeret ; audilisque ejus propositis, tradidi ei aliquot capita brevia in genere, et quædam ore ad os in specie, ex quibus utrisque intelligi posse puto statum religionis in hac inferiori Germania et quibus in periculis versetur, nisi per Catholicæ Majestatis adventum ei brevi succurratur. Deus B. V. Ecclesiæ suæ servet incolumem ; cui omnem obedientiam et obsequium cum osculis pedum offero humillime. Namurci, XXV Maii MDLXVI.

« V. Sanctitatis obsequentissimus filius, Antonius Havetius, episcopus Namurcensis ».

471. *Regi Hispano paterne mandat Pontifex ut in Belgium se conferat, sed rex Belgicum iter aggredi detrectat.* — Vel his aliorumque litteris commotum Pium, vel, qua præditus erat, eximia prudentia, a se ipso in eam descendisse sententiam, ut tumultibus Belgicis sedandis unum esset remedium, quod scilicet Catholicus rex in eam provinciam sese conferret ; vel ex utroque, omnino incompertum. Illud in dubium vocari minime potest, adeo consilium ipsum Pii animo insedisse, ut ad illud executioni mandandum perpetuo (et ut verbis Apostoli utamur) opportune et importune eumdem Philippum regem exstimulare urgereque minime destiterit. Qua de re Gabutius [1] : « Ad hæc denuntiabat, (inquit) nisi præsentia sua rex rebus modum afferret ; haud ita magno intervallo futurum, ut et in Belgis religio jam inculta periret, et rex ipse, ditionibus suis exutus, condoleret. Propterea in ea re insistendum esse vestigiis Caroli V, qui, ob unam Gandavensem defectionem, posthabitis cæteris rebus omnibus, ex Hispania discessit, atque regis æmuli sui fidei se committens, Galliam prætervectus, in Belgasque progressus, eos motus omnes sustulit ac tranquillavit, etc. » Sic ille. Sed quæ hoc anno ad ipsum Catholicum regem scripsit, præ omnibus, Pii hac in re animum, studia consiliaque patefaciunt ; en ejus litteræ, ex Vaticano [2] Archivo fidelissime exscriptæ :

« Charissimo in Christo filio nostro, Philippo, Hispaniarum regi Catholico.

PIUS PAPA V.

« Charissime in Christo fili etc.

« Sæpe cum dilecto filio nostro cardinali Paceco, sæpe etiam cum oratore tuo locuti fuimus de periculo rerum provinciæ tuæ Flandriæ ; a quibus, quanta sollicitudine et timore, de ejus tam nobilis provinciæ salute angeremur, certiorem M. T. credimus esse factam. Id vero etiam ipsi ad te scripsimus, si celeritas adhibita fuisset ut debuit, credimus occurri ei malo facile potuisse. Nunc audimus, et satis certis nuntiis compertum habemus, non sine magno animi mœrore, res illas pejore loco esse,

[1] Ex ipso original. Ex Archiv. card. Alexand. — [2] Arnol. Havens. de erection. novo. episc. Belgii lib. 1. cap. 14. pag. 70. — [3] Ibid. ut sup. lib. 1. cap. 13. pag. 60. — [4] Ibid. cap. 14. pag. 70. [5] — Ibid. ut sup. — [6] Ex Archiv. card. Alexand. tom. 66.

[1] Vit. Pii lib. 2. cap. 10. pag. 78. — [2] Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

quam antea fuerint, nec malum id remedii dilationem longiorem pati posse. Itaque commoti religionis et animarum periculo, de quibus nobis rationem esse reddendam scimus ; commoti vero etiam periculo tuo, ne tam nobilem provinciam, avitum patrimonium tuum, morando, differendo et protelando amittas ; M. T. hortandam atque monendam duximus. Nihilominus, pro auctoritate, quam nobis, licet indignis, Deus dedit, paterne præcipientes atque mandantes, ut, nulla amplius interposita mora, illuc, ad reprimendum illud in dies crescens incendium, ipse te conferas. Nullum enim aliud remedium tanti ac tam corroborati mali esse constat, quam tuam præsentiam. Si qui periculum illius provinciæ extenuant, crede nobis, charissime fili, illi vel in prudentia labuntur, vel M. T. decipiunt. Si hoc tempus subveniendi saluti illius provinciæ prætermiseris, vide, ne, si postea volueris, subvenire in tempore non possis. Reddere nos quidem rationem Deo debemus de animarum salute, quæ illic (quod absit) tua negligentia, ab hæreticis tuis et Ecclesiæ hostibus, perpessa fuerit ; præter tantum damnum tuum, præter infamiam sempiternam, tot animarum jacturæ rationem Deo reddere tu quoque debes. Hæc liberius ad M. T. scripsimus, quia non solum conscientiam nostram apud Deum et homines exonerare volumus, sed tuæ quoque animæ et tuæ existimationi, tuisque rebus, pro paterno erga te amore, consultum cupimus. Dat. Romæ, apud S. Marcum, XVI Junii MDLXVI, Pontific. nostri anno primo ».

472. Digna profecto hæc Pii Epistola cognoscitur, quæ aureis litteris æternitati consignetur; præter enim vere Apostolicam auctoritatem simul ac libertatem qua exarata deprehenditur, ita scite in ea de præsentibus disserit, ac si oculis futura prospiciat ; adeo ut, his quæ deinde acciderunt, et quæ in Epistola hac futura prævidentur, simul collatis, quod de sanctissimo Samuele Scriptura loquitur[1], rite usurpari posse videatur ; quod videlicet : *Non cecidit ex omnibus verbis ejus in terram.*

473. Illud idcirco exprobrare deinde Pius Philippo potuit[2] : *Si audisset me, et in viis meis ambulasset, pro nihilo forsitan inimicos ejus humiliassem, et super tribulantes eum misissem manum meam.* Verum ille, nec tanti patris mandatis obediens, nec adeo salutaribus monitis acquiescens, a politicis suis excogitationibus seu illusionibus se divelli passus est, perstititque in sententia, (qua in specie saltem se aliquando abdicasse, quæ supra sunt recitata, declarant) Belgium non adeundi. Ubi igitur, recrudescente in dies hæreticorum iniquitate, eo tandem perventum esset, ut, quæ retulimus, scelera Antuerpiæ patrassent, Pius, statim ac de illis certior redditus est, rursum Philippum aggressus, et ad Apostolicum suum nuntium, et ad Philippum ipsum sequentes litteras[1] dedit :

« Ven. fratri, Joanni Baptistæ, archiepiscopo Rossanensi, in Hispaniarum regnis, apud regem Catholicum, nostro et Sedis Apostolicæ nuntio.

PIUS PAPA V.

« Non facile scribere possumus, quanto in mœrore versemur, propter tristissimos nuntios, quos de rebus Flandriæ accepimus ; multorum enim litteris compertum habemus, urbem totius illius provinciæ maximam, opulentissimam et munitissimam, aperte a charissimo filio nostro rege defecisse, atque esse in hæreticorum potestate, Catholicosque omnes illius provinciæ trepidare et ad fugam spectare, si modo se ex impiorum ac sceleratissimorum hominum manibus eripere possint ; adeo talibus hominibus ad cædes, ad incendia, rapinas, et omnia scelera et sacrilegia paratis, omnia redundare. Scribimus ad regem litteras, quas abs te illi reddi volumus, in quibus litteris illius suæ provinciæ calamitatem, et Catholicæ religionis instantem ruinam deploramus. Sæpe illum per litteras nostras hortati sumus, et vehementer institimus ut ille iret ; sæpe eum de eadem re monendum, nostro nomine, ab oratore suo, et cardinali Paceco curavimus ; sed nihil profecimus. Jam veremur, si illuc ire statuerit, ne serus ejus adventus sit, quod Deus, pro sua misericordia, prohibeat. Datum Romæ, apud Sanctum-Marcum. Die etc. MDLXVI. Pontific. nostri anno primo ».

Ad Catholicum regem.

« Charissimo in Christo filio nostro etc.

PIUS PAPA V.

« Charissime etc.

« Quantopere necessariam judicaverimus M. T. præsentiam ad extinguendum incendium, quod in provincia tua Flandriæ, ab hæreticis excitatum, in dies augeri audiebamus, intelligere potuisti ex litteris nostris, et ex iis, quæ ad te sæpius scribenda curavimus, ab oratore tuo et a dilecto filio nostro cardinali Paceco. Ex iis enim, quæ audiebamus, nullum aliud remedium superesse videbamus, quo illius provinciæ saluti consuli posset. Nunc, quod sine gemitu et dolore referre non possumus, multorum litteris compertum habemus, urbem tuam, omnium urbium illius provinciæ maximam, opulentissimam et munitissimam, Antuerpiam, fere redactam esse in hæreticorum, tuorum Deique rebellium potestatem, Catholicosque homines illius provinciæ perterritos ad

[1] I Reg. 3. v. 19. — [2] Psal. 80. v. 14.

[1] Ex Reg. Vatic.

fugam spectare, si modo libere alio fugere possint : adeo plena esse omnia armis perditissimorum hominum, ad omnia scelera et sacrilegia paratissimorum. Itaque maximo in mœrore sumus, nec habentes jam, quod M. T. suadeamus, illorum populorum calamitates, et Catholicæ religionis instantem ruinam, ac tot animarum interitum lugemus, nostrisque paternis hortationibus et consiliis non fuisse, dum tempus fuit, obtemperatum, dolemus. Datum Romæ, apud Sanctum-Marcum, die MDLXVI, Pontific. nostri anno primo ».

474. Prævaluit igitur apud Philippum consilium, quo, a Belgico itinere abstinendum, consultius visum est ; sed infelici admodum exitu, ut eventus probavit, et nos innuimus ; nam Parmensi in earum provinciarum regimine dux Albanus suffectus, nimia severitate adeo commotos animos exasperavit, ut solus eos, maximo regis et religionis detrimento, ad perpetuam nulloque prorsus remedio reparandam defectionem adegisse visus fuerit. Belgicam suam profectionem Pontifici pollicitum fuisse Philippum expresse tradit Adrianus ; sed a proposito revocatum subdit, quod minime haberet, cui Hispaniarum interim regimen committeret, cum ille quem habebat filius, nec solus, nec etiam aliorum consilio fultus, muneri ferendo, utpote mente captus, sat esset. Verum, ex his, quæ acciderunt, excusationem hanc Adrianum eruisse probabilius censendum deprehenditur. Eam siquidem Philippum protulisse non invenimus, ac Pio, multo plus sane quam Adrianus, intimorum Philippi consiliorum instructo, nec in mentem venire potuit, (ut superius allatæ ejus Epistolæ ostendunt) ut eam Philippus idem in medium proferre posset. Quapropter adeo longe petitam excusationem ipsam et a subsequentibus elicitam, magis scriptoris ingenio dandam, quam veritati consentaneam arbitramur.

475. *A Pio petit subsidia Margarita Parmensis.* — Sicut autem officiis a Pontifice apud regem factis, Belgii tranquillitati Parmensis rite consultum censere debuit ; sic ad turbarum compressionem, subsidia a Pio præstita aut concessa plurimum conferre posse existimavit ; ideoque ab ipso eadem hac Epistola deprecata est :

« Beatissime pater.

« Sanctissime domine, post humillimam Sanctitatis vestræ observantiam, usque ad pedum oscula beatorum.

« Serenissimus rex Catholicus, dominus meus colendissimus, dominia hæc Germaniæ inferioris, meæ gubernationi commissa, quæ dudum in eum transtulit quondam inclytæ memoriæ Carolus V imperator, genitor ejus, ob diutinum et difficile bellum, ita incœpit ære alieno gravare, ut in hunc usque diem illa restaurare non potuerim ; sed et variæ quotidie ac novæ suboriuntur occasiones sumptuum, quibus eorumdem dominorum proventus sufficere nequeunt ; præsertim, cum, præter gravia impendia, quæ Majestas sua sustinet contra Turcas, tam in Melita, quam Goletta et Hungaria tuenda ; ego quoque, earumdem harum provinciarum nomine, ingentem pecuniæ summam, cum statibus imperii, sacratissimo Cæsari contribuere tenear ; et deinde, (ut arbitror Sanctitatem vestram intellexisse) ita ab hæreticis et sectariis hæ regiones infestentur turbenturque, ut, nisi aliunde quam ex ordinariis subsidiis suppetiæ atque auxilia ferantur, ulterius diu subsistere nequeant. Quamobrem non habemus rex et ego, in hac rerum necessitate constituti, ad quem, præterquam ad Sanctitatem vestram, tanquam sacram anchoram, cui universalis Ecclesiæ cura incumbit, recurramus, auxilium et opem petituri, utpote donativum seu subsidium medietatis fructuum et bonorum Ecclesiasticorum, in iisdem provinciis inferioribus consistentium, citra magnum gravamen Ordinis Ecclesiastici, cum de illius conservatione nunc præsertim agatur, quique principem protectorem suum in tam gravi discrimine, jure merito et secundum Deum juvare teneatur ; quemadmodum latius exponet Sanctitati vestræ illustrissimus dominus commendator major Castellæ, majestatis suæ orator, quem, ut Beatitudo vestra benigne audiat, fidemque iis quæ refert, illi præbere, atque hac rerum a sectariis et hæreticis calamitate altius perpensa, justæ regiæ petitioni ac meæ liberaliter condescendere dignetur, obnixissime rogo et obtestor : factura rem non minus sanctam, quam religioni orthodoxæ maxime necessariam, ac sua dignitate et munere pastorali dignam, Deoque Opt. Max. gratam, qui eamdem Beatitudinem vestram Christiano orbi diu servet incolumem. Bruxellæ XIV Julii MDLXVI.

« S. V. humillima et obsequentissima filia, Margarita, ducissa Placentiæ et Parmæ, serenissimi regis Catholici in provinciis suis Germaniæ inferioris locum tenens ». Hactenus Epistola.

476. *Ex mutuo consensu Pontificis et regis, Hispania ab hæresi et morum perversione præservatur.* — Mense Novembris hujus anni, ut Surius, Thuanus, Belcarius aliique narrant, Antuerpiam, a Confessionistis evocati, venerunt Lutherani ministri, Matthias Flacius Illiricus, Centuriarum Ecclesiasticarum concinnator, Dominicus Spargenbergius, Joannes Vorstius, L. Hamelmanus ; dum alii, ex Geneva et Anglia vicina, qui Helveticam Confessionem sequebantur, accivissent ; quorum, post aliquot disceptationes, annitente Marco Peresio, institore Hispano ditissimo, qui illis favebat, prævaluisse auctoritatem, scribit Thuanus, et confirmat

Surius, his verbis : « Porro autem Lutherici buccinnatores non admodum magnos videntur Antuerpiæ successus habuisse, quod Calviniani primas sibi facile vindicarent ; et certe, cum postea inde discessissent, et Spargenbergius Coloniam venisset, quodam ex illo percontante : quis rerum status esset Antuerpiæ, aut aliquid ejusmodi, ille respondit : Antuerpiæ Christus pendet inter duos latrones, Papistas et Calvinistas : significare volens, ut arbitror, Lutheranis ibi non multum esse loci et auctoritatis, etc. ». Sic Surius. Edidisse vero, paulo post, Illiricum et Spargenbergium, Latine et Theutonice, suam Confessionem, quam, *Confessionem ministrorum Jesu Christi in Ecclesia Antuerpiensi, consentientem cum Augustiana Confessione,* appellarunt, idem scribit ; cum jam multo ante Calvinistæ Theuthonici suam quoque edidissent, hoc titulo : *Brevis Fidei Confessio.* Utraque tamen a Catholicis, doctissimis et gravissimis viris, confutata est. Inter utriusque sectæ ministros habitas disputationes de Corporis Christi præsentia in Cœna, scribit Belcarius, qui addit, quod, cum inter se convenire non possent, haud diu ibi commorati, re infecta, domum reversi sunt. Ab Isselt tamen conventus is sectariorum in sequentem annum rejicitur.

477. Inter commiserandas has, religionis causa, in Belgio commotas tempestates, Catholicæ fidei tamen immobiliter adhærentes, finitimæ urbes nonnullæ, et a naufragio tutæ, et jucundam tranquillitatem tenuerunt ; nam Cameraci, ut præfatus ab Isselt narrat, in tanta civium multitudine, unus repertus est Joan. Clericus, qui Germaniæ exemplo, ab archiepiscopo, urbis domino, et magistratu, concedi Confessionem Augustanam civibus postularet. Ad postulata vero id responsi accepit, ut intra curiam retentus, accepta capitis sententia, horis tribus post, caput palam in foro amitteret, tranquillissimamque eo suo malo rempublicam efficeret. Prudentissimus quoque (ut Surius narrat) sanctæ Ubiorum Coloniæ senatus, immortalique ad omnem posteritatem laude dignissimus, summa cura et vigilantia, tumultus omnes intra suos limites antevertere et avertere studuit, Deoque adjuvante, illiusque optimos conatus mirabiliter fortunante, ejus amplissimæ urbis celeberrima respublica priscum illud suum, in asservanda mordicus semel recepta religione, singularis constantiæ nomen sibi jure optimo vindicavit. Nec dispari zelo, tuendæ religionis studio Leodium se dedit, id in primis curante Gerardo Giœsbeloano, Leodiensi episcopo, cujus pietatem ac fidem secuti sunt omnes ejus urbis cives ; nam in provinciæ comitiis hoc anno habitis, uno omnes ore in majorum fide velle vivere et mori conclamarunt, et palam professi sunt ; quæque, ad evertendam ex eorum finibus hæresis pestem necessaria existimarunt, decretis etiam firmarunt.

478. Sed ea potissimum Christiani orbis provincia, majorem in religione tuenda laudem obtinuit, majoremque idcirco pacem possedit, quæ sicut a tumultuantibus hæresibus remotior, sic etiam securior fuit ; nempe Hispania, quæ sub Philippo rege, Catholicæ fidei studiosissimo, nullam omnino vel tranquillitatis vel antiquæ religionis jacturam perpessa est. Summo siquidem obsequio Pii sanctitatem ac dignitatem venerante Philippo, et optimum pariter regem, tanquam unicum filium diligente Pio, effectum est, ut felici fœderatione regnum a sacerdotio, et sacerdotium vicissim fulciretur a regno. Universis namque ac singulis ministris suis rex præceperat, ut Pontificis mandata omnia, sine ulla prorsus cunctatione, ut Campana tradit, executioni mandarentur ; idcirco Pius in his, quæ ad Christianam spectabant pietatem ac religionem, ne quid in regnis ejus induceretur vel corruptelæ vel erroris, absque ullo obice diligenter providere potuit. Ut res itaque Christiana (inquit Gabutius) bonique mores in Hispania optime conservarentur, atque ubi lapsi fuissent, sancte restituerentur, non modo, ut in aliis regionibus, per sacrosancti Tridentini Concilii decreta, jam ibi recepta, seu per Apostolicos nuntios ; sed multis etiam salutaribus ac specialibus edictis, ibidemque evulgatis legibus, studiose procuravit. Sub anathematis siquidem aliisque gravissimis pœnis, ludicra spectacula, in quibus taurorum ferarumque congressiones seu agitationes, non sine aliqua hominum cæde, gravique animarum damno, fieri consueverant, prohibuit ; et, instante rege, potestatem sodalitatibus Sanctissimi Sacramenti, qua improvide cibos, ab Ecclesia statis diebus interdictos, vescendi facultatem faciebant, omnino sustulit. Ludimagistros etiam omnes solemnem ac legitimam fidei edere professionem jussit ; atque ne inscriptiones sub imaginibus eorum, qui hæreseos damnati, pœnas luissent, deinceps in templis affigerentur, districte prohibuit ; imo eorum domos solo æquari, in medioque columnellam cum marmorea tabella, in qua illorum vita pariter ac mors describeretur, defigi imperavit. Capitali vero sententia damnatis, pridie quam supplicium obirent, Sanctissimo Eucharistiæ Sacramento communiri concessit. Fœneratorum insuper iniquas negotiationes (quamvis pecuniis difficilius mutuo accipiendis, quas mox curaturus erat in Belgio, et alibi certum inde rex detrimentum esset accepturus) severioribus legibus profligare contendit.

479. Magnam hanc vero sollicitudinem, de Hispaniæ regno tuendo, atque in vera religione

eique respondentibus dignis moribus custodiendo, quam Pontifex gessit, illud præ cæteris ostendisse videtur, quod præfatus Gabutius narrat, et miram vere pastoralem ejus advigilantiam patefacit : « Sub idem tempus, (inquit) arcas nonnullas, Calvinianis refertas Catechismis in Hispanicum idioma conversis, ut mos est hæreticorum, per Hispaniam disseminandis, Lugduni Tolosæque in Gallia deprehensas fuisse, Pio renuntiatur : quo ille cognito graviter doluit, periculoque occurrens, ea de re Catholicum regem admonuit, caveret diligenter, ne exteri libri, ni prius bene cogniti, et a sacris quæsitoribus approbati, in Hispaniam inducerentur, uti sedulo curatum est, tanto sublato periculo ». Sic ille.

480. Cum autem, tum morum reformationem, tum fidem ac religionis securitatem ac incrementum, a probitate et studio tam episcoporum, quam totius Ecclesiastici Ordinis pendere cognosceret ; hos in primis, de imposito eis munere commonefacere voluit, litteris ad eos, ejusdem (ut Gabutius tradit) exempli scriptis, ac illa, quam ad Palentinum episcopum dedit, qua sacri Tridentini Conciliit decreta in usum induci, clericorum disciplinam restitui, eorumque rite educandorum seminarium institui, ab hæreticis caveri, proborum virorum, quibus Ecclesiastica munera mandari possent, censu habito, certum ad se indicem mitti jussit. Epistola ejusmodi est :

« Ven. fratri Christophoro, episcopo Palentino.

PIUS PAPA V.

« Ven. frater, salutem et Apostolicam etc.

« Posteaquam, ita providente Deo, Apostolicæ servitutis officium indignis humeris nostris impositum est, non sine acerbissimo animi dolore gemituque miserabilem ac flebilem Christianæ reipublicæ statum attente considerantes, eos omnes excitare, commonere et exstimulare cogimur, quos Deus in partem sollicitudinis, sub nostra vigilia, ad Ecclesiæ suæ sanctæ regimen convocavit, ut nobiscum omnes ad hanc curam incumbant, et ad tam grave hoc magnumque onus sustinendum adjuvent, atque corroborent infirmitatem nostram ; ut dum caput membrorum, et membra capitis mutuis fulciuntur auxiliis, Ecclesia Dei, quæ tam afflicta ac deformata reperitur, recreata tandem erigatur, et erecta rite conformetur ; atque in tot tantisque calamitatibus, non solum a domesticis, sed ab externis etiam inimicis defendere se tutarique possit. Non ignorat fraternitas tua, quam longe lateque esse perniciosæ diffuderint hæreses ; neque te fugit, quam certam et efficacem hujusmodi malo, ad perdendas Dominicas oves, occasionem dederit pastorum negligentia, et quam magnam vim, ad hunc morbum augendum, habeant corrupti et depravati Ecclesiasticorum hominum mores. Jam vero perspicere potuisti, quam imminutus inter laicos sit cultus pietatis, quam aucta licentia simul et impudentia. At plane intelligis, frater, quantopere sint nobis pertimescenda iræ divinæ flagella, ob nostra populique Christiani peccata nobis intenta. Ad has igitur, quibus afflicta laborat Ecclesia, tot tantasque plagas utcumque sanandas, et ad iram Dei aliquo modo avertendam atque placandam, unicum nobis remedium superest, diligens videlicet sacrosancti Œcumenici Concilii decretorum custodia ac fidelis observatio. Itaque, pro eo, quanti facis omnipotentis Dei cultum, fraternitatem tuam admonemus ac rogamus, ut ejus quam sustines personæ memor et officii, omnia quæ in ipsa Synodo, tam pio, prudenti ac maturo judicio, Deo favente, constituta ac sancita sunt, deinde sacrosanctæ hujus Apostolicæ Sedis auctoritate et decreto comprobata, et, ut per universum Christianum orbem conservarentur in usumque inducerentur, promulgata ac mandata fuerunt, plene præstare et exequi omnino procures. Et vero, quoniam sacri præsules subditis suis ad recte vivendum exemplar esse debent, sæcularesque homines mores suos ad sacerdotum vitam et exemplum instituere et conformare consueverunt : da operam, frater, atque effice diligenter, ut Ecclesiæ tuæ clerum populumque universum, cum salutaribus monitis ac præceptis, tum etiam virtutum exemplis et charitatis consiliis et officiis, ad colenda pietatis studia excites et impellas ; cavens in primis, ne in te quidquam offendatur, quod animabus tibi commissis peccandi occasionem præbere possit aut malum exemplum : curabisque diligenter, opportune et importune, ut clerici qui minus honeste vivunt admoniti corrigantur : eos argue, obsecra, increpa, ut probe vitam instituant ; ac, si opus fuerit, Ecclesiasticæ disciplinæ severitatem in eos exerce. Clericorum vero collegium, quod proborum sacerdotum seminarium ac fundamentum esse debet, ex salutari ejusdem Concilii decreto, ut quamprimum erigatur, enitere, erectumque omni ope et officio prosequere. Denique Christi oves curæ tuæ commissas, ab hæreticorum fraudibus, tanquam a lupis aut a carnificibus ac latronibus segregandas et arcendas, summo studio contende, dabisque operam quam accuratissime, ut, si forte quispiam in isto grege hac execranda peste reperiatur infectus, ne is pernicioso contagio alios commaculet. Considera, frater mi, diligenter ac perpetuo recogita, post brevem fragilis hujus et mortalis vitæ cursum, de grege tibi commisso, summo et æterno pastori, eidemque tremendo ac terribili Judici rationem te reddere oportere. Da igitur

operam, ut, cum in ejus divino conspectu fueris constitutus, fidelis servi mercedem, non autem pigri et negligentis mercenarii pœnam, consequi merearis ; ac scito, quemadmodum ad pastorale munus nostrum recte præstandum auxilium tuum imploramus, ita plane ad officium tuum strenue obeundum operam ac studium nostrum tibi non defuturum. Illud vero te monitum volumus, ut omni officio ac diligentia de civitatis istius diœcesisque tuæ clericis indagando probe cognoscas, qui Catholicæ pietatis laude, morum integritate, probitate vitæ ac doctrina præstent, idoneique sint, ut huic Sanctæ et Apostolicæ Sedi fideliter atque utiliter inservire possint, ac de iis omnibus, censu habito, indicem proba fide conscriptum et manu sigilloque tuo obsignatum, cum uniuscujusque nomine ac loco ubi degat, singillatim adnotato, ad nos cures perferendum. Nos enim, qui omnium fidelium patris personam, licet indigni, sustinemus, ejusmodi virorum opera et industria, prout occasio tulerit, ad eas res, quibus ad honorem Dei et ad Sanctæ hujus Sedis Apostolicæ obsequia fuerit opus, uti, eosque honestis laboribus, ad communem sanctæ Ecclesiæ utilitatem applicare constituimus. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, kal. Februarii MDLXVI, Pontif. nostr. ann. primo ».

481. Hispaniarum vero episcopis facultatem substulit Pius, qua in casibus sibi iisdem reservatis gratiaque facienda utebantur ; inde enim, quas, velut Hispanicæ Cruciatæ nomine, regi pecunias pensitabant, colligere consueverant. Oblatam autem e contra conditionem, de sacratorum hominum spoliis ea ratione accipiendis, ut spoliorum eorumdem pars dimidia regis esset, accipere Pius recusavit. Licet enim utilius ac commodius sibi fore, si per regis ministros ea colligerentur, videretur ; quod sibimet nihilominus cavendum esse consideraret, ne in clero magnam inde conflaret invidiam, vel in avaritiæ suspicionem incurreret, legem hanc respuendam censuit : imo, non modo rejecit, sed tot facultates ac decreta super tribus Militaribus Ordinibus, et cathedralium insuper Ecclesiarum nominationibus, aliisque rebus dudum Pontifices Summos concessisse, se vehementer dolere dixit ; quod hi, videlicet, olim tantumdem, ac fortasse plus quam reges ipsi, in Hispaniis humanis de rebus disponere et administrare, magno rerum spiritualium fenore, potuissent.

482. *In causa archiepiscopi Toletani, de hæresi postulati, zelus Pontificis et pietas regis Catholici elucent.* — Quæ tamen, Bartholomæi Caranzæ archiepiscopi Toletani causa, inter Pium ac Philippum hoc eodem anno intercesserunt ; et ferventem Pontificis zelum, et summam vere Catholici regis pietatem summopere commendarunt. Rem, utpote memoratu dignissimam, cuncti et rerum Hispanicarum et gestorum Pii scriptores Monumentis diligentissime mandarunt ; utinam tamen sincerissime, cum partium studio plerique eorum deprehendantur abrepti. Facile vero est ex cunctorum testimoniis agnoscere, quæ Abrahamus Bzovius tradidit, falsa esse ; scribit enim antecessorem Pii V, Pium IV, Hugonem cardinalem Boncompagnum in Hispaniam destinasse, ut de causa præfati archiepiscopi agnosceret. Hunc vero a multitudine et auctoritate adversariorum Caranzæ, quemadmodum par erat, solum in ea causa inquirere minime potuisse ; postulantibus æmulis, ut duo a regia manu et ab Inquisitionis Hispanicæ tribunali cardinali adjungerentur, qui omnia inspicerent, nihilque sine eis decerneretur. «Pontifex igitur », inquit Bzovius, qui, ut ex his, quæ addit, hoc nomine Pium V significare voluisse cognoscitur, « ea indignitate commotus, regem officii admonuit, et ne cardinali impedimento in ejus causæ cognitione esset, vel ipse, vel quivis alius, serio edixit ; ac, si porro resistere pergerent aliqui, ut, protestatione interposita, in Italiam potius reverteretur, quam aliquid non ex dignitate Apostolicæ Sedis ageret, aut vero innocentem, æmulorum malevolentia, opprimi videret. Paulo post, Petrum Camojanum, episcopum Asculanum, nuntium Apostolicæ Sedis, ad regem Philippum destinavit, qui causam Caranzæ ex Hispania Romam avocatam denuntiaret, etc. ». Sic ille, et gravi quidem lapsus errore ; nam ex Campana, Catena ac cæteris, nullatenus sub Pio V apud Catholicum regem de hac re Boncompagnum egisse habemus ; sed, re potius infecta, cum, ob mortem Pii Quarti, vacaret Sedes, Boncompagnum ipsum Romam rediisse, Catena ipse testatur. Protestationes idcirco et alia, quæ Bzovius excogitavit, a Pio V in mandatis Boncompagno eidem data esse non potuerunt, cum, eo, inquam, sedente, jam Romæ, non in Hispania Boncompagnus esset. Distinctam rei seriem habes ex Gabutio [1], his verbis :

« Agitabatur per idem tempus in Hispania gravis illa causa Bartholomæi Mirandæ et Caranzæ, archiepiscopi Toletani, qui de hæresi postulatus, ex Apostolicæ Sedis auctoritate ibidem in custodia tenebatur. In eum jam diu, cum habita esset quæstio, neque Paulus, neque Pius, uterque ejus nominis IV, Romani Pontifices, ut, vel reus, vel causa ad se Romam ex sacrarum legum præscripto deferretur, et coram ipsis tanquam summis episcoporum omnium fideique causarum judicibus ageretur, obtinere potuissent, quod apud regem Catholicum ab illo sacræ inquisitionis senatu id judicii, ex auctoritate Apostolica, sibi pro tempore

[1] Vit. Pii lib. 3. cap. 4.

sæpius delegata, ad se pertinere profitente, continenter daretur exceptio : Pius, ut et reus et quæstio ad se deportaretur, quæ sua apud regem erat auctoritas, et sanctitatis opinio prorsus effecit. Nam ob id, maximis cum mandatis, Petrum Camojanum in Hispaniam misit, dato Diplomate, quo, si minus justa facerent, sacros illos violatæ fidei judices omni auctoritate privabat judicandi, et a piorum communione segregatos, declarabat ; quanquam id illis, quod necesse non esset, minime fuit indictum.

« Simul atque rex Pii postulata cognovit, qua erat in Apostolicam Sedem et præsertim in hunc Pontificem, pietate, licet nonnullis reclamantibus, constanter edixit, parendum omnino esse (ut ejus utamur pæne verbis,) patri Sanctissimo, ac quidquid ille decrevisset, prompte præstandum : nihil enim, nisi sanctum ac Deo gratum ab eo statui posse, quippe qui divino nutu regeretur. Archiepiscopo igitur, cum sua descripta quæstione, ab arcta custodia Romam perducto, et in S. Angeli arcem incluso, ad ejus causam et cognoscendam et dijudicandam sapientissimis viris in consilium adhibitis, tam assidue Pius incubuit, ut quamplurimis super hac quæstione habitis Congregationibus, iis ferme omnibus frequentissime ipsemet interfuisse vel præfuisse potius, remque, lata sententia, prope decidisse perhibeatur ; sed aliis gravissimis distractus negotiis, morteque præreptus, rem successori suo Gregorio XIII definiendam reliquit, qui dum esset cardinalis, a Pio Quarto, hac de causa in Hispaniam legatus, nihil reportaverat ; mox Pio V in Pontificatu suffectus, reum archiepiscopum, super tali crimine valde suspectum judicavit, certisque pœnis injunctis, ad voluntariam omnis hæreticæ pravitatis detestationem, ac legitimam Catholicæ fidei confessionem admissum absolvit. Is porro summæ patientiæ et modestiæ documento, in adversarios suos in hac causa nihil unquam, ut ferunt, oblocutus, diuturnum carcerem alacriter constanterque perpessus, demum in cœnobio fratrum suorum Sanctæ-Mariæ supra Minervam, anno MDLXXVI, nonas Maii, e vita decessit ».

483. Ista Gabutius, quæ quidem confirmant ac dilucidius explicant prolatæ a Gregorio XIII in ipsum Caranzam sententiæ verba, quam, Deo annuente, ex proprio originali, integram suo loco dabimus, et ex qua interim, ad rem, de qua agimus, ista in medium proferenda existimavimus. Postquam enim Ferdinando, Hispalensi archiepiscopo, generali inquisitori, a Paulo IV facultatem datam contra quoscumque inquirendi, per litteras in forma Brevis expeditas, in ea narravit Gregorius ; ista subnectit : « Quarum quidem vigore, cum idem Ferdinandus archiepiscopus Bartholomæum archiepiscopum Toletanum, tanquam de hæresi suspectum, capi et detineri fecisset, fel. record. Pius PP. IV dicti Pauli successor, ejusdem Pauli IV litteras, Apostolica auctoritate confirmavit, approbavit et innovavit, atque ad aliud biennium duntaxat prorogavit, cum facultate subdelegandi, per suas litteras, prout in eis continetur, cumque per dictum Bartholomæum archiepiscopum, tam ipse Ferdinandus archiepiscopus, quam alii duo de supremo tribunali inquisitionis, tanquam suspecti, revocati essent, et per arbitros, sententiæ recusationis, in favorem dicti Bartholomæi archiepiscopi Toletani latæ, et ab ea pro parte procuratoris fiscalis ipsius Inquisitionis, ad Sedem Apostolicam fuisset appellatum ; idem Pius, ne ob altercationes et differentias, quæ, super judicio prætensarum suspicionum hujusmodi, ortæ erant, et verosimiliter oriri poterant, causa prædicti Bartholomæi archiepiscopi longius protraheretur, de præclara integritate, probitate et prudentia charissimi in Christo ejus, nunc filii nostri Philippi, Hispaniarum regis Catholici, plurimum in Domino confisus, eidem Philippo regi judices non suspectos, qui in causa dicti Bartholomæi archiepiscopi processum auctoritate Apostolica conficere et formare, processumque hujusmodi sic formatum, integrum et originalem, et in debita forma, quantocius ad ipsum et Sedem Apostolicam transmittere deberent, nominandi auctoritatem et facultatem per ejus litteras concessit, prout in illis et aliis, ejusdem suæ voluntatis et intentionis declaratoriis, etiam repetitis, plenius continetur.

« Cum autem idem Philippus rex, hujus facultatis vigore, bon. mem. Gasparem, tunc archiepiscopum Compostellanum in causa ejusdem Bartholomæi archiepiscopi, ad formandum processum hujusmodi nominavisset, et idem Gaspar archiepiscopus ad nonnullos actus, pro dicti processus confectione, (ut exponebatur) processisset, sed propter causæ magnitudinem, et multa et varia impedimenta, illum totaliter conficere nequivisset ; idem Pius dictum biennium prorogatum usque ad alium annum, et secundo eumdem annum jam similiter prorogatum, usque ad kalen. Januarii proxime tunc futuras anni MDLXV, ad effectum, ut idem Gaspar archiepiscopus dictum processum integraliter formare et perficere deberet, per diversas suas litteras, eidem Gasparo archiepiscopo directas, extendit et propagavit ; prout in eisdem litteris latius continetur.

« Successive vero, eodem Pio IV viam universæ carnis ingresso, cum san. mem. Pius PP. V, noster prædecessor, ad summum Apostolatus apicem esset assumptus, pro munere sui pastoralis officii providens, ne causa dicti Bartholomæi archiepiscopi diutius differretur, sed ut illa Apostolicæ Sedis (ut par erat,) judicio terminaretur ; ipsius personam, una cum toto

processu, sub tuta custodia sibi transmitti voluit atque mandavit. Cumque prædictus Bartholomæus archiepiscopus, simul cum originali ejus causæ processu, per fidelem custodiam deductus esset ad Urbem, idem Pius illum in continenti in arce Sancti Angeli secure et fideliter custodiri præcepit, prout in ea, usque ad præsentem diem, similiter est custoditus ». Hucusque Gregorii verba.

484. Quod autem scribat Gabutius, misso a Pio in Hispaniam Camojano, in mandatis datum, quod si Hispanici inquisitores jussis parere detractassent, et processum simul ac reum tradere recusassent, illos, uti violatæ fidei judices, omni judicandi auctoritate privaret, atque a piorum communione segregatos enuntiaret ; sciendum, a Pio ipso, archiepiscopo Rossanensi, suo Apostolicæque Sedis apud Catholicum regem, ut alibi diximus, ordinario nuntio, jam ante id imperatum, ut Epistola, in hunc modum ad ipsum scripta [1], testatur :

« Archiepiscopo Rossanensi, etc.

PIUS PAPA V.

« Ven. frater, etc.

« Cum ven. frater Bartholomæus, archiepiscopus Toletanus et Hispaniæ primas, septem jam circiter annos, sicut nosti, in carcere retentus sit, et post tres annos, non modo causa ejus nunquam decisa fuerit, sed ne potuerimus quidem ipsi unquam satis certo scire, quid illi objiciatur, nedum quid adversus eum probatum sit : molestissime ferentes, tantam causam, qua nulla major nec gravior incidere potuit, tamdiu tractam esse, et prælatum, tanta dignitate præditum, tam diuturna vexatione affligi ; considerantes præterea, quantum ex ea re scandalum ortum sit, quantaque materia præbita fuerit omnibus gentibus, non solum de sacræ Inquisitionis hæreticæ pravitatis officio obloquendi, sed etiam hujus Sanctæ Sedis, ad quam unam tantæ causæ cognitio pertinebat, nimiam lenitudinem accusandi : dolentes denique vicem Ecclesiæ Toletanæ, tam insignis ac nobilis, quæ per tot annos pastoris sui solatio destituta luget, non sine magno animarum salutis periculo et bonorum ipsius Ecclesiæ temporalium detrimento : statuimus ac decrevimus, quandoquidem aliis quibusdam officiis parum adhuc profecimus, non ferre nec dissimulare diutius tantam, non solum ipsius archiepiscopi calamitatem, sed etiam nostram et Apostolicæ Sedis injuriam, cum magno totius Christianæ reipublicæ scandalo. Quocirca fraternitati tuæ mandamus ac districte præcipimus, ut simul ac has litteras acceperis, eas ad notitiam ven. fratris, archiepiscopi Hispalensis, majoris inquisitoris hæreticæ pravitatis, ejusque consilii, et aliorum, quorum hæc scire interest, pervenire facias ; ut sciant, quod nos, motu proprio, et ex certa scientia nostra, ac de potestatis Apostolicæ plenitudine, ipsi archiepiscopo Hispalensi, prælatis, doctoribus, consiliariis ac reliquis omnibus ejusdem officii, quocumque nomine vocentur, et quacumque dignitate, etiamsi episcopali aut archiepiscopali sint præditi, omnem auctoritatem, facultatem ac potestatem, a nobis vel prædecessoribus nostris, in hac causa, quocumque verborum tenore, concessam, et quibuscumque cum clausulis etiam derogatoriarum derogatoriis, et quantumvis efficacibus, insolitis et inexcogitatis, etiamsi de illis, et de earum tenoribus, ad verbum specifica et expressa mentio facienda esset, non autem per clausulas generales ; quibus omnibus et singulis, in hac parte dumtaxat, derogamus, tenore præsentium revocamus atque auferimus, omnibus autem, ad quos spectat, sive Ecclesiasticis, sive laicis, in virtute Sancti Spiritus ac sanctæ obedientiæ, Apostolica auctoritate, sub pœna excommunicationis latæ sententiæ, quam statim laici et Ecclesiastici, episcopali dignitate inferiores, contrafaciendo incurrant, et a qua a nemine, præterquam a nobis vel successoribus nostris canonice intrantibus absolvi possint, nisi in mortis articulo ; quod vero ad archiepiscopos et episcopos, vel etiam majores principes attinet, sub pœna suspensionis a divinis, præcipiendo mandamus, ut ipsum archiepiscopum Toletanum, cum primum harum litterarum notitiam habuerint, statim e carcere dimittant, et in libertatem suam restituant, emittique et restitui curent et faciant, sine ulla mora et exceptione, absque ulla cautione et impedimento. Ipsi vero archiepiscopo Toletano in virtute sanctæ obedientiæ, atque etiam sub pœna similis suspensionis a divinis, mandamus atque præcipimus, ut simul ac liberatus fuerit, constituto tamen primo per eum Ecclesiæ Toletanæ idoneo in spiritualibus temporalibusque vicario, qui Ecclesiam Toletanam, durante archiepiscopi absentia, regat atque gubernet, quique etiam a gubernatore, sive œconomo ejusdem Ecclesiæ, nostra seu prædecessorum nostrorum auctoritate antea deputato, quem nos ex nunc, tenore præsentium amovemus, computa et rationes suæ administrationis exigere, et ad eas reddendas per censuras Ecclesiasticas, et per alia juris et facti remedia compellere possit et valeat ; ad Sedem Apostolicam veniat, et nostro se conspectui repræsentet, qui, Deo auctore, id de ejus causa, mediante justitia, statuemus, quod ipsius Dei Omnipotentis honori expedire officioque nostro convenire videbimus. Mandamus præterea omnibus et singulis officialibus sacræ Inquisitionis, tam dicto archiepiscopo Hispalensi, quam reliquis ministris, consiliariis, advocatis, procuratoribus, notariis et ta-

[1] Ex Archiv. Vatic.

bellionibus, vel etiam scriniariis dicti officii, habentibus processus, scripta, codices, cedulas, vel quæcumque alia ad causam dicti archiepiscopi pertinentia, ut ea omnia et singula, intra terminum trium mensium, ab harum notitia inchoandorum, per fidum nuntium, sigillo suo vel sigillis obsignata et clausa, ad nos ipsi transmittant, vel, si magis placuerit, infra terminum unius mensis, fraternitati tuæ tradant atque consignent : quorum alterum si non fecerint, indignationem Dei Omnipotentis ac beatissimorum Apostolorum ejus Petri et Pauli et nostram se noverint incursuros, et etiam excommunicationis latæ sententiæ vinculo innodatos fore. Quisquis autem ipsi archiepiscopo Toletano, quominus ad nos veniat, impedimentum, aut moram objicere quoquo modo ausus fuerit, vel impedire aut retardare volentibus auxilium, consilium aut favorem præstiterit ; quacumque dignitate præditus sit, sive laicus, sive Ecclesiasticus fuerit, in easdem, sicut dictum fuit, pœnas excommunicationis et suspensionis se noverit incursurum. Non obstantibus privilegiis et indultis cuicumque personæ concessis, ne interdici, suspendi aut excommunicari possit per litteras Apostolicas, non facientes plenam, ac de verbo ad verbum expressam de indulto hujusmodi mentionem : quibus omnibus, eorum tenores pro sufficienter expressis habentes, hac vice dumtaxat, specialiter et expresse derogamus. Volumus autem, ut transumpta harum litterarum manuscripta vel impressa, et manus tuæ subscriptione sigilloque munita, parem auctoritatem ac vim habeant, ac si originales litteræ ostensæ cuique essent, vel exhibitæ. De eo vero quod actum fuerit, continuo nos diligenter facias certiores ; et hoc mandatum nostrum ita exequi curabis, ut diligentiam tuam in Domino laudare debeamus, et ex hoc officio nostram uberius gratiam merearis. Datum Romæ, apud Sanctum-Marcum, sub annulo Piscatoris, die XXX Julii MDLXVI, Pontif. nostr. ann. primo ».

485. In Regesto Vaticano, statim post Apostolicas has litteras, verba hæc adnotata leguntur : « Pius papa V ita mandavit expediri ». Ex earum autem tenore rite ambigi non posse cognoscitur, Camojano, ut diximus, hac de causa in Hispaniam, præsenti anno, misso, eadem a Pontifice data in mandatis. At, ut ex Gabutio audisti, illa nec quidem prodere necesse fuit, cum, tergiversatione quavis submota, tanquam divini oraculi verbis, Pontificis mandatis rex piissimus obediri voluerit.

486. Ut autem ex allatis Apostolicis Pii litteris et Gregorii verbis, omnis ambigendi vel errandi auferatur occasio ; ex eo nimirum, quod a Gregorio Caranzæ causa a Pio IV Gaspari Compostellano archiepiscopo delegata asseratur ; in Pii vero litteris ad archiepiscopum Rossanensem, non Compostellano, sed Hispalensi archiepiscopo, ne in ejusdem causæ inquisitione ulterius procederet, denuntiari præcipiatur : meminisse prudens lector debet, demandatum in primis eidem Compostellano a Pio IV munus, usque ad kalend. Januarii anni MDLXV perseverasse : quapropter, cum eo non fungeretur, dum Pius præfatas ad Rossanensem litteras dedit, non fuit idcirco, quod ab illo se abstinere ei præciperet.

487. Quod rursus in allata sententia Gregorius eumdem Gasparem, uti jam mortuum, bon. mem. elogio exornet ; id pariter æque dictum scias ; nam Gaspar idem, quarto non. Februarii, anno MDLXXI, Pio nimirum adhuc in vivis agente, extremum diem obiit ; sententiam vero præfatam, utroque, Pio nimirum et Gaspare, defuncto, Gregorius protulit.

488. *Ad Synodos provinciales Hispaniæ commonitoria Pontificis Epistola quæ a præsulibus summa cum religione excipitur.* — Dum hæc de Toletano archiepiscopo acta sunt, Toletanum provinciale Concilium absolutum est : sub Christophoro quippe Rogio de Sandoval, episcopo Cordubensi, ejusdem præside, anno superiore, sext. idus Septembris, cœptum fuerat : die tamen Dominico, idibus Januarii, sessio ejusdem secunda, et octavo kal. Aprilis præsentis anni tertia et ultima habita est. Inter episcopos, qui ei interfuerunt, insigni elogio, ex Nicolai Antonii [1] Bibliotheca desumpto, D. Covarubiam, episcopum Segobiensem, scriptorem præclarum, in maxima sua collectione Conciliorum Hispaniæ, claræ mem. Joseph cardinalis de Aguirre celebrat. Sub Gaspare quoque de Zunica, et Avellaneda, quem paulo ante memoravimus, archiepiscopo Compostellano, Salmanticæ Compostellanum Concilium, sext. idus Septembris anno MDLXV inchoatum ; sessionem secundam octavo kalend. Aprilis, et tertiam quart. kalend. Maii hujus anni tantummodo habuit. Ipsius autem confirmatio, a Pio facta, ad annum MDLXIX pertinet. Concilium item Valentinum, quod Martinus Ayala, archiepiscopus Valentinus, tert. id. Novembris præteriti anni cœperat, sessionem quartam undecimo kalend. Februarii, et quintam sexto kal. Martii hujus anni celebravit ; et sequenti a Pio confirmationem obtinuit. Post provincialem hanc synodum, diœcesanam alteram coegisse eumdem archiepiscopum Martinum, asserit præfatus de Aguirre [2], qui ejusdem etiam Acta refert, et post caput vigesimum sextum actionis primæ, quæ quinta die mensis Maii præsentis anni celebrata est, eidem actioni subinserta hæc verba ponit : « Dum hæc agerentur, synodoque collecta, iis statuendis, quæ Ecclesiæ nostræ utilia essent, intenti essemus, litteræ a

[1] Nicol. Antonii Bibliot. Hispan. to. 1. — [2] Aguir. Concil. Hispan. Synod. diœces. Valent. pag. 128.

Sanctissimo domino nostro Pio V nobis datæ sunt : quas tanta animi alacritate perlegimus, quantam admirabilis in Deum tanti Pontificis pietas, et singularis erga nos benevolentia et humanitas excitare in nobis debuerunt ; ut vere ad ea prosequenda, quæ incœperamus, et ad alia etiam majora, in Ecclesiæ nostræ utilitatem, plane simus confirmati. Utinam Deus Optimus Max. qui talem Christianæ reipublicæ indulsit Pontificem, illum nobis diutissime servet, faxitque, ut tam felici Pontificatus initio optimus et ab omnibus desideratus finis, quod futurum certo confidimus, respondeat. Ne vero ipsæ Summi Pontificis litteræ apud nos suppressæ lateant, eas typis excudendas curavimus, ut ex communi bono communis etiam lætitia posset ad omnes pervenire, etc. ». Deinde adduntur Pii Epistolæ, sub die prima Februarii hujus anni ; quæ, quoniam ejusdem exempli sunt ac illæ ad Palentinum episcopum scriptæ, quas paulo ante retulimus, ideo hic denuo minime ponendas censuimus. Septimo autem id. Maii, secunda diœcesanæ hujus synodi actio peracta fuit, eique finis impositus.

489. Nec putandum, percelebres dumtaxat has Hispaniarum Ecclesias celebrandis synodis hoc tempore incubuisse ; nam cæteræ quoque, et in Catholici regis ditione, et Lusitania tota, vel a præterito anno id curaverant, vel tunc cœptis, præsenti finem imposuerunt, vel quæ nondum cœperant, cogere moliebantur ; adeo ardenti studio iis, quæ religionis erat, ferventissimi illi episcopi studuerunt. Has inter, præfatus cardinalis de Aguirre Concilium Granatense provinciale recenset[1], Petro Guerrero archiepiscopo præside, Concilium Bracarense a Lusitaniæ episcopo celebratum. In eadem Lusitania, sub D. Jo. de Melo, archiepiscopo Eborense, Cæsaraugustanum, cui D. Alphonsus de Aragon archiepiscopus et Ferdinandi Catholici regis nepos præfuit : adeo ut hæc ad Pium delata, immensa propemodum lætitia suffundere debuisse videantur ; dum sponte ab ipsis Hispaniarum Lusitaniæque præsulibus exhibitum habuit, quod nec monitis, nec minis, a cæterarum gentium pastoribus se obtinere posse comperit.

490. At contra accidit, fuitque in hoc ipso, quo risus dolore misceretur, ingentemque merito eidem sollicitudinem ingereret. Ea siquidem est humanæ infirmitatis conditio, ut sæpe de medicamento venenum faciat, ut qui bene currere cœpit, deinde fascinationi subjaceat, ac ei, cui debet, obedientiam abjiciat. Ex quorumdam namque relatione didicit ipse, in provincialibus hujusmodi Synodis multa haberi, quibus Ecclesiastica libertas, Sanctæ Apostolicæ Sedis dignitas, et ipsiusmet sac. Tridentini Concilii decreta (ex cujus tamen decreto provincialia eadem Concilia coacta erant) posthaberentur. Hoc igitur nuntio consternatus Pius, statim malo occurrendum duxit, monendosque officii sui præsules, ne quovis prætextu, a recta tritaque semita abripi se paterentur. En Epistola [1] ad eum, quem memoravimus, archiepiscopum Cæsaraugustanum ejusque suffraganeos scripta, ex qua etiam, non anno superiori, ut cardinalis Aguirre putavit, sed præsenti, hoc præfatum Cæsaraugustanum provinciale Concilium, vel cogendum, vel fuisse coactum, patet :

« Ven. fratribus, archiepiscopo Cæsauraugustano et suffraganeis ejus, in provinciali Synodo congregatis vel congregandis.

PIUS PAPA V.

« Ven. fratres, etc.

« Cum laboriosissimum Apostolatus officium, nostræ quidem infirmitatis nobis conscii, sed divinæ voluntati humiliter obedientes, suscepimus, id nobis solatii proponebamus, quod vos et reliquos fratres istius nationis, in partem sollicitudinis nostræ vocatos, sperabamus vestra erga Sedem Apostolicam devotione ac fide, et diligenti observatione sacri Concilii Tridentini decretorum, hoc nobis onus levius effecturos. Hac spe impulsi, post assumptionem nostram, cum primum, per innumerabiles occupationes nostras, nobis licuit, vos litteris nostris salutantes, ad ipsius Concilii decreta exequenda hortati sumus ; magis, ut quantopere Deo et nobis gratum futurum esset officium vestrum, quam quod nostra hortatione et monitis vos egere crederemus. Verum, non sine maxima admiratione et animi perturbatione, nuper nobis relatum fuit, nonnullos adeo officii sui, et debitæ Sedi Apostolicæ ac Concilio OEcumenico reverentiæ oblitos esse, ut decreta tanti Concilii, quorum quidam forsan ipsimet auctores vel certe approbatores fuerunt, quæque Apostolica auctoritate esse non ignorant confirmata, et ab omnibus jussa servari, quibusdam in rebus restringere, in aliis ampliare, et contra sanctionem felic. record. Pii IV prædecessoris nostri temere interpretari minime vereantur : quod denique eorum, et quatenus observandum et exequendum sit, quod, et quatenus omittendum ac negligendum, indicare, præscribere et sententiis suis decernere audeant, multaque ab iisdem tentari, contra hujus Sanctæ Sedis auctoritatem, et contra jura Ecclesiasticæ libertatis. Quæ si vera sunt, (id quod tamen non facile credere possumus) dolemus admodum spem illos nostram fefellisse, nec satis eorum possumus arrogantiam admirari, qui violare non dubitent Ecclesiasticam libertatem, sacrosanctæ Synodi auctoritatem

[1] In Collect. Max. Concil. Hisp. tom. 4.

[1] Ex Archiv. Vatic.

minuere, et hujus Sedis jus ac dignitatem lædere; pro quibus rebus, si opus esset, acerrime certare, et sanguinem ac vitam ipsam effundere deberent. An non vident, quantopere Deum offendant, quantum scandalum infirmis præbeant; quanta labe charissimi in Christo filii nostri regis Catholici existimationem et nomen gloriosum maculent atque polluant? Quamobrem nos Apostolatus nostri officio deesse nolentes, ex parte Omnipotentis Dei monemus omnes illos, si qui talia ausi sunt, vel (quod absit) audebunt, ut a tali mente, ac tam nefanda temeritate desistant resipiscantque, et ad cor redeant: quod si, spretis monitis nostris, atque hujus Sedis auctoritate contempta, quidquam decernere aut suadere ausi fuerint, quo sacrosanctæ Synodi Tridentinæ decreta commutent negligantve, aut temere interpretentur, et non, si quid limitandum, ampliandum aut interpretandum visum fuerit, ipsam Sedem consuluerint, quæ sibi talem, ut diximus, interpretationem et potestatem reservavit; vel, si contra libertatem Ecclesiasticam quicquam statuerint; indignationem Dei Omnipotentis, ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus et nostram se noverint incursuros; et nihilominus ex nunc, si quæ attentata vel acta fuerint, ut præfertur, contra Ecclesiasticam libertatem, vel decreta Concilii Tridentini, vel auctoritatem hujus Sanctæ Sedis; ea omnia et alia, quæcumque in vestra Synodo sancita et decreta jam fuerunt sancienturve ac decernentur, irrita et inania decernimus ac declaramus. Ne quis vero illa excusatione uti possit, quod harum litterarum notitiam non habuerit, tibi, frater archiepiscope, in virtute Spiritus sancti et sanctæ obedientiæ præcipimus ac mandamus, ut eas coram tota Synodo congregata aut congreganda, alta et intelligibili voce recitari facias. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum. Die XII Maii MDLXVI, Pontific. nostr. ann. primo».

491. Post Epistolam hanc, in Vaticano Regesto statim hæc subjuncta leguntur: «Eodem exemplo scriptum fuit archiepiscopis Tarraconensi, Compostellanensi, Hispalensi, Valentino, Granatensi, et eorum suffraganeis. Item Auriensi, Cauriensi, Tudensi, Asturicensi, Mindoniensi episcopis, licet eorum metropolitani sint in regno Portugalliæ. Idem ad synodum Toletanam, cui præsidebat episcopus Cordubensis».

492. *Vigilantia Pontificis Hispania et Lusitania ab innumeris malis immunes fiunt.* — Ambigi non potest, hac Pii solertia effectum esse, ut Hispaniarum Lusitaniæque episcopi, (si qui fuerunt) qui aliquid minus æquum seu potius incautum commolirentur, ab eo pedem retraherent, cautumque fuisse, ne quis illud vel in medium proferre auderet; cum rei hujus minime dubia habeamus earumdem provincialium synodorum testimonia, in quarum Actis nil propemodum reperire est, quo, vel Sedis Apostolicæ dignitas, vel Ecclesiastica libertas, vel demum sacri Concilii Tridentini decreta, læsa rite valeant æstimari. Imo alacritas ea, ac nunquam satis laudanda demissio ac reverentia, qua, ut innuimus inferiusque dicendum erit, earumdem provincialium synodorum statuta, sanctæ Apostolicæ Sedis magisterio nobilissimi illi episcopi subjecerunt, perspicue docet; eos, «sicubi» ut dicit Ambrosius [1], «ut homines corruerint, naturæ magis fragilitate quam peccandi libidine, acriores ad currendum resurrexisse, pudoris stimulo majora reparantes certamina, ut non solum nullum attulisse æstimetur lapsus impedimentum, sed etiam velocitatis incentiva cumulasse».

493. Rei hujus, inter alios, locupletissimum insuper testem habemus, quem paulo ante memoravimus, Martinum de Ayala [2], Valentinum archiepiscopum, (cujus præclarum elogium ex Biblioth. Hispana V. D. Nicolai Antonii, tom. 2. pag. 87, in Collect. max. Concil. Hispan. tom. 4. pag. 90, cardinalis Aguirre rursus edidit). Qui nimirum, post absolutas, hoc anno, et provincialem et insuper diœcesanam synodos, pro Ecclesiastica libertate, aliisque, memorandas ad Pium binas Epistolas dedit, quarum priorem nancisci non potuimus, alteram ex proprio originali hic rite inserendam censuimus.

«Sanctissimo domino nostro

PIO QUINTO

«Pontifici Maximo, Martinus Ayala, archiepiscopus Valentinus, post humillima pedum oscula. S. P. D.

«Quemadmodum superioribus diebus, pater beatissime, ad T. Sanctitatem detuli quinque capita earum rerum quæ corrigenda videntur in hac diœcesi Valentina: ita nunc, cum opprimi apud nos videam libertatem Ecclesiasticam, nec id quidem clam, sed per summam vim ac furorem: illico T. Sanctitatis opem mihi censui implorandam. Nam, cum hisce mensibus superioribus quædam beneficia Ecclesiastica, servata juris æquitate et Sedis Apostolicæ auctoritate, quibusdam domesticis familiaribusque meis contulissem, quorum quidem probitatem ex assidua consuetudine perspectam habebam: cumque jam ea beneficia, per aliquot menses, summa pace possedissent, repente excitatus est in eos quidam tumultus a statibus (quos vocant) hujus civitatis Valentiæ, cui præsum. Sunt autem hi status, ordines quidam civium, qui in certas classes distributi, per suos tribunos seu procuratores rempublicam una cum ministris regiis gubernant. Hi itaque nuper statutum quoddam, seu, ut vocant, forum

[1] Apolog. David. 1. cap. 2. — [2] Ex. Archiv. card. Alexand.

antiquum, produxerunt, quo caveretur, neminem ad beneficia ejus regni Valentini admitti, qui non esset in hoc ipso regno natus : quod quidem regni statutum, præterquam quod, et iniquum est, et in libertatem Ecclesiasticam contumeliosum, adeo non est hactenus usu executioneque confirmatum, ut, et a prædecessoribus meis et a me libere sint hactenus beneficia in quoslibet Hispanos collata. Sed ne ipsos quidem cives Valentinos servari id statutum voluisse, argumento illud est, quod ii ipsi qui nunc magis causam urgent, cum multorum beneficiorum sint patroni, hactenus promiscue omnis generis homines, etiam extra Hispaniam natos, apud prælatos qui me præcesserunt, et apud me etiam ipsum, ad ea beneficia obtinenda, præsentarunt; quales apud nos beneficiatos, plures quam sexaginta nominare possem : quodque gravius mihi in hac causa ferendum videtur, illud est, quod hi cives Valentini, non modo hos presbyteros, familiares meos, in quos beneficia contuleram, perceptione fructuum prohibuerunt, sed omnem ad se defendendum viam, quæ illis jure naturæ debetur, per vim et quasi eruptione facta, intercluserunt : nam eos jurisperitos et procuratores, qui illorum patrocinium susceperant, officiis omnibus reipublicæ privatos, bonorumque sequestro vexatos, infames esse et inhabiles ad rempublicam imposterum gubernandam, edicto publice declararunt. Hæc quidem tam aperte in libertatem Ecclesiasticam commissa sunt, tantaque cum vi et injuria gesta, ut non dubitem, illos ea censura anathematis obstrictos, quæ in Bulla felic. recordat. Julii III continetur. Sed eos tamen, violatæ libertatis Ecclesiasticæ reos et anathemati subjectos, nondum ausus sum publice declarare, tum quod non sum satis certus, an post mortem sanctissimi Julii Pontificis sit aliquid novi de ea re statutum : tum etiam, quod sum veritus, ne illi, qua audacia et impetu cœperunt, nos plane obruerent. Cætera autem, pro mea quidem virili præstare studeo, et libertatem Ecclesiasticam, tam Sedis Apostolicæ, quam hujus meæ dignitatis, contra illorum vim defendere. Tuum est, pater beatissime, horum inopum injuriam propulsare, vel motu aliquo proprio edito, vel declaratoriis aut citatoriis litteris, adversus hos oppressores missis. Nisi enim nunc primum hic impetus ab istius Sedis potentia et auctoritate audacter compescatur, periculum est, ne ille mox, non modo in prælatorum hujus Ecclesiæ damna, sed in Apostolicæ etiam libertatis injuriam evadat. Deus Sanctitatem tuam ad Ecclesiæ suæ præsidium diu servet incolumem. Seguræ XII kal. Julii MDLXVI.

« Sanctitatis tuæ filius obsequentissimus. M. archiepiscopus Valentinus ».

494. At licet his litteris commonitum, in libertate Ecclesiastica asserenda muneri suo defuisse Pium vel suspicari nefas videatur, tamen ob paulo post subsecutam, nimirum nonis Augusti hujusmet anni (ut ex paulo ante memorato elogio apparet) optimi archiepiscopi Martini mortem, interrupta de hac re consilia jure censemus. Quapropter, nemine deinceps de injuria, quo oportuit zelo, expostulante, perditissima ac iniqua illa contra Ecclesiasticam libertatem audacia, aut prævaluit, aut debitas pœnas non dedit ; et quod deterius est, perniciei suæ pessimo exemplo in dies magis invalescente, contra fas omne et jus, adeo Catholici orbis ditiones quoque alias infecit, ut luctuoso hoc nostro tempore, quoad sacerdotiorum distributionem, jam non illud Apostoli [1] de Ecclesia pronuntiari posse videatur : *Ubi non est Gentilis et Judæus, circumcisio et præputium, Barbarus et Scyta, servus et liber, sed omnia et in omnibus Christus.* Nam sæcularium potestatum avaritia et tyrannis, inter Gentilem ac Judæum, circumcisum et præputium, Barbarum et Scytam, liberum ac servum ; et ut rem propius attingam, inter Gallos et Hispanos, Germanos et Italos , imo uniusmet provinciæ et nationis accolas, res ita decrevit, ut jam ex aqua et Spiritu Sancto renatum fuisse, nihil omnino prosit, si in hac vel illa terræ parte ortum esse non profuerit. Adeo ut, non modo omnia, sicut ab initio, non sint communia, sed e contra sublatum filiis datumque canibus, quodcumque optimis viris jure tradendum esset, æstimetur. Hæreditate siquidem, profanæ potestates sibi possidendum sanctuarium Domini censent ; et sicuti temporalia administrant, et utinam recte, sic etiam super spiritualia, non quidem a Domino, sed sese ipsos ipsi constituunt ; novisque, nescio quibus, eruditionibus ac juribus excogitatis, circumscribere fidelis servi et prudentis, quem constituit Dominus super familiam suam, ut det illis escam in tempore, auctoritatem ac jura plectenda temeritate præsumunt.

495. Neque in hoc tantum, una cum regiis administris (inscio certe, ut pium est credere, optimo rege) laici in Hispania, Ecclesiastica ac spiritualia impetere ausi sunt, sed in cæteris quoque ; ita ut unum ipsi censendi essent impedimentum, ob quod absolutissime sacrosancti Concilii decreta, ut Pontifex imperabat, ac vehementer rex idem exoptabat, executioni non mandarentur. Luculentissimus rei hujus testis existit, quæ sequitur Epistola, a Pampilonensi episcopo ad ipsum Pium data, quamve ex proprio originali [2] transcriptam hic duximus exhibere :

« Beatissime pater.

« Cum cognovissem Apostolicam Sedem

[1] Colossens. 3. v. 11. — [2] Ex Archiv. card. Alexand.

suo præside, hoc est, vicario Jesu Christi destitutam, (naturæ namque debitum jam persolverat felic. record. Pius IV, pro cujus anima sacrificium, ut par erat, coram Altissimo obtulimus, ut qui fidelis servus in ministerio talenti sibi commissi in terris fuerat, cœleste quoque præmium consequeretur), mox in hac Ecclesia cathedrali, ac per totam meam diœcesim supplicationes et preces fieri curavimus, quo a Deo bonorum omnium largitore, talem suæ Ecclesiæ pastorem, qualem tempora hæc calamitosa exigunt, (nostris haudquaquam culpis intendens) pro sua in nos misericordia, largiri dignaretur : Deo nostras orationes exaudiendo, B. V. pastorem Ecclesiæ suæ Catholicæ, ac Jesu Christi vicarium nobis præstitit. Tanti beneficii accepti ne ingrati essemus, in gratiarum actiones voces nostras convertimus ; fieri namque non potest, quin, hoc duce, membra Ecclesiæ (cujus Domini benignitate Sanctitas Vestra caput est) munus suum exequantur. In Domino confido, cum initio tui sancti officii, tot tantaque ita sancte ac salubriter prospexeris, divinam clementiam (qua adjutrice præes) vires et gratiam B. T. daturam, ut ab Ecclesia sua abusus cunctæque maculæ et repurgentur et tollantur, ita ut apud ipsam dicere valeat : Ecce sponsa mea, macula non est in te. Sat abunde litteræ Apostolicæ, ex intimo Sanctitatis Vestræ pectore ad me emanatæ, quæ muneris episcopalis me admonent, (quanquam sero sat ad me pervenerint) quod prædiximus, præsagiunt. Quod autem me, pro munere pastorali, B. V. exhortata fuerit, ut decreta sanctæ Synodi Tridentinæ (quæ unicum remedium ad tot et tanta Ecclesiæ vulnera sananda, esse litteræ Apostolicæ pronuntiant) sine mora exequi studerem, lubens feci : quanquam, si Sanctitatis vestræ auxilium, atque sanctæ Sedis Apostolicæ non suffragetur, ad executionem decretorum Sanctæ Synodi me debilem fore cerno. Non sine causa dictum hoc putet B. V., nam super decretis de visitatione Capitulorum Ecclesiarum cathedralium, ad petitionem prioris et canonicorum hujus Ecclesiæ, hac occasione, quod cathedralis simul et regularis sit, coram auditore Gropero calumniam patior. Humiliter supplico, S. V. dignetur istud intelligere, et, quod facto opus sit, juxta sanctiones Tridentinas, litteris ad me missis, jubeat ; et ubi hoc absolutum fuerit, reliqua satis pacata fore B. V. non dubitet. Nam (absit a verbo invidia) inter Hispanicas gentes, aliam fideliorem in fide Christi atque obedientiorem Sedi Apostolicæ hac non puto reperiri, modo huic uni nodo occursum fuerit. Taceo, quod sæculares judices hic Ecclesiasticam jurisdictionem subripere et impedire præsumunt, quod ingenti dolore animi refero. Quam magno impedimento hæc sint, ne cætera (quantumvis sancte sint definita) observentur, litteris explicari sat non potest. Discentium seminarium, res sane, ut sancta, ita justa, (quanquam redditus harum Ecclesiarum ita tenues sint, ut vix ministris earumdem sufficiant) dabo operam quamprimum, juxta formam decreti erigatur ; cujus rei Sanctitatem vestram certiorem suo tempore reddam. Nomina clericorum hujus civitatis et diœcesis B. V. mitto, quorum fides, eruditio, morum probitas, ut B. V. exigit, mihi nota sunt. Tandem auxilium, quod S. V. ad pascendum gregem, Dei bonitate mihi commissum, pollicetur, hoc istud vehementer peto, neque aliter quam juxta sanctiones Ecclesiasticas, hoc mihi præstitum volo. Faxit Deus Opt. Max. ut diu possit B. V. claves Ecclesiæ incolumis tenere. Pampil. kal. Junii ann. MDLXVI.

« Sanctitatis vestræ pedes, ea qua decet humilitate, osculor.

« D. episcop. Pampilonensis ».

496. Mirandum sane est, a Didaco Ramirez (id siquidem fuit Pampilonensi huic episcopo nomen) alteram hanc præcipuamque regni Navarræ partem, adeo in Catholicæ fidei observantia et Sedis Apostolicæ obedientia constantem, perseverantem, ferventemque dici, ut cæteris Hispanicis gentibus, in quibus hoc tempore innumera, (ut ita dicamus) et veræ fidei, et sanctitatis, præ Catholicis nationibus aliis, effulsisse portenta, nemo inficiari poterit, rite præponi mereretur ; in eaque nil fuisse, quod recipiendis executionique mandandis sacri Tridentini Concilii decretis, impedimento esse posset. Sed multo magis mirandum agnoscitur, quod, cum, hoc ipso tempore, Navarræ pars altera, huicque contermina, ob eamdem abjectam Catholicam religionem et Sedis Apostolicæ obedientiam, luctuoso eo, quod supra retulimus, incendio conflagraret, quo non spiritualia modo sed temporalia quoque principum absumebantur : regios tamen administros, iis posthabitis, quibus magis, non dicam in fide, sed in regis quoque obedientia subditos firmare poterant ; ac firmare, luctuoso hoc tempore, necesse erat, (quod sacri Tridentini Concilii decreta, nimirum executioni mandarentur) unum id pro virili sua curasse visi sint, ut Ecclesiasticam jurisdictionem surriperent et impedirent, quæ et tantum bonum custodire et tantum vicissim malum una avertere poterat ac propulsare. Cæterum, cum Pius eadem Concilii decreta, ut diximus, neque in provincialibus synodis, nec ab alio quovis, pro arbitrio interpretari, districte, et quidem merito, prohibuisset ; et nihilominus experientia doctus, ea ita aperta persæpe non esse cognosceret, quin aliter atque aliter, pro cujusque ingenio, sano etiam sensu bonoque animo explicari posse intelligeret ; ac pro earumdem sanctionum explicatione frequenter ab universi orbis Ecclesiis se interpellatum videret ; ne ipse muneri suo

deesset, nec in sibi creditam messem alter quisvis manum mitteret, nec in exoticos sensus sancta ea decreta transferret ; et tandem parvulis cunctis petentibus ipse idem panem frangeret ; uti jam pridem fecerat Pius IV, ipse quoque cardinales quosdam delegit, apud quos cuncta referri voluit, quæ ad ejusdem Concilii decreta, vel intelligenda, vel in mores adducenda pertinerent.

497. *Hortatur Pius Portugalliæ regem ut ducat uxorem.* — At divino prorsus afflante Numine, (quo futura prævideret) statim ac Apostolicæ Sedis culmen ascendit, hoc videlicet anno, summo studio Sebastianum, Lusitaniæ regem, adhuc adolescentem, ad nuptias Pius urgere cœpit. Testantur hoc ab ipso ad eumdem regem sequentes missæ litteræ [1] :

« Charissimo in Christo filio nostro Sebastiano, Portugalliæ et Algarbiorum regi illustri.

PIUS PAPA V.

« Charissime, etc.

« Cum te, ut eximium filium nostrum merito diligamus, in maximis nostris curis, non ea modo cogitamus quæ in præsens, sed illa etiam quæ imposterum, ad honorem tuum et regni tui commodum pertinent. Ad eam jam ætatem, Dei benignitate, pervenisti, ut maturum existimemus, cum solus sis et tanti regni spes unica, de quærenda tibi conjuge cogitare ; sed in hac cogitatione nulla nobis conditio occurrit, quæ circumspicientibus omnia nobis magis placeat, quam ut matrimonium contrahas cum altera de filiabus charissimi in Christo filii Maximiliani imperatoris electi, ut quoniam major natu Hispaniarum principi destinata putatur, tu minorem, cujus ætas cum tua satis congruit, ducas. Neque clariori genere ortam ducere potes, neque a matre in qua major pietas reluceat, educatam. Tot vero principes affinitate tibi his nuptiis adjunxeris, ut nemo fere sit de majoribus Christiani nominis principibus, qui non tibi affinis futurus sit. Itaque optime a nobis consulturus videris regno et potestati tuæ, si eam potissimum duxeris. Nec vero minus placiturum te generum puellæ parentibus putamus, quam tibi Cæsar socer, et imperatrix electa socrus placere debeant. Quocirca hortamur te, fili charissime, ut ad has potissimum nuptias animum tuum inclines. Nos hanc cogitationem minime concepissemus, nisi te, ut diximus, eximie amaremus. Plura autem de hac re locuti fuimus cum dilecto filio, nobili viro, Ferdinando Menesio, oratore tuo, quem, et prudentem virum, et Majestatis tuæ amantissimum fidelissimumque ministrum novimus : cui etiam mandavimus, ut uberius de hac re sententiam nostram ad te perscribat, quo illum officio, per cætera sua diligentia, in tuis et regni tui negotiis procurandis, functurum esse minime dubitamus. Datum Romæ apud S. Marcum, die xv Septembris MDLXVI, Pontific. nostri anno primo ».

498. Ipsa die ad reginam quoque Portugalliæ, Catherinam, Sebastiani aviam, quæque ipsum educaverat, sequentes litteras [1] dedit Pius, sperans, eadem interveniente, quaque ipsa apud regem pollebat auctoritate, illum in sententiam facile suam adducturum.

« Charissimæ in Christo filiæ, Catherinæ, reginæ Portugalliæ.

PIUS PAPA V

« Charissima, etc.

« Non esse alienum officio nostro putamus, ac potius maxime convenire paterno amori, quo serenissimum regem nepotem tuum prosequimur, cum is jam ad puberem fere ætatem Dei benignitate pervenerit, nec fratrem ullum habeat, cogitare jam de alicujus maximi principis filia illi uxore destinanda ; qua de re cogitationem nostram cum M. T. communicandam duximus. Tua enim hæc potissimum cura est, quæ illi avia es, quæ illum educasti, et tua optima piissimaque disciplina instituisti. Nosti autem pro tua prudentia, quanti intersit nepoti tuo, quanti nationi isti, hanc an illam potius uxorem habiturus sit. Cogitantibus igitur nobis de hac re, nihil nobis videri solet utilius, nec ipsi, nec regno ejus, affinitate serenissimi Romani imperatoris electi. Duæ sunt ei filiæ, quarum natu major, nuptura existimatur Hispaniarum principi : minor, ut ei desponderetur, cujus etiam ætas ætati regis satis apta est, nobis maxime placeret. Majorem dignitate socerum is habere non potest, quam Cæsarem ; nec socrum majori pietate, religione, probitate præditam, quam imperatricem electam. Tali matre genita et tali cura educata, quis dubitare possit, quin cum cæteris virtutibus, tum in primis pietate matris simillima evasura sit filia ? Hæc ergo illa dote, qua nulla, his quidem temporibus, potior videri debet, maxime commendatur. Tot vero principes, rex, nepos tuus, affines his nuptiis sibi adjunxerit, quot fere habet principes (loquimur de majoribus) Christiana respublica. Quocirca M. T. hortamur, ut de hac re cogitet, et ad hanc potissimum affinitatem animum suum applicet. Hanc nos cogitationem nostram cum oratore regis communicavimus, scientes, cum tam prudenti viro tamque fideli regis sui ministro nihil non libere communicare nos posse, a quo etiam petiimus, ut pluribus de hac re ad M. T. scribat. Datum Romæ, apud Sanctum-Marcum. Die xxv Septembris MDLXVI, Pontific. nostri anno primo » .

[1] Ex Archiv. Vatic.

[1] Ex Archiv. Vatic.

499. At obfirmato adeo animo a ducendæ uxoris consilio se Sebastianus abalienaverat, ut, vel a reverentia aviæ, vel a Pii monitis, ab abrepto semel proposito nullatenus se divelli passus sit ; ea, et sui ipsius, et totius Lusitaniæ pernicie, quam quæ sunt subsecuta manifeste monstrarunt : quæ sane, ac si præsentia et ob oculos Pontifex haberet, sui muneris acerba ea incommoda avertere esse censens, opportune, importune incautum juvenem ad nuptias compellere nunquam destitit, ut per singulos fere annos, ab eo scriptæ Epistolæ, aliaque quæ gessit, patenter ostendent.

500. *Concilii Tridentini decreta mittit Pontifex ad omnes Ecclesias Indiarum, tum Orientalium, tum Occidentalium.* — Apostolica vero sollicitudine toto orbe diffusas Ecclesias complectens Pius, ubi illas Indiarum, tam Occidentales quam Orientales, de conscenso a se Apostolico throno certiores reddidit ; cum eo simul nuntio, ad ipsas, sacri Tridentini Concilii decreta, quibus ad res fidei morumque componendas uterentur, una cum his litteris [1] misit :

« Ven. fratri, archiepiscopo Sancti-Dominici, in partibus Indiarum maris Oceani.

PIUS PAPA V.

« Ven. frater, etc.

« Placuit Omnipotenti Deo, qui infirma mundi eligere solet, ut fortia quæque confundat, fel. record. Pio papa IV nuper mortuo, ad universalis Ecclesiæ regimen nos vocare ; quod onus, propter immensam ejus magnitudinem et virium nostrarum infirmitatem, non sine timore ac tremore, Dei misericordia freti, suscepimus. Ad id vero facilius ferendum, et ad curæ et sollicitudinis officium fideliter, sicuti cupimus, implendum, necessarium nobis est tuum, et cæterorum fratrum, qui in sollicitudinis nostræ partem vocati estis, auxilium et adjumentum. Proinde fraternitatem tuam salutantes hortamur, et fraterna charitate monemus, ut memor officii tui et mercedis a summo illo æternoque pastore propositæ, gregem tuæ fidei commissum, cum salutaris doctrinæ pabulo, cum vitæ ac morum laudabilium exemplo, pascas, atque intensissime qua potes cura custodias ; eumque augere et multiplicare coneris, quamplurimas poteris oves, per te ac per fideles operarios et ministros ad ovile Dominicum adducendo et aggregando. Si quid autem ad rem, quæ ad ipsarum ovium salutem pertineat, opus tibi auxilio Sedis Apostolicæ fuerit, id fideliter requirere debebis. Tuæ vero partes fuerint, de Ecclesiæ tuæ statu, et de iis, quæ in istis partibus aguntur, (quod quidem ad fidem et religionem attinet) curare, ut ad hanc Sedem, omnium fidelium matrem ac magistram, certi nuntii perferantur, ut et te in debita erga se devotione et fide manere cognoscat, et ex optatis Ecclesiæ tuæ incrementis gaudeat ; ac, si cui rei providendum fuerit, auctoritate sua possit providere. Misimus autem ad te, una cum his litteris, volumen authenticum decretorum sacri Concilii Tridentini, quod nuper, sub eodem prædecessore nostro, Deo juvante, feliciter peractum fuit, quod abs te, et cæteris fratribus suscipiendum erit, devote et fideliter observandum. Omnipotens Deus te fratrem orantem pro nobis et felici statu S. R. E. incolumem custodiat, et tibi, et clero, et populo tuo gratiam et misericordiam suam augeat. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, die III Februarii MDLXVI, Pontific. nostri anno primo ».

501. In Vaticano Regesto, statim post Epistolam hanc, eodem exemplo scriptum fuisse legitur suffraganeis quoque archiepiscopi Sancti-Dominici, episcopo Sanctæ-Marthæ seu Sanctæ-Fidei, episcopo Carthaginensi, episcopo Sancti-Jacobi de Cuba, episcopo de Venezuola, episcopo Portus-Divitis, episcopo de Anteguera in partibus Indiarum, in novo regno Granatensi. Suffraganeis etiam archiepiscopi Civitatis-Regum, nempe episcopo de Chile, episcopo de Panama, episcopo del Cusco, episcopo de Popayan, episcopo de las Chiareas, episcopo del Quinto. Suffraganeis episcopi Mexicani, episcopo de Guatimala, episcopo de Chiappa Uvacan et Cuzumelen., episcopo de Compostella, episcopo de Hunduras, episcopo de Mecuacam, episcopo Veræ-Pacis, episcopo de Texcalla, episcopo de Nicaragua, episcopo de Guazaca, etc.

502. Scriptum quoque dicitur ad archiepiscopum Goanum in Indiæ Orientalis partibus, in quibus, ut Natalis Comes, ab Issell, et alii referunt, (licet id a Bulengerio in sequentem annum rejiciatur) hoc ipso tempore, in ea regione, quæ Japonia vocatur, sacerdotum Societatis Jesu opera, eorum numero succrescente, qui ab inanium idolorum cultu abstracti, ad Christi religionem confluebant, quamvis vario marte inter Christianos ac idololatras res acta sit, religio tamen ac fides incrementi multum accepisse visa est. Ad rem ex sententia perficiendam, uberemque fructum ex nova illa plantatione colligendum, multum contulerat Humirandæ pietas ac zelus. Erat is Azimæ regis (ut Mombrinus Roseus refert) germanus frater, per adoptionem a rege altero, ante aliquot annos rex creatus, juvenis pulcher aspectu, atque elegantissimæ formæ, qui, non minus corporis quam animi dotibus instructus, jam pridem, donante Deo, veritatis lumen admiserat, et ejusdem Societatis Patribus adnitentibus, cum alios plures, tum maxime procerum suorum præcipuos, Christi doctrinam

[1] Ex Archiv. Vatic.

doceri fecisset, cum iisdem tandem sacro fonte expiatus, Bartholomæi nomen acceperat.

503. Cum primum igitur nova religione, novum nomen novumque simul hominem Bartholomæus induit, mutatis abjectisque veteris superstitionis ritibus, Sathanæ ministrorumque ejus in se experiri furorem novus Christi miles coactus fuit. Regi autem, qui Bartholomæum per adoptionem in filium receptum, ut diximus, regem dixerat, filius alter spurius, Gotundonus nomine, fuerat : vir, ex vilissimo licet mancipio natus, tamen spiritu ambitiosus, qui durissime, se abjecto, patrem in Bartholomæum regni jura transtulisse tulerat, ipsumque idcirco hoc nomine implacabiliter oderat : ideoque ex eo, quod veteri religionis cultu abdicato, Christi fidei adhæsisse eumdem Bartholomæum vidit, optimam sibi oblatam opportunitatem credidit, illum perdendi, quo se in paterni regni hæreditatem reciperet.

504. Gotundoni ambitioni, iræ ac furores Bonzorum, (sic siquidem sacerdotes superstitiosæ illius gentis dicebantur) fomitem ministrarunt ; statim enim ac Bartholomæus baptismum susceperat, ad integrum regnum suum ab idololatriæ sordibus purgandum, animum adjiciens, idola substulerat, sacrificia aboleverat, verumque Dei cultum in omnes urbes invexerat ; ét id quidem, quoniam, absque ingenti Bonzorum jactura, qui, ex pietatis ea specie immensos facere quæstus consueverant, perfici minime potuit ; in Bartholomæum idcirco ac veram fidem ipsorum odium incendit.

505. Illud vero præ cæteris eorum animos in regem exacerbasse, simulque Gotundoni rebellioni fomitem ministrasse cognoscitur, quod a Natali Comite narratur : « Nam, cum Bonzi consuevissent, (inquit) per quosdam exequiarum certos dies, quotannis, opiparum victum et incrementum proventuum accipere a principibus regionum, Bartholomæus, quia cognovisset id nihil conferre illis, qui in cultu idolorum sine baptismale decessissent ; omnibus sumptibus illis parcendum esse statuit, atque sex millia pauperum Christianorum, pro Bonzis, ad epulas funebres convocavit, Bonzibus omnibus exclusis. Atque cum ad Umbram, urbem regiam, accessisset, pro sacrificiis quæ fiebant nuper defuncti regis statuæ, illam e templo convelli et comminui jubet atque succendi. Idem incendium excitatum actumque est multorum aliorum idolorum ejusdem urbis, et ubique in universo regno, quæ omnia prorsus succensa, sunt eversa. Sed quoniam reliquus erat Gotundonus filius spurius defuncti regis, pro quo in regnum Bartholomæus per adoptionem successerat, isque ægre ferebat se fuisse regno ita privatum ; visa est opportunitas Bonzis sacerdotibus, non negligenda eum in regem excitandi, etc. » Sic ille.

506. Bonzorum igitur furore actus ac suasionibus illectus, regni ei facta spe, cum aliquot urbes, in regiis comitiis sibi concessas, Gotundonus possideret, cum principibus quibusdam earum finitimis idololatris fœdus iniit, illorumque suffultus auxiliis, Bartholomæi regnum invadere sibique subjicere cœpit. Feribo duce, summæ auctoritatis viro, nonnullis Christianis occisis, Arrimæ conjuratio primum erupit, haud procul ab Icoxiura ; deinde rex impugnatur, ac prope in fugam vertitur ; auctaque idcirco conjuratorum audacia, regia simul domus ac urbs incendio crematur, dum cum urbis præfecto et fratre in munitionem urbi vicinam se rex recepisset. Interea amici illum hortari ac commonefacere minime desistunt, ut nuper assumptam Christianam fidem abjiciat, et ad pristinum idolorum cultum revertatur ; hac una ratione inimicorum facile impetus cohiberi, et in regni pacificam possessionem regredi posse ostendentes. Sed frustra regis propositum tentatum est, qui temporale cœlesti regno postponendum agnoverat ; nec temporale etiam subsidium sibi defuturum, qui pro fide strenue decertasset, speraverat, et quidem evenit : nam Deus afflicti regis miseratus ærumnis, opem tulit, versoque fortunæ statu, rex ipse superior factus, omnia pæne quæ adempta erant recuperavit ; Gotundonus ab Arrimæ regis fratris viribus obsessus : Feribi castella omnia concremata ac devastata ; ac divina tandem ope rex ac fideles superiores viribus evaserunt. Alia, quæ in Orientalibus simul ac Occidentalibus Indiis hoc anno acciderunt, fuse habes ex Sacchino et aliis.

507. *Catechismus Romanus, auspice Pio V, in lucem prodit.* — Pro hujus tandem anni coronide, ut pluries innuimus, absolutissimus ille Romanus Catechismus, Pio mandante, prodiit, qui prædecessoris Pontificis jussu, adnitente præcipue Carolo cardinali Boromæo, a selectissimis doctrina et pietate viris diu elaboratus, in totius Christianæ gentis summum beneficium atque utilitatem in lucem editus, quæ pariter facienda sunt vel credenda amplissime docens, tuto iter signat, quo quisque fidelium in veræ viæ æternæque vitæ pacem pedes dirigat. Traditum quoque fuisse hoc anno a Pontifice Societatis Jesu alumnis, ut illum in varias diversasque linguas verterent, scribit Sacchinus ; facileque suadet, vel cujusvis generis linguarum eorumdem patrum, qua pollebant, peritia, vel Pontificis zelus, qui pretiosum talentum, non in unius linguæ terra propemodum abscondi passus est, sed in communem totius orbis usum, et tunc quidem multis erroribus ac criminibus oppressum, nummulariis potius cunctis tradi voluit, qui copiosum inde lucrum referrent.

PII V ANNUS 2. — CHRISTI 1567.

1. *Pius compellit ad residentiam tum episcopos, tum parochos.* — Anno ab orbe redempto millesimo quingentesimo sexagesimo septimo, Indictione decima, feliciter susceptam pastoralis regiminis sollicitudinem prosequitur Pius ; et episcopos ac parochos, in primis, apud suum gregem residere, juxta legem ab eo anno præterito latam, urgere non desistit, ut ex eorum deinde vigilantia et exemplo, tum clericorum cæteri, tum plebs eis tradita proprios componere mores ediscerent. Idcirco cum cardinalium nonnulli, qui episcopali etiam munere fungebantur, proxima hujus anni Quadragesima, vicinas suas Ecclesias adire in eisque residere decrevissent, pium eorum propositum maxima Pontificem lætitia affecit, illudque ipse summis laudibus extulit ; e contra vero non sine stomacho se intellexisse dixit, aliquos episcopos adhuc contra suum mandatum in Urbe latitare, nec ad propria repedasse. Illis proinde interminatus est, nisi, et quidem e vestigio, discederent, non illos modo imposterum fructuum, sed etiam episcopatuum amissione mulctaturum : quibus episcopi illi perterriti minis, tandem e suis prodire latebris in viamque se dare compulsi sunt.

2. *Decreta de collatione, resignatione et administratione beneficiorum.* — Uti vero ipse episcopos, sic episcopos (ut innuimus) parochos sibi subjectos ad residentiam compellere voluit. Ad hoc vero, ut qui residere tenebantur, Dominico gregi utiliter præficerentur, hoc anno eam Constitutionem edidit, in qua qualemcumque parochialium Ecclesiarum collationem damnavit, quæ, non servata Concilii Tridentini forma, vel hactenus facta fuisset, vel de cætero fieri contigisset. Ejus initium ejusmodi : « In conferendis beneficiis Ecclesiasticis, et præsertim parochialibus Ecclesiis, personis dignis et habilibus, quæ in loco residere et per se ipsos curam exercere valeant, quantam diligentiam adhiberi oporteat, Alexandri III Lateranensi, et Gregorii X Lugdunensi, generalibus Conciliis, et Innocentii similiter III, et aliorum Romanorum Pontificum prædecessorum nostrorum editæ Constitutiones testantur. Quod ut diligentius ac rectius perficiatur, statuit etiam Synodus Tridentina, ut occurrente vacatione parochialis Ecclesiæ, etiam generaliter, vel specialiter, etiam vigore indulti in favorem sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalium, aut alias quomodolibet reservatæ vel affectæ, debeat episcopus, habita notitia vacationis Ecclesiæ, si opus fuerit, idoneum in ea vicarium, cum congrua, ejus arbitrio, fructuum portionis assignatione, constituere, qui onera ipsius Ecclesiæ sustineat, donec ei de rectore provideatur : et deinde episcopus, et qui juspatronatus habet, intra decem dies, aut aliud tempus, ab episcopo præscribendum, aliquos clericos, ad regendum Ecclesiam idoneos, examinatoribus, juxta formam ejusdem Synodi deputatis nominet, et nonnisi ab eisdem examinatoribus per concursum aliorum examinatorum, etiam tanquam magis idoneo ab episcopo judicato, et electo de Ecclesia provideatur, alias provisiones seu institutiones omnes, præter formam prædictam factæ, surreptitiæ censeantur, etc. ». Subdit, non sine gravi animi sui mœrore intellexisse , nonnullos archiepiscopos ac episcopos, parochialium Ecclesiarum vacatione occurrente, eas nullo aut minus rite servato examine, (eo præsertim, quod ex Tridentino Concilio, per concursum faciendum erat,) vel etiam examine rite servato, nihilominus minus dignis personis, (consanguinitatis, aut alium humanæ passionis affectum, non rationis judicium sequentes,) Ecclesiastica ejusmodi beneficia contulisse et de eis providisse ; ideoque ex pastoralis sui officii munere, collationes sic factas, vel deinceps faciendas, nullas, irritas ac nullius roboris fuisse ac futuras fore, declarare se coactum esse. Et insuper, ne parochiales Ecclesiæ, diu suo viduatæ pastore, in maximum animarum periculum manerent ; si hæ ex illis fuissent, quarum, dum pro tempore vacarent, ad episcopos, archiepiscopos, primates et patriarchas, et quosvis alios ordinarios collatores, in mensibus, ordinariis collatoribus, etiam per Apostolicas regulas assignatis, provisio et collatio

spectaret vel pertineret ; vel etiam, ex aliis, quarum collatio sibi et Apostolicæ Sedi generaliter vel specialiter competeret ; si juxta Concilii Tridentini formam approbatas ac magis idoneas personas intra certum tempus non elegissent, aut electas sibi et successoribus suis, aut iis, ad quos collatio spectasset, non significassent, collationem, provisionem ac omnimodam talium Ecclesiarum dispositionem, sibi aut successoribus suis se reservare edixit ; quod etiam de parochialibus statuit, quæ jurispatronatus Ecclesiastici, vel aliorum, seu clericorum et laicorum simul fuissent ; nam si præsentatus intra tempus eisdem patronis a jure præfixum, prævio, juxta formam præfati Tridentini Concilii, examine approbatus petiisset institutionem, institutioque ipsa per duos menses a die præsentationis dilata fuisset ; ipsarum Ecclesiarum collationem pariter sibi et Apostolicæ Sedi reservavit. Si tamen ordinariorum negligentia aut incuria, ultra dictos duos menses institutio dilata fuisset, patronis pro ejusmodi institutione obtinenda, ad metropolitanum, vel viciniorem ordinarium, vel demum ad Apostolicam Sedem recursum habendi dedit optionem.

3. Iisdem etiam ordinariis ac patronis, ne ab eodem Tridentino Concilio dierum decem præfinitum, ad nominandum idoneos clericos, eorum deputatis examinatoribus, tempus, ultra decem dies alios prorogare auderent, in hac ipsa Constitutione prohibuit ; districtiusque vetuit, ne quis præter Romanos Pontifices, aut alios, indulta hujusmodi obtinentes, quacumque super hoc esset auctoritate munitus, de ejusmodi beneficiis sic reservatis disponere, vel circa illa, etiam per viam permutationis vel alias, quidquam innovare quoquo modo præsumeret ; et ut non modo dignis, sed etiam dignioribus magisque idoneis, juxta ejusdem Concilii decretum, parochiales conferrentur Ecclesiæ, voluit ac decrevit. Quod si episcopus minus habiles, idoneioribus habilioribusque posthabitis, elegisset , eos, qui rejecti fuissent, a mala ejusmodi electione ad metropolitanum, vel si ipse eligens metropolitanus fuisset aut exemptus, ad viciniorem ordinarium, uti Apostolicæ Sedis delegatum, vel ad ipsam Apostolicam Sedem appellare, ac ad novum examen præelectos, coram ipso appellationis judice vocare ac provocare posse concessit ; ibique, cum irrationabile prioris eligentis judicium probaretur, per ipsum appellationis judicem irritum reddi jussit, ac per eum magis idoneo parochialem conferri voluit, vel conferendam ei remitti, ad quem collatio vel institutio spectaret. Interposita hac tamen appellatione, impediri minime ac suspendi electionem primo loco ab ordinario factam declaravit ; et insuper a præfato etiam, si opus fuisset, appellationis judice ad Apostolicam Sedem appellari posse indulsit.

4. Constitutionem hanc a Pio editam legimus decimo quinto kalend. Aprilis hujus anni ; sed quia in hac eadem Beneficiorum collatione abusus alios plurimos irrepsisse cognovit, dum passim beneficia per resignationem seu permutationem vacantia, in manibus quorumcumque ordinariorum, vel etiam apud Apostolicam Sedem fieri consueverant ; ideo sexto idus Augusti hujusmodi anni aliam edidit [1] qua in deterius prolapsam Ecclesiasticorum bonorum villicationem relevare contendit ; estque ejusmodi :

PIUS PAPA V, etc.

« Officium creditæ nobis administrationis exposcit, ut non solum corrigamus ea, quæ perperam attentantur, verum etiam, ne in futurum illa contra Ecclesiasticam puritatem attentari possint, debita animadversione prohibeamus. Sane, cum, sicut accepimus, in resignationibus et permutationibus, quæ, tam apud Sedem Apostolicam, quam in partibus, in Ordinariorum manibus fiunt, quamplurimi abusus irrepserint, nos, volentes ejusmodi abusus de Ecclesia Dei tollere, et futuris resignationum et permutationum admissionibus eam normam præscribere, qua sanctuarium Dei hominum pactionibus tradi non possit : ac ut omnis simoniæ labes et fraudis suspicio in beneficiorum Ecclesiasticorum provisionibus absit ; decernimus, supplicationes beneficiorum quorumcumque, resignationem seu permutationem continentes, donec per nos illarum admittendarum modus præscriptus fuerit, ulterius, non per modernos, et pro tempore existentes, cardinalem, et alios signaturæ nostræ gratiæ præfectos, (ut antea) sed per nos tantum manu nostra signari debere. Et ne, dum præmissis occurrere intendimus, et a signaturæ nostræ præfectis ab illis abstinendum censuimus, locorum ordinarii cæterique beneficiorum Ecclesiasticorum inferiores collatores præfati, ut antea a plerisque eorum factum esse audivimus : ita se fiducialiter cum iis, qui in eorum manibus beneficia Ecclesiastica resignant, gerant, ut nonnisi illis, quos ipsi nominaverint, aut pro quibus intercesserint, ea conferant, et de eis provideant vel disponant ; ac quos Ecclesiæ plus prodesse posse cognoscunt, negligant et contemnant, Apostolica auctoritate ac de Apostolicæ potestatis plenitudine, hac nostra Constitutione, omnibus et singulis dilectis filiis nostris et Sedis Apostolicæ legatis, nuntiis, ac venerabilibus fratribus, patriarchis, primatibus, archiepiscopis, ac quorumvis cathedralium et

[1] Est in Bull. parvo Pii V. pag. 65.

collegiatarum Ecclesiarum capitulis, abbatibus cæterisque aliis, quorumvis Ecclesiasticorum beneficiorum, quomodocumque qualificatorum, inferioribus collatoribus, ad quos de jure vel consuetudine eorumdem beneficiorum resignationes seu permutationes admittendi facultas spectat et pertinet, quacumque dignitatis prærogativa, etiam cardinalatus honore fulgentibus, prohibemus, ne posthac, donec debitus (ut præmittitur) modus statuatur ac decernatur, quorumvis beneficiorum Ecclesiasticorum, tam sæcularium quam quorumvis Ordinum Regularium, qualitercumque qualificatorum, etiamsi jurispatronatus, et ad quorumvis præsentationem, nominationem, electionem et quamvis aliam dispositionem pertineant, resignationes seu permutationes recipiant vel admittant; neque beneficia eadem, tanquam per resignationem vacantia, quibusvis personis conferant, vel de eis provideant, aut quomodolibet disponant. Nos enim beneficiorum præfatorum collationes, provisiones, aut quasvis alias dispositiones per eosdem factas, nullas, irritas et inanes, nullumque jus aut titulum, etiam coloratum, tam in petitorio quam in possessorio provisis tribuere, ac ipsos sic provisos ad eadem beneficia Ecclesiastica obtinenda perpetuo inhabiles fore ac esse; ac omnes et singulos collatores præfatos in collatione, provisione et dispositione beneficiorum in eorum manibus sic resignatorum, quovis prætextu, etiam devolutionis, vacantium, se intromittere nullatenus posse, beneficiaque præfata, tanquam vere vacantia, per nos et Sedem Apostolicam, et quosvis eorumdem collatorum, in quorum manibus, contra hujusmodi nostram prohibitionem, resignationes seu permutationes factæ fuerint, superiores, nullo alio devolutionis ordine servato, sed quod locus sit præventioni, conferri, et de iis providere ac disponi libere et licite posse. Et sic quoscumque judices, etiam causarum palatii Apostolici auditores, sublata eis et eorum cuilibet quavis aliter judicandi et interpretandi facultate, judicari et definiri debere, ac irritum et inane, si secus super iis, a quoquam, quavis auctoritate, scienter vel ignoranter contigerit attentari, statuimus atque decernimus. Non obstantibus Constitutionibus et Ordinationibus Ap., etc. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, anno Incarnationis Dominicæ millesimo quingentesimo sexagesimo septimo, sexto idus Augusti, Pontific. nostri anno secundo».

5. Quem vero præscripserit ipse modum, quo sancte ac juste Ecclesiasticorum beneficiorum ejusmodi permutationes seu resignationes faciendæ essent [1], dicetur anno sequenti; quo etiam, quasnam beneficiorum ejusmodi resignationes, episcopi aliique collatores admittere possent [1], declaravit. Hoc tamen anno litteras Apostolicas conficiendi atque expediendi super gratiis earumdem resignationum formam edixit; extatque in Constitutione trigesima secunda [2], tertia decima Martii hujusmet anni publicata: formam autem hujusmodi resignationes in curia et extra publicandi, Gregorius Tertius Decimus præfinivit [3], ut suo loco dicendum erit.

6. In his tamen beneficiorum collationibus, cum multa, tum in episcopis et collatoribus aliis, tum in ipsa Romana curia, corrigenda Pius comperisset, aliqua insuper sanctæ huic administrationi, ex amplissimis cardinalium indultis imminere damna ac pericula sapienter animadverterit; idcirco privilegiorum eorumdem, in beneficiorum collatione, latam nimis facultatem, moderandam esse pro suo munere censuit. Vulgata est igitur, hoc anno, ultima die Aprilis, ejus jussu, Constitutio illa, in qua legitur, quod Pius ex tam multis S. R. E. cardinalium, super Ecclesiasticorum beneficiorum dispositione, indultis, et multiplicatione aliarum super aliis facultatum, quæ quotidie præfatorum indultorum litteris diffuse inserebantur, sæpe numero impeditus esset, quominus solitam Apostolicæ Sedis benignitatem erga pauperes et benemeritos liberaliter exercere posset; occasionemque idcirco capere volens, ut tanta dehinc ejusmodi indultorum et facultatum largitione præcisa, dictis personis commodius benefaciendi via sibi libera recluderetur; omnia et quæcumque indulta, concessiones, facultates, et alia privilegia quæcumque, beneficia Ecclesiastica conferendi, iisdem cardinalibus aufert, cum cura nempe, et sine cura, sæcularia et quorumvis Ordinum Regularia, qualitercumque qualificata, ad collationem, provisionem, præsentationem, electionem, et quamcumque aliam dispositionem dictorum cardinalium, ratione patriarchalium, metropolitanarum, et aliarum Ecclesiarum cathedralium, necnon monasteriorum, prioratuum, dignitatum, et aliorum beneficiorum Ecclesiasticorum, quæ quomodolibet obtinuerant, vel imposterum obtinuissent, ac etiam quorum collatio, provisio, et quævis alia dispositio illis ex causa factæ per eos cessionis, regiminis et administrationis, seu commendæ aut resignationis, Ecclesiarum, monasteriorum et aliorum beneficiorum hujusmodi, Apostolica auctoritate reservata extitisset, vel imposterum reservanda esset; necnon quorumcumque inferiorum collatorum, et collatricum, de jure, privilegio, consuetudine, etc. ac alias quomodolibet pertinentia; et etiam illa commendandi, ac alias de eis disponendi, omnibus et singulis cardinali-

[1] Vid. in Bullar. parvo Pii V. pagin. 78.

[1] Extat in magno Bull. Constit. 58. pag. 252. — [2] Extat in Bull. magno inter Pii V Constit. 32. — [3] Extat in Bull. magno Gregor. XIII. Const. 85.

bus specialiter et expresse revocat; præcipitque insuper, quod omnes deinceps Apostolicæ litteræ facultatum et indultorum hujusmodi, pro singulis cardinalibus præsentibus ac futuris, unam tantum cathedralem vel majorem Ecclesiam, seu illius loco unum vel duo monasteria, aut unum vel duo beneficia, in præfatis litteris exprimenda, quæ cardinales ipsi, ultra illas sex episcopales, ac presbyterales, et diaconales cardinalium Ecclesias, tunc temporis obtinuissent, seu quorum collatio eis reservata fuisset, spectarent; omnino sublatæ intelligantur: cum altera etiam hujusmodi indultorum parte, super ipsorum cardinalium consensu, in beneficiorum provisione, apud Sedem prædictam, pro tempore vacantium, requirendo, alias sub dictis indultis comprehensorum. De his siquidem omnibus imposterum Pius libere se disponere velle edicit; et facultates quoque commendandi monasteria, aliaque beneficia Ecclesiastica sæcularia et regularia, necnon disponendi de monasteriis, etiam cura et conventu carentibus, et de dignitatibus conventualibus, et in metropolitana aliisque cathedralibus post Pontificales majoribus et in Collegiatis Ecclesiis principalibus: ac pariter disponendi de beneficiis referendariorum causarum Palatii Apostolici auditorum, protonotariorum, et aliorum officialium dictæ Sedis, necnon familiarium, cæterorumque omnium, qui Constitutionibus declaratoriis Pauli papæ III ad perpetuam rei memoriam editis, continebantur, vel cohibet, vel penitus aufert.

7. Familiarum denique eorumdem cardinalium, per Apostolicæ cancellariæ regulas, indulta et privilegia, ad eos solos familiares, eorumdem continuos commensales, restrinxit, qui vera et actuali familiaritate, continuaque commensalitate hujusmodi durante, extra Romanam curiam, vel cardinalibus ipsis in dicta curia existentibus, apud dictam Sedem decessissent; et ea sola beneficia, quæ ipsi familiares, continui commensales viventes, ad præfatorum cardinalium collationem pertinentia, obtinuissent, seu quæ ex collatione, sibi ab eisdem cardinalibus facta, assecuti fuissent, complecti voluit; aliter vero, etiam motu, scientia et potestate similibus, et etiam cum præsentis Constitutionis speciali et expressa derogatione expeditas litteras, nullius prorsus esse roboris ac momenti jussit. Illa vero beneficia, cujuscumque generis essent, quæ aliquis hæresis crimine infectus prius habuisset, a nemine obtineri posse decrevit, nisi specialiter vacationis modus exprimeretur; sibique, ac Apostolicæ imposterum Sedi ea dumtaxat distribuenda reservavit. En quæ super hoc lex [1] ab ipso sancita fuit:

[1] Extat. in Bull. parvo Pii V pag. 53.

PIUS EPISCOPUS, etc.

«Cum ex Apostolatus officio, nobis (meritis licet imparibus) credito, cura Dominici gregis immineat generalis, et exinde teneamur, more vigilis pastoris, vigilare et attentius providere, ut Ecclesiis, monasteriis et quibusvis aliis beneficiis Ecclesiasticis, nunc et pro tempore, propter crimen hæresis vacantibus et vacaturis, tales viri eis præficiantur idonei, qui detestandas ac nefarias hæreses, diabolo disseminante, contra veræ et orthodoxæ fidei puritatem exortas, de agro Domini exstirpare, et populos sibi commissos ad Catholicæ Ecclesiæ veritatem reducere, doctrina, verbo et boni operis exemplo valeant; præmissorum itaque consideratione inducti, et ab aliis, ad id suadentibus, rationabilibus causis, nonnullis etiam prædecessorum nostrorum vestigiis inhærendo, motu proprio, non ad alicujus nobis super hoc oblatæ petitionis instantiam, sed de mera nostra voluntate et deliberatione, omnia et singula beneficia Ecclesiastica, cum cura et sine cura, sæcularia, et quorumvis Ordinum, etiam Sancti Joannis Hierosolymitani, et aliarum quarumvis militiarum regularia, quæcumque et qualiacumque sint, etiamsi sæcularia, dignitates et præbendæ, personatus, administrationes, vel officia in cathedralibus, etiam metropolitanis, vel collegiatis, et dignitatibus ipsæ in cathedralibus, etiam metropolitanis post pontificales majores, seu collegiatis hujusmodi principales; regularia vero beneficia hujusmodi, monasteria etiam consistorialia, prioratus, præposituræ, præpositatus, administrationes, vel officia etiam claustralia, ac hospitalia, et præceptoriæ, et alias quomodocumque qualificata fuerint, ordinationi et dispensationi nostræ, et Sedis Apostolicæ, hac perpetuo valitura Constitutione, auctoritate Apostolica, tenore præsentium reservamus. Declarantes, omnes et quascumque impetrationes de beneficiis, ut præfertur, quomodocumque qualificatis, certo modo in futurum faciendas et obtinendas, beneficia hujusmodi, propter hæresim vacantia, et in futurum vacatura, non comprehendere, nisi specialiter et dispositive vacationis modus propter crimen hæresis expressus fuerit, et illum nullo modo, sub quibusvis clausulis et decretis comprehendi, quantumcumque generalibus, in quibusvis gratiis et concessionibus, per nos et Romanos Pontifices successores nostros faciendis, etiam per fiat, signatis et concessis; ac decernentes, omnes et quascumque impetrationes, de quibusvis beneficiis, ut præfertur, qualificatis, hactenus factas et obtentas, nisi earum vigore in judicio per impetrantes crimen ejusmodi deductum fuerit, et super eo sententiam favorabilem obtinuerint, vel dictorum beneficiorum possessionem assecuti fue-

rint, ad vacationem hujusmodi, propter crimen hæresis, se non extendere, et illum neminem comprehendere ; sicque per quoscumque judices et commissarios, quavis auctoritate fungentes, etiam S. R. E. cardinales, judicari et interpretari debere ; irritum quoque et inane, si secus, per quoscumque, quavis dignitate et auctoritate præditos, judicatum fuerit, decernimus. Volumus autem quod præsentes litteræ, etc. inter Constitutiones perpetuo valituras describantur etc. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, anno Incarnationis Dominicæ millesimo quingentesimo sexagesimo septimo, sexto kal. Februarii, Pontificatus nostri ann. secundo».

8. Licet vero quam evidentissime appareat, hæc omnia Pium constituisse, ut animas, quas in præceps avaritia trahebat, ab iniquitatum funibus, quibus sese obstrinxerant, provide solveret, ac fidei zelo, quæ proposuimus, edixisse, ne videlicet Domini hæreditas alienorum possessio fieret ; quod tamen ea præceperit nullius omnino cupiditatis actus instinctu, cætera, quæ hoc ipso anno decrevit, non minus evidenter ostendunt. Cum enim comperisset, plurimos, Ecclesiastica beneficia obtinentes, proprii honoris ac salutis immemores, aliquando etiam prætextu facultatis testandi, eis ab Apostolica Sede factæ, in eorum ultimis voluntatibus, res sacras, ac vasa, ornamenta ac paramenta Ecclesiastica, aliaque divino cultui dicata quandoque ex fructibus Ecclesiasticis per eos acquisita, non Ecclesiis, et monasteriis, ac beneficiis, quibus præfuerant, seu a quibus proventus Ecclesiasticos et stipendia acceperant ; sed aliis potius locis, etiam aliquando non piis, et sæpenumero propriis etiam, secundum carnem, affinibus ac consanguineis relinquere consuevisse : et insuper ipsiusmet Apostolicæ cameræ collectores, sub prætextu quod ea spoliorum nomine venirent, tanquam ejusdem cameræ spolia, in maximum religionis dedecus, ac Ecclesiarum, monasteriorum et eorumdem beneficiorum detrimentum, ac testantium animarum periculum, plurimorumque scandalum, sæpe exigere ac percipere illa veritos non fuisse ; idcirco, ad hujusmodi evellendos abusus, hoc anno [1], tertio kal. Septembris hæc statuisse reperimus.

Ornamenta, et paramenta, ac res sacras, et alia bona, ad usum et cultum divinum spectantia, spoliorum nomine, ad cameram Apostolicam pertinentium, minime comprehendi ; nec ipsa, cujusvis facultatis ab Apostolica Sede factæ prætextu, ulli relinqui licere ; sed ad singulas Ecclesias, monasteria, etiam conventu carentia, in quibus beneficiati resedissent, aut quibus præfuissent, seu quæ alias obtinuissent, omnino pertinere.

In iisdem Ecclesiis seu beneficiis successoribus propria auctoritate licere eadem ornamenta etc. apprehendere, ac ipsa beneficiorum eorumdem Ecclesiis vel sacristiis applicandi et incorporandi data eis facultate.

Donationes, relicta, ac legata, testamenta, codicillos, aliasque ultimas voluntates, quoad præmissa, nulla et invalida, nulliusque roboris et momenti existere, in cujuscumque personæ aut loci favorem factas declarat : quinimo res sacras præfatas, quocumque nomine vel titulo detinentes, Ecclesiis, quibus defuncti beneficiati præfuissent, statim restituere teneri, et ad restituendum per censuras et pœnas, etiam furti ac sacrilegii, ac alia juris et facti remedia opportuna cogi et compelli posse ac debere jubet.

Ad collectorum, vel subcollectorum spoliorum cameræ Apostolicæ insolentiam coercendam, domestica presbyterorum, seu clericorum supellectilia, etiamsi ex fructibus et beneficiorum proventibus acquisita fuissent, sub spoliorum nihilominus appellatione minime venire, nec pro spoliis ullo modo reputari posse, declarat.

Cavit insuper, ne a spoliorum collectoribus vel subcollectoribus exigi quidquam posset, per obitum illius, qui, dum viveret, unum vel plura beneficia Ecclesiastica obtinuisset, cujus, vel quorum insimul fructus, redditus et proventus, triginta ducatorum auri cameræ, secundum communem æstimationem, valorem annuum non excessissent, aut qui annuas pensiones, super quibusvis Ecclesiasticis fructibus usque ad dictum valorem annuatim percepissent ; dummodo tamen is se ab omni illicita negotiatione, et a sacris canonibus prohibita abstinuisset.

Sacra autem vasa ac paramenta, ac cætera divino cultui dicata, tanquam spolia ab iisdem collectoribus vel subcollectoribus haberi aut describi districtius inhibet ; sed ipsa, cæteraque omnia, sacris ministeriis mancipata, Ecclesiis, monasteriis, capellis, aliisque beneficiis, ipsorumque rectoribus libere dimitti ac consignari mandat ; ita ut ea cuncta in locis, in quibus constitissent, relicta sint. Cum vero hic expresse non significaverit Pius, quænam res spoliorum nomine comprehenderentur ; ipsas, scias, in Constitutione sua decima octava [1] Paulum V fuse explicasse.

9. Cum accepisset pariter Pontifex, in deputandis vicariis, ac in assignatione portionum, vicariis ipsis perpetuis parochialium Ecclesiis, beneficiis, collegiis, aliisque locis piis perpetuo unitarum, ex Tridentino Concilio facienda, nonnullos ita modum excessisse [2], ut parum aut nihil ex fructibus, redditibus et proventibus pa-

[1] Extat. in Bullar. Bulla 42. pag. 237.

[1] Vide in Bullar. — [2] Bull. 47. pag. 242. in magn. Bull.

rochialium iisdem Ecclesiis remaneret ; eaque de causa, circa interpretationem decreti præfati Concilii, multas controversias obortas esse ; ad eas tollendas animum intendens, ac considerans, ideo uniones eas a prædecessoribus Pontificibus fuisse factas, ut ex redditibus et emolumentis beneficiorum unitorum, Ecclesiis, monasteriis ac collegiis facilius onera iisdem incumbentia supportarentur, et promptius ab Ecclesiasticis ministris in iisdem divina celebrarentur officia, hospitalitas servaretur, aliaque charitatis opera exercerentur, et nihilominus commissa parochialium cura animarum laudabiliter etiam perageretur ; statuit idcirco ac decrevit, in assignatione portionis perpetuis vicariis, ex prædicto Concilio, prælatorum arbitrio, facienda, ita eos se continere debere, ut non major centum, nec minor quinquaginta scutorum annuorum summa, omnibus etiam incertis emolumentis aliisque obventionibus communiter percipi solitis, computatis, eis omnino constitueretur ; dummodo tamen vicariis, sive in quantitate aut quota fructuum, pecuniaque numerata solitum non fuisset plus assignari, sive fundo, seu alia re stabili portio hujusmodi jam attributa illis non fuisset, habita quoque reddituum onerumque loci, cui parochialis ipsa unita fuisset, ratione ; ita ut portiones ultra vel infra præfatas summas scutorum centum vel quinquaginta hactenus assignatæ, vel imposterum forsan assignandæ, quoad excessum vel defectum hujusmodi, nullius roboris et momenti existerent, et ad prædictas summas redactæ, et auctæ respective censerentur ; nisi tamen valor annuus, ipsius parochialis unitæ habita ratione, minor quinquaginta scutis existeret ; quo casu assignata, vel vicario perpetuo assignanda portio summam annualem valoris præfatæ parochialis excedere non deberet ; sed omnes ejusdem fructus vicario ipsi perpetuo dumtaxat attribuisse sat esset.

Ecclesias autem, monasteria et collegia, in quorum parochialibus Ecclesiis unitis præfatas vicarias erigi contigisset ; pro quantitatibus fructuum ipsis vicariis perpetuis assignatorum, ad solutionem quindenniorum, quam Apostolicæ cameræ solvere debuissent, ulterius non teneri voluit ; sed eis ad ratam certorum, quæ de earumdem parochiarum fructibus percepta fuissent, detractionem fieri imperavit ; ita tamen quod vicarii perpetui, qui pro eo tempore deputati fuissent, novam suæ deputationis provisionem ab Apostolica Sede accipere, et pro portione fructuum certorum sibi assignata, annatam solvere, ac Apostolicas demum litteras expedire tenerentur ; nec alias ad præfatarum vicariarum perpetuarum possessionem, et eorumdem parochialium servitium admitti possent.

Hos vero perpetuos vicarios, non ad liberam ordinariorum electionem, sed ad illorum nominationem, in quorum Ecclesiis unitis ponendi essent (prævio tamen eorumdem ordinariorum, seu eorum vicariorum examine ac approbatione) deputari mandavit. Quod si parochiales monasteriis Regularium Mendicantium unitæ fuissent, ab eorumdem monasteriorum superioribus, ex ipsis Mendicantibus, vicarios nominari jussit ; qui, si ab ordinariis, vel eorum vicariis, prævio examine, ad animarum curam gerendam idonei reperti ac probati fuissent, eos in vicarios deputare debere voluit ; hac tamen ratione, ut ad superiorum suorum nutum amovibiles essent ; quod etiam in Regularibus monachis aliis servari præcepit, dummodo in ea parochiali, in qua unus ex monachis, prædicta forma servata, vicarius deputatur, cum eo saltem quatuor alii ejusdem Congregationis monachi habitent.

10. Ista decrevit Pius kalend. Novemb. hujus anni. Undecim autem vicarios perpetuos, ut cæteris exemplo esset, in totidem Basilicis et Ecclesiis Urbis, cum assignatione portionum, ipsum instituisse [1], dicetur inferius. Ea vero in parte, quæ ad Ecclesiarum Mendicantium vicarias spectat, ad juris et Tridentini Concilii terminos a Gregorio XIII [2], qui proxime Pio in Pontificatu successit, res redacta est, ut suo loco dicendum erit.

11. *Celeberrima Constitutio de non alienandis sive infeudandis urbibus aliisque Romanæ Ecclesiæ locis.* — Verum inter cæteras, hoc anno a Pio editas Constitutiones, quibus fidelem una ac prudentem Ecclesiasticorum bonorum se dispensatorem exhibuit, celeberrima ea extitit, qua omnino alienandi et infeudandi civitates et loca S. R. E., vel de eorum alienationibus et infeudationibus, quovis prætextu, etiam evidentis utilitatis, tractandi, sibimet ac successoribus suis facultatem ademisse visus est. Ipsam siquidem, quem prædiximus, Gregorius [3], non modo confirmavit, quin etiam extendit, et qui eidem suffecti sunt, Sixtus V, Innocentius IX et Clemens Octavus ampliarunt. Quid autem ad eam edendam Pium impulerit, ex ipsamet Constitutione [4], quam necessario hic ponendam duximus, utpote de qua in Annalibus pluries mentio occurret, accipies :

PIUS EPISCOPUS

« Servus servorum Dei, etc.

« Admonet nos suscepta cura regiminis universalis Ecclesiæ, cui, auctore Domino præsidemus, ut civitates, terræ, oppida, et loca nobis et Sedi Apostolicæ in temporalibus mediate et immediate subjecta, perpetuo in jure, domi-

[1] Bull. 139. in magno Bull. pag. 347 ann. 1571. — [2] Vide in magno Bullar. Gregor. XIII Const. 9. — [3] Gregor. XIII, Constit. 3. Sixtus V, Constit. 26. Innoc. IX, Constit. 1. Clemens VIII, Constitut. 1 et 52. — [4] Extat in Bull. Constitut. 3. pag. 220.

nio, et proprietate ac possessione dictæ Sedis conserventur.

« § 1. Sane, licet nonnulli Romani Pontifices prædecessores nostri, per eorum Constitutiones, rerum Ecclesiasticarum alienationes prohibuerint, et jam factas revocaverint et annullaverint, nihilominus, cum, retroactis temporibus, nonnulli nimirum ambitiosi et dominandi cupidi, sub variis prætextibus, coloribus et causis, sæpe etiam falsis, (quod non sine maximo animi nostri mœrore referimus) aliquibus Romanis Pontificibus, suggestionibus et insinuationibus suis, conati sint ostendere et persuadere, magis utile et expediens S. R. E. et Sedi præfatæ fore, si aliquæ civitates, terræ, oppida, castra, arces et loca ad jus et proprietatem ejusdem Sedis pertinentia, in feudum, gubernium, vicariatum, ducatum aut quemvis alium titulum perpetuum, vel ad tertiam generationem, seu ad vitam, aut alias ad longum tempus concederentur ; vel etiam ex eo, quod alias in feudum data, aut quovis alio titulo hujusmodi alienata fuerint ; et propterea tanquam ad Sedem prædictam devoluta vel devolvenda, posse et debere de jure iterum infeudari ; et concessiones e Sede Apostolica emanasse, ex quibus illa non mediocrem diminutionem, non solum patrimonii, sed etiam æstimationis recepisse cognoscitur.

« § 2. Hinc est, quod nos, considerantes omnium civitatum et locorum prædictorum singularem fidem, et promptam devotionem, eidem Sedi exhibitam, omni tempore valde utilem et salutarem fuisse et esse ; ac volentes, non solum alienationes hujusmodi, (quas tempore nostro omnino exulare intendimus) de medio tollere, et quod nobis licere non patimur, nostris successoribus indicare, quos non immemores fore speramus, ante Domini nostri Jesu Christi, in examine diei magni adventus, tribunal, villicationis nostræ rationem reddituros nos esse ; sed, ut omnis alienationum hujusmodi fiendarum occasio penitus aboleatur, quantum cum Deo possumus, per amplius providere, Constitutionibus prædecessorum nostrorum hujusmodi etiam inhærendo, illasque innovando, motu proprio, et ex certa nostra scientia, non ad alicujus super hoc nobis oblatæ petitionis instantiam, sed ex mera animi nostri deliberatione, et de Apostolicæ potestatis plenitudine, habita etiam super his cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus, in consistorio nostro secreto, consultatione matura ; de eorum consilio et unanimi assensu, (qui etiam juraverunt præsenti Constitutioni non contravenire, nec Pontificibus alienationes contra tenorem præsentium attentantibus consentire, et absolutiones a juramento hujusmodi non petere nec accipere), hac nostra perpetuo valitura Constitutione decernimus, et declaramus, civitates et loca prædicta, etiam hactenus in feudum, aut quemvis alienationis titulum, dari solita, vel consueta, ad nos et Sedem præfatam devoluta, et pro tempore devolvenda, absque alia ulteriori declaratione et illorum possessionis apprehensione, eo ipso Sedis et cameræ Apostolicæ incorporata, ac ad jus, et proprietatem, et dominium pristinum, ac possessionem rediisse censeri ; perinde ac si per quadraginta annos et ultra civitates et loca præfata a nobis et Sede præfata immediate possessa, et nunquam in feudum aut titulum concessa fuissent.

« § 3. Statuimusque et decernimus, quod omnes et singulæ, tam Communitates et Universitates, quam cives et incolæ civitatum, terrarum et locorum prædictorum, aliæque quæcumque personæ, tam Ecclesiasticæ quam sæculares, cujusvis dignitatis et ordinis, etiam episcopalis vel majoris existentes S. R. E. cardinales, tam publice in consiliis civitatum et locorum præfatorum, quam privatim alibi in quibusvis locis etiam civitatum et terrarum earumdem gubernatores, aut, et Sedis Apostolicæ legati vel prolegati existant, tractantes, consulentes, aut alias verba facientes de infeudationibus et locis præfatis immediate ad nos et Sedem præfatam spectantibus et pertinentibus, etiam devolutis, etiam in feudum communiter et pluries dari solitis, etiam ex causa permutationis, vel sub annuo censu, aut canone, aut alias quomodolibet, etiam contemplatione meritorum erga Sedem præfatam, aut sub prætextu necessitatis, vel evidentis utilitatis faciendis, seu de postulandis, a nobis et Sede præfata quibusvis personis, cujusvis dignitatis, status, gradus, etiam nobis et successoribus nostris secundum carnem conjunctis, etiam S. R. E. cardinalibus, aut quavis alia temporali vel Ecclesiastica dignitate fungentibus, in duces, vicarios, gubernatores, seu quemvis alium titulum, ad vitam, vel in perpetuum vel longum tempus, aut etiam Sedis Apostolicæ beneplacitum, civitatum et locorum præfatorum, ac propterea de eligendis oratoribus ad nos et successores nostros, super præmissis, vel illorum occasione mittendis proponentes, tam ipsi quam oratores, munus hujusmodi recipientes, aut alii quicumque alienationes hujusmodi Romano Pontifici pro tempore existenti, per se, vel alium, seu alios insinuantes, vel suadentes, eo ipso sententiam excommunicationis incurrant, a qua, nisi ab ipso Pontifice, præterquam in mortis articulo, absolvi nequeant : et insuper S. R. E. et Sedi Apostolicæ præfatæ rebelles, etiam in primo capite læsæ Majestatis, et proditores civitatum et locorum præfatorum, ac bona eorum fisco et cameræ nostræ Apostolicæ ipso jure devoluta et incorporata sint, et esse censeantur, omni-

busque Ecclesiis, monasteriis et aliis, per eos quomodolibet obtentis, beneficiis Ecclesiasticis eo ipso privati existant, neque ad civitates et loca præfata, ullo unquam tempore, remitti possint ; et si aliquando eos reintegrari contigerit, nihilominus infames remaneant, illisque honorum et dignitatum portæ perpetuo claudantur.

« § 4. Et quoniam intelleximus, aliquos etiam cardinales, civitates, terras, oppida, castra, arces et loca ad vitam, seu tertiam vel aliam generationem, aut alias a dicta Sede, etiam ex causa onerosa, obtinere, habere et possidere, cum facultate faciendi in illis melioramenta, ita quod ab eis amoveri non possint, nisi restitutis sibi prius pecuniis, in melioramentis hujusmodi expositis ; omnes et singulas facultates faciendi melioramenta præfata, quibusvis personis, etiam cardinalibus, per eosdem prædecessores nostros, aut alios ad id facultatem habentes, quomodolibet concessas, harum serie revocamus et annullamus, et nemini deinceps suffragari posse neque debere ; ac cuicumque facultatem faciendi melioramenta hujusmodi habenti, illa etiam pro munitione et tuitione, nisi ex causa necessariæ conservationis locorum eorumdem, facta fuerint, post publicationem præsentium, facere omnino interdicimus ac prohibemus, et si secus a quoquam factum attentatumve fuerit, melioramenta quæcumque, per eos contra tenorem præsentium facta, locis ipsis cedere, et cameram ad illorum satisfactionem minime teneri, et obligatam esse volumus et declaramus.

« § 5. Declarantes præsentes litteras, sub quibusvis revocationibus, cassationibus, derogationibus et aliis contrariis dispositionibus, sub quibusvis tenoribus et formis, ac cum quibusvis clausulis et decretis, pro tempore quomodolibet factis, minime comprehendi ; sed semper ab illis exceptas, et quoties illæ emanabunt, toties in pristinum statum restitutas, et de novo concessas esse et censeri debere.

« § 6. Irritum quoque et inane si secus super his, a quoquam, quavis auctoritate, scienter vel ignoranter contigerit attentari.

« § 7. Non obstantibus Constitutionibus et ordinationibus Apostolicis, et civitatum ac locorum prædictorum, juramento, confirmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis, statutis et consuetudinibus, cæterisque contrariis quibuscumque.

« § 8. Sic igitur devotionis et fidei constantia civitatum et locorum præfatorum erga nos et successores nostros, et eamdem Romanam Ecclesiam perseveret, ut merito integritatis virtus majora beneficia ab eadem Sede consequi mereatur.

« § 9. Volumus autem, quod, sicut omnes et singuli cardinales præsentes Constitutionem hujusmodi, quantum in eis erit, observare, illique non contravenire, nec Pontificibus contrafacientibus consentire, aut absolutionem a juramento præstito non petere, nec oblatam aut concessam acceptare, in consistorio nostro secreto promiserunt et jurarunt ; idem, per absentes cardinales a consistorio, in habitatione eorum, et a Romana curia, ut quandocumque ad eamdem curiam se contulerunt, ac per futuros pro tempore cardinales, in assumptione pilei, promitti et jurari debeat, ac promissionem et juramentum hujusmodi in forma juramenti, per eosdem cardinales præstari soliti, adjungi et inseri debere ; ac contrafacientes pœnam perjurii, et perpetuæ infamiæ juris et facti eo ipso incurrere decernimus. Præterea quod ipsi cardinales, occurrente Apostolicæ Sedis vacatione, in conclavi, quando de observandis litteris Julii papæ Secundi, prædecessoris nostri, super electione Romani Pontificis, et aliis Constitutionibus juramentum præstare solent, etiam de inviolabiliter observanda præsenti Constitutione nostra, per quemlibet eorum, qui in Romanum Pontificem electus fuerit, et postmodum idem ad Summi Pontificatus fastigium assumptus, post ejus assumptionem, hoc ipsum promittere ac jurare, et deinde post coronationem suam, promissionem et juramentum hujusmodi per litteras suas speciales, harum confirmatorias, reiterare debeat. Quod si illud a Pontifice (quod credendum non est) recusabitur aut differetur, tunc dicti cardinales, in primo consistorio secreto, et præcipue eorum decanus, et Capita Ordinum, apud eum, omni cum instantia et instantissime, pro præsentium observatione petere, et rogare, ac obtestari non cessent, idque, ut omnino efficiat, diligentissime curare studeant, statuimus et ordinamus.

« § 10. Quodque præsentes litteræ in libellum redigantur, et post prædictas Julii litteras, quæ in dicto conclavi legi solent, inter alias Constitutiones nostras adjungantur, et etiam in quinterno Cancellariæ Apostolicæ, cum aliis extravagantibus nostris, describantur, ac ad valvas Basilicæ B. Petri, etc.

« § 11. Nulli ergo hominum liceat hanc paginam, etc.

« Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, anno Incarnationis Dominicæ millesimo quingentesimo sexagesimo septimo, quarto kal. Aprilis, Pontificatus nostri anno secundo.

« Ego Pius Catholicæ Ecclesiæ episcopus ; *Utinam dirigantur viæ meæ ad custodiendas justificationes tuas.*

« Ego Fr. cardinalis Pisanus, episcopus Ostien.

« Ego Joan. cardinalis Moronus, episcopus Portuen.

« Ego Christophorus cardinalis Madruccius, episcopus Prænest.

« Ego A. cardinalis Farnesius, episcopus Tuscul. vicecancell.
« Ego Joan. M. cardinalis Saracenus.
« Ego Ful. card. Perusinus.
« Joan. cardinalis Politianus.
« Joan. Baptista Cicada, cardinalis S. Clementis.
« B. cardinalis Tranen.
« Scipio cardinalis Pisarum.
« Joan. cardinalis Capisuccus.
« Ego Clemens, cardinalis Aracœli.
« Ego Joan. cardinalis Sabellus.
« Ego Joan. Antonius cardinalis Sancti Georgii.
« Ego Aloysius, cardinalis Cornelius.
« Ber. cardinalis Salviatus.
« Ego Phil. cardinalis a Burdesia.
« Ego Ludovicus cardinalis Simonela.
« Ego Antonius cardinalis Granvellanus.
« Ego F. cardinalis Pacecco.
« Ego Marcus Antonius cardinalis Amulius.
« Ego Hieronymus cardinalis de Corrigio.
« Ego Joan. Franciscus cardinalis de Gambara.
« Ego cardinalis de Sermoneta.
« Ego Hippolytus cardinalis Ferrarien.
« Ego Innicus Avalos card. Arag.
« Ego Marcus Antonius cardinalis Columna.
« Ego Joan. Franc. card. Commendonus.
« Ego Marcus Antonius cardinalis Bobba.
« Ego Ugo Boncompagnus cardin. S. Xisti.
« Ego Alexander card. Sfortia.
« Ego Alexander cardinalis Cribellus.
« Ego Franciscus Abbundius cardinalis Castillion.
« Ego Benedictus cardinalis Lomellinus.
« Ego Gulielmus cardinalis Sirletus.
« Ego Fr. Michael cardinalis Alexandrinus.
« Ego Hieronymus cardinalis Simoncellus.
« Ego Vitellotius card. Vitellus S. R. E. camer.
« Ego Franciscus cardinalis Alciatus ».

12. Quam vero proficua fuerit Romanæ Ecclesiæ hæc Pii Constitutio, facile educes ex luctuosis certe præteritorum Pontificum exemplis, qui ad ejusmodi infeudationes ac alienationes se induci passi sunt, et carni ac sanguini plus justo deferentes, ei temporalem Ecclesiæ jacturam infauste nimis posthabuerunt : vel etiam ex maxima utilitate, quæ hinc, ut Gabutius observat, ipsimet Ecclesiæ accessit. Ferrariensis enim Ducatus paulo post, nempe sub Clemente Octavo, Ecclesiasticæ ditioni hac ratione additus est ; et sub Urbano item Octavo Urbinatum Ducatus alter Apostolicæ Sedi devolvitur. In hac tamen Constitutione comprehensas haud fuisse terras et loca ob delicta fisco mancipata, in Constitutione sua sexagesima quinta, quæ incipit *Tanta,* Gregorius Decimus Tertius ; et in Constitutione sua sexta, cui initium : *Hoc nostri*, Sixtus Quintus declararunt. Uti, nec etiam bona ea, quæ a baronibus Apostolica camera comparasset, sicut Clemens Octavus in Constitutione, quæ incipit *Justitiæ*, edixit.

13. Hæc et quæ prædiximus alia in Sanctæ Apostolicæ Sedis juribus vindicandis, tuendis reparandisque egisse Pium necesse fuit, ut operosiora aggredi posset quæ moliebatur, perducereque ad optatum finem minime potuisset, nisi ab Ecclesiasticorum culmine indecoram abusuum cœpisset solvere vetustatem ; ea siquidem soluta, cum non esset quod merito sibi objici posset a laica potestate, eam quoque est adorsus, et e manu, de qua non posse surgere videbantur, libertatem ac Ecclesiæ jura infracto animo redemit.

14. *Omnia præsentationis jura a prædecessore concessa Pius revocat, unde principum querelæ.* — Ut verum nihilominus fateamur, jam ab anno superiori operi manum admoverat, cum, videlicet, sub die XXIII Decembris ejusdem anni, contra Mantuanum Ducem data sententia, nullum ei jus in nominatione ac præsentatione ad ipsius Mantuæ Ecclesiam competere, ut retulimus, pronuntiaverat ; et prætenso ejusdem juri nil prodesse Pii IV prædecessoris sui privilegium quoddam ei concessum, solemniter et juridice edixerat. Cum vero Pius ille, non uni tantum Mantuano Duci, sed pluribus insuper aliis principibus viris hujusmodi Diplomata ac privilegia concessisset ; æquum sane non credidit Pius Quintus, neque rationi consentaneum æstimavit, ut uni tantum, ex prolata in ipsum sententia, tribulatio, cæteris vero remissio esset ; sed ex æqualitate cunctos pariter juribus non gaudere declaravit, quæ sibi ab ipso collata, inique pariter et injuste fuissent. Ex Diario Alexandri cardinalis Farnesii, et ex infra ponendis ejusdem Pii Epistolis, rem totam ordine digestam habemus. Legitur ergo in prædicto [1] Diario :

« Die septima Februarii MDLXVII.

« Sanctissimus dominus noster attendens, quod, licet Sede Apostolica per obitum felic. record. Pauli papæ IV vacante, in conclavi, in quo piæ mem. Pius papa IV ad summi Apostolatus apicem assumptus fuerat, nonnulla capitula, pro bona et felici futuri Pontificatus regimine confecta, et per eumdem Pium Quartum, tunc tituli Sancti-Stephani in Cœlio Monte presbyterum cardinalem, et alios S. R. E. cardinales maturo consilio et deliberatione in plena Congregatione præhabitis, subscripta fuissent ; inter quæ idem Pius tunc presbyter cardinalis promiserat et juraverat, se nemini facultatem, nec nominandi, nec præsentandi

[1] Ex Diar. card. Farnes.

ad Ecclesias cathedrales, seu monasteria aliaque beneficia consistorialia unquam concessurum, nisi de consensu duarum partium dictorum cardinalium, et per modum secretum ; successiveque ipse Pius, prædecessor, ut præfertur, assumptus, illam, et pure et simpliciter, ac bona fide, ad litteram observare et adimplere, solemni voto promiserit et juraverit ; ac post coronationis suæ susceptionem, per suas, sub datis prid. idus Februarii, Pontificatus sui anno primo, super singulis capitulis præfatis confectas litteras, votum, promissionem et juramentum hujusmodi reiterasset et innovasset, ac specialiter et expresse nominasset vovissetque, se nemini unquam præsentandi et nominandi, aut consensum præstandi ad Ecclesias cathedrales, seu monasteria, aut alia beneficia consistorialia, facultatem concessurum, nisi de consensu duarum partium ex tribus ipsorum cardinalium, per modum secretum adhibendo ; nihilominus idem Pius, a nonnullis forsan circumventus, nonnullas facultates jurispatronatus, seu præsentandi, vel nominandi personas ad Ecclesias cathedrales, etiam forsan metropolitanas, et monasteria, et beneficia consistorialia, pro tempore vacantia, consensu duarum ex tribus partibus cardinalium hujusmodi, ut præfertur, minime adhibito ; aliquibus etiam regibus, ducibus, marchionibus, et aliis principibus, necnon Universitatibus et Collegiis concesserat, et litteras desuper expediri fecerat in dictæ Sedis auctoritatis, necnon Ecclesiarum, monasteriorum prædictorum præjudicium, et scandalum plurimorum. Idem Sanctissimus D. N. considerans, facultates hujusmodi, adversus tot provisiones, vota et juramenta, non sine plurimo scandalo, et magno auctoritatis dictæ Sedis necnon Ecclesiarum et monasteriorum hujusmodi præjudicio, factas fuisse ; volensque, ne Sedis Apostolicæ auctoritas in dies minuatur, ac Ecclesiæ et monasteria prædicta, ex supradictis concessionibus aliquod detrimentum patiantur, sed ut solita gaudeant libertate, debite (prout suo incumbit officio) providere : matura deliberatione, super his, cum S. R. E. cardinalibus præhabita, ex præmissis et certis aliis sibi notis, legitimis et id suadentibus causis, omnes et singulas concessiones et facultates præsentandi, nominandi et eligendi, seu consensum præstandi, ad quascumque cathedrales et metropolitanas Ecclesias, et monasteria, cum consensus duarum ex tribus partibus cardinalium hujusmodi adhibendus foret, et capitulum prædictum servatum non fuerit ; quibusvis, etiam regibus, ducibus, marchionibus, et aliis personis, quacumque auctoritate, et excellentia fulgentibus, necnon civitatibus, Universitatibus et Collegiis hujusmodi, etiam motu proprio, et ex certa scientia, ac, ex quibuscumque causis, et de Apostolicæ potestatis plenitudine, etiam negotio ipso cum quibusvis S. R. E. cardinalibus, ac per ipsum Pium forsan accitis communicato, et mature discusso, ac de illorum, non tamen duarum ex tribus partibus cardinalium hujusmodi, consilio et unanimi consensu, etiamsi capitulorum, Ecclesiarum, ac conventuum et monasteriorum hujusmodi ad id accessisset assensus, ac etiam ob remunerationem laborum et recompensationem pecuniarum, cujusvis qualitatis et quantitatis forsan cameræ Apostolicæ et Sedi in ipsius necessitatum subventionem solutarum et ex quibusvis conditionibus, pactis et reservationibus, et aliis etiam necessario exprimendis causis, ac alias quomodolibet per dictum Pium factas ; etiamsi conditiones aliquas reges, reginæ, duces, marchiones, et aliæ personæ, necnon civitates et Universitates, confraternitates et collegia hujusmodi tenebantur, executioni demandata forent : revocavit, cassavit et annullavit, ac pro nullis, cassis, excisis et infectis omnino haberi voluit : volens et decernens, quod, Ecclesiarum et monasteriorum prædictorum occurrente vacatione, nulla expectata præsentatione seu nominatione personarum, vel cujusvis præsentatione, Ecclesiis et monasteriis præfatis, personæ idoneæ per eum, et pro tempore existentem Romanum Pontificem præficiantur ac inhibeantur. Irritum quoque, etc ».

15. Ubi hoc Pii decretum innotuit, graviter commotos principes eos viros, cæterosque, qui, quæ diximus, Pii Quarti Diplomata obtinuerant, conclamatamque fuisse injuriam, divinare facile est : hinc clamoribus cuncta repleta, et ad Pontificem ipsum importunæ delatæ querelæ. Verum Pius in sententia immobiliter perstitit ; nec minis, nec alia quavis re, ab arrepto consilio se abalienari est passus, utpote qui, priusquam rem aggressus fuisset, rite ac prudenter secundum Deum perpenderat, agnoveratque, ita majorum vel sequenda exempla, vel excusanda esse gesta ; ut tamen ex his nil prorsus, vel Dei obsequio, vel publicæ Ecclesiæ utilitati, vel Apostolicæ dignitati detractum esset : ubi enim horum aliquid in periculum adductum foret, nullius gratiam quærens, nullius odium pertimescens, Deo tantum sibi proposito, nil aliud præterea quærendum curandumque censuit. Aperte id Epistolæ ab ipso scriptæ testantur, quas hic merito censuimus inserendas[1], utpote quæ, et vere Apostolicum Pii robur ac libertatem ; et simul a cupiditate ac ambitione omni alienum animum ; ac una demum Christianam simplicitatem ac sinceritatem perfecte exhibere videantur :

« Carolo duci Lotharingiæ.

[1] Ex Archiv. Vatic.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili etc.

« Ex litteris, quas a te nuper accepimus, molestius quam putavissemus te tulisse intelleximus, quod Indultum tibi a fel. record. Pio Quarto, prædecessore nostro, concessum revocavimus. Id sane facimus, non quo minore, te, ac domum tuam, benevolentia, quam prædecessor noster prosecutus fuerit, prosequamur, neque quo minus dignum te putemus, quam hæc Sancta Sedes benignitate sua complectatur ; sed cum revocaverimus alia non pauca, quæ prædecessor noster inutiliter, nimia quadam facilitate concesserat, illud quoque tuum Indultum revocavimus. Debetis autem, tu et alii principes, quæ in hoc loco constituti agimus, in bonam partem accipere, nec ea in vestram contumeliam vertere. Cogitare debetis, nos, sine debita circumspectione et deliberatione matura nihil agere. Volumus quidem in iis, quæ recta et honesta sunt, et tibi et cæteris filiis gratificari : sed, si in illis quoque, quæ concedi confirmarique, nec vobis, nec Ecclesiæ expediret, neglectis sacri Concilii decretis, gratificaremur, nostro ipsorum officio nequaquam satisfaceremus, neque Deo, cui rationem actionum nostrarum reddituros nos assidue cogitamus, excusare nos possemus, etc. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, die XVI Octobris MDLXVII, Pontific. nostri anno secundo ».

16. *In litteris ad singulos principes directis, sicut et in agendi modo, simul elucent prudentia, comitas, liberalitas et animi fortitudo Pontificis.* — Ad Christinam autem, Lotharingiæ ducissam, ac præfati Caroli matrem, quæ confirmationem Indulti, a Pio IV concessi, quodve, decreto suo, Pius (ut diximus) infirmavit, petebat, sic respondit [1] :

« Christinæ, etc.

PIUS PAPA V.

« Dilecta filia, etc.

« Ex litteris tuis nuper acceptis, nobilitatem tuam duo a nobis desiderare intelleximus ; alterum, ut Christianus Simoneta obtineat archidiaconatum Ecclesiæ Tullensis, ad quem nominatus fuit : alterum, ut nobilitati tuæ, et dilecto filio, nobili viro, duci nato tuo, Indultum a felic. record. Pio Quarto prædecessore nostro concessum confirmemus, etc. De revocatione ipsius Indulti nobilitas tua justam querendi causam non habet. Nos enim, salvo officio et conscientia nostra, prætermittere non possumus, quin ea, quæ inutiliter et contra sacrum Tridentinum Concilium nimia nostri prædecessoris facilitate, concessa fuerunt, revocemus, quod in similibus rebus jam fecimus, non, ut huic, vel illi principi injuriam faceremus ; omnes enim filiorum loco diligimus, et in iis, quæ recta et honesta, ipsisque utilia fuerint, preces eorum exaudire parati sumus ; sed quia, non solum id officio nostro convenire existimavimus, verum etiam ipsis principibus expedire, sæculari sua potestate contentos, non appetere hujusmodi patronatuum et nominationum jura. Quapropter æquo debes animo, nostro de hac re judicio acquiescere, neque ita id accipere, quasi parvam rationem habeamus tuæ et filii tui ducis devotionis ac fidei erga Sedem Apostolicam. Nos vero eo vos nomine paterna charitate prosequimur ; sed Catholicis principibus, et hujus Sanctæ Sedis devotis filiis nihil dignius est, quam ea, quæ a nobis fiunt, in bonam partem accipere, nec de nostris judiciis judicare. Nos enim sine cupiditate ulla agimus ea, quæ ad obsequium Dei et animarum salutem et bonum Ecclesiæ regimen pertinere, diligenti prius deliberatione et consideratione adhibita judicamus : illud assidue cogitantes, nos actionum nostrarum rationem Deo esse reddituros. Confidimus autem, et nobilitatem tuam, et ipsum ducem, postquam hæc secum diligentius perpenderint, id quod egimus esse, ut vestra pietate et moderatione dignum est, facile probaturos. Datum Romæ, die XVI Octobris MDLXVII, Pontific. nostri anno secundo ».

17. Præ cæteris vero, quibus præfatum Pii decretum permolestum fuit, Sebastiano Lusitaniæ regi grave admodum extitisse, intelligimus. Alia præterea nonnulla evenerant, ex quibus regi ipsi Pius erga se animo abalienatus, nec esse ut heri et nudius tertius visus fuerat. Alvaro idcirco de Castro, oratori suo, apud Pontificem querelas suspicionesque has suas deponere mandavit. En qua humilitate comitateque Pius, apud Sebastianum se purgare [1] ipsiusque animum delinire studuit.

« Charissimo in Christo filio nostro Sebastiano, etc.

PIUS PAPA V.

« Charissime, etc.

« Per dilectum filium, nobilem virum, Alvarum de Castro, oratorem tuum, quatuor majestas tua querelas ad nos detulit, quibus singulis ita respondebimus, ut confidamus, M. T. sincera voluntate nostra erga se melius perspecta, satisfactionem nostram accepturam.

« Questus es primum, quod, cum huc venisset orator serenissimi regis Poloniæ, ad præstandam nobis obedientiam, more institutoque aliorum Christianorum regum, cumque is controversiam movisset de dignitate ac jure, ut dicitur, præcedendi, nos, perinde ac si de jure tuo ambigi posset, eum audiverimus : quæ

[1] Ibid. ut. sup.

[1] Ex Archiv. Vatic.

res, quemadmodum acta fuerit, si diligentius ad te illo tempore perscriptum fuisset, plane perspexisses nullam te justam habuisse querendi causam. Tantum enim tibi tribuimus, ut potius gratias nobis agere quam expostulare debueris. Quid autem commodius facere potuimus, quam ut illam controversiam, ablegato tunc ejus regis oratore, sine ulla juris tui diminutione sedaremus ? Sed de hac re plura non dicemus, cum jam per ipsum oratorem tuum, virum non minore prudentia quam fide erga te præditum, tibi de hac re plenius satisfactum fuisse putamus.

« Quod vero, cum nonnulli ad nos venissent, impedire conantes exactionem illius Ecclesiastici subsidii, quod a prædecessore nostro tibi concessum fuerat, contra pactiones inter te et clerum initas, et ab ipso prædecessore nostro, et a nobis etiam approbatas, illos audiverimus, et supersederi ab ejus exactione jusserimus ; litteris de hac re ad dilectum filium cardinalem patruum tuum datis, debuisti ea in re rationem habere officii nostri. Nos enim, pro loco in quo sumus, et persona quam sustinemus, quin quoscumque ad hanc Sanctam Sedem adeuntes admittamus, et quæ proponere voluerint audiamus, præterire non possumus nec debemus ; præsertim religiosas, Ecclesiasticas personas. Sed ut falli aliquando, atque etiam errare ipsi possumus, (homines enim sumus) ita cum errata nostra ipsi agnoscimus, ea sine mora corrigere solemus, et, si quid a nobis per obreptionem impetratum fuerit, revocamus : sicuti tunc fecimus super subsidium, perpetuum ipsi clero silentium imponentes.

« Eodem autem modo respondemus aliæ querelæ tuæ, de illo religioso ex conventu de Thomar vocato, a nobis audito, et illius negotii executione suspensa. In hac enim Sede constituti, omnes ad nos venientes, et gravari se opprimive a potentioribus querentes, audire debemus, præsertim tenues atque inopes. Nam qui magni atque potentes sunt, ii non ita nostro patrocinio indigent, sed sua illis dignitas ac magnitudo satis respici ab omnibus cogit. Audiemus autem oratorem tuum de ea re, et procuratores ejusdem conventus ; et iis, quæ utrique proposuerint, consideratis, faciemus quod æquum esse, et licere, atque expedire censebimus.

« Restat ut M. T. edoceatur a nobis, qua de causa juspatronatus monasteriorum consistorialium, quæ in regno tuo sunt, quod tibi a prædecessore nostro concessum fuerat, revocaverimus : ea vero res ita se habet. Post obitum felic. record. Pauli papæ Quarti, patris secundum spiritum et prædecessoris nostri, cum collegium ven. S. R. E. cardinalium, ex quorum numero tunc ipsi eramus, convenisset, ut mos est, ad creandum novum Pontificem, præter alia, quæ pertinere visa sunt ad bonum Sedis Apostolicæ regimen, conventum inter eos fuit, ut quicumque de illis in eo officio esset successurus, nemini juspatronatus Ecclesiarum ac monasteriorum consistorialium concederet, præterquam in consistorio secreto, et de consensu saltem duarum partium collegii : quam pactionem omnes servaturos nos esse juravimus. Creatus postea fuit felic. record. Pius papa IV, qui aliquanto post tempore, id quod de concessionibus hujusmodi se, cum esset cardinalis, in conclavi observaturum juraverat, iterum cum esset Pontifex, juravit. Cum igitur reperissemus, juspatronatus in Ecclesia Mantuana, ducibus Mantuæ, ab ipso prædecessore nostro contra pactionem illam, bis jurejurando firmatam, tributum fuisse, facere non potuimus, quin eam concessionem irritam esse declararemus. Qua occasione oblata, omnes hujusmodi concessiones ejusdem prædecessoris nostri, in quibus forma illa servata non fuerat, revocandas duximus ; præsertim cum nonnullos principes, qui tale jus impetraverant, illo abusos compertum haberemus. In iis autem jus quoque tibi ab eo concessum revocavimus, non eo sane animo, ut te offenderemus, quippe qui ne id quidem jus tibi concessum fuisse sciebamus ; sed legem nostram generalem esse oportuit. Ut majestas autem tua sinceram voluntatem nostram et paternum erga se animum cognitum habeat, eorum ipsorum monasteriorum consistorialium, quæ in ipsa revocatione nostra comprehensa fuerant, administrationem, quo melius imposterum regatur, sicut majestatem tuam desiderare scimus, nemini posthac, quoad vixerit, concedendam ; sed per triennium tantum, statuimus : cujus rei litteras expediri jussimus. Hæc sunt, quæ tuis querelis respondenda esse duximus ; ex quibus intelligere poteris, minime justam expostulandi causam te habuisse, etc. Datum Romæ, apud S. Petrum, die XXVII Octobris MDLXVII, Pontific. nost. anno secundo ».

18. Sub ipsa die ad Henricum cardinalem [1], Sebastiani patruum, de rebus iisdem has quoque litteras scribendas duxit.

« Henrico, card. Portugalliæ, etc.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili etc.

« Ex multo accuratoque sermone nobilis viri Alvari de Castro, oratoris regii, et ex tuis litteris intelleximus, quam moleste feras voluntatem nostram, sicut ex quibusdam litteris nostris suspicatus es, immutatam fuisse. Non potuimus autem, nec ipsi quidem non dolere, quod in eam tibi suspicionem venerimus, quem

[1] Ex Archiv. Vatic.

inter ven. fratres nostros, vel pro tua amplissima dignitate ac nobilitate, vel pro tuis, isto loco et genere dignis virtutibus, ac præcipue excellenti Catholicæ religionis zelo, vitaque ac moribus probatissimis, plurimi semper fecimus et eximia quadam charitate prosequimur. Sed, cum suspicionem tuam ex iisdem rebus ortam esse intellexerimus, de quibus charissimus in Christo filius noster rex, ipse quoque per eumdem oratorem conquestus est nobiscum ; lectis litteris per quas ei respondemus, minime dubitamus, sinceram mentem nostram in illis rebus, quæ tuum et illius animum offenderunt, plane perspectam et probatam iri ; nihil enim eo certe animo fecimus, ut vel regem, vel te offenderemus. Quod aures autem nostræ patuerint aliquibus, qui se gravari putabant, eos a nobis auditos esse non mirum videri debuit : in hac enim Sede a Domino constituti, neminem ad eam venientem excludi ratio patitur officii ac muneris nostri. Omnium querelas patienter, etiam de nobis ipsis querentium, audire debemus ; suum tamen agnoscendæ veritatis locum semper relinquimus. Et quia falli atque errare, ut homines, posse nos novimus, Deo gratias agimus, quod errata nostra sine ulla pertinacia semper corrigere parati sumus. Sed de singulis rebus nos, in litteris ad regem, quas leges, et illi et tibi satisfecisse confidimus. Te, omni suspicione abjecta, plane persuasum habere volumus, nec de pristina voluntate erga te, nec de judicio de te quicquam remissum ac detractum esse. Reliqua ex oratoris regii litteris, viri nobis et vobis merito probatissimi, cognosces. Datum Romæ, apud S. Petrum, die XXVII Octobris MDLXVII, Pontific. nostri anno secundo. »

19. Eximia in his Pii Epistolis elucet, ut innuimus, et animi fortitudo, qua ab ea rectitudinis semita, per quam ex officii sui munere incedere satagebat, nec latum unguem inflecti passus est : et una profundissima ipsius animi demissio, qua falli posse, in agibilibus hisce rebus, ingenue fatetur ; ac ipso tempore, ad corrigenda, quæ mala egisset, promptum semper paratumque se exhibet. Ex ipsis insuper rite elicere est, quod, si conscientia, et Apostolicæ Sedis dignitate, ac demum universalis Ecclesiæ utilitate cogente, prædecessoris Pii errata quodammodo prodere compulsus fuit ; (utpote qui de iis, quæ sanciverat, rationem reddere teneretur,) id tamen sic fecisse, ut, et per disciplinam, Ecclesiam, et per humilitatem custodiret seipsum : exiguitatisque suæ memorem, (ut verbis utar Magni Gregorii) sibi in animo Pium Quartum etiam præposuisse, quem correxit, melioremque se judicasse, quem judicavit.

20. Rursus autem, cum vides, lector, Pium Quintum, prædecessoris sui errata in medium proferentem, et se insuper ipsum falli atque errare ut hominem posse, ultro ingenueque fatentem, agnosce, quæso, quam immerito Jansenistæ, aliique hæretici hujus temporis contra Pontificiam infallibilitatem oblatrent. Coacervandis siquidem undequaque Summorum Pontificum criminibus perpetuo insudant ; innumeris prope editis voluminibus, erratorum eorum scientiam ingerere doctis ac indoctis student ; non semel vel bis, sed millies nervosissime rejectas ipsorum criminationes, ac si quid novi essent, recantare, impudentissime non verentur ; ac ad magis excitandum in Pontifices ipsos livorem ac odium, nos eo usque infallibilitatis eorum dilatasse fimbrias finesque volunt ; ut indiscriminatim nulla in re eos errare posse vel potuisse asseramus, calumniose commentiuntur. Verum, ad quid impudentissima insidiosaque hæc studia, nisi ut imperitis nebulas ignorantiæ offundant ? Non modo nos, Pontifices summos errare posse concedimus, sed ipsimet Pontifices, ubi opus fuit, alter alterius errata detexit ; tantumque abfuit, ut se errare in rebus jam prædictis non potuisse arbitrati sint, quin e contra, uti homines cæteros, falli, decipi errareque posse fassi fuerint, admissosque delere errores, ubi deprehenderint, paratos sese protulerint. At, quid hæc cum infallibilitate in iis quæ sunt fidei, morum, ac in factis iis quæ juri conjuncta sunt ? Hanc profecto solam, non aliam obtinuit Christus Petro ejusque successoribus, dum Patrem oravit, ne illius deficeret fides, et ut ea tuto posset confirmare fratres suos. Sed hæc obiter dicta sint.

21. Quoad jus præcedendi, de quo in præfata Epistola Pius injuste Sebastianum de se conquestum fuisse scribit, mota jam pridem de hoc inter Poloniæ et Lusitaniæ regum oratores controversia ; ad illud tamen forte spectat, quod in suo Diario refert Firmanus [1]. Hoc siquidem anno, Pontificiæ coronationis recurrente solemnitate, in qua cum oratoribus aliis in Pontificio sacello, sacro adstare oratores etiam præfati debebant ; eorum quisque ea occasione prætensum jus statuere decrevit ; quapropter armato stipatus milite, se in sacellum ipsum conferre decrevit, vel ut vi priorem quem occupasset locum tueretur, vel ut ab occupato alterum deturbaret. At rei admonitus Pius satius duxit in sacellum se non conferre, et sacro ea die solemni non interesse : quo sapienter utriusque ausus elusit.

22. Ut autem ad Pii Quarti indulta redeamus, sciendum est nostro hoc tempore rursus ea in medium proferre, et quidem, Mantuanæ Ecclesiæ vacationis arrepta occasione, nonnullos connixos esse ; jamque res eo perducta videbatur, ut laicæ potestati tribuendum cen-

[1] Firman. Diar. sub die 17 Januar. hujus anni.

seretur, quod a præfato Pontifice, Diplomate exhibito, rite ac jure ei concessum adstruebatur. Accidit autem (Deo sic disponente) ut de aliis acturus ad fel. mem. Pontificis Clementis XI pedes me conferrem, a quo, nescio quare, de his interrogatus, verbis primum, deinde scripto abolita Pii Quarti Diplomata ostendi, ac derogatoria quæ allata sunt Pii V decreta exhibui. Quapropter factum est, ut his munitus Pontifex præsidiis, sæcularis potestatis prætenso rejecto jure, ipsaquemet potestate sanctissimi Pontificis judicio piissime acquiescente, libere quem libuit Mantuanæ Ecclesiæ episcopum præficere potuerit.

23. Verum et in his pariter et in aliis supra relatis, tali tantoque studio, quo Pius, quæ Ecclesiastici juris essent custodire ac redimere a quovis connixus est, sordis avaritiæ nil omnino immiscuisse, illud profecto declarat, quod hoc fere tempore dedisse responsum [1] apud Caracciam legitur. Cum enim nonnulli qui in vinculis erant, oblata pecunia, ab eo veniam deprecarentur, respondit, si essent judicio liberandi, se nihil prorsus velle ab eis accipere; sin judicio damnarentur, justum esse justam pœnam subirent; ideoque nihil esse, quod pecuniis fiderent, sed conscientiæ et veritati bene factorum. Quod si ex his verbis laudandus magis videatur, quod potuerit facere oblata mala, et non fecerit, quam quod egregio aliquo facinore, ab omni prorsus cupiditate liberum animum ostenderit; summa profecto ea liberalitas, qua pauperes est prosecutus, ac severitas illa, qua etiam proprio damno, quamlibet populorum concussionem, quavis ratione factam evellere studuit, in rebus Ecclesiasticis vindicandis omni etiam prorsus avaritia fuisse expertem, (ut in allatis paulo ante Epistolis ingenue ipsemet confitetur,) rationabiliter demonstrant. Monti siquidem Pietatis, unde pauperibus, absque usura vel jactura aliqua mutuum datur, hoc anno decem millia coronatorum dono dedisse Pontificem, in eorumdem pauperum subsidium, in præfatis apud Caracciam litteris, sub die decima octava Januarii hujus anni scriptis habetur; ex quibus etiam errorem Bzovii coarguere potes, qui perperam in sequentem annum id rejicit.

24. *Pius insectatur avaritiam, concussiones et turpes in largiendis indulgentiis quæstus.* — Vigesima insuper nona die Maii hujusmet anni, motu proprio [2], quorumcumque commissariorum, ad quæcumque onera cameralia, vel alia ad cameram aut Apostolicam Sedem spectantia, exigenda deputatorum, facultates abolevit ac revocavit, quod sibi injuncta munera ii acerbius quam par esset exercuisse compererit, ac proprio commodo, et peculiari lucro, præter et ultra modum inhiare dicerentur; multaque ac gravia variaque damna, injurias, vexationes, extorsiones, et gravamina provincialibus ac subditis quotidie inferrent. Pestilentes igitur atque insaturabiles has Reipublicæ hirudines, sive, ut vocant, sanguisugas, omnino Pius ablegavit; lenitate, (ipsiusmet sunt verba) clementia, benignitate et benevolentia subditos sibi tractari volens, nihilque ab eis, præter juris et æquitatis debitum exigi vel extorqueri, ac sanctæ piæque Matris Ecclesiæ jugum suave et onus leve illos sentire desiderans. Additque, se ad nefarios eos homines eo munere deturbandos, ab eo quoque adductum, quod, propter improbos officiales, princeps, quantumlibet bonus et integer, male audire consueverit. Communitatibus igitur ac Universitatibus, et illarum rectoribus et præfectis, cameralium jurium atque aliorum onerum sibi persolvendorum exigendi munus dedit, quod, licet minus eis accommodatum ac proprium censeretur; tamen subditorum concussioni propriam jacturam ac damnum præferendum existimavit.

25. Qua vero principis justitia, liberalitate, ac in subditos misericordia, hujusmodi pestes e tota Ecclesiastica ditione exturbavit, sacerdotali etiam severitate his similes, et deteriores alios, animo omni cupiditate experte, eliminare e tota Ecclesia hoc ipso fere tempore contendit. Cum enim plurium indulgentiarum et facultatum, per prædecessores Romanos Pontifices, ac etiam a se, Ecclesiis pluribus, monasteriis, hospitalibus, militiis, confraternitatibus, societatibus, aliisque piis locis concessarum vigore, quæstores multos intellexisset ex iisdem indulgentiis temporale tantum lucrum quærentes, eorumdem locorum piorum nomine, in diversis civitatibus ac diœcesibus quæstus facere, confratres describere, cappellas et oratoria erigere, illisque erectis indulgentias hujusmodi communicare, et in diversis gradibus a jure prohibitis, dispensare, ac plura etiam concedere, quam eis vigore facultatum prædictarum licitum esset; ipsosque lucro intentos, pecuniasque potius, quam Christi fidelium salutem quærentes, varios ac diversos commissarios, procuratores, receptores, factores, nuntios, aliosque ministros constituisse, qui, non solum supradicta, sed plura etiam alia, eis nunquam concessa facere et concedere auderent: necnon eo audaciæ devenisse, ut locorum ordinarios, eorumque in spiritualibus generales vicarios, officiales ac ministros, Ecclesiarumque ac Ordinum prælatos et superiores, vel alios quæstum hujusmodi impedientes, censuris Ecclesiasticis innodare, aliaque in pluribus graviter excedentes, in divinæ Majestatis offensam, ac suarum et Christi fidelium animarum perniciem, ordinariorum perturbationem, et piarum mentium scandalum facere præsumpsisse; ad

[1] Epist. apud Carac. sub die 18 Januar. 1567. — [2] Extat in Bull. parvo pag. 62.

tam sacrilegam negotiationem ab Ecclesia Dei pellendam, mitioribus omnino remediis posthabitis, morbi penitus occasionem censuit radicitus præscindendam ; ideoque sexto idus Februarii hujus anni, omnes et singulas Indulgentias, quomodolibet concessas, pro quibus consequendis adjutrices manus porrigendæ essent, et quæ quæstuandi facultatem quomodolibet continerent ; perpetuo suo decreto revocavit ac irritas reddidit. Et eadem etiam Constitutione [1] decrevit insuper, ut imposterum, Indulgentiarum ac facultatum per quoscumque Romanos Pontifices obtentarum prætextu, etiam in fidei aut S. Cruciatæ favorem, nullus omnino, cujuscumque gradus et dignitatis vel Ecclesiasticæ vel temporalis extitisset, quæstus facere, aut nuntios, quæstores, commissarios etc. pro illis recipiendis constituere, nisi ex speciali licentia, et ex certa scientia tunc existentis Romani Pontificis præsumeret vel auderet. Præter hanc vero Constitutionem, alteram insuper Pium edidisse [2], qua ad quæstum, Indulgentias et confessionalia publicari districte prohibuit, dicetur alibi. Est autem inter hujus Pontificis Constitutiones nonagesima nona, et incipit : *Quam plenum sit,* etc.

26. *Revocat privilegia militiæ S. Lazari Hierosolymitani et attribuit spolia Cistercensium mortuorum suis ipsorum conventibus.* — Hoc eodem spiritu ductus, Hospitali S. Lazari Hierosolymitani privilegia de hospitalibus et piis leprosorum locis revocavit [3], eo quod magister conventus ac ejusdem hospitalis fratres, suorum privilegiorum obtentu, multa secus quam par esset conati, præ studio habendi quod ambiebant ; neque ullius pietatis, neque Apostolicæ benignitatis modum erga se ponderantes, cæteros alios a regimine, cura et possessione hospitalium et religiosorum locorum, quæ sub invocatione Sancti-Lazari leprosorum aliquando fundata, deinde aliis sacris et religiosis locis rite unita, aut in eorum commodum suppressa fuerant, dejicere ac quodammodo perturbare variis artibus commoliebantur. Huic militari Ordini, qui Sancti-Augustini regulam profitebatur, ut ex Constitutione prima Alexandri IV habetur, quæ incipit : *Cum a nobis,* multa privilegia contulerat Clemens IV in Constitutione secunda : *Cum dilecti,* et Constitutione quinta : *Venerabilibus* : imo alii plerique Pontifices, quorum novissimus omnium Pius IV, amplissimas facultates dederunt, ut ex ipsius Pii IV Constitutione : *Inter assiduas,* apparet. Verum; cum his abuterentur, (ut diximus,) eas Pius V revocandas, explicandas ac reformandas censuit. Qui vero Pio successit Gregorius, militiam hanc alteri militari Ordini S. Mauritii martyris, ab Emanuele Philiberto, Sabaudiæ duce, tunc recens instituto, univit perpetuoque ejus regimini subjecit : ut in ipsius Gregorii Constitutione sexta *Christiani,* et septima, *Pro commissa,* videre est. Quam unionem, paucis additis, Clemens quoque VIII in Constitutione centesima secunda : *Decet,* comprobavit.

[1] Extat in Bull. magno Constitut. 38. pag. 213. — [2] Extat in magno Bullar. pag. 302. — [3] Extat. in Bull. parvo pag. 66.

27. Notandum est autem, duplices haberi super revocatione Privilegiorum ac facultatum præfati Ordinis Sancti-Lazari, a Pio datas Apostolicas litteras ; quarum primæ quæ incipiunt : *Sicuti bonus agricola,* datæ leguntur hoc anno [1], septimo kalend. Februarii, Pontificatus anno secundo, tum ea quæ huic militiæ privilegia adempta sunt, tum ea, quæ eidem licere ac manere declarantur, continent ; extantque in magno Bullario, et in ordine Constitutionum Pii vigesimum octavum locum obtinent. Aliæ vero [2], quæ de revocatione privilegiorum dumtaxat agere videntur, in parvo Pii Bullario, seorsim impresso, leguntur, vulgatæque habentur undecima die mensis Augusti hujusmet anni, Pontificatus secundi ; illarumque est initium : *Graves ad nos quotidie,* etc. Ut autem eas gratias, facultates ac privilegia Pius sustulit, quibus suffulti nonnulli, ex specie pietatis, terreno quæstui turpiter se dare poterant ; sic amplificanda et confirmanda ea duxit quæ in Ecclesiæ tantum utilitatem cedere prospexit, nulla prorsus propriæ emolumentorum jacturæ habita ratione, ut patet in iis, quæ vigesima tertia Octobris hujus anni decrevit [3]: spolia siquidem monachorum Ordinis Cisterciensis ad monasteria et loca, in quibus monasticam professionem emisissent spectare voluit, et commendatariis, aut Apostolicæ Cameræ commissariis nullum in eis sibi jus assumere, districte prohibuit. Id autem ab eo decretum cognoscitur, occasione quod in monasterio de Casamari, Verul. diœces. Ordinis Cisterciensis, defuncto priore, Fulvius Philonardus clericus, qui, ex dispensatione Apostolica, illud in commendam obtinuerat, in gravem ipsius monasterii conventualis mensæ jacturam, præfati prioris bona in proprios convertere usus contenderit.

28. *Lanificium in Urbem inducit.* — Dum vero negotia ac lucra, quæ contra divina ac humana jura contrectabantur, sic Pius destruere ac evellere studuit ; quæ juxta leges et justitiam fieri poterant, eodem tempore promovere omni conatu haud destitit. Lanificium enim ipse in Urbem induci curavit, multis aureorum millibus, (quos centum millia fuisse Catena scribit,) ad id expensis, amplissimoque privilegio, artis ejusdem consules, nonis Septembris hujus anni, cognoscendi nimirum causas ad artem ipsam spectantes, tradita iisdem jurisdictione, insignivit : quam deinde Constitutione sua sexagesima prima [4],

[1] Extat in Bull. magno Constitut. 28, pag. 204. — [2] Bull. parv. pag. 66. — [3] Extat in Bull. magn. Constit. 46. pag. 241. — [4] Extat in Bull. magn. Constit. 43. pag. 238.

cui initium, *Urbem,* Gregorius XIII approbavit; et sua altera 14, *Cum alias*, Sixtus V extendit.

29. *Ornamentis mulierum modum imponit.* — Nec in modicum ejusdemmet Urbis commodum moderatio etiam cessit, dotium, munerum et ornamentorum quarumcumque mulierum, nuptiarum etiam tempore, quam senatus populusque Romanus, hoc ipso tempore edixit, Pio id primum suadente, et deinde Diplomate [1] non. kal. Julii hujus anni expedito, approbante: hac siquidem ratione cautum est, ne immoderatis sumptibus civium domus, totius reipublicæ damno, exhaurirentur. Cum tamen usu comperta constricta nimis ea lex postmodum visa esset; altera moderatiore, mitiorem eam reddidit Sixtus V Constitutione sua quinquagesima secunda [2], *Cum in unaquaque,* dotesque ad quinque millia et quingenta scuta auxit.

30. *Providet magistratuum integritati.* — Cum autem Pius, juxta Sapientis monitum, judicans terram, justitiam diligeret, (ut apparet ex litteris apud Caracciam, die quarta Januarii hujus anni scriptis) omnibus gubernatoribus Pontificiæ ditionis, quos Pius IV præfecerat, suos magistratus abrogavit, novisque creatis, ne cujusquam personam aut vultum in judicio respicerent vel vererentur, omnibus imperavit; ac ne Patrum quidem cardinalium, quorum fortassis intercessione uti contingeret, si causa aliqua committeretur, ullam rationem haberi voluit, et Constitutionem quinquagesimam secundam [3], *Et si cuncta,* ab eodem Pio IV editam, de condemnatis et bannitis non audiendis, nisi in carceribus constitutis et defuncti hæredibus citatis; et ut etiam contra condemnatos in contumaciam, et in quacumque instantia, pro quacumque pœna corporis afflictiva procederetur, vulgato hoc anno die duodecima Julii motu proprio, ampliavit et extendit.

31. *Cruenta vel turpia vetat spectacula.* — Antiquam etiam in Urbe consuetudinem, ut cursu equorum, asinorum, bubalorum et hominum, ad bravia a Romano senatu proposita, a Capitolio ad Vaticanum, Apostolorum principis forum contenderetur, Pontifex abstulit; cursusque hujusmodi, in viam, ut prius fuerant, Flaminiam ad Capitolium, hoc eodem tempore rejecit. Quinimo, Constitutione [4] kal. Novembris hujus anni data, taurorum aliorumque ferarum bestiarum agitationem, toto orbe districte prohibuit; votaque et juramenta desuper adhibita, irrita declaravit; ac a caritate et pietate Christiana hujusmodi cruenta spectacula aliena edicens, dæmonumque non hominum digna; quemlibet, qui iisdem cum interesset, mortuus fuisset, Ecclesiastica carere sepultura, decrevit. Clericis vero, tam regularibus quam sæcularibus, beneficia Ecclesiastica obtinentibus, vel in sacris Ordinibus constitutis, sub excommunicationis pœna, ne ipsis spectaculis interessent, digna prorsus severitate prohibuit.

[1] Extat in Bull. Constit. 39. pag. 225. — [2] Extat in Bullar. — [3] Extat in magn. Bull. Constit. 40. pag. 226. — [4] Extat in magno Bullar. Constit. 48. pag. 243.

32. *Constitutiones de Mendicantibus.* — Regularium autem singularem sollicitudinem gerens, septimo idus Februarii hujus anni [1], Congregationi Clericorum Regularium Theatinorum privilegia, a prædecessoribus Pontificibus concessa, confirmavit ac auxit. Novis plurimorum Indultorum concessionibus Ordines Fratrum ac Monialium Mendicantium insignivit, atque circa ea, Tridentinum Concilium, Constitutione [2] edita decimo septimo kalend. Junii, declaravit et extendit, ipsorumque Indultorum communicationem aliis regularibus Ordinibus impertitus est. Revocata tamen ab ipsomet Pontifice est Indultorum hæc Constitutio, quoad examen et approbationem confessariorum, per ordinarios facienda, altera edita anno MDLXXI [3], *Romani,* et tandem Gregorius XIII in Constitutione sua nona, cui initium, *In tanta,* omnia hujusmodi privilegia ad juris communis et Tridentini Concilii terminos reduxit; ita ut ea tantum Mendicantibus Indulta manserint, quibus ante hujusmodi Bullas, Mendicantes ipsi fruebantur, nec Tridentino Concilio adversantur.

33. Sed quia nonnulli locorum ordinarii, juxta Tridentini Concilii decreta, clericorum seminariis construendis animum intendentes, Mendicantium Ordines, qui bona stabilia, ex Indulto et dispensatione Apostolica, retinere poterant, et propterea vere ac proprie Mendicantes esse non videbantur, ad eorumdem seminariorum subsidium, aliaque hujusmodi subeunda onera compellere voluerunt; ideo Pontifex, tum Ordines qui vere inter Mendicantes recenseri debuissent, tum illos de quibus loquimur, a præfatis omnino oneribus immunes, Constitutione edita [4], tertia die Octobris hujus anni, declarandos censuit. In ea, Mendicantes Sancti Dominici, S. Francisci, S. Augustini, et Carmelitarum Ordines dixit, illisque etiam Servorum B. Mariæ Ordinem addidit, eorumque omnium domos ac monasteria, etiamsi in communi propria bona, tam mobilia quam immobilia et stabilia, ac alia quæcumque possedissent, Mendicantium tamen nomine, et omnibus et singulis Mendicantium privilegiis ac exemptionibus gaudere posse concessit. Sed et aliis insuper Constitutionibus Mendicantium Ordines auxit; nam edita ea, quæ incipit: *Ex supernæ,* decimo septimo kalend. Septembris [5], Canonicos Regulares Ordinis S. Augustini Lateranen., et S. Salvatoris, et S. Crucis Olimbrien., et monachos S. Benedicti, Congregationis et Ordinis Cassinensis, Montis-Oliveti, Vallisum-

[1] Extat in Bull. Constit. 31, pag. 214. — [2] Extat in Bull. Constit. 41, pag. 227. — [3] Extat in Bull. Constit. 133. — [4] Extat. in Bull. Constitut. 44. pag. 239. — [5] Extat. in Bull. pag. 232.

brosæ, Cistercienses, Carthusianos, Camaldulenses et S. Hieronymi Hispaniarum, et Fratres militiæ Jesu Christi, Reformatorum nuncupatorum regni Portugalliæ, inter Mendicantes retulit. Alia data sub die nona Novembris [1], Fratrum Minimorum S. Francisci de Paula Ordinem, inter Mendicantes pariter comprehendi, eorumque gratiis et privilegiis perfrui declaravit: alteris demum Apostolicis litteris, die decima octava Novembris datis, congregationi Fratrum S. Hieronymi, Jesuatis nuncupatis, idem indulsit.

34. Cæterum, cum pluries contigisset, nonnullos fratres, tam Ordinis S. Francisci Capuccinorum, quam alterius S. Francisci de Paula Minimorum, de uno Ordine ad alium, etiam absque suorum præfectorum permissu, demigrare consuevisse; unde ex hoc perturbationes ac scandala, inter utriusque Ordinis sodales, haud raro exorirentur; Constitutione sexta die Octobris hujus anni data [2], neminem imposterum ex fratribus Capuccinis, ad Ordinem Minimorum; et ex Minimis ad Capuccinos, permittentibus etiam eorum Ordinum superioribus, transire posse Pius mandavit. Hanc deinde Constitutionem Sixtus V [3] extendit, dum Capuccinis Fratres de Observantia recipere omnino etiam prohibuit. Quæ autem ad Ordinis Humiliatorum reformationem pertinent, inferius ponentur, uti cætera, quæ ad reformationem quorumdam sodalium S. Francisci spectant. Cum editæ a Pontifice de illa Constitutiones sequenti anno appareant, immerito idcirco a nonnullis sub præsenti adnotari agnoscuntur.

35. *Lis inter Pontificem et Jesuitas.* — Magnum vero fuit hoc anno Pium inter et Societatis Jesu presbyteros negotium, ut Sacchinus in sua ejusdem Societatis historia narrat [4], his verbis: « Romæ Pontifex, qui adhuc Societatis opera peramanter usus, eximia voluntatis in eam suæ documenta præbuerat, ingentem terrorem fecit, ne quid in ejus Institutis novaret. Chorum in ea desiderabat, et quibus utimur, simplicia vota subiniqua aiebat videri, quod nequaquam partem utramque par nexus adstringeret, sed Societas, sua libertate nihil imminuta, obligatos sibi alumnos teneret. Duobus his capitibus haud dubie nervi incidebantur hujus Ordinis, totusque commutabatur. Inde Patres ipsius, jussu Pontificis, sedulo collectas utraque pro re scripto rationes, cardinalibus Concilio Tridentino ad usum revocando præpositis tradidere, etc. Hæc adeo manifesta et valida rationum monumenta, cum consideraret Pontifex, respondit: quod pertineret ad vota, ea sibi probata; de choro autem, cum ad eum Borgia et Pollanchus alia causa adiissent, ita est locutus: Vidisse se, quas Patres per cardinalem Paceccum proposuerant, causas, nulla earum omnino sibi persuasum; itaque etiam tum existimare, ad excitandam invicem pietatem, psalmodiam in commune habendam, ita tamen, ut scholastici nequaquam ea re distinerentur; et quibus horis non interesset populus, satis fore diceret, si pauci, atque adeo duo interdum chorum facerent; ac laudare se, ne tempus canendo tererent, sed ut pronuntiarent intelligenter brevique perfungerentur. Æquum tamen esse ex occupationibus intervalla sumi, quibus vacarent sibi; ne caminos purgantium instar, sordibus detergendis sordescerent. Ubi, cum Pollanchus, quantum ad id curæ quotidiana meditatione et gemina diei cujusque recognitione ac retractatione adhiberetur, dixisset: Nihil (inquit) meditationem chorus impediet. Inde rogavit Borgia, ut liceret differre, quoad sacerdotalium precum Breviarium, quod ejus Sanctitatis jussu, e Concilii Tridentini decreto restituebatur, in lucem prodiret. Quod cum facile impetrasset, nihil tum innovatum est ». Sic ille, qui cum dicat ex Borgia, hoc anno Pium restitutioni Breviarii incubuisse, scias eam anno tantum sequenti absolutam, et Pii Constitutione vulgatam, ut suo loco dicendum erit. Prosequitur deinde Sacchinus: « Agebant jam prope securi, seque defunctos procella sperabant, cum circa Natalitia Domini solemnia, in quibus socii aliquot erant ad sacerdotium evehendi, cognoscunt, Pontificem suo in Urbe vicario imperasse, ne quem religiosorum, ne de Societate quidem, nisi solemnia vota professum, ad Ordines sacros recipiat, ea gratia, ne postea, si forte dimissi essent, aut mendicandum sacerdotibus, aut sordidus exercendus quæstus esset, cum dedecore Ordinis, quod Concilium Tridentinum vetat. Detulit P. Franciscus privilegia Societatis ad cardinales rebus Concilii Tridentini cognoscendis præpositos. Hæc ita probata sunt cardinalibus, ut responderent posse Societatem suum tenere institutum. Conditionem tamen quidam adjiciebant gravem et perniciosam, ut si usu aliquando veniret, ut dimisso cuipiam abunde non suppeteret, ad vitandam sacri gradus ignominiam, ipsa quod satis foret Societas subministraret. Quod et onus intolerandum Societati in summa sua inopia erat, et contra omne jus videbatur, ut quis ex noxa pœnaque lucrum faceret, et defectionum erat illecebra, cum et extra disciplinæ jugum extraque omne negotium, perversis hominibus alimenta proponerentur, quibus intra cœnobia, sine religiosæ obedientiæ labore, frui non possent. Visus est initio Pius Pontifex quod placuerat cardinalibus comprobare. Illud deinde vitandæ mendicitatis consilium, per subsidia quæ Societas subministraret, parum æquum nimiumque periculosum ratus, iterum cardinales eosdem

[1] Extat in Bull. Constit. 49. pag. 243. — [2] Extat in Bull. Constit. 45. pag. 240. — [3] Extat in Bull. Constit. 20 Xisti V. — [4] Sacchin Hist. Soc. Jesu par. 3. lib. 3. pag. 91.

rem jussit cognoscere. Qui, cum convenienter priori sententiæ pronuntiassent, ut quos Societas arbitratu suo amandaret, si quando mendicitas urgeret, eis subsidio ipsa iret, Pontifici demum ea stetit sententia, ut existimaret consultius, religiosos quoque Societatis, professione prius quam sacris Ordinibus obligari; idque septimo kalend. Junii anni MDLXVII. Alciatus cardinalis, Pontificis nomine, præcepit Borgiæ; et anno proximo Concilii Tridentini decretum, ne sæculares sacerdotes sine certis vitæ subsidiis fierent, ad religiosos quoque non professos, edito Diplomate voluit pertinere, etc.

« Sed, cum Pio V illud visum esset in votis nostris adhibendum temperamentum, quamvis plura et maxima importaret incommoda, tamen P. Franciscus, divina plenus fiducia, maximeque se optima jubentis mente atque obsequii virtute consolans, respondit: Societatem, quæ cunctas nationes Ecclesiæ Romanæ Vicarioque Christi vel reddere vel cônservare obedientes conatur, multo ipsam magis in potestatem ejus futuram: continuoque agitari est cœptum, quemadmodum, minimo cum boni publici detrimento, Sanctissimi Patris fieri imperata possent. In omnia mentem versantibus, unum occurrebat levamentum, ut quibus suppeteret facultas, non tanquam religiosi, paupertatis voluntariæ nomine, sed Ecclesiastici redditus vel patrimonii titulo initiarentur. Verum, consultis per litteras provinciarum præpositis, summa cum P. Francisci approbatione, visum est omnibus obediendum simpliciter. Id disciplinæ, id paupertati religiosæ, idem voluntati Pontificis congruentius fore. Itaque levissimum incommodum habuere, uti paulo accuratiore delectu fierent sacerdotes, iique trium saltem votorum professione ea causa obstringerentur, ex quibus deinde legerentur idonei, suo tempore vota quatuor e Societatis legibus edituri. »

36. Hactenus ille; cujus testimonium in his quæ scripsit, licet merito recipiendum censeamus, majori temen diligentia temporis, quo hæc acciderunt, habuisse rationem, nos desiderasse fateri cogimur. Cum enim asserat, circa Natalitia Domini solemnia hujus anni, Pontificem suo in Urbe vicario imperasse, ne religiosorum quempiam ad sacros Ordines reciperet, nisi solemnia professionis vota emisisset; ideoque patrem Franciscum privilegia ad cardinales rebus Consilii Tridentini cognoscendis præpositos, detulisse, etc., ac Pontifici demum eam stetisse sententiam, ut consultius religiosos quoque Societatis professione prius quam sacris Ordinibus obligari existimaret; idque septimo kalend. Junias anni MDLXVII ab Alciato cardinali, Pontificis nomine, præceptum Borgiæ: hac profecto ratione controversiam hanc ac litem prius finem quam principium habuisse significare videtur; cum nempe Decembri hujus anni incœperit, Junio, et ejusdem Pii præcepto, eidem finis impositus fuerit. Errorem insuper confirmat, cum post id addit, anno proximo Concilii Tridentini decretum, ne sæculares sacerdotes sine certis vitæ subsidiis fierent, ad religiosos quoque non professos, edito Diplomate, Pium pertinere voluisse; nam, cum certum sit, sequenti anno, ut suo loco dicendum erit, Diploma hujusmodi editum fuisse, ut ipse fatetur, et controversiam cum Jesuitis agitatam, et præcepto Pontificis absolutam hoc præsenti, magis ostendit.

Arbitramur igitur esse potius dicendum, sub finem hujus anni Pontificem suo in Urbe vicario mandasse, ne religiosorum quempiam ad sacros Ordines reciperet, nisi regularem prius professionem emisisset: quo Pii præcepto [1] Societatis alumni perculsi, privilegiorum suorum exhibitione ei obedire protelasse, usque ad kalend. Junias sequentis anni, quo, pridie idus Octobris Diploma Pius edidit, in quo, ut diximus, Concilii Tridentini decretum [2], *Cum non deceat*, ad Regulares quoque non professos extendit. Huic parere Jesuitæ, superstite Pio, compulsi sunt; at eo e vivis sublato, a Gregorio Decimo Tertio pristinæ privilegiorum suorum libertati sunt restituti.

37. *De vestitu clericorum nova mandata.* — Quo demum ad clericos, vel Romam adventantes, vel in Urbe commorantes, Pii jussu denuo Edictum [3] illud vulgatum est a Jacobo cardinali Sabello, quod præcedenti anno editum fuerat; et ut a laicis internoscerentur, eidem hæc addita: « Et quia usu et experientia compertum est, laicos, qui clericalibus vestibus uti consueverunt et utuntur, a clericis non posse internosci, quia levi et modica differentia in bireti gestatione utuntur: eisdem, auctoritate, commissione et mandato, et vivæ vocis oraculo, novissime nobis facto (nempe a Pio) monemus eosdem omnes laicos, eisque propterea præcipimus et mandamus, ut infra decem dierum spatium, a publicatione præsentium computandum, biretum rotundum, cum suis plicis, quo omnes laici utuntur, deferant. Et qui præmissa non adimpleverint, et vestium omnium indumentorum amissionem, necnon quinquaginta scutorum auri, et carceris, aliamve arbitrio nostro imponendam pœnam incurrent, etc. Datum Romæ, die XXX Octobris MDLXVII ».

38. *Carnesechius, hæreticus convictus, Romam Florentia adducitur, capite plectitur et post mortem comburitur.* — Inter clericos autem, debitas scelerum tandem pœnas luit hoc eodem anno Romæ clericus Florentinus et Apostolicus protonotarius, quem alibi memoravimus, Petrus Carnesechius, de quo hæc habet

[1] Extat in Bull. parvo pag. 205. — [2] Concil. Trid. Sess. 21. — [3] Extat in Bull. parvo pag. 205.

Thuanus [1], qui cum scriptoribus cæteris de ipso anno superiori egit. « Initio statim Pontificatus (inquit de Pio agens) magna severitatis exempla edidit, præcipue in causa religionis, conquisitis passim per Italiam criminis hujus suspectis, etc. Magistrum Palatii Florentiam misit, qui Petrum Carnesechium, arctissima cum Mediceis necessitudine conjunctum, et diu Margaritæ, Sabaudiæ Ducis uxoris, familiarem, dedi postularet. Is vero, cum Pontificis litteras Cosmo porrexit, Petrum Cosmi ipsius mensæ assidentem invenit. Verum Cosmus, qui gratiam Pontificis, obvio obsequio, et quavis alia ratione demereri in animum induxisset, neglecto amici periculo, eum sine ulla cunctatione tradidit, qui Romam perductus, accusante eum Achille Statio, Lusitano, homine non illitterato, sed prostitutæ fidei, qui Carnesechio ab Epistolis fuerat, convictusque, quod cum sectariis in Germania, et in Italia cum Victoria Columna, Marchionis Piscarii vidua, et Julia Gonzaga, lectissimis alioqui feminis, de pravitate sectaria suspectis, amicitiam coluisset, tandem ad ignem damnatus est ». Sic Thuanus, paucis mendacia multa complexus. Nos, quæ ab authenticis scripturis habuimus, in medium proferimus.

39. Anno MDXL Petrus Carnesechius [2], Neapoli, Joannis Valdes Hispani, Marci Antonii Flaminii, ac Fratris Bernardini Ochini Senensis discipulus fuit, et Petri Martyris ac Galeazii Caraccioli familiaritatem coluit.

40. Viterbii, sequenti anno MDXLI, amicitiam ipse ac consuetudinem cum præfato Flaminio habuit; et insuper cum Victore Soranzio, Bergomensi episcopo, Apollonio Merenda, Aloysio Priolo, Petro Paulo Vergerio, Justinopolitano episcopo, Lactantio Ragnone Senensi, Bernardini Ochini alumno ac sequaci: Valdesianis, nimirum, Lutheranis, Zuinglianis, Calvinistis hæreticis; et insuper cum Balthassare Alterio, apostata, Lutherano, qui cum hæreticis ac Protestantibus Germaniæ principibus commercium habebat, ac librorum hæreticorum monopolium exercebat. Ut prætereamus, quod Romæ educatus Carnesechius, ac pluribus beneficiis, honoribus ac pensionibus Ecclesiasticis auctus, plures apostatas domi recipere ac impensius fovere; opera et pecunia hæreticos, qui in ultramontanas regiones, hæresis causa, fugam meditabantur, auxilio esse solemne habuit.

41. Per litteras, quam diligentissime Juliæ Gonzagæ apostatas hæreticos duos commendavit, tantoque ardore ac efficacia, tantisque laudibus eos extulit, ac si Apostoli extitissent, qui ad prædicandum ethnicis Evangelium mitterentur; et revera Pseudoapostoli illi, ea mente in principis illius ditionem pergere commoliebantur; ut ibi nimirum assimulata docendi litteras specie, hæreticis catechismis pravisque opinionibus sibi traditos pueros imbuerent.

42. His omnibus ad Paulum III anno MDXLVI delatis, Romam Carnesechium accersiri jubet, et a cardinali de Burgos, tunc Inquisitore, in eum inquiri mandat. Illata sibi facinora semper negando, Carnesechius propulsavit, et hinc dolose absolutionem obtinuit. Relicta hinc Italia, in Gallias secessit, ubi plurimorum hæreticorum consuetudine gaudens, eorumque libros legens, hæreticorum etiam tunc præcipuo, Philippo Melanctone, familiariter usus est.

43. Anno autem MDLII in Italiam reversus, et Patavii ac Venetiis commoratus, antiquam cum hæreticis necessitudinem minime prætermisit; vicissimque ab hæreticis aliquibus Genevensibus, ac Italicorum hæreticorum in ipsa civitate ministris aliis, litteris prosecutus est; et juxta ejusdem facinoris participum depositionem, aliosque testes ac probationes, Lutheranorum sectæ in pluribus articulis adhæsit.

44. Re comperta, Paulus papa IV ac cardinales eo tempore Inquisitorum munere fungentes, sub die XXV Octobris anni MDLVII, decreto contra eum libello, ut vocant, pœnali ad comparendum, sexta die Novembris ejusdem anni personaliter in jus Venetiis vocarunt. Verum, cum venire contempsisset, in censuras pœnasve in præfato monitorio ac libello, tam Romæ quam Venetiis vigesima quarta Martii anno MDLVIII vulgato comprehensas, ipsum incidisse declararunt.

45. Contumax itaque ac excommunicatus Carnesechius cum anno et amplius perseverasset, a cardinalibus Inquisitoribus, sexto Aprilis MDLIX in eum tandem, uti contumacem ac hæreticum, prolata sententia fuit; quem etiam, si comprehendi contigisset, sæculari brachio tradendum, ut puniretur, edixerunt. Ipse vero, tantum abfuit ut hæreticorum consuetudinem dimitteret, quin potius ipsis consilium ac opem conferret, iisdemque frequens conviva assideret. Connixus præterea, ut falsæ ac hæreticæ opiniones quædam in nonnullis provinciis vulgarentur ac reciperentur; utpote qui Genevæ, majori puritate, quam in Catholicis regionibus, a concionatoribus nostris Evangelium prædicari assereret.

46. Transfugas Genevam vel in alias Lutheranorum regiones hæreticos quosdam summopere commendavit, quod eo demigrassent, ubi libere, juxta propriæ conscientiæ instinctum, vivere possent; Sanctæ, Catholicæ et Apostolicæ doctrinæ, falsæ ac superstitiosæ religionis indito nomine. Tanquam superfluam ac scandalosam fidei quoque Catholicæ professionem, quam procer quidam, in mortis constitutus articulo, emiserat, vituperavit ac improbavit; ex eo præcipue, quod inter alia, Pontificem,

[1] Thuan. Histor. sub ann. 1566. — [2] Ex Archiv. intim.

qui tunc Ecclesiæ præerat, verum Christi vicarium ac Petri successorem esse confessus esset. E contra vero impiam, quam sub vitæ suæ finem Valdesius dixerat aut fecerat, majori prorsus laude dignam edixit.

47. Ægerrime hæreticorum punitionem ferebat, atque ad eos scribens, *Nostros, Innocentes, Fratres, Pios, Amicos* et *Dei electos* vocabat. Et quia Henricus Secundus, Galliarum rex Christianissimus, acerrime in eos invehebatur; ideo infortunia nonnulla, imo mortem ei illatam, justæ Dei iræ, qui suorum injurias ulcisceretur, attribuit; justoque pariter Dei judicio impium ac sacrilegum ædium Inquisitionis incendium, post mortem Pauli Quarti secutum, nefarie adscripsit.

48. Hoc autem Pontifice e vivis sublato, innumeris artibus fictisque excusationibus, licet diu ante, ut diximus, tanquam hæreticus damnatus fuisset, audiri nihilominus a Pio IV obtinuit; atque a summa ipsius Pontificis clementia, ea gratia impetrata, nullis abjuratis quibus publice adhæserat erroribus, ut denuo in Ecclesiæ gremium recipi mereretur, ac si semper innocens extitisset, subdole absolutoriam sententiam est consecutus. Quod facinus, utpote omnibus deterius, palam ipsemet deinde confessus est; nam scripto, propria manu exarato, accusationes ac alia sibi illata crimina verissima esse, et e contra excusationes, et ea, quæ ad se purgandum in medium attulerat, ficta omnino ac simulata fuisse apertissime declaravit. Hac tamen ratione præfatos duos, ut diximus, Romanos Pontifices, Paulum videlicet III et Pium IV fefellit, atque a Pio ipso, motu proprio, prioris absolutoriam sententiam confirmari impetravit.

49. Hoc tamen beneficio nihilo melior effectus, nec ab hæreticorum consuetudine Romæ, Neapoli, Florentiæ, Venetiis, Patavii, aliisque in locis, tam Italiæ quam extra, abstinuit: nec eis pecunia subveniendi officium prætermisit: nam Petro Gelid, Sacramentario hæretico, et Petro Leoni Marionio, aliisque, qui se Genevæ receperant, pecuniam multoties suppeditavit. Nec minus, post præfatam absolutoriam sententiam, hæreticorum librorum lectione oblectatus est, et præcipue Martini Lutheri, Petri Martyris Calvinistæ, et Apologetici Marci Antonii Flaminii, pro pestilenti libro Valdesii, cui titulus erat, *Christi Beneficium,* contra Ambrosium Catherinum archiepiscopum exarati.

50. Sed quia inter eos, quorum ipse amicitiam colebat, nonnullos hæreticos Sacramentarios, juxta Calvini blasphemias, de admirabili Eucharistiæ sacramento et sacrosancto Missæ Sacrificio impie disserentes deprehendit; eos Carnesechius ab ea sententia abducere connixus est: non quidem ut illis Catholicam veritatem suaderet, sed ut Lutheri alteram de ipsomet Sacramento ac Sacrificio hæresim amplecterentur.

51. Tantis sceleribus idcirco irretitum hominem divina longanimitas diutius sustinere noluit; quapropter, pessimis ejus moribus ac opinionibus Pio V delatis, Florentiæ commorantem, ut anno superiori narravimus, comprehendi, ac Romam adductum, Inquisitionis sisti judicio mandavit; in quo, post varias tergiversationes et excusationes, cuncta superius narrata, et proprio ore, et propria manu exaratis Epistolis, vera esse fateri tandem compulsus fuit; ac triginta quatuor hæreticarum, erronearum, temerariarum ac scandalosarum opinionum, quas infra dabimus, impius sectator repertus est: cum litterarum insuper suarum testimonio, Genevam contendere decrevisse, ut ei, quæ ibi impune debacchabatur, hæresi tutius adhærere posset, convictus esset.

52. Expectabatur idcirco, ut licet sero, tandem nihilominus Carnesechium criminum pœniteret, quorum animadversionem haud jam effugere valebat: sed vir duri cordis, incircumcisis auribus, nec tempori, nec duræ qua obstringebatur necessitati cessit, ac admonitiones, ac pluries iteratas datas ei ad deliberandum inducias irritas reddidit, ita ut nullo modo adduci unquam potuerit, ut errores abjiceret, ac in veræ religionis sinum rediret, ut Pius desiderabat: qui præterita crimina, mitius quam par esset, in eo plectere, si ea execratus fuisset, decreverat.

53. Tanquam hæreticus igitur, impœnitens, incorrigibilis, hæreticorum fautor ac receptator, bis ficte conversus, diminutus ac veluti inutilis palmes e vite præcisus, ab Ecclesiastico foro ejicitur, ac brachio sæculari puniendus traditur, quod, capite plexum Carnesechium comburi jussit. Decima autem sexta Augusti hujus anni in eum legitur sententia lata, eique subscripti pariter leguntur cardinales Inquisitores:

B. cardinalis Tranen.
S. cardinalis Pisarum.
F. cardinalis Paceco.
J. Franciscus cardinalis de Gambara.

54. In alias memorato cardinalis Farnesii Diario, [1] sub die decima nona Septembris hujus anni, ista habentur: « Sanctissimus Dominus noster hortatus est et invitavit omnes reverendissimos dominos, ut accederent ad videndum et audiendum abjurationem hæreticorum, quæ fieri debet die Dominico proxime futuro, in Ecclesia B. Mariæ prope Minervam. » In Codice Ms. vero originali, in quo præfata sententia habetur: « Lata est hæc sententia die

[1] Diar. card. Farn. pag. 121, 2.

Sabathi xvi Augusti MDLXVII, die vero Dominico xxi Septembris ejusdem anni, in Ecclesia S. Mariæ supra Minervam publice recitata. » Quæ autem in ea, coram sacro cardinalium collegio, omnique populo, præcipuæ impiæque recensitæ sunt Carnesechii opiniones, hujusmodi fuerunt :

« 1. Justificatio per solam fidem, absque ullis operibus nostris, juxta hæresiarcham Lutherum in Epist. ad Galat., obtinetur.

« 2. Gratiæ et salutis certitudo, secundum eumdem Lutherum, habetur.

« 3. Opera nostra necessaria minime sunt ad salutem, quæ jam per fidem adepta est : necessario tamen homo justificatus, quotiescumque occasio fert, vel ei vacat, operatur.

« 4. Hinc eliciebat, præfata bona opera, ad vitam æternam assequendam meritoria non esse ; licet post universalem resurrectionem, potiorem gloriæ gradum obtentura essent.

« 5. Peccatum mortale non est jejuniorum transgressio, dummodo ex contemptu non sit, eademque jejunia ad mortificationem tantum utilia sunt.

« 6. Liberum arbitrium ex natura ad malum habemus ; et ante gratiam, ad solum peccatum.

« 7. Impossibilem esse præceptorum Decalogi, ac præcipue duorum priorum et ultimi *Non concupisces,* observantiam, absque efficacissima Dei gratia, et absque magna fidei et Spiritus abundantia, quæ tamen in paucis invenitur ; et hujusmodi in mediocri quoque Christiano non est, sed perfectorum dumtaxat est, cujusmodi sancti martyres ac Ecclesiæ doctores fuerunt.

« 8. Nulli credendum, nisi Dei verbo in sacris Scripturis tradito.

« 9. Non omnia Concilia Generalia in Spiritu sancto congregata sunt ; ideoque non illorum omnium decretis acquiescendum est. (Notavit quæ in Spiritu sancto congregata censeri poterant.) Ambigebatque insuper, ad quos ea cogere pertineret, an videlicet ad imperatorem, ad papam, vel alios.

« 10. Cum autem videret, cæteris rejectis, Calvinum Sacramenta retinuisse duo tantum, Baptismum videlicet ac Cœnam : (hoc enim nomine Sanctissimam Eucharistiam nominare aliquando consuevit,) Lutherum etiam Ordinem admisisse ; circa Sacramentorum numerum anceps fuit. Et Ordinem, manuum impositionem vocare solitus fuit.

« 11. An a Christo vel ab Ecclesia Confirmationis Sacramentum vere institutum fuerit, dubitavit, quod Confirmationem, non nisi promissionum in Baptismate factarum ratificationem crediderit.

« 12. Confessionem sacramentalem de jure divino non esse, neque a Christo institutam fuisse ; idque, ex Scripturis probari non posse asseruit, eam tantummodo necessariam edicens, quæ Deo fit : ideoque Christiano in sacramentali confessione peccata vel non aperire liberum esse ; licet confessionem hujusmodi, utilem ac consolatoriam ei, qui confiteretur, quoad solatium quod ex absolutione sumit, et quoad consilia et remedia, quæ inde accipit, ediceret.

« 13. Satisfactio, quæ in operibus satisfactoriis consistit, a sacerdotibus pœnitentibus injunctis, necessaria non est, posito quod Christi merita suppleant, quæ sufficientissima ad satisfaciendum pro totius mundi peccatis sunt. Hujusmodi tamen opera ad edomandam carnem purificandumque spiritum bona sunt.

« 14. Indulgentiæ nulli sacræ Scripturæ testimonio innituntur. Inventum paparum est, neque nisi solis viventibus prosunt, quo videlicet ad pœnitentiam, ipsis, vel a Pontifice, vel a sacerdotibus aliis impositam.

« 15. De Purgatorio vehementer dubitavit ; imo post vitæ præsentis cursum, nec in rerum natura esse, credidit, et Christi sanguinem, peccatorum nostrorum purgatorium extitisse, pervicacissime putavit.

« 16. Secundum Machabæorum librum, in quo disserte de mortuorum suffragiis agitur, apocryphum censuit.

« 17. In sanctissimo Eucharistiæ sacramento substantiam panis remanere credidit ; ita tamen, ut ibi etiam Corporis Christi præsentia, absque transubstantiatione existeret ; juxta nimirum Lutheri hæresim, cui ab anno MDXLIII adhæserat : licet aliquando ei quoque altera Calvini hæresis arriserit, de qua cum pluribus et coram et per litteras egit.

« 18. Satius esse duxit, quam si sub una, sub utraque specie laici communicarent.

« 19. Credidit, sanctissimum Missæ sacrificium non esse vere propitiatorium, nisi ex eo, quod in nobis Passionis Christi memoriam excitat ; et per consequens fidem, per quam peccatorum remissio impetratur.

« 20. Papam esse episcoporum primum, non quidem auctoritate, sed ex quadam tantum præexcellentia.

« 21. Papam Romæ episcopum dumtaxat esse, et nullam super alias Ecclesias potestatem habere, nisi quantum mundus ei deferret, ex eo quod fuerit Petri Sedes, vel etiam ob dignitatem et amplitudinem Urbis, et quod tot millium martyrum sanguine decorata fuerit.

« 22. Romanos Pontifices sibi majorem quam a Deo accepissent auctoritatem in aliquibus usurpasse, et præcipue in Indulgentiis clargiendis, et aliarum Ecclesiarum superioritate.

« 23. Per aliquod etiam temporis spatium dubitavit, an Romanorum Pontificum successio in S. Petri Apostolatu defecerit.

« 24. Religiosorum ac monachorum nonnullas institutiones et regulas, uti S. Benedicti, et alias improbavit ; quod desidiosam vitam ac inutilem agerent, quasi *fruges consumere nati.* Uti etiam aliquos Mendicantium et Saccorum regulas pariter execratus est, ex eo nimirum, quod e pauperum manibus panem subtraherent ; satiusque fuisse edixit, si propriis manibus laborando, in sudore vultus sui vixissent.

« 25. Et licet religiosorum illorum, qui in vinea Domini laborabant et proximorum saluti incumbebant, zelum comprobaret ; nihilominus zelum eumdem non esse secundum scientiam existimavit, quod nimis opera in concionibus inculcarent.

« 26. Quoad cœlibatum, magis quam abstulisse, presbyteris uxores restituere melius censuit.

« 27. Religiosos castitatis voto se obstringere, nec debere nec posse ; idque absurdum esse, quia castitas et continentia donum Dei est ; ideoque nisi ab illis promitti potest, qui diuturna edocti experientia, hujusmodi donum se a Deo accepisse noverunt : ideoque auctor fuit suasitque S. Benedicti monacho, (æque ut ille, hæretico, qui egressum e religione moliebatur,) ut egrederetur.

« 28. Eadem de Monialibus ac Virginibus, quæ se Deo dicant, sensit ; idemque pariter de simplici quidem, sed perpetuo castitatis voto.

« 29. Dubitavit, an cujusvis generis personas, peregrinationes, Ecclesiarum visitationes, quæ, voluntarie vel ex voto suscipiuntur, decerent. Imo hanc peregrinationum susceptiomne, generatim omnibus inutilem esse dixit.

« 30. Absque ullo prorsus delectu, omni cibo vesci licere, juxta comedentis conscientiam ; quod quidem fecit ipse.

« 31. Peccatum mortale non esse, transgressionem jejunii temporibus vetitis, iisdemque cibis prohibitis uti ; sed plus minusque, vel ob scandalum, vel secundum propriæ conscientiæ, vel excusationem, vel accusationem peccatum esse.

« 32. Peccatum non esse, vel apud se retinere, vel libros vetitos sive hæreticorum legere, sed opus indifferens ; et secundum conscientiam eorum, qui eos habent, Ecclesiæ videlicet prohibitione non obstante.

« 33. Cum Christus inter Deum et homines unicus mediator fuerit, tanquam quid superfluum, Sanctorum invocationem existimavit, ac per aliquod tempus non invocavit.

« 34. Tandem cunctas hæreses et errores in præfato libro de Beneficio Christi contentos sectatus est, falsæque doctrinæ ac institutioni, quam a Joan. Valdesio præceptore suo didicerat, adhæsit ».

55. *Cosmus et Statius improbe ab hæreticis insimulati.* — Alia plura, ne tædio essent, studio prætermisimus. Ex his, quænam fides ei, quam proposuimus, Thuani narrationi [1] aliorumque hæreticorum commentis sit adhibenda, facile, lector, agnosces. At, sicut Carnesechii crimina omni studio imminuere connixi sunt, ut innocentem prorsus probarent, sic ultra modum criminum animadversionem studiose auxerunt, ut severum nimis ac pæne injustum Pontificem exhiberent ; nam igni traditum Carnesechium referunt, vaferrime reticentes viventi an mortuo ignis admotus fuerit : cum nihilominus certum sit, ob hujusmodi causas fidei, Romanam Ecclesiam nunquam statuisse homines viventes comburi. Cum vero Cosmo Mediceo detrahat, quod amici oblitus, illum Pontifici tradiderit, meminisse debuisset Thuanus, Scripturæ ac Evangelio credentibus, Deum ac fidem ejus, non amicitiæ modo, sed cuivis etiam carnis et sanguinis necessitudini, imo animæ ipsi (eo nempe sensu, quo vivum corpus sub animæ vocabulo intelligendum est) præponendam : ideoque omnia prorsus humanæ amicitiæ jura merito Cosmum proculcasse, ubi perversi hominis opera fidei periculum animadvertit. Neque, ut ille excogitavit, ad captandam Pontificis tantummodo gratiam, ei Carnesechium concessit, sed miro fidei prorsus actus ardore id effecit ; ut enim Hadrianus [2] narrat, cum Cosmus Carnesechium (uti ingenua familia natum, et qui ex stirpe Medicea Pontifici, nempe Clementi VII, servitio addictus fuerat) alias adjuvisset, ut se delictis contra fidem, de quibus insimulatus fuerat, purgare posset ; ubi in hæresi tandem pervicaci animo obstinatum comperit, ut insanabilem derelinquendum duxit, ac, ut sua ulterius protectione indignum, ejecit ; tanto fidei zelo ac animi alacritate, (inquit Campana [3]) ut ad Pium scribere, ut alibi diximus, veritus non fuerit, non Carnesechium modo, ob Catholicæ fidei incolumitatem, sed principem etiam filium, Pontifici vinctum, si res postulasset, libentissime traditurum.

56. Quæ tandem impudentissime de Achille Statio profert Thuanus, (prætermissis quæ insignis illius eruditionis præ omnium manibus versantur monumentis) ad ejus scientiam ac fidem asserendam, testis omni exceptione major accedat, isque sit S. Carolus Borromæus, qui, Pio IV avunculo suo vivente, de Statio, has ad cardinalem Lusitaniæ Infantem dedit Epistolas, quas hic inserendas duximus, ne mendacis scriptoris vitio, viro de Christiana ac litteraria Republica optime merito, crimen injuste illatum permaneat. Eas ex insigni Ambrosiana Bibliotheca [4] accepimus, præcipua benignitate Francisci et Joan. Antonii de Saxis, eruditione

[1] Thuanus. Hayedeger et alii. — [2] Hadrian. Hist. lib. 19. — [3] Campan. Vit. Philip. II. par. 2. lib. 18. pag. 169. — [4] Ex Bibliot. Ambrosian. signat. F. n. 384.

ac litteris toto orbe celeberrimorum, ipsæque hujusmodi sunt :

« Achillem Statium, omni liberali doctrina expolitum, faciebam antea plurimi ; at hoc tempore, cum se nobis mirifice probaverit, dignum judicavi, quo, propter integritatem et fidem non minus quam propter ingenii facultatem, quæ in eo summa est, diligeretur. Nam longo intervallo rediturus Lusitaniam, cum Sanctissimus D. N. eum liberaliter invitaret, ut esset apud nos, hanc unam causam attulit profectionis suæ, quod a rege accitus, in cujus imperio ac ditione sibi nasci contigerat, omnem vitæ suæ rationem ad illius auctoritatem et arbitrium contulisset, et quasi voto adstrictus, id consilii cepisset, quo nihil haberet sanctius aut antiquius. Quam Statii voluntatem, præsertim tam egregiam, tam gratam, tam plenam officii et pietatis, Sanctissimus dominus noster, pro eo quanti regem semper fecit, in optimam partem accepit. Ego autem tanto amore sum prosecutus, ut non minora probitatis quam doctrinæ ornamenta in eo prospexisse videar. Itaque faciendum putavi, ut doctissimo viro, nihil tale a me petenti, ac ne quidem suspicanti, hujus testimonii laudem tribuerem, non ut facilior, sed ut illustrior, vel ad ipsum regem, vel ad te illi aditus daretur. Hominem habes, qui in nobilissimis Italiæ urbibus diu versatus, magna ingenii gloria et doctrinæ varietate ita floruit, ut sapientissimo cuique in oculis, in amore atque in honore esset, nunc præclaris artibus instructus, suis laudibus ornatus, gratus Pontifici, mihi probatus, jucundus bonis omnibus, operam et studium suum regi dicavit. Et quia in tuo patrocinio summum sibi præsidium et dignitatem constituit ; hoc te vehementer rogo, ut eum in fidem tuam recipias, et quibuscumque rebus poteris, augeas atque exornes : non enim mihi dubium est, quin se memorem et gratum præbeat, qui tantum virtute perfecit, ut a quibus est adjutus, ii suum officium præclare posuisse videantur. Deus florentem et incolumem te diu nobis conservet. Romæ tertio non. Aprilis MDLXV ».

57. Et ejusdem fere tenoris aliæ, ad ipsum cardinalem Infantem, in Statii commendationem ac laudem, ab eodem Carolo cardinali, paulo post sunt scriptæ litteræ [1], quæ sequuntur :

« Ex quo tempore SS. D. N. summam Catholicæ Ecclesiæ dignitatem et potestatem consecutus est, hoc unum spectavit, ut benemereri de religione ipsa non solum posset, sed alios etiam ad similem virtutem invitaret. Itaque et Concilium habuit Tridenti, et quæ sanctissimi homines in Spiritu sancto congregati sanxerunt, ea comprobavit ; et divulgari atque in orbis terrarum omnes gentes distribui, disseminari, ad communem Christianæ religionis utilitatem voluit. Nunc id consilii cepit, ut, quæ olim a sanctissimis viris conscripta sunt, quia temporum injuria, vel librariorum inscitia, multis ea in locis depravavit, in suam pristinam veritatem restituantur. Neque hanc curam et cogitationem eripiunt illi aliarum rerum occupationes, cum hujus industriæ fructus sit præsens, et fore prospiciat, ut ad usum posteritatis etiam redundet. Sed litteratorum copia hominum opus est, ad hanc rem, qui in veterum librariorum tractatione sint multum diuque versati, et ingenii et judicii laude excellant, ut vera a falsis dijudicare et seligere facile possint. Quo in genere eminet ACHILLES STATIUS ; quapropter egi cum Ferdinando Menesio, oratore regio, diligenter, ut is tam diu apud nos esset, dum Æstas efflueret, cum præsertim ejus opera in Hieronymi libris inter se conferendis et corrigendis uti SS. D. N. vellet ; et ut tenui ipse est valetudine, periculosa tam longi itineris ratio videretur, si hoc tempore se in viam daret. Qua de re Menesium ad te scripsisse arbitror. Fecit tua, vel humanitas, vel in Pontificem Maximum pietas, ut Statium, quem jam in Lusitaniam revocaras, tamen adhuc Romæ teneremus. Te igitur rogo atque oro, ut hoc in eam partem accipias, quasi doctissimi hominis ingenium, operam, industriam religioni commodes ; quas enim utilitates ipsius doctrina præbuerit, quæ certe erunt maximæ, liberalitati tuæ acceptas referemus. Et quoniam videtur subvereri, ne contra sui regis voluntatem, et præter opinionem suam acciderit, ut Romæ diutius commoraretur ; erit mihi vehementer gratum, si vir modestissimus intelliget, quod, nostro consilio, profectionem suam in mensem Septembrem rejecerit, illud, et regem et te non modo probare, verum etiam in optimam partem accipere. Te Deus salvum et incolumem diu præstet. Romæ prid. kalend. Maii MDLXV ».

58. En quæ de Statio, quem ad vivum depinxisse (cum virum, videlicet, non illitteratum dixit) Thuanus sibi visus est, probatissimus S. Carolus Borromæus scripsit ; quo unico certe teste, et improbi scriptoris, et omnium ei similium commenta abunde rejecta, rite quisque censere debet. Sed, quod caput est, commentitium ac omnino falsum ipsimet cognovimus, quod de accusato Carnesecchio ab Achille Statio Thuanus idem confinxit ; cum enim cuncta, contra Carnesechium eumdem, originalia Acta diligentissime nec semel revolverimus, ac in illis ad quadringentos et triginta simul vel complices vel testes recenseremus ; nec inter eorum nomina, neque alibi, Statium nec nomine, nec alia quavis ratione, adnotatum offendere potuimus.

[1] Ms. Cod. Ambros. ut supra.

59. *Hebræorum fraudes et molimina comprimuntur.* — Ut hæreticorum nequitiam, sic etiam Hebræorum perfidiam comprimere Pius studuit. Ad eludendam siquidem, præterito anno, ab eo latam legem, qua stabilia bona possidere prohibebantur, innumeros ipsi excogitaverant dolos, quibus, et Christianos fallere, et fictis negotiationibus, specie quidem, prohibita bona abjecisse visi fuerant, sed revera iisdem potiri haud destiterant. Huic igitur fraudi Pium occurrisse colligitur, ex Diplomate quodam Joanni Michaeli cardinali Saraceno dato, in quo inserta est ejus Constitutio, quam ex suo originali exscriptam, hic duximus ponendam, extatque in Archivo domus Catechumenorum [1], cui Pontifex eumdem cardinalem protectorem præfecerat. Dicit igitur :

« Cum nos nuper Constitutionem felic. record. Pauli papæ IV prædecessoris nostri contra Hebræos editam innovantes, inter cætera statuerimus et mandaverimus, quod Hebræi, tam in alma nostra, quam in quibusvis civitatibus, terris et locis S. R. E. temporali dominio subjectis, bona immobilia per eos possessa, infra tempus, per magistratus præfigendum, non obstantibus indulto et concessione eisdem Hebræis, per felic. record. Pium IV prædecessorem nostrum, quod liceret eis bona stabilia, usque ad summam mille et quingentorum ducatorum auri de camera, tenere et possidere ; Christianis vendere tenerentur, ac multa eisdem, ut eis facere liceret, prohibuerimus, partim vero ut iidem facere et observare tenerentur, præceperimus : et quod dicti Hebræi, si circa ea, ac præmissa, in aliquo deficerent, juxta qualitatem delicti, in dicta Urbe per nos aut vicarium nostrum, seu alios a nobis deputandos, ac in civitatibus, terris et locis prædictis, per magistratus, et tanquam rebelles, et criminis læsæ majestatis rei, ac toto populo Christiano diffidati, nostri et ipsorum vicarii, ac deputandorum et magistratuum arbitrio puniri posse decreverimus , prout latius in dicta Constitutione nostra, etc. Et, sicut nobis nuper innotuit, quidam Hebræi, obstinata adhuc mentis duritie, bona stabilia, contra tenorem dictæ Constitutionis detinere, vel illa, sub variis coloribus et palliatis contractibus, in Christianos simulate transferre satagerunt, et quotidie satagunt, interdumque, ut magis eorum versutia tegatur, sub apparente solutione pretii, vel fide de pretio habita, aut ejus parte, imaginarias venditiones infingere, aut alia etiam facere soliti sunt, in fraudem et contemptum dictæ Constitutionis, ac mandatorum prohibitionumque nostrarum, ac scandalum plurimorum. Nos igitur, volentes fraudibus hujusmodi, ut par est , obviare , et quod ea quæ constituimus suum imposterum sortiantur effectum, providere : motu simili, et certa scientia, ac de Apostolicæ potestatis plenitudine, omnia et quæcumque bona stabilia, quæ ad dictos Hebræos, in hac alma Urbe, et ubique locorum, excepta civitate Bononiæ, ac aliis locis, ubi fuerunt jam commissarii deputati, nostræ Sedique Apostolicæ ditioni subjecti, commorantes, pertinere apparuerint ; post diem emanatæ dictæ Constitutionis nostræ, lapso termino ad vendendum eis præfixo, vel quatenus opus sit præfigendo, sive illa per semetipsos possessa fuerint, sive alio quovis modo ad eos pertinere dignoscantur ; sive ex quovis titulo et causa ad alios etiam Christianos translata fuerint, de quibus prædicti Hebræi veras et certas venditiones per indubitatam solutionem pretii, non autem apparentem, vel de eo habitam, ex quacumque causa, fidem, factas esse legitime non docuerint, ab eisdem Hebræis, eorumque dominis . .

. . . .

. . . et actione penitus abdicamus, ipsosque Hebræos illis privatos ipso jure fore et esse decernimus, ac tam bona sic abdicata, quam omnes et singulas pœnas et mulctas, quas eisdem Hebræis, occasione transgressionis et inobedientiæ, contra singula in eadem Constitutione nostra contenta, sive etiam ex causa contumaciæ, aut alias circa præmissa impositas et inflictas esse, seu etiam imposterum imponi et infligi contigerit, *Hospitali seu Domui* Catechumenorum de Urbe, pro una ; pro alia vero, dimidiis partibus, Monti-Pietatis dictæ almæ Urbis perpetuo applicamus et appropriamus ; ac pro faciliori mandatorum nostrorum, ac præsentis motus nostri proprii executione, omnes et singulas causas, tam in eadem alma Urbe, quam in quibusvis civitatibus, terris et locis S. R. E. temporali dominio subjectis, coram quibusvis judicibus, aut etiam nostro in dicta Urbe vicario, contra dictos Hebræos occasione præmissorum motas ac imposterum movendas, in terminis et statu in quibus reperiuntur, ad nos penitus avocamus, illasque ac omnes alias et similes, ven. fratri nostro Joanni Michaeli episcopo Sabinensi, cardinali Saraceno nuncupato, dictæ domus Catechumenorum protectori ac judici ordinario committimus et delegamus ; mandantes eidem, ut in præmissis omnibus, una cum suis inciden., dependen., annexis et connexis, usque ad integram executionem procedat, summarie, simpliciter et de plano, sola facti veritate detecta, ac etiam, ubi opus sibi videbitur, manu regia, ac alias, juxta facultates sibi in jurisdictione sua ordinaria concessas, cum potestate citandi, inhibendi in Romana curia, et extra eam, ac per edictum, constito summarie, de non tuto accessu, et terminos, etiam peremptorios, in præmissis arbitrio suo præfigendi, et omnia alia

[1] Ex Archiv. dom. Catechum.

in præmissis necessaria faciendi et opportuna ; non obstantibus præmissis, ac nostro de non tollendo jure quæsito, quatenus opus sit, et aliis Constitutionibus Apostolicis, et Ordinationibus, stylo palatii, necnon quibusvis privilegiis, indultis et litteris Apostolicis eisdem Hebræis, in contrarium quomodolibet, et motu, et scientia, et potestatis plenitudine similibus, concessis, quibus omnibus etc. hac vice dumtaxat specialiter et expresse derogamus, cæterisque contrariis quibuscumque. Volumus autem præsentis nostri motus proprii solam signaturam sufficere, et ubique etiam in judicio et extra, fidem facere, etc. Motu proprio. M. datum Romæ XIV kalend. Februarii anno secundo ».

60. Ne vero hac lege, qua penitus vaferrima Hebræorum molimina evertere connixus est Pius, domui Catechumenorum, (quam, ut diximus, ipse fere a fundamentis excitaverat,) consuluisse dumtaxat videretur ; decem millia coronatorum hoc anno etiam eidem attribuit, ut ex litteris apud Caracciam [1] sub die decima octava Januarii exaratis habetur ; ex quibus error insuper Bzovii deprehenditur, qui hoc in sequentem annum rejecit.

61. Et revera, quam æquo jure Judaicam perfidiam atque audaciam quavis posset ratione comprimendam Pontifex censuerit, ex his facile educes, quæ Neapoli hoc eodem tempore evenisse, in sua Clericorum Regularium historia, scribit de Silos [2], his verbis :

« Quædam prorepserat Judæorum secta Neapoli, ac tacita quadam lue afficere Neapolitanam religionem occeperat : Romanam ementiti fidem nomenque, Catholicos se profitebantur : cæterum Hebræorum flagitia ritusque exercere, clandestinas aperire errorum scholas, procudere atque expolire in morum pietatisque exitium tela hæresum instituerant. Odorati isthæc monstra sunt, majorum instituto, atque hæreditaria quadam in ejusmodi flagitiis detegendis solertia, Clerici Regulares ; nec mora : delatum ad Marium Caraffam, Neapolitanæ Ecclesiæ antistitem pestilentissimum malum, profligatumque mature est, ejeratis publice erroribus, ac plaudente populo, quod abrasum crimen cernerent, antequam vicina in corpora prosiliret, noceretque attactu latius. Porro in cognoscenda gravissima ea fidei causa, qui archiepiscopo consilio et eruditione inter paucos adfuit, is fuit ex nostratibus, Hieronymus Ferrus, qui, ut Alphonso cardinali Caraffæ decessori charissimus fuerat, eique prudentiam atque integritatem insigniter probaverat suam ; ita perspecta eadem juvenis virtus, atque in rebus agendis solertia, permagno apud illum in pretio fuit, ut nullum frequentius, cum privatis tum publicis in conventibus, rerumque tractatione gravissimarum adhiberet, quam Hieronymum Ferrum, delegeratque ab intimis consiliis, una cum Hieronymo Panormitano e Prædicatorum familia, Alphonso Salmerone Societatis Jesu, et Hieronymo Spinola laici ordinis sacerdote, viris doctissimis perinde et integerrimis, etc ».

62. Sic ille, qui addit, Neapolitanæ religionis hoc periculum, ad Pontificem delatum, summo ac ardenti suo studio effecisse, non modo, ut exoriens iniquitas, parvula adhuc, allideretur ad petram, (quod quidem pro suo munere archiepiscopus jam optime impleverat,) verum etiam, ne quid tale unquam amplius contingere posset, optimis mandatis, fidei occurrisse discrimini.

63. *Pius dolet injuriam jurisdictioni Ecclesiæ illatam in regno Neapolitano, sub prætextu placiti regii, quod vocant* Exequatur. — Verum, tum in ea urbe, tum in tota regni illius ditione, plus sane negotii fuit Pio, ob regium *Exequatur*, (de quo plura præterito anno) cum Strongoliensium episcopum, absque regia hac ei facta facultate, minime suo visitatoris munere fungi posse, Hispani ministri contenderent. Illatam siquidem hac ratione Ecclesiasticæ jurisdictioni vim iniquissimo animo tulerat Pius ; et licet ab eo suppliciter prorex impetrasset, ut super hac re perscriberetur ad regem, ad quem, hac de causa, Pontifex ipse episcopum Asculanum misit, interimque negotio supersederetur ; tamen quiescere minime potuit Pius, ita, ut intermedio eo tempore, de offensa conqueri cessaret, et Ecclesiæ jura non proclamaret ; quod patet ex sequenti ad Gasparem Quirogam, regium consiliarium, hoc anno scripta Epistola [1], quæ sic se habet :

« Dilecto filio, Gaspari Quirogæ, consiliario regio.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili etc., salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quia probitatem et integritatem tuam cognitam habemus, et te scimus ea qua decet devotione S. Sedem hanc prosequi ; idcirco gavisi sumus, te assumptum fuisse in consilium regium, et charissimi filii nostri regis judicium magnopere probavimus. Nullum autem tam pio regi præstari a te officium, vel te dignius, vel quod ei gratius esse debeat, potest, quam si de iis rebus certiorem eum facere curaveris, quæ ad Dei obsequium et ipsius honorem atque existimationem pertinent. Cum, pro commisso nobis officio, misissemus quemdam, nobis valde probatum, episcopum, qui in cleris civitatum quarumdam

[1] Epist. apud Carac. 18 Janu. 1567. — [2] Silos Histor. Cleric. Regul. sub ann. 1567. pag. 486. to. I.

[1] Epist. Pii V. lib. I. Epist. 6. pag. 16.

regni Neapolitani, ea quæ essent exploranda cognosceret, nosque edoceret, ut quæ corrigenda essent, corrigere possemus ; tam pium ac necessarium mandatum Apostolicum exequi minime potuit, nisi regium Diploma, quod vocant, *Exequatur*, quod hoc illi permitteret, acciperet. Sane commoti fuimus, ubi hoc audivimus : nimis enim indignum nobis visum est, imminui tantopere hac in re jus atque auctoritatem nostram et Apostolicæ Sedis dignitatem, in eo præsertim regno, quod juris ipsius est, nec posse nos Ecclesiasticas personas, per eos, quos miserimus, visitare, nisi hoc a ministris regiis permittatur ; quod aliud non est, quam superbe velle ei Sedi præscribere, cujus præceptis et monitis, si Christiani et Catholici sunt, reverenter et humiliter parere debent. Cum igitur tantam hujus Sacrosanctæ Sedis contumeliam et injuriam nec velimus nec debeamus animo æquo ferre nec dissimulare, charissimum filium nostrum regem, quo ignorante, tale committi persuasum habemus, de hac re edocendum curavimus et hortandum, ut consulat famæ atque existimationi suæ, et hujus Sanctæ Sedis dignitati, cujus auctoritatem et jus censuris Ecclesiasticis tueri ac defendere cogemur, si ejus injurias, quod credere non possumus, rex negligeret. De eadem autem re scripsimus ad dilectum filium Didacum Spinosam, regii consilii præsidem, cum quo loqui poteris. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XVII Januarii MDLXVII, Pontificatus nostri anno secundo ».

64. Dum hæc autem justo commotus zelo Pius scriberet, regii responsi expectatione angebatur ; verum, vel quia rex, antequam ad Pontificem rescriberet, rem diu maturandam censeret, vel alia de causa, responsum eatenus dilatum est, ut moræ impatiens Pius, nullo pacto dignitati atque auctoritati suæ illatam injuriam ferre ulterius posse pronuntiaverit. Posthabita igitur (ut Calena et Gabutius referunt) disputatione de generali regiæ ipsius facultatis vi, rem faciliori conditione transigendam putavit, illud edicens : « Quod Pontifici, qui caput et princeps est episcoporum, omnium diœceses invisere multo magis liceret, quam propriis episcopis, qui alioqui diœceses suas absque hujusmodi exequendi concessione visitare consuevissent ». Itaque Strogoliensium episcopo, ut visitationem prosequeretur, Pius imperavit.

65. Absque regia ulla facultate Calabrenses, Hydruntinæ, Barienses, ac cæteræ adjacentes Ecclesiæ ab Apostolico visitatore perlustratæ sunt ; imo in primis Neapolitana ipsa civitas, in qua, non solum Ecclesias, ac sacratos homines archiepiscopo subjectos, sed etiam qui ipsi proregi a sacris erant, immunitatem licet objicientes, et recognoscendos et reformandos Pontifex curavit. Quæ res, inquit Gabutius, magno, tum publico, tum privato bono fuere ; atque inde, his in regionibus, quæ antea plurimum imminuta fuerat, Apostolicæ Sedis auctoritas ac reverentia restituta est. « Et sane mirum est », ejusdem Gabutii sunt verba, « quocumque pergeret visitator, magnum populorum spectare consursum, omnibus omnium ætatum, sexuum atque ordinum hominibus, ad eum suscipiendum ac venerandum certatim confluentibus ; coram eoque in genua procumbentibus, ut, vel una illos Pontificali benedictione dignaretur, utpote missus a Pontifice, cujus sanctitatis sic increbuerat fama, ut ab omnibus culta concelebraretur ». Sic ille.

66. Interim tamen proregi, ab eodem Strongoliensium episcopo (ut Mombritus Roseus in sua Neapolitana historia refert) in excommunicationes cæterasque Ecclesiasticas censuras, in Bulla Cœnæ Domini contentas, incurrisse denuntiatur, quod Apostolicarum litterarum executionem impedire contenderit. Cujus rei veritatem cum perspectam habere vellet prorex, suo, ut vocant, cappellano majori, qui tunc Antonius Laurus erat, Vulturni episcopus, jussit, theologorum plurimorum coram se cogere cœtum, eosque super hac re de sententia rogare ; hac tamen conditione adjecta, ne inter eos Dominicani Ordinis aliquis existeret, qui nempe, cum eamdem cum Pontifice Religionem profiteretur, ejusdem defendendis sententiis nimis addictus merito reputari posset. Selectis igitur e diversis Religiosorum Ordinum theologis decem, inter quos fuerunt Salmeronus Societatis Jesu ac magister Filiocalus Carmelita , uno ore omnes proregem censuras incurrisse pronuntiarunt, quod Apostolicis litteris obstitisset : quapropter se a communione fidelium sejungere, donec absolveretur, prorex coactus fuit. Cum igitur omnia, ex sententia, Pio evenissent , eum absolvendi potestatem fecit episcopo Puteolano, qui ex eodem suo S. Dominici Ordine extiterat, eumque ut adiret proregi jussit ; ac si ludens ei ipsum subjiceret, ex cujus Ordine quemlibet audire contempserat. Quod ille statim præstitit, ac Puteolos contendit, licet consulendæ eo in loco propriæ corporis saluti, se illuc contulisse evulgaverit : sincere autem vel ficte facti pœnituerit, quæ subsecuta sunt monstrabunt ; verisimile tamen censendum est, hanc a Pio veniam minime petiisse, nisi postquam diu expectata a rege responsa receperit [1], quæ ejusmodi fuerunt :

« Rex, illustris dux, consobrine noster, prorex ac locumtenens, etc. Episcopus Asculanus, qui huc Sanctitatis Suæ nuntius advenit, ejusdem nomine nobis exposuit, quod inter alia quæ agenda animadvertit, ad incolumes

[1] Ex Ms. Cod. Vallicellano.

servandos, non provincias modo ac regiones, quæ adhuc ab hæresis contagione immunes sunt, sed etiam, quæ eadem labe, vel ipsius suspicione infectæ sunt, illud in primis curandum est ut Ecclesiastica jurisdictio in suo primævo robore sustineatur, nec a quovis principe præjudicium ei inferri ac usurpari permittatur. Ad quod obtinendum, cum non parum obstent, quæ in isto regno circa eamdem jurisdictionem aguntur, nostrumque sit, (uti adeo Catholici principis filiique obedientis Apostolicæ Sedis) aptum malo adhibere remedium ; quamvis huic petitioni satisfacere volentes id ei responsum dederimus, (cujus exemplum ab infrascripto nostro a secretis subscriptum cum his nostris litteris ad te mittimus) ut Sanctitati Suæ gratum animum nostrum, uti decet, fore confidamus : nihilominus, ut amplius operationes nostras apud eam purgare possimus, eo magis quod noscis cujusnam sit illa ingenii ; visum est, ut tandem huic rei finis aliquando imponatur, et tranquillo animo esse possimus, nec negligentiæ alicujus errore, censuris in Bulla Cœnæ Domini contentis irretiri contingat, ad te hæc scribere, summopere tibi commendantes, ut speciali studio Ecclesiasticæ jurisdictioni auxilia suppeditare, neque ei impedimento, dummodo regali præeminentiæ non adversetur, esse velis. Et insuper ad nostram conscientiam exonerandam, et ut plene compertum sit nobis quidquid in eo regno observatur, præcipimus tibi atque mandamus, ut undique viris doctrina, experientia ac probitate præclaris adscitis, ab iis ediscas et deinde ad nos, juxta quæ pronuntiaverint, scribas, an vere contra præfatam jurisdictionem, vel in aliquibus ad ipsam spectantibus, juxta morem, vel antiquam regni consuetudinem, aliquid offendatur, quod eidem jurisdictioni repugnet. Quæ nempe omnia a te statim distincte noscere volumus, una cum tua de hoc sententia audire cupientes, ut tandem ea ratione, quæ melior occurret, quave rerum status uti permiserit (id licet fuerit speciali Indulto a Sanctitate Sua postulando, cum aperte nempe agnoscatur, præterito tempore abusus irrepsisse) malo remedium aptetur. Matriti, XXIV Martii MDLXVII ».

67. Licet vero erga res Ecclesiasticas tam pius esset Philippi animus ; non ideo tamen eisdem detrahere, quavis possent ratione, Hispani ministri destiterunt ; et licet, ab anno MDLXIV publico vulgato Diplomate, executioni mandari et observari ubique locorum Hispanicæ ditionis, Tridentinum Concilium rex idem præcepisset, (ut omnes illius temporis scriptores uno ore fatentur ; et quæ de Belgicis tumultibus supra diximus, abunde testantur ;) eo tamen quorumdam pervicacia pervenit, (quod suis locis dicendum erit) ut in Neapolitano regno, et alibi, Concilium idem, jubente rege, exceptum minime fuisse contenderint : ex quo, in causis mixtis, nullum, etiam episcopis, eas cognoscendi jus competere, asserere ausi sunt. Hinc eisdem, concubinarios debitis pœnis afficere, non licere ; et hinc demum violatæ regiæ jurisdictionis obtentu, contra Ecclesiasticam jurisdictionem innumera moliri præsumpserunt. Datis autem a rege præfatis litteris proregem, ac Collaterale, quod vocant, Consilium, in hunc modum respondisse reperimus [1], sub ultima Julii hujus anni :

« Ut pareant, uti debeo, his quæ mihi a Majestate tua præcipiuntur, quoad primum caput Epistolæ tuæ ad me missæ ; dicam, summopere mihi cordi fuisse, ut opitularer, defenderem, ac Ecclesiasticæ jurisdictioni faverem in cunctis, quæ ad ipsam spectant ; minime tamen permisi, aut permittam, ex hoc jurisdictioni aut regiæ præeminentiæ tuæ præjudicium aliquod inferri, ut Majestas tua in prædicta Epistola tua dat mihi in mandatis.

« Quo autem ad Bullam, de qua in ipsa mentio fit, caput adest sequentis tenoris, videlicet : Item excommunicamus, et anathematizamus omnes illos, qui per se, vel per alium, seu alias quascumque personas Ecclesiasticas, vel sæculares ad dictam curiam, super eorum causis et negotiis revertentes, illaque in eadem curia prosequentes, aut procuratores negotiorumque gestores, advocatos, procuratores ipsorum, seu eorum auditores, judices, super dictis causis, vel negotiis deputatos, occasione causarum vel negotiorum hujusmodi, verberant, mutilant vel occidunt, seu bonis spoliant, ac illos, qui ne aliquas litteras Apostolicas, etiam in forma Brevis, tam gratiam quam justitiam concernentes, et etiam citationes, monitoria et executoriales, quæ a Sede Apostolica emanarunt, et pro tempore emanabunt, sine eorum beneplacito et examine, executioni demandari inhibent, ac notorios executores vel subexecutores litterarum consistorialium et citationum ac executorialium hujusmodi ceperint, et incarcerant et detinent, vel capi, carcerari et detineri faciunt ; necnon qui, ne litteris et mandatis Sedis Apostolicæ, et legatorum, et nuntiorum, ac judicum legatorum ejusdem, similiter gratiam et justitiam concernentibus, cæterisque super illis, et rebus judicatis, decretis, processibus et executorialibus, non nisi habito eorum prius beneplacito et consensu, per eorum litteras executoriales, vel alias nuncupatas, et certo pretio soluto pareatur : neve tabelliones et notarii, super hujusmodi litterarum et processuum executione, instrumenta vel acta conficere, aut confecta, parti cujus interest, tradere debeant ; quive, sub quibusvis pœnis, quibuscumque personis in genere, vel

[1] Ms Vallicell. pag. 31. 2.

in specie, ne pro quibusvis eorum negotiis prosequendis seu gratiis impetrandis, ad Romanam curiam accedant, aut recursum habeant, seu gratias ipsas ab ipsa Sede impetrent, seu impetratis utantur, directe vel indirecte, sub aliquibus pœnis, prohibere, statuere, seu mandare ; quive. in animarum eorumdem periculum, se a nostra, et Rom. Pontif. pro tempore existentium obedientia, pertinaciter subtrahere, seu quomodolibet recidere præsumunt. Quod etiam altero in capite, quod incipit : Item excommunicamus, et anathematizamus omnes et singulos Cancellarios, etc. , revera disponitur.

« At caput istud maximi est ponderis, quia in hoc regno mos est, et ab immemorabili viguit consuetudo, nullum prorsus ab Urbe egressum mandatum, tam justitiæ quam gratiæ, executioni mandari, absque eo quod prius a collaterali consilio videatur ; quod nempe consilium, Apostolicis consideratis litteris, cum in iis nil contineri prospexerit, quod regali majestatis tuæ preæminentiæ præjudicium aliquod inferre possit, statim eas exequi permittit; si vero, circa eas aliqua dubitatio occurrat, res ad cappellanum majorem referri mandatur ; ut, ea inspecta, eidem deinde consilio sententiam suam dicat, quam nempe consulente quodam, qui semper ex numero consiliariorum Majestatis tuæ existit, promit ; cumque nil in Apostolicis litteris offenderit, quod tuæ regali jurisdictioni præjudicet, earum executionem permitti posse asserit. Consuetudo vero hæc necessario tuenda est, ne Majestatis tuæ auctoritas minuatur, ne vel Romam in judicium vocentur laici, in casibus ad Ecclesiasticam jurisdictionem minime pertinentibus, nec beneficia vel antistitum dignitates, quarum, vel præsentatio, vel collatio ad Majestatem tuam spectat ; vel illi, quos Barones obtinent, jurispatronatus, injuste conferantur, vel quavis alia ratione, auctoritati, patrimonio, ac Majestatis tuæ redditibus præjudicium fiat. Apostolicarum siquidem litterarum executio nunquam prohibita fuit, ubi in eis nil deprehendere contigit, quod jurisdictionem, auctoritatem ac regalem tuam præeminentiam læderet. At modo, si immemorabilis ista consuetudo servabitur, Ecclesiasticis censuris, et Majestatem tuam et tui ministros necesse est irretiri, vel eadem Bulla ac censuris eamdem consuetudinem penitus aboleri, unaque cum ea regalem tuam præeminentiam ; ex cujus jactura innumera pœne damna orirentur. Experimento siquidem compertum est, Roma venisse mandata, quibus in judicium in causis ad Ecclesiasticam jurisdictionem minime pertinentibus laici vocabantur ; et alia insuper ad beneficiorum et antistitum dignitatum collationem spectantia, quæ tuæ Majestatis juris erant. Et quia aliquando contigit, ut nonnulli, hujusmodi Apostolicas litteras, absque regio *Exequatur* vulgaverint vel id subreptitie impetrasse deprehensi sunt, hujusmodi vel carceribus, vel pœnis aliis afflicti, patrati facinoris pœnas luere coacti sunt, vel earumdem litterarum Apostolicarum revocationem curare, vi sunt compulsi. Hinc animadvertat Majestas tua talibus remediis, vi præfati capitis, nullatenus deinceps uti licitum ; quia videlicet ea quis adhibendo, in censuras incidit, in præfata Bulla contentas. Quapropter summopere necessarium videtur, ut ipsius Bullæ caput reformetur, ac juste in eo præcipiatur, in præfatas censuras eum tantum incurrere, qui executionem Apostolicarum litterarum, brevium etc., impediret, ex quibus nullum prorsus præjudicium regali tuæ jurisdictioni et auctoritati adduceretur, nec ad beneficia pertinerent, quorum præsentatio ac collatio vel ad te vel ad Baronum jurispatronatus spectaret. Quod si huic malo non occurratur, vel revisio Apostolicorum mandatorum prætermittenda est, ac prohibitio, qua nullatenus, priusquam videantur, et nonnisi de Majestatis tuæ vel tuorum ministrorum licentia, exequi posse jubetur, revocanda est (quod perniciosum nimis jurisdictioni, auctoritati, ac regali tuæ præeminentiæ esset, nec ullo modo permitti debet) vel certe de earumdem censurarum validitate, quibus injuste auctoritati, jurisdictioni, et tuæ Majestatis præeminentiæ jus suum detrahere contenditur, disserendum erit. Alligare siquidem eas nullatenus posse dicendum est, utpote notorie injustas ; justum enim non est, nec rationi conveniens, censuris aliena rapere, ac jurisdictionem, præeminentiam ac auctoritatem, qua juste in tuo regno potiris, decerpere velle.

« Et quia in eodem capite Bullæ in Cœna Domini hæc leguntur : Non nisi habito prius eorum beneplacito et consensu , per eorum litteras executoriales, vel alias nuncupatas, et certo pretio soluto, visa est mihi Majestas tua admonenda de solutione pretii, quod pro præfata expeditione persolvitur, et hujusmodi est : Pro expeditione Memorialis in Cancellaria, regalia duo. Eorum autem, quæ ad majorem cappellanum remittuntur, pro qualibet relatione, Actuum Magistro Curiæ ejusdem cappellani, Carolini quinque persolvuntur ; quorum quatuor ad ipsum capellanum, unus vero ad magistrum Actuum pertinet. Cum vero cappellani majoris ejusque consultoris relatio , quæ in scriptis fit, apponiturque ipsi Memoriali, in collaterale consilium deducitur, asseriturque : *Exequatur concedi posse ;* tunc ab ipso collaterali consilio eidem relationi hæc verba apponuntur *Exequatur*, juxta formam retroscriptæ relationis ; et pro eodem decreto similiter, alii Carolini duo persolvuntur. Quando autem, post relationem , executoria in forma Cancellariæ

expediri debet, ut in episcopatibus, eodem quo prædictum est modo, Carolini quinque persolvuntur, et ulterius præfato majori cappellano, cum primum executoria in forma Cancellariæ expeditur, pro possessione præfatorum episcopatuum capienda, Carolini decem et septem numerantur, idque ab antiquissimo tempore observatum asserunt.

« Ex his Majestas tua cognoscet modum, ac formam, quæ ab immemorabili servata est in litteris ac mandatis huc Roma transmissis, de qua in libello Majestati tuæ exhibito Asculanus episcopus, Sanctitatis suæ nomine, conquestus est.

« Et quia maximi ponderis est id negotium, uti Majestas tua animadvertere potest, optimum videtur omnem movere lapidem, ut ei finis amicabiliter imponatur ; quod difficile nequaquam erit, si Sanctitas sua illud cognoscere voluerit et rationi aures præbere, ut facturam esse confidimus, utpote eximiæ sanctitatis principem, sanctissimæ vitæ exemplo, et optimæ intentionis laude insignem. Idcirco, si Majestati tuæ placuerit, expedire videtur, ut hinc ad Sanctitatem suam mittatur aliquis ex doctoribus consilii Majestatis tuæ, auctoritate, litteris, prudentia, dexteritate præditum, Pragmaticarum, Capitulorum ac observantiarum hujus regni instructum, qui una cum illustri oratore tuo, Romæ commorante, de iis cum Sanctitate sua agat, edoceatque, præfatis omnibus necessario remedium esse apponendum. Quod si Majestas tua id probaverit, interim ad Sanctitatem suam scribere poterit, te hinc missurum hominem, his negotiis instructum, qui de iis, una cum oratore suo cum ipsa aget. Interim de iis omnibus admonita Majestate tua, quæcumque vult imperet, quod regali tuo commodo conveniat; et Deus, etc. Neapoli, die ultima Julii MDLXVII.

« V. R. C. M. humillimus subditus, ac servus, qui regales tuas manus deosculatur.

« Don Parafran.

« Franciscus Antonius Villanus.

« Franciscus de Revertera.

« Lobera prosecretarius ».

In Codice pervetusto Vallicelliano unde hæc excerpsimus, additur hæc signatura : « In Curia Secretor. primo fol. 216 ».

68. Potuisset quidem Philippus, summa qua præditus erat prudentia, assentatorio zelo, quo ipsius auctoritati ac dominandi cupiditati blandiri volebant, agnoscere hæc a prorege et ministris ad se scripta fuisse ; et debuisset quidem deprehendere, abusus, nunquam usus ac consuetudines esse nuncupandas, sed erroris potius vetustatem, cui temporis diuturna ratio idcirco minime suffragatur ; necnon, ad tuendum abusum eum, inepta plura ac calumniosa fuisse prolata. Perspicere siquidem tenebatur, *Exequatur* illud, cujus necessitas tam multipliciter commendabatur, Apostolicis mandatis ac litteris, in quibus nil contra assertam regiam jurisdictionem reperire erat, superfluo apponi ; ac superfluum etiam iis fuisse, in quibus laica jurisdictio aperte ac indebite violaretur, cum ab ipso Ecclesiastico jure nullius prorsus valoris ac irritæ penitus redderentur. In dubiis vero ineptissime, contra omne jus ac juris formam, super Pontificem, ac regem, majorem cappellanum, judicem constitutum ab ipsis asseri, qui hac ratione, et judicati et judicis sibi partes vindicabant. At calumniosum sane deinde erat, ipsius *Exequatur* necessitatem ex eo urgere, ne videlicet beneficia jurispatronatus ac Ecclesiasticæ aliæ dignitates, quarum collatio ad regem pertineret, conferrentur, atque hac ratione redditibus ac regiæ auctoritati præjudicium fieret, quasi sublatum hujusmodi *Exequatur* Pius voluisset, ut regios redditus ac beneficia usurparet, vel, si ipsius Ecclesiasticis legibus id districte admodum (ut innuimus) prohibitum non esset, vel novam aliquam Pontifex tulisset legem, qua sibi aliena rapere licere constituisset, ut evidentissime in his quæ addunt innuere voluisse agnoscuntur ; cum nullas nempe ac notorie injustas habendas esse censuras dixerunt, quarum medio aliena rapi contenditur. Animadvertere siquidem eorum erat, censuris hujusmodi, non alienis rapiendis Pium inhiasse ; sed suis potius juste repetendis ab his, qui sacrilege rapuerant, animum intendisse. Quam violenter autem, quam nefarie, quam impie, Apostolicæ Sedis jura, eo in regno a laicis direpta ac sublata fuerint, quisquis cognoscere exoptat, præteritorum temporum monumenta revolvat, nam hic nostrum non est lectoris animum fatigare.

69. Poterat et debebat insuper rex, ex sordida mercatura, quæ, hujus *Exequatur* prætextu exercebatur, quaque (ut ipsi fatebantur) non modica pecuniarum summa colligebatur, de eorum adeo affectato zelo merito suspicari, ut non tam regali suæ præeminentiæ, hac ratione, quam propriæ utilitati, immodicæque cupiditati eos consulere, in animo haberent. Nihilominus, quæ dilatandæ jurisdictionis ac auctoritatis consilia proposita fuerunt, inepta licet, apud regem, alioqui piissimum ac religiosissimum, plus æquo prævaluerunt, ut sequenti anno dicetur.

70. *Sanguinis pluvia et solis eclipsis in oppido regni Neapolitani.* — Hoc vero anno, in quodam ipsius Neapolitani regni oppido, Libonate nuncupato, quod ad episcopum Buxensem pertinet, pluisse sanguinem narrant Bulengerius ac Natalis Comes [1], magnamque fuisse eam

[1] Natal. Com. Histor. lib. 19. pag 404. Bulenger. lib 3. pag. 106.

solis eclipsim, quæ a meridie, duarum horarum spatio, perseveravit, et ex duodecim ejusdem solis partibus, decem contexit, scribit Mombrinus Roseus [1]; additque, nonnullas etiam in cœlo stellas visas fuisse. Cum vero Calabriæ Siciliæque littora a navigiis prædatoriis vexarentur ; Hispani, qui Drepani morabantur in præsidiis, quibusdam civibus accitis, ampliora navigia et ipsi construxerunt, quibus hostes aggressi sunt, ac post diuturnam dimicationem, eorum pluribus cæsis aliisque captis, cæteros in fugam egerunt.

71. *Causa litis inter senatum et archiepiscopum Mediolanensem Romam evocatur.* — At Mediolani, hoc eodem tempore, certamen, præterito anno, inter Carolum cardinalem Borromæum, et gubernatorem senatumque Mediolanensem, (ut illud Neapolis,) Ecclesiasticæ jurisdictionis causa cœptum, minime deferbuit. Missus siquidem fuerat Romam, ut diximus, ob eam rem senator, Joan. Paulus ab Ecclesia, vir spectatæ virtutis, qui deinde inter S. R. E. cardinales adscriptus fuit. Cum igitur is Romam pervenisset, a Pontifice, causæ cognitionem certis cardinalibus doctisque viris mandari obtinuit. At, cum ibi interim possessionem suam tueri Carolo jussum esse primum intellexisset, ac deinde eorum sententiam, qui de controversia consultabant, Ecclesiæ Mediolanensi favere conspexisset, Roma discessit. Ad gubernatorem autem Pius humanissimas litteras dedit, quibus, ad Ecclesiasticum jus tuendum pro perspecta sua pietate dum causa recte matureque Romæ cognoscebatur, admonuit. Epistolæ [2] ejusmodi fuerunt :

« Dilecto filio, nobili viro, Gabrieli a Cueva, Duci Albuquerque, status Mediolanensis gubernatori.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam etc.

« Ex litteris tuis, die XXI Septembris datis, perspeximus, quantopere nobilitas tua laboret, ne quod præjudicium inferatur charissimo in Christo filio nostro regi Catholico, in controversia quæ est inter dilectos filios cardinalem Borromæum et senatum Mediolanensem. Cæterum, sicut nobilitati tuæ curæ esse videmus, ut jus temporale ipsius regis defendas, ita nos, pro loco, quem, licet immeriti, obtinemus, curare convenit et oportet, ut Regis regum honorem præ oculis habentes, jura Ecclesiastica tueamur. In quo ipsis principibus consulere non immerito nos putamus, cum, suo Ecclesiarum præsulibus jure reservato, etiam jus temporale principum stabiliatur. Atque eam causam quidem, quod ad petitorium attinet, cognoscendam æquis judicibus mandavimus, qui quæcumque procurator fisci Mediolanensis, super ea re proponenda duxerit, diligenter audient, eamque, prout justum fuerit, judicabunt. Ipsum cardinalem interim in possessione, a qua deturbatus fuit, redintegrari, et quoad causa ipsa decisa sit, in ea permanere æquum esse censemus. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die III Octobris MDLXVII, Pontificatus nostri anno secundo ».

72. Ejusdem tenoris videtur alia, quæ sequitur, eodem die scripta, quamque ad ipsum gubernatorem detulisse videtur, Roma decedens, ac Mediolanum reversus, præfatus Joan. Paulus ab Ecclesia ; dicit enim :

« Dilecto filio etc.

PIUS PAPA V.

« Fidelis ac diligentis operæ Joannis Pauli ab Ecclesia, senatoris, in agendo negotio, de quo eum ad nos misisti, probe conscii, faciendum nobis duximus, ut ejus ad te reditum debito hoc laudis testimonio prosequamur. Non potuit igitur is eam rem accuratius gerere nec melius : quæ quominus confecta sit, cum ipsius rei vis suam præ se ferat difficultatem, nihil attinet causas exponere : quam tamen controversiam, ubi primum poterit, perspectis et explicatis omnibus quæ utramque in partem necessario allata fuerint, et causæ veritate, dirimendam curabimus. Excellentiam quidem tuam, non quia necesse sit, in cujus animo et actionibus cum prudentis principis officio, pium curæ sacerdotalis affectum libenter agnoscimus et collaudamus, paternæ in te charitatis abundantia commoti, vehementius hortamur in Domino, ut pastores resque Ecclesiasticas istius urbis ac provinciæ, singulari studio ac defensione complectaris. Nam, præter illam necessitatem, quam principes a Deo impositam sustinent, ut iis honorem habeant, qui ad curam piorum gregum delecti sunt ab eo, cujus patrocinio et munere dominantur ; ea præterea pietate confirmant regna, populos in officio obedientes continent. Hanc auctoritatem, quæ debetur Ecclesiasticæ jurisdictioni, si multi, quorum, pro communi pastoris ac parentis officio, et temporarias calamitates, et æterna supplicia sæpissime lugemus, non ademissent, cum præsenti rerum prosperitate, tum cœlestis beatitudinis expectatione florerent. Quorum enim dexteræ principum promptæ sunt ad tuenda et amplificanda jura Ecclesiarum, eorum imperia ac status perpetua Dei dextera defenduntur ; ac libere illi et quiete sua ditione perfrui solent, qui libertatem et quietem Ecclesiasticam salvam et rectam conservare student. Quorum præsidio freti episcopi, sui officii munus vigilantius exequentes, in gregis curam, quem Deus suo sanguine acquisivit, vehementius incum-

[1] Mombrin. Dosestirtor Neapol. par. 3. lib. primo, pag. 12. —
[2] Apud Gabu. Epist. lib. 1. Epist. 17.

bunt. Provexit orationem nostram longius perspecta nobis religio ac pietas tua; cui salutem precantes sacrum Apostolicæ benedictionis munus impertimur. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die III Octobris MDLXVII, Pontificatus nostri anno secundo ».

73. Dum autem Romæ, ex Pii mandato, hæc jurisdictionis causa cognoscitur, utraque contendentium pars Mediolani juris sui quod obtendebat possessionem tueri conatur; at laica tamen acrius, ideoque primarium Ecclesiastici fori lictorem, quod cum armis regio edicto prohibitis deprehensus fuisset, tortum ad triremes damnat. Carolus e contra, ad vindicandam Ecclesiastico juri illatam injuriam, nonnullos e regiis ministris, qui facti auctores extiterant, anathemate ferit, ejusque rei scriptum publice proponi voluit. Præsidem omnemque senatum scriptis item in judicium vocavit; deinde rem Pontifici detulit, qui, pro illata Ecclesiæ injuria, ducem satisfacere admonuit ac præsidem, duosque senatores, consilii ac facti auctores præcipuos, triginta dierum spatio Romæ coram se adesse præcepit, reliquos vero, jam anathemate irretitos, Romam etiam vocari jussit, ac Septembris mensis hujus anni initio, ad id cursorem cum litteris ad ducem misit. Erga Pontificia hæc decreta, magna ducis ac magni cancellarii reverentia et obsequium; at ex his varius rumor, pro suo quisque ingenio, Mediolani, Romæ, in Hispania cunctis obloquentibus. Regiæ potestatis invasorem Carolum aliqui dicebant, ideoque vi comprimendum, et ex urbe totaque ditione pellendum; extollebant tamen alii Caroli pietatem; inter has autem vel detrahentium vel laudantium linguarum procellas, Caroli imperturbatus animus, ac mira prorsus tranquillitas observabatur.

Interea Serlavii Marchio ex Hispania mittitur, qui cardinalem primum Mediolani convenit, blanditiis simul ac minis, deinde Romam profectus, ac Pontificem allocutus, post varias demum contentiones, negotio finis hac ratione impositus fuit: ut regii illi administri, ad quos ea magis causa spectabat, Pio indulgente, a cardinali, stata cærimonia, in Ecclesiæ gratiam reciperentur, uti effectum est, meritas piaculis pœnitentias publice iisdem subeuntibus, spectaculo, præ foribus majoris Ecclesiæ coram omni populo exhibito. Archiepiscopalibus ministris erepta arma sunt restituta, et qui abstulerant, nihil unquam tale se facinus sunt polliciti patraturos. Nihilominus, qui ipsius participes fuerunt, fere omnes vario immaturæ mortis genere, ut ejusdem temporis scriptores tradunt, consumpti sunt: relicto (inquit Ripamontius) posteris exemplo, ne quid audeant in Ecclesiam temere moliri, sed eam potius, ut pios homines decet, tueantur ac protegant. Ex Epistola autem a Carolo, precibus Serlavii Marchionis, ad Pium scripta, non kalend. Februarii anno MDLXVIII, quam apud Carolum a Basilica Petri offendes [1], Serlavii Marchionem, non nisi eo anno Romam petiisse, et cum Pontifice, de his, quæ prædiximus, egisse cognoscitur; unde in eumdem annum cætera quoque, quæ sunt subsecuta, rejicienda deprehenduntur, licet hic ea adnotare veriti minime fuerimus, ut narrationem, longo ab aliis dictamine datam, brevi compendio coarctaremus.

74. *Agitur de reformatione Ordinis Humiliatorum.* — Difficiliorem vero hoc anno in Humiliatorum reformatione provinciam Carolus suscepit, ut Giussanus, Ripamontius, a Basilica Petri tradunt [2], contra Hadriani ac Campanæ sententiam, qui egregium hoc facinus præterito anno aggressum fuisse scribunt. Illud autem, jubente Pio, Carolus idem adoritur, quod nimis a veteribus institutis Ordo ille defecisset. Prima ejus fundamenta jecerant Mediolanenses cives nonnulli, quia, cum Conradus imperator eorum plurimos cœpisset ac in Germaniam deportasset, primarios eorum interimi jusserat; quorum commoti discrimine, qui superstites relicti fuerunt, ubi primum, Conrado e vivis sublato, ab Henrico, qui ei suffectus est, Mediolanum reverti posse impetrarunt, monasticam disciplinam, cum S. Benedicti institutis, album simul amictum ac Humiliatorum nomen susceperunt. In captivitatem autem hujusmodi ductos fuisse, non a Conrado, sed a Friderico Ænobarbo, a pluribus auctoribus asseri scribit Giussanus.

Erat Ordinis Carolus patronus ac judex, jamque a temporibus Pii IV avunculi sui, ut idem Giussanus et a Basilica Petri tradunt, Ormanetum, illum reformare contenderat. Eo igitur mortuo, Pium V de necessitate hujus reformationis admonuit, et hinc, eo impellente, corruptelis innumeris quæ irrepserant tollendis incumbens, generali ac præcipuis ejusdem Ordinis præpositis adscitis, de divino cultu restituendo, de recipiendis et educandis Ordinis alumnis, de morum emendatione, de obedientia, castitate et paupertate, de vita communi, multa una cum eis prudenter statuta edixerat.

Verum, cum ii, propriæ salutis obliti, contra regulam ac instituta, magnam partem redituum sibi vindicare, in amplissimis ædibus sumptuose exornandis, in conviviis, in copioso famulitio sæculari, aliisque hujusmodi voluptatibus scandalose disperdere consuevissent, hinc nullus aut rarus fructus ex constitutis a Borromæo consecutus est; quapropter Pius, de his edoctus, eidem præscripsit, ut pressius et attentius reformationi insudaret; et hinc, se-

[1] Carol. a Basilic. Petri, Vita S. Caroli lib. 2. pag. 51. — [2] Basilic. Petri lib. 2. pag. 53. Giussan. lib. cap. 14. Ripamon. lib. 3. pag. 137.

quenti edito Diplomate [1], ad recte et religiose vivendum adigere voluit :

PIUS EPISCOPUS,

« Servus, etc.

« Quantum utilitatis reipublicæ Christianæ afferunt bene institutæ et institutis suis convenienter viventes Religiosorum Congregationes, tantum illa detrimenti et offensionis capere videtur ex his, cum, quos aliis in seculo viventibus honestate morum et sanctimonia excellere, salutisque æternæ viam præire oportebat, ipsimet ab optimis disciplinis desciscentes, in cupiditates et vitia provolvuntur. Hæc considerantes, ex quo nos divina majestas ad hujus præexcelsæ dignitatis fastigium evexit, omnia, quantum in nobis est, superno auxilio freti, facere conamur, ut illæ quidem Sodalitates, quæ in observatione institutorum suorum religiose persistunt, magis quotidie in illo sancto proposito confirmentur : illæ autem, quæ, relicta veteri disciplina, in deterius lapsæ sunt, opportuna animadversione adhibita, ad honestum vitæ genus feliciter revocentur. Cum igitur inter eas Religiones, quas gravi cum nostra sollicitudine a veteribus institutis defecisse videmus, Fratrum Humiliatorum relaxata jampridem disciplina, non animo tantum, sed nostris etiam oculis observetur, ratio postulat, ut ad illam quamprimum emendandam præcipua nostra studia conferamus. Horum etenim regula, pluribus jam sæculis, ab humilibus quidem, sed maxime piis et devotis profecta initiis, inde optima illius disciplina in immensum augescente, sic sensim coaluisse fertur, ut radices suas longe lateque feliciter propagarit. Sed humani generis hostis, qui bonis semper operibus adversatur, captato inter affluentes opes tempore, frugiferam hanc plantam, sævis adeo turbinibus agitavit, ut plerique præpositi et alii dicti Ordinis, quos par erat jejuniis et orationibus, sacræ lectioni in claustro, sine intermissione incumbere, credito sibi gregi, docendo, monendo et increpando invigilare ; propriæ salutis obliti, contra regulam et instituta prædicta, proprium sibi vindicantes, bonam magnamque partem reddituum dictæ religionis, quorum privatus usus, ne ipsis quidem præpositis ex instituto permittitur, in amplissimis ædibus sumptuose exornandis, in conviviis, in copioso famulitio sæculari, et aliis hujusmodi voluptatibus mundanis, temere disperdant ; hinc fidelibus scandalum objicitur, hinc hæreticis maledicendi suppeditatur occasio, hinc multi infirmi et incauti in Diaboli laqueos incidunt, dum, quorum mores integros non vident, eorum ne doctrinam quidem integram opinantur. Quibus malis dilectus filius noster Carolus, tit. S. Praxedis, presbyt. cardinalis, Borromæus nuncupatus, dicti Ordinis protector et Apostolicæ Sedis delegatus, nuper mederi cupiens, adhibitis generali et aliquot aliis præpositis dicti Ordinis, multa utilia, de ratione cultus divini, de modo excipiendorum et educandorum religiosorum, de correctione morum, de obedientia, castitate, paupertate, et vita ut antea communi, bene et providenter condidit. Verumtamen, quia propter improbas multorum præpositorum et aliorum prædictorum cupiditates, nullus hucusque vel certe rarus inde fructus consequitur, et sicut ex diversis Litteris Apostolicis ac etiam ipsiusmet Ordinis Constitutionibus compertum habemus, prædictus Ordo regulæ D. Benedicti, proprium cuique expresse prohibenti, adstringitur, ac illius præpositi sive prælati nullos ex sua administratione proventus, cum nulli ibi nisi communes sint, percipere possunt, sed in communi, quemadmodum cæteri fratres, vivere debent : visitatores vero, inter cætera, fideliter inquirere tenentur, num præpositi cum cæteris fratribus comedant, num aliqui proprietarii in ulla domo reperiantur, et an ratiocinia facultatum atque expensarum domus inter præpositos et officiales suos habeantur, denique procurare, ut numerus fratrum, in singulis præposituris, pro ratione facultatum augeatur. Præterea, ex eisdem Constitutionibus etiam deprehendimus, quod præpositi prædicti, olim annales, interdum biennales, pro nutu præpositi generalis, et ad electionem suorum conventuum assumi debeant. Nos supradicta discrimina, ex perpetua rerum administrandarum facultate, quam dicti præpositi habere noscuntur, in primis provenire rati, prædictis periculis validiore manu occurrere volentes, motu proprio, et ex certa scientia nostra, deque Apostolicæ potestatis plenitudine, omnes et quascumque, tam Apostolicas quam ordinarias collationes, provisiones, commendas, et alias dispositiones, de generalibus, provincialibus, conventualibus, et aliis præposituris, necnon prioratibus cæterisque beneficiis Ecclesiasticis, cum cura et sine cura dicti Ordinis, et etiam super illorum fructibus, quarumcumque pensionum annuarum, aut aliarum rerum, vel etiam ipsorum fructuum, vel partis eorum reservationes, fratribus supradictis perpetuo, sive ad certum et qualecumque tempus, necnon omnia et quæcumque regressus, accessus et ingressus, et regrediendi, accedendi et ingrediendi facultates et indulta ; coadjutorum quoque deputationes ad illas, istos et illa, etiam de consensu, ac ex resignationis, seu cessionis juris, ac etiam litis, et causæ, aut concordiæ, Apostolica auctoritate confirmata, aliave causa, quantumcumque onerosa et considerabili, tam eisdem fratribus, quam quibuscumque aliis, etiam S. R. E. car-

[1] Extat in Bull. parvo pag. 262.

dinalibus, per quoscumque Romanos Pontifices prædecessores nostros, ac nos et Sedem prædictam, etiam more, scientia et potestatis plenitudine similibus, necnon consideratione, intuitu, contemplatione, vel ad instantiam imperatoris, regum, ducum, aliorumque principum facta et concessa, quibuscumque concepta formulis, ac etiam restitutivis, præservatis, etc. annullamus ac volumus illa omnia vires et effectum de cætero non habere. Et nihilominus omnes et singulos præpositos, et cæteros fratres, illas, illos et illa obtinentes, prædictos etiam quantumcumque longissimo tempore possessores, eisdem omnibus ex nunc privamus, et ab illorum possessione amovemus, amotosque denuntiamus. Mandantes universis et singulis, ut, quamprimum præsentes illis intimatæ fuerint, ab omnimoda administratione abstineant, ac possessionem hujusmodi vacuam realiter dimittant. Quod si horum quisquam secus quoquomodo contenderit, illum talem excommunicationis sententia innodamus, ac dignitatibus, administrationibus et officiis d. Ordinis perpetuo indignum decernimus eo ipso ; ipsi tamen sic dimittentes titulum, nomen et insignia omnia præpositi ita retineant, ut quoad vixerint, et in unitate fidei, atque obedientia et observatione præsentium perstiterint, nec quicquam, quod eos merito reddat indignos, admiserint, vocem et suffragium, active et passive, etiam quoad electionem præpositi generalis habeant, et tam in proximo quam cæteris deinceps capitulis generalibus, ad curam et regimen aliarum præpositurarum et prioratuum, tertio quoque anno commutentur, et ad tempus dumtaxat eligi debeant. Firmiter autem pollicemur, præposituras, prioratus et cætera beneficia dicti Ordinis, quæ nunc aliis extra illum collata, seu commendata reperiuntur, cum vacabunt, ad eumdem statum reducturos : si interim eos, quos ex præsenti nostra reformatione futuros speramus fructus, vere noverimus provenisse. Cæterum ex his quæ pro salubri dictæ religionis statu et felici directione, alioqui instituta, hucusque reperiuntur, quæque, nec præsentibus contraria sunt, nec effectum earumdem impediunt, nihil omnino detrahere, sed illa omnia immota custodiri. Rursus ea, quæ ad perfectæ regulæ disciplinam vel deesse vel obesse possunt præsenti pagina supplere vel emendare intendentes, motu, scientia et potestatis plenitudine prædictis, statuimus et ordinamus ; quod, futuris temporibus in perpetuum, præpositus generalis dicti Ordinis, tertio quoque anno in capitulo generali, singulis trienniis celebrando, per suffragia secreta, juxta Concilii Tridentini dispositionem, et alias, secundum regularia dicti Ordinis instituta, laudabilesque consuetudines eligatur ; sed hoc officio, lapso triennio, illi deinceps nequeat prorogari. Simili quoque modo prædicti cæterique omnes præpositurarum, domorum et locorum omnium dicti Ordinis præpositi et priores, quocumque nomine vocati, et ad triennium, et in ipso capitulo generali dumtaxat instituantur, qui debitam in suis præposituris, domibus et locis residentiam faciant. Et, si horum quempiam, eo durante triennio, decedere vel privari contigerit, prædictus præpositus generalis vicarium ex eadem illa idoneum, sin autem ex alia præpositura, domo, sive conventu, in demortui vel privati locum, pro reliquo triennii tempore, usque ad futurum generale capitulum subrogabit. Cæterum hujusmodi præpositi et priores futuri, suo rite defuncti officio triennali, rursus poterunt in futuro capitulo generali ibidem, ut antea, præpositi et priores, in aliis præposituris et domibus dicti Ordinis, si rursus idonei judicati fuerint, ad alium triennium et sic deinceps deputari. Ad hæc, nullus omnino præpositorum seu priorum curam aut administrationem bonorum, et aliarum rerum temporalium, dispensationemque reddituum suæ præposituræ, seu domus, etiam nomine sui conventus, habere sive exercere, vel sese in iis interponere possit, sed universum id onus tribus religiosis in unoquoque capitulo generali, ita demandetur, ut primus rerum et bonorum mensæ, tam præpositi, quam præposituræ, seu domus, inferendorum in eam reddituum, curam habeat. Alter, tanquam depositarius, pecunias et cætera ab illo importata fideliter asservet. Reliquus de pecuniis et rebus a depositario captis, præposito, priori, fratribus et domui universæ, de necessariis, veluti dispensator provideat, officiorum hujusmodi invicem confusione penitus interdicta. Sed hi tres, tam accepti quam impensi, singulis mensibus, præposito suo, adhibitis etiam duobus vel tribus fratribus ejusdem præposituræ seu domus probatioribus, rerumque usu peritis : deinde ipsimet rursus, præsentibus ipsis præposito et peritis, præposito generali, vel visitatoribus, quotiescumque visitationis officium fecerint : denique generalis præpositus, semper in proxime sequenti capitulo generali, et coram tribus judicibus ab ipso capitulo deputatis, suæ administrationis rationem reddere teneantur. Omnes vero præpositi et priores vitam cum suis fratribus communem ducant, nec proprium quidquam habeant. Omnibus divinis officiis, diurnis et nocturnis, in Ecclesia et choro semper adesse debeant. In refectorio semper comedant, ubi silentium perpetuum agatur, et lectura sacra ad initio ab finem de more habeatur. Ædes separatas, neque in claustris, neque alibi usquam habeant, sed unica cella, aut, si necessitas postulaverit, dumtaxat duabus, eisdemque cum cæteris aliorum

fratribus conjunctis, ac omnino sine ornatu, velis, aulæis, aut tapetis, sed nudo pariete, ac lectulo et mensa humilibus, sicuti Religiosos humiles decet, utque signum humilitatis non differat a signato, contenti esse debeant. Pari quoque ratione cæteri fratres, nihil sibi proprii vindicantes, necessarium victum et vestitum a suo quisque conventu sive domo, ac per ejus ministros, prout cuique opus erit, capiant, pecuniæ usu, veluti olim ad libitum abutebantur, deinceps omnibus penitus interdicto. Eam tamen diligentiam præpositus adhibere debebit, ut singulorum, maxime infirmorum et senum, necessitatibus, juxta cujusque exigentiam consulatur. Vestitus etiam omnis omnino conformis, nulla exquisita arte elaboratus, sed purus et honestus in universum habeatur; usu tamen bireti, cæterisque præpositorum et prælatorum insignibus, a freliquis ratribus hucusque distinctis, minime propterea sublatis. Nullus insuper, sive præpositus, sive simplex religiosus, intra septa domus suæ, neque omnino alibi, mulieres quantumcumque provectas, seu matres, seu sorores, seu alias propinquas, etiam infirmitatis tempore, admittat, neque famulos laicos, etiam tanquam communes, habeat, sed præpositum fratres assectentur. Fratres vero, etiam equitantes, una bini semper incedant; ubi tamen communis præpositturæ seu domus necessitas usum equorum postulaverit, famulus laicus, honesto tamen habitu indutus, ad curationem illorum, necnon associationem præpositi et fratrum equitantium, equique custodiam, dumtaxat poterit adhiberi. Postremo, ut in præposituris et domibus prædictis, justus ministrorum numerus perpetuo constet, nunquam pauciores quam duodecim fratres in singulis educentur; illæ vero, in quibus tot commode ali nequiverint, aliis præposituris, sive domibus ejusdem Ordinis, per dictum capitulum generale, seu, si id commode tunc fieri nequiverit, a dicto Carolo cardinali et protectore, una cum præposito generali, et promotoribus seu diffinitoribus perpetuo uniantur; seu de opulentiorum præpositurarum et locorum redditibus, cæteris angustioris proventus præposituris et locis, commodis rationibus prospiciatur; ita tamen, quod præpositi præpositurarum et locorum sic uniendorum, deinceps earum præpositurarum, quibus uniones hujusmodi fient, priores seu vicarii deputentur, ac decedentibus aliis præpositis, antehac perpetuis, si sint idonei, omnium primi post eos præpositi in eisdem capitulis generalibus, ordine præscripto servato, eligantur. Districtius inhibentes in virtute S. obedientiæ, quibuscumque collatoribus, et etiam jus eligendi aut præsentandi habentibus, ne de præposituris, prioribus et beneficiis, sub ipsa revocatione nostra comprehensis, prædictis, disponere, aut aliquem vel aliquos ad illas præsentare, vel eligere, seu instituere audeant quoquomodo, vel præsumant. Ac decernentes ex nunc, quascumque hujusmodi præsentationes, electiones, collationes, provisiones, commendas, et alias dispositiones, etc. tanquam in læsionem et detrimentum reformatæ religionis surreptas et extortas, nullius prorsus momenti fore, nec per eas jus aliquod cuiquam acquiri. Rursus nullum ex his, quorum collationes, provisiones et commendæ præpositurarum, prioratuum, et beneficiorum prædictorum, pensionum, cæteræque reservationes, necnon regressus, accessus, et coadjutorum deputationes ad illa, revocata sunt, ut præfertur, quocumque tempore, quavis causa, quantumlibet rationabili, restitutionem in integrum, reductionem ad terminos juris, aut aliud quodvis gratiæ aut justitiæ remedium impetrare, vel etiam ab alio, vel aliis impetrato, aut motu simili concesso, uti, nec præsentes litteras, sub ullis revocationibus, suspensionibus, limitationibus, aut aliis contrariis dispositionibus, similium vel dissimilium ordinationum, ab ipsa Sede quandocumque et quomodocumque emanandis, comprehendi, sed semper ab illis exceptas, et quoties illæ emanabunt, toties in pristinum et validum statum restitutas et plenarie redintegratas esse et censeri, sicque, per quoscumque judices ordinarios et delegatos, etiam causarum Palatii Apostolici auditores, ac S. R. E. cardinales, in quavis causa et instantia, sublata eis et eorum cuilibet quavis aliter interpretandi et judicandi facultate et auctoritate, ubique interpretari, judicari et definiri debere; necnon irritum et inane, quidquid secus super his a quoquam, quavis auctoritate, scienter vel ignoranter, contigerit attentari.

« Insuper prædicto Carolo cardinali protectori præcipimus, ut ipse easdem præsentes, et quidquid, eo præsidente, in proximo generali capitulo, rite ordinabitur, vel etiam pro præmissorum omnium et singulorum observatione, ab eo, extra dictum Capitulum, etiam sine interventu alicujus dicti Ordinis, statuetur, in omnibus præposituris, conventibus et locis, ac ab omnibus et singulis præpositis et fratribus prædictis, inviolate faciat per se vel alium seu alios observari. Contradictores quoslibet et rebelles, per sententias, censuras et pœnas Ecclesiasticas, ac etiam præpositurarum, dignitatum et administrationum privatorias, cæteraque juris et facti remedia opportuna, appellatione postposita, compescendo. Quin etiam contendentes prædictos in censuras et pœnas supradictas incidisse, declarando, invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii sæcularis. Et nihilominus usquequaque, quantum in nobis est, præcavere volentes ne quisquam ab instituto declinet, ordinariis locorum districtius

injungimus, ut quoscumque præpositos et fratres vagantes, aut quidquam contra præscriptam regulam extra claustrum admittentes, illos, rejecto quocumque exemptionis privilegio, adhibito etiam brachio prædicto, si necessitas id postulet, cohibeant, et pro gravitate delicti in carcerem conjiciant, aliasque in eos, juxta canonicas sanctiones et regulæ disciplinam, severe animadvertere procurent ; si divinam dictæque Sedis ultionem voluerint evitare. Non obstante nostra, etc. Datum Romæ, apud S. Petrum, anno Incarnationis Dominicæ millesimo quingentesimo sexagesimo septimo, kalend. Maii. Pontificatus nostri anno secundo ».

Hæc a Pio recte prudenterque sancita, a Carolo cardinali Borromæo observanda proposita sunt Humiliatorum generali capitulo, Cremonæ ejusdem Caroli jussu coacto, cui et ipse præfuit. Cum autem haud pauci disciplinam indigne repellentes, ut novarum legum jugum impositum excuterent, id per viros principes a Pontifice obtinere conniterentur, eorum artes comperiens Pius, nec ullis precibus acquievit, nec a reformationis ob id firmo proposito abstinuit, constitutisque rebus parendum esse omnino edixit, ac Ordini universo Aloysium a Basilica Petri, præpositum generalem præfecit.

75. *Carolus Borromæus visitat partem suæ diœcesis sub Helvetiis constitutam.* — His vero immorans Carolus, non idcirco cæterorum, quæ ad pastoralem ejus sollicitudinem spectabant, oblivisci potuit, nam hoc eodem anno, sub Helvetiorum dominio constitutas suæ diœcesis valles, Levantinam, Brenniam et Ripariam visitans, earumdem corruptos cleri mores reformavit, et populum sanctissimis suis monitis ad recte vivendi formam revocavit. In Besotio autem Castro, S. Nici Eremitæ corpus, quod ignobili traditum erat sepulchro, sub ara maxima, in ejus honorem dicatæ Ecclesiæ, honorificentius condidit et debitæ venerationi restituit.

76. *Metu Turcici periculi impulsus, Pontifex undequaque subsidia studet impertiri Melitensibus, et summus Ordinis magister ipse prospicit insulæ saluti.* — Tollendis etiam qui irrepserant abusibus, nedum a Regularibus, sed a Militaribus etiam Ordinibus Pontifex incumbens, præter sancita in S. Lazari militiam, ut diximus, nonnulla quoque in Militia Hierosolymitana corrigere statuit. Ad id autem eum impulit metus, ne rursus, sequenti anno (hoc enim, ut scribit Hadrianus [1], nil sunt commoliti) Melitæ obsidionem Turcæ aggrederentur ; ut ipsemet fateretur in Brevi, ad ipsos die duodecima Decembris hujus anni scripto, cujus sunt hujusmodi verba : « Cum multis et multorum hominum fide dignorum litteris et crebris nuntiis ad nos quotidie afferatur, immanissimum Turcarum tyrannum, validiorem quam unquam antea ab ullo Christiani nominis hoste factum est, classem comparare, qua ille stato tempore genuinam feritatem suam in perniciem reipublicæ Christianæ exerceat, vestræque potissimum insulæ, unde abhinc fere triennio classis alia Turcica, maxima cum ignominia gravissimaque jactura, Dei Omnipotentis in primis auxilio, vestraque virtute repulsa fuit, ferocissime minitari nonnulli asserant, idcirco cupientes securitati vestræ, insulæque vestræ, quæ omnium prima, tanquam Christianorum propugnaculum, illius conatibus objicitur, omnibus quibus possumus rationibus consulere etc. ».

Cum igitur comperisset, Ordinis nonnullos fratres, vel propriis domibus otio torpentes, vel confictis aliis prætextibus, vel Apostolicorum etiam indultorum vi, nil Melitæ periculum cordi habere, infra tres menses, cum armis condignoque comitatu, ad insulæ defensionem, sub excommunicationis latæ sententiæ, commendarum privationis, necnon ipsius equestris habitus amissionis pœnis, sese omnino conferre præcepit. Eadem quoque interminatus iis, qui ipsiusmet Ordinis bona, fructus, vel ex illis pensiones percipientes, ad ejusdem insulæ præsidium contribuere tenebantur ; nam, tum istos tum alios communis ærarii debitores, infra prædictum temporis spatium, ut communi discrimini consuleretur, quod debebant persolvere jussit.

77. Cum vero tanto hosti repellendo imparem viribus, his etiam adhibitis remediis, Ordinem ipsum agnosceret ; eidem undique sibi subsidia comparandi amplissimam facultatem fecisse, quæ sequuntur, ab eo data Diplomata [1] ostendunt :

PIUS PAPA V.

« Ad futuram rei memoriam.

« Cum, sicut exploratum satis et compertum est, novus Turcarum tyrannus Selymus, Christiani nominis hostis communis, et præcipue dilect. Fil. Ordinis S. Joannis Hierosolymitani, in Melita insula consistentium, infestus infensusque, bellum a patre suo illi Ordini atque insulæ illatum, continuare decreverit, ejusque belli causa, ingentem et multo majorem exercitum, ac majores aliarum rerum bello necessariarum copias, summa cura comparet, ut in sequenti anno illam insulam invadat ; cumque, tanto bello imminente, dilecti filii Joan. de Valletta et conventus ejus Ordinis, propter damna, priore illo bello, et atrocissima et obstinatissima obsidione, accepta, exhausto jam ærario, ut perficere ante Turcarum adventum cœptam novæ urbis ædificationem possint, pe-

[1] Hadrian. Hist. lib. 19. pag. 1346. Extat. in Bull. parvo pag. 237.

[1] Ex Archiv. Vatic. ut supra.

cuniam usque ad summam quinquaginta millium scutorum auri, mutuo, vel alia ratione invenire cupiant, ac necesse habeant ; nos attendentes, totius populi Christiani interesse, ut Ordo, ita de Christiana Republica meritus, incolumis maneat, et insula, adeo Siciliæ et Italiæ imminens ac propinqua, quam propter ejus opportunitatem, hostis in potestatem suam redigere vehementer cupit, defendatur : dilectis filiis Petro Justiniano, Messanæ, Petro de Monte, Capuæ, prioratuum ejus Ordinis prioribus, Josepho Cambiano, apud nos ipsius magistri et conventus oratori, et Cæsari de Clericatis, commendarum ejusdem Ordinis de Fossano et Molfetta commendatariis, ipsis et unicuique eorum, ad accipiendam eam pecuniam, procuratoribus ab eodem magistro et conventu constitutis, sicuti ex publicis Instrumentis super ea re confectis patet ; Apostolica auctoritate, tenore præsentium, iis, a quibus eam pecuniam mutuo, seu sub censu vel pensione annua, vel alio pacto, licito tamen, acceperint, obligandi, hypotecandi, atque etiam vendendi et alienandi, cum pacto tamen, intra certum tempus redimendi, bona quæcumque stabilia, mobilia seu se moventia, prioratuum, baliatuum, commendarum ejus Ordinis, et alia quæcumque ad eum pertinentia, in Italia, Gallia seu Hispania posita, licentiam et facultatem damus atque concedimus. Non obstantibus Constitutionibus et Ordinationibus Apostolicis, indultisque et privilegiis ei Ordini concessis, etc. Datum Romæ, apud S. Petrum, x Decembris MDLXVII, Pontificatus nostri anno secundo ».

Ejusdem exempli ac tenoris alia quoque Diplomata in Vaticano Regesto offenduntur, ad Petrum, videlicet, de Gioveris, Ordinis marescalcum, Jacobum de Aquenbroch et Philibertum Suillice ejusdem Ordinis milites ac præceptores, sub die XVIII Decembris. Ad Antonium de Toleto, prioratus Legionis priorem. Ad Petrum de Mendoza Præceptoriæ de Geneves præceptorem. Ad Petrum Boninsignium, ipsius magistri et conventus apud regem Catholicum oratorem. Ad Ferdinandum de Zunica, ejusdem Ordinis præceptorem. Et hæc quidem, sub die XIII Decembris hujusmet anni.

78. His vero, cum satis suo muneri non satisfecisse Pius censeret, præter ea, quæ munificentissime eidem suppeditavit, pro ipso ad Hispaniarum et Galliarum reges, necnon ad Reipublicæ Venetæ Ducem hujusmodi ab eo datæ litteræ [1] reperiuntur.

Ad regem Hispaniarum.

« Charissimo in Christo filio, Philippo Hispaniarum regi, etc.

PIUS PAPA V.

« Charissime in Christo fili, etc.

[1] Apud Goub. Epist. lib. II. Epist. 28.

« Satis exploratum atque compertum est, potentissimum hostem nostrum, Turcarum tyrannum, ingentem classem, quantam nemo unquam majorum suorum habuit, et navalem exercitum maximum, ac cæteras res necessarias intensissima cura comparare, eo consilio, ut proximo Vere trajiciat in insulam Melitam, ad Ordinem Militum S. Joannis delendum sibi maxime invisum, et ad insulam illam subigendam cujus potiundæ cupidissimus esse dicitur, tum propter maximam ejus opportunitatem, tum propter ignominiam superiore bello acceptam. Cujus viribus cum Ordo ipse nequaquam resistere possit, cogitur dilectus filius Joannes de Valletta, ejus Ordinis magister, Christianorum principum adversus communem Christiani nominis hostem auxilium implorare. Cujus rei causa ad nos oratorem misit, itemque alterum proprie ad majestatem tuam mittit dilectum hunc filium, strenuum virum, Petrum de Mendoza ejus Ordinis militem, et præceptorem de Geneves. Quia vero, et Ordo is, propter singularem virtutem suam, veteraque et recentia in Christianam Rempublicam merita, dignissimus est, quem opibus suis omnes Christiani principes, tanto imminente bello, tueantur, et cum ejus periculo totius Christiani populi periculum conjunctum futurum est, propense nos quidem et pecuniam illi ad muniendam insulam suppeditavimus, quantam potuimus, et aliquantum etiam præsidium peditum mittere in animo habemus. Sed nequaquam eæ nostræ facultates sunt, ut tantæ ejus necessitati soli subvenire possimus. Proinde æquum est, cum alios principes, tum in primis majestatem tuam, cui Deus tot regna et tantas opes concessit, ut ipsa potissimum populum suum ac religionem Christianam ab impio et immanissimo hoste defendat, enixe eum Ordinem, tam necessario tempore juvare. Quod quidem, etiam sine proprio rerum suarum periculo eam studiose facturam esse, pro sua virtute ac pietate confidimus. Eo autem propensius ei auxilium missuram esse non dubitamus, quia ipsius maxime interest, insulam, adeo Siciliæ Italiæque finitimam, in potestatem hostium non venire. Quod vero majestatem tuam sponte facturam esse certum habemus, ut, pro Sedis Apostolicæ reverentia etiam promptius, prolixius, liberalius faciat, ipsum Ordinem quanto possumus animi studio majestati tuæ commendamus : confisi plane in Domino, si abs te, prout opus est, adjutus fuerit, fore ut pari ac superiore bello fecit, virtute et gloria barbarorum impetum sustineat ac repellat. Cujus laudis et meriti magna pars ad majestatem tuam perveniet.

Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die VIII Decembris MDLXVII, Pontific. nostr. anno secundo ».

Ad regem Galliæ [1].

« Charissimo in Christo filio nostro, Carolo, Francorum regi etc.

PIUS PAPA V.

« Charissime in Christo etc.

« Dilectus Filius Joan. de Valletta, Militum Ordinis S. Joannis Hierosolymitani magister, cum satis compertum et exploratum habeat, novum Turcarum tyrannum ingentem classem, quantam nemo majorum suorum ad hoc tempus habuit, et copias maximas summa diligentia comparare, ut Vere proximo Melitam insulam, priore bello frustra tentatam, majore vi aggrediatur : et quia afflictis superiori bello ejus Ordinis rebus, eas ipse non habet vires, ut tam potenti hosti possit resistere, idcirco adversus communem Christiani nominis hostem implorandum sibi esse, jure ac merito duxit auxilium Christianorum principum. Quod ad nos attinet, ei deesse nolumus, sicuti ad condendam quoque novam urbem ei juvimus. Sed eas ipsi facultates nequaquam habemus, ut soli subvenire possimus. Cum igitur, sicut misit ad nos et ad alios, ita miserit ad tuam quoque Majestatem, auxilii petendi causa, strenuum virum, Petrum de Giou, ejus Ordinis marescallum, prætcrire non potuimus, quin Ordinem, ita de Christiana Republica omni tempore meritum ac merentem, qui tantum pro Christiana Religione sanguinis fudit ac fundere paratus est, nisi a Christianis principibus destituatur, tam necessario tempore, majestati tuæ et aliis principibus commendaremus. Etsi enim unius plus quam alterius interesse videtur illam insulam defendi, tamen res haud dubie agitur omnium principum Christianorum, et totius Christiani populi salus. Nimis jam diu, nimis auctæ fuerunt hostium nostrorum vires, superiorum principum negligentia : non est committendum, ut magis augeantur. Si (quod Deus avertat!) insula tam opportuna in hostium potestatem venerit, maximum Christianæ reipublicæ præsidium amittetur : sero postea sentiremus, quantum detrimentum esset. Sed damnum non modo restitui ac reparari non posset, sed alia ex aliis deinceps damna, et graviores imposterum calamitates populo Christiano essent inferendæ. Novimus etiam, Christianissime fili, tuas quoque necessitates ; sed quibus rebus juvari abs te is Ordo possit, hoc tempore, ipse orator majestati tuæ exponet. Ex quo, ubi desideria magistri et conventus Melitensis cognoveris, ut præclarissimi cognominis tui memor, eis satisfacere velis, sicuti pro tua virtute ac pietate te facturum esse confidunt, majestatem tuam in Domino hortamur et rogamus. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XII Decembris MDLXVII, Pontific. nostr. anno secundo ».

[1] Ut supra Epist. 29.

Ad Venetiarum ducem.

« Dilecto filio, nobili viro, Petro Lauredano, duci Venetiarum, etc.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili, etc.

« Quantopere res Militum Ordinis S. Joannis Hierosolymitani afflictæ fuerint illo tempore, quo Turcæ in insula Melita, terra marique eos per multos menses pertinacissime, summis viribus oppugnarunt, omnes novisse certum habemus. Ad eos, Vere proximo, iterum et acrius oppugnandos, atque illam insulam invadendam, multo major quam antea navium omnis multitudo, multoque majores terrestres navalesque copiæ summa diligentia a novo Turcarum tyranno comparari dicuntur. Itaque tam necessario tempore, ad opem et auxilium omnium Christianorum principum confugere coguntur, cum animis magis quam facultatibus parati sint ad tam potentis et infesti hostis impetus excipiendos et sustinendos. Nemo est autem, qui non intelligat ac cernat, commune hoc esse omnium Christianorum periculum, cum illa insula, adeo Siciliæ imminens Italiæque finitima, et ad occupandas inferi maris insulas opportuna, tanquam arx quædam sit habenda totius populi Christiani, quæ, si (quod Deus avertat,) in hostium potestatem, Christianis principibus torpentibus, veniret, sero postea, nullo pœnitentiæ loco relicto, omnes sensuri essent, quantum Christiani nominis præsidium ac propugnaculum amissum fuisset. Quia igitur omnium interest, Ordinem adeo de Christiana republica bene meritum defendi, et, ne illa insula in potestatem hostium redigatur, provideri : æquum est ac necessarium, ut nos et omnes alii, quo quisque nostrum potest, eum Ordinem auxilio juvemus. Et sane nos deesse nolumus, licet multos alios sumptus facere cogamur. Sed ejus necessitates soli sublevare non possumus ; omnes oportet, qui has reipublicæ Christianæ reliquias salvas volunt, communis salutis ac religionis periculum communi auxilio propulsare. Ad quod, inter cæteros principes, nobilitatem quoque tuam hortandam duximus ut principem valde Catholicum, et ut reipublicæ principem, quæ pro religione Christiana multa præclarissima gessit, ac de ea benemereri consuevit. Novimus sane te et senatum istum, vestris rebus etiam injuriam timere, ac maximas cogi impensas facere : sed quid abs te hic Ordo desiderat, ex dilecto filio, Petro Justiniano, priore prioratus Messanæ, cive tuo, et ipsius Ordinis fortissimo milite, cognosces. Nos, ne longiores simus, ejus Ordinis, cum pro nostra erga eum benevolentia, tum Christianæ reipublicæ causa, nobili-

tati tuæ tanto studio commendamus, quantum, etiam tacentibus nobis, et virtus ac merita eorum militum postulant, et magnitudo periculi Christiano populo impendentis efflagitat. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XIX Decembris MDLXVII, Pontificatus nostri anno secundo ».

79. Quam efficaces fuerint hæ Pii preces et monita, quæ subsecuta sunt comprobarunt, ut suis locis dicendum erit, et illustris qui de immanissimo hoste actus est triumphus palam ostendit. Militum autem generalis magister non solum missis ad Christianos principes (ut ex Pii Epistolis audisti) oratoribus Melitæ securitati prospexit, sed universas quoque auri argentique cælaturas in pecuniam imprimendam tradidit, ut narrat Natalis Comes [1]; qui etiam refert, Romagasium, Melitensis ejusdem Ordinis equitem, ad Eplam insulam duabus triremibus, duos Turcicos dicrotos aggressum esse, commissoque prælio, utrinque permultis vulneratis ac cæsis, inter alios ipso Romagasio in facie a sagitta vulnerato, post diuturnum nihilominus certamen, alterum hostium dicrotum, cum centum et triginta Turcis ab ipso fuisse captum, alterum vero, quod ad Eplam impegerat, a Turcis iisdem relictum.

80. *Veneta respublica sibi ipsi timet, et ab irruentibus fluminibus magna patitur damna.* — Veneta vero respublica Pii monitis ac consiliis minime in Turcas impelli egebat, cum proprio sibi cavendum esse periculo rite intelligeret, dum illi non tam Melitæ quam Cypri expugnationi inhiare cognoscerentur, occasionemque quærere ut pacem infringerent. A Selymo siquidem, novo Turcarum tyranno, Venetias legato misso, cum multa is de Ottomanorum suorum principum potentia ac viribus ex more jactasset, adjecit Selymum, Alphonsi Ferrariæ ducis injuriam haud inulte relicturum, et quod Maximiliano imperatori, hosti suo, opem subministrasset, vi et armis vindicare decrevisset. Finitimam idcirco eidem duci rempublicam, an ei auxilium contra se præstitura esset, scire velle edixit. His plures de Uschochis querelas addidit, et enixe ab eis damna ac clades illatas Turcis amplificavit, quas, nisi respublica prohibere studuisset, meritis de prædonibus sumptis pœnis, Selymum, propria immissa in Adriaticum classe, id effecturum. Hac siquidem ratione ostendere demum connixus est, pacis conditiones a Venetis violatas.

81. Objectas criminationes de facili senatus propulsat : et licet a Marino Caballo Bizantii legato suo, iisdem conditionibus quibus pax statuta fuerat cum Solymano, firmatam ipsam quoque intellexisset a Selymo ; nihilominus barbaræ fidei non credendum æquius censuit ; quapropter duces in Illyricum, Epirum, Cretam mittere statuit, eorumdemque loca communiri mandavit. Cum vero accepisset, Selymum, inter cæteras reipublicæ ditiones, Cyprii regni (ut innuimus) occupationi inhiare, nihilque, ad ipsum tuendum, ac ad quosvis hostium impetus repellendos opportunius videretur, quam Leucosiæ, in medio fere insulæ sitæ, communitio ; illam senatus idem præcipit, eidemque incipiendæ ac perficiendæ tanto studio Cyprii incubuerunt, ut brevi, sicut Maurocenus narrat, consummatum prius quam cœptum opus visum sit. Uschochos etiam, quos diximus, nefarios piratas respublica acerrime insequi jussit ; et a Carolo, archiduce Austriæ, Cæsaris fratre, qui ad Styriam, Carinthiam, Carniolam ac alias suas Italiæ proximas ditiones invisendas venerat, enixe petiit, ut efferam eam gentem, vel in alias terras amandaret, vel debitis suppliciis eorum flagitia coerceret.

82. Haud modicum, hoc eodem tempore, damnum eadem respublica, Veronæ, Vicentiæ, Patavii, ab irruentibus fluminibus perpessa est ; adeo siquidem hæc intumuere, ut magna pars agri et urbes, eluvione omnia inundante, sub aquis latuerint. Et Athesis, (ut Maurocenus et Bulengerius referunt) qui Alpibus Tridentinis ortus, Veronam mediam secat et per agrum Atestinum latasque Eridani paludes ad Brundulum in mare se projicit ; immenso impetu, prorupto ponte, strage obstantis molis refusus, duo millia hominum, greges complures et armenta obruit et mersit, prætoria et villas funditus evertit, annonam corrupit.

83. *Genuenses ab intestinis et externis difficultatibus eximuntur.* — Sed et alia Italiæ respublica Genuæ ab omni prorsus perturbatione minime expers fuit ; nam, cum Joan. Baptista Lercarius, qui ducis ejusdem munere perfunctus fuerat, obtinere haud potuisset, ut procuratoris dignitate (uti mos plerumque ferebat) ad vitam ornaretur ; Augustino Pinelli et Lucæ Spinolæ senatoribus qui peracti officii ab eo rationem expetere jussi sunt, id factum invidia, Joannes Stephanus, Lercarii filius, credidit ; ideoque patris injuriam ulsciscendam suum esse existimavit. Sub vesperum igitur, palatio redeuntes, duos senatores, per suos sicarios aggreditur, quorum manu Pinellus interficitur, Spinola graviter vulneratur. Hoc facinore universa urbe commota, toti reipublicæ gravem perniciem intulisset, ni detecto quamprimum sceleris auctore, Joanne Stephano, debita pœna (frustra pro eo Pontifice ac Catholico rege intercedentibus) fuisset affectus. Pater tamen, quo inscio, crimen commissum fuerat, liber abire permittitur, et sic respublica pristinæ tranquillitati restituitur.

[1] Natal. Com. Hist. lib. 18. pag. 387.

84. Terminatum quoque maximo ejusdem reipublicæ bono est hoc anno in Corsica bellum, quod per triennium jam eam insulam divexaverat. Ejusdem auctor extiterat Sanpetrus quidam, vir strenuus, bellicarumque rerum non ignarus ; qui bello inter Burgundos et Gallos, Galliæ regi inserviens interfuerat, quo absoluto in patriam se eam insulam receperat, utpote qui quod reliquum sibi vitæ supererat, in tranquillitate et pace ibidem degere decrevisset. Hic ingentis palatii machinam, ad munitionis formam, evehere cœperat, ita ut adversus omnium quorumcumque incursus, tutissimum jam esse præsidium conspiceretur. Quod iniquo animo ferens Genuensis senatus, a fabrica abstinere jussit. At ille, qui ingentem pecuniæ vim ea in constructione consumpserat, parere se quidem paratum dixit ; veruntamen, quod sero id sibi imperatum fuisset, et pæne ædificio absoluto, impensam pecuniam sibi, ex publico ærario restitui postulavit ; quod cum facere respublica recusaret, exasperatus Sanpetrus, ad defectionem insulanos alios concitat, et ex improviso Genuenses omnes trucidat.

85. Toto triennio, ut diximus, varia fortuna, deinde res armis acta est, ac tandem, Sanpetri morte, hoc anno, victores Genuenses evasere, pristinæque obedientiæ ac subjectioni, rebellionis duce cæso, insula redditur. Sanpetri filium, qui audito patris obitu, se in fugam dederat, rursus in insula res novas commoliri studuisse, et Cosmi Etruriæ ducis præsidium implorasse, scribit Hadrianus ; at ex sententia nil ei successisse affirmat, quod nec ea inter insulanos et exteros auctoritate, nec ea virtute, qua pater, polleret.

86. At Pius, non modo, ex sedata hac tempestate, ingentis lætitiæ edidit signa, sed, ne quovis prætextu denuo excitari contingeret, sollicitus fuit ; omneque illud idcirco liberalissime præstitit, quo sincera stabilisque tranquillitas firmari posset. Id ex Epistola ad ducem et rempublicam ipsam scripta, dilucide apparet [1] : hujusmodi siquidem fuit :

« Dilectis filiis, nobilibus viris, duci ac gubernatoribus reipublicæ Genuen.

PIUS PAPA V.

« Dilecti filii etc.

« Sicuti antea dolebamus laboribus vestris, quibus ob defectionem Corsorum per tot annos fatigati estis, ita res vestras in ea insula prosperius, Deo favente, succedere cœpisse, ex vestris litteris, et ex dilectis filiis cardinalibus civibus vestris, libenter admodum cognovimus. Clementiam vero, qua præfecti vestri erga eos qui ad obedientiam redierunt usi sunt, majorem in modum laudamus. Quod autem ad alios recipiendos non parum vobis profuturum esse speratis, si a præteritorum annorum decimis, quæ episcopis illius insulæ debitæ, ab ejus defectionis auctore extortæ fuerunt, auctoritate Apostolica absolvantur : nos, cum propter animarum lucrum, quantacumque rerum temporalium damna spernenda ac pro nihilo habenda sint, ad sanitatem redire volentes, eo impedimento retardari nequaquam volumus. Itaque vestris precibus annuentes, omnes et singulos, qui ad vestræ reipublicæ obedientiam reversi sunt vel revertentur, a prædictorum annorum decimis, episcopis aut clero debitis, auctoritate Apostolica, tenore præsentium absolvimus ac liberamus. Datum Romæ, apud S. Petrum, die XIV Novembris MDLXVII, Pontificatus nostri anno secundo ».

87. *Casalensium seditiones finem habent, et Cosmi Etruriæ ducis principatus vires acquirit.* — Casalensium quoque seditiones vix exortæ hoc tempore finem acceperunt ; in ducem siquidem Mantuanum dominum suum ii conspiraverant, quod ægre ferrent suorum quorumdam privilegiorum jacturam. Ea de re in judicium, ante Maximilianum imperatorem, ducem ipsum vocaverant ; at, cum iste causam obtinuisset, et Marchio renuntiatus esset, Mola et Capellius Casalenses jurisconsulti, quod judicio assequi non potuerant, armis extorquere conati sunt, armatisque duobus militum millibus, noctu vim duci inferre voluerunt. At is, insidiarum ab episcopo civitatis admonitus, se in arcem recepit ; et coacto deinde milite, rebellantes compressit.

88. Cosmus autem, Etruriæ dux, qui, ut mox diximus, Sanpetri promissis et obtestationibus aures minime præbuerat, ut contra Genuenses sibi auxilio esse vellet ; Marchionum tamen Malaspinarum, qui Luniacensi valli dominabantur, patrocinium suscepit, eosque ab Hispanorum militum vexatione ac transitu, hac ratione redemit. Quod, et principum æmulorum, (inquit Thuanus) et ipsius Philippi Hispaniarum regis animum pupugit ; quod sensim, nempe hac ratione, Cosmi augere principatum ac auctoritatem agnosceret.

89. *Ursinus, Pitiliani comes, Romam adducitur, et compellitur errores abjurare.* — Major tamen inter Mediceos ac Farnesios orta est disceptatio, ob mortem Francisci Ursini, Nicolai et Orsi fratrum parentis, ac Pitiliani et Sorani Comitis. Orsum siquidem Franciscus Etruriæ princeps tuebatur. Nicolai vero partes Farnesii fovebant, spe concepta Pitiliani, si penes Nicolum remansisset, potiundi ; et jure quidem uti primogenito id ei deberi videbatur, et hinc pater, morti proximus, injuriarum a Nicolao filio acceptarum deposito sensu, suadente (ut scribit Hadrianus) cardinali Farnesio, novo condito testamento prioreque abrogato,

[1] Ex Archiv. Vatic. ut supra.

quo eum ut ingratum exhæredaverat atque Orsum ad hæreditatem vocaverat, tanquam natu majorem, hæredem instituit. Pitilianenses tamen Nicolai principatum constanter rejecisse idem Hadrianus testatur, et quod ipsum crudelem experti fuissent, et quod non recte de religione sentientem animadvertissent ; quapropter, eodem hoc anno, tum Hadrianus ipse, tum Natalis Comes, et alii, præcipiente Pio, Romam vocatum, ac in carcerem trusum, coram cardinalibus Sacræ Inquisitionis, pravas quibus imbutus fuerat opiniones abjurare compulsum fuisse testantur.

90. *Anxii Helvetii de transitu Hispanorum in Belgium migrantium.* — At, cum per Allobroges, hoc ipso tempore, Hispanorum exercitus sub Albæ duce pertransiret, in Belgium trajecturus ; magnus idcirco metus ac suspicio Helveticos et Genevenses (et hos præcipue ob insitum causa religionis odium) ne quid contra eos moliretur, incessit. Ut igitur sibi consulerent, tum ad Helvetios sectarios, tum ad Condæum et Andelottum legationes decernunt, ipsosque communis periculi admonitos, ad arma capessenda hortantur opemque eorum implorant. Interim ipsi intra mœnia armati consistunt, omnibusque rebus ad defensionem necessariis egregie se instruunt. Reliquos omnes Helvetios, jam sumptis ubique armis, palam professos fuisse se velle Genevam defendere, neque ullo pacto se ejus urbis expugnationem passuros edixisse, scribit Natalis Comes. At, cum Helvetios Catholicos in hanc sententiam defendendæ Genevæ descendisse nefas sit credere ; hinc probabilius apparet quod Hadrianus refert, solam nempe Berniam, ut eidem urbi auxilio esset, arma sumpsisse.

91. Et quidem eam, omnium hæresum fœdissimam sentinam, Albanum aggredi, ac de medio tollere Pius exoptasset ; verum festinato gressu ipsam pertransiit, ac in Belgium descendit : suscipere enim Philippus rex bellum noluit, ex quo utilitatis parum, damni plurimum certe percipere potuisset.

92. *Albani ducis in Belgium itinerarium.* — Diu autem, ut Haræus aliique scribunt, anxius fuerat rex ipse, quamnam Belgicorum tumultuum morbo commodam medicinam adhiberet ; sed tandem, sub finem mensis Martii præsentis anni, procerum Hispaniæ generali consilio coacto, statuisse in Belgas rebelles se dixit ex eorum numero cum copiis unum mittere, qui eosdem cohiberet. Ad id aptos proceres duos nominavit, Ferdinandum nempe Alvaresium Albæ ducem, et Medinæceli ducem, alterum ; ita ut, pro cujusque ingenio, diu in concilio disceptatum fuerit quisnam eorum esset alteri præferendus. Major autem inter regium confessarium ac sacræ Inquisitionis præfectum, (vel, ut nonnulli contendunt, inter Albæ ducem, cujus sententiæ, licet absens, favebat etiam cardinalis Granvellanus, et Feriæ ducem et Ruigum Gomez) acta est disceptatio ; contendente confessario, Feriæ duce, ac Gomez, benignitate ac clementia Belgas in officio esse continendos : oppositam rigoris ac severitatis sententiam acerrime Inquisitionis præfecto ac Albano tuente ; et in hanc demum major pars procerum descendit, vel quod vere meliorem censeret, vel quod severiori regis ingenio, qui eidem adhæsisse cognoscebatur, hac ratione blandiri existimaret ; et hinc, Medinæceli duce rejecto, aptissimus severitatis minister, dux Albanus eligitur, eique Belgii præfectura defertur.

93. Quonam vero modo munus subierit, ex Mendosa Hispano, hujus expeditionis socio, exscripsit his pæne verbis Haræus : « Albanus etc., ut valedicat regi, qui tunc Acanieuzæ erat, die decimo quinto Aprilis, anni sexagesimi septimi supra sesquimillesimum, Madridio discedit, mansitque cum rege usque ad diem ejus mensis decimum septimum, quo profectus est, ut Carthagine Hispaniæ classem conscenderet. Præstolabatur eum Joannes Andreas Doria seu Auria cum triginta septem triremibus, in quas, impositis septemdecim Hispanorum peditum signis, (erant ea recens conscripta, ut in Sicilia, Sardinia, Longobardia, Neapoli, unde veterani ad expeditionem Belgicam erant assumendi, tantisper forent in præsidiis). Albanus, die decima Maii cum classe Carthagine solvit, septimoque post die, Genuam in Italia appulit : inde delectu indicio, in Alpes Rhetias, loco *a S. Ambrosio* cognominato, censuit veteranos pedites ad octo millia septingentos et octoginta : equites, cum Hispanos tum Italos, mille ducentos. Moverunt se copiæ decimo quinto Junii, eo semper per Alpes servato ordine, uti quo loco *prima* acies hac nocte constitisset, ibi nocte sequenti, *secunda* quiesceret, succederetque eadem ratione *tertia.* Albanus ipse primam ducebat aciem. Ejus filius, Ferdinandus Toletanus, magnus S. Joan. prior mediam, Chiappinus Vitellius, Marchio Chetovæ, dux veteranus et celebris, postremam. Ubi in Burgundiam ventum est, junctis quadringentis equitibus ibi conscriptis, deinceps universus exercitus simul se movebat, finitimis omnibus, Francis, Genevensibus, Suiseris, pro finibus suis, diligenter in armis excubantibus. Duodecim dierum itinere Burgundiam emensus est, duodecim aliis Lotharingiam. Circa Theovillam, Ducatus Lutzemburgici urbem, discit Albanus de mille ducentis equitibus Germanis, qui circa Bergeliam (ubi et diu postea hæserunt) ejus imperium expectabant : itemque de duodecim Germanorum peditum signis, duce Alvarico Lodronio, similiter regi sacramento addictis, etc. ». Hæc ille, quæ nos hic ideo recensere duximus, ut appareat,

quanto religionis zelo, quot expensis, quot viribus, rex vere Catholicus Catholicæ fidei et Inquisitionis defensionem, ac omnimodam Tridentini Concilii acceptationem apud Belgas susceperit ; licet uno eodemque tempore, Neapoli ac Mediolani, ut diximus, quibus in locis, nec proceres, nec populi illud recipere recusaverant, ipsius ministri contra ejusdem Concilii decreta tam asperum bellum commovissent.

94. *Ducissæ Parmensis præclara facinora.* — Armis autem, nondum ab Albano in Belgium traducto exercitu, religionis rem Parmensis etiam, et quidem felici prosperoque eventu, egerat. Megemus enim cum milite Ultrajectum ingressus, ineunte hujus anni Januario mense, non modo novatorum contubernia disturbaverat, verum et metu Bredenrodium Viana depulerat ; qua de re ad cardinalem Alexandrinum memoratus alias Joannes Straetmanus ita scripsit : « Istis diebus ex Antuerpia stipendiarii milites hæretici confugerunt ad oppidum domini Bredenrodii (qui omnium malignantium cernitur esse dux, capitaneus ac asylus) dictum Viana, in comitatu Hollandiæ, ubi ipse Bredenrodius cum suis hæreticis obsidetur et cinctus est, jussu illustrissimæ nostræ gubernatricis, a Comite de Mega, viro strenuo, et sibi adjunctis. Det Dominus gratiam, ut speratam victoriam obtinere valeamus ; nam ex ea hæreticorum effrænata temeritas plurimum confringeretur ». Additque statim : « Hic Bredenrodius, elapso mense, misit libellum supplicem mirabilem illustrissimæ ducissæ, et quem, una cum responsione impressum V. J. D. transmitto, in lingua gallica, prout solummodo extat, sperans citissime ad manum habituram quempiam, qui V. J. D. interpretetur. Bruxellæ, secunda Martii MDLXVII ».

95. Bredenrodius tamen paulo post Viana elapsus, contempto Parmensis præcepto, de militibus nisi suo imperio conscribendis, Antuerpiæ, per certos isthinc homines, milites legit. His tamen navigio decedere ab ea urbe coactis, plures se addiderunt in itinere, quo Hollandiam petere vulgarunt, Zelandiam licet cogitarent. Novæ hujus militiæ dux erat Thoulousius quidam, qui e loco repulsus quo appulerat, retro, unde venerat, conscenso flumine, Antuerpiam contendit, ac prope illam se vallo communire decrevit. At rei admonita Parmensis, Benoirio, Bruxellensi præsidio cum aliis celerrime misso, tertio idus Martii, ab his Thoulousius cæditur, ejusque milites fere cuncti, vel, in quas se receperant, ædibus igne consumpti, vel mersi flumine, vel pugnando enecati. Trecenti in captivitatem redacti, etiam omnes jugulati, Antuerpiensibus hæreticis e civitatis mœnibus suorum excidium contemplantibus atque ægerrime ferentibus, qui, si in Catholicos, ut dicebatur, insurgere voluissent, auxilio esse potuissent. Et quidem magna ex his Antuerpiæ exorta est seditio quindecim millium novatorum Calvinistarum, qui furentes per Ecclesias monasteriaque discurrere cœperunt, et presbyteris ac monachis e suis ædibus profligatis, urbem totam conturbarunt. Verum a majori Catholicorum simul ac sectariorum Confessionis Augustanæ multitudine, invita licet, Calvinistarum audacia est compressa.

96. *Cameracensis archiepiscopus Pio urgenti receptionem Concilii Tridentini opponit indultum exemptionis capitulo concessum et ab ipsomet juratum.* — Cæso autem Thoulousio, Valencenas etiam, jam diu obsessa, a Noircamio in regis potestatem redigitur ; ac extremo supplicio, seditionum ac hæresis ministri afficiuntur, decim. kalend. Aprilis ; et hinc nono kalend. ejusdem mensis ab eodem Noircamio Cameracensium civitas, proprio episcopo rebellis, solo Noircamii nomine audito, fugientibus Calvinistis, eidem episcopo restituitur. Erat is Maximilianus a Bergis, qui Pii monitis excitatus, sacri Tridentini Concilii decreta in morem induci totis nisibus voluisset. At Ecclesiasticorum reformationi ab ipso initæ, capitulum ac canonici Cameracenses, exemptionis quoddam indultum ab ipsomet juratum objecerant, quo illius zeli conatus irriti reddebantur. Ea de re Maximilianus, pluribus litteris commonendum Pontificem duxit, qui, habita locorum temporumque ratione [1], hoc ei responsum dedit :

« Ven. fratri, Maximiliano, archiepiscopo Cameracensi.

PIUS PAPA V.

« Ven. frater, etc.

« Ex pluribus fraternitatis tuæ litteris perspectum desiderium exequendi sacri Concilii Tridentini decreta, magnis, ut debemus, in Domino laudibus prosequimur. Id ipsum nos, pro commissa nobis Ecclesiarum omnium sollicitudine, quantopere cupiamus, re ipsa ab omnibus jam cognitum fuisse putamus. Frustra certe tot et tam salubria decreta facta fuissent, nisi ea in usum et consuetudinem per nos, et te, atque alios fratres nostros, adducerentur. Sed postulatione tua, a nobis una cum ven. nostr. fratribus, cardinalibus Congregationis sacri Concilii, mature considerata atque perpensa, existimavimus fraternitatem tuam eo contentam esse in præsenti debere, si, non obstante indulto exemptionis dilect. filior. capituli Cameracensis, et concordia cum prædecessoribus tuis inita, et abs te jurata, vices nostras tibi in his, quæ ad correctionem morum pertinent, delegaremus. Non parvam sane, si diligenter attendas, facultatem tibi impertitam esse co-

[1] Ex Archiv. Vatic. ut sup.

gnosces expromendi pium zelum tuum. Late patet correctio morum : ad eos corrigendos fraternitas tua sedulo et diligenter, una cum suis suffraganeis incumbat. Cleri corrupti depravati mores, sicuti hæresum initium attulerunt, ita si correcti fuerint, primum id et præcipuum remedium erit exstirpandarum hæresum. Hac in re, ubi cum grege tibi commisso officium tuum præstiteris, ad ea quæ restabunt perficienda viam tibi munies ac patefacies. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXIX Januarii MDLXVII, Pontific. nostr. ann. secundo ».

Hæc Pius. At, sicuti, ut diximus, non. kalen. Aprilis Cameracum proprio episcopo, Calvinianis fuga elapsis, restitutum est ; sic pariter kalendis ejusdem mensis, Trajectum regium militem in urbem admisit ; id, quod tandem Antuerpia etiam ac Busiducis facere compulsi sunt.

97. *Hollandia tota veræ religioni restituta.* — Bredenrodius vero multorum Geusiorum comitatu stipatus, Amsterodami morabatur, qua urbe excedere tamen adactus fuit ; ideoque, nave conscensa, in Orientalem Frisiam profectus est, sociis ut se sequerentur commonitis. At, cum illis Megemus Arembergiusque, qui se Noircamio addiderant, imminerent, in fugam se conjecerunt ; cumque fugientes Megemus insequeretur, centum in littore deprehensos occidit. Alii, qui adhuc in urbe remanserant, nec Bredenrodium secuti fuerant, navim conscendunt, sed a nauclero proditi, Narlingam navi adducta, in carcerem conjecti, ac variis deinde locis, ad cæterorum exemplum, extremo supplicio sunt affecti ; atque hac ratione Amsterodami, præsidiario regis milite recepto, res compositæ sunt. Nec tantum ea urbs, sed tota etiam Hollandia Zelandiaque, imo Belgium universum, religioni restituta ac regi, hæreticis ubique vel profligatis vel dilapsis, summa Parmensis vigilantia ac prudentia, visa sunt. Inter eos vero, qui propriæ incolumitati fuga consuluere, computari etiam posse Orangium, cognoscitur ; is enim , circa Aprilis initium, Hellegatæ cum multos proceres coegisset, ac cum eis egisset de modo labantibus rebellium cæterorum rebus subveniendi, plurimosque eorum nutantes, ac vulgi cæteri inconstantiam, solerti quo pollebat ingenio intellexisset ; tertio idus Aprilis Antuerpia Bredam se contulit, ac negotia sibi magna se præstolari in Germania simulans, quia sibi metuebat a duce Albano, qui illi a multis annis offensus erat, illuc paulo post profectus, omnibus sibi specialibus patria cedere suadens. Cum eo simul Belgio egressi sunt frater ejus Ludovicus ac comes Hostratus : Agamontius vero, nulla prorsus ratione in sententiam patriam deserendi trahi potuit ab Orangio ; qui tandem discessum ei suadere nullatenus posse cognoscens, sic ei dixisse fertur[1] : Aures mihi minime adhibuisse te pœnitebit, sed sero nimis : his verbis ei prædicens luctuosa infortunia illa, in quæ paulo post incidisse dicetur.

98. *Hermannus, seditionum et sacrilegiorum auctor, miraculo nec territus, nec conversus.* — Inter hæc autem, quæ usque adhuc retulimus, plura quædam assuetæ sævitiæ patrare hæretici veriti non sunt ; nam, ipsis kalendis Januarii hujus anni, Trajecti, (quam urbem diximus regium deinde militem recipere coactam fuisse) Hermannus quidam, homo ad seditionem natus, et turbarum Antuerpiensium auctor præcipuus, tales ibi turbas concitavit, ut ea die in templa monasteriaque furibundi Calvinistæ debaccharentur. Sacrilegium exemplum Maseica et Hassaletum, Leodiensis episcopi oppida, secuta sunt, eodem Hermanno instigante ; qui quidem, cum apud Hassaletum, una cum aliis Iconoclastis, media nocte, Crucifixi imaginem impie deturbaret ; ecce semel atque iterum, ut narrat Surius, quod, nullo vento flante, cerei et faces omnes extinguuntur. Miraculo tamen nec perterritus, nec conversus Hermannus, sodales facinoris participes sese jurejurando obstringere voluit, priusquam loco cederent, nulli se hominum illud indicaturos. Hassaletum tamen, admotis castris mœnibusque dejectis, deditione ; Maseicam vero, obsidionis metu, in potestatem suam paulo post episcopus recepit. Hermannus fuga elapsus, et in curru, ut scribit ab Isselt, fœno onusto latens, supplicium evasit.

99. *Alia miracula contra Calvinistarum perfidiam edita.* — Ultima etiam Junii, miraculum aliud ad confundendam Calvinistarum perfidiam patrare Deus voluit ; nam, cum ea die, apud Harlinghen, Frisiæ castrum, in captivos eos, quos supra diximus, in navi una, a comite Arembergio comprehensos, mortis lata sententia fuisset ; patibulo septem addicti sunt, ex quorum numero unus ad Catholicam fidem reversus, peccata sua cuidam Franciscani Ordinis sacerdoti confessus est, et in Missa sacra Eucharistia sumpta, cum aliis deinde suspensus. Verum, cum spiritum exhalasse crederetur, adhuc eum vivere præfectus agnovit. Lictori idcirco mandavit, ut uno adhuc saltu illi mortem acceleret, quod cum ille tentaret, funis abrumpitur. Collapsus igitur in terram patiens, paulo post, tum a Deo, tum a præfecto, ore titubante veniam petere auditur, qui, rei novitate permotus, veniam concedit et sanandum chirurgo tradit. Miraculum sanctissimæ Eucharistiæ paulo ante sumptæ tribuitur, et eo plurimos incitatos, ad Catholicam veritatem reversos fuisse, narrat Surius, adduntque alii, non

[1] Bentivol. lib. 3. pag. 77.

modo judices, sed Parmensem ipsam, ut rem perspicue agnosceret, funem considerare voluisse, quæ cum eadem esset ac illa qua alii suspensi fuerant, præter naturam factum admirata est.

100. Et, ut præcipua fere omnia falsorum dogmatum capita, prodigiis etiam evertere Omnipotens Deus agnosceretur, ut idem Surius narrat, Gandavi, pridie solemnitatis Petri et Pauli, Romanæ Ecclesiæ fundatorum ac patrum, cum rumor sparsus fuisset postridie hæreticam concionem futuram, et magistratus eum qui id vulgaverat in vincula conjecisset; ipso Apostolorum die, non verbis, nec concione, sed facto et miraculo, orthodoxam veritatem prædicari Deus voluit; nam ad reliquias S. Livini in templum S. Bavonis delatas clauda mulier derepente sanata est.

101. *Solas Baptismi cærimonias præteritas esse supplendas, non Baptismum iterandum, constat ex hujus ævi historicis.* — Veræ igitur religioni, sic prodigiis e Cœlo, et armis adhibitis, Belgarum pluribus restitutis, accidit, quod de Baptismate infantibus ab hæreticis collato, juxta Spondanum, dubium exoriretur, de quo, hæc ipse : « Quod vero qui hæc describunt, addunt etiam, infantes ab hæreticis baptizatos, rebaptizatos fuisse a Catholicis, cum certum sit, Ecclesiam non rejicere Baptismum Lutheranorum et Calvinistarum, quoniam veram formam Sacramenti adhibent, dum baptizant, atque insuper, non solum a laicis Christianis utriusque sexus, verum etiam ab infidelibus formam servantibus, collatum approbare ; denique semper horruisse rebaptizationem infantium rite baptizatorum : debuit id (si quidem factum est, et non in contumeliam religionis Catholicæ ab hæreticis objectum,) a mulierculis peti, sicuti etiam Natalis tradit : scrupulo forte ductis, quod, aut non forma adhibita fuisset, vel pro aqua pura, quæ materia est necessaria Baptismi, adhibita rosacea, quemadmodum scimus usu receptum fuisse alicubi, aut alio liquore mixta (ex doctrina videlicet, tum aliorum hæreticorum, tum disertim Bezæ, qui ad Thomam filium scribens, se, si deesset aqua, et tamen Baptismum alicujus differre cum ædificatione non posset, quovis alio liquore, non minus rite quam aqua baptizaturum :) vel intelligi de cærimoniis circa Baptismum ab Ecclesia ordinatis, quæ, uti non necessariæ sunt ad essentiam Baptismi, ita valde utiles existunt et solent a multis, qui ab hæresi conversi sunt ad fidem, peti, ne quid habeant minus ab aliis Catholicis. Quod, si forte vere aliqui sacerdotes rite collatum, iterum absque conditione dubii prioris collationis, reiteraverint, certum est illos graviter peccasse et contra sensum Ecclesiæ fecisse ». Sic ille.

102. At, quorsum hæc omnia, cum scriptores, qui rem magis perspectam habere potuerunt, non ob reiterationem Baptismatis, sed ob suppletionem tantum cærimoniarum turbas quodammodo fuisse excitatas palenter asserant ? Audi hujus temporis auctorem, Laurentium Surium [1] : « Insulenses matronæ, die quadam in unum coeuntes, infantes suos ab hæreticis baptizatos, vi ablatos in templum apportarunt, ut quæ omissa erant, ritu Catholico supplerentur. Idem in infantes rusticorum fieri curavit dominus Rassemgemius ». Non negamus tamen, præter ista ad baptismi cærimonias pertinentia, in conventu Cameracensi, hoc anno habito, de aliis quoque ad sacramentum idem, et insuper ad violatores templorum, imaginum et reliquiarum, et ad matrimonii Sacramentum aliud spectantibus, actum fuisse ; si tamen sit fides iis, quæ inter opera Baii offenduntur, et Coloniæ sub anno MDCXCVI edita, perhibentur.

103. *In Belgium ingreditur Albanus, a quo potius exacerbatæ quam sanatæ res Belgicæ.* — Sed ut ad ordinem redeamus, sic Belgicæ res fuerant compositæ, (uti narrat Comes) quod Margarita litteras ad regem daret, significantes non opus esse novis auxiliis ; et ad Albanum, ut in Italia moraretur, donec rex litteras recentiores misisset. At, cum rex in tanta rerum quam audierat perturbatione, jam muliebri ingenio diffidisset, ac rescripsisset, res frigidis remediis minime indigere, se scire, ideoque velle Albanum accedere ; Albanus idcirco cum exercitu, ut diximus, jam Belgium trajecerat. Quæ post hæc evenerunt, habes ab Haræo [2], qui a fide dignis Monumentis ista excerpsisse testatur :

« Cum fines Lutzenburgicos (dux Albanus) attigisset, etsi jam intellexisset Parmensis ex regiis litteris, expeditionem illam Albano esse concreditam, misit tamen ad eum salutandum illuc usque obvios Barlaimontium et Noircamium, simul quoque, uti procerum omnium, totiusque Belgii nomine, de potestate a rege commissa Albanus edocere vellet. Quam, cum iisdem proceribus Albanus exhibuisset de suprema belli auctoritate, (de reliqua postea) præmisit Lodronium cum sua duodecim signorum legione, cum imperio Antuerpiæ uti in præsidio esset. Ita sexdecim peditum signa et præsidiarii Galli, qui eam hactenus in officio continebant, exauctorati sunt, omnesque simul copiæ novæ Belgicæ, retentis tantum ordinariis limitum præsidiariis. Nec multo post Albanus cum universis copiis Theonvilla Bruxellam versus, (per Lutzemburgum, Thenas et Lovanium,) ubi Parmensis erat, eadem qua prius, militiæ disciplina et celeritate contendit, venitque illuc, die XXII Augusti. Undecimo kal. Septembris Bruxellam ingressus, per urbem disponit decem si-

[1] Sur. Com. pag. 906. — [2] Haræus Annal. pag. 78.

gnorum legionem Siculam. Gandavum mittit Neapolitanam legionem signorum novendecim. Angiam, non longe a Bruxella, decem signa legionis Sardinicæ. Decem Lombardica Liram, equitatusque majorem partem Distemium. Et quia plures avebant scire, quanta Albano a rege in Belgas esset data potestas, cum Parmensis adhuc gubernatrix præsideret, præter patentes regias, quas proceribus a Parmensi nuper missis ostenderat, alias præterea tradidit Parmensi, quibus significabat rex, mittere se Albanum sui locumtenentem generalem in Belgio, velleque, dictus dux ad omnia advigilaret, tractaretque militaria omnia, relicta Parmensi rerum earum cura quæ gubernationem seu gubernaculum, veluti Reipublicæ ordinem concernerent.

« Pergit auctor Hispanus (de Mendoza, quem supra memoravit, loquitur): Et quia oriri in hoc difficultas possit, discernendi, quæ belli essent, quæ reipublicæ seu gubernaculi, declarare suam majestatem, suæ voluntatis mentisque esse, quatenus ipse Albanus hujus rei judex sit, pronuntietque, quæ ad bellum, quæ ad rationem gubernaculi pertineant, habeatque cum patentibus illis locumtenentis generalis regii amplam potestatem omnium negotiorum quæ religionem concernerent ab eaque dependerent, tam ad apprehendendas personas cujuscumque qualitatis, quam ad easdem castigandas, vel in gratiam recipiendas, cum facultate privandi officiis et bonis, vel gratiam faciendi, uti de patrimonio regio. Ad hoc Epistolam Parmensi Albanus tradit, propria regis manu scriptam, qua declarabat rex, jussisse se Albano certa negotia, quæ loco et tempore Parmensi aperiret. Ubi, cum Parmensis interrogaret, quænam ea essent negotia, respondit Albanus non satis nunc se eorum recordari, postea, ubi plenius occurrissent, se ea Parmensi declaraturum.

« Albanus, copiis quas adduxerat ea ratione qua ostendimus distributis, uti una nocte, si opus foret, in unum contrahi possent, differebat tamen adhuc (quod constitutum habebat) Egmondanum et Hornanum apprehendere. Etenim, etsi Egmondanum sibi Thenas usque gratulatum occurrentem, sed mox Bruxellam reversum, similiterque Hornanum Lovanii eum salutantem, atque inde domum suam Werteam abeuntem, seorsim capere potuisset; distulit tamen, ne altero capto, alter forsan elaberetur; volebatque simul, ut consiliarii eorum præcipui, Casenbrotius, Backerselii dominus, et Estrada, Hornani secretarius, quo omnia manifestiora evaderent, eadem opera comprehendi possent. Itaque, cum Hornanus Bruxellam paulo post venisset, diligenterque per exploratores de dictis consiliariis, ubi consisterent, Albanus esset edoctus, die nono mensis Septembris, comites Egmondanum et Hornanum, cæterosque consilii status senatores a meridie ad se vocat, quibus curiam ingressis, Sanchius Londognius comesque Lodronius ad comprehendendum Estradam celeriter proficiscuntur, quem inter Mechliniam et Antuerpiam invenerunt; eodemque tempore Salazarius et Spuchius, intra ipsam Bruxellensium urbem, Casenbrotio, Backerselii domino, manus injiciunt, ducente tantisper Albano consiliorum tempus, dum de iis edoceretur. Tum dimittit senatum. Porro dederat negotium, uti Egmondanus et Hornanus a domesticis suis nobilibus, diversis januis, per diversas aulas, honoris specie, educerentur. In una erat Sanchius Davila, qui Egmondanum; in altera Salines, qui Hornanum, captivos sisterent: quod ea ratione est confectum, uti sine tumultu, neutro de alterius captivitate edocto, uterque captivus maneret. Mox Barlaimontius et Mansfeldius pater, ab Albano ad Parmensem missi sunt, hujus rei nuntii, hocque negotium unum eorum esse, quæ rex, supra commemoratis litteris, indicare voluisset; fecisse autem se, ea inconsulta, ne plebs in eam fureret.

« Nocte proxima jubet Albanus Egmondano, scribat castellano suo Gandavensi, symbolumque certum mittat, quatenus castrum, regis jussu, Alphonso Ulæ tradat : quo illud ingrediente, cum duabus Hispanorum cohortibus, præsidiarii veteres discedunt, et non multo post, eo ducti sunt dicti duo comites captivi servatique, donec de reis constitueretur. Cæterum, ad cognoscendam eorum causam, rebellionisque universa negotia judicanda, instituit Albanus novum consilium justitiæ seu criminum, ultra consilia consueta, etc., ipseque dux erat novi consilii caput, eaque ratione idem brevi rem eo perduxit, uti jam de profectione sua in Belgium, tanquam parum necessaria, rex cogitationem deponeret ; maxime cum eam quoque retardaret captivitas principis Caroli filii sui, secutaque ejus mors, cum tristi simul funere Isabellæ Franciscæ, dilectæ conjugis ; ad hæc Maurorum in regno Granadæ, seditiones rebellionesque, etc. Hæc Mendosa Hispanus : et si posteriora, non nisi anno sequenti acciderint, uti tunc dicemus. Alius sic narrat: Albanus de rebus publicis præsidiisque disponendis prætextu, omnes status consiliarios in consilium vocat, quinto idus Septembris. Erat autem curia, palatium nempe Culemburgicum, (quo se Albanus continebat, relicto Parmensi palatio primario) interea, dum proceres consultant, militibus septum. Consilio dimisso, confestim Comitem Egmundanum, abire meditantem, gladium armaque deponere, et in carcerem deduci, regio nomine imperat: quod quidem ægre difficulterque patitur Egmundius : Comes etiam Hornanus alio cœnaculo exiens apprehenditur, uterque custodiis Hispanicis traditur ; capti

sunt quoque dominus Backerselæ, et secretarius Hornani, pluresque alii. Comes Carolus Mansfeldius, militum Gallorum, Antuerpiæ antea præsidiariorum tribunus, in ipsa tunc curia præsens, ocius, patre innuente, discedit cum aliquot aliis. Comes etiam Hoochstratanus Egmondani et senioris Mansfeldii (qui Hornanum eo illexerant) verbis inductus, Bruxellam tendebat, verum vulnere fortuito præpeditus, non venit. Circa id quoque tempus dominus Antonius Stralius, consul Antuerpiensis, cum aliis aliquot capitur, quorum bona omnia statim sunt descripta. Lovanio item, quarto idus Septembris, Albani jussu, in Hispaniam abductus est Philippus Buranus, Orangii filius, quatuordecim annos natus. Hinc rursus tremor terrorque permultis, tam nobilibus quam plebeiis; quorum magna pars fugam ineunt, ita ut Oostlandia, Clivia, Emba, Germania universa, Francia, Anglia, Belgis exulibus abundet.

« Statim post Albani ex Hispaniis discessum, undecimo kalend. Junii, Marchio Bergensis, quem, cum Montigneo dudum ad regem a Parmensi missum diximus, in Hispaniis obiit, mœrore tædioque confectus. Montigneus quoque, ineunte Mense Octobri hujus ejusdem anni, quod liberius in Albani severitatem loquebatur, in castro Segobiensi, adhibitis custodibus, servatus est, ac demum anno septuagesimo hujus sæculi, item mense Octobri ex hac vita discessit, non sine suspicione mortis violentæ.

« Interea Albanus ad urbem Antuerpiensem, vico Kilio ad Scaldim, meridiem versus arcem metatur, nec mora, sexto kalend. Novembris, fundamentis jactis, urbem ex opposito arcis perviam apertamque, mœnibus dirutis, fossisque repletis, reddit, operique bis mille operariis adhibitis, brevi fortissimum, maximum lateribus coctis aliisque lapidum generibus castrum construit, quinque propugnaculis aptissime munitum, hisce nominibus : *El Duque, Fernando, Toledo, Alva*, et quinto *Paciotto* a machinario operisque præfecto, Paciotto Sabaudo, sic cognominato. Ad castrum construendum, civitatem quadraginta florenorum millia conferre oportuit, centesimi et decimi nummi ratione, pro facultatibus capitatim colligenda : quæ quidem tunc non omnino illibenter ob eam causam soluta sunt, quod hac ratione urbem præsidiariis militibus liberam fore, civibus persuaderetur, quamvis id tardius sit consecutum. Arci aliquousque perfectæ mox Hispani ac Germani aliquot præsidiarii impositi sunt, quibus cives lectos, et quæ eo pertinent, suppeditare multo tempore cogebantur. Tormenta bellica oppidi eo illata. Arci primo Gabrielem Cerbellionem, postea Sancium Davillam, ex milite gregario, virtute bellica, ad summas dignitates provectum, Albanus præfecit.

« Postea, decimo quarto kalendas Januarii, Boisii, publici regiique actoris seu procuratoris postulatione, principem Orangium, comitem Ludovicum Nassovium ejus fratrem, comitem Hoochstratanum, Burgensem, Culenburgium, dominum Bredenrodium, pluresque alios, in jus vocari et coram adesse intra ter quatuordecim dies Albanus jubet. Horum nonnulli, inter quos præcipui, Orangius et Hoochstratanus, apologiis scriptis præloque excusis, causam suam tutantur, allegantque se neque legitime, neque coram judice competente citatos; debuisse enim, utpote aurei velleris torquatos proceres, a sodalibus fratribusque torquati Ordinis equitibus judicari. Hæc pluraque alia privilegia citant, et se judicia coram imperatore, aut aliis principibus judicibus, non præoccupatis, libenter adfuturos offerunt, uti latius in apologiis, typographorum opera editis, videre licet ».

104. Verum, quod Orangius, Nassovius ac alii in jus vocati sunt, non hoc anno, sed sequentis dumtaxat initio, factum fuisse plures asserunt, nosque suo loco dicemus. Ista autem ex Haræo merito hic fusius apponenda duximus, quod ex iis cognoscatur, jam pæne, Parmensis dexteritate, seditionum Belgicarum extinctum ignem, rursus excitatum esse, quo immenso ac inextinguibili incendio, universa postea, non religionis minus, quam regis detrimento, ea regio conflagraverit.

105. Et quidem vel unum demandati Albano muneris verbum ad Belgas perlatum, consopitos ignes suscitare visum esse, diserte scripsit ad cardinalem Alexandrinum, sub die XI Junii hujus anni Straetmannus, et ea quidem mente, ut mutato consilio, suadente Pontifice, rex ipse Belgicum iter susciperet. En ejus verba [1] : « Cum, ob certa negotia, hoc mense Maii elapso, profectus essem in Flandriam, et pertransissem Allodium, Gandavum, Brugas et alia Flandriæ loca, et venissem Antuerpiam, Mechliniam, demum Bruxellas, quæ sunt civitates ducatus Brabantiæ; in itinere existens, diversis vicibus Catholicos audivi, non satis esse contentos, (taceo hæreticos) quod dux Albanus (quem patriæ nostræ existimant non satis affectum, sed potius adversantem) magno cum exercitu properet in patriam nostram, metuuntque plurimum, ne quod nostra illustrissima gubernatrix, maxima cum prudentia, infracto animo construxit, ipse dux Albanus destruat; et quas superatas atque difficillimas hujus patriæ tempestates nostra gubernatrix constanti pectore, non parcens corpori neque vitæ, sedata est, ac mitigavit, ne per ducis Albani adventum cum tanto exercitu talique potestate atque commissione interturbentur, fiatque no-

[1] Ex Archiv. card. Alexand. ut supra.

vissimus error pejor priore. Sed veniat (aiunt) rex noster, qui, si quid restat, perficiat ; nam pericula sublata sunt, suæque majestati Catholicæ pacificus cum toto suo comitatu, sive milites sint, sive nobiles, in patriam patebit ingressus ; sed et multo plura, illustrissime domine, a diversis audivi murmurari ac dici, quæ, ob bonum patriæ nostræ, vellem secreto suæ Sanctitati referri, ut de remedio sua Sanctitas provideat opportuno, stimulando videlicet regiam majestatem, ut huc ocius in propria veniat persona».

106. Et certe melius fuisset, uti exitus comprobavit, vel Albano eam provinciam non demandasse, vel regem ipsum in Belgium se contulisse ; nam coram, rerum statu perspecto, eam forte sententiam mutasset ; quod nimirum rebellionis præteritæ jamque compressæ radices funditus violenterque essent eradicandæ, jamque pæne obductas cicatrices, ferro et igne refricare æquum minime duxisset ; vel, pro temporis demum opportunitate, plura dissimulanda agnovisset. Et hoc quidem prudens fuerat Pontificis consilium, uti anno præterito non semel diximus, diuque idcirco, ante perlatas ad se Belgarum preces ac vota, Philippo eidem propositum, ut præterea ex Epistolis patet ad eumdem regem [1], ab ipso Pio, ineunte anno etiam datis, quæ hujusmodi sunt :

« Charissimo in Christo filio nostro, Philippo, Hispaniarum regi Catholico.

PIUS PAPA V.

« Charissime in Christo fili noster etc.

« Cogit nos, et commissum nobis a Deo officium, et paternus erga te amor, ea de re cum majestate tua agere, de qua sæpius jam egimus, et quo pejore in dies loco res Flandriæ esse audimus, eo impensius hortari, monere et instare, ut sine longiore cunctatione, ad eos sedandos tumultus sese conferat. Potest etiam nunc majestas tua, si illuc ierit, aut saltem in Italia primo quoque tempore venerit, et eo firmum exercitum præmiserit, saluti ejus provinciæ providere ; sed si segnius egerit, tum cupiet illis rebus succurrere, cum minime poterit. Crescit in dies studiosis novarum rerum hominibus animus, quod nondum majestatem tuam te isthinc commovere audiunt : e contrario autem debilitantur et franguntur Catholicorum animi, quod nondum certum ullum nuntium acceperunt, te ex Hispania discessurum. Proinde hortamur te et rogamus, ac per Redemptorem nostrum obtestamur, charissime fili, ut, cum primum veniendi facultatem nactus fueris, omni mora omissa, in Italiam venias. Quo cum veneris, de eundo in Flandriam commodius deliberare poteris. Fama ipsa interim tui in Italiam adventus, si modo mature ac cum magnis copiis veneris, non parum eorum, qui in fide et devotione manent, animos confirmabit, et rebelles ac seditiosos deterrebit. Plurimum autem majestati tuæ expedire censemus, favorem tibi in hoc bello adjungere Christianissimi Francorum regis, affinis tui, quem tibi propense affuturum esse confidere debes, sicut nos quoque intelligere cœpimus ; propterea quod ipsi quoque non parum expedit, cum regnum plenum hæreticis et seditiosis hominibus habeat, qui essent cum hæreticis Flandriæ societatem inituri, incendium illud abs te extingui, ne latius serpat, et ad ipsum quoque trajiciat. Utinam perspicere plane posset majestas tua curam et angorem nostrum, cum, tanquam ea quæ oculis aspiciuntur, cernamus ruinam quæ imminet, nisi tanto periculo per te obviam eatur. Itaque non contenti his litteris, hac eadem de re cum majestate tua quam diligentissime agere voluimus venerabilem fratrem nostrum archiepiscopum Rossanensem, nuntium nostrum, avidissime aliquem certum nuntium de te in Italiam venturo expectantes. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XVII Januarii MDLXVII, Pontific. nostri anno secundo. »

107. Et huic sane prudentissimo Pontificis consilio acquieturum tandem Philippum censendum est, etsi non in Belgium, in Italiam saltem nunc trajiciendi, nisi domesticæ, quæ hoc anno jam adoleverant, curæ prohibuissent. Verum, cum his distractus, Hispaniam linquere nequit, ac per Albanum Belgii morbo mederi existimat, per illum amplius exacerbat ; nam, cum is, ut diximus, mitioribus omnino remediis posthabitis, severiorisque ingenii sui consiliis, non modo ea se moderatione, qua usque adhuc in officio Belgios continuerat Parmensis, sese non gerit, sed insuper omni sævitiei ac tyrannidis genere, æque Catholicos ac hæreticos vexatque ipse, et ab exercitu suo impune concuti vel jubet vel permittit, nolentes etiam Belgas prope ad defectionem compulit ; quod totum elicies ex Epistola [1] ad cardinalem Alexandrinum his verbis a Straetmanno scripta :

« Superest (inquit) ut me conferam ad milites Hispanos, qui, dum patriam nostram ingressi fuissent, nullam non in rusticos nostros eorumque uxores et filias exercuerunt crudelitatem et inhumanitatem, stuprando, violando, et nihil majorum scelerum omittendo, tam in Catholicos quam hæreticos, quorum numerus admodum est diminutus, quia antea, industria suæ celsitudinis, nostræ gubernatricis, illustrissimæ ducissæ Parmensis, maxima hæreticorum pars patria excesserat. Iidem milites Hispani nusquam, non tam Catholicis quam aliis, publice privatimque objiciunt, omnes nostræ regionis incolas esse hæreticos, tam Bruxellæ

[1] Apud Goub. Epist. 5. lib. 1.

[1] Ibid. ut supra.

quam alibi, eorumque mobilia, a regia majestate ipsis adscripta, antequam excederent ex Hispania et Italia ; immobilia vero ad regiam majestatem devoluta esse. Quæ jactatio maxima est malorum apud nos occasio, præsertim inter Hispanos et Catholicos, et a paucis diebus obortus fuit Bruxellæ tumultus, in quo Hispani occiderunt aliquot bonos et honestos et Catholicos cives, nil tale opinantes ; sed tandem res sedata fuit. Die vero nona mensis præsentis, jussu ac mandato illustrissimi ducis Albani, fuere in ipsius palatio detenti captivi comites de Egmond et de Horne, et quidam alius dominus, dictus Casembrodius, dominus de Beerckeselæ, comitis Egmondani præcipuus secretarius, et in aliis civitatibus eodem tempore diversi, inter quos extra Antuerpiam captus fuit dominus de Estrada ; reliquorum nomina necdum audivi. Et hæc est mutatio dexteræ Excelsi ; nam anno elapso, hoc tempore erat sua celsitudo, nostra gubernatrix, Ecclesiastici etiam viri ac omnes Catholici in maximo mœrore ac luctu et angustiis plurimis. Cæteri vero, et nonnulli, (ut audio) qui nunc sunt captivi, in lætitia et exultatione. Sed justus Dominus et justitiam diligens, qui nullum bonum relinquit irremuneratum, et nullum malum inultum. Ut avertatur indignatio et furor ejus, ob blasphemias et contumelias ab hæreticis, suæ divinæ Majestati, ac pretioso Corpori Salvatoris nostri Jesu Christi Domini nostri, sanctis, sacris, ac sanctis Dei, ac imaginibus, et quibusvis aliis, ad divinum cultum pertinentibus irrogatis, a patria nostra pluribus et sanguineis lachrymis est deprecandum, ut, sedatis tumultibus et explosis erroribus, Ecclesiæ Catholicæ sanctam pacem elargiri dignetur. Bruxellæ XIV Septembris MDLXVII ». Sic Epistola.

108. *Ducissa Parmensis veniam petit et obtinet redeundi in Italiam.* — Ducissa autem Parmensis, cum post Albani adventum, a regimine se penitus amotam agnosceret, a rege veniam petiit e Belgio demum in Italiam se conferendi, nec difficulter impetravit ; et licet tunc apud regem causaretur, non modice rebellium ausibus aditum præbuisse milem ejus gubernandi rationem ; tamen culpa tunc dissimulata, a futuris eventibus penitus deinde delenda : et honorariis regalibusque muneribus, magna videlicet pecuniarum summa, et annuis aliquot redditibus decorata, in Italiam rediit, magno sui Belgis omnibus relicto desiderio, quos, priusquam abiret, iterum atque iterum, ut ad Catholicæ Romanæ Ecclesiæ ac regis obedientiam redire, vel in ea persistere vellent, enixe deprecata est.

Quæ ad cardinalem Alexandrinum Straetmannus scripsit [1], ista confirmant : « Cæterum, (ejusdem sunt verba) illustrissime domine, quod in præsentiarum scribam non occurrit, nisi quod, ex discessu suæ celsitudinis tota nostra inferior patria, nobiles ac ignobiles, a maximo usque ad minimum, omnes maximo confecti sunt mœrore, venerantes divinam in ipsa sapientiam, qua horridas nostræ patriæ ac regionis tempestates pristinæ restitueral tranquillitati. Sed plurimum consolatur suam celsitudinem, quod post, tanto desiderio, impetratam a Catholica majestate licentiam (quam justis de causis mota tam ferventer ac instanter efflagitavit) relinquat nostram regionem, etiam per aliquot menses, ante illustrissimi ducis Albani adventum, in pristina religionis observantia ac Catholicæ majestatis obedientia. Rogo autem Altissimum, ut quæ, mediante sua celsitudine, optime ac feliciter, in Dei laudem ac fidei favorem, erant consummata, in melius semper proficiant etc. Bruxellæ XXV Novembris MDLXVII ».

109. *Celeberrima Constitutio dogmatica qua Baii errores damnantur.* — Interim haud prætermittendum, quod, cum Parmensis ipsa adhuc in Belgio subsisteret, ac armorum vi nobiles quos recensuimus de hæreticis triumphos reportasset, horum nuntium ad Pium delatum, ineffabili quadam ipsum lætitia affecerat, ideoque, ut habemus ex authentico Ms. Codice celebris Christianæ Bibliothecæ, ad debitas Deo pro insigni collato beneficio gratias persolvendas, die decima quarta Januarii hujus anni (postridie nempe post nuntium acceptum), senex licet et viribus fractus, nil Hyemis veritus intemperiem, septem Ecclesiarum Urbis iter conficere voluit. Nec muneri suo defuit, quin undique exurgentes in Belgio nefarias hæreses, cum armis temporalibus decertabatur, spirituali quoque ac Apostolico mucrone feriret ; nam kal. Octobris hujusmet anni Constitutionem edidit [1], quæ hujusmodi est :

PIUS EPISCOPUS,

« Servus servorum Dei, ad futuram rei memoriam.

« Ex omnibus afflictionibus, quas, in hoc loco a Domino constituti, tam luctuoso tempore sustinemus, ille animum nostrum præcipue excruciat dolor, quod religio Christiana, tantis jam pridem turbinibus agitata, novis quotidie propositis opinionibus conflictetur, Christique populus, antiqui hostis suggestione dissectus, in alios atque alios errores passim et promiscue deferatur.

« Quantum vero ad nos attinet, totis viribus conamur, ut illi, simul atque prosiliunt, penitus opprimantur. Magno enim mœrore afficimur, quod plerique, spectatæ alioquin probitatis et doctrinæ, in varias sententias, offensionis et

[1] Ibid. ut supra.

[1] Extat inserta in alia Bulla Urb. VIII, Constitut. 284, *In eminenti*.

periculi plenas, tum verbo, tum scriptis, prorumpunt, deque eis, etiam in scholis invicem controversantur, cujusmodi sunt sequentes : Nec angeli, nec primi hominis adhuc integri merita, recte vocantur gratia. Sicut opus malum ex natura sua est mortis æternæ meritorium, sic bonum opus ex natura sua est vitæ æternæ meritorium. Et bonis angelis, et primo homini, si in statu illo perseverasset usque ad ultimum vitæ, felicitas esset merces, et non gratia. Vita æterna homini integro et angelo promissa fuit intuitu bonorum operum, et bona opera ex lege naturæ ad consequendam illam per se sufficiunt. In promissione facta angelo et primo homini continetur naturalis justitiæ constitutio, qua pro bonis operibus, sine alio respectu, vita æterna justis promittitur. Naturali lege constitutum fuit homini, ut, si in obedientia perseveraret, ad eam vitam pertransiret, in qua mori non posset. Primi hominis integri merita fuerunt primæ creationis munera, sed juxta modum loquendi Scripturæ Sacræ, non recte vocantur gratiæ, quo fit, ut tantum merita, non etiam gratia debeant nuncupari. In redemptis per gratiam Christi nullum inveniri potest bonum meritum, quod non sit gratis indigno collatum. Dona concessa homini integro et angelo, forsitan non improbanda ratione possunt dici gratia ; sed quia secundum usum Sac. Scripturæ, nomine gratiæ, ea tantum munera intelliguntur, quæ per Jesum Christum male merentibus et indignis conferuntur ; ideo neque merita, nec merces quæ illis redditur, gratia dici debet. Solutio pœnæ temporalis, quæ, peccato dimisso, sæpe remanet, et corporis resurrectio proprie nonnisi meritis Christi adscribenda est. Quod pie et juste in hac vita mortali usque in finem conversati, vitam consequimur æternam ; id non proprie gratiæ Dei, sed ordinationi naturali, statim initio creationis constitutæ, justo Dei judicio deputandum est. Neque in hac retributione bonorum ad Christi meritum respicitur, sed tantum ad primam institutionem generis humani, in qua, lege naturali institutum est, ut justo Dei judicio obedientiæ mandatorum vita æterna reddatur. Pelagii sententia est opus bonum citra gratiam adoptionis factum, non est regni cœlestis meritorium. Opera bona, a filiis adoptionis facta, non accipiunt rationem meriti ex eo quod fiunt per spiritum adoptionis inhabitantem corda filiorum Dei, sed tantum ex eo quod sunt conformia legi, quodque per ea præstatur obedientia legi. Opera bona justorum non accipient in die judicii extremi ampliorem mercedem, quam justo Dei judicio mereantur accipere. Ratio meriti non consistit in eo quod qui bene operatur, habeat gratiam et inhabitantem Spiritum sanctum, sed in eo solum quod obedit divinæ legi. Non est vera legis obedientia, quæ fit sine charitate. Sentiunt cum Pelagio, qui dicunt esse necessarium ad rationem meriti, ut homo per gratiam adoptionis sublimetur ad statum deificum. Opera Catechumenorum, ut fides et pœnitentia, ante remissionem peccatorum facta, sunt vitæ æternæ merita, quam vitam ipsi non consequentur, nisi prius præcedentium delictorum impedimenta tollantur. Opera justitiæ et temperantiæ, quæ Christus fecit, ex dignitate personæ operantis, non traxerunt majorem valorem. Nullum est peccatum ex natura sua veniale, sed omne peccatum meretur pœnam æternam. Humanæ naturæ sublimatio et exaltatio in consortium divinæ naturæ, debita fuit integritati primæ conditionis, et proinde naturalis dicenda est, et non supernaturalis. Cum Pelagio sentiunt, qui textum Apostoli ad Rom. II, *Gentes, quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt*, intelligunt de gentibus fidei gratiam non habentibus. Absurda est eorum sententia, qui dicunt, hominem ab initio, dono quodam supernaturali et gratuito super conditionem naturæ suæ fuisse exaltatum, ut fide, spe et charitate Deum supernaturaliter coleret. A vanis et otiosis hominibus, secundum insipientiam philosophorum, excogitata est sententia, quæ ad Pelagianismum rejicienda est, hominem ab initio sic constitutum, ut per dona, naturæ superaddita, fuerit largitate Conditoris sublimatus, et in Dei filium adoptatus. Omnia opera infidelium sunt peccata, et philosophorum virtutes sunt vitia. Integritas primæ creationis non fuit indebita humanæ naturæ exaltatio, sed naturalis ejus conditio. Liberum arbitrium, sine gratiæ Dei adjutorio, nonnisi ad peccandum valet. Pelagianus est error dicere, quod liberum arbitrium valet ad ullum peccatum vitandum. Non soli fures ii sunt et latrones, qui Christum, Viam et Ostium veritatis et vitæ negant ; sed etiam quicumque aliunde, quam per ipsum in viam justitiæ (hoc est ad aliquam justitiam) conscendi posse docent, aut tentationi ulli, sine gratiæ ipsius adjutorio, resistere hominem posse, sic, ut in eam non inducatur, aut ab ea non superetur. Charitas perfecta et sincera, quæ est ex corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta, tam in catechumenis quam in pœnitentibus, potest esse sine remissione peccatorum. Charitas illa, quæ est plenitudo legis, non est semper conjuncta cum remissione peccatorum. Catechumenus juste, recte et sancte vivit, et mandata Dei observat, ac legem implet per charitatem, ante obtentam remissionem peccatorum, quæ in Baptismi lavacro demum percipitur. Distinctio illa duplicis amoris, naturalis videlicet, quo Deus amatur ut auctor naturæ, et gratuiti, quo Deus amatur ut beatificator, vana est et com-

mentitia, et ad illudendum sacris Litteris et plurimis veterum testimoniis excogitata. Omne quod agit peccator vel servus peccati, peccatum est. Amor naturalis, qui ex viribus naturæ exoritur, ex sola philosophia, per elationem præsumptionis humanæ, cum injuria Crucis Christi defenditur a nonnullis docteribus. Cum Pelagio sentit, qui boni aliquid naturalis, hoc est, quod ex naturæ solis viribus ortum ducit, agnoscit. Omnis amor creaturæ rationalis, aut vitiosa est cupiditas qua mundus diligitur; quæ a Joanne prohibetur, aut laudabilis illa charitas, qua per Spiritum sanctum in corde diffusa Deus amatur. Quod voluntarie fit, etiamsi necessario fiat, libere tamen fit. In omnibus suis actibus peccator servit dominanti cupiditati. Is libertatis modus, qui est a necessitate, sub libertatis nomine, non reperitur in Scripturis, sed solum nomen libertatis a peccato. Justitia, qua justificatur per fidem impius, consistit formaliter in obedientia mandatorum, quæ est operum justitia, non autem in gratia aliqua, animæ infusa, qua adoptatur homo in filium Dei, et secundum interiorem hominem renovatur ac divinæ naturæ consors efficitur, ut sic per Spiritum sanctum renovatus, deinceps bene vivere et Dei mandatis obedire possit. In hominibus pœnitentibus, ante sacramentum absolutionis, et catechumenis ante Baptismum, est vera justificatio, separata tamen a remissione peccatorum. Operibus plerisque, quæ a fidelibus fiunt, solum ut Dei mandatis pareant, cujusmodi sunt obedire parentibus, depositum reddere, ab homicidio, a furto, a fornicatione abstinere, justificantur quidem homines, quia sunt legis obedientiæ, et vera legis justitia, non tamen iis obtinent incrementa virtutum. Sacrificium Missæ, non alia ratione est Sacrificium, quam generali illa, qua omne opus, quod fit, ut, sancta societate Deo homo inhæreat. Ad rationem et diffinitionem peccati non pertinet voluntarium, nec diffinitionis quæstio est, sed causæ; et originis, utrum omne peccatum debeat esse voluntarium. Unde peccatum originis vere habet rationem peccati, sine ulla relatione ac respectu ad voluntatem, a qua originem habuit. Peccatum originis est habituali parvuli voluntate voluntarium, et habitualiter dominatur parvulo, eo quod non gerit contrarium voluntatis arbitrium. Et ex habituali voluntate dominante fit, ut parvulus, discedens sine regenerationis sacramento, quando usum rationis consecutus erit, actualiter Deum odio habeat, Deum blasphemet, et legi Dei repugnet. Prava desideria, quibus ratio non consentit, et quæ homo invitus patitur, sunt prohibita præcepto : *Non concupisces.* Concupiscentia, sive lex membrorum, et prava ejus desideria; quæ inviti sentiunt homines, sunt vera legis inobedientia. Omne scelus ejus est conditionis, ut suum auctorem et omnes posteros eo modo inficere possit, quo infecit prima transgressio. Quantum est ex vi transgressionis, tantum meritorum malorum a generante contrahunt, qui cum minoribus nascuntur vitiis, quam qui cum majoribus. Diffinitiva hæc sententia, Deum homini nihil impossibile præcepisse, falso tribuitur Augustino, cum Pelagii sit. Deus non potuisset talem ab initio creare hominem, qualis nunc nascitur. In peccato duo sunt, actus et reatus : transeunte autem actu, nihil manet nisi reatus, sive obligatio ad pœnam. Unde in Sacramento Baptismi, aut sacerdotis absolutione, proprie reatus peccati dumtaxat tollitur, et ministerium sacerdotum solum liberat a reatu. Peccator pœnitens, non vivificatur ministerio sacerdotis absolventis, sed a solo Deo, qui pœnitentiam suggerens et inspirans, vivificat eum et resuscitat ; ministerio autem sacerdotis solum reatus tollitur. Quando per eleemosynas aliaque pietatis opera Deo satisfacimus pro pœnis temporalibus, non dignum pretium Deo pro peccatis nostris offerimus, sicut quidam errantes autumant ; (nam alioqui essemus, saltem aliqua ex parte, redemptores,) sed aliquid facimus, cujus intuitu, Christi satisfactio nobis applicatur et communicatur. Per passiones sanctorum, in Indulgentiis communicatas, non proprie redimuntur nostra delicta, sed per communionem charitatis, nobis eorum passiones impertiuntur, ut digni simus, qui pretio Sanguinis Christi a pœnis, pro peccatis debitis, liberemur. Illa doctorum distinctio, divinæ legis mandata bifariam impleri, altero modo, quantum ad præceptorum operum substantiam tantum, altero, quantum ad certum quemdam modum, videlicet secundum quem valeant operantem perducere ad regnum æternum, (hoc est ad modum meritorum,) commentitia est et explodenda. Illa quoque distinctio, qua opus dicitur bifariam bonum ; vel quia ex objecto et omnibus circumstantiis rectum est et bonum, (quod moraliter bonum appellari consuevit,) vel quia est meritorium regni æterni, eo quod fit a vivo Christi membro per spiritum charitatis, rejicienda est. Sed et illa distinctio duplicis justitiæ ; alterius, quæ fit per spiritum charitatis inhabitantem ; alterius, quæ fit ex inspiratione quidem Spiritus sancti cor ad pœnitentiam excitantis, sed nondum cor inhabitantis et in eo charitatem diffundentis, qua divinæ legis justificatio impleatur, similiter rejicitur. Item et illa distinctio duplicis vivificationis, alterius, qua vivificatur peccator, dum ei pœnitentiæ et vitæ novæ propositum et inchoatio per Dei gratiam inspiratur ; alterius qua vivificatur, qui vere justificatur, et palmes vivus in vite Christo efficitur, pariter commentitia est et Scripturis minime congruens. Nonnisi

Pelagiano errore admitti potest usus aliquis liberi arbitrii bonus, sive non malus ; et gratiæ Christi injuriam facit, qui ita sentit et docet. Sola violentia repugnat libertati hominis naturali. Homo peccat, etiam damnabiliter, in eo quod necessario facit. Infidelitas pure negativa in his, quibus Christus non est prædicatus, peccatum est. Justificatio impii fit formaliter per obedientiam legis ; non autem occultam communicationem et inspirationem gratiæ, quæ per eam justificatos faciat implere legem. Homo existens in peccato mortali, sive in reatu æternæ damnationis, potest habere veram charitatem, et charitas, etiam perfecta, potest consistere cum statu æternæ damnationis. Per contritionem, etiam cum charitate perfecta, et cum voto suscipiendi sacramentum conjunctam, non remittitur crimen extra casum necessitatis aut martyrii, sine actuali susceptione sacramenti. Omnes omnino justorum afflictiones sunt ultiones peccatorum ipsorum ; unde Job et Martyres, quæ passi sunt, propter peccata sua passi sunt. Nemo, præter Christum, est absque peccato originali ; hinc B. Virgo mortua est propter peccatum ex Adam contractum, omnesque ejus afflictiones in hac vita, sicut et aliorum justorum, fuerunt ultiones peccati actualis vel originalis. Concupiscentia in renatis, relapsis in peccatum mortale, in quibus jam dominatur, peccatum est, sicut et alii habitus pravi. Motus pravi concupiscentiæ sunt, pro statu hominis vitiati, prohibiti præcepto : *Non concupisces* ; unde homo eos sentiens, et non consentiens, transgreditur præceptum : *Non concupisces*, quamvis transgressio in peccatum non deputetur. Quamdiu aliquid concupiscentiæ carnalis in diligente est, non facit præceptum : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*. Satisfactiones laboriosæ justificatorum non valent expiare de condigno pœnam temporalem, restantem post culpam condonatam. Immortalitas primi hominis non erat gratiæ beneficium, sed naturalis conditio. Falsa est doctorum sententia primum hominem potuisse a Deo creari et institui sine justitia naturali.

« Quas quidem sententias, stricto coram nobis examine ponderatas, quanquam nonnulla aliquo pacto sustineri possent, in rigore et proprio verborum sensu, ab assertoribus intento, hæreticas, erroneas, suspectas, temerarias, scandalosas et in pias aures offensionem immittentes, respective, ac quæcumque super iis verbo scriptoque emissa, præsentium auctoritate damnamus, circumscribimus et abolemus : deque iisdem et similibus posthac, quoquo pacto loquendi, scribendi et disputandi, facultatem quibuscumque interdicimus. Qui secus fecerint, ipsos omnibus dignitatibus, gradibus, honoribus, beneficiis et officiis perpetuo privamus, ac etiam inhabiles ad quæcumque decernimus, vinculo quoque anathematis eo ipso innodamus, a quo nullus, Romano Pontifice inferior, valeat ipsos, excepto mortis articulo, liberare.

« Cæterum, ut jam commoti his de rebus tumultus et contracta odia facilius comprimi possint, simulque animarum saluti plenius consulatur, dilecto filio nostro Antonio, tit. S. Bartholomæi in Insula presbytero cardinali, Granvellano nuncupato, per Apostolica scripta mandamus, ut ipse quid ad perpetuam dictarum sententiarum et scripturarum abolitionem, quid ad arcenda hujusmodi proloquia et disputationes, quid denique ad unionem et pacem, cum communi omnium et Ecclesiæ Catholicæ satisfactione, componendam, facto opus sit, in primis diligenter expendat ; deinde in his omnibus, quæ pro communi salute, tranquillitate et honore optimum judicaverit, salva semper Ecclesiæ prædictæ unitate, etiam per alium, sive alios, fide, doctrina et religione præstantes, ocius exequatur, faciatque quidquid decreverit inviolate ab omnibus observari. Contradictores quoslibet, per censuras et pœnas prædictas, cæteraque juris et facti remedia opportuna, appellatione postposita, compescendo ; invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii sæcularis. Non obstantibus, quod forsitan aliquibus ab Apostolica sit Sede indultum, quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint, per litteras Apostolicas, non facientes plenam et expressam, ac de verbo ad verbum de Indulto hujusmodi mentionem, et quibuslibet aliis privilegiis, exemptionibus, indulgentiis, et litteris Apostolicis, specialibus vel generalibus, quorumcumque tenorum existant, per quæ præsentibus non expressa, vel totaliter non inserta, effectus præsentium impediri valeat quomodolibet vel differri, et de quibus eorumque totis tenoribus, de verbo ad verbum habenda sit in nostris litteris mentio specialis.

« Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ damnationis, circumscriptionis, abolitionis, interdicti, decreti et mandati, privationis et innodationis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem Omnipotentis Dei, et BB. Petri et Pauli Apostolorum ejus, se noverit incursurum. Datum Romæ, apud S. Petrum, anno Incarnationis Dominicæ MDLXVII, kal. Octobr., Pontific. nostri anno secundo ».

110. *Dissertatio historica in qua exponitur qui sint auctores, fautores, et oppugnatores hujus hæresis.* — Toto orbe celeberrima hæc Bulla est, quam usque adhuc miris modis impetere, calumniari ac dejicere Jansenistæ connituntur, Minoritarumque ac Jesuitarum fraudibus a Pio, non se satis a malevolentibus susurronibus præcavente, extortam edicunt.

Ortum autem suum tantorum errorum mala soboles ista habuerat in Universitate Lovaniensi, circa annum MDLI, ex duobus potissimum infelicibus progenitoribus, Michaele nimirum Baio et Joanne Hassellio, qui alias Joannes Lovanii dictus fuit, seu a Lovanio ; viris sane, ut concors est omnium scriptorum assertio, et Bulla ipsa innuit, doctis, et saltem in specie, apprime piis ; quique in sanctorum Patrum et præcipue Augustini doctrina ita se versatos jactarent, ut communem scholasticorum sentiendi et loquendi modum passim spernerent, ac pro nihilo ducerent. Porro ista et alia ad idem spectantia, ex verbis ipsis viri undequaque eximii, harumque rerum sui temporis peritissimi (utpote qui in Universitate eadem Lovaniensi, iisdemque temporibus, diu fuerat commoratus) doctoris Andreæ Fabritii, protonotarii Apostolici, et ducis Bavariæ Romæ apud Apostolicam Sedem oratoris, plenius discere juvabit. Hic siquidem, de mense Januarii MDLXXX, proxime ab Urbe discessurus, dum per sacram Romanam Inquisitionem, Gregorii XIII jussu, processus contra Baium fabricaretur, coram cardinali Sanctæ-Severinæ, generali inquisitore et notario constitutus esset; tria folia, a se dictata, suaque propria manu subscripta, exhibuit, juramentoque delato testatus est in illis contenta vera esse, seque pro veritate dixisse, ex causa scientiæ, et publica in ea Universitate fama ; quæ hic proferimus [1] :

« Anno MDLI Michael Baius, theologiæ magister, una cum Joanne Hassels, quo tempore præcipui theologi Academiæ Lovaniensis ad secundam Congregationem Concilii Tridentini profecti erant, cœperunt in vulgus spargere nova religionis dogmata, et abstrusas quasdam opiniones, quibus Lutheranorum secta plurimum adjuvari videtur. Unde, non tantum in Lovaniensi Academia, verum et aliis in locis grave scandalum fuit commotum. Quæ res Parisienses theologos, utpote Belgio viciniores, excitavit, ut censoriam notam interponerent, et in multis capitibus illam innovationem condemnarent. Procedente vero tempore, cum flammæ sequaces longius procederent, anno MDLXVI, Salmanticensis et Complutensis Academiæ, libris præfati Michaelis diligentius excussis, plurima etiam annotarunt quæ manifestam hæresim sapiunt. Neque multo post, sanctissimæ memoriæ Pius V, adhibitis doctissimorum virorum in Italia judiciis, adversus eamdem innovationem gravem Bullam edidit. Tantis autem judiciis percussus Michael Baius, non solum suos errores non correxit, verum etiam longius progressus, in articulo justificationis, Concilii Tridentini doctrinam arrodere et convellere non dubitavit. Cujus equidem rei gravissimus testis est reverendus vir, Jodocus Tiletanus, qui, usque ad exitum vitæ, pro Catholica et Concilii Tridentini doctrina, contra innovationem Michaelis Baii fortissime depugnavit, magnamque laudem, dum præsens Concilio Tridentino adfuit, ob insignem doctrinam et pietatem consecutus est. Illius igitur vidi quasdam chartas, propria ejusdem manu descriptas, et inter cætera, quæ de perversa et scandalosa Michaelis Baii doctrina ibidem annotabantur, hæc quæ sequuntur ad verbum descripta fuerunt :

« Anno MDLXVI, mense Novembris, nova altercatio orta est super Decreto VIII, sess. VI, Concilii Tridentini, in quo decernitur, quod nihil eorum quæ justificationem præcedunt, sive fides, sive opera, ipsam justificationis gratiam promerentur. Dicere enim Michael non erubuit in publica disputatione, hoc decretum esse indiscrete et incircumspecte factum, et auctores decreti non satis animadvertisse doctrinam B. Augustini in Epistola CVI, in qua dicit, Augustinum, dum tradit justificationem esse gratuitam, intellexisse totam justitiam, non autem partem aliquam justitiæ, utpote remissionem peccatorum ; vel justitiam, quæ cum remissione peccatorum donatur, non dari propter aliquod præcedens meritum. Nam dicit Augustinus, quod remissio peccati non est sine aliquo merito fidei vel orationis ; sed non advertit bonus vir, potius Augustinum tam tenuem rationem meriti ibi agnoscere, ut diserte dicat, illi merito non respondere aliquam mercedem. Et certe hoc meritum, quod agnoscit in fide, respectu remissionis peccatorum, mox Augustinus interpretatur esse impetrationem, cui nullum respondet proprie dictum debitum, ut manifestum est. Eodem tempore illud quoque addidit, augmentum justitiæ non cadere sub meritum proprie dictum, contra expressissimum canonem in eadem sess. 32. ; et sententiam Jacobi : *Abraham ex operibus justificatus est* ; dicebat, non insinuare incrementum justitiæ ex operibus comparatum ; sed dicebat, sensum Jacobi esse, Abraham esse a Deo habitum, declaratum et pronuntiatum justum ex operibus ; contra expressam doctrinam decreti X in eadem sess. homines justificatos in justitia accepta, cooperante fide, bonis operibus crescere et magis justificari, secundum illud Jacobi, videlicet: *Quoniam ex operibus justificatur homo, et non ex fide tantum.* Et Jacobus palam dicit, suppletam esse Abrahæ priorem justitiam per opera ejus : *Ex operibus*, inquit, *fides consummata est*, et impleta est Scriptura, quæ dicit : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam.*

« Vide, obsecro, quam sint hæc incircumscripte dicta, et consideretur, obsecro, quid scriptum sit proemio sextæ Sessionis : Districtius inhibemus, ne deinceps audeat quisquam

[1] Ex Procesus original. pag. 189.

aliter credere aut docere, quam præsenti decreto statuitur ac declaratur. Et in can. 32, anathema ei dicitur, qui de merito incrementi justitiæ aliter sentit, quam canon habet.

« Vide quoque sess. xv. cap. secundum, ubi præcipitur omnibus Universitatibus, ut canones et decreta sanctæ Synodi integre recipiant, ad eorumque normam magistri, doctores, et alii, ea quæ Catholicæ fidei sunt doceant et interpretentur, et ad hoc solemni juramento se obstringant. Hactenus D. Tiletanus in suis illis chartis, de quibus supra.

« Retulit prætcrea mihi reverendus episcopus Ruremundensis, Guilelmus Lindanus, quod hucusque progressa sit illa Michaelis innovatio, ut inter ejus complices et discipulos, non ita pridem, in quæstionem cœperit revocari : Utrum Summus Pontifex sit universalis Ecclesiæ pastor.

« Quales vero fructus ex hoc impietatis seminario, per totos viginti octo annos succreverint, quilibet facile æstimaverit. Multi certe pii et graves viri, hac de re eam induerunt persuasionem, ut affirmare non dubitent, hanc non esse postremam causam, ob quam Deus permiserit tot flagella in provinciis Belgicis, regi Catholico subjectis, inundare. Tantam vero theologorum Lovaniensium schola jampridem per universum Belgium obtinuerat auctoritatem, ut ex hac propemodum sola undique cooptarentur Ecclesiis pastores. Isti igitur novo illo doctrinæ fermento a suis magistris imbuti, quid aliud efficere potuerunt, quam ut corrumperentur totum ?

« Cum vero Pius V huic rei remedium, Bulla quadam desuper edita, constituisset, præclaram sane navavit operam illustrissimus cardinalis Granvellanus, tanquam illius loci ordinarius, cujus etiam studio factum est, ut Bulla illa Pii V publice in scholis legeretur, ipso Michaele Baio præsente, primario sententiarum illarum auctore : sed minus efficax fuit istud remedium, præsertim auctoritate docendi eidem relicta. Ita enim ipso temporis progressu facilius se rursum insinuare, et sua inventa tegere potuit. Neque hic ignavos habuit discipulos, qui passim dictitarent injuriam magistro fuisse factam. Imperitos etiam fuisse monachos, (his enim Bullam Pontificiam adscribebant) quam ut assequerentur mentem sui præceptoris. In summa, variis calumniis, non tantum aliquot Universitatum, verum etiam Summi Pontificis, adeo elusa est auctoritas, ut, deficientibus veteris doctrinæ propugnatoribus, ille novorum dogmatum fabricator, solus propemodum triumphare videatur. Hanc etiam mercedem suæ operæ consecutus, ut titulo cancellarii exornetur, et primam dignitatem in ea Universitate obtineat. Cæterum, morbo ex indiciis utcumque perspecto, Sedi Apostolicæ minus difficile fuerit, de opportunis remediis deliberationem suscipere.

« Ego Andreas Fabritius, protonotarius Apostolicus, manu propria subscripsi ».

111. In eodem processu relatio alia non absimilis P. Roberti Bellarmini, Societatis Jesu doctoris, Lovanii olim, tunc Romæ in Collegio Societatis ejusdem Sac. Theol. professoris, deinde sub Clemente Octavo S. R. E. cardinalis, legitur, cujus initium hujusmodi est [1] : « Ante annos circiter 30, cœpit Lovanii nova quædam doctrina, de Gratia, Justificatione, Meritis operum, aliisque id genus argumentis. Auctor primus fuit doctor Michael Baii, qui etiam hodie superest. Is adjunxit sibi Joan. a Lovanio, qui novam illam doctrinam mirabiliter auxit. Eos secuti sunt Thomas Gozæus, aliique nonnulli ex novis magistris ; ex quibus unus tantum cum ipso Michaele, quantum arbitror, vivit. Is appellatur Joannes Lensæus Belleolaus, theologiæ professor in eadem Academia. Opposuerunt se novis illis opinionibus D. Quuardus Tapper, decanus, quem audio circa mortem valde doluisse quod Joannem a Lovanio ad magisterium promovisset, Jodocus Tiletanus, Cunerus Petri, nunc episcopus in Frisia, frater Eutychius Leodius Franciscanus, et si qui sunt alii. Et quidem Tiletanus articulos illos collegit ex libris Michaelis, quos Pius V Pontifex postea damnavit. Cunerus adversus eosdem articulos Librum conscripsit, quem ego legi, sed non edidit. Frater Eutychius articulos eosdem in Hispaniam primum, deinde etiam Romam detulit, ni fallor. Parisienses quoque articulos 15 vel 12 ejusdem Michaelis damnaverunt, ad quos ipse Apologiam scripsit, quam ego legi ».

Cætera quæ in eodem originali subduntur, cum ad annos sequentes pertineant, suis locis danda erunt. Minime hic tamen prætermittenda, quæ prope finem ejusdem relationis adjiciuntur [2], quod Michaelis Baii qualitatem et indolem plene exhibeant : « Vir est, inquit, prædictus Michael, magno ingenio præditus, et in D. Augustini lectione maxime versatus. Ad hæc prudentiam, pietatem et humilitatem singularem præ se fert ». At de his inferius.

112. Ex recensitis duobus proscriptarum opinionum præceptoribus, alter, nempe Joannes Hasselius, jam vivere desierat, antequam Pii Bulla ederetur ; missus enim Tridentum, (non quidem anno MDLI, in secunda convocatione Concilii, ut falso asserit Aubertus Miræus, in suo Auctario de Scriptoribus Ecclesiasticis pag. 49, a Carolo V, sed anno MDLXIII a Philippo II Hispaniarum rege, in tertia et ultima ejusdem Concilii Congregatione) ibi immatura morte præventus, Concilii finem videre non potuit. Ad unius proinde Michaelis Baii temeritatem

[1] Ex suprad. Cod pag. 77. — [2] Ibid.

coercendam directa Pii Bulla visa est. Porro Baium, ob percussam Apostolico hoc fulmine suam doctrinam, non statim ab ea recessisse, nec fuisse territum, quinimo in ea vindicanda perstitisse, (ut innuimus) manifeste ostendent, quæ annis sequentibus proferemus, et ejus præsertim Epistola ad Pium ipsum, anno MDLXIX, una cum Apologia, transmissa, in qua, præter alia suis locis adducenda, opiniones illas nonsatis fuisse discussas antequam damnarentur, asserere audacissime non erubuit. Quod quidem impudens assertum calumniosæ falsitatis manifeste redarguunt, in primis ipsius summi Pontificis verba illa, in Bulla apposita, et a nobis supra recitata, videlicet: « Quas quidem sententias stricto coram nobis examine ponderatas ». Deinde Parisiensis, Complutensis, Salmanticensis Academiarum censuræ. Juridicum etiam, quod paulo ante protulimus, Fabritii testimonium, quo videlicet confirmatur, nonnisi « adhibitis doctissimorum virorum in Italia judiciis » a Pontifice sententias ipsas damnatas. Ac cardinalis demum Granvellanus, episcopus Mechliniensis, cui Bullæ executio a summo Pontifice, cum facultate subdelegandi, commissa fuit, ut in eadem Bulla legitur. In Epistola siquidem ad Maximilianum Morillonum, sub die XIII Novembris hujusmet anni MDLXVII data, qua suam illi facultatem subdelegat, inter alia, ex idiomate Gallico in Latinum fideliter reddita, hæc scribit [1]: « Opera (Baii) examinata fuere a viris doctis multarum nationum, qui unanimiter censurarunt plures propositiones in illis repertas, ea forma quam perspicies in ipsa Bulla Summi Pontificis, quam tibi mitto ».

113. Haud me latet, Gabrielem Gerberonum, celebrem et prostitutum Jansenistam, adeoque Baianum, novissimis his temporibus, videlicet anno MDCXCVI, Baii opera prædicta, jampridem sepulta, aliis additis hactenus ineditis, e latebris suo studio et conatu eruisse, et fictis typis Coloniensibus, in Hollandia, ubi e Gallia profugus et apostata delitescebat, Petri Codde episcopi Sebasteni, tunc illarum Missionum Vicarii Apostolici, eodemque furfure non leviter aspersi (ob id postea a Clemente XI eo munere adhuc vivens deturbatus, et demum in iniquitate pertinaciter mortuus, Ecclesiæ suffragiis, Ecclesiasticaque sepultura declaratus indignus) charissimum contubernalem, publicæ luci iterum dedisse. Una autem cum operibus ipsis, Pontificum Bullas, aliaque ad Baii ejusdem causam spectantia, pariter edidit, suasque in illis adnotationes et animadversiones, suo vere schismatico spiritu ad nauseam usque refertas inseruit. Inter eas autem, postquam pag. 62 secundæ partis, præfatam cardinalis Granvellani Epistolam retulit, ad illa verba: « A viris doctis multarum nationum », pro adnotatione, insigni ac graviter plectenda temeritate, hæc ad marginem ponit; « Docti, qui Scripturæ ac Patrum sententias non noverunt ». Quod sane, si superis placeat, retulisse solum, abunde confutasse est. Gerberonum enim, nec nomen quidem perspectum habere potuisse, vel unius ex illis plurium nationum doctoribus, quibus examinanda Baiana doctrina tradita est; quis ambigere valet? Qua igitur ratione, Scripturam ac Patres ignorasse asserere audet, si adeo ignoravit quid scirent, ut etiam quinam essent nesciret? Vocat deinde doctos; at quomodo in re, de qua agebatur, docti, si Scripturam Patresque nesciebant, quos maxime scire debuissent, et ex quorum dumtaxat scientia, inter doctos recenseri poterant? Novisse, e contra, et omnes, et singulos, quos doctos dixerunt, Pontificem Summum, Granvellanum, eosque demum omnes, quibus Baiana doctrina cribranda tradita est; Gerberonus certe diffiteri non poterit. Qua igitur ratione, posthabitis omni exceptione majoribus testibus illis, qui quæ viderunt manibusque propemodum contractarunt, locuti sunt: credendum Gerberono uni erit, qui quæcumque ignoravit, blasphemavit? Et revera, quis ad indignationem non moveatur, tales audiens sycophantas, sic de se magnifice sentientes, ut quosque alios, impiis suis dogmatibus adversantes, velut ex tripode, indoctos, sacræque Scripturæ et Patrum sententias ignorantes proclament? Contumeliæ siquidem illæ, non solos theologos illos, qui Baii doctrinæ censores fuere Pii V tempore, impetere dignoscuntur; sed alios quoque, qui anno MDLXIV, sub Pio IV illius prædecessore, eamdem doctrinam accurate examinaverant, quos inter, cum fuerit, ut alios studio prætereamus, Franciscus Toletus, celeberrimus Societatis JESU theologus, ad sacram purpuram a Clemente VIII deinde evectus, (ut ipsemet aperte, dum esset Lovanii, anno MDLXXX, coram tota illa Universitate testatus est) audebit Gerberonus Scripturæ ac Patrum penitus illum dicere ignarum? Calumniam eamdem, ab impudentissimo homine, non tam Italicis sapientibus, quam præcipuis etiam, ut innuimus, Christiani orbis Academiis et Universitatibus illatam, Parisiensi videlicet Sorbonicæ, Salmanticensi et Complutensi; quarum prima de anno MDLX, reliquæ duæ anno MDLXVI, Baii doctrinam atro calamo, et quidem acrius, quam deinde, hoc anno MDLXVII, Pius V eam damnaverit, sigillaverant, nemo non videt; adeo ut in illis neminem reperire fuerit, juxta Gerberonum, qui Patres Scripturamque calluerit. Verum, quis patienter feret tantam audaciam? Cui bilem tam effrons impudensque calumnia non movebit, cum præcipue præfata-

[1] In Operibus Baii pacl. 2. pag. 62.

rum Academiarum censuræ, apud infandum ipsum Gerberonii opus, in quo per extensum simul exhibentur, videri possent?

114. Alia præterea necessario, circa Baium et Pianam, de qua agimus, Bullam, hic explananda noscuntur; ex quibus primum est illud, sententias in ea proscriptas, nec in prima ejusdem Bullæ editione, tempore ipsius Pii exarata, nec in secunda, cum videlicet Gregorius XIII eam confirmans, in alia sua inseruit; nec tandem in tertia, quando Urbanus VIII, damnans Jansenii librum, eamdem rursus, ad verbum pariter in sua altera, quæ incipit: *In eminenti* (ex qua illa a nobis fideliter extracta fuit, quam superius posuimus) insertam voluit. In omnibus (inquam) editionibus his, propositiones præfatas, nullis numeris certum est fuisse distinctas, vel notatas. Quod igitur passim omnes et singulæ suis obsignatæ numeris offendantur, peculiare privatorum doctorum inventum fuit, qui nimirum, vel propriæ, vel aliorum commoditati consulentes, ea pro libitu diviserunt; unde effectum est, quod ab aliis septuaginta sex, ab aliis vero septuaginta novem, et quidem frequentius, recenseantur.

115. Majoris autem ponderis est illa quæ Catholicos inter ac Jansenistas, ob interpunctionem, post illam Bullæ clausulam apponendam, videlicet: « Quanquam nonnullæ aliquo pacto sustineri possent », ante subsequentia illa verba, « in rigore et proprio verborum sensu ab assertoribus intento », lis agitatur. Cuncta siquidem verba hæc ita conjungi debere, ut nullum prorsus interponendum sit comma, Baiani contendunt; ita siquidem primum et originale Bullæ exemplar, ab initio exaratum, Lovanium missum se habere, ibidemque religiose adhuc servatum asserunt. Quibus positis, omnium prorsus propositionum in Bulla contentarum proscriptionem ac damnationem eludere eos connixos esse, quis non videt? Dato enim quod ex eis nonnullæ defendi possint, « in rigore et proprio verborum sensu ab assertoribus intento », nonne sequitur, eas nulla omnino notari posse censura? Quis enim tam audax erit, ut censura aliqua dignam existimet sententiam illam, quæ ab ipso Summo Pontifice, in rigore et proprio verborum sensu ab assertoribus intento defendi posse declaratur? Admisso autem, quod earum nonnullæ, censuræ cujuslibet sint expertes, et hæ quidem nullo a cæteris internoscantur ac indicentur signo, ut revera non indicantur; quis, has et illas a cæteris segregatas, nulli censuræ subjacere, alias vero damnationis sententia rite percussas, pronuntiare audebit? In tanta igitur rerum caligine, quæ innocentes simul ac criminosas sententias involvit, ne forte injusta innocentibus inuratur pœna: nonne tutius erit a criminalium damnatione abstinere? vel saltem omnes ab omni censura immunes, in rigore et proprio verborum sensu, ab assertoribus intento, esse judicare; et ad summum esse aliqua censura dignas, « in sensu dumtaxat, non rigoroso, nec proprio, ac nullatenus ab auctoribus intento »? Quæ quam insulsa sint, ne dicam fatua, nemo, nisi Baianus et impudentissimus Jansenista, in similibus næniis ludicrisque, nedum Pontificiarum Bullarum, sed sacræ quoque Scripturæ, Conciliorum et Patrum expositionibus jam assuetus, non videt. Quamvis, ut verum fateamur, nec ipsos, qui sic loquuntur et scribunt, sic etiam sentire putamus; tum quia non adeo stolidos credimus, quos quam maxime callidos et ad fallendum vaferrimos experimur; tum etiam quia, si ita revera sentirent, ut sentire se simulant, quæ, quæso, causa foret, ut totis niterentur viribus suadere, Pium, in Bulla efformanda, fuisse a Baii adversariis circumventum, eamque omnino præter suam intentionem et voluntatem edidisse? Qui vero malis adeo artibus Pium circumvenire ut Bullam ederet potuerunt, et quidem ut Baianam doctrinam dejiceret, qua ratione hebetes adeo ignavique fuerunt, ut a Pii sententia intactam ipsam, nulloque modo percussam non intelligerent? At non intellexerint; et Baiani tantum et Jansenistæ, quod revera est, a Pii Bulla nimirum non percussas Baii opiniones intelligant. Si ita sese res habet; cur, quæso, igitur, Bullæ ipsi sic irascuntur, ex eoque irascuntur, quod Baii sententias damnaverit, si sententias ipsas minime læsit?

116. Dicant præterea, in unica periodo, nullo prorsus interjecto commate, quomodo valeant hæc verba: « Quanquam aliquo pacto » cum verbis illis « in rigore, et proprio verborum sensu, ab assertoribus intento » cohærere? Norunt profecto grammatici, prima periodi verba adversativa esse; habere debent igitur, cui adversentur. Quid vero in ea periodo extat, cui adversari valeant, nisi quæ immediate subduntur verba? Consequens ergo est, ut id quod asseritur, posse aliquo pacto defendi, in rigore et proprio verborum sensu ab assertoribus intento defendi nequeat: ne dicere cogamur, penitus ineptam esse periodum illam, nullumque rectum reddere posse sensum.

117. Quo vero ad Bullæ originale, sine controverso commate, in Lovaniensis Universitatis Archivos servatum, afferre ea sufficiet, quæ subtiliter et intime a Belgis ipsis explorata, habet Ripalda [1], quæque totidem ejusdem verbis hic duximus apponenda. Ait ergo: « Quoniam de interpunctione nobis lis est cum Baianis, a qua sensus verborum horum totus dependet: quamvis et Bullæ Gregorianæ auctoritate, cujus extant etiamnum exemplaria, et ipso tenore

[1] Ripald. tom. 3., l. I, sect. II, num. 2.

verbisque Bullæ jam satis sint convicti ; operæ pretium tamen visum fuit hujus commatis historiam, ut e Belgio eam accepi, hic ab ovo recensere. Exemplar Bullæ, quod Roma primum missum fuit ad Michaelem Baium, manuscriptum erat, nullasque, ut mos est curiæ Romanæ, cum aliquid manu describitur, habebat interpunctionum notas. Unde occasionem sumpsit Baius in suum commodum sic verba Bullæ interpretandi, ut sententiæ damnatæ aliquæ, in rigore et proprio verborum sensu dicerentur veræ : quem magistri sui sensum, ut clarius exprimerent ejus discipuli, a quibus Lovanii tunc passim Bulla ista describebatur, sic etiam, verbis transpositis, aut addita parenthesi, corruperunt, ut chartæ illæ antiquæ, ad quas a Baianis provocamur, ostendunt. Cum vero, non ex illo manuscripto, sed ex altero, Romæ, auctoritate Pontificia, excuso exemplari, eamdem Bullam legissent Suarez, Vasquez, Possevinus, aliique scriptores, in quo manifestum erat comma, post verba illa, *sustineri possent ;* cum eo etiam Bullam in suos commentarios transtulerunt. Quod indigne ferens Jacobus Jansenius, doctor Lovaniensis, Baii primum discipulus, deinde collega, anno MDCXVIII, in scholis publicis, cum vehementi querela exclamavit, adulteratam esse Bullam Pontificis ab iis, qui comma illud adjecissent, eo quod in originali Bulla, quam tenebat manu, (tenebat autem illam ipsam manuscriptam, missam ad Baium, in qua nulla erat distinctionis nota) nullum ejus vestigium cerneretur. Quod, qua fide factum sit, non discutio ; nam, si tota Bulla nullam habebat interpunctionem ; cur arguendi erant, qui inter cæteras, etiam hanc quam sensus manifeste requirebat apposuissent? Hæc est illa originalis Bulla, quam proferunt contra nos Baiani, et ex qua comma istud subreptitium esse clamant. Sed jam spero, desinent id jactare, cum rei veritatem Apostolica Sedis auctoritas declaravit. Cum enim Bullam hanc Pii et Gregorii confirmaret Urbanus VIII, eamque suæ Constitutioni totam insereret, factum est casu, ut comma illud tanti momenti a typographo omitteretur : quod, cum in exemplaribus in Belgio, deinde et Coloniæ excusis, fuisset restitutum, hinc orta contentione, Baii fautores totam Urbani VIII Bullam in controversiam vocaverunt, Romamque, nomine Academiæ Lovaniensis, ea de re commissarios ad Sanctam Sedem miserunt ; qui cum quererentur, Constitutionem suæ Sanctitatis fuisse vitiatam, ejusdem Pontificis Urbani et Officii S. Inquisitionis jussu, ex Archivo Sancti Officii, et ex Matrice Actorum, quæ in eodem Archivo conservantur, exemplar præfatæ Bullæ Pii V, Gregorii XIII et Urbani VIII transcriptum, diligentissime collatum, atque ita impressum, commissariis Lovaniensibus in manus consignatum fuit, cum mandato Apostolico, ut eidem exemplari sic consignato fides adhiberetur, in quo comma illud adeo disputatum, suo loco est restitutum, adeo ut dubitari hac in re de mente Pontificis jam amplius non possit. Quod si ad originalem Bullam libet respicere, testatus est eminentissimus cardinalis de Lugo 11 Octobris MDCXLIV, vidisse primum autographum originale Bullæ Pii V, non in Regesto, in quo a scriptoribus Apostolicis Bullæ describuntur, in quo nullæ solent interpunctiones apponi, sed in ipsomet autographo illius cardinalis, qui jussu ejusdem Pii Bullam concepit et extendit, secundum mentem Pontificis ; et inspexisse diligenter, quomodo se haberent interpunctiones in contextu ipsius censuræ ; ac deprehendisse, quod, post illa verba : *Quanquam nonnullæ earum aliquo pacto sustineri possent* ; ante illa, quæ immediate sequuntur ; *in rigore et proprio verborum sensu*, interpositum erat comma, seu virgula disjunctiva eorumdem verborum. » Hucusque Ripalda.

118. Gerberonus in sæpedicto malesano Causæ Baianæ opere, parte 2, pag. 236, præfatum cardinalis de Lugo testimonium una refert, rejicereque contendit ; Jansenistico vero more, in relatione mendacem ac infidelem, in responso autem temerarium ac impudentem se prodit. Scribit siquidem, cardinalem de Lugo, in ipso Francisci Toleti autographo, comma, post verbum *possent*, se vidisse testatum esse, cum tamen de Lugo, in autographo cardinalis illius, qui Pii V jussu Bullam concepit et extendit, se vidisse tantum testatus fuerit. Et quidem, cui, nisi stolido ac inerti suadere Gerberonus poterit, cardinalem eum, cui exarandi Bullam sub anno MDLXVII a Pio editam, provincia demandata est, Franciscum Toletum esse potuisse, qui post annos tantum viginti sex, a Clemente VIII sub anno MDXCIII, inter cardinales adscriptus fuit ? His incondita ac falsa alia plura Gerberonus addit, quæ cum nostrum non sit hic singillatim rejicere, aliis idcirco refutanda relinquimus.

119. Præterire tamen nec possumus nec debemus, non omnes revera in Pii Bulla relatas damnatasque sententias in Operibus Baii *editis* reperiri, sed eorum aliquas ipsis Operibus ab illo insertas ; aliquas solum ab eo in scholis fuisse dictatas ; aliquas demum forte ore dumtaxat prolatas ; quod quidem, non ut alii usque adhuc, conjectura tantum, eruimus, sed expressis verbis notatum reperimus in ipso originali Processu, contra eumdem Michaelem Baium, Gregorii XIII jussu, sub anno MDLXXX, ut diximus, confecto, cui hujusmodi titulus est : « Processus contra Michaelem Baii, decanum Lovaniensem, et ejus sectatóres, super quibusdam novis opinionibus, et per ipsum Michaelem, tam in publicis disputationibus,

quam suis libris et scriptis editis, assertis. »

120. Quod ad ipsos Baianos attinet, ex quibus nostri temporis Jansenistæ, ab ipso propemodum ortu suo, eo, ut diximus, summa illorum impudentia pervenit, ut, referente Ruremundensi Lindano et Fabricio teste, Baii discipuli in quæstionem vocare contenderint : « An summus Pontifex universalis Ecclesiæ sit pastor ? » ex quo deinde elicitum illud, ut *primi* tantum *episcopi* nomine ac prærogativa præditum ornatumque eumdem Romanum Pontificem velint ; ita ut *primus* tantum inter pares ac æquales, jus in cæterarum Ecclesiarum regimine nullum obtineat, ac in messem alienam manum extendere propemodum judicandus sit, si, vel inscio, vel invito, diœcesis alicujus episcopo pastoris munus aliquod obire voluerit. Quæ, quantum a Catholica veritate sint aliena, etiam si cætera deessent, et dicta et Catholicorum scripta ; imo ipsorum, hoc ferme tempore, tam in Anglia quam in Belgio, pro ea asserenda effusus sanguis, abunde demonstrant, ut ex nostris ac prædecessorum nostrorum Annalibus manifestissime patet. Quis enim adeo vecors insanusque erit, ut existimet, innumeros eos Martyres, qui novissimis hisce temporibus, pro vero dogmate Primatus S. Petri occisi sunt, secti sunt, in occisione gladii mortui sunt (etiam si oris confessione palam id professi non fuissent) innumera ea pertulisse tormenta, vitamque dedisse, ut *primum* tantum *inter pares* Pontificem Summum assererent, primatuque (inquam) isto cæremoniali tantum honestarent ? Ut verum tamen fateamur, cum Baiani ista effutire cœperunt, licet multo deteriores in Apostolicam Sedem blasphemias Lutherani, Calvinistæ, Zuiglianique evomuissent inter ipsas nihilominus, *hæc quoque* erat, ut ex paulo ante relatis Carnesechii erroribus manifestum evadit ; qua forte utebantur, qui inter impudentissimos hujusmodi hæreticos minus internosci modestioresque videri affectarent ; cum tamen revera, præter nomen, (si tamen vero primatu ablegato, *primi* nomen aliquid censeri valeat) Romano Pontifici nihil relinquentes, horrendo scelere, eversa Ecclesiastica hierachia, detractoque vere monarchico, a Christo Domino instituto, Ecclesiæ regimine (de quo in definitione dogmatica Concilii Florentini) aliud ei, nescio quid, neque aristocraticum, nec democraticum substituere, temere præsumerent : ac Ecclesiæ corpus, quo nomine sæpe sæpius eam Apostolus nuncupare consuevit, sine unico veri nominis capite constituere vellent.

121. Nec tamen, ob id, hujus inventi, blasphemique vocabuli, quo, *primum inter pares episcopum*, Pontificem Romanum nuncupandum censent, universæque Ecclesiæ regimen ab eo auferunt, præfatos hæreticos Lutheranos, Calvinistas, Zwinglianos, primos edixerim conditores. Constat enim a Græcis id mutuatum schismaticis, qui diu ante, sed post Photium præcipue, a Romana Ecclesia sejuncti, nil intentatum reliquerunt, quo ejusdem dignitati ac jurisdictioni detrahere possent. Qui proxime tamen, præfatorum hæreticorum temporibus, nefariam eam loquendi rationem, vel invenit, vel a majoribus schismaticis jam inventam acceptamque usurpavit, usurpandique ansam hæreticis ipsis dedit, nonnisi Nilum archiepiscopum Thessalonicensem fuisse putamus : « Qui (inquit Spondanus [1]) scripsisse reperitur duos tractatulos contra primatum Romani Pontificis, quos hæretici exosculantur : quasi vero aliud a Græcis, ex quo ab Ecclesia Catholica recesserunt, quam fœdifragia, mendacia, schismata et hæreses expectare liceat ». In præmemorato Florentino Concilio, Nili hujus Opuscula, tum hæc, tum alia, in quibus de Spiritus sancti processione agitur, damnata fuisse, his verbis testatur Spondanus ipse : « Ejusdem Nili blasphemias de processione Spiritus sancti aliasque explosit postea Synodus Œcumenica Florentina ». Et præter hæc, contra Romani Pontificis primatum ab eo prolatos errores refutat Bellarminus [2], qui etiam animadvertit, ab impiissimo hæretico Flavio Illyrico, de eodem primatu papæ, Græce conscripta, præfata Nili Opuscula, in Latinum translata, mire fuisse corrupta. Peculiari etiam opere Parisiis anno MDCXXVI edito, a Joanne Caryophyllo, archiepiscopo Iconiensi, rejecta sunt. Sed quod plane, hæretico et schismatico Nilo, præter Lutheranos, Calvinistas, Zwinglianos, multo deteriores hodiernos Jansenistas et Baianos ostendit, qui statim ac eruperunt (ut innuimus) adhæsisse blasphemæ Nili sententiæ visi sunt, illud profecto est, quod rite Spondanus [3], cum de ipso Nilo loquitur, observat : « Et tamen talis ille, inquit, quid de hoc senserit (nimirum de universali Romani Pontificis primatu) tandem in fine posterioris tractatus declarans, ita breviter concludit : « Quamdiu papa ordinem servaverit et veritati adhæserit, a primario et summo principatu non esse removendum ; sed, ut caput Ecclesiæ, et Summum Pontificem, ac Petri successorem agnoscendum, omnesque ei obedire debere ». Post quæ Spondanus : « An his (inquit) subscribent nostri hæretici ? » dicamus nos, « nostri Baianistæ et Jansenistæ ? » Numquid cum *primum inter pares* dicunt, amplissimam quam vere habet ei tribuunt potestatem ? An frustra proprio blandientes errori, satis superque Apostolicæ Sedi, se tribuere arbitrantur, cum *primum* tantum, Pontificem Summum *inter episcopos* dicunt ? An vero, pro hujusmodi tantum inter æquales primatu, tot

[1] Sub anno 1355, pag. 740. — [2] De Rom. Pont. lib. II. cap. 27. — [3] Ibid. ut supra.

martyres sanguinem profudisse glorioseque occubuisse, ut diximus, stolide aliqui suadere volunt? At hæc obiter.

122. Cæterum, in ipsa Constitutione, pravarum sententiarum auctorum seu auctoris nomen reticetur, quod in eum (ut dicebamus) remissius quam posset, Pontifex agere voluerit, ne infamia ea videlicet notatus exasperaretur, et pro eo quod errores abjiceret, iisdem sustinendis ac defendendis, uti usu passim evenisse compertum fuerat, pertinacius incumberet. Qua etiam de causa, uni cardinali Granvellano, vel alii quem ipse idoneum existimasset, ejusdem executionem demandavit. In hanc tamen adeo mitem agendi rationem sponte sua Pium descendisse minime credimus, sed Hispanis præcipue consulentibus atque adnitentibus (qui jam exortis propter religionem in Belgio dissidiis, ista quoque superaddere pertimuerunt) in ipsam Pontificem se trahi passum vel invitum censemus; nam quod hic egit, nullatenus rationi ei cohærere cognoscitur, qua cum hæreticis aliis se gerere consuevit; cum videlicet, vel latitantes in latebris, in quas se receperant, diligentissime ubique inquisivit, et ab ipsis prodire coegit; vel publica severaque justitia, vulgatis ubique eorum erroribus ac nominibus, in ipsos animadvertit; utpote qui compertum haberet, monstra hujusmodi, vel raro, vel nunquam lenitate mansuescere consuevisse, et ideo vi omnino coercenda esse et dure increpanda; et hæresim cancrum esse, cui, nisi ferro et igne (omnino lenioribus remediis aliis posthabitis) occurratur, « latius semper magis », inquit Anselmus [1]) « et magis occupat, et devorat, ac maculat mentes, in quibus radicare cœperit, sicut morbus qui dicitur cancer, latius semper occupat, confœdat, ac illam partem in qua nascitur devorat; vel sicut piscis, qui dicitur Cancer, qui non in ante sed retro tendit ». Quod quidem, si unquam alias, modo accidisse fatendum est, cum hujusmodi lenitate, qua æque ac Pius, qui ei successit, Gregorius usi sunt, nil aliud profecto effectum fuerit (præter ipsorum utique voluntatem et contra spem) nisi ut latius perditissimorum errorum virus dilataretur, in malitia magis magisque eorum auctoribus obfirmatis, innumerisque ab iisdem præterea ipsorum pernicie corruptis: adeo ut in immensum succrescente flamma, tota pæne Catholica Ecclesia conflagrasse visa sit: unde usurpari jure posse Jacobi [2] illud censeatur: *Ecce quantus ignis, quam magnam sylvam incendit.*

123. Eo magis idcirco, quod e vivis sublato, ut diximus, Joanne Hasselio, altero errorum inventore, unus dumtaxat Baius damnatarum sententiarum, uti auctor, sic assertor remanserat; minus ab eo (utpote quem, quandocumque vellent, in sua potestate haberent) Hispani sibi metuere potuerant, et Pius, consueto zelo acrius cohibere potuisset, ea cum illo comitate se gessisse, minime probandum videtur. Excusationem aliquam nihilominus promerentur, quod res eis fuerit cum homine omnium vaferrimo, qui pietatis semper ac religionis obducta specie, dum intus impietatem ac hæreses pervicacissime fovit, foris Pontifici Maximo verbis obedientiam semper exhibuit: et ut supra ex authentica relatione retulimus, « prudentiam, pietatem et humilitatem singularem prætulit »; licet intus omni malitia et dolo sic plenus esset, ut eam potestatem negaret, cui sese subjicere mentiebatur. Qua quidem arte et asseclæ illius impune inter Catholicos sincere Apostolicæ Sedi adhærentes, collusione ea *primatis* in *primi*, ita versantur, ut ubi alii ob negatum hoc dogma ab Ecclesiæ sinu projecti sunt; hi, quamvis eo crimine obnoxii, verbi ludificantis beneficio, pestilenter in ea permaneant.

124. Mirandum ideo non est, si Pius, utpote ea charitate flagrans, quæ omnia sperat, omnia sustinet, facile credidit fallacibus Baii verbis, putavitque ad cor vere rediisse, vel rediturum speravit; ferendumque tandem existimavit, quem vere correctum conversumque censuit; utpote qui ipse etiam peccatoris mortem nollet, sed magis ut converteretur et viveret. Multo autem magis mirandum esse non immerito censebit lector, alios, post Pium Pontifices Summos, ubi ab eodem Pio lenitatis medicinam morbo adhibitam nil prorsus profecisse tot experimentis didicissent, alteram priorique oppositam adhibere non cogitasse; quamvis in deteriora semper ægrotum prolapsum cognoscerent, et eo usque prolapsum, ut, juxta Prophetam, insanabilis evaderet fractura ejus, pessima plaga ejus fieret.

125. Verum (ut innuimus) cum improbam hanc hæreditatem (hypocrisis, videlicet, mendacii ac falsitatis) a Baio, et post Baium a Jansenio, qui illos secuti sunt, plenissime acceperint, ac præ cunctis hæreticis, qui unquam fuerunt, dolis concinnandis, tergiversationibus, simulationibus incubuerint; ita ut haud facile a Catholicis internosci possent; hinc prudentem Summorum Patrumfamilias cautelam persæpe processisse putandum est, ne dum zizania colligerentur, una cum eis eradicaretur et triticum. Nostra tamen ætate, superbia eorum tum numero tum viribus sic crevit, ut messem præstolari necesse non fuerit ad ea in fasciculos alliganda ut comburerentur igni; cui ipsimet (cum nempe adeo insolenter se extulere ac prodidere) jure sese tradendos exhibuerunt; uti re ipsa a Pontificibus Summis reite-

[1] In II. ad Timoth. cap. 2. — [2] Jacob. III. v. 5.

ratis vicibus, factum vidimus. Et nihilominus, hoc ipso tempore, ex eadem secta innumeri pæne sunt, qui, in vestibus ovium incedentes, intrinsecus sunt lupi rapaces; et haud raro, simulata specie, veras Christi oves diripiunt: a quibus sane insidiatoribus occultis, majus periculum quam ab apertis hostibus Ecclesiæ Dei imminere, experimento docti dolemus: ut propterea ex corde et humiliter Summi Dominici gregis Pastores exorandi censeantur, ut a talibus caveant; et eo magis, quo hi ad tantam demum dolosam pervenerunt perfidiam, ut eos etiam acerbissime impetere haud raro simulent, cum quibus eo ipso tempore impiissima necessitudine juncti esse deprehenduntur: *Colligata est* (inquit Oseas [1]) *iniquitas Ephraim, absconditum peccatum ejus.*

126. *Pius cardinali Granvellano committit executionem Bullæ, et Dominicanis dat potestatem absolvendi a censuris in foro interno.* — Cæterum Bullæ contra Baium editæ executio, a Pio, ut diximus, cardinali Granvellano demandata est; is autem eam ad Maximilianum Morillonium, Ecclesiæ Divi Petri Ariensis præpositum, suumque in Ecclesia Mechliniensi generalem vicarium transmisit: qui illam, tum omni Academiæ Lovaniensi, tum ipsi Michaeli Baio, sub die vigesima nona mensis Decembris hujusmet anni denuntiavit. Summa animi in speciem, ut innuimus, demissione, Apostolicæ sese censuræ Baius subjecit; at quo animo sese vere subjecerit, quæ sunt subsecuta patenter ostendunt. Majori alacritate ac reverentia Summi Pontificis mandata, toto Christiano orbe præclara, Academia Lovaniensis suscepit, ut propterea merito censendum videretur, abdicatis undequaque simultatibus, quæ incònditis illis sententiis excitatæ fuerant, pacem ac tranquillitatem deinceps in ea futuram. Sed quia in ipsa contumax ac pervicax anathema perstitit Baius; ideo absconditus potius est ignis quam extinctus; imo illum perpetuo foventibus, tum Baio eodem, tum sectatoribus ejus in illud tandem incendium erupit, quod suis locis nobis dicendum erit.

127. Enim vero Pontificem minime latuisse Morillonum, cui diximus Constitutionis executionem a cardinali Granvellano fuisse demandatam; imo eximiam ipsius virtutem ac Catholicæ religionis zelum optime perspectum habuisse, (unde rite quoque putandum sit, nonnisi Pio auctore, id ei munus commissum fuisse) ex eo intelligi posse cognoscitur, quod cum Pius in Belgium Surrentinum archiepiscopum (ut toties diximus) suum nuntium misit, ab ipso Apostolicas quoque litteras ad Morillonum deferri voluit.

128. Magis vero quam Baio ac Baianis, Pii lenitatem ac clementiam hæreticis aliis qui in Belgio morabantur, hoc ipso tempore censendum est profuisse. Qua autem ratione, ex Epistolis a Joanne Stractmano, alias memorato, hoc anno, ad cardinalem Alexandrinum datis, intelliges. Eas, ex proprio originali exscriptas, hic integras damus, utpote quod in ipsis nonnulla etiam habeantur, quæ superius a nobis relata confirmant, suntque hujusmodi:

« Illustrissime domine et reverendissime in Christo pater.

« Nihil serium aut particulare, quod tuæ illustrissimæ dominationi scribam, in præsentiarum adest, præter quod, diligentia, sapientia atque animi constantia illustrissimæ nostræ gubernatricis, Ducissæ Parmensis, et post devictos inimicos Crucis Christi, non procul a civitate Tornacensi, fidei ac Christianæ religioni, in nostris regionibus, Dei qui irascitur et propitius est, et peccata hominum in tribulatione dimittit, inexhausta clementia, meliorem habitura exitum sperantur. Velut enim mare, ex turbido serenum, cœlum ex nubilo hilari aspectu resumitur, et in signum principatus clementiæ, regem apum natura privavit aculeo; sic multo amplius ipse formator rerum omnium, humanæ miseriæ sponte subivit aculeos, ut divinos et justos humanitas evitaret, cum quibus, si quandoque eam pro demeritis percutit, non utique ambitiosa velut ultione, mortificat et vivificat, vulnerat et medetur, et quoniam quidem toti (proh dolor!) jam constat mundo notorium, qualiter, peccatis nostris demerentibus, æquissime a Deo derelicta nostra patria (præsertim a tempore, quo insidiantes ursi et tortuosi serpentes pestifera rabiei suæ venena spargere cœperunt) ab infectione lepræ hæreseos, et in seipsa quam incurate marcescens, in odium sui ipsius infecta ceciderit; ac quomodo populus, et commune, semper amans rerum novarum, vulgus, ab hæreticis quam misere illusus sit. Quia tamen (laus Deo in æternum) certa experientia cognoscere incipimus, quamplurimos esse, qui ultro fatentur se infelicissime illusos, ab hæreticis falso persuasos, atque ob id desiderare ex corde, omni hæresi abjecta, velle reconciliari Ecclesiæ, fidemque amplecti veram et Christianam: ideo ut misere decepti ab hæreticis, viri ac mulieres, senes ac juvenes, qua decet reverentia atque sanctitate, ad Dei gloriam ipsorumque salutem, omnium peccatorum ac censurarum absolutione percepta, proximum mereantur ac valeant celebrare Pascha Resurrectionis Dominicæ; humillime deprecor ac supplex oro, nomine R. P. Provincialis nostri, provinciæ Germaniæ inferioris, ut vestra illustrissima dominatio impetrare dignetur a Sanctissimo domino, pro communi salute animarum, quatenus Sua Sanctitas, cujus vices

[1] Oseæ, XIII, 12.

gerit in terris, clementiam imitando, vivæ vocis oraculo eidem nostro provinciali, et illis fratribus suæ provinciæ, quos ad hoc idoneos judicaverit (e quorum numero ego unus cupio haberi, si ad hoc quoquomodo aptus judicatus fuero), concedat facultatem absolvendi, in foro conscientiæ dumtaxat, resipiscentes quoscumque hæreticos, et erimus obligati omnes, orare pro incolumitate V. illustrissimæ Dominationis, ac felici successu Suæ Sanctitatis, cujus humillime sanctissimos exosculor pedes. Bruxellæ, VI Februari MDLXVII.

« Vestræ Illumæ Dominationis Rmæ Fr. Joannes Stractmanus humilis servus. »

129. Nil erat, quod magis optaret Pius, quam ut prævaricatores ad cor redirent, et ab hæresi deperditæ oves ad Ecclesiæ ovile reverterentur ; nihilominus sic clementiæ temperanda officia existimavit, ut tamen disciplinæ rigorem omnino non ablegaret. Quapropter præfatis Dominicanorum Provinciali ac Joanni Stractmano, quam petebant, hæreticos in foro conscientiæ absolvendi facultatem concessit ; ea tamen apposita conditione, ut qui absolutionis beneficium obtinere voluissent, hæresis complices fateri aperireque tenerentur. Verum eo tunc in Belgio religionis res perductas fuisse, ut ex exhibito a Pontifice optimo remedio, nil prope utilitatis sperandum esset (quod salubre temperamentum æger quisque, nec quidem summis labiis gustaturus esset), Epistola ad eumdem cardinalem Alexandrinum, ab ipso Joanne Stractmano scripta declarat, estque hujusmodi :

« Illustrissime domine et reverendissime in Christo pater.

« Debito manuum osculo præmisso, cum humillima semper mei commendatione nequeo V. illustrissimæ dominationi sufficientes referre gratias, quod nostro reverendo patri provinciali, et mihi miserit licentiam a Sanctissimo Domino nostro reconciliandi S. matri Ecclesiæ Catholicæ resipiscentes peccatores, ac eosdem in foro conscientiæ absolvendi, ea tamen lege, ut conscios ac complices suos indicent : quæ quidem conditionalis (sit, quæso, dictum venia V. illustrissimæ dominationis), si intelligitur, quod indicent judici sæculari, aut nobis extra confessionem, ut nos aut judici sæculari, aut inquisitori hereticæ pravitatis indicemus, videtur factu difficillima, quia neminem, aut rarissimum, scio certo, qui ad hoc (ea est temporum calamitas) induci poterit. Nec etiam quælibet civitates præsentem habent inquisitorem ; imo nec ipsa Bruxella, ubi aula est regia, sed paucissimi inquisitores multis ac diversis præsunt civitatibus et oppidis. Addam et aliud verbum, confisus de benignitate vestræ illustrissimæ dominationis. Existentibus rebus, ut nunc sunt, in nostris regionibus, hæc conditionalis non videtur, modo supradicto, observatu necessaria ; nam in omnibus civitatibus, oppidis ac locis per totam nostram patriam (proh facinus indignum ! ah ! audaciam atque præsumptionem inauditam ac detestabilem !) qui veram atque Catholicam oderunt fidem, omni timore sublato (etiam in nostra civitate Bruxellensi, ubi non modicus hæreticorum fuit et est numerus), non pudet eos fateri se esse hujus farinæ homines ; imo ultra minas ac injurias, quibus Ecclesiasticos prosecuti sunt, se tales gloriati sunt. Non itaque opus esse videtur, complices indicare, qui seipsos toti mundo palam fecerunt. Verum, si suæ Sanctitati placeret ac consultum videretur, concedere nobis licentiam absolvendi hæreticos resipiscentes in foro conscientiæ tantum, ea lege ut nobis, quibus confitebuntur, aut pastoribus propriis secreto indicent suos complices, quatenus per nos, aut per pastores possent reduci ad veram Catholicam fidem ; non dubitarem, quin ea conditio faciliter et cum animarum fructu posset observari. Supplex itaque rogo V. illustrissimam dominationem, ut hæc cum aliis quæ modo referam, compellente me ad hoc propria conscientia, in bonum (ut æstimo) Reipublicæ nostræ, suæ Sanctitati in animarum salutem referre atque proponere dignetur. Bruxellæ, VI Junii, etc. ».

Cum vero, vel multiplicibus aliis (ut accidere iis solet qui publicis muneribus defunguntur) distractus negotiis, cardinalis Alexandrinus his Stractmani litteris respondere distulisset ; vel Pontifex rem magis maturandam censeret, eam novis idcirco litteris urgere Stractmanus idem decrevit ; quæ ejusmodi fuere [1] :

« Illustrissime domine et reverendissime in Christo pater.

« Debito sacrarum manuum osculo præmissso. Quanquam, illustrissime domine, pro comperto habeam V. I. D. magis arduis ac prægnantioribus occupatam negotiis, quam ut meis scriptis attendere possit ; attamen movet me animarum zelus, urgetque secundo sermonem facere. Elapsis itaque diebus, per litteras V. I. D. maximas egi gratias, eo quod misisset precibus meis reverendo patri provinciali, eisque, quos idoneos judicaret, ac mihi licentiam, a Sanctissimo Domino nostro, reconciliandi S. Matri Ecclesiæ resipiscentes hæreticos ac eosdem in foro conscientiæ absolvendi, ea lege ut conscios et complices suos indicent. Sed quam pauci adhuc sint hæreticæ pravitatis inquisitores ; quandoquidem etiam hæretici nostræ patriæ, omni timore sublato, non fuere veriti profiteri, se esse hujus farinæ homines ; qui vero se tales esse gloriati fuere, se ipsos

[1] Ex prop. original.

toti mundo palam facientes, ideo supplex rogabam, ut modo rogo V. I. D. ut in animarum salutem, suæ Sanctitati proponere dignetur, utrumne sufficeret secreto indicare nobis, quibus confitebuntur, suos complices, quatenus per nos possent reduci ad veram Catholicam fidem, aut si forent obstinati, tunc denuntiare oporteret iis, quibus ex officio incumbit, ne fœtentes hirci gregem Dominicum inficiant, quam humillime deprecor V. I. D. ut in consolationem animarum, hæc suæ Sanctitati proponere dignetur, ne communis populus, qui misere ab istis pessimis hæreticis est seductus, pro quo clementissimus Dominus noster Jesus Christus suum pretiosissimum sanguinem fudit, tanto beneficio sacramentalis absolutionis hæreat suspensus. Bruxellæ, XIV Septembris MDLXVII ».

130. Ubi ista plene cognovit, ea statim quam apposuerat conditione submota, amplissimam, quam petierant absolvendi hæreticos facultatem, Pium Stractmano ac sodalibus aliis Dominicanis concessisse : ac optimam præterea normam præscripsisse, qua cum hæreticis sese gerere debuissent, ejusdem Stractmani, quæ sequuntur litteræ [1] ostendunt :

« Reverendissime atque illustrissime domine.

« Debito, etc. Quantum in dies magis magisque, ob innumera beneficia a divina bonitate suscepta, sim obligatus Deoque debitor, infelix essem, nisi, ipso dante, cognoscerem, ac conarer pro viribus, bonis operibus, ipsius sancto auxilio, coram sua divina Majestate gratus inveniri ; quod ut faciam, continuo, cum efficacia supplex oro Deum nostrum, cujus largifluæ bonitati placuit, inter varia et infinita beneficia, ut, medio illustrissimæ vestræ dominationis, legerentur meæ litteræ coram Sanctissimo domino nostro, a cujus Sanctitate, tanquam a Christi vicario, dimanavit verbum veritatis, modusque quem observare debemus in absolvendis hæreticis, quorum (proh dolor !) magnus apud nos reperitur numerus : prout clarissime patet ex litteris V. illustrissimæ dominationis, quas summo cum gaudio, et cum debita reverentia recepi XXII Novembris. Etenim verissima atque sanctissima hæc suæ Sanctitatis declaratio, et me plurimum, et omnes timoratas conscientias consolabitur ; quam gratiam nobis a Sanctissimo nostro, eo modo nobis gratiose concessam, ut digne, ad Dei gloriam, animarumque salutem, valeam exequi, atque meæ orationes, pro hoc statu turbulento, coram Deo sint acceptæ, supplex genibus provolutus, ex intimo corde, et cum magna reverentia ac devotione cupio, Sanctissimi domini nostri suscipere sanctam benedictionem ; confisus, quod ista mediante, mihi Dominus Deus gratiam præstabit faciendi quæ ei placita sunt semper. Bruxellæ, XXV Novembris MDLXVII ».

131. Æquali autem, vel fidei, vel animarum zelo ac Stractmanus, in Belgio plerosque religiosos atque Ecclesiasticos alios viros se non gessisse, utpote qui, disciplina pæne omni abjecta, deliciis ac hujus sæculi voluptatibus hoc tempore se tantum dicasse videbantur ; unde, justo Dei judicio, factum sit, ut sine ullo prorsus delectu, ab hæreticis in ipsos, præ aliis, sævitum fuerit ; quæ inferius suis locis dicenda erunt, manifeste monstrabunt.

132. *Hæretici Galli totam regiam captivam facere tentant, sed profligati in Lotharingiam fugiunt, non sine multis patratis sceleribus.* — Dum hæc in Belgio agebantur, hæresumque vel fautores vel auctores temporalibus ac spiritualibus armis Hispaniarum rex ac Pontifex insequebantur, eorum periculo proxime adjacentes Galliarum sectarii commoniti, sibi ipsis metuentes, non tam Christianissimi regis iram avertere, vel abs se propulsare, quam ipsum etiam ultro lacessere, ac primi impetere, temerario conatu ausi sunt. Sententia siquidem illa, in quam uterque rex, ut præterito anno diximus, descenderat, vires sibi invicem ministrandi, ut communes hostes atterererent ; sic latere eos minime potuit, ut malum aliquid in se meditari saltem non suspicarentur ; quapropter simulata et occulta forte in se constructa damna, publico et aperto facinore deturbanda censuere.

133. Mense Septembris hujus anni rex ac regina, Moncelli, haud longe a Meldis Bononiæ urbe, morabantur, ubi Solemnitatem S. Michaelis archangeli, cum ejus Ordinis militibus, ex more cæterorum Francorum regum celebrare statuerant. Optimam hanc occasionem sectarii, tum Catholicorum præcipuos, tum universam regalem domum perdendi nactam existimarunt : ideoque qui inter eos primas obtinebant, Condæus et Admiralius Rozeum, parvum ejusdem provinciæ oppidum, convenire præceperant suorum equites, cum interim peditum copiæ præsto esse tota fere Gallia juberentur. Ex improviso, quingentorum equitum numero, aut regem capere, aut interclusum obsidere statuerant, et ex sententia evenisset, ni conspirationis pluries admonita regina, tandem fuga, regi, sibi ac reliquis filiis consuluisset, primo Meldas, deinde Lutetiam usque noctu progressa.

134. Nullatenus autem hostium manus evasissent, si sex millia Helvetiorum, qui recens (tuendi ab Albani Ducis exercitu in Belgium trajiciente regni confines prætextu) conscripti, eadem fere hora ad locum, ubi regia domus morabatur, pervenerant, auxilio non adfuissent. Ili enim e vestigio fugientem Meldas regem subsequentes, cum Condæus, mane facto, ip-

[1] Ex originali.

sius fugam cognovisset, eumque aggredi contenderet; acie instructa, passisque vexillis procedentes, omnes illius conatus irritos reddidere; ita ut, vel eorum generositate perterritus, eos lacessere ausus non fuerit; vel, quod eo expectatæ sectariorum suppetiæ non pervenissent, se illis, viribus imparem agnoscens, nisi per summam temeritatem eos tandem impetere posse intellexerit.

135. Sic dilapsum regem, ac Lutetiæ se receptum nullatenus insequi tamen rebelles destitere; idcirco eamdem urbem obsidere statuentes, cunctis circa eam locis occupatis, commeatibusque præclusis, ad Sandionisium, duabus tantum gallicis leucis a Lutetia distans oppidum, castrametati sunt. Ad eos tamen, suadente regina (quæ donec majores copias contraheret, sectariorum injuriam dissimulandam duxit), rex misit, qui ad pacem hortarentur. Sed, cum a rebellibus, acerbioribus ac elatis responsis, nil aliud quam majorem retulisset injuriam, indignatus, fecialem, liliato paludamento armatum, ipsos adire jussit, suoque regio nomine obtestari voluit, ut arma deponerent ac coram legitimo suo judicio se sisterent. Verum, uti nec benignitate illecti, ita etiam nec minis perterriti, ulla unquam ratione, ad defectionem cunctis ipsorum studiis conversis, ad ea quæ pacis erant adduci potuerunt.

136. Armis igitur ac vi rebelles rex plectere decrevit, ac eorum pervicaciam infringere; ideoque Comestabilem Memorantium, ducem exercitus (quem tribus millibus equitum et sexdecim peditum constitisse dicunt), aciem contra Condæum et Admiralium admovere imperavit. Non amplius quam mille quingentos equites, et mille ducentos pedites, apud Sandionisium ipsi habuisse dicuntur. In pervigilio igitur S. Martini, præcipui Galliarum regni patroni, regiis copiis hæreticorum exercitum aggredientibus, magnum commissum est prælium, in quo, licet plurimi ex utraque parte corruerint, et inter Catholicos totius exercitus dux Comestabilis, qui, licet octogenarius, strenue decertavit, ac postridie est defunctus, nihilominus hi victores evasere. Magnis jure meritoque laudibus scriptores eumdem Comestabilem celebrant, quod pro religionis Catholicæ et avitæ, cujus semper observantissimum se præbuerat defensorem, pro regis sui ac patriæ, quorum nominis et salutis nunquam non studiosissimus fuerat, tuitione; adversus affines et consanguineos suos, religionis desertores, regi rebelles, patriæ hostes, in oculis regis ac patriæ, victor clarissimus, mortem oppetierit. Sed illud inter hæc in primis memorandum nihilominus videtur, quod refert De Avila: « Mortuus est (inquiens) absque ulla prorsus mentis perturbatione, eximiamque animi constantiam ac firmitatem exhibens; ita ut, cum ei, in quo jacebat, cubili, religiosus quidam accessisset, ut eum hortaretur ad mortem pie libenterque suscipiendam, ad ipsum sereno tranquilloque vultu conversus, vehementer deprecatus fuerit, ne sibi molestus existeret: Nimis enim (inquit) pudendum esset, octoginta annorum spatio laudabilem vitam vivere didicisse, ac deinde unius horæ quadranti mori ignorasse ».

137. Post Comestabilis mortem, regii exercitus dux, frater regis, sexdecim tantummodo annos natus, et Andegavensium dux renuntiatur, totoque regno legatus creatur. Aumalius vero ad fines Germaniæ mittitur, ut hinc tria millia equitum, a Joanne Guilelmo, Saxoniæ duce, et Carolo Marchione Badensi, regis nomine, Lansaci sollicitatione, conscriptorum adduceret, ac, si valeret, adversariorum copias, ex eadem regione, sub duce Joanne Casimiro, Friderici Electoris Palatini filio, venientes prohiberet: quod ut fieret, summopere curavit etiam Pontifex, qui hac de causa, et nuntium et litteras ad Lotharingiæ ducem, ut ex Epistolis inferius ponendis constat, Catholicæ religionis zelo plenas, dedit. Verum, cum, post Sandionysianum certamen, a quotidie confluentibus ad regium exercitum novis auxiliis, hæretici non leve sibi obsidionis periculum imminere animadvertissent; vel saltem, ne cum præfatis copiis Palatini conjungi impedirentur: relicto loco, in quo eo usque constiterant, obviam Germanis in Lotharingiam processerunt. Hac tamen ratione, nec eis se jungere potuissent, nec pericula in hostium manus incidendi evasissent, ni ea quorumdam consiliariorum Ducis Andegavensis consilia avertissent; hujus enim exercitui cum accessisset, missus ex Belgio ab Albano duce, Joannes Lignius Barbansonus, Arembergii comes, præcipui nominis dux cum mille quingentis equitibus optime instructis, et delecto comitatu, ac duobus tribusve peditum millibus; tot viribus, et insequi, ac penitus fere deleri posse Admiralius ac Condæus videbantur. Et quidem hæc erat Andegavensis mens, qui quam celerrime insecutus est eos, ut debiles et ex longo itinere defatigatos aggrederetur; verum dum scrupulose nimis acies ad pugnam instruuntur, ac callide certamen differtur; hostes, fuga arrepta, in tutiora loca se recepere. Per ejusdem Condæi socrum, ab aula regia missam, actum cum eo fuisse de pace ineunda, fere eodem tempore, scribit De Avila; tamen ex industria factum id ipsemet asserit, ut facilius a supervenienti Andegavensis exercitu Condæus ipse deprehenderetur; neque enim hoc anno inter rebelles ac regem res compositæ fuerunt, plurimi, alioquin fide digni, scriptores existimarunt, sed sequenti.

138. Quæ autem et quanta fuerint sce-

lera, ab hæreticis, hujus belli occasione, cunctis in locis, oppidis, ac præcipuis etiam urbibus, quas armis vel dolo subegerunt, hoc anno patrata, paucis complexi sunt Natalis Comes ac Michael ab Isselt[1]. «Sævitum est,» inquit is, «in omne genus hominum ac rerum sacrarum, idque non solum in Turonibus, sed et Lugduni, Aureliæ, et per omnem Pictonum regionem: fuerunt enim eversa brevi tempore soloque æquata plura sexcentis cœnobiis, succensa non pauca: insolentia impietasque, qua usi sunt in sacratissimam Eucharistiam, nullo est unquam audita sæculo. Non modo aurea pretiosaque supellectilia templorum direpta, sed totæ urbes ferro igneque vastatæ. Multa millia nummum seditiose a populis extorta, urbes castellaque mœnibus nudata, aut, impositis diuturnis præsidiis, vexata, cives expulsi aut in conspectu uxorum filiorumque misere jugulati, agri hostiliter devastati, coloni per ludibrium necati, ad quinque millia sacerdotum Ecclesiasticorumque hominum variis locis interfecta». Sic ille: et hæc quidem talia ac tanta hæreticorum impiissima scelera pravam eorumdem mentem abunde satis manifestarunt[2]: neque enim ulla rationabilis causa prætendi valet, qua hujusmodi, contra Deum, regem, religionem ac universum regnum, diabolica ac feralis conjuratio excusari potuerit, ut nonnullos contendere non puduit.

139. *Periculis et necessitatibus regiæ Gallicæ subvenit Pontifex, excitatque cæteros principes ad mittenda auxilia.* — Regina interea de insidiis sibi ac regi instructis, Romam misso Annibale auricellario, Pontificem admonuerat, enixe eum deprecans, ut in tali ac tanta necessitate, tum regiæ majestatis, tum Catholicæ religionis periculo occurreret. Verbis promi non potest, quam eo nuntio consternatus, quam anxio Pius fuerat timore correptus; illud in primis dolens, ex nimia quam toties redarguerat cum hæreticis comitate extrema hæc mala derivasse. Zelo succensus manu sua igitur ad eos reges scripsit, haud diutius cum hæreticis dissimulandum, sed potius tam immane scelus armis vindicandum, seque ob id pecunias et milites suppeditaturum; moxque ad Ludovicum Gonzagam Niverni ducem, qui in Italiæ finibus morabatur, ut auxilio regi esset quamprimum, has litteras dedit:

« Dilecto filio, nobili viro, Ludovico Gonzagæ, duci Nivernensi.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem. Evasisse Christianissimum regem impias hæreticorum manus maximopere lætamur, et Deo, qui in tanto eum periculo protexit, gratias agimus. Te vero, quod ad ferendum ei auxilium adjungaris, maxima laude prosequimur, et, ut quantam maximam potes celeritatem adhibeas, hortamur. Quod hortatus es nos ad eum tam necessario tempore pecunia juvandum, scito venisse ad nos ab ipso rege nuntium, cui eadem de re nobiscum agenti polliciti sumus, nos regi minime defuturos, *dummodo religionis causa serio agatur, non, ut ante hoc tempus. acta fuit.* Sed cum pecuniæ facultatem in præsentia non habeamus, quia quidquid habuimus absumpsimus, juvando imperatorem electum, illo gravissimo bello Turcarum, et Scotiæ reginam, et S. Joannis milites, ad insulam Melitam muniendam, multisque aliis præterea necessariis sumptibus: cogimur aliquod onus populis nostris, et S. R. E. ditionis imponere, omnino contra voluntatem et institutum nostrum. Sed quod ob nostras ipsorum et domus nostræ necessitates, ut faceremus, in animum inducere non potuissemus; statuimus id majestatis suæ causa facere. Sed ut nostra pecunia hac via non ita cito expediri potest, tamen rationem inibimus, ejus quam celerrime fieri poterit exigendæ, et necessitati regis, vel pecuniæ, vel militum auxilio, prout magis expedire visum fuerit, etiam supra vires nostras subveniemus. Superiores litteræ tuæ, quas dilectus filius Adrianus Ballionus nobis reddiderat, significationem magnam habuerunt tuæ erga nos et hanc sanctam Sedem observantiæ. Libenter ea quoque quæ tuo ipse nomine exposuit audivimus. Gratum nobis tale officium tuum fuit, perinde ac debuit: plane ostendis te, in hac sancta Sede colenda, imitatorem esse majorum tuorum, sicut semper de te sensimus. Nos quoque ea erga te voluntate sumus, qua, ut simus, et virtus, pietas, et nobilitas tua meretur: ipsum quoque Adrianum tua causa libentius vidimus. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XVI Octobris MDLXVII, Pontificatus nostri ann. secundo ».

140. Ideo vero ad Gonzagam scripsit Pius, se regi opitulaturum, «dummodo causa religionis serio ageretur, et non ut antea actum fuerat» : quod reginæ studia (quibus confisa, regi ac regno optime se posse consulere existimabat; cum simulationibus videlicet, lenitate, ut pluries diximus, ac clementia potius quam armis hæreticos ad debitam regi obedientiam redigendos censebat) minime approbaret. Perfecto siquidem odio (ut habetur ex alias memorato Chisiano codice) oderat ipse Statistarum industrias; eo vocabulo eos indicans, qui humanæ tantum ac propriæ in rebus agendis prudentiæ innixi, juxta ejusdem regulas quælibet sibi facienda proponerent, neque in Deo, uti debuissent, idcirco sperantes, quæ juxta Deum rite erant agenda, debitæ executioni demandabant; ac si ad Deum nulla humanarum rerum cura pertineret, et ad illum, qui dixit[1] :

[1] Ab Isselt. pag. 122. Natal. Com. Hist. ut supra. — [2] Goulier. Hist. Calvinian. lib. 2. pag. 85.

[1] Proverb. VIII, v. 15.

Per me reges regnant, nulla pars regiminis prorsus spectaret. Et idcirco artium hujusmodi infelicem infaustumque exitum prævidens, ea dumtaxat conditione, quantam posset maximam pecuniarum vim, ubi rex ac regina serius quam antea rem curare voluissent, se præstiturum promisit.

141. Ad ipsum autem Niverni ducem viginti millia nummorum aureorum in Italicos milites, e Subalpina regione collectos, impendenda, mox misisse, tradit cum aliis Gabutius; eamdemque summam in singulos menses, gallico bello gerendo, statuisse scribunt; et insuper redeunti in Galliam Caroli cardinalis a Lotharingia nuntio, hoc tempore ad se misso, pecuniæ summam alteram tradidisse, ex inferius ponendis ejusdem Pii Epistolis apparebit. Ut autem hos et alios, de quibus infra, supra vires sumptus perferre posset, undequaque pecuniam cogere studuit imposuitque, non (ut Catena et Comes narrant) 100, sed plus 200 m. nummûm S. R. E. subditis omnibus tributum, quod charitativum appellavit: ubique, qui illud exigerent, collectoribus institutis, ad quos hæc quæ sequuntur [1] mandata dedisse reperimus:

« Dilecto filio magistro Monti Valenti, Sedis Apostolicæ notario et provinciæ nostræ Romandiolæ præsidi.

« Dilecte fili, etc.

« Etsi statueramus ab initio Pontificatus, nullis extraordinariis oneribus gravare populos nobis et S. R. E. subjectos, tamen coacti fuimus, non sine magna certe animi molestia, ac multis et necessariis de causis, ab instituto nostro hoc tempore recedere. Cum igitur de ven. fratrum nostrorum S. R. E. card. consilio et assensu, et ex certa scientia, ac de potestatis Apostolicæ plenitudine imposuerimus subsidium quartæ partis unius ducati de Camera, in singulos centum ducatos, ab eis, quorum bona stabilia patrimonialium valorem quingentorum ducatorum similium non excedant; dimidii vero ducati, in singulos centum ducatos, ab illis, quorum bona patrimonialia eam summam excedunt, nobis et Sedi Apostolicæ immediate mediateve subjectis, tam Baronibus, Domicellis et Dominis, quam aliis utriusque sexus personis, quocumque illi titulo talia bona possideant, exigendum: cujus impositionis modum idcirco potissimum eligimus, quia non plus eo onerantur pauperes quam divites. Nos fidem, industriam et diligentiam tuam spectatam habentes te in civitatibus, oppidis, castellis et locis provinciæ nostræ Romandiolæ, cui præes, ipsius subsidii, juxta formam quam diximus, exigendi, auctoritate Apostolica, tenore præsentium, collectorem, exactorem ac receptorem generalem constituimus et deputamus; mandantes, ut in singulis istius provinciæ civitatibus, oppidis et locis, certam, prout tibi visum fuerit, diem, certumque locum, omnibus talium bonorum possessoribus, per te vel per deputatos abs te, constituas; intra quam diem, et quo loco profiteri ac denuntiare tibi, vel ipsis abs te deputatis singula sua bona stabilia patrimonialia, et verum eorum valorem exprimere debeant: tibi, per te vel alios deputandos, ipsius subsidii petendi, colligendi, recipiendi et exigendi, in loco et terminis abs te, vel ab iis, quos ipse deputaveris, statuendis, ac de receptis et exactis, quietantia absolvendi et liberandi: necnon contradictores et rebelles, et subsidium solvere recusantes, aut ultra statutam diem differentes, ad id solvendum, per excommunicationis latæ sententiæ, et alias Ecclesiasticas censuras et pœnas, etiam pecuniarias, arbitrio tuo moderandas, etiam per sequestrationem fructuum, et alia opportuna juris et facti remedia, etiam manu regia compescendi, cogendi et compellendi; ita ut, si intra diem sibi præstitutam, bona sua integre denuntiare neglexerint, ipso jure, ea quæ occultaverint ad cameram Apostolicam devoluta esse censeantur. Sin autem verum eorum valorem in denuntiando non expresserint, tunc liberum sit cameræ Apostolicæ tantam pecuniam ipsis possessoribus, solum pro bonis, quorum verus valor non expressus fuerit, quanta ipsi possessores ea bona in denuntiando extimaverint; et præter valorem expressum, ducentis etiam ducatis solutis tibi, ipsa bona, quandocumque volueris, applicare. Atque ad præmissa omnia et singula brachii sæcularis auxilium invocandi, necnon eos, qui donec id subsidium exiges, ad cor reversi, de iis quæ tenebantur debite satisfecerint, a censuris et pœnis, in quas propterea incurrerint, absolvendi. Quascumque præterea personas, quas tibi visum fuerit, ad præmissa omnia et singula, in toto vel in parte peragenda, loco tui deputandas, et cum æquali vel limitata potestate, substituendi, et quotiescumque expedire cognoveris, eas amovendi, et alias in earum locum subrogandi, aliaque omnia in præmissis, et circa ea, necessaria vel quomodolibet opportuna faciendi et exequendi, plenam et liberam auctoritatem dantes et concedentes. Non obstantibus constitutionibus, et ordinationibus Apostolicis, privilegiis quoque, indultis, etc. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, XXVIII Novembris MDLXVII, Pontific. nostr. ann. secundo ».

142. In Vaticano Regesto ad eumdem Valentem, ejusdem argumenti extat quoque alia Epistola; et insuper eodem modo scriptum habetur ad Joannem Baptistam Bracellum, pro Campania maritima, Latio et Sabina. Ad Vincentium Porticum, pro civitatibus Ancona, Fano, Firmo, Asculo et Camerini ducatu. Ad

[1] Ex Archiv. Vatic.

Alexandrum Pallenterium, pro Marchia Anconitana. Ad Carolum, Montisfalisci episcopum, pro Patrimonii et Umbriæ provinciis, ac pro civitate Perusina et Spoletano ducatu. Hos siquidem omnes ac singulos præfati subsidii a se impositi, in regionibus illis Apostolicos suos Pius constituit collectores.

143. Hac occasione summis laudibus a Pio ipso pietas senatus populique Romani meruit commendari, qui, ut Catena [1] ac Natalis Comes referunt, centum millia nummum aureorum, ad belli subsidium, prompto alacrique animo promiserunt. « Verum », inquit Comes, « ut exigerentur, quæ promissa fuerant Pontifici, singulis vasis vini Romani tributum imponunt aureum nummum. Illud ubi cognovisset Pontifex, in solos pauperes redundare (nam vinum Romanum soli pauperes bibunt) non passus est, ut parum laudabile: cum diceret, principem oportere pauperum curam præcipue suscipere, ut debilioris partis Urbis, maximeque auxilio communis patris indigentis ». Hæc Comes.

144. Romanorum tamen exemplo usus est Pius, ut, quos forte impositi præfati subsidii onus ægre, privilegiorum obtentu, subituros Bononienses putavit, ad ipsum cum subditis aliis persolvendum, facilius illos incitaret; quod quidem ex Epistola, ab eodem Pio, ad Petrum Donatum Cæsium Narniensem episcopum, quem illuc misit, suumque in ea civitate ipsius tributi constituit collectorem manifeste intelligitur; nam hujusmodi fuit:

« Ven. fratri Petro Donato, episcopo Narniensi.

PIUS PAPA V.

« Ven. frater, etc.

« Cum, propter maximas et gravissimas Apostolicæ Sedis et Christianæ reipublicæ necessitates coacti fuerimus, contra voluntatem, et Pontificatus nostri institutum, de ven. fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio et assensu, indicere nostris et S. R. E. subjectis subsidium quartæ partis, et dimidiæ unius ducati de Camera, in singulos, centum ducatos hujusmodi, juxta æstimationem bonorum stabilium patrimonialium, exigendum ; fecit dilectus filius noster populus Romanus rem sane præclaram, et se et sua erga nos et sanctam Sedem Apostolicam fide, pietate et devotione valde dignam. Etenim simul ac desiderium nostrum cognovit, nobis centum millium aureorum subsidium sponte sua obtulit, cujus exemplum, reliquas ditionis nostræ et S. R. E. civitates, ut imitari velint, sicuti sperare posse videmur, benevole hortandas esse duximus. Itaque fraternitatis tuæ compertam habentes fidem, integritatem, et in rebus gerendis dexteritatem : in civitate nostra Bononia ejusque districtu, ipsius subsidii exigendi causa, nostrum et Apostolicæ Sedis commissarium et collectorem generalem constituimus et deputavimus. Mandamus autem, ut dilectis filiis XXXX viris et Communitati ejus civitatis, tam laudabile exemplum imitandum proponens, si paratos eos, uti speramus, ad subveniendum nobis repereris, prout necessitates nostræ requirunt ac postulant, quam illam civitatem, cum populo Romano proportione, et rata sua solvere convenit ; nihil nisi benevole et benigne agas. At, si qui, quod non putamus, difficiliores et contumaciores fuerint, quos, neque tam grave Sedis Apostolicæ et Christianæ reipublicæ tempus, nec paterna nostra erga subditos nostros voluntas, nec populi Romani exemplum moveat : illis illico edi abs te volumus alteras litteras nostras, sub annulo piscatoris, super ipsius exactione subsidii tibi datas, et juxta earum formam subsidium exigi ; sublata, postquam id exigere cœperis, transigendi et paciscendi, sine expresso consensu nostro, facultate quacumque. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, MDLXVII, Pontific. anno secundo ».

145. Quas in his Pius memorat Epistolas alteras, in Vaticano Regesto, ex quo hæc, ut diximus, accepimus, minime reperire potuimus. At nec eas senatui Bononiensi Narniensem episcopum exhibere fuisse coactum, suaserat imprimis summa præclaræ illius civitatis erga Apostolicam Sedem et Pium ipsum veneratio ac obsequium ; at in hac sententia omnino confirmavit, reperisse deinde, statim Pontificis monitis ac hortationibus ultro acquievisse, ac ad sexaginta millia nummum in gallicanum bellum subministrasse.

146. Ut autem, cum onera gravia hæc super humeros laicorum hominum Pius alligabat, religiosi viri, quam potuissent, ipsi quoque sarcinæ partem ferrent, edito, haud multo post, Diplomate Apostolico, eos omnes, tam videlicet monachos quam Mendicantes, ad solutionem subsidii ejusdem adegit. Illud sic se habuisse reperimus :

PIUS PAPA V.

« Ad futuram rei memoriam.

« Statutum quidem nobis ac decretum jam inde ab initio Pontificatus fuerat, nullum, si fieri posset, in Pontificatu nostro onus, et S. R. E. subditis sæcularibus neque Ecclesiasticis personis imponere, nullisque eos extraordinariis exactionibus gravare. Verum eas necessitates extitisse dolemus, tantaque pericula imminere, ut, nisi aliquo subsidio juvemur, officio nostro minime satisfacere possimus ; cum humani generis hostis, sicut ubique

[1] Caten. Vit. Pii pag. 79. Natali Com. Hist. lib. XVIII, pag. 397.

vulgatum esse jam credimus, tot repente tantosque tumultus in nobilissimo Francorum regno, per ministros et satellites suos hæreticos excitavit, ut non sine gemitu et horrore referri possint crudelia, nefanda, impia ac detestanda facinora, quæ in omnibus fere partibus illis, in quibus plus ipsi hæretici, quam Catholici possunt, perpetrata fuerunt et assidue perpetrantur ; tanta illos invasit rabies diripiendi Ecclesiasticorum bona, profanandi ac diruendi sanctissimas Ecclesias et monasteria, effundendi Ecclesiasticarum personarum sanguinem, per inaudita suppliciorum genera. Ex hoc autem tam propinquo incendio, nemo est qui non cernat, quantum Italiæ quoque periculum immineat : in quibus tantis illius regni inclyti et de religione Christiana sanctaque Sede optime meriti calamitatibus, tantoque et tam manifesto Catholicæ religionis discrimine, charissimo in Christo filio nostro, Francorum regi Christianissimo, auxilium nostrum imploranti, et religioni simul cum eo Catholicæ, pro qua sanguinem etiam profundere parati essemus, deesse nequaquam possumus nec debemus Auxilio vero et defensione nostra etiam maxime indigere res nostras, et S. R. E. peculiares, Avenionis civitas et Comitatus Venassinus, Apostolicæ Sedis maxime fideles, in hoc universo Galliæ tumultu in maximo versantes discrimine, ad eam civitatem et Comitatum occupanda maxime inhiantibus hæreticis. Jam vero auditum esse credimus, quantum periculi a novo Turcarum tyranno, Christiani nominis hoste immanissimo impendeat ; quem constat multo majorem, quam quisquam unquam majorum suorum habuerit, classem, et cæteras res ad bellum maritimum necessarias, summa diligentia ac studio comparare, eo consilio, ut in sequenti anno Italiam, sicuti crebro minari dicitur, invadat ; ad cujus tam potentis hostis impetus propulsandos, munire necesse est, et validis firmare præsidiis, oppida nostra maritima, non sine maximis sumptibus. His tot et tam gravibus necessariisque de causis, cum de ven. fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio et assensu, subsidium sæcularibus hominibus, nobis et Apostolicæ Sedi immediate mediateve subjectis, pro modo bonorum stabilium patrimonialium, tam in hac alma Urbe, quam in reliquis omnibus civitatibus, oppidis, vicis et locis S. R. E. ditionis, nuper imposuerimus : æquissimum esse censuimus, a religiosis quoque personis aliquod subsidium exigi, ut tot et tam necessarias impensas facere possimus. Quocirca proprio motu, et ex certa scientia nostra, ac de Apostolicæ potestatis plenitudine, universis ac singulis monasteriis, intra Italiam constitutis, Ordinum et Congregationum, Cassinensis, Carthusiensis, Lateranensis, Montis-Oliveti, S. Georgii in Alga Maris, Cœlestinorum, Cisterciensis in Longobardia, S. Hieronymi, Cruciferorum, et Sylvestrinorum, alterum tantum, quantum subsidii nomine, quotannis, cameræ Apostolicæ solvere consueverunt, pro hac dumtaxat vice solvendum ; et si qua dictarum Congregationum solvere tale subsidium non consueverit, ipsa quoque exemplo aliarum taxetur. Conventibus autem singulis cunctorum Ordinum Mendicantium, intra Italiam consistentibus, unam fructuum, proventuum et reddituum suorum decimam, juxta taxam antiquam, tenore præsentium imponimus et impositam esse decernimus. Ipsarum autem Congregationum quas diximus subsidium, et Mendicantium decimam, a nostro dilecto filio Vitellotio, S. Mariæ in Via Lata diacono cardinali, et dilecto filio Bartholomæo Bussotto, thesaurario nostro generali, seu qui pro tempore thesaurarius generalis fuerit, quem cum dicto camerario, et utroque eorum in solidum, earum pecuniarum collectorem, receptorem et exactorem generalem, præsentium tenore, constituimus et deputamus, intra tempus, quod ipsi, vel eorum alter constituerit, solvi vel per personas ab eis deputandas exigi et colligi volumus : dantes eidem camerario, præter ordinariam sui camerariatus officii auctoritatem, ac ipso thesaurario generali, et illis, quos ipsi eorumve alter deputaverit, subsidium ac decimam, quam diximus, respective a dictis Congregationibus et Ordinibus Mendicantium, petendi, colligendi, recipiendi et exigendi ; et de receptis liberandi, quietandi et absolvendi ; et, si qua dictarum Congregationum taxata non fuerit, eam, prout aliæ taxatæ fuerint, taxandi liberam potestatem. Contradictores quoslibet ac rebelles, subsidium et decimam hujusmodi solvere recusantes ac differentes, ad ea solvenda, per excommunicationis latæ sententiæ, et alias sententias, censuras et pœnas Ecclesiasticas, ac etiam pecuniarias, ipsorum vel ab eis deputandorum arbitrio moderandas, aliaque opportuna remedia, etiam per sequestrationem fructuum, ac privationem officiorum, aliaque omnia et singula in præmissis, et circa ea necessaria, vel quomodolibet opportuna faciendi et exequendi. Necnon eos, qui ad cor reversi, de iis ad quæ tenebantur debite satisfecerint, a sententiis et censuris et pœnis, in quas propterea incurrerint, absolvendi et rehabilitandi : necnon cum iis, qui sententiis hujusmodi irretiti, Missas et alia divina officia, non tamen in contemptum clavium, celebrando, aut alias se in illis commiscendo, irregularitatem contraxerint, dispensando. Non obstantibus, etc. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, III Novembris MDLXVII, Pontificat. nostri ann. secundo ».

147. Optandum profecto esset, ut hæc et alia, quæ supra proposuimus, vel obiter, qui in principum vel regum aulis morantur, ac eorum et reipublicæ studiosissimi videri affectant, inspicere dignarentur; non enim tam frequenter, si ista perpenderent, mussitare, imo infremere auderent contra Romanæ Ecclesiæ avaritiam, ipsiusque cupiditatem coercendam clamarent, qua undique, ex principum eorumdem ditionibus (ut eos dicere non pudet), vim pecuniarum et auri corrodit et exprimit. Studio prætermittamus, præter Apostolicum monitum, nil præterea ab ea fieri, divinoque simul ac humano jure ei deberi, quod a Christi fidelibus, filiis suis, toto orbe constitutis, ipsi impenditur. Sed quid tandem est illud, quod merito cum immensa ea thesaurorum profusione, conferri valeat, quam quotidie facit, vel, ut communes Christianæ fidei hostes repellat, vel, ut fidei præcones, in hæreticorum et infidelium regiones immittat? Quid, cum ingentibus sumptibus, quibus labantibus regnis subvenit, calamitatibus oppressas regiones adjuvit, principes exteros ac exules una charitatis ulnis complexa est et excepit? Quænam tam dissita regio, quæ in opportunitatibus ac tribulatione præsens auxilium illius experta non sit? En Pius, pro regni Gallici defensione, pro regis Christianissimi salute, se suaque prope omnia abunde profundit ac super impendit. Hoc ipso tempore Scotorum reginæ pecuniam etiam subministrat. Melitensibus equitibus pecuniam suppeditat. Maximiliano imperatori pecunia opem fert. Et hæc quidem, ob publicum bonum publice impensa; singulis vero, vel, ut e cœno hæresum emergerent, vel ut in illud non laberentur, innumerosque præterea, ob fidei et charitatis studia alia, a Pio in commodum cujusvis nationis ac linguæ, imo hominis cujuslibet, factos quotidie sumptus, quis recenseat? Quod quidem, si Ecclesiasticos revolvas Annales, ubi de Catholicorum regnorum, regionum ac principum incolumitate, imo de singulorum Christi fidelium salute actum est, Romanos Pontifices semper præstitisse reperies: ut propterea fateri compellaris quod, si aliquid ab ipsis principibus ac regionibus, ipsi, justis tot aliis nominibus, accipiunt; illud nihilominus Pontifices ipsos, nonnisi uti depositum custodire, ut restituant, imo aucto fœnore necessariori tempore reddant, ac ut guttatim traditam sibi pecuniam, in summam plenissimam, multiplicatam et auctam, suis prope modum fœneratoribus reponant.

148. Cæterum Pius, nec his quæ egisse usque adhuc retulimus, satis suo muneri satisfecisse sibi visus est. Quapropter, quem memoravimus Narniensem episcopum, Ferrariæ etiam ducem adire voluit, et hæc ei (prout in Vaticano Archivo [1] accepimus) in mandatis dedit:

« Ubi ad illustrissimum ducem Ferrariæ perveneris, eique Sanctiss. D. N. verbis salutem et benedictionem Apostolicam nuntiaveris, ac litteras de fide orationi tuæ habenda reddideris, Sanctitatis suæ desiderium ei diligenter in hanc sententiam exponere debebis.

« Primum dices, scire in quanto discrimine versetur salus Christianissimi Francorum regis, consanguinei sui, et illius inclyti regni, propter tumultus, qui a seditiosis hominibus, divinæ simul ac regiæ majestatis hostibus et rebellibus excitati fuerunt. Audisse Excellentiam suam ea, quæ sine horrore animi referri non possunt, de cædibus, incendiis, rapinis, sacrilegiis et aliis nefariis facinoribus, quæ in omnibus fere regni ejus partibus, incredibili quodam hæreticorum furore et rabie admittuntur. Ex quibus illius tam nobilis, tam florentis olim regni cladibus, et ex tanto periculo charissimi filii sui, et Sedis Apostolicæ imprimis devoti regis, ac religionis simul Catholicæ, Sanctissimum Dominum nostrum incredibili quodam dolore et sollicitudine affici, diesque ac noctes cogitare, quemadmodum subvenire regi simul, ac Catholicæ religioni, et tot populorum saluti consulere possit. Et quia duobus rebus præcipue rex eget, pecunia et equitatu; tametsi jam inde ab initio Pontificatus sui statuerat et decreverat, nullis extraordinariis oneribus et actionibus gravare suos et S. R. E. subditos; tamen, propter fisci Apostolici inopiam, ne in tanta necessitudine regi desit, quantum possit pecuniarum colligere, ut ea regem juvare possit, statuisse, etiam eos, quos, custodiæ suæ causa, habebat equites, et plures, si poterit, ad regem mittere. Verum illud dolere, quod non satis magnum equitum numerum possit mittere. Itaque cogi petere ac requirere auxilium bonorum ac devotorum suorum filiorum Italiæ principum, et licet alia aliorum causa sit, tamen confidere se, neminem eorum sibi defuturum, cum Dei et Redemptoris nostri causa agatur, et religionis Catholicæ, pro qua boni et Catholici principes, etiam sanguinem et vitam ipsam, si opus sit, parati esse debent profundere: sed eo fidentius illorum auxilium requirere, qui præter officium, quod omnium Christianorum principum commune est, peculiares sunt S. R. E. filii, et ut vocantur, vassalli et feudatarii. Ex quibus, cum ipse dux sit, confidere Sanctitatem suam, minime illum animi studio cessurum esse, ad satisfaciendum desiderio suo, tam pio et justo, præsertim cum subveniendum sit regi, qui et propinquus ejus sit; quin etiam, propter tantam necessitudinem, quæ inter ipsos inter-

[1] Instructio data reverendiss. D. Petro Donato episcopo Narniensi ad illustriss. Ducem Ferrariæ destinato. Ex Archiv. Vaticano.

cedit, arbitrari Sanctitatem suam et certum habere, hanc hortationem suam fore minime necessariam, sed tamen quod sua sponte eum facturum putet, faciet, etiam pro Sedis Apostolicæ reverentia promptius ac studiosius ; utque sciat, uno eodemque officio obligaturum eum sibi, non minus Sanctitatem suam, quam ipsum regem. Idcirco hoc auxilium sibi non minus quam ipsi regi ab eo petere statuisse. Nullum ab eo gratius indicium et testimonium fidei et devotionis et observantiæ ipsius ducis erga hanc S. Sedem habere possit, quam si suo huic desiderio satisfecerit. Illud vero etiam ipsum cogitare secum et considerare debere, præterquam quod agatur, ut dictum est, honor Dei, et causa religionis Catholicæ, salus regis consanguinei, et regni omnium nobilissimi ; agi etiam, sicut pro sua prudentia intelliget, rem ejus ipsius, et reliquorum Italiæ principum, ac totius Italiæ. Eos enim, qui tam nefarie regi suo rebellarunt, hæreticos esse, hoc est, communes omnium Catholicorum principum hostes ; si tamen illi hæretici nominandi sunt, quorum nefanda et inaudita scelera impiaque facinora declarant, omni penitus esse et religionis et humanitatis expertes. Qui Ecclesias spoliant, qui sacra altaria demoliuntur, qui monasteria diruunt, qui Dei sacerdotes non modo occidunt, sed inauditis etiam suppliciorum generibus afficiunt, non modo religionem Catholicam et sanctissima sacramenta abolere, sed jura, et leges, et judicia, et legitimam principum potestatem, et magistratus omnes abrogare conantur ; ut impune avaritiam suam explere, nefandas libidines satiare, atrocissima quæque scelera sine metu admittere possint. Cum tantum incendium adeo Italiæ propinquum sit, necesse esse omnes, qui sibi cavere et rebus suis prospicere cupiunt, communi auxilio commune periculum propulsare quam celerrime fieri possit, tantam flammam, antequam latius serpat et diffundatur, extinguere : quod non difficile erit, si unusquisque Italorum principum regem juvet, antequam ejus hostibus ex Germania subministrari auxilia possint. Dat. . . . . Novembris MDLXVII, ann. secundo ».

149. Qui serio hæc Pii mandata perpendet, fateatur necesse erit, nil prorsus argumentorum præteriisse, quibus ad suppetias Galliarum regi suppeditandas Ferrariæ ducis animum movere posset : nullam enim vel divinarum vel humanarum rationum prætermittit, quibus in suam illum sententiam perducat ; et tandem ut ipsius regis rem efficacius agat, suam facit, atque in se collatum quidquid in eum contulerit, profitetur.

150. Nec putandum cum uno Ferrariæ duce hoc Pium officio perfunctum esse, nam ad alios quoque Italiæ principes, eadem de causa, et nuntios, et litteras misisse, ex inferius dandis ipsius Epistolis apparet, et scriptores tradunt. En Epistolæ, quas, statim ab accepto insidiarum contra regem Galliæ ab hæreticis structarum nuntio, ad Rempublicam Venetam dedit :

« Dilecto filio [1], nobili viro, Hieronymo Priolo, duci Venetiarum.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili, etc.

« Postquam cognovimus, quanto in discrimine versetur salus Christianissimi in Christo filii nostri Caroli, Francorum regis, et illius inclyti regni, statuimus, pro officio nostro, ei ferre auxilium, quam celerrime poterimus, etiam super vires nostras, adversus ejus rebelles, divinæ simul et regiæ majestatis hostes sceleratissimos. Quia vero cum ejus periculo conjunctum quoque est Italiæ periculum (etenim, si, quod Deus avertat ! hostes ejus superiores essent, incendium illud in Italiam quoque trajecturum esset), nobilitatem tuam hortandam duximus, ut depellendi communis periculi causa, regem illud, tam necessario tempore, enixe juvet. Non latet nos quidem, quantopere de rebus suis ipsa sollicita sit in hoc tempore : sed adeo præsens, et ante oculos positum est hoc periculum, ut omnes, qui religionem Catholicam salvam volunt, et communi utilitati consultum cupiunt, communi auxilio communibus hostibus sine mora ulla obsistere debeant. Id cum Deo gratissimum erit, tum ipsi inclytæ Reipublicæ, quæ veræ gloriæ semper appetens fuit, amplum et gloriosum, tanto regi et religioni Catholicæ simul tali tempore subvenisse. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XVIII Octobris MDLXVII, Pontific. nostr. ann. secundo ».

151. Cum idcirco Margarita Sabaudiæ ducissa, Caroli regis nepotis sui periculo perterrita, enixe pro eo Pontificis auxilium deprecata esset, Pius ei sequentem Epistolam dedit, qua se calcaribus, in hoc negotio, non indigere, quippe qui totis nisibus ei curando jampridem incubuisset, manifeste declarat :

« Dilectæ in Christo filiæ, nobili mulieri, Margaritæ de Francia, Sabaudiæ ducissæ.

PIUS PAPA V.

« Dilecta, etc.

« Non dubitamus nobilitatem tuam, pro sua erga Christianissimum regem nepotem suum pietate, maxime de eo sollicitam fuisse atque anxiam hoc tempore. Sed hortamur ut bonam spem habeas ; confidere enim debes, divinum auxilium illi regno minime defuturum, sicut aliis quoque temporibus non defuit :

[1] Apud. Goub. Epist. 24. pag. 53.

præsertim, cum qui hostes regis sunt, iidem Dei quoque inimici ac rebelles sint, et ipsis infidelibus pejores et detestabiliores. Sed ne humana quidem auxilia illi deerunt. Nos quidem supra vires nostras eum juvare decrevimus, et cæteros principes ad mittenda ei auxilia hortari non desistimus, tum religionis Catholicæ causa, tum ipsius, quem bis jam, maximo cum periculo, expertum perfidiam et audaciam hæreticorum, in defendenda acriter adversus eos ipsa religione Catholica, majorum suorum Christianissimorum regum similem fore confidimus. Nec vero quemquam esse putamus, qui hæreticos ipsos jam ex eorum operibus non cognoscat. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XVI Novembris MDLXVII, Pontif. nostr. anno secundo ».

152. Et revera, licet nemo principum esset, qui ex proximo Galliarum incendio sibi magis metuere, quam Sabaudiæ dux, deberet ; nihilominus Pius, ipsius studia, summo quo fervebat zelo, et litteris, et misso qui coram cum eo ageret, præivit. Cum enim Annibal auricellarius, quem a Catharina regina ad Pontificem missum diximus, per Sabaudiam ad Catholicum regem in Hispaniam migraturus esset ; huic Pius in mandatis ea dedit, de quibus, tum cum ipso Sabaudiæ duce, tum cum Hispaniæ rege, suo etiam nomine, disserere vellet, ut labanti Galliarum regi ac regno quomodo subveniri posset, cum iis rationem iniret, ad præfatum regem his datis litteris :

« Charissimo in Christo filio nostro, Philippo, Hispaniarum regi Catholico.

PIUS PAPA V.

« Charissime, etc.

« Ad Majestatem tuam, minime dubitamus allatum fuisse, de tumultu, qui in regno Franciæ nuper excitatus fuit, religionis Catholicæ causa, ac seditione potius rebellium Christianissimi Francorum regis affinis tui. Non dubitamus autem, quin, etiam sine hortatione nostra, omni studio M. T. illi regi subventura sit, vel propter commune periculum, vel religionis et vestræ necessitudinis causa. Quare nos, cum magna fiducia ven. fratribus nostris S. R. E. cardinalibus et cæteris omnibus id jam facturum esse confirmavimus, sicuti nos quoque, etiam supra vires nostras, ei opitulari decrevimus. Ut tamen, quod de M. T. voluntate, et nos expectamus, et aliis polliciti fuimus, cumulate et sine mora ulla præstare velit; eam, quanto maximo possumus animi studio, hortandam, rogandam et obtestandam duximus. Qua de re cum M. T. pluribus verbis aget dilectus hic filius Annibal auricellarius, qui Christianissimi regis mandato et nostro quoque advenit. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XIII Octobris MDLXVII, Pontific. nostr. ann. secundo ».

Ad Ducem vero Sabaudiæ sic scripsit :

« Dilecto filio, nobili viro [1], Emmanueli Philiberto, Sabaudiæ duci, etc.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili, etc.

« Quanto in discrimine versetur charissimus Francorum rex affinis tuus, et cum eo simul Catholica religio, propter scelus et audaciam impiorum hominum, Dei et regis sui rebellium, nobilitas tua eo certius novit, quo propior est tanto incendio. Omnino te hortatione cujusquam non egere scimus, cum tot et tam graves causas habeat, quæ te ad eum, tam necessario tempore, enixe juvandum excitent, vel affinitatis vestræ, vel religionis Catholicæ, vel tui et rerum tuarum periculi. Quia tamen, quod tua sponte facturus es, certum habemus, pro tua in nos pietate, et erga Sedem Apostolicam reverentia, hortatu nostro, te facturum esse etiam studiosius et libentius : nobilitatem tuam hortamur et rogamus, ut in tantis illius regni tenebris, lumen ostendas animi, virtutis ac pietatis tuæ : qua ex re maximam a Deo gratiam et summam ab hominibus laudem consequeris ; nobis vero, qui ipsi quoque regem juvare, etiam supra vires nostras, statuimus, adeo gratum facies, ut non minus nos tibi, quam regem ipsum tali officio obligaturus sis. Hac autem de re dilectus hic filius Annibal auricellarius pluribus verbis, nostro nomine, tecum aget. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XVIII Octobris MDLXVII, Pontific. nostr. ann. secundo ».

153. Inter Sabaudiæ ducem et Auricellarium, Pii nomine, hæc consilia agitata fuisse videntur, ut Pontifex ad Carolum cardinalem a Lotharingia aliquam pecuniarum summam mitteret, summa etiam aliqua ab ipso Pontifice ad eumdem ducem Sabaudiæ mitteretur. Quod Pontifex ipse cum Lotharingiæ duce ageret, ut auxiliis hæreticorum, quæ ex Germania rebelles præstolabantur, sese opponeret : atque ad subsidia subministranda, cæteros quoque principes hortaretur, ac propemodum hortationibus suis Pius compelleret. Quæ quidem consilia, et avidissime Pius arripuit, vel (ut ex mox dicendis et jam dictis apparet) studiosissime executioni mandaverat. En quæ ad præfatum ducem [2] scripsit :

« Dilecto filio, nobili viro, Emmanueli Philiberto Sabaudiæ duci, etc.

PIUS PAPA V.

« Dilecte, etc.

« Placuerunt nobis ea, quæ secretarius tuus mandato tuo diligenter nobis exposuit :

[1] Apud Goub. Epist. lib. 1. Epist. 25. — [2] Ex Archiv. Vatic.

cardinali Lotharingio aliquantam pecuniam, sicut hortatus es, misimus. Ad tuam quoque nobilitatem decem millia aureorum in præsentia mittimus, ut ea adjutus pecunia, commodius ferre auxilium possit regi Christianissimo, tam gravi ejus et Catholicæ religionis tempore. Ad Lotharingiæ ducem misimus litteras nuper et nuntium, hortantes eum ut sese opponat, si qua ex Germaniæ hæreticorum auxilia in Galliam transire conabuntur: Italiæ vero principes, per litteras et nuntios hortari et excitare statuimus, ad mittenda regi quam maxima quis eorum poterit auxilia. Nullum plane officium, tam necessario tempore, Christianissimo regi a nobis deerit, multo plura præstituri, si majores opes et facultates haberemus, cum pro paterna erga eum charitate nostra, tum divini obsequii causa. Te quoque hortatione non egere videmus, ut, et Deo, et regi affini et consanguineo, officium præstes. Tantum hortamur, ut celeritatem quam maximam potes adhibeas. Quod attinet ad oppida et loca, quæ a Bernensibus nuper tibi reddita fuerunt, ex secretario tuo cognosces ea, quæ nobilitati tuæ referenda mandavimus. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XVI Novembris MDLXVII, Pontific. nostr. ann. secundo ».

154. Priusquam vero hæc ab Emmanuele Philiberto, Sabaudiæ duce intellexisset Pius, cum accepisset, ducem eumdem, ut equitum (quorum maxime Galliarum regem eguisse, quæ supra retulimus declarant) suppetias eidem regi subministraret, aliquem equitum numerum in Mediolanensi ditione conscribere desiderasse ; ut id ei liceret, a gubernatore Mediolanensi obtinere Pontifex, his ad ipsum datis litteris, studuerat.

« Dilecto filio, nobili viro, Gabrieli, duci de Albuquerque, status Mediolani gubernatori.

PIUS PAPA V.

« Dilecte, etc.

« In tanto periculo, ut scis, versatur in regno Franciæ Catholica religio, propter nefarium bellum, quod hæretici, non minus Dei quam regis sui hostes ac rebelles, excitarunt ; ut quicumque Dei honorem diligunt, et salvam Catholicam religionem volunt, quidquid possunt opis et auxilii, studiose ferre debeant, ad tantum incendium restinguendum, cui, nisi celeriter occurratur, magnopere verendum est ne crescat. Audivimus, dilectum filium nobilem virum, ducem Sabaudiæ, pro maxima necessitudine, quæ illi cum charissimo filio nostro, Francorum rege Christianissimo, intercedit, parare auxilium equitum, quod tam necessario tempore regi mittat ; eamque ob causam cupere, aliquam eorum partem in ducatu isto conscribere. Id ei, ut abs te permittatur, divini obsequii et fidei Catholicæ causa, abs te ita petimus, ut studiosius petere non possimus. Quod charissimum quoque regem Catholicum, pro suo in Catholicam fidem studio, vehementer probaturum esse, minime du itamus. Id autem te facilius concessurum esse confidimus, quod, præter obsequium Dei, expedire, pro tua prudentia, vides, omnibus principibus Catholicis, communi consilio, hæreticorum et seditiosorum perniciosissimis conatibus communi auxilio resistere. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, VIII Novembris MDLXVII, Pontific. nostr. ann. secundo ».

155. De pecunia etiam ad cardinalem a Lotharingia missa, et alia insuper regi eidem subministrata, testes habemus ad eumdem cardinalem scriptas a Pontifice litteras [1], quæ hujusmodi fuerunt :

« Dilecto filio nostro Carolo, tit. S. Apollinaris presbyt. cardinali, a Lotharingia vocato.

PIUS PAPA V.

« Dilecte, etc.

« Etsi certum habemus, tali tempore, fore ut extaret studium tuum insigne erga Christianissimum regem, et religionem Catholicam simul cum eo in extremum discrimen adductam, tamen, postquam ex nuntio tuo cognovimus, quanto studio incumbas, ad auxilia ei paranda, quibus regem juves ; virtutem tuam egregiam atque præstantem recognovimus, istumque præclarum conatum tuum vehementer laudamus. Quod pecunia te a nobis juvari desideras, scito, ante nuntii tui adventum, venisse eadem de causa ad nos regis nuntium, cui spopondimus, paratos nos esse regem supra vires nostras etiam juvare. Itaque, et si jam inde a Pontificatus initio statueramus, nullis extraordinariis exactionibus gravare nostros et S. R. E. subditos, quippe quos sciebamus, propter superiorum annorum onera, levatione potius indigere ; tamen in tanta necessitate, nec illis, nec curiæ nostræ officialibus pepercimus, ut promissum auxilium regi præstare possimus. Cui, quoniam quidquid colligere potuimus pecuniæ, per mercatorum litteras, ut mos est, Lugduni et Lutetiæ solvendum curavimus ; vix quidem potuimus desiderio tuo nos satisfacere. Sed tamen, pro paterno erga te amore, pati non potuimus, ut nuntius tuus inanis rediret. Itaque, si non quantam et ipse expectasti et nos vellemus pecuniam tibi quoque solvendam curavimus, ac misimus, quantam potuimus, sicuti nuntius tuus tibi referet. Omnino te currentem, ut dicitur, non egere scimus cohortatione cujusquam, sed tamen, pro officio nostro et paterna erga te charitate, præterire non possumus, quin hortemur, ut quod tam laudabiliter aggressus es, forti animo, ut te et

[1] Ex Archiv. Vatic.

tuo genere dignum est, agere perseveres, cum ob alias gravissimas causas, tum divini honoris et religionis Catholicæ causa, pro qua paratos nos esse oportet sanguinem nostrum indubitanter effundere. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die VII Novembris MDLXVII, Pontific. nostr. ann. secundo ».

156. Quem demum ad Carolum Lotharingiæ ducem Pius suum nuntium misit fuit Petrus Sanctus J. U. D. suusque familiaris, cui (uti ex Archivo Vaticano [1] accepimus) ista mandata dedit :

« Cum ad dilectum filium, nobilem virum, ducem Lotharingiæ, Deo juvante, perveneris, ipsum, et dilectas in Christo filias, nobiles mulieres, ducissas, matrem ejus et uxorem, nobilem quoque virum, Comitem de Valdemonte, ducis patruum, nostris verbis diligenter salutabis, ac benedictionem eis nostram paternam nuntiabis ; litteras, quas ad eos scribimus, reddes, deinde cum ipso duce in hanc sententiam loqueris :

« Nos in tanto charissimi filii nostri, Christianissimi Francorum regis, affinis ejus, et Catholicæ religionis periculo, pro pastorali officio nostro, et paterna erga illum regem charitate, atque ipsius religionis zelo, omnes curas et cogitationes nostras in eo defixas habere, ut regi, adeo Sanctæ Sedi Apostolicæ devoto, cujus majorum merita erga ipsam S. Sedem et religionem Catholicam singularia fuerunt, subveniamus omnibus viribus nostris, ut religionem Catholicam, in tantum discrimen adductam, ab hominibus perditissimis, divinæ simul et regiæ majestatis hostibus ac rebellibus, tueamur ac defendamus. Itaque, sicut juvare illum instituimus, etiam super vires nostras, eamque ob causam subditis nostris, licet propter superiorum annorum onera, levatione indigentibus, contra institutum nostrum, gravare non pavimus ; ita præterire nec posse nec debere, quin reliquos principes Christianos, ad eum itidem juvandum, et suscipendam religionis Catholicæ defensionem, paternis nostris hortationibus excitemus.

« Sed præter alios principes, magnam in ipso duce spem nos habere. Majores ejus, generosissimos principes, cum quidam eremita, qui Terram-Sanctam, religionis causa, visitaverat, reversus inde retulisset quam gravi servitutis jugo Christiani in illis partibus ab infidelibus oppressi tenerentur, eosque ad liberandum ipsos Christianos et Terram-Sanctam recuperandam hortatus esset, adeo illius unius eremitæ adhortationibus fuisse commotos atque inflammatos, ut tres fratres, illius sanctissimæ expeditionis, qua nihil unquam gloriosius fuit, duces, principes, auctores exiverint, et suscepto vivificæ crucis signo, relictis rebus suis, et ultimis Occidentis partibus, ad Orientem profecti, bellum in Asia cum infidelibus gesserint ; non tam longinqui itineris laboribus, non periculorum magnitudine deterriti, quominus Christianis oppressis auxilium ferrent, et Terram-Sanctam ex infidelium manibus eriperent, sicut Deo juvante, cum immortali sua laude et gloria eripuerunt. Non esse illi transeundum mare, non domo discedendum, non tot subeundos labores atque pericula, ut cum infidelibus bellum, pro Catholica religione, Redemptoris nostri honore obsequioque suscipiat. Hostes esse Ecclesiæ Dei religionisque orthodoxæ hæreticos multo infestiores, et odio majore dignos, quam ipsos infideles. Infideles enim nunquam Catholicæ fidei veritatem agnoverunt ; isti fidem, quam susceperunt, quamque in Baptismo professi sunt, ejecerunt atque irritam fecerunt. Infideles Christianæ religionis Catholicæ usum non interdicunt, nec sanctissimis sacramentis illudunt, sed dominandi cupiditate Christianos imperio suo subjicere student, non cœlum nobis, sed terram eripere solent : hæretici Catholicam religionem delere, sancta et salutaria Ecclesiæ sacramenta, sanctorum venerationem tollere conantur, impio quodam furore et rabie obcœcati, divina omnia et humana jura violant, non externis, non civibus suis, non laicis, non sacerdotibus parcunt, non profanis rebus, non sacris abstinent. Rapinis, sacrilegiis, incestis, cædibus, incendiis aluntur ; tunc exultant, tunc triumphant filii Belial, cum Ecclesias diripiunt, cum aras demoliuntur, cum monasteria incendunt, cum Deo dicatis virginibus vim afferunt, cum in clericos sæviunt, quos per inaudita suppliciorum genera trucidant. Nec vero illi minus principum quam Catholicorum privatorum hostes sunt. Libertatis enim Evangelicæ quam jactant obtentu, et propter magnitudinem scelerum suorum, leges et judicia, et principum et magistratuum potestatem metuentes, rebus novis student, seditionibus et discordiis gaudent, conjurationes inter se nefarias faciunt, ad tumultus, ad turbas, ad concitationes semper parati sunt. Quo propior est illustrissimus dux regno Franciæ, melius hæc esse vera novit. Qui igitur magis infideles ? qui sæviores ? qui acerbiores hostes, quam isti, qui vocantur hæretici, cum revera omnis sint fidei et religionis expertes, nec male credant, sed nihil penitus credant ? Pulchrum igitur erit et gloriosum, et dignum principe ac illius majoribus, ita de fide Christiana meritis, contra istos pia arma inducere : non eum mare trajicere necesse erit, ut Christianæ religionis hostibus bellum inferat ; per fines ejus, aut certe non longe ab eis, hæretici, e Germania in Galliam transire haud

[1] Instructio D. Petro S. J. U. D. a S. D. N. Pio Papa V ad illustrissimum principem Carolum Ducem Lotharingiæ destinato. Ex Archiv. Vatic. sub anno 1567, pag. 740.

dubie conabuntur, ut Christianissimum regem affinem suum, hæreticis Galliæ conjuncti, oppugnent ; eis sese opponere debebit, ne conjuncti cum aliis hæreticis, eorum animos et vires augeant. Non minorem ex hac re laudem et gloriam meriturus, quam majores ejus ex Terræ-Sanctæ recuperatione adepti sint ; exigua enim illa terra fuit, præ magnitudine regni Franciæ ; Christiani vero, qui illam incolebant, pauci erant, si cum populis et gentibus Galliæ compareutur. Nec vero difficile admodum fuerit, eos, quominus pervenire in Galliam possint, prohibere, paratas modo habeat equitum et peditum copias, quantas cogere poterit, ut opportuno aliquo atque idoneo loco consistens, ex castris et oppidis, quæ munita non extant, commeatus omnes in oppida munita transportari jubeat.

« Admonebis præterea, ut diligenter cogitet, periculum Christianissimi regis cum ipsius periculo esse conjunctum : hostes istos esse communes : si (quod Deus avertat) regem Christianissimum opprimere possent, illum esse finitimum, rem agi suam : tantum incendium communi esse auxilio extinguendum. Nihil perniciosius illi esse posse, quam si hostium regis vires, adjunctis Germanorum auxiliis, crescant.

« Quod illi in primis gloriosum futurum est, quodque Deo gratissimum, cujus honor, cultus religioque defenditur, hoc non minus esse ei utile atque adeo necessarium.

« Hortari nos quoque Italiæ principes et excitare, ad mittenda Christianissimo regi auxilia ; sed, vel pro affinitate quæ ipsi cum rege intercedit, vel pro periculi societate a nemine eum studiosius, promptius, acrius adjuvari, quam ab ipso duce convenire, sicuti eum facturum esse confidimus.

« Hæc autem eadem expones dominæ Ducissæ matri Ducis, principissæ, sicuti novimus, magna virtute et prudentia, nec minori pietate et Catholicæ religionis zelo præditæ : cui dices, quantopere confidamus, Ducem ejus filium, ea hortante, facturum esse quod desideramus. Magnam quoque spem habemus in domino de Vaudemonte, Ducis patruo, de cujus virtute, prudentia et probitate præclara admodum testimonia habuimus. Itaque desiderium hoc nostrum illi quoque te exponere volumus ; multum enim ipsius quoque auctoritatem apud nepotem suum valituram esse, certum habemus. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die VIII Novembris MDLXVII, Pontificat. nostr. ann. secundo ».

157. Ad hæc, abs re non esse censuimus unam et alteram inserere Epistolam ex his, quas fidei vocant, a præfato Petro Sancto, principibus Lotharingiis traditam, utpote quibus allata magis confirmentur :

« Dilecto filio, nobili viro, Com. de Vaudemont.

PIUS PAPA V.

« Dilecte, etc.

« Misimus Petrum Sanctum familiarem nostrum J. U. D. hominem nobis valde probatum, qui has nobilitati tuæ litteras reddet, ad dilect. filium, nobilem virum, Ducem, nepotem tuum, acturum de re, ad obsequium Dei, et ipsius Ducis laudem et rerum ejus securitatem magnopere pertinente, sicuti agnosces. Namque, ut te salutet et paternam benedictionem nostram impertiat, ac tecum eadem de re loquatur, mandavimus. Quia vero scimus, quantum auctoritas tua apud ipsum ducem habitura sit ponderis : petimus abs te, et magnopere in Domino requirimus, ut hortatione tua eum incites ad satisfaciendum desiderio nostro ; quod cum facies, officio fungeris, tua virtute, prudentia et pietate digno. Idque, et Deo et nobis erit gratissimum. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die IX Novembris MDLXVII, Pontificat. nostri anno secundo ».

Ad Lotharingiæ Ducissam.

« Dilectæ in Christo filiæ nobili mul. Claudiæ, ducissæ Lotharingiæ.

PIUS PAPA V.

« Dilecta, etc.

« Mandavimus dilecto huic filio, Petro Sancto, familiari nostro, quem ad nobilem virum, ducem, conjugem tuum, misimus, ut nobilitatem tuam visitet et nostris verbis salutet. Cujus rei causa missus fuerit, ex eo cognosces. Et quia, sicut videbis, laboramus pro charissimo filio nostro, fratre tuo, rege Christianissimo, ne cum hostibus, Deique iisdem et Catholicæ religionis inimicis, auxilia hæreticorum ex Germania conjungi possint, quod non minus rebus conjugis tui, quam ipsi regi periculosum foret ; tuæ quoque partes erunt, hortari eum, ad satisfaciendum desiderio nostro, sicut, pro tua pietate, prudentia, et Catholicæ religionis zelo, facturum esse confidimus. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die IX Novembris MDLXVII, Pontificatus nostri anno secundo ».

158. In ipsius contra hæreticos belli commodum, dimidiam partem fructuum Ecclesiasticorum et Ecclesiarum Galliæ, Pontificem quoque transferre voluisse, tradit Hadrianus, et Lutetiæ Parisiorum clerum, ducentorum scutorum millium munus regi obtulisse scribit Tarcagnotta, additque clerum ipsum, pecunia minime se ei defuturum pollicitum esse ; dummodo tamen in sententia, vi et armis hæreticos coercendi rex idem persisteret. Verum tum illorum, tum præcipue Pii, optimam mentem, assueta et reginæ Catharinæ et aulæ Gallicæ

vafrities, qua multa centena millia, ut Gabutius et Hadrianus scribunt, tanto incommodo ac labore comparata, e Pontificis manibus eripuerunt, et præterea subsidiorum conatus, undequaque tanto studio, ut vidimus, a Pio ipso eis quæsitorum, pariter elusit. Præter equitum enim copias, ad sex vel septem millia peditum, ut narrat Hadrianus, Pius idem regi ac reginæ obtulit ; sed illi oblatam quidem pecuniam avidissime arripuere ; cohortes vero, licet stipendio affectas, respuerunt ; id suadentibus iis (inquit Gabutius) qui, neque regem, neque Catholicam fidem ac religionem salvam esse cupiebant, sed omnia vota sua ad privata commoda et ad insanas cupiditates impotenter explendas (ut in civilibus bellis fieri consuevit) furentes conferebant. Exterorum militum auxilia accipere abnuisse putat Hadrianus, quod rex idem ac regina, belli et pacis faciendæ jus omne apud se manere vellent. Quidquid fuerit, certum est præter spem, haud multo post, ut suo loco dicetur, indignam prorsus pacem perduellibus et iniquis quidem conditionibus, datam fuisse ; bonis omnibus condolentibus, ac judicantibus regem, Pontificis suffultum auxiliis, facile et honorifice, et bellum prosequi, et rebelles compescere, et pestiferam hæresum illarum radicem prorsus convellere, et Catholicæ veritatis cultum in regno lapsum restituere potuisse. Dedit rex, inquam, pacem, et quod deterius, pecunia abusus est, quam a Pio fictis artibus extorserat ; eo tamen infausto fine, quem exitus comprobavit. Et hinc etiam accidit, ut Hadrianus scribit, quod Christianissimo regno opitulari cupientes, Pii suasu, principes alii, conceptum animo optimum propositum fere dimiserint. Cum enim multoties vidissent, ex bene gesto bello, ac fere tuto triumpho, regem ac reginam stolidis iis suis artibus innixos, nonnisi indecoras inducias elicuisse : quod alias fecerant, iterum ac semper facturos merito judicarunt ; quapropter, spe omni felicis eventus pene abjecta, nil præterea curandum censuere ; licet Gallici regni causam, ut communem habere coacti, illam omnino posthabere nequiverint.

159. Sed quod plane dictu horrendum, tantum Gallica aula lucem consilii pietatis deseruit, et in profunda versutia demersa est, ut per summam improbamque calumniam, orbe toto Catholico reclamante, impudentiamque stupente ac mirante, dicere ausa sit, se cum hæreticis pacem inire compulsam, quod remissius, quam debuisset, ad eorum propulsandos ausus, Pius ei auxilia suppeditaverit. Diabolicam prope hanc procacitatem ac turpissimam ingratitudinem, cum abunde rejectam, ex supra (et quidem studio) relatis, censeamus, eam hic ulterius explodere superfluum judicamus. Quid enim ultra facere potuit Pius, et non fecit ? At pessimas artes, quibus est excogitata ista impostura, Deus e vestigio dejecisse visus est, humiliato videlicet calumniatore, qui in arctas, haud multo post, injectus angustias, persecutionemque ab ipsis suis factis passus, perfugium aliud non habuit, nisi ut ad eum, vel invitus, confugeret vere Pium patrem, quem improbe adeo offenderat.

160. *Ministrum Calvinistam, hæresis semina spargentem in Bisuntina diœcesi, comprehendi jubet Pontifex.* — Dum tam acri studio contra Galliæ hæreticos commune bellum Pius urget, singulos, qui sibi innotuissent, ejusdem farinæ perfidos homines insequi non prætermittit. Hinc cum audisset inter Burgundiæ ac Lotharingiæ fines, diœcesis Bisuntinæ, versari Calvinistam quemdam ministrum, qui feralis doctrinæ venena impune spargebat ; eum statim a Bisuntini archiepiscopi ministris comprehendi jussit, et ut eis ad rem ex sententia perficiendam, auxilio esse vellent, ad Lotharingiæ ducem, et ad senatum Dolanum has litteras [1] dedit :

« Nobili viro, dilecto filio, Carolo, duci Lotharingiæ.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili, etc.

« Nuntiatum est nobis, versari in locis quibusdam ducatus tui Lotharingiæ, Bisuntinæ diœcesis, in confinio Burgundiæ, hæreticum quemdam, nomine Muretet, sectæ Calvinianæ ; eumque palam et publice prædicare ac docere, ubicumque possit, pestiferæ ejus hæresis dogmata. Ad eum apprehendendum, vehementer abs te petimus, ut archiepiscopi Bisuntini ministris brachii tui sæcularis auxilium, simul ac petitum fuerit, præstes, et a magistratibus tuis statim præstari jubeas, quocumque in loco ducatus tui comprehendi potuerit. Quod tuæ nobilitatis officium nobis erit admodum gratum, ac tuo Catholicæ fidei studio, et devotione erga S. Sedem Apostolicam magnopere dignum. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XV Decembris MDLXVII, Pontificatus nostri ann. secundo ».

Ad senatum Dolanum.

« Dilectis filiis, senatui Dolano, etc.

PIUS PAPA V.

Dilect., etc.

« In notitiam nostram perlatum est, versari in confinio ducatus Lotharingiæ et comitatus Burgundiæ, in locis Bisuntinæ diœcesis, hæreticum quemdam, nomine Muretet, sectæ Calvinianæ, qui non desistit venenum suorum pestiferorum dogmatum spargere, et multos, præsertim simplices, corrumpere. Eum compre-

[1] Ex Archiv. Vatic.

hendi vehementer cupimus : qua de re diligenter scripsimus ad dilectum filium, nobilem virum, ducem Lotharingiæ. Vos autem ipsos quoque, ut viros Catholicos, hortandos duximus, ut una cum ministris archiepiscopi Bisuntini, operam detis, quam diligentissime poteritis, ut inveniatur et capiatur hic hæreticus, ne patriam ac provinciam vestram, quæ, Dei beneficio, ab hac labe ad hoc usque tempus integra mansit, veneno suarum hæresum possit corrumpere. Quod officium vestrum vobis dignum erit ; nobis vero ita gratum, ut nihil in hoc tempore a vobis accidere nobis possit gratius. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XVIII Decembris MDLXVII, Pontific. nostri anno secundo ».

161. In Epistolis his, non archiepiscopum Bisuntinum, Claudium, sed ipsius dumtaxat ministros Pium memorasse, ex eo forte processit, quod archiepiscopus idem a diœcesi et Ecclesia sua adhuc abesset. Ægre siquidem cum tulisset Pius, uti anno præterito vidimus, eum nondum sacri Tridentini Concilii decreta recepisse, et alia præterea multa, in pastoralis regiminis cura omisisse ; cum litteris primum monuerat, deinde, ut se ad reddendam sibi traditæ villicationis rationem, Romam conferret, præceperat : quod quidem, sub hujus anni initium fecisse, ex Epistola, ab ipso Pontifice ad capitulum et canonicos Ecclesiæ Bisuntinæ scripta cognoscitur ; dicit enim :

« Dilectis filiis cap. et canonicis Ecclesiæ Bisuntinæ [1].

PIUS PAPA V.

« Dilect., etc.

« Cum ven. fratrem, archiepiscopum vestrum ad nos quasdam ob causas vocaverimus, providere cupientes, ne propter ejus absentiam Ecclesia ipsa interim detrimenti aliquid patiatur ; hortamur vos et mandamus, ut dum is abest, litteris ejus ipsiusque officialibus, super iis quæ ad ipsius Ecclesiæ regimen pertinebunt, perinde ac si adesset, sicut vestrum officium postulat, pareatis. Illud quoque vos admonemus, ut ea, qua debetis, diligentia, jurisdictionem Ecclesiasticam inviolatam tueri curetis, in civitate ipsa ac diœcesi. Dabimus autem nos quoque operam, ne is diutius absit, quam Ecclesiæ suæ expediat. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die III Januarii MDLXVII, Pontific. nostri anno secundo ».

162. At licet Pontifex, quam citius archiepiscopum Bisuntinum Roma discedere, ac ad propriam Ecclesiam redire curasse censendum sit ; cum tamen, ut diximus, in allatis ejusdem Pii litteris, hoc anno dilabente scriptis, non archiepiscopus ipse, sed tantum ejusdem officiales, quos, ut antea, ac si archiepiscopus idem adesset, munere suo perfungi, præceperat, memorentur ; hinc patet, nondum hoc tempore, illum ad Ecclesiam suam redire permissum.

[1] Ex Archiv. Vatic.

163. *Venasyni comitatus regimen in manus fidas transmitti curat.* — Præceperat etiam Pius Carolo cardinali Borbonio, Avenionensi legato, ut Sabaterium quemdam, a Venasyni Comitatus regimine, et alterum, Cortesonum nuncupatum, a Capitaneatus Palatii officio amoveret. Hi siquidem, tanquam de hæresi suspecti, ad Pium ipsum delati fuerant. At parere cum cardinalis distulisset, moræ impatiens Pius, cum præsertim Gallia tota immenso eo quod descripsimus incendio conflagraret, ac perfidæ labis vel levis suspicio merito timenda esset, Venasyni Comitatus regimen, alias a nobis memorato, Paulo Sansedonio, Carpentratensi episcopo, detulit, et Capitaneatus munus, alteri, quem ipse cardinalis voluisset, dummodo vere Catholicus esset, demandari, his ad eum scriptis litteris, imperavit :

« Dilecto filio nostro, Carolo, tit. S. Chrysogoni presbyt. card. Borbonio, legato Avenionensi.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili, etc.

« Ex litteris tibi mandato nostro scriptis, voluntatem nostram satis cognoscere potueras, de Sabaterio et de Cortesono, ut illum a regimine Comitatus nostri Venasyni, hunc autem a Capitaneatus palatii officio removeres, cum uterque nobis suspectus esset, ex hominum gravium et fide dignorum testimonio, præsertim cum his miserrimis temporibus, vel levis suspicio debeat formidari. In quibus removendis, quia, sicuti expectavimus, voluntati nostræ satisfactum abs te non fuit ; idcirco venerabilem fratrem, Paulum episcopum Carpentratensem ipsi comitatui, quoad de alio rectore provideamus, præfecimus, prout etiam prædecessores nostri providere consueverant ; capitaneum autem, in Cortesoni locum, abs te surrogari volumus, dummodo quam primum eum subroges, et virum eligas idoneum, omni hæresis suspicione carentem, atque adeo Catholicum, ut hæreticos ne salutari quidem sustineat. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXV Decembris MDLXVII, Pontific. nostr. ann. secundo ».

At inique tulisse Borbonium hoc Pii factum, sequenti anno dicetur.

164. *Mariam Scotiæ reginam laudat Pontifex in Epistola ad eam directa* : *hujus reginæ lamentabiles casus.* — Eodem autem tempore, quo hæresis in Gallia perspicaciores humanæ prudentiæ labores fefellit, luctuosis nimis insidiis nimiam in Scotia reginæ Mariæ simplicitatem penitus dejecit. Ex Epistolis ab ea ad Pium, præterito anno, datis, in quibus ipsum

de filio nuper sibi nato certiorem fecerat, summam ejus pietatem egregiamque in Catholica religione constantiam cognoverat atque vehementer admiratus Pontifex fuerat; ideoque laudis ac amoris plenas, sequentes sub istius anni initium, ei literas reddidit :

« Charissimæ in Christo filiæ nostræ, Mariæ, Scotorum reginæ, etc.

« Charissima, etc.

« Ex litteris tuis, et a nuntio tuo, de tua incolumitate optatissimum et jucundissimum nuntium accepimus. Grata Serenitati tuæ fuisse officia nonnulla erga te nostra gaudemus. Non tam ex illis tamen, tanquam ex meritis tuis metiri animum nostrum debes ; illa enim minora voluntate nostra fuerunt. Tibi vero, pro virtute tua, pro constantia, pro pietate et devotione erga hanc Sanctam Sedem eximia ac singulari, multo majora debentur. Quod nuntii nostri, opportuno jam tempore, a Gallia ad te accersiti, adventum tibi gratum fore significas, et studium atque auxilium tuum ei non defuturum esse polliceris, ad ea quæ ad Dei honorem et regni tui tranquillitatem constituendam pertinebunt ; libenter admodum id cognovimus, optamusque, ut quam opportunissima tibi regnoque tuo sit ejus præsentia. De filio tibi nato ingentem lætitiam cepimus, et cum Serenitati Tuæ, de tanto Dei munere denuo gratulamur, tum ex hoc initio reliqua, quæ ad salutem istius regni pertinent : nobis expectare posse videmur. Quod eum baptizandum publice curatura eras, laudamus in Domino pium studium tuum, reducendi in usum et consuetudinem sanctos Ecclesiæ Catholicæ ritus, in tanto sacramento administrando. Faxit misericors Dominus, ut isto exemplo ii, qui decepti miserum in modum ab hæreticis fuerant, in vero et salutari hujus et aliorum sacramentorum usu, ad ea recte riteque et salubriter suscipienda commoveantur, et rejectis errorum tenebris, Catholicæ veritatis lumen recipiant, filio vero ipsi tuo Deus gratiam, in sacro fonte suscipiendam, perpetuo conservet, ubique lætitiam ex eo conceptam, in dies magis augeat, atque aliis multis donis et gratiis munus suum cumulet. Reliqua cognosces ex nuntio tuo, quem desideria tua nobis exponentem, ea, qua decuit, benignitate audivimus, et ad te cum nostra benedictione remisimus. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXII Januarii MDLXVII, Pontific. nostr. ann. secundo ».

165. At hæc Pontificis vota, tum eximia reginæ desideria, priusquam illa ipsius has Epistolas acciperet, inania reddidit immanissimo scelere hæreticorum perfidia, cujus, et auctores, et modum, tam multiplici diversitate scriptores referunt, ut quibus credendum sit, haud facile deprehendi possit. Fuit autem Darlæo regi atrocissima illata mors, et quidem, si fides adhibenda esset corruptissimis Calvinianis scriptoribus, Buchanano hujusque generis aliis, necnon etiam Thuano, et insuper Triphonio, Natali Comiti, et Catholicis aliis, reginæ Mariæ opera ; quod illa insano amore erga Bothwellium succensa, ut eum in lecti ac regni societatem, libere adscire posset, legitimum maritum ac regem detestanda væsania e medio tollere sategerit. Si vero Catholicis et veritatis amatoribus scriptoribus, vel etiam hæretico Camdeno credendum sit, procerum plurimorum, sed Moravii præcipue, reginæ fratris nothi, insidiis, quod ejus potentiam apud reginam, tam ægris oculis rex intuitus esset, ut de ipso de medio tollendo cogitasset ; ipsumque consilium, præ impatientia cum aliis quoque imprudenter agitasset. Quod ubi Moravio innotuit, occultiores incauto juveni insidias opposuit, qui iisdem deprehensus, crudeli, ut mox dicetur, morte necatus fuit.

166. Quia vero, impio ac scelerato notho, vel regis morte, ejusdem in se constructa consilia evertere sat non erat, nisi hac eadem occasione reginæ existimationem, apud proceres et plebem etiam labefactaret ; ac si posset, non regnum modo, sed et vitam ei eriperet, et denique ad se summam rerum attraheret ; idcirco visum est illi (id consulente Mortonio, tunc licet, ob Rizzii mortem, absente) in sceleris societatem adsciscendum esse, quem diximus, Bothwellium, virum nequam et ambitiosum. Nec difficile fuit eum seducere, spe illectum divortii ab uxore, ac nuptiarum cum regina, simul ac esset vidua ; quinimo ultro se ad scelus patrandum obtulit ac impiissime perpetravit. Quod quidem pravis nothi consiliis opportunissimum accidit ; nam, cum Bothwellius magna apud reginam gratia polleret, hinc fuit, quod regicidium, ipsa non auctore, vel saltem nesciente, ab eo patratum fuisse, nemo sibi facile suaserit : suspicionem deinde confirmantibus, inter eumdem Bothwellium ac ipsam reginam subsecutis mox nuptiis.

167. Ut autem facilius regis cædem reginæ incontinentiæ tribuendam esse suaderent, a præterito anno, ut audisti, nefarii scriptores, amoto a regina rege, omnia per unum Bothwellium agi tradiderunt; nec a veritate alienum censendum est, ab impiæ commolitionis auctoribus, hos quoque fuisse in plebe disseminatos sermones, ut facilius etiam vitio daretur reginæ commissum flagitium, quod sic peractum fuisse tradit Conæus [1], rem a principiis succincte tamen exorsus :

168. « Nothus, cum nihil se apud reginam contra Darlæum proficere cerneret, timeretque, ne is, jam nati principis tutela validior, acerbius quidquam in se moliretur, cogitationes omnes

[1] Conæus. Vit. Mar. Stuard. pag. 80.

ad scelus maturandum convertit. Sunt qui propinatum initio Darlæo venenum asserant, nullo, prætcrquam ex insequenti morbo, petito indicio, quem gravem valde et supra consuetudinem violentum, constans medicorum fatebatur assensus. Decumbentem regina sæpius, non sine lacrymis, repugnante notho, invisit, eaque omnia, quæ piam decebant conjugem, ægroto adhibuit solatia, cujus rara cura et diligentia, cuncta quæ excogitari potuerunt medicamina, quocumque pretio subministrantis, noxia vi morbi depulsa, redire sanitas cœpit. Tum nothus, ad pristinas conversus fraudes, Darlæum in Hamiltaniorum palatio, quo ægrum regem deduci curaverat, reficiendis viribus studentem, maxima comitate accedit, deque valetudine recuperata, non secus quam si intimus aliquis amicorum esset, ficta fœtaque mendaciis oratione ei gratulatur: suadet præterea nil mali subesse autumanti, ut ad Kirkofoldii cujusdam, civis privati, ædes salubrioris habitationis diverteret. Darlæus comitate pari, sed meliori fide, omnia, quam dicerentur, accepit, et in tecta brevi sibi exitium allatura, vix mora interposita, migravit. Cognita profectionis causa auctoreque, regina mariti benignitatem et pietatem nothi vehementer laudare, rationesque æternæ inter eos amicitiæ stabiliendæ inire. Sed nihil ad efferatum apostatæ animum emolliendum valuit, tanto a vera charitate remotiorem, quanto ad omnia fingenda promptior erat: die siquidem, quæ conjurationem præcessit, aula relicta, migrationem ex urbe simulans, in suburbanam villam profectus, ad solis usque occasum delituit. Ingruentibus tenebris, Bothwellium dicta hora locoque convenit, et nihil recusantem, ad facinus, cui ipsum quoque interfuisse nonnulli ferunt, mature exequendum accendit; timere enim se, ne regina maritum, valetudini utcumque restitutum, in regiam accersat; ibi si cædes fiat, majorem offensioni, minorem securitati locum futurum; nec exasperandum tam crebris coram funeribus, principis animum, nondum mitigata necis Rizzio nuper illatæ invidia. Bothwellius itaque, assumptis parricidii sociis, ad Kirkofoldii domum, nocte intempesta, progreditur; ac ubi, singula lustrando, armatos, opportunis locis, ad omnem introitum, fugamque prohibendam, disposuisset, Darlæo ex composito nuntiari jussit, esse in horto quosdam ex nobilitate, ipsum conveniendi ob gravissima negotia percupidos, quique non pœnitenda ferrent: hos orare, ut priusquam dies claresceret, sui copiam facere dignaretur, idque sine arbitris, cum a nullo, nisi ipsomet agnosci cuperent, qui venerant. Prorupit ex lecto juvenili temeritate, nil ultra percunctatus Darlæus, nec sumpta ad vestes rite aptandas mora, in hortum descendit. Venienti obviam progressus Bothwellius, salutem precatur, cui ille, reddita vice: Solusne, inquit, mi Comes, huc venis? moxque secreto mussitantes obambulant. Bothwellius interim dictis suis intentum Darlæum, nec simile quidquam metuentem, collo apprehendit, ac injecta gutturi fascia serica, quam miser humero gerebat, ex vicino arboris ramo suspensum enecavit. Cadaver, ut erat, in lectum referri curat, et quo scelus facilius lateret, totam domum, suppositis tormentario pulveri, qui cum in finem erat dispositus, candentibus prunis, funditus evertit. Hæc ex ipsius Bothwellii confessione, dum in carcere postea apud Daniæ regem detineretur, et mortem expectaret, innotuere ». Sic Conæus; alii vero rem aliter referunt accidisse, nam Ræmundus, non quidem strangulatum regem a Bothwellio; sed ædibus, in quibus ipse morabatur, a supposito et incenso pulvere convulsis, misero principi sic illatam mortem refert. Natalis Comes vero, auditis, prima nocte, a rege, armatis, etiam in palatio, diffugisse dicit e thalamo, per viam occultiorem, se servaturum cum puero, in cellam vinariam; ex quo cum deinde eumdem puerum emisisset, exploratum, an inimici discessissent, captum ab iisdem refert, ac tormentis coactum indicare regem, cum eo simul fuisse suffocatum, puero pro pulvino eidem subjecto. Idem fere refert Campana. Tritonius vero strangulatum, una cum famulo narrat, cum, audito armorum strepitu, in hortum proximum confugeret, moxque tormentario pulvere ædes fuisse dejectas; quod exsangue regis corpus in horto repertum fuerit, nullo affectum vulnere, nigramque tantum circa collum maculam habens. Quod etiam confirmat Camdenus, qui regem strangulatum, et in hortum projectum, ædibus pulvere sulphureo subrutis, dicit. Quidquid fuerit, immanissimo scelere, altero et vigesimo ætatis anno, quod boni omnes detestati sunt, die decima Februarii infelix princeps consumptus est.

169. Percussit hæc nefandi criminis in dilectum conjugem atrocitas, ut Conæus refert, tanto dolore sæpius jam petitam reginæ constantiam, ut ad eam eodem efferendam funere, nisi Dei nutu ad majora fuisset reservata, mœroris vehementia suffecisset. Corpus idcirco mariti ruderibus erutum (celebratis ab unico sacerdote Catholico, quem non sine multorum indignatione retinebat, exequiis) regio majorum sarcophago inferri jussit. Proxima ei cura fuit de pœna, secundum leges, conjuratis irroganda. Verum, licet rumor facinoris patrati late per Britanniam sparsus, illud in Mortonium, Moravium et confœderatos contulisset: illi tamen (inquit Camdenus) imbelli sexui insultantes, in reginam transtulerunt. Ut illius expers haberetur Moravius, aula relicta, ut diximus, migrationem ex urbe simulaverat; verum, non ante patratum facinus, quam vix quidecim horas,

substiteratque in loco, ex quo, conjuratis, si opus fuisset, subvenire posset, ut suspicio tota in reginam caderet. Statim autem adfuit, ubi rem ex sententia accidisse intellexit, et specie quidem, ut in tanta rerum perturbatione reginam subveniret, revera tamen, ut ipsam penitus perderet. Rei seriem accipe ex Camdeno [1], qui innocenti reginæ structas insidias detegit, eamque a calumniis, illi, non tantum ab hæreticorum malevolentia, verum etiam a Catholicorum incuria, in rei veritate expiscanda, multipliciter conflatis, cum de Moravio sermonem habet, sic vindicat:

170. « Simul ac in aulam redierat (Moravius) et conjurati Bothwellium, ex familiæ splendore, opera contra Anglos fortiter navata, fide spectata, ut ejus (reginæ nempe) amore dignissimum, in maritum commendarunt. Suggesserunt, illam solam et solitariam non posse tumultus excitatos compescere, insidias antevenire, molemque regni sustinere; in societatem igitur lecti, periculi, consilii, illum adsumeret, qui possit, velit et audeat se opponere. Eoque adegerunt, ut mulier trepida, duabus tam tragicis cædibus perculsa, et Bothwellii erga se et matrem suam fidei et constantiæ memor, quæ quo confugeret, quam ad fratris fidem non habuit, assensum præbuerit. His tamen legibus, ut tenelli filii saluti, ante omnia, consuleretur, deinde ut Bothwellius, tam a regis cæde, quam a prioris conjugii vinculo legitime liberaretur.

« Quid de hac re statim publice protestati sunt Georgius comes Huntlejus et comes Argathelius, inter Scotiæ proceres facile principes, libet hic ex authographo ad Elisabetham, quod vidi, subnectere : Quandoquidem Moravius et alii, ad obvelandam rebellionem contra reginam, cujus auctoritatem sibi arrogant, illam tanquam cædis mariti consciam aperte calumniantur: Nos hæc publice protestamur, et attestamur: Mense Decembri MDLXVII, cum regina Cragmillariæ ageret, Moravius et Lidingtonius coram nobis agnoverunt, Mortonium, Lindserum et Revenum, non alio consilio Davidem Rizzium trucidasse, quam ut Moravii saluti consulerent, qui, eodem ipso tempore, erat proscribendus. Ideo, ne male grati viderentur, sibi in votis esse, ut Mortonius et reliqui, ob Davidis cædem exultantes, reducerentur. Hoc autem fieri non posse innuerunt, nisi regina a marito divortio separaretur; quod se effecturos spoponderunt, modo nos assensum præberemus. Postea Moravius mihi Huntlejo promisit, avitum patrimonium restituendum, et æternam gloriam apud exules ineundam, si divortio faverem. Itum deinde ad Bothwellium, ut ille una consentiret. Postremo ad reginam accessimus, et Lidingtonius, omnium nomine, majorem in modum oravit, ut exilium Mortonio, Lindsejo et Reveno remitteretur: regis errata et offensiones in reginam et regnum, verborum atrocitate exaggeravit monstravitque; et reginæ et reipublicæ omnino interesse, ut divortium quamprimum fieret; quandoquidem rex et regina non possent simul cum securitate in Scotia versari. Illa respondit, se malle ad tempus in Galliam secedere, donec maritus ætatis errata agnosceret; nolle enim quidquam fieri, quod fraudi sit filio, aut sibi dehonestamento. Ad hæc Lidingtonius : Nos, qui tibi a consilio sumus, hæc cavebimus. At impero (inquit illa) ne quid faciatis, quod vel honori meo, vel conscientiæ maculam inurat. Res sit in integro, donec Deus desuper medeatur, quod vos mihi bonum futurum existimatis, ne in malum cedat. Cui Lidingtonius : Rem nobis committas, et nihil videbis, nisi quod bonum et parlamentaria auctoritate comprobandum. Hinc cum, post pauculos dies, rex nefaria cæde fuerit extinctus, nos ex interno conscientiæ testimonio pro certissimo habemus, Moravium et Lidingtonium fuisse auctores, machinatores et suasores hujus regicidii, quicumque fuerint regicidæ ». Hæc ille ; sequitur Camdenus :

« Confœderati jam toti in hoc erant, ut Bothwellius regicidii absolveretur. Protinus igitur parlamentaria comitia nulla alia de causa indicuntur, et edicta prodeunt, ut regicidii suspecti apprehenderentur. Cumque Lenoxius, regis cæsi pater, Bothwellium ut regicidam accusaret, vehementiusque instaret, ut, priusquam Ordinum Conventus haberetur, ille judicio sisteretur, hoc etiam concessum est ; jussusque Lenoxius, ut intra vigesimum diem se contra sisteret. Quo die, cum nihil ab Angliæ regina intelligeret, et in urbe hostium plena adesse sine vitæ periculo non posset, Bothwellius pro tribunali sistitur, et, Mortonio causam ejus sustinente, judicum sententiis absolvitur.

« Hoc negotio confecto, conjurati effecerunt, ut plurimi e nobilitate nuptiis assentirent, chirographis scripto appositis, ne ille promissis nuptiis exclusus, eos ut totius sceleris architectos insimularet. Et his nuptiis cum Bothwellio (qui Orcadum dux creatus) suspicio, reginam cædis fuisse consciam apud omnes invaluit ; quam conjurati, missis litteris, passim auxerunt, et occultis coitionibus Dunkeldiæ in reginæ abdicationem, et Bothvellii exitium statim conspirarunt ». Hucusque Camdenus.

171. At, licet hoc nuptiarum reginæ cum Bothwellio consilium, tantorum votis exoptatum, ab ipsa ultro quæritatum non fuisse, ad explendam incontinentiæ cupiditatem (uti, non modo heterodoxi, sed etiam Natalis Comes, Tritonius, aliique inter Catholicos scriptores somniarunt, inconsultas corrupti vulgi opinio-

[1] Camden. Par. 1. Histor. Angl. sub anno 1567.

nes ac vociferationes secuti), quæ huc usque dicta sunt facile ostendant; libuit tamen hic addere, quæ Conæus de eodem agens monumentis tradidit, his verbis:

« Dum anxia rei exitum præstolatur regina, veniunt e senatu, qui eam ut finem mœrori ponat hortantur, suamque in Bothwellii causa cognoscenda fidem ostendunt, innocentissimum communi judicio inventum affirmantes. Tum procerum nomine rogare, ut aliquem ex nobilitate in regni administrandi subsidium, suæque viduitatis levamen assumat, id omnibus probari. Quare tolleret ocius rebus novis occasiones, omnemque de extero principe (cujus imperium ægerrime laturi essent Scoti) asciscendo pelleret cogitationem. Esse Bothwellium comitem, tum bellica laude, tum animi corporisque dotibus, apud cunctos insignem. Hujus vel nomini, ad subditos in officiis continendos, momenti plurimum inesse. Excanduit his auditis regina, petiitque, num adulterinas nuptias approbarent? Sed illi divortium inter comitem et uxorem factum asseverant. Qua lege, inquit regina, ipsa viva conjuge, licet uxorem ducere? Hæcne deformati vestri Evangelii dogmata? Sic infecta re dimissi, paucos post dies redeunt, mortuam comitis uxorem nuntiantes: tum illa, importunitate victa, deliberandi tempus rogavit.

« Sterlinum interim ad principem Jacobum invisendum contendens, cum eodem, brevi spatio, morata est; ex quo nescires, dolorem majorem an lætitiam hauriret. Lætabatur quidem ex filii aspectu, quem unice diligebat, ut par erat; sed dum viduitatem suam, puelli ætatem ac miserum regni statum considerat, se infantemque in magnis constitutam periculis videt. Verum hoc certum, plus optimam matrem de filii incolumitate, quam de propria fuisse sollicitam. Sterlino redeunti Bothwellius cum armata militum manu fit obviam, tabulasque de suis cum ea nuptiis, procerum sigillis munitas, offert; has rogat ut princeps assensu proprio stabilire dignetur, nec differendum aiebat, cum non sine utriusque ingenti discrimine necti moræ possent. Maria hoc statu deprehensa, quo, neque arma neque artes quibus resisteret haberet ad manum, nosceretque impotentem Bothwellii, ad quidvis addendum, si expectatione frustraretur, animum, assensit: prius tamen eum, solemni sacramento, in Catholicorum verba et fidei apud Scotos instaurandæ, societatem adegit. Mox fidelitatis jusjurandum erga reginam et filium principem, nec rogatus, juravit ». Sic Conæus: ex quo, ut innuimus, facile conjicies, quam falso Tritonius reginæ simulationi tribuerit, vel quod Bothwellius armata manu eam circumvenerit, et ad nuptias compulerit, quod ipsum perdite diligeret; et quam improbe, neutiquam diuturnas ac faustas easdem nuptias extitisse pronuntiaverit, quas, non matrimonii dignitas, sed indigni facinoris societas effecisset. Et quam inconsulte Natalis Comes quoque, eisdem mendaciis fidem adhibuisse, in his, quæ scripsit, merito deprehendatur. Cum vero hæc et his similia, præfati aliique scriptores hausisse agnoscantur a calumniosis Buchanani, Thuani, et his similium hæreticorum commentis, eaque, ut omnino falsa, hæretici ipsi rejecerint, uti alias diximus, et damnaverint, hinc in eis refellendis diutius immorandum non esse merito censemus.

172. Quæ insuper scripsit, de iisdem nuptiis disserens, ab Isselt, nullatenus veritati cohærere posse videntur: « Bothwellius (inquit) ad Almeonis pontem, cum sexcentis equitibus profectus, reginam opperitur: venientem vi rapit et secum Dumbarum ducit; blanditiis et variis officiis animum juvenculæ expugnat, in sui amorem pertrahit; pertractam, Edemburgum cum ea proficiscitur, libertati eam restituit, ne, si captiva nuberet, pro vitiatis haberi possent nuptiæ. Hic ea, in consessu judicum, se liberam et sui juris esse fatetur, et in matrimonium consentit. Fiunt in templis denuntiationes, præmittuntur solitæ cæremoniæ, celebrantur nuptiæ (si verum fateri velimus) non satis honestæ reginaque indignæ, quibus, nec propinqui, nec amici, nec ipse Crocus legatus Gallicus, ne sua præsentia nuptias illas probare et dignitatem legationis suæ imminuere videretur, interesse voluerunt. Reges quoque Galliæ et Angliæ, per legatos eas nuptias aversabantur, quæ et Guisios omnes offendebant ».

173. Ista ab Isselt; at quis non videt, nullam fere veritatis speciem in his deprehendi? Quis enim crediderit, si tot procrastinationibus dilatæ fuissent nuptiæ (quas tanto furore, non conjurati modo qui eas commoliti fuerant, ut reginam hinc abjiciendi occasionem sumerent, sed Scoti quoque omnes ac exteri execrati sunt), a Bothwellio ad exitum perduci illas potuisse; et interim periculi ac proditionis, ab aliquo reginam, in libertate constitutam, non fuisse commonitam, ut iisdem abstineret? Deinde, unde somniavit ipse, factas denuntiationes in templis, solitas cæremonias Ecclesiæ præmissas, iisdemque nuptias hujusmodi celebratas, ac si Catholicos ritus publice exercere licuisset, et Concili Tridentini decreta in usum recepta extitissent; cum e contra certum sit, ab hæreticis et templa cuncta, vel diruta, vel sectariis superstitionibus coinquinata, et reginæ vix unum sacerdotem, qui clam rem sacram faceret, permissum. Verior igitur eorum sententia habenda est, qui reginam a Bothwellio, ex improviso circumventam, cum neque arma, neque vires, quibus ei resisteret, ad manum

haberet ; a cunctis se derelictam agnoscens, et peracta mariti crudeli nece perterritam, ideo nuptiis, quas proceres, ad totius regni commodum opportunas esse, scripto comprobaverant, assensum præbuisse, referunt. Quod confirmari videtur ab his quæ ipse ab Isselt subdit ; postquam enim narravit, reges Galliæ et Angliæ, per legatos eas nuptias aversatos fuisse, et Guisios offendisse, statim addit : « At illa prolixis litteris, et in Bothwellium, et in proceres, a quibus se Bothwellio proditam querebatur, eam rei indignitatem transtulit ».

174. Cum vero, ex Conæi narratione appareat, reginam ad principem Jacobum filium suum invisendum, Sterlinum contendisse ; non prætereundum, quod tunc ipsi accidit, et a præfato etiam ab Isselt dicitur : « Regina, inquit, de puero filio sollicita, ne, aut ab ambitiosis, aut regnandi cupidis interficeretur, aut in perniciosissima hæresi educaretur, regnoque et religioni exitio aliquando esset, Sterlinum profecta, a Marriæ Comite repetit ; ille quidem puerum reginæ ostendit, reddere tamen recusavit, omnia esse in sua potestate affirmans. Regina, cum ad vim par non esset, retro, unde venerat, frustrata, reversa est ». Sic ille. — Alii vero, ut Natalis Comes refert, quod cum regina, ad visendum puerum, cum quadraginta equitibus accessisset, ut illum secum inposterum haberet, responsum tulit, proceres velle ipsum servare, quem, si vellet invisere, sibi facultatem concessum iri, si cum duabus tantum ancillis istud faceret. Quo indignata regina responso, neque viso quidem puero, recessisse scribit ; idemque Tracagnotta confirmat.

175. Moravius autem, cui ex sententia successerat regicidium, cujusque sceleris ut expers videretur, ab aula, ut diximus, recesserat, iisdem artibus commolitur reginæ perniciem, et criminis suspicionem devitare contendit. Eamdem idcirco exoravit reginam, licentiam in Galliam proficiscendi, utque omnem diffidentiam tolleret, res suas universas in Scotia, reginæ et Bothwellii fidei commendavit. At vix ille ex Anglia transierat, ut narrat Camdenus, ecce, qui Bothwellium a reatu cædis absolverant, et chirographis in nuptias consenserant, in eum arma sumpserunt, quasi apprehensuri, revera submonuerunt, ut sibi fuga consuleret, non alio consilio, ut mox dicetur, quam, ne apprehensus totam machinationem renudaret, utque ipsius fugam in argumentum, ad reginam regicidii accusandam arriperent. Præter effrenem livorem, quo agitata Elisabetha Angla fatale reginæ Mariæ exitium hac ratione paraverat, ac insatiabilem dominandi libidinem quæ Moravii (cujus illa fraudibus utebatur) dirissime ac perpetuo animum vexabat ; ferales in Mariam turbas sanctum ipsius in Catholica religione propositum excitasse, testatur ab Isselt his verbis : « Proceres, qui hæreticorum factioni studebant, postulant, ut quod regina in causa religionis promiserat (ut scilicet religionem Catholicam aboleret, et novis legibus suæ Ecclesiæ auctoritatem stabiliret), jam tandem præstaret. Negat regina se id promisisse ; quod si quæ in speciem promissa sint, ea, et vi extorta, et metu promissa ; quæ cum impia sint et sinceræ fidei pietatique contraria, ad ea præstanda se minime teneri. Hæc reginæ responsio Scotorum animos majori in eam odio accendit, ut jam nihil magis, quam quomodo ab ejus imperio se solutos esse optarent ». Hæc ille.

176. Ubi igitur intellexere sectarii, ea lege Bothwellium reginam duxisse uxorem, ut Catholicam fidem amplecteretur, et ab ipsa regina in ejusdem fidei apud Scotos instaurandæ societatem adactum, conceptam rabiem ulterius dissimulandam minime censuere, plebemque (inquit Conæus) ad conciones et arma vocarunt. Bothwellium, qui, dum Puritanismum simulabat, mortalium innocentissimus, cunctorum suffragiis declaratus fuit ; ad Apostolicam veritatem conversum, apostatam, rebellem ac regiæ cædis auctorem proclamant. Hinc exercitum Dumbarum versus, ducibus Mortono et Ruveno, movent, reginam ac Bothwellium una impetituri. Inopinato furori repellendo hi impares, congressum ad præsens differunt ; at ubi confluentibus Catholicis copiæ regiæ augeri cœperunt, prope Caberillum, ad se potius defendendos quam rebelles offendendos, castra posuere. Cum autem cognovissent sectarii reginæ exercitum, numero ac viribus suo ampliorem, quod vi minime posse agnoverunt, assuetis fraudibus obtinere connituntur. Mittunt idcirco, qui reginæ nuntiet, non aliam ob causam se arma sumpsisse, quam ut illam Bothwellii regicidæ aliorumque majestatis criminum reorum tyrannide liberarent. Iniquorum verbis illa aures præbuit, quod mitissimi animi princeps esset, et subditorum suorum sanguini parcere optaret ; ideoque Bothwellio sibi fuga consulere jussit, donec rursus ipsius causa in judicium revocaretur. Quantum potuit, mandato obtemperare, precibus ac rationibus ille renuit, petiitque, ut sibi innocentiam suam, vel singulari certamine, probare concederetur. Sed frustra reginam a sententia revocare contendit, cum id illa expedire existimaret, ut publicæ se quietis amantem præberet. Ipse igitur fugam arripere compulsus absque diligentiori inquisitione aliquandiu in Scotia permanere permissus est ; quidquid enim in eum inclamaretur (ut diximus), nec sane immerito, ut observat Spondanus, obtentus tamen causæ erat, non vera causa. Hæc siquidem in solam reginam præci-

pue collimabat, ideoque eum apprehendere noluerunt, a quo eorum fraudes detegi potuissent ; nam, cum ille suas cum regina nuptias, publicæ auctoritatis specie, honestari voluisset, ac ignari adhuc voluntatis reginæ, rebelles proceres subscripsissent libello quo nuptias illas cum Bothwellio approbare ac expetere significabant postridie facti pœnitentes, scriptum repetierunt, ne reginam (inquit ab Isselt) prodidisse, et ad nuptias ab ipsismet (ut constituerant) postea improbandas compulisse, aliquando convinci possent. At illud minime reposcere valuerant a Bothwellio, qui ipso usus chirographo, ad optatas tandem (ut diximus) cum regina nuptias pervenit. Justo igitur timore perciti, ne hac ratione nefandæ eorum in innocentem reginam commolitiones proderentur, ipsum liberum abire permittunt.

177. Verum, cum paulo post, ut dicetur, a Moravio nonnullos ex suis famulis comprehensos, ac ob regicidium ultimo affectos supplicio intellexisset, conscientiæ aculeis perculsus, periculum animadvertens, ad Orcadas primum, indeque fugatus, in Daniam se recepit ; at ibi agnitus, ac in carcerem conjectus, decimo abhinc die moriens, coram episcopo ac proceribus qui interfuerunt, reum se sceleris fassus est, et proditionis auctoribus nominatis, reginam culpa penitus immunem denuntiavit. Hoc testimonio detectæ sectariorum calumniæ, reginæ innocentia manifestatur, ipsorumque impiissimæ machinationes (ut jam metuerant) perpetuum eis dedecus ac infamiam pepererunt. Ut eam igitur devitarent, emendicato mendacio altero veritatem repellere connixi sunt, et Bothwellium in amentiam incidisse, cum hæc protulerat, impudentissime vulgarunt. At hoc perfugium (ut ex ipsa hæretici Camdeni narratione, inferius danda, apparet) Daniæ regis auctoritas et testimonium elusit ; nam, cum intellexisset hæc perperam a Mariæ adversariis sparsa ; ex mente sana processisse quæ Bothwellius confessus fuerat, scriptis ad plures principes, tum ad ipsam Elisabetham, Epistolis testatus est ; sicque penitus falsitatis artibus dejectis, veritas ac innocentia libera evasit. Cum alias tamen Bothwellius vir strenuus esset, ac in præsenti discrimine unus fere omnium, rebellium ausus deturbare valeret ; ad id quoque eos prospexisse, cum a regina dimitti curarunt, censendum est, ut ejus nempe destituta præsidio, illam sibi facilius subigere possent.

178. At jam illa, ut diximus, bona fide ac sincero corde, a blandis hostium suasionibus decepta, ne pacem cum subditis suis abnuere videretur vel illis diffidere, ultro seipsis tradere statuerat. Et quidem in sectariorum castra transiens, magnis clamoribus ac plausibus primum excepta, deinde tanquam in triumphum Edimburgum deducta est. Verum, quod ante illam protulerunt vexillum, in quo Darlæi mortui depictum erat cadaver, ac infantis Jacobi vindictam a Deo exposcentis imago, jam tacite reginam cædis in maritum patratæ insimulabant. Ubi autem Edimburgum perventum est, eam non in regiam de more, sed in privatas ædes, quas custodia munivere, comitati sunt ; et patenter sermonibus tamquam sceleris ream lacessere non desinunt, et ad luendas deinde delicti pœnas contumeliosissime indignis modis exagitatam, ac vili palla indutam, abreptis ipsi dum vestiebatur injuriosissime cunctis regalibus indumentis, equoque imposilam, in carcerem ad Lacum Levinum mittunt, ubi contrusa sub custodia matris Moravii, pellicis Jacobi quinti Scotorum regis, a nefaria ea fœmina, quæ calamitatem incarceratæ reginæ petulantissime insectata est (utpote, quæ se legitimam fuisse Jacobi V uxorem, ac Moravium filium, legitimam ex ea prolem, meretricia jactantia gloriaretur), mira prorsus ac inaudita perpessa est.

179. Quid autem de illa ageretur, conjurati neutiquam inter se convenire poterant. Lindiglonius et pauculi alii (inquit Camdenus) in auctoritatem restituendam censuerunt, his legibus, ut regicidæ ex lege punirentur, principis saluti prospiceretur, Bothwellius divortio separaretur, et hæretica secta (quod potissimum omnibus cordi erat) constabiliretur. Alii ut in Galliam aut Angliam perpetuo relegaretur exilio, modo rex Galliæ aut regina Angliæ fidejuberent, quod illa omnem regiam auctoritatem in filiolum et quosdam e proceribus, regno ejurato, transferret. Alii, ut judicio sisteretur, damnaretur, in perpetuo carcere conderetur, et filius in regem inauguraretur. Alii denique, ut regia auctoritate et vita, extremo nimirum damnata supplicio, spoliaretur. Et hoc Knoxus et aliquot (inquit Camdenus, scelus tantum fateri et una imminuere connixus), una cum eo Calviniani verbi ministri e suggestis intonarunt. Addit tamen Nicolaum Throcmortonum, ab Anglia ad sedandas Scotiæ turbas, missum, sacrarum Scripturarum auctoritate, temerarias istas contra reginam sententias revincere studuisse, ac multa pro illa, de obsequio supereminentioribus potestatibus, gladium gestantibus proposuisse ; acriterque disseruisse, reginam ostendens, nullius præterquam cœlestis judicis judicio subjacere, nullius tribunali in terris posse sisti, nullam esse magistratus auctoritatem, quæ a reginæ auctoritate non esset delegata, et ab ipsa revocabilis. Quibus quidem rationibus eos opposuisse, dicit, et peculiare apud Scotos jus regni, et in extraordinariis causis extra ordinem esse decernendum ; argumenta nimirum a Buchanano accepta, qui tunc temporis,

Moravio suasore, damnatum illum Dialogum *de Jure regni apud Scotos,* scripserat, quo, populo jus esse reges creandi et abdicandi, contra Scoticæ historiæ fidem astruxerat ; subditque Camdenus, eumdem Throcmortonum, præter hæc, pro regina restituenda, et accessu ad illam, importune, blanditiis simul ac monitis, unquam interpellare, frustra licet, non destitisse.

180. Verum his ac hujusmodi aliis fidem præbeat qui vult. Nos enim, neque Elisabetham, neque ipsius oratorem Throcmortonum, ab eorum sententia discessisse, quorum circa fidem doctrinam potissimum sequebantur, quamque solam stabilire constituerant, ulla prorsus ratione censere possumus ; et eo minus commentis hujusmodi fidem ullatenus adhibendam cognoscimus, quo tam sanis ac æquis rationibus, quæ subsecuta sunt minime convenerint. Nam regina, quam Throcmortonus dixit nullius judicio præterquam cœlestis judicis subjacere, nullius tribunali in terris posse sisti in Anglia tamen, ut suo loco dicendum erit, horrenda Elisabethæ tyrannide, et judicata, et crudeli morte affecta visa est. Idcirco, quæ ad eam restituendam Throcmortonum ipsum fecisse dicitur, omnino etiam commentitium habendum est ; cum nil magis exoptasse Elisabetham, quam omnimodam Mariæ perniciem ex supra allatis, et his, quæ postmodum fecit, evidentissime cognoscatur. Quod si nihilominus pro ea egisse ac interpellasse fatendum sit, hoc certe in speciem tantum, ad eludendos, nempe, assuetis artibus, incautos ac simplices fecisse putandum est. Quo etiam ingenio ideo Throcmortonus ad Mariam accedere prohibetur, ne Galliæ nimirum regis orator idipsum petere audeat, ut ei serio opituletur, nec de singulari conqueri possit injuria, quam alteri quoque illatam intelligit. Neque enim Anglo concedere æquum erat, nec decorum, quod Gallo fuerat denegatum, nimisque hac ratione e suis latebris simulatio emersisset.

181. At id nil ad negotium Throcmortoni pro Elisabetha, quod totum cum rebellibus peragendum erat. Inter hos autem, ut audisti, maxima disceptatio. Moravius, cui nihil, aut facere, aut dicere, nisi quod Elisabetha voluisset, mos erat, et ad devitandam rerum, quarum ipse auctor erat, infamiam, in Gallias, ut diximus, se receperat, licet ibi magnum de reginæ captivitate ac civilibus bellis Guisiis principibus monstraret dolorem ; tamen Knoxi sententiæ facile accedens, se nullatenus in Scotiam, uti rogabatur, redire velle significavit, nisi regina e medio tolleretur. In quam sententiam hæreticorum colluviem ultro descendisse, testatur Conæus. Ut autem nec viventi nec morienti, imo nec mortuæ nomini et famæ parcerent, ea ratione horrendum facinus patrare statuerunt, ut laqueo gulam ejus frangentes, vulgare possent, ultimæ traditam desperationi, sibi ipsi Mariam manus violentas intulisse. Rem dilatam (inquit Spondanus) voluit Dominus, diuturnioribus ærumnis, ad meritum ejus augendum, et nobiliori martyrio eam reservans ; nam licet æque ac illi, ac præ aliis omnibus Mariæ mortem Elisabetha quæreret ac optaret, tamen, quia, quidquid deinde vulgatum esset, in dubium vocari merito poterat, nec sceleris auctores omnino, vel ab hujusmodi suspicione eximi possent ; ideo mitiori consilio, suo eorumdemque nomini consulere studuit, ut scilicet Mariam se regno abdicare, ac omne dominii jus in Jacobum principem filium suum transferre cogerent, quod sic longe securius absque ulla violatæ majestatis noxa in privatam acturos, quam si regni titulum dignitatemque retinuisset. Etsi enim, quæ Camdenus a Throcmortono pro regia dignitate ac officio prolata mentitur, minime vera fuerint, nec vera vel ab ipso et Elisabetha fuerint existimata, tutiorque Buchanani aliorumque videretur sententia ; tamen eam aperte sectari ipsis sectatoribus turpe apparebat. At, cum regina regali se auctoritate abdicasset, effreniori conatu, omni prorsus difficultate sublata, ipsam conjuratos securius absque ullius invidia, posse perdere, Elisabetha admonuit. Et hoc quidem Anglæ inventum cum placuisset, rejectis sententiis cæteris, eidem perficiendo animo adhæserunt.

182. Quod deinceps actum fuerit, accipe ex eodem Camdeno. « Reginam (inquit) in dies arctiori custodia concluserunt, etsi lacrymis oppleta, demissimis precibus obtestaretur, ut mitius cum ea ageretur, si non ut regina, tamen ut regis filia, et principis matre ; quem ut semel inviseret sæpius frustra supplicavit. Sed ne singillatim injurias in illam persequar, tandem blande aggressi sunt, ut regno sponte cederet, excusatione quæsita, vel ex adversa valetudine, vel regnandi molestia, vel, quod alii subtilius monuerunt, ut, cessione facta, illa negligentius custodita facilius evaderet. Cum hæc non succederent, minitati sunt illam publico judicio ream peragere vitæ incontinenter actæ, regicidii, et tyrannidis, hoc nomine, quod leges et patria jura violasset, nominatim, quæ Randanus et D. Oiselius, regis Galliarum et ipsius nomine, confirmarant. Tandem mortis terrore injecto, eam inauditam compulerunt, tribus Diplomatibus chirographum apponere, quorum primo regnum cessit filiolo, vix tredecim menses nato ; altero, Moravium proregem constituit, dum filius in minori esset ætate ; tertio, si Moravius onus recusaret, hos rectores filio nominavit : Jacobum Castri-Heraldi ducem, Matthæum Lenoxiæ, Gilespicum Argateliæ, Joannem Atholiæ, Jacobum Mortonii, Alexandrum Glencarniæ, et Joannem Marriæ comites. Nec

mora : illa reginæ Angliæ per Throcmortonum significavit, se coactam cessisse, et cessionis instrumento invitam subscripsisse », ex consilio Throcmortoni, qui persuaserat cessionem in carcere, « qui justus est metus, extortam, plane irritam esse ».

183. Ista Camdenus, qui, licet innumeris tergiversationibus Elisabethæ ac oratoris illius contegere dolos contendat, tamen invitus eos prodere cogitur, nil ideo veritus inter se pugnantia conscribere. Cum enim, suadente Throcmortono, regno cessisse Mariam, ex ipsius Mariæ verbis asserat ; non igitur æque uti Gallis oratoribus, accessus ei ad illam in carcerem prohibitus est. Quod si respondeat, primo quidem æque Gallis ac Anglo prohibitum, sed deinde, post omnium procerum congressum, novissimo huic concessum, ex his æquissime educi posse cognoscitur, ideo fuisse permissum Anglo ut eam alloqueretur, ac cum ea ageret, quod una cum illis ipsius perniciem, ab Elisabetha missus, commoliturus venisset. Gallis e contra oratoribus id vetitum, quod vere reginæ opem ferre desiderarent, ac res, ipsa salva, componere. Cur igitur Camdenus, cum res ita sese habuerint, prius scripsit, detestatam ab Elisabetha ex animo hanc effrenem in principem sororem subditorum insolentiam, quos perfidos, ingratos, rebelles et crudeles appellasse dicit ; misisse Throcmortonum in Scotiam asserit, ut apud confœderatos de hac in reginam insolentia expostularet, et rationem iniret, quomodo illa in pristinam libertatem et *auctoritatem* restitueretur : si non modo libertati restituere minime fecit, sed regia e contra auctoritate, ut spoliaretur, minister et auctor fuit? Si enim responderet, id Throcmortonum fecisse, quod res aliter componere non valeret, ineptissimam excusationem facile illud repellet, quod non modo nullum prorsus commodum ex conventione ab eo inita, in reginam derivavit ; quin e contra, ex ea processerit, quod penitus miseriis ac ærumnis conficeretur ; mortis namque ei inferendæ sententiam, non tantum hac ratione, tum ipse, tum Elisabetha, tum conjurati sublatam voluere, quam ut, regia subtracta dignitate, facilius exequi possent, cogitarunt. Uti vero zelotypia dominandi Elisabetha matrem oppressit, sic filium quoque obruere una voluisset, omnique ideo (ut ex eodem Camdeno habemus) conatu institit, ut non in Galliam princeps tenellus deportaretur, vel in Scotia tot turbis agitata remaneret, sed in Angliam, quo ejus saluti securius consuleretur, deferri postulavit. Verum irritas reddidit vaferrimæ mulieris fraudes Scotorum solertia, qua puerum sævissimæ illius leænæ faucibus devorandum tradere semper constantissime recusarunt.

184. Per vim igitur abdicato a Maria regno, quinto post die, et ab ipsius captivitate quadragesimo quinto, quarto kalend. Augusti, Sterlingi Jacobum, Henrici et Mariæ filium, in regem rebelles inaugurarunt, ejus nominis sextum ; cæremoniam ex præscripta formula operante (excepta tamen missæ celebratione) Adamo Bodualo, Orcadum episcopo, a rerum Scoticarum scriptoribus, ut narrat Ræmundus, necromantiæ et veneficii infamia asperso ; eique abbates nonnulli adstiterunt, Moravio cognatione juncti, moribus ac consiliis conformes. Id muneris archiepiscopi Santandreani, regni primatis, fuisset ; at nec ille, nec episcoporum alter, præter præfatum Orcadum pseudoepiscopum, id exequi voluit. Loco Missæ, sacrilegam Knoxus concionem habuit, qua in Catholicam religionem acerrime invectus, generosa hæc Protestantium sectariorum facinora mirum in modum extulit. Humæus ac Mortonius pro rege juramentum præstiterunt, se nimirum in timore Dei regnum, et pro viribus introductam recens colendi Dei formam servaturum, et papisticæ Ecclesiæ ritus ac doctrinam, pro viribus evulsurum, ac hostes habiturum eos omnes, qui eamdem posthac professi fuissent. In hac inauguratione protestationem ab Hamiltoniis interpositam fuisse, ne videlicet præjudicio esset duci Castri-Heraldi in jure successionis contra familiam Lenoxiam, scribit Camdenus. Verum, non id tantum, cum generose archiepiscopus S. Andreæ, Joannes Hamiltonius, præfati ducis Castri-Heraldi germanus frater, et dux ipse, necnon comites Huntelius, Argatheliæ, aliique, cum præcipua nobilitatis parte, legitima intercessione protestati fuerint, conventiculum illud nullius esse virtutis, utpote, ex seditiosis, rebellibus, nulla legitima auctoritate convocatis, conflatum.

185. Addit imprudentissimus auctor, Elisabetham Throcmortonum cæremoniæ interesse prohibuisse, ne illa tam injustam reginæ abdicationem, legati sui præsentia approbare existimaretur ; at hæc minime necessario scribenda, cum id ad facinoris illius narrationem prope nihil spectare videretur, et e contrario, quod silentio præteriri impune poterat, novum dolositatis ac proditionis Elisabethæ crimen ostendat : nil enim erat per legatum approbare perfidiam, quam per legatum ipsa patraverat ; horrendum vero est improbare monstrasse, quod verita non fuerat perpetrare.

186. At de Moravio sinceriorem ab eodem scriptore narrationem audiamus : « Die vigesima a cessione, Moravius ipse in Scotiam e Gallia rediit : tertia post die, cum nonnullis e conjuratis reginam accessit, crimina plurima objecit, et, tanquam confessor religiosus, pluribus egit, ut vera pœnitentia ad Deum se converteret, et illius misericordiam imploraret. Illa de anteactæ vitæ peccatis doluit, ex objectis alia agnovit, alia extenuavit, alia ex humano

fragilitate excusavit, et plura prorsus denegavit. Illum obsecravit, ut gubernacula rerum pro filio susciperet, utque suæ æstimationi et vitæ parceret iterum obtestata est. Ille hoc sibi integrum esse negavit, sed a regni Ordinibus esse efflagitandum ; si tamen illa vitæ et honori consultum vellet, hæc observanda præscripsit : ne regni et regis tranquillitatem inturbaret, nec e carcere se subduceret ; ne regiam Angliæ aut regem Galliæ excitaret ad Scotiam externo vel interno bello infestandam ; ne amplius Bothwellium adamaret ; aut ulciscendis Bothwellii adversariis cogitaret.

« Jam prorex, sive regens declaratus, se obsignatis tabulis obligat nil acturum, quod ad bellum aut pacem, regis personam, et matrimonium aut reginæ libertatem spectet, sine conjuratorum assensu. Throcmortonum (en rursus pudendæ Angli simul legati, et infamis nothi artes, et incauti scriptoris, ultro, non quæsitæ, contra eum, ad excusandam Elisabetham, querelæ) per Lindigtonium monet, ne amplius pro regina interpellet, se cæteros malle omnia perpeti, quam pati, ut illa liberata Bothwellium retineat, filium in pericula, patriam in turbas conjiciat, et ipsos proscribat. Novimus (inquit) quantum vos Angli bello possitis, nostros limites vastetis, et nos vestros ; certoque scimus, Gallos, pro antiquo inter nos fœdere, nos minime derelicturos. Lingerolio tamen Gallico legato aditum ad reginam denegat, donec Bothwellius apprehenderetur, miseramque reginam asperius quam pro meritis erga eum in dies tractat, contra quam regi Gallorum promiserat ». « Hæc hactenus », inquit Camdenus, « ex Throcmortoni litteris ». Et quidem, pro Elisabetha, ad summa coarcevanda commenta, illud etiam deerat, ut Gallos contra eam Scotis rebellibus opitulaturos ostenderet, si Throcmortonus pro Maria amplius interpellaret ; et deinde Gallorum legato (licet certo conjurati scirent Gallos pro se stare) accessum ad reginam prohibuisse ; ac demum, contra fidem datam Gallorum regi, rebellium protectori, cum eadem regina nothum durius egisse. Mirum est (inquam) pro illa mitius habenda, exorasse Gallos, qui (ut ipse asserit) certo eos fovebant, qui eam male habebant ; et contra sustinentes ei interpellantes pro illa Anglos, certissime defensuri erant.

« Mox Moravius, » ipsemet scriptor prosequitur, « supplicium sumit de Joanne Hepburno, Paride Gallo, Daglisho, et aliis Bothwellii famulis, qui regis cædi intererant. Sed illi (quod minime expectavit) ad patibulum coram Deo et Angelis protestati sunt, se ex Bothwellio intellexisse, Moravium et Mortonium regicidii auctores fuisse : reginam ab omni suspicione exemerunt. Et, ut ipse Bothwellius captivus in Dania, et vivens, et moriens, reginam minime consciam fuisse, religiosa asseveratione sæpe numero contestatus est. Et decimo quarto post anno, cum Mortonius extremum supplicium subiturus esset, fassus est, Bothwellium secum egisse, ut in regicidium consentiret : quod, cum omnino abnueret, nisi regina suo chirographo mandaret, Bothwellium respondisse, hoc neutiquam fieri posse, ac facinus, ipsa inconsulta, perpetrandum esse. » Sic ille de rebus Scoticis hoc anno.

187. Verum plura reticet hic necessario apponenda, illudque in primis, conatu suo frustratum fuisse Moravium, quod ipse, non regina modo, sed filio etiam e medio sublatis, rex inaugurari ambiret ; cui ambitioso objectum desiderio esse cognoscitur, ut tertio chirographo rebelles Mariam subscribere compellerent, quo, si proregis Moravius onus recusasset, alii tenello regi statuebantur rectores. Insatiabilem et effrenem enim dominandi libidinem conjurati animadvertentes in notho, proregis dignitate minime expleri posse veriti, ejusdemque e converso tyrannidi sese subjicere nolentes, hac ratione sibi consulendum existimarunt. Ut autem ipsimet faustiora a puero rege pararent, eumdem impiissimo ac nefandissimo Buchanano educandum tradunt, ipsiusque teneram ætatem a Catholicorum aspectu, ut Conæus narrat, non minus quam lethali peste, tutati, cuncta ejus nomine, in religionis odium gessere, atque illud inter cætera stabilitum, ut nulla Catholicis in Scotia ultra vivendi linqueretur facultas, quorum bonis in fiscum relatis, ipsi quoque exulare coacti sunt : et sic (ut idem optime observat), qui paulo prius, fidei causa, nullius conscientiæ vim faciendam, sed liberam Christianis, pro arbitrio, credendi veniam, supplicibus libellis, expetierunt ; viribus numeroque superiores, tollendam libertatem, solam hæresis professionem tolerandam, armis in orthodoxos adeoque in reginam ipsam agendum, statuerunt : ut hinc videant politici, quam bene regibus et rebuspublicis consulant, dum tolerandam hæreticorum societatem, ferendamque ac pro tempore dissimulandam potius quam castigandam eorumdem pravitatem contendunt : quorum sane consiliis, si non paruisset Maria, omnium in quas incidit molestiarum expers, vitam ad extremam senectutem non minus feliciter quam pacifice produxisset. Præ cunctis vero qui Catholico nomini ac religioni impiissime insultarunt, fuisse nothum, postquam regiminis habenas suscepit, quod alia ratione dominandi cupiditatem plene explere non posse cognoverit, testantur auctores, qui, omni sævitia, perfidum apostatam, fideles insectatum esse, carceribus, spoliis, exiliis, narrant.

188. *Elisabetha regina imperatori ipsi sicut*

et cæteris principibus illudit. — Interim, dum flagitiosissimis suis fraudibus Mariam Elisabetha opprimit, Maximiliano etiam imperatori illudit; comitem siquidem Stolbergensem is in Angliam misit, ut de nuptiis Caroli fratris archiducis cum ipsa Elisabetha ageret; hæc vero, licet nuptias detestaretur, Suexiæ nihilominus comitem, ante, ad imperatorem miserat, eamdem rem, specie tamen dumtaxat, curaturum. Leincestriæ comitis, qui regalibus hisce nuptiis inhiabat, id animum pupugit; quamvis eas obtinendi spem penitus non abjecerit, quod multa ultro citroque inter Maximilianum et Anglam super hoc negotio agitata, plures licet compositæ sint difficultates; ubi ad rem religionis nihilominus ventum est (ob intemeratam semper Austriacorum principum in Catholica fide constantiam), ratio iniri non potuit, qua nuptiæ perficerentur. Hoc siquidem prætextu usa est Angla, ut Maximilianum eluderet. Cum aliis vero, quibus religionem objicere non potuit, quin maritum minime duceret, artes alteras excogitavit, quibus eos, quos matrimonii spe allexerat, deinde illectos repelleret. Necesse tamen existimavit, ut Anglos suos quoque ad nuptias eam impellentes, deciperet; idque, qua potuit arte præstitit effecitque, religionis specie, qua Deum ipsum, licet irrideri non possit, velle fallere visa est; cum homines, perpetuo agitatis, modo cum hoc, modo cum illo, rejectisque connubii tractatibus, semper eluserit. Toto septennio (id de quo loquimur Maximiliani negotium) honorificis internuntiis adoleverat, deinde ipsum illamet, ut Camdenus refert, extenuavit, ubi jam vigere ulterius, sibi minime conducere censuit. Addit tamen, quod nihilominus necessitudinis, et tanta mutuæ benevolentiæ inter principes hos charitas permanserit, ut imperator Pontificis Romani in Elisabetham molitiones semper impedierit. Quod quidem certe Maximilianum palam nunquam vel præstitisse vel præstare ausum reperimus, licet a politico Maximiliani ingenio non videatur satis alienum. At simplici Camdeni testimonio standum non esse cognoscitur. Si tamen id verum sit, uti a Deo pœnam, sic ex his artibus nullum prope fructum ab Elisabetha (præ illo dolos ac fraudes struendi gnara) certum est Maximilianum assecutum esse.

189. *Gothanum bellum ab Elisabetha fotum.* — Et ipsi quidem, hoc ipso tempore quo in faciem ei blandiebatur, insidias eamdem Elisabetham struxisse colligitur, ex Thuano[1], qui rem nihilominus ut commentitiam asserat, incredibilibus exornatam circumstantiis narrat, cum alterius nimirum hæretici impias commolitiones refert, his verbis: « Omnium maxime memorabile fuit bellum Gothanum, quod hoc anno in Germania, imperii decreto, gestum simul ac confectum est, cujus origo hæc fuit. Gulielmus Grombachius, collectis Albertinæ proscriptionis reliquiis, cum, post occisum immani perfidia episcopum Visburgensem, et Herbipolim ipsam pari audacia captam et direptam, sollicitata insuper ad defectionem contra imperii leges nobilitate, quo res suas magis firmaret et acceptum sibi ac sociis, a Cæsare proscriptis, pararet Joannem Fridericum et Joannem Guillelmum Saxones, Joannis Friderici olim VII filios, clam obtestatur, urget, increpat, nobilitatem respicerent, quæ episcoporum et aliorum tyranide oppressa, in ipsis, tamquam unicis patriæ libertatis vindicibus, omnem spem reponant: quod si minus commiseratione aliorum tangantur, saltem privato periculo admoneantur. Id enim agi, ut oppressa nobilitate, ipsi omni auxilio destituti opprimantur; nam in spoliatione patris, minime scelus diu ante cogitatum stetisse, sed gradu ad majora contra eos audenda factum velint; non enim defuturos, qui eorum auspicio tegerent; id juxta honorificum et fructuosum Saxoniæ domui fore, ut et eadem opera nobilitatis libertas asseratur, et quæ contra jus et æquum amiserint justis armis recuperent, ac pristinæ dignitati restituantur. Prensantem, ac spem minis miscentem Grombachium aversatus est Joan. Guillelmus, seque in imperii fide fore testatus, eum a se statim repulit. Verum Joan. Fridericus longe aliter his vocibus affectus est, quæ in pectus hominis, crudeli et vana ambitione æstuantis, alte descenderunt, stimulante eum semper paternæ injuriæ morsu: quo factum est, ut ille occasionem ultionis oblatam minime sibi prætermittendam censuerit, nec pensatis rei gerendæ rationibus, aut satis perpensa Grombachii voluntate et consilio, se totum perditi sicarii nutui et arbitrio circumagendum mancipaverit.

« Ille vero tanto patrono fretus, cujus ingenium vana spe infatuatum, ad res, quas moliebatur, opportunum videbat, quo magis inflammaret, inimicitias inter eum et fratrem, ab ejus consilio dissidentem, serere cœpit, ipsosque invicem committere. Ad hæc, odia inter eum et Augustum Septemvirum exacerbare, et, ut sceleris magnitudine eum obligaret, in perniciem Augusti conjurare et sicarios subornare.

« Dum hæc agerentur, ignaro adhuc Augusto insidiarum quæ sibi pararentur, ante triennium in comitiis Vormatiensibus, quæ ultima sub Ferdinando Cæsare fuere, ad pacem publicam tuendam, decretum fuerat in MD equites alendos stipendium, quorum Augusto Septemviro, Willelmo Clivensi, Juliacensium duci attributi sunt; grassante dein conjuratorum audacia, Augustus per litteras ac legatos orat patruelem, factionis seditiosæ ducem cum

[1] Thuan. Histor. lib. 41.

satellitio universo a se dimittat, etc. » Narrat deinde renovatam fuisse proscriptionis in conjuratos sententiam, in comitiis præterito anno Augustæ coactis, et paulo post patuisse insidias, a Grombachio in Augustum Septemvirum structas refert, quas tamen dicit dissimulasse, donec ad bellum necessaria pararet : quo eodem tempore, cum Julam ac Zighetum in suam potestatem Turcæ redegissent, ideoque imperii res eo casu turbatas vidissent ; insolito quodam gaudio rebelles exultasse narrat, atque apertius perniciosa consilia renudasse ; sollicitata ad defectionem contra imperium nobilitate, et auxiliis a Cæsare contra Turcas decretis, prohibitis ac impeditis.

190. Quo autem tenderent impia hæc istorum Deo simul ac hominibus rebellium consilia, ab ipso habes : « Propositum (inquit) illis erat, si eventus conatibus responderet, sub initio Veris octo millia equitum conscribere, et quatuor legiones, quarum duo in Vestphalia ad Rhenum usque, et duo in Vandalicis regionibus excubarent, Vestphalicis dato negotio, ut per episcoporum ditiones Franconiam ac deinceps Turingiam late grassarentur ; Molhusium, Mortusiam, et Eufordiam, Saxonis Septemviri urbes, grandi pecunia mulctarent. Vandalicis item, ut idem facerent. et Saxonis Septemviri totam ditionem vi ac rapinis depopularentur, mandatum. Quo facto, Joan. Fridericus ad Vitembergam Septemvir crearetur, et ubi exercitus duo coiissent, idem salutaretur, more inter Romanos olim recepto, ab universo milite imperator. Principes cæteri in ordinem cogerentur : qui recusarent, e medio tollerentur. Equestris Ordo, imperio principum subtracto, in libertatem assereretur, soli subjiceretur imperatori, nova ad extremum imperii forma institueretur : quæ omnia evulgata postea, partim ex captivorum confessionibus, partim ex chartis in arce Gothana repertis comprobata sunt ; in quibus et hoc præscriptum erat, Maximilianum Cæsarem, publicatione renovatæ præscriptionis fidem ac jusjurandi religionem violasse , hocque tam insigni perjurio semet Cæsarea majestate exuisse et de imperiali fastigio dejecisse. Reperta et inter Commentarios Joan. Friderici denuntiatio belli, ad imperii Ordines directa, ipsius Joan. Friderici manu plerisque locis notata et correcta. Ipse vero, ut ex eisdem Commentariis cognitum est , stipendia ducibus de suo decreverat, et præmia amplissima victori militi ex præda et terris occupatis proposuerat inita et cum externis principibus occulta fœdera, et præcipue cum Henrico Sueciæ rege, cujus turbidum ingenium ad turbandam Germaniæ quietem peropportunum visum est ; missæ et ad regem litteræ, gravissimis adversus Cæsarem et imperii Ordines quærimoniis plenæ, quibus auxilia precabantur ; facta postremo spes a Grombachio amicitiæ et opum Anglicarum, ab Elisabetha. Et quanquam Joan. Fridericus Agnetem, Hessi filiam et Mauritii qui ipsius patrem spoliaverat viduam, in matrimonio haberet ; tamen persuasum ei tam facile uxorem repudiari posse, ut Elisabetham ipsam duceret ; quam stolide sane soceri, de adventu funesto toties vaticinantis, monita repudiaverat. In eam rem confictæ a conjuratis, quasi ab Elisabetha, litteræ, notis arcanis exaratæ, quibus illa mirifice eum, sola virtutis et paternæ et suæ fama cognitum, amore deperire contestabatur. » Sic ille, qui, relatis de hac re pluribus aliis ineptissimis fabellis, ad illudendum vanissimo Joannis Friderici ingenio, a Grombachio, magicis etiam artibus excogitatis, tanquam Elisabethæ immerito attributis, eas refellere cognoscitur.

191. Verum Grombachius ipse, qui Joannem Fridericum ejusmodi ineptiis fallere noverat, ut suæ rebellioni faveret ac sibi auxilio esset, ac cum Sueciæ rege fœdus inire curaverat nullatenus credendus est, Elisabetham sollicitare prætermisisse, ut rebellionem foveret sibique opitularetur. Cum enim illa adjutricem semper manum præstiterit hæreticorum conatibus, vel in Scotia, vel in Gallia, vel in Belgio, ut jam vidimus et opportunis locis dicendum erit (ut ea nempe ratione, non modo impiæ suorum religioni consuleret ; sed quod etiam propriæ securitati sic cautum censeret, dum Catholicos principes, propriis in ditionibus ac regnis, sedandis turbis occupatos, a sententia sibi molestiam inferendi retrahendos existimaverit) : non est certe, unde illa hæreticorum preces in Germania repulisse credatur ; aut quod ab ea opem, vel deprecari, vel obtinere posse Grombachius immerito existimaverit. Nec ab Elisabethæ ingenio, nuptiarum ea assimulatio abesse etiam potuit, cum, earum spe, uno eodemque tempore plures, tam exteros principes, quam sui regni proceres, illectos habere contenderit ; ut sic hostes non pateretur, qui aliquando maritos fore se confidebant ; et obedientes ac devinctos semper haberet subditos, quos aliquando regnandi secum expectatio delinisset.

Plebem etiam, ut Grumbachius eisdem conjurationis laqueis irretitam teneret, concione ad Gothanum populum habita, bellum, religionis abolendæ causa, conspiratione inter Cæsarem, Septemvirum Saxonem et Germaniæ episcopos inita, susceptum fuisse sparsit.

192. At, tum Grumbachii et conjuratorum, tum Joan. Friderici, Sueciæ regis, et Anglæ commolitiones evertit Gothanus populus, in cujus urbe rebelles sese receperant. Accepto siquidem ab Augusto Septemviro Maximiliani mandato, quo, ut executionem decreti imperialis, quanta posset celeritate maturaret, jussus

fuerat; rem arcano et festinato consilio aggressus, repugnante licet Hyemis asperitate, admotis ad Gotham suis et Cæsaris copiis, eam obsidione cinxerat. Ea pertæsi Gothani cives ac conjuratorum tyrannide exacerbati inter se secreto coeunt, ac rebelles eis tradere statuunt, dummodo sibi vita, fortunæ et immunitates integræ remanerent. Placuit Augusto Septemviro consilium, et sic urbem simul ac rebelles obtinuit; in quo quidem facto minime prætereundum est illud divinæ ultionis miraculum, quo principes præcipue admonentur, Deum injurias sacerdotibus suis illatas, minime inultas esse, pati consuevisse; quod ipsum reticere Thuanus ipse nequiverit.

« Id actum », dicit igitur de urbis deditione ac rebellibus traditis agens, « id. Aprilis, quo eodem die, Melchior Zoobelus episcopus Visburgensis, immani scelere, a perfidis sicariis, a Grombachio submissis, occisus fuerat; utque episcopo vitam, eadem, admirando divinæ ultionis exemplo, ipsi Grumbachio, in potestatem Cæsaris reducto, octo post annos, vitæ spem eriperet; annotatam hanc diem, in Dominica, quæ in kalendario Ecclesiastico a Psalmo, *Misericordias Domini*, denominatur, incidisse. Qua eadem die, et pæne hora, ante xx annos, licet illa tunc in oct. kal. Maii incurreret, Joan. Fridericus, principis parens, apud Mulbergam a Carolo V acie victus et captus est. Itaque, et ipse hanc diem, tanquam fatalem deplorabat, subinde dictitans, sibi malignitate astrorum, communem cum patre fortunam fuisse; quasi non potius vanitate et crudelitate sua, ac sceleratis perditorum hominum consiliis, et vanis ariolum responsis deceptus, se in has inextricabiles labyrinthos calamitatum induxisset ». Debitis autem a Cæsare rebellium pœnis sumptis, toti imperio pax redditur, ac proterva deturbatur hæreticorum vesania, inter quos Grumbachius, totius conjurationis princeps, decimo quarto kal. Maii in quatuor partes sectus, immanium scelerum pœnas luit. Joan. autem Fridericus, ignominiosa pompa Viennam deductus, Neapolim deinde in custodiam traditus est.

193. *Plures hæretici, inter quos Gaspar Francus, errores suos ejurant.* — Nec modo, hæreticorum pervicacia compressa, Catholicæ religioni felix faustusque hic annus in Germania visus est; sed etiam, quod præcipui quidam inter hæreticos, erroribus ejuratis, ad veram Ecclesiam redierint. Inter hos, ut narrat Surius, fuit illustris inter Germanos principes, comes ab Helfenstein Ulricus, qui Lutheranismo ac Augustana Confessione abdicatis, Catholicus factus est. Inter alia plura, quæ illum ad fidem revocarunt, illud in primis extitisse perhibetur (sicut ipsemet fassus est), quod nullum, neque in doctrina, neque in cæremoniis Augustanæ Confessionis, fundamentum vel concordiam repererit. Illius exemplum sectatus est comes alter, ipsius frater, qui una cum eo cardinalem Augustanum adiit, atque apud illum ultra tres hebdomadas mansit, profligatisque e tota sua ditione hæreticis, Catholicos concionatores ac sacerdotes accivit.

194. Facti novitatem vicinarum civitatum plerique admirati sunt, eximioque admoniti exemplo, pravas opiniones execrati, orthodoxis sese addidere, ac præcipuus inter illos recensetur D. Venerandus Gablerus, medicinæ arte præstantissimus. Petro Paulo Vergerio, infami apostatæ, morienti is adfuerat, ac infelicissimo ejus e corpore exitu, mira quædam ac horrenda prorsus animadverterat; teterrimos nempe exhalasse fœtores, ac bovis instar, horribiles emisisse mugitus; ideoque terrore perculsus, eam vivens abjiciendam sectam duxit, quæ morientibus periculo ac damnationi esse videbatur. Tali vero tantoque fervore Catholicam fidem amplexus est, ut non tantum dogmatibus orthodoxis, mente et animo, sed manu et opere vere adhæsisse comprobaretur.

195. Hoc ipso ferme tempore, accidit etiam, ut in Catholicæ religionis gremium, doctrina ac scientia præclarus, Gaspar Francus reverteretur, tanto fidei ac pietatis ardore concepto, ut ad suæ aliorumque utilitatem, ad sacros ordines promoveri vehementer cuperet; quod ut assequeretur, impedimentis illis, quibus ex sacris canonibus, qui hæretica pravitate fuere imbuti, a suscipiendis sacris Ordinibus arcentur, exsolvi desiderans, apud Pontificem, Albertum Bavariæ ducem, præclarum Catholicæ veritatis assertorem, adhibuerat. Verum Pius, sacrarum legum strenuus æmulator, Alberti precibus haud facile acquiescendum putavit; quod hujusmodi homines, Catholica religione potius supervestiri, quam transactis erroribus plene expoliari, haud raro contingat. Quod ubi intellexit Albertus, qui plene hominem noverat, Pontificem his litteris [1] urgere suum duxit:

« Beatissime in Christo pater, domine, domine clementissime.

« Humillima sui commendatione pedumque beatissimorum osculis præmissis. Etsi me summa illa benignitas, qua resipiscentia Ecclesiæ membra colligit et amplectitur S. V. in spem erigit minime dubiam, magistrum Gasparum Francum, id quod tantopere totque suspiriis sibi desiderat et exoptat, absolutionem videlicet ab irregularitate, et restitutæ Ecclesiasticæ pacis testimonium impetrare posse; tamen, quia ex litteris doctissimi viri, dilecti mihi, fidelis, doctoris Joannis Pauli Castellinii, agentis mei in Urbe jam intellexi, S. V. non tam facile ad tremenda ista jugis sacrificii mysteria

[1] Ex originali.

admissuram esse, qui Ecclesiam, ejusque sacra diu fuisset persecutus, nisi prius majores videret in Catholica pietate progressus, ac necessariam in suscepta religione constantiam ; ideo hæc, quæ ad beatissimas aures meo nomine perferantur, subjungere volui.

« Et sane, non levi aliquo animi motu Catholicam religionem is ingressus est, sed cum, erecto judicio et ingenio non vulgari, hæresum sectarumque pugnantissima deliramenta rectius perpenderet ; eamque ad rem, magistro uteretur commodissimo, Martino Eysengrenio meo, de firma aliqua divinaque rerum scientia acquirenda totus cogitare cœpit. Quam, cum alibi nuspiam, quam in Catholico consensu et perpetua Ecclesiæ concordia pedem fixisse perspiceret, iisdem se adjunxit, per quos verus Scripturarum sensus orbi communicatus ex veteribus Ecclesiæ Patribus et doctoribus. Vidit tum demum fraudes hæreticorum, qui Patribus quoque ad sua omnia confirmanda impudentissime abutuntur. Vidit, quam mutilatas præferant sectarii Patrum sententias, ut imperito vulgo, ad omnem novitatem facile parato, imponant : atque ita, per gratiam Dei, non tamen absque ingenti Eysengrenii mei labore, totum sese hæresibus eripuit. At ne transitus quidem ille suus ex tenebris in lucem, ex morte non incerta ad salutem, levis ac clandestinus fuit. Convocatis namque Ingolstadii celebrioribus Academiæ nostræ professoribus, theologis præsertim, et notario jurato testibusque necessariis præsentibus, longa et diserta oratione (uti valde excellit eloquentia) hæresum vanitates, fraudes, imposturas et mendacia detestatus, publice professus est, se non aliam quam Catholicam et antiquam Ecclesiæ doctrinam agnoscere, in qua et summum ejus caput S. V. venerari et colere : nec admissurum se quoque, ut impune tot animarum myriades abripiant hæretici, sed ore calamoque elaboraturum, ut, apertis tandem oculis, omnes perspiciant veram æternæ salutis viam, omnibus Satanæ instrumentis ubique præclusam, solo Romanæ et universalis fidei beneficio aperiri posse. His plura subjunxit alia, et ipso instrumenti præstiti sacramento, constantiam suam promisit. Quæ quidem omnia jam reddit illustriora, fidei ac religionis Catholicæ professione, quam typis excusam toti mundo proponit, in qua non hoc solum agit, ut quid ipse sentiat, alii quoque videant ; sed ut publice constet, quam errent toto cœlo, qui fanaticorum hominum placita et somnia, magis quam perpetuum illum Ecclesiæ consensum amplectuntur.

« Possunt hæc S. V. causam et occasionem subministrare, ne suspectum amplius maneat mutatæ in melius sententiæ judicium : neve S. V. paternos amplexus diutius aut durius differat, quam Evangelicus ille prodigi filii pater, qui ad omnem impii filii malitiam, cum de resipiscentia et peccati dolore certus jam, esset nihil non pietatis, favoris ac benevolentiæ exercuit. At profecto dignus est magister Gasparus, qui, post summum illud Dei beneficium, quo mortem et perditionem animæ evasit, benignissimi Pontificis pietate, quamprimum confirmetur plane, et Ecclesiæ Catholicæ usibus adhibeatur ; pollet enim ingenio, valet memoria, eloquentia claret, et judicium habet multarum rerum probe excultum.

« Cæterum, si forsan diuturniorem de admisso peccato condolentiam requirat S. V. antequam redivivum illum filium divinis istis sacris adhibeat, hoc vicissim prudentissime cogitabit, eadem plures alios, non indoctos homines, ad frugem pertrahi posse, si tam promptum et paratum sibi videant pientissimæ matris gremium atque favorem. Illud insuper pro certo habeat, omnem horam omnemque diem hujus hominis usum sibi efflagitare : qui, nisi sacris initietur, nisi publico ad Altare Dei exemplo confirmet quod scriptis vivaque voce asserit, tam magnus esse nunquam poterit. Faciat igitur Sanctitas Vestra, ut quem ereptum sibi hæretici vehementer odiunt, firmiorem statim habeant adversarium, et is ad subsecuturos continuos pugnandi et resistendi labores, characteris virtute citissime muniatur. Quod si per mensem adhuc unum et alterum differre voluerit negotium Sanctitas Vestra, id saltem impetratum maximopere cupio, ut minores quosdam Ordines jam statim suscipere et concionari valeat magister Gasparus, ne vel remissior in eo fiat ardor animi, vel hæretici importunius insultent ei, quem non nesciunt tota mente ad sacerdotii dignitatem et functionem aspirare. Ac spes est summa, omnem Comitatus mei Hagensis populum, sub Comite quondam Ladislao, hæreticorum clamoribus, a vero tramite seductum, hujus viri opera, reduci ad Ecclesiam posse ; cum illum omnes vehementer observent, et hunc salutis magistrum unice sibi expetant, quem antea errorum præconem habuerunt. Non itaque deesse velit benignissimi patris pietas, tam populi, hoc medico sanabilis studio, quam ipsius magistri votis. Opus operabitur Sanctitas Vestra, et sua pietate dignum, et Ecclesiæ utilissimum, mihi quoque, qui ex talibus veræ religionis incrementis, summam semper voluptatem capio, admodum jucundum. Bene ac feliciter valeat S. V. cui me reverenter commendo iterum atque iterum. Datæ in civitate mea Monachio XXVII Novembris MDLXVI.

« S. Vestræ observantissimus filius. Albertus Dux Bavariæ ».

196. Quam prompto hilarique animo, piissimi principis adeo eximiæ exhibitioni, ac præclarissimi testis intercessioni Pius acquieverit,

ex ejusdem Epistolis, tum ad ipsum Albertum ducem, tum ad alias memoratum Martinum Eysengrenium, Frisingensem canonicum (cujus potissimum opera (ut audisti) ejuratis erroribus, Gaspar ad Ecclesiæ gremium redierat), sub die XXVII Januarii sequentis anni datis, ac a nobis suo loco dandis manifeste intelligitur ; non modo enim ea sustulit impedimenta, quibus Ordinibus omnino initiari prohibebatur, sed, ut ad sacrum quoque Presbyteratus Ordinem promoveri posset, indulgentissime concessit.

197. *Leonsertitium, in diœcesi Misnensi strenue laborantem, litteris roborat, et docet qua ratione se gerere debeat erga nonnullos qui eum inconsultis petitionibus lacessebant.* — Et revera nil magis cordi Pium habuisse, quam ut operarios, qui ejusmodi studiis (quibus Francum diligentissime, post sacros Ordines susceptos, se addicturum sperabatur) se dedissent, ut peccatores nimirum ab errore viæ suæ converterent, ubicumque essent, protegeret ac foveret ; ea comprobant quæ hoc ipso anno ad N. Leonsertitium, in diœcesi Misnensi commorantem, scripsit. Cum enim ab Apostolico suo nuntio, in aula Cæsarea commorante, intellexisset, virum hunc in Vinea Domini strenue laborantem ; ad ipsum has amoris sensu confertas litteras dedit, quibus, et ad tolerantiam passionum quæ sibi ex hæreticorum insidiis accidissent roborat, et ad perseverantiam hortatur ; ac demum, ut ab inconsultis quibusdam petitionibus nonnullos avertat ; qua ratione sese gerere debeat, paterne docet ; et, ut de his, quæ sibi contigerint, certiorem reddat, ei imperat.

« Dilecto filio nostro, Leonsertitio, in Misnensi diœcesi commoranti.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili, etc.

« Ex litteris nuntii nostri, qui apud serenissimum imperatorem electum residet, intelleximus, quanto cum studio ac diligentia indesinenter elabores, ut Catholicorum reliquiæ, quæ in ista diœcesi adhuc Dei benignitate supersunt, in Ecclesiæ gremio permaneant. Grata admodum ista tua officia nobis sunt, perinde ac debent, pietatemque ac sedulitatem tuam valde in Domino laudamus. Hortamur autem, ut, quo magis Satanæ ministri pium tuum propositum, sicut audivimus, impedire conantur, eo tu constantius et ferventius Dei honori et animarum saluti inservire, nullius periculi metu deterritus, perseveres, cum scias, non incipientibus, sed usque in finem perseverantibus, legitimeque certantibus, salutem et gloriæ æternæ coronam esse propositam. Illud non sine admiratione, ex ejusdem nuntii litteris cognovimus, a nonnullis, qui Catholici habentur, desiderari ac peti, ut in Sacrificio Missæ, quæ, ex instituto Ecclesiæ Romanæ, recitari secreto a sacerdotibus solent, alta voce et vulgari sermone recitentur. Eos, quod tu et quidam alii religiosi viri, ab ea mente et postulatione deducere conamini, pie et prudenter admodum facitis ; non enim temere mutanda sunt ea, quæ sancta hæc Ecclesia, mater omnium fidelium ac magistra, tot per sæcula servavit et servat. Qui talia petunt, diligenter monendi sunt, ne se ab hæreticis hac in re decipi sinant, qui, quo plus ipsi, quam tot sancti Patres viderint, videre ac sapere videantur ; aliquid semper immutare de sanctissimis Ecclesiæ ritibus tentant, aditum sibi quacumque occasione patefacere molientes, ad homines simplices seducendos, ut eos in errores impellant deinde graviores. De omnibus vero, quæ istic aguntur, si nos per tuas vel nuntii nostri litteras curaveris certiores facere, tale officium tuum nobis magnopere gratum erit. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XIX Novembris MDLXVII, Pontific. nostr. ann. secundo ».

198. *Cardinalis Hosii Epistola gratulatoria ad Colonienses qui ejecerant Hermannum hæreticum : senatus Coloniensis responsio.* — Pestifer interim præco ille Diaboli et filius Belial, Hermannus, (ex mox apponenda siquidem Epistola, non alium quam ipsum fuisse haud obscure deprehenditur), turbarum Antuerpiensium auctor, quemque diximus, kalend. Januarii hujus anni, Trajecti turbas excitasse, ita ut, eo impellente, templa plurima ac cœnobia eadem in urbe Calvinistæ impie vastaverint ac diripuerint ; et Masaicæ ac Hasseleti eadem scelera patrari curaverat, postquam in curru, fœno onusto, fuga e Leodiensis episcopi manibus elapsus esset, Coloniæ se receperat, ipsamet ibi, quæ aliis locis, commoliturus. Verum rei admonitus Coloniensis senatus, Catholicæ religionis studiosissimus, veternosum eum colubrem loco considere minime tulerat ; sed eo statim facessere jusso, hac ratione a venenatis ipsius insidiis urbem eam exemerat. Ut factum audivit, summis laudibus prosecutus est incomparabilis vir Stanislaus cardinalis Hosius, data ad eumdem senatum Epistola [1], quam, utpote dignissimam, et ejus qui scripsit, et eorum ad quos scripta fuit, hic inserere duximus : dicit igitur :

« Reversus ad nos isthinc Ecclesiæ nostræ canonicus, Jacobus Zimermammus, multa nobis narravit de singulari vestra cura et vigilantia, qua priscam fidem et religionem in civitate vestra tueri et conservare studetis ; tum, quales vos gesseritis, cum ingressum in eam, qui redibat Antuerpia, quemdam hæreticum cognovissetis, a quo merito vobis metuendum existimabatis, ne quod Antuerpiæ tum alibi fa-

[1] Inter Epist card. Hosii, Epist. 109, pag. 255.

clum audimus et ingemiscimus, apud vos quoque novi motus aliqui excitarentur. Credibile non est, quantam ex illius hoc sermone voluptatem acceperimus. Etenim, quo majorem animo nostro perturbationem attulit horrenda calamitas illa, qua pridem superiorem, nuper autem admodum inferiorem quoque Germaniam graviter afflictam esse renuntiabatur; hoc magis recreati sumus et exhilarati, posteaquam, Dei primum benignitate, vestra deinde prudentia, diligentia perfectum esse cognovimus, ut is adhuc esset civitatis vestræ status, ut recte de illa dici possit: *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Vere amica Dei civitas, quæ non temere sanctam se vocari nuper adeo demonstravit: nam, cum spinis et vepribus hæreticorum undique sit circumsepta, nihil tamen earum aculeis offenditur, nec de statu suo dimovetur, et quamlibet oppugnetur, non expugnatur tamen quin fortior in dies et robustior sit, ac quo semel est imbuta recens odore sancti Evangelii, quod a D. Materno, D. Petri discipulo, qui primis vobis odorem notitiæ Christi manifestavit sibi per manus traditum accepit, mille jam quadringentis et amplius annis retinet; et cum vicinis ex omni parte vestris Evangelium Christi, haud aliter quam florentium vinearum odor, serpentibus factum sit odor mortis in mortem; vobis nihilominus, quoniam, quale fuit ab initio traditum, tale nunc etiam illud conservatis, nec in aliud cujusvis potius quam Christi Evangelium transferimini; sicut ab origine semper fuit, sic et nunc est, odor vitæ in vitam. Sed nec virginem temere se vestra civitas esse gloriatur, quandoquidem, non illorum tantum qui sub aspectum cadunt, hostium armis oppressa nunquam fuisse dicitur; sed nec eorum est insidiis expugnata, qui quanto sunt hostes occultiores, minus patent obtutibus hominum; tanto majus ab illis periculum impendere videtur, cum præsertim contra Christum, Christi signum portent, et contra Evangelium de ipso Evangelio, quod non intelligunt, glorientur. Revera vos estis illa Virgo casta, quam, posteaquam uni viro despondit exhibere Christo, cujus paulo ante meminimus, Apostolus ille vester, Petri discipulus, Maternus, virginitatem vestram integram et incorruptam semper servastis: nec ab eo, cui semel spirituali conjugio per eum estis copulati, vos unquam divelli sustinuistis, quod ab initio didicistis, in eo constanter adhuc permaneatis: in qua fide vos ille Christo virginem castam despondit, tam integram in hunc usque diem et inviolatam conservatis, ac summa cura providistis hactenus, ne sicut Evam, et sicut hoc nostro sæculo multos infelices Evæ filios, astutia sua seduxit serpens, ita corrumperentur vestri quoque sensus, et exciderent a simplicitate quæ est in Christo Jesu: quæ simplicitas fuit in sanctis majoribus vestris, qui non manducarunt de sensu Scripturæ elato, quorum cor non fuit exaltatum, nec elati sunt oculi eorum, nec ambulaverunt in magnis et mirabilibus super se: verum Paulum dicentem audierunt: *Non plus sapere quam oportet, sed sapere ad sobrietatem*: eam simplicitatem vos hactenus retinuistis, nec, ut exciderent ab ea sensus vestri, deque ligno vetito scientiæ quæ inflat gustaretis, unquam adduci qualibet callidi serpentis astutia potuistis. Nunquam doctiores et sapientiores, quam Ecclesia sit universa, videri voluistis, verum illius judicio, quam in symbolo credere nos profitemur, quotquot Christianorum appellatione gaudemus, quæ mater est et magistra fidelium omnium, judicium vestrum summa cum animorum vestrorum submissione semper subjecistis, et eam, qua par erat, pietate venerati, illi vos permisistis, illam audivistis, illam secundum Deum ipsum reveriti: quandoquidem firmamentum et columna est veritatis, quæ de divinis rebus credenda, quæ de humanis præscriberet facienda, quæ prohiberet fugienda esse, sine ulla dubitatione, tamquam obedientes illius filii, semper censuistis. Et cum sciretis, quod regnum Dei non est in contentione sermonis, sed in simplicitate fidei, de occultis fidei mysteriis non disputandum, non ea discutienda, nec esse quærendum quomodo judicastis: verum ejus memores quod scriptum est: *Justus ex fide vivit*, non ex argumentis aut rationibus, cœlestibus mysteriis, quam sanctissima nostra parens Ecclesia docuit, fidem adhibendo, nec ea curiosius perscrutanda: quandoquidem: *Scrutator Majestatis opprimetur a gloria*; non alta sapientes, verum humilibus consentientes, ad fidei præmia pervenistis, et eam estis in orbe toto Christiano laudem et gloriam consecuti, ut quod Philippensibus dixit olim Apostolus, id nunc, non minus vere vobis queat, quod in medio nationis pravæ et perversæ lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes. Quanto magis tetræ sunt illæ tenebræ, quibus estis undequaque circumfusi, quibus finitimas vobis, ex omni parte, nationes graviter oppressas, non sine magno dolore nostro cernimus; tanto clarior luci vestræ splendor effulget, ac sicut stellæ, quanto fuerit nox obscurior, tanto splendidiores emicant; ac tantum abest, ut earum splendori noctis caligo quicquam detrahat, magis etiam, ut illustres per eam reddantur; sic et vestræ fidei lux, quæ nunc annuntiatur in universo mundo, tanto clarior fit et illustrior, quanto lumen illius in his nationibus, quibus estis undequaque cincti, magis est obscuratum, ut si minus lux mundi totius, certe lux et Superioris et Inferioris Germaniæ vere dici possitis. At, si quid adhuc superest luminis in Rheni provincia, si

plus adhuc in ea quam septem millia virorum a Deo relicta videre licet, quæ non curvarunt genua ante Baal, vel Islebiensem, vel Tigurinum, vobis id acceptum ferri merito debet. In vos enim oculos multi conjectos habent, ad vos tanquam ad Cynosuram respiciunt, et quo magis hoc luminare vestrum, quo lucetis in medio nationis pravæ et perversæ, conspicuum esse cernunt, hoc ab istis, tanquam Cymmeriis tenebris, quibus vicinas nationes immersas esse vident, magis abhorrent et eas hoc amplius detestantur. Quam est autem insignis, per Deum immortalem, quam vobis gloriosa lux hæc! Quamlibet eam exosam habeant hæretici, nec fulgorem ejus lippientes eorum oculi ferre queant, quidam tamen ex ipsis, non postremi nominis, ingenti quadam admiratione stupefactus, tenere se non potuit, quin eam in cœlum laudibus efferret. Nihil est necesse nomen illius edere. Tenetis procul dubio memoria, quis ille fuerit, qui, cum Antuerpiæ, non ita pridem, religionis ergo, motus esse factos accepisset, occasionem sibi datam esse ratus, qua Lutheranismum, sive Sathanismum suum in ea civitate propagare posset, eo profectus est, ubi, cum aliquandiu commoratus, nullum operæ pretium fecisset; nam neque cum collega suo satis ei conveniebat, ad suos rediens, in civitatem vestram divertit, ac ad magistratum venire jussus, et per eum quid haberet in civitate negotii, rogatus, et qua de causa in eam se contulisset: cum hospitem et peregrinum se esse respondisset, nec aliud quam ad suos reditum cogitare, admonitus est, ut meminisset, eam esse civitatem hanc quam, cum semel despondisset uni viro virginem castam exhibere Christo D. Maternus, D. Petri discipulus, nunquam se fornicationibus ullis polluerit, sed semel datam sponso suo Christo fidem, in hunc usque diem integram semper et illibatam conservaverit. Quamobrem caveret sibi diligenter, ne quarum in ea civitate fornicationum esset auctor, hoc est, ne quem doctrinis variis et peregrinis a sponso suo Christo abduceret, et in aliud cujusvis potius quam Christi Evangelium traduceret, sed ex urbe primo quoque tempore facesseret. Quod si quid secus ab eo factum senatus comperisset, certo sciret id impune se non esse laturum. Cui dubium esse potest, quin hic illi sermo parum gratus acciderit? Interea tamen ille (tanta fuit hujus vestræ virtutis admiratio) facere non potuit, quin hanc vestram in prisca fide religioneque tuenda et conservanda curam et vigilantiam, pleno, quod aiunt, ore laudaret. Inter alia prorumpisse dicitur in hanc vocem: Atque utinam (inquit) par studium in eadem causa cæteræ quoque Germaniæ civitates adhibuissent, plurimum nobis malorum effugere licuisset, nec unquam patriam nostram tot et tantis procellis ac tempestatibus jactatam et agitatam, tamque gravibus istis calamitatibus miserandum in modum affectam vidissemus! Deum immortalem! quanta est veritatis vis, ut etiam per hostium veritatis jugula nonnunquam, vel invitis illis, erumpat? Quid enim dici potuit verius, quam quod ab hoc dictum est hoste veritatis? Certe, si par cura et sollicitudo fuisset aliarum Germaniæ civitatum in tuenda prisca religione quam a Christo et Apostolis ejus, per longam successionem episcoporum et sacerdotum, per manus nobis traditam accepimus, nec rusticus contra suos dominos, incredibili non magis corporum quam animarum suarum jactura, seditionem excitantes, nec principes contra suum legitimum imperatorem, Verbique Dei fortissimum propugnatorem, parricidialia arma sumentes, nec Egyptios contra Egyptios concurrentes, ipsosque principes mutuis vulneribus se concidentes, mutuis cædibus invicem conficientes, nec virum contra fratrem et contra amicum suum pugnantem, nec tot infortuniis mactatam Germaniam vidissemus, ut, si quamlibet potens ac truculentus hostis, eam grandi cum exercitu pervasisset, majorem ei cladem afferre non potuisset! Me vero factum hoc hominis hujus hæretici sic affecit, ut quamvis a vobis longo locorum intervallo sim disjunctus, nulla tamen ratione tenere me potuerim, quin et ipse tantum hoc studium vestrum conservandæ religionis, tantumque zelum et ardorem, quandoquidem coram non licet, saltem absens per litteras vobis gratularer. Macti igitur estote hac virtute vestra, viri clarissimi, confirmet hoc Deus quod operatus est in vobis. Fortem hunc et constantem animum vestrum, tantam curam et providentiam ac zelum, vere Christianis viris dignum, sera posteritas magna cum laude vestra perpetuo celebrabit: nec unquam est intermoritura vestri nominis gloriosa memoria; nec erit injustus Deus, ut obliviscatur hujus operis vestri tam boni, qui, cum in hoc sæculo vos omni felicitatis genere cumulabit, tum in futuro ea vobis præmia largietur, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt. Hortarer autem vos ad perseverantiam, ut quemadmodum cœpistis, ita deinceps etiam pergatis, et memores illius, quod scriptum est: *Non qui cœperit, sed qui perseveraverit usque in finem salvus erit,* extrema cum primis contexere studeatis; nisi vererer, ne quis in eam partem id acciperet, quasi virtute vestra diffiderem. Currentibus, quod aiunt, calcar addere nihil est necesse, a quibus et quam levibus exordiis, quorsum progressa res, et cum error, quo nihil est fecundius, alius alium gigneret, ad quas horrendas abominationes ventum sit ad extremum, obscurum vobis procul dubio non est. Quod suo sæculo quidam e SS. Patribus evenisse queritur, ut

quisque lingua esset ad maledicendum et blasphemandum procacissimus, ita præ cæteris idoneum esse judicatum, qui verbi ministerio fungeretur : hoc nunc usu venisse, magno cum animorum nostrorum cruciatu, cernimus. An est ullum religionis nostræ dogma, quod a nostri temporis hæreticis convulsum et labefactatum non sit? Sacramenta sublata, sacerdotium et sacrificium abrogatum, et ita Deum in ordine coactum quodammodo esse videmus, dum nullus ei cultus peculiaris tribuitur, qui non sit cum eo communis, quem hominibus aliqua dignitate præcellentibus præstare solemus. Jam in his etiam locis, quorum ego sine lacrymis meminisse nequeo, sanctissima Trinitas, non solum impune, verum etiam ingenti cum applausu blasphematur : jam Christus Deus esse Deique Filius aperte negatur; jam eo nonnullorum processit effrenata quædam audacia atque amentia, ut dicat insipiens in corde suo : *Non est Deus.* — Nam et libellos editos vidimus, in quibus, num sit Deus, et num ei res mortalium curæ sint, per summum sacrilegium in dubium revocatur. Adeo autem non obscure ferunt impietatem suam homines audaces, sibique placentes, ut non vereantur etiam gloriari, qui postremo loco sunt a nobis recensiti milites gloriosi, Lutherum tectum papatus tantum diruisse ; Zwinglium parietes et viciniora fundamento membra disjecisse ; se vero, pro sua singulari animi magnitudine, ad ipsum fundamentum, quod intactum illi reliquerant, subruendum aggressos esse. Fundamentum autem papatus, hoc est Ecclesiæ Dei, vocant summum salutis nostræ dogma, quo Deum, trinum in personis, unum in essentia, colendum et adorandum esse profitemur. Quod fundamentum esse nostrum, libenter agnoscimus. Quis autem unquam existimasset, quæ tam fuit initio modica scintilla, quod ea tam celeriter in tantam esset flammam eruptura? Quamobrem laudo vos, quod per omnia Materni vestri, qui fuit Petri discipulus, memores estis, et sicut ille tradidit vobis ejus præcepta, tenetis, nec ea, vel in minimo, violari permittitis. Verum quæ Petrus per Maternum et per successores ejus legitimos, in hunc usque diem credenda et retinenda tradidit, omnia, *sarta tecta,* quod aiunt, summo studio conservare studetis, ac non solum ab illis, qui parietes disjectos, aut fundamentum subrutum cupiunt, verum et ab his, qui tectum Ecclesiæ Dei, quam ipsis papatum vocare visum est, demoliri conantur, vobis diligenter cavetis, ac ne regulam quidem unam loco suo dimoveri, aut quamlibet exiguum in tecto foramen fieri permittitis. Quamdiu lapides bene compacti sunt, nec vacuum inter se locum habent ullum, firmum et inconvulsum perstat ædificium; sin autem, vel foramen acus dumtaxat quod utrinque penetret, vel scissuram quæ capilli locum habeat, fieri contigerit, dissolvitur non ita multo post et corruit. Idem etiam de Domo Dei sit, quam isti papatum vocant. Quamdiu bene compacti sunt Ecclesiæ lapides, nil est a Sathana periculi : simul ut vero, saltem in tecto, vel minimum foramen effecerit, haud aliter atque torrens aliquis toto impetu infunditur ; ex quo fit, ut opinione citius domus tota corruat. Itaque recte quidam ex Patribus admonuit, quod initiis tantum opus est Diabolo ; simul ut ille discessionis initium opera sua factum esse cognoverit, jam non dimidium habet facti, verum rem totam confecisse videtur : nec enim conquiescit, nisi compaginem lapidum dissolutam viderit universam. Oculis id nostris evenisse cernimus, hoc infelici sæculo nostro ; non enim a tecto demoliendo, sicut isti dicunt, exorsus est Sathanas, per ministrum suum Lutherum, sed ut foramen tantum in eo faceret, initio laboravit ; cujus voti sui simul ut compos factus est, non solum tectum, verum et magnam parietum partem diruit, et, quod reliquum fuit, per Zwinglium et Calvinum disjecit. Per hos vero gloriosos milites Triadoclastas, fidei nostræ fundamentis radicitus extirpatis, cum pulvisculo (quod aiunt), quibusdam in locis, omnia sustulit, ut ne vestigium quidem ullum doctrinæ de adoranda Trinitate superesse vellet. Non est quod quisquam existimet, facturum Sathanam, ut se statim qualis est producat, ut cornua sua proferat, ut quo collimet id in ipso statim ostendat initio. Nihil est hoc serpente callidior, qui non aliunde quam ex fraude, dolis et fallaciis constare totus videtur. Itaque nunquam is aperto Marte congreditur : verum quibuscum illi res est, eos ex insidiis adoritur. Plerumque se transfigurat in Angelum lucis, nihil minus præ se ferens, quam quod animo clausum gerit. Quare nunquam ab his orditur, quæ scit esse magis absurda, quam ut fidelium animis, non satis adhuc præparatis, facile persuaderi possint : verbi gratia sacerdotium et sacrificium, quæ proprie Deo debita servitus est, ut abrogetur : quod a Veritate dictum est : *Hoc est Corpus meum. Hic est sanguis meus,* ut verum esse negetur; adoranda Trinitas, ut blasphemetur ; Christus, ut non esse Deus credatur ; et num sit Deus, cui curæ sint res mortalium, in dubium revocetur. Ab his callidissima bestia nunquam orditur, sed paulatim in animos hominum irrepens, principio non aliud magis laborat, quam, ut saltem in his, quæ natura sua media, vel (ut Græci vocant) adiaphora sunt ; postquam autem Ecclesiæ præceptum accessit, esse media desierunt, a communi sensu et consensu, receptaque consuetudine totius Ecclesiæ dissensionis initium aliquod fiat. Quod simul ut perfecit, et foramen aliquod nactus est, vel rimam saltem, per quam influere posset, jam et in tecto diruendo, et in

parietibus disjiciendis, et in ipso fundamento subvertendo, nullum est ei vel perexiguum negotium. Quamobrem iterum atque iterum laudo vos, quod ab his astuti serpentis fraudibus vobis tam diligenter cavetis, nec ei, quamvis vestimentis ovium induto ac speciem Dei Verbi prætexenti, nec semel illud ingeminanti : *Scriptum est enim*, fidei quidquam habetis, quin, quoties novationem aliquam, et ut deorsum vos mittatis, hoc est, ut ex illius civitatis, quæ supra montem posita est, doctrina et traditione vos dejici patiamini, persuadere conatur, nec aures illi, nec animum adhibetis ; quin ipsis principiis statim obstatis, nec ejus obliti quod scriptum est : *Qui modica spernit, paulatim decidit*, vel in minimo vos ab institutis Ecclesiæ matris nostræ dimoveri patimini. Paradoxon id alicui videri potest, sed affirmare tamen quidam insignis Ecclesiæ doctor minime dubitavit, non tanto studio sibi fugienda videri graviora peccata, quanto quæ leviora censeri queant, quod ab illis abhorret ipsa natura sponte sua ; hæc vero, dum contemnuntur, ex parvis maxima fiunt nostra desidia. Nam gradatim semper ascenditur ad magis enormia, donec eveniat illud : *Impius, cum in profundum venerit, contemnet :* quod (proh dolor !) multis in locis jam evenisse videmus. Idem in causa religionis observate, nec magis vobis ab illis cavendum existimate, qui parietes disjicere, vel ab ipsis fundamentis domum evertere conantur, quam ab his, qui vel exiguum aliquod foramen in tecto facere moliuntur. Hæc est optima tutissimaque ratio, qua fidem vestram, sicut hactenus, magna cum nominis vestri gloria, fecistis, inviolatam sponso vestro Christo conservare, et ei perpetuo vos Virginem castam exhibere possitis. Quamobrem, ut vobis gratiam suam impertiat, Christum precor, et ut vos omni felicitatis genere cumulet. Datum ex castro nostro Heilspergensi, quinto idus Junii anno MDLXVII. »

199. Ad hanc Hosii Epistolam, haud impari pietatis ac fidei zelo, Coloniensis senatus responsum remisit : « Se nempe diligentissime curaturos, ne conceptam de se in tuenda religione bonorum opinionem ullo modo fefellisse cuipiam videri possit. Omnia se prius et facere et pati paratos, quam eam sibi fidem eripere sinant, quam a suis proavis, jam inde a D. Materno repetentes, inviolatam receperant ; et cooperante et præveniente divina gratia provisuros, ne (quo cardinalis gratulationem, laudem et consilium spectare intellexerant), non solum parietes ædificii, domum a fundamentis everti, sed ne omnino rimulam in tecto fieri paterentur. Quam quidem præscriptam conservandæ religionis rationem, quam sibi, majorum vestigiis insistentibus, præfixam habuerant, magis inde, adeo tunc, accedente Hosii auctoritate, confirmati, sibi non mediocriter gratulabantur ; quod et eorum et Patrum suorum judicium cum eo tam magni antistitis optime congrueret ». Data autem hæc Epistola recensetur kalend. Aprilis sequentis anni dumtaxat, quod nempe, propter mittendi opportunitatem, eam scribere ad illud usque tempus distulerint, et inter alias Hosii Epistolas centesima nona numeratur.

200. *Disceptatio Maximiliani cum Academia Coloniensi : ejusdem imperatoris fervens religionis studium hoc anno ostensum.* — In tam felici agro nihilominus, in quo Cœlestis Pater semen bonum seminaverat, inimicus homo dissidiorum zizania superseminare connixus est ; eorum autem originem ab ovo, ut dicitur, nonnulli sibi visi sunt descripsisse, dum videlicet retulere, quod constituta Coloniæ cum esset nobilissima Academia, jam ab Urbano VI iisdem ac Parisiensis decorata privilegiis, inter privilegia ipsa illud recensebatur, ne quis jus cathedræ obtinere posset, qui per gradus Philosophicos, Theologicos, ac aliarum scientiarum, quibus sedulo vacasset, ad eam pervenire valeret, ac per multa experimenta, doctrinam ac probitatem suam, designatis ab eadem Academia censoribus, minime probasset ; et docendi demum munus suscipere prohiberetur, si prius testimonium Catholicæ religionis ejusque professionem ex præscripta formula non emisisset. Hac ratione (addunt), tanquam fecundam matrem plures semper enixam fuisse filios, religionis zelo ac doctrina illustres, qui nempe, cum orthodoxa semper ea docuissent quæ a majoribus didicerant, felici propagine religiosum semper una cum iis protendisse videbantur Catholicum semen. Tantam igitur (inquiunt) religionis integritatem, validumque contra pravas opiniones propugnaculum, sustinere haud valens antiquus hostis, quod aperta vi aggredi non est ausus, ejus occulta fraude potiri studuit ; cum ambitioso nimirum in ea Academia docendi desiderio exteros plures incendit, qui ab Academiæ legibus pariter arcebantur. Hi igitur, cum nullatenus ab ipsa consequi posse agnovissent, quod nemini illa concedebat, principum ac Maximiliani præcipue ope ac auctoritate sperarunt, quod propriis obtinere viribus non valebant ; et ut facilius eum sibi favorabilem ac propitium redderent, auctoritatis ac Cæsarei sui juris esse id Academiæ præcipere, ac repugnantem etiam, quos ipse elegisset, magistros, ut reciperet, posse compellere, suggesserunt. Apostolicis innixam suis privilegiis, Maximiliani mandatis Academiam vicissim parere renuisse deinde narrant, Piumque admonuisse de vi sibi illata, apud ipsum, de Cæsare conquestam referunt. Pontificem vero, utriusque partis perpensis rationibus, summa tandem æquitate ac prudentia, ne quid Cæsari ac impe-

riali dignitati, si quid juris esset, detraheretur, curasse : et vicissim, ne quis in Academia cathedras ac docendi munus obire valeret, si prius fidei professione, ejusdem omnibus patens ac evidens testimonium non protulisset, sanxisse referunt.

201. Hæc illi, qui certe nec acu quidem rem tetigere ; jus siquidem, quod Maximilianus in medium protulit, nec prava alicujus suggestione promotum, nec ex astu usurpandi quæ Academiæ fuissent derivatum, multoque minus ea mente productum, ut corruptæ doctrinæ magistros ei imponeret, nec ultis demum ex causis quæ ipsi excogitarunt processisse, evidentissime patet ; cum tantum illud sibi competere Maximilianus idem existimaverit, quod ex Apostolico indulto traditum contenderit. Indulto eidem usus *Primarum precum* nomen indidit, quo Pontifices summi imperatorem electum, statim ac comprobarunt confirmaruntque, exornare pro Apostolica benignitate consueverunt ; quo videlicet, facultas ei tribuitur, ut prima, post præfatam confirmationem, vacantia in Germania Ecclesiastica beneficia ac officia conferre valeat. Qua de re haud prætereundum, quod, proximis nostris hisce temporibus, inter Apostolicam Sedem et Cæsaream aulam quæstione commota, de ea utrinque diu acriterque certatum fuisse ; sed demum, non modo Catholicos, sed etiam heterodoxos, qui plura et verbo et scripto oblatraverant, justitiæ et veritatis vi cedere compulsos. Patuit siquidem, re diligenter examinata atque perpensa, tum ex Canonico jure, tum ex inclytæ nationis Germanicæ concordatis, tum ex Pontificiis Diplomatibus, tum exemplis ab Ecclesiastica historia petitis, innumerisque præterea monumentis aliis, et perpetua consuetudine, preces illas, sine speciali quod diximus Summi Pontificis privilegio dirigi a Cæsarea majestate non posse. Quare cum Josephus I electus Romanorum imperator, præter vetustissimum prædecessorum morem, Apostolica Sede inconsulta, neque antea obtento quod prædiximus Diplomate, ad quædam Germaniæ capitula nominationes suas direxisset illaque obstitissent : ubi tandem admonitus fuit, et quod res erat intellexit, summa qua pollebat, pietate Apostolicum Indultum enixe petiit et obtinuit, et deinde beneficia quæ intra tempus ab eodem Diplomate præstitutum vacantia fuerunt, nemine Ecclesiasticorum Ecclesiarumque Germanarum reluctante, more majorum conferre liberrime potuit.

202. Inter plura alia vero, quæ Summorum Pontificum habentur Diplomata, illud etiam offenditur, quod Pius IV Maximiliano II statim ac in Romanorum regem fuit electus, atque ab Apostolica Sede confirmatus, concessit, datumque legitur apud S. Marcum, anno Incarnationis Dominicæ millesimo quingentesimo sexagesimo quarto, quarto idus Julii, Pontificatus anno quinto. Et quidem ex hoc, quod impertitum sibi fuerat, Indulto, Maximilianum in Academia Coloniensi, quod præfati sumus, jus sibi ipsi competere contendisse, ex illis quas idem scripsit Epistolis, quasve nos originales habemus [1], ad Pium V manifeste colligitur ; hujusmodi siquidem fuerunt :

« Beatissimo patri, domino reverendissimo.

« Post officiosissimam commendationem, filialis observantiæ continuum incrementum. Cum præter expectationem nostram, imo et contra omnem rationem et æquitatem acciderit, quod rector et provisores seu defensores Universitatis seu Studii generalis Coloniensis, accedente etiam, ut non obscure apparet, consilio, favore, auxilio civium et consulum imperialis nostræ civitatis Coloniensis, prætextu cujusdam Apostolici Indulti, nobis sese opposuerint, impedimentum inferre conati sint, in præsentatione et executione *precum nostrarum primariarum* seu regalium, quas personis quibusdam, gratis et benemeritis, pro antiquissimo jure, a divis prædecessoribus nostris Romanorum imperatoribus ac regibus devoluto, atque etiam post nostram Romanam electionem, per prædecessorem S. V. Pium IV felicis recordationis approbato et confirmato, haud ita pridem contulimus ac dedimus ; iidem rector et provisores, ut colorem aliquem haberent, quo facilius inobedientiam suam excusarent, declarationem et confirmationem ejusmodi prætensi indulti ac privilegii sui, a S. V. requirere, atque ut jus nostrum isthic in dubium et controversiam vocetur, operam dare perhibeatur. Id autem, cum vergat in vilipendium auctoritatis et dignitatis nostræ Cæsareæ, non immerito singularem nobis molestiam attulerit, nulloque modo a nobis tolerari queat, sicut nec S. V. mentem esse credimus, quod quisquam, suis et Apostolicæ Sedis Indultis, ad labefactandam nostram et sacri imperii auctoritatem abutatur ; prætermittere non potuimus, quin S. V. de hoc universo negotio, per consiliarium et oratorem nostrum magnificum, fidelem nobis, dilectum Prosperum comitem Archi, officiose edoceremus. Quocirca nunc S. V. summo studio rogamus, ut non solum oratori ipsi benigne aures præbeat, verum etiam supplicationem rectoris et gymnasii Coloniensis, si quid tale petierint, rejiciat, nullamque illis declarationem concedat, quæ nobis et serenissimis nostris in imperio successoribus quidquam præjudicii afferat ; sed potius Indultum ipsum, quo tantopere niti videntur, prorsus revocet et abroget : adeoque cum suæ propriæ, et Sedis Apostolicæ, et sacri imperii dignitati et auctoritati (siquidem utraque hoc

[1] Ex origin.

loco concurrit) paterne consulere studeat, sicut ipsam, pro sua pietate, integritate, ac paterno in nos amore, libenter facturam esse minime ambigimus. Quod sane aliis plurimis S. V. in nos optimæ et propensissimæ voluntatis studiis annumerabimus, mutuaque filiali nostra observantia promereri contendemus. Datum in civitate nostra Vienna XXIV Decembris anno MDLXVII, regnorum nostrorum, Romani sexto, Hungarici quinto, Boemiæ decimo nono.

« S. V. obsequens filius Maximilianus ».

203. Ista Maximilianus : ex quibus liquido apparet non studiose aut arte aliqua longe quæsitum jus illud in Academia Coloniensi ipsum obtendisse, sed ex Pontificio potissimum Indulto sibi asserendum putasse. Suspicari forte liceret, ideo præfatam Academiam eidem parere detrectasse, quod suas cathedras ac munia alia, minime nomine beneficiorum aut cujusvis alterius Ecclesiastici officii, cujus dispositio imperatori ex Apostolico Indulto tradita erat, comprehensa contenderet. Verum id cogitare illæ ipsæ quas attulimus Maximiliani Epistolæ vetant ; nam in his disserte legitur, ex Apostolico Diplomate altero, exemptionem suam contra imperatorem Colonienses asseruisse.

204. Ex hoc tamen multo minus elicere fas est, Maximilianum, contra ejusdem Academiæ leges, aliquos intrudere voluisse qui ab iisdem legibus arcebantur ; vel (quod deterius) eos, qui mente ac doctrina forte corrupti essent, vel Catholicæ religionis, ex præscripta formula, professionem emittere recusassent. Sicut enim Pium, audita Maximiliani de Apostolico Indulto a prædecessore ei concesso exhibitione, petitioni illius Academiam Coloniensem acquiescere præcepisse forsan censeri potest ; ita, si in negotio eo, vel a Coloniensibus ipsis vel aliunde, aliquid subodorasset quo Catholica religio vel in minimo lædi posset, simulare vel præterire potuisse quis credet ? Certe, cum in allata Epistola, de hujusmodi, ut apud Pontificem se purgaret, Maximilianus opus esse non duxit, de hoc allatam certe ad Pium de se querelam non censuisse putandum est. Nam si quid simile Pius vel suspicatus esset, quis rite (inquam) censere poterit, ut Maximiliano assentiretur (quovis Indulto munitus esset) rem dissimulasse ; vel, si eorum aliquis, qui a Maximiliano eodem ad præfatas cathedras promoti fuerant, professionem fidei · præscripta formula emittere abnuisset, putasne id Pium præteriisse, eodem illo tempore quo in civitate eadem, ut mox dicetur, ob non emissam ejusdem fidei professionem, archiepiscopum sese pastorali munere abdicare coegit ? Maximilianum quoque, cui et Pii ingenium et cuncta hæc optime comperta erant, vel id tentare cogitasse quis credet ? Longe sane nimis ab hoc fuere, quæ pietatis erga Apostolicam Sedem, ac Catholicam fidem reverentiæ, hoc ipso anno Maximilianus idem specimina dedit, quibus nos debitum laudis testimonium libentissime promimus ; nam sicut ejus aliorumque vitia minime dissimulare intendimus, sic æqua lance, virtutes commendare ac explicare curamus, ut unicuique jus fiat, ac sincerissima rerum relatione æquitati simul ac veritati consulamus. Unum tamen in præsens referre sufficiat, quos ad res ipsas Germanicas spectet, cæteris reservatis ubi de Hungaricis agetur. Illud accipe ex ipsius imperatoris scripta in hunc modum ad Pontificem Maximum Epistola [1] :

« Beatissime in Christo pater, domine reverendissime.

« Post officiosissimam commendationem, filialis observantiæ continuum incrementum.

205. « Cum divus quondam imperator Ferdinandus, augustæ memoriæ, dominus ac genitor noster observandissimus, superioribus annis, pro suo summo in Deum Opt. Max. cultu, ac conservandæ et propagandæ Catholicæ religionis studio, in hac quoque civitate nostra et alibi collegium fratrum Societatis Jesu instituisset ; assignaverat etiam eidem collegio bona quædam, et proventus annuos, quæ olim ad desertum monasterium Carmelitarum, quod hic fuit, pertinuerunt. Quam quidem assignationem et collegii erectionem, atque adeo universam prælibati divi domini parentis nostri dispositionem et fundationem, una cum privilegiis eorum, et præsertim dicti monasterii in collegium translatione, postea nos quoque, ut princeps patriæ, considerata ejusdem Societatis eximia pietate ac honestate, necnon inculpata et exemplari quam ducunt vita, benigne confirmavimus atque corroboravimus. Quoniam autem dictæ Societatis fratres, quæ ipsorum est erga Sanctitatem Vestram Sanctamque Sedem Apostolicam summa observantia, existimant sibi omnino incumbere, imo plane necessarium esse, ut super hac divi domini genitoris nostri fundatione, ac præfati Carmelitarum monasterii ad Societatem antedictam applicatione ac Instituti commutatione, habeant benignum S. V. consensum atque confirmationem, ne quid hoc, posthabita Sanctitatis Vestræ auctoritate, factum videatur, et propterea nos magnopere rogaverint, ut Sanctitati Vestræ hoc confirmationis negotium commendatum redderemus ; non potuimus equidem huic pio et benigno ipsorum desiderio deesse. Itaque Sanctitatem Vestram enixe rogamus, ut dignetur eis, non solum petitam confirmationem clementer concedere, quo rectius commodiusque possint, etiam in posterum, instituto suo vacare, cui quidem, tam in scholis quam in Ecclesiis, indefesso doctrinæ studio jugiter

[1] Ex originali.

ac vigilanter incumbunt ; sed eosdem etiam aliis in rebus omnibus benigne commendatos habere, sicuti Sanctitatem Vestram, pro sua in eos propensa voluntate ac ipsorum meritis, ultro quoque, sed ad hanc nostram officiosissimam intercessionem multo libentius facturam esse non diffidimus. Id quod erga Sanctitatem Vestram, mutuis filialis nostræ observantiæ officiis, sedulo promereri contendemus. Quam, ut Deus misericors pro beneficio suæ Ecclesiæ salvam sospitemque conservet, etiam atque etiam optamus. Datum in civitate nostra Vienna, die v Decembris, anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo septimo, regnorum nostrorum, Romani sexto, Hungarici quinto, Bohemiæ vero decimo nono.

« S. V. obsequens filius Maximilianus, etc. ».

206. *Coloniensis Ecclesia a suspecto pastore liberatur, dignus et Catholicus sufficitur.* — Sic Epistola. Coloniensia reliqua prosequamur. In majoris ponderis etiam negotio, nempe archiepiscopi, de quo nonnulla paulo ante et præterito anno innuimus, fideli Coloniensi urbi minime defuit Omnipotens Deus, quin eam peculiari sua protectione tutaretur ; nam hoc anno tandem Fridericus Comes a Veda (id erat electi archiepiscopi nomen) archiepiscopatui huic sponte sese abdicavit. Ut autem hujus abdicationis causa potissimum agnoscatur, sciendum est primum, inter innumeros qui in Germania in Ecclesiasticis inoleverant abusus, non minimum illum fuisse, quod, qui ad Ecclesiasticas dignitates promovebantur, postquam in episcopos eligi obtinuissent ac a Romano Pontifice eorum electionem ratam haberi assecuti essent, nil deinceps sollicitos esse consuevisse ut consecrationis munus acciperent ; ita ut non raro, contra sacrorum canonum statuta, non dies modo vel menses, sed anni etiam elaberentur, quibus electione contenti cathedras occuparent, ac vere episcopi, nec quidem charactere, esse vellent.

207. Præcipui inter hos hoc tempore recensebantur archiepiscopus ac elector Trevirensis, episcopus Osnabrugensis, ac archiepiscopus et una elector Coloniensis. At cum isto præ aliis plus negotii fuit, quod non tantum consecrationem distulisset, verum etiam quod ipsius electio, a capitulo et canonicis Coloniensis Ecclesiæ de more facta, Apostolica auctoritate comprobata minime esset, neque eam ratam habere velle Pius significasset, nisi electus, ex sacrosancti Concilii Tridentini præscripto, fidei prefessionem prius emitteret ; quam ipse facere abnuens, episcopatui tandem potius cedere, ut diximus, maluit.

208. Quod autem in re episcoporum ac præcipue Trevirensis ac Osnabrugensis actum fuit, Pio præcipiente, minime prætermittendum duximus ; illud vero accipe ex cardinalis Commendoni Epistolis ad cardinalem Alexandrinum, kalend. Aprilis, præterito anno, Augustæ datis, quas in hunc locum rejecimus, ut simul totam negotii episcoporum seriem, quam impudentissime calumniare aliquis ausus est, daremus. Ait ergo [1] :

« In mandatis per præsulem Lancellottum a te ad me missis inter cætera imperasti, ut diligenter huic incumberem, ut electi consecrationis munus obirent. Inter hos præcipuus Trevirensis elector recensetur qui, ut accepi, priusquam huc Augustam perveniret, Romam scripsit, et a Summo Pontifice officiose facultatem petiit suscipiendi consecrationis munus, cum absolutione, etc., quam, ut a cardinali Augustano intellexi, nondum obtinere potuit. Quapropter hæreo animo, incertus qua ratione cum eo me gerere debeam : nam, si de hac re ipsum non alloquar, sed cum aliis prius egero, certiorem fere reddere videor quod postulat nequaquam eum consequi posse. Si vero alloquar, respondebit statim id in votis habere et per se non stare ; et forte mirabitur me ipsum ad illud hortari quod istic minime impetrare valet. Gravem fateor esse culpam consecrationem tot annis distulisse, ac pro ea non levem esse injungendam pœnitentiam, et insuper, absolutionum hujusmodi facili nimis elargitione, restitutioni ac Ecclesiasticæ disciplinæ conservationi nil prorsus utilitatis accedere ; nihilominus, talis ac tanta est præsens infirmitas ac imbecillitas in religione hominum, quod multoties remediis morbo levioribus uti necesse videtur, ac compati infirmitatibus fratrum, ut medicamenti vis ipsa modicum illud virtutis, quod in aliquibus superest, penitus non extinguat. Trevirensis iste, ut in aliis ad te missis scripsisse memini, summæ prudentiæ ac roboris vir ab omnibus habetur. Inter Ecclesiasticos principes primus, et, dempta una hac consecrationis dilatione, in reliquis optimi semper zeli specimen dedit. Ilorum autem temporum infirmitas talis tantaque est, ut in hoc ipso, quod postulat, optimi ejusdem zeli specimen etiam præbere existimabit. Quod si id quod petit minime impetrabit, infaustissima quidem vereri nolo, sed tamen minimum, quod hinc expectari posset, incommodum, illud erit quod episcopatui sese abdicet ; quam abdicationem jam meditatum fuisse illud ostendit, quod pluries inter loquendum se consecrationem distulisse mihi asseruerit, quod muneri cedere vellet. Id autem si accideret maximum ac summum damnum inferret ; nam, propter præsulis hujus auctoritatem, reliquæ illius operationes in discrimen evaderent, vel multos saltem sectatores habebit, qui libentissime ipsius inhærebunt vestigiis. Quo autem electorum, qui

[1] Bibliot. cardin. Spad. Mss. n. 83. pag. 380.

consecrari renuunt, augebitur numerus ; eo se vicissim tuebuntur, eoque magis pertinacius adhærebunt, quo remedia haud facile consequi posse existimabunt. Ad hoc vero ut leges in suo robore ac observantia vigeant, nil magis forsitan perpendendum est ac devitandum, quam, ne quæ prius erant paucorum singularia delicta, plurimorum communia evadant ; tunc enim in ea animadvertere impossibile, illudque tentare in nimium legum pariter ac magistratuum contemptum vertitur, ac inexcogitabile potius Ecclesiæ incommodum affert.

« Grave insuper ac molestum negotium nobis nunc est, de confirmatione alterius electoris, quod, si præfato Trevirensi addatur, utriusque exitus difficilior erit ; nam licet diverso ex capite eorum quæstio procedat, nihilominus causam communem una se habere existimabunt ; et quamvis res confirmationis Coloniensis electoris optatum exitum obtineret, incertum tamen est an, Trevirensi haud consecrato, consecrationem ipse suscipere vellet. Olim, cum per Treviros transire contigit, diu multumque hac de re cum ipso Trevirensi electore disserui, et quamvis multas excusationes obtenderit, nullarum tamen his me fateor satisfactum fuisse. At, cum modo polliceatur ac statuisse tandem ostendat in his comitiis consecrationem suscipere, fateor me censere facultatem eam suscipiendi ipsi concedi posse ; apposita tamen conditione credentiali ad cardinalem Augustanum, vel ad eum et ad me simul directa, ut, una ipsum admonentes, ageremus ut culpam agnosceret, pariterque cum ea summam Pontificis benignitatem qui ei indulget ; et sic tandem aliquando consecraretur, nam si id efficeretur priusquam comitiis finis imponeretur, magnum certe ex hoc commodum, in hoc præcipue loco atque hoc tempore, et in tali tantaque persona, quænam est ista, electoris.

« De hac ipsa fere consecrationis causa, supplicem ad te libellum misi, pro electo Osnabrugensi, fratre consanguineo Suetiæ regis ; præsertim tamen responsum desideratur, et in eo facultas ut, assistentibus duobus abbatibus infulatis, consecrari possit ; idque, tum ob paucitatem episcoporum, tum ob nimiam eos una cogendi difficultatem. Præsul hic, una cum Trevirensi, in culpa est consecrationem protelasse. Multoties admonui ac impuli, tum verbis Osnabrugi, tum litteris, ut consecrationem susciperet, idemque cum eo egit P. Canisius, qui pariter mecum censet, utrique, Trevirensi nempe ac huic Osnabrugensi, potestatem concedi posse, quam petunt ». Sic Epistola cardinalis Commendoni.

209. At, cum appareat ex litteris a Joanne Andrea Caligario, Roma ad eumdem Commendonum, Augustam scriptis, sub die decima octava Maii ejusdem præteriti anni, Pontificem, facultatem suscipiendæ consecrationis concedere distulisse, ita ut ea nequaquam uti possent, ut in præfatis comitiis consecrarentur, ideo postea dumtaxat fuisse impertitum dicendum est ; et quidem probabiliter, hoc tantum anno, quo potissimum Ecclesiastica hujusmodi negotia, abdicata a Coloniensi archiepiscopali dignitate, composita fuere.

210. Quanto autem studio ac labore connixus fuerit Pius, per legatum suum, ut ad emittendam fidei professionem, juxta Tridentini Concilii decretum, Coloniensem perduceret ; evidentissime apparet ex præfati cardinalis Commendoni litteris, ad eumdem Pontificem kal. Maii præteriti anni exaratis, quæ hujusmodi fuere :

« Proximis superioribus diebus Coloniensem Septemvirum invisi, eique obtuli Sanctitatis tuæ Epistolas, quas seorsim cum consiliariis suis, ex Germanorum more, examinandas accepit, postque multa urbanitatis ac obsequii verba erga Sanctitatem tuam ac Apostolicam Sedem, tandem de propria confirmatione verba facere cœpit, succincte tamen, quod, oblato scripto quod coram me legi jussit, de re fusius dissereretur. Humillimis sane verbis ego respondi, eique tantum innuere studui : hanc professionis fidei petitionem, non ab eo tantum deposci, nec ex eo quod aliquid mali de ipso suspicaretur ; sed ab omnibus exquirendam deinceps fore, quorum electio rata habenda esset, uti jam actum fuerat cum universis Poloniæ electis, qui una omnes, nullo prorsus contradicente, eam emiserant.

« Alteri libelli parti respondere tunc distuli, tum ne negotium statim e conspectu exacerbarem, tum ut libellum ipsum obtinerem, facultatemque hac ratione assequerer scite ac commode de eo cum consiliariis agendi ; ideoque eum exoravi ut libellum concederet, quod singulis quæ in ipso continebantur, respondere possem ; eo tamen animo ut, quovis valerem modo, ipsi obsecundarem. Concessit libenter ille quod petii, ac inter nos convenimus ut heri consiliarii ejus me accerserent, uti fecerunt; et ego singulis in libello comprehensis articulis sic respondi, ut fateri tandem compulsi fuerint electorem mutare debere sententiam ac parere ; idque effecturum sperare indicarunt. Et quia inter loquendum innuerunt electorem ipsum in suspicionem venisse, de eo male Sanctitatem Tuam cogitare, eamque ab ipso hanc fidei professionem expetere tanquam errorum abjurationem, ex qua perpetuum dedecus nomini ac famæ ejus inurendum sit : quod jure erat ipsos edocere studui, eisque me obtuli, postquam paruisset, ejusque electionem Sanctitas tua ratam habuisset, te speciale aliquod ac publicum beneficentiæ munus in eum conferre, me cu-

raturum, speciali etiam concessione Indulti. Ob quod summas mihi gratias egerunt.

« Hodie ad me reversi sunt, et, ut agnoscere potui, iniquo animo ferunt electorem consilium mutare noluisse ; ejusdem idcirco nomine Sanctitatem tuam exorarunt, ut jam olim assuetum jusjurandum reciperet ; cum ipse anno MDLXII electus fuerit, quo nimirum tempore, Tridentinum Concilium nondum fuerat absolutum, quod nisi obtinere possit, cum nihil a se ipso statuere valeat, eum Sanctitatis tuæ petitionem in comitiis relaturum dixerunt, ut ibi quid agendum esset decerneretur. Sereno vultu et absque ullo perturbationis animi indicio hæc audivi, deinde rursus ipsis ostendere connixus sum necessitatem ac utilitatem hujus professionis ; tum electorem facile ipsam emittere posse, cum res ad fidem pertinens sit, quæ ab ipso tantum, non autem ab aliis pendeat ; nec temporalia aut mixta, sed spiritualia dumtaxat comprehendat, in quibus de sententia, præter summum Pontificem ac universale Concilium nullus rogandus est ; deplorandum enim nimis fore edixi, tot sectarum Germaniæ principes impune mittere consuevisse, vel Genevam, vel alibi, ut Catechismos ac improbas fidei professiones, pro eorum libitu, faciendas seligere possent ; illam vero dumtaxat, quam Apostolica Sedes ac universale Concilium probasset, laicorum judicio esse subjiciendam, qui, licet Catholici sint, nil tamen in hac re immiscere se debeut. Hinc multa prolocutus, tum de his, quæ Sanctitas tua ex imposito sibi onere expetere tenebatur, tum de his, quæ elector præstare debebat ; consiliarios monens, ut serio perpendere electorem ipsum suaderent, quid ageret, et ex his, quænam mala oboriri possent, eos dimisi. »

211. Sic Epistola cardinalis Commendoni. At hæc, ut dictum est anno præterito, post quæ nequaquam destitit Pius ut hominem opportune ac importune commonefaceret, ut fidei eam professionem emitteret. Verum inanes fuere cuncti hi Pontificis conatus cum viro duri cordis, qui rem in dies semper distulit, quam nunquam opere complere pervicacissime statuerat : ita ut Pius detrectantem, per ipsum Maximilianum, haud semel compellere coactus fuerit, licet frustra. Inultum igitur crimen diutius pati nequivit, ideoque, vel parere jussit, vel Ecclesiam dimittere. In arcto autem positus homo pervicax, potius Coloniensem cathedram abjicere quam præscripta forma fidem profiteri maluit, æternoque dedecore notatus apparuit qui in fidei confessione se dedecorandum pertimuit. Ut autem ex Apostolica benignitate mitius quam posset cum eo ageretur, factum est ut ultro dignitati cedere videretur, qua invitus etiam spoliari debuisset ; et ita Coloniensis Ecclesia a demente, ne dicamus suspecto, pastore libera evasit.

212. Quanto autem gaudio Pontifex affectus est, quod Ecclesiam hanc tanto periculo eruerit, tantam postmodum sollicitudinem gessit, cum statim de sufficiendo in Friderici locum digno ac Catholico pastore agendum fuit, ut liquido apparet ex ipsius Epistolis, et ad Maximilianum imperatorem, et ad decanum et capitulum Coloniense datis [1], quæ ejusmodi fuere :

« Dilectis filiis decano et capitulo Ecclesiæ Coloniensis.

« Dilecti filii, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Non parva animi molestia ac sollicitudine liberati fuimus, postquam ex litteris nuntii nostri apud Majestatem Cæsaream residentis cognovimus, eum, qui a vobis electus archiepiscopus fuerat, suo tandem jure cessisse. Gaudemus admodum et Deo gratias agimus, quod jam de integro potestas ad vos delata sit novum archiepiscopum eligendi. Hortamur autem in Domino, et omni studio vos admonemus, ut officii vestri memores, matura deliberatione adhibita et eo quo decet consensu, ejusmodi personam eligatis, ut electionis vestræ et Deo et hominibus rationem reddere possitis. Agitur, ut videtis, honor Dei, agitur animarum salus, agitur officium, et existimatio vestra. Cogitate quam hæc turbulenta sint tempora : mementote quanto in periculo alias ista Ecclesia versata sit, quanta damna et detrimenta acceperit quorumdam præsulum culpa. Si unquam capitulum istud in eligendo archiepiscopo curam et diligentiam adhibuit, nunc multo majorem quam antea adhibeat necesse est. Proinde Dei tantum obsequium, et animarum salutem, atque utilitatem Ecclesiæ, propositam ante oculos habete, et eligite seu postulate virum cujus exploratum et plane compertum habeatis Catholicæ fidei zelum ; qui præterea vita, et moribus, et rerum usu atque prudentia, ad tantæ Ecclesiæ regimen, non solum in spiritualibus, sed etiam in temporalibus maxime aptus atque idoneus sit. Talem, si, ut speramus, vestra fide, probitate prudentiaque confisi, elegeritis, electio vestra Deo grata, Ecclesiæ salutaris erit. Vos autem judicii vestri, non solum a nobis et ab omnibus aliis magnam laudem, sed a Deo etiam præmium consequemini. Datum Romæ, apud Sanct. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXIX Novembris MDLXVII, Pontificatus nostri anno secundo ».

AD MAXIMILIANUM.

« Charissimo in Christo filio nostro Maximiliano, Ungariæ et Bohemiæ regi illustri, in Romanorum imperatorem electo.

PIUS PAPA V.

« Charissime, etc.

« Gravi admodum cura levati fuimus, post-

quam certiores facti sumus, electum a capitulo Coloniensi electionis suæ juri cessisse. Qua in re, sicut M. T. persuasum habemus functam esse officio, quod ipsius sapientia ac pietate dignum erat, ita confidimus curæ ei quoque futurum esse, ut ad Ecclesiæ tantæ regimen, ejusmodi persona a capitulo eligatur, cujus integritas fidei ac religionis orthodoxæ zelus cum vitæ et morum honestate conjunctus sit, quæque præterea ætate ac rerum usu apta sit ad tantum onus subeundum. Etenim, si unquam adhibita in eligendo cura fuit, hoc maxime tempore curandum et providendum est, ut quam optimo præsuli ac pastori ea Ecclesia committatur, ad quod nos quidem diligenter pro eo ac debuimus, ipsum capitulum hortati sumus : sed speramus, ut diximus, M. T. quoque studiose curaturam, ut in hac re Dei Omnipotentis honori et animarum saluti quam optime consulatur. Quod cum faciet, gratissimum Dei obsequium præbebit, et maximam ab hominibus laudem merebitur. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die VI Decembris MDLXVII, Pontificatus nostri anno secundo. »

213. Aures obsequentissimas salutaribus monitis præbuere capitulum ac Colonienses canonici, summa omnium gratulatione in archiepiscopum eligentes Salentinum, comitem Isemburgicum, doctrina et morum probitate insignem, necnon prudentia aliisque virtutibus præditum, quarum præsidiis suffultus, Coloniensem Ecclesiam una ac ditionem ita moderatus est, ut temporalia ac spiritualia simul sub eo, non securitatem modo, sed novum etiam incrementum acceperint.

214. *Puerum bimum, ducis Brunswici filium, electum ad sedem Halberstadensem Pius confirmare recusat.* — Cum autem Pius ab his, qui in episcopos eligendi erant, non modo fidei testimonium expeteret, verum etiam consecrationis munus, ut consueverant, eos effugere pati in posterum nollet ; hinc est quod eum frustra Halberstadenses canonici deprecati sunt, ut Julium Henricum, Henrici Brunswicensis ducis infantem bimum, in episcopum ab illis electum, Apostolica auctoritate confirmaret, et incassum hoc ipsum ab eo obtinere idem dux Brunswicensis contenderit. Sano quidem consilio Ecclesiæ ipsi consuluisse hac electione iidem canonici existimaverant ; nam, cum præteritis temporibus ad majorum retinendam fidem, ac defendendam a violentis hæreticorum incursibus Ecclesiam ipsam, se ære alieno, a prioribus episcopis contracto, gravassent ; optimum censuerunt, ut eo se levarent, præfatum puerum eligere, qui mille tantum Joachimis quotannis contentus, reliquos Ecclesiæ redditus ad æs alienum dissolvendum dimitteret. Cautum quoque hac ratione fidei incolumitati arbitrati sunt, dum Catholicæ domus germen elegerant, quod sane a piissimo majorum instituto minime unquam declinaturum judicarunt.

215. At Pio, Ecclesiasticæ disciplinæ acerrimo defensore, quique humana non spectans, Dei honorem ac canonum scita præ oculis dumtaxat habebat, res aliter visa est : nam præposteræ prudentiæ ac domesticæ parcimoniæ commentum nullatenus admittendum censuit, ubi spiritualia periclitarentur. Incerti siquidem adhuc ingenii puerum, in episcopum confirmare se nullatenus posse palam confessus est ; cum Ecclesia eos dumtaxat recipiendos statuat, quorum fidem, vitam ac doctrinam multis testimoniis comprobaverit ac diuturno experimento didicerit ; pueri autem cum anceps esset, vel in scientiis profectus, vel probitas morum, vel in fide constantia, ipsius idcirco electionem ratam habere nullatenus posse dixit ; cum a majorum probitate ac religione incautam sobolem non raro aberrasse contigerit. Et quidem prophetico afflatum spiritu hæc pronuntiasse, ea procul dubio suadere videntur, quæ postea sunt subsecuta ; nam, cum tandem (ut alibi innuimus) enixis importunisque precibus Halberstadenses canonici ab Apostolica Sede, electionis ab ipsis factæ comprobationem obtinuissent, et Henricus Julius episcopatum adeptus esset, degeneri mox scelere, cum adolevisset, in Protestantium doctrinam delapsus, episcopatum deinde graviori ære oneravit. His omnibus, quæ ab eo confirmando Pii animum avertebant, illud quoque, ut innuimus, addebatur, electos ulterius diu consecrationem minime differre statuisse, quam tamen hic, ob puerilitatem, protelandam necessario fore, si ejus electionem ratam habuisset, agnovit. Ad excusandum igitur justum hoc sui animi propositum, tum ad Halberstadense capitulum, tum ad Henricum Brunswicensium ducem, sequentes dedisse Epistolas reperimus :

« Dilectis filiis, præposito et reliquo capitulo Ecclesiæ Halberstadensis.

« Dilecti filii, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Postquam, lectis vestris et postulatione vestra cognita, nobiscum de ea re cogitare cœpimus, non potuimus non admirari, his tam calamitosis temporibus, ad ejusmodi vos consilium descendisse. Attendimus quidem quæ vos rationes impulerint ; sed ea in re vidimus, vos plus necessitatem Ecclesiæ, quoad temporalia attinet, quam quoad spiritualia, respexisse. Brunswicensem ducem amamus nos, ut principem Catholicæ religionis studiosum, et erga S. Sedem Apostolicam observantia excellentem ; omni a nobis eum honore dignum esse scimus, favemus ejus nepoti, eumque tali avo dignum evadere cupimus. Sed ita eos diligimus, ut conscientiam nostram et existimationem hujus S.

Sedis minime lædendam esse putemus. Nimis absurdum, nimis alienum ab instituto Pontificatus nostri foret, nimis, non Catholicos modo, sed etiam Ecclesiæ adversarios et hujus Sanctæ Sedis inimicos offensurum, si puero, illa ætate, Ecclesia ista, nobis approbantibus, committeretur. Quam Deo rationem, in tremendo judicii die, facti nostri reddere possemus ? Quid, non modo Catholici, sed ii etiam qui ab Ecclesia recesserunt, dicturi essent, si potestate, nobis ad ædificationem data a Deo, abuteremur ? Requisivimus hac in re sane prudentiam vestram : illud tamen probavimus, quod, vestri officii memores, postulationem vestram, postquam ejus rationem addidistis, arbitrio nostro permisistis. Sed vellemus vos oculos potius ad spiritualia quam ad temporalia intendisse. Cum dilectus filius, nobilis puer, Henricus Julius, Deo dante, adoleverit, tum quos illi honores Apostolica Sedes, pro dignitate illius familiæ et pro avi sui meritis, habere poterit, habebit. Nunquam hæc Sedes benignitatem suam et gratam voluntatem erga benemeritos principes desiderari passa est : hoc autem tempore consulendum est summæ istius Ecclesiæ necessitati. Proinde hortamur vos, et pro nostro officio auctoritate Apostolica monemus, ut nihil nisi Dei honorem et Ecclesiæ utilitatem respicientes, maturo judicio eligatis, in demortui episcopi locum, talem virum, qualem tam calamitosa tempora efflagitant ; qui Catholicus sit, qui et vitæ honestate et litterarum scientia, tanto muneri aptus sit atque idoneus. Agitur conscientia vestra, agitur ipsius Ecclesiæ salus. Quid prodest consulere temporalibus, si spiritualia negligantur ? At vero, si Ecclesiæ in spiritualibus præcipue provisum fuerit, si vir ad ea tuenda idoneus deligetur, Deo favente, is temporalia quoque conservabit atque tuebitur. Sed eum a vobis deligi oportet, qui morum, ut diximus, honestate commendetur, cujus vita sit ad imitandum omnibus, quibus præsit, proposita : cujus ad mores, tanquam ad normam quamdam, clerus mores suos corrigat ac reformet. Quam nos certissimam rationem esse reprimendarum hæresum judicamus ; sicut eis excitandis et augendis, et bonis Ecclesiarum temporalibus amittendis, prælatorum et aliorum Ecclesiasticorum pravos mores, præcipuam causam dedisse constat. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXXI Martii MDLXVII, Pontific. nostri anno secundo.»

Ad ducem vero Brunswicensem [1] :

« Dilecto filio, nobili viro, Henrico seniori, duci Brunswicensi.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Acceptis litteris tuis super negotio Halberstadensis Ecclesiæ, recordati continuo sumus, quanta, et quam insignis, et quam multis rebus testata fuerit tua in Catholica fide constantia, et erga Apostolicam Sedem pietas atque observantia. Quo nomine te et ante Pontificatum singulari studio prosecuti fuimus, et postquam hujus servitutis onus, Deo ita disponente, suscepimus, omnigeno honore, quatenus nostra et hujus Sanctæ Sedis dignitas pateretur, dignum judicamus. Cæterum, quo pluris te facimus, et quo propensiore erga te voluntate sumus, eo molestius ferimus, non esse hanc rem hujusmodi, in qua desiderio tuo ac nostro erga te studio satisfacere possimus. Qua in re nobilitatem tuam rogamus, ut secum diligentius consideret, quid officium nostrum requirat, quid hæc tempora postulent, quid Halberstadensis Ecclesiæ necessitas poscat, quanto et quam gravi scandalo, non Catholicos modo, sed etiam Ecclesiæ inimicos offensuri essemus, si puero illius ætatis, auctoritate nostra, Ecclesia committeretur. Certe non sine pudore et rubore possemus de hac re verba cum fratribus nostris facere. Cogitemus, dilecte fili, utrumque nostrum Deo rationem reddere debere, quanquam es tu multo senior etiam quam nos. Quam, quæsumus, in tremendo illo judicio rationem reddere possemus promotionis adeo immaturæ, adeo contra sacros omnes canones factæ ? Cum in nepote tuo, præter generis nobilitatem, nulla prorsus earum rerum inesse per ætatem possit, quæ ab ipsis canonibus requiruntur ? Speramus quidem de eo illa quæ sunt speranda de puero tali genere nato ; sed expectanda est maturitas ætatis ; aut, si dispensatione aliqua super ætate opus fuerit, expectandum saltem est tempus, dum adolescat, ut certius suscipiendi oneris magnitudinem, et quid professurus quibusque se legibus obstricturus sit intelligere possit. Cum ad talem ætatem, Deo dante, pervenerit, tum, si apparebit eum majorum suorum tuique in primis avi sui, tam Catholici principis, imitatorem fore, confidere potes sanctam hanc Sedem, quoscumque poterit honores, pro vestræ familiæ dignitate ac pro tuis erga Catholicam religionem meritis, illi habituram esse. Quocirca hortamur et petimus ut, hæc tecum diligenter perpendens, desistas id a nobis petere, quod nec nos, sine gravisssima Dei et hominum offensione, concedere, nec tu sine animæ tuæ periculo impetrare posses, quodque, non modo Ecclesiæ illi, sed ne ipsi quidem nepoti tuo expedit. Illud multo magis pietate erga Deum tua dignum est, ut dilectis capitulo Halberstadensis Ecclesiæ gratiis actis, pro studio, quod erga te et nepotem tuum declararunt, eos horteris ut Ecclesiæ suæ necessitati consulant, aliquo Catholico viro, et vitæ honestate ac litterarum scientia prædito, quæ a sacris

[1] Ut supra Epist. 15.

canonibus requiritur, ad Ecclesiæ suæ regimen in demortui episcopi locum sufficiendo. Ad quod nos quoque, pro officio nostro, diligenter eos hortamur. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXI Martii MDLXVII, Pontificatus nostri anno secundo ».

216. Nihilominus, tum capitulum Halberstadense, tum Brunswicensem ducem in sententia electi in episcopum pueri perstitisse, nec Pii monitis [1] ac consiliis cedere voluisse, ex his quæ sequenti anno dicenda erunt perspicue apparebit. Quod vero ad ipsum Pium spectat, quod videlicet præfatum Brunswicensem puerum tandem repellere non potuerit ne sacerdotio fungeretur, ex eo potissimum processisse arbitramur, quod alterius Catholici principis, Alberti nempe Bavariæ ducis filio Ernesto, Frisingensis Ecclesiæ in temporalibus administrationem, ægre licet, hoc ipso ferme tempore commiserit. Erat siquidem tunc (et utinam non modo!) ea temporis conditio, ut, non pro personarum meritorumque diversitate, Apostolicas gratias vel munia, uti bonos decet dispensatores, Pontifices Summi dividere possent ; sed indiscriminatim, ea propemodum conferre compellerentur, quod illatam sibi injuriam principes censerent, collatum alteri beneficium, si sibi quoque illud non impertiri contigisset ; amoreque partium abstractum illusumque Pontificem dolerent, si quod uni dedisset, alteri quoque, imo cæteris omnibus non concessisset ; nil propemodum considerantes, nec omnia omnibus convenire posse, ac fidelem Ecclesiæ dispensatorem etiam prudentem esse debere, qui idcirco quid, quibus, quove tempore, Ecclesiastica munia distribuere debeat, rite cogitare debet ; vel quod nec æqualia omnium sint merita, ac pro cujusque tantum virtute, pro Ecclesiæ bono distribuenda sint, quibus superlucretur talenta ; ne forte contingat (uti in Brunswicensi præfato) accepto talento aliquem abire, fodere in terram et abscondere pecuniam domini sui.

217. *De seminario Frisingensi erigendo agitur tum apud Albertum Bavariæ ducem, tum apud ordines et capitula in illa diœcesi constituta.* — De committenda vero Frisingensis Ecclesiæ temporali administratione Ernesto filio, ut anno præterito diximus, Romam miserat Albertus Bavariæ dux oratores suos, magistros Joannem Pisterium, Frisingensem canonicum, et Martinum Eisenbrein, ut cum Pontifice agerent. Negotio autem eo feliciter absoluto, Pisterius Pontifici exposuit, nondum, uti opportuisset, executioni demandata fuisse, quæ præcipue de construendo Frisingæ seminario ipse imperaverat ; quod Apostolica auctoritate operi attributi redditus sat non fuissent ut ei optatus finis imponeretur. Pisterii petitioni accessisse quoque piissimi principis Alberti studia ambigi non potest ; nam qui novi seminarii ferendo oneri in primis sese subjicere jubentur (justis adeo precibus Pio annuente) Monachiense capitulum ac canonicos extitisse, ex eo quod hic damus ejusdem Diplomate [1] manifeste colligitur :

« Dilectis filiis capitulo et canonicis Ecclesiæ collegiatæ B. Mariæ Virginis Monachien., diœcesis Frisingen.

PIUS PAPA V.

« Dilecti filii, etc.

« Cum sacrum Tridentinum Concilium provide admodum statuerit, ut in unaquaque Ecclesia cathedrali instituatur collegium, tanquam seminarium clericorum futurum, in quo alatur, pro modo facultatum et diœcesis magnitudine, certus puerorum et adolescentum numerus, qui spem afferant se utiles Ecclesiæ evasuros, ac bonis moribus ac disciplinis Ecclesiasticis ad pietatem et religionem diligenter informentur et instituantur; nos, qui talia seminaria, cum aliarum nationum Ecclesiis, tum præcipue Germaniæ, utilia admodum ac potius necessaria esse novimus, propter bonorum et idoneorum sacerdotum penuriam, Ecclesiæ Frisingensis bono regimini consulere cupientes, mandavimus nuper dilectis filiis capitulo et canonicis ipsius Ecclesiæ, ut, ad erigendum hujusmodi seminarium in civitate sua, unum canonicatum et præbendam ex illis quæ vacant in illa Ecclesia, auctoritate nostra supprimant; ejusque fructus et redditus ipsi seminario attribuant atque applicent. Sed, quia unius præbendæ fructus ad id seminarium erigendum ac tuendum minime suffecturos esse scimus, de præbendis et canonicatibus aliarum Ecclesiarum collegiatarum diœcesis Frisingensis, in quibus canonici non sint pauciores duodecim, connumeratis dignitatibus, idem faciendum esse decrevimus, ut in singulis Ecclesiis unius canonicatus et præbendæ fructus ipsius seminarii institutioni assignentur. Ut igitur tam pium tamque utile opus perfici possit, præsentium vobis tenore permittimus, ut unam de præbendis canonicatibus Ecclesiæ vestræ, sive jam vacantem, seu quamprimum quomodocumque vacare contigerit, auctoritate Apostolica supprimatis et extinguatis, fructusque et redditus ejus omnes seminario, in civitate Frisingensi erigendo, assignetis et applicetis ; idque, ut omnino faciatis, mandamus atque præcipimus. Non obstantibus constitutionibus capitularibus juramento confirmatis, Apostolica vel quavis firmitate alia roboratis, privilegiis quoque, indultis, et Litteris Apostolicis, in ipsorum canonicatuum erectione, vel alias

[1] Vid. de hoc Epist. 3, lib.. III. apud Sorb.

[1] Ex Archiv. Vatic.

quomodocumque et sub quavis verborum forma quomodolibet concessis, confirmatis, approbatis et innovatis : quibus omnibus, etiamsi de illis eorumque totis tenoribus, specialis, specifica et expressa mentio habenda esset, tenores eorum perinde ac si de verbo ad verbum præsentibus inserti essent, pro sufficienter expressis habentes, illis alias in suo robore permansuris, hac vice dumtaxat, specialiter et expresse derogamus contrariis quibuscumque, etc. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die IX Februarii MDLXVII, Pontific. nostri anno secundo ».

218. At Diplomate simili Frisingensis seminarii constructioni, collegiatas ejusdem diœcesis Ecclesias omnes adjutrices manus porrigere, deinde Pontificem coegisse, unius fere Pisterii et merito et precibus motum, ipsemet Pius disserte asseruit, cum, videlicet, ab Alberto duce, in Pisterii ejusdem commendationem, acceptis litteris, iisdem respondit. Quæ ab Alberto ad Pium scriptæ sunt hujusmodi fuerunt :

« Beatissime pater ac domine, domine clementissime : humillimam beatissimorum pedum exosculationem, ac sui devotissimam commendationem.

« Qua sit orator meus, doctor Joannes Pisterius, qui jam, post Frisingensis negotii expeditionem, ex Urbe discessum parat, pietate ac integritate, quove judicio rerumque usu præstet, non dubito S. V. ex his, quæ meo nomine in Urbe proposuit atque egit, intelligere. Ego sane, cum candorem ejus ingenii non ignorem, ac fidem et industriam pluribus rebus perspectam mihi teneam, non solummodo optime illi cupio ipse, sed Sanctitati quoque vestræ commendatissimum esse exopto : dignus enim sane est, tum ob ea quæ commemorata sunt, tum ob insignem erga Sedem Apostolicam sacrosanctamque nostramque Catholicam religionem pietatem ejus atque devotionem, quem S. V. singulari favore et benignitate complectatur. Quod, uti, pro sua in omnes bonos et Catholicos paterna clementia, facturum non ambigo, ita affirmare bene ausim, S. V. quamcumque etiam liberalitatem ac paterni animi contestationem, in illum ipsum oratorem meum optime collaturum. Qui certe, si plurimos haberent Germanica collegia, et Ecclesiæ similes canonicos, melius ageretur, et cum republ. et religionis afflictissimæ negotiis. Quamobrem, si apud S. V. commendationi meæ locus est, si ipsa integerrimi et optimi viri pietatem atque devotionem, et beatissimæ Sedi et religioni devinctissimam cupit ; obnixe et humiliter oro, ut in eum paternæ suæ benignitatis atque clementiæ, argumentum aliquod et mea expectatione et ejus virtutibus dignum edat. Ita certe fiet, ut ego, qui me totum antea S. V. debeo, magna aliqua gratia ornatum me putem, et orator meus, pro ea qua est integritate atque fide, S. V. istamque beatissimam Sedem perpetuo veneretur humillimus et devotissimus. Monachii, ipso die D. Antonio sacra, sub initium anni MDLXVII.

« S. V. obsequentissimus filius Albertus dux Bavariæ ».

219. His litteris respondens Pius, quæ in laudem Pisterii Albertus scripserat, ipse quoque confirmat, ejusdemque etiam intuitu, (ut innuimus) se potissimum libentissime præstitisse, quæ pro Frisingensis Ecclesiæ utilitate petierat, disserte asserit. Cæterum, cum præcipuum, quod Alberti ejusdem nomine Pisterius cum Pontifice negotium egerat ac feliciter absolverat, illud, ut diximus, Frisingensis Ecclesiæ administrationis, ejusdem Alberti filio Ernesto demandatæ, extitisset, eamque ægro propemodum animo Pius concessisset ; hinc quod magis urgendum, apud ipsum Albertum duxit, præfati Ernesti educatio fuit, dum nihil utilius Ecclesiæ Frisingensi accidere posse existimaret, quam, si qui ei præfuturus esset, vita ac moribus tanto munere dignus evaderet. En Pii litteræ :

« Dilecto filio, nobili viro, Alberto duci Bavariæ.

PIUS PAPA V.

« Dilecte fili, etc.

« Magistrum Joannem Pisterium, qui Frisingense negotium apud nos tractavit, dignum testimonio tuo cognovimus. Non parva enim nobis signa dedit egregiæ probitatis, integritatis ac religionis suæ. Itaque, cum tuo nomine, tum etiam suo, gratus admodum et acceptus fuit nobis. In eo, cum alia multa amavimus, tum insigne studium quo nobilitatem tuam et inclytam domum tuam totam prosequitur. quod, in ipso negotio Frisingensi procurando, facile perspeximus. Cujus rei testimonium illi apud nobilitatem tuam impertiendum duximus, ut quem sponte sua antea dilexit, eum posthac, propter nostrum de eo judicium, aliquanto habeat chariorem. Quæ is, Frisingensis Ecclesiæ causa, a nobis postulavit, in eis concedendis propense ac benigne admodum, pro ejus studio satisfecimus. Sed nulla re melius ipsi Ecclesiæ consuli posse putamus, quam ut dilectus filius, nobilis vir, Ernestus, diligentia tua et probatissimorum virorum opera, ita instituatur, ut cum Ecclesiæ regimen ei per ætatem committi poterit, ad id suscipiendum ac substinendum, iis et moribus et disciplinis institutus sit, quæ tantum munus requirit ac postulat. Respuendæ sunt ab iis, qui Ecclesiis præfecti sunt, mundi illecebræ ac pompæ ac vanitates. Qua in re, si superioribus temporibus, Germaniæ prælati diligentius officio suo consuluissent, non tam facile

tanta hæresum pestis orta, nec tam vehementer aucta et corroborata fuisset. Sed certum habemus nobilitatem tuam nullum esse officium intermissuram, quo natum ipsum talem nobis præstet, qualem evadere eum optamus atque etiam speramus. Reliqua, quæ scribere omittimus, ex ipso oratore tuo cognosces, quem cum benedictione nostra dimisimus. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, XV Februar. MDLXVII, Pontific. nostr. ann. secundo ».

220. Pridie autem quam ista ad ducem Albertum Pius scriberet, Epistolam alteram dedisse ad Simonem Tadeum Echium, ipsius Alberti cancellarium, ac Catholicæ religionis studiosissimum reperimus. Habetur inter editas a Francisco Gaubau Apostolicas Pii Epistolas, pag. 24. n. 10 ; ac in ea, inter alia : « Relatum (scribit) nobis fuit nullo te loco Catholicæ religioni deesse : sed quocumque studii et officii genere possis, eam adversus hæreticos tueri atque defendere. Lætamur admodum et Deo gratias agimus, quod supersunt adhuc viri, vetere Germania digni, quos nulla Ecclesiæ procella, nullæ hæreticorum fraudes potuerunt ab Ecclesiæ corpore abducere ac segregare, etc. » Et post nonnulla : « Quia vero Catholicorum reliquias in ista nobili natione, quanta maxima possumus diligentia, pro commisso nobis officio, tueri et conservari cupientes, plurimum expedire duximus, in Ecclesia Frisingensi, cujus, ut scis, administrationem in temporalibus commisimus dilecto filio Ernesto, ipsius ducis filio, Seminarium, juxta sacri Concilii Tridentini saluberrimum decretum, erigere : devotionem tuam hortandam in Domino duximus, ut ad eam rem perficiendam, et ad omnia quæ in illa Ecclesia atque diœcesi reformanda fuerint, quidquid poteris studii et auxilii, propense impertias. Quod, et si te, pro tuo divini honoris studio, etiam sine hortatione nostra facturum esse confidebamus ; tamen, te ex litteris intelligere volumus, talia tua officia nobis quoque grata esse futura, sicut ex dilecti filii magistri Pisterii, canonici Frisingensis et Sedis Apostolicæ protonotarii relatione cognosces, quem officio sibi commisso prudenter et diligenter admodum functum, ad ipsum ducem cum nostra benedictione remisimus. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XIV Februarii MDLXVII, Pontific. nostri anno secundo ».

221. Eidem etiam Pisterio, haud multo post, Epistolas alias deferendas Pius tradidit, quod ei spes facta fuisset, ut quamprimum diœcesana Ecclesiæ Frisingensis Synodus cogenda esset : quibus abbates, capitula, canonicos ac clerum universum, ad suscipienda sacri Concilii Tridentini pro morum reformatione decreta, hortatur, et ad Seminarii institutionem subsidia subministrari imperat. Ejusmod sunt : [1]

« Dilectis filiis, abbatibus, capitulis, præpositis, canonicis et clero universo, in Frisingensi diœcesana Synodo congregandis.

« Dilecti filii, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Præter alia, quæ in sacro Œcumenico Tridentino Concilio, ad tollendos abusus et reformandam Ecclesiasticam disciplinam, utiliter admodum et provide statuta ac sancita fuerunt, nemo est, qui non intelligat, quantopere decretum ejus, de diœcesanis Synodis habendis salubre, et hoc tam calamitoso Ecclesiæ tempore necessarium fuerit. Itaque vos omnes et singulos in Domino hortandos duximus, ut ipsius Ecclesiæ necessitatem vobiscum reputantes, in vestra Synodo celebranda, fideliter et diligenter officium vestrum Deo ipsique Ecclesiæ præstetis ; et quæ juxta canones sacros, ipsiusque Tridentini Concilii decretum, in tali Synodo agenda, constituenda corrigendave fuerint, ita agatis, constituatis et corrigatis, ut ipsa Ecclesia fructum, quem optamus, ex hujusmodi Synodi celebratione percipiat, nosque religiosum et pium studium vestrum collaudare in Domino debeamus. Quia vero seminarium, sicut idem Concilium decrevit, in eadem Ecclesia instituere in primis expedit, atque adeo necessarium est, in quo, pro diœcesis Frisingensis magnitudine certus puerorum et adolescentium numerus, bona ad virtutem et pietatem indole præditorum, qui spem afferant, se Ecclesiæ ipsique diœcesi esse utiles evasuros, sub virorum fidei vitæque probatissimæ cura atque regimine alatur, et bonis moribus ac disciplinis Ecclesiasticis instruatur : ad eos autem alendos, quia non parvis sumptibus opus est ; vestrum officium est, ut pro rata vestrorum Ecclesiasticorum reddituum portione, subsidium aliquod annuum, in tam pium et utile opus propense conferatis. Quod ut faciatis, vobis in virtute sanctæ obedientiæ mandamus atque præcipimus. Qua eadem de re vobiscum, mandato nostro coram aget dilectus filius, magister Joannes Pisterius, canonicus Frisingensis, qui has vobis litteras reddet : ejus orationi fidem habeatis. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die ultima Februarii MDLXVII, Pontific. nostri anno secundo ».

222. Tertiam demum Epistolam ad quorumcumque Ordinum abbates ac præpositos scripsisse Pontifex agnoscitur, ut ad melioris vitæ frugem eos revocaret ; qui namque, abjecta regulari observantia, ad sæculi pompas, vanitates et voluptates dilapsi viderentur ; et licet, ut alibi diximus, ea illius mens fuerit, ut regulares in seminariorum vel constructionem

[1] Epist. XIV. lib. I.

vel conservationem nil conferre tenerentur ; cum tamen in Frisingensi diœcesi constituti, bonis, non modo necessariis, sed etiam superfluis abundarent, iisque male uterentur ; ideo æquum duxit, ut ipsi in opus illud aliquid conferrent ; et quidem, non compellendo, vel imperando, sed tantum hortando, hæc ad eos scripsisse [1] reperimus :

« Dilectis filiis abbatibus quorumcumque Ordinum, et præpositis in Frisingensi diœcesi constitutis.

« Dilecti filii, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cum nobiscum ipsi cogitamus, quæ res materiam præbuerit tot tantisque pestiferis hæresibus, quæ in Germania ortæ, per universas postea fere Christiani nominis provincias propagatæ fuerunt ; tanti mali causam præcipue fuisse judicamus, corruptos prælatorum mores, qui officii sui immemores ac salutis obliti, Ecclesiasticorum bonorum fructus et redditus, non in pios et honestos, ut debuerant, usus convertentes, sed ad voluptates suas, ad luxum, pompas et vanitates sæculi abutentes, eamdemque vivendi licentiam iis quibus præerant permittentes, et exemplo eos suo corrumpentes, maximum apud laicos odium, contemptionem et invidiam non immerito contraxerunt. Ita enim factum est, ut populos, eorum vitæ nequitia vehementer offensos, hæretici facile hæresum suarum venenis infecerint, eisque quidquid voluerint, quamvis impium et Catholicæ veritati aperte repugnans, persuaserint. Quod cum ita sit, huic malo nullum constat aptius, nec magis necessarium adhiberi posse remedium, quam, ut ii, qui licenter et inhoneste ad hoc tempus vixerunt, de salute sua et de commisso sibi officio diligentius cogitantes resipiscant ; et sese, et vitam suam corrigant, recordantes, se actionum suarum in tremendo judicii die rationem esse æterno illi judici reddituros. Itaque de vestra, et eorum simul quibus præestis, salute solliciti, in Domino vos hortamur et paterne admonemus, ut unusquisque vestrum in vitam et mores suos diligenter inquirens in se ipso corrigat quidquid corrigendum esse sua eum conscientia monuerit ; et dum potest, dum tempus habet, præteritas culpas et negligentias, pœnitentia ac morum mutatione redimere properet, et cum vitæ honestioris exemplo, tum etiam hortando, monendo et arguendo et increpando eos, quibus præest, et corrigere, et ad bonam, ut dicitur, frugem reducere studeat, quidquid in eis emendandum et reformandum noverit, secundum sacros canones, et Ordinis sui regularia instituta emendans atque reformans. Etsi autem communiter aliis litteris omnes, qui diœcesanæ Frisingensi Synodo interfuturi sunt, hortati sumus, ut ad Seminarium in civitate Frisingensi, ex decreto sacri Concilii Tridentini instituendum, de redditibus beneficiorum Ecclesiasticorum conferant ; tamen his quoque litteris vos proprie hortamur, ut prompto animo in opus tam pium, quantum æquum fuerit, pro modo redditnum vestrorum, conferatis, cum nullam in rem, vel Deo gratiorem, vel Ecclesiæ ac toti diœcesi salubriorem, eam pecuniam erogare possitis. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die ultima Februarii MDLXVII, Pontificatus nostri anno secundo ».

[1] Epist. XII, lib. I.

223. At licet Pisterius seminarii constructioni, quo pollebat zelo, totis viribus incubuerit, et insuper Synodi coactionem urgere haud destiterit ; tamen pæne insuperabiles offendisse difficultates, diuque rem utramque dilatam fuisse, quæ sequentibus annis dicenda erunt, ostendent.

224. *Possonii comitia, in quibus Maximilianus se vere principem Catholicum ostendit, subsidiorum in Turcas promissionem recipit, et tandem aleæ præcavens tentat inire pacem cum Turcis.* — Non modo in Pontifice circa Germanicas res, sed etiam in imperatore, Catholicæ religionis zelus (ut supra innuimus) hoc anno enituit ; nam, cum Possonium in Pannonia Vienna venisset, Hungari ab eo petiere, ut per delegatos, tam Hungaros quam Germanos, qui ad utramque Danubii ripam mitterentur, de bonis injuste antiquis possessoribus ademptis agnosceret, in grassatores ac peculatus reos animadverteret, vectigalia ac portoria nova amoveret, et hujusmodi alia. Sed præ cæteris illud potissimum ab eo obtinere connixi sunt, ut Augustana Confessione iis qui vellent uti liberum esset ; quod item, (ut narrat Thuanus) et in aliis comitiis, et priore et hoc anno coactis, petitum fuit. Sed neutiquam piissimum principem assensum præbuisse, refert ; quod forte intelligeret, hac ratione turbulento illius gentis ingenio, turbas excitandi, ut alibi contigerat, majorem fomitem ministrari. Addit Tracagnotta, summo eximioque studio invectum fuisse in illos, qui hæresim vel clam vel palam profitebantur, ac inter alios puniri severe admodum mandasse ludi quemdam magistrum, quod de Pontifice oblocutus esset ; ac dignitatibus exturbasse ministros nonnullos, qui inter loquendum, nonnulla pronuntiaverant, quæ a Romanæ Ecclesiæ fide erant aliena. Episcopo etiam cuidam imperavit, ut cui præerat urbis senatum, publicæ supplicationi interesse compelleret, quæ quotannis in solemnitate Corporis Christi fieri consueverat : quod proxime præterito anno id facere detrectasset : et demum taliter sese Maximilianus gessit, ut vere Catholicum principem, ac veræ religionis eximium defensorem sese præbuerit ; nam Eccle-

siasticas præfecturas, non modo Hungaris tantum, sed etiam dumtaxat idoneis conferri voluisse, refert ab Isselt; et senatum Possonii in præfata solemnitate Corporis Christi, se suosque proceres sequi imperasse, idem tradit.

225. Coegerat autem Maximilianus in ea urbe Hungarorum comitia, quia adhuc de induciis cum Turcis incertus, imparatus ab hoste aggredi verebatur. Hac ipsa de causa, Ratisbonæ, Erfordiæ et Pragæ non contemnenda auxilia ei fuere decreta, dummodo exercitus contra communem hostem esset educendus. Et hic quoque Possonii ipsi Cæsari non minora subsidia promissa sunt. At Svendius, post discessum exercitus barbarorum et Transylvani, auctis copiis in apertum exierat, medioque Hyeme Zatuarium obsederat. Id ad Georgium Berbecium, hominem nefarium, pertinebat, qui pæne primus turbarum auctor fuerat, et inter Cæsarem et Transylvanum inimicitias fovebat, et conscientiæ tunc punctus aculeo, ne, castro expugnato, in Maximiliani manus veniret, contempto uxoris familiæque periculo, quam in ipso castro reliquit, fuga propriæ saluti consuluerat. Aliquandiu, in obsidione toleranda, quos ipse posuerat, præsidiarii nihilominus perstitere, sed tandem ad extremam redacti desperationem, uxori ac familiæ Berbecii, sibique salute pacta, Svendio castrum, medio mense Januarii hujus anni, tradiderunt. Proxime vero sequenti Februario, Moncazium Svendius idem oppugnat, et hinc Hunstianam obsidione cinxit: quod graviter ferens, non Transylvanus modo, sed et Purpuratus Budensis, datis ad Maximilianum frequentibus litteris, hortari non destitit, ut a cœpta obsidione Svendium revocaret, ne inchoatum pacis componendæ negotium interrumperet; cum tamen uno eodemque tempore rationem exquireret, qua vi et armis obsessis subveniret. Itaque sive Cæsaris jussu, sive rei difficultate permotus, tandem Svendius obsidionem solvit, et Cassoviæ se recepit.

226. At licet Budensis multoties fidem obligasset, se jussurum palis transfigi eos omnes, qui per Cæsaris fines excurrendo, damnum aliquod intulissent; tamen, vix Svendio digresso, Transylvanus, ut spem pacis perturbaret, impressione inopinata, Dedensem arcem Risuarum, et Thermas, quas Rivulos Dominorum appellant, occupavit. Verum, ubi factum innotuit Rubero, Svendii legato, mox, cum justis equitum peditumque copiis accurrit, et hostibus, inexpectato suo territis adventu, in fugam actis, arcem Risuarum ac Rivulos statim recuperavit.

227. Ipse autem Budensis, ad comprimendum Svendium, non tantum copias contraxerat, sed de iis etiam, quæ idem gesserat, ad sultanum Selymum retulerat, qui indignatus, Pertavum Bassam, exercitum suum, cum Romaniæ Beglerbegi copiis conjunctum, in Hungariam trajicere præceperat. Utrumque tamen ab instituta expeditione mox revocavit, cum intellexit Antonium Verantium, Agrensem episcopum, et Christophorum Tiefenbachium baronem, Vienna Constantinopolim legatos ad se contendere. Eduardus siquidem Carnovichius, ut narrat Thuanus, vel, ut Natalis Comes censet, Georgius Hossetutus, seu ut alii, Odoardus quidam, nobilis Mantuanus, ad eam urbem, ad pacis rationes ineundas, a Maximiliano jampridem missus, cum rediisset, ac pro certo asseruisset, Selymum novas copias parare, quibus rursus Pannoniam aggrederetur, atque in ea Canissæ expugnationem decrevisse; commonuerat tamen, quod, si qui legati de pace acturi illuc propere mitterentur, futurum, ut Turcæ a sententia discederent: quibus permotus Maximilianus, quos diximus, legatos Bizantium miserat, quo, undecimo kalend. Septembris, incolumes pervenerant. Benigne, pro gentis barbaræ consuetudine, recepti, negotium tamen pacis usque in annum sequentem protractum fuisse narrat Thuanus. Quæ vero ad ea, quæ pacis erant, quærenda, Selymi animum inflexerint, fuisse dicunt, ipsius ad voluptates potius, quam ad arma propensum ingenium; vel quod ad Melitensem respiceret, cum iniquissime, tum ipse, tum proceres illius ferrent parvam insulam, summo eorum dedecore, potissimam classem, totque tormentorum vires, tantos insignium copiarum impetus, totque præstantissimorum ducum ingenia eluisse. Neugebavarus tamen scribit, ad eam ineundam, tyrannum fuisse compulsum, quod omnis fere Arabia ab eo deficere cum finitimis populis cœpisset.

228. *Ariani Transylvani librum edunt plenum blasphemiis contra Christi incarnationem.* — Cum vero in Pannonia pacis rationes cum Christianis Barbari inirent, cunctis barbaris deteriores hæretici, Deo ac Unigenito Filio ejus bellum jam indictum acrius prosequebantur; ita ut rite ipsis aptari potuisse cognosceretur Ambrosianum illud: *Mare habet otia sua, tu nunquam tua.* Nam Transylvanici Trideistæ ministri, qui ab anno superiori divinitatem Christi sacrilego ausu impetere cœperant, hoc anno, ut refert Rescius[1], librum contra ejusdem Incarnationem ediderunt. Inter horrendas alias blasphemias, in eo contentas, cum ea verba Joannis primo *In principio erat Verbum* explicarent, hæc protulerunt lib. p. cap. II; non significari videlicet per ea initium creationis rerum, sed tantum innovationis per Christum factæ; quapropter legendum ac intelligendum dixerunt: « In principio renovationis Ecclesiæ, Verbum, hoc est, Christus homo, erat quidem

[1] Rescius in Atheis de Symb. cap. 2. pag. 20.

in mundo, quia jam erat natus ex Maria, sed erat apud Deum, quia erat occultus hominibus, et soli Deo notus, donec a Joanne manifestatus est ». Et capite tertio : « Christum propterea vocari a Joanne Verbum dixerunt, quod verba Dei prædicaverit ». Utrasque hujusmodi blasphemias Possevinus etiam recenset.

In fine vero præfati libri [1], triginta et sex argumenta coacervarunt, quibus pueros baptizandos minime esse comprobarent ; in iisque, baptismum parvulis collatum, sæpe nefario ore vocant suillum balneum, lutulentam lotionem, cœnum fœtidum, et monachorum imposturas : et dum ad suscipiendum baptismum, actualem fidem necessariam esse ostendere contendunt, horrendis blasphemiis fidei fundamenta prorsus evertisse agnoscuntur.

229. *Bella inter Polonos, Suecos et Moscovitas.* — Interim in Livonia Poloni a Suecico duce, Nicolao Horselio, oppressione Polonici præsidii, in oppido Lensal, irritati, cum Suecis congressi, in finibus Wichiæ, insignem victoriam, ad duo millia hostium cæsis, reportarunt. Mense autem Martio , Maximilianus pacificationem inter Suecum et Danum tentaverat ; sed frustra, cum Suecum ad conventum, in quo de pacis negotio agendum erat, neminem posse mittere respondisset : hinc mense Aprili in Norwegiam erumpens, arcem Aggersahusen oppugnaverat ; sed missis Hafnia copiis, Sueci repulsi, atque arx conservata. Post quæ, quid Sueco ipsi regi acciderit, accipe ex Ræmundo [2], ex quo rem altius repetendam duximus, his verbis :

« Henricus rex Sueciæ, mortuo Gustavo patre, religionem eodem in statu reliquit, quo eam invenerat. Joannes vero ejus frater, Finlandiæ dux, non vulgare Catholicæ religionis studium semper ostendit. Erat quidem Henricus multis animi et corporis dotibus, ac tanta fortuna dignis virtutibus ornatus, quas tamen Astrologiæ Judiciariæ ac Necromantiæ studium valde deformavit. Cum enim malis illis artibus intellexisset, se ab uno ex Magnatibus regno expulsum iri, Joannem ducem Finlandiæ statim suspectum habere cœpit, ac tanto magis, quod is, ducta in matrimonium Sigismundi Augusti, Poloniæ regis sorore, fœmina Catholicæ religionis studiosissima, nova illa affinitate res suas valde munivisset. Hæc prima odii inter fratres semina, quod nonnisi cum vita ipsorum extinctum.

« Joannem enim e Polonia cum conjuge vix reversum, Henricus in arce Wiburgensi obsedit, ac tandem ad deditionem coegit, inter alia bis centies millium aureorum jacturam passum. Joanni custodia incluso, Orbejæ in Finlandia, laudatissima uxor, spreta quam Henricus ei offerebat libertate, perpetua comes esse voluit, in eaque captivitate filium et duas filias peperit : ad eas, Georgii Personi potissimum malitia, uterque redacti angustias, ut vix necessaria suppeterent, quibus vitam sustentarent. » Hæc Ræmundus, quæ quidem superioribus annis evenerunt ; at quæ sequuntur ex Thuano, ab Isselt et aliis, hoc anno, post frustra a Suecis tentatum, ut diximus, Aggershausen, accedere ; sequitur enim Ræmundus, dicens :

230. « Henrici erga fratrem inhumanitas multorum procerum animos ab ipso alienavit, et plurimarum suspicionum ac perpetuæ diffidentiæ causa fuit. Deferebantur fere quotidie nomina eorum, qui contra regem machinari aliquid dicebantur, et falso accusati, aut per formam justitiæ, aut per sicarios tollebantur. Quosdam etiam rex ipse manu sua occidit, et inter alios, pueritiæ suæ formatorem, hominem sexagenarium, a quo admonitus, ut mansuetius ageret, nec se, regnumque suum perditum iret; tyrannus, ipso Nerone crudelior, homini optime de se merito pugionem in pectus adegit. Ab eo tempore nunquam mentis illum compotem fuisse, Manibus præceptoris ab ipso pœnas exigentibus, et velut alterum Orestem in furorem agentibus, qui illi perpetuus ad mortem usque fuit comes. Aiunt in ipso oculos ita scintillantes sæpe visos, ut eorum aspectum nemo ferre posset, nec propius quisquam accedere auderet.

« Inter hæc, animo variis curis distracto, præter omnium opinionem, Henricus, exacto septennio, quod periculosum sibi fore, ex fatidicis cognoverat, velut omni periculo defunctus, fratrem Joannem in carcerem accedit, eumque amantissime non sine lachrymis complexus, rogat ut ignoscere sibi velit, eductumque et libertati restitutum, regni gubernatorem pronuntiat. Joannes, actis quam humillime regi gratiis, oblatum munus recusat. Rex nihilominus Stocholmiam reversus, in conventu procerum, Joannem regni gubernatorem iterum designat ; cui tamen illi, quibus regis ingenium perspectum erat, aperte contradicunt, ac nullius, præterquam ipsius regis imperium ferre se posse aut velle dicunt. Rex tamen in sententia persistens, Joannem gubernatorem regni iterum pronuntiat, et ad se vocatum magno honore excipit, omnibus parere ei jussis. » Hæc Ræmundus.

231. At Natalis Comes rem aliter narrat : nam Suecorum regem repentino quodam casu exagitatum, mentis captum delirio atque insania refert ; ideoque publicis tractandis negotiis inepto, et in vincula necessario conjecto, fratrem vinculis absolutum suffectum fuisse. Verum, quæ ex Ræmundo proposuimus probabiliora cæteri scriptores testantur, inter quos

[1] Idem Resc. Cap. 3. pag. 43. — [2] Ræmund. Histor. Hæres. lib. 40. cap. 16 pag. 300.

Thuanus [1] hæc eadem fere habet : « Henricus mense insequenti (nempe Aprilis) in Norvegia, ad Astojam, cum exercitu erupit, arcemque Aggersansenam irrito conatu oppugnavit ; nam, cum præfectus loci, ut obsessoribus incommodaret, Astojam oppidum incendisset, missis interim Hafnia a Dano copiis, Suevi repulsi sunt, solutaque obsidione, arx servata est. Inde Suecus, quasi satis non esset foris hostem habere, etiam intus sibi fecit, aut invenit ; nam mox, quasi furore adactus, præcipuos consiliarios, ex levi suspicione in crimen vocatos, Suantonem Sturam Comitem cum duobus filiis Nicolao et Henrico ; Abrahamum Gustavi filium, Juarum Juari filium, et ut sceleri impietatem admisceret, Dionysium Burgium, præceptorem suum, instigante Petro ab Epistolis, acerrimo turbulenti regis ingenii incentore, quasi conspirationis contra se initæ reos, inauditos Upsaliæ a satellitibus interfici mandavit. Qua cæde perpetrata, pudore ac conscientia intus exagitatus, ut aliquo facto contrario crimen dilueret, Joannem fratrem, quem cum conjuge captivum, jam aliquot annis custodierat, carcere emittit, ut esset qui tot innocentium immaniter occisorum ultor, ipsum de regni culmine deturbatum vicissim in carcerem conjiceret ». Sic ille, et alii passim. Ita effectum est, ut Suecorum regno, præter omnium expectationem, rex Catholicus rursum præficeretur, crudeli tyranno deturbato. Pontificem, ubi intellexerat Joannis Finlandiæ ducis et uxoris captivitatem, ut eos in libertatem, et cum ipsis in Suecia profligatam Catholicam religionem restitueret, litteris et nuntiis Sigismundo Augusto inculcasse, atque auxilia obtulisse, ut bellum in Henricum, tam justum quam necessarium susciperet, scribit Bzovius : verum, cum diu ante adeptum a Pio Pontificatum, Joannis et uxoris captivitas accidisset, ex secuta eadem captivitate motum Pium ipsum, ad ea peragenda quæ Bzovius refert, nemo facile credet ; eo magis, quod longe probabilius appareat, peractum inter Polonos ac Suecos bellum, a Suecis potius in Polonos quam a Polonis in Suecos fuisse susceptum, cum patenter Thuanus, aliique asserere videantur, illos ab Henrici temeritate primum irritatos. Minus etiam veritati consonum agnoscitur, quod de Basilio, Magno Moscoviæ duce, qui una cum Suecis Poloniæ regno insultabat, scriptor idem affirmat ; nam ideo narrat, Polonos Basilium aggredi decrevisse, quod Sigismundus Augustus rex Joannem Finlandiæ ducem, tradita ipsi in uxorem sorore, sibi prætulisset, cum illam ipse ducere cogitasset ; nam, cum diu ante, inter Finlandiæ ducem ac Sigismundi sororem, nuptias has (ex quibus plures filii, ut diximus, nati sunt, dum captivi simul tenerentur) celebratas fuisse constet ; veritati idcirco consentaneum minime æstimatur, hac de causa præsens hoc bellum Polonis a Moscovia fuisse illatum ; cum præterea tradant auctores, controversiam de finibus Lituaniæ, potissimum fuisse illam, quæ inter utrosque hujusmodi concertationibus fomitem ministravit, ac perspicue intelligatur, exorto primum inter Danos et Suecos bello, his Moscovitas, illis Polonos se dumtaxat postmodum addidisse ; ita ut invicem isti, ab illorum potius discordia, quam a singulorum propria provocati, inter se pugnasse, merito censendi essent.

[1] Thuan. histor. lib. 41. pag. 445.

232. Interea Daniel Zanzoviva, militiæ Danicæ præfectus, mense Octobri hujus anni, per fauces angustas, vulgo Caveas dictas, Sueciam ingressus, et aliquot menses impune incendiis ac direptionibus late grassatus, ad Vastenum usque pervenit, ingentique præda parta et sui late terrore sparso, ad suos incolumis reversus est. Quo eodem tempore inter Polonos quoque et Moscos ad Sitinum lacum commissum est prælium ; ex quo Poloni victores evasere, multis hostium interfectis et optimis ipsorum spoliis potiti. Nec multo post, ut vult Thuanus, nempe prid. id Decembris, juxta arcem Violissam cum iisdem feliciter fausteque etiam congressi, et ipsorum plurimos ceciderunt, et alios ad fugam adegerunt, quorum partem Dwina flumen absorbuit, ex primaria quoque nobilitate multis comprehensis. Verum hæc, et a Thuano, et a cæteris scriptoribus in sequentem annum rejiciuntur. At antequam hæc evenirent, vel quod Moscovitarum potentiam Poloniæ regno exitialem pertimesceret Pontifex, sive quod ad deterrendum a proposito, Pannoniam, vel alias Christianorum regiones Turcarum tyrannum invadendi, opportunum agnosceret, si in eum insurgeret, misit, ut narrat Gabutius [1], qui de magni Moscorum ejusdem Ducis consiliis cognoscerent, agerentque cum eo, ut sese Christianis cum principibus communi fœdere consociaret, seque potius ad bellum adversus Turcam, hostem suum, pro viribus compararet ; quin etiam, ea de causa, cum Polono pacem conficet, re ob quam ineundam, si opus fuisset, Pius ad ipsum Moscum oratorem missurus esset.

233. Et forte Pontificis industriæ ac labori non immerito tribuendum, quod hoc ipso anno, ut Campana, Tracagnotta, aliique referunt, Magnus idem Moscorum Dux, pro pace legationem ad Poloniæ regem decreverit, de qua hæc Natalis Comes [2] :

« Lithuani magnopere institerant Polono regi, ut interesset quibusdam comitiis, quæ habebantur Petricovii, qui cum Polonis proce-

[1] Gabut. Vit. Pii cap. 10. — [2] Natal. Com. Histor. l. 405.

ribus re consulta, pollicetur se interfuturum. Præmitti octo equitum millia interim, ne Lithuani repentino hostium adventu opprimerentur, quia intellexisset, ipsum Moschum cum magnis viribus ac multis millibus armatorum eo contendere. Verumtamen, ut ipse audiret legationes hostis de pace, Lithuaniam proficiscitur, ne videri posset bellum, vel honestæ paci prætulisse, vel parum gratam habuisse populorum salutem et tranquillitatem; cum tamen facile cognosci posset, ex apparatuum magnitudine, rem, non ad pacem, sed ad molestissimum bellum spectare. Accedunt legationes ducis Moscovitarum ad Polonum, cum duobus millibus equitum, ac multa comitum magnificentia, et vestium ornatu. His procedunt obviam tria millia equitum Polonorum, qui, ubi convenissent, neutra legatio prior ad salutationem vult ex equo descendere, ne altera alteri cedere videretur. Conveniunt denique, ut ambo uno tempore descenderent. Factis ibi mutuis salutationibus, dein ad Polonorum regem perveniunt. Proponunt legationes, suum Magnum Ducem, tot populorum cladibus utrinque cæsorum commotum, facile pacem esse amplexurum, si antiquum suum patrimonium Tauroscytharum Prutenorumque regio sibi dederetur ac redderetur; sic enim acceptarum injuriarum sempiternam oblivionem posse fieri omnemque illarum memoriam penitus ex animo obliterari. Hisce responsum est, Polonum regem pacem amare, si honesta quidem sit; sed tamen bellum quoque non aspernari, ad quod esset, si inique inferatur, jam paratus. Se velle Ploxum tantum restituere in finibus Lithuaniæ, de cæteris locis frustra sermonem haberi. Quæ dum tractantur ad pacem spectantia, præfectus Ploscui cum tribus millibus equitum finitimum quoddam oppidum tentat, sed a Polonis circumventus, multis e suis amissis, vix ipse in tutum se recipit. Missa sunt, et sex equitum, et duo peditum millia in regionem Thauroscytharum, ad reprimendas Scytharum incursiones, quorum circiter quadraginta millia in unum convenerant, ad prædam, uti dicebatur. Scythæ, ubi audivissent missas esse legationes de pace a Moscovitis, et ipsi mittunt legationes, profitenturque, sese Polono regi adversus Moscovitas militaturos. Hortantur Polonum ut e Livonia cæterisque locis occupatis hostem ejiciat, ad quod tam honestum facinus pollicentur ultro se opem ferre. At Polonus, quia suspectæ essent vires Scytharum, cum propter magnitudinem ipsam copiarum, tum propter multos Scythas Moscovitis militantes, rejecit potius humaniter eorum auxilia quam accepit. Illis igitur immortales gratias egit, pro tam propenso tamque liberali in se animo, seque perpetuam memoriam tanti beneficii habiturum inquit, et servaturum quod vel ultro obtulissent; sed tamen eorum auxilia in magis opportunum magisque necessarium tempus reservare; cum tantas nunc haberet vires, ut posset esse hoste multo superior. At in finibus Lithuaniæ, quia Moscovitæ populabundi et palantes vagabantur, Palatinus Romanus, collectis viginti quinque equitum millibus, tanto impetu, tantisque viribus illos invadit, ut, cæsis non paucioribus septem millibus hominum et duobus amplius millibus captis, in proxima palude suffocatis sex millibus, reliquis in fugam versis, gloriosam maximeque venerabilem victoriam reportaverit.

« Post cladem illam acceptam, legationes, quæ prius pacem, per graves propositas conditiones, distrahebant, nunc apparent placidiores; at contra Lithuani instant Polono regi, ut legationes dimittat. Hortantur, ne tantam opportunitatem rei præclare gerendæ prætermittat, quam Deus et fortunæ benignitas concessisset; non esse humanæ facultatis, cum prætermissa sit, aliam consimilem revocare etc ». Hactenus ille.

234. *Hosius monet Polonum regem ut contra Moschum incedere desinat.* — Verum, ut scribit Tracagnotta, rex minime ulterius bellum prosequendum existimavit, quod cum hoste potius congressus fuisset, ut eum e propriis finibus pelleret, non ut repulsum, domo etiam sua deturbaret. Ab eo quoque bello eum longe ante revocare contenderat Stanislaus cardinalis Hosius, qui, cum regem videret, remissius quam opus erat, agere, in hæreticos Elbingenses, eorumque punitionem in dies protelare, a consilio contra Moschum incedendi abstinere admonuerat, nisi prius iram Dei, hæresibus extirpatis, placasset, litteris pluribus, sed præcipue, tanto sacerdote digna, præclara hac Epistola [1]:

« Quod majestas vestra facturam se promittit, simul ut ab iis tantis occupationibus liberior fuerit, se causam, quæ mihi est cum hædis meis Elbigensibus cognituram; non parvam ex his litteris majestatis vestræ consolationem accepi. Sed cuperem tamen ad rem aliquando verba conferri, cum non videam, cur aliis causis cognoscendis vacare magis debeat majestas vestra, quam iis, quibus illius brachium contra violatores divinorum jurium imploratur. *Primum quærite regnum Dei,* dicit Scriptura, et *cætera adjicientur vobis.* Nunc nos, et cætera tantum quærimus de regno Dei, vel nullam, vel certe perexiguam sollicitudinem gerere videmur. Vehementer metuo, ne desinat ipse quoque Deus pro nobis esse sollicitus. Verum ego bona spe sum, facturam tandem aliquando majestatem vestram, ut re præstet, quod verbis mihi toties promisit, neque commissuram, ut in ea opinione homines veniant, quidquid fiat de causa Christi, deque religione, nihil ad se per-

[1] Epist. 80 inter Osii Epist. pag. 228.

tinere putet: quam, si prorsus everti passa fuerit, sicut jam ex magna parte factum videmus, non est qui existimet, everso Christi regno, suum regnum stare posse diutius. Nam, *si Deus pro nobis*, dixit ille, *quis contra nos*? Si vero erit Deus contra nos, quis erit pro nobis? Ego vero metuo ne flagellum iræ Dei sit ille ipse, contra quem bellum suscipere nunc majestas vestra dicitur, et erit majestati vestræ valde durum contra stimulum calcitrare. Mitto majestati vestræ, quæ mihi scripta sunt ex Lithuania, de nuntiis illius tyranni, quales erga quemdam Lutheristam vel Calvinistam se gesserint. Quamvis autem non dubitem, quin pridem hæc sint ad majestatem vestram perlata, tamen in hoc eadem illi nova mittenda putavi, ut videret, etiam barbaros homines istorum blasphemias ferre non posse, quos apud nos augeri cernimus et honestari. Quid autem putat majestas vestra, non istos facile contempturos omnem illius bellicum apparatum, cum graviter peccatis nostris Deum offensum, et prorsus a nobis aversum videant? in quo, cum illi spem suam collocatam habeant, etiamsi schismatici sint, minus tamen a Christi fide aberrantes, quam ex nostris multi, valde metuo, ne de nobis dictum sit: *Gens absque consilio est, et sine prudentia. Utinam saperent, et intelligerent et novissima providerent. Quomodo persequebatur unus mille, et duo fugabant decem millia? Nonne ideo, quia Deus suus vendidit eos, et Dominus conclusit illos*; neve, quod in Levitico scriptum est, sicut in scheda majestas vestra videbit, de nobis impleatur. Audio, quod in iis comitiis majestas vestra majora quam proximis superioribus temporibus pietatis erga Deum suæ religionisque documenta dederit et exempla; quæ res non mediocrem animo meo consolationem attulit. Sed hæc Sigismundo quidem satis essent; verum a rege Sigismundo plus aliquid requiritur; is enim, non suam tantum salutem, sed et eorum, quos imperio suo subjectos habet, fidem et religionem, exemplo sancti sui patris majorumque suorum, integram et inviolatam Deo præstare dignetur. Cum non solum pro se, verum et pro illis rationem se redditurum certe scire debet. Si vero tales erunt præfecturis etiam et dignitatibus aucti et honestati, quid responsurus est, cum ab eo ratio villicationis suæ exigetur? Ego vero majestatem vestram hortor ac moneo, supplex etiam oro, si se regnumque suum et adjunctas illi terras salvas esse vult, ut ab hoc bello sibi temperet, quin illud pace commutet, quali quali. Aliquid retinere satius fuerit, quam et suam et regni salutem in summum discrimen, irato nobis Deo, adducere: quem ego supplex precari non intermitto, ut misereatur nostri, illuminet vultum suum super nos, convertat nos et avertat iram suam a nobis. Vehementer enim terrent me comminationes illæ, quæ sunt in Levitico, quæ mihi quasi proprie contra nos factæ videntur. Iterum atque iterum Deum precor, ut misereatur nostri. V Julii, Heilspergæ MDLXVII ». Sic Epistola.

235. *Elbingensium hæreticorum cum Hosio dissidia.* — Quænam vero fuerit causa, quam cum Elbingensibus habuit Hosius, apparet ex ipso Hosio [1], qui ejusdem Acta conscripsit; nam ex ipsis colligitur, ab anno MDLIII, vel paulo ante, Elbingenses hæreticis opinionibus adhæsisse, ac Catholicam religionem abjicere meditatos fuisse; sic enim incipiunt: « Cum venissem Elbingam, absolutis terrarum harum negotiis, de quibus alii consiliarii consultaturi veneramus, congregandum curavi senatum et populum Elbingensem, qui, cum in prætorium convenissent, in hanc sententiam ad eos verba feci. Cum in his terris præsens adfuisset majestas regia, me præsente et audiente, petitum ab illa fuisse, purum ut Evangelium prædicari permitteret. Ex ea re magnum animo meo me dolorem accepisse; qui, cum pastor et episcopus essem civitatis hujus, non modo nihil a me postulatum fuerit ejus generis ab ovibus meis; verum etiam pro Turca aliquo et infideli habitus essem, ut qui cursum Evangelii impedire conarer. Hac me suspicione perstringi, non potui, non graviter, et moleste ferre, etc. »

236. Sub anno autem MDLXV, inter eumdem Hosium ac præfatos Elbingenses, nova rursus exorta est contentio [2]; nam, cum ipse gravibus magnisque sumptibus Academiam in civitate Braunsberk instaurasset, quæ non tantum Prussiæ terris futura erat ornamento, sed et cum regno Poloniæ utilitatem conjunctam, communemque habitura; tanti vero ad eam sustentandam sumptus requirerentur, ut cardinalis, neque per se solum, neque etiam cum capitulo Varmiensi ipsos ferre et sustinere valeret; cum rex cognovisset in civitate Elbingensi plurima, eaque non exigua beneficia et Ecclesiasticos proventus existere, atque illos omnes, ex legitimo usu, cui initio destinati fuerant, in peregrinum longeque alium quam debitum usum, fuisse translatos; jussit omnino ea ipsa Ecclesiastica bona cum proventibus suis, ad utilitatem scholæ Braunsbergensis tradi: quod quidem, ut fieret, nuntius cardinalis, tum a regiis commissariis, tum a senatu Elbingensi statim postulavit. Senatus autem, communicato ex more cum delectis quibusdam civibus consilio, de eorum sententia hoc modo respondit: ut spem haud dubiam faceret regiæ majestatis voluntati satisfactum fuisse, atque cardinalem in eo esse acquieturum. Accidit autem, ut præter omnium expectationem, me-

[1] Extant inter Oper. Hosii sub anno 1553. Tom. 2. pag. 70 —
[2] Ex actis ann. 1565. inter Opera Hosii Tom. 2. pag. 100.

dio eo tempore, severum mandatum regis, per ejusdem cubicularium senatui exhiberetur, quo serio rex mandabat, ut senatus civitatis Elbingensis, de bonis ipsis Ecclesiasticis, aut intra unum mensem, mulcta denum millium florenorum Ungaricalium, amice cum Hosio decideret, aut decimo quinto mensis Martii, apud majestatem regiam causam diceret. Hoc mandato senatus ac priores civitatis non leviter sunt conturbati; ideoque visum est illis, ex suis duos deligere, qui cardinalem ejus nomine accerserent, et primum quidem civium omnium debita officia ac voluntatem obsequentem deferrent; deinde quam officiosissime peterent, dignaretur cardinalis gratiose apud animum suum exigere et cogitare, quod, quantum quidem ad vacantia Ecclesiastica bona pertinebat, earum jus et dispensationem, omni semper tempore, post hominum memoriam, etiam cum adhuc penes crucigeros potestas rerum esset, semper ad senatum primoresque suos spectasse; idque jus, majorum ætate, semper hoc pacto usurpatum, et ad extremum, privilegio Casimiri regis Poloniæ confirmatum et revocatum fuisse. Deinde illam etiam semper fuisse illorum proventuum Ecclesiasticorum conditionem, ut bona pars ex ipsis ad fraternitates esset instituta; nam, cum pecunia hæc a civibus tantum esset collata, ea jam observabatur ratio, ut, si civium aliquis ad egestatem recidisset, ex ipsa pecunia iterum sublevaretur, cum aliorsum, quam in illum tantum usum proventus isti reservarentur, neque in illud usque tempus, a senatu et primoribus quidquam ex redditibus illis in privatum emolumentum fuisset aversum, sed omnis ea pecunia in mercedem ministrorum Ecclesiæ et stipem pauperum collocatam; cujus rei quotannis ratio referebatur. Proinde se, senatus et primorum suorum nomine, quanto poterant studio et diligentia petere a cardinali hac informatione esse contentum, suaque privilegia, libertates, et jura sarta tectaque conservare ac tueri; ei vicissim officia, studium et observantiam suam offerentes.

237. Ad hæc cardinalis respondit: nihil se magis cupere, quam, ut salva cuique essent sua jura ac privilegia, ac tantum ab eo se remotum esse ut ea vellet Elbingensibus labefactata, ut quidquid a se præstari posset, ad ea tuenda et conservanda, nihil esset unquam curæ, diligentiæ, laboris prætermissurum. Cæterum, quod sibi Elbingenses fieri nolebant, id alteri quoque non facerent; quin, sicut sua sibi, sic episcopo quoque sua jura, salva ut essent, velle deberent; utpote qui, non de civitatis juribus violandis, a qua cogitatione quam longissime aberat, sed de suis tuendis et conservandis sollicitus esset; quia, quod sibi magistratus Elbingensis erepta volebat, ea demum causa existeret, ob quam ad regiam majestatem pro jurium suorum defensione sibi confugiendum esse putaverat. Certum esse bonorum Ecclesiasticorum dispensationem, non ad profanum, sed ad Ecclesiasticum pertinere magistratum, nec fuisse, vel imperatores, vel reges, vel principes ullos sæculares, qui quidem Catholici esse videri voluissent, qui sibi in ea juris quicquam vindicarent; sed omnem eorum liberam dispensationem episcopis permisisse. Quo magis se mirari dixit, ausos eos dicere fuisse, quod bonorum Ecclesiasticorum dispositio semper ad senatum pertinuisset, præcipue cum hoc docere nunquam possent. Nec minus temere ab iis dictum ostendit, a rege Casimiro privilegium hujusmodi confirmatum ac renovatum fuisse; nam, cum in omnibus Ecclesiis, tum regni, tum omnium terrarum, quæ illi essent adjunctæ, nunquam sibi rex ullus Poloniæ, potestatis hac in parte quicquam usquam usurpasset, sed liberam bonorum Ecclesiasticorum dispositionem episcopis, ad quos semper spectaverat, permisisset, et tunc quoque permitteret; non erat certe unde, quod ipse sibi rex licere non voluerat, id eis permisisse, probarent, cum nullam omnino ejus rei potestatem unquam sibi vindicasset.

238. Sicut autem fuerat a diabolo Scriptura contra Christum allegata; sic ab eis dixit allegatum Casimiri privilegium, quod partem ejus protulissent, partem vero, quæ regis sententiam explicabat, omisissent: nam ubi scriptum fuerat juspatronatus, ibi ipsos scripsisse allodia monstravit; quorum nulla prorsus in eorum privilegio erat mentio. Sibi enim rex juspatronatus Ecclesiarum parochialium in veteri et nova civitate reservaverat; cæterorum sacerdotiorum juspatronatus illis concesserat. Uti autem ipse, cum esset patronus utriusque parochialis, non sibi permittebat, ut de parochialium illorum bonis et proventibus disponeret; sic et illis, qui regiæ majestatis beneficio, aliorum sacerdotiorum patroni erant, minime permisisse, ait, ut in eorum proventus quicquam sibi juris vindicassent, cum hoc tantum eorum esset (uti et regis officium) ut sacerdotes nempe aliquos episcopo ad vacantia sacerdotia præsentarent, a quibus, quæ ad cultum divinum pertinuissent (in quem usum proventus collati fuerant) peragerentur.

239. Exprobaverat deinde illis, et sacerdotium, et sacrificium, per impios quosdam Satanæ ministros, apud eos fuisse eversum, imo ipsum Christum in ordinem coactum, et quod fuerat a piis hominibus ad sacerdotes, qui precibus et sacrificiis Deum placarent, collatum, id in Satanæ ministros fovendos et in Satanismum propagandum fuisse translatum: quod idcirco, non in pium, sed impium potius usum dicendum erat conversum. Ecclesiæ, quam

Œcumenicum Tridentinum Concilium repræsentaverat, hinc auctoritate compulsum se dixerat, ut de bonis ac proventibus Ecclesiasticis, ad seminarium instituendum disponeret; quod quidem Concilium in conventu Parcoviensi, in frequenti senatu, ab Apostolico nuntio oblatum, regia majestas reverenter receperat: et demum validissimis argumentis cum singulas Elbingensium cavillationes Hosius rejecisset, eorum legatos dimiserat.

240. Ab eo tempore, res ad regium judicium delata est, a rege dirimenda. Verum Sigismundus sententiam in Elbingenses dicere distulit, quod forte hac ratione novos in alias turbulento regno tumultus excitare pertimesceret; quas humanæ prudentiæ artes, quibus divinis humana præponi videbantur, ægre ferens Hosii zelus, quam proposuimus, ad illum scripsit Epistolam, qua, juxta divinum Oraculum [1]: *Anathema in medio tui, Israel: non poteris stare coram hostibus tuis,* nisi Deo placato, ac Elbingensibus in officium redactis, a bello contra Moscum abstinere monuit.

241. Interea Elbingenses, vel, quod pro hæreticorum consuetudine, novis facinoribus causam suam ac præreptum jus tueri optimum censuerunt, vel, quod ad seditionem nati, hæresum ministri, eos ad nefaria illa ex more incitaverint, non divino modo, sed regali etiam spreto judicio, ipsa veneranda Deo dicata templa, quorum bona jam sibi usurpaverant, nefandis sceleribus contaminare veriti non sunt, uti jam in Gallia ac in Belgio fecisse narravimus: a rege insuper potestatem in comitiis sibi factam, Augustanam Confessionem sequendi, asserere sunt ausi; cumque hoc tempore Hosius, una cum parocho Catholico, a rege, ad quem spectabat, misso, Franciscum Sunerium et Joannem Astensem, concionatores Jesuitas destinasset, Elbingensis senatus missum a rege pastorem suscepit, concionatores item ab episcopo missos remissos recepturum spopondit, si tamen consentanea Augustanæ Confessioni loquerentur; et claves sacrarii, ne sacrum Catholico ritu fieret, tradere recusavit. Jesuitæ tamen, qui necessarium apparatum secum detulerant, sacrum publice, quod longo intervallo omissum erat, ambo fecerunt; et quoniam erat dies Apostolo Bartholomæo sacra, concionati quoque sunt. Verum, rursus cum Astensis verba Dei ministraret populo, is, sua et sponte, hæretica jam pravitate imbutus, tum Sebastiano quodam errorum præcone instigante, primum tumultuari, et pedibus, manibus, crepitaculis strepitum ciere ac infestis clamoribus terrere; deinde pomis ac saxis impetere cœperunt, miranda constantia omnia hæc Dei sacerdote perferente, atque pro fide temporalem mortem non refugiente. Quæ nempe facinora, ut Hosii dolori dolorem addidere, ita congeminatis litteris regem de iis, quæ antea et tunc acciderant, commonere impulerunt; a quibus tandem rex expergefactus, eum, sero licet, et ad ipsum datam quinta die Julii, et ad posteriores Epistolas, unico hoc responso satisfecisse reperimus [1]:

« Quæ proxime acta sunt Elbingæ in templis illius civitatis, partim ex litteris P. vestræ, partim ex sermone reverendi vicecancellarii regni nostri intelleximus, remque ipsam, pro eo ac debemus, graviter sane tulimus. Non dubitamus enim hac tanta et tam impia temeritate, non solum divinam majestatem, quod tamen omnium maximi facimus, offensam esse, nec solum contemptam reverend. P. vestræ auctoritatem, verum etiam nostram ipsam dignitatem regiam esse violatam. Cui quidem, quo magis necessitatem divinitus impositam esse videmus, tum divinæ ipsius majestatis atque gloriæ conservandæ, tum omnes tam sacri quam politici ordinis in regno nostro tuendi atque defendendi; hoc magis dolemus, hæc omnia uno eodemque tempore in illa civitate tantopere labefactata esse. Sic enim judicamus, offensa divina majestate, a qua profluxit dignitas ipsa nostra regia, spreta etiam et neglecta P. vestræ jurisdictione, quæ cum ex nostra primum nominatione promanasset, fuit postea auctoritate S. Sedis Apostolicæ, cui nos studium et obsequium nostrum libenter dicavimus, confirmata, ipsam quoque dignitatem nostram offensam et spretam ac neglectam esse. Atque etiam hoc magis, quod ei ipsi temeritati prætexi, istic scribit P. vestra, auctoritatem quarumdam litterarum nostrarum Warschovien., quas nos, cum omnia nobiscum illorum comitiorum Acta in memoriam revocavimus, non possumus meminisse, volentibus, aut etiam scientibus nobis, unquam emanasse. Quamobrem, etsi non ignoramus, qua animadversione res ipsa tanta, et ad tantam rerum violationem instituta, dignissima esse videatur; tamen hoc tempore, pro bonitate ac moderatione naturæ ingeniique nostri, simulque pro singulari spe et opinione nostra, quam de illius civitatis magistratu conceptam in animo nostro habemus; fore ut in eo, in quo P. vestram offenderunt, abunde illi deinceps satisfaciant, commisimus generoso Joanni Koscha castellano Gedanen. totius negotii procurationem, nullaque addidimus, quæ interim occupationes nostræ permittere videbantur, uti ex illius litteris, quas Paternitati vestræ mittimus, cognosci poterit. Confidimus profecto illos imperata, præsertim tam æqua et salutaria, facturos esse. In quo, si nos forte, quod non arbitramur, spes nostra fefellerit, alia remedia

[1] Josu. 7. 13.

[1] Hosii Epist. Tom. 2. Opusculum. pag. 298. Epist. 91.

ex communi jure et legibus desumpta, adhibere profecto non prætermittemus, in eoque ne dubitet Paternitas vestra : et Deo Opt. Max. et Paternitati vestræ et officio etiam nostro satisfaciemus. Atque hæc quidem Paternitati vestræ, ex itinere jam nostro ad bellum profecturi, scribebamus, a quo nos bello sæpius per litteras Paternitatis vestræ avocatos et retractos fuisse meminimus. Et profecto pro eo, uti nunquam fundendi Christiani sanguinis cupidi fuimus, sed omnia consilia nostra ad pacem, quod maxime licuisset, direximus : ita ab hoc quoque bello, si nobis per hostium iniquitatem atque insolentiam, et per nostram præterea dignitatem licitum fuisset, facile abstinuissemus. Verum tanta fuit earum conditionum, quæ nobis ab hostium legatis ad pacem proponebantur, iniquitas atque indignitas, ut non obscuro nobis indicio essent, nullam eos pacem ex animo velle, studium modo ejus simulare, revera sanguinem nostrum et dominationem, atque tyrannidem in plurimas ditiones nostras appetere ; quod quidem vix victo a victore tolerandum videretur. Itaque, cum a bello abstinere propter et dignitatem nostram, et populorum nostrorum salutem atque libertatem, non possemus, necessitate magis quam ulla voluntate nostra, ad consilium hujus belli deducti sumus, quod consilium in Dei nomine, quem justitiæ et moderationi nostræ non esse defuturum plane confidimus, exequi cupientes, iter hoc suscepimus, et ad bellum proficiscimur. Postulamus autem a Paternitate vestra, ut institutum hoc nostrum approbet, et precibus suis, suorumque omnium Domino Deo, qui omnium bellorum æquus et summus est arbiter, etiam atque etiam commendet et benevaleat. Datum Trabis XXVI Septembris MDLXVII, regni nostri XXXVIII ».

242. Ista ad Hosium, quæ quidem scripta agnoscuntur, priusquam Palatinus Romanus ingentem eam Moscovitarum cædem patrasset : postquam, ut diximus, ad componendam pacem, ipsorum legati æquiores ac mitiores conditiones proposuerunt. Quo vero ad Elbingenses, a præfato Joanne Koscha, regis nomine, eis centum millium Hungaricorum dicta est mulcta, ni delegatos, tum ab ipso rege, tum ab Hosio, divini Verbi et sacrorum mysteriorum dispensatores excepissent ; quapropter quietius postmodum illi auditi. Verum, cum rem iniquissimo animo senatus ferret, legatos ad regem instituisse, dicetur anno sequenti, ubi etiam spem cardinali factam, quod facile illos ad Catholicam religionem revocare posset, narrabitur.

243. *Hæreticos ad veram fidem Hosius reducere studet.* — Quanto autem studio, non in Varmiensi dumtaxat diœcesi, verum, et toto Poloniæ regno Catholicæ religionis res ageret Hosius [1], ex ipsius aliis Epistolis educi valet, ex quibus Apostolicum illud monitum ; *argue, obsecra, increpa, in omni patientia et doctrina,* apprime implevisse deprehenditur ; et ex his facile intelliges, quæ ad Joannem Demetrium Solikovulskii regium secretarium scripsit :

« Ostenderat mihi dominatio vestra spem, se festa Pentecostes nobiscum celebraturum potius quam in terra aliena, in qua non bene cantatur canticum Domini. Cæterum, quid in causa fuerit, nescio, quod mutaveris sententiam. Suspicaretur aliquis, qui dominationem vestram non ita bene nosset, ut ego, quod in duas partes claudicet : sed absit ut mihi unquam hoc de illa cogitare in mentem veniat. Sed solet aula sic Deum colere ne Diabolum offendat, apud quam adiaphoron est, intra an extra Catholicam Ecclesiam Deus colatur, sicut etiam nunc apud multos Lutheristas, credere vel non credere, sit verum necne, quod Christus dixit : *Hoc est corpus meum,* adiaphoron est. Nam qui nunc sedem illam obtinet Philippus Melancthon, in qua fuit aliquando Saxonicus papatus, a Sathana fundatus, quem nunc eversum esse Sacramentarii gloriantur, negat condemnandos et ejiciendos ex Ecclesiæ suæ societate Sacramentarios, etiamsi mendacii Christum, qui Veritas est, arguant. Et videntur hoc jure facere. Prior enim illum arguit falsitatis primus ille, si Diis placet, papa Saxonicus Lutherus, cum non dicit, sicut Christus loquitur : *Hoc est corpus meum,* sed hic panis est corpus meum ; unde sumpserunt argumentum Sacramentarii : si panis, ergo non corpus. Ita quæ prima sunt fidei Christianæ dogmata, si neget unus, aiat alius, nunc adiaphoron censetur ; ac licet fortasse reperire non neminem, qui censeat, et hoc ἀδιάφορον credere : naturane sit Christus an adoptione, Deus et Dei Filius ; sic multo maximam partem mortalium, inter Adiaphoristas numerari videmus. Sed vellem tamen, quorum errores non probat, ut eorum communionem, sacris præsertim in rebus, defugere, et apertum se Christianum, hoc est, Papistam esse profiteretur. Neque enim hoc ignominiosum putari debet, si quis legitimæ potestati, quæ a Deo est, se subjectum agnoscat. Ego vero cum primis me gloriosum esse puto, si quis me Papistam vocet et Registam. Videtur enim laudare me, quod eam fidem, quam debeo, potestati sublimiori præsto ; sed neque Ducistam neque Consulistam appellari quemquam pudere debet, qui vel Duci vel civili magistratui subditus est. Nullum autem turpe magis et ignominiosum nomen homini Christiano tribui potest, quam si vocetur et sit, vel Lutherista, vel Calvinista : vel Blandraista, vel Gentilista. Quamobrem titulo Papistæ gloriari dominationem vestram

[1] Epist. Hosii tom. 2. pag. 228. Epist. 29.

cupio, et eorum, qui Saxonico, vel Islebin, potius quam Romano papæ credere et obedire malunt, communionem, in rebus præsertim sacris, defugere. Helisperg. XVIII Maii MDLXVII ».

244. Sat insuper zelo Hosii minime extitisse, Catholicos in fide ejusque professione confirmare, ni etiam ad veram Ecclesiam erroribus irretitos revocare contenderet, Epistolæ testantur, et a Joanne Kotkiensiez Samogitiæ capitaneo ad Hosium scriptæ, et vicissim ab Hosio [1] ad eumdem Joannem missæ, in quibus summa sapientia, doctrina ac lenitate simul ipsum erudire studuit, ac tenebras, quibus insipiens illius cor obscuratum erat, veritatis lumine pellere curavit.

245. *De regno Poloniæ Pontificis sollicitudo.* — Eamdem vero sollicitudinem, quæ de Poloniæ regno erat in Hosio, etiam in corde Pii extitisse, et illa quæ paulo ante proposuimus significant, et ex Epistola quam ad regem Sigismundum hoc tempore scripsit intelligitur. Præstitum enim per oratorem ejus Petrum Barzæum obedientiæ officium, postquam se grato animo accepisse, dicit ; ac ejus commendationis intuitu, Petro Miscovio coadjutori Placensi, regni vicecancellario, ut Cracoviensem decanatum retinere posset, sicut rogaverat, indulsisse professus est ; ut hæreticis amotis, probis ac Catholicis administris uti vellet, Sigismumdum ipsum sequenti Epistola [2] hortatus est :

« Charissimo in Christo filio nostro Sigismundo regi Poloniæ illustri.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Ex obedientia, quam per dilectum filium, nobilem virum, Petrum Barzæum, oratorem tuum, nobis et Apostolicæ Sedi, more instituto que omnium Catholicorum regum, reverenter admodum præstitisti, libentissime agnovimus devotionem ac pietatem, qua majorum tuorum, piæ memoriæ regum exemplo, sanctam hanc Sedem prosequeris, ac tale officium grato perinde ac debuimus animo accepimus. De dilecto filio, Petro Miscovio, coadjutori Plocensi, regni tui vicecancellario, majestatis tuæ desiderio, et tuæ commendationis causa, et propter ejus virtutes ac merita, libenter satisfecimus. Indulsimus enim, ut decanatum Cracoviensem retinere possit, sicut rogasti ; ad Sedis tamen Apostolicæ beneplacitum, quam confidere debes, non revocaturam gratiam suam, iisdem manentibus causis. Libenter ex litteris tuis intelligimus, quam grata tibi et opportuna sit ejus opera in illo munere obeundo. Talium ministrorum vehementer cuperemus habere te copiam magnam ; multo enim meliore loco res istius regni essent. Est autem prudentiæ tuæ, viros tali fide et probitate præditos, et cum honoris tui, tum Catholicæ religionis studiosos diligenter conquirere atque provehere ; eisque potissimum officia, præfecturas et magistratus committere atque mandare. Id ad continendos in religione Catholica et fide, et devotione erga majestatem tuam populos, remedium omnium utilissimum experieris ; sicut e contra nihil potest inutilius esse nec perniciosius, quam eorum opera in magistratibus uti, qui hæreticæ pravitatis labe polluti sunt ; tales enim ministri potestate sibi commissa ad depravandos populos et disseminanda hæreticæ pravitatis zizania abutuntur. Non honorem, non famam regiam diligunt ; sui similibus, hoc est, hæreticis favent ; bonos et Catholicos insectantur et opprimunt ; Ecclesiasticis vero personis in primis inimici atque infesti sunt. Quocirca hortamur, ut in hac re, quammaximam potes semper diligentiam ac circumspectionem adhibeas ; et si quos minus tibi quales essent cognitos ullis officiis nimia quadam facilitate præposuisti, eos quamprimum poteris removeas, aliis in eorum locum, qui Catholici sint, suffectis, et omnibus aliis remediis, quibuscumque potes, sicut cæteros quosque reges et principes hortari non desistimus, enitere ut hæreticæ pravitatis pestem in regno tuo reprimas. Illud enim, charissime fili, semper cogitare debes, quod admonere quoque alios reges consuevimus, ita potestatem regiam tibi, et cæteris regibus ab illo Rege regum datam fuisse, ut actionum et operum vestrorum rationem ei reddituri sitis. Hæc brevi majestatem tuam admonendam duximus, quia nos quoque de officio nostro, et de te, et de cæteris principibus rationem reddendam fore meminimus. Quæ paterno animo a nobis dicta, majestatem tuam non dubitamus ipsam quoque esse pio animo accepturam. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XIII Januarii MDLXVII, Pontificatus nostri anno secundo ». Sic Epistola.

246. Ne tamen hac tantum modo ratione Polonici regni utilitati consuleret Pontifex, Julium Rogerium, ut scribit Gabutius, protonotarium Apostolicum, eruditum ac prudentem virum, jam a superiore Pontifice destinatum, internuntium Apostolicum, optimis consiliis ac mandatis instructum, ad eumdem Sigismundum decreverat ; et in primis regem ipsum in officio continere jusserat, eique denuntiare, quicumque religionem contempsissent, eos (quod perpetuo res ipsa docuisset) divino judicio graves in hac vita pœnas dedisse, præter æterna quæ post mortem eis manserant atrocissima supplicia ; atque ex immutatione religionis regnorum excidia sequi consuevisse. Tridentinum Concilium, ab ipso rege jam receptum, in usum induci, sacram jurisdictionem salvam et inte-

[1] Inter Hosii Epistolas tomo 2. pag. 242. et 243. — [2] Apud Goub. Epist. 7. lib. primi pag. 18.

gram conservari, templa, cœnobia, aliaque sacra loca, vel ab hæreticis diruta, vel hominum negligentia collapsa, renovari, sartaque tecta præstari, Christianæ disciplinæ leges pristinum in statum revocari, inter sacrorum antistites controversias componi ac dirimi curaret; se Catholicorum patronum vindicemque præberet ac profiteretur; suasque sorores, principibus nuptas viris, per homines pios Catholicæ veritatis in officio retineri studeret; et Transylvaniæ principem, ejusdem Sigismundi regis sororis filium, a moribus et consuetudine hæreticorum eum seducere conantium, atque ad Ecclesiasticam omnem ibi delendam disciplinam impie cohortantium, omnino ut sejungeret elaboraret. Ista ex Gabutio.

247. *Goanum archiepiscopum Pius revocat a cogitatione relinquendi onus pastorale, et illi tribuit potestatem concedendi indulgentias in quibusdam diebus solemnioribus.* — At, vel fidei propagationem, vel Tridentini Concilii receptionem, vel morum emendationem, non sic totis viribus curare in Poloniæ vel aliis Europæ regionibus visus est Pius, ut cæterarum orbis partium sollicitudinem idcirco prætermisisse censeretur. Pastor vigil illa curavit, et istarum nihilominus studium non prætermisit; nam vix ad Pontificatum assumptus, Tridentini Concilii decreta ad longinquas eas regiones observanda transmiserat, novarum plantationum vineæ Domini, in eis constitutarum, providus agricola curam omnimodam gerens; et eo majorem quo sibi videretur (peccatorum nostrorum pœna) Ecclesiæ vineam quodammodo a nostris hisce partibus, tanquam ab Ægypto, a Domino fuisse translatam, et in longinquis Indiæ plagis plantatam. Id ipsius testantur Epistolæ, hoc eodem anno, ad Gasparum archiepiscopum Goanum, et ad proregem, et consiliarios Portugalliæ, et Algarbiorum regis, in partibus Indiæ Orientalis, scriptæ [1], quas merito hic duximus apponendas, suntque ut sequitur :

« Ven. fratri nostro Gaspari, archiepiscopo Goano.

« Ven. frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Pervenisse ad te litteras nostras, una cum volumine decretorum sacri Concilii Tridentini, libenter ex tuis litteris cognovimus. De injuncto nobis officio, quod nobis, aliorum more, gratularis, fraternitas tua vicem nostram potius dolere debet : sustinemus enim onus, et meritis et viribus nostris longe impar ; sed non deficimus animo in tot tantisque laboribus, de Domini misericordia confisi, qui eos qui laborant et onerati sunt confugientes ad se non deserit. Gratum nobis fuit, quod de statu istius provinciæ nos breviter certiores fecisti. Non sine maxima consolatione intelleximus, auctam esse Ecclesiam Catholicam tot gentilium millibus, ad fidem Christi conversis, et quotannis novorum filiorum accessione crescere. Benedictus Deus, qui tot et tantas ac tam disjunctas nationes, in tenebris ambulantes, respicere et illuminare dignatus est. Sicut lugemus et assidue deploramus Ecclesiæ damna, quæ in Europa propter Lutheranam et alias hæresum pestes fecit; tantum ejusdem incrementis in istis orbis terrarum partibus gaudemus atque lætamur. Illud optandum esset, pro magnitudine messis, operariorum copiam suppetere. Quod dilectum filium nostrum, Henricum, Portugalliæ cardinalem laudas, cujus diligentiæ scribis, officium Inquisitionis hæreticæ pravitatis apud vos vigere, ejusque vigilantia multum et sæpe profectum fuisse, libenter agnovimus ejus insignem ac præstantem Catholicæ fidei ac religionis zelum : nec dubium habemus, quin is, pro sua pietate, tibi et reliquis istarum partium episcopis, quidquid potuit opis et auxilii ad colendam et augendam Vineæ Domini partem studiose et antea tulerit, et semper laturus sit. Ad quod eum, quanquam currentem, ut dicitur, nostra ipsi quoque hortatione incitabimus. Cæterum, quod, commemoratis laboribus et molestiis tuis liberari te ab onere archiepiscopatus, suppliciter admodum postulas, desiderio tuo satisfieri minime expedire putamus. Pro fraterna quidem charitate, dolemus, te, ista ætate, tot laboribus fatigari, tot periculis obnoxium esse ; sed memento, frater, per multas tribulationes necesse esse in cœlestem nos patriam pervenire. Non est deserenda statio, in qua Domino nos constituere placuit. Annon putas in tot tantisque occupationibus, curis et molestiis, quibus, pro suscepto hoc munere indesinenter fatigamur, nos quoque interdum tædere vitæ, et optabiliorem nobis videri illum pristinum statum nostrum ? Sed jugum, quod Dominus ferre nos voluit, non excutiendum nobis, sed ferendum forti animo esse statuimus, quoad ei placuerit, his nos vinculis corporis exsolvere ac liberare. Depone tu quoque cogitationem istam, et ad quod officium invitus, ut scribis, vocatus fuisti, in eo obsequium et fidem tuam Domino probare persevera, pro istis brevibus laboribus æternum tibi præmium redditturo. Quod nos hortatus es, ad concedendam istarum partium episcopis facultatem dispensandi cum his qui matrimonia inter se in gradibus a jure prohibitis contraxerunt, vel in posterum contrahere contigerit : nos saluti animarum consulere volentes, et considerantes, quam difficile sit ac longum, ex tam remotis orbis terrarum partibus, ab Apostolica Sede hujusmodi absolutiones et dispensationes petere, facultatem eam duximus esse concedendam, sicut ex aliis nostris litteris intelliges. Potestatem etiam tibi

[1] Apud Goub. Hist. in Epist. 1.

et episcopis tuis ac successoribus vestris elargiendi Christi fidelibus, quotannis, festis diebus, quibusdam maxime solemnibus, Indulgentias quasdam dedimus ; cujus concessionis quoque litteras ad te, una cum his litteris mitti jussimus. Antidotum illud, quod ad nos te misisse scribis, nondum accepimus. Id gratum futurum est nobis, non quia opus eo nobis futurum esse putemus, sed quia tale tuæ erga nos charitatis indicium non potest nobis non esse vehementer gratum. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die VII Octobris MDLXVII, Pontificatus nostri ann. secundo ».

248. *Pius quædam Portugalliæ monasteria convertit in seminaria sacerdotum in Indias mittendorum.* — Ut paucitati igitur operariorum, qui tantæ colligendæ messi sedulo incumberent, suppleret Pontifex, paucis abhinc diebus, piissimis Sebastiani Lusitaniæ regis obsecundans votis, ejusdem patruo Henrico tit. SS. Quatuor Coronatorum, cardinali Infanti, et aliis nonnullis amplissimam facultatem attribuit, qua suffulti, monasteria quædam Ordinum, qui a primæva regulari observantia aberrassent, ad Ordinum Mendicantium Fratres, et Societatis Jesu alumnos, ea lege transferre possent, ut singulis annis, quisque ex tradito sibi monasterio idoneos aliquot ministros suppeditare teneretur ; qui, prout regi plus expedire visum fuisset, vel in Indiam, vel regiones alias, quæ in Gentilitatis tenebris versarentur, trajicerent, ista ad Sebastianum ipsum scribens : « Quia vero tibi admodum gratum et optatum fuisse intelleximus, si aliquot seminaria in regno tuo instituerentur, ut idoneorum ministrorum copia suppeteret, ad Gentiles a simulachrorum cultu ad salutarem et sanctam religionem nostram convertendos ; nos, hujusmodi seminariis instituendis, divino honori simul ac animarum saluti multum consultum iri videntes, supplicante oratore tuo, decrevimus, ut monasteria quædam Ordinum, qui aliis nostris litteris nominabuntur, in quibus regularem observantiam defecisse cognovimus, ad Fratres Ordinum Mendicantium, veluti S. Dominici regularis observantiæ, et aliorum, ac Societatis Jesu, dato hoc negotio cardinali patruo tuo, et aliis quibusdam, auctoritate Apostolica transferantur, ea conditione, ut debeant quotannis subministrare aliquot idoneas personas, de suo cujusque conventu, mittendas in Indiam, et in alias regiones, quæ a Gentilibus incolantur, prout regi plus expedire visum fuerit, ad curandam ipsorum Gentilium conversionem. Intelleximus enim ex ipso oratore, et aliorum etiam gravissimo testimonio, multam in illis partibus messem esse ; operarios autem sane quam paucos. Laudamus autem hujus rei piam curam tuam, et ut ei quam intensissime studeas, majorum tuorum inclytæ memoriæ regum vestigiis insistens, hortamur. Ad hujusmodi opera, nostra tibi semper auctoritas, nostrumque auxilium paratum erit. Tuæ vero res, tua dignitas, tua jura et commoda ita nobis commendata erunt ; ut, sicuti in observantia, devotione ac pietate tua acquiescimus, ita ipse cogniturus sis, neminem esse hodie in terris regum ac principum, ad quem ornandum, et altius majestatem augendam, propensiores quam ad tuam sumus. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXVII Octobris MDLXVII, Pontificatus nostri ann. secundo ».

249. *Concilium Provinciale Goanum.* — Hoc autem anno, ex Tridentini Concilii decreto, (cujus volumen jam, ut audisti, anno superiori illuc Pius miserat) Goæ, a præfato Gasparo archiepiscopo, primum Provinciale Concilium celebratum fuisse, scribit Sacchinus, ac in eo de tribus præcipue capitibus actum esse refert, primo de adducendis ad Christianam religionem Ethnicis, secundo de Ecclesiasticis rebus ; postremo de moribus corrigendis. Inter alia vero, visum fuisse Synodo asserit, ubi præsidia Lusitanorum exigua essent, ex Religiosis hominibus, unius Ordinis, satis fore, unum ; quod ita commodius, per varia loca, ad messem multam colligendam, operarii pauci dividi possent. Quod vero subjungit, Goam nimirum hoc pariter anno quinto idus Septembris appulisse Henricum Taveram, e sacro Dominicanorum Ordine, Cocinensi Ecclesiæ futurum pastorem, loco Georgii Ræmundi, qui in Goanam succedebat sedem, cui se abdicandæ Gaspar archiepiscopus veniam a Pontifice Maximo obtinuerat, omnino commentitium, ex allata Pii Epistola deprehenditur ; ex qua intelligitur, tantum abfuisse, quod facultatem pastoralem curam dimittendi ei tribuerit Pontifex, quin potius, studio omni, ab ea cogitatione Gasparum revocare contenderit.

250. *Potestatem dispensandi in gradibus a jure prohibitis Pius concedit non solum episcopis, sed etiam societatis Jesu sodalibus in partibus infidelium laborantibus.* — Nec tantum, hoc anno, (ut ex ipsamet Epistola habetur) episcopis, qui in Indiarum illis partibus morabantur, dispensandi cum iis, qui matrimonia inter se, in gradibus a jure prohibitis contraxissent, vel imposterum contrahere voluissent, potestatem Pontifex fecit ; sed eam insuper Societatis Jesu sodalibus, qui infidelium conversioni eximio zelo insudabant, benigne, sequenti dato Diplomate [1], elargitus est :

« Generali Societatis Jesu aliisque præpositis.

PIUS PAPA V.

« Cum gratiarum omnium largitor Altis-

[1] Ex Archiv. Vatic.

simus, vestris cordibus tantum honoris sui amorem, tantumque salutis animarum studii impresserit, ut ex Societate vestra plurimi propagandæ religionis Christianæ, et homines Gentiles idolorumque cultores, ad sui Creatoris ac Salvatoris cognitionem adducendi cupiditate flagrantes, non itinerum, non navigationum laboribus aut periculis territi, ex his Europæ partibus, in Æthiopiam, Persidem, Indiam, usque ad Moulucas, et Japoniam, ac alias Orientis insulas, et regiones alias, a nobis remotissimas, et in extremo orbe terrarum positas, adire non dubitent : desideriis vestris libenter annuimus, in iis, per quæ scandala tolluntur, et infirmi ac recens in Ecclesia adscripti, tamquam parvuli, nondum habiles solidiori alimoniæ, lacte alendi, molliusque tractandi sunt. Cum igitur, sicut nobis exponi curastis, accidere sæpe soleat, in regionibus et locis quæ a Gentilibus incoluntur, ut multi neophyti, consanguinitate vel affinitate conjuncti, in gradibus a jure prohibitis, propter pristinam consuetudinem suam, inter se matrimonia contrahant, dispensatione non petita ; seu, quia in eis locis episcopi nondum fuerint constituti, a quibus ipsam petere possint, seu, si sint, commode eos adire non possint, qui sine gravi scandalo separari non possent. Nos hujusmodi neophytis, aliquid de canonum rigore remitti æquum esse censentes : vestræ Societatis provincialibus et aliis presbyteris, qui de vestra Societate a Generali vel provincialibus, vel eorum vicariis fuerint deputati, in Æthiopiæ, Arabiæ, Persidis, Indiæ, regione Sinarum, in Japonia, Brasilia, et aliis Orientis regionibus, aut Oceani insulis quibuscumque, a Gentilibus habitatis, ad quas eos pervenire contigerit ; cum neopyhtis, in quocumque, non tamen a jure divino prohibito, consanguinitatis et affinitatis gradu, ut matrimonia inter se contrahere, vel in contractis permanere, aut ea solemniter in faciem Ecclesiæ de integro contrahere, libere et licite possint, dispensandi, absolvendique eos in utroque foro, a sententiis, censuris et pœnis, in quas propterea inciderint, et prolem susceptam jam ac suscipiendam legitimam declarandi : ita demum tamen, si aut proprium episcopum nondum habeant, aut si habeant, commode eum adire non possint, quod inde non minus ducentis milliaribus Italicis distet, facultatem, Apostolica auctoritate, tenore presentium, damus atque concedimus. Admonentes eos tamen, ut hac facultate non utantur, nisi ubi expedire viderent, in quo eorum conscientiam oneramus : mandantesque, ut neophytos ipsi diligenter admoneant, ut ab hujusmodi matrimoniis canonica lege prohibitis se abstineant. Non obstantibus præmissis et quibusvis Apostolicis, ac in provincialibus et synodalibus Conciliis editis, generalibus vel specialibus Constitutionibus et Ordinationibus, cæterisque contrariis quibuscumque. Volumus autem, ut transumptis harum litterarum, manu alicujus publici notarii, si adsit, vel alicujus provincialis, præpositive collegii, subscriptis, et sigillo alicujus personæ, in dignitate Ecclesiastica constitutæ munitis, fides habeatur in judicio, et extra judicium, perinde ac si præsentes exhibitæ forent et ostensæ ; quas post quinquennium ab hac die computandum, minime valere, nulliusque roboris et momenti esse decernimus. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XX Decembris MDLXVII, Pontificat. nostri ann. secundo ».

251. *Domos Catechumenorum ædificantibus aut oratoria Jesuitarum visitantibus indulgentias concedit.* — Præter etiam facultatem, quam archiepiscopo Goano ac successoribus ejus, Pium dedisse scripsimus, ut nimirum, solemnioribus quibusdam diebus, Indulgentias quasdam elargiri possent, Indulgentiarum etiam hoc anno munera proposuisse invenimus iis omnibus Christi fidelibus, qui in Indiarum partibus, ad Catechumenorum ædificandas vel alendas domos, aliquid vel ex testamento vel alias suppeditassent, vel in iisdem, Catechumenis inserviissent. Et, ad fovendam augendamque fidelium eorumdem erga Deo dicata loca venerationem, iis, qui Ecclesias Societatis Jesu, cura et opera in India, Æthiopia, aliisque locis, seu erectas seu erigendas devote visitassent, alias insuper Indulgentias clementer concessit. De utraque re, quas Pius expediri Apostolicas litteras [1] mandavit, hic damus :

PIUS PAPA V.

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Sancta Romana et Apostolica Sedes spiritualium donorum et gratiarum præmiis, pro dispensatione sibi credita, Christi fideles ad ea opera incitare libenter consuevit, per quæ Ecclesia Catholica augetur, et saluti consulitur animarum. Cum itaque charissimus in Christo filius noster Sebastianus, Portugalliæ et Algarbiorum rex, more majorum suorum inclytæ memoriæ regum, de Christiana religione optime meritorum, conversioni Gentilium intentus, ut qui eorum salutari baptismate ablui voluerit, habeant unde alantur, donec Orthodoxæ fidei mysteria perceperint, cupiat, sicut ex ejus oratore cognovimus, in civitatibus, oppidis et locis celebrioribus, ad ejus regnum in India pertinentibus, domos ædificare, in quibus Catechumeni alantur et instruantur ; Nos tam pium ejus desiderium, Apostolico favore prosequi, et tam salutare opus, ad Dei Omnipotentis laudem perfici cupientes, de omnipotentis Dei misericordia confisi, omnibus et singulis

[1] Ex Archiv. Vatic.

Christi fidelibus, in partibus Indiæ constitutis, qui ad Catechumenorum domos ædificandas manus porrexerint adjutrices, vel in alimenta eorum aliquid de substantia sua fuerint elargiti, in testamentove legaverint, contritis et confessis decem annos. Illis vero, qui Catechumenis in ejusmodi domibus deservierint, quotiescumque contriti et confessi sacram Communionem perceperint, septem annos de pœnis quocumque modo debitis relaxamus, præsentibus in perpetuum valituris. Volumus autem, ut harum transumptis, manu alicujus notarii publici scriptis, subscriptisve, ac sigillo et subscriptione munitis personæ in dignitate Ecclesiastica constitutæ, fides habeatur, perinde ac si præsentes forent exhibitæ, vel ostensæ. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XIV Octobris MDLXVII, Pontific. nostr. ann. secundo ».

Diploma aliud sic se habet:

PIUS PAPA V.

« Ad futuram rei memoriam.

« Cupientes, pro dispensatione nobis a Deo Omnipotente credita, licet supra vires et merita nostra, Ecclesias et cappellas in honorem Dei et Sanctorum ejus erectas, et alia pia loca, a Christi fidelibus, honore et devotione congrua visitari ac frequentari : eorum devotionem, ejusmodi præmiis, veteri hujus S. Sedis instituto, excitare, et invitare consuevimus, quæ ipsorum sint animabus profutura. Quocirca omnibus et singulis Christi fidelibus, in partibus Æthiopiæ, Indiæ et Monlucis, Japponiæ, et aliis quibuscumque Oceani insulis, aut Sinarum regione, aut Brasilia constitutis, præsentibus et futuris, qui contriti et confessi quamlibet Ecclesiam et cappellam, seu quodlibet xenodochium, in eis partibus, dilectorum filiorum presbyterorum et ministrorum Societatis Jesu cura et opera erectum, aut in posterum erigendum, devote visitaverint, ac pias ad Deum preces, pro conversione infidelium, et pace et tranquillitate Ecclesiæ fuderint : quotiescumque ea ita visitaverint, quadraginta dies, semel quolibet anno, alio die festo, quem minister Provinciæ ejusdem Societatis, qui pro tempore fuerit, constituerit : septem annos et totidem quadragenas de vera Indulgentia, Apostolica auctoritate, in perpetuum misericorditer in Domino elargimur atque concedimus. Volumus autem, ut harum transumptis, manu alicujus notarii publici, vel alicujus ejus Ordinis provincialis aut Collegii præpositi subscriptis, sigillo alicujus personæ in dignitate Ecclesiastica constitutæ munitis, fides perinde habeatur, ac si præsentes exhibitæ forent et ostensæ. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XV Decembris MDLXVII, Pontific. nostri anno secundo ».

252. *Noviter a gentilitate conversos in Indiis Pontifex bene haberi curat.* — Veterum tamen Christianorum vitæ exemplum, ac erga eos, qui vel jam conversi fuissent, vel quorum ad Christi fidem conversio curabatur, vere Christianam benignitatem ac charitatem, præ omnibus fere, vel ad eos firmandos, constabiliendosve, vel ad alios illuminandos, qui in Gentilitatis tenebris adhuc sederent, valere Pius existimavit. Quapropter, ut Gabutius scripsit, serio admonebat: « Quod si veteranis tyronibusque Christianis unum esset domicilium, caverent illi, ne hos pravis suis perderent moribus et exemplis : quinimo ita satagerent, ut eorum perpetua vitæ sanctitate, infideles impietatis puderet suæ, et ad Christi fidem suscipiendam, magis ac magis incitarentur. Si vero Christiani jam adulti publice vitam degerent iniquam, præstare eos publice pœnas dare, quam iis diu toleratis offensionem peccandique occasionem Neophytis Ethnicisque præbere. Crapulam, impestivaque convivia, et alia, quibus illi populi dediti erant, vitia, sceleraque nefaria, quibus humana societas omnis corrumpebatur, prorsus abolenda, infidelesque ad custodiendum naturæ leges adigendos esse, ne qua mulier plures haberet maritos, sed Christiani matrimonii legem in mores inducerent. Nec regii ministri, mancipiorum loco, servitio uterentur Indorum, sed eorum, qui servire sua sponte voluissent, iisque pactam mercedem tribuendam esse, neque eos immoderatis vectigalibus onerandos esse, sed qua par esset æquitate omnes habendos ». Ista Gabutius, cui Catena aliique concordant; absolutissimeque comprobant, a Pontifice ipso scriptæ, hoc anno sequentes Epistolæ [1] :

« Dilecto filio nostro Henrico, tit. SS. Quatuor Coronatorum presbyt. cardinali Infanti Portugal. Apostolicæ Sedis de latere legato.

PIUS PAPA V.

« Dilecte etc.

« Quanta Portugalliæ regibus, consanguineis tuis laus debeatur, quorum studio, cura et animi magnitudine, Deo pios eorum conatus juvante, Christiana fides usque ad ultimos Indiæ fines propagata est, et ipsi prædicare solemus, et cunctæ Christianæ gentes nationesque noverunt. De quibus Ecclesiæ Catholicæ incrementis, gratias Deo agere non desistimus, ita maximis et variis curis nostris, ex conversione tot infidelium, maximo animum nostrum solatio sentientes. Sed quia in tam sanctum opus, omni diligentia incumbendum est, et quidquid illud impedire potest removendum : idcirco vehementer optamus, charissimum in Christo filium nostrum Sebastianum regem, nepotem tuum, te hortante, proregi Indiæ et consilio regio, aliisque, quibus opus fuerit, mandare ac

[1] Ex Archiv. Vatic.

præcipere, ut Gentiles ad Christi fidem conversos, cum cæteris in rebus benigne tractent, tum diligenter a militum injuriis tueantur et protegant, et scandala omnia tollenda, atque removenda curent, quibus Gentilium animus a suscipienda Christi fide deterreri possit, atque ut ad eorum conversionem, prælati et alii religiosi viri auxilium et favorem suum studiosissime impertiant, ad quos, petimus quoque, ut circumspectio tua diligentissime scribat: quod officium non dubitamus opportunum admodum fore et plurimum profuturum. Erit autem Deo et nobis vehementer gratum, teque et ipso rege dignum. Cum autem messem multam ibi esse acceperimus, operarios autem, pro immensa camporum magnitudine, nimis paucos, dolendum est, eorum inopia fieri, ut minus multi ad Orthodoxam fidem convertantur. Nos autem non habemus, quos hinc mittamus. Circumspectio tua facilius ipsa rationem invenire poterit, qua tanto incommodo medeatur. Quam curam ut suscipiat, vehementer ab ea petimus et requirimus. Nos, præterquam quod Dei honori et animarum saluti inservire atque consulere debemus, et tum iis qui longe quam iis qui prope sunt nos esse intelligimus debitores; ipsius quoque regis laudem ac merita, ac tua, simul apud Deum et homines, crescere cupimus. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die IX Octobris MDLXVII, Pontificatus nostri anno secundo ».

253. Quamvis vero Pius, pro Indis, apud proregem ejusque consilium, quod audisti, officio, Henricum cardinalem perfungi curaverit, non ideo tamen apud eosdem ipsemet illud peragere prætermisit : quod quidem, biduo post, ad ipsos scriptæ quæ sequuntur litteræ ostendunt :

« Dilecti filii, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Misericordiarum Patri et Deo totius consolationis gratias agere non desistimus, qui in maximis et multiplicibus curis, quas pro suscepto officio assidue sustinemus, reficere nos et consolari dignatur jucundissimis nuntiis, qui ex istis Indiæ partibus afferuntur. Audimus enim, quantopere istic jam Ecclesia Catholica creverit, quantusque Gentilium numerus quotannis ab Idolorum cultu ad Christi fidem converti soleat : ex quibus Ecclesiæ incrementis, et tot animarum salute, tanta cor nostrum lætitia exultat, ut eam non facile explicare possimus. Quanta vero hoc nomine laus serenissimis Portugalliæ regibus debeatur, cuncti Christiani populi nationesque noverunt; eorum enim cura, studio et admirabili animi magnitudine perfectum est, (Deo pios illorum conatus et cœpta juvante) ut usque in ultimos orbis terræ fines, sacrum Evangelium pervenerit, et ii, qui in tenebris ambulabant, lucem veræ religionis aspicere, ac Creatorem, et Salvatorem suum agnoscere cœperint. Quia vero tam iis qui longe quam iis qui prope sunt debitores sumus, ardentissime cupientes negotium conversionis Gentilium quam maxime urgeri, et tot animas, quæ perituræ essent, augeri, ac diligentissime servari, devotioni vestræ tam sanctum et pium opus duximus esse commendandum. Si sola Domini nostri Jesu Christi gloria ageretur, deceret, tam Catholicos viros, pro ejus honore, etiam sanguinem, sine ulla dubitatione profundere, qui suum ipse pro nostra salute in ara crucis effudit, sicuti vestræ nationis plurimi, summa sua cum gloria profuderunt, qui nunc meritorum suorum fructum percipiunt. Sed præter Dei honorem, præter animarum salutem, agitur quoque charissimi filii nostri regis vestri gloria, agitur vestrum et vestræ inclytæ nationis decus. Quo plures enim Gentiles Christi fidem susceperint, eo regis nomen gloriosum gloriosius reddetur, imperium ejus in istis partibus firmius stabilietur, majores acquirentur vires ad barbaras nationes, divino auxilio, subigendas, et regno Portugalliæ adjungendas; vestra porro et vestræ nationis laus, et in religionem Christianam merita crescent. Quæ vos diligenter attendentes, oportet, quidquid potestis studii ac favoris, operariis in Vinea Dominica laborantibus, prælatis nimirum et reliquis quorumcumque Ordinum religiosis viris, promptissimo animo præstare. Illud vero in primis necessarium esse, pro nostra prudentia, intelligitis, ipsos Gentiles a militum injuriis diligenter defendi ac protegi, impedimentaque ac scandala omnia removeri ac tolli, quibus eorum conversio quocumque modo impediri aut retardari possit. Quod et si vos facere et facturos esse confidimus, tamen, ut id acrius et diligentius faciatis, vos coram Deo Salvatore nostro obtestamur, atque in remissionem peccatorum vestrorum vobis injungimus. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XI Octobris MDLXVII, Pontificatus nostri anno secundo ».

254. At, cum haud multo post amoto eo, qui proregis munere fungebatur, in ipsius locum, Ludovicum de Athaide, a Sebastiano rege subrogatum fuisse intellexisset, statim ad eum, quo fervebat fidei zelo et animarum salutis ardentissimo desiderio, salutaribus monitis confertam Epistolam dedisse invenimus, in qua, post nonnulla, hæc habet :

« Magnopere gavisi sumus, postquam audivimus, te a charissimo in Christo filio rege viceregem in Indiam destinatum fuisse. Dilectus enim filius, nobilis vir, Alvarus a Castro, regius orator, multa nobis de tuis virtutibus retulit, ipsius regis judicium de te magnopere commendans : cujus tam luculento testimonio, non parvam in spem venimus, præsentiam et operam tuam in

illis partibus opportunam admodum fore, cum ad alias res, quæ ad Dei obsequium pertinebunt, tum in primis ad ipsos Gentiles convertendos : cui rei tam piæ, tam gloriosæ et tam Deo gratæ, ut quam intentissima cura studeas, nobilitatem tuam paterna charitate nostra duximus excitandam : simul enim, et regis gloriam augebis, et Regis regum honori inservies, tantique meriti mercedem a Deo, non in altero modo sæculo, sed in hoc etiam recipies. Illud quoque te, pro tua prudentia, intelligere scimus, quo plures, pro tua sedulitate, Christianam fidem ac religionem susceperint, fore, ut, Deo favente, imperium regis in illis partibus et firmius stabiliatur et longius propagetur. Quocirca quidquid poteris studii atque auxilii prælatis et quorumvis Ordinum religiosis viris præstare debebis ; qui, quo plus proficere in conversione Gentilium possint, erunt Gentiles diligenter a militum injuriis tuendi ac protegendi, et scandala omnia, quibus offendi possint, et a religione Christiana deterreri, tua et dilectorum filiorum consilii regii cura, removenda atque tollenda. Ipsi vero Neophyti benigne admodum et liberaliter tractandi erunt, honoribus afficiendi, et ad munera civilia atque officia publica assumendi. Quæ omnia quantopere profutura sint ad lucrandas animas, sicuti te optime nosse certum habemus ; ita studiose quoque credimus, hæc et quidquid aliud Gentilium conversioni, propagationi veræ religionis, utile et opportunum esse intelliges, pro tua pietate, sedulo esse facturum. Ut alacriore autem animo, si alicujus prælii periculum pro Dei honore subeundum erit, id subeas ; nobilitati tuæ, et omnibus, qui tecum una, pro sancta religione nostra, in aliquam adversus infideles expeditionem ibunt; quos contigerit in ejusdem bello decedere, contritis atque confessis, omnium peccatorum indulgentiam, et remissionem, et veniam, de Omnipotentis Dei misericordia confisi, Apostolica auctoritate, tenore præsentium misericorditer elargimur atque concedimus. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXV Decembris MDLXVII, Pontific. nostri anno secundo ».

255. Quia vero plenariam peccatorum absolutionem, omnibus, qui contra infideles decertando occubuissent, hic a Pontifice impertitam audivimus, haud abs re vel incongruum esse videtur, addere, ipsum, hoc eodem anno, absolutionem ab apostasia, et plenariam item concessisse Indulgentiam Christianis, qui a fide defecissent atque in infidelium potestate constituti essent, si in Ecclesiæ gremium, quamprimum potuissent, sese recipere in voto haberent, ac aliquo demum præclaro beneficio ac facinore rempublicam Christianam affecissent, quod non minus ei cordi esset, ut novas Christi oves ovili aggregaret, quam ut deperditas revocaret. Diploma [1] super hoc ab ipso confectum, hujusmodi fuit :

PIUS PAPA V.

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Noverint omnes et singuli, ad quorum notitiam præsentes nostræ pervenerint, quod nos æquum esse censemus, ut qui aliquo beneficio rempublicam Christianam afficiunt, ipsi quoque hujus S. Sedis erga se benignitatem et gratiam experiantur. Idcirco quicumque eorum, qui ab infidelibus capti, seu quocumque modo in eorum potestate positi, Christianam fidem abnegarunt, pœnitentia ducti, cupiunt statuuntque ad Ecclesiæ gremium, cum primum potuerint, reverti ; iis, si quo insigni facto, de republica Christiana bene meriti fuerint, pro tali suo merito, auctoritate Apostolica, tenore præsentium, misericorditer in Domino remittimus peccatum suum apostasiæ, et aliorum peccatorum omnium plenariam absolutionem elargimur. Quod si eos decedere ex hac vita contigerit, antequam ex infidelium manibus evadere possint, sciant sibi sufficere votum suum, et nos absolutionem eis, ac plenariam peccatorum suorum indulgentiam, eadem auctoritate elargiri atque concedere, perinde ac si more et ritu Ecclesiæ, communioni fidelium reconciliati ac restituti fuissent. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, X Novembris MDLXVII, Pontific. nostri ann. secundo ».

256. *Dæmonis imperium in Indiis evertitur.* — Apostolica hac benignitate præcipue Pontificem eos prosequi voluisse, qui apud Turcas Christianam fidem ejurassent, ut hoc eis proposito præmio, ad aliquod reipublicæ Christianæ præstandum commodum alliceret, verosimiliter putandum cognoscitur. Nihilominus, cum Turcas eosdem speciatim ipse non memoret, et generatim, quotquot ad infidelium errores transfugæ demigrassent, expresse notet : eos etiam idcirco, qui hujusmodi in Indiarum partibus extitissent, comprehensos voluisse, haud immerito putandum. At videamus, an Pontificis studiis votisque, quæ in Orientali hac India hoc anno, acciderunt, responderint. Ea accipe ex Sacchino [2] his verbis :

257. « Idola, (inquit) una cum eorum delubris, Franciscanorum Patrum opera in Bardisiis terris, sociorum in Salsettis, eversa. Ad id, quod indignum erat, in Catholici ditione regis regnare palam colique Diabolos, vehementer Ethnicorum superstitionem firmabant publica illa munimenta et officinæ impietatis, nec leviter obversantia quotidie ante oculos pristini cultus argumenta Neophytorum quatiebant animos. Itaque, quod sæpe ante ex occasione cœptum erat, hoc demum anno expressum ab Antonio

[1] Ex Archiv. Vatic. — [2] Sacch. Histor. Societ. Jesu lib. 3. pag. 3.

Noronia prorege, ut funditus idola et fana omnia aboleri juberet. Debetur egregii operis sua non exigua portio Jacobo Fernandio, Salsettanæ Arcis præfecto ; quippe, et litteris fatigavit proregem, et simul facta ab eo potestas est, strenue adversus infera monstra suscepit bellum ; favitque Deus, ut res tanta, quanta superioribus annis vix concipi votis poterat, quanquam summo cum gentis ac Brachmanarum ante omnes dolore, tamen pacate ac sine ullo prorsus tumultu transigeretur.

« Initium factum nonis Martii, ab omnium principe fano, meretrici impurissimæ dedicato ; Mardor id nominabant. Publica illic impensa gregem fœminarum cujusvis libidini gratis prostitutarum alebant. Structura erat fani magnifica. Itaque quærenti materiam proregi, ad bombardarum falera, suggessere Patres, ex eo fano auferri optimum esse. Inde sacrarium infame illud impudicitiæ Jacobo Fernandio demoliendi negotium datur. Illico is et pater Ludovicus Goes, cum idonea manu profecti, scorti simulacro, (magna erat moles) in frusta comminuto : fano in præsens, tecto dumtaxat materiæ causa sublato, parcunt. At paulo post, cognito Brachmanas cum Lusitano quodam id agere, ut reliquias a prorege illas ac situm emeret, ipsis postea, ad novi proregis adventum, quem faciliorem sibi sperabant, quo pretio vellet revenditurus ; funditus eversum est. In area media, ubi tumulus aliquot gradibus assurgebat, procera Crux, impudicitiæ trophæum omnisque vexillum sanctitatis, locata.

« Firmissimo hoc propugnaculorum Dæmonis solo æquato, aliis paulatim omnibus vastitas infertur. Præter exigua pæne innumerabilia, justæ magnitudinis ducenta octoginta, in quibus quædam sane magnifica, vel igne vel manu corrupta fana : intra quæ idolum, angusta cella, et tanquam specu tenebricoso, graveolenti, spurco, spurcissimum ipsum condebatur ; plane ut congrueret habitatori domus. Nec idola solum stabulaque eorum deleta, sed et Mahometicæ duæ ædes dirutæ, in quibus e Mediterraneis profecti impii, pseudoprophetam suum colebant, sensimque venenum impuræ sectæ spargebant, ut, nisi celeriter occurreretur, haud æque facile, olim vitiatæ ea peste indigenarum mentes, purissimis Christi Domini sacris imbuerentur.

« Hac idolorum strage reposita est in India clades Diabolo, quam hoc anno ipse in Gallia et superiore in Belgio, imaginibus sacris et templis Catholicis per hæreticorum furorem intulit ». Sic Sacchinus, qui infra narrat, sublatis Dæmonum postribulis, ad extruenda vero Deo templa studia fuisse conversa, multis indigenarum, in Salsettis commorantibus, ad Evangelii lucem traductis. In Goana quoque insula, non magno negotio multum fuisse profectum. Alexandrum Vallam cum aliis, ad arcem Pangim, per anni curriculum, bis mille circiter et octingentos idololatras, sacro fonte expiasse. Centum, Franciscum Petrium, e Sinis revocatum, in Travancoridis ora. Quadringentos quadraginta in Commorensi ; aliosque in aliis illarum partium regionibus, Christo nomen dedisse, scribit.

258. Multis vero prodigiis ac signis tenellam hanc Indiarum fidem, ex more coalescere, Dominum voluisse, idem tradit, inter quæ hæc recensere sufficiat. Ex sanctarum numero Virginum, S. Ursulæ sodalium, unius cranium Roma detulit Joannes Baptista Ribera, e Societate Jesu, eo animo, ut Malacam locupletaret. Idem ipse vero, cum a Goa illuc petit, horribili, noctis tempore, tempestate exorta, scapha a puppi ad proram, trajecta, gravissime, undarum impulsu, ad navim allidi cœpit ; cui malo, dum nautarum ars, in procella ac tetra caligine tenebrarum, occurrere haud valeret, rogatur Ribera, ut, si quid reliquiarum haberet, in mare dimitteret. Mirum dictu ! Statim ac incerti nominis nonnullis quas deferebat reliquiis maris undas tetigit, continuo tum illæ, tum ventus stetit, et facta est tranquillitas magna, ita ut commodissime abjungi scapha potuerit, ac noctis reliquum, tanquam in tranquillo portu, traduci. Sic sacrarum reliquiarum virtutem, quam impie hæretici insectabantur, ab insensibilibus creaturis experiri, ac quodammodo fateri Deus voluit.

259. In insulis vero Gothi, ea fuit in priscis illis fidelibus in Deum fides et amor, ut ex morbis pæne incurabilibus, nulla medici, nulla medicamenti ope, fide dumtaxat in Christi Jesu benignitate fixa, multi convalescerent. Quin et illud memorabile accidisse narrant, ut, cum alibi per Japoniam, et præcipue in hac Gothi regione, belluarum magna vis cicurum ferarumque morbis interiret ; quidam Christianorum suis bobus vel cruciculam e collo, vel candelam die Purificationis Deiparæ consecratam appenderent : alii sua ipsi manu supra eorum capita, signum crucis formarent : quorum virtute, stupentibus vicinis et ethnicis, belluæ servabantur illæsæ.

260. Quia tamen Ecclesiam Dei oportet humilitate crescere, ac pressuris et tribulationibus augeri, ideo, uti Romana mater Ecclesia jam creverat, necesse fuit hanc filiam ejus persecutoribus ac curis incrementa sumere, ut deinde gloriosum Martyrum fructum gigneret : « Tonus », inquit Sacchinus, « qui ad hanc usque diem, non alienum se Christianis præbuerat, a Bonzio quodam infatuatus, vehementer divexare eos, atque ad deserendam fidem minis urgere cœpit. Regulus Bartholomæus, re cognita, revocare hominem ab diro cœptu conatur ; sed nequicquam : Tonus quippe respondit, omnia se ejus causa facturum, de Christianis stare sibi

sententiam, vel e vivis universos auferre, vel ad vetusta sacra retrahere. Hæc ubi comperernnt fida pectora, Christi milites, domos, patriam fortunasque omnes deserere, quam in defectionis impiæ necessitatem adduci maluerunt. Itaque cum uxoribus liberisque, partim maritimo, partim pedestri itinere Cocinocum, ubi P. Cosmus (Torres) habitabat migrarunt. Ximabaranus Tonus fugitivorum domos publicari jussit, intentaque custodia vias obsideri, ne residuis fugæ locus pateret ; e quibus tamen non pauci, magno cum vitæ discrimine, ad tutiora animis loca evaserunt. Porro Cocinonenses, in excipiendis profugis hospitaliterque habendis, egregia præbuere documenta ejus mirificæ charitatis, quæ in primævæ Ecclesiæ fervere alumnis solet ». Sic ille.

261. Bartholomæum autem, quem, ob Christi fidem susceptam, a diræ persecutionis procella, præterito anno, jactatum vidimus, fidei hostes, hoc tempore, vel ejus constantiam admirati, vel ipsius fortitudine ac robore perterriti, quiescere passi sunt. Ipse vero hac pace usus est, ut majus cum inferno bellum committeret, ac Diaboli laqueis irretitas animas, ejus faucibus abriperet, nec spes defuit, quod ipse Aximarus Jacata, ejus frater, quem anteacti belli formido deterruerat, Christianam fidem susciperet. Suscepere vero, ex ipsius proceribus nonnulli, qui Cocinocum petentes, ibidem sacro fonte expiari meruerunt.

262. *Pius monet Hispanos ut mitius agant cum incolis.* — Quo vero ad Occidentales Indias, in eamdem etiam præcipue incubuit curam Pontifex, ne pauperes incolæ, vel adhuc in Gentilitatis tenebris degentes, vel jam ad fidei lumen conversi, opprimerentur; quod, eo scelere, in Cœlum exclamante, (ut divina testantur oracula) ira cœlestis maxime provocari consueverit, dum miserabilibus pauperum clamoribus ac gemitibus permotus Deus, in reges ipsos animadvertere soleat. Ne igitur tanto facinore a Christianis patrato Ethnici perculsi Christianos una ac eorum fidem execrarentur, eos ad Christianam suscipiendam religionem, non barbara vi compelli, sed benigne potius, sacra doctrina, et quod plus valet, piis exemplis attrahi mandavit. Hoc ipsius testantur Epistolæ ad Mexicanum archiepiscopum et novæ Hispaniæ proregem datæ ; et ad archiepiscopum quidem, ab anno superiori, sacri Tridentini Concilii decreta sollicitum misisse, apparet [1] ex sequenti ad eum scripta :

« Ven. fratri nostro, Alphonso, archiepiscopo Mexicano.

« Venerabilis frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Credimus allatas esse ad te litteras nostras, quibus te, sicut reliquos quoque istarum partium fratres, anno proxime præterito, de nostro ad Apostolicæ Sedis regimen assumptione fecimus certiorem ; et ad te et ad illos officio fungentes, quod fraternæ charitati, et suscepto muneri, tali tempore conveniebat, misimus singulis singula sacri Œcumenici Concilii Tridentini, feliciter sub nostro prædecessore felic. record. Pio IV peracti, volumina. Nuper autem litteras abs te accepimus, duodecima Martii datas, gratulantes nobis de officio ad quod vocati sumus: cujus nos oneris magnitudinem sentientes, consolationem pariter et auxilium piarum precum a fratribus nostris exposcimus potius quam gratulationem expectamus. Illud cuperemus, nobis, de statu provinciæ et an Sedis hujus auxilio et auctoritate opus tibi et suffraganeis tuis esset, significasses. Nos enim et tibi et illis, in iis quæ ad bonum vestrarum Ecclesiarum regimen, et ad propagationem divini cultus, ac Christianæ fidei pertinebunt, deesse nolumus nec debemus. Illud fraternitatem tuam coram Deo et Domino nostro Jesu Christo obtestamur, ut Gentiles ad fidem Christianam conversos, a militum injuriis quam diligentissime defendas ac protegas, et suffraganeos tuos, nostro etiam nomine, ut idem faciant, sedulo admoneas et horteris. Verendum est enim, ne propter talia scandala nomen Dei in gentibus blasphemetur, et minus multi Christianam fidem suscipiant, Christianorum peccatis offensi injuriisque deterriti. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die VII Octobris MDLXVII, Pontificatus nostri ann. secundo ».

Ad proregem vero [1] :

« Dilecto filio, nobili viro, Marchioni de Falces, Novæ Hispaniæ proregi.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Te una cum dilecta in Christo filia nobili muliere, Marchionissa, conjuge tua, prospera admodum navigatione, in commissam tibi provinciam Novam-Hispaniam pervenisse, libenter admodum ex tuis litteris cognovimus. Deum autem precamur, ut qui te istuc adeo feliciter perduxit, ad istos populos regendos, nobilitati tuæ semper adsit, detque et concedat ut S. Ecclesia in istis partibus, sub tuo felici regimine, ad divini sui nominis gloriam et animarum salutem propagetur et crescat. Cui rei non dubitamus, nobilitatem tuam toto animo intentam fore. Nullum certe tam Catholico regi obsequium gratius præstare, nihil se ipsa dignius facere, nulla re divinæ gratiæ auxilium certius promereri poterit. Nihil autem æque necessarium esse pro sua prudentia intelligit, ac Christianos novos diligenter, a militum et aliorum

[1] Epist. XIX ut supra.

[1] Epist. XX. ut supra.

Christianorum injuriis tueri, atque defendere, et Gentiles ita tractare, ut ne a suscipienda Christi fide deterreantur ; sed potius modis omnibus alliciantur. Quia vero quam grata tibi et aliis fuerint superiora spiritualia munera significasti, mittenda ad te tibi duximus alia inter eos, quos tibi visum fuerit, dispertienda, quibus debita devotione gestatis, adversus pericula muniamini. Omnipotens Deus te, et nobilem mulierem uxorem, Marchionissam, incolumes custodiat. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die VIII Octobris MDLXVII, Pontific. nostri ann. secundo ».

263. Et quidem, si Hispani mitius se in iis regionibus gerere, ut par erat ac Christianos decebat, didicissent ; grave admodum minime pertulissent damnum, quod hoc anno eis primum commoliri cœpit, et sequenti tandem intulit, Gourguesius Aquitanus, vir nobilis, acer ingenio et manu promptus, qui in Italico bello, ab iisdem Hispanis captus, vel contra fidem datam, ut aliquis scripsit, vel saltem certe contra belli inter fideles leges, indigne ad remum addictus fuerat. Nam ab alias memorato Romagassio, Hierosolymitano Equite, libertati restitutus, tanta erga Hispanos ex acceptata injuria odium concepit, ut nihil magis animo quam hostibus injuriam rependere agitaverit. Cum vero ad privatam accessisset injuriam, publica illa de Ribaldo, Gallo quodam, injuriose biennio ante ab Hispanis cæso, sumptibus propriis, tribus navibus instructis, expeditionem in Floridam cum ducentis selectis militibus, præter nautas, suscepit ; dissimulato tamen consilio, et in Brasiliam ire, quo alias navigaverat, fingens. Undecimo igitur kalend. Septembris hujus anni, e portu Burdigalensi solvit, ac prospera navigatione in Floridam appulit, ubi, tum a barbaris regibus, qui olim cum Gallis amicitiam contraxerant et ab Hispanis se dirissime habitos querebantur, tum præcipue e Saturoniæ regulo, qui accèptas ab iisdem injurias, vita sua commutare cupiebat, a quibus servilibus contumeliis respersus fuerat, benignissime exceptus, renovato cum iis adversus Hispanos fœdere, eosdem insequi cœpit.

264. Tres arces, in Ripis Maris, quadringentis militibus munitas, hi construxerant ac obtinebat ; e quibus tamen, anno proximo sequenti, decima quinta die Aprilis, deturbati sunt, ad unum omnibus, præter nonnullos, occisis Hispanis, qui servati sunt ad supplicium ; et post exprobratam iis a Gourguesio immanitatem ac perfidiam, qua in Gallos ante triennium usi fuerant, ad easdem arbores suspensi sunt, ad quas ipsi Gallos suspenderant, hac Epigraphe : *Pendent, non quia Hispani, sed quia latrones et homicidæ.* Tormentis vero bellicis ac præda navibus imposita, Rupellam appulit, una tamen deperdita navi, cum viris octo, et nobilibus aliquot, qui in arcium expugnatione occubuerant. Reversus tamen in Galliam diu latere compulsus est, inique admodum tantum facinus Philippo Hispaniarum rege ferente, et pretium in ejus caput, tanquam in grassatorem, frustra licet, pronuntiante. Quæ autem egregia patraverint, ad fidem Christi disseminandam, tum in hac Floridæ insula, tum in Canariis, tum in regno Peruano, aliisque novæ Hispaniæ partibus, Patres Societatis Jesu, illuc a Pontifice, et S. Francisco Borgia, tunc Societatis Jesu Generali præposito, missis, cum fusissime præfatus Sacchinus narret, et ad privatam potius ejus Ordinis historiam, quam ad universalem totius Ecclesiæ pertinere videantur, idcirco tu eum consule.

265. *Patriarchæ Æthiopiæ facultas datur alio se conferendi.* — Ad præsentem vero annum, ex eodem Sacchino spectare cognoscitur, quod in Vita Pii, Gabutius, his verbis refert, et longe lateque toto orbe diffusam Pontificiam sollicitudinem ostendit : « Erat per id tempus in Æthiopia Andræas Oviedus, Castellanus, ex Societate Jesu, summus sacrorum antistes, Sedis Apostolicæ missus, patriarchali dignitate, singularique vitæ sanctitate ac doctrina præditus. Is cum maximis laboribus periculisque perfunctus, in illis gentibus ad Christianam fidem perducendis, diu multumque insudasset, cumque aut votis eventus, aut laboribus fructus parum responderet, bellis inibi cum Turca continenter ardentibus, regeque illo, pro sua barbarie, veram detestante religionem, atque adeo patriarcham ac socios ejus insectante ; ad eum Pius Diploma dedit, omnibus prudentiæ et paternæ charitatis plenum officiis, quibus Dei ministrum, gravissimis ærumnis et cladibus affectum, benigne consolatus, ad munusque suum strenue præstandum cohortatus est ; ei præter cætera præcepit, ut si operam suam inanem ibi esse perspiceret, relicta Æthiopia, quod tamen commodo suo, tutoque fieri posset, in Japonem Sinasque transcenderet ; ibique pastoralibus muneribus, Catholico ritu obeundis, ad æternam illarum gentium salutem incumberet. Ad eum sacri Concilii Tridentini decreta, Apostolico munita suffragio, misit, ut ea potissimum, quæ ad fidei doctrinam pertinerent, exequenda usuque retinenda, in illis oris studiose procuraret.

« Andræas vero, Pontificis se litteris ad dis cessum non urgeri, certumque in via sibi, si discederet, ab hostibus vitæ discrimen imminere prospiciens, spe quadam etiam allectus, fore, ut tum factæ, tum etiam faciendæ Evangelicæ sementis fructus meteret uberiores in Æthiopia, si se contineret, satius esse duxit ; ubi, nec ita multo post, variis molestiis et calamitatibus affectus, ad æterna laborum suorum præmia tandem emigravit ». Sic Gabutius.

Sacchinus vero Apostolicam vivendi rationem Oviedi speciatim describens, narrat, eum ac socios ab Jomache Isacco Barnagazio (Hoc reguli cujusdam in Æthiopico regno peculiari est nomen, compositum, ut Franciscus Alvarez [1] in suo Æthiopiæ itinere docet, ex Æthiopicis dictionibus, *Hagaz*, quæ *regem* significat, et *Bar*. quæ *mare* indicat ; ita ut *Barnagazius, Rex maris* intelligitur) in ora Tigrai maritima, soli aliquid ubi sedem figerent impetrasse, ita ut, confluentibus eo Lusitanis aliisque Catholicis, duo pagi conflati fuerint ; quorum is, cui *Tremona* nomen, felicius adoleverat. In his, tunc quidem (nam paulatim aucta frequentia) circiter trecentos fuisse versatos refert, quibus patriarcha, ac socii, fidelium atque prudentium pastorum officiis præsto erant, victum ipsi manu quærentes ; adeo ut Oviedus, nec grave sibi, nec indignum patriarchæ persona duceret, inter eas angustias, agrestia ferramenta tractare, et rusticum opus facere, sed præcipua cura, assiduitate et charitate in agri laboribus versabatur.

266. Pontificis autem consiliis potius quam mandatis, quibus Æthiopiam deserere hortabatur, Oviedi fusius responsa referens, dicit : primum, permagni momenti esse, rescripsisse, non solum propter tot animarum salutem, quæ in Abbassia essent, sed etiam, ad vires Turcarum infringendas, atque tutandam Indiam, expeditionem Æthiopicam ab Lusitano rege non amitti. Infinitam ex Æthiopia adolescentium vim abduci ad Turcas, et institui bellicis artibus, firmissimum inde contra Christianos robur. Ad hæc esse multas in Æthiopia Ethnicorum provincias, qui simplices præ se animos ferant, tractabilesque, nec magno negotio religionis semina suscepturi sint. Abassinis præterea ipsis, magna jam ex parte, cum disputationibus Patrum, tum libris, gentis lingua vulgatis, cognitas esse Catholicas res : non abhorrere a veritate eos, si sit qui ab injuriis adversantium tueatur. Isaacum vero Barnagazium, præpollentem opibus, haud obscure profiteri, se Catholicum fore, si bellici motus considant. Id vero facile fieri posse, si vel modica Lusitanorum classis auxilio veniat, sexcentos aut plures desiderari, qui arma ferant. Id se maximo quanto posset studio precari ab ejus Sanctitate ut cum rege Sebastiano transigeret. Deinde, quod se jubeat Pontifex ex Æthiopia demigrare, id sine certo vitæ discrimine, cum per illa maria Turcarum volitarent navigia, lateque maritimos occuparent aditus, fieri nullo modo posse ; neque vero suum animum pati, ut illius commodi sui respectu, quas habebat oviculas, in luporum faucibus destitueret, quamvis etiam numero pauciores haberet ; « quia bonus ille, inquit, et sanctissimus pastor, qui animam suam posuit pro ovibus suis, Christus Dominus noster, si unam solam vidisset perditam, non utique eam deseruisset, sed imposuisset in humeros suos ; et hoc idem vult, ut nos faciamus omnes, tum sua causa, tum proximorum. Quid enim, si nos discesserimus, ac vel unum reliquerimus, dicturum censemus eum, qui mortuus est pro omnibus, atque, ut unum confirmaret Thomam, ostendit ei fixuras clavorum, seque attrectandum præbuit ? Quod quidem ad me attinet, pater sanctissime, paratus per Dei gratiam sum vestram sequi voluntatem ; sive manere in Æthiopia, sive ire in Japoniam jubeatis, sive mittatis ad Turcas, sive deponatis a dignitate patriarchali, ut patribus meis de Societate, vel vobis in Coquina, aut in quocumque volueritis ministerio serviam ». Sic ille, Apostolicorum virorum atque laborum fidelis sectator.

267. Ejusdem auctoritatis et argumenti, quibus præfatas ad Oviedum. Apostolicas quoque litteras dedisse Pium ad Melchiorem Carnerium Lusitanum, ex eadem Societate, electum Nicænum episcopum, idem Gabutius tradit. Hunc, ex decreto Julii III Romani item Pontificis, una cum ipso Oviedo atque aliis sociis in Æthiopiam dimissum, illi in ea Missione successisse scribit : deinde addit, Pii litteris acceptis, ejus jussa facturum, ad Amacanum, Lusitanorum emporium, haud longe a Sinis, qua patet ad Japonem aditus, transmeasse, ibique Japonicos Sinosque Christianos, ad se confluentes, sacris initiasse sacramentis, ac Pontificiæ potestatis officia rite per aliquot annos præstasse, ac demum, dum in Japonem iter adoriretur, summis laboribus curisque defunctum, de re Christiana optime meritum, sanctitatis cæterarumque virtutum gloria clarum, excessisse. Verum, si Oviedus se in Æthiopia continere satius duxit, nec Pio discessum suadenti assentiri voluit, et e contra Carnerius ejusdem argumenti litteris statim obtemperavit, ut ipse dicit, confirmatque Sacchinus, qui hoc eodem anno Malacam pervenisse Carnerium scribit ; qua ratione Gabutius in Æthiopica missione eumdem Carnerium Oviedo successisse asserit ? Dicendum igitur melius videtur, non quidem Oviedi loco Carnerium suffectum, sed ea lege missum in Æthiopiam Oviedum cum Carnerio a Julio Pontifice, ut si forte unquam contigisset, quod e vivis subtraheretur, vel alio forte infortunio Missionis oneri ferendo impos Oviedus evasisset, ejus locum statim Carnerius obtineret.

268. *Concilium Valentinum in Hispania confirmatur.* — In Hispania Valentinum Concilium, quod Martinus de Ayala, archiepiscopus coegerat, atque tandem absolverat, anno præterito, correctum atque emendatum Pontifex confir-

[1] Francis. Alvarez. Instit. Æthioph. c. 24 apud Joan. Bap. Ramus tom. I. pag. 119.

mavit, datis ad Ferdinandum Antiochenum patriarcham, novum archiepiscopum Valentinum, loco Ayala qui eodem anno e vivis decesserat, Apostolicis hisce litteris :

« Ven. fratri, Ferdinando, patriarchæ Antiocheno, archiepiscopo Valentino.

PIUS PAPA V.

« Ven. frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Provinciale Concilium Valentinum, superioribus annis celebratum, quod correctioni nostræ subjiciens misit ad nos bo. mem. prædecessor tuus, vidimus, et a venerabilibus fratribus nostris, quos ad interpretationem sacri Tridentini Concilii assumpsimus in consilium, quoad ejus in præsentia fieri potuit, emendandum curavimus. Quæ autem corrigenda, de ipsorum etiam venerabilium fratrum sententia, nunc visa sunt, ea hic infra scribi jussimus. Porro fraternitati tuæ, tuorumque coepiscoporum officium erit, illa diligenter animadvertere, et ut ad ea ipsa Concilium istud omnino accommodetur et conformetur, sedulo curare. In his vero etiam, quæ deinceps istic, Deo approbante, Provincialia Concilia habebuntur, earumdem infra scriptarum correctionum nostrarum semper meminisse ; ita ut ab illarum ratione atque sententia nullo unquam tempore discessisse videamini. Datum Romæ, apud Sanct. Petrum, sub annulo Piscatoris, die quarta Novembris MDLXVII, Pontific. nostri ann. secundo ».

269. *S. Thomas Aquinas inter doctores collocatur.* — Hoc anno, inter Ecclesiæ doctores Pius merito retulit nitidissimum illud Catholici orbis lumen, S. Thomam Aquinatem, ex suo ipsius Ordine Prædicatorum, ejusque festum, uti illud quatuor aliorum Ecclesiæ Doctorum, de cætero celebrari mandavit ; tertio idus Aprilis hujus anni, edita Constitutione, in qua se id statuisse asserit, quod Omnipotentis Dei providentia factum esset, ut Angelici ejusdem Doctoris vi et veritate doctrinæ ex eo tempore, quo cœlestibus civibus adscriptus fuerat, multæ quæ deinceps exortæ erant hæreses confusæ et convictæ ac dissipatæ extitissent ; quod et antea sæpe et liquido nuper, in sacri Tridentini Concilii Decretis apparuerat, Idque officium, præter beneficia ex illius salutari disciplina in diem magis profecta, in sacrosanctæ Ecclesiæ filios, ad quorum pastoralem paternamque curam, Dei benignitate, humilitatem suam evocare placuerat, aliqua etiam ex parte postularet ejusdem Prædicatorum Ordinis societas et communio ; unde, imparibus licet meritis, ipse quoque, tanquam ex fonte, profluxerat. Primum itaque, in civitate et regno Neapolitano, quod in eam provinciam, quæ ad salutarem omnium gentium institutionem, ex nobilissima familia Aquinate, clarissimum hoc edidit Ecclesiæ Dei lumen, tantum inde laudis decorisque divina bonitas redundare voluerat, die nonarum Martii, qua præstantissimus doctor in Cœlum migraverat, posthac universis utriusque sexus Christi fidelibus, ab omnibus vetitis ac servilibus operibus laboribusque abstinere jussit, ac festum D. Thomæ solemniter sub duplici majori officio, sicut cæteras ejus generis solemnitates, quæ de ipsius Ecclesiæ præcepto servabantur, celebrari voluit. In aliis vero orbis terræ partibus, quemadmodum sanctorum quatuor Ecclesiæ Doctorum festivitates, Bonifacii Papæ VIII præcepto, celebrabantur, sic D. Thomæ festum imposterum venerari Apostolica auctoritate decrevit.

270. Ut vero etiam S. Doctoris memoriæ, major cultus pietate, ac studio, et debita adhiberetur veneratio, omnibus utriusque sexus Christi fidelibus, vere pœnitentibus et confessis, qui in ipso S. Thomæ festivitatis die sacellum vel altare, in Ecclesia S. Dominici Neapoli situm, in quo Angelici scriptoris doctrina, (sicuti pia testabatur historia) Salvatoris Crucifixi ore mirabiliter fuerat probata, a primis ejus diei Vesperis, usque ad occasum solis sequentis, devote visitassent, ex injunctis sibi pœnitentiis septem annos et totidem quadragenas, Apostolica benignitate relaxavit. In cæteris autem orbis terræ partibus, iis, qui eumdem festum diem solemniter celebrassent, et ad Ecclesiam, sacellum, aut altare, sub ipsius S. Thomæ invocatione, pie ac devote accessissent ; quoties id fecissent, toties centum dies, de injunctis iisdem pœnitentiis misericorditer in Domino indulsit.

271. *Faventiæ imago sacra in mediis flammis incolumis miraculo asservatur.* — Hoc demum anno, et eo ipso ferme tempore, quo scelestissimi iconoclastæ in Gallia et Belgio sacras imagines infringere, incendere, penitusque delere connixi sunt, sacrarum earumdem imaginum venerationem ac cultum firmatum magis divina bonitas voluit, præclaro prodigio, quod, sub die secunda Augusti, Faventiæ in Æmilia patratum fuisse, publicæ ejusdem Ecclesia tabulæ testantur. Erat ibi extatque adhuc modica tunc, magnifica modo, Deo, in honorem S. Cæciliæ Virginis et Martyris dicata Ecclesia, ac Monialium Ordinis Sancti-Dominici cœnobium, ad quas, finitimæ exiguæ quædam ædes, exterorum usui addictæ, spectabant. In earum igitur altera, ad summum tecti culmen, in quo ligna plurima servabantur, noctu parva candela adhibita, puer, Carolus nomine, ascendit, ibique somno correptus est. Eo sic dormiente, dilapsa (ut creditur) in subjectas quasdam paleas candela, iisque incensis, haud multo post, lignorum struem ignis invadit, et domus tectum et muros et cætera adoritur. Jam undequaque diffusa flamma erat, cum tandem expergefactus puer, non sine protegentis Dei peculiari bene-

ficio, ex incendio prosilire visus est, adeo incolumis, ut ignis eum omnino non tetigerit, neque contristaverit, nec quidquam molestiæ intulerit: licet in locum, in quo ipse obdormierat, (eratque tabulatum inferius siti cubiculi) flammæ irruissent, ipsumque et cubiculum haud multo post voracissime absumpserint. Habitaculum id erat pauperculæ ac simplicis viduæ, nomine Paulæ, quæ ad cubile suum, Dei Genitricis, filium gestantis, iconem ligneam (quam vili sex denariorum pretio, a muliere altera, quæ ab extero quodam heremita, pretio eodem, se illam emisse affirmabat) clavo muro affixam, ac serico rubei et viridis coloris funiculo pendentem, devote servabat. Furentibus idcirco circumquaque flammis, ac longe lateque omnia vastantibus, muri, laqueare, trabes, et multo magis quidquid suppellectilis obvium habuit, vorax ignis consumpsit. Una fuit nihilominus, quæ in medio ignis non est æstuata: sacra nimirum quam prædiximus imago, nam, licet a flammarum impetu hinc inde agitaretur, licet clavus, quo a muro pendebat, candens adeo evasisset, ut postridie conceptum adhuc ardorem servaret: licet serico, ut diximus, funiculo suspensa esset: licet demum colliquefacta imago quædam stannea, ignito superimposita clavo: tamen, cum proxime eidem adhærente, filoque alligata, stannea item Cruce, illæsa intactaque adeo permansit, ut, nec fumi densissimus vapor, aut odor ignis in ea fuerit.

272. Quæ ad incendium restinguendum frequens accurrerat turba, factum primum animadvertere, deinde mirari, postremo, uti miraculum, prædicare occepit. Aderat cum nobilibus plurimis etiam præsul Corradus, urbis gubernator, qui, cum, ex injuncto sibi munere, locum omnem quem vastabat incendium studiose lustraret, inter furentes eos flammarum globos, nescio quid sibi videre visus est, quod flammis ipsis nitidiorem splendorem emitteret, suspicatusque muliebre fuisse speculum: En tandem (inquit) harum mulierum speculum ignis consumet. Verum, haud multo post, subtilius re indagata, sacraque icone inter flammas illæsa perspecta, ab ipsa quoque insuetam eam nitidioremque lucem, quæ nil commune cum ignis lumine habere videbatur, emissam deprehendens; prodigium et ipse miratur ac fatetur.

273. Ad cohibendum interea incendium, ne latius serperet, unum superesse tantum videbatur remedium; ut dejectis videlicet incensarum ædium muris, ipsarum ruinis opprimeretur, ac injecta deinde aqua, extingueretur. Verum circumpositi putei, aqua prorsus expertes deprehensi sunt. Faciliori negotio muri diruti omnes: nihilominus, cum ad illum ventum est, a quo sacram iconem suspensam pendere diximus, quamvis, is præ aliis, ab igne non tantum consumptus, sed fere in cinerem redactus, atque, a summo ad imum, magnis hiatibus pateret, totisque nisibus ipsi dejiciendo incumberetur; frustra tamen semel, et iterum, ac demum semper impetitur; et, ac si murus ille æreus existeret, quem memorat Jeremias, impetus omnes et conatus impellentium elusit; adeo ut, obtinendi quod vellent, spe frustati impulsores, animum desponderint, a cœptis destiterint, remque infectam prætermiserint.

274. Ubi tot signis divinitus decoratam, sacram imaginem, cujusvis conditionis homines tandem deprehendissent: æquum erat, ut restingueretur incendium, quod ad eam honestandam permissum excitatumque visum fuerat. Et id etiam novo miraculo, quo anteactorum fides adstrueretur, cœlitus effectum. Proximarum siquidem ædium putei omnes, quos arentes exsiccatosque repertos paulo ante diximus, post ea, quæ retulimus, visi denuo recognitique, repente affluenti adeo ac inexhausta aquarum copia referti inventi sunt, ut ex eis abunde extrahi potuerit, quo tandem incendium omne suffocaretur.

275. Æmiliæ præses tunc erat alias a nobis memoratus Mons Valentis, aderatque præterea hoc ipso tempore Faventiæ, a quo cum ejusdem urbis episcopo, Joanne Baptista Segicello, juris ordine servato, res tota, prout retulimus, cognoscitur riteque comprobatur, et inde præcipui peculiaresque sacræ imagini decernuntur honores; quibus clementissime Deipara respondens, fideles innumeris prope gratiis prosecuta est: authenticis namque tabulis consignatum habemus, claudos gressum, cœcos lumen, ægrotos salutem, ac vexatos demum a spiritibus immundis liberationem esse consecutos. Nostrum non est, hæc omnia per singula recensere: uti nostrum fuit, quæ hucusque diximus, commemorasse, tum quod hoc anno acciderint; tum grati ergo animi, erga hanc Dei Matris, omni veneratione dignissimam imaginem, quam a puero sedulo venerari ac devote invisere didicimus et consuevimus.

FINIS

BARRI-DUCIS. — EX TYPIS CONSOCIATIONIS SANCTI PAULI